

The 5th International Scientific Conference
of the University of Latvia
Dedicated to the 95th Anniversary of the
Faculty of Law of the University of Latvia

Jurisprudence and Culture: Past Lessons and Future Challenges

10–11 November, 2014

Latvijas Universitātes 5. starptautiskā
zinātniskā konference, veltīta Latvijas Universitātes
Juridiskās fakultātes 95. gadadienai

Jurisprudence un kultūra: pagātnes mācības un nākotnes izaicinājumi

2014. gada 10.–11. novembris

This publication presents a collection of research papers in conjunction with the 5th International Scientific Conference of the Faculty of Law of the University of Latvia “Jurisprudence and Culture: Past Lessons and Future Challenges”. Riga, 10–11 November, 2014. 672 pages.

Editorial Board

Chairperson: Prof. *Dr. habil. iur.* Kalvis Torgāns, University of Latvia, Latvia

Vice-Chairperson: Doc. *Dr. iur.* Jānis Pleps, University of Latvia, Latvia

Prof. Carlo Amatucci, *University of Naples “Federico II”*, Italy

Prof. Gracienne Lauwers, *University of Antwerp*, Belgium

Prof. Arne Mavčič, *European Law School in Nova Gorica*, Slovenia

Prof. Sasho Georgiev Penov, *Sofia University*, Bulgaria

Lect. *Dr. iur.* Krzysztof Prokop, *University of Bialystok*, Poland

Assoc. Prof. *Dr. iur.* Lali Papiashvili, *Tbilisi State University*, Georgia

Assoc. Prof. Timour Sysouev, *Belarusian State University*, Belarus

Assoc. Prof. *Dr. iur.* Christoph Ulrich Schewe, *DAAD, University of Latvia*, Latvia

Assoc. Prof. Karin Sein, *University of Tartu*, Estonia

Assoc. Prof. Vaidotas A. Vaičaitis, *Vilnius University*, Lithuania

Dr. iur. Jiří Valdhan, *Masaryk University*, Czech Republic

PhD Yanka Teneva Tyankova, *University of Veliko Turnovo*, Bulgaria

Prof. *Dr. iur.* Jānis Rozenfelds, *University of Latvia*, Latvia

Prof. *Dr. iur.* Ilma Čepāne, *University of Latvia*, Latvia

Prof. *Dr. iur.* Kristīne Strada-Rozenberga, *University of Latvia*, Latvia

Prof. *Dr. iur.* Ārija Meikališa, *University of Latvia*, Latvia

Prof. *Dr. iur.* Valentija Liholaja, *University of Latvia*, Latvia

Prof. *Dr. iur.* Uldis Krastiņš, *University of Latvia*, Latvia

Prof. *Dr. iur.* Daiga Rezevska, *University of Latvia*, Latvia

Prof. *Dr. iur.* Sanita Osipova, *University of Latvia*, Latvia

Prof. *Dr. iur.* Jānis Lazdiņš, *University of Latvia*, Latvia

Prof. *Dr. iur.* Jautrīte Briede, *University of Latvia*, Latvia

Prof. *Dr. iur.* Ringolds Balodis, *University of Latvia*, Latvia

Prof. *Dr. iur.* Juris Bojārs, *University of Latvia*, Latvia

Assoc. Prof. *Dr. iur.* Jānis Kārklīšs, *University of Latvia*, Latvia

Assoc. Prof. *Dr. iur.* Anita Rodiņa, *University of Latvia*, Latvia

Assoc. Prof. *Dr. iur.* Annija Kārklīņa, *University of Latvia*, Latvia

Assoc. Prof. *Dr. iur.* Artūrs Kučs, *University of Latvia*, Latvia

Assoc. Prof. *Dr. iur.* Kristīne Dupate, *University of Latvia*, Latvia

Assoc. Prof. *Dr. iur.* Kaspars Balodis, *University of Latvia*, Latvia

Assoc. Prof. *Dr. iur.* Jānis Neimanis, *University of Latvia*, Latvia

All contributions have been double-blind peer reviewed.

Layout: Andra Liepiņa, Ieva Tiltiņa

English language editor: Andra Damberga

Latvian language editor: Gita Bērziņa

© University of Latvia, 2014

ISBN 978-9984-45-892-2

Šajā krājumā ir apkopoti Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes 5. starptautiskās zinātniskās konferences "Jurisprudence un kultūra: pagātnes mācības un nākotnes izaicinājumi" raksti. Rīga, 2014. gada 10.–11. novembris. 672 lpp.

Redkolēģija

Priekšsēdētājs: Prof. *Dr. habil. iur.* Kalvis Torgāns, Latvijas Universitāte, Latvija

Priekšsēdētāja vietnieks: Doc. *Dr. iur.* Jānis Pleps, Latvijas Universitāte, Latvija

Prof. *Carlo Amatucci*, Neapoles Frīdriha II universitāte, Itālija

Prof. *Gracienne Lauwers*, Antverpenes Universitāte, Beļģija

Prof. *Arne Mavčič*, Nova Gorica Eiropas Tiesību skola, Slovēnija

Prof. *Sasho Georgiev Penov*, Sofijas Universitāte, Bulgārija

Lekt. *Dr. iur. Krzysztof Prokop*, Belastokas Universitāte, Polija

Asoc. prof. *Dr. iur. Lali Papiashvili*, Tbilisi Valsts universitāte, Gruzija

Asoc. prof. *Timour Sysouev*, Baltkrievijas Valsts universitāte, Baltkrievija

Asoc. prof. *Dr. iur. Christoph Ulrich Schewe*, DAAD, Latvijas Universitāte, Latvija

Asoc. prof. *Karin Sein*, Tartu Universitāte, Igaunija

Asoc. prof. *Vaidotas A. Vaičaitis*, Viļņas Universitāte, Lietuva

Dr. iur. Jiří Valdhan, Masarika Universitāte, Čehija

PhD *Yanka Teneva Tyankova*, Veliko Turnovo universitāte, Bulgārija

Prof. *Dr. iur.* Jānis Rozenfelds, Latvijas Universitāte, Latvija

Prof. *Dr. iur.* Ilma Čepāne, Latvijas Universitāte, Latvija

Prof. *Dr. iur.* Kristīne Strada-Rozenberga, Latvijas Universitāte, Latvija

Prof. *Dr. iur.* Ārija Meikališa, Latvijas Universitāte, Latvija

Prof. *Dr. iur.* Valentija Liholaja, Latvijas Universitāte, Latvija

Prof. *Dr. iur.* Uldis Krastiņš, Latvijas Universitāte, Latvija

Prof. *Dr. iur.* Daiga Rezevska, Latvijas Universitāte, Latvija

Prof. *Dr. iur.* Sanita Osipova, Latvijas Universitāte, Latvija

Prof. *Dr. iur.* Jānis Lazdiņš, Latvijas Universitāte, Latvija

Prof. *Dr. iur.* Jautrīte Briede, Latvijas Universitāte, Latvija

Prof. *Dr. iur.* Ringolds Balodis, Latvijas Universitāte, Latvija

Prof. *Dr. iur.* Juris Bojārs, Latvijas Universitāte, Latvija

Asoc. prof. *Dr. iur.* Jānis Kārklīņš, Latvijas Universitāte, Latvija

Asoc. prof. *Dr. iur.* Anita Rodiņa, Latvijas Universitāte, Latvija

Asoc. prof. *Dr. iur.* Annija Kārklīņa, Latvijas Universitāte, Latvija

Asoc. prof. *Dr. iur.* Artūrs Kučs, Latvijas Universitāte, Latvija

Asoc. prof. *Dr. iur.* Kristīne Dupate, Latvijas Universitāte, Latvija

Asoc. prof. *Dr. iur.* Kaspars Balodis, Latvijas Universitāte, Latvija

Asoc. prof. *Dr. iur.* Jānis Neimanis, Latvijas Universitāte, Latvija

Visi raksti ir divreiz anonīmi recenzēti.

Maketētājas Andra Liepiņa, Ieva Tiltiņa

Angļu valodas redaktore Andra Damberga

Latviešu valodas redaktore Gita Bērziņa

Table of Contents

Saturs

FOREWORD	12
PRIEKŠVārds	13
PLENARY SESSION	
PLENĀRSĒDE	15
<i>Solvita Āboltiņa, Jānis Pleps</i>	
Tiesību zinātnes loma likumdevēja darbā	
The Role of the Legal Science in the Legislator's Work	15
<i>Ivars Bičkovičs, Kristīne Strada-Rozenberga</i>	
Latvijas tiesību doktrīnas nozīme tiesu praksē	
The Importance of the Latvian Legal Doctrine in Case Law	27
<i>Sanita Osipova</i>	
Juridiskā kultūra Latvijā: vēsturiskās saknes un mūsdienu iezīmes	
Legal Culture in Latvia: Historical Roots and Contemporary Features	46
SECTION 1 / 1. SEKCIJA	
CHALLENGES OF LEGAL EDUCATION IN	
CONTEMPORARY EUROPE	
JURIDISKĀS IZGLĪTĪBAS IZAICINĀJUMI	
MŪSDIENU EIROPĀ	61
<i>Agnieszka Sulawko-Karetko</i>	
Trends in Development of Legal Education in Poland	
Polijas juridiskās izglītības attīstības tendences	62
<i>Krzysztof Szczygieski</i>	
Latin Terminology as an Element of Legal Education in Poland	
Terminoloģija latīņu valodā kā juridiskās izglītības elements Polijā	70

SECTION 2 / 2. SEKCIJA INTERACTION BETWEEN LEGAL SCIENCE AND LEGAL CULTURE TIESĪBU ZINĀTNES UN JURIDISKĀS KULTŪRAS MIJIEDARBĪBA	79
<i>Diāna Apse</i> Tiesnešu atsevišķās domas – to paušanas vēsturiskie, normatīvie un citi aspekti Individual Dissenting of Judges and Historical, Normative and Other Aspects of Their Expression	80
<i>Artūrs Caics</i> Politiskā atbildība kā juridiskās kultūras fenomens Political Responsibility as a Phenomenon of the Legal Culture	92
<i>Inga Kačevska</i> Šķirēt tiesneša iecelšana no saraksta – juridiskās kultūras krustceles? Appointment of Arbitrator from the List – the Crossroads of the Legal Culture?	102
<i>Jānis Neimanis</i> Rīcība neefektīva tiesiskā regulējuma gadījumā: dokumenta paziņošanas adrese piemērs An Action in the Case of Inefficient Legal Framework: Example of the Address for Notification of a Document	111
<i>Daiga Rezevska</i> Vispārējie tiesību principi un juridiskās kultūras attīstība Latvijā General Principles of Law and Evolvement of Legal Culture in Latvia	116
<i>Baiba Rudevska</i> Intertemporālo tiesību attīstība Latvijā: no M. Krona līdz mūsdienām Development of Inter-temporal Law in Latvia: from M. Krons until Today	125
<i>Juris Rudevskis</i> The Idea of Linear Progress in Modern Legal Reasoning: Example of the European Court of Human Rights Lineārā progresā ideja modernajā juridiskajā spriešanā: Eiropas Cilvēktiesību tiesas piemērs	134
<i>Dace Šulmane</i> Leģistika – no eksotikas līdz nepieciešamībai likumdevēja darbā Legistics – from Exotics to Necessity in the Work of Legislator	142

SECTION 3 / 3. SEKCIJA
PERSONALITIES AND JURISPRUDENCE
AT THE TURN OF EPOCHS IN LEGAL CULTURE
PERSONĪBAS UN JURISPRUDENCE
JURIDISKĀS KULTŪRAS LAIKMETA GRIEŽOS 151

Dina Gailīte

Dažādas juridiskās kultūras Latvijas nacionālo minoritāšu juridiskajā presē:
žurnāli *Rigasche Zeitschrift für Rechtswissenschaft* un *Закон и Суд*
Different Legal Cultures in Legal Press of Latvia's National Minorities:
Journals *Rigasche Zeitschrift für Rechtswissenschaft* and *Закон и Суд* 152

Elīna Grigore-Bāra

Tiesību filozofija Latvijas Universitātes Tautsaimniecības un tiesību
zinātņu fakultātē (1920–1940)
Legal Philosophy in the Department of Economy and Legal Science of
the University of Latvia (1920–1940) 167

Egons Rusanovs

Arturs Liede un Lotārs Šulcs: vienaudži, personības, juristi Latvijai
liktenīgajos gados (1940–1945)
Arturs Liede and Lotārs Šulcs: Peers, Personalities and Lawyers in the
Years Fateful for Latvia (1940–1945) 187

Modrīte Vucāne

Bolshevik Pyotr Stuchka's Concept of Law
Tiesības boļševika Pētera Stučkas izpratnē 198

SECTION 4 / 4. SEKCIJA
LESSONS OF THE PAST AND CONTEMPORARY
CHALLENGES IN LEGAL SCIENCE
PAGĀTNES MĀCĪBAS UN MŪSDIENU IZAICINĀJUMI
TIESĪBU ZINĀTNĒ 209

SCIENCE OF STATE LAW SUB-SECTION
VALSTSTIESĪBU ZINĀTŅU APAKŠSEKCIJA 210

Jautrīte Briede

Administratīvā līguma noslēgšanas problemātiskie aspekti
Problematic Aspects of Concluding an Administrative Contract 210

Dace Cīrule

Anticipated Effect of a Social State on Requisite Change in Values of Regulated Market and Long Term Competitiveness of Heating Systems
Sociālas valsts sagaidāmā ietekme uz nepieciešamo vērtību maiņu regulētajā tirgū un apkures sistēmu ilgtermiņa konkurētspēju 221

Edvīns Danovskis

Atbilstīga atlidzinājuma izpratne administratīvajās tiesībās
The Understanding of Effective Remedy in Administrative Law 230

Katarzyna Dunaj

The Senate as a Second Chamber of the Parliament in the Light of the Constitution of the Republic of Poland
Senāts kā parlamenta otra palāta Polijas Republikas Konstitūcijas skatījumā 241

Kristaps Hahelis

Limitations Determined by the Emerging Category of Law – the Fiscal Discipline: Mandatory Requirements to Forming, Interpreting, and Executing Legal Regulations
Fiskālās disciplīnas kā tiesību kategorijas noteiktie ierobežojumi – obligāti piemērojami nosacījumi, interpretējot, izpildot, veidojot publisko tiesību normas 248

Andrzej Jackiewicz

Re-enactment of the Territorial Self-government in Poland During Transformation
Vietējo pašvaldību pārplānošana Polijā pārmaiņu laikā 258

Kristīne Kore-Pērkone

Valsts atbildība par tiesu nodarītajiem zaudējumiem
Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas prasību perspektīvā
The Responsibility of the State for the Damages Caused by Courts from the Vantage Point of the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms 268

Ļubova Kovaļa

Normatīvajos aktos paredzētā atbildība par izvairīšanos no nodokļu nomaksas
Liability for Tax Evasion Envisaged in Legal Acts 281

Leila Neimane

Environmental Impact Assessment and Intersectoral Objects
Ietekmes uz vidi novērtējums un starpsektoru objekti 293

Artur Olechno

Constitutional Amendments of 1989 vs. the Current System of Government
in the Republic of Poland

Konstitūcijas 1989. gada grozījumi un pašreizējā Polijas Republikas
pārvaldes sistēma 307

Rihards Poļaks

Pacienta autonomijas principa robežas eitanāzijas jautājumā

Limitations for the Principle of Patient Autonomy in Respect to Euthanasia 315

Anita Rodiņa

Juridiskā zinātne un Satversmes tiesas process

Legal Science and the Procedure of the Constitutional Court 326

INTERNATIONAL LAW SUB-SECTION

STARPTAUTISKO TIESĪBU APAKŠSEKCIJA 343

Edmunds Broks

Protection of International Community Interests in the Law of
State Responsibility

Starptautiskās kopienas interešu aizsardzība valsts atbildības tiesībās 343

Gaetano Di Martino

Articles 47 and 48 of European Directive 2004/18/EC Concerning the
Award of Public Procurements: Agreements Between Entrepreneurs and
Temporary Transfer of Requirements for Participation in Tenders in the
Italian Legal System

Eiropas Direktīvas Nr. 18/2004/EC 47. un 48. pants par tiesību piešķiršanu
slēgt publiskā iepirkuma līgumu: līgumi starp uzņēmējiem un prasību
pagaidu pārnese, lai piedalītos konkursā, Itālijas tiesību sistēmā 360

Nataša Lucić, Olga Beinaroviča

Challenges of the Legal Regulation of Non-marital Cohabitation in Europe:
Some Lessons for Latvia from Croatia

Ārpus laulības kopdzīves regulējuma izaicinājumi Eiropā: dažas mācības,
kuras Latvija var apgūt no Horvātijas 373

Aiga Mieriņa

Starptautisko privāttiesību modernizēšanas nepieciešamība un
iespējas Latvijā

Modernization Necessity and Opportunities for International
Private Law in Latvia 383

Zane Sedlova

Case-law of the European Court of Human Rights on the Decision not to Make a Preliminary Reference

Eiropas Cilvēktiesību tiesas prakse jautājuma prejudiciālā nolēmuma pieņemšanai neuzdošanas gadījumā 395

SCIENCE OF CRIMINAL LAW SUB-SECTION

KRIMINĀLTIESISKO ZINĀTŅU APAKŠSEKCIJA 405

Juris Balodis-Bolužs

Tiesiskās realitātes veidošana ar tiesību imperatīviem:

elektroniskā pierādījuma institūta attīstība kriminālprocesā Latvijā

Molding Legal Realities by Legal Imperatives: Historic Development of

Electronic Evidence in Latvian Criminal Procedure 405

Vadims Kalašņikovs

Latvijas kriminālsodu sistēmas attīstības tendences un to teorētiskais pamatojums

Development Trends of Latvian Criminal Punishment System and

Its Theoretical Justification 416

Uldis Krastiņš

Krimināltiesību teorijas nostādnes ideju līmenī

Approaches in Criminal Law Theory at the Level of Ideas 428

Valentija Liholaja

Krimināltiesību normu tālākveidošana: pamats, problēmas, risinājumi

Evolvement of Criminal Law Provisions: Grounds, Problems, Solutions 442

Jānis Maizītis

Kriminālprocess: zinātne, kultūra

Criminal Procedure: Science and Culture 453

Jekaterina Makurina

Noziedzīgi iegūtas mantas aresta īpatnības un aktuālā problemātika

Peculiarities and Relevant Issues Regarding Seizing Illegally

Obtained Property 462

Ārija Meikališa

Tiesiskās kultūras ietekme uz kriminālprocesa termiņu saprātīgumu

The Impact of Legal Culture upon the Reasonable Length of Criminal

Proceedings 472

Elita Nīmande, Vladimirs Terehovičs

Kriminālistiskās metodikas būtība

The Essence of Methodology in Criminalistics 487

CIVIL LAW SCIENCE SUB-SECTION

CIVILTIESISKO ZINĀTŅU APAKŠSEKCIJA 493

Kaspars Balodis

Komercdarījumu regulējuma piemērošanas problēmas

Problems of Applying the Regulation on Commercial Transactions 493

Jānis Kārklīšs

Nejaušs notikums, vainojamība un civiltiesiskā atbildība

Cas Fortuit, Culpability and Civil Liability 502

Annija Kārklīša

Konkurences ierobežojuma pēc darba tiesisko attiecību izbeigšanās spēkā esamības priekšnoteikumi un atbildība par to pārkāpumu

Prerequisites for Post-Employment Competition Restrictions and Liability for Violating Them 514

Mārcis Krūmiņš

Patiesības teikšanas pienākums un Latvijas Civilprocesa likums

The Obligation of the Truth Telling and Latvian Civil Procedure Law 533

Jānis Kubilis

Kaitējuma paredzamība Latvijas deliktu tiesībās

Foreseeability of Damage in the Tort Law of Latvia 541

Aivars Lošmanis

SIA kapitāla daļu atsavinājums: atsevišķi problēmjasautājumi saistībā ar 2013. gada grozījumiem Komerclikumā

Several Issues Regarding the Alienation of Private Company Shares According to the 2013 Amendments to Commercial Law 551

Vadims Mantrovs

EST tiesu prakse nemantiskā kaitējuma atlīdzināšanai OCTA ietvaros: Latvijas problēmjasautājumi

CJEU Case Law on Non-Pecuniary Damage within Motor Insurance OCTA: Latvian Problem Questions 560

Daina Ose

Tiesas pieejamība un pārstāvība civilprocesā

Access to Justice and Representation in a Civil Court 569

Martins Osis

Tiesvedības kultūra Latvijas civilprocesā
Culture of Judicial Proceedings in Latvia's Civil Procedure 577

Karin Sein

The Principle of Change of Circumstances in Estonian Contract Law –
“Much Ado About Nothing”?
Apstākļu maiņas princips Igaunijas līgumtiesībās – liela brēka, maza vilna? 586

Maija Tipaine

Šķīrējtiesnešu sertifikācijas ietekme uz šķīrējtiesas procesa kvalitāti
The Effect of Arbitrator Certification on the Quality of Arbitration Process 594

Kalvis Torgāns

Non-pecuniary (Moral) Damage in the Theory of Civil Law and Practice
Nemantiskais (morālais) kaitējums civiltiesību teorijā un tiesu praksē 600

Kristīne Zīle

Neatņemamās daļas tiesīgā jēdziens, tiesību un pienākumu saturs Civillikumā
The Concept of a Person Entitled to Preferential Share, the Content
of Rights and Obligations in the Civil Law 622

STATE CONTINUITY

VALSTS KONTINUITĀTE 633

Jānis Lazdiņš

Tiesu varas pēctecība kā viens no valsts kontinuitātes pamatiem
Succession of the Judicial System as a Cornerstone of Latvia's Continuity 633

Jānis Pleps

Latvijas Republikas Satversmes piemērošana (1934–1990)
Satversme as the Symbol of National Statehood (1934–1990) 653

Krzysztof Prokop

Continuity of The Republic of Poland (International Legal and
Constitutional Aspects)
Polijas Republikas kontinuitāte (starptautisko tiesību un
konstitucionālie aspekti) 663

Foreword

The Faculty of Law celebrates the 95th anniversary of the University of Latvia with a large-scale international conference “Jurisprudence and Culture: Past Lessons and Future Challenges”. This volume comprises 58 presentations of the conference, which shows that the original subject of the conference has encouraged a special approach to legal issues– from the vantage point of the development of culture, and has allowed examination of questions, which are not often foregrounded in conventional studies of law. Jurisprudence, with its achievements and shortcomings, undoubtedly is a part of societal culture. It exerts a strong influence upon other manifestations of culture and continues the efforts to fight the grossly uncivilised. The reading of the presentation titles alone awakens an interest about the diversity of themes, where the authors have found interaction between jurisprudence and other manifestations of culture, about the tasks that need to be solved to raise the level of legal culture itself. The content of the articles is not a cause for disappointment either. However, much remains to be done in Latvia in order to make abiding by legal norms an indispensable part of the culture of human interrelations. Lawyers must continue their work to make laws understandable and convincing, as well as known and respected.

The array of conference materials comprises presentations by scholars from seven countries – Italy, Estonia, Georgia, Lithuania, Poland, Sweden and Latvia, offering an expanded and detailed examination of issues that follow from the general aims defined in the four key presentations of the plenary session. The range of topics examined at the sections covers challenges to legal education, interaction between law and culture, links between the contribution of some personalities and historical heritage and the relevant current issues in a broad kaleidoscope of legal science sub-branches.

Each article published in the collection was assessed by two anonymous reviewers. This does not mean that the reviewers and the editorial board uphold everything that has been written, but only that the issues and theses foregrounded in the articles are worth of discussions and attention. A special note must be made of the fact that alongside the scholars of the middle and older generation, also the young scholars are actively engaged, in the maximalism of youth sometimes expressing unconventional ideas to be developed and improved further. One thing is certain – all readers linked to legal science or legal conflicts will find something novel in this book, which will facilitate the development of jurisprudence, the practice of applying law and culture in general.

Kalvis Torgāns,
Chairman of the Editorial Board,
Dr. habil. iur., Prof., full member of the Latvian Academy of Sciences

---

Priekšvārds

Latvijas Universitātes 95 gadu jubileju Juridiskā fakultāte atzīmē ar plašu starptautisku konferenci *Jurisprudence un kultūra: pagātnes mācības un nākotnes izaicinājumi*. Šajā grāmatā publicēti 58 konferences referāti, kas rāda, ka savdabīgais konferences temata formulējums ir mudinājis pievērsties tiesību jautājumiem īpašā – cilvēces kultūras izaugsmes aspektā un ļāvis aplūkot jautājumus, kas tradicionālos juridiskos pētījumos bieži vien nav īpaši akcentēti. Jurisprudence ar tās sasniegumiem un trūkumiem neapšaubāmi ir sabiedrības kultūras sastāvdaļa ar spēcīgu ietekmi uz citām kultūras izpausmēm un centieniem apkarot to, kas ir rupji nekulturāls. Izlasot tikai referātu virsrakstus, jau jūtamies ieintriģēti par to, cik daudzveidīgs ir autoru skatījums uz jurisprudences mijiedarbību ar citām kultūras izpausmēm un kādi uzdevumi risināmi juridiskās kultūras līmeņa celšanai. Arī rakstu saturs neliek vilties. Taču Latvijā ir vēl daudz jādara, lai tiesību normu ievērošana kļūtu par cilvēku savstarpējo attiecību kultūras neatņemamu sastāvdaļu. Juristiem jāturpina strādāt, lai likumi būtu gan saprotami un pārlicinoši, gan zināmi, gan cienīti.

Konferences materiālu klāstā atrodami septiņu valstu – Itālijas, Igaunijas, Gruzijas, Lietuvas, Polijas, Zviedrijas un Latvijas – zinātnieku referāti, kuros izvērsti un detalizēti apskatīti jautājumi atbilstoši virsuzdevumiem, kas iezīmēti plenārsēdei izvirzītajos četros pamatreferātos. Sekcijās apskatīto jautājumu tematika aptver juridiskās izglītības izaicinājumus, tiesību un kultūras mijiedarbību, atsevišķu personību ieguldījuma un vēsturiskā mantojuma apguves saistību ar mūsdienu aktualitātēm plašā juridiskās zinātnes apakšnozaru kaleidoskopā.

Katrā krājumā ievietoto rakstu ir izvērtējuši divi anonīmi recenzenti. Tas nozīmē nevis to, ka recenzenti un redkolēģija piekrīt visam rakstītajam, bet vienīgi to, ka rakstos izvirzītie jautājumi un tēzes pelna apspriešanu un uzmanību. Īpaši jāatzīmē, ka krājuma veidošanā blakus vidējās un vecākās paaudzes zinātniekiem ļoti aktīvi sevi cenšas pieteikt jaunā zinātnieku paaudze, jaunības maksimālismā izsakot arī dažu labu neordināru, bet attīstāmu vai varbūt tālāk pilnveidojamu ideju. Katrā ziņā paredzams, ka ikviens ar tiesību zinātni vai tiesiskiem konfliktiem saistīts lasītājs šai grāmatā atradīs ko jaunu, kas sekmēs gan jurisprudences, gan tiesību piemērošanas prakses, gan vispārējās kultūras attīstību.

Kalvis Torgāns,
redakcijas kolēģijas priekšsēdētājs,
Dr. habil. iur., prof., LZA akadēmiķis

Plenary Session

Plenārsēde

Solvita Āboltiņa

The Saeima of the Republic of Latvia / Latvijas Republikas Saeima

Jānis Pleps, Dr. iur.

University of Latvia, Assist. Prof. / Latvijas Universitāte, Latvija, doc.

TIESĪBU ZINĀTNES LOMA LIKUMDEVĒJA DARBĀ

THE ROLE OF THE LEGAL SCIENCE IN THE LEGISLATOR'S WORK

Summary

The article analyses the role of legal science in the work of legislature. The authors of the article describe political activity of legal researchers who have become members of the *Saeima*. The article also explores the ways how legal researchers contribute their expertise to legislative procedure by considering draft laws in the *Saeima* committees and the use of legal literature in defining position of the *Saeima* in cases brought before the Constitutional Court.

Keywords: the legislative procedure, the legal science, the quality of the legislation.

Atslēgvārdi: likumdošanas process, tiesību zinātne, likumdošanas kvalitāte.

Ievads

Tiesību zinātne ir nozīmīga nacionālas valsts tiesiskās sistēmas sastāvdaļa. Tiesību teorijas atziņu kontekstā tiesību zinātne parasti tiek raksturota kā tiesību palīgavots, proti, tiesībzinātnieku atziņas tiesību piemērotāji var izmantot, lai noskaidrotu piemērojamo tiesību normu saturu un sniegtu argumentētāku pieņemtā lēmuma pamatojumu.¹ Ar tiesību zinātni saprotams teorētisko uzskatu un viedokļu kopums, kas izteikts juridiskajā literatūrā. Tiesību zinātne pēta un analizē spēkā esošās tiesības,

---

¹ Plašāk sk.: Apse D. Tiesību palīgavotu mijiedarbības aspekti. Promocijai izvirzīto darbu kopsavilkums (publikāciju kopa). Rīga: Latvijas Universitāte, 2013. Pieejams: <https://luis.lu.lv/pls/pub/luj.fprnt?l=1&fn=F-1343113426/Diana%20Apse%202013.pdf%20kopsavilkums.pdf> [aplūkots 2014. gada 20. augustā].

izstrādā un sistematizē teorētiskās zināšanas, analizē un vispārina pastāvošo tiesu praksi, kā arī izstrādā un attīsta metodes, ar kuru palīdzību tiek iztulkotas un piemērotas tiesību normas.²

Tajā pašā laikā tiesību zinātne nav vis empiriska zinātne, bet gan normatīva zinātne. Tiesību zinātne ne tik daudz apraksta pastāvošo stāvokli, cik tiecas noteikt, kādam jābūt pareizam (taisnīgam) stāvoklim.³ Tiesību zinātne tradicionāli izstrādā priekšlikumus aktuālu tiesību jautājumu sistēmiski taisnīgiem risinājumiem, gatavojot tiesībpolitiskus ieteikumus par vēlamo tiesību normu izdošanu.⁴

Šā raksta mērķis ir analizēt tiesību zinātnes lomu likumdevēja darbā Latvijas Republikā. Lai sasniegtu raksta mērķi, secīgi tiks aplūkotas vairākas tiesību zinātnes izpausmes formas Saeimas darbā. Pirmkārt, tiks raksturota tiesībzinātnieku politiskā darbība un ietekme uz tiesisko sistēmu, darbojoties kā Saeimas deputātiem. Otrkārt, tiks aplūkota tiesībzinātnieku sabiedriskā jeb neoficiālā līdzdalība likumdošanas procesā. Treškārt, tiks vērtēta juridiskās literatūras izmantošana Saeimas darbā.

Lai sasniegtu raksta mērķi un uzdevumus, zinātniskajā pētījumā izmantotas analītiskās, induktīvās, deduktīvās un socioloģiskās zinātniski pētnieciskās metodes.

Tiesību zinātne Saeimas darbā

Tiesībzinātnieki – Saeimas deputāti

Latvijas Republikas proklamēšana 1918. gada 18. novembrī daudzus Latvijas juristus iesaistīja jaunās valsts dibināšanas un nostiprināšanas darbos – viņi uzņēmas politiskus, administratīvus vai tiesas spriešanas amata pienākumus.⁵ Savukārt Latvijas Augstskolas (vēlāk – Latvijas Universitāte) dibināšana 1919. gada 28. septembrī un Tautsaimniecības un tiesību zinātņu fakultātes izveidošana daudzus juristus iesaistīja akadēmiskajā un zinātniskajā darbā. Šajā ziņā priekšzīmi rādīja tālaika Latvijas Tautas padomes priekšsēdētājs (vēlāk – Latvijas Satversmes sapulces prezidents un Valsts prezidents) Jānis Čakste, kurš aktīvi piedalījās Tautsaimniecības un tiesību zinātņu fakultātes izveidošanā un kļuva par pirmo starptautisko publisko tiesību kursa pasniedzēju.⁶

Līdzdalība savas nacionālās valsts, tās tiesiskās sistēmas un augstskolas izveidošanā un nostiprināšanā uzskatāma par godājamu un patriotisku Latvijas pilsoņa pienākumu. Jāuzsver, ka neatkarīgai valstij obligāta ir sava tiesību zinātne, juridiskās

² Kalniņš E. Tiesību tālākveidošana. No: Juridiskās metodes pamati. 11 soļi tiesību normu piemērošanā. Rakstu krājums *Dr. habil. iur.* profesora Edgara Melņiša zinātniskā redakcijā. Rīga: Ratio iuris, 2003, 190. lpp.

³ Levits E. Dažas piezīmes par valststiesību zinātni un Satversmes kodolu. No: Par Latvijas valsts konstitucionālajiem pamatiem un neaizskaramo Satversmes kodolu. Konstitucionālo tiesību komisijas viedoklis un materiāli. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2012, 9. lpp.

⁴ Neimanis J. Ievads tiesībās. Rīga: zv. adv. J. Neimanis, 2004, 71. lpp.

⁵ Strautnieks E. Atmiņas. No: Tieslietu ministrijas un tiesu vēsture. 1918–1938. Sastādītāji K. Veitmanis un A. Mengelsons. Rīga: Tieslietu ministrijas izdevums, 1938, 482. lpp.

⁶ Birziņa L. Latvijas Universitātes tiesībzinātnieki. Tiesiskā doma Latvijā XX gadsimtā. Rīga: Zvaigzne ABC, 1999, 27.–28. lpp.

izglītības sistēma un nacionālās augstskolas, kurās studenti var apgūt savas valsts tiesisko sistēmu valsts valodā. Tādēļ nav pārsteigums, ka daudzi politiķi iesaistījās akadēmiskajā un zinātniskajā darbā, savukārt zinātnieki piedalījās politiskajos procesos.

Piemēram, ievērojamais Latvijas krimināltiesību teorētiķis LU profesors Pauls Mincis bija Latvijas Tautas padomes un Satversmes sapulces loceklis, kā arī valsts kontrolieris un darba ministrs Kārļa Ulmaņa pagaidu valdībā.⁷ Līdzīgi pagaidu valdībā finanšu ministra amata pienākumus pildīja vēlākais LU profesors Kārlis Puriņš, kurš arī tika ievēlēts par Latvijas Satversmes sapulces loekli.⁸ Par deputātiem tika ievēlēti arī citi tiesībzinātnieki: Pauls Šimans (Latvijas Satversmes sapulce, I, II, III un IV Saeima), Maksis Lazersons (I, II un III Saeima) un Kārlis Dišlers (II Saeima). Līdzās viņiem Saeimas likumdošanas darbā būtisku lomu ieņēma labu akadēmisko izglītību ieguvušie praktiķi: Arveds Bergs (Latvijas Satversmes sapulce, I, II un III Saeima), Fēlikss Cielēns (Latvijas Satversmes sapulce, I, II, III un IV Saeima) un Fricis Mendērs (Latvijas Satversmes sapulce, I, II, III un IV Saeima).

Latvijas Satversmes sapulces un Saeimas stenogrammās saglabājušās daudzas šo izcilo tiesībzinātnieku un praktiķu diskusijas par aktuāliem tiesībspolitikas jautājumiem.

Piemēram, apspriežot steidzamu pieprasījumu Ministru prezidentam sakarā ar Andrieva Niedras apžēlošanu un atsvabināšanu, tika sīki iztirzāta apžēlošanas akta juridiskā daba un Valsts prezidenta un Ministru kabineta politiskās atbildības robežas.⁹ Šajā diskusijā Saeimas deputāti F. Cielēns, K. Dišlers, A. Bergs un Andrejs Petrevičs atsaucās ne vien uz Latvijas Satversmes sapulces stenogrammām un K. Dišlera rakstiem par Latvijas valststiesībām, bet arī uz dažādu Eiropas valstu konstitucionālo tiesību zinātnieku Georga Jelineka (*Georg Jellinek*), Hansa Kelzena (*Hans Kelsen*), Leona Dugī (*Leon Duguit*), Ademera Esmena (*Adhémar Esmein*) un Fridriha Gīzes (*Friedrich Giese*) darbiem.¹⁰ Ne mazāk būtiskas debates notikušas arī par Saeimas iespējām grozīt Latvijas Senāta sniegto Satversmes 29. un 30. panta iztulkojumu, likumdošanas ceļā papildinot Kriminālprocesa likumus.¹¹ Šajās diskusijās A. Bergs izteica domu, ka Latvijas Senāta kā augstākās tiesu iestādes veiktie Satversmes iztulkojumi ir saistoši citām valsts varas institūcijām, arī Saeimai: *Var teikt, ka mūsu Satversme ir tas, kas ir rakstīts plus tas, kā Senāts to iztulkojis. Runājot paradoksi, varētu teikt, ka Senāta paskaidrojumi ir Satversmes sastāvdaļa.*¹²

⁷ Treijs R. Latvijas valsts un tās viri. 1918–1940. Latvijas Republikas valdības. Ministri savos darbos. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 1998, 365.–366. lpp.; Birziņa L. Latvijas Universitātes tiesībzinātnieki. Tiesiskā doma Latvijā XX gadsimtā. Rīga: Zvaigzne ABC, 1999, 68.–72. lpp.

⁸ Treijs R. Latvijas valsts un tās viri. 1918–1940. Latvijas Republikas valdības. Ministri savos darbos. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 1998, 79.–82. lpp.; Birziņa L. Latvijas Universitātes tiesībzinātnieki. Tiesiskā doma Latvijā XX gadsimtā. Rīga: Zvaigzne ABC, 1999, 50. lpp.

⁹ Latvijas Republikas II Saeimas stenogrammas. Ārkārtējā un III sesija. 1926. gads. Rīga: Latvijas Republikas Saeimas izdevums, 1926, 5.–48. sl.

¹⁰ Turpat.

¹¹ Latvijas Republikas II Saeimas stenogrammas. IX sesija. 1928. gads. Rīga: Latvijas Republikas Saeimas izdevums, 1928, 777.–805. sl.

¹² Turpat, 799. sl.

Parlamentārā un zinātniskā darba sintēze tiesībzinātniekiem ļāva gan skaidrāk un labāk apzināties tiesību zinātnes lomu nacionālās tiesiskās sistēmas veidošanā, gan arī izprast valsts iekārtas praktiskās attīstības gaitu.

M. Lazersons, kurš ilgstoši bija darbojies politikā, mazliet ironiski un paškritiski aplūkoja tiesību zinātnes nejaušo raksturu, proti, viens likumdevēja grozījums – un veselas bibliotēkas pārvēršas par makulatūru.¹³ Tajā pašā laikā viņš veltīja lielu uzmanību likumdevēja darba kvalitātei: *Kā juristam un zināmā mērā speciālistam gan vajadzētu zināt, ka nevar no Satversmes izraut vienu pantu un ar to aprobežoties. Ja negribam ķerties pie “Zufallgesetzgebung”, t. i., pie nejaušas likumdošanas, tad tas vispār nemaz nav iespējams. [...] Katrai Satversmei ir savs gars, un Saeima nav zobu ārstēšanas kabinets, kur varētu vienu zobu izraut un domāt, ka līdz ar to cilvēks paliek negrozīts.*¹⁴

Tāpat M. Lazersons atzinis arī politiskās darbības ietekmi uz zinātnisko darbību: *Nevajaga aizmirst, ka politiskās cīņas brīžos šis veselais prāts zem politisku kaislību iespaida paliek par agrāk uzstādītā mērķa kalpu. Tādēļ mēs ļoti bieži novērojam, ka atkarībā no vienas vai otras politiskās situācijas labā spārna politiķis apgalvo to, ko trīs sēdes iepriekš citā politiskā situācijā apgalvoja kreisais politiķis vai otrādi.*¹⁵

Mūsdienās ir izteikts vērā ņemams ierosinājums K. Dišlera rakstus analizēt kontekstā ar viņa politisko darbību, proti, ir pamanīts, ka atsevišķi teorētiska rakstura K. Dišlera raksti it kā turpina (zinātniski pabeidz) parlamentā aizsāktās debates.¹⁶ Šo pretrunu starp K. Dišlera iepriekšējiem zinātniskiem rakstiem un aktuālo politisko interesi jau parlamentārajās debatēs bija novērojis A. Bergs.¹⁷ Tomēr arī pašam A. Bergam bijuši gadījumi, kad viņa viedoklis par atsevišķu Satversmes pantu tvērumu mainījies atkarībā no politiskās situācijas.¹⁸

Tiesībzinātnieku politiskā darbība neapšaubāmi deva pozitīvu ieguldījumu tiesību zinātnes attīstībā. Piemēram, K. Dišlers jau tolaik rosināja konstitucionālajās tiesībās ņemt vērā arī *dažus valststiesiskus precedentus un politisko institūtu izlietošanu valsts reālajā dzīvē.*¹⁹ Pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas tieši Satversmes normu piemērošanas prakse analīze bija par pamatu tam, lai viņa klasiskie darbi *Latvijas valsts varas orgāni un viņu funkcijas*²⁰ un *Ievads Latvijas valststiesību zinātnē*²¹ kļūtu par

¹³ Лазерсон М. Общая теория права: Введение в изучение права. Рига: Жизнь и культура, 1930, с. 18–19.

¹⁴ Latvijas Republikas III Saeimas stenogrammas. VIII sesija. 1931. gads. Rīga: Latvijas Republikas Saeimas izdevums, 1931, 400. sl.

¹⁵ Lazersons M. “Konstitucionāla likumdošana” un Saeimas publisko tiesību komisija. Jurists, 1928. Nr. 7, 199.–200. sl.

¹⁶ Amoliņa D. Satversmes psiholoģija. Jurista Vārds, 2014. 11. februāris, Nr. 6 (808), 28. lpp.

¹⁷ Latvijas Republikas II Saeimas stenogrammas. Ārkārtējā un III sesija. 1926. gads. Rīga: Latvijas Republikas Saeimas izdevums, 1926, 35.–36. sl.

¹⁸ Pleps J. Satversmes iztulkošana. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2012, 97. lpp.

¹⁹ Dišlers K. Latvijas Satversme. No: Latvieši II. Balodis K., Šmits P., Tentelis A. (zin. red.). Rīga: Valters & Rapa, 1932, 148. lpp.

²⁰ Dišlers K. Latvijas valsts varas orgāni un viņu funkcijas. Rīga: Tieslietu Ministrijas Vēstneša izdevums, 1925.

²¹ Dišlers K. Ievads Latvijas valststiesību zinātnē. Rīga: A. Gulbis, 1930.

neaizvietošanu palīdzēkli Satversmē noteiktās Latvijas valsts iekārtas izpratnē.²² Savukārt M. Lazersons un P. Šimans publicēja pirmos apskatos par Latvijas Satversmi ārvalstu lasītājiem.²³

Pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas Latvijas politikajai un tiesiskajai sistēmai nepieciešamā tiesībzinātnieku līdzdalība politikajos procesos turpinājās. Daudzi tiesībzinātnieki – Romāns Apsītis, Valdis Birkavs, Juris Bojārs, Ilma Čepāne, Aivars Endziņš, Andris Grūtups, Tālav Jundzis, Linars Muciņš un Andris Plotnieks – kļuva par Augstākās padomes deputātiem, balsoja par 1990. gada 4. maija deklarācijas *Par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu*²⁴ un 1991. gada 21. augusta konstitucionālā likuma *Par Latvijas Republikas valstisko statusu*²⁵ pieņemšanu, kā arī aktīvi iesaistījās Latvijas Republikas tiesiskās sistēmas atjaunošanā.²⁶

Arī pēc Satversmes darbības atjaunošanas pilnā apjomā Saeimas likumdošanas darbā būtiska ir tiesībzinātnieku līdzdalība. Pārlūkojot tikai Saeimas Juridiskās komisijas locekļu sastāvu dažādās Saeimās, var konstatēt vērā ņemamu tiesībzinātnieku formālu iesaisti likumdošanas procesā. Piemēram, 5. Saeimas Juridiskās komisijas priekšsēdētājs bija A. Endziņš, priekšsēdētāja biedrs R. Apsītis, savukārt kā deputāts tajā darbojās Egils Levits,²⁷ kurš Valda Birkava vadītajā Ministru kabinetā bija arī Ministru prezidenta biedrs un tieslietu ministrs. 6. Saeimā A. Endziņš bija Juridiskās komisijas priekšsēdētāja biedrs, savukārt kā deputāti šajā komisijā darbojās R. Apsītis un Ilmārs Bišers.²⁸ 7. Saeimā Juridisko komisiju vadīja L. Muciņš.²⁹ 9. Saeimā Juridiskajā komisijā strādāja deputāte I. Čepāne.³⁰ 10. Saeimā I. Čepāne bija Juridiskās komisijas priekšsēdētāja, bet Juridiskajā komisijā strādāja arī deputāts Gaidis

²² Dravnieks A. Satversmes noteiktās valsts iekārtas vēsturiskās interpretācijas autoritātākais palīgvavots. No: Dišlers K. Latvijas valsts varas orgāni un viņu funkcijas. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2004, xvii–xxi lpp.

²³ Laserson M. Die Verfassungsentwicklung Lettlands. Jahrbuch des öffentlichen Rechts. Bd. XI, 1922, S. 218–226; Laserson M. Die Verfassungsrecht Lettlands. Jahrbuch des öffentlichen Rechts. Bd. XII, 1923/1924, S. 258–269; Schiemann P. Acht Jahre lettlandische Verfassung. Jahrbuch des öffentlichen Rechts. Bd. XVIII, 1930, S. 261–273.

²⁴ Par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu: Latvijas PSR AP deklarācija. Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs, 1990. 17. maijs, Nr. 20.

²⁵ Par Latvijas Republikas valstisko statusu: Latvijas Republikas konstitucionālais likums. Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs, 1991. 24. oktobris, Nr. 42.

²⁶ Plašāk sk.: Latvijas PSR Augstākās padomes deputāti, kuri 1990. gada 4. maijā balsoja par deklarāciju "Par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu". Dzīvesgājums. No: 4. maijs. Rakstu, atmiņu un dokumentu krājums par Neatkarības deklarāciju. *Dr. habil.* Tālava Jundža redakcijā. Rīga: fonds "Latvijas Vēsture", 2000, 666., 674., 676.–677., 678., 692., 699.–700., 702., 724., 726. lpp.

²⁷ Komisijas 5. Saeimā. Pieejams: <http://saeima.lv/lv/par-saeimu/arhivs/5-saeima/komisijas-5-saeima-1> [aplūkots 2014. gada 20. augustā].

²⁸ Komisijas 6. Saeimā. Pieejams: <http://saeima.lv/lv/par-saeimu/arhivs/6-saeima/komisijas-6-saeima> [aplūkots 2014. gada 20. augustā].

²⁹ Komisijas 7. Saeimā. Pieejams: <http://saeima.lv/lv/par-saeimu/arhivs/7-saeima/komisijas-7-saeima> [aplūkots 2014. gada 20. augustā].

³⁰ 9. Saeimas komisijas. Pieejams: http://titania.saeima.lv/Personal/Deputati/Saeima_DepWeb_Public.nsf/structureview?readform&type=3&lang=LV [aplūkots 2014. gada 20. augustā].

Bērziņš.³¹ Arī 11. Saeimā Juridisko komisiju vada I. Čepāne, priekšsēdētājas biedre ir Inese Libiņa-Egnere, savukārt komisijā strādā arī G. Bērziņš un Andrejs Judins.³²

Tiesībzinātnieku līdzdalība politiskajos procesos un viņiem ierastā argumentēšanas prakse atsevišķos gadījumos citos Saeimas deputātos ir radījusi iebildumus. Piemēram, Saeimas stenogrammās fiksēta kāda deputāta atbilde I. Čepānei: *Es ļoti cienu jūs kā profesori, kā profesionāli, bet šeit jūs neesat profesore; šeit mēs visi esam deputāti, par ko nobalsoja Latvijas pilsoņi, kas ir vienlīdzīgi. Un mācīt vienam otru, iejaukties partijas iekšējās lietās – es domāju, tas īsti neiet kopā ar tiesiskuma principiem.*³³ Tomēr kopumā vērojams, ka aktīva tiesībzinātnieku līdzdalība politiskajos procesos un kļūšana par parlamenta deputātiem bija raksturīga gan starpkaru periodā, gan arī mūsdienās.

Tiesībzinātnieku līdzdalība likumdošanas procesā

Lai tiesībzinātnieka viedokli par likumdošanas nepilnībām un iespējamām likumu uzlabojumiem saklausītu, viņam nav nepieciešams kandidēt Saeimas vēlēšanās un kļūt par Saeimas deputātu. Raksturojot likumdošanas procesu Saeimā, jau K. Dišlers minēja, ka līdzās Satversmes 65. pantā minētajiem likumu ierosinātajiem uzmanība veltāma arī likumu ierosināšanai sabiedriskā nozīmē. Viņš norādīja, ka ikkatrs pilsonis vai pilsoņu grupa var ierosināt kāda likuma grozīšanu vai jauna likuma izstrādāšanu.³⁴ Jo īpaši tas sakāms par tiesībzinātnieku iesaistīšanos likumdošanas procesā, Saeimas komisijām apspriežot tām iesniegtos likumprojektus. Varētu atzīt, ka tiesībzinātnieku pieaicināšana likumprojektu apspriešanai Saeimas komisijās un viņu viedokļa uzklauššana ir viena no Saeimas parlamentārajām tradīcijām.

Saeimā ir izveidojusies tradīcija būtiskus likumdošanas jautājumus vai tiesību prakses problēmas apspriest plašās konferencēs, pieaicinot un uzklaušot gan tiesībzinātniekus, gan arī attiecīgās jomas praktiķus. Piemēram, strādājot ar iespējamām Pilsonības likuma grozījumiem, Saeima sadarbībā ar Latvijas Universitāti 2012. gada 2. martā rīkoja konferenci *Latvijas pilsonība 21. gadsimtā*.³⁵ Savukārt 2013. gada 25. oktobrī Saeima sadarbībā ar Latvijas Universitāti līdzīgu konferenci organizēja, lai apspriestu Satversmes ievada papildināšanas iespēju.³⁶

³¹ 10. Saeimas komisijas. Pieejams: http://titania.saeima.lv/Personal/Deputati/Saeima10_DepWeb_Public.nsf/structureview?readform&type=3&lang=LV [aplūkots 2014. gada 20. augustā].

³² 11. Saeimas komisijas. Pieejams: http://titania.saeima.lv/Personal/Deputati/Saeima11_DepWeb_Public.nsf/structureview?readform&type=3&lang=LV [aplūkots 2014. gada 20. augustā].

³³ Latvijas Republikas 11. Saeimas rudens sesijas piektā (ārkārtas) sēde 2011. gada 25. oktobrī. Pieejams: <http://perseus-1.saeima.lv/lv/transcripts/view/87> [aplūkots 2014. gada 20. augustā].

³⁴ Dišlers K. Likumu ierosināšana pēc Latvijas Republikas Satversmes un pēc Saeimas kārtības ruļļa. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1923. Nr. 3/4, 146. lpp.

³⁵ Pilsonībai veltīta konference pulcē augsta līmeņa pašmāju un ārvalstu ekspertus. Pieejams: <http://www.saeima.lv/lv/aktualitates/saeimas-zinas/19464-latvijas-pilsoniba-21-gadsimta> [aplūkots 2014. gada 20. augustā].

³⁶ Latvijas Universitātē Satversmes preambulas projektam veltīta konference. Pieejams: <http://www.saeima.lv/lv/aktualitates/saeimas-zinas/21447-notiek-satversmes-preambulas-projektam-veltita-konference> [aplūkots 2014. gada 20. augustā].

Saeimas darbības dažādu aspektu izvērtēšanai un iespējamo pilnveidojumu apspriešanai noderīgas bija Saeimas organizētā konference 2012. gada 7. novembrī *Parlamentārisms Latvijā: vēstures mācības un nākotnes perspektīvas*³⁷ un Saeimas un Latvijas Zvērinātu notāru padomes organizētā konference 2013. gada 20. septembrī *Parlamenta lēmumu ietekmes ex post analīze*.³⁸

Likumprojektu apspriešanās Saeimas komisijās ierasts pieaicināt tiesībzinātniekus, lai uzklausītu viņu viedokli par piedāvāto likumprojektu. Bieži vien tiesībzinātnieki tiek aicināti sagatavot arī rakstveida viedokli par kādu problēmjautājumu.

Privāttiesību jautājumu apspriešanās Saeima radusi ieklausīties Kalvja Torgāna viedoklī. Saeimas Juridiskās komisijas protokolos fiksēts, ka Juridiskā komisija atsevišķos gadījumos uzskata par nepieciešamu konsultēties ar K. Torgānu, lai izšķirtos par atbalstu iesniegtajiem priekšlikumiem.³⁹ Tāpat K. Torgāns piedalījies būtisku civiltiesību jautājumu apspriešanās Juridiskās komisijas sēdēs.⁴⁰ Uz K. Torgāna pausto viedokli bieži vien Saeimas deputāti atsaukušies arī Saeimas debatēs.⁴¹

Krimināltiesībās liela autoritāte ir Ulda Krastiņa paustajam viedoklim. Piemēram, 2014. gada 16. aprīlī U. Krastiņš nosūtīja vēstuli Saeimas Juridiskajai komisijai, kurā argumentēti iebilda pret Saeimas otrajā lasījumā atbalstītajiem grozījumiem Krimināllikumā⁴² 231. pantā.⁴³ Saeimas Juridiskā komisija pirms trešā lasījuma uzklāusīja U. Krastiņu un, balstoties uz viņa argumentiem, atteicās no šādu grozījumu izdarīšanas.⁴⁴

Latvijas valststiesībās Saeimai izveidojusies ļoti cieša sadarbība ar Publisko tiesību institūta ekspertiem. Ar Egila Levita, Inetas Ziemeles un Arvīda Dravnieka padomiem un atbalstu tikuši izstrādāti un pieņemti daudzi būtiski likumi, kas Latvijā nostiprināja demokrātiskas tiesiskas valsts principus.⁴⁵ Tāpat norādāms, ka būtiskie

³⁷ Konferenču "Parlamentārisms Latvijā: vēstures mācības un nākotnes perspektīvas" materiāli. Pieejams: <http://www.saeima.lv/lv/aktualitates/saeimas-zinas/20239-konference-parlamentarisms-latvija-vestures-macibas-un-nakotnes-perspektivas> [aplūkots 2014. gada 20. augustā].

³⁸ Saeimā starptautiskā konferencē diskutē par tiesību normu efektivitātes novērtēšanu. Pieejams: <http://www.saeima.lv/lv/aktualitates/saeimas-zinas/21285-saeima-starptautiska-konference-diskute-par-tiesibu-normu-efektivitates-novertesanu> [aplūkots 2014. gada 20. augustā].

³⁹ Latvijas Republikas 11. Saeimas Juridiskās komisijas 2013. gada 17. aprīļa sēdes protokols Nr. 168, 3. lpp. (nepublicēts materiāls).

⁴⁰ Latvijas Republikas 11. Saeimas Juridiskās komisijas 2013. gada 4. jūnija sēdes protokols Nr. 182 (nepublicēts materiāls); Latvijas Republikas 11. Saeimas Juridiskās komisijas 2013. gada 11. jūnija sēdes protokols Nr. 186 (nepublicēts materiāls); Latvijas Republikas 11. Saeimas Juridiskās komisijas 2013. gada 18. septembra sēdes protokols Nr. 196 (nepublicēts materiāls).

⁴¹ Latvijas Republikas 11. Saeimas ziemas sesijas sestā sēde 2013. gada 14. februārī. Stenogramma. Pieejams: <http://www.saeima.lv/lv/transcripts/view/156> [aplūkots 2014. gada 20. augustā]; Latvijas Republikas 11. Saeimas rudens sesijas astotā sēde 2013. gada 24. oktobrī. Stenogramma. Pieejams: <http://www.saeima.lv/lv/transcripts/view/197> [aplūkots 2014. gada 20. augustā].

⁴² Krimināllikums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 1998. 8. jūlijs, Nr. 199/200.

⁴³ Ulda Krastiņa 2014. gada 16. aprīļa vēstule Saeimas Juridiskajai komisijai (nepublicēts materiāls).

⁴⁴ Latvijas Republikas 11. Saeimas Juridiskās komisijas 2014. gada 29. aprīļa sēdes protokols Nr. 262, 2.–3. lpp. (nepublicēts materiāls).

⁴⁵ Publisko tiesību institūts. Pieejams: <http://www.public.law.lv/2007pti.html> [aplūkots 2014. gada 20. augustā].

Satversmes ievada papildinājumi⁴⁶ tapuši pēc E. Levita iniciatīvas, kurš ne vien ierosināja ideju par Satversmes ievada grozījumiem, bet arī izstrādāja pirmo Satversmes ievada grozījumu redakciju un aktīvi piedalījās turpmākajā Satversmes ievada pilnveidošanā.⁴⁷

Juridiskās literatūras izmantošana

Likumdošanas procesā ierasts tiesībzinātniekus aicināt uz atbildīgo komisi-ju sēdēm un uzklaut viņu viedokli par konkrēto tiesību jautājumu tieši. Tomēr Saeimas darbam ne mazāk noderīgi ir tiesībzinātnieku sagatavotie zinātniskie pētījumi vai raksti par aktuālām tiesību problēmām. Iepazīstoties ar Saeimas stenogrammām, ikviens var izsekot līdz, cik bieži uz kuru tiesību zinātnieku viedokļiem Saeimas deputāti debatēs ir atsaukušies. Tādā veidā pat būtu iespējams izveidot savdabīgu tiesībzinātnieku autoritātes topu Saeimas deputātu praktiskajā vērtējumā.

Šai pētījumā līdzīga analīze tika veikta par tiesībzinātnieku darbiem, kuri izmantoti Saeimas atbildes rakstos Satversmes tiesai lietās, kur Saeima kā institūcija, kura izdevusi apstrīdēto aktu, uzaicināta iesniegt atbildes rakstu ar lietas faktisko apstākļu izklāstu un juridisko pamatojumu. 11. Saeimas laikā no 2011. gada 17. oktobra līdz 2014. gada 1. septembrim Saeima Satversmes tiesā iesniegusi atbildes rakstus 45 Satversmes tiesas lietās. 30 atbildes rakstos ir ietverta vismaz viena atsauce uz juridisko literatūru. Kopumā šajos atbildes rakstos Saeima atsaukusies uz 78 dažādām juridiskās literatūras vienībām.

Sistematizējot izmantoto juridisko literatūru, var secināt, ka populārākā juridiskās literatūras vienība ir Latvijas Republikas Satversmes VIII nodaļas komentāri.⁴⁸ Uz tiem Saeima kopumā atsaukusies vairāk nekā 25 reizes. Atbilstoši Satversmes tiesas lietu specifikai, Saeima visbiežāk atsaukusies uz Satversmes 92., 105. un 109. panta komentāriem. Līdztekus Satversmes komentāriem Saeima bieži atsaucas uz izdotajiem citu likumu komentāriem – Civillikuma komentāriem,⁴⁹ Komerclikuma komentāriem,⁵⁰ Civilprocesa likuma komentāriem,⁵¹

⁴⁶ Grozījums Latvijas Republikas Satversmē: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2014. 8. jūlijs, Nr. 131.

⁴⁷ Latvijas Republikas 11. Saeimas pavasara sesijas devītā sēde 2014. gada 19. jūnijā. Stenogramma. Pieejams: <http://saeima.lv/lv/transcripts/view/248> [aplūkots 2014. gada 20. augustā].

⁴⁸ Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011.

⁴⁹ Grūtups A., Kalniņš E. Civillikuma komentāri. Trešā daļa. Lietu tiesības. Īpašums. Otrais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2002; Latvijas Republikas Civillikuma komentāri. Saistību tiesības. Sagatavojis autoru kolektīvs prof. K. Torgāna vispārīgā zinātniskā redakcijā. Rīga: Mans īpašums, 1998.

⁵⁰ Strupiņš A. Komerclikuma komentāri. III. B daļa. Komersanti. XI sadaļa. Kapitālsabiedrības (134.–184. pants). Rīga: A. Strupiņa juridiskais birojs, 2003.

⁵¹ Civilprocesa likuma komentāri. Trešais papildinātais izdevums. Sagatavojis autoru kolektīvs prof. K. Torgāna vispārīgā zinātniskā redakcijā. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2006; Civilprocesa likuma komentāri. I daļa. Sagatavojis autoru kolektīvs prof. K. Torgāna zinātniskā redakcijā. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2011; Civilprocesa likuma komentāri. II daļa. Sagatavojis autoru kolektīvs prof. K. Torgāna zinātniskā redakcijā. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2012.

Administratīvā procesa likuma komentāriem⁵² un likuma *Par dzīvojamo telpu īri* komentāriem.⁵³

Var pārliecinoši apgalvot, ka dažādu likumu zinātniski praktiskie komentāri, kuros ir integrētas attiecīgās jomas teorētiskās atziņas ar tiesību normu piemērošanas praksi, ir izmantojuma ziņā noderīgākais juridiskās literatūras avots Saeimas tiesveidības pozīciju sagatavošanā. Tieši likumu zinātniski praktiskie komentāri sniedz nepieciešamo ieskatu tajā, kāds ir reālais tiesību normu saturs to ikdienas piemērošanā.

Tāpat Saeimas atbildes rakstu sagatavošanā noderīgi ir nedēļas žurnālā *Jurista Vārds* publicētie aktuālu tiesību problēmu skaidrojumi un tiesībzinātnieku diskusijas par atsevišķu tiesību normu saturu un piemērošanu. Uz nedēļas žurnālā *Jurista Vārds* publicētajiem zinātniskajiem rakstiem Saeima atbildes rakstos atsaukusies vairāk nekā 25 reizes.

Kopsavilkums

Tiesību zinātni nevar uzskatīt par pašsaprotamu – valstij ir noteikti konstitucionāli pienākumi tiesību zinātnes veidošanās un attīstības nodrošināšanā. Jo īpaši tas sakāms par mazām tiesiskajām sistēmām, kur tiesību doktrīna nevar attīstīties pēc tirgus ekonomikas principiem.⁵⁴

Šajā kontekstā vērā ņemams Satversmes 90. pants, kurš noteic, ka ikvienam ir tiesības zināt savas tiesības. Satversmes tiesa norādījusi, ka *Satversme paredz personas subjektīvās publiskās tiesības tikt informētai par tās tiesībām un arī pienākumiem.*⁵⁵ Satversmes tiesa pieļāvusi, ka *var rasties tādas situācijas, ka tiesību normas saturs ir diezgan abstrakts un šīs normas piemērotājam, lai noskaidrotu no tās izrietošās tiesības vai pienākumus, nākas izmantot tiesību doktrīnas avotus vai judikatūru, kā arī interpretēt tiesību normu.*⁵⁶

Lai gan Satversmes tiesas praksē lielāka uzmanība veltīta valsts pienākumam nodrošināt tiesu prakses un judikatūras pieejamību, nav šaubu, ka līdzvērtīgi valsts pienākumi pastāv attiecībā uz tiesību zinātnes attīstības sekmēšanu.⁵⁷ Šo problēmas aspektu iezīmēja diskusija par oficiālās publikācijas apjomu un valsts institūciju

⁵² Administratīvā procesa likuma komentāri. A un B daļa. Sagatavojis autoru kolektīvs *Dr. iur. J. Briedes* zinātniskajā redakcijā. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2013.

⁵³ Krauze R. *Par dzīvojamo telpu īri. Likums ar komentāriem*. Ceturtais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008.

⁵⁴ Terihova S. Tiesību zinātnes attīstību nedrīkst balstīt vienīgi uz tirgus ekonomikas principiem. *Jurista Vārds*, 2012. 25. septembris, Nr. 39 (738), 2. lpp.

⁵⁵ Par Prokuratūras likuma 1. panta pirmās daļas, 4. panta pirmās daļas, 6. panta trešās daļas, 22. panta un 50. panta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1., 58., 82., 86. un 90. pantam: Satversmes tiesas 2006. gada 20. decembra spriedums lietā Nr. 2006-12-01. Latvijas Vēstnesis, 2006. 28. decembris, Nr. 206. Sprieduma 16. punkts.

⁵⁶ Par Civilprocesa likuma 128. panta otrās daļas 3., 5. un 7. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 90. un 92. pantam: Satversmes tiesas 2012. gada 1. novembra spriedums lietā Nr. 2012-06-01. Latvijas Vēstnesis, 2012. 2. novembris, Nr. 174. Sprieduma 11. punkts.

⁵⁷ Rudevskis J. Satversmes 90. pants. No: Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011, 61.–71. lpp.

darbību juridiskās preses un literatūras izdošanā.⁵⁸ Attiecīgie jautājumi ir diskutēti arī Saeimā, apspriežot Oficiālo publikāciju un tiesiskās informācijas likuma regulējumu.⁵⁹

Šā likuma pieņemšanas diskusijās Saeima skaidri pauda savu gribu attiecībā uz spēcīgas tiesību zinātnes nepieciešamību Latvijas tiesiskajā sistēmā, atzīstot, ka tās nodrošināšana ir valsts konstitucionāls pienākums. Savukārt kvalitatīva tiesību zinātne būtiski sekmē likumdošanas procesa kvalitāti un veicina pārdomātu un efektīvu likumu izstrādāšanu un piemērošanu.

BIBLIOGRĀFIJA

4. maijs. Rakstu, atmiņu un dokumentu krājums par Neatkarības deklarāciju. *Dr. habil.* Tālava Jundža redakcijā. Rīga: fonds "Latvijas Vēsture", 2000.
- Administratīvā procesa likuma komentāri. A un B daļa. Sagatavojis autoru kolektīvs *Dr. iur.* J. Briedes zinātniskajā redakcijā. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2013.
- Amoliņa D. Satversmes psiholoģija. *Jurista Vārds*, 2014. 11. februāris, Nr. 6 (808).
- Apse D. Tiesību palīgavotu mijiedarbības aspekti. Promocijai izvirzīto darbu kopsavilkums (publikāciju kopa). Rīga: Latvijas Universitāte, 2013. Pieejams: <https://luis.lu.lv/pls/pub/luj.fprnt?l=1&fn=F-1343113426/Diana%20Apse%202013.pdf%20kopsavilkums.pdf> [aplūkots 2014. gada 20. augustā].
- Birziņa L. Latvijas Universitātes tiesībzinātnieki. Tiesiskā doma Latvijā XX gadsimtā. Rīga: Zvaigzne ABC, 1999.
- Civilprocesa likuma komentāri. I daļa. Sagatavojis autoru kolektīvs prof. K. Torgāna zinātniskajā redakcijā. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2011.
- Civilprocesa likuma komentāri. II daļa. Sagatavojis autoru kolektīvs prof. K. Torgāna zinātniskajā redakcijā. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2012.
- Civilprocesa likuma komentāri. Trešais papildinātais izdevums. Sagatavojis autoru kolektīvs prof. K. Torgāna vispārīgā zinātniskajā redakcijā. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2006.
- Dišlers K. Ievads Latvijas valststiesību zinātnē. Rīga: A. Gulbis, 1930.
- Dišlers K. Latvijas valsts varas orgāni un viņu funkcijas. Rīga: Tieslietu Ministrijas Vēstneša izdevums, 1925.
- Dišlers K. Latvijas valsts varas orgāni un viņu funkcijas. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2004.
- Dišlers K. Likumu ierosināšana pēc Latvijas Republikas Satversmes un pēc Saeimas kārtība ruļļa. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1923. Nr. 3/4.
- Grūtups A., Kalniņš E. Civillikuma komentāri. Trešā daļa. Lietu tiesības. Īpašums. Otrais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2002.
- Juridiskās metodes pamati. 11 soļi tiesību normu piemērošanā. Rakstu krājums *Dr. habil. iur.* profesora Edgara Melņiša zinātniskajā redakcijā. Rīga: Ratio iuris, 2003.
- Krauze R. Par dzīvojamo telpu īri. Likums ar komentāriem. Ceturtais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008.
- Laserson M. Die Verfassungsentwicklung Lettlands. Jahrbuch des öffentlichen Rechts. Bd. XI, 1922.
- Laserson M. Die Verfassungsrecht Lettlands. Jahrbuch des öffentlichen Rechts. Bd. XII, 1923/1924.

⁵⁸ Plašāku materiālu kopu sk.: *Jurista Vārds*, 2009. 21. aprīlis, Nr. 16 (569); 2010. 30. marts, Nr. 13 (608).

⁵⁹ Oficiālo publikāciju un tiesiskās informācijas likums: Latvijas Republikas likums. *Latvijas Vēstnesis*, 2012. 20. jūnijs, Nr. 96.

- Latvieši II. Balodis K., Šmits P., Tentelis A. (zin. red.) Rīga: Valters & Rapa, 1932.
- Latvijas Republikas 11. Saeimas Juridiskās komisijas 2013. gada 17. aprīļa sēdes protokols Nr. 168 (nav publicēts).
- Latvijas Republikas 11. Saeimas Juridiskās komisijas 2013. gada 4. jūnija sēdes protokols Nr. 182 (nav publicēts).
- Latvijas Republikas 11. Saeimas Juridiskās komisijas 2013. gada 11. jūnija sēdes protokols Nr. 186 (nav publicēts).
- Latvijas Republikas 11. Saeimas Juridiskās komisijas 2013. gada 18. septembra sēdes protokols Nr. 196 (nav publicēts).
- Latvijas Republikas 11. Saeimas Juridiskās komisijas 2014. gada 29. aprīļa sēdes protokols Nr. 262 (nav publicēts).
- Latvijas Republikas Civillikuma komentāri. Saistību tiesības. Sagatavojis autoru kolektīvs prof. K. Torgāna vispārīgā zinātniskā redakcijā. Rīga: Mans īpašums, 1998.
- Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011.
- Lazersons M. "Konstitucionāla likumdošana" un Saeimas publisko tiesību komisija. Jurists, 1928. Nr. 7.
- Neimanis J. Ievads tiesībās. Rīga: zv. adv. J. Neimanis, 2004.
- Par Latvijas valsts konstitucionālajiem pamatiem un neaizskaramo Satversmes kodolu. Konstitucionālo tiesību komisijas viedoklis un materiāli. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2012.
- Pleps J. Satversmes iztulkošana. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2012.
- Schiemann P. Acht Jahre lettländische Verfassung. Jahrbuch des öffentlichen Rechts. Bd. XVIII, 1930.
- Strupiņš A. Komerclikuma komentāri. III. B daļa. Komersanti. XI sadaļa. Kapitālsabiedrības (134.–184. pants). Rīga: A. Strupiņa juridiskais birojs, 2003.
- Terihova S. Tiesību zinātnes attīstību nedrīkst balstīt vienīgi uz tirgus ekonomikas principiem. Jurista Vārds, 2012. 25. septembris, Nr. 39 (738).
- Tieslietu ministrijas un tiesu vēsture. 1918–1938. Sastādītāji K. Veitmanis un A. Mengelsons. Rīga: Tieslietu ministrijas izdevums, 1938.
- Treijs R. Latvijas valsts un tās vīri. 1918–1940. Latvijas Republikas valdības. Ministri savos darbos. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 1998.
- Ulda Krastiņa 2014. gada 16. aprīļa vēstule Saeimas Juridiskajai komisijai (nepublicēts materiāls).
- Лазерсон М. Общая теория права: Введение в изучение права. Рига: Жизнь и культура, 1930.

Normatīvie akti

- Par Latvijas Republikas Neatkarības atjaunošanu: Latvijas PSR AP deklarācija. Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs, 1990. 17. maijs, Nr. 20.
- Par Latvijas Republikas valstisko statusu: Latvijas Republikas konstitucionālais likums. Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs, 1991. 24. oktobris, Nr. 42.
- Krimināllikums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 1998. 8. jūlijs, Nr. 199/200.
- Oficiālo publikāciju un tiesiskās informācijas likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2012. 20. jūnijs, Nr. 96.
- Grozījums Latvijas Republikas Satversmē: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2014. 8. jūlijs, Nr. 131.

Juridiskās prakses materiāli

- Par Civilprocesa likuma 128. panta otrās daļas 3., 5. un 7. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 90. un 92. pantam: Satversmes tiesas 2012. gada 1. novembra spriedums lietā Nr. 2012-06-01. Latvijas Vēstnesis, 2012. 2. novembris, Nr. 174.

Par Prokuratūras likuma 1. panta pirmās daļas, 4. panta pirmās daļas, 6. panta trešās daļas, 22. panta un 50. panta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1., 58., 82., 86. un 90. pantam: Satversmes tiesas 2006. gada 20. decembra spriedums lietā Nr. 2006-12-01. Latvijas Vēstnesis, 2006. 28. decembris, Nr. 206.

Stenogrammas

- Latvijas Republikas 11. Saeimas pavasara sesijas devītā sēde 2014. gada 19. jūnijā. Stenogramma. Pieejams: <http://saeima.lv/lv/transcripts/view/248> [aplūkots 2014. gada 20. augustā].
- Latvijas Republikas 11. Saeimas rudens sesijas astotā sēde 2013. gada 24. oktobrī. Stenogramma. Pieejams: <http://www.saeima.lv/lv/transcripts/view/197> [aplūkots 2014. gada 20. augustā].
- Latvijas Republikas 11. Saeimas rudens sesijas piektā (ārkārtas) sēde 2011. gada 25. oktobrī. Stenogramma. Pieejams: <http://perseus-1.saeima.lv/lv/transcripts/view/87> [aplūkots 2014. gada 20. augustā].
- Latvijas Republikas 11. Saeimas ziemas sesijas sestā sēde 2013. gada 14. februārī. Stenogramma. Pieejams: <http://www.saeima.lv/lv/transcripts/view/156> [aplūkots 2014. gada 20. augustā].
- Latvijas Republikas II Saeimas stenogrammas. Ārkārtējā un III sesija. 1926. gads. Rīga: Latvijas Republikas Saeimas izdevums, 1926.
- Latvijas Republikas II Saeimas stenogrammas. IX sesija. 1928. gads. Rīga: Latvijas Republikas Saeimas izdevums, 1928.
- Latvijas Republikas III Saeimas stenogrammas. VIII sesija. 1931. gads. Rīga: Latvijas Republikas Saeimas izdevums, 1931.

Interneta resursi

10. Saeimas komisijas. Pieejams: http://titania.saeima.lv/Personal/Deputati/Saeima10_DepWeb_Public.nsf/structureview?readform&type=3&lang=LV [aplūkots 2014. gada 20. augustā].
11. Saeimas komisijas. Pieejams: http://titania.saeima.lv/Personal/Deputati/Saeima11_DepWeb_Public.nsf/structureview?readform&type=3&lang=LV [aplūkots 2014. gada 20. augustā].
9. Saeimas komisijas. Pieejams: http://titania.saeima.lv/Personal/Deputati/Saeima_DepWeb_Public.nsf/structureview?readform&type=3&lang=LV [aplūkots 2014. gada 20. augustā].
- Komisijas 5. Saeimā. Pieejams: <http://saeima.lv/lv/par-saeimu/arhivs/5-saeima/komisijas-5-saeima-1> [aplūkots 2014. gada 20. augustā].
- Komisijas 6. Saeimā. Pieejams: <http://saeima.lv/lv/par-saeimu/arhivs/6-saeima/komisijas-6-saeima> [aplūkots 2014. gada 20. augustā].
- Komisijas 7. Saeimā. Pieejams: <http://saeima.lv/lv/par-saeimu/arhivs/7-saeima/komisijas-7-saeima> [aplūkots 2014. gada 20. augustā].
- Konferences “Parlamentārisms Latvijā: vēstures mācības un nākotnes perspektīvas” materiāli. Pieejams: <http://www.saeima.lv/lv/aktualitates/saeimas-zinas/20239-konference-parlamentarisms-latvija-vestures-macibas-un-nakotnes-perspektivas> [aplūkots 2014. gada 20. augustā].
- Latvijas Universitātē Satversmes preambulas projektam veltīta konference. Pieejams: <http://www.saeima.lv/lv/aktualitates/saeimas-zinas/21447-notiek-satversmes-preambulas-projektam-veltita-konference> [aplūkots 2014. gada 20. augustā].
- Pilsonībai veltīta konference pulcē augsta līmeņa pašmāju un ārvalstu ekspertus. Pieejams: <http://www.saeima.lv/lv/aktualitates/saeimas-zinas/19464-latvijas-pilsoniba-21-gadsimta> [aplūkots 2014. gada 20. augustā].
- Publisko tiesību institūts. Pieejams: <http://www.public.law.lv/2007pti.html> [aplūkots 2014. gada 20. augustā].
- Saeimā starptautiskā konferencē diskutē par tiesību normu efektivitātes novērtēšanu. Pieejams: <http://www.saeima.lv/lv/aktualitates/saeimas-zinas/21285-saeima-starptautiska-konference-diskute-par-tiesibu-normu-efektivitates-novertesanu> [aplūkots 2014. gada 20. augustā].

Ivars Bičkovičs

Chief Justice, the Republic of Latvia Supreme Court /
Latvijas Republikas Augstākās tiesas priekšsēdētājs

Kristīne Strada-Rozenberga, Dr. iur.

Dean of the UL Faculty of Law, Prof. / LU Juridiskās fakultātes dekāne, prof.

LATVIJAS TIESĪBU DOKTRĪNAS NOZĪME TIESU PRAKSĒ

THE IMPORTANCE OF THE LATVIAN LEGAL DOCTRINE IN CASE LAW

Summary

The article provides an insight into the importance of the Latvian legal doctrine. The subject of research has been examined by analysing the opinions of legal practitioners and legal scholars formed by studying court rulings, as well as by conducting a special survey of these persons (questionnaires of 68 judges, 39 prosecutors, 91 attorneys and 17 faculty members of the Faculty of Law, University of Latvia were analysed). The analysis has led to the conclusion that Latvian legal science plays an important role in Latvian case law, and this trend is growing. The article also notes those Latvian legal scholars, who are most recognised in the current case law, as well as the most extensively used scientific publications.

Keywords: legal doctrine (legal science), scientific publications, court practice.

Atslēgvārdi: tiesību doktrīna (tiesību zinātne), zinātniskās publikācijas, tiesu prakse.

Ievads un dažas vispārīgas atziņas par tiesību zinātnes nozīmi tiesu praksē

Jautājums par tiesību zinātni un tās lomu tiesu praksē pēc sākotnēja priekšstata šķiet vienkāršs. Var piekrist kādai ASV Kongresa bibliotēkas mājaslapas viesblogerei, kura norādījusi, ka jautājums par tiesību doktrīnu pirmkārt liek atcerēties savus studiju gadus, kad studējām pie ievērojamiem profesoriem, kuri paši radījuši grāmatas un rakstus, kas ir doktrīnas sastāvdaļa. Tai pašā laikā doktrīnas nozīmes jautājums pamatā tika apskatīts pirmajā tieslietu studiju gadā, un vēlāk tam pastiprināta uzmanība netika pievērsta.¹ Tas gan nekādā veidā neliecina par tēmas nenozīmīgumu vai neaktualitāti. Lai gan jāatzīst, ka Latvijā šim jautājumam teorētiskā apskata ziņā pievērsta visai maza uzmanība, citās valstīs šim jautājumam veltītas aktīvas diskusijas,

---

¹ Atwill N. The Role of the "Doctrine" as a Source of Law in France (20.12.2010.). Pieejams: <http://blogs.loc.gov/law/2010/12/the-role-of-the-doctrine-as-a-source-of-law-in-france/> [aplūkots 2014. gada 23. jūlijā].

ieskaitot pat strīdīgos aspektus par jēdzienu pareizo izmantojumu.² Lai arī šis jautājums būtu pelnījis padziļinātu apskatu latviešu valodā, šoreiz, ņemot vērā konferences tematiku un tās sasaisti ar Latvijas juridiskās izglītības ieviešanas nozīmīgo jubileju, pievērsīsimies vairāk praktiskiem aspektiem, kas raksturo Latvijas tiesību zinātnes ietekmi uz Latvijas tiesu praksi.

Domājams, ka Latvijā neviens neiebildīs atziņai, ka tiesību zinātnes loma un nozīme kā tiesību avotam nav apšaubāma. *Tiesību zinātnei .. ir uzdevums cita starpā izstrādāt atklātu tiesību jautājumu sistēmiski taisnīgus risinājumu priekšlikumus .. Šie "zinātnes projekti" ir tiesībspolitiski ieteikumi attiecīgajām normu izdošanas instancēm ..*³ Tiesību zinātnes mācības sniedz arī skaidrojumu par tiesību normām, to izcelsmi, piemērošanu, tādēļ tās ir tiesību avots un to nozīme normu radīšanas procesā ir ļoti liela. Tāpat tai ir aizvien pieaugoša loma tiesību izpratnes veidošanā un tiesību piemērošanā, tiesību zinātnes atziņas ir plaši izmantojamas tiesu un valsts pārvaldes iestāžu nolēmumu argumentācijā un kalpo par orientēšanās līdzekli tiesībās.⁴ Jāpiekrīt, ka doktrīnai (pats vārds saistāms ar grieķu *doxa*, kas tulkojams kā 'viedoklis') tiesībās ir gandrīz tāda pati loma kā sabiedrības viedoklim politikā, un šī loma ir ievērojama.⁵

Šoreiz uzsverot tiesību doktrīnas nozīmi tieši tiesību piemērošanas procesā, atzīmējams, ka cita starpā tiesību zinātnieki apzina aktuālos prakses jautājumus un izvērs diskusiju par tiem vispārīgāk un dziļāk. Tai pašā laikā, un tas ir īpaši nozīmīgi, zinātnieka perspektīva un darbošanās noteiktos veidos atšķiras no tiesneša darbības.

- Zinātniekiem nav varas saistošu lēmumu pieņemšanā. Viņi izvēlas savu izpētes objektu brīvi, pēc saviem ieskatiem. Tiesnesi savukārt saista konkrētās lietas būtība, procesa dalībnieku lūgumi, prasības un rīcība.
- Praktiskajā juridiskajā argumentācijā uzmanība tiek pievērsta pamatā informācijai, kas attiecināma uz konkrēto lietu. Turpretim zinātniskos pētījumos zinātnieki var izteikties vispārīgāk un mazāk orientēties uz konkrētām lietām un faktiem. Zinātnieki var izmantot kā esošu, tā hipotētisku situāciju piemērus.
- Zinātnieki paši apzina problēmas, kamēr tiesneši risina problēmas, kas izriet no konkrētām lietām.

² Kā pāris interesantākos var ieteikt: Patarro E. Legal doctrine of Legal Philosophy and General Jurisprudence. In: Patarro E. A Treatise of Legal Philosophy and General Jurisprudence. Springer, 2005, p. 814–842; Somek A. Legal Science as a Source of Law: A Late Reply by Puchta to Kantowicz (13.11.2012.). U Iowa Legal Studies Research Paper No. 13–7. Pieejams: <http://ssrn.com/abstract=2175235> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2175235> [aplūkots 2014. gada 23. jūlijā]; Reitz J. C. The Importance of and Need for Legal Science (04.11.2012.). Transnational Law & Contemporary Problems, Vol. 21, 2012; U Iowa Legal Studies Research Paper No. 12–34. Pieejams: <http://ssrn.com/abstract=2171851> [aplūkots 2014. gada 23. jūlijā].

³ Rūthers B. Rechtstheorie. München: Beck, 1999, Rn. 235. Citēts pēc: Neimanis J. Ievads tiesībās. Rīga: zv. advokāts J. Neimanis, 2004, 71.–72. lpp.

⁴ Neimanis J. Ievads tiesībās. Rīga: zv. advokāts J. Neimanis, 2004, 71.–72. lpp.

⁵ Atwill N. The Role of the "Doctrine" as a Source of Law in France (20.12.2010.). Pieejams: <http://blogs.loc.gov/law/2010/12/the-role-of-the-doctrine-as-a-source-of-law-in-france/> [aplūkots 2014. gada 23. jūlijā].

- Zinātnieki var brīvi izteikt ieteikumus *de lege ferenda* un nereti droši piedāvā pat jaunas juridiskas metodes un pieejas, kamēr tiesnesim jāpieņem tā brīža tiesību avotiem u. tml. atbilstošs nolēmums.⁶

Literatūrā gan norādīts arī visai diskutējams viedoklis, ka uz tiesību zinātnieku darbību tiek attiecinātas augstākas atzinumu pamatotības un objektivitātes prasības nekā uz atsevišķiem citiem juristiem, īpaši advokātiem. Advokātam vēl ir pieļaujams dažādi interpretēt vienu un to pašu likumu dažādās lietās atkarībā no klienta interesēm, taču zinātniekam dažādu uzskatu paušana par vienu un to pašu jautājumu nav pieļaujama.⁷ Lai gan šim atzinumam par advokātu var arī nepiekrīst, tomēr attiecībā uz zinātnieku nav apstrīdams, ka personai, lai tā tiktu vērtēta kā zinātnieks, nepietiek ar zinātnisku grādu vai kādu uzrakstītu darbu – ir nepieciešams ievērot arī zinātniskās darbības ētiku, tai skaitā apzinoties, ka zinātnieks darbojas visas sabiedrības labā, pat situācijās, kad zinātniskus pētījumus veic, izpildot kāda konkrēta pasūtītāja uzdevumu.⁸ Tikai zinātniskās izpētes metodēm atbilstošas publikācijas var dot nozīmīgu ieguldījumu tiesību piemērošanas praksē.

Tiesību zinātnes ievērojamā ietekme uz tiesu praksi un tiesu spriešanu ir bijusi vispārārtīta jau kopš Latvijas valsts pirmsākumiem. Kā pamatoti norādīts juridiskajā literatūrā, tad 20. gs. sākumā tiesību zinātne attīstījās visai strauji un tās uzdevums bija sekmēt jaunās Latvijas valsts tiesisko progresu.⁹ Minētās tēzes patiesumu un tiesību zinātnes ievērojamo nozīmi pilnā mērā apliecina ne tikai 20. gs. sākuma Latvijas tiesu prakses un juridiskās literatūras analīze, bet arī tiesiskās domas strāvojums šajā periodā. Tiesību zinātnes nozīmi tiesu praksē, tiesiskas valsts stiprināšanā un juridiskās domas attīstībā ataino tieslietu ministra H. Apsīša teiktais pirmā Latvijas Krimināltiesību kongresa atklāšanas runā 1937. gada 2. aprīlī Latvijas Universitātē: *Patīkami vērot parādību, ka kongresā sadevušās rokām teorija un prakse. Referentu vidū redzam universitātes mācībspēkus un tiesu darbiniekus. Tas liecina par interešu kopības labu izpratni, par sadarbības nepieciešamību.*¹⁰ Arī Latvijas Senāta prakse liecina par to, ka tiesību zinātnes atziņas tikušas lietotas ļoti plaši un tām bijusi ievērojama nozīme. Tā, piemēram, Senāta Civilās kasācijas departaments daudzos spriedumos atsaucies uz tiesību zinātnieku secinājumiem par tiesību normu piemērošanu. Senāta spriedumos, kuros analizēta civilprocesuālo tiesību normu un civiltiesību materiālo normu piemērošana, bieži ietvertas atsaucis uz prof. V. Bukovska pētījumiem izdarītajiem

⁶ Patarro E. Legal doctrine of Legal Philosophy and General Jurisprudence. In: Patarro E. A Treatise of Legal Philosophy and General Jurisprudence. Springer, 2005, p. 815.

⁷ *Ibid.*, p. 816–817.

⁸ Sk., piemēram: Zinātnieka ētikas kodekss. Akceptēts Latvijas Zinātņu akadēmijas Senāta sēdē 1997. gada 4. novembrī (lēmums Nr. 49.2) un Latvijas Zinātņu padomes sēdē 1997. gada 11. novembrī (lēmums Nr. 11-4). Pieejams: http://www.lzp.gov.lv/index.php?option=com_content&task=view&id=75&Itemid=87 [aplūkots 2014. gada 23. jūlijā].

⁹ Latvijas tiesību vēsture (1914–2000). Mācību grāmata juridiskajām augstskolām un fakultātēm. Rīga: fonds "Latvijas Vēsture", 2000, 258. lpp.

¹⁰ Sk.: Pirmais Latvijas Krimināltiesību kongress. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1937. Tieslietu Ministrijas izdevums, Nr. 3, 614. lpp.

secinājumiem.¹¹ Kasācijas instances tiesas spriedumos atrodamas atsauces arī uz tādiem autoritatīviem tiesību zinātniekiem kā prof. K. Dišlers, prof. V. Sinaiskis, *Dr. iur.* A. Loebers.¹² Šo laiku uzskatāmi ilustrē profesora V. Bukovska norādītais: *Nav jāaizmirst, ka tiesiskai dzīvei, praksei un zinātnei jāņem dalība un tās faktiski arī ņem dalību .. tiesiskās kārtības izveidošanā.*¹³

Tai pašā laikā juridiskās literatūras izpēte liecina par to, ka arī tiesu varas pārstāvji ir devuši lielu ieguldījumu tiesību izpētē un plaši analizējuši aktuālus tiesību jautājumus dažādās zinātniskās izpētes formās. Par visai unikālu pētniecības veidu jāatzīst senatora F. Konradi un Tiesu palātas Civildepartamenta priekšsēdētāja T. Zvejnieka kopīgi sastādītie paskaidrojumi Civilprocesa likumam.¹⁴ Šie paskaidrojumi tika balstīti uz tiesu praksi, un zem katra Civilprocesa likuma panta tika norādīti tie Senāta spriedumi un tēžu veida prakses secinājumi, kuros skaidrota attiecīgā panta būtība, tas piemērots vai analizēts.¹⁵ Senators F. Konradi un Rīgas apgabaltiesas loceklis A. Walter izvērsti un ļoti niansēti, plaši izmantojot tiesu praksi, sastādījuši Civillikuma Lietu tiesību daļas komentārus.¹⁶ Arī citi tiesneši ir devuši savu ieguldījumu tiesību izpētē. Piemēram, senators J. Kalacs, Tiesu palātas loceklis V. Freimans u. c.¹⁷

Pirmskara posmu raksturo arī Senāta spriedumu zinātniskie komentāri. Ar iniciatīvu izstrādāt zinātniskus komentārus Senāta spriedumiem klajā nācis profesors V. Sinaiskis 1928. gada sākumā.¹⁸ Tika norādīts, ka šāda prakse ir pastāvējusi Krievijā (1914./1915. g.) un arī Latvijā būtu nepieciešams uzsākt aktuālu Senāta spriedumu zinātnisku komentāru izstrādi.¹⁹ Prof. V. Sinaiska pirmais Senāta prakses komentārs

¹¹ Sk.: Senāta Civilās kasācijas departamenta 1930. gada 30. janvāra spriedums lietā Nr. 29. Valdības Vēstnesis. Senāta Civilās kasācijas departamenta 1930. g. spriedumi, 1936. 10. novembris, Nr. 256, 6. lpp.; Senāta Civilās kasācijas departamenta 1937. gada 30. novembra spriedums lietā Nr. 1348 (Rubina prasības lietā pret akciju sabiedrību "Ch. Jürgenson – Otto Švarcs"). Izvilkumi no Latvijas Senāta Civilās kasācijas departamenta spriedumiem. 1938. Tieslietu Ministrijas Vēstneša Pielikums, 1938. 1. marts, Nr. 3, 160. lpp.; Senāta Civilās kasācijas departamenta 1936. gada lieta Nr. 172; Konradi F., Zvejnieks T. Civilprocesa likums (1938. g. izd., 1939. g. iespied.) ar paskaidrojumiem – izvilkumiem no Latvijas Senāta un Tiesu palātas spriedumiem un no attiecīgās zinātniskās literatūras, kā arī dažiem aizrādījumiem uz likumdošanas motīviem. Rīga: Valsts tipogrāfijas izdevums, 1939, 6. lpp. u. c.

¹² Sk.: Senāta Civilās kasācijas departamenta 1922. gada 11. maija spriedums Ē. Siliņa prasības lietā pret M. Siliņu u. c. Senāta Civilās Kasācijas Departamenta spriedumi 1922. Tieslietu Ministrijas Vēstneša Pielikums, 1927. Nr. 2/3, 72.–82. lpp.

¹³ Bukovskis V. Civilprocesa mācības grāmata. Rīga: autora izdevums, 1933, 125. lpp.

¹⁴ Konradi F., Zvejnieks T. Civilprocesa likums (1938. g. izd., 1939. g. iespied.) ar paskaidrojumiem – izvilkumiem no Latvijas Senāta un Tiesu palātas spriedumiem un no attiecīgās zinātniskās literatūras, kā arī dažiem aizrādījumiem uz likumdošanas motīviem. Rīga: Valsts tipogrāfijas izdevums, 1939.

¹⁵ Turpat.

¹⁶ Konradi F., Walter A. Civillikumi ar paskaidrojumiem. Otrā grāmata. Lietu tiesības. Rīga: Grāmatrūpnieks, 1935.

¹⁷ Kalacs J. Par Senāta Administratīvā departamenta uzraudzības funkcijām. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1936. 1. februāris, Nr. 2, 316.–323. lpp.; Freimans V. Īpašuma raksturs. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1936. 1. februāris, Nr. 2, 324.–331. lpp.

¹⁸ Sinaiskis V. Senāta spriedumu zinātniskie komentāri. Jurists, 1928. 22. aprīlis, Nr. 4, 47.–56. lpp.

¹⁹ Turpat, 47. lpp.

tika veltīts Senāta Civilās kasācijas departamenta 1927. gada rīkojuma Nr. 804/27 analīzei, šis rīkojums attiecas uz analogijas piemērošanu, lietu un saistību tiesību nošķiršanu.²⁰ No minētās iniciatīvas, kā arī konstatētās tiesību zinātnes un tiesu prakses ciešās saiknes var izdarīt visai interesantu secinājumu. Proti, prof. V. Sinaiska iniciatīva izstrādāt aktuālas tiesu prakses zinātniskos komentārus lielā mērā ir darbs ar tiesu prakses piemēriem, kuros jau ir izmantotas tiesību zinātnes atziņas. Zināmā mērā šeit konstatējama apļveida tiesību zinātnes un tiesu prakses mijiedarbība, ko – jāatzīst, visai nosacīti – var apzīmēt kā tiesu prakses un tiesību zinātnes sakausējumu. Šāda pieeja, lai arī modificētā veidā, turpināta arī mūsdienās. Tam kā spilgtu piemēru var minēt profesores V. Liholajas grāmatu *Noziedzīgu nodarījumu kvalifikācija: likums un prakse* (Rīga: TNA, 2007), kā arī pēdējos gados Latvijā izvērsto praksi veikt pētījumus pēc Augstākās tiesas vai Tieslietu ministrijas pasūtījuma – tajos vienlaikus tiek apkopotas tiesu prakses atziņas, kā arī veikta pētījumu zinātniskā analīze, ko nedaudz tuvāk pieminēsim vēlāk.

20. gadsimtā Latvijā darbojās daudzi ievērojami zinātnieki, un to devums patiesi ir ievērojams. Koncentrētu priekšstatu par tiem var iegūt vairākās publikācijās, tostarp L. Birziņas 1999. gada monogrāfijā *Latvijas Universitātes tiesībzinātnieki. Tiesiskā doma Latvijā XX gadsimtā*,²¹ A. Lēbera 1990. gadā sastādītajā materiālu krājumā, kas veltīts Latvijas tiesībām 1918–1940. g.²² Atzīstot visu Latvijas tiesībzinātnieku devumu un to patiesi augstu vērtējot, šoreiz tam tuvāk nepievērsīsimies, atbilstoši šī raksta mērķim skatot šodienas tiesu praksi un zinātnes nozīmi tajā.

Tiesību zinātnes nozīme mūsdienu tiesu praksē

Lai gūtu priekšstatu par mūsdienu tiesību zinātnes nozīmi tiesas spriešanā, tika izmantoti publiski pieejamie materiāli, īpaši publicētie tiesu nolēmumi, tiesu prakšu apkopojumi un pētījumi, publiski nepieejamā Tiesu informācijas sistēmas (turpmāk – TIS) nolēmumu datubāze, kā arī speciāli veikto aptauju rezultāti. Ņemot vērā tiesu procesos iesaistīto personu loku, anonīmi tika anketēti tiesneši, prokurori un advokāti. Tāpat, lai noskaidrotu tiesībzinātnieku viedokli, anketas tika lūgti aizpildīt arī Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes mācībspēki. Iniciatīvai atsaucās un anketas aizpildīja 68 tiesneši (no tiem 33 rajona/pilsētas tiesu tiesneši, 23 apgabaltiesu tiesneši, 12 Augstākās tiesas tiesneši), 39 prokurori, 91 advokāts (85 zvērīnāti advokāti un 6 zvērīnātu advokātu palīgi) un 17 LU Juridiskās fakultātes docētāji (5 lektori, 4 docenti, 2 asociētie profesori, 6 profesori). Ņemot vērā, ka anketu skaits procentuāli pietiekami reprezentē anketējamo grupas, veikta aptauja uzskatāma par pietiekami informatīvu un tās rezultāti par izmantojamiem vispārīgu secinājumu izdarīšanai.

²⁰ Sinaiskis V. Senāta spriedumu zinātniskie komentāri. Jurists, 1928. 22. aprīlis, Nr. 4, 47. lpp.

²¹ Birziņa L. Tiesiskā doma Latvijā XX gadsimtā. Rīga: Zvaigzne ABC, 1999.

²² Latvijas tiesības 1918–1940. Materiālu krājums. Sast. Dītrichs Andrejs Lēbers (*Loebers*). Hamburga, 1990.

Vispārīgas atziņas par tiesību zinātnieku devumu un tā nozīmi tiesu praksē

Iepazīstoties ar pieejamajiem materiāliem, secināms, ka visspilgtāk tiesību zinātnieku devuma praktiskā nozīme tiesu praksē izpaudusies tiesu prakses apkopojumu sagatavošanā un viņu publikāciju izmantošanā, izlemjot konkrētas lietas.

Mājaslapā www.at.gov.lv iepazīstoties ar tiesu prakses apkopojumiem²³ pēdējos gados, redzams, ka daudzus no tiem sagatavojuši tiesību zinātnieki. Īpaši tas attiecināms uz krimināltiesību jomu. Tā, piemēram, 2012. gadā tiesu prakses apkopojumu *Tiesu prakse krimināllietās par nacionālā, etniskā un rasu naida kurināšanu* sagatavojis Dr. iur. asoc. prof. A. Kučs, tiesu prakses apkopojumu *Tiesu prakse krimināllietās par kredīta un citu aizdevumu negodprātīgu saņemšanu un izmantošanu* sagatavojis Dr. iur. prof. U. Krastiņš, tiesu prakses apkopojumu *Tiesu prakses apkopojums teritorijas plānošanas, būvniecības un vides lietās 2008–2012* sagatavojusi doc. S. Meiere, 2013. gadā tiesu prakses apkopojumus *Tiesu prakse noziedzīgu nodarījumu kvalificēšanā, ja lieta izskatīta bez pierādījumu pārbaudes* un *Tiesu prakse lietās par noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizēšanu un par izvairīšanos no nodokļu maksāšanas* sagatavojusi prof. V. Liholaja, tiesu prakses apkopojumu *Tiesu prakse par tiesībām uz kriminālprocesa pabeigšanu saprātīgā termiņā un soda noteikšanā, ja nav ievērotas tiesības uz kriminālprocesa pabeigšanu saprātīgā termiņā* sagatavojušas prof. Ā. Meikališa un prof. K. Strada-Rozenberga, tiesu prakses apkopojumu *Tiesu prakse lietās par valsts civildienestu. 2007.–2013. gads* sagatavojis Dr. iur. lekt. E. Danovskis. Faktiski tiesu prakses apkopojumus zinātnieki, tai skaitā LU Juridiskās fakultātes docētāji, sagatavojuši arī iepriekšējos gados, tomēr informācija par to, ņemot vērā tā laika tiesu prakses apkopojumu noformēšanas ieradumus, publiski nav pieejama.

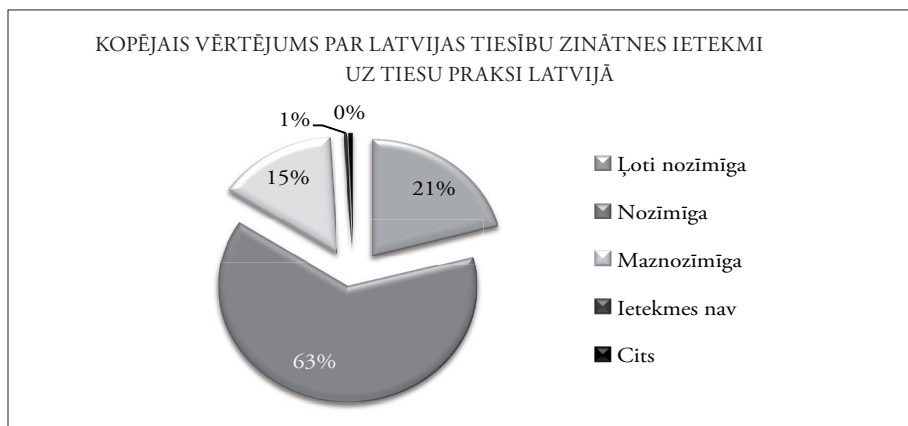
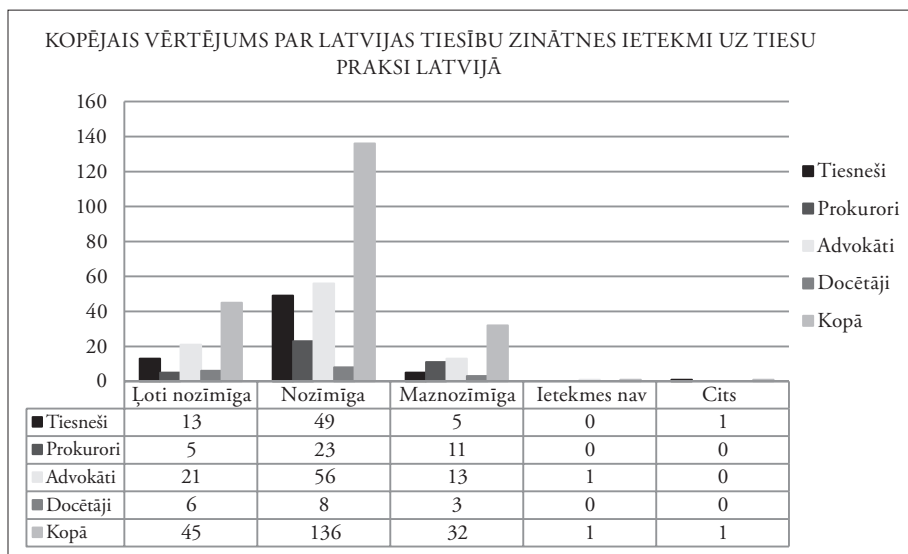
Novērtējot sagatavoto tiesu prakses apkopojumu nozīmīgumu, atzīstams, ka lielāka nozīme tomēr piešķirama tieši Latvijas tiesībzinātnieku atziņu, viedokļu, vērtējumu, rekomendāciju u. tml. (kas iekļauti viņu publikācijās) izmantošanai tiesu spriešanā konkrētās lietās. Lai noskaidrotu Latvijas tiesībzinātnieku publikāciju izmantošanas izplatību, nozīmību u. c. ar to saistītos aspektus Latvijas tiesu praksē, iepazīnāties ar publiskotajiem un nepubliskotajiem tiesu nolēmumiem, kā arī veicām jau minēto anketēšanu. Atzīmējams, ka tieši no pēdējās bija iegūstami visnoderīgākie dati – tas saistāms ar apstākli, ka bija objektīvi apgrūtināta nolēmu atlase gan TIS datubāzē, kurā pieejama informācija no 2004. gada, gan arī publiski pieejamā anonimizēto tiesu nolēmumu datubāzē (<http://www.tiesas.lv/nolemumi>). Grūtības radīja meklēšanas atslēgvārdu formulējums (piemēram, daudzi tiesību zinātnieki ir arī praktizējoši juristi, tai skaitā tiesneši, tāpat daudziem no viņiem uzvārdi ir Latvijā diezgan izplatīti, un tas liedz kā objektīvu rādītāju meklētājā izmantot norādi uz zinātnieka uzvārdu u. tml.). Līdz ar to tālāko novērojumu formulēšanā un pamatošanā galvenokārt izmantoti anketēšanā iegūtie dati, tos, kur iespējams, papildinot ar elektroniskajās datu krātuvēs iegūto informāciju.

Raksta sākumā norādītā hipotēze, ka tiesību zinātnes nozīme tiesu spriešanā ir nenoliedzama, pilnībā gūst apstiprinājumu tiesu praksē. Tā, sniedzot vērtējumu par

²³ Pieejams: <http://at.gov.lv/lv/judikatura/tiesu-prakses-apkopojumi/>

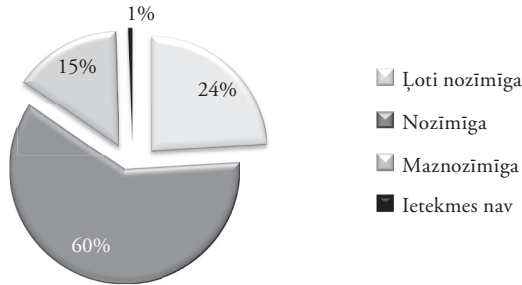
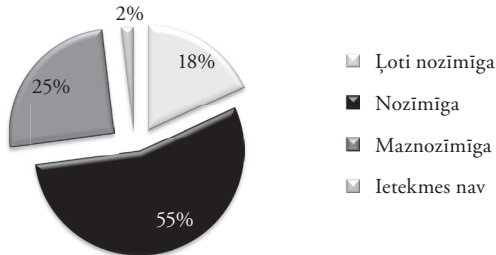
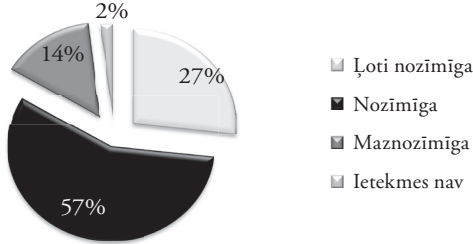
Latvijas tiesību zinātnes ietekmi uz Latvijas tiesu praksi, absolūtais vairums respondentu norādījuši, ka tiesību zinātnei ir “ļoti nozīmīga” vai “nozīmīga” ietekme.

Redzams, ka vairāk nekā 63% respondentu norādījuši, ka tiesību zinātnes ietekme uz tiesu praksi ir nozīmīga, bet gandrīz 21% – ka ļoti nozīmīga, tātad gandrīz 85% respondentu atzīst tiesību zinātnes lielo nozīmi tiesas spriešanā.

Interesi izraisa tomēr nedaudz atšķirīgais tiesību zinātnes ietekmes vērtējums par tiesu praksi dažādās tiesību apakšnozarēs.

Tiesību zinātnes ietekmi uz tiesu praksi par ļoti nozīmīgu procentuāli visvairāk respondentu atzīst administratīvajās lietās (27%) un civillietās (24%), kamēr krimināllietās tikai 18%. Krimināllietas par nozīmīgām atzīst procentuāli vismazāk respondentu – tikai 55%, kamēr administratīvās lietas – 57%, bet civillietas – 60%. No tā secināms, ka tiesību zinātnes vismazākā nozīme tiek saskatīta krimināllietās.

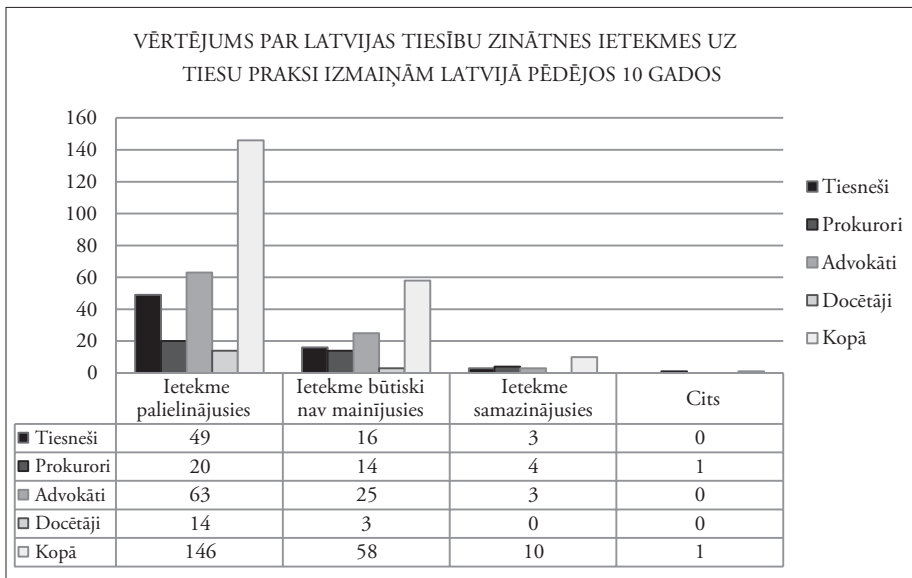
KOPĒJAIS VĒRTĒJUMS PAR LATVIJAS TIESĪBU ZINĀTNES IETEKMI UZ
TIESU PRAKSI CIVILLIETĀS LATVIJĀKOPĒJAIS VĒRTĒJUMS PAR LATVIJAS TIESĪBU ZINĀTNES IETEKMI UZ
TIESU PRAKSI KRIMINĀLLIETĀS LATVIJĀKOPĒJAIS VĒRTĒJUMS PAR LATVIJAS TIESĪBU ZINĀTNES IETEKMI UZ
TIESU PRAKSI ADMINISTRATĪVAJĀS LIETĀS LATVIJĀ

Šo novērojumu daļēji apstiprina TIS iegūtie dati. Tā, piemēram, ievadot meklētājā frāzi “tiesību teorijā”, iegūstam rezultātu, ka civillietās pieņemtajos nolēmumos šī vārdkopa iekļauta 2056 reizes (2013. gadā 447), administratīvajās lietās – 960 (2013. gadā 59), bet krimināllietās – tikai 68 reizes (2013. gadā 23). To pašu apliecina arī meklētājā ievadīts atslēgvārds “doktrīnas” – tas atklāts 362 civillietās pieņemtajos nolēmumos, 132 administratīvo lietu nolēmumos un tikai 11 krimināllietu nolēmumos. Arī atslēgvārds “Jurista Vārds” atklāj šo pašu tendenci – tas pieminēts 2494 civillietu nolēmumos, 1229 administratīvo lietu nolēmumos un tikai 329 krimināllietu nolēmumos. Līdzīgi arī atslēgvārdu “Tiesību zinātne”, “Tiesību zinātne” un “Tiesību zinātnes” lietojums 2013. gada nolēmumos – 2013. gadā šie vārdi iekļauti 141 nolēmumā civillietās, 56 administratīvo lietu nolēmumos un tikai 9 krimināllietu

noņēmumos. Līdz ar to, protams, var rasties priekšstats, ka krimināllietās atsaukšanās uz zinātnes atziņām tiek praktizēta mazāk. Tomēr nedrīkst aizmirst arī to, ka pašu krimināllietu skaits salīdzinājumā ar civillietām ir mazāks. Tā saskaņā ar statistikas pārskatiem par tiesu un tiesnešu darba rādītājiem pirmajā instancē 2013. gadā pirmo instanču tiesās tika pabeigts skatīt 9220 krimināllietas, bet pabeigto civillietu skaits bija 44 490 – tātad gandrīz piecas reizes vairāk. Tāpat vērojama atšķirīga situācija dažādu instanču tiesās. Piemēram, ievadot atslēgvārdu “tiesību teorijā” attiecībā uz Augstākās tiesas Senātā izskatītām lietām, atklājas, ka tas 2013. gadā iekļauts 6 nolēmumos civillietās, 11 nolēmumos krimināllietās un nevienā nolēmumā administratīvajās lietās. Vārdkopa “Jurista Vārds” šajā pašā periodā kasācijas instancē izskatītajās lietās ietverta divos krimināllietu nolēmumos, 22 nolēmumos civillietās un astoņos nolēmumos administratīvajās lietās.

Nemot vērā šo starpību, situācija nedaudz izlīdzinās, tomēr joprojām krimināllietās atsaukšanās uz tiesību zinātnes atziņām ir mazāk izplatīta. Zinot, ka *Jurista Vārdā* iekļautas un citur publicētas ļoti daudzas ievēribas cienīgas krimināltiesību zinātnieku publikācijas, šī situācija rada zināmu neizpratni, liekot izteikt aizdomas, ka šajā jomā joprojām tiesībzinātnieku atziņas tiek izmantotas, taču nenotiek pienācīga atsaukšanās uz tām.²⁴

Vērtējot, kā ir izmainījusies Latvijas tiesību zinātnes ietekme uz tiesu praksi pēdējos 10 gados, vairums respondentu norāda, ka šī ietekme ir palielinājusies. Šādu uzskatu procentuāli visvairāk atbalsta LU Juridiskās fakultātes docētāji (82%), vismazāk – prokurori (51%).

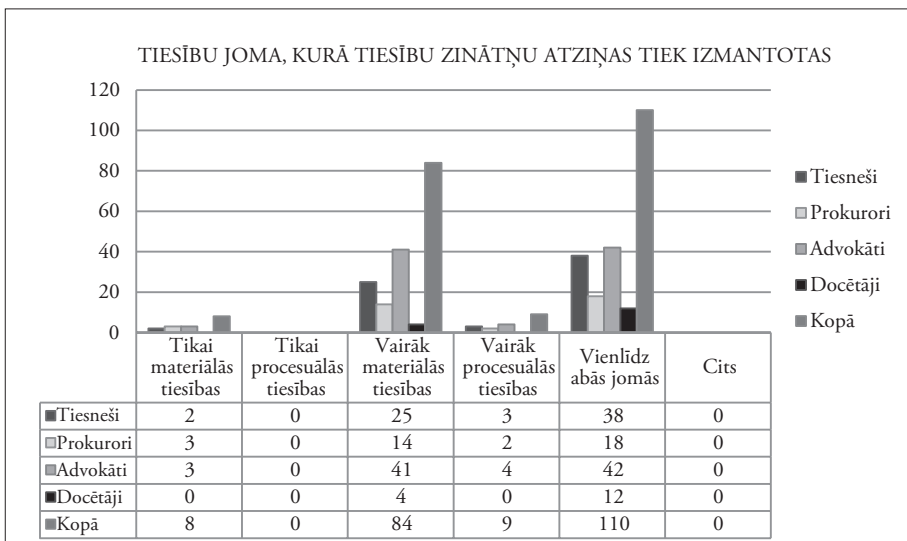

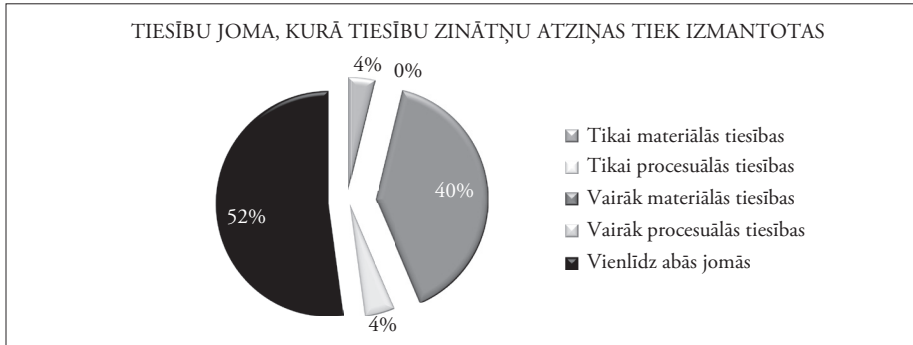
²⁴ Šī atziņa izteikta jau 2010. gadā – sk.: Strada-Rozenberga K. Latvijas tiesībzinātnieku atziņas Augstākās tiesas nolēmumos. *Jurista Vārds*, 2010. 16. novembris. Pieejams: <http://www.juristavards.lv/doc/221213-latvijas-tiesibzinatnieku-atzinas-augstakas-tiesas-nolemumos/> [aplūkots 2014. gada 23. jūlijā].

Tiesību zinātnes ietekmes vai vismaz izmantojamības palielināšanos apstiprina arī TIS iegūtā informācija. Tā, piemēram, izmantojot meklēšanas parametru “tiesību teorijā”, tika atlasīti 3667 nolēmumi, kuros iekļauta šāda vārdkopa. No tiem par 2004. gadu – 35, par 2008. gadu – 357, bet par 2013. gadu – 628 nolēmumi. Līdzīgu tendenci apliecina arī citu tēmai atbilstošu atslēgvārdu izmantošana. Tā, piemēram, vārds “doktrīnas” saskaņā ar TIS ticis iekļauts kopumā 507 nolēmumos, no tiem 2004. gadā – 4, 2008. gadā – 34, 2013. gadā – 122 nolēmumos. Šo tendenci uzskatāmi apliecina arī citi atslēgvārdi. Tā, piemēram, atslēgvārds “TNA” kopumā lietots 2107 reizes, no tām 2004. gadā 5 reizes, bet 2014. gada pirmajā pusgadā jau vairāk nekā 300 reižu. Savukārt vārdkopa “Jurista Vārds” kopumā lietota 4180 tiesu nolēmumos, no tiem 2004. gadā 36, bet 2013. gadā – 735. Protams, laikam ejot, vairāk tiek publicētas grāmatas un raksti, līdz ar to kļūst vairāk, uz ko atsaukties, tomēr atzīstams, ka tiesībzinātnieku atziņu izmantošana un/vai atsaukšanās uz tām tiesu nolēmumos pēdējo desmit gadu laikā ir kļuvusi krietni izplatītāka.

To, ka tiesībzinātnieku atziņu izmantošana kļuvusi par ikviena praktizējoša jurista darba sastāvdaļu, uzskatāmi aplieca arī fakts, ka absolūts vairums aptaujāto prakses darbinieku atzīst, ka savā profesionālajā darbībā izmanto tiesībzinātnieku atziņas. Tā uz jautājumu “vai savā profesionālajā darbībā izmantojat Latvijas tiesībzinātnieku atziņas?” apstiprinoši atbildējuši 63 tiesneši no 68, 37 prokurori no 39 un 90 advokāti no 91. Pieci tiesneši, atbildot uz šo jautājumu, norādījuši atbildi “cits”, skaidrojot, ka tas notiek “reti”, “ļoti reti” vai “dažreiz”. No šiem pieciem tiesnešiem trīs pārstāv rajona/pilsētas tiesas, divi apgabaltiesas; 4 darba stāžs ir ilgāks par 15 gadiem, un 4 no tiem skata krimināllietas.

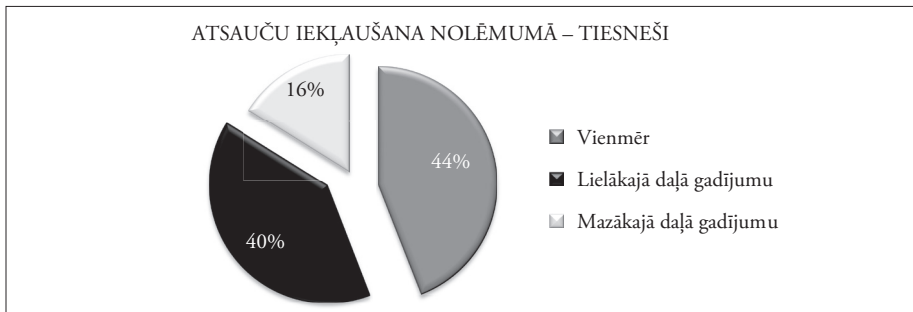
Savukārt attiecībā uz tiesību zinātnes atziņu izmantošanas jomu, kur tika dota iespēja norādīt, ka tās ir materiālās tiesības, procesuālās tiesības vai ka šīs atziņas tiek vienlīdz aktīvi izmantotas abās jomās, respondenti kopumā vairāk norādīja atbildes “vairāk materiālo tiesību jomā” un “vienlīdz abās”.

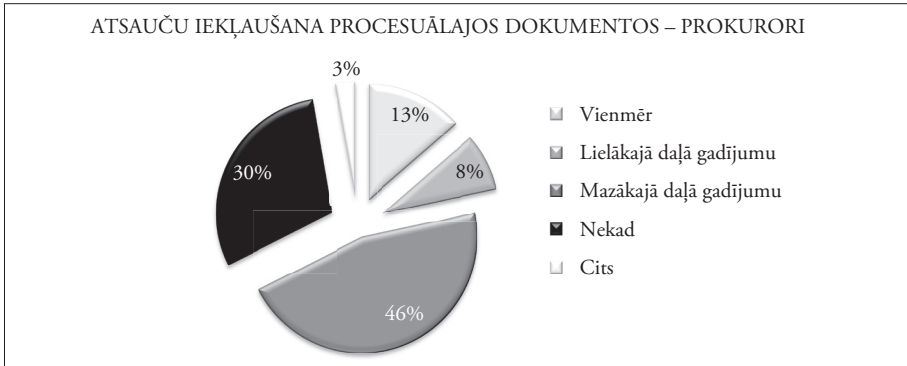

Arī iepazīšanās ar tiesu nolēmumiem ļauj atzīt, ka tiesību zinātnes atziņu plašāka izmantošana sastopama tieši materiālo tiesību jomā, mazāk tās izmantotas procesuālo jautājumu risinājumos. Joprojām var atzīt, ka civiltiesāšanās kārtībā pieņemtajos nolēmumos visbiežākā atsauce ir uz Civilprocesa komentāriem. Tai pašā laikā, iepazīstoties ar citēšanas apjomu un citātu izmantošanu argumentācijā, atzīstams, ka arī civillietās dominē tiesībzinātnieku atziņu izmantošana materiālo tiesību normu skaidrojumos, piemērošanas pamatojumā.

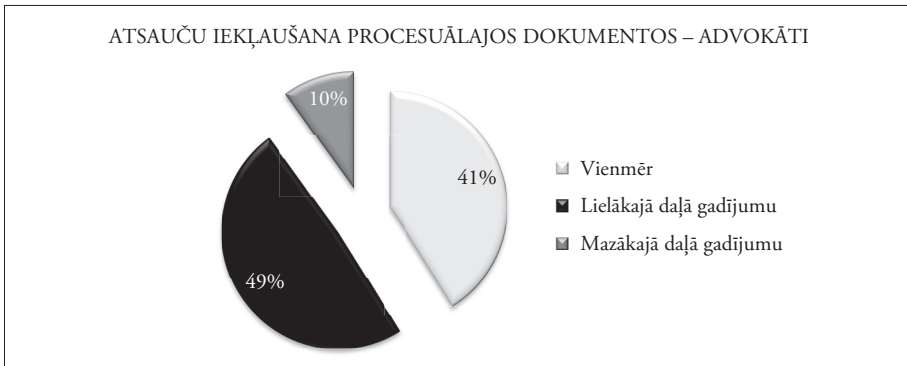
Lai arī atsaukšanās uz tiesībzinātnieku darbiem ir izplatīta, tomēr tā sastopama tikai nelielā daļā visu tiesās pieņemto nolēmumu, un tas nozīmē, ka vajadzība pēc tiesībzinātnieku atziņu izmantošanas un citēšanas nebūt nav visās lietās. Tas arī ir objektīvi pamatoti. Pareiza prakse būtu tiesībzinātnieku atziņas kā tiesību palīgavotu izmantot tur, kur tas tiešām ir nepieciešams, un, ja tās tiek izmantotas, tad nolēmumā iekļaut atbilstošas norādes. Atzīstams, ka tiesu praksē mēdz būt gadījumi, kad netiek ievērots ne viens, ne otrs. Proti, kādas publikācijas citāts nolēmumā tiek iekļauts nevajadzīgi, jo, piemēram, tas satur tikai kādas tiesību normas pārstāstu un nav noderīgs nedz šīs normas izpratnes, nedz piemērošanas robežu vai tml. skaidrojumam. Tāpat joprojām ir gadījumi, kad tiesībzinātnieku atziņas tiek izmantotas, taču tas netiek norādīts tiesu nolēmumā. Pēdējo apstiprina arī anketēšanas rezultāti. Tā mazāk nekā puse tiesnešu ir norādījuši, ka gadījumā, ja viņi izmanto tiesībzinātnieku atziņas, viņi nolēmumā iekļauj arī atsauces uz konkrētām publikācijām, savukārt 40% to darot lielākajā daļā gadījumu, bet 16% mazākajā daļā gadījumu.

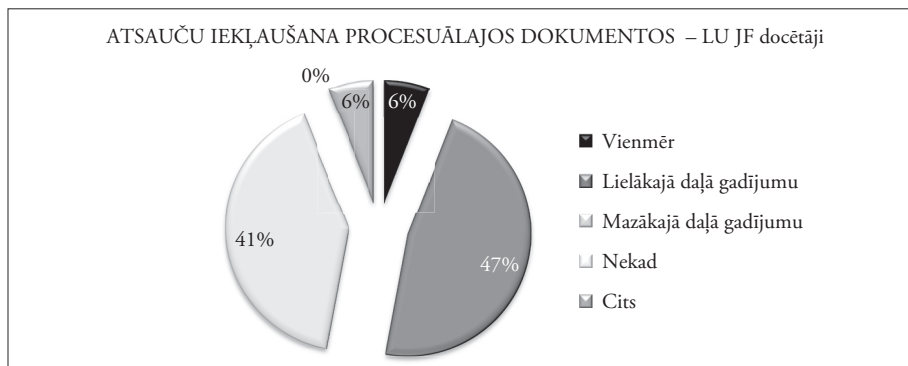
Vēl bēdīgāka aina paveras attiecībā uz prokuroru sastādītajiem procesuālajiem dokumentiem. Uz jautājumu, vai attiecīgajā dokumentā (ierosinājumā, sūdzībā, pieņemšanā, lēmumā u. tml.) viņi iekļauj atsauces uz konkrētām publikācijām, absolūts vairums norādīja, ka to nedara nekad vai tikai mazākajā daļā gadījumu.

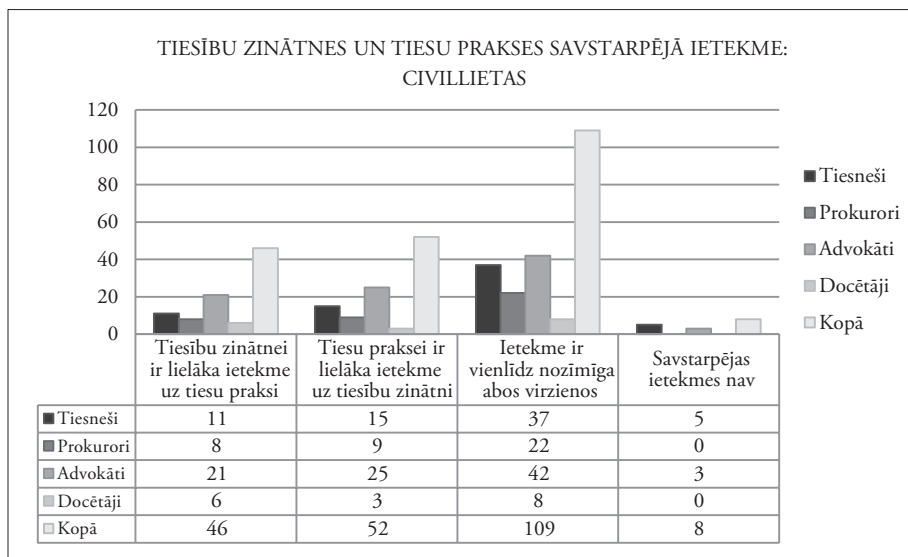
Labāka situācija ir ar advokātu sniegto pašvērtējumu – viņi norāda, ka atsauces iekļauj vienmēr vai vairumā gadījumu.

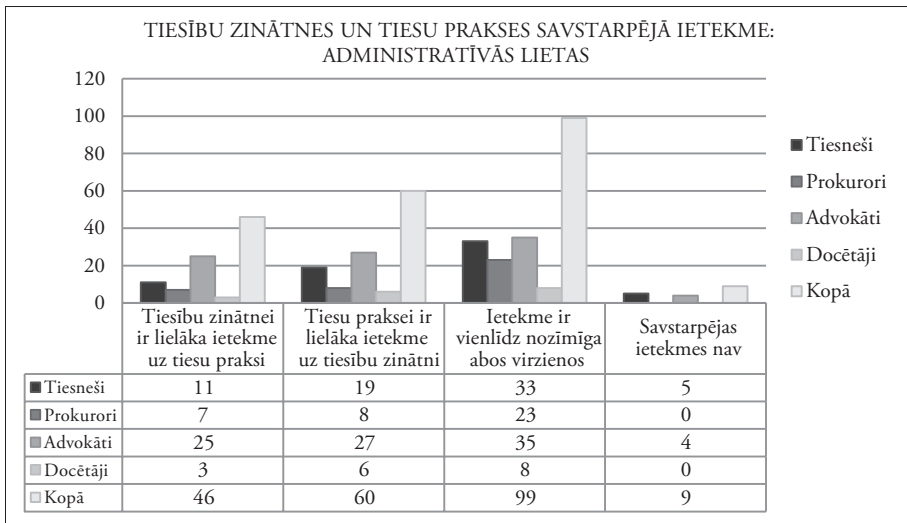
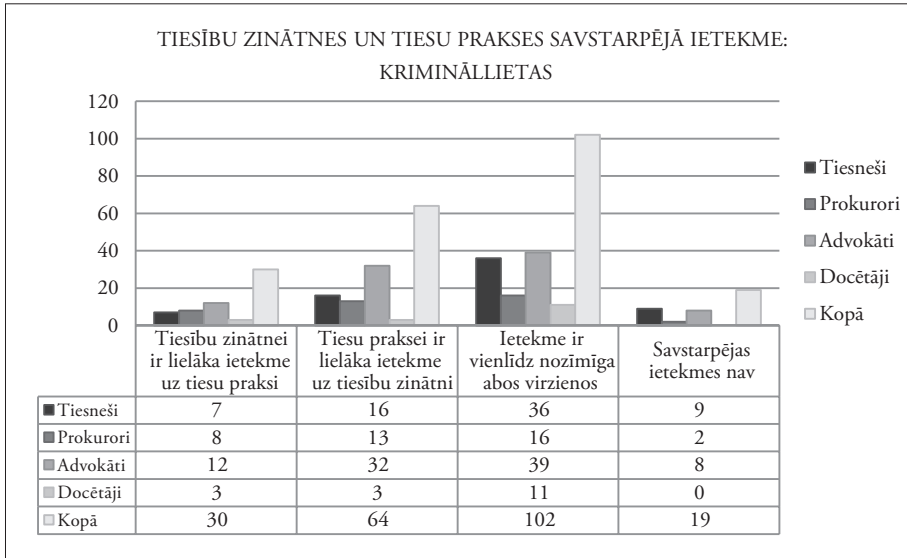

Savukārt pašu tiesībzinātnieku domas dalās – gandrīz puse uzskata, ka atsauces tiek iekļautas vienmēr vai lielākajā daļā gadījumu, un otra puse – ka tas notiek mazākajā daļā gadījumu.

Atzīstot tiesību zinātnes ietekmi uz tiesu praksi, nevar noliegt arī otrpusēju ietekmi, proti, arī tiesu prakse un tajā pieņemtie nolēmumi ietekmē zinātni. Lai noskaidrotu, kā šajos procesos iesaistītie vērtē šo mijiedarbību, anketējamiem tika uzdots jautājums – “kāda, jūsuprāt, ir situācija Latvijā attiecībā uz tiesību zinātnes un tiesu prakses savstarpējo ietekmi?”. Iegūtie rezultāti apliecina, ka šī savstarpējā ietekme nedaudz atšķirīgi tiek vērtēta dažādu kategoriju lietās, tomēr kopumā vairums atzīst, ka ietekme ir vienlīdz nozīmīga abos virzienos.

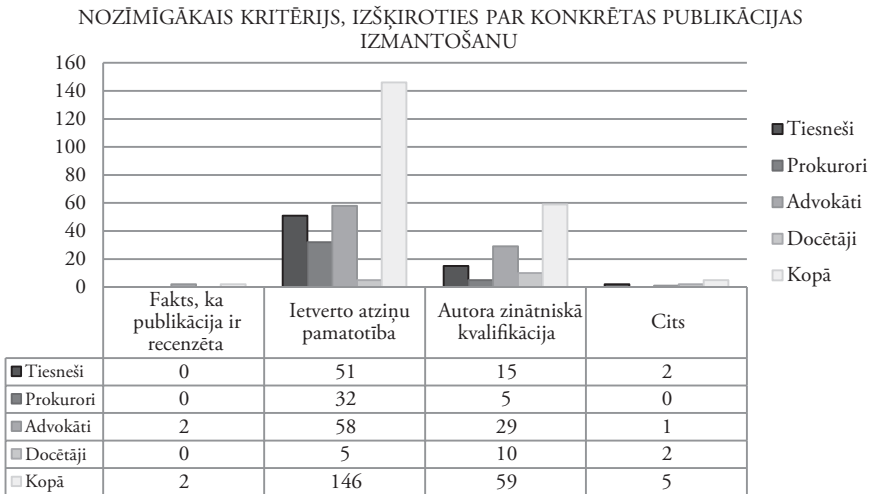

Autoritatīvākie Latvijas tiesību zinātnieki un "grāmatu grāmatas" Latvijas tiesu praksē

Jurisprudence laikā ir tapis, top un arī taps daudz publikāciju. Līdz ar to, lai noskaidrotu, kas pamudina praktiskos darbiniekus izmantot tieši konkrēto publikāciju, anketā tiek iekļauts jautājums "kuri kritēriji, jūsuprāt, ir nozīmīgi, izšķiroties par konkrētas publikācijas izmantošanu?", piedāvājot atbilžu variantus: 1) fakts, ka publikācija ir recenzēta, 2) ietverta atziņu pamatotība, 3) autora zinātniskā kvalifikācija

un 4) cits. Anketēšanas rezultāti liecina, ka nozīmīgākais kritērijs saistāms ar publikācijā iekļauto atziņu pamatotību.

Ietverto atziņu pamatotība kā galvenais kritērijs minēta gandrīz 70% no kopējā anketu skaita. Tomēr redzams, ka viedokļi atšķiras dažādās anketējamo grupās – vairums tiesnešu, prokuroru un advokātu uzskata, ka noteicošā ir atziņu pamatotība, taču vairums (59%) docētāju uzskata, ka noteicošā ir autora zinātniskā kvalifikācija.

Lai noskaidrotu, kuri tiesību zinātnieki izpelnījušies lielāko autoritāti tiesnešu, prokuroru un advokātu vidū, gan izlases kārtībā tika veikta tiesu nolēmumu pārbaude, gan arī attiecīgs jautājums uzdots pašiem darbiniekiem.

Atzīstams, ka autoritatīvāko tiesību zinātnieku skatījums ievērojami ir atkarīgs no tiesību apakšnozares, tas arī ir objektīvi pamatoti. Lai gan ir vairāki autori, kuru darbi tiek citēti ne tikai viņu tieši pārstāvētajā nozarē (izteikti piemēri: prof. K. Torģāns, V. Liholaja, K. Strada-Rozenberga, J. Briede u. c.), tomēr vairumā gadījumu citējamības rādītāji ir augstāki nozarē, kuru autors pārstāv. Tā kā vairumā gadījumu tiesību zinātnieku atziņas tiek izmantotas specifiskajās tiesību apakšnozarēs nevis vispārīgajā jomā (tiesību teorija, vēsture, filosofija, metode), tad arī citējamības rādītāji zinātniekiem, kuri pārstāv tiesību teorijas un vēstures zinātnes apakšnozari, ir salīdzinoši mazāki.

Atzītākie tiesību zinātnieki²⁵ saskaņā ar anketēšanas rezultātiem.

Respondentu grupa	Minēts/-a vairāk nekā 5% anketu	Minēts/-a vairāk nekā 10% anketu	Minēts/-a vairāk nekā 20% anketu
Tiesneši	A. Bitāns A. Grūtups A. Judins J. Neimanis A. Strupišs	K. Balodis J. Briede V. Bukovskis E. Levits E. Kalniņš U. Krastiņš Ā. Meikališa J. Rozenfelds K. Strada-Rozenberga	V. Liholaja K. Torgāns
Prokurori		A. Judins Ā. Meikališa A. Niedre K. Strada-Rozenberga	V. Liholaja U. Krastiņš
Advokāti	K. Balodis V. Bukovskis J. Kārklīņš E. Levits Ā. Meikališa J. Neimanis A. Niedre V. Sinaiskis	J. Briede A. Grūtups E. Kalniņš U. Krastiņš V. Liholaja J. Rozenfelds K. Strada-Rozenberga	K. Torgāns
Praktiskie darbinieki kopā	K. Balodis V. Bukovskis A. Grūtups E. Levits J. Neimanis A. Niedre A. Strupišs V. Sinaiskis	J. Briede E. Kalniņš Ā. Meikališa J. Rozenfelds K. Strada-Rozenberga	U. Krastiņš V. Liholaja K. Torgāns

Nesasniedzot 5% līmeni, anketās ir minēti tādi vārdi kā R. Balodis, I. Čepāne, K. Dišlers, R. Dombrovskis, D. Hamkova, A. Kovaļevska, R. Krauze, I. Kačevska, G. Kūtris, M. Leja, A. Liede, A. Līcis, A. Lošmanis, D. Mežulis, J. Načisčionis, S. Osipova, M. Paporinskis, E. Pastars, J. Pleps, A. Reigase, D. Rezevska, J. Rozenbergs,

²⁵ Alfabētiskā secībā norādīti tie zinātnieki, kuri minēti vairāk nekā 5% anketu, un tas norāda uz vērā ņemamu atzīstamības līmeni. Nebūt ne visās anketās bija norādīti tie zinātnieki, kuru publikācijās iekļautās atziņas tikušas visvairāk ņemtas vērā. Šis bija t. s. atklātais jautājums, kur respondentiem netika dota iespēja izvēlēties atbildi no vairākiem variantiem, bet gan bija jāieraksta attiecīgie zinātnieki pašiem. Tādējādi kāda zinātnieka pieminēšana vismaz 5% anketu jau uzskatāma par pietiekamu, lai atzītu viņa atpazīstamības un respektējamības līmeni Latvijas tiesu praksē par pietiekami augstu. Atsevišķu autoru pieminēšana nesasniedz 5% līmeni, taču tas nebūt nenozīmē, ka šie autori nav snieguši būtisku ieguldījumu, jo, iespējams, viņu publikācijas ir par šauru specifisku tēmu vai tml.

Z. Pētersone, V. Slaidiņa, A. Švemberga, J. Vēbergs, G. Višņakova, N. Vinzarājs, I. Ziemele.

Pievēršoties atzītākajām publikācijām, norādāms, ka ir daudz un dažādu publikāciju, kurās ietvertas tiesībzinātnieku atziņas ir citētas tiesu nolēmumos, kā arī norādītas anketās kā visbiežāk izmantotās. Te gan jau sākotnēji jāatzīmē, ka citējamības biežums vien nenozīmē, ka attiecīgā publikācija būtu atzīstama par pamatotāku, kvalitatīvāku vai kā citādi kvalitātes ziņā izceļama citu publikāciju vidū. Izmantojamības vērtējumā nedrīkst aizmirst to, ka publikācijas par kādu šauru specifisku jautājumu nekad nebūs tik bieži citētas kā publikācijas par plašāk izplatītu tiesisku situāciju vai vispārīgāku jautājumu. Tai pašā laikā, protams, arī šādai publikācijai ir liela nozīme un ietekme uz prakses attīstību. Paturot šo atziņu prātā, diemžēl nav iespējams šajā rakstā kaut vai tikai pieminēt visas Latvijas tiesību zinātnieku publikācijas, kuras ir izmantotas un bijušas nozīmīgas tiesu nolēmumu pieņemšanā. Tāpēc šeit pieminēsim vien salīdzinoši izplatītākās, visbiežāk un visplašāk citētās.

Tāpat kā raksturojot autoritatīvākos tiesību zinātniekus, arī populārākās publikācijas lielākoties saistāmas ar konkrētu izskatāmo lietu kategoriju. Tomēr vairākas publikācijas atzītas par tādām, kam ir nozīme ne tikai apakšnozarē, kuras jautājumiem tās pamatā veltītas. Kā spilgtu piemēru var minēt V. Bukovska *Civilprocesa mācības grāmatu*, kā arī Civilprocesa likuma komentārus. Tāpat ne tikai savā nozarē populāras bijušas K. Torgāna, K. Baloža, E. Kalniņa u. c. civiltiesību nozari pārstāvošo zinātnieku publikācijas – tas acīmredzot skaidrojams ar faktu, ka civiltiesību aspekti atklājas kā svarīgi arī citās tiesību apakšnozarēs. Dažkārt citējamība citās nozarēs iezīmē interesantus pavērsienus. Tā, piemēram, K. Stradas-Rozenbergas publikācija *Pierādīšanas teorija kriminālprocesā* (Rīga: Biznesa augstskola "Turība", 2002) tiek citēta administratīvajās lietās, taču gandrīz netiek pieminēta krimināllietās. Savukārt attiecībā uz vispārīga rakstura publikācijām pēdējos gados popularitāti iemantojis izdevums *Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Civiltiesības* (Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011).

Tā kā populārākās publikācijas norādītas atbilstoši tiesu lietu veidam, praktisko darbinieku anketās un tiesu nolēmumos atklātā informācija ļauj sastādīt praksē atzītkāto grāmatu sarakstu. Saraksts veidots publikāciju hronoloģiskā secībā, neņemot vērā citēšanas izplatību.

Civillietās

- Bukovskis V. Civilprocesa mācības grāmata. Rīga: autora izdevums, 1933.
- Civillikuma komentāri. Saistību tiesības. Rīga: Mans īpašums, 1998.
- Civilprocesa likuma komentāri. Rīga: TNA, 2006 un 2012 (gandrīz 6000 (!) nolēmumu).
- Civillikuma komentāri. 4. daļa. Saistību tiesības. Rīga: Mans īpašums, 2000.
- Grūtups A., Kalniņš E. Civillikuma komentāri. Trešā daļa. Lietu tiesības. Īpašums. Otrais papildinātais izdevums. Rīga: TNA, 2002.
- Rozenfelds J. Lietu tiesības. Rīga: Zvaigzne ABC, 2002.
- Strupiņš A. Komerclikuma komentāri. A. daļa. A. Strupiņa juridiskais birojs, 2003.

- Kalniņš E. Privāttiesību teorija un prakse. Raksti privāttiesībās. Rīga: TNA, 2005.
- Torgāns K. Saistību tiesības. 1. daļa. Rīga: TNA, 2006.
- Balodis K. Ievads civiltiesībās. Rīga: Zvaigzne ABC, 2007.
- Torgāns K. Saistību tiesības. 2. daļa. Rīga: TNA, 2008.
- Čakste K. Civiltiesības. Lekcijas. Raksti. Rīga: Zvaigzne ABC, 2011.
- Torgāns K. Līguma un deliktu tiesību problēmas. Rīga: TNA, 2013.
- Torgāns K. Saistību tiesības. Mācību grāmata. Otrais pārstrādātais izdevums. Rīga: TNA, 2014.

Krimināllietās

- Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināllikuma zinātniski praktiskais komentārs. Rīga: AFS, dažādi izdošanas gadi (gandrīz 1000 nolēmumu).
- Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināltiesības. Vispārīgā un sevišķā daļa. Rīga: TNA, 1999.
- Liholaja V. Noziedzīgu nodarījumu kvalifikācija: likums un prakse. Rīga: TNA, 2007.
- Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. Kriminālprocess. Raksti. 2005–2010. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2010 (un atsevišķi šajā rakstu krājumā iekļautie raksti, kas publicēti *Jurista Vārdā*).

Administratīvajās lietās

- Bukovskis V. Civilprocesa mācības grāmata. Rīga: autora izdevums, 1933.
- Dišlers K. Ievads administratīvo tiesību zinātnē. Rīga: TNA, 2002.
- Briede J. Administratīvais akts. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2003.
- Civilprocesa likuma komentāri (autoru kolektīvs). Rīga: TNA, 2006 un 2012.
- Administratīvais process tiesā (autoru kolektīvs). Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2008 (vairāk nekā 1500 nolēmumu).
- Administratīvā procesa likuma komentāri (autoru kolektīvs). Rīga: TNA, 2013.

Rezumējot apskatu, atzīstams, ka tiesību zinātnes atziņu izmantošana kļuvusi par neatņemamu tiesu prakses sastāvdaļu. Laika gaitā šī atziņa arvien vairāk nostiprinās, un tā tam arī būtu jāturpinās. Arī nākotnē tiesībzinātnieku atziņas ir nepieciešams izmantot tiesībspējošas prakses, atceroties divus pamatnoteikumus: (1) tās izmantojamas tur, kur tas patiesi nepieciešams un derīgs, un (2) ja tas notiek, tad attiecīgajos procesuālajos dokumentos nepieciešamas korektas norādes.

Nobeigumā atliek vien izteikt cerību un novēlēt, lai tiesību zinātne un tiesu prakse aizvien attīstītos, viena otru balstītu un attīstītu, nodrošinot galveno mērķi – mūsu cilvēku tiesiski stabilu un drošu dzīvi un mūsu valsts tiesiskuma stiprināšanu.

BIBLIOGRĀFIJA

- Birziņa L. Tiesiskā doma Latvijā XX gadsimtā. Rīga: Zvaigzne ABC, 1999.
- Bukovskis V. Civilprocesa mācības grāmata. Rīga: autora izdevums, 1933.
- Freimans V. Īpašuma raksturs. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1936. 1. februāris, Nr. 2, 324.–331. lpp.
- Kalacs J. Par Senāta Administratīvā departamenta uzraudzības funkcijām. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1936. 1. februāris, Nr. 2, 316.–323. lpp.
- Konradi F., Walter A. Civillikumi ar paskaidrojumiem. Otrā grāmata. Lietu tiesības. Rīga: Grāmatrūpnieks, 1935.
- Konradi F., Zvejnieks T. Civilprocesa likums (1938. g. izd., 1939. g. iespied.) ar paskaidrojumiem – izvilkumiem no Latvijas Senāta un Tiesu palātas spriedumiem un no attiecīgās zinātniskās literatūras, kā arī dažiem aizrādījumiem uz likumdošanas motīviem. Rīga: Valsts tipogrāfijas izdevums, 1939.
- Latvijas tiesības 1918–1940. Materiālu krājums. Sast. Dītrichs Andrejs Lēbers (*Loebers*). Hamburga, 1990.
- Latvijas tiesību vēsture (1914–2000). Mācību grāmata juridiskajām augstskolām un fakultātēm. Rīga: fonds “Latvijas Vēsture”, 2000, 258. lpp.
- Neimanis J. Ievads tiesībās. Rīga: zv. advokāts J. Neimanis, 2004.
- Patarro E. Legal doctrine of Legal Philosophy and General Jurisprudence. In: Patarro E. A Treatise of Legal Philosophy and General Jurisprudence. Springer, 2005, p. 814–842.
- Pirmais Latvijas Krimināltiesību kongress. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1937. Nr. 3, 614. lpp.
- Reitz J. C. The Importance of and Need for Legal Science (04.11.2012.). *Transnational Law & Contemporary Problems*, 2012. Vol. 21.
- Sinaiskis V. Senāta spriedumu zinātniskie komentāri. *Jurists*, 1928. 22. aprīlis, Nr. 4, 47.–56. lpp.
- Strada-Rozenberga K. Latvijas tiesībzinātnieku atziņas Augstākās tiesas nolēmumos. *Jurista Vārds*, 2010. 16. novembris. Pieejams: <http://www.juristavards.lv/doc/221213-latvijas-tiesibzinatnieku-atzinas-augstakas-tiesas-nolemumos/> [aplūkots 2014. gada 23. jūlijā].

Interneta resursi

- Atwill N. The Role of the “Doctrine” as a Source of Law in France (20.12.2010.). Pieejams: <http://blogs.loc.gov/law/2010/12/the-role-of-the-doctrine-as-a-source-of-law-in-france/> [aplūkots 2014. gada 23. jūlijā].
- Somek A. Legal Science as a Source of Law: A Late Reply by Puchta to Kantorowicz (13.11.2012.). U Iowa Legal Studies Research Paper No. 13–7. Pieejams: <http://ssrn.com/abstract=2175235> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2175235> [aplūkots 2014. gada 23. jūlijā].
- U Iowa Legal Studies Research Paper No. 12–34. Pieejams: <http://ssrn.com/abstract=2171851> [aplūkots 2014. gada 23. jūlijā].
- Zinātnieka ētikas kodekss. Akceptēts Latvijas Zinātņu akadēmijas Senāta sēdē 1997. gada 4. novembrī (lēmums Nr. 49. 2) un Latvijas Zinātņu padomes sēdē 1997. gada 11. novembrī (lēmums Nr. 11–4). Pieejams: http://www.lzp.gov.lv/index.php?option=com_content&task=view&id=75&Itemid=87 [aplūkots 2014. gada 23. jūlijā].

Sanita Osipova, Dr. iur.

University of Latvia, Latvia, Prof. / Latvijas Universitāte, Latvija, prof.

JURIDISKĀ KULTŪRA LATVIJĀ: VĒSTURISKĀS SAKNES UN MŪSDIENU IEZĪMES

LEGAL CULTURE IN LATVIA: HISTORICAL ROOTS AND CONTEMPORARY FEATURES

Summary

Latvian legal culture was shaped both by the historical processes of the development of the Latvian nation and by the impacts of acculturation. As a result, Latvian legal culture, just like the mentality of our nation, has become colourful, multi-faceted and torn by inner contradictions. Latvian legal culture belongs to the German group of continental European law circle, however, it is characterised by some local peculiarities that have evolved under the influence of historical processes and national mentality. We are simultaneously pronouncedly conservative, because we reinstated the *Satversme* of 1922 and a number of laws adopted during the inter-war period, but, on the other hand, we are open to rapid change and ready, without any objections, to be the first to become a part of various international processes and to meet the demands of supranational organisations.

Keywords: national identity, constitutional identity, legal culture, acculturation.

Atslēgvārdi: nacionālā identitāte, konstitucionālā identitāte, juridiskā kultūra, akulturācija.

Ievads

Pēdējos gados gan Latvijā, gan citās pasaules valstīs ir aktualizējies jautājums par nācijas identitāti. To nosaka gan valstu iekļaušanās pārvalstiskās organizācijās, gan intensīvāka savstarpējā sadarbība un aizvien blīvāks starptautisko saistību tīkls, gan citi procesi. Jautājums ir būtisks, jo, lai gan dažādas nācijas aktīvi iekļaujas starptautiskajās attiecībās un uzņem aizvien vairāk imigrantu, lielākoties tās tomēr vēlas saglabāt savu patību. Uz to norāda arī pēdējo gadu vēlēšanu rezultāti Eiropā, jo aizvien lielāku vēlēšanu atbalstu gūst labējie, konservatīvie spēki. Spilgts šī gada piemērs ir Šveicē 2014. gada 9. februārī notikušais referendums, kurā 50,7% balsotāju iestājās par imigrācijas ierobežošanu.¹ Pēc autorei domām, tas šobrīd ir viens no pamatjautājumiem: kā nacionālām valstīm saglabāt savu patību, vienlaikus tām esot demokrātiskām un atvērtām pasaulei. Lai atbildētu uz šo jautājumu, katrai valstij visupirms ir jānoskaidro savas nācijas raksturīgās iezīmes un jāizprot to vērtība.

---

¹ Henckel E. Schweizer stimmen für Begrenzung der Zuwanderung. Die Welt, 2014. 9 February. Pieejams: <http://www.welt.de/politik/ausland/article124684537/Schweizer-stimmen-fuer-Begrenzung-der-Zuwanderung.html> [aplūkots 2014. gada 25. jūlijā].

Savas nacionālās patības izpēte ir tēma, ar kuru aktīvi darbojas arī Latvijas zinātnieki, jo par prioritāru pētījumu virzienu valsti jau drīz pēc neatkarības atjaunošanas ir tikusi atzīta letonika. Tas ir pētījumu virziens, kurā tiek pētīta mūsu nācijas identitāte, t. i., Latvijas vēsture, valodas, kultūra, vērtības.² Taču pēdējos gados par nācijas identitāti ir norūpējušies arī politiķi un pat, varētu teikt, visa tauta. Juridiski tas visskaidrāk iezīmējas divos pēdējo gadu notikumos:

- 1) saistībā ar referendumu par krievu valodu kā otru valsts valodu, kurā visai nācijai bija jāatbild uz jautājumiem: kas mēs, Latvijas pilsoņi, esam un kādā valodā runājam;³
- 2) preambulas jeb ievada pievienošana Satversmei, kurā likumdevējs ir centies ietvert Latvijas nācijas identitāti, lai to nostiprinātu un aizsargātu.⁴ Preambulas saturā var nodalīt divus aspektus: mūsdienu valsti un tās vēsturiskās saknes. Minētie aspekti noteica šī pētījuma virzienu un robežas.

Nacionālā identitāte un juridiskā kultūra

Pastāv vairāki kritēriji, kas nosaka personas nacionālo identitāti, piemēram, dzimšanas vieta, pilsonība, dzīvesvieta, valoda, reliģija un lojalitāte pret valsti, tajā pastāvošiem likumiem un valdošajām institūcijām.⁵ Taču tie, pēc autores domām, kalpo tikai kā papildu raksturlielumi nacionālās identitātes būtībai – piederības sajūtai. Tas nozīmē, ka cilvēks jūtas kulturāli piederīgs un identificē sevi ar noteiktu nāciju. Valodas prasme indivīdam ir nepieciešama, lai iepazītu kādas nācijas kultūru un iekļautos sadzīvē, taču valodas zināšanas vien nesniedz piederības sajūtu konkrētai nācijai. Lai cik labi latvietis prot angļu, krievu, vācu vai kādu citu valodu, tas vien nenosaka, ka viņš zaudēs savu latviskumu jeb piederības sajūtu Latvijas nācijai. Identitātes veidošanās ir ilgstošs process, turklāt indivīdam piemīt vēlme saglabāt savu identitāti, arī nonākot svešā vidē, jo tā ir viņa patības un sociālās orientācijas pamats.⁶

² Ar Valsts pētījumu programmu 2014.–2017. gadam konkursa nolikuma 6. punktu noteikts prioritārais virziens: LETONIKA. Pieejams: <http://izm.izm.gov.lv/nozares-politika/zinatne/valsts-petiju-mu-progr/2014.html#pv26> [aplūkots 2014. gada 2. jūlijā].

³ Gan prese, kas izdota papīra formātā, gan interneta mediji ir pārpildīti ar informāciju un viedokļiem par šo referendumu, piemēram: [b.a.] Pārlicinošs pret krievu valodu kā otru valsts valodu. *Ir*, 2012. 18. februāris. Pieejams: <http://www.ir.lv/2012/2/19/pirmaja-stunda-referenduma-piedalijusies-25-191-jeb-1-63-veletaju> [aplūkots 2014. gada 17. jūlijā], arī Valdmanis J. Latviešu valoda ir Latvijas pamatvērtība – identitātes pamats un valstiskuma kodols. Pieejams: http://www.valoda.lv/downloadDoc_593/mid_620 [aplūkots 2014. gada 17. jūlijā].

⁴ Saeima papildina Satversmi ar ievadu jeb preambulu (19.06.2014.) Pieejams: <http://saeima.lv/lv/aktualitates/saeimas-zinas/22346-saeima-papildina-satversmi-ar-ievadu-jeb-preambulu> [aplūkots 2014. gada 12. jūlijā].

⁵ Krasnā L. Latvijas un latviešu identitātes: kultūra, izziņa un komunikācija. Psiholoģijas Pasaule, 2005. Nr. 12. Pieejams: <http://www.psihologijaspasaule.lv/raksti.php?id=365&show=802&act=read> [aplūkots 2014. gada 30. jūnijā].

⁶ Latvijā dzīvojošās mazākumtautības aktīvi darbojas, lai saglabātu savu identitāti, veidojot kultūras biedrības, izdodot presi savā valodā, cīnoties par skolām, kuras darbojas šīs kopienas un nevis valsts valodā. Piemēram: [b.a.] Ceturtdien trešo reizi piketēs pret latviešu valodas apjoma palielināšanu

Nacionālā identitāte ir kultūrvēsturisks fenomens.⁷ Tāpēc nācijas kultūrā un vēsturē ir atrodamā tās identitātes satura būtība, ko savukārt valsts varētu izmantot, integrējot nācijā jaunus sabiedrības locekļus un veidojot iedarbīgu un jēgpilnu sociālās integrācijas politiku, kas ir vēl viena mūsdienu valsts rūpe.

Identitātes jēdzienu 20. gadsimta gaitā ir skārušas ievērojamas transformācijas. Identitātes jēdziens tika definēts 20. gadsimta 30. gados, kad Ēriks Ēriksons (*Erik Homburger Erikson*, 1902–1994), ar psihoanalīzi pētot indivīda kā personības attīstību un iekļaušanos sabiedrībā, radīja identitātes teoriju.⁸ Identitātes jēdziens sākotnēji tika izmantots šauri, lai raksturotu indivīdu. Pēdējās desmitgades ir mainījušas identitātes jēdziena saturu no privātā uz publisko lauku.⁹ Sociologi jaunākajos pētījumos ir secinājuši: lai izprastu mūsdienu nacionālo identitāti, ir nepieciešams ņemt vērā postmodernisma teorijas par nacionālismu, kas rada *izpratni par nacionālo identitāti kā atvērtu, mainīgu un subjektīvu kategoriju*.¹⁰ Turklāt šobrīd identitātes jēdziens ir vēl vairāk paplašināts, jo mēs runājam ne tikai par indivīda un nācijas identitāti, bet arī par valsts konstitucionālo identitāti. Šis jēdziens pirmo reizi tika konstruēts Vācijas Federālās konstitucionālās tiesas 2009. gada 30. jūnija t. s. Lisabonas spriedumā. Sprieduma relīzes 218. punktā ir secināts, ka apstrīdētās normas aizskarot Vācijas valsts konstitucionālo identitāti.¹¹ Vācu tiesību zinātnieku publikācijās uzsvērts, ka spriedums Lisabonas lietā balstoties jau iepriekš Vācijas Federālās Konstitucionālās tiesas judikatūrā nostiprinātās atziņās,¹² kuras paustas 1993. gada 12. oktobrī pieņemtajā t. s. Māstrihtas spriedumā.¹³ Māstrihtas spriedumā un Lisabonas spriedumā paustajās atziņās vācu tiesību zinātnieki atpazīst Jirgena Hābermasa (*Jürgen Habermas*, 1929)¹⁴ tiesību filozofijā izstrādāto konceptu par mūsdienu valsts konstitucionālās identitātes būtību.¹⁵ Ideja par konstitucionālo identitāti, pēc autores uzskatiem,

---

krievu skolās. Delfi, 17.03.2014. Pieejams: <http://www.delfi.lv/news/national/politics/ceturtdien-treso-reizi-piketes-pret-latviesu-valodas-apjoma-palielinasanu-krievu-skolas.d?id=44310447#ixzz37iSJ7ErG> [aplūkots 2014. gada 17. jūlijā].

⁷ Smits E. Nacionālā identitāte. Rīga: AGB, 1997, 6., 7. lpp.

⁸ Piemēram: Eriksons E. H. Identitāte: jaunība un krīze. Rīga: Jumava, 1998.

⁹ Kļave E., Zepa B. Modernisma un postmodernisma nacionālisma diskursi nacionālās identitātes skaidrojumā. No: Identitātes kopienas diskursi. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2012, 10. lpp.

¹⁰ Turpat, 23. lpp.

¹¹ Leitsätze zum Urteil des Zweiten Senats vom 30. Juni 2009- 2 BvE 2/08 -- 2 BvE 5/08 -- 2 BvR 1010/08 -- 2 BvR 1022/08 -- 2 BvR 1259/08 -- 2 BvR 182/09. Pieejams: http://www.bundesverfassungsgericht.de/entscheidungen/es20090630_2bve000208.html [aplūkots 2014. gada 18. februārī].

¹² Kottmann M., Wohlfart Ch. Der gespaltene Wächter? Demokratie, Verfassungsidentität und Integrationsverantwortung im Lissabon-Urteil, S. 444–450. Pieejams: http://www.zaoerv.de/69_2009/69_2009_3_a_443_470.pdf [aplūkots 2014. gada 20. februārī].

¹³ Urteil des Zweiten Senats vom 12. Oktober 1993 aufgrund der mündlichen Verhandlung vom 1. und 2. Juli 1993-- 2 BvR 2134, 2159/92. Pieejams: <http://www.servat.unibe.ch/dfr/bv089155.html> [aplūkots 2013. gada 20. februārī].

¹⁴ [b.a.] Jürgen Habermas. In: Stiftung Haus der Geschichte der Bundesrepublik Deutschland. Pieejams: <http://www.hdg.de/lemo/html/biografien/HabermasJuergen/> [aplūkots 2014. gada 17. jūlijā].

¹⁵ Kottmann M., Wohlfart Ch. Der gespaltene Wächter? Demokratie, Verfassungsidentität und Integrationsverantwortung im Lissabon-Urteil, S. 447. Pieejams: http://www.zaoerv.de/69_2009/69_2009_3_a_443_470.pdf [aplūkots 2014. gada 20. februārī].

ir jāvērtē saistībā ar nacionālo valstu (visupirms Vācijas) centieniem nostāties pret pārnacionālu organizāciju centieniem iejaukties to iekšpolitiskajos jautājumos, lai mainītu vērtības, kuras konkrētā valsts uzskata par pamatvērtībām, tas nozīmē – par tādām vērtībām, kuru pārskatīšana mainītu valstsnaācijas patības saturu.

Lielā mērā, cik var spiest no publiskajā telpā pieejamiem materiāliem, Satversmes ievada tapšanas idejas pamatā ir bijusi Saeimas vēlme, kas atšķiras no iepriekšpaustās, jo Latvijas likumdevējs nostājies nevis pret ārēju ietekmi, bet gan vēlējies pretdarboties pašas nacionālās identitātes mainīgumam, nosakot un nostiprinot nemainīgas vērtības kā valstsnaācijas identitātes pamatu. *Latvijas identitāti Eiropas kultūrtelpā kopš senlaikiem veido latviešu un lībiešu tradīcijas, latviskā dzīvesziņa, latviešu valoda, vispārcilvēciskās un kristīgās vērtības*, teikts Satversmes ievadā.¹⁶ Zinātniski ir visai apšaubāmi, vai ar normatīvo aktu, pat ja tam ir augstākais juridiskais spēks, ir iespējams apturēt objektīvas vēsturiski nosacītas izmaiņas naācijas kolektīvajā apziņā,¹⁷ ja vien šim normatīvajam aktam neseko pārdomāta, ilgstoša un kompleksa valsts rīcība, kas vērsta uz izcelto vērtību nostiprināšanu.

Latvijas likumdevējs ir skaidri paudis savu gribu saglabāt vēsturiski izveidojušos latviešu naācijas identitāti visā tās savdabīgumā arī turpmāk. Taču spēkā esošie likumi un judikatūra šobrīd nepiepilda Satversmes ievadā minētos Latvijas identitātes raksturlielumus ar saturu. Juridiski neskaidras ir, piemēram, latviešu un lībiešu tradīcijas, kā arī latviskā dzīvesziņa. Vai spēkā esošie normatīvie akti ietver latvisko dzīvesziņu, un, ja ietver, tad kā tas korelē ar šo aktu grozīšanu un papildināšanu, piemēram, atbilstoši Eiropas Savienības prasībām?

Vienīgi juridiskajā doktrīnā jeb tiesību zinātnieku darbos var atrast vismaz daļēju Satversmes ievadā ietvertu jēdzienu skaidrojumu. Zināmu skaidrību minēto jēdzienu saturā vieš tiesību vēsturnieku darbi, kā arī tie materiālo un procesuālo tiesību speciālistu darbi, kuros analizēta normas vai tiesību institūta vēsture vai arī kuri ir savā laikā rakstīti par šobrīd spēku zaudējušām normām. Satversmes ievada tekstā ir skaidri iezīmēta vēsturiskā dimensija, kuru nosaka vārdi: “kopš senlaikiem” un “latviešu vēsturiskās zemes”, kā arī vēsturiskais ekskurss Latvijas valsts ģenēzē un evolūcijā.¹⁸ Tādēļ tiesību vēsturei “Satversmes preambulas gaismā” vajadzētu iegūt īpašu nozīmi Latvijas Republikā, jo tieši šī tiesību zinātņu nozare ļaus piepildīt ar jēgu vismaz daļu Satversmes ievadā minēto jēdzienu. Tomēr arī tiesību vēsture nesniegs atbildes uz visiem jautājumiem, jo naācijas identitāte pilnībā nav ne juridiski fiksējama, ne izskaidrojama. Nacionālo identitāti var izpētīt tikai interdisciplināros pētījumos, piesaistot visplašāko speciālistu loku no sociālo un humanitāro zinātņu bloka, kā tas jau notiek Letonikas pētījumos.

Identitātes ideja ir veidojusies vien nepilnu gadsimtu, bet idejai par tautas patību, kuru nosaka savdabīga kultūra, ir garāka vēsture. Ideja par katras naācijas īpašu

¹⁶ Latvijas Republikas Satversme: Latvijas Republikas likums. 15.02.1922. Ar grozījumiem līdz 19.06.2014. Pieejams: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=57980> [aplūkots 2014. gada 20. jūlijā].

¹⁷ Hartfiel G. Wörterbuch der Soziologie. Stuttgart: Kröner Verlag, 1972, S. 464.

¹⁸ [b.a.] Saeima papildina Satversmi ar ievadu jeb preambulu (19.06.2014.) Pieejams: <http://saeima.lv/lv/aktualitates/saeimas-zinas/22346-saeima-papildina-satversmi-ar-ievadu-jeb-preambulu> [aplūkots 2014. gada 12. jūlijā].

juridisko kultūru kā būtisku katras valsts tiesību sistēmas raksturotāju izveidojās jauno laiku beigās. Tradicionāli kā pirmo autoru, kurš savos darbos ir rakstījis par tautas juridisko mentalitāti, kas nosaka visas tiesiskās attiecības valstī, min Šarlu Luiju de Monteskjē (*Charles Louis de Secondat Baron de la Brède et de Montesquieu*, 1689–1755¹⁹). Monteskjē, uzsverot dabisko tiesību vienotību (to avots ir Dievs), vienlaikus nošķīra politisko likumu daudzveidību.²⁰ Šī daudzveidība, viņaprāt, izrietēja no katras tautas tiesību gara jeb juridiskās mentalitātes.²¹ Monteskjē uzskatīja, ka sabiedrības dzīvi un likuma garu katrā konkrētā sabiedrībā ietekmē fiziski objektīvi faktori, piemēram, zeme, klimats, reljefs, un morāli faktori, kā tautas gars un reliģija.²²

Kopš Monteskjē darbības ir pagājis jau 300 gadu, kuru laikā dažādi filozofi ir centušies noteikt faktoros, kas raksturo nācijas juridisko kultūru un ietekmē to veidošanos un savdabību. 20. gadsimtā ir izveidojušās salīdzināmās tiesības, kuras pēc dziļākās būtības salīdzina dažādu nāciju juridiskās tradīcijas, cenšoties tās grupēt pēc noteiktiem parametriem.²³

Būtiskākie pētījumi par Latvijas juridisko kultūru

Latviešu kultūras sistemātiska pētniecība tika veikta, tikai sākot ar 19. gs. otro pusi, kad pēc dzimtbūšanas atcelšanas veidojās latviešu nacionālā kustība un auga interese par latvietību.²⁴ Arī Latvijas tiesību zinātnieki ir pētījuši juridisko kultūru. Var nodalīt četras juristu paaudzes, kuras no dažādiem skatpunktiem un ar atšķirīgu metodoloģiju ir veikušas pētījumus Latvijas juridiskajā kultūrā.

1. Vācbaltiešu tiesību zinātnieki, kuri 19. gs. otrajā pusē un 20. gs. pirmajā pusē pētīja Livonijas juridisko kultūru kā daļu no vācu juridiskās kultūras. Juridiskā kultūra tika skatīta tiesību vēsturē, kā tas atbilda tolaik valdošajai vācu vēsturiskajai tiesību skolai. 19. gadsimtā Baltijā darbojās virkne izcilu vācbaltiešu tiesību vēsturnieku: Fridrihs Georgs fon Bunge, Augusts fon Bulmerings, Astafs Transe-Rozeneks, Leonīds Arbuzovs un citi.²⁵ Plašāk pazīstamais no šiem zinātniekiem ir Fridrihs Georgs fon Bunge (*Friedrich Georg von Bunge*, 1802–1897), kurš,

¹⁹ Hattenhauer H. *Europäische Rechtsgeschichte*. 3. Auflage. Heidelberg: C. F. Müller, 1999, S. 467.

²⁰ Montesquieu Sch. L. *Vom Geist der Gesetze*. Tübingen: H. Lauppsche Buchhandlung, 1951, Bd I, S. 3.

²¹ *Ibid.*, S. XXIII–XXIV.

²² *Ibid.*, S. LII–LVI.

²³ Klasiski salīdzināmo tiesību darbi ir, piemēram, Renē Davida (1906–1990) darba tulkojumi un papildinājumi dažādās Eiropas valodās: David R., Brierley J. *Major Legal Systems in the World Today: An Introduction to the Comparative Study of Law*. London: Stevens, 1985; David R., Grassman D. *Einführung in die Rechtssysteme der Gegenwart*. 2. Auflage, München: C. H. Beck, 1998; Давид Р., Жофре-Спинози К. *Основные правовые системы современности*. Москва: Международные отношения, 1998.

²⁴ Volfarte K. Rīgas Latviešu biedrība un latviešu nacionālā kustība no 1868. līdz 1905. gadam. Rīga: Latvijas Universitāte, 2009, 17. lpp.

²⁵ Meļķis E. Ievadam. No: Latvijas tiesību avoti. Teksti un komentāri. I sēj. Seno paražu un Livonijas tiesību avoti 10. gs. – 16. gs. Rīga: LU žurnāla “Latvijas Vēsture” fonds, 1998, 1. lpp.

balstoties uz romiešu tiesībām, pandektu doktrīnu un vietējām juridiskajām tradīcijām, izstrādāja Baltijas vietējo likumu kopojuma III daļu.²⁶ F. G. fon Bunge, veidojot Baltijas vietējo likumu kopojumu, izmantoja tiesību avotus, kas ir bijuši spēkā šajā teritorijā kopš krustnešu ienākšanas. Tāpēc F. G. Bunges izstrādātā likumprojekta noslēgumā pievienotais izmantoto avotu saraksts atspoguļo 19. gadsimta vācbaltiešu izpratni par Latvijas teritorijā valdošo juridisko kultūru, kuru veido kanoniskās, romiešu, pilsētu, bruņinieku tiesības un citi avoti.²⁷ F. G. Bunge ir apkopojis kontinentālajai Eiropai raksturīgo tiesību sistēmu un juridisko kultūru, ja mēs atzīstam, ka kontinentālās Eiropas tiesības raksturo romiešu tiesību recepcija un kristietība (sākumā katoļticības formā, bet pēc 16. gadsimta arī reformācijas konfesiju formā)²⁸ ar specifiskām iezīmēm, kuras daļēji veido vietējo vācbaltiešu tiesības²⁹ un zemnieku likumi, bet daļēji nosaka vēlāki iekarojumi un to juridiskās sekas bijušajā Livonijas teritorijā.

2. Jaunā kvalitātē un jau ar valstisku atbalstu latviešu kultūra un juridiskā kultūra tika pētītas Latvijas Republikā 20. gadsimtā laika posmā starp diviem pasaules kariem. Tika pārskatīts vācbaltiešu juristu veidotais priekšstats par Latvijas juridisko kultūru un tiesību vēsturi. Jānis Straubergs *Rīgas vēsturē* raksturo tipisku situāciju, ar kuru saskārās latviešu tiesību vēsturnieki: *Katram lielākam darbam latviešu vēsturē jāsaduras ar zināmām vācu vēsturnieku ieaudzinātām tradīcijām un ar skepticismu, ar kādu uzņem atkāpšanos no šīm tradīcijām.*³⁰

Būtiskāko ieguldījumu Latvijā valdošās juridiskās kultūras un tiesiskās apziņas pētniecībā 20. gadsimtā starpkaru posmā no juristu vidus ir devuši Arveds Švābe (1888–1959) ar daudzām publikācijām par Latvijas vēsturi,³¹ Latvijas tiesību

²⁶ Lazdiņš J. Baltijas zemnieku privāttiesības (XIX gs.). Rīga: BAT, 2000, 12. lpp.

²⁷ Указатель источниковъ Лифляндскаго, Эстляндскаго и Курляндскаго гражданскаго права. В кн.: Свод мѣстныхъ узаконеній. Часть Третія. Законы гражданскіе. Санктпетербургъ Въ Типографіи Второго Отдѣленія Собственной Е. И. В. Канцеляріи, 1864, с. 85.

²⁸ Kā uzskata vadošie salīdzināmo tiesību speciālisti un kontinentālās Eiropas tiesību vēsturnieki. Piemēram, Hattenhauer H. *Das Europäische Rechtsgeschichte*. 3. erweiterte Auflage. Heidelberg: C. F. Müller Verlag, 1999; Robinson O. F., Fergus T. D., Gordon W. M. *European legal history*. London, Edinburgh, Dublin: Butterworth's, 2000; Берман Г. Дж. *Западная традиция права: Эпоха формирования*. Москва: ИНФРА – М НОРМА, 1998; Давид Р., Жофре-Спинози К. *Основные правовые системы современности*. Москва: Международные отношения, 1998; Koschaker P. *Europa und das Römische Recht*. München, Berlin: C. H. Beck, 1966.

²⁹ Piemēram, viduslaiku tiesību avoti: Livonijas spogulis (*Livländischer Spiegel* 1322/1337), Livonijas Vidējās bruņinieku tiesības u. c. krājumi. Sk.: Lazdiņš J. *Komentārs. Bruņinieku tiesības*. No: Latvijas tiesību avoti. Teksti un komentāri. I sēj. Seno paražu un Livonijas tiesību avoti 10. gs. – 16. gs. E. Melķiņa red. Rīga: LU žurnāla "Latvijas Vēsture" fonds, 1998, 102. lpp.

³⁰ Straubergs J. *Rīgas vēsture*. Rīga: Grāmatu draugs, [b.g.], 5. lpp.

³¹ Piemēram, Švābe A. *Latvijas vēsture*. 1800–1913. Trešais izdevums, Rīga: Avots, 1991; Švābe A. *Latvijas vēsture*. 1800–1914. Trešais izdevums. Rīga: Avots, 1991.

vēsturi³² un latviešu kultūru³³ un Vasilijš Sinaiskis (1876–1949).³⁴ Juridiskās kultūras izpēti joprojām ietekmēja vēsturiskā tiesību skola, taču atšķirībā no vācbaltiešu pētījumiem, kas uzsvēra vācu kultūru bijušajā Livonijas teritorijā, šajā laikā tika veidots izteikti latvisks skatījums uz latviešu tautas kultūras vēsturi. Professore Lina Birziņa (1910–2007) raksta: *Daudzie Arveda Švābes raksti, it īpaši tiesību vēsturē, ir veltīti cīņai pret vācbaltiešu vēsturnieku vēstures faktu sagrozījumiem un interpretācijām.*³⁵ Pēc Latvijas okupācijas daļa latviešu vēstures, kultūras un juridiskās kultūras pētnieku emigrēja un savu darbu turpināja trimdā.³⁶ Šīs paaudzes pētnieki uzsvēra latviešu juridiskās kultūras patību un unikalitāti, nepētot vai pat noliedzot svešu varu atstāto ietekmi. Starpkaru laika zinātnieki uzsvēra, ka patiesā latviskā dzīvesziņas būtība atklājas folklorā, jo īpaši dainās.³⁷ Šīs paaudzes zinātnieku darbi “nacionālā romantisma garā” definē latvisko dzīvesziņu un tradīcijas.

3. Padomju laikā tika būtiski mainīta visa Latvijas jurisprudences. Tas skāra ne tikai materiālās un procesuālās tiesības un tiesu iekārtu, bet arī teorētiskās disciplīnas: tiesību teoriju, filozofiju un vēsturi, lai tās atbilstu marksisma-ļeņinisma idejām.³⁸ To lieliski raksturo Voldemāra Kalniņa (1907–1981)³⁹ zinātniskā publikācija krievu valodā, kas bija veltīta Pētera Stučkas (1865–1932)⁴⁰ ieguldījumam romiešu tiesību pētīšanā: *P. I. Stučka ir centies novērtēt romiešu tiesības no zinātniskām, t. i., marksisma-ļeņinisma pozīcijām. Viņš kritizēja dogmatisko romiešu tiesību izklāstu buržuāziskajā literatūrā un uzsvēra padomju zinātnes priekšrocības izpētē. P. I. Stučka rakstīja: “mūsu skatu punkts ir revolucionārs skatu punkts, kurš īpašu uzmanību pievērš ērām.”*⁴¹ Arī latviešu vēsture tika skatīta “ērās”. Latviešu senči tika aprakstīti kā iekarotāju apspiesta grupa, kura veidojusi sabiedrības

³² Švābe A. Latvijas cilšu tiesības. Rīga: [b.i.], 1939.

³³ Švābe A. Latvju kultūras vēsture. II. daļa. Rīga: A. Gulbja apgādībā, 1922; Latvju kultūra. Zin red. Arveds Švābe. [b.v.] A. Klāvsona apgāds, 1948.

³⁴ Kovaļčuka S., Eļtazarova K. Bez kultūras nav tiesību, bez tiesībām nav īstas dzīves. Jurista Vārds, 2009. 29. septembris, Nr. 39. (582), 12., 13. lpp.

³⁵ Birziņa L. Latvijas Universitātes tiesībzinātnieki. Tiesiskā doma Latvijā XX gadsimtā. Rīga: Zvaigzne ABC, 1999, 157. lpp.

³⁶ Trimdā strādāja, piemēram, profesori Fricis Balodis, Kārlis Straubergs, Augusts Tentelis, Arnolds Spekke, Lotārs Šulcs un Arveds Švābe. Viņu publikācijas sk., piemēram: Latvju kultūra. Zin red. Arveds Švābe. [b.v.] A. Klāvsona apgāds, 1948.

³⁷ Piemēram: Sinaiskis V. Sērdieņu dainas. Rīga: Literatūra, [b. g.]; Sinaiskis V. Latviešu senā sabiedriskā iekārta tautas dziesmu spoguļi. Rīga: A. Gulbis, 1938.

³⁸ Plašāk sk.: Osipova S. Vēsture, tiesību vēsture un nacionālā identitāte Latvijā XX gs. Jurista Vārds, 2007. 17. novembris, Nr. 46. (589). Pieejams: <http://www.juristavards.lv/index.php?menu=DOC&id=200613> [aplūkots 2014. gada 4. martā].

³⁹ Birziņa L. Latvijas Universitātes tiesībzinātnieki: tiesiskā doma Latvijā XX gadsimtā. Rīga: Zvaigzne ABC, 1999, 265. lpp.

⁴⁰ Pēteris Stučka. No: Nekropole. Pieejams: <http://nekropole.info/lv/Peteris-Stucka> [aplūkots 2014. gada 17. jūlijā].

⁴¹ Калнинь В. Е. П. И. Стучка о римском праве и его рецепции в буржуазных странах. В кн.: Научная конференция о теоретическом наследии П. И. Стучки в советской правовой науке. Рига: ЛГУ, 1964, с. 37.

daļu, kura tikusi pakļauta ekspluatācijai: zemnieki un nabadzīgie beztiesīgie pilsētnieki.⁴² Tāpēc no marksisma-ļeņinisma pozīcijām bija tikai loģiski, ka līdz šim ekspluatētā tauta – latvieši – iekļaujas atbrīvoto darba tautu saimē – Padomju Savienībā.

Tika pārskatīts arī jēdziena “juridiskā kultūra” saturs. Šo posmu spilgti pārstāv Ilgvara Krastiņa (1928–2007) monogrāfijas *Sociālistiskā tiesiskā apziņa*⁴³ un *Sociālistiskā juridiskā kultūra*.⁴⁴ Kultūru lielā mērā veido valoda un vēsture, tāpēc padomju vara apzināti un mērķtiecīgi centās mainīt vietējo juridisko kultūru un lauzt nacionālo identitāti, lai veidotu pārnacionālu, krievu valodā runājošu padomju cilvēku.

Padomju valstij okupācijas gados izdevās pilnībā un ātri nomainīt gan tiesību sistēmu, gan tiesu sistēmu. Jaunajiem juristiem Pēterā Stučkā Valsts universitātē bija jāapgūst padomju tiesības un marksistiski-ļeņiniskā tiesību filozofija līdz pat 1990. gadam, kad strauji tika mainīti gan studiju kursi, gan to saturs, attīrot tos no marksisma-ļeņinisma ietekmes un cenšoties atgriezties pie starpkaru tiesību doktrīnas.⁴⁵ Paaudze, kas ir izglītojusies padomju valstī, atguva Latvijas neatkarību un izveidoja atjaunotās valsts tiesu un tiesību sistēmu, lai *atgrieztos Rietumeiropā*, bet precīzāk – *romāņu-ģermāņu tiesību saimes ģermāņu lokā*.

4. Pēc Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanas 20. gadsimta nogalē un 21. gadsimta pirmajā desmitgadē juridisko kultūru un tiesisko apziņu pamatā ar teorētiskām metodēm ir pētījuši Ilgvars Krastiņš⁴⁶ un Voldis Jakubaņecs (1935–2007),⁴⁷ bet Andrejs Vilks (dzim. 1954)⁴⁸ un raksta autore⁴⁹ līdz ar teorētiskām metodēm savās publikācijās izmanto arī statistikas datus un pašu veiktu empīrisku pētījumu rezultātus. Pēdējā laikā aizvien vairāk jaunu autoru veic izpēti un publicē rakstus par atsevišķiem mūsu juridiskās kultūras aspektiem.⁵⁰

⁴² Kalniņš V. Latvijas PSR valsts un tiesību vēsture. I daļa. Feodālisma un topošā kapitālisma laikmets XI–XIX gs. Rīga: Zvaigzne, 1972, 49., 50. lpp.

⁴³ Krastiņš I. Sociālistiskā tiesiskā apziņa. Rīga: Latvijas Valsts universitāte, 1975.

⁴⁴ Krastiņš I. Sociālistiskā juridiskā kultūra. Rīga: Latvijas Valsts universitāte, 1973.

⁴⁵ Raksta autore jurista kvalifikācijas eksāmenam 1991. gadā gatavojās no Kārļa Dišlera grāmatām, kas bija izņemtas no bibliotēku slēgtajiem forniem, kuros tās atradās padomju gados.

⁴⁶ Piemēram, definējot juridiskās kultūras jēdzienu. Juridisko terminu vārdnīca. Autoru kolektīvs: Dubure V., Fogels A., Fridrihsons I. u. c. Rīga: Nordik, 1998, 100., 101. lpp.

⁴⁷ Jakubaņecs V. Tiesiskā apziņa. Otrais izdevums. Rīga: Latvijas Policijas akadēmija, 2001.

⁴⁸ Vilks A. Deviantoloģija (mācība par uzvedības sociālajām novirzēm). Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2001.

⁴⁹ Osipova S. Ievads tiesību socioloģijā. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2010; Osipova S., Strupiņš A., Rieba A. Tiesu varas neatkarības un efektivitātes palielināšanas un nostiprināšanas rezerves. Jurista Vārds, 2010. 9. marts, Nr. 10. (605). Pieejams: <http://www.juristavards.lv/index.php?menu=DOC&id=206150> [aplūkots 2014. gada 4. martā]; Osipova S., Roze I. Tiesiskā nihilisma saknes Latvijā. No: Drošība un tiesiskums Latvijā. Zin. red. Aivars Tabūns. Rīga: Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts, 2007, 40.–59. lpp.

⁵⁰ Piemēram, Jānis Ivans Mihailovs 2012. gadā Viļņā ir aizstāvējis promocijas darbu par Latvijas jauniešu juridiskā kultūru. Pieejams: http://vddb.laba.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:E.02~2012~D_20130110_112919-24304/DS.005.1.01.ETD [aplūkots 2014. gada 4. jūnijā]; Dace Šulmane

Iezīmes, kas raksturo mūsdienu latviešu juridisko kultūru

Lai cik objektīvi un neitrāli kā īsti zinātnieki necenstos strādāt mūsdienu pētnieki, arī mūs ietekmē laikmets: postmodernā kultūra, jaunās pētniecības metodes, sabiedrībā valdošās vērtības... Neviens cilvēks nedzīvo ārpus sava laika un sabiedrības. Mūsdienu zinātnieki diemžēl nepostulē absolūtu patiesību, jo šis ir relativisma, tai skaitā vērtību relativisma, laiks. Raksta autore jau iepriekš ir veikusi pētījumus par latviešu juridisko kultūru⁵¹ un secinājusi, ka tiesiskā apziņa un tiesiskā kultūra ir dinamiski fenomeni, kas izriet no sociāli vēsturiskajiem procesiem, kuros iesaistīta sabiedrība un katrs konkrēts indivīds.⁵²

Lai runātu par latviešu tiesisko apziņu un juridisko kultūru, ir vēsturiski jāanalizē latviešu nacionālās tiesiskās apziņas un juridiskās kultūras iezīmes un akulturācijas ietekme. Akulturācija ir process, kas noris, pie atšķirīgām kultūrām piederīgiem cilvēkiem nonākot ilgstošā saskarsmē.⁵³ Tāpēc, raksturojot latviešu juridisko kultūru, ir jāņem vērā tā ietekme, ko uz nacionālo juridisko kultūru ir atstājušas kultūras, kuru pārstāvji dažādos laikos ir pārvaldījuši Latvijas teritoriju un lēmuši latviešu tautas likteņus. Savu ietekmi uz latviešu juridisko kultūru ir atstājuši "vācu laiku", "poļu laiku", "zviedru laiku", "krievu laiku" un "padomju varas" ietekme. Maz pētīts temats ir latviešu un lībiešu juridisko kultūru savstarpējā ietekme, taču tas nenozīmē, ka šis process ir maznozīmīgs. Lībieši ir pavadījuši latviešu tautu visā tās ģenēzes un evolūcijas procesā. Lībiešu kultūras ietekme ir atpazīstama latviešu valodā, vietu nosaukumos,⁵⁴ tautasdziesmu piedziedājumos, melodijās un folkloras sižetos. Taču vispār nav pētīta lībiešu ietekme uz Latvijas juridisko domu.

Turklāt ir jāņem vērā arī latviešu akulturācija saskarsmē ar Latvijas teritorijā dzīvojošām mazākumtautībām. Pie minoritātēm, kas jau gadsimtiem dzīvo Latvijas teritorijā, pieder gan izsenis Latvijā dzīvojošie lībieši,⁵⁵ gan arī krievi, baltkrievi, lietuvieši, igauņi, vācieši, ebreji, čigāni un citas tautības.⁵⁶ Latviešu juridiskā kultūra veidojas kulturālā mijiedarbībā ar visām citām Latvijas teritorijā un kaimiņos dzīvojošām tautībām.

Iepriekšminēto procesu rezultātā ir izveidojusies latviešu juridiskā kultūra, ko nekādā ziņā nevar raksturot kā pelēku. Latviešu juridiskā kultūra, tāpat kā mūsu tautas mentalitāte, ir krāsaina, daudzšķautņaina un iekšēju pretrunu pilna. To ir noteikušas būtiski atšķirīgās kultūras, kas ir ietekmējušas mūsu kultūru līdz pat mūsdienām.

2013. gadā Rīgā aizstāvēja promocijas darbu *Tiesību normu efektivitātes problemātika un aktualitāte XX un XXI gadsimta tiesību socioloģijā*, kurā skatīja arī Latvijas juridiskās kultūras īpatnības.

⁵¹ Osipova S. Latvijas tautas tiesiskā apziņa un Latvijas valsts. Jurista Vārds, 2012. 25. decembris, Nr. 50, 4.–6. lpp.

⁵² Rehbinder M. Rechtssoziologie. 4. Auflage. München: C. H. Beck, 2000, S. 101.

⁵³ Карбонье Ж. Юридическая социология. Москва: Прогресс, 1986, с. 199.

⁵⁴ Balode L. Par dažiem somugru cilmes hidronīmiem Latvijā. No: Pa somugru pēdām Baltijas jūras krastā. Rīga: Zinātne, 2009, 37.–41. lpp.

⁵⁵ Blumberga R. Lībieši. No: Mazākumtautības Latvijā. Vēsture un tagadne. Rīga: Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts, 2007, 26. lpp.

⁵⁶ Apine I. Mazākumtautību loma vēsturē un mūsdienās. No: Mazākumtautības Latvijā. Vēsture un tagadne. Rīga: Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts, 2007, 9.–25. lpp.

1. Vācu ietekme ir bijusi visilgstošākā – no 12./13. gadsimta līdz 1939. gadam. Tāpēc tiks minēti tikai atsevišķi šīs ietekmes raksturlielumi: vācu paražu tiesības, attieksme pret romiešu tiesībām kā Vācu nācijas svētās romas impērijas tiesībām,⁵⁷ katoļu baznīcas kanoniskās tiesības un baznīcas jurisdikcija, tad reformācija un tās juridiskās sekas, vācu tiesību filozofija, jo īpaši vācu dabisko tiesību idejas, vācu vēsturiskās tiesību skola, idejas par tiesību kodifikācija.
2. Kā būtiskākais Polijas–Lietuvas ieguldījums Latvijas tiesību vēsturē ir minama 1617. gada Valdības formula (*Formula regiminis*) – tā bija pirmais konstitucionālais akts, kas bija spēkā Latvijas teritorijā un viens no pirmajiem konstitucionālajiem aktiem Eiropā.⁵⁸ Otrs paliekošs poļu–lietuviešu kundzības ieguldījums bija katoļticības atjaunošana protestantiskās Livonijas teritorijā.⁵⁹ Tagadējā Latgales teritorija tika iekļauta poļu–lietuviešu lielvalstī,⁶⁰ un tur nostiprinājās katoļticība. Sākot ar 16. gadsimtu, tika likts pamats latviešu tautas kulturālajai sašķeltībai pēc reliģiskās piederības, kas pastāv arī mūsdienās.⁶¹
3. Zviedru laiki tautas atmiņā ir saglabāti kā “labie zviedru laiki”. Zviedrijā nebija dzimtbūšanas, bet Vidzemē dzimtbūšana tika saglabāta kā provinces īpatnība. Zviedri par primāro atzina personas valsts piederību, nevis piederību kārtai. Šāda nostādne noveda pie jaunievedumiem tiesībās un tiesu sistēmā, tas bija latviešu zemnieku interesēs. Piemēram, 1630.–1632. gadā katrā apriņķī tika izveidotas zemes tiesas, kurām piekrita skatīt vietējo muižnieku un zemnieku civillietas un krimināllietas. Muižkungi zaudēja jurisdikciju pār saviem dzimļaudīm.⁶²
4. Krievijas impērijas laiki līdz 19. gadsimtam neieviesa būtiskas izmaiņas Baltijā pastāvošajā tiesu un tiesību sistēmā. Krievija saglabāja sabiedrības iedalījumu kārtās un respektēja vietējo muižnieku privilēģijas. 1795. gada 15. aprīļa manifestā ķeizariene Katrīna II, 1801. gada 15. septembra manifestā ķeizars Aleksandrs I un 1827. gada 9. februāra likumā ķeizars Nikolajs I apstiprināja Baltijas muižnieku seno privilēģiju turpmāku ievērošanu.⁶³ 19. gadsimts mainīja dzīvi Latvijas teritorijā, jo tika atcelta dzimtbūšana, kam sekoja latviešu nācijas veidošanās, bet gadsimta otrā pusē sākās rusifikācija un impērijas centralizācija,

⁵⁷ Покровский И. А. История римского права. Санкт-Петербург: Зерцало, 1998, с. 272.

⁵⁸ Lazdiņš J. Komentārs. Valdības formula (*Formula Regiminis*) (1617). No: Latvijas tiesību avoti. Teksti un komentāri. 2. sēj. V. Blūzmas redakcijā. Rīga: Juridiskā koledža, 2006, 207. lpp.

⁵⁹ Žigure A. Latvijas policijas vēsture. Pirmā grāmata. Rīga: Fakts, 1997, 108., 109. lpp.; arī Latvijas vēstures avoti Jezuitu ordeņa archivos. I daļa. Sakārtojais J. Kleijntjens. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgādiens, 1940, 1.–7. lpp.

⁶⁰ Blūzma V. Tiesību evolūcija Latvijas teritorijā poļu un zviedru kundzības laikā 16. gs. otrajā pusē – 18. gs. No: Latvijas tiesību avoti. Teksti un komentāri. 2. sēj. V. Blūzmas redakcijā. Rīga: Juridiskā koledža, 2006, 39. lpp.

⁶¹ Logina R. Kāds tu esi, rīdzinieki? TNS iegūtie statistikas dati par rīdziniekiem. Pieejams: http://www.tns.lv/newsletters/2010/27/?category=tns27&id=social_b_ridznieks [aplūkots 2014. gada 31. martā].

⁶² Lazdiņš J. Baltijas zemnieku privāttiesības (XIX gs.). Rīga: Biznesa augstskola “Turība”, 2000, 45. lpp.

⁶³ Пахман С. В. История кодификации гражданского права. Москва: Зерцало, 2004, с. 716.

kas izpaudās arī tiesu sistēmas pārveidē.⁶⁴ 19. gadsimta beigās vācu valodu kā vietējo valsts valodu mērķtiecīgi izkonkurēja krievu valoda. Tā bija Krievijas impērijas apzināta valsts politika, ko uzsāka Aleksandrs III 19. gadsimta 80. gados, un tā ietvēra arī pareizticības nostiprināšanu un nacionālo minoritāšu tiesību ierobežošanu.⁶⁵ Atjaunojot starpkaru laika Latvijas Republikas tiesības, lielā mērā tika atjaunota Krievijas impērijā iedibinātā tiesiskā kārtība.

Visas minētās tautas ir dažādas, to kultūras ir būtiski atšķirīgas un pat pretrunīgas: romiešu tiesību recepcija, kas Justiniāna laika diženumā pārņēma “mirušas tiesības”, katoļticība un luterānisms no vāciešiem, pareizticība un pēc Justiniāna Bizantijas romiešu tiesības krievu juridiskajā kultūrā varbūt ir pretrunīgākais kultūras mantojums, kas ietekmējis latviešu juridisko kultūru.

Pašlaik galvenās pretrunas latviešu juridiskajā kultūrā ir šādas:

- 1) vienlaikus mēs esam gan izteikti konservatīvi, jo atjaunojam spēkā 1922. gada Satversmi un daudzus starpkaru laikā pieņemtus likumus (vispirms jau 1937. gada Civillikumu), gan arī atvērti straujām pārmaiņām un gatavi bez iebildēm kā pirmie iekļauties dažādos starptautiskos procesos un izpildīt pārnacionālu organizāciju prasības;
- 2) neticība valsts institūcijām, tai skaitā tiesai, un vienlaikus lielais pieteikumu skaits tiesās un aizrautīgā tiesāšanās visās instancēs;
- 3) Latvija ir laicīga valsts, un Dieva vārda minēšana valsts konstitūcijā...

Mūsu drosme, stājoties uz barikādēm, un glēvums protestēt pret tautai nedraudzīgu krīzes pārvarēšanas politiku, skopums maksāt nodokļus un dāsnums ziedojot, kā arī daudzi citi pretrunīgi īpašību pāri, pēc autores domām, raksturo latviešu tautas identitāti un tieši ietekmē arī tās juridisko kultūru.

Kopsavilkums

1. Pastāv vairāki kritēriji, kas nosaka personas nacionālo identitāti, piemēram, dzimšanas vieta, pilsonība, dzīvesvieta, valoda, reliģija un lojalitāte pret valsti, tajā pastāvošajiem likumiem un valdošajām institūcijām. Taču nacionālās identitātes būtība ir piederības sajūta. Tas nozīmē, ka cilvēks jūtas kulturāli piederīgs un identificē sevi ar noteiktu nāciju. Tautas kultūra, t. sk. juridiskā kultūra, līdz ar valodu, kas padara šo kultūru personai pieejamu, ir katra indivīda identitātes pamatā.
2. Lai gan dažādas nācijas aktīvi iekļaujas starptautiskajās attiecībās un uzņem aizvien vairāk imigrantu, tās tomēr vēlas saglabāt savu patību. Tas nosaka pastiprinātu uzmanību, kas mūsdienās ir vērsta uz katras nācijas identitātes izpēti un

⁶⁴ Lazdiņš J. Baltijas zemnieku privāttiesības (XIX gs.). Rīga: BAT, 2000, 50.–87. lpp.

⁶⁵ Геллер М. История Российской империи. Pieejams: http://www.krotov.info/history/11/geller/gell_10.html [aplūkots 2014. gada 19. janvārī]; arī Гаврилин А. Православная Церковь и русификаторская политика в Латгалии во второй половине XIX – начале XX веков. Pieejams: <http://shh.neolain.lv/seminar23/alm7.gavrilin.htm> [aplūkots 2014. gada 2. aprīlī].

aizsardzību, kā rezultātā pašās 20. gadsimta beigās un 21. gadsimta sākumā tika veidots konstitucionālās identitātes koncepts kā juridisks instruments nacionālas valsts centieniem nostāties pret pārnacionālu organizāciju vēlmei iejaukties tās iekšpolitiskajos jautājumos, lai mainītu vērtības, kuras konkrētā valsts uzskata par pamatvērtībām.

3. Savukārt Satversmes ievada tapšanas idejas pamatā ir bijusi Saeimas vēlme, kas atšķiras no iepriekšpaustās, jo Latvijas likumdevējs nostājies nevis pret ārēju ietekmi, bet gan vēlējies pretdarboties pašas nacionālās identitātes mainīgumam, nosakot un nostiprinot nemainīgas vērtības kā valstsnācijas identitātes pamatu. Taču spēkā esošie likumi un judikatūra šobrīd nepiepilda Satversmes ievadā minētos Latvijas identitātes raksturlielumus ar saturu. Vienīgi juridiskajā doktrīnā var atrast vismaz daļēju Satversmes ievadā ietverto jēdzienu skaidrojumu. Zināmu skaidrību minēto jēdzienu saturā vieš tiesību vēsturnieku darbi, kā arī tie materiālo un procesuālo tiesību speciālistu darbi, kuros analizēta normas vai tiesību institūta vēsture.
4. Latviešu juridisko kultūru ir veidojuši gan latviešu nācijas veidošanās vēsturiskie procesi, gan akulturācijas ietekmes. To rezultātā latviešu juridiskā kultūra, tāpat kā mūsu tautas mentalitāte, ir izveidojusies krāsaina, daudzšķautņaina un iekšēju pretrunu pilna. Mēs vienlaikus esam gan izteikti konservatīvi, jo atjaunojām spēkā 1922. gada Satversmi un virkni starpkaru laikā pieņemtu likumu, gan arī atvērti straujām pārmaiņām un gatavi bez iebildēm pirmie iekļauties dažādos starptautiskos procesos un izpildīt pārnacionālu organizāciju prasības.
5. Latviešu juridiskās kultūras vēsturiskās saknes un mūsdienu attīstības tendences nosaka, ka to var raksturot kā kontinentālās Eiropas tiesību loka ģermāņu saimei piederošu kultūru, kuru papildus raksturo dažādas vietējās īpatnības, kas veidojušās vēsturisko procesu un nācijas mentalitātes ietekmē.

BIBLIOGRĀFIJA

- Apine I. Mazākumtautību loma vēsturē un mūsdienā. No: Mazākumtautības Latvijā. Vēsture un tagadne. Rīga: LU Filozofijas un socioloģijas institūts, 2007, 9.–25. lpp.
- Balode L. Par dažiem somugru cilmes hidronīmiem Latvijā. No: Pa somugru pēdām Baltijas jūras krastā. Rīga: Zinātne, 2009, 37.–41. lpp.
- Birziņa L. Latvijas Universitātes tiesībzinātnieki. Tiesiskā doma Latvijā XX gadsimtā. Rīga: Zvaigzne ABC, 1999.
- Blumberga R. Lībieši. No: Mazākumtautības Latvijā. Vēsture un tagadne. Rīga: LU Filozofijas un socioloģijas institūts, 2007, 26. lpp.
- Blūzma V. Tiesību evolūcija Latvijas teritorijā poļu un zviedru kundzības laikā 16. gs. otrajā pusē – 18. gs. No: Latvijas tiesību avoti. Teksti un komentāri. 2. sēj. V. Blūzmas redakcijā. Rīga: Juridiskā koledža, 2006, 39. lpp.
- David R., Brierley J. Major Legal Systems in the World Today: An Introduction to the Comparative Study of Law. London: Stevens, 1985.
- David R., Grassman D. Einführung in die Rechtssysteme der Gegenwart. 2. Auflage, München: C. H. Beck, 1998.

- Dubure V., Fogels A., Fridrihsons I. u. c. Juridisko terminu vārdnīca. Rīga: Nordik, 1998.
- Eriksons E. H. Identitāte: jaunība un krīze. Rīga: Jumava, 1998.
- Hartfiel G. Wörterbuch der Soziologie. Stuttgart: Kröner Verlag, 1972, S. 464.
- Hattenhauer H. Das Europäische Rechtsgeschichte. 3. erweiterte Auflage. Heidelberg: C. F. Müller Verlag, 1999.
- Jakubaņecs V. Tiesiskā apziņa. Otrās izdevums. Rīga: Latvijas Policijas akadēmija, 2001.
- Kalniņš V. Latvijas PSR valsts un tiesību vēsture. I daļa. Feodālisma un topošā kapitālisma laikmets XI–XIX gs. Rīga: Zvaigzne, 1972.
- Kļave E., Zepa B. Modernisma un postmodernisma nacionālisma diskursi nacionālās identitātes skaidrojumā. No: Identitātes kopienas diskursi. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2012, 10. lpp.
- Koschaker P. Europa und das Römische Recht. München, Berlin: C. H. Beck, 1966.
- Kottmann M., Wohlfart Ch. Der gespaltene Wächter? Demokratie, Verfassungsidentität und Integrationsverantwortung im Lissabon-Urteil. S. 447. Pieejams: http://www.zaoerv.de/69_2009/69_2009_3_a_443_470.pdf [aplūkots 2014. gada 20. februārī].
- Kovaļčuka S., Eļtazarova K. Bez kultūras nav tiesību, bez tiesībām nav īstas dzīves. Jurista Vārds, 2009. 29. septembris, Nr. 39 (582), 12., 13. lpp.
- Krasnā L. Latvijas un latviešu identitātes: kultūra, izziņa un komunikācija. Psiholoģijas Pasaule, 2005. Nr. 12. Pieejams: <http://www.psihologijaspasaule.lv/raksti.php?id=365&show=802&act=read> [aplūkots 2014. gada 30. jūnijā].
- Krastiņš I. Sociālistiskā juridiskā kultūra. Rīga: Latvijas Valsts universitāte, 1973.
- Krastiņš I. Sociālistiskā tiesiskā apziņa. Rīga: Latvijas Valsts universitāte, 1975.
- Latvijas vēstures avoti Jeziūtu ordeņa archivos. I daļa. Sakārtojis J. Kleijntjens. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgādiens, 1940.
- Latvju kultūra. Zin. red. Arveds Švābe. [b.v.] A. Klāvsona apgāds, 1948.
- Lazdiņš J. Baltijas zemnieku privāttiesības (XIX gs.). Rīga: BAT, 2000, 50.–87. lpp.
- Lazdiņš J. Komentārs. Bruņinieku tiesības. No: Latvijas tiesību avoti. Teksti un komentāri. I sēj. Seno paražu un Livonijas tiesību avoti 10.–16. gs. E. Meļķiņa redakcijā. Rīga: LU žurnāla "Latvijas Vēsture" fonds, 1998.
- Lazdiņš J. Komentārs. Valdības formula (*Formula Regiminis*) (1617). No: Latvijas tiesību avoti. Teksti un komentāri. 2. sēj. V. Blūzmas redakcijā. Rīga: Juridiskā koledža, 2006, 207. lpp.
- Meļķis E. Ievadam. No: Latvijas tiesību avoti. Teksti un komentāri. I sējums. Seno paražu un Livonijas tiesību avoti 10.–16. gs. Rīga: LU žurnāla "Latvijas Vēsture" fonds, 1998, 1, 2. lpp.
- Montesquieu Sch. L. Vom Geist der Gesetze. Tübingen: H. Lauppsche Buchhandlung, 1951, Bd. I.
- Osipova S. Ievads tiesību socioloģijā. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2010.
- Osipova S. Latvijas tautas tiesiskā apziņa un Latvijas valsts. Jurista Vārds, 2012. 25. decembris, Nr. 50, 4.–6. lpp.
- Osipova S. Vēsture, tiesību vēsture un nacionālā identitāte Latvijā XX gs. Jurista Vārds, 2007. 17. novembris, Nr. 46 (589). Pieejams: <http://www.juristavards.lv/index.php?menu=DOC&id=200613> [aplūkots 2014. gada 4. martā].
- Osipova S., Roze I. Tiesiskā nihilisma saknes Latvijā. No: Drošība un tiesiskums Latvijā. Zin. red. Aivars Tabūns. Rīga: LU Filozofijas un socioloģijas institūts, 2007, 40.–59. lpp.

- Osipova S., Strupiņš A., Rieba A. Tiesu varas neatkarības un efektivitātes palielināšanas un nostiprināšanas rezerves. *Jurista Vārds*, 2010. 9. marts, Nr. 10 (605). Pieejams: <http://www.jurista-vards.lv/index.php?menu=DOC&id=206150> [aplūkots 2014. gada 4. martā].
- Pēteris Stučka. Nekropole. Pieejams: <http://nekropole.info/lv/Peteris-Stucka> [aplūkots 2014. gada 17. jūlijā].
- Rehbinder M. *Rechtssoziologie*. 4. Auflage. München: C. H. Beck, 2000.
- Robinson O. F., Fergus T. D., Gordon W. M. *European legal history*. London, Edinburg, Dublin: Butterworth's, 2000.
- Sinaiskis V. *Latviešu senā sabiedriskā iekārta tautas dziesmu spoguļi*. Rīga: A. Gulbis, 1938.
- Sinaiskis V. *Sērdieņu dainas*. Rīga: Literatūra, [b. g.].
- Smits E. *Nacionālā identitāte*. Rīga: AGB, 1997.
- Straubergs J. *Rīgas vēsture*. Rīga: Grāmatu draugs, [b.g.].
- Švābe A. *Latvijas cilšu tiesības*. Rīga: [b.i.], 1939.
- Švābe A. *Latvijas vēsture. 1800–1913. Trešais izdevums*, Rīga: Avots, 1991.
- Švābe A. *Latvijas vēsture. 1800–1914. Trešais izdevums*. Rīga: Avots, 1991.
- Švābe A. *Latvju kultūras vēsture. II. daļa*. Rīga: A. Gulbja apgādībā, 1922.
- Wilks A. *Deviantoloģija (mācība par uzvedības sociālajām novirzēm)*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2001.
- Volfarte K. *Rīgas Latviešu biedrība un latviešu nacionālā kustība no 1868. līdz 1905. gadam*. Rīga: Latvijas Universitāte, 2009.
- Žīgure A. *Latvijas policijas vēsture. Pirmā grāmata*. Rīga: Fakts, 1997.
- Берман Г. Дж. *Западная традиция права: Эпоха формирования*. Москва: ИНФРА-М НОРМА, 1998.
- Давид Р., Жофре-Спинози К. *Основные правовые системы современности*. Москва: Международные отношения, 1998.
- Калнинь В. Е. П. И. Стучка о римском праве и его рецепции в буржуазных странах. В кн.: *Научная конференция о теоретическом наследии П. И. Стучки в советской правовой науке*. Рига: ЛГУ, 1964.
- Карбонье Ж. *Юридическая социология*. Москва: Прогресс, 1986.
- Пахман С. В. *История кодификации гражданского права*. Москва: Зерцало, 2004.
- Покровский И. А. *История римского права*. Санкт-Петербург: Летний Сад, 1998, с. 272.

Normatīvie akti

- Latvijas Republikas Satversme: Latvijas Republikas likums. 15.02.1922. Ar grozījumiem līdz 19.06.2014. Pieejams: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=57980> [aplūkots 2014. gada 20. jūlijā].
- Valsts pētījumu programmu 2014.–2017. gadam konkursa nolikums. Pieejams: <http://izm.izm.gov.lv/nozares-politika/zinatne/valsts-petijumu-progr/2014.html#pv26> [aplūkots 2014. gada 2. jūlijā].
- Свод мѣстныхъ узаконеній. Часть Третія. Законы гражданскіе. Санктпетербургъ Въ Типографіи Второго Отдѣленія Собственной Е. И. В. Канцеляріи, 1864.

Juridiskās prakses materiāli

Leitsätze zum Urteil des Zweiten Senats vom 30. Juni 2009- 2 BvE 2/08 -- 2 BvE 5/08 -- 2 BvR 1010/08 -- 2 BvR 1022/08 -- 2 BvR 1259/08 -- 2 BvR 182/09. Pieejams: http://www.bundesverfassungsgericht.de/entscheidungen/es20090630_2bve000208.html [aplūkots 2014. gada 18. februārī].

Urteil des Zweiten Senats vom 12. Oktober 1993 aufgrund der mündlichen Verhandlung vom 1. und 2. Juli 1993-- 2 BvR 2134, 2159/92. Pieejams: <http://www.servat.unibe.ch/dfr/bv089155.html> [aplūkots 2013. gada 20. februārī].

Interneta resursi

[b.a.] Ceturtdien trešo reizi piketēs pret latviešu valodas apjoma palielināšanu krievu skolās. Delfi, 17.03.2014. Pieejams: <http://www.delfi.lv/news/national/politics/ceturtdien-treso-reizi-piketes-pret-latviesu-valodas-apjoma-palielinasanu-krievu-skolas.d?id=44310447#ixzz37iSj7ErG> [aplūkots 2014. gada 17. jūlijā].

[b.a.] Jürgen Habermas. Stiftung Haus der Geschichte der Bundesrepublik Deutschland. Pieejams: <http://www.hdg.de/lemo/html/biografien/HabermasJuergen/> [aplūkots 2014. gada 17. jūlijā].

[b.a.] Pārliciešs pret krievu valodu kā otru valsts valodu. Ir, 18.02.2012. Pieejams: <http://www.ir.lv/2012/2/19/pirmaja-stunda-referenduma-piedalijusies-25-191-jeb-1-63-veletaju> [aplūkots 2014. gada 17. jūlijā].

[b.a.] Saeima papildina Satversmi ar ievadu jeb preambulu (19.06.2014.). Pieejams: <http://saeima.lv/aktualitates/saeimas-zinas/22346-saeima-papildina-satversmi-ar-ievadu-jeb-preambulu> [aplūkots 2014. gada 12. jūlijā].

Henckel E. Schweizer stimmen für Begrenzung der Zuwanderung. Die Welt, 09.02.2014. Pieejams: <http://www.welt.de/politik/ausland/article124684537/Schweizer-stimmen-fuer-Begrenzung-der-Zuwanderung.html> [aplūkots 2014. gada 25. jūlijā].

Logina R. Kāds tu esi, rīdzinieks? TNS iegūtie statistikas dati par rīdziniekiem. Pieejams: http://www.tns.lv/newsletters/2010/27/?category=tns27&id=social_b_ridznieks [aplūkots 2014. gada 31. martā].

Valdmanis J. Latviešu valoda ir Latvijas pamatvērtība – identitātes pamats un valstiskuma kodols. Pieejams: http://www.valoda.lv/downloadDoc_593/mid_620 [aplūkots 2014. gada 17. jūlijā].

Гаврилин А. Православная Церковь и русификаторская политика в Латгалии во второй половине XIX – начале XX веков. Pieejams: <http://shh.neolain.lv/seminar23/alm7.gavrilin.htm> [aplūkots 2014. gada 2. aprīlī].

Геллер М. История Российской империи. Pieejams: http://www.krotov.info/history/11/geller/gell_10.html [aplūkots 2014. gada 19. janvārī].

SECTION 1

---

1. SEKCIJA

CHALLENGES OF
LEGAL EDUCATION IN
CONTEMPORARY EUROPE

JURIDISKĀS IZGLĪTĪBAS
IZAICINĀJUMI MŪSDIENU
EIROPĀ

Agnieszka Suławko-Karetko, Dr. iur.

University of Bialystok, Poland / Belostokas Universitāte, Polija

TRENDS IN DEVELOPMENT OF LEGAL EDUCATION IN POLAND

POLIJAS JURIDISKĀS IZGLĪTĪBAS ATTĪSTĪBAS TENDENCES

Anotācija

Augstākās izglītības attīstību Polijā noteikuši daudzi faktori. Vissvarīgākie no tiem bijuši valsts politiskā un ekonomiskā situācija, kā arī tās ārpolitika un paštēls. Šī raksta mērķis ir sniegt īsu ieskatu juridiskās izglītības attīstības tendencēs Polijā gadsimtu gaitā, kā arī norādīt uz tās mūsdienu izaicinājumiem. Pēdējo divdesmit gadu laikā Polijas augstākās izglītības sistēma ir piedzīvojuši daudz pārmaiņu. Sākotnēji tās bija saistītas ar izmaiņām valsts sistēmā, turpretim tagad valsts cenšas nodrošināt Polijas universitāšu starptautisko konkurētspēju, un ir iecerēts to darīt ar grozījumiem likumā par augstākās izglītības jomu. Šai rakstā mēģināts vērtēt šo risinājumu efektivitāti.

Atslēgvārdi: augstākā izglītība Polijā, universitātes izglītības sistēma, Polijas augstākās izglītības sistēma, Polijas juridiskās izglītības vēsture, augstākā izglītība un juridiskā prakse, tiesību zinātne Polijā.

Keywords: legal education in Poland, the university educational system, system of higher education in Poland, the history of legal education in Poland, higher education and the practice of law, the science of law in Poland.

Legal education from the very beginning has been among the most important parts of the university educational systems. The history of university legal studies is long. When in 1088 the first European university was founded in Bologna, the Roman law was chosen as its first faculty.¹

The history of higher education and science in Poland can be divided into several stages. The origins of science in Poland date back to the fourteenth century, and are directly related to the creation of communities of scholars, educated at foreign universities. In 1364, the University of Krakow was founded, and with time it became a science centre highly esteemed in Europe. In 1579, Vilnius University came into existence. At both universities law faculties were leading. Educational reform carried out by the Commission of National Education introduced a considerable degree of

---

¹ Kolańczyk K. (zaktualizował Jan Kodrębski). Prawo rzymskie. Warszawa, 2000, p. 70 ff.

autonomy for science centres. In The Polish Kingdom in 1862 Warsaw Main School was opened, later in 1869 it was changed to the Russian University.²

Even before Poland regained independence, private School of Economics and Higher School of Economics were established in Warsaw. In 1916 Warsaw University was established, and three years later, Vilnius University. At both universities legal subjects were taught. In fact, approaching the interwar period, education and, particularly, legal education was under the influence of Italian, French, German, Austrian, and Russian education patterns.

After independence was regained in 1918, Polish higher education, just like the whole educational system of the Second Republic, was subordinated to – the Ministry of Religious Affairs and Public Enlightenment. On 13 July 1920 the Parliament passed an act on the academic schools. Regardless of this solution, higher education had a wide autonomy and powers of internal governance. Ten public universities received the status of academic schools – five universities (Krakow, Lviv, Poznan, Warsaw, Vilnius), two polytechnics (Warsaw, Lviv), the Academy of Medicine in Lviv, Agricultural University in Warsaw and Cracow Mining Academy, and four private institutions – Academy of Fine Arts in Krakow, Catholic University of Lublin, Free University of Poland and Higher School of Economics in Warsaw. Since that time, it is possible to talk about the relative autonomy of legal education in Poland. As before, depending on the historic fate of the Polish nation, foreign educational models were imposed – since the independence was regained, the nation's own model of the political and educational system could be shaped.

In the interwar period the law studies in Poland had a duration of four years, had to be paid for, just like exams, and cost 200–300 PLN per year (4–9 PLN for an exam).

The academic year was essentially divided into semesters, and in some universities, such as the Faculty of Law at the University of Poznan – into trimesters. In addition to the typical curriculum of legal subjects, recommended lectures were conducted, and among them the logic for lawyers, maritime law, forensic medicine, psychology and philosophy for lawyers. After each year, the student had to sit the exams in all subjects taught in a given year within one day.³

Discussion on the model of university education and professional training of lawyers continues in Poland since the Second Republic, when the need for reform of the university legal studies was raised. Practical preparation to practice law was considered as one of the most important issues, often pointing at the fact that between the university education and the subsequent legal profession, there is indeed a fundamental and profound contradiction.

Years ago, in the introduction to the textbook “Criminal Law. Outline of the systematic lecture”, professor W. Wolter, a prominent specialist in criminal law of the interwar and post-war period, wrote, as follows: “The lectures and exercises are not

² Budnik A. Państwo a szkolnictwo wyższe w Polsce i Anglii. PhD defended at the Faculty of Law, University of Białystok in 2012, p. 70 ff.

³ Tokarczk R. *Komparystyka prawnicza*. Oficyna a Wolters Kluwer business 2009, p. 163.

carried out in order to teach a certain sum of rules, but in order to develop, by using them, a proper legal sense, cause disputes and interest in the young generation, which confirms the relevance of the chosen path. (...) It is not a disaster, if the young lawyer has left the walls of the university, not remembering this or that positive act, which is amended with time. If only he learned how to think properly and legally, not becoming helpless against these and other difficulties that are contained within every act.”⁴

During the World War II Polish education, including higher education, suffered enormous intellectual and material losses. A large part of faculty lecturers died in concentration camps, executions and street killings and as a result of the war. The largest losses were suffered by the centres in Warsaw, Krakow, Poznan, Lvov and Vilnius. The war destroyed most of the university buildings and research institutes, scientific societies and foundations.

Despite the devastation of war, higher education and the entire education system painstakingly rebuilt its possessions since 1945. Changes, which were introduced, resulted from the political, economic, but also from the civilization necessity.

The years after the World War II were known for carrying out an almost continuous reform of legal studies. There were classes, for which the program was revised each year. Since 1949, the education authorities were subject to a pressure from political authorities. In the case of legal studies it was based mainly on overfilling educational programs with ideological content of dogmatically understood Marxism. Programs of 4, 4.5 and 5 years were in operation. Studies were either within a single stage or in two stages. They were free of charge and more accessible to young people of working class and peasant than to those of intelligence descent.⁵

From 1945 until the political changes in 1989, three educational reports were issued, analysing the then state of education in Poland at all levels, including higher education. They were “Status report on education in the Polish People’s Republic” of 1973, “Expertise on the situation and development of education in the Polish People’s Republic” of 1979, and “Education as national priority” of 1989.

The first comprehensive document on the state of education – including higher education – was “Status report on education in the Polish People’s Republic”.⁶ The purpose of this publication was to present a diagnosis of the educational system and to propose a number of ways to improve it. The authors of the document recognized preparing highly qualified staff of specialists, their improvement in the course of business activity and professional training of scientific personnel for training and research tasks as the most important priorities of higher education. The proposed structure of higher education was to remain based on the professional higher education (2–3 years), to be completed with a research paper and a final exam, a higher education degree (4–6 years), to be completed with a master’s thesis and a final exam, a scientific study (approximately two years) preparing for PhD and research

⁴ Wolter W. Prawo karne. Zarys wykładu systematycznego. Część ogólna, t. I, Kraków, 1933, p. 17 ff.

⁵ Tokarczyk R. Komparystyka prawnicza ..., p. 163–164.

⁶ Raport o stanie oświaty w PRL, PWN, Warszawa, 1973.

work and postgraduate studies (0.5–1.5 years), whose task would be to update the knowledge, filling and widening the scope of specialization, pursuing the idea of life-long learning.⁷ On the basis of the political events of 1980–1981, and, partially, for the legitimacy of martial law, the Law on Higher Education was passed on May 4, 1982.⁸ Article 2, paragraph 3 stated that the institutions of higher education in their activities are guided by the principles of freedom and art. According to the art. 4, paragraph 1, the entire school community, through single and collective bodies, was to be a part of the management of self-governing institution of higher education.⁹ Although the Minister of Science, Higher Education and Technology determined the rules and limits of university admissions, rules for the preparation of plans of study and curriculum frameworks, directions and principles of personnel and social policies in higher education and the principles of cooperation with foreign universities, in fact it had little effect on the basic university affairs.

The last comprehensive report just before the political transformation in Poland in 1989 was prepared and published by the Committee of Experts for National Education (1987–1989). The comprehensive document titled “Education as national priority”¹⁰ presents three scenarios for the reform of the education system, namely: stagnation, recovery and development.¹¹ Among other things, in the scenario of recovery, dependent on the state budget expenditures on education, which was assumed to remain above 5% of GDP, it postulated prolonging the obligation of teaching and popularization of secondary education. The consequence of the popularization of secondary schools also had to be a higher education reform, based on by diversification of studies into three cycles: professional, master’s and doctoral. It was assumed that at least 20% of high school graduates from every class will be allowed to undertake professional studies.¹² At that time an assumed 20 percent share of high school graduates in higher education was regarded as a very high indicator and was a proof of high understanding for popularization of higher education.

In Poland the period of political transformation coincided with the phenomena of democratization, globalization and opening of the borders. The increase in educational aspirations of the young generation implementing the constitutional duty to receive education up to 18 years of age, the universal access to information, a wide range of public and private universities made the turn of the XX and XXI century a decisive time for Polish higher education.

Thus, from the period of political transformation Polish higher education repeatedly undertook attempts to adapt to the challenges of modern civilization. Organizational and legal solutions were changed. Basics for binding pattern of

⁷ *Ibid.*, p. 220–221.

⁸ Dz. U. 1982, Nr. 14, poz. 113.

⁹ Waltoś S. Korzenie współczesnego szkolnictwa wyższego – ścieżki tradycji. W: Szkolnictwo wyższe w Polsce. Ustrój-Prawo-Organizacja, S. Waltoś, A. Rozmus, Rzeszów, 2009, p. 39–40.

¹⁰ Edukacja narodowym priorytetem. PWN, Warszawa-Kraków, 1989.

¹¹ Kupisiewicz C. O reformach szkolnych. Wydawnictwo Akademickie “Żak”, Warszawa, 1999, p. 207–209.

¹² *Ibid.*, p. 210.

legal studies after the Polish political transformation were established by the Act on Higher Education of 19 September 1990. In 1991, the National Council of Deans of Law and Administration adopted a resolution defining the so-called 'minimum curriculum'. Despite these legislative efforts to harmonize legal studies' programs, there began to appear large discrepancies among individual universities. However, these were always five-year, stationary full-time and part-time studies, with both closed and open recruitment, including core and elective subjects, with oral or written examinations. Granting university autonomy has allowed the numerous manifestations of liberalism. Paid part-time studies, with varying tuition, began to form. A precursor of this liberalism is said to be Jagiellonian University in connection with the adoption of its legal studies program. In addition to 5 compulsory subjects for the first year and three in the second year (criminal, civil and administrative law) other subjects were chosen by students themselves. They were contained in three groups (A, B, C), depending on their degree of relevance to the future lawyer's profession.¹³

On 18 March 2011, the Law was adopted, amending the following legislative acts: Law on Higher Education,¹⁴ the Law on Academic Degrees and Academic Title and Degrees and Title in the Field of Art and amendments to some other acts.

Previously, the Act of 27 July 2005 – Law on Higher Education¹⁵ replaced three Laws: the Act of 31 March 1965 on Higher Military Education, the Act of 12 September 1990 on Higher Education and the Law of 26 June 1997 on Professional Higher Education.

The Act of 18 March 2011 entered into force on 1 October 2011. On the same day also a considerable amount of executive regulations came into force. In support of the Governmental project it was stressed that the proposed legislative changes result from the need to adapt the Polish system of higher education to an unprecedented growth in the scale of tasks that are waiting to be included into the system. The priority of higher education has been to increase the quality of studies.¹⁶ The proposed amendments were aimed at the implementation of the main objectives of the Bologna Declaration.

Ministers of Education of 29 countries (including Poland), responsible for higher education on 19 June 1999 signed the Bologna Declaration. They recognized the need to encourage the creation of the European Higher Education Area by 2010, in which the mobility of students and academic employees would be strongly facilitated, and the university will allow students to complete the development of their personality and the skills to meet the needs of the labour market.

Ministers of Education, while meeting in Bologna (1999), Prague (2001) and Berlin (2003), have identified specific objectives, whose implementation should facilitate the creation of the European Higher Education Area. They also committed to

¹³ Rozwadowski W. Reformy studiów prawniczych, *Edukacja Prawnicza*, 1994, Nr 1, p. 1 ff.

¹⁴ Dz. U. 2011, Nr. 84, poz. 455.

¹⁵ Dz. U. 2005, Nr. 164, poz. 1365 ze zm.

¹⁶ Izdebski H., Zieliński J. *Prawo o szkolnictwie wyższym. Ustawa o stopniach naukowych i tytule naukowym*. Wolters Kluwer Polska, Warszawa, 2011, p. 12.

the coordination of educational policy so that European higher education systems became more comparable and were more competitive and attractive on a global scale.

The provisions adopted by Ministers of Education have launched a process of structural change, program and organizational systems of higher education in the states who are the signatories, which was named the Bologna process.

In the Bologna Declaration (1999) the following objectives were outlined. A system of 'readable' and comparable diplomas. A system of two-stage studies, based on two main education cycles (Bachelor – Master). Point system counting student achievements (ECTS) was adopted. The Prague Communiqué (2001) introduced further three objectives: – the development of lifelong learning (lifelong learning); – Increasing the involvement of students in favour of the Bologna Process; – Promotion of the attractiveness of European Higher Education Area outside of Europe. The Berlin Communiqué (2003) recognized the importance of research as an integral part of higher education, and adopted two objectives: – extension of studies with the third degree – PhD studies; – Beginning of the cooperation of the European Higher Education Area with the European Research Area.

In terms of the organization of legal studies in Poland under the Bologna process there was a departure from the two-stage studies and it was assumed that the Law studies would be implemented as uniform master studies.¹⁷

The subject of legal services' quality in the context of access to the profession of lawyer, and, finally, the manner of legal applicants' training is becoming increasingly popular. Fierce exchange of views between the followers of various reform proposals has been going on for some time in the press. However, it is worth to engage in a broad discussion not only relating to the selected individual issues, but to the whole model of legal education in Poland. And where is the better place to do it, than during the international conference on legal education?

The question of how to educate future lawyers well appears to require a response. The vivid interest in the subject of legal education is visible, among other instances, in numerous scientific conferences, feature articles appearing in the national press, and finally – in specific legislative proposals. Observing this discussion – from the point of view of a law graduate and a person who is entering the professional world of legal practice – raises a compelling question: Is it going in the right direction? Is it enough to fully open the legal professions and the general legal services' market for law graduates to solve a number of problems related to quality of service and access to a qualified legal assistance? Unfortunately, looking at the sometimes bitter exchanges of views and the kind of auction of reform proposals, begs the sad conclusion that

---

¹⁷ Uniform master studies are professional studies carried out in a school of higher education, and these studies allow to obtain specialized knowledge in a particular field of education and prepare students for creative work in a particular profession. Graduate also obtains a professional title: Master's degree, Master of Science degree or equivalent title (e.g., doctor, dentist, or veterinarian).

Currently in Polish higher education the following courses of study are provided only as uniform masters': acting, dentistry, conservation and restoration of works of art, psychology, veterinary, as well as law and canon law.

there really are not many sensible ideas, at least among those presented to the public, which seek to solve or at least minimize the oncoming problems. Most of them focus on the widest opening of legal applications for law graduates, seemingly forgetting about the need to ensure a thorough academic formation.¹⁸

In author's opinion, among the problems of the Polish system of legal education one needs to distinguish two issues. It is a wrong relation between theoretical and practical teaching of law, and even a curriculum overloaded with theory, and the lack of a coherent concept of university and post-university educational system. This state of affairs results in the situation when Polish legal education system generally educates experts in taxonomy of normative acts, not the lawyers able to deal with intricate issues that require logical reasoning and the necessary skills. No practical requirements for students, with existence of fictional two-week student traineeships, directly affects this fact. A trainee student is most commonly delegated to file organization or making photocopies of case files and performing more technical activities. Rules of traineeship do not provide for substantive solution to the problem. In this context one should consider a solution proposed by every new governing formation, – the introduction of full market opening of legal services for law graduates, including the ability to represent the client before the courts in some cases, then – with unchanged model of university education – the image of the Polish model of legal education would become even more fragmented and inadequate to the actual needs.

At the turn of the century the world has been dominated by the processes of globalization and the progressive universalization of life. In such a changing world educational system's response to the growing needs and expectations of society has become a widespread system of education not only at the primary level, but especially at the level of secondary and higher education.

In conclusion it should be noted that Polish higher education system in the past two decades has undergone many changes. Initially, these changes were associated with the transformation of political system in the early nineties of the last century. Currently, the state seeks to ensure that Polish universities become more competitive in the international arena and intends to do so by amending the law regulating the area of higher education. If these changes will affect the improvement of the quality of services on the legal market, they deserve full support. One should, however, remember, that all changes should result from the real needs of the market, and not solely from the objectives adopted in international agreements.

BIBLIOGRAPHY

- Budnik A. Państwo a szkolnictwo wyższe w Polsce i Anglii, doktorat obroniony na Wydziale. Prawa UwB w 2012 r.
- Edukacja narodowym priorytetem, PWN. Warszawa–Kraków, 1989.

¹⁸ Podkowiak J. Edukacja Prawnicza. Nr 4 (115), kwiecień 2010.

- Izdebski H., Zieliński J. Prawo o szkolnictwie wyższym. Ustawa o stopniach naukowych i tytule naukowym, Wolters Kluwer Polska. Warszawa, 2011.
- Kolańczyk K. (zaktualizował Jan Kodrębski) Prawo rzymskie. Warszawa, 2000.
- Kupisiewicz N. O reformach szkolnych, Wydawnictwo Akademickie "Żak". Warszawa, 1999.
- Podkowik J. Edukacja Prawnicza. Nr. 4 (115), kwiecień 2010 r.
- Raport o stanie oświaty w PRL, PWN. Warszawa, 1973.
- Rozwadowski W. Reformy studiów prawniczych. Edukacja Prawnicza, 1994. Nr. 1.
- Tokarczk R. Komparystyka prawnicza. Oficyna a Wolters Kluwer business, 2009.
- Waltoś S. Korzenie współczesnego szkolnictwa wyższego – ścieżki tradycji. W: Szkolnictwo wyższe w Polsce. Ustrój-Prawo-Organizacja, S. Waltoś, A. Rozmus. Rzeszów, 2009.
- Wolter W. Prawo karne. Zarys wykładu systematycznego. Część ogólna, t. I, Kraków, 1933.

Legislative acts

- Ustawa o szkolnictwie wyższym z 4 maja 1982 r., Dz.U. 1982, Nr. 14, poz. 113.
- Ustawa o szkolnictwie wyższym z 27 lipca 2005 r., Dz.U. 2005, Nr. 164, poz. 1365, ze zm.
- Ustawa o szkolnictwie wyższym z 18 marca 2011 r., Dz.U. 2011, Nr. 84, poz. 455.

Krzysztof Szczygielski, Dr. iur.

University of Bialystok, Poland, Lect. / Belostokas Universitāte, Polija, lekt.

LATIN TERMINOLOGY AS AN ELEMENT OF LEGAL EDUCATION IN POLAND

TERMINOLOGĪJA LATĪŅU VALODĀ KĀ JURIDISKĀS IZGLĪTĪBAS ELEMENTS POLIJĀ

Anotācija

Rakstā apskatīta juridiskās terminoloģijas latīņu valodā akadēmiskā pasniegšana Polijā un tās praktiskā nozīme mūsdienu juristiem. Šobrīd vairumā Polijas universitāšu juridisko studiju programmās ir ietvertas lekcijas par juridisko terminoloģiju latīņu valodā, taču tās nav obligātas. Studenti iepazīstas ar terminiem, frāzēm un maksimām galvenokārt pirmā kursa laikā, apgūstot romiešu tiesības. Jaunos juridisko mākslu lietpratējus iepazīstina ar Polijas tribunālu un tiesu (Konstitucionālā tribunāla, Augstākās tiesas, apelāciju tiesu, apgabala tiesu, vojevodistu administratīvo tiesu) lietoto terminoloģiju latīņu valodā. Tiek pieņemts, ka iegūtās zināšanas noderēs, izprotot, cik mūsdienu juridiskajā valodā nozīmīga ir terminoloģija latīņu valodā, bet it īpaši, ka tā ir kopēja platforma no dažādām tiesību sistēmām nākušiem juristiem. Pamatīgas latīniskās terminoloģijas zināšanas ir ne tikai svarīgs elements Eiropas juristu darbā, bet arī juridiskās erudīcijas apliecinājums.

Atslēgvārdi: juridiskā terminoloģija latīņu valodā, juridiskā izglītība, juridiskā kultūra.

Keywords: Latin legal terminology, legal education, legal culture.

Introduction

Latin is one of extremely significant elements of ancient Rome's cultural heritage. As a result of numerous wars, the steady conquering of areas by the Roman empire contributed to the expansion of Latin over the areas beyond the Appenine Peninsula. Latin became the official language of the vast *Imperium Romanum*, although this process was not the same in the respective areas.¹ The collapse of the Roman Empire did not affect the popularity of Latin as a spoken language. The approval of Latin as the language of the Catholic church significantly contributed to the common use of Latin among various communities and the layers of the society. However, one cannot disregard the fact that *lingua Latina* since then has been interlinked with the Roman law. The Roman law exercised by ancient Romans played a major role in

---

¹ Safarewicz J. Zarys historii języka łacińskiego. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1986, p. 104–105.

the process of the European legal culture gaining shape, and its influence is visible in the contemporary legal systems.²

Teaching Latin for centuries has been a core element in the educational processes of many civilised societies. In the times of medieval and modern Europe, Latin was (and has been) spoken in the world of diplomacy, science and literature.³ Latin has been the language of new legal regulations and court decisions. Therefore, a profound knowledge of Latin has been an indispensable tool to perform the duties of the lawyer's profession for every lawyer. The recent two centuries are a period when the practical use of Latin has been significantly limited. Knowing Latin comes down to knowing the professional terminology in respective areas of science even among graduates. A similar situation can be observed in the area of law. However, even here there certain hazards emerge, which involve marginalizing or omitting Latin terminology lectures in the curricula of legal studies. The aim of this article is to discuss the current situation with regard to teaching Latin legal terminology at the academic centres in Poland and displaying the practical application of Latin by a contemporary lawyer.

Latin legal terminology at Polish universities

Without doubt, a knowledge of the Latin legal terminology is an extremely significant component of the European legal culture. Currently, as a result of the reforms recently implemented in the higher education system in Poland, the authorities of the respective faculties of a university can significantly affect the curriculum. One can observe a tendency to adjust the subjects taught to the needs of the ever-changing market of legal services. The process called "the practical adjustment" of the legal educational system is implemented mainly by decreasing the number of lectures within the area of historic-legal subjects, as well as sociology of law, philosophy of law, ethics of law or Latin terminology.

Ignorantia linguae Latinae is, unfortunately, an objective perception of the reality among the students of law.⁴ However, universities see the need to expand the legal education within this area. Analysis of the curricula of the universities in Poland that teach law⁵ to students shows that lectures aiming at familiarising students with Latin

² See, particularly: Kuryłowicz M. Prawo rzymskie jako fundament europejskiej kultury prawnej. *Zeszyty Prawnicze Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego*, 2001, No. 1, p. 9–25; Hamza G. *Origine e sviluppo degli ordinamenti giusprivatistici moderni in base alla tradizione del diritto romano*. Santiago de Compostela: Andavira Editora, 2013, p. 15–543.

³ Sondel J. *Słownik łacińsko-polski dla prawników i historyków*. Kraków: Universitas, 1997, p. IX.

⁴ Kuryłowicz M. *Prawo rzymskie. Historia, tradycja, współczesność*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2003, p. 171.

⁵ This part of the article includes information obtained from homepages of individual Faculties: 1. University of Warsaw, Faculty of Law and Administration (<http://www.wpia.uw.edu.pl/>); 2. Jagiellonian University in Cracow, Faculty of Law and Administration (<http://www.law.uj.edu.pl/>); 3. Cardinal Stefan Wyszyński University in Warsaw, Faculty of Law and Administration (<http://www.wpia.uksw.edu.pl/>); 4. University of Łódź, Faculty of Law and Administration

terminology, phrases and maxims are part of the curriculum at most of them. The terms are most often referred to as Latin legal terminology, although sometimes they are to be found under the name of Latin for lawyers, Latin in legal terminology, legal Latin or Latin. At the Adam Mickiewicz University in Poznań the classes are referred to as Latin legal terminology and rhetoric, which clearly implies their academic purpose to apply the Latin terminology in the contemporary legal argumentation. Students master the terms, phrases and Latin maxims via various didactic forms, namely, in the form of a lecture, conversational classes or practical classes. It should be emphasised that the classes are usually obligatory, although at two of the most well-known universities in Poland – the Jagiellonian University in Cracow and the University of Warsaw students can – but are not obliged to – attend such voluntary classes.

Learning Latin legal terminology mostly takes place in the winter semester in the first year of studies; however, students at the John Paul II Catholic University of Lublin are acquainted with it in the second year of their legal education. The time-frame of the classes at the beginning of the studies is well-grounded, as it allows students to familiarise themselves with the most significant part of legal Latin, which will turn out to be of use in their further education. Differences can be seen in the number of classes. The university, which prides itself in the highest number of the classes in stationary studies (60), is the University of Łódź. Students at this university learn legal Latin in the whole first year of studies as the only ones in Poland. Most universities teach legal Latin to their students within the frame of classes of 30 hours in total. A lower number of classes regarding teaching Latin terminology is taught at the following: Opole University and the University of Warsaw – 20 hours; the Adam Mickiewicz University in Poznań, the John Paul II Catholic University of Lublin and the Cardinal Stefan Wyszyński University in Warsaw – 15 hours. The two universities, which do not teach Latin legal terminology at all, even in the form of voluntary classes, are the University of Gdańsk and the University of Szczecin.

Latin law terminology classes are conducted in a rather limited number of hours, which allows students to familiarise themselves with the most basic terms, phrases and Latin maxims. Academic lecturers try to explain to their students the rules of proper pronunciation and stress application in words of the Latin language

---

(<http://www.wpia.uni.lodz.pl/>); 5. University of Warmia and Mazury in Olsztyn, Faculty of Law and Administration (<http://www.uwm.edu.pl/wpia/>); 6. Adam Mickiewicz University in Poznań, Faculty of Law and Administration (<http://www.prawo.amu.edu.pl/>); 7. John Paul II Catholic University of Lublin, Faculty of Law, Canon Law and Administration (<http://www.kul.pl/prawo/>); 8. Maria-Curie Skłodowska University in Lublin, Faculty of Law and Administration (<http://www.prawo.umcs.lublin.pl/>); 9. Nicolaus Copernicus University in Toruń, Faculty of Law and Administration (<http://www.law.uni.torun.pl/>); 10. University of Wrocław, Faculty of Law, Administration and Economy (<http://www.prawo.uni.wroc.pl/>); 11. University of Białystok, Faculty of Law (<http://www.prawo.uwb.edu.pl/>); 12. University of Rzeszów, Faculty of Law and Administration (<http://www.univ.rzeszow.pl/>); 13. University of Szczecin, Faculty of Law and Administration (<http://www.wpiaus.pl/>); 14. University of Gdańsk, Faculty of Law and Administration (<http://www.prawo.ug.edu.pl/>); 15. University of Silesia in Katowice, Faculty of Law and Administration (<http://www.wpia.us.edu.pl/>); 16. Opole University, Faculty of Law and Administration (<http://www.prawo.uni.opole.pl/>) [last viewed 10.07.2014].

and the most crucial grammar rules. This does not solve the problem of students' ignorance of Latin language. However, it is not possible to expect that the authorities of respective faculties are able to provide such a number of classes that would allow proper mastering of the Latin language. The implementation of certain system solutions in the secondary education is more applicable. However, conducting such a reform appears to be of a little likelihood nowadays.

The role of Latin legal terminology in the education of lawyers

The main purpose of the taught subject is to familiarise students with the meaning of the basic Latin terms, phrases and maxims related to law. Most of the Latin terminology and rules applied in the legal doctrine and judicatory stems from the roots of the Roman law;⁶ therefore, studies in this area are a valuable complement for students of law⁷ even if the *sedes materiae* of the terms, phrases and maxims taught relates to the private Roman law; however, students learn the Latin terminology applied in the public and criminal law. Also, the Latin phrases and terms that are applied generally and are often used by lawyers, e.g. *communis opinio*, *condicio sine qua non*, *erga omnes*, *expressis verbis*, *in statu nascendi*, *prima facie* or *sui generis* are taught thoroughly. Students are familiarised with typical arguments applied in legal rhetoric expressed in Latin.⁸

Latin terminology classes are not merely aimed at presenting the most well-known terms, phrases or law maxims by simply providing their translation into Polish as this type of work is to be found in dictionaries available on the market.⁹ The purpose of the classes is to select and comment thoroughly on those of them, which are practically applied in the contemporary judicatory. Young adepts of legal art are familiarised with the use of Latin terminology in judicial decisions of Polish

⁶ Zabłocka M. Rzymskie korzenie współczesnego języka prawniczego. In: Prawo, język, etyka. Mróz A., Niewiadomski A., Pawelec M. (eds.). Warszawa: Międzywydziałowe Koło Naukowe Kultury Języka Prawnego i Prawniczego *Lingua Iuris*. Uniwersytet Warszawski, 2010, p. 9–16.

⁷ More about education of Roman law in Poland see: Szczygielski K. Roman Law in Education of the New Generations of Lawyers – the Polish Experience. In: Historical Legal Systems and European Integration. Collection of Papers from the International Scholastic Conference “Law as a Unifying Factor of Europe – Jurisprudence and Practice”. Bratislava: Comenius University in Bratislava, Faculty of Law, 2011, p. 473–477.

⁸ Zajadło J. (ed.). Łacińska terminologia prawnicza. Warszawa: Wolters Kluwer Polska, 2009, p. 10 and 171–199.

⁹ Bojarski W., Dajczak W., Sokala A. *Verba Iuris*. Reguły i kazusy prawa rzymskiego. 2nd edition. Toruń: Towarzystwo Naukowe Organizacji i Kierownictwa “Dom Organizatora”, 2000, p. 17–71; Wiśniowski M. Łacińska terminologia prawnicza. *Regulae iuris*. Wybór maksym i formuł łacińskich. Białystok: Wydawnictwo Lux et Lex, 2008; Pieńkos J., Sucki A. (ed.). *Praecepta Iuris*: paremie, sentencje, wyrażenia łacińskie w układzie systematycznym i alfabetycznym. Warszawa-Poznań: Polskie Wydawnictwo Prawnicze “Iuris”, 2010; Kuryłowicz M. Słownik terminów, zwrotów i sentencji prawniczych łacińskich oraz pochodzenia łacińskiego. 4th edition. Warszawa: Wolters Kluwer Polska, 2012; Burczak K., Dębiński A., Jońca M. Łacińskie sentencje i powiedzenia prawnicze. 2nd edition. Warszawa: Wydawnictwo C. H. Beck, 2013.

tribunals and courts¹⁰ (the Constitutional Tribunal, the Supreme Court, the Supreme Administrative Court, appeal courts, regional courts, *voivodship* administrative courts) and European courts, as well¹¹ (the European Court of Human Rights, the European Court of Justice). The gained knowledge should be useful for applying Latin terminology in the contemporary legal language, especially as a common communication platform for lawyers coming from different legal systems.

Lecturers of Latin legal terminology should, first and foremost, explain to their students why the studies in the area of their subject are practically important in their prospective professional career. They should convince them that *lingua Latina* is not an element of some unusual legal practice or a trip into an exotic area of studies abandoned by jurists, and prove beyond any doubt that a knowledge of Latin terminology is a crucial component essential for the intellectual development process of a European lawyer.

One should remember that all the Roman languages that emerged from the ruins of the Roman Empire: Italian, French, Spanish or Portuguese, originate from Latin.¹² Properly conducted classes make students aware of the significance of the ancient Romans' language in the process of forming national legal terminology in the respective languages of Europe. This influence is also visible in English or German, although to a lesser extent than in the case of Roman languages.¹³ In this respective area Latin terminology classes may play another significant role, namely, they introduce the national legal languages mentioned above into science.

Conclusion

To summarise, one should state that Latin terminology has been a crucial element of the process of a lawyer's education, which is one of the components pertaining to the contemporary legal culture.¹⁴ The current application of Latin terms, phrases or maxims related to various institutions, rules or law solutions is, first of all, an evidence testifying to the presence of Roman legal thought in the law of contemporary Europe. Many of the currently applied Latin phrases or maxims were introduced by the medieval or modern legal doctrine that is based on the sources

¹⁰ Wołodkiewicz W. Łacińskie paremie prawnicze w polskiej praktyce prawniczej. Meander, 2000, No. 4, p. 279–299; Wołodkiewicz W. Łacińskie paremie prawne w orzecznictwie sądów polskich. In: Wołodkiewicz W., Krzynówek J. (eds.). Łacińskie paremie w europejskiej kulturze prawnej i orzecznictwie sądów polskich. Warszawa: Liber, 2001, p. 7–30; Wołodkiewicz W. Regule Iuris. Łacińskie inskrypcje na kolumnach Sądu Najwyższego Rzeczypospolitej Polskiej. Warszawa 2006.

¹¹ Sobczyk M. Prawo rzymskie przed sądami Wspólnot Europejskich. Studia Prawnoustrojowe, 2007, No. 7, p. 279–294.

¹² Safarewicz J. Zarys historii języka łacińskiego. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1986, p. 105.

¹³ Sondel J. Słownik łacińsko-polski dla prawników i historyków. Kraków: Universitas, 1997, p. X.

¹⁴ Dębiński A. Wprowadzenie do obrad: rola i znaczenie prawa rzymskiego w dziejach prawa Europy. In: Dębiński A., Jońca M. (eds.). Prawo rzymskie a kultura prawna Europy. Lublin: Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Lubelska Szkoła Biznesu Fundacji Rozwoju KUL, 2008, p. 14.

stemming from the Roman law.¹⁵ They express universal and eternal ideas and are an element of the legal axiology. Mastering Latin legal terminology, which is an indispensable core part of the Roman law, allows one to have a comprehensive perception of its influence on the European legal culture.¹⁶ Applying Latin terminology by the doctrine and tribunals and Polish courts as well as European ones is a visible proof of the persistent nature characteristic to the Roman tradition in the development of the legal history. Mastering Latin terminology is not only a vital component of the professional workshop of a European lawyer, but also constitutes evidence of his / her professional erudition.

When analysing the model of legal education in contemporary Poland, one should state that Latin legal terminology classes are present at the majority of Polish universities that teach law to students. This is an evidence of the fact that university authorities have noticed their significant role in the process of educating further generations of lawyers. One should be, however, disturbed by a more and more frequent occurrence of cases, when the law studies are modified with an aim to make the law studies more and more practical. An argument for this tendency is supposed to be the presence of signals expressed by employers of law graduates, especially in the environment of professionally active lawyers. The tendency itself is not wrong. The respective authorities should take into consideration the opinions of various panels of experts who cooperate with the respective faculties, and should implement – as far as possible – the reforms postulated by them. By implementing further corrections which are referred to as “making the educational process more modern,” one often disregards the fact that the subjects that *prima facie* appear to be utterly useless as tools in the workshop of a contemporary lawyer turn out to be of a primary importance in the intellectual development of a young adept of the legal art. Beyond doubt, Latin terminology is one of such subjects. *Conditio sine qua non* is, in fact, a properly conducted educational process, which involves, first and foremost, a sufficient number of class hours. This is an area for improvement in the case of many universities.

Mastering Latin terminology – at least the basics of it – by a contemporary lawyer is not only the evidence of a lawyer’s proper preparation for a legal profession, but it is also a proof of humanist erudition, which should enrich the personality of every jurist.

---

¹⁵ Wołodkiewicz W. Łacińskie paremie prawne w orzecznictwie sądów polskich. In: Wołodkiewicz W., Krzynówek J. (eds.). Łacińskie paremie w europejskiej kulturze prawnej i orzecznictwie sądów polskich. Warszawa: Liber, 2001, p. 21.

¹⁶ Zabłocka M. Rzymskie korzenie współczesnego języka prawniczego. In: Mróz A., Niewiadomski A., Pawelec M. (eds.). Prawo, język, etyka. Warszawa: Międzywydziałowe Koło Naukowe Kultury Języka Prawnego i Prawniczego Lingua Iuris. Uniwersytet Warszawski, 2010, p. 16.

BIBLIOGRAPHY

- Bojarski W., Dajczak W., Sokala A. *Verba Iuris. Reguły i kazusy prawa rzymskiego*. 2nd edition. Toruń: Towarzystwo Naukowe Organizacji i Kierownictwa "Dom Organizatora", 2000.
- Burczak K., Dębiński A., Jońca M. *Łacińskie sentencje i powiedzenia prawnicze*. 2nd edition. Warszawa: Wydawnictwo C. H. Beck, 2013.
- Dębiński A. Wprowadzenie do obrad: rola i znaczenie prawa rzymskiego w dziejach prawa Europy. In: Dębiński A., Jońca M. (eds.). *Prawo rzymskie a kultura prawna Europy*. Lublin: Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Lubelska Szkoła Biznesu Fundacji Rozwoju KUL, 2008, p. 11–15.
- Hamza G. *Origine e sviluppo degli ordinamenti giusprivatistici moderni in base alla tradizione del diritto romano*. Santiago de Compostela: Andavira Editora, 2013.
- Kuryłowicz M. *Prawo rzymskie. Historia, tradycja, współczesność*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2003.
- Kuryłowicz M. *Prawo rzymskie jako fundament europejskiej kultury prawnej*. *Zeszyty Prawnicze Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego*, 2001. No. 1, p. 9–25.
- Kuryłowicz M. *Słownik terminów, zwrotów i sentencji prawniczych łacińskich oraz pochodzenia łacińskiego*. 4th edition. Warszawa: Wolters Kluwer Polska, 2012.
- Pieńkos J., Sucki A. (eds.). *Praecepta Iuris: paremie, sentencje, wyrażenia łacińskie w układzie systematycznym i alfabetycznym*. Warszawa-Poznań: Polskie Wydawnictwo Prawnicze "Iuris", 2010.
- Safarewicz J. *Zarys historii języka łacińskiego*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1986.
- Sobczyk M. *Prawo rzymskie przed sądami Wspólnot Europejskich*. *Studia Prawnoustrojowe*, 2007. No. 7, p. 279–294.
- Sondel J. *Słownik łacińsko-polski dla prawników i historyków*. Kraków: Universitas, 1997.
- Szczygielski K. *Roman Law in Education of the New Generations of Lawyers – the Polish Experience*. In: *Historical Legal Systems and European Integration. Collection of Papers from the International Scholastic Conference "Law as a Unifying Factor of Europe – Jurisprudence and Practice"*. Bratislava: Comenius University in Bratislava, Faculty of Law, 2011, p. 473–477.
- Wiśniowski M. *Łacińska terminologia prawnicza. Regulae iuris. Wybór maksym i formuł łacińskich*. Białystok: Wydawnictwo Lux et Lex, 2008.
- Wołodkiewicz W. *Łacińskie paremie prawne w orzecznictwie sądów polskich*. In: Wołodkiewicz W., Krzynówek J. (eds.). *Łacińskie paremie w europejskiej kulturze prawnej i orzecznictwie sądów polskich*. Warszawa: Liber, 2001, p. 7–30.
- Wołodkiewicz W. *Łacińskie paremie prawnicze w polskiej praktyce prawniczej*. *Meander*, 2000. No. 4, p. 279–299.
- Wołodkiewicz W. (ed.). *Regulae Iuris. Łacińskie inskrypcje na kolumnach Sądu Najwyższego Rzeczypospolitej Polskiej*. Warszawa, 2006.
- Zabłocka M. *Rzymskie korzenie współczesnego języka prawniczego*. In: Mróz A., Niewiadomski A., Pawelec M. (eds.). *Prawo, język, etyka*. Warszawa: Międzywydziałowe Koło Naukowe Kultury Języka Prawnego i Prawniczego Lingua Iuris. Uniwersytet Warszawski, 2010, p. 9–16.
- Zajadło J. (ed.). *Łacińska terminologia prawnicza*. Warszawa: Wolters Kluwer Polska, 2009.

Internet resources

- Adam Mickiewicz University in Poznań, Faculty of Law and Administration. Available: <http://www.prawo.amu.edu.pl/> [last viewed 10.07.2014].
- Cardinal Stefan Wyszyński University in Warsaw, Faculty of Law and Administration. Available: <http://www.wpia.uksw.edu.pl/> [last viewed 10.07.2014].
- Jagiellonian University in Cracow, Faculty of Law and Administration. Available: <http://www.law.uj.edu.pl/> [last viewed 10.07.2014].
- John Paul II Catholic University of Lublin, Faculty of Law, Canon Law and Administration. Available: <http://www.kul.pl/prawo/> [last viewed 10.07.2014].
- Maria-Curie Skłodowska University in Lublin, Faculty of Law and Administration. Available: <http://www.prawo.umcs.lublin.pl/> [last viewed 10.07.2014].
- Nicolaus Copernicus University in Toruń, Faculty of Law and Administration. Available: <http://www.law.uni.torun.pl/> [last viewed 10.07.2014].
- Opole University, Faculty of Law and Administration. Available: <http://www.prawo.uni.opole.pl/> [last viewed 10.07.2014].
- University of Białystok, Faculty of Law. Available: <http://www.prawo.uwb.edu.pl/> [last viewed 10.07.2014].
- University of Gdańsk, Faculty of Law and Administration. Available: <http://www.prawo.ug.edu.pl/> [last viewed 10.07.2014].
- University of Łódź, Faculty of Law and Administration. Available: <http://www.wpia.uni.lodz.pl/> [last viewed 10.07.2014].
- University of Rzeszów, Faculty of Law and Administration. Available: <http://www.univ.rzeszow.pl/> [last viewed 10.07.2014].
- University of Silesia in Katowice, Faculty of Law and Administration. Available: <http://www.wpia.us.edu.pl/> [last viewed 10.07.2014].
- University of Szczecin, Faculty of Law and Administration. Available: <http://www.wpias.pl/> [last viewed 10.07.2014].
- University of Warmia and Mazury in Olsztyn, Faculty of Law and Administration. Available: <http://www.uwm.edu.pl/wpia/> [last viewed 10.07.2014].
- University of Warsaw, Faculty of Law and Administration. Available: <http://www.wpia.uw.edu.pl/> [last viewed 10.07.2014].
- University of Wrocław, Faculty of Law, Administration and Economy. Available: <http://www.prawo.uni.wroc.pl/> [last viewed 10.07.2014].

SECTION 2

2. SEKCIJA

INTERACTION BETWEEN
LEGAL SCIENCE AND
LEGAL CULTURE

TIESĪBU ZINĀTNES UN
JURIDISKĀS KULTŪRAS
MIJIEDARBĪBA

Diāna Apse, Dr. iur.

University of Latvia, Latvia, Assist. Prof. / Latvijas Universitāte, Latvija, doc.

TIESNEŠU ATSEVIŠKĀS DOMAS – TO PAUŠANAS VĒSTURISKIE, NORMATĪVIE UN CITI ASPEKTI

INDIVIDUAL DISSENTING OF JUDGES AND HISTORICAL, NORMATIVE AND OTHER ASPECTS OF THEIR EXPRESSION

.. Farizeji un rakstu mācītāji ir paņēmuši zināšanu atslēgas un noslēpuši tās. Viņi paši nav iegājuši un tiem, kas to alkst, neļauj. Bet jums ir jābūt gudriem kā čūskām un nevainīgiem kā baložiem.¹

Toma evaņģēlijs, 39. p.

Mēs baidāmies atklāt, ka esam kas vairāk, nekā mēs domājam... Mēs baidāmies tāpēc, ka tad, ja tā ir taisnība, mums nāksies atteikties no visa, pie kā esam pieraduši... Mēs izrādāmies izplatījumā, taču ne vientulībā. Tā vietā mēs iegūsim pieeju neizsmēlamam, neizsīkstošam un nebeidzamam gudrības, apziņas un biedriskuma avotam.²

Stīvens Presfilds

Summary

The current article provides a study of the process how the dissenting opinion of judges' institute has been gradually accepted in Latvian legal thought, strengthened in the operation of Latvian higher courts' institution, as well as of its concept and place between subsidiary sources of law. The most significant aspects of legal theory, which justify a separate, judge-made law to express an opinion which does not coincide with the majority of the court, such as historical, theoretical, objective, subjective and psychological aspects, has been analysed. Three expressions of the normative aspect pertaining to dissenting opinion of judges, such as normativity, authority and legal regulation, which are used to measure the ability of legal norms to influence the act, have been examined. The tendencies of judges expressing their dissenting opinions in Latvian courts after 2011 have been assessed. It has been recognized that the dissenting opinions of judges possess theoretical and convincing authority, that determine the reasons of legal beliefs and whose objective is development of the legal system as well as the dialogue method and the psychology of creativity - a bright manifestation of the contemporary psychological school of law.

Keywords: dissenting opinion of judge, case law, subsidiary sources of law, judge-made law.

Atslēgvārdi: tiesnešu atsevišķās domas, judikatūra, tiesību palīgavoti, tiesnešu tiesības.

¹ Toma evaņģēlijs. Latvijas Bībeles biedrība, 2014, 25. lpp.

² Presfilds S. Ciņa par radošumu. Zoldnera izdevniecība, [b.g.], 110. lpp.

Ievads

Publikācijas ievadā citētie vārdi no Toma evaņģēlija zināmā mērā raksturo pasauli ārpus kanona.³ Aplūkojot tiesnešu atsevišķo domu institūta attīstību, tā vietu Latvijas tiesību palīgavotu un tiesību piemērošanas palīgīdzekļu grupā, var droši apgalvot, ka tiesnešu atsevišķās domas ir nozīmīga tiesiskās domas daļa, kas līdz ar citiem tiesību palīgavotiem veido tiesību prakses attīstības vēsturi.

Tikai daudzveidīgu dialogu ceļā starp kompetentām personām izkristalizējas tiesiskā realitāte, rodas patiesi pamatotas atbildes uz sarežģītiem tiesību jautājumiem.

Tiesnešu atsevišķo domu mērķis ir tiesiskās sistēmas pilnveide. Tiesnešu atsevišķo domu institūts ir pakāpeniski akceptēts Latvijas tiesiskajā domā un normatīvi nostiprināts Latvijas augstāko tiesu institūciju darbībā. Tādēļ ir svarīgi aplūkot nozīmīgākos tiesībteorētiskos aspektus, kuri pamato atsevišķu tiesnešu tiesības paust no tiesas vairākuma atšķirīgu viedokli.

Tiesnešu atsevišķo domu jēdziens un tā vieta tiesību avotos

Tiesnešu atsevišķās domas ir tiesneša viedoklis, kas izskatāmajā lietā uztur minoritātes pozīciju un neatbalsta tiesas vairākuma viedokli par nolēmuma pamatojumu vai secinājumiem.

Tiesnešu atsevišķās domas pēc to satura var iedalīt vienlaicīgās un atsevišķās nepiekrītošās (daļēji nepiekrītošās, pilnīgi nepiekrītošās) domās. Tās var būt vienpersoniskas vai koleģiālas.⁴

Mazākuma viedoklis vai atsevišķās domas vai balsojums (vāciski *abweichende Meinung, Sondervotum*, franciski *opinion dissidente*) ir viedoklis, ko izteicis viens tiesnesis vai vairāki tiesneši kopā, kas nepiekrīt lēmumam, ko šajā lietā ir pieņēmis vairākums.⁵

³ *Piektā evaņģēlija virstēma – citādi redzēt. Toma evaņģēlijs – liecība tam, kā jāsaprot teksts un vārdi agrīnajā kristietībā. Pastāv divas teorijas – pirmā, ka tas ir neatkarīgs evaņģēlijs – kā to pamato amerikāņu zinātnieki, vai vācu pētnieku ieskaits, ka Toms jau pazīstamo evaņģēliju izteikumus ar nolūku mainījis, lai pavēstītu to, kas viņam ir svarīgs, ietverot tajā arī senu mutisko tradīciju, izmantojot līdzības, dialogus, priekšrakstus, kurus saista kopīga tēma un virsuzdevums – garīga pilnveide. Toma evaņģēlijs. Latvijas Bībeles biedrība, 2014, 13.–14. lpp.*

⁴ Apse D. Tiesību palīgavotu mijiedarbības aspekti. Promocijai izvirzīto darbu kopsavilkums. Rīga: Latvijas Universitāte, 2013, 63. lpp.

⁵ *Vācijas Federālajā Konstitucionālajā tiesā (Bundesverfassungsgericht, BverfG) izšķir atsevišķo domu būtību (abweichende Meinung) un to prezentēšanu viedokļa formā, t. i., tā procedurālo formu (Sondervotum). Vienlaicīgās domas (vācu abweichende Meinungen der Begründung, franču opinion concordante) ir viedoklis, kurā tiesnesis piekrīt sprieduma rezultātam, bet ne tā rašanās loģikai. Plašāk sk.: Laffranque J. Dissenting Opinion and Judicial Independence. Estonian Law Journal Juridica International, 2003. VIII, p. 163. Autore Julia Laffranque norāda arī, ka vispārējais termins “atsevišķās domas” (igauņiski *eriarvamus*) tiek izmantots, lai apzīmētu gan atsevišķās, gan arī vienlaicīgās domas. Igaunijas Konstitūcijas pārskatīšanas tiesas procesa aktā tiek izšķirts tiesnesis, kas nepiekrīt tiesas lēmumam, un tiesnesis, kas nepiekrīt sprieduma veidošanas loģikai. Terminoloģiski netiek noteikta*

Tātad nepieņemšana tiesvedībā var iezīmēt viena vai vairāku tiesas locekļu nepieņemšanu vairākuma viedoklim pēc spriešanas veida vai arī pēc spriešanas veida un secinājuma.

Mazākuma viedoklis ar laiku var iegūt akceptētā viedokļa statusu, līdzīgi kā *Obiter dictum* izteikumi tiesu spriedumos (līdzīgi arī kā tiesnešu atsevišķo domu izteikumi augstāko vai konstitucionālo tiesu darbā). Mazākuma viedoklis var būt kā pravietojums likumdošanas izmaiņām.⁶ Atšķirīga ir abu pazīstamāko tiesību sistēmu pieeja tiesnešu atsevišķo domu paušanas klasifikācijas pamatkritērijam. Angloamerikāņu juridiskajā literatūrā izšķir tiesneša nepieņemšanu un atsevišķās domas.⁷

Augstāko instanču tiesu tiesnešu atsevišķās domas var pretendēt uz patstāvīga tiesību palīgavota statusu un būtu ierindojamas tiesību palīgavotu uzskaitījumā starp judikatūru un doktrīnu. Daudzus autores iepriekšējo pētījumu gaitā izdarītos secinājumus ir ņēmis vērā likumdevējs, un daži ir arī normatīvi nostiprināti.⁸

Savukārt Eiropas Cilvēktiesību tiesas un Satversmes tiesas tiesnešu atsevišķās domas atkarībā no atziņas svarīguma (ja radīta norma) noteiktos gadījumos varētu tikt ietvertas patstāvīgo tiesību avotu papildu avotu grupas sastāvā.

Tiesnešu tiesības paust atsevišķās domas: vēsturiskie aspekti

Ģermāņu ciltis Vācijā īstenoja publisku tiesvedību, tādējādi tiesnešu atšķirīgais viedoklis principā netika slēpts, *kaut arī tas netika tieši atbalstīts*. Atzīstot romiešu tiesības, vecās ģermāņu tiesvedības tradīcijas tika aizvietotas ar kanoniskiem procesiem, kas vairāk raksturīgi koleģiālām tiesām ar profesionāliem padomdevējiem. Tiesas apspriedes vairs nebija publiski pieejamas, un tika nodrošināta apspriežu slepenība.⁹

---

atšķirība starp atsevišķo domu saturu un to procesuālo formu. Igaunijā varētu būt nepieciešams ieviest jaunu terminu, lai apzīmētu atsevišķās domas to vispārīgajā izpratnē un skaidrāk noteiktu atšķirību starp nepieņemšanu un atsevišķajām domām (turpat, 166. lpp.). Sk. arī: Blacks Law dictionary. 5th ed. St Paul, Minn.: West Publishing Co, 1979; arī: Roellecke G. Sondervoten. FS 50 Jahre Bundesverfassungsgericht. Vol. I. Tübingen: Mohr, 2001, p. 365.

⁶ Llewellyn K. The Case Law System in America. Chicago. London: The University of Chicago Press, 1989, p. 56–57.

⁷ Kontinentālajā Eiropā pastāv bažas, ka atsevišķo domu izpaušana var apdraudēt tiesneša neatkarību. Angloamerikāņu sistēmas valstīs turpretim tiesneša atšķirīgā viedokļa izpaušana tiek uzskatīta par galveno tiesneša neatkarības kritēriju. Sk.: Laffranque J. Dissenting Opinion and Judicial Independence. Estonian Law Journal Juridica International, 2003. VIII, p. 164.

⁸ Lietderīga būtu individuālo viedokļu obligātas publicēšanas pienākuma ieviešana (to paredzot arī normatīvi) Augstākās tiesas Senāta praksē. Tas būtu nozīmīgs pienesums tiesnešu tiesību attīstībā. Tiesnešu atsevišķās domas lauž patstāvīgu gultni tiesību palīgavotu vidū, pārlicinot uzstājas kā likumdošanas un tiesību politikas korigētājas, izpaužas kā tiesu prakses maiņas indikators (konstruktīvi kritizējot vairākuma viedokli) un iniciators (būtiski ietekmē tālāko praksi), atstāj pēdas tiesību zinātnē un praksē kā tiesnešu tiesību attīstības sastāvdaļa... Plašāk sk.: Apse D. Tiesību palīgavotu mijiedarbības aspekti. Promocijai izvirzīto darbu kopsavilkums. Rīga: Latvijas Universitāte, 2013, 63.–64. lpp.

⁹ Anglijas tiesās tiesneši lēmumus pieņem seriatim (latīniski: atsevišķi, viens pēc otra) – visi tiesneši pēc kārtas pasaka, kā viņi izspriestu konkrēto lietu. Tas padara lēmuma pieņemšanu ļoti sarežģītu un bieži ir

Romiešu tiesību sistēma bija atvērta tiesību sistēma, jo atzina par piemērojamiem daudzus tādus priekšrakstus, kas nebija likumdevēja tieši sankcionēti. Atzišanas noteikumi parasti sākotnēji izpaudās konvencionālas normas veidā, bez likumdevēja tieša akcepta.¹⁰ Juristu tiesības (juristu raksti) pakāpeniski iemantoja tiesību piemērotāju autoritāti, parādot, ka nepilnības tiesību sistēmā iespējams novērst ar citiem tiesību palīgavotiem.

Piemēram, jurista *respondere* vienkāršam *iudex*, kuram nebija zināšanu jurispudencē, bija praktiska autoritāte, lai gan šāda *respondere* nebija ne maģistrātu, ne Senāta, ne tautas sapulces sankcionēta. Juristu raksti arī tika izmantoti, pretoriem sagatavojot *formula*.¹¹

Interesanti, ka arī starpkaru posmā Latvijā, piemēram, pagasttiesu līmenī, tiesnesim bija paredzēta iespēja publiskot savas atsevišķās domas, ko apliecina lietā esošās veidlapas formā ietvertā sadaļa – tiesneša atsevišķās domas.¹² Tātad Latvijas juridiskajā kultūrā jau ilgstoši pastāvējusi tradīcija un iespēja paust tiesneša atsevišķās domas. Jāatzīmē, ka jēdzienu “tiesneša atsevišķās domas” pazina arī padomju procesuālajās tiesībās.

Lai tiesnešu atsevišķo domu paūšanu varētu vērtēt kā vispārpieņemtu un pēc-
tecīgu praksi, turpmāk būtu nepieciešams tālāk izpētīt tiesnešu atsevišķo domu institūta esamību arī citos tiesu līmeņos pirms Otrā pasaules kara un padomju tiesību posmā. Tas prasītu padziļinātus attiecīgā laika posma procesuālo tiesību un tiesu prakses pētījumus.

Tiesnešu tiesības paust atsevišķās domas: teorētiskie aspekti

Lai raksturotu teorētiskos aspektus, kas attiecas uz tiesnešu tiesībām paust atsevišķās domas, autore ieskatā, jāizmanto H. L. A. Harta sekundārie noteikumi un prakses teorija.¹³ Tās nozīme ir praktizētas uzvedības atzišana un iespēja atsaukties uz esošu praksi, piemēram, senatora R. Namatēva, O. Druka-Jaunzemja atsevišķās domas, kuras paustas jau 2006. gada 24. maijā.¹⁴ Parāžai piemīt sociālas normas autoritāte tiesību normas sankcionēšanā un radišanā. H. L. A. Harts pamatoja, ka

---

grūti saprast, kāds ir tiesas galīgais viedoklis. Laffranque J. Dissenting Opinion and Judicial Independence. Estonian Law Journal Juridica International, 2003. VIII, p. 164.

¹⁰ Buckland W. W., M. A., F. B. A. A Text-book on Roman Law from Augustus to Justinian. Cambridge: Cambridge University Press, 1921, p. 22.

¹¹ *Ibid.*, p. 34.

¹² Abrenes apriņķa Augšpils pagasttiesas atklātā tiesas sēdē 1939. gada 6. oktobrī skatītā lieta Nr. 11 par lietveža iecelšanu mirušā Sergeja Aleksandrova mantojuma lietas piespiedu kārtošanai. LVVA, 2134. f., 2. apr., 900. l., 3. lpp.

¹³ Hart H. L. A. Concept of Law. Oxford: Clarendon Press, 1997, p. 94–97, 108.

¹⁴ .. pirmā uzdriktēšanās – Augstākās tiesas senatoru O. Druka-Jaunzema un R. Namatēva atsevišķās domas, kas tika pievienotas lietai Nr. SKC-316 2006. gada 24. maijā un kurās, pēc minēto senatoru domām, apelācijas instances tiesa pielāvusi materiālo un procesuālo tiesību normu pārkāpumus, kas varēja novest pie lietas nepareizas izspriešanas, un kurās kritizēts vairākuma viedoklis. Apse D. Tiesiskums un tiesību palīgavoti. LU 70. konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2012, 292. lpp.

sekundāro noteikumu (kas precizē, kā primāros noteikumus var konstatēt un mainīt) nepieciešamību tiesību sistēmā nosaka atzīšanas noteikumi. Atzīšanas noteikumiem ir konvencionāla daba, tie paredz izmantot tiesnešu atziņas normu piemērošanā. Apsverot to, vai izmantot tiesības paust atsevišķās domas, tiesnesim jābūt pārliecībai, ka ir istais brīdis novērst tiesību sistēmas trūkumus, piedāvājot normu vai lemšanas maiņu. Tātad šīs atziņas apdomīgi jāsinatēzē ar R. Dvorkina izteikto kritiku par to, vai gan tiesnesim būtu saistoši atzīšanas noteikumi, vai tādi vispār pastāv,¹⁵ un jāvērtē tās kopsakarā ar J. Raza zinātniskajām atziņām, kurš uzsvēris: *Jānoskīr sabiedriskie noteikumi no iemesliem, kas atņem noteikumiem normatīvo raksturu [..], ka visbeidzot eksistē arī noteikumi, kas netiek praktizēti.*¹⁶ Šo autoru atziņu sintēze palīdz noteikt tiesnešu atsevišķo domu saistošā spēka pakāpi – kā un kādā līmenī tās var kļūt saistošas un atzītas.

Tātad tās ir tiesnešu tiesības – tiesības paust atsevišķās domas, nevis obligāts ievērošanas pienākums, kas palīdz izskaidrot, pieņemt tiesību normu, ņemot vērā tiesību piemērotāju vērtējoši atšķirīgos argumentus. Sekundārie noteikumi nosaka pilnvaras un procedūras, kā lemt par nepieciešamību ieviest jaunus primāros noteikumus par labu atsevišķo domu paušanai. Bieži tiesību sistēmu efektīvāku padara sekundāro noteikumu izteikšana tiesību normu veidā, piemēram, nostiprinot tiesnešu atsevišķo domu institūtu normatīvi.

Tiesnešu tiesības paust atsevišķās domas: objektīvie un subjektīvi psiholoģiskie aspekti

Tiesnešu tiesību paust atsevišķās domas objektīvie aspekti ir saistīti ar pastāvošo tiesiskas iekārtas tradīciju, tiesībpolitiku un vispārējo tiesību principu darbību demokrātiskā iekārtā.

Tos nosaka vispārējās intereses un sabiedrības labklājība, apstākļi, kas nepieciešami tiesību avota attīstībai, kā arī demokrātijas princips un tiesvedības efektivitāte. Spēcīgākie argumenti, kas atzīst atsevišķo domu paušanu, parasti ir objektīvie apsvērumi.¹⁷

Subjektīvi psiholoģiskie aspekti ir saistīti ar tiesnešu apziņas brīvības un iekšējās neatkarības jautājumiem, personības īpatnībām u. c. faktoriem.

Jāņem vērā, ka tiesnešu “mentālo neatkarību” ierobežo likums un atsevišķo domu paušana ir neatkarības izteikšanas veids, ne līdzeklis, kas garantē cieņu

¹⁵ Dworkin R. *Taking Rights Seriously*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1977, p. 46–80.

¹⁶ Raz J. *Concept of Law*. Oxford: Clarendon Press, 1997, p. 53.

¹⁷ Plašāk sk.: Laffranque J. *Dissenting Opinion and Judicial Independence*. Estonian Law Journal *Juridica International*, 2003. VIII, p. 172. Sk. arī: Laffranque J. *Dissenting Opinion in the European Court of Justice-Estonia's Possible Contribution to the Democratization of the European Union Judicial System*. Estonian Law Journal *Juridica International*, 2004. IX, p. 16.

tiesnesim, kurš palicis mazākumā, un ļauj viņam spriest pēc savas sirdsapziņas, nevis saskaņā ar vairākumu.¹⁸

Tiesību sistēmā īpaši jāatbalsta zinātniskās juridiskās debates, lai panāktu likumu attīstību un stimulētu iespējamās pārmaiņas tiesu praksē.

Lai arī “tradicionālie pozitīvistu” vairāk uzsver institucionālo kārtību, ne tik daudz tiesnešu autoritāti, tomēr nedrīkst ignorēt atsevišķa tiesneša personības īpašības, kuras bieži nosaka nepieciešamību paust savu unikālo viedokli, kritizējot vairākumu.

Profesors Leo Petražickis savas grāmatas *Tiesību un valsts teorija sakarā ar mācību par morāli* pārstātā (senatora K. Ducmaņa iniciēts izdevums ar komentāriem) uzsvēris, ka no *psiholoģiskās tiesību teorijas viedokļa zem uzstādītā tiesas jēdziena ir pavadama ne tikvien lietas iztirzāšana un lēmuma vai sprieduma pasludināšana valsts tiesās, kā oficiālās iestādēs, bet arī neskaitāmas citas parādības, kuras psiholoģiski ir tādas pašas un atrodas tādā pašā cēlonīgā atkarībā no tiesību imperatīvi-atributīvās dabas.*¹⁹

Līdz ar to tiesnešu atsevišķās domas pieder atsevišķu juristu vai juristu grupu uzskatu tiesībām, kuras var iegūt normatīvu faktu nozīmi, balstot tās uz minēto tiesnešu autoritāti.²⁰

Tiesnešu atsevišķās domas veido pilsoņa tiesību garantiju, jo tām piemīt arī psiholoģiska vērtība: publicētas atsevišķās domas dod cerības zaudētājpusei.²¹

Tiesnešu atsevišķās domas kā zinātniskās tiesības atgriežas tiesību avotu klāstā, lai stiprinātu tiesību zinātni, lai mazinātu tiesību pozitīvisma tradīcijas askētismu tiesību avotu daudzveidības atzišanā. Tas ir līdzeklis “juridiskās gavēšanas” ierobežošanai.²²

Tiesnešu tiesības paust atsevišķās domas: normatīvie aspekti

Tiesnešu tiesību paust atsevišķās domas normatīvajiem aspektiem ir trīs izpausmes – normatīvitāte, autoritāte un normatīvais regulējums. Ar šiem trim kritērijiem mērāma tiesību normas spēja ietekmēt normas adresātu rīcību. Tā izpaužas vara ietekmēt normatīvo izmaiņu un izšķirt, kāds atzišanas noteikums piešķir saistošo spēku. Tiesību eksperta atzinums ir ticams pirmā līmeņa iemesls uzskatam. Konvencionāla norma ir ar otru līmeņa iemeslu (praktizēšanu) aizsargāts pirmā līmeņa iemesls (rīcība), tā ievērošanai ir lielāka iespējamība.

¹⁸ Laffranque J. Dissenting Opinion and Judicial Independence. *Estonian Law Journal Juridica International*, 2003. VIII, p. 169.

¹⁹ Petražickis L. *Tiesību un valsts teorija sakarā ar mācību par morāli*. Rīga: Gulbja apgāde, 1931, 154. lpp.

²⁰ Plašāk sk. turpat, 262.–263. lpp.

²¹ Laffranque J. Dissenting Opinion and Judicial Independence. *Estonian Law Journal Juridica International*, 2003. VIII, p. 170.

²² Petražickis L. *Tiesību un valsts teorija sakarā ar mācību par morāli*. Rīga: Gulbja apgāde, 1931, 283. lpp.

Tiesību avota atzīšanas teorētisko autoritāti raksturo tas, ka tā dod iemeslus ticībai, kamēr praktisko autoritāti raksturo tas, ka tā dod iemeslus rīcībai. Tā ir būtiskāka.²³

Obiter dictum judikatūrā un tiesnešu atsevišķajās domās izteiktās atziņas tiek paustas, lai raksturotu tiesību normu. Tās var ņemt vērā, taču nav pienākuma tās ņemt vērā.

Tādējādi teorētiskā autoritāte nosaka nevis to, kāds nolēmums jāpieņem tiesai, bet gan kā tiesa varētu pieņemt lēmumu nākotnē. Praktiskā autoritāte – saistoša visām personām, piemēram, Satversmes tiesas likuma²⁴ 32. panta otrajā daļā noteiktais sprieduma saistošais spēks. Tiesnešu atsevišķās domas kalpo par tiesību normas izpaušmes veidu kā nenormatīva atziņa.

Tiesnešu atsevišķo domu kā doktrīnas iedarbības (autoritātes) pakāpe uz tiesību jaunradi ir atšķirīga. Ja Francijā un Itālijā tiktu paustas atsevišķās domas, tiesnešiem izspriežot lietu, tad Francijā lielāka autoritāte būtu tiesnešu paustajām atziņām, bet Itālijā – atziņām, kas balstītas uz plaši pazīstamu tiesību profesoru, akademiķu – (pieaicināto) ekspertu atzinumiem un pētījumiem.²⁵

Kopš 2009. gada 1. marta normatīvi ir nostiprināta iespēja paust atsevišķās domas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta (šobrīd – Augstākās tiesas Civillietu departamenta) tiesnešiem,²⁶ kopš 2013. gada 1. janvāra normatīvi ir nostiprināta iespēja paust atsevišķās domas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta tiesnešiem kopsēdē.²⁷ Kriminālprocesa likumā pastāv iespēja paust tiesnešu atsevišķās domas, taču tās netiek publiskotas.²⁸ Ar tām var iepazīties tikai augstākās instances tiesa nolēmuma pārsūdzības gadījumā.

Satversmes tiesā tiesneša atsevišķās domas publicē laikrakstā *Latvijas Vēstnesis* ne vēlāk kā divu mēnešu laikā pēc Satversmes tiesas sprieduma pieņemšanas.²⁹

²³ Lamond G. Persuasive Authority of Law. *The Harvard Review of Philosophy*. Vol. 17, Issue 1, Fall, 2010, p. 18.

²⁴ Satversmes tiesas likums: Latvijas Republikas likums. *Latvijas Vēstnesis*, 1996. 14. jūnijs, Nr. 103.

²⁵ Марченко М. Н. Судебное правотворчество и судебское право. Москва: Проспект, 2011, 156 с.

²⁶ CPL 472. p. piektā daļa noteic: *Senators, kuram, lietu izskatot Senāta paplašinātajā sastāvā, bijis atšķirīgs viedoklis par likuma tulkojumu vai likuma piemērošanu, 15 dienu laikā pēc sprieduma pilna teksta sastādīšanas ir tiesīgs rakstveidā izteikt savas atsevišķās domas, kas pievienojamas lietai.* *Latvijas Vēstnesis*, 2009. 25. februāris, Nr. 31.

²⁷ APL 346. panta ceturrtā daļa noteic: *Tiesnesis, kuram, lietu izskatot Senāta Administratīvo lietu departamenta kopsēdē, bijis atšķirīgs viedoklis par tiesību normas tulkojumu vai piemērošanu, 15 dienu laikā pēc sprieduma pilna teksta sastādīšanas var rakstveidā izteikt savas atsevišķās domas, kas pievienojamas lietai. Šīs daļas noteikumi attiecināmi arī uz gadījumiem, kad kopsēdē izskatīta blakus sūdzība.* *Latvijas Vēstnesis*, 2012. 21. novembris, Nr. 183.

²⁸ KPL 523. panta otrā daļa noteic: *Spriedumu paraksta visi tiesneši, kas piedalījušies iztiesāšanā. Tiesnesis, kurš palicis pie atsevišķajām domām, arī paraksta spriedumu.* KPL 516. panta otrā daļa noteic: *Atsevišķās domas pievieno lietai slēgtā aploksnē, un ar tām var iepazīties tikai augstākās instances tiesa šā tiesas nolēmuma pārsūdzības gadījumā. Pasludinot spriedumu, atsevišķās domas nepaziņo.* *Latvijas Vēstnesis*, 2005. 11. maijs, Nr. 74.

²⁹ Satversmes tiesas likuma 33. panta pirmā daļa nosaka: *Satversmes tiesas sprieduma publicēšana (1) Satversmes tiesas spriedumu ne vēlāk kā piecu dienu laikā pēc tā pieņemšanas publicē laikrakstā "Latvijas*

Pašreizējā procedūra Satversmes tiesā paredz iespēju tiesnesim savas atsevišķās domas izteikt rakstveidā, parakstīt un iesniegt tiesas sēdes priekšsēdētājam divu nedēļu laikā pēc sprieduma pasludināšanas. Par attiecīgo spriedumu izteiktās atsevišķās domas ievieto aploksnē, kas pievienota lietai, un to aizzīmogo ar Satversmes tiesas zīmogu. Atsevišķās domas publicē ne vēlāk kā divu mēnešu laikā pēc sprieduma pieņemšanas. Ja atsevišķās domas par spriedumu nav izteiktas, tiesas sēdes priekšsēdētājs lietai pievieno rakstveida apliecinājumu par to.³⁰

Tiesnešu tiesības paust atsevišķās domas: institucionālie aspekti

Tiesnešu tiesību paust atsevišķās domas institucionālos aspektus noteica vēsturiski un tiesībspolitiski iemesli. Izskatot konkrētu lietu, tiesnesim ir tiesības paust atsevišķās domas Eiropas Cilvēktiesību tiesā, Starptautiskajā justīcijas tiesā Hāgā, Starptautiskajā Jūras tiesību tribunālā un Starptautiskajā krimināltiesā.³¹ Latvijā – Satversmes tiesā un Augstākajā tiesā.

Tiesu līmenim, kurā tiek paustas tiesnešu atsevišķās domas, ir sevišķa nozīme, ietekmējot tiesiskās iekārtas pilnveidi. Piemēram, par fundamentālu aspektu tiesnešu atsevišķo domu paušanā uzskatāms tas, ka atsevišķās domas ļauj konstitūciju interpretēt dinamiski, atstājot to atklātu interpretācijām nākotnē.³² Tiesnešu atsevišķo domu paušanas tiesību īstenošana ir pārbaudījums tiesneša varēšanai. Šo tiesību īstenošana nodrošina efektīvu tiesu funkcionēšanu un veicina debates sabiedrībā, uzsāk dialogu starp tiesnešiem, starp tiesnešiem un tiesību zinātniekiem, starp tiesu spriedumu komentētājiem un likumdevēju, kā arī starptautiskajā arēnā.³³ Līdz ar to īpaša nozīme ir tam, kādā tiesu instancē izskan konstruktīva vairākuma nolēmuma kritika un tiek ieskicēta iespējamā nākotnes prakses vai normatīvā regulējuma izmaiņa, jo tas var tikt uztverts kā nozīmīgs “sociāls pravietojums”.

Vēstnesis”, kā arī atbilstoši Satversmes tiesas reglamentam nosūta vai izsniedz lietas dalībniekiem. Ja lietai tiek pievienotas tiesneša atsevišķās domas, tās publicē laikrakstā “Latvijas Vēstnesis” ne vēlāk kā divu mēnešu laikā pēc Satversmes tiesas sprieduma pieņemšanas. Latvijas Vēstnesis, 1996. 14. jūnijs, Nr. 103 (588).

³⁰ Satversmes tiesas Reglaments. Latvijas Vēstnesis, 2014. 12. februāris, Nr. 31 (5090).

³¹ Laffranque J. Dissenting Opinion in the European Court of Justice-Estonia's Possible Contribution to the Democratisation of the European Union Judicial System. *Estonian Law Journal Juridica International*, 2004. IX, p. 16.

³² Sk. arī: Laffranque J. Dissenting Opinion and Judicial Independence. *Estonian Law Journal Juridica International*, 2003. VIII, p. 171.

³³ *Ibid.*, p. 171.

Tiesnešu atsevišķo domu paušanas prakse Latvijas tiesās pēc 2011. gada

Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta lēmumos laika posmā no 2012. gada līdz 2013. gadam četrās lietās pie judikatūras lēmumiem paustas tiesnešu atsevišķās domas:³⁴ 2013. gadā no 59 par judikatūru atzītiem nolēmumiem atsevišķās domas paustas pie diviem no tiem; 2012. gadā – no 98 par judikatūru atzītiem nolēmumiem atsevišķās domas paustas pie diviem no tiem.

Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamentā 2013. gadā ir 64 par judikatūru atzīti lēmumi. Pie pieciem nolēmumiem ir paustas tiesnešu atsevišķās domas.³⁵

Latvijas Republikas Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamentā atsevišķo domu aktīvākais pautājs ir tiesnesis Jānis Neimanis.

Izpētot Satversmes tiesas skatītās lietas laika posmā no 2011. gada līdz 2013. gadam, atsevišķās domas paustas sešās lietās.³⁶

Salīdzinot līdz 2011. gadam kopumā 13 lietās paustas nepiekrītošās atsevišķās domas, vienā lietā daļēji nepiekrītošās tiesnešu atsevišķās domas, kurās ar dažādu intensitāti izpaužas doktrīna, tiesībpolitika, juridiskās metodes mācības atziņas, dažas raisīja kritiku tiesībzinātnē.³⁷ Pēc 2011. gada sešās lietās paustas tiesnešu nepiekrītošās atsevišķās domas. Vienam spriedumiem pievienotajās tiesnešu atsevišķajās domās dominē “sociālais praviotojums” un tiesībpolitika, pārējās – doktrīna.

³⁴ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2012. gada 25. aprīļa lēmums lietā Nr. SPC-1/2012; 2012. gada 28. novembra spriedums lietā Nr. SKC-2263/2012; 2013. gada 29. maija spriedums lietā Nr. SKC-544/2013; 2013. gada 1. oktobra spriedums lietā Nr. SKC-97/2013. Pieejams: <http://at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs/senata-civillietu-departaments/hronologiska-seciba> [aplūkots 2014. gada 26. martā].

³⁵ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2013. gada 22. marta spriedums lietā Nr. SKA-198/2013; 2013. gada 7. maija spriedums lietā Nr. SKA-14/2013; 2013. gada 20. septembra spriedums lietā Nr. SKA-157/2013; 2013. gada 16. oktobra spriedums lietā Nr. SKA-191/2013; 2013. gada 21. novembra lēmums lietā Nr. SKA-703/2013. Pieejams: <http://at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs/> [aplūkots 2014. gada 26. martā].

³⁶ 2011. gada 3. janvāris. G. Kūtra, U. Ķīņa, S. Osipovas atsevišķās domas, kurās viens no galvenajiem secinājumiem ir, ka apstrīdētās normas nav vērstas uz ēnu ekonomikas apkarošanu, jo nemazina nelegālo nodarbinātību un algu izmaksu “aplūksnēs”; 2011. gada 5. janvāris. K. Baloža atsevišķās domas – nepiekrīt apstrīdētās normas neatbilstībai Satversmes 91. pantam; 2011. gada 19. janvāris. K. Baloža atsevišķās domas – nepiekrīt spriedumam, norma piemērota legītimā mērķa sasniegšanai, apstrīdētā norma atbilst Satversmes 105. pantam...; 2012. gada 7. janvāris. K. Krūmas un A. Brantas atsevišķās domas – tiesnese apšaubā ierosināšanas pamatotību, uzskata, ka nebija jāpārbauda samērīgums; 2012. gada 16. janvāris. K. Krūmas un A. Brantas atsevišķās domas – visumā piekrītot sprieduma argumentācijai, pamato, ka tiesvedība bija izbeidzama, jo iesniedzējs nav norādījis aizskāruma rašanās brīdi un tā esamības pierādījumus; 2012. gada 20. marts. K. Baloža atsevišķās domas – nepiekrīt sprieduma pamatojumam par apstrīdētajās normās noteiktā pamattiesību ierobežojuma atbilstību samērīgumam. Pieejams: <http://www.satv.tiesas.gov.lv/?lang=1&mid=19> [aplūkots 2014. gada 26. martā].

³⁷ Plašāk sk.: Apse D. Tiesību palīgavotu mijiedarbības aspekti. Promocijai izvirzīto darbu kopsavilkums. Rīga: Latvijas Universitāte, 2013, 45. lpp.

Aplūkojot Augstākās tiesas departamentos laika posmā no 2013. līdz 2014. gada 27. jūnijam par judikatūru³⁸ atzītos spriedumus (84), secināms, ka pie tiem Civillietu departamentā 3,57% gadījumu izteiktas atsevišķās domas, Administratīvo lietu departamentā (atlasīti 106 spriedumi) 4,7% gadījumu (salīdzinājumam – judikatūras maiņa 2,38% un 4,7%) izteiktas atsevišķās domas. Krimināllietu departamenta judikatūrā tādas nav konstatētas.

Kopsavilkums

1. Tiesnešu atsevišķās domas ir papildu ekskluzīva iespēja (pievienojot attiecīgo spriešanas loģiku) tiesnešiem sniegt pamatotas atbildes uz sarežģītiem tiesību jautājumiem principiālos strīdos, kur tās var ietekmēt nākotnes tiesu praksi un vispārējos tiesību principus, likumdevēja politiku.
2. Tiesnešu atsevišķās domas nav tiesneša personisku ambīciju apmierināšana ar sarežģītām zinātniskām pārdomām, bet patiesa kalpošana sabiedrībai, rūpīgi pārdomājot un argumentējot, kāpēc ir īstais brīdis paust atsevišķo viedokli.
3. Aplūkotie tiesnešu atsevišķo domu paušanas subjektīvie, objektīvie, normatīvie un citi iemesli nosaka nepieciešamību pēc tiesnešu dialoga ar tiesību zinātniekiem, judikatūras atziņu atkārtotu pārsijāšanu, tiesu nolēmumu vispārēju atzīšanu, harmonizējot demokrātiskumu tiesībās.
4. Demokrātijas princips leģitimizē atsevišķās domas kā tiesneša neatkarības izpausmi, vienlaikus līdzsvarojot apspriežu slepenību un tiesības paust no vairākuma atšķirīgu viedokli kā tiesnešu tiesiskās neatkarības garantiju.
5. Atbildot uz sarežģītu tiesību jautājumu, svarīgi veicināt kvalitatīvu tiesisko domu daudzveidību un tiesības izteikt atsevišķo viedokli, pamatojot to ar nepieciešamību un interesi, lai rezultātam būtu vēl augstāka zinātniskā vērtība.
6. Tiesnešu atsevišķās domas ir vairāk nekā instruējošs komentārs, jo koriģē tiesību jaunradi un tiesību politiku arī kā “sociāls pravietojums” – tas ir papildu instruments, kas palīdz novērst nepilnības tiesību sistēmā.
7. Tiesnešu atsevišķajām domām piemīt teorētiska un pārliecināšanas autoritāte, kas nosaka tiesisko uzskatu iemeslus. Tiesnešu atsevišķajās domās izpaužas zinātniskā dialoga metode un radošuma psiholoģija – psiholoģiskās tiesību skolas spilgta izpausme mūsdienās.
8. Tiesnešu atsevišķo domu uzturēšanā novērojama tendence biežāk izmantot tiesības tās paust. Tiesības tiek izmantotas atbildīgi, un nav konstatēts, ka tās būtu palielinājušas tiesisko nenoteiktību.
9. Palielinoties tiesību palīgavotu un tiesību palīglīdzekļu daudzveidībai, pieaug kodifikācijas kā metodes loma, svarīgs ir lielāks atbalsts kodifikācijas konsultantu darbam.

³⁸ <http://at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs/> [aplūkots 2014. gada 26. martā].

10. Tiesnešu atsevišķās domas ir viedokļi, kuru autori apzinās, ka ir svarīgi neaizbērt un tīrīt tiesību avotus, lai neapsīkst un nesaduļķojas brīva un radoša tiesiska doma, lai mijiedarbojas tiesību piemērošanas palīgīdzekļi, kas palīdz saprātīgi piemērot likumu un tiesības kā sabiedrības kopības pamatu garīgo orientieri.

BIBLIOGRĀFIJA

- Apse D. Tiesību palīgavotu mijiedarbības aspekti. Promocijai izvirzīto darbu kopsavilkums. Rīga: Latvijas Universitāte.
- Apse D. Tiesiskums un tiesību palīgavoti. LU 70. konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2012.
- Blacks Law dictionary. 5th ed. St Paul, Minn.: West Publishing Co, 1979.
- Buckland W. W., M. A., F. B. A. A Text-book on Roman Law from Augustus to Justinian. Cambridge: Cambridge University Press, 1921.
- Dworkin R. Taking Rights Seriously. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1977.
- Hart H. L. A. Concept of Law. Oxford: Clarendon Press, 1997.
- Laffranque J. Dissenting Opinion and Judicial Independence. Estonian Law Journal Juridica International, 2003. VIII.
- Laffranque J. Dissenting Opinion in the European Court of Justice-Estonia's Possible Contribution to the Democratisation of the European Union Judicial System. Estonian Law Journal Juridica International, 2004. IX.
- Lamond G. Persuasive Authority of Law. The Harvard Review of Philosophy, 2010. Vol. 17, Issue 1, Fall.
- Llewellyn K. The Case Law System in America. Chicago, London: The University of Chicago Press, 1989.
- Petražickis L. Tiesību un valsts teorija sakarā ar mācību par morāli. Rīga: Gulbja apgādā, 1931.
- Presfilds S. Ciņa par radošumu. Zoldnera izdevniecība, [b.g.].
- Raz J. Concept of Law. Oxford: Clarendon Press, 1997.
- Roellecke G. Sondervoten. – FS 50 Jahre Bundesverfassungsgericht. Vol. I. Tübingen: Mohr, 2001.
- Toma evaņģēlijs. Latvijas Bībeles biedrība, 2014.
- Марченко М. Н. Судебное правотворчество и судебское право. Москва: Проспект, 2011.

Normatīvie akti

- Satversmes tiesas likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 1996. 14. jūnijs, Nr. 103 (588).
- Kriminālprocesa likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2005. 11. maijs, Nr. 74.
- Civilprocesa likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2009. 25. februāris, Nr. 31.
- Administratīvā procesa likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2012. 21. novembris, Nr. 183.
- Satversmes tiesas Reģlaments. Latvijas Vēstnesis, 2014. 12. februāris, Nr. 31 (5090).

Juridiskās prakses materiāli

Abrenes apriņķa Augšpils pagasttiesas atklātā tiesas sēdē 1939. gada 6. oktobrī skatītā lieta Nr. 11 par lietveža iecelšanu mirušā Sergeja Aleksandrova mantojuma lietas piespiedu kārtošānai. LVVA, 2134. f., 2. apr., 900. l.

Latvijas Republikas Satversmes tiesas spriedumi un tiesnešu atsevišķās domas

Spriedums lietā Nr. 2011-03-01 un atsevišķās domas.

Spriedums lietā Nr. 2011-05-01 un atsevišķās domas.

Spriedums lietā Nr. 2011-19-01 un atsevišķās domas.

Spriedums lietā Nr. 2012-07-01 un atsevišķās domas.

Spriedums lietā Nr. 2012-16-01 un atsevišķās domas.

Spriedums lietā Nr. 2012-20-03 un atsevišķās domas. Pieejams: <http://www.satv.tiesa.gov.lv/?lang=1&mid=19>.

Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta nolēmumi un tiesnešu atsevišķās domas

2012. gada 25. aprīļa lēmums lietā Nr. SPC-1/2012 un atsevišķās domas.

2012. gada 28. novembra spriedums lietā Nr. SKC-2263/2012 un atsevišķās domas.

2013. gada 29. maija spriedums lietā Nr. SKC-544/2013 un atsevišķās domas.

2013. gada 01. oktobra spriedums lietā Nr. SKC-97/2013 un atsevišķās domas. Pieejams: <http://at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs/senata-civillietu-departaments/hronologiska-seciba>.

Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta nolēmumi un tiesnešu atsevišķās domas

2013. gada 22. marta spriedums lietā Nr. SKA-198/2013 un atsevišķās domas.

2013. gada 07. maija spriedums lietā Nr. SKA-14/2013 un atsevišķās domas.

2013. gada 20. septembra spriedums lietā Nr. SKA-157/2013 un atsevišķās domas.

2013. gada 16. oktobra spriedums lietā Nr. SKA-191/2013 un atsevišķās domas.

2013. gada 21. novembra lēmums lietā Nr. SKA-703/2013 un atsevišķās domas. Pieejams: <http://at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs/senata-administrativo-lietu-departaments/hronologiska-seciba/2013-hronologiska-seciba/>.

Artūrs Caics, Mg. iur.

University of Latvia, Latvia, PhD student / Latvijas Universitāte, Latvija, doktorants

POLITISKĀ ATBILDĪBA KĀ JURIDISKĀS KULTŪRAS FENOMENS

POLITICAL RESPONSIBILITY AS A PHENOMENON OF THE LEGAL CULTURE

Summary

In the present paper author analyses the concepts of legal culture and political responsibility in order to prove that political responsibility may be affiliated with legal culture in Latvia. By applying several research methods, especially comparative analysis, and by examining theory, norms and regulations, as well as case-law, author concludes that it is possible to find a sufficient basis to approve the hypothesis, i.e. to accept political responsibility as a phenomenon pertaining to the Latvian legal culture.

Keywords: legal culture, political responsibility, constitutional court, case-law.

Atslēgvārdi: juridiskā kultūra, politiskā atbildība, tiesiskā apziņa

Ievads

Politiskās atbildības jēdziens tā veidojošo vārdu semantikas dēļ primāri var tikt saistīts ar politikas zinātņi un politisko kultūru, tāpēc attiecīgi var rasties jautājums, vai to ir iespējams saistīt arī ar juridisko zinātņi un juridisko kultūru.

Šī raksta mērķis ir pamatot politiskās atbildības un juridiskās kultūras savstarpējo saistību konkrētā formā, t. i., apliecināt, ka politiskā atbildība ir Latvijas juridiskās kultūras fenomens¹ (hipotēze). Lai konkrēto mērķi varētu pamatot, autors raksturo juridiskās kultūras un politiskās atbildības jēdzienu, izmantojot dažādas pētniecības metodes – īpaši analīzes un salīdzinošo metodi. Šādā veidā autors identificē jēdzienu kopīgos saskarsmes punktus, kurus izmanto par pamatojumu izvirzītās hipotēzes apstiprināšanai. Tomēr autora mērķis nav veidot abu šo jēdzienu definīciju, jo jēdzienu augstā abstrakcijas pakāpe² liedz iespēju šādu mērķi sasniegt vienā

---

¹ Ar jēdzienu “fenomens” šī raksta autors izprot parādību, kas sevi atklāj (sk., piemēram: Latviešu valodas vārdnīca: 30 000 pamatvārdu un to skaidrojumu. Autoru kolektīvs D. Guļevskas, I. Rozenštrauhas, D. Šnē redakcijā. Rīga: Avots, 2006, 287. lpp.)

² Raksturojot jēdzienu “abstrakcijas pakāpes”, šī raksta autors balstās uz Edgara Meļķiša izpratni par tiesību jēdzieniem, to iedalīšanu noteiktās grupās, kas veidotas, par nodalīšanas kritēriju izmantojot šo jēdzienu satura noteiktību (sk., piemēram: Meļķīsis E. Juridisko jēdzienu abstraktums kā tiesību sistēmu vienojošs elements. No: Mūsdienu tiesību teorijas atziņas: Mācību grāmata. Rakstu krājums prof. E. Meļķiša redakcijā. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 1999, 16.–17. lpp.). Politiskās atbildības un juridiskās kultūras jēdziena iedalīšana abstraktu jēdzienu grupā ir pamatojama ar šiem jēdzieniem

rakstā tā ierobežotā apjoma dēļ. Tāpēc autors raksturos dažādu pētnieku izpratni par konkrētajiem jēdzieniem, kā arī izvērtēs tiesisko realitāti un šādā veidā meklēs kopīgus saskares punktus, kurus izmantos par pamatojumu to savstarpējai saistībai.

Juridiskā kultūra

Autors ievadā norādīja, ka konkrētais jēdziens ir vērtējams kā abstrakts, tādēļ tas dod iespēju pētniekiem formulēt dažādus tā skaidrojumus. Piemēram, juridiskā kultūra cita starpā tiek izprasta kā tiesiska apziņa, kuru veido indivīda (vai sabiedrības) attieksme, vērtības, uzskati par likumu, tiesībām vai tiesisko sistēmu jeb, citiem vārdiem sakot, indivīda(-u) prātā esošs tiesību atspoguļojums jeb priekšstats par tiesībām.³ Tieši “tiesiskā apziņa” ir apzīmējums, ko izmanto vairāki pētnieki, lai skaidrotu – definētu juridisko kultūru.⁴ Citi pētnieki to pieņem ne vien kā indivīda(-u) attieksmi (iekšēju psihisko stāvokli), bet arī kā šīs attieksmes aktīvu izrādīšanu, t. i., aktīvu darbību, kuru aptver juridiskā kultūra,⁵ kas ir definējama kā tiesiska rīcība, tās rezultāts.⁶ Papildus tam juridiskā kultūra var tikt pieņemta kā apzīmējums tiesiskai sistēmai, tiesību piemērošanas un interpretēšanas metožu kopumam vai tiesiska ideāla apzīmējumam, kas motivē indivīdu veikt pareizu rīcību.⁷ Tāpat juridiskā kultūra tiek aplūkota arī kā ar tiesībām saistītu tradīciju kopums jeb fenomens, kas veidojas kultūrvēsturiskās un institucionālās attīstības rezultātā, turklāt tā ir arī atzīstama kā “dzīva” juridiskā kultūra, kas aptver “dzīvās tiesības”⁸

Tomēr ir jāatzīmē, ka pētnieki nav vienojušies par konkrētu juridiskās kultūras jēdziena definējumu, turklāt pētnieki diskutē ne vien par šī jēdziena pareizu skaidrojumu, bet arī par lietojumu, t. i., vairāki pētnieki pēc būtības kritizē mēģinājumus definēt šo jēdzienu.⁹

Arī vairāki latviešu tiesību pētnieki un zinātnieki ir pievērsuši uzmanību juridiskajai kultūrai un ar to cieši saistītajai tiesiskai apziņai. Piemēram, viens no pirmajiem bija ievērojamais tiesību pētnieks Vasilijš Sinaiskis, kurš savos darbos

---

raksturīgajām iezīmēm. Proti, to vārdiskais apzīmējums dod vienīgi aptuvenu priekšstatu par iespējamo virzienu, kurā būtu meklējams šo jēdzienu saturs, bet šis saturs, kā apliecina šajā rakstā norādītās atziņas, ir dažādi izprotams un definējams, un tas liedz iespēju piešķirt tiem vispārēju noteiktību.

³ Friedman L. M., Scheiber H. N. Legal Cultures and Legal Profession: Introduction. In: Legal Culture and the Legal Profession. Boulder, Co: Westview Press, 1996, p. 1.

⁴ Silbey S. S. Legal Culture and Legal Consciousness. In: International Encyclopedia of Social and Behavioral Sciences. New York: Elsevier, Pergamon Press, 2001, p. 8623–8624.

⁵ Nelken D. Legal Culture. In: Elgar Encyclopedia of Comparative Law. UK: Edward Elgar Publishing Limited, 2006, p. 374.

⁶ Гуляихин В. Н. Правовая культура как объект научного исследования: методологические подходы, структура и критерии оценки. Вопросы права и политики, № 4, 2013, с. 135–158. Pieejams: http://e-notabene.ru/lr/article_635.html#1 [aplūkots 2014. gada 30. jūlijā].

⁷ Nelken D. Legal Culture. In: Elgar Encyclopedia of Comparative Law. UK: Edward Elgar Publishing Limited, 2006, p. 372.

⁸ Varga C. Comparative Legal Cultures. Budapest: Szent István Társulat, 2010, p. 21, 27–28.

⁹ Nelken D. Legal Culture. In: Elgar Encyclopedia of Comparative Law. UK: Edward Elgar Publishing Limited, 2006, p. 373–375.

atzina tiesības par kultūras fenomenu, kas ietekmē sabiedrības apziņu.¹⁰ Vēlākos gados *Dr. iur.* Ilgvars Krastiņš ir formulējis juridiskās kultūras jēdziena skaidrojumu, definējot to kā sabiedrības idejiski tiesisku stāvokli, kuru veido divi elementi:

- 1) informatīvais elements, kas aptver tiesību zināšanas un izpratni;
- 2) imperatīvais elements, kas aptver tiesību ievērošanu.¹¹

Saskaņā ar šo izpratni juridiskā kultūra tiek pieņemta kā sabiedrības tiesiskās attīstības rādītājs un tiesiskās apziņas “spogulis”. Šo tiesisko apziņu plaši raksturo *Dr. habil. philos.* prof. Voldis Jakubaņecs, skaidrojot to kā jūtu, uzskatu, ideju kopumu, kas pauž cilvēku attieksmi pret esošām un vēlamām tiesībām, likumdošanu, likumību, tiesvedību, viņu priekšstatus par tiesiski pamatoto un nepamatoto, kā arī kopumu, kas ir saistīts ar cilvēku tiesībām un pienākumiem, to apzināšanos un realizāciju.¹² Savukārt *Dr. iur.* prof. Sanita Osipova ir aprakstījusi tiesisko apziņu un juridisko kultūru, sniedzot ieskatu tiesību socioloģijā. Sanita Osipova kopā ar *Mg. iur.* Ievu Rozi ir nodalījusi gan indivīda tiesisko apziņu, ko veido indivīda vajadzības, emocijas, intereses un pārliecība, gan ar to saistīto sabiedrisko tiesisko apziņu, ko veido kultūra jeb vēsturiskās attīstības gaitā cilvēku radītās garīgās un materiālās vērtības, īpaši tiesības.¹³

Politiskās atbildības jēdziens

Politisko atbildību, cita starpā, var raksturot kā jēdzienu ar ļoti plašu saturu, kas papildus ir uzskatāms arī par ideju jeb simbolu,¹⁴ t. i., par ideāla apzīmējumu un nodrošinājumu, kas praksē netiek piemērots kā reāli funkcionējošs pārvaldes mehānisms,¹⁵ bet tā vietā tiek izmantots politiskās manipulācijās.¹⁶

Kaut arī jēdziena satura robežas nav precīzi noteiktas, pētnieki cenšas to ierobežot un definēt konkrētos pētījumos, un šajā sakarā politisko atbildību var raksturot,

¹⁰ Синайский В. И. Русское гражданское право. Выпуск I. Общая часть. Вещное право. Авторское право. Киев: Типо-лит. “Прогресс”, 1917, с. 7. (Šo izpratni Sinaiskis ir aprakstījis arī savos vēlāka-ajos darbos, piemēram, Sinaiskis V. Tiesības, viņu attiecības pret kultūru un civilizāciju. Jurists, 1929. Nr. 1 (8).)

¹¹ Juridisko terminu vārdnīca. Autoru kolektīvs doc. *Dr. iur.* I. Krastiņa vadībā. Rīga: Nordik, 1998, 100.–101. lpp.

¹² Jakubaņecs neaprobežojas ar šo definīciju un norāda, ka viss viņa darbs kā kopums ir veltīts tiesiskās apziņas skaidrojumam (sk.: Jakubaņecs V. Tiesiskā apziņa. Trešais papildinātais izdevums. Rīga: P & Ko, 2002, 6. lpp.).

¹³ Osipova S. Ievads tiesību socioloģijā. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2010, 123.–125. lpp. Papildus uzskaitītajiem pētniekiem pēdējā desmitgadē juridiskās kultūras un tiesiskās apziņas jēdzienam ir pievērsuši uzmanību arī vairāki citi pētnieki, piemēram, *Dr. iur.* prof. Andrejs Vilks, *Dr. iur.* asoc. prof. Aleksandrs Baikovs, *Dr. iur.* Ivans Jānis Mihailovs.

¹⁴ Bovens M. Public accountability. In: *The Oxford Handbook of Public Management*. Oxford; New York: Oxford University Press, 2005, p. 184.

¹⁵ Shetreet S., Deschenes J. Judicial independence: the contemporary debate. Dordrecht: Martinus Nijhoff Publishers, 1985, p. 558.

¹⁶ Dubnick M. J., Frederickson H. G. Public Accountability: Performance Measurement, the Extended State, and the Search for Trust. Washington DC: National Academy of Public Administration / Dayton, OH: The Kettering Foundation, 2011, p. 5.

piemēram, kā attiecību kopumu starp subjektiem, kura pamatā ir atskaitīšanās par politiskām (ar varas realizāciju saistītām) darbībām, piemēram, parlamenta atskaitīšanās tautai¹⁷ vai ministru atskaitīšanās parlamentam,¹⁸ kad pastāv sankciju piemērošanas iespējamība (piemēram, atbrīvošana no amata¹⁹), kas atkarīga no tā, kā subjekts pilda savus pienākumus, kā attiecīgās rīcības tiek izvērtētas, kāds lēmums tiek pieņemts un kā tas tiek realizēts.²⁰ Tāpat ar politisko atbildību tiek saprasta arī faktiska sankciju piemērošana.²¹

Ar politisko atbildību tiek apzīmēti arī politiskā procesā iesaistītu personu sociāli emocionālas reakcijas veids un attieksme – tie saistīti ar viņu pienākumiem pagātnē, tagadnē un nākotnē, un tos regulē politiskie mehānismi, tai skaitā politiskie vērtēšanas kritēriji.²²

Tādējādi politiskā atbildība var tikt izprasta gan kā ar varas elementu saistīta retrospektīva atbildība (pagātnes izvērtēšana, sankciju piemērošana), gan arī kā prospektīva atbildība (uz nākotni vērsta darbība, pienākumu un apņemšanās izpilde).

Atšķirībā no juridiskās kultūras un tiesiskās apziņas latviešu tiesību pētnieki ir pievērsuši mazāku uzmanību politiskās atbildības jēdzienam. Šajā sakarā var izcelt ievērojamo latviešu tiesību pētnieku Kārli Dišleru, kurš ir pētījis politisko atbildību saistībā ar valsts prezidenta institūtu. Dišlers šo jēdzienu skaidro:

- 1) no objektīvās puses – kā darītājam jūtamam seku saistīšanu ar kādu viņa darbu;
- 2) no subjektīvās puses – kā šo seku apzināšanu un uzņemšanos.

Minētās sekas Dišlers formulē kā amata zaudēšanu bez tālākām sekām, t. i., bez naudas soda, brīvības atņemšanas vai citām sekām, kuras saistāmas ar civiltiesisko vai kriminālo atbildību.²³ Dišlera izpratni atbalsta arī pēdējo desmitgažu pētnieki,²⁴ lai gan ir sastopamas arī atšķirīgas pieejas šā jēdziena skaidrošanai, kas balstītas uz pozitīvās un negatīvās atbildības koncepciju.²⁵

¹⁷ Bovens M. Public accountability. In: The Oxford Handbook of Public Management. Oxford; New York: Oxford University Press, 2005, p. 196.

¹⁸ Woodhouse D. Ministers and Parliament: Accountability in Theory and Practice. Oxford; New York: Oxford University Press Inc., 1994, p. 3.

¹⁹ Маклаков В. В. Конституционное право зарубежных стран. Общая часть. Москва: Волтерс Клавер, 2006, с. 412.

²⁰ Мусиенко С. Г. Концептуализация понятия политической ответственности. Проблемы управления, № 4 (25), 2007, с. 224.

²¹ Coicaud J. M., David C. A. Legitimacy and politics: a contribution to the study of political right and political responsibility. Cambridge: Cambridge University Press, 2002, p. 36.

²² Мусиенко С. Г. Концептуализация понятия политической ответственности. Проблемы управления, № 4 (25), 2007, с. 223.

²³ Dišlers K. Latvijas Republikas Prezidenta poliskā atbildība. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis: 1920–1940. 1. sēj., 1922, Nr. 2. Rīga: TNA, 2003, 384.–385. lpp.

²⁴ Sk., piemēram: Pleps J., Pastars E., Plakane I. Konstitucionālās tiesības. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2004, 290.–293. lpp.

²⁵ Sk., piemēram: Plotnieks A. Tiesību teorija & Juridiskā metode. Rīga: Izglītības soli, 2009, 304. lpp.; Caics A. Pozitīvā un negatīvā politiskā atbildība. Jurista Vārds, 2011. 27. septembris, Nr. 39 (686), 16.–22. lpp.; Caics A. Politiskā atbildība kā tiesiskas valsts pamats. No: Inovāciju juridiskais nodrošinājums: LU 70. konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2012, 348.–349. lpp.

Politiskā atbildība kā juridiskās kultūras fenomens

Kā redzams no iepriekš norādītā, nav vienotas izpratnes par juridisko kultūru un politisko atbildību. Līdz ar to secinājumi par to, vai politiskā atbildība var izpausties (un kādā veidā izpausties) kā juridiskās kultūras fenomens, ir atkarīgi no tā, kuru no šo jēdzienu daudzajām definīcijām izvēlas un piemēro.

Piemēram, ja politisko atbildību pieņem kā psiholoģiski analizējamu jēdzienu, var secināt, ka tā var būt personas (varas realizētāja) attieksme, kas saistīta ar tiesībām šā vārda plašākajā nozīmē. Turklāt politiskā atbildība var motivēt personu (ietekmēt tās apziņu, uzvedību) veikt konkrētas tiesiskas darbības, kuras regulē tiesību akti un kuras rada tiesiskas sekas.

Ja politisko atbildību uztver kā aksioloģijā un ētikā pētāmu jēdzienu, var secināt, ka tā var izpausties kā vērtība, ideja, tikums, kas saistīts ar tiesībām, t. i., kā pozitīvi vērtējams normatīvajā aktā noteikts pienākums atskaitīties un atbildēt par tiesību realizāciju, kas nodrošina pienācīgu varas realizāciju.²⁶

Abas iepriekš raksturotās salīdzināšanas pieejas norāda uz to, ka politiskā atbildība var izpausties kā elements, kuru aptver juridiskā kultūra.

Minēto tēzi ir iespējams vēl vairāk pamatot, arī izmantojot citas pieejas. Piemēram, aplūkojot politisko atbildību kā normatīvi regulētu jēdzienu. Jāatzīmē, ka politiskās atbildības jēdziens ir (tiešos vārdos) izmantots vairākos Latvijas tiesību aktos – gan spēkā esošos,²⁷ gan spēku zaudējušos aktos,²⁸ kā arī tiesu praksē, lai gan ne attiecīgajos aktos, ne tiesu praksē nav formulēta konkrēta visaptveroša politiskās atbildības jēdziena definīcija, tādēļ šī jēdziena saturs ir atvērts.

Jēdziens galvenokārt ir lietots attiecībā uz Ministru kabineta locekļiem,²⁹ nosakot politisko atbildību dažādās abstrakcijas pakāpēs, piemēram: *par savu rīcību*,³⁰ *par*

²⁶ Šādu pieeju var izmantot, piemēram, vispārinot angļu konstitucionālo tiesību pētnieka Alberta Venna Daisija (*Albert Venn Dicey*) izpratni par ministru politisko atbildību, kas aptver gan morālo, gan juridisko atbildību (sk.: Dicey V. A. Introduction to the Study of the Law of the Constitution. Pieejams: http://www.constitution.org/cmt/avd/law_con.htm [aplūkots 2014. gada 10. augustā]).

²⁷ Piemēram, Latvijas Republikas Satversmē, Ministru kabineta iekārtas likumā, likumā *Par sabiedrisko pakalpojumu regulatoriem*, Ministru kabineta 2009. gada 7. aprīļa noteikumos Nr. 300 *Ministru kabineta kārtības rullis*, Ministru kabineta 2003. gada 20. maija noteikumos Nr. 263 *Valsts kancelejas nolikums*.

²⁸ Piemēram, Ministriju iekārtas likumā, Ministru kabineta 2002. gada 12. marta noteikumos Nr. 111 *Ministru kabineta kārtības rullis*, Ministru kabineta 1994. gada 4. janvāra noteikumos Nr. 5 *Par ministrijas iekārtu*, dažādu ministriju nolikumos (to redakcijās) laika posmā no 1993. gada līdz 2001. gadam, tai skaitā, bet ne tikai Ministru kabineta 1997. gada 30. septembra noteikumos Nr. 338 *Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrijas nolikums*, Ministru kabineta 1997. gada 12. augusta noteikumos Nr. 301 *Finansu ministrijas nolikums*, Ministru kabineta 1997. gada 5. augusta noteikumos Nr. 286 *Labklājības ministrijas nolikums*, Ministru kabineta 1997. gada 21. janvāra noteikumos Nr. 40 *Ekonomikas ministrijas nolikums*, Ministru kabineta 1996. gada 25. jūnija noteikumos Nr. 224 *Izglītības un zinātnes ministrijas nolikums*, Ministru kabineta 1996. gada 20. jūnija noteikumos Nr. 220 *Satiksmes ministrijas nolikums*.

²⁹ Jāatzīmē, ka normatīvajos aktos politiskās atbildības jēdziens (tiešos vārdos) ir lietots arī saistībā ar Ministru kabineta konsultatīvajām personām un Valsts prezidentu.

³⁰ Ministru kabineta iekārtas likuma 4. panta pirmā daļa.

ministrijas darbību,³¹ par attiecīgo jomu, nozari vai apakšnozari,³² par noteikumos noteikto pienākumu izpildi.³³ Ar sistēmiskās interpretācijas palīdzību ir iespējams identificēt attiecīgajos aktos noteiktos pienākumus un tiesības, par kuru izpildi un realizāciju tie uzņemas atbildību. Tādējādi šī politiski atbildīgā rīcība ir tiesiski regulēta rīcība. Lielā daļā no šiem aktiem ir noteikts subjekts, kā priekšā tie uzņemas atbildību, t. i., Saeima. Minēto (ārpus šo aktu tiešā teksta) ir iespējams apstiprināt arī ar vēsturisko interpretācijas metodi, izvērtējot Satversmes sapulces izpratni par ministru politisko atbildību.³⁴ Taču tas nenozīmē, ka Saeima ir vienīgais subjekts, kā priekšā Ministru kabineta locekļi ir politiski atbildīgi.³⁵

Politiskā atbildība netiek saistīta vienīgi ar pareizu jeb vēlamu rīcību. Satversmes tiesa, kas no Latvijas tiesu institūcijām savā praksē visvairāk ir izmantojusi politiskās atbildības jēdzienu, saista politiskās atbildības jēdzienu arī ar sankcijām (negatīvām sekām). Proti, lietā Nr. 2010-06-01 tiesa norāda: *Ministru kabinetam ir jāuzņemas politiskā atbildība par izstrādāto valsts budžeta projektu*,³⁶ ar to saprotot ne vien Saeimas interesēm atbilstoša pienākuma (budžeta izstrāde) izpildi, bet arī sankciju piemērošanu (negatīvas sekas) – neuzticības izteikšanu, ja šis pienākums nav izpildīts atbilstoši Saeimas interesēm. Turklāt Satversmes tiesa izdara atrunu attiecībā uz atbildību par pienākumu izpildi, precizējot, ka Ministru kabinets var uzņemties politisko atbildību par visas tam nodotās kompetences īstenošanu izpildvaras jomā, ja tam ir padota valsts pārvalde un tā rīcībā ir tiesiski mehānismi, ar kuriem var nodrošināt pienācīgu valsts pārvaldes iestāžu darbību.³⁷ Tādējādi tiesas nostāja saskan ar teorijā formulēto viedokli, ka nevar būt vara bez atbildības, tāpat kā nevar būt atbildība bez varas.³⁸

Politiskā atbildība kā vēlama rīcība Satversmes tiesas praksē ir attiecināta arī uz citām personām. Piemēram, no 2009. gada 7. aprīļa sprieduma lietā Nr. 2008-35-01 izriet, ka ar politisko atbildību tiesa izprot Saeimas (deputātu) pienākumu izvērtēt tiesību aktus un balsot (pieņemt lēmumu), pamatojoties uz atbilstošu informāciju, un

³¹ Ministru kabineta 1996. gada 24. septembra noteikumu Nr. 361 *Aizsardzības ministrijas nolikums* 8. punkts.

³² Likuma *Par sabiedrisko pakalpojumu regulatoriem* 10. panta otrā daļa.

³³ Ministru kabineta 2003. gada 4. februāra noteikumu Nr. 67 *Noteikumi par Ministru prezidenta biedra kompetenci* 4. punkts.

³⁴ Satversmes Sapulces IV sesijas 17. sēdes stenogramma. TNA elektroniskais izdevums: Latvijas Satversmes Sapulces stenogrammu izvilks (1920–1922). Latvijas Republikas Satversmes projekta apspriešana un apstiprināšana, 392.–401. lpp.

³⁵ Caics A. The Concept of Political Responsibility in the Latvian Legal System. In: Vilnius University Faculty of Law Conference Papers: International Conference of PhD Students and Young Researchers “Integrating Social Sciences into Legal Research”. 2014, p. 98–99.

³⁶ Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2010. gada 25. novembra sprieduma lietā Nr. 2010-06-01 16.2. punkts.

³⁷ Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2006. gada 16. oktobra sprieduma lietā Nr. 2006-05-01 16.1. punkts.

³⁸ De Lange R. Political and Criminal Responsibility. *Electronic Journal of Comparative Law*, 2002. December, Vol. 6.4. Pieejams: http://www.ejcl.org/64/art64-18.html#_ftn1 [aplūkots 2014. gada 10. augustā].

tādējādi izvairīties no patvaļīga lēmuma pieņemšanas.³⁹ Arī šajā gadījumā politiskās atbildības saturu ir iespējams paplašināt līdz tiesiski regulētām sankcijām (negatīvām sekām), kas realizējas caur Saeimas atļaišanas un atsaukšanas institūtiem,⁴⁰ kā arī nepārvēlot attiecīgos deputātus nākamajā Saeimā.

Balstoties uz šādu izpratni, politiskā atbildība var tikt pieņemta gan kā tiesiski regulēts uzvedības priekšraksts (rīcība atbilstoši iespējamā sankciju piemērotāja interesēm), gan kā šī priekšraksta neievērošanas rezultātā radītas tiesiskās sekas (piemēram, amata zaudēšana).

Iepriekš minētais norāda uz to, ka politiskā atbildība ir daļa no Latvijas tiesiskās realitātes (juridiskās kultūras), jo kā jēdziens tā ir ne vien nostiprināta tiesību aktos, bet arī ietekmē noteiktu subjektu uzvedību, t. i., tiesību realizāciju un pienākumu izpildi. Tādējādi politiskā atbildība var būt tiesiskas rīcības rezultāta (piemēram, izstrādāta un pieņemta normatīvā akta, tiesu institūcijas nolēmuma) sastāvdaļa – tiešos vārdos formulēts jēdziens un vienlaikus arī pati tiesiskā rīcība – normatīvajā aktā noteikta pienākuma izpilde, kas rada tiesiskas sekas.

Secinājumi

1. Juridiskā kultūra tiek pieņemta arī kā sinonīms “dzīvajām tiesībām” jeb tiesiskai realitātei; to mēdz lietot kā apzīmējumu tiesību tradīciju kopumam; ar to saprot arī tiesisko apziņu un sabiedrības vērtību, ideju un attieksmes kopumu, kas vērsti pret tiesībām vai ir saistīti ar tām.
2. Politiskā atbildība tiek izprasta arī kā ar varas elementu saistīta kategorija, kas atspoguļo personu savstarpējās attiecības; ar pienākumu izpildi saistīta parādība; sankciju piemērošana; arī kā emocionāla reakcija, stāvoklis un attieksme.
3. Politiskās atbildības jēdziens ir lietots vairākos Latvijas tiesību aktos, gan spēkā esošos, gan spēku zaudējušos aktos, kā arī tiesu praksē. Politiskās atbildības jēdziens sevī ietver tiesību aktos nostiprinātus pienākumus un tiesības, kā arī apzīmē sekas, kādas var būt saistībā ar šo pienākumu neizpildi vai nepienācīgu izpildi.
4. Politiskā atbildība ir daļa no tiesiskās realitātes, jo kā jēdziens tā ir ne vien nostiprināta tiesību aktos, bet arī ietekmē noteiktu subjektu uzvedību, t. i., tiesību realizāciju un pienākumu izpildi. Politiskā atbildība ir arī vērtība, ideja un subjektu attieksme, kas saistīta ar tiesībām. Ir pamats uzskatīt, ka politiskā atbildība ir Latvijas juridiskās kultūras fenomens.

³⁹ Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2009. gada 7. aprīļa sprieduma lietā Nr. 2008-35-01 20. punkts.

⁴⁰ Satversmes 14. un 48. pants.

BIBLIOGRĀFIJA**Literatūra**

- Bovens M. Public accountability. In: *The Oxford Handbook of Public Management*. Oxford; New York: Oxford University Press, 2005.
- Caics A. Politiskā atbildība kā tiesiskas valsts pamats. No: *Inovāciju juridiskais nodrošinājums: LU 70. konferences rakstu krājums*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2012.
- Caics A. Pozitīvā un negatīvā politiskā atbildība. *Jurista Vārds*, 2011. 27. septembris, Nr. 39 (686).
- Caics A. The Concept of Political Responsibility in the Latvian Legal System. In: *Vilnius University Faculty of Law Conference Papers: International Conference of PhD Students and Young Researchers "Integrating Social Sciences into Legal Research"*, 2014.
- Coicaud J. M., David C. A. *Legitimacy and politics: a contribution to the study of political right and political responsibility*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002.
- De Lange R. Political and Criminal Responsibility. *Electronic Journal of Comparative Law*, 2002. December, Vol. 6.4. Pieejams: http://www.ejcl.org/64/art64-18.html#_ftn1
- Dacey V. A. *Introduction to the Study of the Law of the Constitution*. Pieejams: http://www.constitution.org/cmt/avd/law_con.htm
- Dišlers K. Latvijas Republikas Prezidenta politiskā atbildība. *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis: 1920–1940*, 1. sēj. 1922, Nr. 2. Rīga: TNA, 2003.
- Dubnick M. J., Frederickson H. G. *Public Accountability: Performance Measurement, the Extended State, and the Search for Trust*. Washington DC: National Academy of Public Administration / Dayton, OH: The Kettering Foundation, 2011.
- Friedman L. M., Scheiber H. N. *Legal Cultures and Legal Profession: Introduction*. In: *Legal Culture and the Legal Profession*. Boulder, Co: Westview Press, 1996.
- Jakubaņecs V. *Tiesiskā apziņa. Trešais papildinātais izdevums*. Rīga: P & Ko, 2002.
- Juridisko terminu vārdnīca. Autoru kolektīvs doc. Dr. iur. I. Krastiņa vadībā*. Rīga: Nordik, 1998.
- Latviešu literārās valodas vārdnīca*, 1. sēj. Rīga: Zinātne, 1972.
- Latviešu valodas vārdnīca: 30 000 pamatvārdu un to skaidrojumu. Autoru kolektīvs D. Guļevskas, I. Rozenštrauhas, D. Šnē redakcijā*. Rīga: Avots, 2006.
- Meļķis E. *Juridisko jēdzienu abstraktums kā tiesību sistēmu vienojošs elements*. No: *Mūsdienu tiesību teorijas atziņas: Mācību grāmata*. Rakstu krājums prof. E. Meļķiša redakcijā. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 1999.
- Nelken D. *Legal Culture*. In: *Elgar Encyclopedia of Comparative Law*. UK: Edward Elgar Publishing Limited, 2006.
- Osipova S. *Ievads tiesību socioloģijā*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2010.
- Pleps J., Pastars E., Plakane I. *Konstitucionālās tiesības*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2004.
- Plotnieks A. *Tiesību teorija & Juridiskā metode*. Rīga: Izglītības soļi, 2009.
- Shetreet S., Deschenes J. *Judicial independence: the contemporary debate*. Dordrecht: Martinus Nijhoff Publishers, 1985.
- Silbey S. S. *Legal Culture and Legal Consciousness*. In: *International Encyclopedia of Social and Behavioral Sciences*. New York: Elsevier, Pergamon Press, 2001.
- Varga C. *Comparative Legal Cultures*. Budapest: Szent István Társulat, 2010.

Woodhouse D. *Ministers and Parliament: Accountability in Theory and Practice*. Oxford; New York: Oxford University Press Inc., 1994.

Гуляихин В. Н. Правовая культура как объект научного исследования: методологические подходы, структура и критерии оценки. *Вопросы права и политики*, № 4, 2013. Pieejams: http://e-notabene.ru/lr/article_635.html#1 [aplūkots 2014. gada 30. jūlijā].

Махлаков В. В. *Конституционное право зарубежных стран. Общая часть*. Москва: Волтерс Клувер, 2006.

Мусиенко С. Г. Концептуализация понятия политической ответственности. *Проблемы управления*, № 4 (25), 2007.

Синайский В. И. *Русское гражданское право. Выпуск I. Общая часть. Вещное право. Авторское право*. Киев: Типо-лит. "Прогресс", 1917.

Normatīvie akti

Latvijas Republikas Satversme: Latvijas Republikas likums. *Latvijas Vēstnesis*, 1993. 1. jūlijs, Nr. 43.

Ministriju iekārtas likums: Latvijas Republikas likums. *Latvijas Vēstnesis*, 1997. 20. februāris, Nr. 2.

Likums "Par sabiedrisko pakalpojumu regulatoriem": Latvijas Republikas likums. *Latvijas Vēstnesis*, 2000. 7. novembris, Nr. 394.

Ministru kabineta iekārtas likums: Latvijas Republikas likums. *Latvijas Vēstnesis*, 2008. 28. maijs, Nr. 82.

Par ministrijas iekārtu: MK noteikumi Nr. 5. *Latvijas Vēstnesis*, 1994. 8. februāris, Nr. 4.

Satiksmes ministrijas nolikums: MK noteikumi Nr. 220. *Latvijas Vēstnesis*, 1996. 28. jūnijs, Nr. 110.

Izglītības un zinātnes ministrijas nolikums: MK noteikumi Nr. 224. *Latvijas Vēstnesis*, 1996. 2. jūlijs, Nr. 111.

Aizsardzības ministrijas nolikums: MK noteikumi Nr. 361. *Latvijas Vēstnesis*, 1996. 1. oktobris, Nr. 164.

Ekonomikas ministrijas nolikums: MK noteikumi Nr. 40. *Latvijas Vēstnesis*, 1997. 24. janvāris, Nr. 27.

Labklājības ministrijas nolikums: MK noteikumi Nr. 286. *Latvijas Vēstnesis*, 1997. 8. augusts, Nr. 199.

Finansu ministrijas nolikums: MK noteikumi Nr. 301. *Latvijas Vēstnesis*, 1997. 15. augusts, Nr. 204.

Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrijas nolikums: MK noteikumi Nr. 338. *Latvijas Vēstnesis*, 1997. 3. oktobris, Nr. 253.

Ministru kabineta kārtības rullis: MK noteikumi Nr. 111. *Latvijas Vēstnesis*, 2002. 15. marts, Nr. 42.

Noteikumi par Ministru prezidenta biedra kompetenci: MK noteikumi Nr. 67. *Latvijas Vēstnesis*, 2003. 7. februāris, Nr. 21.

Valsts kancelejas nolikums: MK noteikumi Nr. 263. *Latvijas Vēstnesis*, 2003. 23. maijs, Nr. 77.

Ministru kabineta kārtības rullis: MK noteikumi Nr. 300. *Latvijas Vēstnesis*, 2009. 16. aprīlis, Nr. 58.

Juridiskās prakses materiāli

Par Likuma par budžetu un finanšu vadību 19. panta piektās daļas, Valsts kontroles likuma 44. panta otrās daļas un Tiesībsarga likuma 19. panta otrās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1., 83. un 87. pantam: Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2010. gada 25. novembra spriedums lietā Nr. 2010-06-01. Latvijas Vēstnesis, 2010. 30. novembris, Nr. 189.

Par likuma "Par Lisabonas līgumu, ar ko groza Līgumu par Eiropas Savienību un Eiropas Kopienas dibināšanas līgumu" atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 101. pantam: Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2009. gada 7. aprīļa spriedums lietā Nr. 2008-35-01. Latvijas Vēstnesis, 2009. 9. aprīlis, Nr. 56.

Par Radio un televīzijas likuma 46. panta sestās, septītās, astotās un devītās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 58. un 91. pantam: Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2006. gada 16. oktobra spriedums lietā Nr. 2006-05-01. Latvijas Vēstnesis, 2006. 24. oktobris, Nr. 169.

Stenogrammas

Satversmes Sapulces IV sesijas 17. sēdes stenogramma. TNA elektroniskais izdevums: Latvijas Satversmes Sapulces stenogrammu izvilks (1920–1922). Latvijas Republikas Satversmes projekta apspriešana un apstiprināšana.

Inga Kačevska, *Dr. iur.*

University of Latvia, Latvia, Assist. Prof. / Latvijas Universitāte, Latvija, doc.

ŠĶĪRĒJTIESNEŠA IECELŠANA NO SARAĶSTA – JURIDISKĀS KULTŪRAS KRUSTCELES?

APPOINTMENT OF ARBITRATOR FROM THE LIST – THE CROSSROADS OF THE LEGAL CULTURE?

Summary

The current article discusses a new legislation initiative to make mandatory the closed lists of arbitrators in Latvia. The aim of the article is to prove that such a list does not guarantee arbitrator's and even arbitration institution's independence or impartiality. It is suggested that practitioners should follow IBA Guidelines on Conflict of Interest in International Arbitration in order to reduce the conflict of interest situations in arbitration procedure. Moreover, the legislator should consider to follow UNCITRAL Model Law and introduce the support of the national courts in arbitral proceedings.

Keywords: arbitration, conflict of interest, closed list of arbitrators.

Atslēgvārdi: šķīrējtiesa, interešu konflikts, slēgtie šķīrējtiesnešu saraksti.

Ievads

2014. gada 22. maijā Saeima pieņēma grozījumus Civilprocesa likumā, kas 2014. gada 5. jūnijā stājās spēkā, *inter alia* papildinot 486.¹ pantu šādā redakcijā:

(1¹) Ja pastāvīgās šķīrējtiesas reglaments paredz šķīrējtiesnešu saraksta izveidi, pastāvīgās šķīrējtiesas dibinātājs iesniedz Uzņēmumu reģistram šķīrējtiesnešu sarakstu, kurā norāda katra šķīrējtiesneša vārdu un uzvārdu [..].¹

Lai gan Latvijas šķīrējtiesu praksē ir izplatīti šķīrējtiesnešu saraksti, ar šiem grozījumiem likumdevējs ir skaidri norādījis, ka tādi saraksti ir pieņemami, pat ieteicami, lai nodrošinātu

personām iespēju iepazīties ar informāciju par šķīrējtiesneša profesionalitāti, kvalifikāciju, kompetenci, izglītību un izvēlēties kvalificētu, neitrālu šķīrējtiesnesi konkrēta strīda izšķiršanai [..].²

---

¹ Grozījumi Civilprocesa likumā: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2014. 4. jūlijs, Nr. 108 (5168).

² Turpat, anotācija.

Positīvi ir vērtējams tas, ka šobrīd ar šiem grozījumiem likumdevējs šķīrējtiesnešu sarakstu nav noteicis kā obligātu prasību,³ un šķīrējtiesā šāds saraksts var arī nebūt. Tomēr šādu kvalifikācijas dokumentu iesniegšana Uzņēmumu reģistrā negarantē to, ka šķīrējtiesnesis būs tik kompetents, kā to pielīgušas puses, neitrāls, neatkarīgs un objektīvs. Turklāt pasaules prakse ir pierādījusi, ka bez obligātiem šķīrējtiesnešu sarakstiem ir citi mehānismi, kas var nodrošināt taisnīga šķīrējtiesas procesa kontroli. Šī raksta mērķis ir norādīt uz iespējamiem interešu konfliktiem, kas var rasties, šķīrējtiesnešus ieceļot no slēgta saraksta, un uzsvērt nepieciešamību Latvijā paredzēt tiesas palīdzību šķīrējtiesas procesā.

Interesu konflikts šķīrējtiesas procesā

Saskaņā ar Civilprocesa likuma 497. panta trešo daļu šķīrējtiesnesim jāpilda savi pienākumi godprātīgi, nepakļaujoties nekādai ietekmei, viņam jābūt objektīvam un neatkarīgam, bet ne likumā, ne arī praksē nav izveidoti vienoti standarti situācijām, kad šķīrējtiesnesim var rasties interešu konflikts. Jaunā Šķīrējtiesu likuma 16. pants paredz atsevišķus gadījumus, kad šķīrējtiesnesis nav tiesīgs piedalīties lietas izskatīšanā,⁴ tomēr likumā nav iespējams uzskaitīt visas situācijas, kas var apdraudēt šķīrējtiesneša neatkarību un objektivitāti.

Pretstatā tam starptautiskajās arbitražas tiesībās tiesneši vadās no Starptautiskās Juristu asociācijas Vadlīnijām par interešu konfliktiem starptautiskajā arbitražā (turpmāk – IBA Vadlīnijas),⁵ kas apkopo vispārpieņemtus principus starptautiskajās arbitražas tiesībās attiecībā uz šķīrējtiesnešu ētiku, palīdz noteikt, kad šķīrējtiesnesis nonāk interešu konfliktā un kad viņam/viņai ir jāatklāj fakti un apstākļi, kas var raisīt

³ Tomēr saskaņā ar Šķīrējtiesu likuma 8. panta otro daļu ir paredzēts ieviest obligātus sarakstus: *Pastāvīgās šķīrējtiesas reglamentam pievieno pastāvīgās šķīrējtiesas šķīrējtiesnešu sarakstu ar ne mazāk kā 10 šķīrējtiesnešiem.*

Sk.: Šķīrējtiesu likums: Latvijas Republikas likums. Pieņemts Saeimā 2014. gada 11. septembrī (nav publicēts). Likumprojekts Nr. 1039, 11. lpp. Pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS11/saeimalivs11.nsf/0/0575E274A46D8309C2257CF5004D8AF2?OpenDocument> [aplūkots 2014. gada 1. augustā].

⁴ Turpat:

16. pants. Nepieļaujama piedalīties lietas izskatīšanā un šķīrējtiesneša atstatīšana (1) Šķīrējtiesnesis nav tiesīgs piedalīties lietas izskatīšanā, ja viņš: 1) ir bijis kādas puses pārstāvis, eksperts vai liecinieks lietā, kurā piedalījās puses; 2) ir radniecības attiecībās līdz trešajai pakāpei vai svainības attiecībās līdz otrajai pakāpei ar kādu no strīda dalībniekiem vai to pārstāvjiem; 3) ir radniecības attiecībās līdz trešajai pakāpei vai svainības attiecībās līdz otrajai pakāpei ar kādu no šķīrējtiesnešiem, kas ir tās šķīrējtiesas sastāvā, kurā civiltiesiskais strīds tiek izskatīts; 4) ir darba tiesiskajās attiecībās ar kādu no civiltiesiskā strīda dalībniekiem vai to pārstāvjiem vai ja šķīrējtiesnesis sniedz juridisko palīdzību kādai pusei; 5) vai viņa laulātais, vai radnieks līdz trešajai pakāpei, vai darījumu partneris, vai komercsabiedrība, kura ir civiltiesiskā strīda puse un kuras dalībnieks, akcionārs, biedrs, pārraudzības, kontroles vai izpildinstitūcijas loceklis ir šis šķīrējtiesnesis vai viņa radnieks līdz trešajai pakāpei, ir mantiski ieinteresēts civiltiesiskā strīda iznākumā.

⁵ Background Information on the IBA Guidelines on Conflicts of Interest in International Arbitration, International Bar Association, 2004. Pieejams: http://www.ibanet.org/Publications/publications_IBA_guides_and_free_materials.aspx [aplūkots 2014. gada 1. augustā].

šaubas par viņu neatkarību un objektivitāti. IBA Vadlīnijām nav saistošs raksturs, tomēr tās tiek piemērotas gan starptautiskā, gan nacionālā šķīrējtiesu un tiesu praksē,⁶ tāpēc arī Latvijā, rodoties šaubām par šķīrējtiesneša neatkarību un objektivitāti, tās var tikt ņemtas vērā.

IBA Vadlīnijas sastāv no divām daļām: pirmajā daļā ir iekļauti vispārējie standarti, kas jāievēro šķīrējtiesnešiem, pusēm un šķīrējtiesas institūcijām, lai izvairītos no iespējama interešu konflikta.⁷ Savukārt otrajā daļā ir norādītas neizsmeļamas situācijas, kas var radīt interešu konfliktus. Šīs situācijas tiek sakārtotas sarkanajā,⁸ oranžajā⁹ un zaļajā sarakstā.¹⁰ Oranžajā sarakstā ietvertās situācijas ir visstrīdīgākās, tādēļ arī šajā darbā autore analizēs divas situācijas no šī saraksta.

Sākotnēji varētu šķist, ka, pieņemot šādus ierobežojošus noteikumus, starptautiskais šķīrējtiesas process paliek formālāks, vairāk regulēts un tas savukārt var radīt grūtības izvēlēties kvalificētu šķīrējtiesnesi no šaurās šķīrējtiesnešu sabiedrības. Turklāt šāds dokuments dod vairāk iemeslu šķīrējtiesneša nepamatotai noraidīšanai. Bet IBA Vadlīnijas ir vispārzināmu principu rakstisks apkopojums un ir iedzīvojušies mūsdienu arbitražas tiesībās. Turklāt Latvijas situācijā, kad nav vienota parauga interešu konflikta situācijām un ir dažāda izpratne par šķīrējtiesnešu neatkarību un objektivitāti, sekošana IBA Vadlīnijām nodrošinātu caurskatāmāku šķīrējtiesas procesu un interešu konfliktu novēršanu. Piemēram, Augstākās tiesas Senātā tika skatīta lieta

⁶ The IBA Guidelines on Conflicts on Interests in International Arbitration. The First Five Years 2004-2009. The IBA Conflicts Committee, 2010. Pieejams: www.ibanet.org [aplūkots 2014. gada 1. augustā].

⁷ Piemēram, IBA Vadlīnijas iesaka sākotnēji novērtēt situāciju subjektīvi, t. i., šķīrējtiesnesim pašam vērtēt, vai nepastāv šaubas būt neatkarīgam vai objektivam (Vispārējā standarta 2. a) punkts). Tad jāizvērtē, vai personai no malas nevarētu būt saprātīgas šaubas, zinot konkrētos lietas faktus, par šķīrējtiesneša neatkarību un objektivitāti (Vispārējā standarta 2. b) punkts). Visbeidzot, var piemērot saprātīgas personas testu, lai konstatētu, vai šķīrējtiesnesi var ietekmēt faktori, kas nav saistīti ar lietas būtību (Vispārējā standarta 2. c) punkts).

⁸ Sarkanajam sarakstam ir divas daļas. Pirmajā daļā iekļautas situācijas, kas izriet no principa, ka persona nevar būt pati sev tiesnese, piemēram, gadījumos, kad šķīrējtiesnesis ir puses direktors, valdes loceklis (1.2. punkts) vai tam ir finansiāla ieinteresētība lietas iznākumā (1.3. punkts) u. c. Ja šķīrējtiesnesis nonāk situācijā, kas aprakstīta šajā daļā, viņš/viņa nedrīkst piekrist savai iecelšanai vai arī nedrīkst turpināt jau iesāktu procesu.

Otrajā daļā ir uzskaitītas situācijas, kas var radīt nopietnus interešu konfliktus, un šķīrējtiesnesim visi šie apstākļi ir jāatklāj pusēm, un viņš/viņa nevar piekrist savai iecelšanai, ja vien puses neiebilst. Piemēram, tas var būt gadījumos, kad šķīrējtiesnesis ir sniedzis juridiskus pakalpojumus kādai no pusēm (2.1. punkts), šķīrējtiesnesim prasītāja vai atbildētāja komercuzņēmumā ir akcijas (2.2.1. punkts), šķīrējtiesnesis ir jurists juridiskajā firmā, kas pārstāv vienu no pusēm (2.3.3. punkts), vai viņam/ viņai ir ciešas ģimenes attiecības ar kādu no pusēm, to vadītājiem (2.3.8. punkts) u. c.

⁹ Oranžais saraksts ietver situācijas, kas, pēc pušu domām, rada pamatotas bažas par šķīrējtiesneša neatkarību un neitralitāti. Ja pusēm pastāv šaubas par šķīrējtiesneša neatkarību un objektivitāti, puse viņu var noraidīt.

¹⁰ Zaļajā sarakstā ir atzīmētas situācijas, kurās, objektīvi raugoties, nepastāv interešu konflikts, tāpēc šķīrējtiesnesim šie fakti nav jāatklāj pusēm. Piemēram, šķīrējtiesnesis ir sniedzis vispārēju viedokli par jautājumu, kas ir izvirzīts šķīrējtiesas procesā (4.1.1. punkts), viņš/viņa ir biedrs vienā profesionālā asociācijā ar citu šķīrējtiesnesi vai pušu pārstāvi (4.4.1. punkts) u. c.

Nr. SPC-34/2009, kurā izvērtēja šķīrējtiesas procesa objektivitāti un neatkarību.¹¹ Šķīrējtiesas procesā prasītāja pārstāvis bija arī šķīrējtiesas institūcijas dibinātājs un vienīgais valdes loceklis, kā arī viņam un atbildētajam piederēja kapitāldaļas vienā komercuzņēmumā. Senāts konstatēja, ka šķīrējtiesas procesā iesaistītās personas ir savstarpēji labi pazīstamas, starp viņām pastāv attiecības, kas izraisa pamatotas šaubas par šķīrējtiesas objektivitāti un neatkarību. Senatori atsaucās uz Satversmes tiesas spriedumu,¹² bet papildus šajā lietā varēja piemērot arī IBA Vadlīnijas. Saskaņā ar šīm vadlīnijām uzreiz būtu konstatējams visaugstākais – sarkanais – riska līmenis šķīrējtiesneša objektivitātei un neatkarībai.

Jāpiebilst, ka Latvijā, ja tiesa konstatē šādu šķīrējtiesnešu interešu konfliktu, kas ir būtisks taisnīga procesa pārkāpums, tā var neizdot izpildu rakstu saskaņā ar Civilprocesa likuma 536. panta pirmās daļas 6) punktu, tomēr šāds šķīrējtiesas spriedums paliek spēkā. Ja Latvijas civilprocesā būtu paredzēts šķīrējtiesas apstrīdēšanas mehānisms, šķīrējtiesas spriedums tiesā tiktu atcelts, un tas nebūtu spēkā.

Atsevišķi riski šķīrējtiesneša iecelšanai no saraksta

Pārsvārā visās starptautiskajās institucionālajās šķīrējtiesās nav slēgtu šķīrējtiesas sarakstu, bet tām var būt šķīrējtiesnešu datubāze iekšējai lietošanai. Sporta šķīrējtiesa¹³ ir viena no retajām starptautiskajām šķīrējtiesām, kas ved slēgtu šķīrējtiesnešu sarakstu, un par to tiek ļoti kritizēta, jo šāds saraksts ierobežo pušu izvēli no jau tā šaurā sporta speciālistu loka.¹⁴ Tieši tāpēc, ka šajā šķīrējtiesā pastāv saraksts, Šveices Federālais tribunāls norādīja, ka ir jābūt īpaši stingram, izvērtējot šīs šķīrējtiesas šķīrējtiesnešu neatkarību un objektivitāti.¹⁵

IBA Vadlīniju 3.3.7. punkts un 3.1.3. punkts nosaka, ka šķīrējtiesnesim ir interešu konflikts, ja tas pats pārstāvis, tā pati juridiskā firma vai tā pati puse ir iecēlusi vienu un to pašu šķīrējtiesnesi vairāk nekā trīs reizes pēdējos trīs gados. Tomēr praksē komersanti bieži vien izvēlas strīdus izšķirt vienā konkrētā šķīrējtiesā, jo tā ir prestiža vai kā citādi šķiet labākā vieta strīdu risināšanai un, pastāvot slēgtajam šķīrējtiesnešu sarakstam, ir lielāka iespējamība, ka tā pati puse dažādās šķīrējtiesas lietās ieceļ vienu un to pašu šķīrējtiesnesi. Diemžēl šāda situācija var būt arī gadījumos, kad šķīrējtiesai nav šāda saraksta, jo, pirmkārt, gan Latvijā, gan pasaulē juristu un labu speciālistu saime ir samērā šaura. Otrkārt, atkārtotas iecelšanas pamatā ir tas, ka bieži vien šķīrējtiesnesis tiek uztverts kā pušu pārstāvis, bet pats šķīrējtiesnesis jūtas

¹¹ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta lēmums lietā Nr. SKC- 34/2009 (nav publicēts).

¹² Satversmes tiesas spriedums lietā Nr. 2004–10–01: Par Civilprocesa likuma 132. panta pirmās daļas 3. punkta un 223. panta 6. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. pantam. Latvijas Vēstnesis, 2005. 18. janvāris, Nr. 3167, secinājuma daļas 10. §.

¹³ Sk.: Court of Arbitration For Sport. Pieejams: <http://www.tas-cas.org> [aplūkots 2014. gada 1. augustā].

¹⁴ Rigozzi A. Challenging Awards of the Court of Arbitration for Sport. *Journal of International Dispute Settlement*, 2010. February, No. 1, p. 239.

¹⁵ Swiss Federal Tribunal Judgment in case: 4A_234/2010 Alejandro Valverde Belmont v. Comitato Olimpico Nazionale Italiano et al., 29 October 2010.

pateicīgs par viņa iecelšanu, tādējādi lemj par labu iecelājpusei. Šķīrējtiesnesis var būt arī pārliecināts, ka atkārtota iecelšana ir atkarīga no tā, cik daudz šķīrējtiesnesis ir "palīdzējis" konkrētajai pusei iepriekšējā lietā. Šāda pieeja ir nepieņemama. Šķīrējtiesnešu atkārtota iecelšana raisa bažas, ka ikkatrā nākamajā lietā ar to pašu pusi viņš ne tikai zaudē savu neatkarību un objektivitāti, bet viņam jau ir radies viedoklis par šo pusi vai strīdu un viņš/viņa var ietekmēt pārējos šķīrējtiesnešus.

Kādā starptautiskā lietā vienam no šķīrējtiesnešiem tika pieteikts noraidījums, jo, pēc atbildētāja pieejamās informācijas, prasītājs bija iecēlis šo šķīrējtiesnesi arī citās lietās, kā arī šķīrējtiesnesis bija saistīts ar prasītāja sabiedrības filiāli.¹⁶ Šķīrējtiesas valde pieņēma noraidījumu, kaut arī nebija tiešas informācijas, cik lietās puse iecēlusi šķīrējtiesnesi, bet šī situācija raisīja bažas par šķīrējtiesneša neatkarību un objektivitāti. Šajā lietā šķīrējtiesnesis gan norādīja, ka saskaņā ar konfidencialitātes principu viņš nevar atklāt to, kādās lietās viņš ir bijis iecelts. Tomēr šķīrējtiesnesim, kā norādīts vēlāk, ir jāatklāj pusēm tikai pamatinformācija.

Interesanti, ka IBA Vadlīniju 3.1.3. punkta atsaucē ir norādīts, ka praksē var būt īpašas, piemēram, jūras vai specifisku preču, šķīrējtiesas, kur šķīrējtiesneši tiek iecelti no mazas un specializētas profesionāļu grupas. Šādos gadījumos šie fakti šķīrējtiesnesim nav jāatklāj, ja vien iesaistītās puses zina par šādu paražu un praksi. Sākotnēji varētu likties, ka arī Sporta šķīrējtiesa pieder pie šādas specializētas šķīrējtiesas, tomēr tās sarakstā ir 300 šķīrējtiesneši, kas pusēm dod it kā pietiekamu izvēli, tāpēc minētā atsaucē uz Sporta šķīrējtiesu neattiecas.¹⁷

Latvijā nav tādas profesionālas un noteiktās jomās specializējušās šķīrējtiesas, kā arī juristiem ir zemāka izpratne par neatkarību un objektivitāti nekā citur, tādējādi nevarētu atrunāties ar šādu IBA Vadlīnijās iekļauto atsauci. Turklāt Sporta šķīrējtiesas sarakstā ir 300 šķīrējtiesneši, taču Latvijā parasti nav vairāk par desmit. Arī jaunajā Šķīrējtiesu likumā ir noteikts, ka šķīrējtiesas sarakstā ir jābūt ne mazāk kā desmit šķīrējtiesnešiem.¹⁸ Šāds skaits ir daudz par mazu. Pirmkārt, tas ierobežo puses izvēles iespējas, jo tai ir gandrīz neiespējami izvēlēties šķīrējtiesnesi, kuram nav ciešas saistības ar citiem šķīrējtiesnešiem, sevišķi ja strīds ir jāizskata trīs šķīrējtiesnešiem.¹⁹ Otrkārt, iekļaujot šķīrējtiesnešu sarakstā tikai desmit šķīrējtiesnešus, viņiem tiek garantēta regulāra iecelšana, arī strīdos, kur iesaistītas vienas un tās pašas puses vai tie paši šķīrējtiesneši.

Latvijā šķīrējtiesas mēdz būt pietuvinātas juridiskajiem birojiem vai tās atrodas vienā ēkā ar šo biroju, tāpēc ne tikai šķīrējtiesnešu sarakstā galvenokārt ir juristi no viena biroja, bet nereti ir gadījumi, kad strīdu izskata šķīrējtiesneši, kas pārstāv vienu juridisko biroju. Šī interešu konflikta situācija tieši ilustrēta IBA Vadlīniju 3.3.1. punktā, acīmredzot tāpēc, ka jurista intereses parasti sakrīt ar viņa juridiskā biroja interesēm, tādējādi viena biroja juristi vienā šķīrējtiesas sastāvā nevar garantēt

¹⁶ Arbitration Institute of the Stockholm Chamber of Commerce case: SCC Arbitration V (018/2009).

¹⁷ Coccia M. The Jurisdiction of the Swiss Federal Tribunal on Challenges Against CAS Awards. CAS Bulletin, 2/2013, p. 8. Pieejams: http://www.tas-cas.org/d2wfiles/document/5890/5048/0/Bulletin202012_1.pdf [aplūkots 2014. gada 1. augustā].

¹⁸ Sk. 3. atsauci.

¹⁹ Sk. Civilprocesa likuma 498. panta pirmo daļu.

savu neatkarību un objektivitāti. Piemēram, kādā lietā Latvijas tiesa konstatēja, ka atbildētājas pilnvarotā pārstāve zvērināta advokāte X bija advokātu biroja Y advokāte, kuras prakses vieta ir tajā pašā adresē, kur atradās institucionālā šķīrējtiesa. Turklāt šī advokātu biroja īpašnieki un šķīrējtiesas īpašnieki bija šķīrējtiesnešu sastāvā.²⁰ Šāda situācija ir nepieņemama. Satversmes tiesa ir norādījusi, ka neobjektivitātes un neatkarības šaubu iemesls var būt šķīrējtiesas organizatoriskā struktūra, šķīrējtiesnešu iepriekšējās attiecības ar pusēm, kā arī citi faktori.²¹ Tādējādi šķīrējtiesa, kas dibināta pie kāda advokātu biroja vai ar to ir cieši saistīta, visdrīzāk ir institucionāli atkarīga un neobjektīva, arī gadījumā, ja šķīrējtiesas slēgtajā šķīrējtiesnešu listē ir vairāki juristi no viena biroja.

Faktu un apstākļu atklāšanas pienākums

Saskaņā ar IBA Vadlīniju 3. punktu, ja pastāv fakti vai apstākļi, kas var raisīt pusēm šaubas par šķīrējtiesneša neatkarību vai objektivitāti, viņam/viņai tie ir jāatklāj pusēm un pārējiem šķīrējtiesnešiem pirms pieņemt iecelšanu vai tiklīdz tiek uzzināti šie fakti vai apstākļi. Šāda faktu un apstākļu atklāšana automātiski nenozīmē, ka tik tiešām pastāv interešu konflikts, bet tas dod iespēju pusēm to konstatēt un izvērtēt. Tikai tad, ja pusēm nav iebildumu, šķīrējtiesnesis var turpināt procesu.

Tā kādā Starptautiskās Tirdzniecības kameras šķīrējtiesas lietā šķīrējtiesas sastāva priekšsēdētājs nenorādīja pilnīgi visas savas saites starp viņa juridisko firmu un vienas puses sabiedrības dibinātāju. Šim šķīrējtiesnesim tika pieteikts noraidījums, tomēr šķīrējtiesas sastāvs to nepieņēma. Vēlāk šķīrējtiesas spriedums tika apstrīdēts Parīzes apelācijas tiesā, kur tas tika atcelts,²² pamatojoties uz to, ka šķīrējtiesnesim bija pienākums atklāt visus faktus, kas saistīja viņa prakses vietu ar vienu no procesā iesaistītām pusēm.²³ Citā lietā šķīrējtiesnesis nebija atklājis, ka viņa tiešsaistē pieejamajā autobiogrāfijā vienas puses advokāts bija minēts kā cilvēks, kas var viņu rekomendēt. Arī šajā lietā tiesa atcēla šķīrējtiesas spriedumu, norādot, ka tas ir radījis šaubas par šķīrējtiesneša neatkarību un ka šis fakts bija jāatklāj pusēm.²⁴

²⁰ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta spriedums lietā: SKC-179/2008, 2008. gada 30. aprīlī (nav publicēts).

²¹ Satversmes tiesas spriedums lietā Nr. 2004–10–01: Par Civilprocesa likuma 132. panta pirmās daļas 3. punkta un 223. panta 6. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. pantam. Latvijas Vēstnesis, 2005. 18. janvāris, Nr. 3167, secinājuma daļas 10. §.

²² Saskaņā ar Francijas Civillikuma 1519.–1520. pantu šķīrējtiesas spriedumu, kas ir taisīts Francijā, var apstrīdēt (*recourse* – angļu val.) tiesā un atcelt (*set aside* – angļu val.). Pieejams: <http://www.jus.uio.no/lm/en/html/france.arbitration.code.of.civil.procedure.1981/1462.html> [aplūkots 2014. gada 1. augustā]. *Ar tiesas lēmumu šķīrējtiesas spriedums pilnībā vai daļēji kļūst par spēkā neesošu [...] un, ja šķīrējtiesas līgums, kura pamatā bija šķīrējtiesas spriedums, paliek spēkā, strīds var tikt atkal nodots šķīrējtiesā.* Fouchard, Gaillard, Goldman. *On International Commercial Arbitration.* Kluwer Law International, 1999, p. 907.

²³ *La S. A. J. & P. Avax S. A. v. Société Tecnimont SPA*, Cour d'appel Paris, 1e ch., sec. C, Feb. 12, 2009, Rev. Arb. 18.

²⁴ *Mt. Holyoke Homes, L. P., v. Jeffer Mangels Butler & Mitchell, LLP*, Court of Appeals, Second District, Division 3, California, 24 September 2013. Pieejams: <http://caselaw.findlaw.com/ca-court-of-appeal/1645087.html> [aplūkots 2014. gada 1. augustā].

Saskaņā ar Civilprocesa likuma 501. pantu personai, kurai tiek prasīta piekrišana tās iecelšanai par šķīrējtiesnesi, jāatklāj pusēm jebkādi apstākļi, kuri var izraisīt pamatotās šaubas par šīs personas objektivitāti un neatkarību. Šī norma ir jātulko atbilstoši starptautiskajai praksei un Civilprocesa likuma 497. panta otrajai daļai.²⁵ Proti, kad šķīrējtiesnesis tiek nominēts, viņam/viņai rakstiski jāaizpilda neatkarības un objektivitātes forma, apliecinot, ka nepastāv interešu konflikts, un, ja pastāv, jānorāda tie apstākļi, kas varētu raisīt šaubas par viņa objektivitāti un neatkarību. Šķīrējtiesnesim ir pierādīšanas pienākums, ka viņa neatkarība un objektivitāte nav apdraudēta.

Diemžēl arī Šķīrējtiesu likuma 17. panta otrajā daļā nav tieši paredzēts, ka šādam apliecinājumam ir jābūt rakstiskam. Turklāt šajā redakcijā ir noteikts: ja šķīrējtiesnesis, kuram pieteikts noraidījums, neatsakās no savu pienākumu pildīšanas, jautājumu par šķīrējtiesneša noraidījumu izlemj šķīrējtiesas sastāvs vai pats šķīrējtiesnesis (17. panta piektā daļa). Norma neparedz papildu kontroles mehānismu, kurš varētu pārvērtēt šķīrējtiesnešu lēmumu. Minimālajā standartā šādu kontroli varētu veikt šķīrējtiesas padome, bet ideālā variantā – tiesa.²⁶

Secinājumi

Šķīrējtiesnešu sarakstu ieviešana Latvijā negarantē šķīrējtiesnešu neatkarību un objektivitāti. Tieši otrādi, tas rada papildu interešu konfliktu situācijas. Turklāt šobrīd praksē nav noteikti standarti šķīrējtiesnešu vai šķīrējtiesu neatkarībai vai objektivitātei. Jaunajā Šķīrējtiesu likumā paredzētas tikai piecas situācijas, kad šķīrējtiesnesis ieinteresētības dēļ nevar piedalīties lietas izskatīšanā, tomēr visus interešu konfliktus likumā nav iespējams uzskaitīt, tādējādi Latvijā plašāk varētu piemērot IBA Vadlīnijas.

Latvijā daudzās šķīrējtiesās netiek prasīts šķīrējtiesnesim rakstiski piekrist viņa/viņas iecelšanai un aizpildīt neatkarības formu, kurā būtu jāuzrāda iespējamie interešu konflikta riski, ja tādi pastāv. Arī šķīrējtiesnešu noraidīšanas process nav pietiekami kontrolēts un caurskatāms, kā arī slēgti šķīrējtiesnešu saraksti rada nopietnus interešu konfliktus, kurus paši šķīrējtiesneši un šķīrējtiesas nenovērš. Tāpēc Latvijā ir pakāpeniski jāievieš tiesu palīdzība šķīrējtiesas procesā, kā tas ir paredzēts gan UNCITRAL Starptautiskās komerciālās arbitražas parauglikumā,²⁷ gan valstīs, kas seko

²⁵ Saskaņā ar šo pantu šķīrējtiesnesim ir rakstveidā jāpiekrīt būt par šķīrējtiesnesi.

²⁶ Sk. UNCITRAL Parauglikuma 13. pantu.

²⁷ 1985 UNCITRAL Model Law on International Commercial Arbitration. U.N. Doc A/40/17, Annex I, adopted by the United Nations Commission on International Trade Law on June 21, 1985. Saskaņā ar Parauglikuma 6. pantu tiesas sniedz palīdzību, ieceļot šķīrējtiesnešus, ja puses nespēj par tiem vienoties (11. panta trešā daļa), noraidot šķīrējtiesnešus, ja noraidījums nav bijis veiksmīgs saskaņā ar pušu pielīgto procesu (13. panta trešā daļa), atstatot šķīrējtiesnešus (14. pants), apstrīdot šķīrējtiesas lēmumu par jurisdikciju, ja tas nav izdevies šķīrējtiesā (16. panta trešā daļa), nodrošinot prasību (17. I pants), vācot pierādījumus (27. pants), apstrīdot šķīrējtiesas spriedumu (34. panta otrā daļa).

šim šķirējtiesas procesa unificētajam instrumentam.²⁸ Ir atzīts, ka šķirējtiesas procesa priekšrocība ir tajā, ka tiesa neiejaucas tās darbībā, tomēr ir vispāratzīts: lai šķirējtiesa būtu efektīvs strīdu izšķiršanas veids, ir nepieciešams tiesas atbalsts.²⁹ Tiesām ir lielākas pilnvaras nekā šķirējtiesnešiem, tādējādi tās efektīvāk var nodrošināt minimālo taisnīguma principu ievērošanu, tostarp arī šķirējtiesas procesā.

Ir saprotamas bažas, ka, ieviešot tiesu palīdzību šķirējtiesas procesā Latvijā, var tikt noslogotas vispārējās jurisdikcijas tiesas, tomēr, kā analizēts šajā rakstā, ja Latvijā būtu paredzēts vismaz šķirējtiesas spriedumu apstrīdēšanas mehānisms,³⁰ tad pilntiesīgāk tiktu garantēts taisnīgs process šķirējtiesā. Vērtējot arī citu valstu praksi, var konstatēt, ka šķirējtiesas sprieduma apstrīdēšana atšķirībā no slēgtu šķirējtiesnešu sarakstu ieviešanas var atrisināt problēmas, kas saistītas ar šķirējtiesnešu un šķirējtiesu neatkarību un objektivitāti.

Pašlaik Latvijas likumdevējs stāv krustcelēs un tam ir jāizlemj, vai sekot vispāratzītiem arbitražas tiesību principiem un atļaut kaut vai minimālu tiesas palīdzību šķirējtiesas procesā, piemēram, apstrīdēt šķirējtiesas spriedumu, vai tomēr veidot jaunu, striktu un pasaulē nepārbaudītu sistēmu un ieviest slēgtus šķirējtiesnešu sarakstus.

BIBLIOGRĀFIJA

- 1985 UNCITRAL Model Law on International Commercial Arbitration. U.N. Doc A/40/17, Annex I, adopted by the United Nations Commission on International Trade Law on June 21, 1985, Article 13.
- Background Information on the IBA Guidelines on Conflicts of Interest in International Arbitration, International Bar Association, 2004. Pieejams: http://www.ibanet.org/Publications/publications_IBA_guides_and_free_materials.aspx.
- Coccia M. The Jurisdiction of the Swiss Federal Tribunal on Challenges Against CAS Awards. CAS Bulletin, 2/2013, p. 8. Pieejams: http://www.tas-cas.org/d2wfiles/document/5890/5048/0/Bulletin202012_1.pdf.
- Fouchard, Gaillard, Goldman. On International Commercial Arbitration. Kluwer Law International, 1999, p. 408.
- Moses M. L. The Principles and Practice of International Commercial Arbitration. Cambridge University Press, 2008.

²⁸ Sk.: UNCITRAL Parauglikuma valstis. Pieejams: http://uncitral.org/uncitral/en/uncitral_texts/arbitration/1985Model_arbitration_status.html [aplūkots 2014. gada 1. augustā].

²⁹ Moses M. L. The Principles and Practice of International Commercial Arbitration. Cambridge University Press, 2008, p. 84.

³⁰ Sk.: UNCITRAL Parauglikuma 34. pantu. Šķirējtiesas sprieduma apstrīdēšana ir iespējama ļoti retos gadījumos. Šādā procesā tiesa nevar vērtēt šķirējtiesas spriedumu pēc būtības, bet var to atcelt, ja ir pārkāpti būtiski procesuālie noteikumi. Šķirējtiesas sprieduma atcelšanas pamati ir tādi paši pamati, kā neatzīstot un neizpildot šķirējtiesas spriedumu, un šos procesus var efektīvi apvienot. Veiksmīgi apstrīdot šķirējtiesas spriedumu šķirējtiesas procesa valstī, tas tiek atcelts un nav spēkā. Bet, ja šādas kārtības nav, tad, ja vienā valstī šķirējtiesas spriedums netiek atzīts un izpildīts (nevis apstrīdēts) vai par to netiek izsniegts izpildu raksts, tas nezaudē spēku un to var iesniegt atzišanai un izpildei citā valstī.

Rigozzi A. Challenging Awards of the Court of Arbitration for Sport. *Journal of International Dispute Settlement*, 2010. February, No. 1, p. 239.

The IBA Guidelines on Conflicts on Interests in International Arbitration. The First Five Years 2004-2009. The IBA Conflicts Committee, 2010. Pieejams: www.ibanet.org.

Normatīvie akti

Civilprocesa likums: Latvijas Republikas likums. *Latvijas Vēstnesis*, 1998. 3. novembris, Nr. 326/330 (1387/1391).

Grozījumi Civilprocesa likumā: Latvijas Republikas likums. *Latvijas Vēstnesis*, 2014. 4. jūlijs, Nr. 108 (5168).

Šķīrējtiesas likums: Latvijas Republikas likums (nav publicēts).

Juridiskās prakses materiāli

Arbitration Institute of the Stockholm Chamber of Commerce case: SCC Arbitration V (018/2009).

Cour d'appel Paris: La S. A. J. & P. Avax S. A. v. Société Tecnimont SPA, Feb. 12, 2009, in *Rev. Arb.* 18.

Court of Appeals, Second District, Division 3, California case: Mt. Holyoke Homes, L. P., v. Jeffer Mangels Butler & Mitchell, LLP, 24 September 2013. Pieejams: <http://caselaw.findlaw.com/ca-court-of-appeal/1645087.html>.

Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta lēmums lietā Nr. SKC- 34/2009 (nav publicēts).

Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta spriedums lietā: SKC-179/2008 (nav publicēts).

Satversmes tiesas spriedums lietā Nr. 2004–10–01: Par Civilprocesa likuma 132. panta pirmās daļas 3. punkta un 223. panta 6. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. pantam. *Latvijas Vēstnesis*, 2005. 18. janvāris, Nr. 3167, secinājuma daļas 10. §.

Swiss Federal Tribunal Judgment in Case: 4A_234/2010 Alejandro Valverde Belmont v. Comitato Olimpico Nazionale Italiano et al., 29 October 2010.

Jānis Neimanis, Dr. iur.

University of Latvia, Latvia, Assoc. Prof. / Latvijas Universitāte, Latvija, asoc. prof.

RĪCĪBA NEEFEKTĪVA TIESISKĀ REGULĒJUMA GADĪJUMĀ: DOKUMENTA PAZIŅOŠANAS ADRESES PIEMĒRS

AN ACTION IN THE CASE OF INEFFICIENT LEGAL FRAMEWORK: EXAMPLE OF THE ADDRESS FOR NOTIFICATION OF A DOCUMENT

Summary

The article aims to reveal the origin of addressee's co-operation principle and the meaning of notification of documents. The article analyzes the legal problem created by the legislative amendment in Article 4 of Law on Notification. The author reveals how the legislature, emphasizing the institute of the address of the declared place of residence, unreasonably reduces the effect of addressee's co-operation principle. The article offers a solution to the problem by applying the rules to be guided not by mere formalities, but by the synergy of good governance principle and the addressee's co-operation principle. Thus, the problem shall be solved without amendments to the law.

Keywords: notification of a document, the address of the declared place of residence, duty of addressee's co-operation, principle of effectiveness.

Atslēgvārdi: dokumenta paziņošana, deklarētā dzīvesvieta, adresāta sadarbības pienākums, efektivitātes princips.

Ievads

Valsts iestādes un tiesas dokumenta paziņošanai ir būtiska nozīme, jo tās nevar normāli funkcionēt, ja privātpersonām nav pieejami tiem adresētie lēmumi vai informācija. Tāpat iestādes nevar darboties, ja iestāžu lēmumi nevar tikt izpildīti, jo tie nav paziņoti lēmumu adresātiem. Dokumenta paziņošana nodrošina, ka adresāts uzzina par dokumentu un var veikt darbības savu subjektīvo tiesību izmantošanai vai aizsardzībai.

Latvijā iestādes un tiesas dokumentu paziņošanu administratīvajā procesā un Satversmes tiesas procesā regulē Paziņošanas likums, bet civilprocesā – Civilprocesa likums un kriminālprocesā – Kriminālprocesa likums. Ilgus gadus dokumentu paziņošanas tiesiskā regulējuma nepilnības izmantoja dokumentu adresāti, cenšoties izvairīties no tiem nevēlamu dokumentu saņemšanas, tādējādi kavējot šo dokumentu tiesisko seku iestāšanos. Šie trūkumi tika atzīmēti administratīvajā procesa iestādē un

tiesā efektīvizēšanas koncepcijas sagatavošanas laikā.¹ Tipiskākais veids, kā izvairīties no dokumentu saņemšanas, bija fiziski nepieņemt sūtīto dokumentu, uzaicinājumu to saņemt u. tml.

Ar Paziņošanas likuma pieņemšanu Latvijas tiesiskajā telpā tika formulēts adresāta sadarbības pienākuma princips. Par adresāta adresi tika atzīta adresāta norādītā dzīvesvieta. Taču ar 2012. gada 14. jūnija likumu *Grozījumi Paziņošanas likumā* tā 4. panta pirmā daļa tika izteikta jaunā redakcijā, nosakot, ka dokumentu paziņo uz deklarētās dzīvesvietas adresi vai papildu adresi, bet uz citu adresi tikai gadījumā, ja adresāts norādījis objektīvus apstākļus, kādēļ tas nepieciešams.² Tas grozīja sākotnējo pieeju, ka dokumentu pirmām kārtām paziņo uz paša adresāta norādīto adresi.

Tāpēc šā referāta mērķis ir analizēt grozītās dokumentu paziņošanas kārtības atbilstību tiesību sistēmai, atklāt tiesību principa un rakstīto tiesību normu regulējuma pretrunu. Referāts ir veltīts konkrētai, samērā šaurai juridiskai problēmai, kas atklājās, autoram sastādot Paziņošanas likuma komentārus, bet kuras analīze netika plašāk izvēsta publikācijas specifikas dēļ. Tāpēc šā referāta uzdevums ir piedāvāt atklātās problēmas atrisinājumu. Referātā izmantotas induktīvās, deduktīvās un analītiskās zinātniskā darba metodes.

Adresāta sadarbības pienākums un tā saknes Latvijas tiesību sistēmā

Paziņošanas likuma izstrādāšanas gaitā tika atklāts jauns tiesību princips – adresāta līdzdarbības (sadarbības) pienākums. Līdz tam šāds princips Latvijas tiesībās netika vārdiski formulēts, kaut arī tiesiskajā iekārtā jau pastāvēja. Adresāta sadarbības princips ir atvasināms no procesa dalībnieka godprātības pienākuma.³ Individuāla godprātības pienākums savukārt ir daļa no visas Latvijas tiesiskās iekārtas galvenā tiesību principa, kas vārdiski atklājas Civillikuma 1. pantā: *Tiesības izlietojamas un pienākumi pildāmi pēc labas ticības*.

Saskaņā ar labas ticības principu katram savas subjektīvās tiesības jāīsteno un subjektīvie pienākumi jāizpilda, ievērojot pārējo personu pamatotās intereses. Civillikuma 1. pantā ietverts tiesiski ētisks princips. Kā tāds tas nav izmantojams vienīgi civiltiesību subjektu savstarpējo attiecību koriģēšanai godīguma garā tajos gadījumos, kad šīs attiecības nav iespējams noregulēt ar pārējo tiesību normu palīdzību, kā arī publiskajās tiesībās. Tā, piemēram, publiskajās tiesībās pazīstamais samērīguma princips, demokrātiskās iekārtas princips un vienlīdzības princips arī ir vērsti uz

¹ Administratīvā procesa efektīvizēšanas koncepcija. Pieejams: <http://polsis.mk.gov.lv/LoadAtt/file55632.doc> [aplūkots 2013. gada 1. februārī]; informatīvais ziņojums "Par administratīvā procesa efektīvizēšanu". Pieejams: <http://polsis.mk.gov.lv/LoadAtt/file5013.doc> [aplūkots 2013. gada 1. februārī].

² Grozījumi Paziņošanas likumā: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2012. 27. jūnijs, Nr. 100.

³ Tiešā tekstā formulēts Administratīvā procesa likuma 148. panta otrajā daļā, Civilprocesa likuma 74. panta sestajā daļā.

sabiedrības un individuālu personu interešu iespējami labākā un taisnīgākā līdzsvara sasniegšanu.

Tādējādi autors uzskata, ka adresāta sadarbības pienākums ir Latvijas tiesiskās iekārtas daļa jau kopš tās izveidošanas brīža, taču atklājies tiesību piemērotājam ar tā rakstveidošanu (vai atsevišķu tā elementu rakstveidošanu⁴). Šāds tiesību principa atklāšanās veids Latvijā ar rakstīta likuma palīdzību ir ierasts,⁵ jo tiesību dogmatika vēl ir vāji attīstīta.

Adresāta deklarētā dzīvesvieta un cita adrese: līdzsvara meklējumi

Adresāta sadarbības pienākums dokumentu paziņošanā citastarp izpaužas kā pienākums pieņemt iestādes paziņoto dokumentu, paziņot savu adresi (tās izmaiņas) iestādei un būt sasniedzamam iestādei paziņotajā adresē. Tādēļ sākotnēji Paziņošanas likumā tika noteikts, ka fiziskai personai dokumentu paziņo uz deklarēto dzīvesvietas adresi vai deklarācijā norādīto pirmo papildu adresi, ja persona pati nav norādījusi citu adresi.⁶ Tas nozīmēja, ka iestādei pirmām kārtām ir jāievēro personas pašā norādītā adrese. Tas atbilda adresāta sadarbības pienākumam paziņot iestādei savu adresi un tādējādi demonstrēt apņemšanos būt tur sasniedzamai.

Prioritātes piešķiršana adresāta norādītajai adresei samazināja deklarētās dzīvesvietas, kas arī pēc būtības ir adresāta norādītā (publiski deklarētā) adrese, institūta nozīmi. Lai to līdzsvarotu, likumdevēja ieskatā priekšroka būtu dodama deklarētajai dzīvesvietai. Tādēļ likumdevējs laboja Paziņošanas likuma 4. panta pirmo daļu, nosakot, ka dokumentu paziņo uz deklarētās dzīvesvietas adresi vai papildu adresi, bet uz citu adresi tikai gadījumā, ja adresāts norādījis uz objektīviem apstākļiem, kādēļ tas nepieciešams.⁷ Grozījuma mērķis bija maksimāli ierobežot personu dokumentu sūtīšanu uz citām adresēm bez īpaša iemesla.⁸

Līdzsvara meklējumi ir vērtējami kritiski, jo jau iepriekš likumdevējs bija noteicis, ka fiziskajai personai dokumentu paziņo uz deklarētās dzīvesvietas adresi vai deklarācijā norādīto papildu adresi. Savukārt, ieviešot piebildi, ka dokumentu paziņo uz citu adresi tikai tad, ja adresāts norādījis uz objektīviem apstākļiem, kādēļ tas nepieciešams, likumdevējs ir sašaurinājis adresāta un iestādes sadarbības iespēju, apgrūtinot to ar papildu apstākļu norādīšanas un izvērtēšanas pienākumu. Tādējādi

⁴ Paziņošanas likumā norādīti adresāta pienākumi pieņemt iestādes paziņoto dokumentu, paziņot savu adresi (tās izmaiņas) iestādei, būt sasniedzamam iestādei paziņotajā adresē un būt atbildīgam par sadarbību ar savu pārstāvi vai adresē esošo personu dokumenta nodošanā.

⁵ Sk., piemēram, Administratīvā procesa likuma A daļā aprakstītos tiesību principus, Vides aizsardzības likuma 3. pantā minētos principus.

⁶ Paziņošanas likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2010. 30. jūnijs, Nr. 102.

⁷ Grozījumi Paziņošanas likumā: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2012. 27. jūnijs, Nr. 100.

⁸ 11. Saeimas Juridiskās komisijas 2012. gada 1. jūnija sēdes protokols Nr. 83, 2. §; Tieslietu ministrijas 2011. gada 23. novembra vēstules Nr. I-11/4733 "Par priekšlikumiem likumprojektam "Grozījumi Administratīvā procesa likumā"" (Nr. 51/Lp11) 3. punkts.

faktiski likumdevējs izjauc paša iepriekš atrasto līdzsvaru starp dzīvesvietas deklarēšanas institūtu un adresāta sadarbības pienākumu.

Izvērtējot tiesību normas piemērošanas prakses apstākļus, secināms, ka iestādei uzliktais pienākums vērtēt adresāta norādītās citas adreses izvēles objektīvos apstākļus ir neefektīvs. Atbilstoši adresāta sadarbības pienākumam iestāde var jau bez papildu faktu vērtēšanas pieņemt, ka adresāts būs sasniedzams norādītajā adresē. Tāpat pienākums noskaidrot adresāta deklarētās dzīvesvietas adresi iestādei prasa pieeju Iedzīvotāju reģistram, laiku un finanšu līdzekļus. Iesligstot apstākļu novērtējumā, iestāde riskē, ka tās dokumenta paziņošana varētu tikt apstrīdēta.

Tiesiskās problēmas risinājums

Aplūkotā situācija atklāj tiesību piemērošanas tipisku problēmu: normas teksts vedina tās adresātus rīkoties neefektīvi. Atbilstošākā juridiskā metode šādā gadījumā ir normas teksta redukcija, panākot, ka normas teksts atbilst normas mērķim,⁹ normas iztulkošanai, dodot priekšroku efektivitātes apsvērumiem (efektīvākajam un lietderīgākajam rezultātam) vai savstarpēji konkurējošo “tiesisko labumu” saskaņošanai.¹⁰

Iepazīstoties ar Paziņošanas likuma 4. panta pirmo daļu, tās grozījumu tapšanas vēsturi un likumdevēja mērķiem, secināms, ka likumdevēja mērķis korekti atspoguļots normas tekstā, t. i., maksimāli ierobežot dokumentu paziņošanu uz citu adresi, kas nesakrīt ar deklarēto dzīvesvietu, bez īpaša iemesla. Tas nozīmē, ka nav pamata teleoloģiskās redukcijas izmantošanai vai iztulkošanai, kas būtu pretēja šim skaidri konstatējamam likumdevēja mērķim (pretējā gadījumā tā būtu piemērotāja paša tiesībspolitisko mērķu sasniegšana¹¹).

Vienlaikus būtu iespējams saprātīgi interpretēt likumdevēja jaunieviesto piebil-
di – ja adresāts norādījis uz objektīviem apstākļiem, kādēļ tas nepieciešams, ievērojot adresāta sadarbības pienākuma saturu. Formāli raugoties, ja adresāts ir norādījis iestādei citu adresi, kas nav deklarētās dzīvesvietas adrese, un nav norādījis izvēles pamatojumu, iestādei būtu jāpaziņo dokuments uz deklarētās dzīvesvietas adresi, bet, ja pamatojums norādīts, – būtu tas jāvērtē. Taču, tā kā adresāta sadarbības principa saturā ietilpst arī adresāta pienākums būt sasniedzamam iestādei paziņotajā adresē, tad iestāde rīkotos efektīvāk, ja paziņotu dokumentu uz adresāta norādīto adresi. Vienlaikus tas atbilstu labai pārvaldībai, organizējot dokumenta paziņošanu pēc iespējas ērtāk privātpersonai. Tādējādi adresāta norādītā adrese (kas atšķiras no deklarētās dzīvesvietas) būtu saprotama jau kā adresāta objektīva nepieciešamība bez papildu argumentu izvērtējuma vajadzības. Līdz ar to problēma atrisināma, savstarpēji saskaņojot “tiesiskos labumus” – pārvaldes darbības ātrumu un efektivitāti, labu pārvaldību un adresāta sadarbības pienākumu.

⁹ Neimanis J. Teleoloģiskā redukcija. Jurista Vārds, 2005. 17. maijs, Nr. 18.

¹⁰ Zipelius R. Juristische Methodenlehre. 8. Aufl. München: Beck, 2003, S. 60.

¹¹ *Ibid.*, S. 62.

Kopsavilkums

1. Adresāta sadarbības pienākums ir Latvijas tiesiskās iekārtas daļa jau kopš tās izveidošanas brīža, taču atklājies tiesību piemērotājam ar tā rakstveidošanu (vai atsevišķu tā elementu rakstveidošanu).
2. Izdarot grozījumus Paziņošanas likuma 4. panta pirmajā daļā, likumdevējs jau iepriekš atrasto līdzsvaru starp dzīvesvietas deklarēšanas institūtu un adresāta sadarbības pienākumu izjauc. Izvērtējot tiesību normas piemērošanas prakses apstākļus, secināms, ka iestādei uzliktais pienākums vērtēt adresāta norādītās citas adreses izvēles objektīvos apstākļus ir neefektīvs.
3. Tā kā adresāta sadarbības principa saturā ietilpst arī adresāta pienākums būt sasniedzamam iestādei paziņotajā adresē, tad iestāde rīkotos efektīvāk, ja paziņotu dokumentu uz adresāta norādīto adresi. Vienlaikus tas atbilstu labai pārvaldībai, organizējot dokumenta paziņošanu pēc iespējas ērtāk privātpersonai. Tādējādi adresāta norādītā adrese (kas atšķiras no deklarētās dzīvesvietas) būtu saprotama jau kā adresāta objektīva nepieciešamība bez papildu argumentu izvērtējuma vajadzības.

BIBLIOGRĀFIJA

Monogrāfijas

Zipeliuss R. Juristische Methodenlehre. 8. Aufl. München: Beck, 2003, S. 60.

Raksti žurnālos

Neimanis J. Teleoloģiskā redukcija. Jurista Vārds, 2005. 17. maijs, Nr. 18.

Normatīvie akti

Paziņošanas likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2010. 30. jūnijs, Nr. 102.

Grozījumi Paziņošanas likumā: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2012. 27. jūnijs, Nr. 100.

Juridiskās prakses materiāli

11. Saeimas Juridiskās komisijas sēdes 2012. gada 1. jūnija sēdes protokols Nr. 83, 2. § (nav publicēts).

Administratīvā procesa efektivizēšanas koncepcija. Pieejams: <http://polsis.mk.gov.lv/LoadAtt/file55632.doc> [aplūkots 2014. gada 1. augustā].

Informatīvais ziņojums "Par administratīvā procesa efektivizēšanu". Pieejams: <http://polsis.mk.gov.lv/LoadAtt/file5013.doc> [aplūkots 2014. gada 1. augustā].

Tieslietu ministrijas 2011. gada 23. novembra vēstule Nr. 1-11/4733 "Par priekšlikumiem likumprojektam "Grozījumi Administratīvā procesa likumā"" (Nr. 51/Lp11) (nav publicēts).

Daiga Rezevska, Dr. iur.

University of Latvia, Latvia, Prof. / Latvijas Universitāte, Latvija, prof.

VISPĀRĒJIE TIESĪBU PRINCIPI UN JURIDISKĀS KULTŪRAS ATTĪSTĪBA LATVIJĀ

GENERAL PRINCIPLES OF LAW AND EVOLVEMENT OF LEGAL CULTURE IN LATVIA

Summary

The aim of the paper is to analyze the notion of the inner legal culture in conjunction with the notion of general principles of law and establish how these two legal phenomena have mutually influenced each other and, in particular, how the general principles of law have served to speed up the process of the legal arrangement transformation in Latvia after regaining of the independence, returning to the continental European legal system where it belonged before the occupation.

Keywords: general principles of law, legal culture, legal systems, the doctrine of the sources of law.

Atslēgvārdi: vispārējie tiesību principi, juridiskā kultūra, tiesību saimes, tiesību avotu doktrīna.

Ievads

Šā raksta mērķis ir analizēt jēdzienu “juridiskā kultūra” un “vispārējie tiesību principi” saturu un to saistību un savstarpējo mijiedarbību. Raksta mērķis ir pierādīt, ka vispārējo tiesību principu nozīmes apzināšanās un to atzišana par vienu no patstāvīgiem tiesību avotiem ir sekmējusi Latvijas tiesiskās sistēmas veiksminīgāku, kvalitatīvāku un ātrāku reintegrāciju kontinentālās Eiropas tiesību saimē.

Raksta tapšanā ir izmantotas tādas zinātniskās pētniecības metodes kā vēsturiskā metode, izsekojot vispārējo tiesību principu izpratnes veidošanās un attīstības dinamikai, un sistēmiskā metode, analizējot juridiskās kultūras un vispārējo tiesību principu savstarpējo ietekmi un tās projekciju uz tiesiskās sistēmas attīstību.

Juridiskās kultūras izpratne

Juridiskā kultūra tās plašākajā nozīmē ir viens veids, kā aprakstīt juridiski orientētas uzvedības un attieksmes relatīvi stabilus paraugtipus. Tās identificējošie elementi ir atrodamī gan faktos par institūcijām, piemēram, juristu skaits un loma vai

tiesnešu apstiprināšanas un kontroles veidi, gan dažādās uzvedības formās, piemēram, tiesāšanās, gan vērtībās, pieņēmumos un mentalitatē.¹

Juridiskā kultūra tiek iedalīta divos veidos – iekšējā un ārējā juridiskajā kultūrā. Iekšējā juridiskā kultūra norāda uz juristu profesionāļu idejām un praksi, kamēr ārējā juridiskā kultūra norāda uz plašāku sociālo grupu viedokļiem, interesēm un attieksmi pret tiesībām.² Šā raksta zinātniski pētnieciskā mērķa sasniegšanai tiks pētīta tieši juridiskās kultūras iekšējā dimensija, proti, kā vispārējie tiesību principi, to atzīšana un piemērošana ietekmējusi juridisko praksi un kā tas savukārt ir ietekmējis Latvijas tiesiskās sistēmas kvalitatīvu attīstību.

Tiesību avotu doktrīnas attīstība

Pirmo reizi Latvijas tiesiskajā sistēmā apzināta uzmanība vispārējo tiesību principu jēdzienam un to nozīmei tika pievērsta 1996. gadā ar toreizējā Eiropas Cilvēktiesību tiesas tiesneša Egila Levita interviju laikrakstā *Diena – Starp tiesību normu un tiesisko realitāti*.³ Toreiz Egils Levits teica: *Latvija pašlaik atrodas pārejas jeb transformācijas procesā un var tikt pieskaitīta pie tā saucamā jauktā tiesību loka, proti, kaut arī tiesību normu "teksta līmeni" Latvija iekļaujas kontinentālās Eiropas jeb romāņu-ģermāņu tiesību lokā, tomēr šīs normas joprojām tiek pielietotas pēc sociālistiskās metodoloģijas*.⁴ Iespējams, viņš pats nenojauta, cik klasiska, nozīmīga un ilgi lietota kļūs viņa izteiktā tēze. Tomēr tieši tā notika. Šī tēze iedvesmoja tiesību zinātniekus pievērsties okupācijas un padomju varas laika juridiskās akulturācijas⁵ rezultātā līdz tam Latvijas tiesiskajā sistēmā ilgi aizmirstā juridiskā fenomena – vispārējo tiesību principu – izpētei.

Padomju tiesību sistēmā nepastāvēja likumdevēja un tiesību normu piemērotāju formāli atzītā⁶ tiesību avotu daudzveidība. Pēc neatkarības atgūšanas Latvijas tiesību zinātne bija pirmā, kas sāka atteikties no tik daudzus gadus valdījušās tiesību

¹ Sal.: Nelken D. Using the Concept of Legal Culture. Australian Journal of Legal Philosophy, 2004, No. 29.

² Nelken D. Using the Concept of Legal Culture. Australian Journal of Legal Philosophy, 2004, No. 29; Friedman L. The Legal System. A Social Science Perspective. New York: Russell Sage Foundation, 1975, pp. 193–269.

³ Levits E. Starp tiesību normu un tiesisko realitāti. Intervija. Diena, 1996. 10. oktobris.

⁴ Sk.: turpat.

⁵ Par akulturācijas izpratni sk. vairāk: Osipova S. Latvijas tautas tiesiskā apziņa un Latvijas valsts. Jurista Vārds, 2012. 25. decembris, Nr. 52; sk. arī: Osipova S. Nacionālo tiesību nenacionālie avoti. Jurista Vārds, 2011. 20. decembris, Nr. 51.

⁶ Padomju tiesību sistēmai raksturīga tā saucamā fikciju teorija, proti, tas, kas notiek realitātē, ir viena lieta, bet tas, kas tiek formāli atzīts, ir pavisam kas cits. Tāpat arī attiecībā uz tiesību avotu doktrīnu: kaut arī kā vienīgie tiesību avoti tika atzīti normatīvie tiesību akti (piemēram, sk.: Plotnieks A. Padomju socialistiskās tiesības. Rīga: Zvaigzne, 1975, 192.–193. lpp.), faktiski gan zinātnieki, gan tiesību normu piemērotāji atzina un izmantoja arī citus tiesību avotus, piemēram, judikatūru vispār-saistošo Augstākās tiesas plēnuma lēmumu veidā. Nereti uz Augstākās tiesas plēnuma lēmumiem tiesas atsaucās pat nolēmumu rezolutīvajā daļā. Sk.: Sniedziet G. Tiesību palīgavoti, piemērojot tiesību normas. Jurista Vārds, 2005. 18. oktobris, Nr. 39.

pozitīvisma doktrīnas, saskaņā ar to par vienīgo tiesību avotu tika atzīts “likums” (domāts plašākā nozīmē – normatīvie tiesību akti) un netika pieļauta pat iespēja, ka varētu pastāvēt kādi virspozitīvi tiesību principi, kuri būtu likumdošanas leģitimitātes kritērijs un kurus tiesas varētu tieši piemērot likumu robu esamības gadījumos.

Tāpēc vispārējo tiesību principu izpētes uzsākšana un centieni tos nosaukt par vienu no tiesību avotu veidiem, kas pastāv atjaunotās Latvijas Republikas tiesiskajā sistēmā un vēl vairāk – būtu izmantojami tiesību normu piemērošanā, bija liela uzdrīkstēšanās. Pirmais apjomīgākais zinātniskais pētījums par vispārējo tiesību principu izpratni un nozīmi latviešu valodā tika publicēts 1997. gadā.⁷ Šajā pētījumā autore analizēja vispārējo tiesību principu nozīmi un to piederību pie tiesību avotiem, tomēr ievietoja vispārējos tiesību principus tiesību palīgavotu grupā, proti, secinot, ka tie nav tiesību normas jeb patstāvīgie tiesību avoti.⁸

Pastāv vairāki faktori, kas noteic, tieši kādi tiesību avotu veidi pastāv katrā konkrētā valstī. Šie faktori var būt: 1) piederība pie noteiktas tiesību saimes; 2) tiesiskās sistēmas valdošā tiesību izpratne, kā arī 3) tiesiskās sistēmas vēsturiskās attīstības posms. Tas, ka pēc neatkarības atjaunošanas Latvijas tiesiskajai sistēmai jāatgriežas kontinentālās Eiropas tiesību saimē, bija loģisks un neapstrīdams secinājums, tomēr tiesiskā apziņa, kura balstās uz kādu konkrētu tiesību izpratni, tik ātri nespēj mainīties. Tiesiskā apziņa un juridiskā kultūra līdz ar to ir savstarpējā dinamiskā saistīti jēdzieni.⁹

1997. gadā iekšējā juridiskā kultūra, kas pamatā joprojām balstījās uz juridiskā pozitīvisma tiesību izpratni,¹⁰ Latvijas tiesiskajā sistēmā bija attīstījusies tik tālu, ka juristi profesionāli varēja pieņemt ideju, ka blakus rakstītajiem, pozitīvētajiem tiesību avotiem var pastāvēt vēl kāds tiesību avots, bet tikai kā argumentācijas palīgīdzeklis, ar ko pastiprināt uz rakstītas tiesību normas pamatotu nolēmumu. Vēl vairāk šādas sākotnējās izpratnes pamatošanai un pierādīšanai palīdzēja tas, ka vairāki normatīvie tiesību akti¹¹ tekstā tieši atsaucās uz vispārējiem tiesību principiem, un situācijā, kad

⁷ Iljanova D. Vispārīgie tiesību principi kā tiesību avots. Latvijas Vēstnesis, 1997, Nr. 277/27.

⁸ Saskaņā ar Latvijas tiesību avotu doktrīnu tiesību avoti tiek iedalīti divās grupās: 1) patstāvīgajos tiesību avotos jeb tiesību avotos ar vispāršaistošu raksturu; 2) tiesību palīgavotos jeb tiesību avotos, kuriem nepiemīt vispāršaistošs raksturs. Šāda tiesību avotu iedalījuma pamatā ir ļoti būtiska pazīme jeb iedalījuma pamatā esošais kritērijs – vispāršaistošs raksturs. Tas nozīmē, ka patstāvīgie tiesību avoti atšķirībā no tiesību palīgavotiem 1) sastāv no tiesību normām, tātad ir vispārobligāti un saistoši; 2) katrs no patstāvīgo tiesību avotu veidiem ir patstāvīgi piemērojams, lai pamatotu juridisko nolēmumu pamatojuma (rezolutīvo) daļu, – tas nozīmē, ka nolēmumu var pamatot atsevišķi ar katru patstāvīgo tiesību avotu veidu. Turpreti tiesību palīgavotiem nav vispāršaistoša rakstura un tos var izmantot tikai juridisko nolēmumu argumentācijai (motīvu daļā). Sal.: Jelāgins J. Tiesību pamatavoti. No: Mūsdienu tiesību teorijas atziņas. Rīga: TNA, 1999; Sniedzīte G. Tiesnešu tiesības. Jēdziens un nozīme Latvijas tiesību avotu doktrīnā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2013.

⁹ Sk. līdzīgi: Osipova S. Latvijas tautas tiesiskā apziņa un Latvijas valsts. Jurista Vārds, 2012. 25. decembris, Nr. 52.

¹⁰ Par juridiskā pozitīvisma doktrīnu skatīt vairāk: Peczenik A. On Law and Reason. Dordrecht, Boston, London: Kluwer Academic Publishers, 1989, pp. 222–228; Liepa L. Pozitīvās tiesības. No: Mūsdienu tiesību teorijas atziņas. Rīga: Latvijas Universitāte, 1997.

¹¹ Piemēram: Latvijas Republikas Civillikums: Latvijas Republikas likums. Rīga: Arods, 1993; Par tiesu varu: Latvijas Republikas likums. Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs, 1993. Nr. 1.

juridiskā pozitīvisma doktrīna joprojām turpināja būt valdošā un iekšējo juridisko kultūru noteicošā, šādam argumentam bija nenoliedzama nozīme, jo bieži uzdots un populārs tajā laikā bija juristu praktiķu jautājums: bet kur tas ir rakstīts?

Tomēr nākamie gadi ienesa būtiskas izmaiņas vispārējo tiesību principu izpratnes un nozīmes attīstībā. Tā 1999. gadā tika publicēts zinātnisks pētījums par vispārējo tiesību principu izpratni un to funkcionālo nozīmi demokrātiskas tiesiskās valsts tiesiskajā sistēmā,¹² un šai pētījumā pirmo reizi vispārējie tiesību principi tika ierindoti patstāvīgo tiesību avotu grupā, norādot uz to vispārējo raksturu, proti, pierādot, ka tie ir īstas, tiešai piemērošanai derīgas tiesību normas. 2000. gadā tika publicēti vairāki pētījumi par konkrētu vispārējo tiesību principu saturu konkretizāciju,¹³ kas atkal sekmēja un veicināja iekšējās juridiskās kultūras tālāku attīstību vispārējo tiesību principu izpratnes un nozīmes apzināšanas virzienā. Vēl vairāk, uzmanīgi tika norādīts, ka Rietumu tiesību lokā blakus rakstītajiem tiesību avotiem tiek atzīti arī tādi tiesību avoti kā vispārējie tiesību principi, kuriem var būt pat augstāks rangs kā konstitūcijai.¹⁴

Nākamajos gados turpinājās vispārējo tiesību principu kā īstu un tiešai piemērošanai derīgu tiesību normu pierādīšana. Tika publicēti vairāki zinātniski raksti par tiesību normu izpratni mūsdienu demokrātiskas tiesiskās valsts tiesiskajā sistēmā un tai skaitā par vispārējiem tiesību principiem kā tiesību normu.¹⁵ Šis tiesību avotu doktrīnas attīstības posms, kura laikā joprojām bija jāpierāda vispārējo tiesību principu vispārējo spēks un to vieta patstāvīgo tiesību avotu grupā, noslēdzās 2004. gadā, kad spēkā stājās Administratīvā procesa likums,¹⁶ kura 1. panta ceturtajā daļā melns uz balta bija noteikts: *Tiesību norma ir normatīvs akts (tā daļa) un vispārējie tiesību principi*; šai gadā arī raksta autore aizstāvēja promocijas darbu *Vispārējo tiesību principu aksioloģiskie un funkcionālie aspekti Latvijas tiesiskās sistēmas transformācijā*,

¹² Iljanova D. Vispārīgie tiesību principi un to funkcionālā nozīme. No: Mūsdienu tiesību teorijas atziņas. Rīga: TNA, 1999.

¹³ Briede J. Par samērīgumu administratīvajā procesā. Latvijas Vēstnesis, 2000. Nr. 16; Briede J. Par tiesisko palāvību administratīvajā procesā. Latvijas Vēstnesis, 2000. Nr. 19; Briede J. Par vienlīdzību administratīvajā procesā. Latvijas Vēstnesis, 2000. Nr. 25; Levits E. Samērīguma princips publiskajās tiesībās – *jus commune europaeum* un Satversmē ietvertais konstitucionāla ranga princips. Likums un Tiesības, 2000. 2. sēj., Nr. 9 (13).

¹⁴ Levits E. Cilvēktiesības Eiropas Savienības tiesību sistēmā. Likums un Tiesības, 2000. 2. sēj., Nr. 11 (15), 332. lpp.

¹⁵ Kalniņš E. Publiskas ticamības princips tiesu praksē. Likums un Tiesības, 1999. 1. sēj., Nr. 2; Kalniņš E. Tiesību normas spēkā esamība un intertemporālā piemērojamība. Likums un Tiesības, 2000. 2. sēj., Nr. 7 (11); Iljanova D. Tiesību normu un principu kolīzija. Likums un Tiesības, 2000. 2. sēj., Nr. 8 (12); Iljanova D. Vispārējo tiesību principu aksioloģiskie un funkcionālie aspekti Latvijas tiesību sistēmas pārejas periodā. No: Tiesību transformācijas problēmas sakarā ar integrāciju Eiropas Savienībā. Starptautiskās konferences materiāli. Rīga: LU, 2002; Iljanova D. Vispārējo tiesību principu izpratnes izcelšanās vēsturiskā perspektīva. Latvijas Vēsture. Jaunie un Jaunākie Laiki, 2003. Nr. 3 (51); Iljanova D. Axiological and functional aspects of the general principles of law in the transitional period of the legal system of Latvia. In: Problems of Transformation of Law in Connection with European Integration. Materials of International Conference. Rīga, 2002; Levits E. Par tiesiskās vienlīdzības principu. Latvijas Vēstnesis, 2003. Nr. 68.

¹⁶ Administratīvā procesa likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2001. Nr. 164.

kurā sniegts teorētisks pamatojums vispārējo tiesību principu vispārīsaistošajai normatīvitātei, un vēlāk izdeva grāmatu.¹⁷

Tiesību normu piemērotāju iekšējās juridiskās kultūras attīstība

Latvijas Republikas Satversmes tiesa, kas tika izveidota 1996. gadā,¹⁸ savu pirmo spriedumu pasludināja 1997. gada 7. maijā,¹⁹ un jau šajā pirmajā lietā tiesa sastapās ar zināmo jautājumu: bet kur tas ir rakstīts? Proti, lietā bija jāizšķir jautājums par to, vai Saeima, grozot kāda likuma konkrētu pantu un tikai izsakot savu gribu negrozīt kādu citu pantu vai tā daļu, par ko likumā par grozījumiem, protams, nekas netiek minēts, bet par ko šāda informācija ir atrodamā tikai Saeimas plenārsēžu stenogrammās, ar to ir noteikusi, ka šim pēdējam pantam vai tā daļai jāpaliek spēkā esošajā redakcijā, kamēr attiecīgā Saeima darbojas, kā to pieprasīja tolaik spēkā esošais Latvijas Republikas Satversmes²⁰ 81. pants. Valsts tiesiskā sistēma ir tāda, kāda ir tās Satversmes tiesa. Un Latvijas Republikas Satversme tiesa bija mūsdienīga, demokrātiskas tiesiskas valsts konstitucionālā tiesa. Jau tās pirmajā spriedumā Satversmes tiesa atsaucās uz vispārējiem tiesību principiem, konkretizējot tos un atzīstot par spēkā neesošām tās rakstītās tiesību normas, kas bija pretrunā ar šiem nekur nepozitīvētajiem, tikai tiesību zinātnes grāmatās aprakstītajiem tiesību avotiem, kuri pastāv ikvienas demokrātiskas tiesiskas valsts tiesiskajā sistēmā neatkarīgi no likumdevēja un virs likumdevēja.

Sākotnēji Satversmes tiesa, piemērojot vispārējos tiesību principus, tos nesaistīja ar Satversmi,²¹ taču drīz vien Satversmes tiesa blakus vispārējiem tiesību principiem sāka minēt Satversmes 1. pantu,²² paskaidrojot, ka *no šā panta izriet virkne tiesiskas valsts principu, arī varas dalīšanas un likumības princips*.²³ Vēlāk Satversmes tiesa precizēja, ka vispārējie tiesību principi izriet tieši no demokrātijas jēdziena: *No Satversmes 1. pantā ietvertā demokrātiskas republikas jēdziena visām valsts institūcijām*

¹⁷ Iljanova D. Vispārējo tiesību principu aksioloģiskie un funkcionālie aspekti Latvijas tiesiskās sistēmas transformācijā. Promocijas darbs. LU: Rīga, 2004; Iljanova D. Vispārējo tiesību principu nozīme un piemērošana. Rīga: Ratio iuris, 2005, 140 lpp.

¹⁸ Grozījums Latvijas Republikas Satversmē: Latvijas Republikas konstitucionālais likums. Latvijas Vēstnesis, 1996. Nr. 100/101; Sal.: Iljanova D. The Republic of Latvia. Constitutional Law of 10 EU Member States. The 2004 Enlargement. The Hague, London, Boston: Kluwer Law International, 2006, pp. V47–V51.

¹⁹ Satversmes tiesas 1997. gada 7. maija spriedums lietā Nr. 04-01(97). Pieejams: www.satv.tiesa.gov.lv [aplūkots 2014. gada 19. augustā].

²⁰ Latvijas Republikas Satversme: Latvijas Republikas konstitūcija. Latvijas Vēstnesis, 1993. Nr. 43.

²¹ Satversmes tiesas 1997. gada 7. maija spriedums lietā Nr. 04-01(97). Pieejams: www.satv.tiesa.gov.lv [aplūkots 2014. gada 19. augustā].

²² Satversmes tiesas 1998. gada 11. marta spriedums lietā Nr. 04-05(97), 4. punkts. Pieejams: www.satv.tiesa.gov.lv [aplūkots 2014. gada 19. augustā].

²³ Satversmes tiesas 1999. gada 1. oktobra spriedums lietā Nr. 03-05(99), 1. punkts. Pieejams: www.satv.tiesa.gov.lv [aplūkots 2014. gada 19. augustā].

izriet pienākums savā darbībā [...] ievērot likumību, varas dalīšanu [...] un citus tiesiskas valsts principus, arī samērīguma un tiesiskās paļāvības principus.²⁴

Līdz neatkarības zaudēšanai 1940. gadā gan tiesību teorijā, gan praksē vispārējie tiesību principi (tiesiskas valsts princips) tika uztverti kā paši par sevi pastāvoši un netika sasaistīti ar Satversmes tekstu.²⁵ Savukārt, kā jau minēts iepriekš, padomju tiesību sistēmas laika akulturācijas ietekmē daudzi demokrātiskas tiesiskas valsts funkcionēšanas pamatelementi bija zuduši no tiesību normu piemērotāju iekšējās juridiskās kultūras. Līdz ar to, no vienas puses, vispārējo tiesību principu sasaiste ar Satversmes 1. pantu un demokrātijas jēdzienu ir uzskatāma par zināmas nedrošības pazīmi, bet, no otras puses, Satversmes tiesai tādējādi bija vieglāk un ārējās juridiskās kultūras nesējiem saprotamāk norādīt uz vispārējo tiesību principu prevalēšanu pār rakstītajām tiesību normām un tiesas spriešanas, pamatojoties uz vispārējiem tiesību principiem, leģitimēšanu.²⁶

Nākamais būtiskais vispārējo tiesību principu piemērošanas aktivizēšanas vilnis notika 2004. gadā līdz ar administratīvo tiesu darbības uzsākšanu un Administratīvā procesa likuma stāšanās spēkā. Administratīvās tiesas pacēla vispārējo tiesību principu piemērošanu ikdienas darba līmenī, bet par vienu no nozīmīgākajiem uzskatāms Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2007. gada 8. marta spriedums lietā Nr. SKA-89/2007,²⁷ kurā tiesa noteica: *Latvijas valstij ir pienākums nodrošināt taisnīgu līdzsvaru starp indivīda tiesībām uz ģimenes dzīvi un sabiedrības interesēm imigrācijas kontroles jomā. Šādu līdzsvaru ne vienmēr spēj panākt likumdevējs, pieņemot tiesību normas, tāpēc pienākums ievērot līdzsvaru gulstas arī uz tiesību piemērotāju, kas izvērtē katru gadījumu individuāli. Līdz ar to iestādei, izdodot jebkura veida administratīvo aktu, tostarp obligāto administratīvo aktu, ir jāvērtē, vai tas nesamērīgi neierobežo personas pamattiesības. Ar šo tēzi tiesa norādīja uz to, ka Latvijas tiesiskā sistēma ir demokrātiskas tiesiskas valsts tiesiskā sistēma ar atbilstoši attīstītu iekšējo juridisko kultūru un ka tajā rakstītās tiesību normas ir pakļautas nerakstīto, bet vispārējo tiesību principu prioritātei.*

Nobeiguma vietā

1996. gadā Egils Levits teica, ka Latvija atrodas transformācijas procesā no padomju tiesību loka uz kontinentālās Eiropas romāņu-ģermāņu tiesību saimi. 2013. gadā Eiropas Savienības Tiesas tiesnesis Egils Levits secināja: *Latvijas tiesību sistēma ir iegājusi "miera ostā" – pilnībā (likumdošanas, intelektuāla, valsts rīcības līmenī) transformējusies no padomju tiesību loka uz piederību Rietumeiropas tiesību saimei un "pieslēgusies" Eiropas Savienības tiesību sistēmai. Šis process, Egila Levita ieskatā,*

²⁴ Sal.: Autoru kolektīvs. Satversmes 1. panta komentārs. No: Balodis R. (zin. red.). Latvijas Republikas Satversmes komentāri. I nodaļa. Vispārējie noteikumi. Rīga: TNA, 2014.

²⁵ Pleps J. Satversmes iztulkošana. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2012, 163. lpp.

²⁶ Sal.: Iljanova D. Vispārējo tiesību principu nozīme un piemērošana. Rīga: Ratio iuris, 2005, 75. lpp.

²⁷ AT Senāta Administratīvo lietu departamenta 2007. gada 8. marta spriedums, lieta Nr. SKA-89/2007. Pieejams: www.tiesas.lv [aplūkots 2014. gada 19. augustā].

ir noticis kopumā veiksmīgi, jo tiesiskā ziņā Latvija nekādā veidā negatīvi neizceļas starp citām Eiropas Savienības dalībvalstīm, turklāt nacionālā tiesību sistēma darbojas, neapgrūtinot valsts dalību šajā organizācijā.²⁸

Komentējot pašreizējo situāciju, Egils Levits secina, ka Latvija šobrīd ir Rietumu (kontinentālās Eiropas) tiesību lokam piederoša, visumā apmierinoši funkcionējoša tiesību sistēma un viduvēji funkcionējoša Rietumu tipa demokrātiska un tiesiska valsts. Tas būtu jāuzskata par lielu sasniegumu tik īsā laika posmā un specifiskajos apstākļos, jo, kā viņš pats atzina, 1993. gadā, piedaloties tiesību sistēmas atjaunošanā, viņam bijis visai maz pārliecības par padomju apstākļos skoloto juristu spēju izveidot tiesisku valsti. Savukārt vēl pēc 20 gadiem savas “specifiskās” postpadomju pārejas perioda problēmas, Egila Levita ieskatā, Latvija jau būs vispār aizmirsusi.²⁹

Latvijas tiesiskajā sistēmā funkcionējošie juristi profesionāli pēc neatkarības atgūšanas varēja izvēlēties: ignorēt kontinentālās Eiropas tiesību lokam piederošas demokrātiskas tiesiskas valsts tiesiskās sistēmas patstāvīgo tiesību avotu – vispārējos tiesību principus – vai apzināt tos, pētīt un galu galā piemērot konkrētās tiesiskajās attiecībās kā īstas un tiešai piemērošanai derīgas tiesību normas. Latvijas tiesību zinātne uzsāka iekšējās juridiskās kultūras attīstību vispārējo tiesību principu virzienā, un juridiskā prakse to atbalstīja un papildīja ar konkrētu saturu. Tādējādi Latvija 20 gadu laikā kopš neatkarības atgūšanas ir kļuvusi par kontinentālās Eiropas romāņu-ģermāņu tiesību saimei piederošu tiesisko sistēmu un noslēgusi transformācijas periodu.

Kopsavilkums

1. Juridiskā kultūra tās plašākajā nozīmē ir viens veids, kā aprakstīt juridiski orientētas uzvedības un attieksmes relatīvi stabilus paraugtipus.
2. Juridiskā kultūra tiek iedalīta divos veidos – iekšējā un ārējā juridiskajā kultūrā. Iekšējā juridiskā kultūra norāda uz juristu profesionāļu idejām un praksi, kamēr ārējā juridiskā kultūra norāda uz plašāku sociālo grupu viedokļiem, interesēm un attieksmi pret tiesībām.
3. Tiesību avotu doktrīnas attīstībā pēc Latvijas neatkarības atgūšanas saistībā ar vispārējo tiesību principu vietu tiesību avotu sistēmā var izšķirt trīs posmus: 1) no neatkarības atgūšanas līdz 1997. gadam, kad vispārējie tiesību principi tiek atzīti par tiesību avotu, bet ierindoti tiesību palīgavotu grupā; 2) no 1997. gada līdz 1999. gadam, kad vispārējie tiesību principi tiek atzīti par tiesību normu un ierindoti patstāvīgo tiesību avotu grupā; 3) no 1999. gada līdz 2004. gadam, kad nostabilizējas vispārējo tiesību principu kā patstāvīgu tiesību avotu izpratne un nozīme un stājas spēkā Administratīvā procesa likums.
4. Tiesību normu piemērotāji ņēma vērā tiesību zinātnes centienus attīstīt iekšējo juridisko kultūru ar vispārējo tiesību principu palīdzību un piemēroja tos, lai

²⁸ Biriņu domnīca – jau desmito gadu pēc kārtas. Jurista Vārds, 2013. Nr. 32.

²⁹ Turpat.

atrisinātu konkrētas tiesiskās attiecības. Šajā sakarā īpaši atzīmējamas ir Satvermes tiesa un administratīvās tiesas.

5. Vispārējie tiesību principi ir bijis tas juridiskais fenomens, kas Latvijas tiesisko sistēmu ir padarījis par atvērtu tiesību sistēmu, paātrinājis tās veiksmīgu un kvalitatīvu atgriešanos kontinentālās Eiropas tiesību saimē, iedarbojoties uz Latvijas juristu profesionāļu iekšējo juridisko kultūru un attīstot to.

BIBLIOGRĀFIJA

- Bīriņu domnīca – jau desmito gadu pēc kārtas. Jurista Vārds, 2013. Nr. 32.
- Briede J. Par samērīgumu administratīvajā procesā. Latvijas Vēstnesis, 2000. Nr. 16.
- Briede J. Par tiesisko pašāvēību administratīvajā procesā. Latvijas Vēstnesis, 2000. Nr. 19.
- Briede J. Par vienlīdzību administratīvajā procesā. Latvijas Vēstnesis, 2000. Nr. 25.
- Friedman L. The Legal System. A Social Science Perspective. New York: Russell Sage Foundation, 1975.
- Iļjanova D. Axiological and functional aspects of the general principles of law in the transitional period of the legal system of Latvia. In: Problems of Transformation of Law in Connection with European Integration. Materials of International Conference. Rīga, 2002.
- Iļjanova D. The Republic of Latvia. Constitutional Law of 10 EU Member States. The 2004 Enlargement. The Hague, London, Boston: Kluwer Law International, 2006.
- Iļjanova D. Tiesību normu un principu kolīzija. Likums un Tiesības, 2000. 2. sēj., Nr. 8 (12).
- Iļjanova D. Vispārējo tiesību principu aksioloģiskie un funkcionālie aspekti Latvijas tiesību sistēmas pārejas periodā. No: Tiesību transformācijas problēmas sakarā ar integrāciju Eiropas Savienībā. Starptautiskās konferences materiāli. Rīga: LU, 2002.
- Iļjanova D. Vispārējo tiesību principu aksioloģiskie un funkcionālie aspekti Latvijas tiesiskās sistēmas transformācijā. Promocijas darbs. Rīga: LU, 2004.
- Iļjanova D. Vispārējo tiesību principu izpratnes izcelšanās vēsturiskā perspektīva. Latvijas Vēsture. Jaunie un Jaunākie Laiki, 2003. Nr. 3 (51).
- Iļjanova D. Vispārējo tiesību principu nozīme un piemērošana. Rīga: Ratio iuris, 2005.
- Iļjanova D. Vispārīgie tiesību principi kā tiesību avots. Latvijas Vēstnesis, 1997. Nr. 277/278.
- Iļjanova D. Vispārīgie tiesību principi un to funkcionālā nozīme. No: Mūsdienu tiesību teorijas atziņas. Rīga: TNA, 1999.
- Jelāģins J. Tiesību pamatavoti. No: Mūsdienu tiesību teorijas atziņas. Rīga: TNA, 1999.
- Kalniņš E. Publiskas ticamības princips tiesu praksē. Likums un Tiesības, 1999. 1. sēj., Nr. 2.
- Kalniņš E. Tiesību normas spēkā esamība un intertemporālā piemērojamība. Likums un Tiesības, 2000. 2. sēj., Nr. 7 (11).
- Levits E. Cilvēktiesības Eiropas Savienības tiesību sistēmā. Likums un Tiesības, 2000. 2. sēj., Nr. 11 (15).
- Levits E. Par tiesiskās vienlīdzības principu. Latvijas Vēstnesis, 2003. Nr. 68.
- Levits E. Samērīguma princips publiskajās tiesībās – *jus commune europaeum* un Satversmē ietvertais konstitucionāla ranga princips. Likums un Tiesības, 2000. 2. sēj., Nr. 9 (13).
- Levits E. Starp tiesību normu un tiesisko realitāti. Intervija. Diena, 1996. 10. oktobris.

- Liepa L. Pozitīvās tiesības. No: Mūsdienu tiesību teorijas atziņas. Rīga: Latvijas Universitāte, 1997.
- Nelken D. Using the Concept of Legal Culture. Australian Journal of Legal Philosophy, 2004. No. 29.
- Osipova S. Latvijas tautas tiesiskā apziņa un Latvijas valsts. Jurista Vārds, 2012. 25. decembris, Nr. 52.
- Osipova S. Nacionālo tiesību nenacionālie avoti. Jurista Vārds, 2011. 20. decembris, Nr. 51.
- Pecenik A. On Law and Reason. Dordrecht, Boston, London: Kluwer Academic Publishers, 1989.
- Pleps J. Satversmes iztulkošana. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2012.
- Plotnieks A. Padomju sociālistiskās tiesības. Rīga: Zvaigzne, 1975.
- Satversmes 1. panta komentārs. No: Balodis R. (zin. red.). Latvijas Republikas Satversmes komentāri. I nodaļa. Vispārējie noteikumi. Autoru kolektīvs. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2014.
- Sniedzīte G. Tiesību palīgavoti, piemērojot tiesību normas. Jurista Vārds, 2005. 18. oktobris, Nr. 39.
- Sniedzīte G. Tiesnešu tiesības. Jēdziens un nozīme Latvijas tiesību avotu doktrīnā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2013.

Normatīvie akti

- Latvijas Republikas Satversme: Latvijas Republikas konstitūcija. Latvijas Vēstnesis, 1993. Nr. 43.
- Grozījums Latvijas Republikas Satversmē: Latvijas Republikas konstitucionālais likums. Latvijas Vēstnesis, 1996. Nr. 100/101.
- Latvijas Republikas Civillikums: Latvijas Republikas likums. Rīga: Arods, 1993.
- Par tiesu varu: Latvijas Republikas likums. Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs, 1993. Nr. 1.
- Administratīvā procesa likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2001. Nr. 164.

Juridiskās prakses materiāli

- Satversmes tiesas 1997. gada 7. maija spriedums lietā Nr. 04-01(97). Pieejams: www.satv.tiesa.gov.lv [aplūkots 2014. gada 19. augustā].
- Satversmes tiesas 1998. gada 11. marta spriedums lietā Nr. 04-05(97). Pieejams: www.satv.tiesa.gov.lv [aplūkots 2014. gada 19. augustā].
- Satversmes tiesas 1999. gada 1. oktobra spriedums lietā Nr. 03-05(99). Pieejams: www.satv.tiesa.gov.lv [aplūkots 2014. gada 19. augustā].
- AT Senāta Administratīvo lietu departamenta 2007. gada 8. marta spriedums lietā Nr. SKA-89/2007. Pieejams: www.tiesas.lv [aplūkots 2014. gada 19. augustā].

Baiba Rudevska, Dr. iur.

Baltic Law Firm VARUL, Freelance adviser /

Baltijas juridiskais birojs VARUL, ārštata konsultante

INTERTEMPORĀLO TIESĪBU ATTĪSTĪBA LATVIJĀ: NO M. KRONA LĪDZ MŪSDIENĀM

DEVELOPMENT OF INTER-TEMPORAL LAW IN LATVIA: FROM M. KRON'S UNTIL TODAY

Summary

The Civil Law of Latvia (CL) was adopted on 28 January 1937. Section 3 of the CL contains the basic provision of inter-temporal application of legal norms in private law. In 1938 the Latvian legal scholar M. Krons published his research on the content of this legal norm. This article shows how inter-temporal law has developed since 1938 and what are the new contemporary theories that dominate in this field of law.

Keywords: inter-temporal application of legal norms, private law, Section 3 of the Civil Law, retroactivity, retrospectivity.

Atslēgvārdi: tiesību normu intertemporālā piemērošana, privāttiesības, Civillikuma 3. pants, retroaktivitāte, retrospektivitāte.

Ievads

Latvijas Civillikums (turpmāk – CL) ir pieņemts 1937. gada 28. janvārī un stājās spēkā 1938. gada 1. janvārī.¹ Pēc ilgā padomju okupācijas perioda CL spēks tika atjaunots ar 1992. gada 14. janvāra likumu *Par Latvijas Republikas 1937. gada Civillikumu*.² CL ievads un tajā esošais 3. pants no jauna stājās spēkā 1992. gada 1. septembrī.³ Tādējādi minētā norma tika saglabāta tās sākotnējā redakcijā, un līdz šim tā nav ne grozīta, ne papildināta, proti, 2014. gadā tās redakcija ir tieši tāda pati, kāda tā bija 1937. gada 28. janvārī. Vienlaikus jāņem vērā, ka visu padomju okupācijas laiku šī tiesību norma netika piemērota, t. i., pēc tās spēkā stāšanās 1938. gadā tā laika Latvijas juristi to paspēja piemērot tikai nedaudz vairāk kā divus gadus. Taču, neņemot vērā šo nelielo laika posmu, zvērināts advokāts Mīrons Krons 1938. gadā mums ir atstājis ļoti vērtīgu mantojumu – pētījumu par Civillikuma 3. panta intertemporālo

¹ Civillikums: Latvijas Republikas likums. Valdības Vēstnesis, 1937. 20. februāris, Nr. 41.

² Likums "Par Latvijas Republikas 1937. gada Civillikumu": Latvijas Republikas likums. Ziņotājs, 1992. 30. janvāris, Nr. 4.

³ Likums "Par atjaunotā Latvijas Republikas 1937. gada Civillikuma ievada, mantojuma tiesību un lietu tiesību daļas spēkā stāšanās laiku un piemērošanas kārtību": Latvijas Republikas likums. Ziņotājs, 1992. 30. jūlijs, Nr. 29.

tiesību mācības skatījumā.⁴ Šobrīd vissvarīgākais jautājums ir saistīts ar to, kā šis M. Krona darbs ir ietekmējis un turpina ietekmēt mūsdienu izpratni par CL 3. panta saturu un vai ir notikušas kādas izmaiņas intertemporālo tiesību doktrīnā, kas ļautu mums turpināt M. Krona iesākto darbu, to pielāgojot mūsdienu jurisprudences strāvumiem. Raksta mērķis ir sniegt atbildes uz šiem jautājumiem.

Civillikuma 3. panta vispārīgs apskats

Saskaņā ar CL 3. pantu *Katra civiltiesiskā attiecība apspriežama pēc likumiem* [domātas materiālo tiesību normas – aut. piez.], *kas bijuši spēkā tad, kad šī attiecība radusies, pārgrozījusies vai izbeigusies. Neskartas paliek jau iegūtās tiesības*. Kā redzams, Latvijas likumdevējs ir gājis to ceļu, kas vispārīgā veidā cenšas nospraust tiesību normu intertemporālās piemērošanas pamatnostādnes privāttiesībās. Līdzīgi rīkojušies, piemēram, Austrijas, Francijas un Beļģijas likumdevēji (sk. tabulu), bet ne Vācijas likumdevējs.

Tabula

Austrija	Francija	Beļģija
Austrijas Vispārējā Civillikuma (<i>Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch; ABGB</i>) 5. pants: <i>Likumiem nav atpakaļejoša spēka; tādēļ tie neskar iepriekš notikušas darbības vai jau iegūtās tiesības.</i> ⁵	Francijas Civillkodeksa (<i>Code Civil</i>) 2. pants: <i>Likums attiecas tikai uz nākotni; tam nav atpakaļejoša spēka.</i> ⁶	Beļģijas Civillkodeksa (<i>Code Civil</i>) 2. pants: <i>Likums attiecas tikai uz nākotni; tam nav atpakaļejoša spēka.</i> ⁷

No salīdzinošās tabulas un CL 3. panta ir redzams, ka visas šīs intertemporālās iztulkošanas normas ir ļoti vispārīgas un bez tiesību zinātnes ieguldījuma nespēj praksē sniegt nepieciešamo palīdzību likuma piemērotājam.⁸ Viena skaidra atziņa no minētajām tiesību normām tomēr izriet: jaunās tiesību normas atpakaļejošā spēka (jeb retroaktivitātes) aizliegums.⁹ Tādējādi CL 3. pantā lietotais jēdziens “neskartas paliek jau iegūtās tiesības” ir jātulko caur atpakaļejošā spēka aizlieguma prizmu,¹⁰ to

⁴ Krons M. Intertemporālo tiesību mācība un Civillikuma 3. pants. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1938. Nr. 1, 83.–115. lpp.

⁵ Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch (ABGB). Pieejams: <http://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe> [aplūkots 2014. gada 17. jūlijā].

⁶ Code Civil. Pieejams: <http://www.legifrance.gouv.fr/> [aplūkots 2014. gada 17. jūlijā].

⁷ Code Civil. Pieejams: http://www.ejustice.just.fgov.be/cgi_loi/ [aplūkots 2014. gada 17. jūlijā].

⁸ Vonkilch A. Das Intertemporale Privatrecht. Wien, New York: Springer, 1999, S. 75–78.

⁹ Krons M. Intertemporālo tiesību mācība un Civillikuma 3. pants. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1938. Nr. 1, 84. lpp.; Švarcs F. Latvijas 1937. gada 28. janvāra Civillikums un tā rašanās vēsture. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2011, 170. lpp.

¹⁰ Arī M. Krona rakstīja: *Intertemporālo tiesību pamata princips ietverts vārdos “jaunajam likumam nav atpakaļejoša spēka”. [...] Par šī principa galveno saturu apzīmē to, ka “jauns likums neskar iegūtās tiesības” [...].*

sasaistot arī vienotā sistēmā ar Oficiālo publikāciju un tiesiskās informācijas likuma¹¹ 9. panta ceturto daļu – saskaņā ar to normatīvajam aktam nav atpakaļejoša spēka, izņemot likumā īpaši paredzētus gadījumus. No tā var secināt, ka CL 3. pants nesatur absolūtu atpakaļejošā spēka aizliegumu likumdevējam, proti, likumdevējs atsevišķos un īpaši pamatotos gadījumos drīkst pieņemt retroaktīvu tiesību normu, kas ir loģiski, jo tās ir viena ranga tiesību normas. Savādāk ir ar likuma piemērotāju – viņš **pēc savas iniciatīvas** nedrīkst piemērot jauno tiesību normu ar atpakaļejošu spēku.

Jēdzienu “iegūtās tiesības” jau 1938. gadā kritizēja M. Krons: *Iemesls, kamdēļ iegūto tiesību mācība nav spējīga būt par pamatu intertemporālo tiesību problēmu atrisināšanai, ir tas, ka intertemporālo tiesību uzdevums nav subjektīvo tiesību aizsardzība, bet gan robežu vilkšana agrākā un jaunā likuma kolīziju gadījumā. Tādu kolīziju kritērijs var būt vienīgi objektīvs, proti, apstākļi, kas norisinājās pirms vai pēc jaunā likuma spēkā stāšanās. [...] “Iegūto tiesību” jēdzienam jāpieiet ar vislielāko uzmanību, ievērojot, ka t. s. “iegūto tiesību teorija” [...] tagad atzīstama par pilnīgi atmestu intertemporālo tiesību mācībā.*¹²

Jāatzīmē, ka CL 3. panta 1. teikuma pareizā piemērošanā svarīgi ir izprast divus tajā lietotos jēdzienus:

- civiltiesiskā attiecība,
- norma, kas ir spēkā brīdī, kad attiecīgā civiltiesiskā attiecība rodas, pārgrozās vai izbeidzas.

Civiltiesiskās attiecības jēdziens

M. Krons 1938. gadā par civiltiesiskās attiecības jēdzienu rakstīja: *[...] jēdzienu “tiesiska attiecība” var saprast arī objektīvā nozīmē, plašāki par jēdzienu “subjektīva tiesība”. Šinī nozīmē tas apzīmē tiesisko seku kopojumu [autore izcēlums], kas izcēlušās, izceļas vai var izcelties no vienas personas faktiskām attiecībām [autore izcēlums] pret otru vai pret kādu lietu. Šinī nozīmē termins “tiesiska attiecība” lietots arī Civillikuma 3. pantā.*¹³ Tātad civiltiesiskā attiecība faktiski norāda uz tiesisko seku kopumu. Tādējādi ar civiltiesisko attiecību CL 3. panta izpratnē jāsaprot nevis juridiskais fakts (faktiskais sastāvs),¹⁴ kura iestāšanās izraisa tiesību normā paredzētās tiesiskās sekas, bet gan šīs normas radītā attiecīgā civiltiesiskā tiesība (vai tās zaudēšana) vai pienākums (vai tā zaudēšana), kas atbilst tiesību normā esošajām tiesiskajām sekām.

Sk.: Krons M. Intertemporālo tiesību mācība un Civillikuma 3. pants. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1938. Nr. 1, 84. lpp.

¹¹ Oficiālo publikāciju un tiesiskās informācijas likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2012. 20. jūnijs, Nr. 96.

¹² Krons M. Intertemporālo tiesību mācība un Civillikuma 3. pants. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1938. Nr. 1, 90., 110. lpp.

¹³ Turpat, 105. lpp.

¹⁴ Uz to, ka CL 3. pantā nav runas par juridiskajiem faktiem, norāda arī tas, ka juridiskie fakti (normas faktiskais sastāvs) vai nu notiek, vai nenotiek. Tikai tad, ja tie notiek, var iestāties normā paredzētās tiesiskās sekas. Normas faktiskais sastāvs līdz ar to nevar “pārgrozīties vai izbeigties”.

Piemēram, saskaņā ar CL 64. panta pirmo daļu *Par neesošu atzīstama laulība, kuras noslēgšanas laikā viens no laulātajiem atradies citā laulībā*. Šī un 3. panta izpratnē “civiltiesiskā attiecība” būs nevis fakts, ka viens no laulātajiem laulības noslēgšanas laikā jau atradies citā laulībā (normas hipotēze jeb faktiskais sastāvs), bet gan šādas otrās laulības atzīšana par neesošu (civiltiesiskās sekas, kas ir arī normas tiesiskās sekas).

Jāatzīmē, ka E. Kalniņš, analizējot CL 3. pantu, liek vienādības zīmi starp jēdzieniem “apstākļi”, “juridiskie fakti” (“fakti”), “tiesiskā attiecība” un nonāk pie apšaubāma kategoriskā secinājuma par to, ka tiesību normas tūlītēju spēku var uzskatīt par vispārīgu principu publiskajās tiesībās, taču tas **nepārprotami** [autores izcēlums] ir izņēmums privāttiesībās.¹⁵ Līdzīgu atziņu izteicis arī M. Krons.¹⁶ Autore gan šādu viedokli neuzskata par nešaubīgi pareizu, jo tas balstīts uz **pagātnes faktu (facta praeterita) doktrīnu**, kas 19. gadsimta beigās radās kā pretstats **iegūto tiesību doktrīnai**.¹⁷

Īsumā jāatzīmē, ka klasiskā iegūto tiesību doktrīna dominēja visu 19. gadsimtu un balstījās uz antitēzi starp iegūtajām tiesībām (*jura quaesita*) un tiesībām, kuras vēl nav paspējis iegūt (kaut kas līdzīgs tiesiskajai cerībai). Līdz ar to normu intertemporālajā piemērošanā vadījās pēc tiesību iegūšanas fakta.¹⁸ Turpretī pagātnes faktu doktrīna (kas ņemta vērā arī CL 3. panta izstrādē) vadījās pēc tā, vai juridiskais fakts bija jau paspējis notikt vecās tiesību normas spēkā esamības laikā; tātad šeit vadījās pēc tēzes *ex facto oritur jus* (tiesības rodas no faktiem). Šī teorija ātri izplatījās Vācijā (*H. Göppert, M. Affolter*), Francijā (*M. de Vareilles-Sommières*) un Itālijā (*G. P. Chironi*).¹⁹

Pagātnes faktu doktrīnai tiesību zinātnē sekoja **tūlītējās piemērošanas doktrīna**, kas nodalīja jau trīs veidus, kādos norma darbojas laikā: tūlītējo piemērošanu, retroaktivitāti un vecās normas izdzīvošanu.²⁰ Šobrīd, piemēram, franču tiesību zinātnē dominē **normatīvās analīzes doktrīna**,²¹ kas par pamatu intertemporālajā piemērošanā izvirza tiesību normas *struktūru*. Tas ir, tiek ņemts vērā faktiskā sastāva norises laikā brīdis, tiesību normas spēkā esamības laika posms, un tālāk tie tiek pakārtoti viens otram laika dimensijā.²²

¹⁵ Kalniņš E. Tiesību normas spēkā esamība un intertemporālā piemērojamība. Likums un Tiesības, 2000. 2. sēj., Nr. 7 (11), 220. lpp.

¹⁶ Krons M. Intertemporālo tiesību mācība un Civillikuma 3. pants. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1938. Nr. 1, 113. lpp.

¹⁷ Turpat, 89., 108., 109. lpp.; Roubier P. Le droit transitoire. Conflits des lois dans le temps. Paris: Dalloz, 1960 [2008], p. 134, 135, 140.

¹⁸ *Ibid.*, p. 113.

¹⁹ *Ibid.*, p. 134–140.

²⁰ Petit J. Droit transitoire et terminologie. In: Repenser le “droit transitoire”. Sous la direction de G. Drago, D. le Prado, B. Seiller, Ph. Théry. Paris: Dalloz, 2010, p. 13.

²¹ Latviešu valodā par šīs doktrīnas pamatnostādņem un izpratni sk.: Rudevska B. Procesuālā likuma intertemporālā piemērošana administratīvajā un civilprocesā. II. Jēdziens un metode. Jurista Vārds, 2007. 10. jūlijs, Nr. 28. Normatīvās analīzes doktrīnas aizsākumi meklējami Francijā.

²² Petit J. Droit transitoire et terminologie. In: Repenser le “droit transitoire”. Sous la direction de G. Drago, D. le Prado, B. Seiller, Ph. Théry. Paris: Dalloz, 2010, p. 15.

Līdz šim Latvijas privāttiesību zinātnē juristi ir vadījušies pēc vienas no vecākajām doktrīnām – pagātnes faktu doktrīnas, kā arī kļūdaini likuši vienādības zīmi starp jēdzieniem “juridiskais fakts” un “civiltiesiskā attiecība”, kas no tiesību teorijas un normatīvās analīzes doktrīnas viedokļa ir tiesību normas divi dažādi elementi: “juridiskais fakts” ir faktiskais sastāvs (kas atbilst normas sastāvam), un “civiltiesiskā attiecība” ir tiesību normā paredzētās tiesiskās sekas.

Ja runājam par Vāciju, tad tur situācija ir pavisam savādāka – Vācijas Civillikums (*BGB*) nesatur Latvijas CL 3. pantam analoģu tiesību normu. Tā vietā Vācijas likumdevējs Vācijas Civillikuma Ievadā (*EGBGB*) katru reizi iekļauj pavisam konkrētus pārejas noteikumus (līdzīgi kā Latvijas likumdevējs to dažreiz dara likumos par CL grozījumu spēkā stāšanās laiku un kārtību). Tādējādi Vācijā pagātnes faktu doktrīnu ir nomainījis kolīziju metode, kas aizgūta no starptautiskajām privāttiesībām.²³

Kā autore tikko secināja, CL 3. pantā tiek skaidri runāts par “civiltiesisko attiecību”, bet nevis par “juridiskajiem faktiem”. Līdz ar to praksē šis pants pavisam noteikti var likt tā piemērotājam izdarīt kļūdainus secinājumus, nesaskatot atšķirības starp jēdzieniem “civiltiesiskā attiecība” un “juridiskais fakts”. Pārejas tiesību jaunākajā doktrīnā – normatīvās analīzes doktrīnā – intertemporālais izejas punkts ir juridiskais fakts (faktiskais sastāvs un tā norisināšanās laikā), nevis “civiltiesiskā attiecība” (kas ir diezgan nekonkrēts jēdziens un bieži vien mēdz sakrist ar normā paredzētajām tiesiskajām sekām, nevis normas sastāvu). Ja runājam par CL 3. pantu juridisko faktu kontekstā, tad tas patiesībā norāda uz vecās normas spēkā esamības laikā jau pilnībā notikušiem vienreizējiem, ilgstošiem vai izkaisītiem faktiem un vecās normas piemērošanu tiem. Tomēr šī norāde tālāk ievieš vairākas pakārtotās intertemporālās likumsakarības:

- 1) jaunās tiesību normas retroaktīvas piemērošanas aizliegumu (izņemot gadījumu, ja likumdevējs to tieši ir paredzējis);
- 2) jaunās tiesību normas tūlītēju piemērošanu vēl notiekošiem ilgstošiem vai izkaisītiem faktiem²⁴ (ja jaunās normas spēkā stāšanās brīdī nekāda civiltiesiskā attiecība vēl nav radusies, pārgrozījusies vai izbeigusies). Šim principam pretējs ir vecā likuma izdzīvošanas princips (to piemēro norises procesā esošiem ilgstošiem vai izkaisītiem faktiem, lai ievērotu jau iegūtās tiesības vai nodrošinātu personu vienlīdzību likuma priekšā. Piemēram, tas attiecas uz **ligumtiesībām**);
- 3) jaunās tiesību normas tūlītēju piemērošanu tiem faktiem, kuri vēl tikai notiks pēc jaunās normas stāšanās spēkā.

Kā redzams, CL 3. pants nebūt nepasaka, ka jaunās normas tūlītējais spēks ir izņēmuma gadījums. Šāds izņēmums ir tikai un vienīgi retroaktivitāte²⁵ un zināmā

²³ Hess B. *Intertemporales Privatrecht*. Tübingen: Mohr Siebeck Verlag, 1998, S. 24–25.

²⁴ Līdzīgi arī franču un beļģu tiesību zinātnē tiek tulkots Francijas Civillikoda 2. pantā un Beļģijas Civillikoda 2. pantā lietotais jēdziens “likums attiecas tikai uz nākotni”. Tas sevi ietver ne tikai jaunās normas uz nākotni vērsto spēku, bet arī jaunās normas tūlītēju piemērošanu (izņemot civiltiesiskajiem līgumiem). Sk., piemēram: Closset-Marchal G. *L'application dans le temps des lois de droit judiciaire civil*. Bruxelles: Bruylant, 1983, p. 12.

²⁵ Sk.: Ozoliņš O. *Jaunā Civillikuma ievads*. Jurista Vārds, 2000. 25. maijs, Nr. 21. Pirmpublicējums: Tieslietu ministrijas Vēstnesis, 1938, 309.–325. lpp. Senators O. Ozoliņš 1938. gadā rakstīja: *Ievada 3. pants uzsver svarīgo principu, ka likumam nav atpakaļejoša spēka un tas neskar jau iegūtās tiesības*.

mērā arī vecās normas izdzīvošanas princips. Vēl vairāk – **tūlītējā piemērošana ir uzskatāma par vispārējo normu intertemporālās piemērošanas principu privāttiesībās** (tāpat kā publiskajās tiesībās), un, kā jau tikko tika norādīts, tas izpaužas šādi:

- 1) norises procesā esošiem ilgstošiem faktiem ir piemērojams jaunais likums (izņēmums ir **līgumtiesības**);
- 2) jaunais likums ir piemērojams visiem tiem faktiem (vienreizējiem, ilgstošiem vai izkaisītiem), kas uzsāks norisināties pēc jaunās normas stāšanās spēkā;
- 3) kā atsevišķa parādība nodalāma jaunās normas **retrospektivitāte**, par kuras eksistenci nezināja ne pagātnes faktu doktrīnas piekritēji, ne arī M. Krons 1938. gadā.

Tiesību normas spēkā esamības brīdis

CL 3. pantā ir minēts brīdis, kad **civiltiesiskā attiecība** (tātad tiesība vai pienākums) rodas, pārgrozās vai izbeidzas, kas faktiski ir norāde uz **tiesisko seku** iestāšanās brīdi. Taču, kā jau autore iepriekš minēja, mūsdienu intertemporālajās tiesībās piesaistes punkts ir nevis tiesisko seku iestāšanās diena, bet gan faktiskā sastāva norisināšanās moments un attiecīgās tiesību normas (ar tajā esošajām tiesiskajām sekām) piemeklēšana tam. Tādēļ CL 3. pants likuma piemērotājam domās ir jāpārveido faktiskā sastāva jeb juridisko faktu kontekstā.

Līdz šim Latvijas tiesību zinātnē ir norādīts uz trim veidiem, kādos izpaužas tiesību normas spēks laikā:²⁶

- 1) uz priekšu jeb **uz nākotni vērstis spēks** (tiesību normas piemērošana nākotnē notiekošiem juridiskajiem faktiem);
- 2) **tūlītējs spēks** (tiesību normas tūlītējā piemērošana, kā arī, pēc autores domām, piemērošana vai nepiemērošana attiecībā uz nākotni²⁷);
- 3) uz pagātņi vērstis spēks (tiesību normas **atpakaļejošais spēks** jeb **retroaktivitāte**);
- 4) pārejas tiesībās vēl izšķir tiesību normu spēka laikā hibrīdo formu,²⁸ proti, jaunās tiesību normas **retrospektivitāti**. Tā ir īpatnēja ar to, ka principā ilgstošs ir nevis pats juridiskais fakts, bet gan šī fakta izraisītās tiesiskās sekas.²⁹

²⁶ Kalniņš E. Par jaunā Darba likuma spēkā stāšanos. Jurista Vārds, 2002. 2. jūlijs, Nr. 13; Kalniņš E. Tiesību normas spēkā esamība un intertemporālā piemērojamība. Likums un Tiesības, 2000. 2. sēj., Nr. 7 (11), 218. lpp.

²⁷ Tas tādēļ, ka likumdevējs atsevišķos gadījumos var ierobežot jaunās normas darbību tikai ar pašreizējo brīdi (tas ir, ar vēl notiekošiem ilgstošajiem faktiem), bet neattiecināt to uz nākotni (uz tādiem ilgstošajiem faktiem, kas vēl tikai uzsāks notikt pēc jaunās normas stāšanās spēkā).

²⁸ Retrospektivitāti uzskata par hibrīdo formu tādēļ, ka tā atrodas pa vidu starp retroaktivitāti un jaunās normas tūlītējo piemērošanu. Sk.: Éveillard G. Les dispositions transitoires en droit public français. Paris: Dalloz, 2007, p. 306.

²⁹ Héron J. Principes du droit transitoire. Paris: Dalloz, 1996, p. 81, 82.

Izsakoties precīzāk, situācija ir šāda: vecās normas spēkā esamības laikā notiek vienreizējs juridisks ģenerētājfakts (piem., tiek noslēgta laulība), kas vēl šīs vecās normas laikā izraisa ilgstošas tiesiskās sekas (nodibinās ilgstošas laulāto tiesiskās attiecības ar attiecīgām tiesībām un pienākumiem). Ja jaunās tiesību normas spēkā stāšanās brīdī tiesiskās sekas vēl turpina ilgt (laulība joprojām pastāv) un jaunā norma tās izmaina attiecībā uz nākotni (piem., likumdevējs nosaka izmaiņas laulāto mantisko attiecību tiesiskajā regulējumā), tad var runāt par jaunās normas retrospektivitāti. Tas nozīmē, ka retrospektivitāte ir saistīta ar laika klātbūtni tiesību normas tiesisko seku daļā³⁰ (nevis normas sastāvā, kā tas ir jaunās normas tūlītējās piemērošanas gadījumā). Tātad no spēkā stāšanās brīža jaunā retrospektīvā norma izbeidz tās ilgstošās tiesiskās sekas, kas ilga vecās normas darbības laikā, un piešķir jaunas, **uz nākotni** vērstas tiesiskās sekas no jaunās normas spēkā stāšanās brīža.³¹ M. Krons, runājot par tūlītējo piemērošanu, faktiski to ilustrē ar retrospektivitātes pazīmēm: *Tūlītēja spēka piešķiršana sakarā ar ievadītām tiesiskām attiecībām saprotama tā, ka turpmāk šo attiecību sekas [autores izcēlums] apspriežamas pēc jaunā likuma, turpretim līdzšinējās sekas [autores izcēlums] apspriežamas pēc agrākā likuma [...]*³² Tādējādi M. Krona atziņas attiecībā uz jaunās normas tūlītējo piemērošanu ir zaudējušas aktualitāti.

No CL 3. panta satura redzams, ka tajā ir ietverts princips, pēc kura jaunā **materiālo** tiesību norma piemērojama ilgstošiem vai izkaisītiem faktiem, kas vēl turpina notikt, un nākotnē notiekošiem juridiskajiem faktiem (tas ir, faktiem, kuri uzsāks norisināties pēc jaunās normas spēkā stāšanās). Savukārt jau pilnībā notikušiem juridiskajiem faktiem piemērojama tiesību norma, kas bija spēkā brīdī, kad šis juridiskais fakts noticis. Piemēram, ja laulība noslēgta vecās tiesību normas darbības laikā, tad šādas laulības formai un tiesībām doties laulībā būs piemērojama vecā tiesību norma. Attiecīgi jaunā norma, kas regulē laulības noslēgšanas formas un tiesības doties laulībā prasības, būs piemērojama tikai tām laulībām, kurus noslēgs pēc jaunās normas stāšanās spēkā (ja vien likumdevējs pārejas noteikumos nebūs paredzējis ko citu).

Tātad CL 3. pantā lietotā frāze **norma, kas ir spēkā brīdī, kad attiecīgā privāttiesiskā attiecība rodas, pārgrozās vai izbeidzas**, jāsaprot kā:

- 1) norāde uz faktiem (nevis tiesiskajām attiecībām!), kas jau pilnībā notikuši pirms jaunās normas spēkā stāšanās, un tādēļ attiecībā uz šiem faktiem jau ir iestājušās tiesiskās sekas (privāttiesiskā attiecība ir radusies, pārgrozījusies vai izbeigusies) vēl pirms jaunās normas stāšanās spēkā (tātad – vecās normas darbības laikā);
- 2) norāde uz tiesību normu, kas bija spēkā brīdī, kad iestājās attiecīgas tiesiskās sekas (privāttiesiskā attiecība radās, pārgrozījās vai izbeidzās).

³⁰ Héron J. Principes du droit transitoire. Paris: Dalloz, 1996, p. 100, 102.

³¹ Fleury-Le Gros P. Contribution à l'analyse normative des conflits de lois dans le temps en droit privé interne. Paris: Dalloz, 2005, p. 251; Sampford Ch. Retrospectivity and the Rule of Law. Oxford: University Press, 2006, p. 22.

³² Krons M. Intertemporalo tiesību mācība un Civillikuma 3. pants. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1938. Nr. 1, 110. lpp.

Kopsavilkums

1. CL 3. pants vispārīgā veidā nosprauž tiesību normu intertemporālās piemērošanas pamatnostādnes privāttiesībās.
2. Jēdzienus “iegūtās tiesības” un “tiesiskā attiecība” jau 1938. gadā kritizēja M. Krons. Tādēļ CL 3. pantā lietotā frāze “neskartas paliek jau iegūtās tiesības” ir jātulko caur atpakaļejošā spēka aizlieguma prizmu. Savukārt ar “civiltiesisko attiecību” CL 3. panta izpratnē jāsaprot nevis juridiskais fakts (faktiskais sastāvs), kura iestāšanās izraisa tiesību normā paredzētās tiesiskās sekas, bet gan šīs normas radītā attiecīgā civiltiesiskā tiesība (vai tās zaudēšana) vai pienākums (vai tā zaudēšana), kas atbilst tiesību normā esošajām tiesiskajām sekām. Līdz šim Latvijas privāttiesību zinātnē juristi ir vadījušies pēc vienas no vecākajām doktrīnām – pagātnes faktu doktrīnas, kā arī kļūdaini likuši vienādības zīmi starp jēdzieniem “juridiskais fakts” un “civiltiesiskā attiecība”.
3. CL 3. panta iztulkošanā būtu jālieto nevis pagātnes faktu doktrīna, bet gan viena no jaunākajām intertemporālo tiesību doktrīnām – normatīvās analīzes doktrīna, kas par pamatu intertemporālajā piemērošanā izmanto tiesību normas struktūru.
4. No CL 3. panta izriet, ka jaunās tiesību normas tūlītējā piemērošana ir uzskatāma par vispārējo principu normu intertemporālajā piemērošanā privāttiesībās (tāpat kā publiskajās tiesībās); izņēmums ir līgumtiesības. Turklāt CL 3. pants sevī ietver arī jaunās tiesību normas retrospektivitāti. Līdz ar to CL 3. pants likuma piemērotājam atstāj daudz plašāku intertemporālās piemērošanas telpu, nekā līdz šim Latvijas tiesību zinātnē tika uzskatīts.

BIBLIOGRĀFIJA

Literatūra

- Closset-Marchal G. L'application dans le temps des lois de droit judiciaire civil. Bruxelles: Bruylant, 1983.
- Éveillard G. Les dispositions transitoires en droit public français. Paris: Dalloz, 2007.
- Fleury-Le Gros P. Contribution à l'analyse normative des conflits de lois dans le temps en droit privé interne. Paris: Dalloz, 2005.
- Héron J. Principes du droit transitoire. Paris: Dalloz, 1996.
- Hess B. Intertemporales Privatrecht. Tübingen: Mohr Siebeck Verlag, 1998.
- Kalniņš E. Tiesību normas spēkā esamība un intertemporālā piemērojamība. Likums un Tiesības, 2000. 2. sēj., Nr. 7 (11), 214.–220. lpp.
- Kalniņš E. Par jaunā Darba likuma spēkā stāšanos. Jurista Vārds, 2002. 2. jūlijs, Nr. 13.
- Krons M. Intertemporālo tiesību mācība un Civillikuma 3. pants. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1938. Nr. 1, 83.–115. lpp.
- Ozoliņš O. Jaunā Civillikuma ievads. Jurista Vārds, 2000. 25. maijs, Nr. 21, 7.–8. lpp. Pirmpublicējums: Tieslietu ministrijas Vēstnesis, 1938.

- Petit J. Droit transitoire et terminologie. In: Repenser le "droit transitoire". Sous la direction de G. Drago, D. le Prado, B. Seiller, Ph. Théry. Paris: Dalloz, 2010.
- Roubier P. Le droit transitoire. Conflits des lois dans le temps. Paris: Dalloz, 1960 [2008].
- Rudevska B. Procesuālā likuma intertemporālā piemērošana administratīvajā un civilprocesā. II. Jēdziens un metode. Jurista Vārds, 2007. 10. jūlijs, Nr. 28, 8.–11. lpp.
- Sampford Ch. Retrospectivity and the Rule of Law. Oxford: University Press, 2006.
- Švarcs F. Latvijas 1937. gada 28. janvāra Civillikums un tā rašanās vēsture. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2011.
- Vonkilch A. Das Intertemporale Privatrecht. Wien, New York: Springer, 1999.

Normatīvie akti

- Civillikums: Latvijas Republikas likums. Valdības Vēstnesis, 1937. 20. februāris, Nr. 41.
- Likums "Par Latvijas Republikas 1937. gada Civillikumu": Latvijas Republikas likums. Ziņotājs, 1992. 30. janvāris, Nr. 4.
- Likums "Par atjaunotā Latvijas Republikas 1937. gada Civillikuma ievada, mantojuma tiesību un lietu tiesību daļas spēkā stāšanās laiku un piemērošanas kārtību": Latvijas Republikas likums. Ziņotājs, 1992. 30. jūlijs, Nr. 29.
- Oficiālo publikāciju un tiesiskās informācijas likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2012. 20. jūnijs, Nr. 96.
- Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch (ABGB). Pieejams: <http://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe> [aplūkots 2014. gada 17. jūlijā].
- Code civil. Pieejams: <http://www.legifrance.gouv.fr/> [aplūkots 2014. gada 17. jūlijā].
- Code Civil. Pieejams: http://www.ejustice.just.fgov.be/cgi_loi/ [aplūkots 2014. gada 17. jūlijā].

Juris Rudevskis

D.E.A., European Court of Human Rights / D.E.A., Eiropas Cilvēktiesību tiesa¹

THE IDEA OF LINEAR PROGRESS IN MODERN LEGAL REASONING: EXAMPLE OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS

LINEĀRĀ PROGRESA IDEJA MODERNAJĀ JURIDISKAJĀ SPRIEŠANĀ: EIROPAS CILVĒKTIESĪBU TIESAS PIEMĒRS

Anotācija

Modernā doma balstās vismaz uz trim raksturīgām īpašībām, kas atšķir to no klasiskās (aristoteliskās) domas; šīs īpašības ir individuālisms, sekulārisms un “scientiskais gnosticism”. Modernās juridiskās domas sakne rodama viduslaiku strīdā par universālīgām; tā pamatojas uz nominālisma paradigmu. Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūra atspoguļo nominālisma loģiskās sekas: juridisko jēdzienu maināmo dabu, faktiskās lietu kārtības kā tiesību avota noliegumu un ideju par lineāru cilvēces progresu.

Atslēgvārdi: modernā juridiskā domāšana, reālisms, nominālisms, strīds par universālīgām, Aristotelis, Sv. Akvīnas Toms, Okamas Viljams, prāta un gribas pretstatījums, progresa ideja, Eiropas Cilvēktiesību tiesa.

Keywords: modern legal thinking, realism, nominalism, quarrel of the universals, Aristotle, St Thomas Aquinas, William of Occam, reason vs. will controversy, idea of progress, European Court of Human Rights.

Dicimus haec et audimus haec, et intellegimur et intellegimus. Manifestissima et usitatissima sunt, et eadem rursus nimis latent, et nova est inventio eorum.
Saint Augustine²

The main purpose of this article is to show and to analyse something that is more and more often present in the reasoning of judgments of the European Court of Human Rights (the ECtHR), – yet this ‘something’ seems to be so obvious that most legal scholars take it for granted and do not even pay attention to it. This ‘something’ is the idea of the linear progress, often used by the Strasbourg Court as a frame of reference for its legal reasoning.

---

¹ All opinions expressed in this article are strictly personal.

² Sanctus Augustinus, Confessiones, 11.22.28. The Latin text quoted from: Augustīns. Atzišanās. Transl. Laura Hansone. Rīga: Liepnieks & Rītups, 2008, p. 420.

Modern vs. classical thinking

Before delving into the topic, it is necessary to agree on the definition of the basic terms to be used in this article. Unfortunately, the contemporary legal discourse shows a lot of confusion stemming from an improper use of terms the exact meaning of which have not been clearly defined beforehand, – consequently, the same word often means completely different things in each party's mind. In the English-speaking world the word 'modern' generally denotes something that is 'up-to-date', 'new', or 'contemporary'. However, here it will be used in a more specific (yet generally accepted) philosophical meaning of 'modernity', i.e., as a particular way of thinking founded upon a set of basic axiomatic principles. In that sense 'modern' stands opposed to 'classical'. 'Modern' is not necessarily 'contemporary', and 'classical' is not always 'ancient' and 'outdated' (in the same vein as 'modern music' and 'classical music'). For example, the 14th century scholar William of Occam is, undoubtedly, a modern thinker, as are Hobbes, Spinoza or Locke, whereas our contemporaries John Finnis, Robert P. George or Chantal Delsol belong to the classical 'camp'.

One could say that there are at least three characteristic features of modern thinking distinguishing it from the classical paradigm. The first of them is individualism, i.e. the idea of people as rational, autonomous individuals or 'selves' who think and act independently of other 'selves'. Opposed to the classical Aristotelian view of people as an integral part of a rich network of mutual relations (not just 'Peter' or 'Paul', but 'father', 'son', 'citizen', etc.), the modern paradigm sees an atomised array of individuals, each of them being the primary point of reference for himself. Hence the theory of subjective rights which is at the basis of all the modern legal systems and which seems obvious and self-explanatory. As the French philosopher and legal historian Michel Villey has brilliantly shown, this point marks a radical discontinuity between the modern law and the classical Roman law which utterly lacked the concept of 'subjective rights' as understood today.³

The second feature is secularism, i.e., a disconnection between the temporal and the spiritual, or, in other terms, between the physical and the metaphysical dimension of human life. The most obvious, albeit not the only, legal implication of this feature is the principle of separation of Church and State, enshrined in many modern constitutions.

Finally, the third characteristic feature of modern thinking is what the author would call 'scientistic gnosticism', i.e., the idea of reason and knowledge as the route to human freedom and happiness. Every person seriously and honestly considering all things of this world will sooner or later come to this crucial question: why do people have the propensity to do evil and to harm others? Various religions and philosophical systems have proposed different answers, but most, if not all, of them go back to three basic explanations. Firstly, this inclination to evil can be viewed as resulting from some fundamental internal flaw in human nature; this is the traditional Christian view of the fallen nature of man as a result of the original sin. Secondly, it could be that human beings are naturally good but have been corrupted by an external factor such as civilisation (this was Rousseau's view). Thirdly, the human evil

³ Villey M. *La formation de la pensée juridique moderne*. Paris: Montchrestien, 1968, pp. 254–261.

can be explained as the fruit of ignorance, i.e. lack of some valuable knowledge. The numerous Gnostic sects in the first centuries of Christianity professed the belief in some sort of hidden divine truth that can liberate and make happy those who possess it; likewise, modern thinking tends to see reason and knowledge as the way to overcome human imperfection and to attain happiness.

Nominalism vs. realism

To unearth the very historical root of modern legal thinking (which is one of the aspects of modern thinking in general), it would be found deeper than initially thought: seven centuries back. In his seminal book titled “The Forming of the Modern Legal Thought”⁴ Michel Villey (who was mentioned and who, alas, is very little known in the English-speaking world) has drawn a comprehensive and very clear picture of the origin and the development of the modern legal paradigm. Villey has shown that despite all the apparent differences between the various contemporary schools of law, the general frame of reference is basically the same, and it ultimately goes back to the nominalist philosophy of William of Occam (or Ockham), the English Franciscan friar and scholar of the late Middle Age who has also been mentioned above and who was actively involved in the famous philosophical controversy known as the ‘quarrel of universals’.

This quarrel can be shortly summarised (and simplified), as follows. Our sensory experience gives us an immediate knowledge of individual entities (Peter, Paul, this daffodil growing in a flower bed, that rose in a flower shop...), which our reason categorises into species and genres based on universal ideas or ‘universals’ (‘human being’, ‘man’, ‘flower’...). The question is how real these universals are. There have been three fundamental answers to this question corresponding to three different trends in world philosophy, – in other words, three big clusters of schools of thought. Thus, for Plato and the Platonists, only the universal ideas had intrinsic substantial reality, whereas individual things were only accidents; this first manner of thought is known as idealism. Against Plato, Aristotle argued that both individuals (‘first substances’) and universals (‘second substances’) are real and objectively existing elements of being; this second manner of thought is called realism.⁵ Starting in the mid-12th century with the rediscovery of Aristotle by the cathedral school of Chartres, the Scholastic Renaissance propelled Aristotelian realism to the forefront of the classical Western philosophy, reaching its zenith with St Thomas Aquinas and Thomism. Finally, the third possible answer is that only individual things are real, whereas universals are merely signs or names that people assign them on the basis of more or less arbitrarily perceived similarities. In other words, universals do not objectively exist outside our minds. Since they are mere names, this third manner of thought is known as nominalism. William of Occam was not the founder of nominalism (it predated him by two centuries, going back to Roscelin of Compiègne and Abelard), but he was the

⁴ Villey M., *op. cit.*

⁵ Irwin T. Aristotle’s First Principles, Oxford: Clarendon Press, 1989, pp. 56 and 82.

most authoritative member of this intellectual movement.⁶ It was he who made the nominalist system ripe and complete, so that it could start a triumphal procession throughout the West, eventually becoming the dominant paradigm of thought – the *via moderna*, opposed to the *via antiqua* of Aristotle and Aquinas.

Every philosophical system has implications in the field of law, and nominalism is no exception: its logical consequences are fundamental. The author tends to agree with Michel Villey in that Occam is the real ‘father’ of modern legal thinking.⁷ The author will proceed to show how the modern paradigm, stemming from Occam, is reflected in the case law of the European Court of Human Rights.

The first consequence of nominalism: changeable meaning of legal concepts

The first logical consequence of nominalism is the ‘liquidity’ and malleability of words used in the legal discourse. If legal concepts are merely words or signs, devoid of any objective existence, then the meaning of any concept is changeable at will, in a ‘Humpty Dumpty fashion’, notwithstanding the initial intent of the legislator. To be sure, no constitution, no international convention and no law function in the vacuum. They have to be constantly applied to concrete real-life situations, and these situations change over time. On the other hand, every constitution, convention or law is a social compact which, in order to be legitimate, requires some degree of lasting common understanding of the terms used therein. For example, in the context of the United States constitutional interpretation there is a phenomenon of a constant opposition between two groups of judges and scholars: the ‘originalists’, who want to remain faithful to the original intent of the Framers, and the adepts of the ‘Living Constitution’ who claim that the Constitution has a dynamic meaning (or that it has the properties of an animate being) in the sense that it changes together with the society. It is this everlasting dialectical tension, very often leading to a reasonable middle way that makes the American constitutional law so strong and so rich.⁸

Now, if one turns to Europe, it can be observed that there is no such dialectical opposition in the case-law of the ECtHR. The Strasbourg Court is since a long time committed to the principle of ‘dynamic (or evolutive) interpretation’, according to which “the Convention is a living instrument, to be interpreted in present-day conditions”.⁹ However, unlike in the United States, this principle – absolutely legitimate in itself – is not counterbalanced by any ‘originalist’ tendency. It is not an exaggeration to say that there is practically no ‘originalism’ in the ECtHR case-law. Unlike the Supreme Court of the US and many domestic constitutional courts, the

⁶ Copleston F. C. *A History of Philosophy*. Vol. 3 (Ockham to Suarez), Newman Press, 1953, pp. 46 et seq.

⁷ Villey M., *op. cit.*, pp. 211 et 299.

⁸ On this topic, see, e.g., Scalia A., Garner B. A. *Reading Law: The Interpretation of Legal Texts*. Eagan, MN: West Publishing Company, 2012.

⁹ See, e.g., *Tyrer v. the United Kingdom*, 25 April 1978, § 31, Series A No. 26, *Christine Goodwin v. the United Kingdom* [GC], No. 28957/95, § 75, ECHR 2002-VI, or *Vallianatos and Others v. Greece* [GC], nos. 29381/09 and 32684/09, § 84, 7 November 2013.

Strasbourg Court does not consider the express or implicit will of the authors of the founding document (in this case, the European Convention on Human Rights) as a decisive element in the interpretation of this document; the *travaux préparatoires* to the Convention (and its Protocols) are only rarely cited.

This, in turn, can open the door to an interpretation of the Convention *contra legem*. And, if one is indeed free to assign to a legal term the exact meaning one likes, such interpretation becomes not only possible but absolutely legitimate. By the way, the ECtHR has repeatedly emphasised that the key terms in the Convention had an ‘autonomous meaning’¹⁰ – which *per se* is a clearly nominalist and typically Occamian statement!

A good example is the case of *Schalk and Kopf v. Austria*.¹¹ Two homosexual men living together complained about the impossibility to contract marriage between them, as the Austrian law did not allow same-sex marriages. The applicants alleged a violation, *inter alia*, of Article 12 of the Convention which provides, as follows:

“Men and women of marriageable age have the right to marry and to found a family, according to the national laws governing the exercise of this right.”

The Austrian government argued that Article 12 was not applicable in this case because the clear wording and the Court’s case-law indicated that the right to marry was by its very nature limited to couples of different sex. The ECtHR found no violation of Article 12, but, nevertheless, rejected the government’s argument. It first stated that the choice of wording (‘men and women’) and the context in which it had been adopted showed that the authors of the Convention had intended ‘marriage’ to be a union between partners of different sex.¹² But some paragraphs further the Court decided that despite the very clear meaning of this term, Article 12 was nevertheless applicable to a same-sex marriage:

“Regard being had to Article 9 of the Charter [of Fundamental Rights of the European Union], therefore, the Court would no longer consider that the right to marry enshrined in Article 12 must in all circumstances be limited to marriage between two persons of the opposite sex. Consequently, it cannot be said that Article 12 is inapplicable to the applicants’ complaint. However, as matters stand, the question whether or not to allow same-sex marriage is left to regulation by the national law of the Contracting State.”¹³

In other terms, no matter how clearly a legal concept (in this case, ‘marriage’) has been enshrined in the text of the Convention, it remains malleable at will.

The second consequence of nominalism: reason and order no longer considered as sources of law

In the classical perspective, the Universe is a complex system consisting both of individual things and of the universals (properties, relations, causalities, etc.)

¹⁰ See, e.g., *Allen v. the United Kingdom* [GC], No. 25424/09, § 95–97, 12 July 2013.

¹¹ *Schalk and Kopf v. Austria*, No. 30141/04, ECHR 2010.

¹² *Ibid.*, § 55.

¹³ *Ibid.*, § 61.

and known as the 'Cosmos' ('order' in Greek). If there is such an objective order in the world, people, as a part of it, are supposed to live by its objective rules and principles, and people are able to understand these rules and principles – known as natural law – by means of their reason (intelligence). However, natural law itself is not enough; it provides a general framework of principles and orientations, but no precise solutions within that framework (e.g., what should be the speed limit on this street or the punishment for that misdeed). On the other hand, the human being is a 'political animal' (*zōon politikon*) always living in a society with at least some sort of political organisation. The natural duty of the political authorities is to create positive law by exercising their will in order to fill the lacunae left by the vague principles of natural law. This is the traditional (Aristotelian) vision, no matter how seriously it has been distorted by the so-called Modern School of Natural Law. Thus, both elements of the human mind – reason (intelligence) and will – are two fundamental sources of law.

Conversely, in the modern perspective universals are not real, the Universe is nothing but an aggregate of atomised entities, and there is no objective order from which law could be drawn. The modern perception of this point has been decisively influenced by Kant with his radical 'is/ought' dichotomy; the modern legal education has made its disciples unable to understand how a *Sollen* can actually be derived from the *Sein*. And, if there is no objective order, the only possible foundation of law that remains is individual will. Whose will? For William of Occam, it was, firstly, the absolute will of God (the supreme Legislator), and secondly, the will of the human legislator, the latter being positively ordered by the former because God had decided to give the men a *potestas instituendi rectores*.¹⁴ Later, with the growing secularisation of legal thought, the first source (the divine will) was abandoned, and only the second remained. This is the fundamental logic of legal positivism. One of the most obvious consequences of this positivism is the strict equation of 'law' with 'positive law' while rejecting any extra-legal normative orders (morals, nature, religion, etc.).

A shining example of this feature of modern legal thinking can be found in the chamber judgment of the ECtHR in the case of *S.H. v. Austria*.¹⁵ The applicants, two infertile couples, alleged in particular that the provisions of the Austrian Artificial Procreation Act prohibiting the use of ova from donors and sperm from donors for *in vitro* fertilisation (IVF, the only medical technique by which they could conceive children) violated their rights under Article 8 of the Convention (right to private and family life) read alone and in conjunction with Article 14 (prohibition of discrimination). The Austrian law allowed only the homologous IVF (i.e., using ova and sperm from the spouses or the cohabiting couple itself), but forbade the heterologous IVF, using gametes from third persons. The Austrian Constitutional Court, and later the Austrian government before the ECtHR, justified this prohibition by two basic arguments: first of all, the respect for nature (the aim of the ban was to use a technique that would not be too far removed from natural means of conception and to avoid the forming of unusual personal relations such as a child having more than one biological mother), and secondly, the respect for morality (because the IVF touched upon the ethical and

¹⁴ Villey M., *op. cit.*, pp. 258–260.

¹⁵ *S. H. and Others v. Austria*, No. 57813/00, 1 April 2010.

moral values of the society).¹⁶ However, the ECtHR straightforwardly rejected these arguments, considering them to be unconvincing and not able to outweigh the applicants' wish to conceive a child; it therefore found an unjustified and disproportionate discrimination breaching Article 14 of the Convention.¹⁷ In other terms, laws of nature and laws of morality do not really matter if there is a clearly expressed will of the couple to have a child and the possibility for the legislator to support the realisation of this will. (This Chamber judgment was later reversed by the Grand Chamber which, by a final judgment, found no violation of Convention rights).¹⁸

The third consequence of nominalism: the idea of linear progress

If the sole fundamental source of law is human will, then immediately arises the problem of conflicting wills. In Occam's time and some centuries later this problem was solved by a reference to the will of God as the supreme moderating factor, all the vectors of will – divine and human – being hierarchically ordered. This solution became obsolete when the West decided to oust God from its dominant philosophical systems. Left to roam on their own, the conflicting human wills are now evolving in a dialectical fashion, opposing and fighting each other, and the only plausible way to make this eternal 'battlefield' meaningful is to attribute a common direction to it. This direction is known as progress; in other terms, it is the idea that human history is going somewhere in a definite direction. The notion of progress is at the heart of the understanding of history by such influential thinkers as Hegel or Marx.¹⁹

The idea of the linear progress of humanity is increasingly often and ever more conspicuously present in the case-law of the ECtHR. For example, let us look at the language used in the *Schalk and Kopf* judgment cited above (emphasis added):

"The Court cannot but note that there is an **emerging European consensus** towards legal recognition of same-sex couples. Moreover, this tendency has developed rapidly over the past decade. Nevertheless, there is not **yet** a majority of States providing for legal recognition of same-sex couples. The area in question must therefore **still** be regarded as one of evolving rights with no established consensus, where States must also enjoy a margin of appreciation in the timing of the introduction of legislative changes...

The Austrian Registered Partnership Act... reflects the **evolution** described above and is thus part of the emerging European consensus. Though not in the **van-guard**, the Austrian legislator cannot be reproached for not having introduced the Registered Partnership Act any earlier..."²⁰

Thus, the ECtHR makes it clear that there is a definite 'progressive' trend heading in one definite direction and which all member States are supposed to follow

¹⁶ *S. H. and Others v. Austria*, No. 57813/00, 1 April 2010, § 17–18.

¹⁷ *Ibid.*, § 73–85.

¹⁸ *S. H. and Others v. Austria* [GC], No. 57813/00, ECHR 2011.

¹⁹ Nisbet R. *History of the Idea of Progress*, New York: Basic Books Inc., 1980, pp. 258–285.

²⁰ *Schalk and Kopf v. Austria*, cited above, § 105–106.

sooner or later. A similar reasoning can be found in the case of *Vallianatos and Others v. Greece*, where the ECtHR found a violation of Article 14 of the Convention in conjunction with Article 8 because of the fact that the 'civil unions' introduced by a new Greek law were designed only for different-sex but not for same-sex couples. The Court stated, *inter alia* (emphasis added):

"The Court reiterates the principles established in its case-law. The aim of protecting the family in the traditional sense is rather abstract and a broad variety of concrete measures may be used to implement it ... Also, given that the Convention is a living instrument, to be interpreted in present-day conditions ..., the State, in its choice of means designed to protect the family and secure respect for family life as required by Article 8, **must necessarily take into account developments in society and changes in the perception of social and civil-status issues and relationships**, including the fact that there is not just one way or one choice when it comes to leading one's family or private life..."²¹

In other terms, there is one definite vector of 'developments' at the European level which Greece has to follow even if the Greek society and the Greek legislator do not share this vision of 'progress'.

Summary

The European Court of Human Rights functions in the context of modern legal thinking and, as such, shares its basic features. Modern legal thought is one of the aspects of modern thought in general which, as opposed to classical (Aristotelian) thought, has at least three distinctive features: individualism, secularism, and 'scientific gnosticism'. Modern legal thinking is in fact deeply nominalist; its true historical root can be traced back to the medieval quarrel of the universals and to the nominalist philosophy of William of Occam. The current case-law of the European Court of Human Rights reflects three basic logical consequences of nominalism: the 'fluidity' and malleability of legal concepts, the negation of an objective factual order of things as a source of law, and, finally, the idea of a linear progress of humanity. In other terms, the idea of progress in the case-law of the European Court stems directly from the nominalist philosophy.

BIBLIOGRAPHY

- Augustīns. Atzišanās. Transl. Laura Hansone. Rīga: Liepnieks & Rītups, 2008.
- Copleston F. C. A History of Philosophy. Vol. 3 (Ockham to Suarez). Newman Press, 1953.
- Irwin T. Aristotle's First Principles. Oxford: Clarendon Press, 1989.
- Nisbet R. History of the Idea of Progress. New York: Basic Books Inc., 1980.
- Scalia A., Garner B. A. Reading Law: The Interpretation of Legal Texts. Eagan, MN: West Publishing Company, 2012.
- Villey M. La formation de la pensée juridique moderne. Paris: Montchrestien, 1968.

²¹ *Vallianatos and Others v. Greece* cited above, § 84.

Dace Šulmane, Dr. iur.

University of Geneva, Suisse, Assist. / Ženēvas Universitāte, Šveice, asist.

LEGISTIKA – NO EKSOTIKAS LĪDZ NEPIECIEŠAMĪBAI LIKUMDEVĒJA DARBĀ

LEGISTICS – FROM EXOTICS TO NECESSITY IN THE WORK OF LEGISLATOR

Summary

The current article illustrates the main development point of legistics (legisprudence) in Europe, therefore accentuating the coherence of contemporary ideas pertaining to evaluation of laws in Latvia with experience in other countries. Legistics is rarely considered only as a branch of legal science; instead, it has many crossing points with other social sciences: sociology, political science, economics, etc. Author stresses the necessity to strengthen the legal discourse about legal evaluation in Latvia, as the necessary step to institutionalize a qualitative impact evaluation of laws and policy programmes in Latvia.

Keywords: legislation process, evaluation of laws and policies, legistics, legisprudence, role of legislator, Regulatory impact analysis (RIA).

Atslēgvārdi: likumdošanas process, likumu un politikas novērtēšana, leģistika, leģisprudence, likumdevēja loma, regulējumu ietekmes analīze (RIA).

Ievads

Likumdošanas procesa, kā arī politikas reformu ietekmes novērtēšana (Eiropā šīs jomas netiek stingri nodalītas ne akadēmiskajā vidē, ne praksē: tiek iesaistīti gan sociologi, gan politologi, gan tiesību zinātnieki u. c.) pēdējās desmitgadēs ir kļuvusi par ietekmīgu pētniecības jomu, kura tikusi veicināta un atbalstīta gan ES līmenī, gan valstu likumdošanā un jaunu institūciju radīšanā. Ne velti šveiciešu tiesību zinātnieks Ženēvas Universitātes profesors Šarls Albērs Morāns (*Charles-Albert Morand, 1936*) pirms 15 gadiem izteica domu, ka *“Taking legistic seriously”* varētu kļūt par 21. gadsimta juridiskās zinātnes devīzi.¹ Tomēr jāņem vērā, ka ilgu periodu likumdevēja darbības kritiska novērtēšana likumsakarīgi nebija primāra, vēl vairāk – ikdienas jurista ieskatā tā bija kā eksotiskas, attālinātas no realitātes idejas par nerasniedzamo mērķi – ideāliem likumiem.

Leģistikā (jeb leģisprudence) kā jaunā zinātnē (par leģistikas mūsdienu nopietnu aizsākumu nešaubīgi uzskatāma Pētera Nolla grāmata *Gesetzgebungslehre (1973)*)

---

¹ Morand Ch.-A. Préface. In: *Légistique formelle et matérielle*. Aix-en-Provence: Presses universitaires d'Aix-Marseille, 1999, p. 11.

galvenokārt pēta jautājumus, kā ieviest likumdošanas procesā metodes no citām zinātnēm, īpaši no sociālajām zinātnēm.²

Leģistiku var skatīt no trīs aspektiem:

- 1) kā likumdošanas zinātnei, kurā no administratīvā viedokļa pēta iespēju ietekmēt likumdošanas procesa kvalitāti;
- 2) šaurākā nozīmē kā iespēju uzlabot likumu redakciju;
- 3) plašākā nozīmē kā likumdevēja lomu mūsdienu valstī.

Rakstā tiek pētīts jautājums, kā likumu un politikas programmu ietekmes novērtēšana pakāpeniski nokļuvusi parlamentu un starptautisku institūciju redzeslokā gan vēsturiski, gan arī mainoties valsts un sabiedrības uzbūvei un funkcijām mūsdienās. Raksta mērķis ir analizēt likumdošanas procesa izpēti vēsturisko attīstību Eiropā, atsevišķi analizējot vairāku Eiropas valstu sasniegto likumdošanas procesa racionalizācijā, kā arī veicināt diskusiju par leģistikas nozīmi Latvijā cilvēktiesību kontekstā.

Likumdošanas virzība no mākslas uz praktisku zinātnei (18.–20. gs.)

Mūsdienu likumdošanas kā zinātnes pamatus likuši vairāki pazīstami tiesību un politikas domātāji jau 18. gs. Kā norādījis Š. A. Morāns, 18. gadsimtā autorus vairāk interesēja jautājums par likumu izstrādāšanu, nekā par to ieviešanu. Piemēram, viens no lielajiem Dž. Bentama dzīves pamatjautājumiem bijis izstrādāt likumdošanas teoriju.³ Bentams radīja pirmo formālās leģistikas darbu *Nomography; or The Art of Inditing Law* (1843). Domātājs pat esot plānojis radīt starptautisku likumdošanas skolu, vēloties racionalizēt likumdošanas saturu, kā arī ar statistikas palīdzību noteikt līdzekļus lietderīguma principa īstenošanai.⁴ 18.–19. gadsimtā Eiropā var rast vairākus piemērus apsēstībai ar likumiem un to perfekcionisma ilūzijai.

Ievērojamāko likumdošanas pārstāvju vidū ir franču domātājs Abats Mablī.⁵ Francijā pēc revolūcijas, kā Ž. Karbonjē norādījis, pastāvēja “kaislība uz likumiem”, viens no piemēriem bija 1790. gadā izveidotais Nomofilu klubs,⁶ kā arī D. Didro un Ž. Ž. Ruso aizraušanās ar *lege ferenda*.

Savukārt itāļu domātājs Gaetāno Filanjēri (1752–1788) īpaši uzsvēra likumdošanas kvalitātes novērtēšanu, pat ieviešot ideju par trīs varu papildināšanu ar ceturto: likumu kvalitātes pārbaudi (*Censeur des lois*).⁷

² Morand Ch.-A. *Éléments de légistique formelle et matérielle*. In: *Légistique formelle et matérielle*. Aix-en-Provence: Presses universitaires d'Aix-Marseille, 1999, p. 11.

³ *Ibid.*, p. 23–24. Sk. atsauci uz: Ost F., Kerchove M. van de. *De la scène au balcon. D'où vient la science du droit? Normes juridiques et régulation sociale*. Dir. Chazel F., Commaire J. Paris: LGDJ, 1991, p. 67 et al.

⁴ *Ibid.*, p. 24.

⁵ Gabriels Bonno de Mablī (*Gabriel Bonnot de Mably*, 1709–1785).

⁶ Carbonnier J. *Sociologie juridique*. Paris: PUF, 1978, p. 203.

⁷ Morand Ch.-A. *Éléments de légistique formelle et matérielle*. In: *Légistique formelle et matérielle*. Aix-en-Provence: Presses universitaires d'Aix-Marseille, 1999, p. 25.

Savukārt par Vāciju un tajā valdošo vēsturisko tiesību skolu Š. A. Morāns uzskata, ka tā nav veicinājusi leģistikas attīstību, vairāk uzsverot tradīciju, nevis racionālu un metodisku jauno risinājumu ieviešanu.⁸

20. gadsimta sākumā aktīva leģistikas attīstība nebija novērojama. Neapšaubāmi, tas saistāms ar dramatiskajiem notikumiem Eiropas un pasaules vēsturē, kuru priekšplānā bija ģeopolitisko robežu pārbīde. Uzmanību pret likumdevēja darba kvalitāti ir iespējams noturēt un nostiprināt, ja valstī ir miers un vismaz minimālā līmenī nodrošināta stabilitāte. Amerikāņu tiesību reālismam bija liela ietekme uz Eiropas leģistikas attīstību, tomēr tas neradīja konkrētus modeļus likumdošanas racionalizācijai.

Tieši 20. gs. 70.–90. gadi bija tās desmitgades, kad Eiropā visplašāk attīstījās zinātniska likumdošana un valstiskā regulējuma teorijas. Pat mūsdienu (pēdējo piecu gadu) publikācijās par leģistiku galvenokārt tiek citēti darbi, kas tapuši minētajās desmitgadēs. Neapšaubāmi, Šveicē leģistikas jomā autoritātes ir P. Nolls, L. Maders, Vācijā – V. Hegers,⁹ Francijā – D. Remī.¹⁰

Pastāvot tendencei un centieniem daudzas pētījumu jomas vai interešu jautājumus (īpaši sociālajās zinātnēs) padarīt par “zinātni”, būtu svarīgi nepārspīlēt leģistikas zinātnisko raksturu. Leģistika, pateicoties Pēteram Nollam, kļuva populāra Eiropā, un vairāk kā praktiska, nevis kā akadēmiski pētāma nozare.

Leģistikas attīstībai šajās desmitgadēs bijuši divi svarīgi posmi:

- 1) pirmajā posmā valdošā bija etatiskā efektivitātes atmosfēra (P. Nolls), kurā tika uzsvērti notikumu paredzēšana, nevis reaģēšana uz radušos situāciju;¹¹
- 2) otrajā fāzē, kurā atrodami (kopš 90. gadu vidus), tiek apzinātas valsts iejaukšanās iespēju robežas, šī fāze kalpojusi par leģistikas attīstības motoru. Tāpēc tiek pastāvīgi meklētas alternatīvas, lai aizstātu normatīvo regulējumu ar sociālo regulējumu.¹²

Diskutējot par likumdošanas procesiem, mūsdienās neatņemama ir citu zinātņu iekļaušana izpētes procesā:

- 1) socioloģija – likumdošanas socioloģija koncentrējas uz diviem virzieniem: leģislatīvā ģenētika – izmanto socioloģiskas metodes, lai izpētītu realitāti, uz kuras pamata ir iecerētas izmaiņas, kā arī likumdošanas efektu izpēte – paredzamās izmaiņas un salīdzinājumi ar pastāvošo kārtību;
- 2) politikas zinātne – interešu grupu ietekme uz procesiem. Tās mērķis ir desakralizēt ideālistisko juridisko koncepciju, kurā likumus radījušas abstraktas

⁸ Morand Ch.-A. *Éléments de légistique formelle et matérielle*. In: *Légistique formelle et matérielle*. Aix-en-Provence: Presses universitaires d'Aix-Marseille, 1999, p. 26.

⁹ Hugger W. *Gesetze – Ihre Vorbereitung, Abfassung und Prüfung*. Baden-Baden: Nomos, 1983.

¹⁰ Rémy D. *Légistique. L'art de faire les lois*. Paris: Editions Romillot, 1994.

¹¹ Morand Ch.-A. *Éléments de légistique formelle et matérielle*. In: *Légistique formelle et matérielle*. Aix-en-Provence: Presses universitaires d'Aix-Marseille, 1999, p. 34.

¹² Crozier M. *Le problème de la régulation dans les sociétés complexes modernes*. Dans: *Normes juridiques et régulation sociale*. Dir. Chasel F., Commaille J. Paris: LGDJ, 1991, p. 131. ss.

autoritātes. Empīriskie pētījumi parāda plaisu starp likumdevēja postulētiem mērķiem un to, kādas ir reālās lēmumu sekas;

- 3) ekonomika – sniedz nepārvērtējamu ieguldījumu, lai samērotu racionalitātes un ietekmes mērauklas. Leģistika *atšķirībā no ekonomiskās tiesību teorijas, netiecas novērtēt ietekmi tikai no viena rentabilitātes vai nerentabilitātes ekonomikas kritērija*;¹³
- 4) informātika – nodrošina likumu izstrādātājam un novērtētājam nepieciešamo datu apstrādi, kā arī sekmē dažādu metožu ērtu izmantošanu likumu ietekmes novērtēšanai – ne tikai statistikas datu apkopošanai, bet arī sabiedrības viedokļa noskaidrošanai interaktīvā veidā;
- 5) komunikāciju zinātne – likuma pieņemšana var tikt uztverta kā komunikācijas akts. Tas ir dabiski, ka komunikāciju zinātnes var kalpot, lai saprastu, kā likumdevēja izdotā informācija funkcionē. Tas ļauj arī radīt risinājumus, lai uzlabotu komunikāciju nākotnē;
- 6) citas zinātnes: psiholoģija, antropoloģija – ļauj labāk izprast regulējumu formas.

Mūsdienās sociālās zinātnes daudzos jautājumos koncentrējas likumdevēja teritorijā. Tādēļ ir mazāka interese par formāliem likumdošanas jautājumiem, bet drīzāk par jautājumiem, kā uzlabot likumu iedarbību un lietderību, kā novērtēt, kura alternatīva būtu lietderīgāka. Jau 90. gados konstatēts, ka likumu novērtēšana ir radīta, un to noteica sociālā skepticisma pieaugums: *valsts piedāvājums izprast un attaisnot pieņemtos likumus nav skatāms tikai kā valsts funkcionēšanas racionalizācija, bet gan arī kā sociāls apstiprinājums tai iedarbībai, ko sagaida no likumiem*.¹⁴ Tādējādi likumu novērtēšana praksē bieži mazina skepticismu un dod stabilu pamatu atbildēt uz izteiktajām šaubām par regulējuma piemērotību.

Jau vismaz 20 gadus tiesību zinātnieki diskutē, kā būtu iespējams mazināt tā dēvētos “likumu plūdus” un tiekties uz ideālu: mazāk kvantitātes, vairāk kvalitātes. Jāuzsver, ka sīks normatīvais regulējums ir radies daudzu apstākļu rezultātā, kur liela nozīme bijusi ideoloģiskiem konceptiem par valsts attīstības modernizāciju Eiropā.

“Likumu plūdus” (*overregulation*) sekmējuši šādi procesi:

- 1) attīstījusies labklājības valsts ar pieaugošām prasībām no cilvēkiem un pieaugošu populismu valdības komunikācijā;
- 2) valstisku aktivitāšu pieaugums tehnoloģiju attīstības rezultātā (jaunu globālu problēmu rašanās – ekoloģija u. c.);
- 3) vairākums parlamentārajās sistēmās ir kļuvis mazāk pārliecinošs;
- 4) konstitucionālā teorija attīstījusi dogmu, ka visi “svarīgie” jautājumi ir jārisina pieņemto likumu formā, nevis ar deleģēto likumdošanu; ir sarežģīti šo dogmu mainīt;

¹³ Morand Ch.-A. Éléments de légistique formelle et matérielle. In: Légistique formelle et matérielle. Aix-en-Provence: Presses universitaires d'Aix-Marseille, 1999, p. 29.

¹⁴ Höland A. L'évaluation législative comme auto-observation du droit et de la société. Dans: Morand C.-A. (ed.). Évaluation Legislative et Lois Experimentales. Marseille: Press Universitaires D'Aix-Marsaille, 1993, p. 29–30.

5) liels uzsvars uz tiesām. Cilvēki “meklē patvērumu” tiesās, sabiedrība kļūst par tiesājošos sabiedrību, un blakusefekts ir pārāk sāka likumdošana.¹⁵

Likumi kā līdzekļi pārmaiņu realizācijai vizizteiktāk izmantoti tā dēvētās labklājības valsts ideoloģijas iespaidā. Tieši valsts iejaukšanās ir bijusi tā, kas padarījusi tiesības par neaptverami neizsmeļamu jomu, un, tā kā valsts iejaucās, lai regulētu tādas autonomas sistēmas kā ekonomika, zinātne, ģimene, veselība, tās sastapās ar ievērojamu pretestību un dažkārt provocēja vairāk slikto nekā labo.¹⁶ Tādējādi leģistika ar savu ievirzi uz racionalitāti, prognozējamību un caurskatāmību valsts darbībā ir pamatgarantija cilvēktiesību nodrošināšanai valstī. *Publiskās informācijas kvalitāte, garantējot vienlīdzīgu pieeju ietekmes novērtēšanas rezultātiem, un iespēja piedalīties likumdošanā ir dziļi saistītas ar cilvēktiesībām.*¹⁷ Fakts, ka Eiropas valstis ir ratificējušas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvenciju, nozīmē konkrētu robežu nosprašanu, kurās valsts var rīkoties, kā arī nepieciešamību sekot savu lēmumu izpildes gaitai praksē attiecībā uz individu. Leģistika tādējādi kļuvusi par efektīvu instrumentu likumdevēja patvaļas ierobežošanai.

Pirms pāris desmitgadēm (labklājības valsts uzplaukuma periodā) likumdošana tika uztverta kā tāds demokrātiski leģitimizēts process, kurā iesaistījās arvien lielākas sabiedrības grupas, radot inovatīvus likumus, kas aptver arvien jaunas jomas valsts un sabiedrības stāvokļa uzlabošanai. Diemžēl mūsdienās šis modelis ir zaudējis savu pašsaprotamību. Vēl vairāk – ir ne tikai pieaugusi skepse un rezervēta pieeja pret likumdevēja iniciatīvām, bet sabiedrība jaunus likumus jau uztver kā prasīgi klienti (patērētāja skatījums),¹⁸ nevis kā līdzatbildīgi dalībnieki.

Vērtības, kas bija labklājības valsts ideoloģiskajā pamatā, *vairs nav dominējošas. Mēs dzīvojam vairāk individualizētā, uz tirgu orientētā un starptautiskā sabiedrībā.*¹⁹ Plašam, bieži apgrūtinātam normatīvo aktu pārklājumam demokrātiskajās valstīs Eiropā klāt nākuši vairāki negatīvi blakusefekti: valstis kļuvušas paternālistiskas, tomēr vājas un arvien dārgākas.

Leģistikas institucionalizācija valsts pārvaldē

Praktiski visās Eiropas valstīs likumu, kā arī politikas novērtēšana kļuvusi par svarīgu instrumentu un palīgu likumdevēja darbā. Daļā valstu šis process ticis institucionalizēts, tādējādi radot sistēmisku novērtēšanas procedūru, kā arī skaidrību

¹⁵ Karpen U. Less Quantity – More Quality. Some Comparative Aspects of Science and Art of Legislation in European Countries. Dans: *Légistique formelle et matérielle*. Aix-en-Provence: Presses universitaires d'Aix-Marseille, 1999, p. 323.

¹⁶ Morand Ch.-A. Éléments de légistique formelle et matérielle. Dans: *Légistique formelle et matérielle*. Aix-en-Provence: Presses universitaires d'Aix-Marseille, 1999, p. 35.

¹⁷ Kasemets A., Talmar-Pere A. Implementation of Better Regulation Measures in the Internal Security Draft Legislation: the case of Estonia. *European Journal of Law Reform*, 2014, p. 84.

¹⁸ Voermans W., Eijlander Ph. Working out the Fundamentals for a Berder Crossing Post-Instrumental Doctrine on Legis-prudence. Dans: *Légistique formelle et matérielle*. Aix-en-Provence: Presses universitaires d'Aix-Marseille, 1999, p. 55.

¹⁹ *Ibid.*

un atbildību par novērtējumu kvalitāti un profesionalitāti. Ierobežotā raksta apjoma dēļ turpmāk konspektīvi apskatīti trīs valstu – Zviedrijas, Šveices un Igaunijas – piemēri,²⁰ aplūkojot pēdējo gadu jaunākās aktualitātes minētajās valstīs likumdošanas procesa novērtēšanā. Zviedriju un Šveici var uzskatīt par Eiropas paraugvalstīm likumdošanas procesa novērtēšanas jomā, tajās pakāpeniski ieviests inovatīvs un racionāls novērtēšanas process. Savukārt Igaunija, pēc autore domām, Baltijas valstu kontekstā īpaši aktīvi un rezultatīvi izmanto EDSO un citu starptautisku institūciju palīdzību labāka regulējuma ieviešanai valsts līmenī.

Zviedrija

Zviedrija ir viena no stabilākajām valstu ekonomikām Eiropā, kā arī valsts ar lielu tiesību socioloģijas ietekmi ne tikai akadēmiskajā jomā (piemēram, atsevišķs departaments Lundas Universitātē), bet arī praksē. Riksdāgs ir kopumā daudz labvēlīgāks pret tā dēvētā “labāka regulējuma” aktivitātēm, nekā tas ir citās Eiropas valstīs. Parlaments 2005. gadā Valodas likumā ietvēra normu, kurā uzsvērts, ka valsts iestādēm ir jāizmanto skaidra un saprotama valoda.²¹

2006. gadā tika izstrādāts un pieņemts Labāka regulējuma darbības plāns, ko uzskata par valdības stratēģijas centrālo dokumentu. Tajā tika norādīts skaidrs mērķis: līdz 2010. gadam par 25% samazināt biznesa administratīvās izmaksas un radīt “pamanāmas, pozitīvas” pārmaiņas ikdienas biznesa darbībā.²²

2008. gadā stājās spēkā Likums par regulējumu ietekmes novērtējumu (SE 2007:1244), kā arī tika izveidota atsevišķa institūcija – Zviedrijas Labāka regulējuma padome,²³ kas 2013. gadā pārveidota par pastāvīgu institūciju. 2013. gada atskaitē tā norādījusi, ka, piemēram, no izskatīšanai pieņemtajiem 162 regulējumu piedāvājumiem tā apstiprinājusi tikai 85, bet noraidījusi 77 likumu/regulējumu priekšlikumus. Piedevām tikai 56 no 162 priekšlikumiem bijuši pietiekami kvalitatīvi izstrādāti, bet veikta atbilstoša *ex ante* novērtēšana – tikai 35%.²⁴ Tādējādi jānorāda, ka padome veic skrupulozu darbu, nebaidoties kritizēt un atzīt par nepieņemamiem ministriju vai aģentūru izstrādātos priekšlikumus. Tā, piemēram, no 72 priekšlikumiem, kas saņemti no ministrijām, tikai 15 ietekmes novērtējumi atzīti par pieņemamiem.²⁵

²⁰ Citu valstu pieredze likumu ietekmes novērtējumu jomā apskatāma promocijas darbā: Šulmane D. Tiesību normu efektivitātes aktualitāte un problemātika mūsdienu tiesību socioloģijā. Promocijas darbs. LU: Rīga, 2012. Pieejams LUB disertāciju / promocijas darbu datubāzē: www.lu.lv.

²¹ Better Regulation in Europe. SWEDEN. OECD: 2010, p. 23. Pieejams: <http://www.oecd.org/gov/regulatory-policy/45419072.pdf> [aplūkots 2014. gada 22. jūlijā].

²² *Ibid.*, p. 14. Tika aprēķināts, ka minētais 25% samazinājums ir aptuveni 25 miljardi SEK. Jāņem vērā, ka Pasaules Bankas vērtējumā *Veikt biznesu 2009 – likvidēt izaugsmes šķēršļus* Zviedrija ierindota 17. vietā no 181 valsts.

²³ Swedish Better Regulation Council (Regelrådet).

²⁴ Annual report 2013, p. 6. Pieejams: <http://www.regelradet.se/wp-content/uploads/2014/02/Regelr%C3%A5det-annual-report-2013.pdf> [aplūkots 2014. gada 22. jūlijā].

²⁵ *Ibid.*, p. 16.

Nacionālais Audita birojs (*Riksrevisionen*) Zviedrijā nodarbojas ne tikai ar resursu izlietojumu pārbaudi (finansiālie auditi), bet arī ar īstenošanas auditiem (politiku un saistīto likumu ietekme un efektivitāte).

Minētie piemēri vēlreiz akcentē valsts centienus ne tikai formāli veikt novērtējumu, bet arī *izveidot ilgtspējīgu Zviedrijas labāka regulējuma politiku un nodrošināt, ka Zviedrija ir priekšgājēja labāka regulējuma jomā Eiropā.*²⁶

Šveice

Šveices tiesību zinātnē jau nostiprinājusies izpratne par to, ka likumu konstitucionalitātes pārbaude kā svarīgu komponentu iekļauj likumdevēja spēju novērtēt likumu sociālo ietekmi. Tādējādi uzsverot, ka likumdevēja darbs nebeidzas ar likumu izdošanu, bet ka tas turpinās.²⁷

Piemēram, Šveicē likuma mērķu formalizēšana ir izplatīta,²⁸ jo pastāv tieša izpratne par to, ka likumi vēlāk tiek vērtēti pēc to iedarbības.²⁹ Likumu novērtēšana Šveicē nenotiek centralizēti un lineāri. Balstoties uz valsts konstitūciju, pastāv aptuveni 60 likumi, kas tiek novērtēti valstiskā līmenī.

Savukārt kantonu līmenī šos jautājumus regulē attiecīgie normatīvie akti.

Tā, piemēram, Ženēvā 2005. gada 27. novembrī iedzīvotāji ar 86% atbalstu nobalsoja par savas konstitūcijas papildināšanu un Revīzijas palātas (*Cour des comptes*) izveidošanu.³⁰ 2013. gada 1. jūnijā stājās spēkā jaunā konstitūcija, un tajā atsevišķi paredzēts, ka Revīzijas palāta veic arī politikas novērtēšanu.³¹ Gadā papildus citiem ziņojumiem tā veic aptuveni trīs apjomīgus pētījumus par noteiktas politikas īstenošanas gaitu. Piemēram, 2014. gada jūlijā tika publicēts jaunākais novērtējums *Politika cīņai pret vardarbību mājās*,³² bet iepriekš veikti pētījumi par šādām tēmām: policijas sastāva izveides politika; profesionālās informācijas pieejamība jauniešiem; darba tirgus politika; administrācijas caurskatāmība; aizsardzība pret troksni; cīņa pret ilgstošo bezdarbu u. c.

²⁶ Better Regulation in Europe. SWEDEN. OECD: 2010. Pieejams: <http://www.oecd.org/gov/regulatory-policy/45419072.pdf>. [aplūkots 2014. gada 22. jūlijā].

²⁷ Morand Ch.-A. Éléments de légistique formelle et matérielle. Dans: *Légistique formelle et matérielle*. Aix-en-Provence: Presses universitaires d'Aix-Marseille, 1999, p. 42.

²⁸ Bergel J.-L. De quelques procédés d'expression normative. Dans: *Légistique formelle et matérielle*. Aix-en-Provence: Presses universitaires d'Aix-Marseille, 1999, p. 173.

²⁹ Morand C. A. Les objectifs de la législation: approches diversifiées et complémentaires, *Cahier de Méthodologie juridique*. No4, RJJ 1989-4, PUAM, p. 853.

³⁰ Minētās institūcijas iepriekšējais nosaukums: *Commission externe d'évaluation des politiques publiques*.

³¹ Ženēvas Republikas un kantona konstitūcijas 128.–131. p. (la Constitution de la République et canton de Genève). Pieejams: <http://www.ge.ch/constitution/welcome.asp>. [aplūkots 2014. gada 22. jūlijā].

³² *Politique de lutte contre les violences domestiques. Evaluation*.

Igaunija

Pēdējos gados visplašākās aktivitātes likumu un politikas novērtēšanā Igaunijā tika īstenotas, pateicoties sadarbībai ar EDSO, kad Tieslietu ministrija 2007.–2009. gadā izstrādāja koncepciju par regulējumu ietekmes analīzi. Igaunijas parlaments 2011. gadā pieņēma Tiesību politikas attīstības plānu līdz 2018. gadam.³³ Viens no vadošajiem ekspertiem tiesību novērtēšanā A. Kasemets norāda, ka, piemēram, iekšlietu sektorā ministrijai ir ievērojamas grūtības ievērot labākas likumdošanas prasības, jo nav pārliecības, ka likumprojektu paskaidrojumi vienmēr būtu balstīti uz zināšanām. Tas bieži notiek gadījumos, kad likumprojekta mērķauditorija un ietekme uz to nav apzināta.³⁴

Igaunijas Valsts audita birojs savā pārskatā secināja, ka likumu ietekme tiek novērtēta nepietiekami, tāpēc institūcijām, kas ievieš likumus, nav pietiekamas un uzticamas informācijas par likumu iespējamo ietekmi.³⁵ Birojs bija secinājis, ka vairāk nekā pusē pieprasīto jomu trūcis paskaidrojumu, un birojs to izskaidro tā, ka pastāv vispārēja atteikšanās pret ietekmes novērtējumiem kā pret sekundāras nozīmes dokumentiem.

Birojs zīmīgi novēroja, ka paskaidrojumu rakstos bieži tiek apskatīta/aprakstīta tikai pozitīvā ietekme, izslēdzot negatīvās sekas. Vairāk nekā 50% likumdošanas projektu ticis atzīmēts, ka projektam nav ietekmes uz valsts budžetu. Arī termiņi, kādos piedāvāts pieņemt jaunus likumus, ir nesamērīgi īsi. 2/3 auditā apskatīto gadījumu tika plānots tikai 2 mēnešu laiks līdz likuma pieņemšanai. Ticis atzīmēts, ka laika posmā no 2007. līdz 2011. gadam novērtēšanas situācija nav uzlabojusies. Tāpat atzīmēts, ka diemžēl Igaunijas parlaments neatsakās izskatīt likumprojektus, kuru ietekmes novērtējums nav veikts pietiekami.³⁶

Neņemot vērā igauņu paškritiku, pozitīvi novērtējama ciešā apņemšanās un interese palielināšanās par kvalitatīvu likumu novērtēšanu pašā parlamentā. Jāņem vērā, ka apskatāmajā periodā notikusi iespaidīga finanšu krīze, kas, neapšaubāmi, ietekmē normālu valsts attīstību. Vairāki procesi, iespējams, jāatsāk no nulles. Novērtēšanas loma mainīgajos laikos ir ļoti atšķirīga, jo tad ir jāizklūst no pastāvošo politiku ietvariem.³⁷

Minētā attīstība likumu ietekmes novērtēšanas jomā Eiropā mūsdienās skaidri apliecina, ka arī Latvijā nepieciešams stiprināt un institucionalizēt likumu ietekmes novērtēšanu, kritiski izvērtējot līdzšinējo darbu un optimizējot administratīvos resursus tādu kvalitatīvu novērtējumu izstrādē, kas tiktu praktiski izmantoti likumdevēja darbā.

³³ Ūģuspoliitika arengusuunad aastani 2018 (Development Plan for Legal Policy until 2018). – RT III, 7.3.2011, 1 (igauņu valodā). Pieejams: <https://www.riigiteataja.ee/akt/307032011001>. [aplūkots 2014. gada 22. jūlijā].

³⁴ Kasemets A., Talmar-Pere A. Implementation of Better Regulation Measures in the Internal Security Draft Legislation: the case of Estonia. *European Journal of Law Reform*, 2014, p. 86.

³⁵ The state of affairs with the legislative impact assessment. National Audit Office: Tallinn, 2011. Pieejams: <http://www.riigikontroll.ee/tabid/206/Audit/2200/Area/1/language/et-EE/Default.aspx> [aplūkots 2014. gada 22. jūlijā].

³⁶ *Ibid.*

³⁷ Furubo J.-E., Rist R., Speer S. (eds.). *Evaluation and Turbulent Times. Reflections on a Discipline in Disarray*. New Brunswick, N. J.: Transaction Publishers, 2013, p. 23.

BIBLIOGRĀFIJA

Literatūra

- Carbonnier J. *Sociologie juridique*. Paris: PUF, 1978.
- Crozier M. Le problème de la régulation dans les sociétés complexes modernes. Dans: *Normes juridiques et régulation sociale*. Dir. Chazel F., Commaile J. Paris: LGDJ, 1991.
- Furubo J.-E., Rist R., Speer S. (eds.). *Evaluation and Turbulent Times. Reflections on a Discipline in Disarray*. New Brunswick, N. J.: Transaction Publishers, 2013.
- Höland A. L' évaluation législative comme auto-observation du droit et de la société. Dans: *Morand C.-A. (ed.). Évaluation Législative et Lois Experimentales*. Marseille: Press Universitaires D'Aix-Marseille, 1993.
- Hugger W. *Gesetze – Ihre Vorbereitung, Abfassung und Prüfung*. Baden-Baden: Nomos, 1983.
- Karpen U. *Less Quantity – More Quality. Some Comparative Aspects of Science and Art of Legislation in European Countries*. Dans: *Légistique formelle et matérielle*. Aix-en-Provence: Presses universitaires d'Aix-Marseille, 1999.
- Kasemets A., Talmar-Pere A. Implementation of Better Regulation Measures in the Internal Security Draft Legislation: the case of Estonia. *European Journal of Law Reform*, 2014.
- Morand C.-A. *Éléments de légistique formelle et matérielle*. In: *Légistique formelle et matérielle*. Aix-en-Provence: Presses universitaires d'Aix-Marseille, 1999.
- Morand C. A. Les objectifs de la législation: approches diversifiées et complémentaires, *Cahier de Méthodologie juridique*. No. 4, RJJ 1989-4, PUAM.
- Ost F., Kerchove M. van de. De la scène au balcon. D' où vient la science du droit? *Normes juridiques et régulation sociale*. Dir. Chazel F., Commaile J. Paris: LGDJ, 1991.
- Rémy D. *Légistique. L' art de faire les lois*. Paris: Editions Romillot, 1994.
- Voermans W., Eijlander Ph. Working out the Fundamentals for a Berder Crossing Post-Instrumental Doctrine on Legisprudence. In: *Légistique formelle et matérielle*. Aix-en-Provence: Presses universitaires d'Aix-Marseille, 1999.
- Šulmane D. Tiesību normu efektivitātes aktualitāte un problemātika mūsdienu tiesību socioloģijā. *Promocijas darbs*. Rīga: LU, 2013. Pieejams LU Bibliotēkā.

Normatīvie akti, politikas plānošanas dokumenti un ziņojumi

- The state of affairs with the legislative impact assessment. National Audit Office: Tallinn, 2011. Pieejams: <http://www.riigikontroll.ee/tabid/206/Audit/2200/Area/1/language/et-EE/Default.aspx>
- Ženēvas Republikas un kantona konstitūcijas 128.–131. p. (la Constitution de la République et canton de Genève). Pieejams: <http://www.ge.ch/constitution/welcome.asp>.
- Politique de lutte contre les violences domestiques. Evaluation. Genève, 2014.
- Õiguspolitika arengusuunad aastani 2018 (Development Plan for Legal Policy until 2018). – RT III, 7.3.2011, 1 (igauņu valodā). Pieejams: <https://www.riigiteataja.ee/akt/307032011001>.
- Better Regulation in Europe. SWEDEN. OECD: 2010, p. 23. Pieejams: <http://www.oecd.org/gov/regulatory-policy/45419072.pdf>.
- Annual report 2013. Regelradet, Stockholm, 2013–2014. Pieejams: <http://www.regelradet.se/wp-content/uploads/2014/02/Regelr%C3%A5det-annual-report-2013.pdf>

SECTION 3

3. SEKCIJA

PERSONALITIES AND
JURISPRUDENCE AT THE
TURN OF EPOCHS IN
LEGAL CULTURE

PERSONĪBAS UN
JURISPRUDENCE
JURIDISKĀS KULTŪRAS
LAIKMETA GRIEŽOS

Dina Gailite, *Mg. iur.*

University of Latvia, Latvia, PhD student / Latvijas Universitāte, Latvija, doktorante

DAŽĀDAS JURIDISKĀS KULTŪRAS LATVIJAS NACIONĀLO MINORITĀŠU JURIDISKAJĀ PRESĒ: ŽURNĀLI *RIGASCHE ZEITSCHRIFT FÜR RECHTSWISSENSCHAFT UN ЗАКОН И СУД*

DIFFERENT LEGAL CULTURES IN LEGAL PRESS OF LATVIA'S NATIONAL MINORITIES: JOURNALS *RIGASCHE ZEITSCHRIFT FÜR RECHTSWISSENSCHAFT AND ЗАКОН И СУД*

Summary

During the interwar period in the Republic of Latvia approximately at the same time two legal journals were published in minority languages: *Rigasche Zeitschrift für Rechtswissenschaft* (1926–1939) by German Lawyers Union in Riga and *Закон и Суд* (1929–1938) by Russian Union of Law. The first one set a goal to maintain and develop the traditional private law of Baltic region as a basis of private law in the state of Latvia. The second one aimed at maintaining the law traditions of collapsed Russian empire and including them into the legal system of Baltic States. The both traditions became the elements of legal culture in the Republic of Latvia.

Keywords: Baltic German legal culture, journal *Rigasche Zeitschrift für Rechtswissenschaft* by German Lawyers Union, Russian Empire legal culture, journal *Закон и Суд* by Russian Union of Law.

Atslēgvārdi: vācbaltu juridiskā kultūra, vācu juristu biedrības žurnāls *Rigasche Zeitschrift für Rechtswissenschaft*, Krievijas impērijas juridiskā kultūra, Krievu juridiskās biedrības žurnāls *Закон и Суд*.

Ievads

Līdzīgi kā citas pēc Pirmā pasaules kara beigām uz sabrukušo impēriju drupām dibinātās valstis, arī Latvijas Republika pārmantoja dažādu tās teritorijā iepriekš valdījušo kultūru un tradīciju ietekmes, dabiski iekļaujot tās jaunās, nacionālās valsts attīstības procesā. Tā notika arī tieslietu nozarē – jaunveidojamā Latvijas Republikas juridiskā kultūra saknes dzina gan gadsimtos izkoptajā vācbaltu tieslietu tradīcijā, gan līdz Pirmajam pasaules karam šeit valdījušās Krievijas impērijas likumdošanā un tieslietu iestāžu organizācijas principos. Lielākā daļa juristu, kas piedalījās Latvijas tieslietu sistēmas izveidē, pirms tam bija izglītojušies Krievijas impērijas universitātēs (Pēterburgā, Maskavā, Tartu u. c.), un faktiski visi bija darbojušies arī tās tieslietu sistēmā – galvenokārt tieši Baltijas guberņā ar tai specifisko, no pārējām impērijas

daļām ievērojami atšķirīgo tiesisko regulējumu. Liela loma līdzās latviešu tiesībniekiem Latvijas Republikas tiesību sistēmas un juridiskās kultūras tapšanas procesā bija arī mazākumtautību pārstāvjiem: daudzajiem vācu juristiem, kas pārstāvēja šeit gadsimtiem dzīvojušos, tradicionāli augsti izglītos, kā arī kulturāli un ekonomiski ietekmīgos vācbaltiešus, un krievu juristiem (citu tautību Krievijas juridiskās kultūras mantiniekiem), no kuriem liela daļa šeit bija jaunienācēji, jo Latvijā bija nonākuši, bēgot no lielinieku apvērsuma izraisītā Krievijas pilsoņu kara un padomju režīma.¹

Šī nelielā pētījuma mērķis ir censties salīdzināt juridiskās tradīcijas, kas izpaudās divos mazākumtautību tiesībnieku juridiskajos izdevumos Latvijas Republikas pirmajā neatkarības posmā: žurnālā *Rigasche Zeitschrift für Rechtswissenschaft* (vācu val. *Rīgas Tiesību Zinātņu Žurnāls*, turpmāk – RZR) (1926–1939) un žurnālā *Закон и суд* (krievu val. *Likums un Tiesa*, turpmāk – ZIS) (1929–1938). Jānorāda, ka šī referāta autore jau iepriekš ir aplūkojusi abu šo izdevumu vēsturi un saturu atsevišķos referātos.² Savukārt šis ir mēģinājums veikt salīdzinošu analīzi, lai saskatītu kopsakarības un atšķirības.

Darbā izmantotas vairākas zinātniskās pētniecības metodes: vēsturiskā metode (abu izdevumu rašanās un iznākšanas laiks, to veidotāju personības, slēgšanas iemesli), analītiskā metode (izdevumos publicēto rakstu satura analīze), socioloģiskā metode (autore centieni izprast abu izdevumu satura specifiskās ievirzes cēloņus) un salīdzinošā metode (abu izdevumu līdzīgo un atšķirīgo īpašību salīdzinājums).

Žurnāls *Rigasche Zeitschrift für Rechtswissenschaft*

Žurnāla izdevēji un līdzstrādnieki

Periodiskais izdevums *Rigasche Zeitschrift für Rechtswissenschaft* iznāca Rīgā no 1926. līdz 1939. gadam. Žurnālu izdeva Rīgas Vācu juristu biedrība (*Deutscher Juristen-Verein in Riga*), kas tāpat kā žurnāls dibināta 1926. gadā.³

¹ Plašāk sk.: Osipova S. Die lettische Rechtswissenschaft nach der Gründung des lettischen Staates 1918. LU Raksti. Juridiskā zinātne. 719. sēj. Rīga: Latvijas Universitāte, 2007, 7.–18. lpp.

² Referāts Журнал “Закон и суд” – продолжатель российских правовых традиций в эмиграции поlasīts 2013. gada 29. martā konferencē Правовые традиции. Жидковские чтения Tautu draudzības universitātē (Российский Университет дружбы народов) Maskavā. Referāts publicēts konferences rakstu krājumā: Правовые традиции. Жидковские чтения: материалы Международной научной конференции. Москва, 29–30 марта 2013 г. Отв. ред.: Муромцев Г. И., Немыгина М. В., с. 300–307.

Referāts Valstiskuma jautājums vācu juridiskajā presē Latvijā. *Rigasche Zeitschrift für Rechtswissenschaft* (1926–1939) nolasīts LU 72. zinātniskajā konferencē 2014. gada 13. februārī, publicēts konferences rakstu krājumā: Inovāciju juridiskais nodrošinājums: LU 72. konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2014, 96.–106. lpp.

³ RZR 1927. gadā ziņo par biedru kopsapulci, kurā sniegta atskaite par biedrības darbības virzieniem un pirmo divu gadu veikumu. RZR, 1926/1927, 3. Heft, S. 207. Biedrībā pastāvīgi darbojas 6 komisijas: Revīzijas komisija, Likumdošanas izstrādes komisija, Priekšlasījumu komisija, RZR Redakcijas komisija, Advokātu lietu komisija, Bibliotēkas komisija. Sk., piemēram: Deutscher Juristenverein in Riga. RZR, 1931/1932. 4. Heft, S. 248–250.

Rīgas Vācu juristu biedrības RZR izdošanas komitejā 13 gadu laikā darbojās biedrības biedri – ievērojami Latvijas juristi: Tiesu palātas loceklis, vēlāk – Latvijas Senāta senators Fridrihs Konradi (*Friedrich Conradi*), ilggadējs Krievijas impērijas tieslietu ierēdnis un Krievijas Senāta senators, Latvijas diplomāts, pēc tam zvērināts advokāts Rīgā Rūdolfš fon Freimans (*Rudolf von Freymann*), Rīgas Herdera institūta docents, viceprokurors Leo fon Vitte (*Leo von Witte*), Rīgas apgabaltiesas tiesnesis, vēlāk zvērināts advokāts Rīgā Burhards fon Klots (*Burchard von Klot*), zemesgrāmatu tiesnesis Oskars fon Cvingmans (*Oskar von Zwingmann*), zvērināti advokāti Rīgā Bernhards fon Bērents (*Bernhard von Berent*) un Helmutš Štegmanis (*Helmut Stegman*)⁴ u. c.

Žurnālam tā iznākšanas gaitā bija trīs redaktori: zvērināts advokāts Bernhards fon Bērents (*Bernhard von Berent*) – RZR redaktors no 1926. līdz 1932. gadam (izņemot 1929. gadu);⁵ zvērināts advokāts Rūdolfš fon Freimans (*Rudolf von Freymann*) – RZR redaktors no 1932. līdz 1934. gadam (aizvietojojot B. Bērentu – arī 1929. gadā);⁶ Vilhelms Millers (*Wilhelm Müller*) – RZR redaktors no 1934. līdz 1939. gadam.⁷

RZR publikāciju autoru lielāko daļu veido Rīgas Vācu juristu biedrības aktīvākie biedri – jau pieminētie redkolēģijas locekļi F. Konradi, R. Freimans, L. Vitte, B. Klots, B. Bērents, H. Štegmanis, O. Cvingmans. Bez viņiem arī citi biedrības locekļi: Latvijas Senāta senators un Latvijas Universitātes profesors Augusts Lēbers (*August Loeber*) un Tiesu palātas loceklis un Rīgas Herdera institūta profesors Karls fon Šilings (*Carl von Schilling*), Tieslietu ministrijas Kodifikācijas nodaļas vadītāji barons Baldvins Disterlo (*Baron Balduin Düsterloh*) un viņa pēctecis amatā Herberts Ēlerss (*Herbert Ehlers*), Galvenās cietumu valdes priekšnieka palīgs Ervins Kube (*Ervin Cube*), Latvijas Universitātes Tiesu medicīnas institūta vadītājs Ferdinands fon Neureiters (*Ferdinand von Neureiter*), Tiesu palātas loceklis P. Engelmanis (*Engelmann*), zvērināts advokāts Leonīds Bode (*Leonid von Bode*).

⁴ Sk. ziņas par Rīgas Juristu biedrības gada sapulcēm, piemēram: RZR, 1929. 3. Heft, S. 221; RZR, 1930. 1. Heft, S. 67; RZR, 1931/1932. 4. Heft, S. 248–250.

⁵ Bernhards fon Bērents (1892–1946) bija Tērbatas Universitātes absolvents (1918), Rīgas apgabaltiesas izmeklēšanas tiesnesis (1918–1921), zvērināts advokāts (1924–1939), īslaicīgi – arī Latvijas Republikas tieslietu ministrs (1929), Rīgas Vācu juristu biedrības valdes loceklis. Repatriācijas laikā – Fiduciārās izceļošanas akciju sabiedrības (*Umsiedlung-Treuhand-Aktiengesellschaft m.b.H. – UTAG*) Tieslietu nodaļas vadītājs. Pēc repatriācijas – tieslietu padomnieks Vīnē un tulkis vācu armijā. Kritis amerikāņu un padomju gūstā, miris karagūstekņu nometnē Valkā. Plašāk sk.: Latvijas advokātūra 1919–1945. Biogrāfiskā vārdnīca. Sast. Jēkabsons Ē., Ščerbinskis V. Rīga: Latvijas Valsts vēstures arhīvs, 2007, 102.–103. lpp.

⁶ Rūdolfš fon Freimans (1860–1934) bija Tērbatas Universitātes absolvents (1884), savulaik – Krievijas impērijas tieslietu ierēdnis, Krievijas Senāta senators, pēc Latvijas Republikas dibināšanas – Latvijas diplomāts, darbojies Latvijas pilsoņu reevakuācijā no Krievijas, vēlāk – zvērināts advokāts. Rīgas Vācu juristu biedrības valdes loceklis. Bijis arī Krievu juridiskās biedrības biedrs un žurnāla *Закон и Суд* līdzstrādnieks. Plašāk sk.: Latvijas advokātūra 1919–1945. Biogrāfiskā vārdnīca. Sast. Jēkabsons Ē., Ščerbinskis V. Rīga: Latvijas Valsts vēstures arhīvs, 2007, 190.–191. lpp.

⁷ Vilhelms Millers (1895–1945) bija studējis Tērbatas Universitātē, absolvējis Latvijas Universitāti (1925). Zvērināts advokāts. Rīgas Vācu juristu biedrības valdes loceklis. Repatriācijas laikā darbojies Fiduciārās izceļošanas akciju sabiedrības iestādēs (*Umsiedlung-Treuhand-Aktiengesellschaft m.b.H. – UTAG*). Plašāk sk.: Latvijas advokātūra 1919–1945. Biogrāfiskā vārdnīca. Sast. Jēkabsons Ē., Ščerbinskis V. Rīga: Latvijas Valsts vēstures arhīvs, 2007, 356.–357. lpp.

Līdzās Latvijā dzīvojošo RZR autoru rakstiem žurnālā atrodamas arī ārvalstnieku publikācijas, to autori ir, piemēram, Tērbatas Universitātes mācībspēks Valters Meders (*Walter Meder*), Rostokas Universitātes profesors Edgars Tatarins-Tarnheids (*Edgar Tatarin-Tarnheyden*), Vircburgas advokāts Hanss Lange (*Hans Lange*), valdības padomnieks no Leipcigas *Dr. iur.* Tilka u. c.

Kaut arī vairums RZR līdzstrādnieku ir vācu tautības, tomēr vismaz žurnāla sākumposmā starp tiem atrodami arī vairāki cittautieši. Pazīstamākais no tiem – viens no 1933. gada Sodu likuma autoriem, Latvijas Universitātes profesors, ievērojams ebreju politiķis Pauls Mincis (*П. Минц*). (Zīmīgi, ka pēdējais Latvijas ievērojamākā krimināltiesībnieka P. Minca raksts veltīts jaunajam Sodu likumam,⁸ RZR publicēts 1934. gadā – laikā, kad žurnālā sāk skaidri iezīmēties tā veidotāju simpātijas pret Vācijā valdošo nacionālsociālisma ideoloģiju.⁹) Atsevišķus rakstus RZR publicējis arī cits krimināltiesību eksperts – Tieslietu ministrijas juridiskās konsultācijas pastāvīgais loceklis un Krievu Juridiskās biedrības žurnāla *Закон и Суд* redaktors Pjotrs Jakobi (*Петр Якобу*), privāttiesību nozarē – Latvijas Universitātes docents, vēlāk senators profesors Vladimirs Bukovskis (*Владимир Буковский*) u. c. Starp RZR autoriem atrodams arī viens latvisks uzvārds – kāds J. Grinbergs.

Pēdējais RZR numurs datēts ar 1939. gada septembri – tātad īsu brīdi pirms tam, kad 1939. gada 30. oktobrī tika noslēgts Latvijas–Vācijas līgums par vācu tautības Latvijas pilsoņu pārvietošanu uz Vāciju.¹⁰ Saskaņā ar to lielākā daļa Latvijā dzīvojošo vācbaltiešu, tai skaitā visi aktīvākie žurnāla līdzstrādnieki, brīvprātīgi izstājās no Latvijas pavalstniecības un izceļoja no Latvijas. Tādējādi līdz ar Latvijas baltvācu minoritātes eksistences beigām likumsakarīgi noslēdzās arī RZR vēsture.

Žurnāla mērķi un saturs

RZR dibināšanas mērķi definēti žurnāla pirmajā numurā – redakcijas ievadvārdos jaunajam izdevumam,¹¹ kur, pirmkārt un galvenokārt, par RZR uzdevumu tiek izvirzīts – kopt Baltijas, tai skaitā Latvijas, privāttiesības, kas žurnāla veidotāju ieskatā ir jebkura vācbaltu jurista priekšteču mantojums (*das Erbe seiner Väter*). Turklāt Baltijas privāttiesības ir īpaši vērtīgas un unikālas tādēļ, ka tajās tiešā veidā saglabātas romiešu tiesību tradīcijas (*Auch wir sind Erben Roms; ist doch unser Privatrecht nichts anderes als gemeines Recht baltischeigenartiger Färbung*). Šis unikālās Baltijas privāttiesības, žurnāla veidotāju ieskatā, ir tas, kas līdzīgi Lutera ticībai vieno Livonijas un Kurzemes iedzīvotājus, kuri šīs tiesību tradīcijas izjūt un ir pieņēmuši kā savējās. Tādēļ žurnāla veidotāju ieskatā arī jaunajā Latvijas valstī nav pieļaujamas straujas pārmaiņas tiesību attīstībā – tā vietā privāttiesību regulējums ir jāpilnveido, balstoties uz līdzšinējām tradīcijām. Turklāt tieši labi sakārtota privāttiesību sistēma ir tā,

⁸ Mintz P. Das neue Strafgesetzbuch Lettlands. RZR, 1933/1934. 1. Heft, S. 7–19, 2. Heft, S. 91.

⁹ Plašāk sk.: Gailite D. Valstiskuma jautājums vācu juridiskajā presē Latvijā. *Rigasche Zeitschrift für Rechtswissenschaft* (1926–1939). Referāts LU 72. zinātniskajā konferencē 2014. gadā.

¹⁰ Līguma teksts pārpublicēts: Feldmanis I. Latvijas vāciešu izceļošana. *Latvijas Arhīvi*, 1995. Nr. 1, 67.–69. lpp.

¹¹ Geleitwort. RZR, 1926. 1. Heft, S. 1–3.

kas sabiedrībai nodrošina iespējas produktīvam darbam un kultūras izaugsmei. Šajā darbā, žurnāla veidotāju ieskatā, vācbaltu juristi nedrīkst palikt malā. Īpašu vērību pirmā numura ievadrakstā RZR redakcija sola veltīt līdz tam nesistematizētajām tirdzniecības tiesībām.

Vērtīgu ieskatu RZR veidotāju priekšstats dod *Dr. iur.* K. fon Šillinga divās daļās publicētais Latvijas tiesību vēstures apskats, kurš lasāms pirmajos divos žurnāla laidienos un kurā uzsvērtā Latvijas privāttiesību senā “kristīgi ģermāniskā” izcelsme. Kā norāda autors, likumu normas uz šejieni atceļojušas kopā ar kristiešu misionāriem un Lejassaksijas tirgotājiem 12. gadsimtā. Līdz pat Livonijas sabrukumam Latvijas un Igaunijas teritorijas ir atradušās Vācu Svētās Romas impērijas sastāvā, attiecīgi – vienotā tiesiskā telpā ar Vāciju. Kopš 15. gadsimta – līdzīgi pārējai Eiropai – šeit tiek recipiētas romiešu tiesības. Tādējādi Latvijas civiltiesības balstās uz baltvācu un romiešu tiesību tradīcijām.

Tāpat K. Šillings vērtē tiesības kā sabiedrību stabilizējošu faktoru un zināmā veidā atklāj arī vācbaltiešu kopienas pielāgošanās spēju un gadsimtiem ilgo dzīves modeli. Viņš norāda, ka vietējās civiltiesības ir pakāpeniski un likumsakarīgi attīstījušās un regulējušās sabiedrības locekļu attiecības, neņemot vērā biežo politiskās varas maiņu (*it īpaši laikā, kad reģimentes maina formastērpus kā koki savas lapas*), kas parasto cilvēku patiesībā īpaši neuztrauc, *kamēr vien netiek aizskarta valoda un ticība, netiek nopostīta zeme un netiek ierobežota tirdzniecība un kustība*.¹² Tāpat viņš norāda, ka tieši vietējās *Baltijas provinču* privāttiesības ir ļoti vērtīgs jaunās Latvijas valsts dažādo novadu saistelements.

Lielākā daļa RZR publikāciju pilnībā iekļaujas sākotnēji formulētajā žurnāla tematikā. Tie ir galvenokārt daudzi raksti par dažādām Latvijas privāttiesību nozaru aktualitātēm, sākot no aktuālās situācijas apskata un problēmu analīzes, beidzot ar priekšlikumiem to risināšanai. Piemēram, senatora A. Lēbera raksti par nepieciešamajām reformām tirdzniecības tiesībās¹³ un daudzas citas viņa publikācijas komerc-tiesību nozarē, R. Freimana apskats par Tirdzniecības reģistra likumu¹⁴ u. c. Senators Konradi žurnālā publicē rakstu sēriju par civilprocesu,¹⁵ šai tēmai pievērsies arī advokāts B. Bērents.¹⁶ Jāpiemin arī privāttiesībām veltītie RZR atsevišķie pielikumi: 1931. gada speciālpielikums par akciju sabiedrības dibināšanu pēc spēkā esošajām Latvijas tiesībām, kura autors ir *Dr. iur.* Neimanis, kā arī 1932./1933. gada speciālpielikums, kas veltīts Civillikuma grozījumiem. Īpaša uzmanība, protams, tiek veltīta topošajam Civillikumam, kura izstrādē un apspriešanā piedalās Rīgas Vācu juristu biedrības biedri: senators A. Lēbers ir pastāvīgās darba grupas loceklis. Likuma spēkā stāšanos redakcija sveic ar īpašu ievadrakstu,¹⁷ tajā pašā numurā publicējot plašu

¹² Schilling C. Rechtsgeschichtlicher Überblick. RZR, 1926/1927. 1. Heft, S. 5.

¹³ Leober A. Neue Strömungen im Handelsrecht. RZR, 1927/1928. 4. Heft, S. 212–227.

¹⁴ Freymann R. Gesetz über das Handelsregister. RZR, 1933/1934. 3. Heft, S. 155–167.

¹⁵ Conradi F. Vorschläge zum Reform des Zivilprozesses. RZR, 1926/1927. 1. Heft, S. 23–45, 2. Heft, 111–121, 3. Heft, 168–173.

¹⁶ Berent B. Änderungen im lettländischen Zivilprocess. RZR, 1930. 3. Heft, S. 162–181.

¹⁷ Einleitung. RZR, 1937/1938. 2. Heft, S. 65–66.

un sistemātisku Lēbera apskatu par komercsabiedrību pēc Latvijas 1937. gada Civillikuma.¹⁸

Līdzās privāttiesībām RZR tomēr pievēršas arī citām Latvijas (un Baltijas valstu) tiesību nozarēm, tiesību vēsturei, kā arī tiesību aizsardzības iestāžu un tiesību sistēmas organizācijas praktiskajiem jautājumiem. Tā, piemēram, RZR pirmajos laidienos publicēts jau iepriekš pieminētais K. Šilinga apskats par Latvijas tiesību vēsturi – no 12. gadsimta līdz Latvijas valsts dibināšanai un patstāvīgas tiesību sistēmas izveidei.¹⁹ No krimināltiesību nozares publikācijām nozīmīgākie ir P. Minca raksti par krimināltiesību reformām un ar viņa dalību tapušo Sodu likumu.²⁰ Vairākas publikācijas veltītas valststiesībām: P. Minca referāts par Latvijas Satversmē noteikto vienpalātas parlamenta sistēmu,²¹ Breslavas Universitātes profesora Helfrica referāts *Piezīmes par tautas pārstāvniecību, kas balstās profesionālajā piederībā* ar priekšlikumiem par augšpalātas izveidi Latvijas parlamentā,²² L. Vittes atzinīgais raksts par Zemnieku savienības Saeimas frakcijas 1934. gadā iesniegto Satversmes grozījumu projektu.²³ Jaunās Latvijas valsts tiesību sistēmas veidošanos atspoguļo B. fon Disterlo ieskats Krievijas impērijas kodifikācijas vēsturē un Latvijas Republikas tiesību aktu kodifikācijas praksē,²⁴ kā arī H. Ēlersa raksts par Krievijas impērijas tiesību aktu vietu Latvijas Republikas tiesību sistēmā.²⁵ No valststiesību un starptautisko tiesību viedokļa nozīmīgs ir pirmais 1927. gada RZR speciālpielikums, kurā R. Freimans analizē Latvijas–Krievijas miera līgumu un tā īstenošanu, balstoties uz personisko pieredzi, ko guvis, darbojoties Latvijas sūtniecībā Maskavā un Latvijas pilsoņu Reevakuācijas komisijas juriskonsulta amatā.²⁶ Katrā RZR numurā tiek publicēts arī sistemātisks Latvijas un Igaunijas jaunāko tiesību aktu pārskats, kā arī spilgti tiesu prakses piemēri. Vairākos numuros atrodama šāda informācija arī par Lietuvu.

Pētot žurnāla saturu, nevar nepieminēt RZR publikācijas, kurās parādās vācbaltu minoritātes domstarpības ar Latvijas valsti. Piemēram, publikācijā par personas vārda un uzvārda oficiālajiem pareizrakstības noteikumiem saskaņā ar jaunieviesto

¹⁸ Leober A. Die Gesellschaft nach dem Lettländischen Ziwilgesetzbuch v. Jahre 1937. RZR, 1937/1938. 2. Heft, S. 67–96.

¹⁹ Schilling C. Rechtsgeschichtlicher Überblick. RZR, 1926/1927. 1. Heft, S. 4–8; RZR, 1926/1927. 2. Heft, S. 89–111.

²⁰ Mintz P. Lettlands neues Strafgesetzbuch und sein Strafsystem. RZR, 1930. 4. Heft, S. 217–229; Mintz P. Das neue Strafgesetzbuch Lettlands. RZR, 1933/1934. 1. Heft, S. 7–19; Mintz P. Das neue Strafgesetzbuch Lettlands. RZR, 1933/1934. 2. Heft, S. 91–14.

²¹ Mintz P. Das Einkammersystem in der lettländischen Verfassung. RZR, 1926/1927. 1. Heft, S. 9–18.

²² Helfritz. Bemerkungen zum Problem der berufständischen Volksvertretung. RZR, 1926/1927. 1. Heft, S. 19–23.

²³ Witte L. Bestrebungen der Verfassungsänderung Lettlands. RZR, 1933/1934. 2. Heft, S. 63–76.

²⁴ Düsterloh B. Einige Worte über das Wesen der Kodifikation und deren Geschichte. RZR, 1926/1927. 3. Heft, S. 145–151.

²⁵ Ehlers H. Gesetzgebung und Kodifikation im früheren Russland und in Lettland. RZR, 1932/1933. 3. Heft, S. 153–164.

²⁶ Freymann R. Der lettländisch-russische Friedensvertrag und seine Verwirklichung. RZR Sonderbeilage. Riga, 1927, S. 33.

latviešu valodas fonētisko ortogrāfiju R. fon Freimans²⁷ asi kritizē valsts noteikto kārtību, norādot, ka uzvārdu pārveidošana oficiālajos dokumentos ne vien aizskar personu tiesības uz privāto dzīvi, bet arī var izraisīt daudz pārpratumu, jo vairs nav iespējams noteikt saikni starp vācu valodā rakstītu uzvārdu un tā atveidojumu latviešu valodā. Tāpat viņš min piemērus, kad dažādi vāciski uzvārdi, atveidoti pēc jaunajiem noteikumiem, latviski tiek rakstīti vienādi, tātad – nav atšķirami.

Šai sakarā jāpiemin arī RZR publicēts detalizēts pārskats par bijušā rīdzinieka, tobrīd Rostokas Universitātes profesora E. Tatarina-Tarnheidena rakstu, kurš publicēts Breslavas (mūsdienās – Vroclava) starptautisko tiesību žurnālā *Zeitschrift für Völkerrecht* un kurā analizēti Latvijas Republikas Ministru kabineta 1931. gada noteikumi, ar kuriem Rīgas Doma baznīca no vācu draudzes tika nodota Latvijas evaņģēliski luteriskā bīskapa rīcībā. Tatarina-Tarnheidena būtiskākais secinājums esot: rīcība ar Rīgas Doma baznīcu faktiski vērtējama kā īpašuma atsavināšana, tādēļ tai būtu bijis jānotiek ar likumu, nevis uz valdības izdotu noteikumu pamata.²⁸

Tomēr līdzās sākotnēji izvirzītajam žurnāla mērķim – analizēt un veicināt Latvijas tiesību sistēmas attīstību – pakāpeniski aizvien skaidrāk iezīmējas otrs būtisks RZR veidotāju interešu loks. Tie ir ārpus Latvijas un arī Baltijas tiesību telpas notiekošie procesi, resp., nacionālsociālistiskā tiesību izpratne, kas attīstās Vācijā un kurai ar pieaugošu atbalstu aktīvi seko arī vācbaltieši.²⁹

Šo tēmu ilustrē, piemēram, šādi RZR publikāciju nosaukumi: *Vācijas vienotā valsts*,³⁰ *Vācu satversmes jaunbūve*,³¹ *Vācu krimināltiesību grozījumi cīņā pret bīstamiem kārtības pārkāpējiem*,³² *Vācu reiha pašreizējā valsts satversme*,³³ *Austrijas vāciskais pieņemums tūkstošgadīgajā vācu konstitūcijas vēsturē*.³⁴

Liela daļa šo publikāciju ir ārpus Latvijas tapušu rakstu pārpublicējumi, un to autori nav vietējie vācbaltu juristi. Tomēr īpašu uzmanību starp vairākiem šīs ievirzes autoriem pelna jau pieminētais Rostokas Universitātes profesors E. Tatarins-Tarnheidens, kurš, lai gan tobrīd nedzīvo Rīgā, ir cieši saistīts ar vācbaltu minoritāti Baltijā.³⁵ Tieši viņš ir zināmākais no vācbaltiešu vidus nākušiem nacionālsociālistiskās

²⁷ Freymann R. Das lettländische Namensgesetz. RZR, 1929. 1. Heft, S. 15–33.

²⁸ Freymann R. Literatur: Dr. Edgar Tatarin-Tarnheyden, Rostock. Die Enteignung des deutschen Doms zu Riga. RZR, 1932/1933. 1. Heft, S. 57–58.

²⁹ Par vācbaltiešu minoritātes pakāpenisko piespiešanos nacionālsociālisma ideoloģijai un Lielvācijas idejai, kā arī atsvešināšanos no Latvijas valsts plašāk sk.: Cerūzis R. Vācu faktors Latvijā (1918–1939): politiskie un starpnacionālie aspekti. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2004, 291 lpp.

³⁰ Lang H. Der Deutsche Einheitsstaat. RZR, 1923/1933. Nr. 4, S. 197–204.

³¹ Lang H. Der Neubau der Deutschen Verfassung. RZR, 1933/1934. Nr. 1, S. 1–7.

³² Neumann W. Deutsche strafrechtliche Novellen im Kampf gegen gefährliche Gewohnheitsverbrecher. RZR, 1933/1934. 4. Heft, S. 229–240; RZR, 1934/1935, 1. Heft, S. 1–14.

³³ Tilka. Die gegenwärtige Staatsverfassung des Deutschen Reiches. RZR, 1935. 3. Heft, S. 156–168.

³⁴ Tatarin-Tarnheyden E. Österreichs deutsche Sendung in der tausendjährigen deutschen Verfassungsgeschichte. RZR, 1937/1938. 4. Heft, S. 234–248.

³⁵ E. Tatarins-Tarnheidens (1882–1966) ir dzimis un uzaudzis Rīgā, studējis Tērbatas Universitātē un kā advokāts iesaucīgi praktizējis Rīgā. Viņš ir arī radnieciski saistīts ar vienu no aktīvākajiem Rīgas Vācu juristu biedrības locekļiem Burhardu Klotu, kurš ir E. Tatarina-Tarnheidena sievas brālis. Plašāk par E. Tatarinu-Tarnheidenu sk. Rostokas Universitātes Profesoru katalogā. Pieejams:

tiesību izpratnes veidotājiem,³⁶ un, lasot RZR, rodas iespaids, ka žurnāla veidotāji rūpīgi seko sava Vācijā ietekmi guvušā novadnieka darbībai. Piemēram, K. Šillings plašā recenzijā atzinīgi vērtē E. Tatarina-Tarnheidena 1934. gadā Berlīnē izdoto grāmatu *Topošās valststiesības (Werdendes Staatsrecht)*, kurā apkopotas domas par to, kā *organiskā un vāciskā veidā uzbūvēt jaunu konstitūciju*.³⁷ Vairākkārt RZR lasītājs var iepazīties ar Tatarina-Tarnheidena atziņām arī nepastarpinātā veidā: piemēram, žurnāls pārpublicē viņa rakstu *Austrijas vāciskais pienesums tūkstošgadīgajā vācu konstitucionālajā vēsturē*,³⁸ kurā tiek pamatota Austrijas aneksija 1938. gadā, citu argumentu vidū norādot, ka *Asinis un zeme ir daudzkārt spēcīgāki nekā tinte un papīrs*³⁹ un ar Austrijas pievienošanu tiek īstenotas *vācu tautas tūkstošgadīgās lielvāciskās ilgas apvienoties*.

Starp RZR autoriem, kas aktīvi popularizē nacionālsociālisma idejas, jāmin arī Latvijas Universitātes Tiesu medicīnas institūta izveidotājs un vadītājs Dr. med. F. Neureiters,⁴⁰ kas līdzās rakstiem krimināltiesībās⁴¹ regulāri publicē pārskatus par Vācijā iznākošo literatūru. Tā, piemēram, viņš iesaka RZR lasītājiem kādu Minhenē izdotu darbu par eugēniku – *Asins aizsardzība un ģimenes veselības likums*.⁴²

---

http://cpr.uni-rostock.de/nav?id=cpr_person_00003415&offset=174&path=left.browse.subject_prof.result.docdetail&resultid=sonj5w6xidatht37d4fs [aplūkots 2014. gada 22. martā].

³⁶ Stolleis M. Die Geschichte des öffentlichen Rechts in Deutschland. Bd. 3: Staats- und Verwaltungsrechtswissenschaft in Republik und Diktatur 1914–1945. München: Beck, 1999, S. 291. Jāatzīmē, ka E. Tatarina-Tarnheidena "reabilitācija" Vācijas valststiesību zinātnē nenotika pat pēc viņa atvainošanās par antisemitismu – viņš atšķirībā no K. Šmita pēc kara netika uzņemts Vācijas publisko tiesību biedrībā (*Vereinigung der Staatsrechtler*). Sk.: Stolleis M. Die Geschichte des öffentlichen Rechts in Deutschland. Bd. 4: 1945–1990. München: Beck, 2012, S. 30, 86.

³⁷ Schilling C. Literatur: Werdendes Staatsrecht. RZR, 1934/1935. 2. Heft, S. 123–131.

³⁸ Tatarin-Tarnheyden E. Österreichs deutsche Sendung in der tausendjährigen deutschen Verfassungsgeschichte. RZR, 1937/1938. 4. Heft, S. 234–248.

³⁹ *Ibid.*, S. 246.

⁴⁰ F. Neureiters (1893–1946) ir dzimis Budapeštā, studējis medicīnu un doktora grādu ieguvis Vīnē, 1923.–1937. gadā – Latvijas Universitātes profesors tiesu medicīnā un LU Tiesu medicīnas institūta izveidotājs un vadītājs. Līdzās darbiem vācu valodā publicējis arī vairākas brošūras un grāmatas latviešu valodā (*Norādījumi par tiesas resp. policijas obdukcijām, Dzērāju posts daiņās, Tiesmedicīna, Tiesmedicīna un ārstu deontoloģija: ievads studentiem un ārstiem, Tiesmedicīnas piezīmes pie sodu likumu 467., 468. un 469. pantiem*). Kopš 1933. gada – Vācu dabaszinātņu akadēmijas Leopoldina loceklis. 20. gadsimta 30. gados F. Neureiters pārcēlās no Rīgas uz Vāciju, kur strādāja dažādos amatos vācu reihā veselības organizācijas iestādēs, kā arī bija profesors Berlīnes un Hamburgas Universitātē un okupētajā Elzasā dibinātajā Strasbūras Reihā Universitātē. Nacionālsociālistiskās vācu strādnieku partijas biedrs un Nacionālsociālistiskās ārstu biedrības loceklis. Par Neureiteru plašāk sk.: Klee E. Das Personenlexikon zum dritten Reich. Werwarwasvorundnach 1945? Frankfurt am Main: S. Fischer, 2003, S. 434.

⁴¹ Sk., piemēram: Neureiter F. Kritische Bemerkungen zu einigen Bestimmungen des neuen Lettländischen Strafgesetzbuches. RZR, 1930. 4. Heft, S. 230–240.

⁴² Neureiter F. Literatur: Blutschutz- und Ehegesundheitsgesetz. RZR, 1937. 1. Heft, S. 64.

Uzmanības vērts ir arī 1936. gadā RZR publicētais Rīgas Herdera institūta profesora *Dr. iur. habil.* Hansa Volfa⁴³ raksts *Par tautas grupu tiesisko stāvokli*,⁴⁴ kurā norādīts, ka līdzšinējais tradicionālais nacionālas valsts modelis ar tajā piedāvāto mazākumtautību pārstāvju tiesību aizsardzības mehānismu ir novecojis. Tā vietā nepieciešama jauna kārtība, kur tautu grupas (*Volksgruppen*), kas dzīvo citas valsts teritorijā, netiek uztvertas kā minoritātes, bet gan kā savas etniskās izcelsmes valsts piederīgie. Tādējādi veidojas jauna tipa valsts – “tautas nacionāla valsts” (*völkischer Nationalstaat*), kuru veido noteikta tauta kopumā (*Volkstum*) neatkarīgi no faktiskajām valstu robežām un kurā ietilpst gan dzimtenē dzīvojošā tautas daļa (*Kernvolk*), gan aiz tās robežām dzīvojošās šīs tautas grupas (*Volksgruppen*).

Žurnāls *Закон и суд*

Žurnāla izdevēji un līdzstrādnieki

Žurnāls *Закон и Суд* iznāca Rīgā no 1929. gada līdz 1938. gadam. Žurnāla izdevējs ir reizē ar žurnālu 1929. gada 27. martā reģistrētā Krievu juridiskā biedrība (*Русское юридическое общество*).⁴⁵ Tāpēc arī žurnāla pilnais nosaukums ir *Вестникъ Русскаго юридическаго общества “Закон и Суд”*.

Svarīgi uzsvērt, ka atšķirībā no Rīgas Vācu juristu biedrības Krievu juridiskās biedrības locekļi apvienojās nevis pēc nacionālā principa, bet gan tāpēc, ka vēlējās uzturēt Krievijas tiesību tradīcijas, – kā paši norādīja, viņi bija “krievu skolas” juristi: ieguvuši izglītību Krievijas augstskolās, strādājuši Krievijas tieslietu sistēmā, turklāt liela daļa biedrības biedru Krievijas impērijā bija guvusi ievērojamus akadēmiskus un profesionālus panākumus.⁴⁶ Tieši tāpat – ne tik daudz pēc nacionālā principa, cik pēc piederības Krievijas tradīcijām un kultūrai – starp abiem pasaules kariem veidojās arī t. s. Latvijas krievu kopiena, apvienojot ne vien krievus, bet arī daudzus krieviski runājošus ebrejus un citu tautību pārstāvjus,⁴⁷ turklāt šī aptuveni

⁴³ Hanss Volfs (*Hans Julius Wolff*) (1898–1976), habilitēts tiesību zinātņu doktors, Rīgā ieradās 1933. gadā, jo Frankfurtes Universitātes profesora amatu nevarēja ieņemt politisku iemeslu dēļ. Bija mācībspēks Rīgas Herdera institūtā. Pēc Otrā pasaules kara H. Volfs, ņemot vērā to, ka viņa reputācija nebija cietusi no pārāk ciešas saistības ar nacionālsociālistu, kļuva par ievērojamāko vācu administratīvo tiesību teorētiķi: viņa 1956. gadā izdotā Administratīvo tiesību mācību grāmata (*Verwaltungsrecht. Ein Studienbuch*) bija svarīgākais administratīvo tiesību darbs līdz pat 1970. gadam, un tā daudzkārtējie vēlākie izdevumi (jaunās redakcijās un ar citu autoru papildinājumiem) joprojām ir klasisks tiesību zinātņu studiju elements Vācijā. 2010. gadā iznāca jau desmitais, papildinātais Volfa sarakstītās mācību grāmatas izdevums, kas tapis, piedaloties vairākiem Volfa doktrīnas turpinātājiem un līdzautoriem (Wolff / Bachof / Stober / Kluth. *Verwaltungsrecht*. C. H. Beck, 2010, 928 S). Sk.: Stolleis Michael. *Geschichte des öffentlichen Recht in Deutschland*. 4. Band: 1945–1990. München: C. H. Beck, 2012, S. 184.

⁴⁴ Wolff H. *Über die Rechtsstellung der Volksgruppen*. RZR, 1936. 4. Heft, S. 205–225.

⁴⁵ Par žurnāla un biedrības izveidošanu plašāk sk. žurnāla pēdējā numurā: *Закрътие журнала “Законъ и Судъ”*. *Закон и Суд*, 1938. № 8–10 (88–90), столб. 4140–4142.

⁴⁶ *Закрътие журнала “Законъ и Судъ”*. *Закон и Суд*, 1938. № 8–10 (88–90), столб. 4144.

⁴⁷ Абызов Ю. *Латвийская ветвь российской эмиграции*. Блоковский сборник XIII. *Русская культура XX века: метрополия и диаспора*. Тарту: Тартуский университет, 1996, с. 289–290.

200 000 cilvēku lielā kopiena sastāvēja gan no tiem, kas šeit bija dzīvojuši vēl pirms Krievijas impērijas sabrukuma, gan tiem, kas uz Latviju bija emigrējuši Krievijas pilsoņu kara rezultātā (Rīga līdzās Prāgai, Berlīnei, Parīzei un Dienvidslāvijai bija viens no lielākajiem krievu emigrantu pulcēšanās punktiem).⁴⁸

Arī Krievu juridiskās biedrības locekļi pārstāvēja kodolu, ko veidoja galvenokārt no Krievijas nesen emigrējušie juristi, taču tajā iesaistījās arī Rīgā pastāvīgi vēl pirms impērijas sabrukuma dzīvojušie juristi.

1929. gadā žurnāla *Закон и Суд* redakcijas sastāvā tika ievēlēti šādi locekļi:⁴⁹ kādreizējais Pēterburgas advokāts Oskars Grūzenbergs (*О. Грузенберг*),⁵⁰ zvērināts advokāts un Latvijas Universitātes profesors Pauls Mincs,⁵¹ Josifs Šablovskis (*И. Шабловский*),⁵² Latvijas Republikas Tieslietu ministrijas Juridiskās konsultācijas loceklis Pjotrs Jakobi,⁵³ Vladimirs Simonovičs (*В. Симоновичъ*).⁵⁴

Šajā pašā sapulcē J. Šablovskim kā Latvijas Republikas pilsonim tiek uzticēti ZIS atbildīgā redaktora pienākumi un tiesības pārstāvēt biedrību kā juridisku personu. Pēc J. Šablovska nāves no 1934. līdz 1938. gadam žurnāla atbildīgais redaktors

⁴⁸ Абызов Ю. Латвийская ветвь российской эмиграции. Блоковский сборник XIII. Русская культура XX века: метрополия и диаспора. Тарту: Тартуский университет, 1996, с. 283.

⁴⁹ Закрытие журнала "Законъ и Судъ". Закон и Суд, 1938. № 8–10 (88–90), столб. 4141.

⁵⁰ O. Grūzenbergs (1865–1940) kā advokāts bija piedalījies vairākās skandalozās un politiskās prāvās Krievijas impērijā, tai skaitā arī Beļa lietā. Bijis arī Pagaidu valdības konsultants tieslietu reformu jautājumos 1917. gadā. Pēc uzturēšanās Rīgā 1932. gadā tālāk devies uz Parīzi, vēlāk uz Ņujorku. Sk.: Абызов Ю. Латвийская ветвь российской эмиграции. Блоковский сборник XIII. Русская культура XX века: метрополия и диаспора. Тарту: Тартуский университет, 1996, с. 294.

⁵¹ Pauls Mincs (1868–1941) bija Pēterburgas Universitātes absolvents (ar zelta medaļu), papildinājis Heidelbergas Universitātē, Tērbatas Universitātē ieguvis maģistra grādu, pirms kara – zvērināts advokāts Rīgā, Maskavas un Tērbatas Universitātes privātdocents, ievērojams ebreju sabiedriska darbinieks, ZIS iznākšanas laikā – zvērināts advokāts, starptautiski pazīstams krimināltiesību speciālists, ievērojams Latvijas ebreju sabiedriska darbinieks un politiķis, Latvijas Universitātes profesors. Plašāk sk.: Latvijas advokatūra 1919–1945. Biogrāfiska vārdnīca. Sast. Jekabsons Ē., Ščerbinskis V. Rīga: Latvijas Valsts vēstures arhīvs, 2007, 358.–359. lpp.

⁵² Josifs Šablovskis (1873–1934) bija poļu muižnieks, Maskavas Universitātes absolvents, pirms kara – zvērināts advokāts, 1917. gadā – Pagaidu valdības kara un jūras lietu virsprokurors Petrogradā, kopš 1919. gada Latvijas zvērināts advokāts. Sk.: Latvijas advokatūra 1919–1945. Biogrāfiska vārdnīca. Sast. Jekabsons Ē., Ščerbinskis V. Rīga: Latvijas Valsts vēstures arhīvs, 2007, 471. lpp.

⁵³ Pjotrs Jakobi (1876–1941) bija Krievijas Senāta senatora dēls, Imperatoriskās tiesību skolas absolvents, Krievijas impērijas Tieslietu ministrijas Krimināllietu nodaļas vadītājs, prokurors, atzīts krimināltiesību lietpratējs, žurnāla dibināšanas laikā – Latvijas Republikas Tieslietu ministrijas Juridiskās konsultācijas loceklis. Tieši P. Jakobi tiek uzskatīts par faktisko, neformālo ZIS redaktoru un virzītājspēku visā žurnāla iznākšanas laikā. Plašāk sk.: Lēbers D. A. Ievadvārdi faksimilizdevumam. No: Закон и Суд: Вестник Русского юридического общества, 1929–1938. Rīga: Latvijas Juristu biedrība, Senatora Augusta Lēbera fonds, 2000, 1. sēj., VII lpp.; Абызов Ю. Латвийская ветвь российской эмиграции. Блоковский сборник XIII. Русская культура XX века: метрополия и диаспора. Тарту: Тартуский университет, 1996, с. 295.

⁵⁴ V. Simonovičs (1879–1941) bija Pēterburgas Universitātes absolvents, kādreizējais Pēterburgas advokāts, žurnāla dibināšanas brīdī – zvērināts advokāts Latvijā. Plašāk sk.: Latvijas advokatūra 1919–1945. Biogrāfiska vārdnīca. Sast. Jekabsons Ē., Ščerbinskis V. Rīga: Latvijas Valsts vēstures arhīvs, 2007, 358.–359. lpp.

bija Italo Aleksandrs Ferdinands Forgačs (*Forgatsch; Итало Форгач*),⁵⁵ taču žurnāls ziņoja, ka tā izdošanā tiks iesaistīti arī “vistuvākie līdzstrādnieki” (daži no tiem saistīti ar otru šai rakstā apskatāmo tieslietu žurnālu – Rīgas Vācu juristu biedrības izdoto RZR): Latvijas Universitātes mācībspēks, vēlāk – profesors Hermanis Albāts, Latvijas Senāta senators LU profesors Vladimirs Bukovskis, Tieslietu ministrijas Kodifikācijas nodaļas vadītājs Herberts Ēlerss (*H. Ehlers*), kādreizējais Rīgas domnieks, vēlāk Tiesu palātas tiesnesis Pauls Engelmans (*P. Engelmann*), kādreizējais Pēterburgas advokāts, Rīgas lielākā krievvalodīgā laikraksta *Сегодня* redaktors Maksims Ganfmans (*М. Ганфман*), Latvijas Senāta apvienotās sapulces priekšsēdētājs Aleksandrs Gubens, bijušais Pēterburgas Universitātes civiltiesību profesors un žurnāla *Право* izdevējs Augusts Kaminka (*А. Каминка*), jurists un ebreju politiķis, Saeimas deputāts (vēlāk – Kolumbijas Universitātes profesors Ņujorkā) Maksis Lazersons (*М. Лазерсон*), Latvijas Senāta senators LU profesors Augusts Lēbers (*A. Loeber*), LU profesors un žurnāla *Jurists* izdevējs Vasilijs Sinaiskis (*В. Синайский*), ievērojams Krievijas finansists, vēlāk baņķieris Latvijā Abrams Veisbruts (*А. Веисбрум*).⁵⁶

Būtiski uzsvērt, ka savas publikācijas ZIS ievietojuši aptuveni 75 autoru, kas tobrīd dzīvoja ne tikai Baltijā, bet arī citās pasaules valstīs. Tie bija galvenokārt Krievijas emigranti, un, līdzīgi kā žurnāla izdevējus, viņus vienoja piederība “krievu tiesību skolai”. Žurnāla demokrātiskās un aktīvi antiboļševistiskās nostājas dēļ ZIS autoru vidū, saprotams, nav atrodamu PSRS juristi.

Pavisam īsi jānorāda arī uz žurnāla slēgšanas apstākļiem 1938. gadā. Atbilstoši Ulmaņa režīma iedibinātajam kursam uz “tīri latvisku” Latviju Tieslietu ministrija neieteica Sabiedrisko lietu ministrijai izsniegt atļauju ZIS izdošanas turpināšanai, pamatojot to ar argumentu, ka *minētais izdevums īsti neatbilst mūsu valsts jaunākās likumdošanas garam un mērķim, jo tas par daudz vēl dzīvo bijušās Krievijas jurisprudences praksē un teorijā*.⁵⁷ Šajā pašā gadā saskaņā ar Sabiedrisko lietu ministrijas lēmumu tika likvidēts arī žurnāla izdevējs – Krievu juridiskā biedrība Latvijā. ZIS pēdējā numurā, kas ar īpašu atļauju iznāca jau pēc varasiestāžu negatīvā lēmuma, redakcija šķietami neitrāli paziņo par izdevuma slēgšanu un sniedz pārskatu par žurnāla gaitām no dibināšanas līdz likvidācijai, kaut gan ZIS veidotāju patiesās emocijas ir bijušas ļoti sāpīgas. Par to liecina P. Jakobi vēstule Ļubļanas Universitātes profesoram Makļecovam.⁵⁸ Varasiestāžu rīcību P. Jakobi šajā vēstulē nodēvē par “megalomāniju

⁵⁵ Italo Forgačs (1885–1978) – pēc izcelsmes ungārs, mācījies Varšavas, Pēterburgas un Kazaņas Universitātē, strādājis Petrogradas kara apgabala kontrolē, pēc kara – zvērināta advokāta palīgs un zvērināts advokāts Rīgā. Latvijas advokatūra 1919–1945. Biogrāfiska vārdnīca. Sast. Jēkabsons Ē., Ščerbinskis V. Rīga: Latvijas Valsts vēstures arhīvs, 2007, 186.–187. lpp.

⁵⁶ Lēbers D. A. Ievadvārdi faksimilizdevumam. No: Закон и Суд: Вестник Русского юридического общества, 1929–1938. Rīga: Latvijas Juristu biedrība, Senatora Augusta Lēbera fonds, 2000, 1. sēj., VIII–IX lpp.

⁵⁷ Par ZIS slēgšanas apstākļiem sk.: Lēbers D. A. Ievadvārdi faksimilizdevumam. No: Закон и Суд: Вестник Русского юридического общества, 1929–1938. Rīga: Latvijas Juristu biedrība, Senatora Augusta Lēbera fonds, 2000, 1. sēj., IX–XI lpp.

⁵⁸ Vēstule pārpublicēta ZIS faksimilizdevuma ievadā, sk.: Закон и Суд: Вестник Русского юридического общества, 1929–1938. Rīga: Latvijas Juristu biedrība, Senatora Augusta Lēbera fonds, 2000, 1. sēj., XXIX–XXX lpp.

un šovinstisku obskurismu”. Var tikai minēt, ko šāda noskaņojuma kontekstā nozīmē pēdējā ZIS laidiena titullapā publicētā K. Ulmaņa runa *Savai zemei – savs arājs*⁵⁹ (šādas ideoloģiskas nodevas iepriekš politiski neitrālā ZIS lappusēs nav atrodamas). Iespējams, tas ir bijis varasiestāžu nosacījums jau slēgtā žurnāla pēdējā numura iznākšanai, iespējams – redkolēģijas pēdējā cerība izpelnīties varas iestāžu labvēlību, lai ZIS turpinātu savu dzīvi. Taču tikpat labi – arī rūgta intelektuāļu ironija par Ulmaņa režīma provinciālo nacionālismu.

Žurnāla mērķi un saturs

Krievu juridiskās biedrības un žurnāla *Закон и Суд* mērķus raksturo to dibināšanas iniciatīvas grupas uzsaukums (parakstījuši P. Jakobi, I. Forgačs, I. Balinskis),⁶⁰ kurā uzsvērts, ka, līdzīgi kā pēc Romas impērijas krišanas notika plaša romiešu tiesību pārņemšana, arī pēc Krievijas impērijas sabrukšanas ir vērojams līdzīgs process, kurā notiek plaša krievu tiesību recepcija: *Krievijas posts* [padomju režīms – D. G.], *kas uz laiku ir apturējis krievu tiesību attīstību to dzimtenē, ir iemesls tam, ka vēsturisku iemeslu dēļ tās tiek pārmantotas vairākās jaundibinātās pierobežas valstīs*.⁶¹ Savukārt ZIS pirmajā laidienā viens no redkolēģijas locekļiem O. Gruzenbergs raksta: *Nav, protams, nacionālas fizikas vai ķīmijas, turpretī jurisprudences, neskatoties uz visu savu internacionālismu, vienmēr ietver sevī to radījušās kultūras nospiedumu*.⁶² Tādēļ juristiem, kas pārstāv krievu skolu, ir pienākums palīdzēt valstīm, kas joprojām (atšķirībā no Krievijas) turpina izmantot krievu tiesības: *Trijās valstīs – Latvijā, Igaunijā un Lietuvā, bet daļēji arī ceturtajā valstī – Polijā – darbojas krievu tiesības, diendienā tiek piemēroti krievu krimināllikumi un civillikumi, kā materiālie, tā arī procesuālie. Strādāt pie to patiesās jēgas izskaidrošanas un tālākas attīstīšanas un pielāgošanas vietējiem apstākļiem – tas vienlaikus nozīmē kalpot arī miljoniem latviešu, igauņu, lietuviešu un poļu, starp kuriem mēs dzīvojam*.⁶³

Otrs, pēc ZIS satura spriežot, tā izdevējiem vēl būtiskāks darbības virziens ir Krievijas tiesību tradīciju apzināšana, dokumentēšana un saglabāšana, lai tās atkal būtu iespējams atjaunot pēc padomju režīma beigām, kam žurnāla veidotāji nepārtrauca ticēt līdz pat žurnāla likvidācijai 1938. gadā: *Nomainoties PSRS valdošajam ne-taisnīgajam režīmam un pārejot pie tiesiskas valsts principiem, krievu likumdevējs atradīs*

⁵⁹ Своей земле – свой пахарь. Закон и Суд, 1938. № 2 (88) – 10 (90).

⁶⁰ Закрытие журнала “Законъ и Судъ”. Закон и Суд, 1938. № 8–10 (88–90), столб. 4139.

⁶¹ Российское лихолотие, приостановившее временно развитие Русского права на его родине, сделало то, что оно стало преемственно, в силу исторически сложившихся причин разрабатываться в целом ряде вновь образовавшихся, т. н. лимитрофных, государств.

⁶² Грузенберг О. Из юридического дневника. Закон и Суд, 1929. № 1, с. 1: *Нет, конечно, национальной физики или химии, но юриспруденция, при всём своём интернационализме, носит всегда явственный отпечаток сотворившей ее культуры*.

⁶³ *Ibid.*: *На пространстве трех государств, – Латвии, Эстонии и Литвы – а частью в четвертом, – Польше, действует русское право, применяются, изо дня в день, русские уголовные и гражданские законы, как материальные так и процессуальные. Работать над разъяснением их истинного смысла, над их дальнейшим развитием и приспособлением к местным условиям не значит ли служить, вместе с тем, и миллионам латышей, эстонцев, литовцев и поляков, среди которых мы живём.*

vērtīgu materiālu šajā vienīgajā krievu juridiskās tradīcijas glabātuvē aiz [Krievijas] robežām.⁶⁴

Tādējādi ZIS darbību vienlaikus nosaka divi mērķi – saglabāt un kopt zudušās Krievijas valsts senās tiesību tradīcijas un atbalstīt žurnāla veidotāju mītnesvietas – jaunizveidoto Baltijas valstu (un arī Polijas) – tiesību sistēmas attīstību, veicinot no Krievijas pārmantotās likumdošanas iekļaušanu un pielāgošanu jauno tiesību sistēmu vajadzībām.

ZIS publicētos rakstu iespējams tematiski iedalīt vairākās grupās:

- **Krievijas tiesību vēsture un nākotnes perspektīvas** – no senākajiem likumu krājumiem līdz pat 1917. gada Pagaidu valdības reformām. Piemēram, prof. Sergeja Gogeļa raksts par iespēju atjaunot tiesu nolikumus⁶⁵ un M. Lazersona krievu tiesību filozofijas apskats.⁶⁶
- **Krievijas tiesību recepcija ārvalstīs.** Piemēram, Tartu Universitātes prof. Tjutrjumova raksts par krievu tiesību recepciju Igaunijā un Latvijā.⁶⁷
- **Likumdošanas procesi dažādās valstīs,** bet jo īpaši Latvijā, Igaunijā un Lietuvā. Līdzās katrā ZIS lasāmajam regulārajam likumdošanas apskatam ir arī atsevišķi, dziļāki pētījumi, piemēram, prof. V. Sinaiska raksts par taisnīgumu Civillikumā,⁶⁸ V. Frīdšteina jaunās Lietuvas konstitūcijas apskats vairākos turpinājumos,⁶⁹ kā arī P. Jakobi raksts par Igaunijas 1938. gada konstitūciju.⁷⁰ (Atšķirībā no RZR šajā žurnālā neparādās atklāts atbalsts autoritārajām tendencēm Baltijas valstīs, par nacionālsociālismu nemaz nerunājot: no totalitārā padomju režīma izbēgušie krievu emigranti acīmredzot saprot, ka viņu dzīve un labklājība trimdā faktiski ir iespējama tikai demokrātiskā valsts iekārtā, un to vēlāk pierāda arī daudzo ZIS līdzstrādnieku represijas un bojāeja vācu un padomju okupācijas laikā.)
- **Tiesību filozofija, tiesību teorija** u. tml. Piemēram, prof. S. Beļackina raksts par tiesas spriešanu⁷¹ un vairāki prof. S. Zavadska raksti par tiesu iestāžu darbu.⁷²

⁶⁴ Закрътие журнала “Законъ и Судъ”. Закон и Суд, 1938. № 8–10 (88–90), столб. 4144: *При смене действующаго в С.С.С.Р. безправнаго режима, с переходом к принципам правового государства, русский законодатель найдёт ценный материал в этом единственном за рубежом хранилище русской юридической традиции [..]*

⁶⁵ Гогель С. Возродятся ли судебные уставы в будущей России. Закон и Суд, 1929. № 2, столб. 49.

⁶⁶ Лазерсон М. О наследии русской философии права. Закон и Суд, 1929. № 1, столб. 6.

⁶⁷ Тютрюмов И. Рецепция русскаго права в Эстонии и Латвии. Закон и Суд, 1929. № 2, столб. 39.

⁶⁸ Синайский В. Справедливость, в частности правовая (Латвийское Гражданское Уложение). Закон и Суд, 1938. № 2 (82), столб. 3881, № 3 (83), столб. 3925.

⁶⁹ Фридштейн В. Новая конституция Литовской Республики. Закон и Суд, 1938. № 85, столб. 3993, № 86, столб. 4033, № 87, столб. 4061.

⁷⁰ Якоби П. Основные черты новой Эстонской конституции. Закон и Суд, 1938. № 87, столб. 1865.

⁷¹ Беляцкий С. Проблемы суда. Закон и Суд, 1929. № 2, столб. 43, № 8, столб. 269, № 9, столб. 299.

⁷² Завадский С. Заметки о прокуратуре. 1929. № 3, столб. 85; Завадский С. Ещё раз о независимости и равенстве судей. Закон и Суд, 1929. № 5, столб. 155.

- **Starptautiskās tiesības** – piemēram, prof. P. Minca raksts par starptautisko organizāciju centieniem regulēt starpvalstu attiecības un krimināltiesu kā iespēju sargāt mieru pasaulē.⁷³
- **Padomju tiesību analīze.** Neskatoties uz ZIS veidotāju pretpadomju noskaņojumu, viņi tomēr rūpīgi sekoja līdzi notikumiem dzimtenē, tādēļ žurnālā publicēts daudz rakstu par sociālistisko tiesību izpratni, tiesisko situāciju padomju Krievijā, jauniem likumiem utt. Piemēram, Prāgas un Ļubļinas Universitātes prof. A. Makļecova raksts par laulību un ģimeni padomju Krievijā⁷⁴ un Hārvarda Universitātes prof. N. Timaševa raksts par marksistiskās tiesību teorijas krīzi.⁷⁵
- **Krievijas pilsoņu problēmas emigrācijā un Krievijas juristi emigrācijā** – raksti par Krievijas emigrantu tiesisko stāvokli⁷⁶ un Krievijas juristu gaitām trimdā.⁷⁷

Kopsavilkums

Aptuveni vienā laika posmā Latvijā iznāca divi periodiskie tieslietu izdevumi mazākumtautību valodās – Rīgas Vācu juristu biedrības žurnāls *Rigasche Zeitschrift für Rechtswissenschaft* (1926–1939) un Krievu juridiskās biedrības žurnāls *Закон и Суд* (1929–1938).

Abus izdevumus vienoja to veidotāju vēlme saglabāt unikālas juridiskās tradīcijas: Vācu juristu biedrības gadījumā tās bija gadsimtiem koptās Baltijas provinču privāttiesības, savukārt Krievu juristu biedrība par savu mērķi izvirzīja bojāgājušās Krievijas impērijas tiesību tradīciju saglabāšanu, lai pēc padomju režīma sabrukuma tās varētu atdzimt līdz ar demokrātisku Krieviju.

Par piederību noteiktai juridiskajai kultūrai liecina arī žurnālu izdevēji – Rīgas Vācu juristu biedrība un Krievu juridiskā biedrība. Pirmo veidoja galvenokārt vēsturiskās vācbaltu sabiedrības locekļi, savukārt otrajā juristi iesaistījās nevis pēc nacionālās, bet juridiskās kultūras piederības principa (Krievijā iegūta jurista izglītība un praktiskā darba pieredze).

Abi tieslietu izdevumi par savu uzdevumu uzskatīja līdzdalību jaunās Latvijas valsts un tās kaimiņvalstu – Igaunijas un Lietuvas – tiesību sistēmu attīstībā. Šo uzdevumu žurnālu līdzstrādnieki veiksmīgi īstenoja gan ar zinātniskas analīzes palīdzību (publikācijas šajos un citos tieslietu izdevumos), gan ar praktisku darbu (iesaistīšanās tiesu varas, izpildvaras un likumdevēja darbībā).

⁷³ Минц П. Уголовная охрана мира и международный уголовный суд. Закон и Суд, 1938. № 1 (81), столб. 3845.

⁷⁴ Маклецов А. Брак и семья в Советской России. Закон и Суд, 1938. № 3 (83), столб. 3917, № 3949.

⁷⁵ Тимашев Н. Кризис марксистской теории права. Закон и Суд, 1938. № 8–10 (88–90), столб. 4081.

⁷⁶ Piemēram: Таубер А. Русское имущество за границей. Закон и Суд, 1929. № 8, столб. 273.

⁷⁷ Piemēram: Чубинский М. Русские юристы в Югославии. Закон и Суд, 1929. № 6, столб. 197.

20. gadsimta 30. gados žurnālā *Rigasche Zeitschrift für Rechtswissenschaft* spilgti iezīmējās atsevišķu tā veidotāju simpātijas pret Vācijā valdošo nacionālsociālisma režīmu. Turpretī žurnāls *Закон и Суд*, konsekventi noraidīši izturoties pret Krievijā valdošo padomju režīmu un rūpējoties par krievu emigrantu stāvokli, saglabāja uzticību demokrātiskām vērtībām.

Žurnāls *Rigasche Zeitschrift für Rechtswissenschaft* tika slēgts, vācbaltu minoritātei izceļojot no Latvijas valsts. Savukārt lēmumu par žurnāla *Закон и Суд* slēgšanu sakarā ar tā neatbilstību Ulmaņa režīma nacionālistiskajam valsts modelim pieņēma Latvijas varas iestādes.

Kaut arī vācbaltu repatriācija un ilggadējā padomju okupācija ar tās ieviesto padomju tiesību sistēmu uz ilgu laiku liedza iespēju Latvijā turpināt žurnālos *Rigasche Zeitschrift für Rechtswissenschaft* un *Закон и Суд* koptās vācbaltu un krievu tiesību tradīcijas, līdz ar Latvijas Republikas neatkarības atgūšanu un tieslietu sistēmas atjaunošanu abi šie izdevumi, ņemot vērā valsts tieslietu sistēmas vēsturiskās saknes, atkal ir kļuvuši par vērtīgu izzīņas avotu Latvijas juristiem.

BIBLIOGRĀFIJA

- Cerūzis R. Vācu faktors Latvijā (1918–1939): politiskie un starpnacionālie aspekti. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2004, 291 lpp.
- Feldmanis I. Latvijas vāciešu izceļošana. Latvijas Arhīvi, 1995. Nr. 1, 67.–69. lpp.
- Gailite D. Valstiskuma jautājums vācu juridiskajā presē Latvijā. *Rigasche Zeitschrift für Rechtswissenschaft* (1926–1939). No: Inovāciju juridiskais nodrošinājums: LU 72. konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2014, 96.–106. lpp.
- Klee E. Das Personenlexikon zum dritten Reich. Wer war was vor und nach 1945? Frankfurt am Main: Fischer, 2003, 648 S.
- Latvijas advokatūra 1919–1945. Biogrāfiskā vārdnīca. Sast. Ē. Jēkabsons, V. Šcerbinskis. Rīga: Latvijas Valsts vēstures arhīvs, 2007, 610 lpp.
- Osipova S. Die lettische Rechtswissenschaft nach der Gründung des lettischen Staates 1918. LU Raksti. Juridiskā zinātne. 719. sēj. Rīga: Latvijas Universitāte, 2007, 7.–18. lpp.
- Rigasche Zeitschrift für Rechtswissenschaft*. Rīga: Deutscher Juristen-Verein in Riga, 1926–1939.
- Stolleis M. Die Geschichte des öffentlichen Rechts in Deutschland. Bd. 4, 1945–1990. Beck: München, 2012, 720 S.
- Stolleis M. Die Geschichte des öffentlichen Rechts in Deutschland. Weimarer Republik und Nationalsozialismus. München: Verlag C. H. Beck, 2002, 1999, 440 S.
- Абызов Ю. Латвийская ветвь российской эмиграции. Блоковский сборник XIII. Русская культура XX века: метрополия и диаспора. Тарту: Тартуский университет, 1996, с. 289–290.
- Гайлите Д. Журнал “Закон и суд” – продолжатель российских правовых традиций в эмиграции: Правовые традиции. В кн.: Жидковские чтения: материалы Международной научной конференции. Москва, 29–30 марта 2013 г. Отв. ред. Муромцев Г. И., Неметина М. В., с. 300–307.
- Закон и Суд*: Русское юридическое общество. 1929–1938. 1.–8. сēj. Rīga: Latvijas Juristu biedrība, Senatora Augusta Lēbera fonds, 2000.

Elīna Grigore-Bāra, *Dr. iur.*

University of Latvia, Latvia, Assist. Prof. / Latvijas Universitāte, Latvija, doc.

TIESĪBU FILOZOFIJA LATVIJAS UNIVERSITĀTES TAUTSAIMNIECĪBAS UN TIESĪBU ZINĀTŅU FAKULTĀTĒ (1920–1940)

LEGAL PHILOSOPHY IN THE DEPARTMENT OF ECONOMY AND LEGAL SCIENCE OF THE UNIVERSITY OF LATVIA (1920–1940)

Summary

The publication is dedicated to legal philosophy as a study course taught at the Department of Economy and Legal Science of the University of Latvia from 1920 to 1940. The author has studied three aspects in the development of the subject of legal philosophy, examining the institutional, the personal and the content aspects of the study course. The research has led to the conclusion that legal philosophy has been an inalienable part of legal education both in the universities of Russian Empire before the World War I and in the newly established University of Latvia.

Keywords: history of legal education, legal philosophy, the University of Tartu, the University of Latvia, professor Pēteris Lejiņš.

Atslēgvārdi: juridiskās izglītības vēsture, tiesību filozofija, Tērbatas Universitāte, Latvijas Universitāte, profesors Pēteris Lejiņš.

Ievads

Pirms Latvijas Republikas nodibināšanas tagadējās Latvijas teritorijā nebija iespējams iegūt juridisko izglītību. Studēt tiesību zinātnes varēja citās pilsētās Krievijas impērijas universitātēs – tuvākā bija Vidzemes guberņā esošā Tērbatas Universitāte, bet daudzi latvieši 19. gs. beigās un 20. gs. sākumā devās studēt tieslietas arī uz Maskavas, Sanktpēterburgas un Kazanjas Universitāti.¹

---

¹ Osipova S. Die lettische Rechtswissenschaft nach der Gründung des lettischen Staates 1918. LU Raksti. Juridiskā zinātne. 719. sēj. 2007, 12. lpp.; Latvijas tiesību vēsture (1914–2000). Prof. Dr. iur. Dītriha Andreja Lēbera redakcijā. Rīga: fonds "Latvijas Vēsture", 2000, 212. lpp.

1919. gada 28. septembrī Latvijā tika atklāta universitāte, kuras sastāvā jau kopš paša dibināšanas brīža bija arī Tautsaimniecības un tiesību zinātņu fakultāte² – pirmais augstākās juridiskās izglītības un tiesību zinātnes centrs Latvijā.³

Teorētisko priekšmetu sagrupējums fakultātes juridiskajā nodaļā tika veidots pēc Krievijas impērijas universitāšu parauga, bet praktiskie darbi – pēc Vācijas universitāšu parauga.⁴ Ņemot vērā to, ka Latvijas Universitātes Satversmes izstrādāšanas gaitā kā materiāls tika izmantota arī Tērbatas Universitātes Satversme un citu bijušo Krievijas universitāšu Satversmes,⁵ pētot Latvijas juridiskās izglītības vēsturi, noteikti jāpievēršas arī tieslietu studiju organizācijai Krievijas impērijā.

Ieskats juridiskās izglītības vēsturē Krievijas impērijā

Krievijas imperators Aleksandrs II 1863. gada 18. jūnijā apstiprināja Kopējo Krievijas impērijas universitāšu nolikumu.⁶ Tas tika attiecināts uz Sanktpēterburgas, Maskavas, Harkovas, Kazaņas un Sv. Vladimira Kijevas Universitāti. Nolikuma pirmais paragrāfs noteica, ka ikkatra universitāte sastāv no fakultātēm – kā sastāvdaļām vienā veselumā. Bija paredzēts, ka universitātes tiek iedalītas četrās fakultātes: Vēstures-filoloģijas, Fizikas-matemātikas, Juridiskajā un Medicīnas fakultātē. Fakultātes savukārt sastāvēja no dekāna, ordinārajiem profesoriem un ekstraordinārajiem profesoriem, docentiem un lektoriem saskaņā ar štatu sarakstu. Papildus tam fakultātes varēja piesaistīt neierobežotu skaitu privātdocentu.

Universitātē pasniegtās zinātnes tika iedalītas pa fakultātēm un katedrām. Saisītībā ar termina “katedra” izpratni jāpiebilst, ka Krievijas impērijā un Latvijas Republikā starpkaru posmā termins “katedra” (vācu val. – *Lehrstuhl*, krievu val. – *кафедра*) tika lietots šaurākā nozīmē nekā pašlaik Latvijā. Šodien mēs ar šo terminu saprotam

² Sākotnēji (līdz Ministru kabinets (1919. gada 16. jūlija likuma kārtībā) 1922. gada 23. augustā pieņēma Latvijas Universitātes Satversmi, kas publicēta Valdības Vēstnesī, 1922. gada 2. septembrī, Nr. 196) universitātes pagaidu nosaukums bija Latvijas Augstskola, taču saziņā ar ārzemēm citās valodās jau no paša sākuma lietoja terminu “universitāte” (*Universitas latviensis*). Savukārt pati fakultāte sākotnēji tika dēvēta par Ekonomiski-juridisko fakultāti. Sk.: Dāle P. Vēsturisks pārskats par Latvijas Augstskolas nodibināšanu un viņas darbību pirmā (1919./20.) mācības gadā. Rīga: Latvijas Augstskola, 1921, 20., 29. lpp.

³ Apsītis R. LU Juridiskā fakultāte astoņos gadu desmitos (1919–1999). Likums un Tiesības, 1999. 1. sēj., Nr. 2, 56. lpp.

⁴ Latvijas Universitātes piecgadu darbības pārskats (1919–1924). Rīga: Latvijas Universitāte, 1925, 280. lpp.

⁵ Saeimas I sesijas 15. sēde 1923. gada 23. februārī. No: Latvijas Republikas Saeimas stenogrammas. I sesija (23 sēdes) (no 1922. gada 7. novembra līdz 1923. gada 23. martam). Rīga: Latvijas Republikas Saeimas izdevums, b.g., 301. sl.

⁶ Высочайше утвержденный Общий Уставъ Императорскихъ Российскихъ Университетовъ. II Полн. Собр. Зак., т. 38, ч. 1, № 39752.

augstskolas galveno mācību un pētniecības struktūrvienību.⁷ Savukārt Latviešu konservācijas vārdnīcā šis termins definēts šaurāk – kā profesora amata vieta augstskolā.⁸

Ieskatu attiecīgā laikmeta tiesību zinātnes pētāmo tēmu lokā var sniegt profesora amata vietu (katedru) sadalījums Juridiskajā fakultātē. Tā atbilstoši universitāšu nolikuma 15. paragrāfam Krievijas impērijas universitātēs Juridiskajās fakultātēs bija paredzētas šādas katedras:

- 1) Tiesību enciklopēdija:
  - a) juridisko un politisko zinātņu enciklopēdija,
  - b) tiesību filozofijas vēsture;
- 2) Seno un jauno laiku svarīgāko ārvalstu tiesību vēsture;
- 3) Krievijas tiesību vēsture;
- 4) Slāvu likumdošanas tiesības;
- 5) Romiešu tiesības:
  - a) romiešu tiesību vēsture,
  - b) romiešu civiltiesību dogmatika,
  - c) Bizantijas tiesības;
- 6) Valsts tiesības:
  - a) valsts tiesību teorija,
  - b) svarīgāko ārvalstu valsts tiesības,
  - c) Krievijas valsts tiesības;
- 7) Civiltiesības, civilprocess un tiesu iekārta;
- 8) Krimināltiesības, kriminālprocess un tiesu iekārta;
- 9) Policijas tiesības:
  - a) mācība par drošību (pieklājības likumi (krievu val. – *законы благочиния*)),
  - b) labklājības mācība (labklājības likumi (krievu val. – *законы благоустройства*));
- 10) Finanšu tiesības:
  - a) finanšu teorija,
  - b) Krievijas finanšu tiesības;
- 11) Starptautiskās tiesības;
- 12) Politiskā ekonomija un statistika;
- 13) Baznīcas tiesības.

⁷ Ilustrētā svešvārdu vārdnīca. Rīga: Avots, 2005, 350. lpp.

Sal. Augstskolu likuma 20. panta trešā daļa. Latvijas Vēstnesis, 1995. 17. novembris, Nr. 179 (462).

⁸ Latviešu konservācijas vārdnīca. 8. sēj. Jelgavas apriņķis – Kāzas. Rīga: A. Gulbja apgāds, 1932–1933, 16172. sl.

Jauns impērijas universitāšu nolikums tika apstiprināts 1884. gada 23. augustā.⁹ Ar šo nolikumu tika grozīts impērijas universitāšu juridisko fakultāšu iedalījums katedrās. Tika grozīta tiesību zinātnes apakšnozaru prioritārā secība – tiesību enciklopēdiju un tiesību filozofiju no pirmās vietas pārceļot uz pēdējo. Savukārt ārvalstu tiesību vēsture pavisam krita nežēlastībā un tika izslēgta no katedru sastāva, domājams, tā laika rusifikācijas politikas rezultātā. Civiltiesības tika iedalītas sīkāk, pirmo reizi ieviešot atsevišķu Tirdzniecības tiesību katedru.

Latvijas kultūras vēsturē nozīmīga loma bijusi **Tērbatas Universitātei**.¹⁰ Tāpēc arī juridiskās izglītības vēstures sakarā jāaplūko Tērbatas Universitātes Juridiskās fakultātes tiesiskais regulējums, kas gandrīz visu 19. gadsimtu bija citāds nekā pārējās impērijas universitātēs.

1865. gada 9. janvārī Krievijas imperatora Aleksandra II apstiprinātais Tērbatas Universitātes nolikums¹¹ paredzēja, ka zinātnes, kas tiek pasniegtas Universitātē, tiek iedalītas fakultātēs un katedrās. Universitāte tika iedalīta piecās fakultātēs: Teoloģijas, Juridiskajā, Medicīnas, Vēstures-filoloģijas un Fizikas-matemātikas fakultātē (1. pants). Juridiskajā fakultātē tika noteiktas šādas katedras:

- 1) Romiešu tiesības;
- 2) Krimināltiesības;
- 3) Krievijas tiesības;
- 4) un 5) Vietējās tiesības, kas ir spēkā Vidzemes, Igaunijas un Kurzemes guberņās, kā arī Juridiskā prakse;
- 6) Valsts un tautu tiesības (11. panta II. daļa).

Lai arī katedru skaits bija mazāks nekā citās impērijas universitātēs, tas nenozīmēja, ka kādas tiesību zinātnes nozares netika docētas arī Tērbatā. Par šāda apgalvojuma patiesumu var pārliecināties, apskatot attiecīgā laika posma Juridiskās fakultātes lekciju sarakstus.

Laika posms starp 1883. un 1899. gadu tiek uzskatīts par Tērbatas Universitātes pārkrievošanas laikmetu. Tiesu reforma Baltijas provincēs ietekmēja arī tiesību zinātņu studijas – Juridiskā fakultāte tika reorganizēta, sākot ar 1889. gada pirmo semestri.¹² Imperators Aleksandrs III ar 1889. gada 4. februāra pavēli noteica vairākus pārkārtojumus Juridiskajā fakultātē, taču pētāmās tēmas kontekstā nozīmīgs bija noteikums, kas paredzēja ieviest lekciju lasīšanu tiesību enciklopēdijā un tiesību filozofijā.¹³ Tātad 19. gadsimta beigās Tērbatas Universitātes Juridiskās fakultā-

⁹ Высочайше утвержденный Общий Уставъ Императорскихъ Российскихъ Университетовъ. III Полн. Собр. Зак., т. 4, № 2404.

¹⁰ Plašāk par Tērbatas Universitāti saistībā ar Latviju sk.: Stradiņš J. Zinātnes un augstskolu sākotne Latvijā. Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2009.

¹¹ Высочайше утвержденный Уставъ Императорскаго Дерптскаго Университета. II Полн. Собр. Зак., т. 40, ч. 1, № 41667.

¹² Šaurums G. Tērbatas Ūniversitāte. 1632–1932. Rīga: autora apgādībā, 1932, 65. lpp.

¹³ Высочайшее повеление, овъявленное Министромъ Народнаго Просвещения Объ измъненении въ устройстве юридическаго факультета Дерптскаго Университета. III Полн. Собр. Зак., т. 9, № 5755.

tes institucionālā savdabība tika likvidēta. Jaunais katedru sadalījums bija faktiski tāds pats kā pārējās impērijas universitātēs (izņemot tikai vietējām Baltijas novada tiesībām veltīto katedru). Taču nākas arī secināt, ka tiesību filozofijas jomā šāda rusifikācijas politikas virzīta juridiskās fakultātes reorganizācija vērtējama pozitīvi, jo tieši šajā periodā Tērbatas Universitātē tika ieviesta pilna profesūra tiesību filozofijā.¹⁴

Tomēr jāuzsver, ka tiesību filozofijas kurss Tērbatas Universitātes Juridiskajā fakultātē tika docēts arī vēl pirms atsevišķas tiesību filozofijas profesūras ieviešanas. Šo studiju kursu sākotnēji pasniedza romiešu tiesību profesori, bet 19. gadsimta otrajā pusē līdz 1889. gada pārkārtojumiem – valsts un tautu tiesību profesori.

Tiesību filozofijas studiju kurss Tērbatas Universitātes Juridiskajā fakultātē tika pasniegts vismaz ar trim dažādiem nosaukumiem.

- 1) **Filozofiskā tiesību zinātne** (*philosophische Rechtslehre*) tika pasniegta ne vēlāk kā no 1852. gada¹⁵ līdz 1867. gadam. Pirmais, kurš pasniedza studiju kursu ar šādu nosaukumu, bija no Leipcigas ataicinātais¹⁶ ordinārais profesors romiešu un vācu civiltiesībās Dr. Karls Eduards Oto (*Carl Eduard Otto*, 1795–1869).¹⁷ Sākot ar 1859. gadu, tiesību filozofijas kursu lasīja no Kazanā

Minētajā pavēlē noteiktie pārkārtojumi bija šādi:

- 1) viena no divām vietējo tiesību katedrām (juridiskās prakses) bija jāpārveido par Krievijas civiltiesību un civilprocesa katedru;
- 2) Krievijas tiesību katedra tika pārveidota par Krievijas tiesību vēstures katedru;
- 3) Valsts un starptautisko tiesību katedrā pasniegšanu ierobežoja tikai ar valsts tiesībām, bet lekciju lasīšana starptautiskajās tiesībās bija uzticama fakultātē esošajam docentam;
- 4) bija jāizveido jauna Policijas tiesību katedra;
- 5) Politiskās ekonomijas katedra no Vēstures-filoloģijas fakultātes bija jāpārceļ uz Juridisko fakultāti un jāapvieno ar statistikas pasniegšanu;
- 6) bija jāievieš lekciju lasīšana tiesību enciklopēdijā un tiesību filozofijā, kā arī baznīcas tiesībās, finanšu un tirdzniecības tiesībās. Šo zinātņu pasniegšanai fakultātē tika izveidotas piecas jaunas docenta amata vietas (docentūras).

¹⁴ Luts M. Scientific Legal Education and the Faculty of Law of the University of Tartu. *Juridica International*, 1996. Vol. I, p. 129–139. Pieejams: <http://www.juridicainternational.eu/index/1996/vol-i/scientific-legal-education-and-the-faculty-of-law-of-the-university-of-tartu/> [aplūkots 2014. gada 24. jūlijā].

¹⁵ Autorei nebija iespējams noteikt precīzu gadu, kurā tika uzsākta šāda kursa docēšana Tērbatas Universitātes Juridiskajā fakultātē, jo neizdevās iepazīties ar Tērbatas Universitātē lasīto lekciju sarakstu par laika posmu no 1841. līdz 1850. gadam. Ņemot vērā to, ka pirmais šī studiju kursa docētājs profesors Dr. Karls Eduards Oto Tērbatas Universitātē bija sācis strādāt jau 1832. gadā, iespējams, šis kurss fakultātē tika lasīts arī pirms 1852. gada.

¹⁶ Šaurums G. Tērbatas Universitāte. 1632–1932. Rīga: autora apgādībā, 1932, 81. lpp.

¹⁷ Verzeichniß der vom 21. Januar bis zum 9. Junius 1852 zu haltenden halbjährigen Vorlesungen auf der Keiserlichen Universität zu Dorpat. Dorpat: Schünmann's Wittwe und C. Mattiesen 1852, S. 4. Pieejams: <http://dspace.utlib.ee/dspace/bitstream/handle/10062/93/vorlesungen1852.pdf?sequence=2> [aplūkots 2014. gada 25. jūlijā].

Lekciju sarakstā bija arī ietvertas norādes uz izmantojamo literatūru: Dr. Karla Hainriha fon Grosa *Filozofiskās tiesību zinātnes vai dabisko tiesību mācību grāmatu* (*Lehrbuch der philosophischen Rechtswissenschaft oder des Naturrechts*), kas izdota Štutgartē un Tībingenē 1832. gadā.

Universitātes ataicinātais¹⁸ ordinārais profesors romiešu un vācu civiltiesībās Dr. Otomārs Meikovs (*Ottomar Meykow*, 1823–1894).¹⁹

- 2) **Tiesību filozofija** (*Rechtsphilosophie*) kā studiju kursa nosaukums tika izmantots laikā no 1870. gada²⁰ līdz 1889. gadam. Šajā periodā kursu turpināja pasniegt profesors O. Meikovs. Kursu īslaicīgi lasīja arī ordinārais profesors valsts un tautu tiesībās Dr. Edgars Lēnings (*Edgar Loening*, 1843–1919), bet laikā no 1884. gada²¹ līdz 1889. gadam²² – docents Dr. Karls Bergboms (*Carl Bergbohm*, 1849–1927).
- 3) **Tiesību filozofijas vēsture** (*Geschichte der Rechtsphilosophie, История философии права*)²³ tika pasniegta, sākot ar 1890. gadu, kad šo kursu sāka lasīt tiesību enciklopēdijas docents, Maskavas Universitāti absolvējušais zinātņu kandidāts (*Cand.*) un vēlāk Mg. Adams Začinskis (*Adam Zatschinski, A. Ф. Зачинский*, dz. 1854).²⁴ Gadu vēlāk izdotajā pasaules universitāšu gadagrāmatā A. Začinskis jau ir norādīts kā tiesību filozofijas un juridiskās enciklopēdijas docents.²⁵ Laikā no 1910. gada līdz Pirmajam pasaules karam šo kursu lasīja ekstraordinārais profesors tiesību enciklopēdijā un tiesību filozofijā Mg. Aleksandrs Jaščenko (*Александр С. Яценко*, 1877–1934).²⁶

Tiesību filozofijas kā juridiskās izglītības elementa un studiju kursa vēsture ir cieši saistīta ar tiesību jeb juridisko enciklopēdiju. Profesors Augusts Lēbers (1865–1948) skaidroja, ka ar jēdzienu “juridiskā enciklopēdija” jāsaprot tiesību zinātnes kopējs jeb vispārīgs apraksts (kā pretstats atsevišķām mācībām), tas piedāvā sistemātisku tiesību pārskatu, sniedz paskaidrojumus par vispārējiem jēdzieniem, zinātņu sadalījumiem,

¹⁸ Šaurums G. Tērbatas Ūniversitāte. 1632–1932. Rīga: autora apgādībā, 1932, 81. lpp.

¹⁹ Verzeichniß der Vorlesungen auf der Keiserlichen Universität zu Dorpat für das Zweite Semester 1859. Dorpat: Schönmann's Wittwe und C. Mattiesen 1859, S. 5. Pieejams: <http://dspace.utlib.ee/dspace/bitstream/handle/10062/93/vorlesungen1859.pdf?sequence=9> [aplūkots 2014. gada 25. jūlijā].

²⁰ Verzeichniß der Vorlesungen auf der Keiserlichen Universität zu Dorpat. 1870 Semester I. Dorpat: C. Mattiesen 1870, S. 5. Pieejams: <http://dspace.utlib.ee/dspace/bitstream/handle/10062/93/vorlesungen1870.pdf?sequence=20> [aplūkots 2014. gada 25. jūlijā].

²¹ Verzeichniß der Vorlesungen an der Keiserlichen Universität Dorpat. 1884 Semester I. Dorpat: Schnakenburg's Buchdruckerei, 1884, S. 4. Pieejams: <http://dspace.utlib.ee/dspace/bitstream/handle/10062/94/vorlesungen1884.pdf?sequence=14> [aplūkots 2014. gada 25. jūlijā].

²² Verzeichniß der Vorlesungen an der Keiserlichen Universität Dorpat. 1889 Semester I. Dorpat: Schnakenburg's Buchdruckerei, 1889, S. 5. Pieejams: <http://dspace.utlib.ee/dspace/bitstream/handle/10062/94/vorlesungen1889.pdf?sequence=19> [aplūkots 2014. gada 25. jūlijā].

²³ Печ Пirmā pasaules kara Krievijā šo zinātnes disciplīnu sāka dēvēt par politisko un tiesisko mācību vēsturi (*история политических и правовых учений*).

²⁴ Verzeichniß der Vorlesungen an der Keiserlichen Universität Dorpat. 1890 Semester II. Dorpat: Schnakenburg's Buchdruckerei, 1890, S. 5. Pieejams: <http://dspace.utlib.ee/dspace/bitstream/handle/10062/94/vorlesungen1890.pdf?sequence=20> [aplūkots 2014. gada 24. jūlijā].

²⁵ Minerva. Jahrbuch der Universitäten der Welt. Herausgegeben von Dr. R. Kukula und K. Trübner. Erster Jahrgang 1891–1892. Satrassburg: Verlag von J. Trübner, 1891, S. 70. Pieejams: <https://archive.org/stream/minerva04ludtgoog#page/n5/mode/2up> [aplūkots 2014. gada 24. jūlijā].

²⁶ Обзрение лекций въ Императорскомъ Юурьевскомъ Университете. 1910 г. I семестръ. Юурьевъ: Типография К. Маттисень, 1910, с. 5. Pieejams: <http://dspace.utlib.ee/dspace/bitstream/handle/10062/203/vorlesungen1910.pdf?sequence=10> [aplūkots 2014. gada 24. jūlijā].

attiecībām un sakarībām.²⁷ Tiesību enciklopēdija nozīmēja visaptverošu pieeju tiesībām. Tā aptvēra faktiski visas tiesību zinātņu nozares, radot vienotu sistēmisku izpratni. Sākot jau ar 19. gadsimta vidu, no juridiskās enciklopēdijas pa vienam vien pakāpeniski tika atdalīti atsevišķi studiju kursi – *Tiesību filozofija*, *Vispārīgā valsts zinātne* un *Nacionālā un ārvalstu tiesību vēsture*. Savukārt pats tiesību enciklopēdijas kurss turpināja pastāvēt šaurākā variantā – kā *Ievads tiesību zinātnē (tiesību teorija)*.

Tiesību filozofija kā atsevišķa disciplīna

Tiesību filozofijas jēdziena noformēšanos un nostiprināšanos par patstāvīgu filozofijas virzienu saista ar Georgu Vilhelmu Frīdrihu Hēgeli (1770–1831) un viņa 1820. gadā publicēto darbu *Tiesību filozofijas pamatlīnijas jeb dabisko tiesību un valsts zinātnes pamati (Grundlinien der Philosophie des Rechts oder Naturrecht und Staatswissenschaft im Grundrisse)*.

Līdz pat 19. gadsimtam visa tiesību filozofija pastāvēja kā dabisko tiesību mācība, un tas nozīmēja, ka tiesību izpratnē dominēja tiesību jēguma sfēra. Tiesības tika uztvertas kā uz saprātu balstīta pārliecība, tās uzdevums bija mainīt īstenību (realitāti) un pārveidot pastāvošo kārtību, tuvojoties saprātā formulētajiem ideāliem.²⁸ Pārvērsiens šādā tiesību izpratnē saistāms ar Imanuela Kanta izziņas teoriju un kritisko filozofiju. Kanta tīrā prāta kritika pierādīja, ka saprāts nav jau gatavu un noformulētu ētisku un estētisku normu krājums, bet drīzāk gan tikai kā instruments zināšanu iegūšanai par šādām normām. Attiecīgi arī pareizās vai ideālās tiesības rodas, tiro saprātu piemērojot konkrēti dotajam, t. i., konkrētajam laikam un telpai.²⁹

Secīgi arī 19. gadsimtā vērojama arvien lielāka pievēršanās reālistiskai tiesību izpratnei, kas pamatā bija orientēta uz esamības sfēru, respektīvi, tiesībām kā sabiedrībā un valstī pastāvošo kārtību. Empīriskā pieeja tiesībām raksturīga gan vēsturiskai tiesību skolai, gan tiesību pozitīvismam, kas nomainīja dabisko tiesību teoriju. Arī tiesību pozitīvizācijas vilnis, tiesības soli pa solim iekļaujot rakstītos, valsts izdotos likumos, veicināja tiesību zinātniskās pieejas maiņu.³⁰ Subjektīvisma un relativisma izplatīšanās tiesību izpratnē līdz ar zinātnē nostiprinājušos attīstības principu³¹ vienlaikus arī saglabāja nemainīgu interesi par tiesību filozofijas idejām un to vēsturi. Sanktpēterburgas Universitātes profesors Nikolajs Korkunovs (*Николай Коркунов*, 1853–1904) 20. gadsimta sākumā skaidroja, ka tiesību kā sociālas parādības īpatnība ir tā, ka tiesības un to attīstība, atšķirībā no dabas zinātnēm, ir atkarīga no cilvēku tikumiskajiem uzskatiem (labā un ļaunā nošķiršana) un izpratnes

²⁷ Lēbers, A. Ewads tiesību zinībās. Pēc Latvijas Augstskolā lasītām lekcijām 1920./21. gadā. Rīga: Studentu Padome, 1921, 2., 3. lpp.

²⁸ Braun J. Rechtsphilosophie in 20. Jahrhundert. Die Rückkehr der Gerechtigkeit. München: Verlag C. H. Beck, 2001, S. 3.

²⁹ Рабрух Г. Философия права. Москва: Международные отношения, 2004, с. 26, 27.

³⁰ Braun J. Rechtsphilosophie in 20. Jahrhundert. Die Rückkehr der Gerechtigkeit. München: Verlag C. H. Beck, 2001, S. 4, 5.

³¹ Vedins I. Zinātne un patiesība. Rīga: Avots, 2008, 532.–535. lpp.

par tiesībām, sabiedrību un individu. Atkarībā no šiem uzskatiem (idejām/vērtībām) var arī mainīties sociālu parādību izpausmes veids un nozīme. Tādēļ pilnīgai un zinātniskai sociālo parādību izpratnei ir nepieciešams ņemt vērā tiesību filozofijas mācību vēsturi. Dabaszinātnēs dažādu teoriju vēsture sniedz ziņas tikai par cilvēku zināšanu ģenēzi un attīstību, bet neietekmē pašu pētāmo parādību, taču sociālajās zinātnēs šāda teoriju vēsture izskaidro pašu pētāmo parādību, to izcelšanos un attīstību. Tāpēc juristam tiesību filozofijas pārzināšana ir nepieciešama ne tikai patstāvīgam zinātniskam darbam, bet arī jau gatavu tiesību zinātnes atziņu apzinīgai apgūšanai.³²

Tiesību filozofija Latvijas Universitātes Tautsaimniecības un tiesību zinātņu fakultātē

Raugoties no metodoloģijas viedokļa, kādas disciplīnas (studiju kursa) pasniegšanas vēstures izpēte var notikt trīs aspektos:

- 1) institucionālajā – noskaidrojot, kādā struktūrvienībā tika docēts attiecīgais kurss, vai kursam bija paredzēta atsevišķa katedra (profesora amata vieta);
- 2) personālajā – izzinot, kādi mācībspēki bija iesaistīti kursa docēšanā, iepazīstoties ar viņu dzīvesgājumu, izglītību un zinātnisko darbību;
- 3) saturiskajā – apzinot, kādas tēmas aptvēra studiju kursa programma, noskaidrojot, uz kādiem principiem bija balstīta kursa struktūra.

Tiesību filozofijas disciplīnas institucionālais aspekts

Latvijas Universitātes Satversme noteica tikai Universitātē ietilpstošās fakultātes,³³ līdz ar to fakultātes iedalījums katedrās uzzināms no citiem avotiem. Latvijas Augstskolas Organizācijas padomes 1921. gada 19. novembrī apstiprinātie štati nosaka tikai to, ka Tautsaimniecības un tiesību zinātņu fakultātē pastāv 22 profesūras, 11 docentūras un 4 instruktori.³⁴ Savukārt no Latvijas Universitātes divdesmitgades pārskata varam gūt zināmu ieskatu katedru sadalījumā: pastāvēja Tiesību filozofijas, Tiesību vēstures, Administratīvo tiesību, Sociālās likumdošanas, Valsts tiesību, Latvijas valsts tiesību, Starptautisko tiesību, Romiešu tiesību, Civiltiesību, Tirdzniecības tiesību, Civilprocesa, Krimināltiesību, Krimināltiesāšanas kārtības / kriminālprocesa un Pašvaldības tiesību katedra.³⁵

Tātad arī jaunizveidotajā Latvijas Universitātes Juridiskajā nodaļā bija paredzēta atsevišķa profesora amata vieta tiesību filozofijā, pierādot, ka šī disciplīna tika uzskatīta par nepieciešamu juridiskās izglītības elementu.

³² Коркунов Н. М. История философии права. Пособие къ лекциямъ. Издание шестое (без перемен). С.-Петербургъ: Типография М. М. Стасюлевича, 1915, с. 1–3.

³³ Latvijas Universitātes Satversmes 2. pants. Valdības Vēstnesis, 1923. 28. marts, Nr. 66.

³⁴ Latvijas Augstskolas Organizācijas padomes 1921. gada 19. novembra sēdes protokols. LVVA, 7427. f., 6. apr., 1. l., 387. lp.

³⁵ Latvijas Universitātes divdesmit gados. 1919–1939. I daļa: vēsturiskas un statistiskas ziņas par universitāti un tās fakultātēm. Rīga: Latvijas Universitāte, 1939, 768.–771. lpp.

Tiesību filozofijas kurss bija noteikts kā obligāts, tā apjoms bija divas stundas nedēļā, un tas tika pasniegts II kursā. Vēl bez lekcijām tiesību filozofijā tika organizēti arī praktiskie darbi semināru veidā – studentiem bija jānolasa referāts par kādu temu no tiesību filozofijas programmas.³⁶

Tiesību filozofijas disciplīnas personālais aspekts

Pirmais, kas tika uzrunāts tiesību filozofijas kursa docēšanai jaunizveidotajā Juridiskajā nodaļā, bija Roberts Akmentiņš. 1920. gada 19. augusta vēstulē Latvijas Augstskolas Organizācijas padomei viņš, atsaucoties uz mutisku sarunu ar Augstskolas Organizācijas padomes priekšsēdētāju, piedāvāja savu kandidatūru darbam universitātē – vai nu komandēšanai uz ārzemēm zinātniskai pilnveidei, vai arī kādas mācību disciplīnas lasīšanai. R. Akmentiņš uzsvēra, ka vislabāk ir sagatavojies valsts tiesībās, tiesību teorijā, tiesību filozofijas vēsturē un kadastra un mērniecības vēsturē.³⁷

Savukārt Augstskolas Organizācijas padomes sēdē 1920. gada 1. septembrī P. Dāle ziņoja, ka no Penzas ieradies *cand. jur.* Lejiņš, kurš Maskavā vēl pirms lielinieku laika beidzis arī Filozofijas fakultāti un labprāt vēlētos lasīt sociālo mācību vēsturi. Tādēļ Dāle lūdza Juridiski-ekonomisko fakultāti ņemt vērā šo kandidatūru blakus R. Akmentiņam.³⁸ Rezultātā izglītības ministrs 1920. gada 20. oktobrī par lektoru apstiprināja tieši Pēteri Lejiņu.³⁹

Tiesību filozofijas kursa attīstības Latvijas Universitātē kontekstā nozīmīga loma bijusi arī Lotāram Šulcam (1904–1994), kurš laikā no 1928. gada 1. novembra līdz 1933. gada 1. aprīlim Tiesību filozofijas katedrā gatavojās zinātniskai darbībai, bet jau 1933. gadā tika ievēlēts par privātdocentu.⁴⁰ Kā privātdocents L. Šulcs lasīja neobligātos kursus *Tiesību un ētikas sakaru problēma*, *Franču tiesību teorija* un *Tiesību teorijas pamatproblēmas*, bet 1939. gadā pārgāja uz Kriminālprocesa katedru jau kā docents.⁴¹ Sevišķi uzteicama ir L. Šulca zinātniskā darbība: tieši viņš publicējis vairākus rakstus par tiesību filozofijā nozīmīgām tēmām – par tiesību filozofijas attiecībām ar pozitīvo tiesību zinātņi, dabisko tiesību jēdzienu un evolūciju, autonomijas un heteronomijas problēmu, tiesībām kā ētikas minimumu, spaidu elementu tiesībās un Kanta tiesību filozofiju. Tomēr šī referāta ierobežotā apjoma dēļ Lotāra Šulca pedagoģiski zinātniskās darbības izpēte jāatstāj citai reizei.

³⁶ Latvijas Universitātes piecgadu darbības pārskats (1919–1924). Rīga: Latvijas Universitāte, 1925, 280., 283. lpp.

³⁷ *Cand. jur.* Roberta Akmentiņa 1920. gada 19. augusta vēstule Latvijas Augstskolas Organizācijas padomei. LVVA, 7427. f., 13. apr., 35. l., 161. lp.

³⁸ Latvijas Augstskolas Organizācijas padomes 1920. gada 1. septembra sēdes protokols. LVVA, 7427. f., 6. apr., 1. l., 189. lp.

³⁹ Izglītības ministrijas Latvijas Universitātes darbinieka Pētera Lejiņa Dienesta gaitas apraksts. LVVA, 7427. f., 13. apr., 1001. l., 32. lp.

⁴⁰ Izglītības ministrijas Latvijas Universitātes darbinieka Lotāra Šulca Dienesta gaitas apraksts. LVVA, 7427. f., 13. apr., 1736. l., 102. lp.

⁴¹ Turpat, 103. lp.

Profesors Pēteris Lejiņš

Tiesību filozofijas kursa pasniegšana Tautsaimniecības un tiesību zinātņu fakultātē visu starpkaru posmu ir saistāma ar profesoru Pēteri Lejiņu (1879–1960).

P. Lejiņš dzimis 1879. gada 9. oktobrī (27. septembrī pēc vecā stila) Cēsu apriņķa Ērgļu pagastā.⁴² Turpat Ērgļos Pēteris uzsāka skolas gaitas – vispirms apmeklēdams pagasta skolu, bet pēc tam draudzes skolu. Tālāku izglītošanos nācies uz laiku atlikt, jo zēna vecāki ap to laiku bija galīgi izputējuši. Pēterim vajadzēja atrast citu ceļu, kā iegūt izglītību. Šādu iespēju piedāvāja mērniecības skola, kurā varēja mācīties bez maksas un saņemt kroņa pabalstu, bija jāiztur tikai liels konkurss uz mācību vietām. Pārvarot dažādas grūtības, 1893. gadā P. Lejiņš iestājās Penzas mērniecības skolā un pēc trim gadiem to arī pabeidza. Tomēr jaunietis nav bijis apmierināts ar iegūto izglītību, tāpēc sācis mācīties “vecās valodas”, lai varētu pabeigt ģimnāziju un pēc tam iestāties universitātē. Mācībām laiks atlicis tikai ziemas mēnešos, kad mērniecības darbi laukā nenotika. Pēc dažiem gadiem – 1907. gadā – P. Lejiņš kā eksterns izturēja gala eksāmenus Maskavas Trešajā ģimnāzijā. Uzreiz pēc tam 1908. gadā viņš iestājās Maskavas Universitātes Vēstures-filoloģijas fakultātes Filozofijas nodaļā, kuru ar I šķiras diplomu beidza 1913. gadā. Kā rakstīja pats Lejiņš, tuvāka iepazīšanas ar tiesību filozofiju rosināja uzsākt tiesību zinātņu studijas, un rezultātā 1917. gadā kā eksterns viņš absolvēja Maskavas Universitātes Juridisko fakultāti.⁴³

Pedagoģisko darbību P. Lejiņš uzsāka Penzā jau 1916. gadā, kur vietējā Tautas universitātē lasīja politisko mācību vēsturi, bet 1918. un 1919. gadā Penzas Valsts pedagoģiskajā institūtā kā lektors lasīja šo pašu priekšmetu, valsts tiesības un ekonomisko mācību vēsturi.⁴⁴

Latvijā P. Lejiņš atgriezās 1920. gadā un, sākot ar 1. jūliju, tika apstiprināts par lektoru Juridiski-ekonomiskā fakultātē Latvijas Augstskolā.⁴⁵ Tad arī jaunais lektors sāka lasīt lekcijas tiesību filozofijā.⁴⁶ Jau nepilnu gadu vēlāk P. Lejiņš tika ievēlēts par privātdocentu un sāka lasīt vēl vienu obligāto kursu – *Kriminālpsiholoģiju*.⁴⁷ Vēl divus gadus vēlāk ar izglītības ministra rezolūciju un saskaņā ar Universitātes padomes lēmumu līdzšinējo privātdocentu *cand. jur. et cand. phil.* Pēteri Lejiņu apstiprināja par štata docentu tiesību filozofijā, skaitot no 1923. gada 1. aprīļa.⁴⁸ Faktiski uzreiz pēc tam tikko apstiprinātais docents ar Universitātes padomes 1923. gada 6. jūnija lēmumu tika apstiprināts par vecāko docentu, skaitot no 1923. gada 1. jūlija.

⁴² Izglītības ministrijas Latvijas Universitātes darbinieka Pētera Lejiņa Dienesta gaitas apraksts. LVVA, 7427. f., 13. apr., 1001. l., 32. lp.

⁴³ Curriculum vitae. P. Lejiņsch. LVVA, 7427. f., 13. apr., 1001. l., 29. lp.

⁴⁴ Turpat.

⁴⁵ Izglītības ministrijas Latvijas Universitātes darbinieka Pētera Lejiņa Dienesta gaitas apraksts. LVVA, 7427. f., 13. apr., 1001. l., 32. lp.

⁴⁶ Latvijas Universitāte divdesmit gados (1919–1939). II daļa: mācības spēku biogrāfijas un bibliogrāfija. Rīga: Latvijas Universitāte, 1939, 531. lpp.

⁴⁷ Izglītības ministrijas Latvijas Universitātes darbinieka Pētera Lejiņa Dienesta gaitas apraksts. LVVA, 7427. f., 13. apr., 1001. l., 32. lp.

⁴⁸ Izglītības ministra 1923. gada 11. maija rezolūcija Nr. 2314. Valdības Vēstnesis, 1923. 12. maijs, Nr. 99.

1937. gada 29. maijā Tautsaimniecības un tiesību zinātņu fakultātes publiskā sēdē Pēteris Lejiņš aizstāvēja doktora disertāciju *Kaža iespaids uz tiesisko apziņu*. Par disertācijas oponentiem fakultāte bija ievēlējusi prof. Kārli Dišleru, prof. Paulu Mincu un prof. Vasīliju Sinaiski.⁴⁹ Tā paša gada rudenī nu jau tiesību zinātņu doktors Pēteris Lejiņš no 1937. gada 1. oktobra tika ievēlēts (un Ministru kabinetā apstiprināts) par Latvijas Universitātes Tiesību filozofijas katedras profesoru.⁵⁰

Sākot ar 1937. gadu, profesors pasniedza arī Civilprocesa katedrā. Ārpus Universitātes P. Lejiņš darbojās arī kā zvērināts advokāts.⁵¹ Padomju okupācijas laikā no profesora viņš tika pazemināts par profesora vietas izpildītāju, kā arī tika izslēgts no advokatūras.⁵² Vācu okupācijas laikā 1943. gadā ar rektora rīkojumu P. Lejiņš atkal tika iecelts par profesoru, bet jau 1944. gadā, padomju karaspēkam vēlreiz ienākot Latvijā, profesoram ar rektora rīkojumu no 1944. gada 5. augusta “tika piešķirts bezalgas atvaļinājums uz nenoteiktu laiku”,⁵³ t. i., viņš emigrēja uz Rietumeiropu.⁵⁴ Vēlāk P. Lejiņš aizceļojis uz Ameriku, kur dzīvojis pie sava dēla, arī profesora Pētera Lejiņa. Profesors miris ASV Vašingtonā ar sirdstrieku 81 gada vecumā.⁵⁵

Studenti profesoru Lejiņu atcerējās kā erudītu docētāju, kurš savus priekšmetus bija labi apguvis.⁵⁶ Tomēr zinātnes laukā varēja vēlēties plašāku darbību: neskaitot 1937. gadā aizstāvēto doktora disertāciju, viņš publicēja vienu rakstu Tieslietu Ministrijas Vēstnesī – *Liecinieku liecības no psiholoģiskā viedokļa*⁵⁷ un otru Latvijas Universitātes Akadēmiskās sabiedrisko zinātņu biedrības rakstu krājumā – *Pūļa psiholoģijas*

⁴⁹ Tēzes P. Lejiņa doktora disertācijai “Kaža iespaids uz tiesisko apziņu”. LVVA, 7427. f., 13. apr., 1001. l., 49., 50. lp.

⁵⁰ Izglītības ministrijas Latvijas Universitātes darbinieka Pētera Lejiņa Dienesta gaitas apraksts. LVVA, 7427. f., 13. apr., 1001. l., 32. lp.; Valdības darbība: Ministru kabineta sēde 1937. gada 14. oktobrī, 6. punkts. Valdības Vēstnesis, 1937. 15. oktobris, Nr. 234.

⁵¹ Latvijas Universitāte divdesmit gados (1919–1939). II daļa: mācības spēku biogrāfijas un bibliogrāfija. Rīga: Latvijas Universitāte, 1939, 531. lpp.

⁵² Aptaujas lapa (pašrocīgi aizpildīta un parakstīta 1942. gada 2. maijā). LVVA, 7427. f., 13. apr., 1001. l., 35., 36. lp.

⁵³ Izglītības ministrijas Latvijas Universitātes darbinieka Pētera Lejiņa Dienesta gaitas apraksts. LVVA, 7427. f., 13. apr., 1001. l., 33. lp.

⁵⁴ Birziņa L. Latvijas Universitātes tiesībzinātnieki. Tiesiskā doma Latvijā XX gadsimtā. Rīga: Zvaigzne ABC, 1999, 152. lpp.

⁵⁵ Miris prof. P. Lejiņš, sen. Londonas Avīze, 1960. 11. novembris, Nr. 751, 4. lpp.

⁵⁶ Birziņa L. Latvijas Universitātes tiesībzinātnieki. Tiesiskā doma Latvijā XX gadsimtā. Rīga: Zvaigzne ABC, 1999, 152. lpp.

⁵⁷ Tieslietu ministrijas Vēstnesis, 1922. 1. jūnijs, Nr. 6, 265.–276. lpp. un beigās 1923. 1. marts, Nr. 8, 57.–70. lpp.

nozīme krimināltiesībās,⁵⁸ kā arī nolasīja referātu LU Kanta jubilejas svētkos par tematu *Kants kā tiesību filozofs*.⁵⁹

Papildus pedagoģiski zinātniskajam darbam Pēteris Lejiņš piedalījies Sodu likumu izstrādāšanas komisijā, bijis LU Revīzijas komisijas loceklis, studentu tiesas loceklis, LU padomes loceklis, kā arī LU Akadēmiskās sabiedrisko zinātņu biedrības biedrs.⁶⁰ 1933. gada 16. novembrī ticis apbalvots ar IV šķiras Triju Zvaigžņu ordeni.⁶¹

Tiesību filozofijas kursa saturs

Latvijas valsts vēstures arhīvā, Latvijas Universitātes fondā atrodas 1933. gada programma kursā *Tiesību filozofija*.⁶²

Tiesību filozofijas kursa programma aptvēra šādus tematus:

1. Tiesību filozofijas priekšmets un uzdevums.
2. Tiesību būtības problēma. Ideālistiskais un realistikais virziens tiesību filozofijā un šo virzienu pārstāvju uzskati jautājumā par tiesību būtību.
3. Sengrieķu tiesību filozofija – tās sakars ar reliģiju, naturalisms un antropomorfisms, kosmopolitisms grieķu uzskatos, sofistu politiskie un tiesiskie uzskati, kā arī Heraklīta, Pitagora, Leukipa, Demokrita, Anksagora, Sokrata, Platona un Aristoteļa mācības.
4. Seno romiešu tiesību filosofija – stoicisms, ētikas pamatprincips “dzīvot saskaņā ar dabu”, stoiķi kā individuālisma un kosmopolītisma nodibinātāji un dabisko tiesību sludinātāji, Cicerona uzskati par valsti un tiesībām, romiešu juristi – viņu ciešais sakars ar stoicismu un viņu tiesību filozofiskie uzskati, dabiskās tiesības, vispārīgās tautu tiesības un civiltiesības.
5. Tiesību filozofija viduslaikos – Kristus mācības ietekme, kristietības ētikas pamatprincipi un ietekme uz cilvēku sabiedrību un tiesisko iekārtu, brālības, vienlīdzības un brīvības jēdzieni kristietības gaismā, individuālo tiesību idejas trūkums pie kristietības moralistiem, viņu uzskati par pašaizsargāšanās likumīgām tiesībām, par ticības brīvību, par pilsonisko brīvību, par verdzību un par īpašuma tiesībām, Romas katoļu baznīca

⁵⁸ Lejiņš P. Pūļa psiholoģijas nozīme krimināltiesībās. Latvijas Universitātes Akadēmiskās Sabiedrisko Zinātņu Biedrības rakstu krājums. II sēj. Rīga: A/S Valters un Rapa, 1939, 46.–58. lpp.

Arī mūsdienās aktuālas un interesantas ir rakstā sniegtās profesora atziņas, kas būtu ņemamas vērā, veidojot izpratni par atbildības iestāšanos par piedalīšanos masu nekārtībās. Prof. Lejiņš secina, ka atsevišķa indivīda psiholoģija, tam iekļūstot pūlī, mainās. Var notikt trīs veidu pārvērtības: 1) spriešanas spēja kļūst traucēta un novājināta, iestājas pūlim raksturīga ārkārtīga lētticība; 2) psihiskās dzīves vienīgā noteicēja lomu ieņem neapvaldītas jūtas, turklāt pārsvarā tieši primitīvās, piemēram, naida, dusmas, bailes vai prieks, kuras viegli pāriet attiecīgā afektā, bez tam katru pūļa dalībnieku pārņem nepārvarama spēka sajūta, kura indivīda apziņā izdzēš atbildības jūtas; 3) novērojama atsevišķa indivīda patstāvīgās gribas izžušana, bet viņa tieksmes un vēlmes iespaido un vada pūļa vienotā griba. Tālāk profesors izvirza jautājumu, vai būtu taisnīgi sodīt pūļa nozieguma dalībniekus tāpat kā atsevišķus indivīdus par līdzīga nozieguma pastrādāšanu.

⁵⁹ Latvijas Universitātes piecgadu darbības pārskats (1919–1924). Rīga: Latvijas Universitāte, 1925, 286. lpp.

⁶⁰ Latvijas Universitāte divdesmit gados (1919–1939). II daļa: mācības spēku biogrāfijas un bibliogrāfija. Rīga: Latvijas Universitāte, 1939, 531. lpp.

⁶¹ Ar Triju Zvaigžņu ordeni apbalvoto 15. saraksts. Valdības Vēstnesis, 1933. 17. novembris, Nr. 260.

⁶² Tiesību filozofijas kursa programma Latvijas Universitātē (vec. doc. P. Lejiņš). LVVA, 7427. f., 6. apr., 68. l., 133.–136. lp.

- kā tikumības, tiesību un pasaules uzskatu noteicēja viduslaikos, kā arī Sv. Augustīna un Akvīnas Toma tiesiskie uzskati, glosatoru un komentatoru darbība.
6. Jauno laiku tiesību filozofija – N. Makjavelli, Ž. Bodēns, T. Hobss, H. Grocijs, Dž. Loks, Kr. Tomāzijs, B. Spinoza, G. Leibnics, Š. L. Monteskjē, Ž. Russo, Voltērs (mācība par brīvību un cilvēku vienlīdzību likumu priekšā); vecās valsts un sabiedriskās iekārtas iziršana un pāreja uz jauno laiku iekārtu – vecās iekārtas raksturīgās savdabības: K. Volfs – kā vecās iekārtas teorētiķis; Vilhelms Humbolts un valsts neiejaukšanās princips pilsoņu dzīvē; I. Kants (tikumības mācība, griba un tās nozīme, kategoriskais imperatīvs (trejādaļais formulējums, cilvēka praktiskais prāts, cienība pret cilvēka personību kā pret tā brīvību, starpība starp tikumību un tiesībām, tiesību pamatprincips, juridiskie noteikumi, tiesību iedalījums, uzskati jautājumā par īpašuma tiesībām, mācība par valsts nodibināšanu, tās iekārtu un valdīšanas formām, uzskati starptautiskajās tiesībās un domas par mūžīgo mieru); G. Hēgelis (mācība par suverenitāti (absolūtismu), uzskati jautājumā par tiesībām un brīvībām); Hēgeļa skolas pārstāvji: Prudons (taisnības ideja, tiesības un pienākums, valsts ideja kā valsts būtība), Lorencs fon Šteins (mācība par tiesībām, valsts jēdziens, tiesību un īpašuma jēdziens, sabiedrības jēdziens, ciņa valsts un sabiedrības starpā), B. Čičerins; Hēgeļa metodes iespaids uz K. Marksu, Marksa tiesībfilosofiskie uzskati, Maksis Štirners (J. K. Šmits) – viņa mācība par personas suverenitāti, domas par tiesībām, viņa mācības trūkumi un stiprās puses.
  7. Organiskā skola tiesību filozofijā – F. Šellings, K. Krauze, H. Ārenss kā galvenais organiskās skolas pārstāvis, Žufrua kā franču psihologu skolas pārstāvis.
  8. Pozitīvisms – O. Konts kā pozitīvisma nodibinātājs (cilvēces garīgās attīstības pakāpes, zinātņu klasifikācija, sociālā fizika, pozitīvās morāles noteikumi, Konta uzskati par ģimeni, valsti, baznīcu, brīvību un tiesībām).
  9. Pozitīvais, resp., reālistiskais, virziens tiesību filozofijā – Millers, Posts (diferenciācija un integrācija cilvēces attīstības gaitā, analogģija tiesību un reliģijas starpā), R. Jērings (teleoloģisma teorija, mācība par tikumību, sabiedrība kā tikumības avots, sabiedrības jēdziens, cilvēces tikumiskā attīstība kā brīvas gribas disciplinēšana, gribas teorijas nozīme tiesībās), Dž. Bentams (tikumības mācība, tikumība kā egoisma regulēšana, aritmētisks aprēķins kā labuma kritērijs, noziegums un sods).
  10. Vēsturiskā skola tiesību zinātnē – Hugo (vēsturiskās skolas nodibinātājs), Savinji (tiesības kā tautas gara produkts, tiesību izcelšanās un attīstības gaita), Puhta (mācība par tiesību dabisko pašattīstīšanos, organiskā attīstība), E. Berks (dabisko tiesību teorijas kritika, tiesības kā tautas dzīves produkts, vēsturiskie piedzīvojumi kā tiesību un valsts zinātņu pamats).
  11. Vispārcilvēciskās solidaritātes ideja kā pretstats tautas suverenitātes idejai un kā īstais un ideālais cilvēku darbības regulators.
  12. Tagadējās tiesiskās valsts iekārtas kritika. Kritika kā no tautas vairākuma, tā arī no viņas mazākuma viedokļa – A. Mengers (tautas vairākuma uzskatu paudējs), G. Jellineks (kā tautas mazākuma aizstāvis), H. Spensers (mācība par sabiedrības attīstību, integrācija un diferenciācija), Zimmela un Lasalla uzskati, P. Novgorodcevs (par sabiedriskās un valsts iekārtas attīstības gaitu nākotnē), L. V. Petražickis (tikumība un tiesības, imperatīvās un imperatīvi atributīvās normas, tiesības kā individuālās psihes parādība) un R. Štammlers (saimniecība un tiesības, tiesības kā sociālās dzīves forma, mācība par dabiskām un pareizām tiesībām).
  13. Īsa sociālisma vēsture – sociālisms senatnē, viduslaikos un jaunajos laikos. Jaunā nākotnes sociālisma sludinātāji Vācijā un Francijā.
  14. Vienlīdzības ideja – attīstības gaita, Antona Mengera mācība par cilvēka vienlīdzību, Berdjajeva domas par cilvēku vienlīdzību un nevienlīdzību.

15. Taisnības jēdziens – šī jēdziena saturs, Platona un Aristoteļa domas par taisnību, Kanta mācība par taisnību, taisnība no komunisma viedokļa, taisnības izvešana dzīvē.
16. Brīvības jēdziens – personas brīvība, senatnes uzskats par brīvību, Kristus mācība kā jauns faktors personas brīvības izveidošanā, jauno laiku tendences personas brīvības izveidošanā, V. Humbolta un Dž. S. Milļa uzskati par personas brīvību un tās robežām, personas brīvības attīstības gaita Anglijā, mūsdienu personas brīvības jēdziena saturs, jaunāko laiku angļu liberālistu mācības par brīvības un vienlīdzības idejām.

Atšķirībā no citu juridiskās nodaļas studiju kursu programmām šajā programmā nebija ietvertas norādes uz ieteicamo studiju literatūru, bet to var uzzināt no publicētajiem lekciju konspektiem.⁶³

Ieteicamajā literatūrā norādītas publikācijas latviešu, vācu un krievu valodā. Latviešu valodā dota norāde uz privātdocenta Lotāra Šulca rakstu par tiesībām kā ētikas minimumu un Kārļa Ducmaņa publikāciju par L. Petražicka tiesību teoriju. Vācu valodā profesors ieteicis lasīt Karla Bergboma *Jurisprudence un tiesību filozofija* (*Jurisprudenz und Rechtsphilosophie* (1892)) un Gustava Radbruha *Tiesību filozofijas mācību grāmata* (*Lehrbuch der Rechtsphilosophie* (1936)). Krievu valodā norādītas Nikolaja Aleksejeva (*Николай Алексеев*, 1879–1964),⁶⁴ N. Korkunova un Pāvela Novgorodceva (*Павел Новгородцев*, 1866–1924)⁶⁵ grāmatas. Atsevišķi būtu jāizceļ tieši P. Novgorodceva zinātnisko uzskatu ietekme uz tiesību filozofijas kursa pasniegšanu Latvijas Universitātē – šī tiesību zinātnieka uzskati tika ņemti vērā, gan strukturējot studiju kursu,⁶⁶ gan arī lekcijās, kur tika pievērsta uzmanība viņa darbiem un tiesībfilozofiskajiem priekšstatiem.⁶⁷

⁶³ Sk.: Lejiņš Pēteris. Tiesību filozofija: lekcijas 1928./29. m. g. B.v.: b.i., b.g., 85. lpp.; Lejiņš Pēteris. Tiesību filozofija. Rīga: [b.i.], 1938, IV lpp.; Lejiņš Pēteris. Tiesību filosofija. Rīga: [b.i.], 1940, 157. lpp.

⁶⁴ N. Aleksejevs laikā no 1912. līdz 1918. gadam bija ordinārais profesors tiesību enciklopēdijā un tiesību filozofijas vēsturē Maskavas Universitātes Juridiskajā fakultātē. Sk.: Летопись Московского Университета, Юридический факультет (1755–1918): Профессора. Pieejams: <http://letopis.msu.ru/content/yuridicheskij-fakultet-1755-1918-professora> [aplūkots 2014. gada 31. jūlijā]. Tātad, domājams, vēlākais LU tiesību filozofijas pasniedzējs Pēteris Lejiņš pie prof. Aleksejeva ir kārtojies eksāmenus vai vismaz lasījis viņa publikācijas, gatavojoties eksāmeniem.

⁶⁵ P. Novgorodcevs tiek uzskatīts par Borisa Čičerina (1828–1904) ideju turpinātāju un dabisko tiesību atdzimšanas kustības galveno pārstāvi Krievijā. Plašāk sk.: Козлихин И., Поляков А., Тимошина Е. История политических и правовых учений. Учебник. Санкт-Петербург: Издательский дом Санкт-Петербургского государственного университета, 2007, с. 759–765.

P. Novgorodcevs 1904.–1904. gadā un 1917. gadā ir bijis ordinārais profesors tiesību enciklopēdijā un tiesību filozofijas vēsturē, laikā no 1906. līdz 1911. gadam – privātdocents Maskavas Universitātes Juridiskajā fakultātē, lasījis tiesību filozofijas vēstures kursu. Sk.: Летопись Московского Университета, Юридический факультет (1755–1918): Профессора. Pieejams: <http://letopis.msu.ru/content/yuridicheskij-fakultet-1755-1918-professora> [aplūkots 2014. gada 31. jūlijā].

⁶⁶ Tēmas *Vecās valsts un sabiedriskās iekārtas iziršana un pāreja uz jauno laiku iekārtu un Tagadējās tiesiskās valsts iekārtas kritika* lielā mērā tika pārņemtas tieši no P. Novgorodceva darbiem. Sal.: Новгородцев П. Конспект къ лекциямъ по истории философии права. (Издание для студентовъ). Москва: Издание В. М. Саблина, 1909, с. 127–139; Новгородцев П. Введение въ философию права. II. Кризисъ современного правосознания. Москва: [b.i.], 1909.

⁶⁷ Lejiņš Pēteris. Tiesību filozofija. Rīga: [b.i.], 1940, 154.–155. lpp.

Prof. Pēteris Lejiņš lekcijās skaidroja, ka pats termins “tiesību filozofija” norāda, ka šī ir vispārējās filozofijas nozare, tāpēc arī tās uzdevums ir līdzīgs vispārējās filozofijas uzdevumam, tikai tematiski šaurāks. Atšķirības starp tiesību filozofiju un vispārējo filozofiju ir nevis kvalitatīvas, bet gan tikai kvantitatīvas. Savukārt tiesību filozofijas attiecības ar tiesību zinātnei esot tādas pašas kā filozofijai pret zinātnēm vispār.⁶⁸

Tādos pašos uzskatos bija arī Lotārs Šulcs, kurš rakstīja, ka tiesību filozofija ir uzlūkojama ne kā juridiska, bet gan kā tīri filozofiska disciplīna – tā ir vispārējās filozofijas daļa. Tālāk viņš uzsvēra, ka ne tiesību filozofija, ne tiesību zinātne viena bez otras iztikt nevar – tās ir korelatīvas disciplīnas, kas viena bez otras nevar pastāvēt kā pilnvērtīgas zinātnes.⁶⁹

Profesors Lejiņš tiesību filozofijai izvirzīja divējādus uzdevumus, kurus īstenojot vispirms jānošķir pastāvošās tiesības (esamība) no vēlamām tiesībām (jābūtības):

- 1) teorētiskais uzdevums – kritiski pētīt pastāvošās tiesības un, pamatojoties uz izpētes rezultātiem, atklāt un formulēt katras tiesību zinātnes nozares galvenos jēdzienus un pamatprincipus, noskaidrot tiesību pastāvīgo, nemainīgo daļu;
- 2) praktiskais uzdevums – pastāvīgas tiesību novērošanas un pētīšanas rezultātā izvirzīt tiesību mērķus.⁷⁰

Šāds tiesību filozofijas uzdevumu formulējums liek secināt, ka pats profesors bijis pozitivistiskas pieejas piekritējs, jo neuztvēra tiesības kā ideju, kas tikai izpaužas pozitīvajās tiesībās, bet gan aplūkoja tās kā esamību – balstoties uz to, var izdarīt secinājumus par tiesību būtību, kā arī konstruēt ideālās tiesības.

Citādi tiesību filozofijas uzdevumus formulēja L. Šulcs. Tie, viņaprāt, ir:

- 1) radīt gnozeoloģisku un metodoloģisku bāzi tiesību zinātnei;
- 2) skaidrot tiesību zinātnes pamatkategorijas un pamatjēdzienus – turklāt Šulcs, nonākot pretējās pozīcijās prof. Lejiņam, akcentēja, ka vispārējo nevar “izsūkt” no atsevišķā, proti, tiesību definīcijas neesot iespējams radīt indukcijas un vispārinošās abstrakcijas ceļā, salīdzinot dažādas tiesību normas un tiesību sistēmas;
- 3) formulēt tiesību ideālu – tas ir iespējams tikai ciešā saistībā ar vispārējo filozofiju;
- 4) sniegt sintētisku uzskatu par tiesībām vispār un tādējādi izveidot juridisku pasaules uzskatu.⁷¹

Tiesību filozofijā iztīrājamās pamatproblēmas P. Lejiņš sadalīja trīs lielās grupās:

- 1) pētījumi par tiesību būtību (kas ir tiesības? / tiesību jēdziens);
- 2) tiesību ideja (kādam jābūt tiesībām? / ideālo tiesību problēma);

⁶⁸ Lejiņš Pēteris. Tiesību filozofija. Rīga: [b.i.], 1938, 1. lpp.

⁶⁹ Šulcs L. Tiesību filozofijas attiecības pret pozitīvo tiesību zinātnei. Rīga: [b.i.], 1933, 3., 9. lpp.

⁷⁰ Lejiņš Pēteris. Tiesību filozofija. Rīga: [b.i.], 1938, 1. lpp.

⁷¹ Šulcs L. Tiesību filozofijas attiecības pret pozitīvo tiesību zinātnei. Rīga: [b.i.], 1933, 9.–11. lpp.

3) tiesību nozīmības jautājums (kāpēc tiesības ir jāievēro? / tiesību spēka pamatojums).

Lai sekmīgi spētu risināt šīs problēmas, studiju kursa lielu daļu veidoja tiesību filozofijas vēsture, kuru profesors sadalīja četrās daļās: senatnes, viduslaiku un jauno laiku tiesību filozofija, kā arī visjaunākie virzieni tiesību filozofijā.⁷² No P. Lejiņa lekciju konspektiem gan nevar uzzināt šādas periodizācijas pamatojumu, bet tas ir atrodams profesora N. Korkunova publicētajos tiesību filozofijas vēstures lekciju pierakstos.

Profesors Korkunovs uzskatīja, ka piemērotākais kritērijs tiesību filozofijas vēstures vispārināšanai un grupēšanai ir formālas dabas – izšķiroši nav saturiskie elementi (attiecinājā mācībā sniegtās atbildes), bet gan pats jautājuma uzstādījums.

Antīkā perioda filozofiskās mācības pienākuma jautājumu reducēja līdz jautājumam par zināšanām. Cilvēkus aptverošā objektīvā kārtība tika uzskatīta ne tikai par nemainīgu un nepieciešamu, bet arī par labu, attiecīgi arī visas cilvēka tieksmes tika uzvertas kā harmoniska dabas likumu izpausme. Pat ja atsevišķos gadījumos radās nesaskaņas, par to iemeslu tika uzskatīta nezināšana un apkārtesošo parādību nepilnīga izpratne. Par vienīgo ceļu uz labo bija pasludinātas zināšanas, bet galvenais tikums bija gudrība. Cilvēks, kura zināšanas ir īstenas un pilnīgas, nevar būt netikumīgs. Šādam antīkās pasaules intelektuālismam ir raksturīga arī gribas jautājuma atvirzīšana otrajā plānā, priekšroku dodot saprātam.

Viduslaiku pasaules uzskats vienā ziņā nonāk pretējās pozīcijās antīkajam – kristietības ietekmē intelektuālisma vietā tiek likts voluntārisms, pirmajā vietā liekot gribu, kas tiek atzīta par tikumības un tiesību pamatu. Dievs tiek uzverts kā esība ar visvarenu un brīvu gribu, kas nosaka cilvēku likteņus. Cilvēce tiecas uz pilnīgu garīgu brīvību, ko iespējams sasniegt, sekojot Dieva gribai. Viduslaiku doktrīna balstījās uz atziņu par pasaules un cilvēka grēcīgumu, un tāād ideāls vairs nebija rodams cilvēka harmonijā ar dabu, bet gan gluži pretēji – cilvēka atbrīvošanā no šīs zemes grēcīgajām saitēm.

Apgaismības laikmets atkal jau mainīja jautājuma uzstādījumu – centrālā vieta tika piešķirta cilvēka individuālai gribai kā saprātīgai gribai. Tādējādi atkal zināmā mērā notika atgriešanās pie antīkā intelektuālisma, tai pašā laikā saglabājot viduslaiku pozīciju par cilvēka un dabas nošķiršanu. Turklāt šim apgaismības laikmeta racionālismam piemita izteikti individuālistisks raksturs. Piemēram, valdija pārliecība, ka ētikas normas ir izsecināmas no subjektīvā cilvēka saprāta, nevis no kādas objektīvas sākotnes. Visa cilvēces vēsture tika saprasta kā individuālu gribu izpausme – nepārtraukti mainīga. Sākot ar 19. gs., šādu individuālistisku uzskatu vietā nāk citi. Mainījās izpratne par cilvēka un dabas savstarpējām attiecībām – nostiprinājās priekšstats par izmaiņām dabā un arī sabiedrībā kā attīstības procesu (evolūciju).⁷³

Studiju kursa noslēguma daļa veltīta vispārīgām tiesību filozofijas problēmām. Tajā iztirzāti trīs tiesību filozofijas pamatjēdzieni, kas aplūkoti kā sabiedriskā ideāla elementi – vienlīdzība, taisnība un brīvība.

⁷² Lejiņš Pēteris. Tiesību filozofija. Rīga: [b.i.], 1938, 2. lpp.

⁷³ Коркунов Н. М. История философии права. Пособие къ лекциямъ. Издание шестое (без перемен). С.-Петербургъ: Типография М. М. Стасюлевича, 1915, с. 4–7.

Salīdzinot dažādu filozofu domas par taisnības jēdzienu, profesors secinājis, ka galvenos vilcienos tās visas ir vienādas un sakrīt. Tāpat ir redzams, ka taisnības jēdziens nebūt neizslēdz nevienlīdzības ideju un neprasa absolūtu vienlīdzību. Tādēļ arī pastāv kulturālu valstu tiesiskās iekārtas, kuras ir balstītas uz atsevišķu pilsoņu nevienlīdzību, bet tik un tā atbilst taisnības prasībām.⁷⁴

Brīvības izpratnē profesora Lejiņa uzskatus varētu saistīt ar liberālisma virzienu, kas vienlīdzības un brīvības sadursmes gadījumā priekšroku tomēr dod personas brīvības idejai. Lekcijās viņš uzsvēris, ka cilvēces attīstība un progress ir spēcīgi, tikai pastāvot personas brīvībai, kurai, savukārt, ir nepieciešami divi nosacījumi: brīvība un cilvēka statusu dažādība, kas ļauj izpausties spējīgiem indivīdiem un enerģiskiem raksturiem.⁷⁵

Runājot par vienlīdzības ideju, P. Lejiņš norādīja uz tās reliģisko, t. i., kristīgo, izcelsmi, taču runāja par to citādā gaismā. Izteiciens, ka visi ir vienlīdzīgi Dieva priekšā, nozīmē to, ka ne dzimums, ne kārtā, ne bagātība un arī ne gara spējas neietekmē iespēju iemantot debesu valstību, bet gan tikai tie, kas ziedos visu savas dvēseles glābšanai, kas izrādīs sevišķi augstas tikumības prasības, tiks aicināti debesu valstībā. Secīgi profesors par neloģisku un nepareizu atzina vienlīdzības principa absolūtizēšanu, kas nozīmētu cilvēku atšķirīgo gara spēju un tikumisko īpašību (nopelnu) ignorēšanu. Ja tā notiktu, tad "cilvēki pagrimtu zemāk par dzīvniekiem" un tiktu apdraudēta cilvēces eksistence kā tāda. Tādēļ ar vienlīdzības izpratne nav atraujama no senā principa "katram pēc viņa nopelniem".⁷⁶

Kursa noslēgumā profesors atsaucās uz P. Novgorodceva idejām un uzsvēra, ka brīva personība var attīstīties tikai tiesiskā valstī, taču ar pareizu iekārtu vien ir par maz, lai cilvēce sasniegtu laimi. Tam ir nepieciešama arī cilvēku tikumisko jūtu attīstīšana jeb dzīves apgarošana.⁷⁷

Kopsavilkums

1. Tiesību filozofija tika uzskatīta par neatņemamu juridiskās izglītības elementu gan Krievijas impērijas universitātēs, gan jaundibinātajā Latvijas Universitātes Tautsaimniecības un tiesību zinātņu fakultātē. To apliecina fakts, ka tiesību filozofijā tika paredzēta atsevišķa profesora amata vieta (katedra), tādējādi radot nepieciešamos institucionālos priekšnosacījumus attiecīgās disciplīnas docēšanai.
2. Latvijas Universitātes Tautsaimniecības un tiesību zinātņu fakultātē tiesību filozofija kā obligāts kurss tika pasniegts jau no pašiem pirmsākumiem – sākot ar 1920. gadu.
3. Visu starpkaru periodu (1920–1940) tiesību filozofijas kursu Latvijas Universitātes Tautsaimniecības un tiesību zinātņu fakultātē pasniedza profesors Pēteris

⁷⁴ Lejiņš Pēteris. Tiesību filozofija. Rīga: [b.i.], 1940, 134. lpp.

⁷⁵ Turpat, 138. lpp.

⁷⁶ Turpat, 140.–143. lpp.

⁷⁷ Turpat, 156. lpp.

Lejiņš (1879–1960). Tomēr nozīmīga loma tiesību filozofijas kursa attīstības kontekstā bijusi arī Lotāram Šulcam (1904–1994), kurš publicējis vairākus rakstus par tiesību filozofijā nozīmīgām tēmām.

4. Saturiskā ziņā pētāmais studiju kurss aptvēra tiesību filozofijas vēsturi, kas tika iedalīta četrās daļās: senatnes, viduslaiku, jauno laiku tiesību filozofija un visjaunākie virzieni tiesību filozofijā (sākot ar vēsturiski tiesību skolu). Studiju kursa noslēguma daļa bija veltīta tādu vispārīgu tiesību filozofijas problēmu iztirzāšanai kā vienlīdzība, taisnība un brīvība.

BIBLIOGRĀFIJA

Literatūra

- Apsītis R. LU Juridiskā fakultāte astoņos gadu desmitos (1919–1999). Likums un Tiesības, 1999. 1. sēj., Nr. 2, 56.–58. lpp.
- Birziņa L. Latvijas Universitātes tiesibzinātnieki. Tiesiskā doma Latvijā XX gadsimtā. Rīga: Zvaigzne ABC, 1999.
- Braun J. Rechtsphilosophie in 20. Jahrhundert. Die Rückkehr der Gerechtigkeit. München: Verlag C. H. Beck, 2001.
- Dāle P. Vēsturisks pārskats par Latvijas Augstskolas nodibināšanu un viņas darbību pirmā (1919./20.) mācības gadā. Rīga: Latvijas Augstskola, 1921.
- Latvijas Universitāte divdesmit gados. 1919–1939. I daļa: vēsturiskas un statistiskas ziņas par universitāti un tās fakultātēm. Rīga: Latvijas Universitāte, 1939.
- Latvijas Universitāte divdesmit gados (1919–1939). II daļa: mācības spēku biogrāfijas un bibliogrāfija. Rīga: Latvijas Universitāte, 1939.
- Latvijas Universitātes piecgadu darbības pārskats (1919–1924). Rīga: Latvijas Universitāte, 1925.
- Latvijas tiesību vēsture (1914–2000). Prof. *Dr. iur.* Dītriha Andreja Lēbera redakcijā. Rīga: fonds "Latvijas Vēsture", 2000.
- Lejiņš P. Liecinieku liecības no psiholoģiskā viedokļa. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1922. 1. jūnijs, Nr. 6, 265.–276. lpp. un beigas 1923. 1. marts, Nr. 8, 57.–70. lpp.
- Lejiņš P. Pūļa psiholoģijas nozīme krimināltiesībās. Latvijas Universitātes Akadēmiskās Sabiedrisko Zinātņu Biedrības rakstu krājums. II sēj. Rīga: A/S Valters un Rapa, 1939, 46.–58. lpp.
- Lejiņš Pēteris. Tiesību filozofija: lekcijas 1928./29. m. g. B.v.: b. i., b. g.
- Lejiņš Pēteris. Tiesību filozofija. Rīga: [b.i.], 1938.
- Lejiņš Pēteris. Tiesību filosofija. Rīga: [b.i.], 1940.
- Lēbers A. Eewads teesību zinībās. Pēc Latvijas Augstskolā lasītām lekcijām 1920./21. gadā. Rīga: Studentu Padome, 1921.
- Luts M. Scientific Legal Education and the Faculty of Law of the University of Tartu. *Juridica International*, 1996. Vol. I, p. 129–139. Pieejams: <http://www.juridicainternational.eu/index/1996/vol-i/scientific-legal-education-and-the-faculty-of-law-of-the-university-of-tartu/> [aplūkots 2014. gada 24. jūlijā].
- Osipova S. Die lettische Rechtswissenschaft nach der Gründung des lettischen Staates 1918. *LU Raksti. Juridiskā zinātne*. 719. sēj. 2007, 7.–18. lpp.
- Stradiņš J. Zinātnes un augstskolu sākotne Latvijā. Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2009.
- Šaurums G. Tērbatas Universitāte. 1632–1932. Rīga: autora apgādībā, 1932.
- Šulcs L. Tiesību filozofijas attiecības pret pozitīvo tiesību zinātņi. Rīga: [b.i.], 1933.

- Vedins I. Zinātne un patiesība. Rīga: Avots, 2008.
- Коркунов Н. М. История философии права. Пособие къ лекціямъ. Издание шестое (без перемен). С.-Петербургъ: Типографія М. М. Стасюлевича, 1915.
- Козлихин И., Поляков А., Тимошина Е. История политических и правовых учений. Учебник. Санкт-Петербург: Издательский дом Санкт-Петербургского государственного университета, 2007.
- Новгородцев П. Введение въ философию права. II. Кризисъ современнаго правосознания. Москва: [b.i.], 1909.
- Новгородцев П. Конспектъ къ лекціямъ по истории философии права. (Издание для студентовъ). Москва: Издание В. М. Саблина, 1909.
- Радбрух Г. Философия права. Москва: Международные отношения, 2004.

Uzziņu literatūra

- Ilustrētā svešvārdu vārdnīca. Rīga: Avots, 2005.
- Latviešu konversācijas vārdnīca. 8. sēj. Jelgavas apriņķis – Kāzas. Rīga: A. Gulbja apgāds, 1932–1933.
- Minerva. Jahrbuch der Universitäten der Welt. Herausgegeben von Dr. R. Kukula und K. Trübner. Erster Jahrgang 1891–1892. Satrassburg: Verlag von J. Trübner, 1891. Pieejams: <https://archive.org/stream/minerva04ludtgoog#page/n5/mode/2up> [aplūkots 2014. gada 24. jūlijā].
- Miris prof. P. Lejiņš, sen. Londonas Avīze, 1960. 11. novembris, Nr. 751, 4. lpp.
- Verzeichniß der vom 21. Januar bis zum 9. Junius 1852 uz haltenden halbjährigen Vorlesungen auf der Keiserlichen Universität zu Dorpat. Dorpat: Schünmann's Wittwe und C. Mattiesen 1852, Pieejams: <http://dspace.utlib.ee/dspace/bitstream/handle/10062/93/vorlesungen1852.pdf?sequence=2> [aplūkots 2014. gada 25. jūlijā].
- Verzeichniß der Vorlesungen auf der Keiserlichen Universität zu Dorpat. 1870 Semester I. Dorpat: C. Mattiesen 1870. Pieejams: <http://dspace.utlib.ee/dspace/bitstream/handle/10062/93/vorlesungen1870.pdf?sequence=20> [aplūkots 2014. gada 25. jūlijā].
- Verzeichniß der Vorlesungen an der Keiserlichen Universität Dorpat. 1884 Semester I. Dorpat: Schnakenburg's Buchdruckerei, 1884. Pieejams: <http://dspace.utlib.ee/dspace/bitstream/handle/10062/94/vorlesungen1884.pdf?sequence=14> [aplūkots 2014. gada 25. jūlijā].
- Verzeichniß der Vorlesungen an der Keiserlichen Universität Dorpat. 1889 Semester I. Dorpat: Schnakenburg's Buchdruckerei, 1889. Pieejams: <http://dspace.utlib.ee/dspace/bitstream/handle/10062/94/vorlesungen1889.pdf?sequence=19> [aplūkots 2014. gada 25. jūlijā].
- Verzeichniß der Vorlesungen an der Keiserlichen Universität Dorpat. 1890 Semester II. Dorpat: Schnakenburg's Buchdruckerei, 1890. Pieejams: <http://dspace.utlib.ee/dspace/bitstream/handle/10062/94/vorlesungen1890.pdf?sequence=20> [aplūkots 2014. gada 24. jūlijā].
- Летопись Московского Университета, Юридический факультет (1755–1918): Профессора. Pieejams: <http://letopis.msu.ru/content/yuridicheskiy-fakultet-1755-1918-professora> [aplūkots 2014. gada 31. jūlijā].
- Обзрение лекцій въ Императорскомъ Юурьевскомъ Университете. 1910 г. I семестръ. Юурьевъ: Типографія К. Маттисенъ, 1910. Pieejams: <http://dspace.utlib.ee/dspace/bitstream/handle/10062/203/vorlesungen1910.pdf?sequence=10> [aplūkots 2014. gada 24. jūlijā].

Normatīvie akti

- Latvijas Universitātes satversme: Latvijas Republikas likums. Valdības Vēstnesis, 1923. 28. marts, Nr. 66.
- Augstskolu likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 1995. 17. novembris, Nr. 179 (462).
- Высочайшее повеление, овяявленное Министромъ Народнаго Просвещения Обь изменении въ устройстве юридическаго факультета Дерптскаго Университета. III Полн. Собр. Зак., т. 9, № 5755.
- Высочайше утвержденный Общий Уставъ Императорскихъ Российскихъ Университетовъ. III Полн. Собр. Зак., т. 4, № 2404.
- Высочайше утвержденный Уставъ Императорскаго Дерптскаго Университета. II Полн. Собр. Зак., т. 40, ч. 1, № 41667.
- Высочайше утвержденный Общий Уставъ Императорскихъ Российскихъ Университетовъ. II Полн. Собр. Зак., т. 38, ч. 1, № 39752.

Juridiskās prakses materiāli

- Izglītības ministra 1923. gada 11. maija rezolūcija Nr. 2314. Valdības Vēstnesis, 1923. 12. maijs, Nr. 99.
- Ar Triju Zvaigžņu ordeni apbalvoto 15. saraksts. Valdības Vēstnesis, 1933. 17. novembris, Nr. 260.
- Valdības darbība: Ministru kabineta sēde 1937. gada 14. oktobrī, 6. punkts. Valdības Vēstnesis, 1937. 15. oktobris, Nr. 234.

Arhīvu materiāli

- Latvijas Augstskolas Organizācijas padomes 1920. gada 1. septembra sēdes protokols. LVVA, 7427. f., 6. apr., 1. l.
- Latvijas Augstskolas Organizācijas padomes 1921. gada 19. novembra sēdes protokols. LVVA, 7427. f., 6. apr., 1. l.
- Tiesību filozofijas kursa programma Latvijas Universitātē (vec. doc. P. Lejiņš). LVVA, 7427. f., 6. apr., 68. l.
- Cand. jur. Roberta Akmentiņa 1920. gada 19. augusta vēstule Latvijas Augstskolas Organizācijas padomei. LVVA, 7427. f., 13. apr., 35. l.
- Curriculum vitae. P. Lejiņsch. LVVA, 7427. f., 13. apr., 1001. l.
- Izglītības ministrijas Latvijas Universitātes darbinieka Pētera Lejiņa Dienesta gaitas apraksts. LVVA, 7427. f., 13. apr., 1001. l.
- Pētera Lejiņa Aptaujas lapa (pašrocīgi aizpildīta un parakstīta 1942. gada 2. maijā). LVVA, 7427. f., 13. apr., 1001. l.
- Tēzes P. Lejiņa doktora disertācijai "Kaŗa iespaids uz tiesisko apziņu". LVVA, 7427. f., 13. apr., 1001. l.
- Izglītības ministrijas Latvijas Universitātes darbinieka Lotāra Šulca Dienesta gaitas apraksts. LVVA, 7427. f., 13. apr., 1736. l.

Stenogrammas

- Saeimas I sesijas 15. sēde 1923. gada 23. februārī. No: Latvijas Republikas Saeimas stenogrammas. I sesija (23 sēdes) (no 1922. gada 7. novembra līdz 1923. gada 23. martam). Rīgā: Latvijas Republikas Saeimas izdevums, b. g.

Egons Rusanovs, Mg. iur.

University of Latvia, Latvia / Latvijas Universitāte, Latvija

ARTURS LIEDE UN LOTĀRS ŠULCS: VIENAUDŽI, PERSONĪBAS, JURISTI LATVIJAI LIKTENĪGAJOS GADOS (1940–1945)

ARTURS LIEDE AND LOTĀRS ŠULCS: PEERS, PERSONALITIES AND LAWYERS IN THE YEARS FATEFUL FOR LATVIA (1940–1945)

Summary

After the First World War new and independent national countries were established on the ruins of European empires, including the Republic of Latvia. In the background of the Second World War this statehood was lost. By outlining the portraits of two Latvian lawyers connected to criminal procedures in Latvia – Arturs Liede (1905–1981) and Lotārs Šulcs (1904–1994), the paper attempts to clarify the reasons behind the external indifference and conformism of Latvian intelligence during the both historical events mentioned above, and also seeks the answer to the question why many of them collaborated with the occupation regimes. Without justifying the collaboration from the political point of view, it is not excluded that, after all, they remained patriots of Latvia.

Keywords: archival materials, science of law, collaboration, history of Latvian criminal procedure, occupation.

Atslēgvārdi: arhīvu materiāli, juridiskā zinātne, kolaborācija, Latvijas kriminālprocesa vēsture, okupācija.

Pēc Pirmā pasaules kara uz Eiropas impēriju drupām izveidojās jaunas un neatkarīgas nacionālas valstis, tostarp arī Latvijas Republika.¹ Pērnā gadsimta ģeopolitiskie procesi Latvijas tautai lika izciest arī valstiskuma zaudēšanas un kolonizācijas pazemojumu.

Mūsdienu Krievija, agresīvi un pavisam atklāti paužot savas revanšistiskās ambīcijas, uzskata, ka PSRS sabrukums esot bijusi 20. gadsimta lielākā ģeopolitiskā katastrofa.² Šajā nolūkā atkal no jauna tiek cenzēta un falsificēta vēsture, glorificēti

¹ Osipova S. Die lettische Rechtswissenschaft nach der Gründung des Staates 1918 / Jurisprudence Latvija pēc valsts dibināšanas 1918. gadā. No: LU Raksti. 719. sēj. Juridiskā zinātne. Rīga: LU, 2007, 13. lpp.

² Piemēram, sk.: Ответы Владимира Путина на вопросы во время встречи с доверенными лицами, 12 февраля 2004 года, Москва, МГУ им. М. В. Ломоносова. Pieejams: <http://www.putin2004.ru/shtab/dover/402C7045?session=b5e27067134c6cf446104ddb38a82173> [aplūkots 2014. gada 20. jūlijā], sk. arī: Президент России. Послание Федеральному Собранию Российской Федерации, 25 апреля 2005 года. Pieejams: <http://archive.kremlin.ru/text/appears/2005/04/87049/shtml>, sk. arī <http://www.regnum.ru/news/polit/444083.html> [aplūkots 2014. gada 20. jūlijā] u. c.

kādreizējie totalitārā režīma vadoni un ideoloģija. Turklāt pieminēto atbalsta 85–90% Krievijas iedzīvotāju, kuri tiek muļķoti ar totalitāru propagandu.³ Ievērojot savu vēsturisko pieredzi, Latvijai tādēļ ir pietiekams pamats atkal justies apdraudētai.

Autors piekrist viedoklim, ka lielā mērā Latvijas pilnīgu okupāciju 1940. gadā sekmeja tieši “pašokupācija”, ko ietekmēja visdažādākie faktori, piemēram, “*pusizglītotā proletariāta*”, *nacionālo minoritāšu un it sevišķi inteliģences neapmierinātība ar Kārļa Ulmaņa diktatūru (1877–1942) u. c.*⁴ Turklāt cenzūra nepieļāva naidīgus izteikumus par PSRS un objektīvu informāciju par tur notiekošo. Sabiedrība tiši tika dezinformēta par faktisko Latvijas stāvokli pēc 1939. gada 23. augusta.⁵

Krasi atšķirīgā mūsdienu situācija – kolonizācijas traumējošā pieredze, demokrātiskās pārmaiņas sabiedrībā, objektīvas informācijas pieejamība u. c. faktori – ļauj būt pietiekami pārliecinātiem, ka reāla valstiskās neatkarības apdraudējuma gadījumā šoreiz tiktu istenota nopietna rezistence. Protams, ka pamācoši būtu noskaidrot iemeslus, kādēļ latviešu inteliģencē lielākoties bija vērojama ārēja indiferece pret valstiskās neatkarības zaudēšanu 1940. gadā. Tomēr, ievērojot autora zinātniski pētniecisko interešu loku, šis daudzējādā ziņā liktenīgais vēstures posms šķiet arī interesants kā lūzuma brīdis Latvijas kriminālprocesa doktrīnas ģenēzē un evolūcijā pēc Latvijas valsts dibināšanas 1918. gadā.

Tāpēc hipotētiski salīdzināmā situācijā – valstiskās neatkarības zaudēšanas (1940–1945) vēsturiskajā fonā – tiks ieskicēts divu ar Latvijas kriminālprocesa vēsturi saistītu latviešu juristu kopīgais portrets.

Latvijas kriminālprocess nav iedomājams bez ilggadējā toreizējās Latvijas Valsts universitātes Juridiskās fakultātes profesora Artura Liedes (1905–1981)⁶ vārda nosaukšanas. Pastāv arī uzskats, ka A. Liede *joprojām* [esot] *vienīgais tiesību zinātnieks Latvijā, kurš viens pats bez līdzautoru piesaistīšanas ir spējis uzrakstīt mācību grāmatu juristiem divos sējumos, kuras pelnījušas, lai tās dēvētu par zinātniskajām monogrāfijām kriminālprocesā.*⁷

³ Sal. interviju ar Krievijas vēsturnieku Borisu Sokolovu. No: Zirnīs E. Aktuāla intervija: Putins ies tik tālu, cik viņam ļaus. Sestdiena, 2014. 27. jūnijs – 3. jūlijs. Sk. arī: Andersens A. Neoimperialisms mūsdienu Krievijā: slimības vēsture. Mājas Viesis, 2014. 6.–19. jūnijs, Nr. 11 (519), 22.–26. lpp.

⁴ Sal.: Strods H. Latvijas okupācijas pirmais posms (1939. gada 23. augusts – 1940. gada sākums). No: Latvijas vēsturnieku komisijas raksti. 10. sēj. Okupācijas režīmi Latvijā 1940.–1959. gadā. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2007, 67.–68. lpp.

⁵ Sal.: Strods H. Latvijas okupācijas pirmais posms (1939. gada 23. augusts – 1940. gada sākums). No: Latvijas vēsturnieku komisijas raksti. 10. sēj. Okupācijas režīmi Latvijā 1940.–1959. gadā. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2007, 67.–68. lpp.

⁶ [L]oti sekmīgi nobeidzis Latvijas Universitātes tautsaimniecības un tiesību zinātņu fakultātes nodaļas pilnu kursu, kādēļ viņam uz min. fakultātes 1933. gada 7. decembra lēmuma pamata piešķirts tiesību zinātņu kandidāta grāds (LVVA, 7427. f., 1. apr., 9573. l., 12. lpp.). A. Liedes diplomdarba tēma: *Kolektīvu vienību goda aizskārums* (turpat, 40. lpp.). Viņš bija uzsācis studijas arī Latvijas Universitātes Arhitektūras fakultātē (turpat, 1., 6., 43. lpp.). 1936. gada 7. augustā izteicis vēlēšanos studēt Medicīnas fakultātē (turpat, 13. lpp.), taču nav ziņu par šīs ieceres turpināšanu. 1944. gada 28. novembrī sastādītajā “dzīves gājumā” A. Liede norādījis, ka [b]rivajā laikā [studejis] mākslas vēsturi un glezniecību Latvijas mākslas akadēmijā. 1940. gada vasarā [beidzis] prof. Vilch. Purviša vadīto dabasskatu meistardarbnīcu (Latvijas Universitātes arhīvs, 7. apr., 7399. l., 3. lpp.).

⁷ Klotiņš V. Priekšvārds grāmatas atkārtotam izdevumam. No: Liede A. Latvijas PSR kriminālprocess (vispārīgā daļa) un tiesu pierādījumi. Faksimilizdevums. V. Klotiņa priekšv. Rīga: Zvaigzne ABC, 2010, II lpp.

A. Liedes personības izpētē ievērojamu ieguldījumu ir devusi profesore Līna Birziņa (1910–2007).⁸ Pētniecībai papildu iespējas piedāvā arhīvos uzkrātās *personlietas, kas parasti ietver institūcijai nepieciešamās ziņas par cilvēku un viņa/viņas attiecībām ar institūciju reģistru*.⁹ Šādas ziņas nereti atklāj nianse, kas ļauj rast skaidrojumu cilvēka rīcībai.

L. Birziņa norādījusi, ka cēloņi A. Liedes *augstā lidojuma pamatam*¹⁰ esot jāmeklē nevis viņa tā brīža profesionālajā sagatavotībā, bet *gan ideoloģijā, gan personīgos sakaros, gan paša apsvērumos*.¹¹ A. Liede vienlaikus bija arī Latvijas PSR Tieslietu tautas komisariāta izdevuma *Tieslietu Vēstnesis* (izveidots žurnāla *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis*¹² vietā, kas līdz tam bija 20 gadus kopis tiesību kultūru Latvijā¹³), no 1941. gada aprīļa – *Padomju Tiesa un Prokuratūra*¹⁴ atbildīgais redaktors.¹⁵ Tādējādi A. Liede patiešām aktīvi veicināja sociālistiskās likumības, sociālistisko tiesību izpratni un to iesakņošanas [..] tiesiskajā dzīvē, piepildot izdevumus ar rakstiem, kuros no apoloģētiskām pozīcijām tika aplūkotas PSRS tiesību nozares un kodifikācijas, kā arī tika slavināts staļiniskais režīms,¹⁶ tātad saprotot tiesības kā par likumu padarītu valdošās šķiras gribu.¹⁷ Tādējādi vienīgi loģiski būtu, ja arī agrākos A. Liedes dzīves biogrāfiskos faktos būtu atrodamas vismaz kaut kādas indikācijas, kas norādītu uz šāda rezultāta likumsakarību.

⁸ Sk.: Birziņa L. Artūra Liedes personības un darbības raksturojums. No: Artūrs Liede (1905–1981). Darbs un dzīve. Sakārt. L. Birziņa. Rīga: LU, 1996, 3.–10. lpp.

⁹ Kaprāns M., Zelča V. Vēsturiskie cilvēki un viņu biogrāfijas. Latvijas Arhīvi, 2009. Nr. 3, 167.–168. lpp.

¹⁰ Domāta viņa kļūšana par LPSR tieslietu tautas komisāra vietnieku pirmās padomju okupācijas laikā (1940–1941).

LPSR Tieslietu tautas komisariātā par tautas komisāra vietnieku A. Liede strādāja no 1940. gada 1. oktobra līdz 1941. gada 27. jūlijam (Latvijas Universitātes arhīvs, 7. apr., 7399. l., 71. lp).

¹¹ Sk.: Birziņa L. Artūra Liedes personības un darbības raksturojums. No: Artūrs Liede (1905–1981). Darbs un dzīve. Sakārt. L. Birziņa. Rīga: LU, 1996, 4. lpp.

¹² Sk. redakcijas paziņojumu "Godājamiem abonentiem". *Tieslietu Vēstnesis*, 1940. Nr. 1. Rīga: Tieslietu komisariāts, 1 lpp.

¹³ Blūzma V. Latvijas inkorporācija PSRS sastāvā un padomju tiesību uzspiešana Latvijai (1940–1941). No: Latvijas tiesību vēsture (1914–2000). Aut. kol. D. A. Lēbera red. Rīga: fonds "Latvijas Vēsture", 2000, 346.–347. lpp.

¹⁴ Sk. redakcijas paziņojumu mēnešrakstā: *Padomju Tiesa un Prokuratūra*, 1941. Aprīlis, Nr. 1. Rīga: Latvijas PSR Tieslietu tautas komisariāts, 1. lpp.

¹⁵ 1944. gada 28. novembrī pašrocīgi sastādītajā "dzīves gājumā" A. Liede norādījis, ka, *jau sākot ar 1937. gadu [viņš bijis] toreizējā juridiskā žurnāla "Tieslietu ministrijas vēstnesis" pastāvīgs līdzstrādnieks, [recenzēja] daudzas grāmatas, civiltiesību, krimināltiesību un kriminālprocesa nozarēs* (Latvijas Universitātes arhīvs, 7. apr., 7399. l., 3. lp.). Ar tieslietu tautas komisāra A. Jablonska 1940. gada 24. oktobra pavēli Nr. 126 no 1. oktobra "*Tieslietu Vēstneša" atbildīgām redaktoram A. Liedem noteikts atalgojums Ls 195 mēnesī (ieskaitot 30% algas paaugstinājumu)* (LVA, 938. f., 2. apr., 1. l., 14. lp.).

¹⁶ Blūzma V. Latvijas inkorporācija PSRS sastāvā un padomju tiesību uzspiešana Latvijai (1940–1941). No: Latvijas tiesību vēsture (1914–2000). Aut. kol. D. A. Lēbera red. Rīga: fonds "Latvijas Vēsture", 2000, 346.–347. lpp. Sal. un sk. arī *Redakcijas deklarāciju: Tieslietu Vēstnesis*, 1940. Nr. 1. Rīga: Tieslietu komisariāts, 3.–4. lpp. Turpat publicēts arī A. Liedes (norādījis sevi kā viceprokurora v. i.) raksts *Padomju Kriminālprocess* (turpat, 80.–94. lpp.). Ar pseidonīmu A. L. A. Liede publicējis arī jūsmīgu rakstu *Padomju prokuratūra* (*Tieslietu Vēstnesis*, 1940. Nr. 3. Rīga: Tieslietu komisariāts, 286.–329. lpp.). Sal.: profesors Artūrs Liede / Профессор Артур Ли́де: personālais literatūras rādītājs. Sast. D. Paukšēna. Rīga: P. Stučkas Latvijas Valsts universitāte, 1976, 13. lpp.

¹⁷ Sal.: Liede A. Latvijas PSR kriminālprocess (vispārīgā daļa) un tiesu pierādījumi. V. Klotiņa priekšv. Rīga: Zvaigzne ABC, 2010, 12.–13. lpp.

Politiskās apsardzības Liepājas rajona Kuldīgas punkta aģentūras ziņās patiešām atrodams, ka 1922. gadā pie Kuldīgas apriņķa mērnieka strādājis kāds Liede, [kurš Pampāļu pagastā] darbojies vietējā komunistu jaunatnes pulcīnā. [...] Liede esot uzvilcis telegrāfa stabā sarkanu karogu ar komunistiskiem uzrakstiem, kuru dabūjis no vietējās skolotājas [...]. Sarunās Liede izteicies, ka viņš uzvilcis komunistu karogu un iestājies "šūniņā" – "meklēdams piedzīvojumus".¹⁸ Jāņem vērā, ka tobrīd A. Liedem bija tikai 17 gadi, un viņš tikko bija ieradies no Padomju Krievijas Latvijā (kur iepriekš nekad nebija dzīvojis).¹⁹ Neņemot vērā apgalvojumu, ka jau [j]aunībā, studiju gados [viņš esot] simpatizējis sociālismam, darbojies sociālistiski orientētā studentu biedrībā "Zemgalijā", arī "Klintī", [kur viņš] pēc paša vārdiem, esot vingrinājies runas mākslā, piedalījies politiskos disputos, sacerējis arī aktuālus politiskos referātus,²⁰ autors, minēto neapstrīdot, tam arhīva materiālos apstiprinājumu neguva.²¹ Turklāt, atbildot uz Rīgas apgabaltiesas 1936. gada 5. oktobra lūgumu Nr. 104 paziņot, vai par A. Liedi sakarā ar pēdējā 1936. gada 30. septembra lūgumu uzņemt viņu par tiesu amata kandidātu nav ienākušas kompromitējošas ziņas,²² Centrālās kriminālpolicijas Politiskā pārvalde norādījusi, ka šādu ziņu (arī kartotēkā) neesot.²³ Tādēļ autora ieskatā nebūtu pareizi pārspīlēt A. Liedes marksistisko dzīves pārlicību.

Jāņem vērā, ka arhīvos atrodami biogrāfiskie dokumenti ir *publiskas komunikācijas gaitā radīti mākslas darbi*, kas arī ir dažādu apstākļu iespaidā radusies vēlme definēt savas dzīves pamatvērtības un mērķus tā, lai ne tikai apmierinātu jaunās sociālās vajadzības, pārliecinot laikabiedrus par stāstnieka pozitīvo tēlu, attaisnojot vai vispārinot viņa pagātnes rīcību, bet arī lai sasniegtu autonomiju un izvirzītos mērķus, kāpt pa karjeras kāpnēm u. tml.²⁴ A. Liedes gadījumā par šādu varbūtību liecina pretrunas viņa pašrocīgi dažādos dzīves periodos veidotajos dzīves gājuma aprakstos.

A. Liede dzimis 1905. gada 27. oktobrī (pēc vecā stila) Pēterpils guberņas Lugas apriņķa Mihailovkas muižā²⁵ Krievijā (tēvs – Lugas *sikpilsonis* (autora izcēlums) Aleksandrs Leds (Александр Лед), māte – Ilze (Ильза, урож. (dzimusi) Курсон), kristīts Lugas dievnāmā kā Artūrs Nikolajs (Артур Николой).²⁶ Rīgas apgabaltiesā iesniegtajā 1938. gada 21. marta dzīves aprakstā A. Liede norādījis, ka viņa tēvs bijis minētās muižas pārvaldnieks un ka viņš turpat (Mihailovkā) apmeklējis vietējo

¹⁸ 1923. gada 29. novembra izraksts no aģentūras ziņām par Arturu Aleksandra d. Liedi (LVVA, 3235. f., 2. apr., 6704. l., 1. lp.). 1924. gada 3. jūlija nopratināšanā A. Liede šos faktus noliedz (turpat, 9. lp.). Tomēr 1924. gada 12. septembrī tiek nolemts viņu ņemt zem slepenas uzraudzības (turpat, 13. lp.), lai arī 17. septembrī izziņa izbeigta *nozieguma pazīmju trūkuma dēļ* (turpat, 14. lp.).

¹⁹ LVVA, 1536. f., 2. apr., 6704. l., 46. lp.

²⁰ Birziņa L. Artūra Liedes personības un darbības raksturojums. No: Artūrs Liede (1905–1981). Darbs un dzīve. Sakārt. L. Birziņa. Rīga: LU, 1996, 4. lpp.

²¹ Jāatrunā, ka arhīva materiālos, kas attiecas uz studentu biedrību *Zemgalija*, A. Liedes vārds atrodams vienīgi filistru biedrības *Zemgalija* 1934. gada 2. augusta biedru sarakstā ar ierakstu Nr. 83 *Liede, Arturs cand. iur.* (LVVA, 3235. f., 1/1. apr., 438. l., 13. lp.).

²² LVVA, 1536. f., 2. apr., 6704. l., 10. lp.

²³ Turpat, 12. lp.

²⁴ Kaprāns M., Zelča V. Vēsturiskie cilvēki un viņu biogrāfijas. Latvijas Arhivi, 2009. Nr. 3, 178.–179. lpp.

²⁵ LVVA, 1536. f., 2. apr., 6704. l., 46. lp.

²⁶ LVVA, 7427. f., 1. apr., 9573. l., 2. lp.

elementārskolu, pēc tam – Oldenburga reālskolu Luga. Tad 1918. gadā ar vecākiem aizbraucis uz Ufas apgabalu, kur mācījies vidusskolā, bet 1921. gadā kopā ar ģimeni atgriezies Latvijā. Īpaši uzsver, ka abi vecāki esot latvieši.²⁷

Savukārt 1922. gada 7. februārī pirmajā A. Liedem izdotajā pasē Nr. 1851 norādīts, ka Arturs Aleksandrs Lieds dzimis 1905. gada 15. oktobrī Cesvaines pagastā (?),²⁸ proti, Latvijā. Jaunajā nacionālajā valstī tas varēja būt būtiski. 1925. gada 19. jūnijā Latviešu Jaunatnes Savienības vidusskolas izsniegtajā gatavības apliecībā Nr. 281 norādīts – Lieds Arturs-Nikolajs Aleksandra d.²⁹ 1928. gada 15. februārī pasē AV Nr. 001500 dzimšanas datums tiek norādīts 9. novembris, dzimšanas vieta – Cesvaines pagasts, kā arī tiek mainīts uzvārds, to latviskojot uz *Liede*³⁰ (citviet paskaidrojot, ka *sieviešu kārtas galotne uzvārdam oficiālajā rakstībā piepaturēta kā vietas vārdam (Liede – upe Vidzemē)*).³¹ 1932. gada 10. novembrī A. Liede *Curriculum vitae* norādījis – dzimis 1905. gada 9. novembrī Cesvaines pag. kā **dārznieka** [autora izcēlums] *dēls*.³² Savukārt pēc padomju okupācijas Latvijas Valsts Universitātē iesniegtajos dokumentos A. Liede vienmēr konsekventi norādījis, ka dzimis Lugas pilsētā,³³ *kurās apkārtnē [...] tēvs strādāja kā dārznieks* [autora izcēlums].³⁴ Savukārt 1966. gada 22. aprīlī personālajā kadru uzskaites lapā sociālā izcelšanā norādīta – **no zemniekiem** [autora izcēlums].³⁵ Padomju laika dokumentos (pretēji pirms okupācijas perioda norādītajam) izceltas grūtās proletāriskās gaitas.³⁶ Minētā kontekstā atsevišķa pētījuma vērtā noteikti būtu arī A. Liedes izklāstīto versiju ģenēze par viņa atrašanos *fašistiskajā cietumā*³⁷ no 1941. gada jūlija līdz 1943. gada jūlijam³⁸ un *pagrīdes darbību*³⁹ pēc atbrīvošanās no tā.

Pieminētais kopumā, protams, varētu liecināt par zināmu konjunktūrismu. Un tieši tādēļ piesardzīgi būtu jāvērtē versija par viņa *ideoloģiskajiem apsvērumiem* sadarbībā ar padomju režīmu.

²⁷ LVVA, 1536. f., 2. apr., 6704. l., 46. lp.

²⁸ LVVA, 7427. f., 1. apr., 9573. l., 2. lp.

²⁹ Turpat, 5. lp.

³⁰ Turpat, 11. lp.

³¹ 1932. gada 27. septembra iesniegums Latvijas Universitātes sekretariātam (LVVA, 7427. f., 1. apr., 9573. l., 10. lp.).

³² LVVA, 7427. f., 1. apr., 9573. l., 25. lp.

³³ Latvijas Universitātes arhīvs, 7. apr., 7399. l., 1. lp.

³⁴ Turpat, 3. lp.

³⁵ Latvijas Universitātes arhīvs, 7. apr., 7399. l., 119. lp.

³⁶ Piemēram, turpat, 3. lp. Sal. arī: Kaprāns M., Zelča V. Vēsturiskie cilvēki un viņu biogrāfijas: Viktora Arāja *Curriculum vitae* Latvijas Valsts vēstures arhīva materiālos. Latvijas Arhīvi, 2009. Nr. 3, 185. lpp.: *V. Arājs ļoti labi apzinājās jaunās metodoloģiskās tēmas, caur kurām bija jārunā ar padomju okupācijas režīmu, proti, viņš sevi parāda kā caur un caur piederīgu proletariātam, kurš "buržuāziskās Latvijas" laikā knapinājies, nevis labi dzīvojis.*

³⁷ Latvijas Universitātes arhīvs, 7. apr., 7399. l., 86. lp. u. c.

³⁸ No fakta, ka Rīgas prefektūra A. Liedem 1943. gada 19. jūlijā bija izsniegusi personas apliecību Nr. 60451 (20. jūlijā pierakstīts Vadakstes ielā 18, dzīv. Nr. 4 Rīgas prefektūras 10. iecirknī), visnotaļ droši varētu secināt, ka no Rīgas Centrālcietuma viņš tika atbrīvots 1941. gada 19. jūlijā (LVVA, 2942. f., 1. apr., 14243 l., 18. lp.).

³⁹ Sk., piemēram: Latvijas Universitātes arhīvs, 7. apr., 7399. l., 17., 33., 51., 52., 68. lpp. u. c.

Autora ieskatā A. Liedes izvēles motivācijas pamatā drīzāk bija naivi kreisais ideālisms un objektīvu zināšanu trūkums par padomju īstenību.

Vienlaikus gandrīz nezināms Latvijas kriminālprocesa vēstures kontekstā ir palicis A. Liedes vienaudzis Lotārs Šulcs (1904–1994).⁴⁰ Autora ieskatā L. Šulcs bija pretstats A. Liedem ne tikai sociālās izcelšanās, materiālo un karjeras iespēju ziņā. Daudz kas liecina, ka L. Šulcs, neņemot vērā viņa filozofisko ievirzi,⁴¹ bija gana veiksmīgs pragmatīķis. Tieši viņš 1940. gadā pirms pilnīgas Latvijas valstiskās neatkarības zaudēšanas Latvijas Universitātes Tautsaimniecības un tiesību zinātņu fakultātē docēja kriminālprocesa kursu.⁴² Tiesa, arī pēc padomju varas nodibināšanas L. Šulcs, savienojot darbu advokatūrā,⁴³ turpināja lasīt *lekcijas kriminālprocesā un [vadīt] šajā disciplīnā semināru*.⁴⁴ Turklāt ar Latvijas Valsts universitātes rektora 1940. gada 29. oktobra pavēli Nr. 22 ar 1940. gada 1. oktobri [...] *Ekonomiski–juridiskā fakultātē [...] doc. [L.] Šulcs [apstiprināts] par tiesu iekārtas un procesa katedras vadītāja v. i.*⁴⁵ Viņš bija arī Ekonomiski juridiskās fakultātes padomes sastāvā.⁴⁶ Tomēr ziņas par viņa sabiedriski politiskajām aktivitātēm arhīvos un citos avotos atrodamas nav.

Arī A. Liede, pamatojoties uz LVU rektora 1940. gada 7. oktobra pavēli Nr. 16, ar 1. oktobri tika apstiprināts par asistentu Krimināltiesību katedrā.⁴⁷

⁴⁰ Dzimis 1904. gada 17. novembrī (pēc vecā stila) Vidrižu pagastā (tēvs – tirgotājs Krišs Julijs Šulcs, māte – Alma Vilhelmina Gerta, dzim. Petersonē). Kristīts *Vidzemes Evangeliski Luteraniskās Lēdurgas–Turaidas baznīcā kā Lotars Gustavs Julijs Šulcs* (LVVA, 7427 f., 1. apr., 6563. l., 2. lp.). Pēc jaunā stila dzimšanas datums – 30. novembris. [L.] *loti sekmīgi nobeidzis Latvijas Universitātes tautsaimniecības un tiesību zinātņu fakultātes nodaļas pilnu kursu. kādēļ viņam uz min. fakultātes 1928. gada 1. novembra lēmuma pamata piešķirts tiesību zinātņu kandidāta grāds* (LVVA, 7427 f., 1. apr., 6563. l., 23. lp.). Tajā pašā sēdē nolemts viņu atstāt Tiesību filozofijas katedrā gatavoties zinātniskajai darbībai (LVVA, 7427 f., 13. apr., 1736. l., 4. lp.). Vienlaikus turpinājis arī iepriekš pārtrauktās studijas Latvijas Universitātes Filoloģijas un filozofijas fakultātes Filozofijas nodaļā (LVVA, 7427 f., 1. apr., 6563. l., 9. lp.), rakstot kandidāta darbu *Tiesību un ētikas savstarpējās attiecības* (turpat, 16. lp.) 1931. gada 9. maijā ar novērtējumu *loti sekmīgi* Filozofijas nodaļas pilnu kursu ar filozofijas kandidāta grādu beidzis (LVVA, 7427 f., 1. apr., 6563. l., 63. lp.). Ar 1933. gada 4. maija Tautsaimniecības un tiesību zinātņu fakultātes padomes sēdes lēmumu tiesību zinātņu kandidāts L. Šulcs *ievēlēts par privātdocentu pie tiesību filozofijas katedras, skaitot no 4. maija 1933. g.* (LVVA, 7427 f., 13. apr., 1736. l., 10. lp.). Par habilitācijas darbu pieņemts iesniegtais darbs *Ētiskā minimuma teorija* (turpat, 10. lp.) – sal. Šulcs L. *Tiesības kā ētikas minimums / La theorie du minimum ethique*. Rīga: [b.i.], 1936, 102 pp.

⁴¹ Sk., piemēram: Šulcs L. *Dabisko tiesību evolūcija*. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1934. 1. maijs, Nr. 5–6. Pieejams: http://periodika.lndb.lv/periodika2-viewer/view/index-dev.html#panel:pp|issue:/p_001_tmve1934n05-06|article:DIVL9|issueType:P

⁴² Šulcs L. *Kriminalprocess: [lekcijas]*. [Rīga: b.i.], 1940. 199 lpp.

⁴³ 1933. gada 20. septembrī Zvērinātu advokātu padomes sēdē L. Šulcs uzņemts zvērinātu advokātu palīgu skaitā (LVVA 7354. f., 1. apr., 792. l., 11. lp.). Ar padomes 1938. gada 25. maija lēmumu uzņemts zvērinātu advokātu skaitā (turpat, 72. lp.). 1938. gada 9. jūnijā nodeva svinīgo solījumu uz zvērināta advokāta amatu tiesu palātas departamentu kopsapulces sēdē (turpat, 74. lp.).

⁴⁴ LVVA, 7354. f., 1. apr., 792. l., 77. lp. – no L. Šulca 1941. gada 12. februāra iesnieguma Latvijas PSR Advokātu kolēģijas prezidijam.

⁴⁵ LVVA, 7427, f., 13. apr., 1736. l., 32. lp.

⁴⁶ LVA, 1340. f., 1. apr., 31. l., 10. lp.

⁴⁷ Latvijas Universitātes arhīvs, 7. apr., 7399. l., 48., arī 1. lpp. (A. Liede no mācību spēku sarakstiem svītrots 1941. gada 25. jūlijā).

Savā 1944. gada 28. novembra dzīves gājumā A. Liede gan norādījis, ka par asistentu viņš esot uzņemts jau 1940. gada septembrī (turpat, 3. lp.).

Abu latviešu juristu liktenis vācu okupācijas periodā (1941–1944) ir atsevišķa pētījuma vērts. Vien jāatgādina, ka A. Liede 1941. gada jūlijā nesekmīgi mēģināja bēgt kopā ar Sarkano armiju, taču viņu aizturēja nacionālie pašaizsardzības spēki un nodeva vācu okupācijas iestādēm. Kriminālromāna sižeta cienīga ir arī A. Liedes versija par viņa kā padomju aktivista gandrīz neticamo izglābšanos vācu okupācijas laikā.⁴⁸ Diemžēl objektīvus arhīvu materiālus par šo periodu Latvijā un Vācijā autors līdz šim nav atradis.

L. Šulcs šajā laikā turpināja docēt Tautsaimniecības un tiesību zinātņu fakultātē⁴⁹ un praktizēt kā zvērināts advokāts.⁵⁰ Zīmīgi, ka L. Šulcs no 1944. gada 1. jūlija pat kļuva par toreizējās Universitātes Rīgā Tautsaimniecības un tiesību zinātņu fakultātes dekānu – pēdējo pirms atkārtotās padomju okupācijas.⁵¹ Taču drīz vien, kad 1944. gadā strauji tuvojās padomju armija, L. Šulcs uz neatgriešanos atstāja Latviju (un arī kriminālprocesa nozari) un savu zinātnisko karjeru vēlāk turpināja Vācijā – Getingenes Universitātē un arī citviet.⁵²

Autora ieskatā kriminālprocess kā mācību disciplīna nebija L. Šulca aicinājums. A. Liede no 1944. gada 16. oktobra kļuva par docentu Latvijas Valsts universitātes Tiesību fakultātes Kriminālprocesa un tiesu iekārtas katedrā.⁵³

Padomju okupācijas novērtējums netieši pieejams L. Šulca rakstā par padomju valststiesību teorijas *grūtībām* juridiski pamatot *Baltijas valstu piespiedu iekļaušanu PSRS sastāvā*.⁵⁴ Viņš norāda – ir pilnīgi pašsaprotami, ka 1940. gadā padomju–krievu juristiem nebija iespējams konstruēt revolūciju Baltijas valstīs, jo jaunās padomju republikas tika izveidotas tikai pateicoties padomju armijas ienākšanai, kura atbilstoši toreizējai padomju zinātnes doktrīnai vienīgi *atbrīvoja baltiešu strādniekus no kapitālistu jūga*.⁵⁵ Nav pieejami jēlkādi L. Šulca komentāri par vācu okupācijas periodu.

Jāpiekrīt, ka 1940.–1945. gadā *pretošanās boļševismam un kolaborācija ar to tīrā veidā bija vairāk teorētiska. Praktiskajā dzīvē drīzāk pastāvēja neliels solis starp pretošanos un kolaborāciju. Vairākums (pašaglabāšanās instinkta vadīts) izvēlējās līdzāspastāvēšanu ar šo politisko režīmu*.⁵⁶ Simptomātiski, ka arī literatūrā galvenokārt minētie sadarbības iemesli ir ne visai racionāli – *godkāre, naivitāte, pretvācu nostāja*,

⁴⁸ Sk., piemēram: Latvijas Universitātes arhīvs, 7. apr., 7399. l., 3.–4., 18.–19., 67.–68. lpp.

⁴⁹ Sk., piemēram: LVVA, 7427. f., 13. apr., 1736. l., 35. lpp.

⁵⁰ Sk., piemēram: LVVA, 7354. f., 1. apr., 792. l., 79. lpp.

⁵¹ Izglītības un kultūras ģenerāldirektora 1944. gada 29. jūnija rīkojums Nr. 111/118 (LVVA, 7427. f., 13. apr., 1736. l., 44. lpp.).

⁵² Osipova S. Latviešu juridiskās valodas attīstība pēc Pirmā pasaules kara. Juridiskā Zinātne, 2010. Nr. 1, 97. lpp. Sk. arī: Latvijas Universitātes Tautsaimniecības un tiesību zinātņu fakultātes Tiesību zinātņu nodaļas absolventu dzīves un darba gaitas (1919–1944). Red. L. Lapinš. Rīga: Augusta Lēbera fonds, 1999, 396. lpp.

⁵³ Latvijas Universitātes arhīvs, 7. apr., 7399. l., 7., 9., 25. lpp.

⁵⁴ Schultz L. Die Verfassungsentwicklung der baltischen Staaten seit 1940. In: Commentationes Balticae VI/VII, 7, Bonn: Baltisches Forschungsinstitut, 1959, S. 275.

⁵⁵ *Ibid.*, S. 303. L. Šulcs norāda, ka tikai no 1955. gada padomju valsts tiesību zinātnieki sāk runāt par 1940. gadā notikušo sociālistisko revolūciju un 1917.–1919. gada padomju režīma kontinuitāti.

⁵⁶ Strods H. Latvijas pirmās padomju okupācijas vajāšanas. No: Latvijas vēsturnieku komisijas raksti. 16. sēj. Okupētā Latvija 20. gadsimta 40. gados. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2007, 116. lpp.

aizvainojums;⁵⁷ jaunajiem akadēmiski izglītotajiem cilvēkiem bija ilgi nācies samierināties ar necilu un vāji atalgotu darbu. Tagad viņiem pavērās plašs darba lauks⁵⁸ utt.

Neattaisnojot kolaborāciju no politiskā viedokļa, akadēmiķis Jānis Stradiņš tomēr neizslēdz, ka šādi cilvēki varēja palikt arī Latvijas patrioti.⁵⁹ Tam var piekrist. Arī autora ieskatā A. Liede un L. Šulcs nav uzskatāmi par kolaboracionistiem.

Toreizējais vēsturiskais fons un vispār noskaņojums sabiedrībā Latvijā liedz izdarīt jebkādas kategoriskus secinājumus par reālas pretošanās iespējām. Autora ieskatā, nav nekādu nopietnu indikāciju, ka toreiz būtu bijis iespējams Latvijā izveidot kaut attālu līdzību mentāli vienotai *Mannerheima līnijai*⁶⁰ pārnestā nozīmē, lai pretotos agresoram. Tādēļ, iespējams, nepamatoti būtu salīdzināt, piemēram, 1940. gada jūnija notikumus Latvijā ar 1939. gada oktobra notikumiem Somijā.⁶¹

Jautājums par pašu kolaborāciju Latvijā ir pretrunīgs. Vēsturnieks Andrievs Ezerģailis apšauba, vai jēdziens “kolaborācija” būtu piemērots Latvijai, jo kolaborācijas vispārīnāšana Latvijā pēc Francijas un Skandināvijas pieredzes nebūtu pamatota.⁶² Literatūrā ir sastopama jēdzienu “kolaboracionisms” (nodevīga sadarbība ar okupantiem) un “kolaborācija” (vienkārša sadarbība) diferenciacija, atsevišķi nodalot taktisko sadarbību (piemēram, lai sasniegtu mērķus, kas atbilstu latviešu tautas interesēm), līdz ar to arī apsverot jautājumu, vai šādu taktisko sadarbību tomēr nevārētu uzvert un definēt pat kā noteiktu pretošanās formu.⁶³

Autora ieskatā secinājumus par personas kolaboracionismu varētu izdarīt vienīgi tad, ja pastāvētu objektīvi fakti par latviešu nācijas politiskās gribas, par tās eksistences un tās valstsgribas – *gribēt eksistēt kā nācijai ar savu valodu, kultūru, vēsturisko*

⁵⁷ Stradiņš Jānis. Totalitāro okupācijas režīmu represijas pret Latvijas zinātni un akadēmiskajām aprindām (1940–1945). No: Latvijas vēsturnieku komisijas raksti. 13. sēj. Totalitārie okupācijas režīmi Latvijā 1940.–1964. gadā. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2007, 138.–139. lpp.

⁵⁸ Birziņa L. Artūra Liedes personības un darbības raksturojums. No: Artūrs Liede (1905–1981). Darbs un dzīve. No Latvijas tiesiskās domas attīstības vēstures XX gs. 30.–80. gadi. Sakārt. L. Birziņa. Rīga: LU, 1996, 4. lpp.

⁵⁹ Stradiņš Jānis. Totalitāro okupācijas režīmu represijas pret Latvijas zinātni un akadēmiskajām aprindām (1940–1945). No: Latvijas vēsturnieku komisijas raksti. 13. sēj. Totalitārie okupācijas režīmi Latvijā 1940.–1964. gadā. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2007, 139. lpp.

⁶⁰ 132 km gara fortifikācijas līnija Karēlijas zemesšaurumā, kuru Somija (atšķirībā no Baltijas valstīm) visnotaļ tālredzīgi un savlaicīgi (1924–1939) uzbūvēja aizsardzībai pret iespējamo PSRS uzbrukumu. Ziemas kara laikā (1939–1940) Somijas armijas virspavēlnieka feldmaršala Karla Gustava Emila Mannerheima (*Carl Gustaf Emil Mannerheim*, 1867–1951) vārdā nodēvētā nocietinājumu sistēma – *Mannerheim-līnija* – ļāva Somijas armijai efektīvi aizstāvēties pret nomācošu ienaidnieka pārspēku divus mēnešus.

⁶¹ Sal.: Ščerbinskis V. Ziemas karš un Latvija 1939–1940. Latvijas Arhīvi, 1999. 1. Rīga: Latvijas Valsts vēstures arhīvs, 1999, 111.–112. lpp.

⁶² Sikāk sk.: Ezerģailis A. Collaboration in German Occupied Latvia: Offered and Rejected / Kolaborācija vācu okupētajā Latvijā piedāvāta, bet noraidīta. No: Latvijas vēsturnieku komisijas raksti. 11. sēj. Latvija nacistiskās Vācijas okupācijas varā, 1941–1945. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2007, 140. lpp.

⁶³ Feldmanis I. Vācu okupācija Latvijā (1941–1945): izpētes aktuālās problēmas un risinājumi. No: Latvijas vēsturnieku komisijas raksti. 11. sēj. Latvija nacistiskās Vācijas okupācijas varā, 1941–1945. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2007, 63. lpp.

atmiņu un gribēt savu nacionālu valsti,⁶⁴ kā arī tās kā suverēna politiskās gribas akta – izveidot valsti ar noteiktu politisku režīmu⁶⁵ – atklātu neatzišanu jeb noliegumu, kas, cita starpā, varētu izpausties arī konkrētu noziegumu izdarīšanā pret savu tautu. Šāds piemērs ir Alfons Noviks (1908–1996).

Vienlaikus jākonstatē, ka nav ziņu par jēlkādu nopietnu intelektuālo rezistenci pret 1940. gadā uzspiesto jauno kriminālprocesa doktrīnu. Gluži pretēji. Acīmredzot padomju varas brutālā realitāte pilnībā paralizēja citādi domājošo gribu. Turklāt, dažādu apsvērumu dēļ iesaistoties varas administratīvo resursu darbībā, arī latviešu juristi faktiski kļuva par jaunās tiesiskās kārtības apoloģētiem. Jāatzīst, ka par jaunās kriminālprocesa doktrīnas aktīvu paudēju tieši šajā brīdī izvirzījās A. Liede. Autora ieskatā padomju pirmā okupācija bija nozīmīgs un neatgriezenisks lūzuma brīdis Latvijas kriminālprocesa ģenēzes un evolūcijas vēsturē. Turklāt notikušā sekas attiecībā uz mūsdienu Latvijas kriminālprocesa doktrīnu līdz šim brīdim vēl nav pienācīgi zinātniski izvērtētas.

Jāsecina, ka juridiskās izglītības un kultūras nozīmīgai sastāvdaļai ir jābūt arī audzināšanai, kurā juristu personību veidojošais patriotisms un drosmīga pilsoniskā pozīcija akcentētas kā neapšaubāmas vērtības. Droši vien sabiedrībā pret juristu būtu izvirzāmas paaugstinātas prasības, jo, ievērojot nepieciešamo zināšanu līmeni, viņš būtu uzlūkojams kā valstij un sabiedrībai nozīmīgu procesu eksekutors. Vienlaikus, lai arī Satversmes preambula to neiemācīs, taču nevar piekrist, ka būtu lieki zināmas pamatvērtības vēlreiz atgādināt visai sabiedrībai.⁶⁶

Kopsavilkums

1. Latviešu inteliģences kolaborācija ar okupācijas režīmiem 1940.–1945. gada vēsturiskās realitātes fonā ir vērtējama ļoti pretrunīgi. Turklāt, autora ieskatā, nebūtu pamata apgalvot, ka toreiz Latvijā pastāvēja objektīvi apstākļi efektīvai un nopietnai rezistencei. Mūsdienu situācija krasi atšķiras.
2. Neņemot vērā pat A. Liedes aktīvu sadarbību ar padomju varu pirmās okupācijas laikā, nav pietiekami drošu ziņu, ka šādu rīcību noteica izteikti ideoloģiski motīvi, tostarp Latvijas valstiskuma noliegšana. Tādēļ, neraugoties uz ārēju sadarbību ar šiem režīmiem, nebūtu pareizi A. Liedi un L. Šulcu uzskatīt par kolaboracionistiem.
3. Tomēr, iesaistoties varas administratīvo resursu darbībā, latviešu juristi faktiski kļuva par jaunās tiesiskās kārtības apoloģētiem.
4. Padomju pirmā okupācija bija nozīmīgs un neatgriezenisks lūzuma brīdis Latvijas kriminālprocesa ģenēzes un evolūcijas vēsturē. Notikušā sekas attiecībā uz mūsdienu Latvijas kriminālprocesa doktrīnu līdz šim brīdim vēl nav pienācīgi zinātniski izvērtētas.

⁶⁴ Levits E. Izvērstas Satversmes preambulas teksta piedāvājuma komentārs. Jurista Vārds, 2013. 24. septembris, Nr. 39 (790). Pieejams: <http://www.juristavards.lv/doc/260080-izverstas-satversmes-preambulas-iespejama-teksta-piedavajums-un-komentars/> [aplūkots 2014. gada 5. jūlijā].

⁶⁵ Sal.: Pleps J. Normatīvo tiesību aktu hierarhija: profesors Hanss Kelzens un mūsdienas (II). Likums un Tiesības, 2007. Nr. 3 (91), 90.–91. lpp.

⁶⁶ Sal.: Procevska O. Satversme un publiskās domāšanas gals. Rīgas Laiks, 2014. Nr. 7. Pieejams: <http://www.rigaslaiks.lv/Raksts.aspx?year=2014&month=7&article=2> [aplūkots 2014. gada 5. jūlijā].

5. Mūsdienu juristam – kā valstij un sabiedrībai nozīmīgu procesu eksekūtam – būtu pamatoti izvirzīt paaugstinātas prasības. Tādēļ juridiskās izglītības un kultūras nozīmīgai sastāvdaļai būtu jābūt patriotisma un drosmīgas pilsoniskās pozīcijas audzināšanai.

BIBLIOGRĀFIJA

Monogrāfijas (grāmatas un brošūras)

- Artūrs Liede (1905–1981). Darbs un dzīve. No: Latvijas tiesiskās domas attīstības vēstures XX gs. 30.–80. gadi. Sakārt. L. Birziņa. Rīga: LU, 1996, 24 lpp.
- Artūrs Liede = Профессор Артур Ли́де: personālais literatūras rādītājs. Sast. D. Paukšēna. Pēterā Stučkas Latvijas Valsts universitāte. Zinātniskā bibliotēka. Rīga: P. Stučkas Latvijas Valsts universitāte, 1976. 37 lpp.
- Latvijas tiesību vēsture (1914–2000). Mācību grāmata juridiskajām augstskolām un fakultātēm. Autoru kolektīvs. D. A. Lēbera red. Rīga: fonds “Latvijas Vēsture”, 2000, 528 lpp.
- Liede A. Latvijas PSR kriminālprocess (vispārīgā daļa) un tiesu pierādījumi. Faksimilizdevums. V. Klotiņa priekšv. Rīga: Zvaigzne ABC, 2010. 393 lpp.
- Šulcs L. Kriminālprocess: [lekcijas]. [Rīga: b.i.], 1940. 199 lpp.
- Šulcs L. Tiesības kā ētikas minimums / La theorie du minimum ethique. Rīga: [b.i.], 1936, 102 lpp.

Raksti krājumos

- Ezergailis A. Collaboration in German Occupied Latvia: Offered and Rejected / Kolaborācija vācu okupētajā Latvijā: piedāvāta, bet noraidīta. No: Latvijas vēsturnieku komisijas raksti. 11. sēj. Latvija nacistiskās Vācijas okupācijas varā, 1941–1945. Starptautiskās konferences referāti 2003. gada 12.–13. jūnijs. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2007, 119.–140. lpp.
- Feldmanis I. Vācu okupācija Latvijā (1941–1945): izpētes aktuālās problēmas un risinājumi. No: Latvijas vēsturnieku komisijas raksti. 11. sēj. Latvija nacistiskās Vācijas okupācijas varā, 1941–1945. Starptautiskās konferences referāti 2003. gada 12.–13. jūnijs. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2007, 59.–71. lpp.
- Kaprāns M., Zelča V. Vēsturiskie cilvēki un viņu biogrāfijas: Viktora Arāja *Curriculum vitae* Latvijas Valsts vēstures arhīva materiālos. Latvijas Arhīvi, 2009. Nr. 3, 166.–193. lpp.
- Osipova, S. Latviešu juridiskās valodas attīstība pēc Pirmā pasaules kara. LU žurnāls “Juridiskā Zinātne”, 2010. Nr. 1, 81.–100. lpp.
- Schultz L. Die Verfassungsentwicklung der baltischen Staaten seit 1940. In: Commentationes Balticae VI/VII, 7, Bonn: Baltisches Forschungsinstitut, 1959, S. 273–313.
- Stradiņš Jānis. Totalitāro okupācijas režīmu represijas pret Latvijas zinātni un akadēmiskajām aprindām (1940–1945). No: Latvijas vēsturnieku komisijas raksti. 13. sēj. Totalitārie okupācijas režīmi Latvijā 1940.–1964. gadā. Latvijas vēsturnieku komisijas 2003. gada pētījumi. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2007, 130.–165. lpp.
- Strods H. Latvijas okupācijas pirmais posms (1939. gada 23. augusts – 1940. gada sākums). No: Latvijas vēsturnieku komisijas raksti. 10. sēj. Okupācijas režīmi Latvijā 1940.–1959. gadā. Latvijas Vēsturnieku komisijas 2002. gada pētījumi. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2007, 13.–88. lpp.
- Strods H. Latvijas pirmās padomju okupācijas vajāšanas. No: Latvijas vēsturnieku komisijas raksti. 16. sēj. Okupētā Latvija 20. gadsimta 40. gados. Latvijas Vēsturnieku komisijas 2004. gada pētījumi. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2007, 106.–205. lpp.

Raksti periodikā

- Andersens A. Neoimperālisms mūsdienu Krievijā: slimības vēsture. Mājas Viesis, 2014. 6.–19. jūnijs, Nr. 11 (519), 22.–26. lpp.
- Levits E. Izvērstas Satversmes preambulas teksta piedāvājuma komentārs. Jurista Vārds, 2013. 24. septembris, Nr. 39 (790). Pieejams: <http://www.juristavards.lv/doc/260080-izverstas-satversmes-preambulas-iespejama-teksta-piedavajums-un-komentars/>
- Liede A. Padomju Kriminālprocess. Tieslietu Vēstnesis, 1940. Nr. 1. Rīga: Tieslietu komisariāts, 80.–94. lpp.
- Liede A. Padomju prokuratūra. Tieslietu Vēstnesis, 1940. Nr. 3. Rīga: Tieslietu komisariāts, 286.–329. lpp.
- Pleps J. Normatīvo tiesību aktu hierarhija: profesors Hanss Kelzens un mūsdienas (II). Likums un Tiesības, 2007. Nr. 3 (91), 85.–95. lpp.
- Redakcijas deklarācija. Tieslietu Vēstnesis, 1940. Nr. 1. Rīga: Tieslietu komisariāts, 3.–4. lpp.
- Redakcijas paziņojums. Padomju Tiesa un Prokuratūra, 1941. Aprīlis, Nr. 1. Rīga: Latvijas PSR Tieslietu tautas komisariāts, 1. lpp.
- Ščerbinskis V. Ziemas karš un Latvija 1939–1940. Latvijas Arhīvi, 1999. Nr. 1. Rīga: Latvijas Valsts vēstures arhīvs, 111.–132. lpp.
- Šulcs L. Dabisko tiesību evolūcija. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1934. 1. maijs, Nr. 5–6. Pieejams: http://periodika.lndb.lv/periodika2-viewer/view/index-dev.html#panel:pp|issue:/p_001_tmve1934n05-06|article:DIVL9|issueType:P
- Tieslietu Vēstnesis, Nr. 1, 1940. gads. Rīga: Tieslietu Komisariāts, 144 lpp.
- Vikmanis K. Vai atcels tiesiešu neatkarību. Jurists, 1932. 1. septembris, Nr. 6 (40). Pieejams: http://periodika.lndb.lv/periodika2-viewer/view/index-dev.html#panel:pp|issue:/p_001_juri1932n06|article:DIVL84|issueType:PSk
- Zirnīs E. Aktuāla intervija: Putins ies tik tālu, cik viņam ļaus. Sestdiena, 2014. 27. jūnijs – 3. jūlijs.

Uzziņu literatūra

- Latvijas Universitātes Tautsaimniecības un tiesību zinātņu fakultātes Tiesību zinātņu nodaļas absolventu dzīves un darba gaitas (1919–1944). Bibliogr. mat. vācīs, kārt. un red. L. Lapiņš. Rīga: Augusta Lēbera fonds, 1999. 504 lpp.

Arhīvu materiāli

- LVA, 938. f., 2. apr., 1. l.
- LVVA, 1536. f., 2. apr., 6704. l.
- LVVA, 2942. f., 1. apr., 14243. l.
- LVVA, 3235. f., 2. apr., 6704. l.
- LVVA, 3235. f., 1/1. apr., 438. l.
- LVVA, 7354. f., 1. apr., 792. l.
- LVVA, 7427. f., 1. apr., 9573. l.
- Latvijas Universitātes arhīvs, 7. apr., 7399. l.

Interneta resursi

- Procevska O. Satversme un publiskās domāšanas gals. Rīgas Laiks, 2014. Nr. 7. Pieejams: <http://www.rigaslaiks.lv/Raksts.aspx?year=2014&month=7&article=2>
- Ответы Владимира Путина на вопросы во время встречи с доверенными лицами, 12 февраля 2004 года, Москва, МГУ им. М. В. Ломоносова. Pieejams: <http://www.putin2004.ru/shtab/dover/402C7045?session=b5e27067134c6cf446104ddb38a82173>
- Президент России. Послание Федеральному Собранию Российской Федерации, 25 апреля 2005 года. Pieejams: <http://archive.kremlin.ru/text/appears/2005/04/87049/shtml>

Modrīte Vucāne, *Mg. hist., Mg. soc.*

University of Latvia, Latvia, Lect. / Latvijas Universitāte, Latvija, lekt.

BOLSHEVIK PYOTR STUCHKA'S CONCEPT OF LAW

TIESĪBAS BOĻŠEVIKA PĒTERA STUČKAS IZPRATNĒ

Anotācija

Rakstā autore analizē Stučkas uzskatus par tiesībām, pievēršoties dažādiem to aspektiem: Stučkas zinātnisko pētījumu vispārējam raksturojumam, izpratnei par proletariāta tiesībām, idejām par likumību un tiesību avotiem, kā arī proletāriskās tiesas būtībai. Autore aplūko līdz šim plašāk nepētītus Stučkas darbus, kā arī apskata ar tiem saistītos normatīvos tiesību aktus. Atsevišķas Stučkas darbos paustās atziņas tiek salīdzinātas ar arhīvu materiāliem par Latvijas SPR (1918–1919) periodu.

Atslēgvārdi: boļševiki, proletariāta tiesības, tautas tiesa, tiesiskā apziņa, padomju tiesības, padomju valsts, Stučka, tiesību avots.

Keywords: Bolsheviks, people's court, proletariat law, source of law, Soviet law, Soviet state, Stuchka.

Introduction

Pyotr Stuchka (*Петр Иванович Стучка, Pēteris Stučka*, 1865–1932) was a Soviet politician and statesman of Latvian origin. Soviet researchers have characterised Stuchka as a dedicated Bolshevik, faithful supporter of the ideas produced by Karl Marx and Vladimir Ulyanov (Lenin) (*Владимир Ильич Ульянов (Ленин)*), and an eminent Soviet legal researcher.¹ Stuchka's personality, and his political and scientific activities have, however, been evaluated differently.

Although the first generation of Soviet jurists studied Stuchka's works, the publishing of his works was terminated after his death, during the period of Stalin's (*Иосиф Виссарионович Джугашвили (Сталин)*) cult of personality. The major role in denial of Stuchka's ideas and works was played by Stalin's fervent supporter in law, i.e. Andrey Vyshinskiy (*Андрей Януарьевич Вышинский*). Vyshinskiy took a casual attitude to everything that the Soviet legal science had created during the 1920s. Stuchka and many other researchers of that time, such as Alexander Goichbarg (*Александр Григорьевич Гойхбарг*) and Jewgeni Paschukanis (*Евгений Брониславович Пащуканис*), were called quasi-Marxists by Vyshinskiy. Stuchka was also unreasonably reprimanded for propaganda of elimination of civil law.² Author deems that thus not only Stuchka's scientific works were consigned to oblivion and misunderstanding but scientific discussions were also suspended in Soviet legal science.

¹ Предисловие. В кн.: П. И. Стучка. Избранные произведения по марксистско – ленинкой теории права. Рига: Латвийское государственное издательство, 1964, с. 5.

² *Ibid.*, с. 6, 18.

During the Soviet era Stuchka was highly politicised and praised³ in his ethnic homeland – Latvia – and his works were studied and quoted in textbooks.⁴ After Latvia had been established as an independent state and also after it had regained independence efforts were made to consign Stuchka's personality and activities to oblivion.⁵ The name of Stuchka cannot, however, be so easily deleted from the pages of Soviet political and legal history. Therefore new studies are conducted, analysing Stuchka's political activities.⁶

The author deems that innovative studies and research on Stuchka's extensive scientific activities in the area of law are also necessary from the viewpoint of legal science. Therefore the aim of the study is to explore Stuchka's views on law through discussion of their different aspects. The study has the following objectives: 1) to provide a general characterisation of Stuchka's scientific studies; 2) to establish how Stuchka understood the essence of proletariat law; 3) to describe Stuchka's ideas of legality and sources of law; 4) to outline the nature of a proletarian court. In order to reach the said aim the author studies Stuchka's works, which have so far not been explored in detail without ideological bias, as well as looks at the laws and regulations associated with these works. Separate conclusions expressed in Stuchka's works are compared with archive materials about the Latvian SSR period (1918–1919) when Stuchka was the head of its government. Author employs historical, comparative, as well as descriptive and analytical methods.

General characterisation of Stuchka's studies

Stuchka worked in the initial period of development of Soviet legal science, and he has substantially contributed to the production of the Soviet theory of state and law.⁷ Stuchka is an author of more than 200 publications devoted to legal issues. A considerable part of his works was written in the Russian language in the 1920s when Soviet legal theory was developed as a separate branch of law. While the state doctrine was formulated by Lenin in his work *The State and Revolution*,⁸ the

³ Stučka Pēteris. In: Latvijas padomju enciklopēdija. 9. sēj. Rīga: Galvenā enciklopēdiju redakcija, 1978, 318.–319. lpp.; Stučka – pilsēta (1967) Latvijas PSR. In: Latvijas padomju enciklopēdija. 9. sēj. Rīga: Galvenā enciklopēdiju redakcija, 1978, 319.–320. lpp.; Atklāts piemineklis Pēterim Stučkam. Cīņa, 1962. 21 June.

⁴ See, for instance: Гаилеев Г. П. У истоков ленинских принципов социалистической законности. В кн.: Октябрьская революция и развитие права. Ученые записки Латвийского Университета. Труды кафедры государства и правовых наук. Под ред. Гринберг О. П. № 105, Рига, 1967, с. 125–143; Krastiņš I. Valsts un tiesību teorija. Rīga: Zvaigzne, 1985.

⁵ Par Stučkas rajona un pilsētas pārdēvēšanu. Latvijas Republikas Augstākās Padomes lēmums, 1990. gada 25. septembris. Available: <http://likumi.lv/doc.php?id=72635> [last viewed 20.07.2014].

⁶ Šiliņš J. Padomju Latvija 1918–1919. Rīga: Vēstures izpētes un popularizēšanas biedrība, 2013. ISBN 978-9934-8399-0-0.

⁷ Later this theory was renamed the Marxist-Leninist theory in the Soviet state, thus emphasising only two theoreticians which developed it, namely, Marx and Lenin.

⁸ Ленин В. И. Государство и революция: Учение марксизма о государстве и задачи пролетариата в революции. Полное собрание сочинений. 5-е издание. Том 33. Москва: Издательство политической литературы, 1974, с. 1–120. Available: http://grachev62.narod.ru/Lenin/133_01b.htm [last viewed 20.07.2014].

ideas of legal concepts as understood by Marxists were not collected at that time.⁹ Thus, such theoretical studies were indeed necessary for the new Bolshevik country. In the 1960s, when Stuchka's works were studied and several of them were also re-published and translated into the Latvian language, Soviet researchers indicated that Stuchka's studies stood out from the works of other Soviet first legal theoreticians and were characterised by profoundness of scientific research both in terms of content and theory. Their scientific value outweighs the contribution made to the Soviet legal science by his contemporaries – other Soviet jurists.¹⁰ It should be noted that Stuchka's works have been written in a revolutionary radical and even rude style which was often used by Marx, Friedrich Engels and especially Lenin.

Stuchka has formulated several Soviet legal principles and concepts of legal theory,¹¹ analysed the principles of Soviet constitutionalism,¹² as well as described the legal principles and institutes of other branches of Soviet law, such as civil law, civil procedure, criminal law, and criminal procedure.¹³

Stuchka's legal views should only be analysed within the context of the idea of the world revolution, in whose quick victory he believed.¹⁴ Stuchka was a radical revolutionary in the transformation of law. In order to convince his peers of his views, he referred to authorities of revolutionaries, often quoting Marx, Engels, or Lenin,¹⁵ and sometimes even deceptively indicating of an idea that it belonged to Lenin. Thus Stuchka managed to include the historical formula for elimination of Russian bourgeois law in Article five of the Decree on Court dated 24 November 1917, i.e. "Local courts shall adjudicate cases in the name of the Republic of Russia and follow the legal acts of subverted governments in their rulings and judgements insofar as these acts have not been repealed by the revolution and are not in conflict with the revolutionary conscience and revolutionary legal consciousness."¹⁶

⁹ Плотникс А. А. Становление и развитие марксистско – ленинской общей теории права в СССР 1917–1936 гг. Рига: Зинатне, 1978, с. 129.

¹⁰ Предисловие, с. 10.

¹¹ Stučka P. Proletariāta likumība. Rīga: Latvijas Sociāldemokrātijas apgādniecība Cīņa, 1919; Стучка П. Народный судъ въ вопросахъ и ответахъ. Москва – Петроградъ: Коммунистъ, 1918, с. 29, 30, 31.

¹² Stučka P. Padomju konstitūcija. In: Stučka P. Rakstu izlase. 2. sēj. 1910, July – 1920, 13 January. Rīga: Liesma, 1978, pp. 361–374; Стучка П. Провозглашение Латвии советской республикой. В кн.: За советскую власть в Латвии. 1918–1920. Рига: Латвийское Государственное Издательство. 1964, с. 70.

¹³ See, for instance: Стучка П. Народный судъ въ вопросахъ и ответахъ. Москва – Петроградъ: Коммунистъ, 1918; Стучка П. Гражданское проаво и практика его приминения. В кн.: Стучка П. И. Избранные произведения по марксистско – ленинской теории права. Рига: Латвийское государственное издательство, 1964, с. 419; Стучка П. Руководящие начала по уголовному праву РСФСР. В кн.: Стучка П. И. Избранные произведения по марксистско – ленинской теории права. Рига: Латвийское государственное издательство, 1964, с. 70–706; Стучка П. Народный судъ .., с. 56.

¹⁴ Стучка П. Провозглашение Латвии советской республикой, с. 71, 72; Stučka P. Padomju konstitūcija, 375. lpp.

¹⁵ Стучка П. Революционная роль права и государства. Общее учение о праве. В кн.: Стучка П. И. Избранные произведения по марксистско – ленинской теории права. Рига: Латвийское государственное издательство, 1964, с. 108; Markss K. Gotas programmas kritika. In: Markss K., Engelss F. Darbu izlase divos sējumos. II sēj. Rīga: Latvijas valsts izdevniecība, 1950, p. 23.

¹⁶ Стучка П. Революционная роль права и государства .., с. 159–160; Декрет о суде (№ 1). В кн.: Собрание узаконений и распоряжений рабочего и крестьянского правительства, 12 декабря 1917, № 4, 50.

Stuchka criticised the views that codifications of the new economic policy period of the Soviet state were deemed 'bourgeois acts' of the Soviet state, thus disposing of the myth that Bolsheviks rejected both acts and codes. Stuchka indicated that the Bolshevik Revolution was one of the best organised revolutions in history; therefore, Bolsheviks did not abandon the methods of public reorganisation such as legislation.¹⁷

Already in 1918, Stuchka believed that proletariat law must be codified, which meant arranging the law of the dictatorship of the proletariat in a systematic collection.¹⁸ In contradistinction to the collection of proletariat acts of Imperial Russia in 16 volumes,¹⁹ this collection of law had to be understandable to broader masses of people. Describing how the new code had to be prepared, Stuchka admitted that it is not clear whether it would be possible to include all sets of proletariat law in one book.²⁰

Stuchka deemed that it is important to make the new proletariat law known and understandable to all people. As to volume, it had to be shorter than codifications of Imperial Russia, which "no jurist had ever read from beginning to end".²¹ Stuchka pointed out that although law would be taught at school, the new law had to be disseminated anyway.²² Stuchka himself became actively engaged in explaining the concept of law by writing many articles and books and often presenting his explanations in a form of questions and answers, which was easier to perceive.²³ As the proletarian courts were no longer bound by the "old strict condition that ignorance or lack of understanding of law excuses no one",²⁴ it may be concluded that the aim of the dissemination of Soviet law was to achieve people's awareness of acts.

¹⁷ Стучка П. Революционная роль права и государства .., с. 173–174; Декрет о земле. В кн.: Собрание узаконений и распоряжений рабочего и крестьянского правительства, 1 декабря 1917, № 1, 3; Декрет о восьмичасовом рабочем дне. В кн.: Собрание узаконений и распоряжений рабочего и крестьянского правительства, 1 декабря 1917, № 1, 10. Decrees also formed the basis for activities of the Soviet government administered by Stuchka in 1919 in the Latvian SSR. See, for instance: 1919. g. 8. marta Dekrēts par sudraba un zelta lietu nacionalizāciju. LVVA, P-12. f, 1. apr., 17. l., 44. lp.; 1919. g. 20. februāra Dekrēts par noguldījumiem. LVVA, P-12. f, 1. apr., 17. l., 28. lp.; 1919. g. 2. februāra Dekrēts par nodokli uz cigaretēm, smēķējamo tabaku, cigaretēm, čaulītēm, spirtu un spēļu kārtīm. LVVA, P-12. f, 1. apr., 17. l., 7. lp.; 1919. g. 4. marta Dekrēts par naudas iestādēm Latvijā. LVVA, P-12. f, 1. apr., 17. l., 32. lp.

¹⁸ Stuchka also followed this principle in real life, for, in 1919, it was envisaged to create a Division of Draft Laws and Codification in the Latvian SSR. LVVA, P-12. f, 1. apr., 7. l., 1. lp.

¹⁹ Свод Законов Российской Империи. Available: <http://civil.consultant.ru/code/> [last viewed 01.07.2014].

²⁰ As Stuchka had already assumed, such a single code of proletariat law was not created during the existence of the Soviet state. Law was systematised in codes by different branches of law in the Soviet Union, thus emphasising that Soviet law, rather than being unique, belonged to the Continental European law.

²¹ Стучка П. Революционная роль права и государства .., с. 176.

²² This Stuchka's idea, namely, to educate society and teach Soviet law at school, was maintained during the entire existence of the Soviet state. Legal education of students in the Soviet education system was recognised as an important component of the communistic education. A primary school course consisting of 34 hours envisaged to provide knowledge of the Soviet state and the most important branches of law. See: Padomju valsts un tiesību pamatu programma. Rīga: Zvaigzne, 1986.

²³ See, for instance: Стучка П. Народный судь ..; Стучка П. Советская конституция в вопросах и ответах. Москва – Петроградъ: Коммунистъ, 1919.

²⁴ Стучка П. Народный судь .., с. 31.

Proletariat law

Stuchka's work "Revolutionary Role of Law and State. General Study of Law"²⁵ was first published in 1921 (re-published in 1923 and 1924). At that time, as Stuchka has indicated, many thought that the law was a counterrevolutionary concept, therefore this study had an important role in the formulation of a number of Soviet legal concepts. As Stuchka, although temporary (from October 1917 to January 1918 and from March to August 1918), was the People's Commissar for Justice of the Russian SFSR (Minister for Justice – auth.), he believed that he was even obliged to theoretically explain what the Bolshevik Revolution had achieved in the area of law.²⁶ Stuchka based his concept of law on the ideas expressed in the works of Marx, Engels and Lenin developing them further under the influence of revolutionary events. Stuchka deemed that in terms of law the revolution was not confined to 'renaming streets' or 'changing signboards'. In order to not only burn the old acts but also to eradicate them from people's consciousness, the revolution had deliberately broken the old law. Therefore the proletariat law was a newly formed law.

Explaining the essence of proletariat law in general, Stuchka agreed with the view that it is impossible to substantiate the law without the analysis of scientific studies and the recent legal literature of democratic countries.²⁷ Revealing the lack of scientific approach, ambivalence, helplessness, and illusory nature of the bourgeois legal science, Stuchka indicated that the definition of Soviet law is the first effort to provide a comprehensive scientific definition of law.²⁸ Law is a system or order of social relations corresponding to the interests of the ruling class and protected by the power which is organised by the ruling class. Stuchka emphasised that the legal system is consciously created by a person, and the core of any law is the interests of the leading class.²⁹

Law as a class category mainly manifests itself in a legal act but legislation and introduction of acts in life also by compulsory means, if necessary, form a monopoly of the class state power. The legal act marks a direction in which the borders of the system of legal order or legal relations should be established. Therefore law is not only a legal act. The law is exactly the system of social relations.³⁰

According to the Marxism traditions, Stuchka asserted that any law is a class concept which will die together with the class society. In 1924, he, however, emphasised that "the dying process of the state and law is very long". One must be ready for a long struggle, as a result of which the bourgeois world view will be reborn in a new world view.³¹

Stuchka worked in a period which was dynamic for the Soviet state – on 25 October 1917, Bolsheviks overthrew the Russian provisional government; from

²⁵ Стучка П. Революционная роль права и государства .., с. 45, 47.

²⁶ *Ibid.*, с. 47.

²⁷ According to the Marxism traditions, Stuchka called the scientists of democratic countries 'the bourgeois scientists'.

²⁸ Стучка П. Революционная роль права и государства .., с. 48, 173.

²⁹ *Ibid.*, с. 58.

³⁰ *Ibid.*, с. 172.

³¹ *Ibid.*, с. 52.

1918 to 1920 the Soviet Republic was torn by foreign intervention and civil war. As to national economy, the policy of war communism implemented by Bolsheviks during the war had led to the economic collapse, therefore a new economic policy was carried out from 1921 to 1925 which meant partial rebirth of a market economy. At the same time it was the period when people hoped for international revolution and believed that the Soviet state was a support centre for the world revolutionary movement.³² In the context of historical events, the conception of proletariat law may also be evaluated as an experiment in the policy of law and vulgarisation of law.

In 1929, Stuchka pointed to the development of law in line with decisions of the Party Congress as one of the Soviet legal principles.³³ These decisions identified directions of the Soviet national economy such as the new economic policy, development of socialist industry or mass establishment of kolkhozes, and according to them specific branches of law were developed further.³⁴ Such Soviet legal principle, which prof. Magaziner (*Яков Миронович Магазинер*) called the principle of the common political governance grounded in the ideas of Marx and Lenin,³⁵ endured during the entire existence of the Soviet state.³⁶

Stuchka's ideas of legal acts and sources of law

Although the Bolshevik Revolution had destroyed the old bourgeois order, its legal acts and the old class court, Stuchka, however, indicated that Bolsheviks were not anarchists that reject legal acts as such. Bolsheviks based their policy on systematic construction (development – auth.) of their state, envisaging wide scope of legal acts of the working class or proletariat. Bolsheviks deemed that a legal act was a rule with mandatory (compulsory) force issued by the state power.³⁷ Analysing the way the Bolsheviks understood legal acts, Stuchka stated that during the revolution the revolution takes priority over legality, but the revolutionary activities cannot, however, be called anarchic. Therefore Bolsheviks' attitude towards legal acts may be characterised as the revolutionary legality.³⁸

It is characteristic of the proletariat legal act that it either fails to keep pace with the ongoing changes or outruns them, thereby not obtaining the general mandatory force. Therefore the Decree on Court accepted that courts may refer to the legal acts

³² PSKP rokasgrāmata. Rīga: Avots, 1985, p. 99, 116, 127; Padomju Savienības Komunistiskās partijas vēsture. Rīga: Liesma, 1972, pp. 284–286.

³³ Stuchka also wrote that no important political or organisational issue is decided at any institution in the Soviet state without instructions of the Party's Central Committee. See: Стучка П. Ленинизм и государство (Политическая революция). Вопросы и ответы. Москва: Прометей, 1924, с. 104.

³⁴ Стучка П. Гражданское право и практика его применения, с. 425.

³⁵ Магазинер Я. М. Избранные труды по общей теории права. Санкт-Петербург: Издательство Р. Асланова, 2006, с. 78–79.

³⁶ See, for instance: PSKP XXIV kongresa direktīvas par PSRS tautas saimniecības attīstības piec gadu plānu 1971.–1975. gadam. In: PSKP XXIV kongresa materiāli. Rīga: Liesma, 1972, p. 269; PSRS tautas saimniecības attīstības pamatvirzieni 1976.–1980. gadā. In: PSKP XXV kongresa materiāli. Rīga: Liesma, 1976, pp. 44–245, 267, 268.

³⁷ Стучка П. Народный судъ въ вопросахъ и отвѣтахъ, с. 31.

³⁸ Стучка П. На почве закона или на почве революции? Правда, 24 мая 1917; Стучка П. Революционная роль права и государства .., с. 178.

of subverted governments,³⁹ and thus this Decree did not entirely disclaim the old written law.⁴⁰

As to the legal reasoning, Stuchka explained that people's courts shall apply the former legal acts with simple common justice and without unnecessary references to these laws and regulations.⁴¹

Analysing the real situation from the viewpoint of the application of sources of law, Stuchka indicated that the following legal acts may be employed in the proletarian state: 1) proletarian legal acts; 2) old legal acts of subverted governments (Russian Rules of Civil Procedure 1864, Civil Law, as well as special regulations regarding trade, bills of exchange, etc.) insofar as these acts have not been repealed by the revolution; 3) revolutionary conscience and revolutionary legal consciousness.⁴²

As to whether the proletarian law accepts the application of a custom as a source of law, Stuchka was strongly negative about this idea immediately after the revolution indicating that customs had been established under the former regime, and therefore they had to die along with the legal acts written by the old regime. Both the old legal acts and the old customs were in conflict with the new regime and the new legal consciousness.⁴³ It should be noted that, for instance, Soviet legal researcher Magaziner presented a different division of sources of law in his course of general theory of law published in 1925: 1) a law (legal act); 2) customary law; and 3) practice of public institutions.⁴⁴ This proves that the majority of Stuchka's works were written under circumstances of real, although somewhat restricted, scientific discussion. Moreover, Stuchka developed his theoretical conclusions in line with the development of the Soviet state or, as he wrote, the development of the changing proletarian revolution. In 1927, when Stuchka already had 4 years' practical work experience in the position of the Chairman of the Supreme Court, he apparently realised the importance of close relation between theory and practice and published the work "Introduction to the Theory of Civil Law". Stuchka pointed to the major types of sources of civil law in this work, namely 1) a law and other acts of legislative character; 2) a custom; 3) legal technique, mainly case-law; 4) jurisprudence as a science.⁴⁵

³⁹ Стучка П. Народный судъ въ вопросахъ и ответахъ, с. 29–30.

⁴⁰ Стучка П. Старый и новый суд. В кн.: Стучка П. И. Избранные произведения по марксистско-ленинской теории права. Рига: Латвийское государственное издательство, 1964, с. 234.

⁴¹ Стучка П. Народный судъ въ вопросахъ и ответахъ, с. 29–30. Materials of the people's courts introduced by the Latvian SSR show that the courts have only referred to the relevant decree in general in their judgements in civil cases without specifying the concrete article, and thus not referring to the 'unnecessary' laws and regulations. See, for instance: LVVA, P-1040. f., 1. apr., 208. l., 8. lp.; LVVA, P-1040. f., 1. apr., 215. l., 6. lp.; LVVA, P-1040. f., 1. apr., 209. l., 6. lp.; LVVA, P-1040. f., 1. apr., 224. l., 8. lp. Preserved criminal cases show that people's courts have not referred to any laws and regulations in their judgements at all. See, for instance: LVVA, 1581. f., 2. apr., 133. l., 8. lp.; LVVA, 1581. f., 2. apr., 144. l., 10. lp.

⁴² Стучка П. Народный судъ въ вопросахъ и ответахъ, с. 30–31.

⁴³ *Ibid.*, с. 31.

⁴⁴ Магазинер Я. М. Избранные труды по общей теории права, с. 69.

⁴⁵ Стучка П. Введение в теорию гражданского права. В кн.: Стучка П. И. Избранные произведения по марксистско-ленинской теории права. Рига: Латвийское государственное издательство, 1964, с. 515, 650, 647–666.

With regard to the historical development of the Soviet sources of law, it should be indicated that scientists of the latest Soviet period had no real understanding of them. Apparently, they did not study the primary sources and case-law. In the 1980s a textbook intended for jurists incorrectly stated that laws and regulations became the major source from the first days of existence of the Soviet state rejecting the case-law and customary law, which was only accepted in maritime law.⁴⁶

The new court of the proletariat state

The Soviet regime repealed the legal acts and court system of Imperial Russia. Stuchka as one of the closest comrades of the Bolshevik leader Lenin participated in the creation of the new court system.⁴⁷ Stuchka deemed that revolutionary law is not a simple reform of the previous system and therefore it is not possible to turn the tsarist bourgeois class court into a real, just people's court by only replacing the staff.⁴⁸ Stuchka was the one which developed and substantiated the new system of people's courts, and its basic principles such as the principles of people's court, class court, elected court and general court.

The new court was a people's court, as it was elected by peasants and workers – a majority of the people. It was a class court, for it protected the interests of the majority class. During the revolution the principle of elected court was restricted, stipulating that the election of court is within the competence of councils. After the victory of the revolution of workers and peasants and disappearance of the division of society in classes, courts would be elected by all people.⁴⁹ Stuchka emphasised that in order for a people's court to be a real people's court, i.e. a court which would always have the closest link with the people's life, lay assessors must be replaceable.

Stuchka also outlined further development of people's court⁵⁰ indicating that whatever direction the development of courts took, lay assessors would also stay in court after the replacement of permanent judges with professionals – jurists, which had joined the revolution.⁵¹ It should be emphasised that Stuchka's prediction of the evolution of the institute of an elected lay assessor turned out to be very viable.⁵²

Although Stuchka spoke about new law and a new legal system, he often thought in the categories of the 'old' bourgeois legal system, thus even contradicting himself. For instance, Stuchka expressed joy at the fact that jurists of Imperial Russia did not want to work in the new courts and therefore did not damage them.⁵³

⁴⁶ Krastiņš I. Valsts un tiesību teorija, 1985, 155. lpp.

⁴⁷ Dauge P. H. Stučka – cilvēks un draugs. In: Strādnieku kalendārs. 1919. Maskava: Latviešu nacionālo lietu komisariāta Kultūras – izglītības nodaļas izdevums, 1918, pp. 114, 122–123.

⁴⁸ Стучка П. Старый и новый суд, с. 229.

⁴⁹ Стучка П. Народный судъ въ вопросахъ и отвѣтахъ, с. 5.

⁵⁰ *Ibid.*, с. 5–6.

⁵¹ Стучка П. Старый и новый суд, с. 2347.

⁵² The institute of lay assessors remained in the people's legal consciousness as a legal institute even ten years after regaining independence from the Soviet regime. The Republic of Latvia only abandoned the institute of lay assessors on 1 July 2009. See: Grozijumi likumā "Par tiesu varu": LR law. Latvijas Vēstnesis, 2009. 30 June, No. 100 (4086).

⁵³ Stučka P. Proletariāta likumība, pp. 8–9.

At the same time, he indicated that if there were enough specialists – jurists among the revolutionary proletariat and peasants, the work of courts would create no problems;⁵⁴ moreover, the people's courts could still address the jurists.⁵⁵

The principle of independent court which is characteristic of democratic countries was rejected by Bolsheviks. The Soviet power had to be a single power including a legislature, an executive, and a judiciary.⁵⁶

New legal consciousness was formed in the Soviet state which the new courts used as a source of law. Stuchka emphasised that this new legal consciousness emerged after the revolution; at the beginning it was moral certainty of separate people, later – of groups and classes, and finally - the moral certainty of the entire humanity.⁵⁷ The new legal consciousness was characterised by revolutionary nature and class consciousness.⁵⁸

The revolutionary legal consciousness of judges and lay assessors of people's courts was a criterion for determining to what extent each old legal act or custom should be deemed repealed or changed. People's courts must always consider activities of each official or private person from the viewpoint of the class justice of the majority of proletariat.⁵⁹

Five years after the proletariat revolution Stuchka fairly stated that the majority of judges of people's courts were not dedicated Communists which obviously affected their legal consciousness. Irrespective of this, Stuchka indicated that the Soviet state had appropriately dealt with the fundamental issue of complete destruction of bourgeois law, and this was the policy, which other proletariat revolutions would have to adopt, as well.⁶⁰

Conclusions

1. Stuchka criticised the views that codifications of the new economic policy period of the Soviet state were deemed 'bourgeois acts' of the Soviet state, thus disposing of the myth that Bolsheviks rejected both legal acts and codes.
2. Stuchka based his concept of law on the ideas expressed in the works of Marx, Engels and Lenin, developing them further under the influence of revolutionary events.
3. According to Stuchka, law is a system or order of social relations corresponding to the interests of the ruling class and protected by the power which is organised by the ruling class, while a legal act marks a direction in which the borders of the

⁵⁴ Surveys of personnel of people's courts in the Latvian SSR show that there were also no jurists among court personnel (typists, clerks, messengers). These were mainly persons with primary school education, but often also with knowledge of one or two foreign languages. LVVA, P-1040. f., 1. apr., 141. l., 1.–3. lp.

⁵⁵ Стучка П. Старый и новый суд, с. 235–237; Стучка П. Народный судъ въ вопросахъ и ответахъ, с. 31.

⁵⁶ Стучка П. Старый и новый суд, с. 238, 239.

⁵⁷ Стучка П. Народный судъ въ вопросахъ и ответахъ, с. 31, 32.

⁵⁸ Стучка П. Революционная роль права и государства .., с. 179.

⁵⁹ Стучка П. Народный судъ въ вопросахъ и ответахъ, с. 32, 70.

⁶⁰ Стучка П. Революционная роль права и государства .., с. 173.

- system of legal order or legal relations should be established. Thus, law is not just a legal act.
4. Stuchka indicated that during the revolution the revolution takes priority over legality, but the revolutionary activities cannot be called anarchic, therefore Bolsheviks' attitude towards legal acts may be characterised as the revolutionary legality.
  5. Stuchka emphasised that the Soviet state had appropriately dealt with the fundamental issue of destruction of bourgeois law and courts.

BIBLIOGRAPHY

- Atklāts piemineklis Pēterim Stučkam. Cīņa, 1962. 21 June.
- Dauge P. H. Stučka – cilvēks un draugs. In: Strādnieku kalendārs. 1919. Maskava: Latviešu nacionālo lietu komisariāta Kultūras – izglītības nodaļas izdevums, 1918, pp. 110–123.
- Krastiņš I. Valsts un tiesību teorija. Rīga: Zvaigzne, 1985.
- Markss K. Gotas programmas kritika. In: Markss K., Engells F. Darbu izlase divos sējumos. II sēj. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1950, pp. 5–38.
- Padomju Savienības Komunistiskās partijas vēsture. Rīga: Liesma, 1972.
- Padomju valsts un tiesību pamatu programma. Rīga: Zvaigzne, 1986.
- PSKP XXIV kongresa direktīvas par PSRS tautas saimniecības attīstības piec gadu plānu 1971.–1975. gadam. In: PSKP XXIV kongresa materiāli. Rīga: Liesma, 1972, pp. 141–211.
- PSKP rokasgrāmata. Rīga: Avots, 1985.
- PSRS tautas saimniecības attīstības pamatvirzieni 1976.–1980. gadā. In: PSKP XXV kongresa materiāli. Rīga: Liesma, 1976, pp. 123–175.
- Stučka Pēteris. In: Latvijas padomju enciklopēdija. 9. sēj. Rīga: Galvenā enciklopēdiju redakcija, 1978, pp. 318–319.
- Stučka – pilsēta (1967) Latvijas PSR. In: Latvijas padomju enciklopēdija. 9. sēj. Rīga: Galvenā enciklopēdiju redakcija, 1978, pp. 319–320.
- Stučka P. Padomju konstitūcija. In: Stučka P. Rakstu izlase. 2. sēj. 1910. g. jūlijs – 1920. g. 13. janvāris. Rīga: Liesma, 1978, pp. 361–375.
- Stučka P. Proletariāta likumība. Rīga: Latvijas Sociāldemokratijas apgādniecība Cīņa, 1919.
- Šiliņš J. Padomju Latvija 1918–1919. Rīga: Vēstures izpētes un popularizēšanas biedrība, 2013. ISBN 978-9934-8399-0-0.
- Галилеев Г. П. У истоков ленинских принципов социалистической законности. В кн.: Октябрьская революция и развитие права. Ученые записки Латвийского Университета. Труды кафедры государства и правовых наук. Под ред. Гринберг О. П. № 105, Рига, 1967, с. 125–143.
- Ленин В. И. Государство и революция: Учение марксизма о государстве и задачи пролетариата в революции. Полное собрание сочинений. 5-е издание. Том 33. Москва: Издательство политической литературы, 1974, с. 1–120. Available: http://grachev62.narod.ru/Lenin/I33_01b.htm [last viewed 20.07.2014].
- Магазинер Я. М. Избранные труды по общей теории права. Санкт-Петербург: Издательство Р. Асланова, 2006. ISBN 5-94201-474-4.
- Плотниекс А. А. Становление и развитие марксистско – ленинской общей теории права в СССР 1917–1936 гг. Рига: Зинатне, 1978.
- Предисловие. В кн.: П. И. Стучка. Избранные произведения по марксистско – ленинской теории права. Рига: Латвийское государственное издательство, 1964, с. 5–25.

- Стучка П. Введение в теорию гражданского права. В кн.: Стучка П. И. Избранные произведения по марксистско – ленинской теории права. Рига: Латвийское государственное издательство, 1964, с. 515–693.
- Стучка П. Гражданское право и практика его применения. В кн.: Стучка П. И. Избранные произведения по марксистско – ленинской теории права. Рига: Латвийское государственное издательство, 1964, с. 419–431.
- Стучка П. Ленинизм и государство (Политическая революция). Вопросы и ответы. Москва: Прометей, 1924.
- Стучка П. На почве закона или на почве революции? Правда, 1917. 24 мая.
- Стучка П. Народный судъ въ вопросахъ и ответахъ. Москва – Петроградъ: Коммунистъ, 1918.
- Стучка П. Провозглашение Латвии советской республикой. В кн.: За советскую власть в Латвии. 1918–1920. Рига: Латвийское Государственное Издательство, 1964, с. 68–72.
- Стучка П. Революционная роль права и государства. Общее учение о праве. В кн.: Стучка П. И. Избранные произведения по марксистско – ленинской теории права. Рига: Латвийское государственное издательство, 1964, с. 43–222.
- Стучка П. Руководящие начала по уголовному праву РСФСР. В кн.: Стучка П. И. Избранные произведения по марксистско – ленинской теории права. Рига: Латвийское государственное издательство, 1964, с. 701–706.
- Стучка П. Советская конституция в вопросах и ответах. Москва – Петроградъ: Коммунистъ, 1919.
- Стучка П. Старый и новый суд. В кн.: Стучка П. И. Избранные произведения по марксистско – ленинской теории права. Рига: Латвийское государственное издательство, 1964, с. 225–229.

Legislative acts

- Grozījumi likumā “Par tiesu varu”: LR law. Latvijas Vēstnesis, 2009. 30 June, No. 100 (4086).
- Par Stučkas rajona un pilsētas pārdēvēšanu. Latvijas Republikas Augstākās Padomes lēmums, 1990. gada 25. septembris. Available: <http://likumi.lv/doc.php?id=72635> [last viewed 20.07.2014].
- Декрет о восьмичасовом рабочем дне. В кн.: Собрание узаконений и распоряжений рабочего и крестьянского правительства, 1917. 1 декабря, № 1, 10.
- Декрет о земле. В кн.: Собрание узаконений и распоряжений рабочего и крестьянского правительства, 1917, 1 декабря, № 1, 3.
- Декрет о суде (№ 1). В кн.: Собрание узаконений и распоряжений рабочего и крестьянского правительства, 1917, 12 декабря, № 4, 50.
- Свод Законов Российской Империи. Available: <http://civil.consultant.ru/code/> [last viewed 01.07.2014].

Archive materials

- LVVA, P-12. f., 1. apr., 7. l., 1. lp.
- LVVA, P-12. f., 1. apr., 17. l., 7., 28., 32., 44. lp.
- LVVA, P-1040. f., 1. apr., 141. l., 1.–3. lp.
- LVVA, P-1040. f., 1. apr., 208. l., 8. lp.
- LVVA, P-1040. f., 1. apr., 215. l., 6. lp.
- LVVA, P-1040. f., 1. apr., 209. l., 6. lp.
- LVVA, P-1040. f., 1. apr., 224. l., 8. lp.
- LVVA, 1581. f., 2. apr., 133. l., 8. lp.
- LVVA, 1581. f., 2. apr., 144. l., 10. lp.

SECTION 4

4. SEKCIJA

LESSONS OF THE PAST
AND CONTEMPORARY
CHALLENGES IN
LEGAL SCIENCE

PAGĀTNES MĀCĪBAS UN
MŪSDIENU IZAICINĀJUMI
TIESĪBU ZINĀTNĒ

SCIENCE OF STATE LAW SUB-SECTION

VALSTSTIESĪBU ZINĀTŅU APAKŠSEKCIJA

Jaurīte Briede, Dr. iur.

University of Latvia, Latvia, Prof. / Latvijas Universitāte, Latvija, prof.

ADMINISTRATĪVĀ LĪGUMA NOSLĒGŠANAS PROBLEMĀTISKIE ASPEKTI

PROBLEMATIC ASPECTS OF CONCLUDING AN ADMINISTRATIVE CONTRACT

Summary

The article concerns regulation of administrative contracts in Latvia. The legal regulation concerning administrative contracts has a number of weaknesses. Some of provisions included in the Law on Public Administration should be interpreted more broadly but others – more narrowly than the textual scope. Also, the Law on Public Administration or the Law on Administrative Procedure requires amendments containing a more detailed regulation on amendment and unilateral annulment of an administrative contract. It is particularly necessary because the legal institute of an administrative contract in Latvia is relatively new, so an understanding of the application of some norms regulating the contract is still uncertain. The article proposes some of the concrete solutions.

Keywords: administrative contract, admissibility of an administrative contract, conclusion of an administrative contract, annulment of an administrative contract.

Atslēgvārdi: administratīvais līgums, administratīvā līguma pieļaujamība, administratīvā līguma noslēgšana, administratīvā līguma atcelšana.

Ievads

Kaut arī iestādēm ar normatīvajiem aktiem ir piešķirtas tiesības un uzdots pienākums indivīdiem izdot vienpusējus administratīvos aktus, to mērķis ir nevis administratīvo aktu izdošana pati par sevi, bet gan pēc iespējas efektīvāka valsts pārvaldes uzdevumu pildīšana. Viens no līdzekļiem, ar ko nereti var panākt lielāku efektivitāti, ir administratīvais līgums.

Administratīvais līgums ir salīdzinoši jauns tiesību institūts,¹ tāpēc Latvijas tiesību literatūrā vairāki ar to saistīti jautājumi līdz šim nav vispār aplūkoti vai nav pietiekami aplūkoti.

Šā referāta mērķis ir identificēt atsevišķus ar administratīvo līgumu saistītus problēmjautājumus un izvirzīt vai vismaz ieskicēt (ņemot vērā referāta ierobežoto apjomu) priekšlikumus to risināšanai. Referātā analizēts administratīvā līguma institūts, tā slēgšanas pieļaujamība, vērtēta privātpersonas, kurai deleģētas valsts pārvaldes funkcijas, iespēja slēgt administratīvo līgumu, kā arī aplūkoti daži administratīvā līguma slēgšanas procesuālie jautājumi.

Lai sasniegtu iepriekš norādīto mērķi, analizēts tiesiskais regulējums, izmantojot arī salīdzinošo metodi, izmantota Latvijas un ārvalstu tiesību literatūra, kā arī aplūkota tiesību piemērošanas prakse.

Administratīvā līguma institūts un tā izmantošana

Administratīvais līgums Valsts pārvaldes iekārtas likuma² 79. panta pirmajā daļā skaidrots kā vienošanās starp publisku personu un privātpersonu par administratīvi tiesisko attiecību noteikšanu, grozīšanu, izbeigšanu vai konstatēšanu. Atbilstoši šā likuma 80. panta pirmajai daļai šo līgumu slēdz, lai izbeigtu tiesisko strīdu (it īpaši tiesas procesu), vai gadījumos, kad iestādei ir rīcības brīvība.

Ar administratīvo līgumu var aizvietot administratīvo aktu vai ar to var vieneties par administratīvā akta izdošanu.³ Jo īpaši administratīvais līgums tiek uzskatīts par lietderīgāko un elastīgāko darbības veidu, kā regulēt netipiskus gadījumus.⁴ Ar administratīvo līgumu var vieneties arī par procesuāliem jautājumiem,⁵ kā arī par administratīvā akta izpildes jautājumiem.

Igaunijas tiesību literatūrā ieteikts administratīvo līgumu izmantot arī gadījumā, kad privātpersonas darbībā vai bezdarbībā konstatēts pārkāpums, par kuru varētu uzlikt administratīvo sodu. Iestāde tā vietā, lai uzreiz sodītu privātpersonu, noslēdz ar privātpersonu administratīvo līgumu, ka līdz noteiktam laikam pārkāpums tiks novērsts, pretējā gadījumā tiks uzlikts administratīvais sods.⁶

¹ Načičionis J. Administratīvās tiesības. Papildināts izdevums. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2003. 67. lpp. Par publisko tiesību līgumu attīstību sk. arī: Višķere I. Ieskats publisko tiesību līgumu vēsturiskajā attīstībā. Jurista Vārds, 2008. 5. augusts, Nr. 29.

² Valsts pārvaldes iekārtas likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2002. 21. jūnijs, Nr. 94.

³ Gurlit E. Verwaltungshandeln und Verwaltungsrechtsverhältnis. In: Erichsen H. U., Ehlers D. (Hrsg.). Allgemeines Verwaltungsrecht. 14. Aufl. Berlin / New York: De Gruyter, 2010, S. 771.

⁴ Erbguth W. Allgemeines Verwaltungsrecht mit Grundzügen des Verwaltungsprozessrechts. 2. Aufl. Baden-Baden: Nomos, 2007, S. 271.

⁵ Paine F. J. Vācijas Vispārīgās administratīvās tiesības, Vācijas Administratīvā procesa likums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2002, 223. lpp.

⁶ Аздама А., Лопман Э., Паррест Н., Пилвинг И., Вэне Э. Руководство по административному производству. Тарту: Издательство Тартуского университета, 2005, с. 533.

Latvijas Konkurences likuma 27.³ pantā paredzēts, ka Konkurences padome ir tiesīga administratīvajā līgumā samazināt par Konkurences likuma pārkāpumu uzlikta naudas soda apmēru, kā arī mainīt ar lēmumu uzliktos tiesiskos pienākumus.

Vairākās valstīs normatīvie akti pieļauj nodevas vai zaudējumu atlīdzināšanas aizvietošanu ar citu maksājumu, noslēdzot līgumu. Piemēram, Igaunijā likums par videi nodarīto zaudējumu atlīdzināšanu paredz zaudējumu atlīdzināšanas maksājumu nodevas vai zaudējumu atlīdzināšanas veidā. Tā kā likuma mērķis ir kompensēt kaitējumu videi, likuma 19. pantā paredzēts, ka maksājums var tikt aizvietots ar finansējumu atkritumu samazināšanas pasākumiem. Tas tiek veikts, privātpersonai un Vides ministrijai noslēdzot administratīvo līgumu.⁷

Pusēm parasti ir izvēles brīvība, vai slēgt līgumu, taču tās nevar izvēlēties, vai attiecīgo līgumu slēgt publisko vai privāto tiesību jomā.⁸ To, vai līgums ir privāto vai publisko tiesību jomā, nosaka objektīvie kritēriji.⁹ Piemēram, vispārīgās lietošanas publiskā lieta (iela, parks, laukums u. tml.) var tikt nodota sevišķajā izmantošanā gan ar administratīvo aktu (atļauju, atļauju ar nosacījumiem), gan ar administratīvo līgumu, bet ne ar civiltiesisku nomas līgumu. Iestādei ir rīcības brīvība izvēlēties publiski tiesisku formu, kādā lieta tiks nodota sevišķajā lietošanā (līgums vai atļauja), bet tā nevar izvēlēties, kādā jomā – publiski tiesiskā vai privāttiesiskā – tā darbosies.¹⁰

Administratīvā līguma pieļaujamība un tās neievērošanas sekas

Atšķirībā no civiltiesiskā līguma uz administratīvo līgumu tiek attiecināts tāds institūts kā pieļaujamība.¹¹

Valsts pārvaldes iekārtas likuma 80. panta otrajā daļā noteikts, ka administratīvā līguma slēgšana nav pieļaujama, ja līguma forma nav piemērota konkrētās tiesiskās attiecības regulēšanai, it īpaši ja šāds līgums būtu pretrunā ar valsts pārvaldes principiem vai nesamērīgi ierobežotu privātpersonas tiesisko aizsardzību.

Arī tiesību literatūrā izteikts viedoklis, ka publisko tiesību līguma pieļaujamību vērtē pēc diviem kritērijiem, proti, publisko tiesību līguma pieļaujamība kā darbības forma un publisko tiesību līguma satura atbilstība normatīvajiem aktiem.¹²

Tomēr jāiebilst, ka līguma satura atbilstība normatīvajiem aktiem ir nevis pieļaujamības, bet gan tiesiskuma jautājums. Tas, vai līgums nesamērīgi neierobežo

⁷ Аэлмаа А., Лопман Э., Паррэт Н., Пилвинг И., Вэне Э. Руководство по административному производству. Тарту: Издательство Тартуского университета, 2005, с. 533–534.

⁸ Par administratīvā līguma nošķiršanu no privāto tiesību līgumiem sk.: Stucka A. Administratīvās tiesības. Otrais papildinātais izdevums. Rīga: Juridiskā koledža, 2009, 215.–218. lpp.; Višķere I. Publisko tiesību līgumi un to kontrole administratīvā procesa kārtībā. Jurista Vārds, 2009. 3. februāris, Nr. 5.

⁹ Sal.: Gurlit E. Verwaltungshandeln und Verwaltungsrechtsverhältnis. In: Erichsen H. U., Ehlers D. (Hrsg.). Allgemeines Verwaltungsrecht. 14. Aufl. Berlin / New York: De Gruyter, 2010, S. 770.

¹⁰ Sal.: *ibid.*, S. 770.

¹¹ *Ibid.*, S. 776.

¹² Litvins G. Alternatīvais strīdu risināšanas institūts administratīvajā procesā (III). Jurista Vārds, 2008. 30. septembris, Nr. 37.

privātpersonas tiesisko aizsardzību, parasti ir vērtējams katrā individuālā gadījumā, līdz ar to šo nevar uzskatīt par pieļaujamības kritēriju. Tādējādi ar pieļaujamību saprotama tikai līguma kā darbības formas pieļaujamība.¹³

Šis pieļaujamības aspekts Latvijas tiesību literatūrā ir nedaudz aplūkots,¹⁴ tomēr jāatzīst, ka nav vienkārši nosakāms, vai līguma forma ir vai nav piemērota konkrētās tiesiskās attiecības regulēšanai.

Tiesību literatūrā atrodams viedoklis, ka līgumu noslēgšana nav pieļaujama, ja vien nav kāda īpaša likuma pilnvarojuma, kas paredz darbību līguma formā.¹⁵ Jāiebilst, ka šāds viedoklis ir pārāk strikts, jo pastāv vispārēja ģenerālklausula, kas ietverta Valsts pārvaldes iekārtas likuma 80. pantā.

Tāpat izteikts viedoklis, ka iestādēm ir strikti jāievēro normatīvo aktu noteikumi un no tiem tās nevar atteikties. Tas saistīts ar publiskajās tiesībās valdošo principu, ka aizliegts ir viss, kas nav atļauts. Iestādes rīcība ir saistāma ar likumdevēja piešķirto rīcības brīvību konkrētajā jautājumā. Obligātā administratīvā akta izdošanas gadījumā manevra iespējas ir minimālas.¹⁶ Minēts piemērs, ka Augstākā tiesa ir norādījusi, ka tiesiski nav iespējama vienošanās par nodokļa parādu, jo to liedz nodokļu administrācijas padotība likumam – tā nevar ar vienošanos atteikties no likumā noteikto nodokļu iekasēšanas.¹⁷

Tomēr jāņem vērā, ka var būt ļoti netipiskas dzīves situācijas, kas likumā nav tieši noregulētas vai ir atkarīgas tikai no pierādījumu vērtēšanas, līdz ar to piemērojamās tiesību normas interpretācija un piemērošana konkrētajam gadījumam ir strīdīga. Ja nodokļu administrācijas nostāja šo objektīvo apstākļu dēļ nav stingra, būtu lietderīgi pieļaut līguma noslēgšanu (katrā gadījumā saskaņojot projektu arī ar Finanšu ministriju) ar mērķi novērst valsts resursu patēriņu tiesāšanās procesā (ņemot vērā, ka strīds var tikt risināts trijās instancēs, tiesāšanās izdevumi valstij var būt lielāki nekā iegūtais labums¹⁸) un panākt vienprātību par faktiskajiem apstākļiem un piemērojamām tiesību normām.¹⁹ Vācu tiesību teorijā šādu līgumu, ar kuru likvi-

¹³ Sal.: Erbguth W. Allgemeines Verwaltungsrecht mit Grundzügen des Verwaltungsprozessrechts. 2. Aufl. Baden-Baden: Nomos, 2007, S. 281.

¹⁴ Sk., piemēram: Višķere I. 63.¹ pants. Administratīvā procesa likuma komentāri. A un B daļa. Sagatavojis autoru kolektīvs *Dr. iur. J. Briedes zinātniskajā redakcijā*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2013, 605. lpp.; Litvins G. Alternatīvais strīdu risināšanas institūts administratīvajā procesā (III). *Jurista Vārds*, 2008. 30. septembris, Nr. 37.

¹⁵ Načisčionis J. Administratīvās tiesības. Papildināts izdevums. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2003.

¹⁶ Litvins G. Alternatīvais strīdu risināšanas institūts administratīvajā procesā (III). *Jurista Vārds*, 2008. 30. septembris, Nr. 37.

¹⁷ Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta 2008. gada 25. septembra spriedums lietā Nr. SKA-502/200. Citēts pēc: Višķere I. 63.¹ pants. Administratīvā procesa likuma komentāri. A un B daļa. Sagatavojis autoru kolektīvs *Dr. iur. J. Briedes zinātniskajā redakcijā*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2013, 605. lpp.

¹⁸ Sal.: Paine F. J. Vācijas Vispārīgās administratīvās tiesības, Vācijas Administratīvā procesa likums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2002, 242. lpp.

¹⁹ Sal.: Načisčionis J. Administratīvās tiesības. Papildināts izdevums. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2003; Litvins G. 80.¹ pants. Administratīvā procesa likuma komentāri. A un B daļa. Sagatavojis autoru kolektīvs *Dr. iur. J. Briedes zinātniskajā redakcijā*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2013, 778.–794. lpp.

dē faktiskās vai tiesiskās neskaidrības, dēvē par kompromisa līgumu. Kā norādījuši Vācijas Augstākā Administratīvā tiesa, šāds līgums slēdzams, ja neskaidrības citādi nav novēršamas vai to novēršana prasītu lielus resursus, un piekāpjas abas puses.²⁰ Turklāt, slēdzot administratīvo līgumu, arī indivīds var atteikties no savām tiesībām, ja tiesību norma ir paredzēta tieši indivīda aizsardzībai.²¹ Savukārt, ja ar līgumu tiek aizvietots administratīvais akts, kas skar arī citas personas, tādā gadījumā jāslēdz nevis divpusējs, bet trīspusējs vai vēl vairāku pušu līgums.

Vienlaikus jāuzsver: ja no tiesību normām izriet skaidrs iestādes pienākums veikt kādas darbības, ar līgumu nevar šo pienākumu atcelt. Piemēram, ja no tiesību normām nepārprotami izriet, ka, iestājoties noteiktiem tiesiskiem apstākļiem, licence jāanulē, tas ir jādara. Taču arī tādā gadījumā, iespējams, dažkārt ir saprātīgi un samērīgi vienoties par laiku un citiem apstākļiem, kādos licence pārstās darboties.²²

Tādējādi secināms, ka attiecībā uz administratīvo līgumu pilnībā nav piemērojams likuma atrunas princips (visiem gadījumiem ārējā normatīvajā aktā nav jābūt tieši atrunātiem).²³ Taču likuma prioritātes princips ir piemērojams, jo līgumu nevar slēgt, ja tas aizskar būtiskas sabiedrības intereses.

Otrs administratīvā līguma pieļaujāmības aspekts ir saistīts ar kompetenci. Valsts pārvaldes iekārtas likuma 79. panta trešajā daļā noteikts, ka administratīvā līguma priekšmets ir attiecīgās *publiskās personas kompetencē* ietilpstošs jautājums.

Šāds likuma formulējums ir pārāk plašs, ņemot vērā, ka atbilstoši 79. panta otrajai daļai administratīvo līgumu publiskas personas vārdā slēdz piekritīgā iestāde vai amatpersona. Atšķirībā no privātpersonas, kurai piemīt privātautonomija, iestāde, slēdzot līgumu, nevar iziet ārpus savas kompetences. Atbilstoši Administratīvā procesa likuma 51. pantam iestāde var darboties tikai atbilstoši savai kompetencei. Ar līgumu iestāde nevar pārsniegt savu kompetenci un izlemt jautājumus, kas ir citas iestādes kompetencē.

Tādējādi neprecīzs ir formulējums, ka līguma priekšmets ir attiecīgās publiskās personas (piemēram, valsts vai pašvaldības) kompetencē ietilpstošs jautājums. Tam jābūt nevis publiskās personas, bet attiecīgās iestādes kompetencē esošam jautājumam. Šajā sakarā daudz veiksmīgāks ir Igaunijas Administratīvā procesa likuma 97. panta otrās daļas formulējums, kurā noteikts, ka *iestāde* (nevis publiska persona) nevar uzņemties saistības, pārkāpjot savu kompetenci.²⁴ Arī Somijas

²⁰ Schröder M. Administrative law in Germany. In: Seerden R., Stroink F. A. M. Administrative Law of the European Union, Its Member States and the United States. A Comparative Analysis. Antwerpen-Groningen: Intersentia Uitgever, 2002. p. 116.

²¹ Sal.: *ibid.*, p. 116.

²² Sal.: Vildbergs H. J., Krasts V. Salīdzinošās administratīvās tiesības. Lietas un risinājumi. Mācību līdzeklis. Otrais, pārstrādātais un papildinātais izdevums. Rīga: Latvijas Universitāte, 2002, 219.–220. lpp. (5.a lieta).

²³ Sal.: Paine F. J. Vācijas Vispārīgās administratīvās tiesības, Vācijas Administratīvā procesa likums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2002, 224. lpp.

²⁴ Igaunijas Administratīvā procesa likums. Angļu valodā pieejams: <http://www.legaltext.ee/text/en/X40071K3.htm> [aplūkots 2014. gada 15. jūlijā].

Administratīvā procesa likuma²⁵ 3. pantā norādīts, ka administratīvais līgums ir līgums, ko slēdz *iestāde* savas kompetences ietvaros, pildot valsts pārvaldes uzdevumus vai veicot valsts pārvaldes funkcijas.

Ne Valsts pārvaldes iekārtas likums, ne Administratīvā procesa likums *expressis verbis* nenoteic tiesiskās sekas, kādas iestājas, ja, līgumu noslēdzot, pārkāpti pieļaujamības noteikumi. Daļējs risinājums rodams Administratīvā procesa likuma 3. panta trešajā daļā, kurā teikts, ka šā likuma noteikumi attiecināmi arī uz publisko tiesību līgumu tiktāl, ciktāl tas nav pretrunā ar šā tiesību institūta būtību vai ciktāl citas tiesību normas nenosaka citādi.²⁶ Tāpēc gadījumā, ja administratīvo līgumu noslēgusi nekompetenta iestāde, tas uzskatāms par spēkā neesošu atbilstoši Administratīvā procesa likuma 74. pantam (nosaka administratīvā akta spēkā neesību).

Savukārt gadījumos, kad līguma forma nav pieļaujama, piemērojams Civillikuma 1415. pants (Civillikuma piemērošanu vispārīgi pieļauj Valsts pārvaldes iekārtas likuma 12. panta otrā daļa), atbilstoši kuram neatļauti un likumam pretēji darījumi nav spēkā.

Strīdi par administratīvā līguma spēkā esību atbilstoši Administratīvā procesa likuma 184. panta pirmās daļas 4. punktam tiek risināti administratīvajā tiesā.

Privātpersona, kas pilda pārvaldes uzdevumu, kā administratīvā līguma puse

Vispirms jāatzīmē, ka pusēm jābūt tiesībspējai, lai noslēgtu līgumu, taču valsts vai pašvaldības iestādei nav tiesībspējas. Tā rīkojas publiskas personas vārdā.

Tāpēc atbilstoši Valsts pārvaldes iekārtas likuma 79. pantam administratīvais līgums ir vienošanās starp publisku personu un privātpersonu, nevis starp iestādi un privātpersonu. Savukārt panta otrajā daļā noteikts, ka publiskas personas vārdā līgumu slēdz piekritīgā iestāde vai amatpersona.

Valsts pārvaldes iekārtas likuma 1. pantā skaidroti termini “publiska persona”, “iestāde” un “amatpersona”. No šiem skaidrojumiem neizriet, ka ar iestādi vai amatpersonu šā likuma izpratnē varētu saprast arī privātpersonu, kurai atbilstoši šā likuma V nodaļai deleģēti valsts pārvaldes uzdevumi (likumā nosaukta par *pilnvaroto personu*). No skaidrojumiem izriet, ka iestādes ir tikai tās institūcijas, kas veido tiešās vai atvasinātās pārvaldes institucionālo sistēmu.

Administratīvā procesa likuma²⁷ 63.¹ pantā noteikts, ka iestāde var vienoties ar procesa dalībniekiem par administratīvā līguma slēgšanu Valsts pārvaldes iekārtas likumā noteiktajā kārtībā. Savukārt Administratīvā procesa likuma izpratnē iestāde ir

²⁵ Somijas Administratīvā procesa likums. Angļu valodā pieejams: <http://www.finlex.fi/fi/laki/kaanokset/2003/en20030434.pdf> [aplūkots 2014. gada 15. jūlijā].

²⁶ Sal.: Višķere I. Publisko tiesību līgumi un to kontrole administratīvā procesa kārtībā. Jurista Vārds, 2009. 3. februāris, Nr. 5.

²⁷ Administratīvā procesa likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2002. 25. oktobris, Nr. 164.

jebkurš tiesību subjekts, kam piešķirtas pilnvaras valsts pārvaldes jomā, tostarp privātpersona, kam ar likumu vai deleģēšanas līgumu piešķirtas tiesības veikt pārvaldes uzdevumu.²⁸

Nemot vērā, ka Administratīvā procesa likums dod norādi uz Valsts pārvaldes iekārtas likumu, rodas jautājums, vai administratīvais līgums var tikt noslēgts arī starp divām privātpersonām – privātpersonu, kas administratīvā akta izdošanas gadījumā būtu administratīvā akta adresāts, un privātpersonu, kas administratīvā akta izdošanas gadījumā būtu iestāde.

Piemēram, ar likumu *Par zvērinātiem revidentiem*²⁹ Latvijas Zvērinātu revidentu asociācijai ir deleģētas tiesības organizēt kvalifikācijas eksāmenu un izsniegt zvērināta revidenta sertifikātu (tātad administratīvo aktu). Sertificēšanas procesā dažkārt rodas strīdi, piemēram, par eksāmenu uzdevumu vai atbilžu vērtēšanas procesa atbilstību.³⁰ Iespējami gadījumi, kad šo strīdu varētu atrisināt, slēdzot administratīvo līgumu (izlīgumu).

Ja strīds nonāk līdz apstrīdēšanai, ir skaidrs, ka izlīgums tiktu slēgts starp Latvijas Republiku Finanšu ministrijas³¹ personā. Taču var būt situācijas, kad Zvērinātu revidentu asociācija, uzzinot par pretendenta pretenzijām, pilnībā vai daļēji piekrīt viņa izvirzītajiem argumentiem un arī adresāts būtu gatavs piekāpties, tātad rodas iespēja strīdu atrisināt ar izlīgumu. Vai šādā gadījumā līguma slēgšana ir tikai Finanšu ministrijas kompetencē, vai arī viena no līgumslēdzējam pusēm varētu būt Zvērinātu revidentu asociācija?

Jāņem vērā, ka Valsts pārvaldes iekārtas likuma 10. pantā ietvertie valsts pārvaldes principi liek valsts pārvaldei strādāt pēc iespējas efektīvi un uzlabot procedūras privātpersonas labā, kā arī ievērot subsidiaritāti. Tāpat jāņem vērā, ka Administratīvā procesa likumā 2012. gadā³² ir iekļauts 77.¹ pants, kurš ļauj iestādei, par kuras administratīvo aktu iesniegts apstrīdēšanas iesniegums, pašai labot savu kļūdu, kā arī tas, ka 63.¹ pants tika iekļauts ar mērķi veicināt administratīvā līguma kā administratīvā procesa instrumenta izmantošanu.³³

Ja reiz Zvērinātu revidentu asociācijai ir uzticēta administratīvā akta izdošana, tad nav loģiska pamatojuma, kāpēc tai nepiešķirt tiesības noslēgt administratīvo līgumu, kas aizstāj administratīvo aktu. Lietderīgāk šādā situācijā ir jautājumu noregulēt

²⁸ Vairāk sk.: Briede J. 1. pants. Pirmā un otrā daļa. Administratīvā procesa likuma komentāri. A un B daļa. Sagatavojis autoru kolektīvs *Dr. iur. J. Briedes zinātniskajā redakcijā*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2013, 13.–20. lpp.

²⁹ Par zvērinātiem revidentiem: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2001. 22. maijs, Nr. 78 (2465).

³⁰ Sk., piemēram, Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta 2012. gada 2. marta spriedumu lietā Nr. SKA-274/2012. Pieejams: www.tiesas.lv.

³¹ Atbilstoši likuma 37. pantam jautājumos, kas saistīti ar asociācijai deleģētajiem uzdevumiem, Latvijas Zvērinātu revidentu asociācija atrodas Finanšu ministrijas pārraudzībā.

³² Grozījumi Administratīvā procesa likumā: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2012. 30. decembris, Nr. 202.

³³ Viškere I. 63.¹ pants. Administratīvā procesa likuma komentāri. A un B daļa. Sagatavojis autoru kolektīvs *Dr. iur. J. Briedes zinātniskajā redakcijā*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2013, 603. lpp.

instancē, kas primāri ir kompetenta pieņemt lēmumu, tātad vislabāk var izvērtēt lietderīguma apsvērumus un arī ievērot vienlīdzības principu.

Apkopojot iepriekš teikto, Valsts pārvaldes iekārtas likuma 79. pantā ietvertie vārdi “iestāde” un “amatpersona” ir jāinterpretē plašāk – nevis atbilstoši Valsts pārvaldes iekārtas likumā, bet gan Administratīvā procesa likuma 1. pantā ietvertajam skaidrojumam.

Arī tiesību literatūrā, skaidrojot publisko tiesību līgumu, norādīts, ka līgums ir vienošanās vai nu starp diviem publisko tiesību subjektiem, publisko tiesību un privāto tiesību subjektu, vai arī *starp diviem privāto tiesību subjektiem*, no kuriem vienam ir nodotas publiskās varas funkcijas.³⁴ Šāds skaidrojums gan var radīt priekšstatu, ka privāto tiesību subjekts šādu līgumu slēdz savā vārdā. Taču atbilstoši Valsts pārvaldes iekārtas likuma 79. panta pirmās daļas pirmajam teikumam administratīvo līgumu piekritīgā iestāde vai amatpersona slēdz publiskas personas vārdā. Tā kā arī privātpersona, kurai deleģēts valsts (vai attiecīgi citas publisko tiesību personas) pārvaldes uzdevums, to pilda valsts vārdā, tad arī administratīvais līgums jebkurā gadījumā slēdzams Latvijas Republikas (vai attiecīgi citas publiskas personas), nevis pašas privātpersonas vārdā. Attiecīgā privātpersona tikai valsts uzdevumā pilda deleģēto uzdevumu, tāpat kā to citkārt pilda iestāde.

Līguma projekta saskaņošana

Līguma noslēgšanas process Valsts pārvaldes iekārtas likumā regulēts netiek, taču 82. pantā ir noteikta projekta saskaņošanas kārtība. Proti, izlīgumu iestāde var slēgt, ja tā projektam ir piekritusi augstāka iestāde, bet, ja iestādei piešķirta rīcības brīvība, tad administratīvo līgumu iestāde var slēgt, ja tā projektam ir piekritusi institūcija, kura attiecīgo administratīvo aktu var apstrīdēt. Norādīts arī, ka normatīvajā aktā var noteikt citu administratīvā līguma saskaņošanas kārtību.³⁵

Tiesību literatūrā norādīts, ka saskaņošana ar augstāku iestādi ir garants tiesiskumam, tā izslēdzot prettiesiskas vienošanās noslēgšanu.³⁶ Tomēr nav īsti saprotama šāda garanta nepieciešamība. Kā jau minēts iepriekš, ar administratīvo līgumu var aizstāt administratīvo aktu, taču administratīvajam aktam šāda saskaņošana nav nepieciešama. Varētu iebilst, ka administratīvo aktu augstāka iestāde var pārbaudīt apstrīdēšanas procesā, taču adresātam labvēlīgs administratīvais akts parasti tiek apstrīdēts tikai tad, ja tam ir dubulta iedarbība (ja tas ir nelabvēlīgs kādai citai personai). Arī citu valstu vispārīgajā administratīvā procesa regulējumā šāda saskaņošanas prasība nav atrodama.

³⁴ Stucka A. Administratīvās tiesības. Otrais papildinātais izdevums. Rīga: Juridiskā koledža, 2009, 213. lpp.

³⁵ Piemēram, Konkurences likuma 27.³ panta pirmajā daļā noteikts, ka administratīvo līgumu slēdz bez augstākas iestādes piekrišanas.

³⁶ Litvins G. Alternatīvais strīdu risināšanas institūts administratīvajā procesā (III). Jurista Vārds, 2008. 30. septembris, Nr. 37.

Nepieciešamība pēc saskaņošanas varētu būt gadījumos, ja līgums skar būtiskas sabiedrības intereses, ja ir jāinterpretē tiesību normas netipiskā gadījumā vai ar izlīgumu tiek paredzēts izmaksāt zaudējumu atlīdzību. Šādos gadījumos saskaņošana ar augstāku iestādi varētu novērst būtisku sabiedrības interešu apdraudējumu, nodrošināt tiesību normu vienveidīgu interpretāciju, kā arī augstāka iestāde tiktu informēta par iespējamām nepilnībām tiesību normās un tiktu ievērota Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likumā noteiktā kārtība zaudējumu atlīdzināšanai. Gadījumos, kad līgums tiek slēgts tiesību normas neskaidrības dēļ, lietderīgāk projektu būtu saskaņot ar vadošo ministriju, nevis augstāku iestādi (ja vien šīs institūcijas nesakrīt).

Ņemot vērā iepriekš norādītos argumentus, būtu vēlams grozīt Valsts pārvaldes iekārtas likuma 82. pantu, norādot, ka saskaņojums nepieciešams tikai gadījumā, ja tas aizskar būtiskas sabiedrības intereses, ja ar to tiek izlemts jautājums par zaudējumu atlīdzību vai gadījumā, kad tiek novērstas neskaidrības, kas radušās tiesību normu piemērošanas rezultātā.

Administratīvā līguma grozīšana un izbeigšana

Valsts pārvaldes iekārtas likuma 86. pantā noteikts, ka administratīvais līgums izbeidzas, ja tas ir izpildīts, izbeidzas tā termiņš, tas ir uzteikts un iestājies uzteikuma termiņš, kā arī ja publiskā persona to vairs nevar pildīt sakarā ar tiesisko apstākļu maiņu. Par administratīvā līguma grozīšanu vai vienpusēju izbeigšanu likums *expressis verbis* nerunā.

Savukārt attiecībā uz administratīvo aktu Administratīvā procesa likuma 85. un 86. pantā paredzēti vairāki gadījumi, kad iestāde var atcelt administratīvo aktu pēc savas iniciatīvas. Tāpat 87. pantā paredzētas privātpersonas tiesības prasīt administratīvā akta grozīšanu, ja ir mainījusies faktiskā vai tiesiskā situācija. Ņemot vērā Administratīvā procesa likuma 3. pantā noteikto, ka šā likuma noteikumi attiecināmi arī uz faktisko rīcību, ciktāl tas atbilst šim tiesību institūtam, noskaidrojams, vai iepriekš minētās normas ir attiecināmas uz administratīvo līgumu.

No vienas puses, līguma forma kā tāda liek domāt, ka grozījumu izdarīšana iespējama, tikai pusēm vienojoties vai risinot strīdu ar tiesas starpniecību. No otras puses, iespējams, ka ar administratīvā līguma nemainīgu palikšanu spēkā tiek būtiski aizskartas sabiedrības intereses. Šādā ziņā administratīvais līgums būtiski var atšķirties no civiltiesiskā līguma. Turklāt 86. pantā ietvertais gadījums *ja publiskā persona to vairs nevar pildīt sakarā ar tiesisko apstākļu maiņu* norāda uz publiskas personas iespēju vienpusīgi atteikties no līguma pildīšanas.

Ielūkojoties citu valstu tiesību normās, secināms, ka, piemēram, Igaunijas Administratīvā procesa likuma 102. pants paredz iestādes vienpusējas tiesības grozīt vai izbeigt publisko tiesību līgumu, ja tas ir nepieciešams, lai novērstu kaitējumu būtiskām sabiedrības interesēm, vienlaikus kompensējot otrai pusei ar to radītos mantiskos zaudējumus. Tāpat šis pants paredz, ka gadījumā, ja līguma pildīšana kļūst ļoti apgrūtināta, procesa dalībnieks arī var lūgt grozīt līgumu atbilstoši jaunajiem

apstākļiem. Ja otra puse tam nepiekrīt, persona var vērsties tiesā ar pieteikumu par līguma izbeigšanu.

Līdzīgi noteikts arī Vācijas Administratīvā procesa likuma³⁷ 60. pantā: ja tiesiskās attiecības, kas bija līguma satura noteikšanas pamatā, ir tik būtiski mainījušās, līguma puse var prasīt līguma pielāgošanu jaunajiem apstākļiem vai pat tā izbeigšanu, ja pielāgošana nav iespējama. Iestāde var uzteikt līgumu arī, lai novērstu vai nepieļautu būtisku sabiedrības interešu aizskārumu.

Šāds tiesību normās noteikts regulējums šķiet ļoti saprātīgs, un to būtu vēlams iekļaut arī Latvijas tiesiskajā regulējumā. Taču, kamēr tas nav izdarīts, Valsts pārvaldes iekārtas likuma 86. pants kopsakarā ar Administratīvā procesa likuma 3., 85. un 86. pantu būtu interpretējams līdzīgi, kā tas noteikts Igaunijas un Vācijas regulējumā. Savukārt Administratīvā procesa likuma 87. pants, kurš noteic personas tiesības prasīt uzsākt procesu no jauna, ir tieši piemērojams arī attiecībā uz administratīvo līgumu. Tāpat tieši būtu piemērojama arī 85. panta trešajā daļā paredzētā zaudējumu atlīdzināšana privātpersonai gadījumos, ja iestāde vienpersonīgi izbeidz līgumu sabiedrības interešu labā.

Kopsavilkums

Administratīvā līguma tiesiskais regulējums Latvijā ir nepilnīgs. Dažas Valsts pārvaldes iekārtas likumā ietvertās normas, kas attiecas uz administratīvo līgumu, ir interpretējamas plašāk, savukārt citas šaurāk nekā tekstuālais tvērums. Tāpat Valsts pārvaldes iekārtas likumā vai Administratīvā procesa likumā nepieciešami grozījumi, ietverot detalizētāku administratīvā līguma grozīšanas un vienpusējas atcelšanas regulējumu. Jo īpaši tas nepieciešams tāpēc, ka administratīvā līguma institūts Latvijas ir salīdzinoši jauns, līdz ar to izpratne par tā piemērošanu vēl nav nostiprinājusies.

BIBLIOGRĀFIJA

Monogrāfijas

- Administratīvā procesa likuma komentāri. A un B daļa. Sagatavojis autoru kolektīvs *Dr. iur.* J. Briedes zinātniskajā redakcijā. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2013.
- Erbguth W. Allgemeines Verwaltungsrecht mit Grundzügen des Verwaltungsprozessrechts. 2. Aufl. Baden-Baden: Nomos, 2007.
- Gurlit E. Verwaltungshandeln und Verwaltungsrechtsverhältnis. In: Erichsen H. U., Ehlers D. (Hrsg.). Allgemeines Verwaltungsrecht. 14. Aufl. Berlin / New York: De Gruyter, 2010.
- Načisčionis J. Administratīvās tiesības. Papildināts izdevums. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2003.
- Paine F. J. Vācijas Vispārīgās administratīvās tiesības, Vācijas Administratīvā procesa likums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2002.

³⁷ *Verwaltungsverfahrensgesetz*. Pieejams: <http://www.gesetze-im-internet.de/vwvfg/> [aplūkots 2014. gada 17. septembrī].

- Schröder M. Administrative law in Germany. In: René Seerden, F. A. M. Stroink Administrative Law of the European Union, Its Member States and the United States. A Comparative Analysis. Antwerpen-Groningen: Intersentia Uitgever, 2002.
- Stucka A. Administratīvās tiesības. Otrais papildinātais izdevums. Rīga: Juridiskā koledža, 2009.
- Vildbergs H., Krasts V. Salīdzinošās administratīvās tiesības. Lietas un risinājumi. Mācību līdzeklis. Otrais, pārstrādātais un papildinātais izdevums. Rīga: Latvijas Universitāte, 2002.
- Аэмаа А., Лопман Э., Паррэст Н., Пилвинг И., Вэне Э. Руководство по административному производству. Тарту: Издательство Тартуского университета, 2005.

Raksti žurnālos

- Litvins G. Alternatīvais strīdu risināšanas institūts administratīvajā procesā (III). Jurista Vārds, 2008. 30. septembris, Nr. 37.
- Višķere I. Ieskats publisko tiesību līgumu vēsturiskajā attīstībā. Jurista Vārds, 2008. 5. augusts, Nr. 29.
- Višķere I. Publisko tiesību līgumi un to kontrole administratīvā procesa kārtībā. Jurista Vārds, 2009. 3. februāris, Nr. 5.

Normatīvie akti

- Par zvērinātiem revidentiem: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2001. 22. maijs, Nr. 78 (2465).
- Administratīvā procesa likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2001. 14. novembris, Nr. 164 (2551).
- Valsts pārvaldes iekārtas likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2002. 21. jūnijs, Nr. 94.
- Grozījumi Administratīvā procesa likumā: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2012. 30. decembris, Nr. 202.
- Igaunijas Administratīvā procesa likums. Angļu valodā pieejams: <http://www.legaltext.ee/text/en/X40071K3.htm> [aplūkots 2014. gada 15. jūlijā].
- Somijas Administratīvā procesa likums. Angļu valodā pieejams: <http://www.finlex.fi/fi/laki/kaannokset/2003/en20030434.pdf> [aplūkots 2014. gada 15. jūlijā].
- Verwaltungsverfahrensgesetz. Pieejams: <http://www.gesetze-im-internet.de/vwvfg/> [aplūkots 2014. gada 17. septembrī].

Juridiskās prakses materiāli

- Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta 2010. gada 22. februāra lēmums lietā Nr. SKA-101/2010 (nav publicēts).
- Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta 2012. gada 2. marta spriedums lietā Nr. SKA-274/2012. Pieejams: www.tiesas.lv

Dace Cīrule, *Mg. iur.*

Turība University, Latvia, PhD student / Biznesa augstskola Turība, Latvija, doktorante

ANTICIPATED EFFECT OF A SOCIAL STATE ON REQUISITE CHANGE IN VALUES OF REGULATED MARKET AND LONG TERM COMPETITIVENESS OF HEATING SYSTEMS

SOCIĀLAS VALSTS SAGAI DĀMĀ IETEKME UZ NEPIECIEŠAMO VĒRTĪBU MAIŅU REGULĒTAJĀ TIRGŪ UN APKURES SISTĒMU ILGTERMIŅĀ KONKURĒTSPĒJU

Anotācija

Ievērojot sociāli atbildīgas valsts principa saturu, brīvā un regulētā tirgus konkurenci un vairāku citu dalībvalstu pieredzi, Latvijā iespējams meklēt risinājumus regulētā tirgus konkurētspējas celšanai un sociālos aspektu stiprināšanai centralizētās siltumapgādes regulēšanā.

Atslēgvārdi: sociāli atbildīgas valsts princips, siltumapgādes tarifi.

Keywords: principle of a socially responsible state, heat supply tariffs.

Introduction

Over the last few years regulated heat supply in Latvia has been affected by accrued debts and sharp reduction in population, urging to raise competitiveness of the centralized heating system (hereafter – CHS). The competition of free and regulated market must be recognised as a topical issue, and particular importance should be attached to the principle of a socially responsible state, forming a part of the heat supply regulation. The current article concerns households and CHS, but excludes energy sources, technological processes, and impact of the mandatory electric power procurement on the heat supply.

The following tasks are set: (a) to briefly describe principle of a socially responsible state, and establish obligation of independent institutions to participate in its implementation, (b) to mark underlying principles and competition of free and regulated market and (c) to analyse heat supply regulation in some other Member States of the European Union. Analytical, systemic and comparative scientific research methods are mainly used.

Considering contents of the principle of a socially responsible state, competition of free and regulated market, and experience of several other Member

States, the measures for improvement are established in order to raise competitiveness of the regulated market in Latvia and to incorporate social aspects into the regulation. Further studies should be encouraged to identify solutions specifically for Latvia.

Principle of a socially responsible state

It is an overarching principle¹ of *Satversme* (Constitution) of the Republic of Latvia (hereafter – *Satversme*) that Latvia is a socially responsible state² striving to implement social justice as widely as possible into the legislation, governance and administration of judicial power.³ The principle of a socially responsible state includes, *inter alia*, the duty to care of social justice⁴ and ensure a decent living standard⁵ (including housing and basic utilities⁶). This principle also obliges individuals themselves to safeguard their living standard,⁷ emphasizes their obligations towards the society, which stem from the solidarity or mutual obligation of human beings to provide mutual assistance,⁸ and requires socially responsible acts from state and individuals.⁹ Solidarity and social justice help redistributing resources,¹⁰ thus allowing both state and individuals to contribute to the socially responsible state. Even though legislator is primarily responsible, a certain liability for the implementation

¹ Gailīte D., Litvins G. Konstitucionālā identitāte atšķir valsti no valsts. *Jurista Vārds*, 2012. 2 October, No. 40.

² Latvijas Republikas Satversme: LR law. *Latvijas Vēstnesis*, 1993. 1 July, No. 43. Preamble, para. 4, articles 1, 107, 109, 111, 112.

³ Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2006. gada 2. novembra spriedums lietā Nr. 2006-07-01. *Latvijas Vēstnesis*, 2006. 7 November, No. 177, para. 18.

⁴ Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2010. gada 1. decembra spriedums lietā Nr. 2010-21-01. *Latvijas Vēstnesis*, 2010. 3 December, No. 192, para. 13; Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2009. gada 26. novembra spriedums lietā Nr. 2009-08-01. *Latvijas Vēstnesis*, 2009. 27 November, No. 187, para. 14; Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2006. gada 2. novembra spriedums lietā Nr. 2006-07-01. *Latvijas Vēstnesis*, 2006. 7 November, No. 177, para. 18.

⁵ Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2009. gada 26. novembra spriedums lietā Nr. 2009-08-01. *Latvijas Vēstnesis*, 2009. 27 November, No. 187, para. 14; Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2006. gada 2. novembra spriedums lietā Nr. 2006-07-01. *Latvijas Vēstnesis*, 2006. 7 November, No. 177, para. 18.

⁶ Kovaļevska A. Tiesības uz atbilstošu dzīves līmeni. *Jurista Vārds*, 2009. 22 December, No. 51/52; Fabre C. *Social Rights under the Constitution*. New York: Oxford University Press, 2000, p. 36.

⁷ Kovaļevska A. Sociāli atbildīgas valsts princips. *Jurista Vārds*, 2008. 26 August, No. 32.

⁸ *Ibid.*

⁹ Fabre C. *Social Rights under the Constitution*. New York: Oxford University Press, 2000, p. 36; Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2010. gada 15. marta spriedums lietā Nr. 2009-44-01. *Latvijas Vēstnesis*, 2010. 17 March, No. 43, para. 22.

¹⁰ Pieters D. *Social security: An introduction to the Basic Principles*. The Netherlands: Kluwer Law International, 2006, p. 29; Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2009. gada 26. novembra spriedums lietā Nr. 2009-08-01. *Latvijas Vēstnesis*, 2009. 27 November, No. 187, para. 14; Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2006. gada 2. novembra spriedums lietā Nr. 2006-07-01. *Latvijas Vēstnesis*, 2006. 7 November, No. 177, para. 18.

of this principle lies also with the other state powers, and democratically legitimized institutions.¹¹ Executive and judicial powers should use it to interpret and apply legal norms.¹²

The principle of state power division allots it into legislative, executive and judicial power.¹³ Nevertheless, law declares some institutions functionally and institutionally independent to allow them duly perform their functions.¹⁴ Such exceptional institutions are compatible with the principle of state power division,¹⁵ do not contradict principle of state administration unity, which leaves no institution outside,¹⁶ and are bound by the state administration principles.¹⁷ Also, in the hierarchy of legal effect, the external legislative acts of independent institutions (for instance, tariff calculation methodologies) are at one level with the Cabinet of Ministers regulations.¹⁸ Consequently, the principles of state power division and state administration unity oblige independent institutions to participate¹⁹ (equivalently to the legislative, executive and judicial powers) in the implementation of the socially responsible state principle.

Underlying principles and competition of free and regulated energy market

CHS is an energy efficient type of heat supply.²⁰ To meet its requirements in Latvia, heat power is produced in more than 600 boiler houses and 100 cogeneration stations. Households form approximately 70% of the CHS clients,²¹ but outside Riga their number rapidly decreases due to the emigration. CHS is formed by heat power sources, network and end-users, who produce, transform, transmit, distribute

¹¹ Pieters D. *Social Security: An Introduction to the Basic Principles*. The Netherlands: Kluwer Law International, 2006, p. 11.

¹² Kovaļevska A. Sociāli atbildīgas valsts princips. *Jurista Vārds*, 2008. 26 August, No. 32.

¹³ Latvijas Republikas Satversmes tiesas 1999. gada 1. oktobra spriedums lietā Nr. 03-05(99). *Latvijas Vēstnesis*, 1999. 5 October, No. 325/327, para. 1.

¹⁴ Konceptija "neatkarīgo" jeb patstāvīgo iestāžu statusa regulēšanai. Available: www.polsis.mk.gov.lv/view.do?id=1780 [last viewed 30.03.2014].

¹⁵ Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2005. gada 21. novembra spriedums lietā Nr. 2005-03-0306. *Latvijas Vēstnesis*, 2005. 25 November, No. 189, para. 7.

¹⁶ Valsts pārvaldes iekārtas likums: LR law. *Latvijas Vēstnesis*, 2002. 21 June, No. 94, article 6.

¹⁷ *Ibid.*, article 3, part 3.

¹⁸ Administratīvā procesa likuma spēkā stāšanās likums: LR law. *Latvijas Vēstnesis*, 2002. 28 June, No. 97, article 17, part 1.

¹⁹ McHarg A., Barton B., Bradbrook A., Godden L. *Property and the Law in Energy and Natural Resources*. New York: Oxford University Press, 2010, p. 367.

²⁰ Informatīvais ziņojums par enerģētikas politikas finansēšanu laika posmā no 2014. līdz 2020. gadam. Available: tap.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?dateFrom=2013-09-02&dateTo=2014-09-02&text=ener%C4%A3%C4%93tikas+politikas+finans%C4%93%C5%A1an&org=0&area=0&type=0 [last viewed 27.05.2014].

²¹ Siltumapgāde. Available: www.em.gov.lv/em/2nd/?cat=30176 [last viewed 29.07.2014].

and consume the heat power in a consistent manner.²² Save the end-users, the following elements form the CHS: production, transmission and/or distribution of the heat power. Depending on the operational parameters, each CHS element may act either on free or regulated market²³.

The Energy Law applies both to free and regulated energy market as a national economy field, and the following aims are set forth: (a) effective, secure and qualitative supply of end-users with the power for reasonable prices, (b) right of end-users to choose supplier, and (c) economically justified competition.²⁴ Heat price on the free market is negotiated, using any tool for client attraction (different prices, discounts, reduced advance payments and the like).

Energy supply regulation²⁵ is entrusted to the PUC – institutionally and functionally independent, autonomous public law subject (independent institution) regulating all public utilities.²⁶ PUC performs several functions, which include (a) protection of end-user interests, (b) development of public utility providers, (c) issuing tariff calculation methodologies and approval of tariffs, and (d) competition within the regulated market.²⁷ The underlying task of the regulation is to ensure end-users with uninterrupted, secure and qualitative public utilities for economically justified prices.²⁸ Although the aims of utility regulation and Energy Law largely overlap, utility regulation concerns only the regulated market, establishing more stringent requirements and responsibility for long term planning, investment, and uninterruptedness.

In general, public utility tariffs are calculated according to a methodology, applied equally to all end-users²⁹ and set to cover economically justified costs and profitability, unless special laws provide for additional principles.³⁰ Unlike the case of other utilities, the Energy Law stipulates that social aspects to be considered

²² Enerģētikas likums: LR law. Latvijas Vēstnesis, 1998. 22 September, No. 273/275, article 46.

²³ Noteikumi par regulējamiem sabiedrisko pakalpojumu veidiem. MK noteikumi Nr. 1227. Latvijas Vēstnesis, 2009. 29 October, No. 172, para. 3.1, 3.2.

²⁴ Enerģētikas likums: LR law. Latvijas Vēstnesis, 1998. 22 September, No. 273/275, article 3, parts 1, 2, 3, 4.

²⁵ Enerģētikas likums: LR law. Latvijas Vēstnesis, 1998. 22 September, No. 273/275, article 1, part 2.

²⁶ Par sabiedrisko pakalpojumu regulatoriem: LR law. Latvijas Vēstnesis, 2000. 7 November, No. 394/395, article 2, part 2; Enerģētikas likums: LR law. Latvijas Vēstnesis, 1998. 22 September, No. 273/275, article 92.

²⁷ Par sabiedrisko pakalpojumu regulatoriem: LR law. Latvijas Vēstnesis, 2000. 7 November, No. 394/395, article 9, part 1, para. 1, 2, 3, 6; Enerģētikas likums: LR law. Latvijas Vēstnesis, 1998. 22 September, No. 273/275, article 84, part 1, para. 1.

²⁸ Par sabiedrisko pakalpojumu regulatoriem: LR law. Latvijas Vēstnesis, 2000. 7 November, No. 394/395, article 1.

²⁹ Enerģētikas likums: LR law. Latvijas Vēstnesis, 1998. 22 September, No. 273/275, article 97; Par sabiedrisko pakalpojumu regulatoriem: LR law. Latvijas Vēstnesis, 2000. 7 November, No. 394/395, article 19, part 1; Siltumenerģijas piegādes un lietošanas noteikumi. MK noteikumi Nr. 876. Latvijas Vēstnesis, 2008. 29 October, No. 168, para. 29.

³⁰ Par sabiedrisko pakalpojumu regulatoriem: LR law. Latvijas Vēstnesis, 2000. 7 November, No. 394/395, article 20.

when determining heat supply tariffs³¹ according to either one of the methodologies, which provide each CHS element with one single-component tariff and one two-component tariff.³²

In contrast to other utilities, CHS can be substituted, since usually the alternatives – local or individual heat supply – are available to households, who have a right to choose among alternatives³³ since the liberalization, which took place in 2001.³⁴ Consequently, households cannot be forced to use or prohibited to disconnect from CHS. A recent judgment confirms that municipalities may only act to make CHS as attractive as possible to the households.³⁵ The same is true for merchants. All of the said implies that regulated market requires pricing tools to compete effectively.

Comparative insight into heat supply regulation by other Member States

There is no mandatory European Union law requesting particular CHS organization or regulation of payments for CHS services. Directive 2012/27/EU on the energy efficiency (should have been transposed by June 5, 2014, but not yet done in Latvia) calls for enhancement of competition, where possible, and inclusion of social aims into heat power transmission and distribution tariffs, provided such distortion is proportionate to the respective social aim.³⁶ This call is justified by the fact that competition is of central importance for the European Union,³⁷ and by the undertaking of the European Union to define and implement its policies and activities by guaranteeing inter alia adequate social protection and fight against social exclusion.³⁸ Consequently, each member state individually resolves on how to organize CHS and whether or not to regulate payments thereof.

As stated before, PUC ensures competition within the regulated market, and fixes two types of heat supply tariffs to be paid with no derogation by all consumers.

³¹ Enerģētikas likums: LR law. Latvijas Vēstnesis, 1998. 22 September, No. 273/275, article 46, part 1.

³² Siltumenerģijas apgādes pakalpojumu tarifu aprēķināšanas metodika. SPRK lēmums Nr. 1/7. Latvijas Vēstnesis, 2010. 20 April, No. 62, para. 31.22, 31.23, 31.24, 33.17, 33.18, 33.19, 34.14, 34.15, 34.16, 41.2, 41.3, 41.4; Koģenerācijas tarifu aprēķināšanas metodika. SPRK lēmums Nr. 1/10. Latvijas Vēstnesis, 2010. 17 June, No. 96, para. 24.4, 24.5, 24.6.

³³ Enerģētikas likums: LR law. Latvijas Vēstnesis, 1998. 22 September, No. 273/275, article 50.

³⁴ Grozījumi Enerģētikas likumā: LR law. Latvijas Vēstnesis, 2001. 30 May, No. 83, article 11.

³⁵ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2013. gada 2. aprīļa spriedums lietā SKA-121/2013.

³⁶ Directive 2012/27/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 on energy efficiency, amending Directives 2009/125/EC and 2010/30/EU and repealing Directives 2004/8/EC and 2006/32/EC. OJ L 315, 2012. 14 November, Recital 45, article 15 (3).

³⁷ McHarg A., Barton B., Bradbrook A., Godden L. *Property and the Law in Energy and Natural Resources*. New York: Oxford University Press, 2010, p. 379.

³⁸ The Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union. OJ C 326, 2012. 26 October.

To some extent, Lithuanian and Slovenian approach is similar. While Lithuania requires effective competition within the whole heat supply sector, it fixes the same two types of tariffs for a period not exceeding twelve months.³⁹ Slovenia also cares for competition within the entire energy market, and fixes tariffs for heat supply.⁴⁰

Some of the other EU member states also maintain competition within the entire energy market, but fix the maximum heat supply prices, thus granting merchants the necessary pricing tool. Whether the reasons for lower price are of economic or social character, is left for the merchants to decide. Estonia fixes maximum prices to cover obligatory costs (operative, investment, quality, safety, environment protection and justified profit), and merchants may sell below these, provided each customer covers all these costs.⁴¹ Bulgaria uses cost-plus and incentive based regulation methodologies to determine the maximum prices, and permits sale at lower prices as long as cross-subsidizing is avoided.⁴² Croatia issues only methodologies for price calculation,⁴³ but the Netherlands fix the maximum prices solely for households and enterprises with a low consumption⁴⁴. Denmark organizes CHS on a non-profit basis, and takes regulatory action in case of unfair prices or prices not in line with the non-profit regime.⁴⁵ A number of member states (for instance, Sweden,⁴⁶ France,⁴⁷ Germany,⁴⁸ and the United Kingdom⁴⁹) do not regulate CHS prices at a national level, relying on competition rather than regulation to provide the best protection

³⁹ Law of the Republic of Lithuania on Heat sector, articles 32, 2. Available: www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_e?p_id=350871&p_tr2=2# [last viewed 27.08.2014]; Regulations of the National Commission for Energy Control and Prices of the Republic of Lithuania, points 9, 11.1. Available: www.regula.lt/en/Pages/regulations.aspx [last viewed 27.08.2014].

⁴⁰ About Energy Agency. Available: www.agen-rs.si/en/informacija.asp?id_meta_type=27&id_informacija=634 [last viewed 27.08.2014].

⁴¹ District Heating Act of the Republic of Estonia, articles 8, 9. Available: www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/530102013083/consolide/current [last viewed 27.08.2014]; Statutes of Estonian Competition Authority, articles 19, 20. Available: www.konkurentsiamet.ee/public/Statutes_of_Estonian_Competition.pdf [last viewed 27.08.2014].

⁴² Energy Act of the Republic of Bulgaria, Article 30. Available: www.dker.bg/files/DOWNLOAD/energy_act_en.pdf [last viewed 27.08.2014]; Ordinance on regulating the prices of heat supply of the Republic of Bulgaria, articles 4, 6. Available: www.dker.bg/files/DOWNLOAD/ordinance_heat_en.pdf [last viewed 27.08.2014].

⁴³ Act on the regulation of energy activities of the Republic of Croatia, articles 5, 11. Available: www.hera.hr/en/docs/OG_2004_3077.pdf [last viewed 27.08.2014].

⁴⁴ ACM sets tariffs of new Dutch Heat Act. Available: www.acm.nl/en/publications/publications/12530/ACM-sets-tariff-of-new-Dutch-Heat-Act/ [last viewed 27.08.2014]; Picton-Turbervill G. Energy. 2nd edition. London: Global Legal Group, 2013, p. 158.

⁴⁵ The Danish Regulatory Authority DERA. Available: <http://energitsynet.dk/tool-menu/english/> [last viewed 30.03.2014].

⁴⁶ Ei's supervision regarding district heating. Available: ei.se/en/District-heating/Eis-supervision-regarding-district-heating/ [last viewed 27.08.2014].

⁴⁷ CRE's missions. Available: www.cre.fr/en/presentation/missions [last viewed 27.08.2014].

⁴⁸ The Bundesnetzagentur's duties. Available: http://www.bundesnetzagentur.de/cdn_1421/EN/General/Bundesnetzagentur/About/Functions/functions_node.html [last viewed 30.03.2014]; Picton-Turbervill G. Energy. 2nd edition. London: Global Legal Group, 2013, p. 86.

⁴⁹ Picton-Turbervill G. Energy. 2nd edition. London: Global Legal Group, 2013, p. 257.

for their consumers.⁵⁰ Their regulatory authority or another appointed institution protects consumers and monitors the competition level at the market. Compared with Latvia, other regulatory approaches grant pricing tools and concede social considerations, if any, of merchants.

Conclusions

1. Responsibility for implementation of the socially responsible state principle lies with all state powers, including independent institutions.
2. Competition of free and regulated heat supply market, as well as household right of choice proves the need for regulation to grant pricing tools to the regulated market.
3. Directive 2012/27/EU calls for increased competition and proportional social considerations in tariffs.
4. Several Member States monitor competition level within the whole heat supply market. Only a few fix tariffs similarly to Latvia. Most of them either reject any price regulation in the heating sector, or set the maximum prices, which can be derogated from due to economic or even social reasons..
5. Especially now, when looking for solutions to implement the call for increased competition and proportional social considerations into tariffs, CHS regulation in Latvia should be improved to allow for increased competition and to embrace the effect of the socially responsible state principle in the regulated heat supply market.

BIBLIOGRAPHY

Monographs

- Fabre C. *Social Rights under the Constitution*. New York: Oxford University Press, 2000, p. 202.
- McHarg A., Barton B., Bradbrook A., Godden L. *Property and the Law in Energy and Natural Resources*. New York: Oxford University Press, 2010, p. 478.
- Picton-Turbervill G. *Energy*. 2nd edition. London: Global Legal Group, 2013, p. 282.
- Pieters D. *Social security: An introduction to the Basic Principles*. The Netherlands: Kluwer Law International, 2006, p. 136.

---

⁵⁰ McHarg A., Barton B., Bradbrook A., Godden L. *Property and the Law in Energy and Natural Resources*. New York: Oxford University Press, 2010, p. 368.

Periodicals

- Gailīte D., Litvins G. Konstitucionālā identitāte atšķir valsti no valsts. *Jurista Vārds*, 2012. 2 October, No. 40.
- Kovaļevska A. Sociāli atbildīgas valsts princips. *Jurista Vārds*, 2008. 26 August, No. 32.
- Kovaļevska A. Tiesības uz atbilstošu dzīves līmeni. *Jurista Vārds*, 2009. 22 December, No. 51/52.

Legislative acts

- Directive 2012/27/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 on energy efficiency, amending Directives 2009/125/EC and 2010/30/EU and repealing Directives 2004/8/EC and 2006/32/EC. OJ L 315, 2012. 14 November.
- The Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union. OJ C 326, 2012. 26 October.
- Latvijas Republikas Satversme: LR law. *Latvijas Vēstnesis*, 1993. 1 July, No. 43.
- Enerģētikas likums: LR law. *Latvijas Vēstnesis*, 1998. 22 September, No. 273/275.
- Par sabiedrisko pakalpojumu regulatoriem: LR law. *Latvijas Vēstnesis*, 2000. 7 November, No. 394/395.
- Grozījumi Enerģētikas likumā: LR law. *Latvijas Vēstnesis*, 2001. 30 May, No. 83.
- Valsts pārvaldes iekārtas likums: LR law. *Latvijas Vēstnesis*, 2002. 21 June, No. 94.
- Administratīvā procesa likuma spēkā stāšanās likums: LR law. *Latvijas Vēstnesis*, 2002. 28 June, No. 97.
- Siltumenerģijas piegādes un lietošanas noteikumi. MK noteikumi Nr. 876. *Latvijas Vēstnesis*, 2008. 29 October, No. 168.
- Noteikumi par regulējamiem sabiedrisko pakalpojumu veidiem. MK noteikumi Nr. 1227. *Latvijas Vēstnesis*, 2009. 29 October, No. 172.
- Siltumenerģijas apgādes pakalpojumu tarifu aprēķināšanas metodika. SPRK lēmums Nr. 1/7. *Latvijas Vēstnesis*, 2010. 20 April, No. 62.
- Koģenerācijas tarifu aprēķināšanas metodika. SPRK lēmums Nr. 1/10. *Latvijas Vēstnesis*, 2010. 17 June, No. 96.
- Energy Act of the Republic of Bulgaria. Available: www.dker.bg/files/DOWNLOAD/energy_act_en.pdf [last viewed 27.08.2014].
- Ordinance on regulating the prices of heat supply of the Republic of Bulgaria. Available: www.dker.bg/files/DOWNLOAD/ordinance_heat_en.pdf [last viewed 27.08.2014].
- Act on the regulation of energy activities of the Republic of Croatia. Available: www.hera.hr/en/docs/OG_2004_3077.pdf [last viewed 27.08.2014].
- District Heating Act of the Republic of Estonia. Available: www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/530102013083/consolide/current [last viewed 27.08.2014].
- Statutes of Estonian Competition Authority. Available: www.konkurentsiamet.ee/public/Statutes_of_Estonian_Competition.pdf [last viewed 27.08.2014].
- Law of the Republic of Lithuania on Heat sector. Available: www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_e?p_id=350871&p_tr2=2# [last viewed 27.08.2014].
- Regulations of the National Commission for Energy Control and Prices of the Republic of Lithuania. Available: www.regula.lt/en/Pages/regulations.aspx [last viewed 27.08.2014].

Case law

Latvijas Republikas Satversmes tiesas 1999. gada 1. oktobra spriedums lietā Nr. 03-05(99). Latvijas Vēstnesis, 1999. 5 October, No. 325/327.

Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2005. gada 21. novembra spriedums lietā Nr. 2005-03-0306. Latvijas Vēstnesis, 2005. 25 November, No. 189.

Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2006. gada 2. novembra spriedums lietā Nr. 2006-07-01. Latvijas Vēstnesis, 2006. 7 November, No. 177.

Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2009. gada 26. novembra spriedums lietā Nr. 2009-08-01. Latvijas Vēstnesis, 2009. 27 November, No. 187.

Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2010. gada 15. marta spriedums lietā Nr. 2009-44-01. Latvijas Vēstnesis, 2010. 17 March, No. 43.

Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2010. gada 1. decembra spriedums lietā Nr. 2010-21-01. Latvijas Vēstnesis, 2010. 3 December, No. 192.

Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2013. gada 2. aprīļa spriedums lietā SKA-121/2013.

Other

About Energy Agency. Available: www.agen-rs.si/en/informacija.asp?id_meta_type=27&id_informacija=634 [last viewed 27.08.2014].

ACM sets tariffs of new Dutch Heat Act. Available: www.acm.nl/en/publications/publications/12530/ACM-sets-tariff-of-new-Dutch-Heat-Act/ [last viewed 27.08.2014].

CRE's missions. Available: www.cre.fr/en/presentation/missions [last viewed 27.03.2014].

Ei's supervision regarding district heating. Available: ei.se/en/District-heating/Eis-supervision-regarding-district-heating/ [last viewed 27.08.2014].

Informatīvais ziņojums par enerģētikas politikas finansēšanu laika posmā no 2014. līdz 2020. gadam. Available: tap.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?dateFrom=2013-09-02&dateTo=2014-09-02&txt=ener%C4%A3%C4%93tikas+politikas+finans%C4%93%C5%A1an&org=0&area=0&type=0 [last viewed 25.05.2014].

Koncepcija "neatkarīgo" jeb patstāvīgo iestāžu statusa regulēšanai. Available: www.polsis.mk.gov.lv/view.do?id=1780 [last viewed 30.03.2014].

Siltumapgāde. Available: www.em.gov.lv/em/2nd/?cat=30176 [last viewed 29.07.2014].

The Bundesnetzagentur's duties. Available: http://www.bundesnetzagentur.de/cln_1421/EN/General/Bundesnetzagentur/About/Functions/functions_node.html [last viewed 30.03.2014].

The Danish Regulatory Authority DERA. Available: <http://energitilsynet.dk/tool-menu/english/> [last viewed 30.03.2014].

Edvīns Danovskis, Dr. iur.

University of Latvia, Latvia, Lect. / Latvijas Universitāte, Latvija, lekt.

ATBILSTĪGA ATLĪDZINĀJUMA IZPRATNE ADMINISTRATĪVAJĀS TIESĪBĀS

THE UNDERSTANDING OF EFFECTIVE REMEDY IN ADMINISTRATIVE LAW

Summary

The article analyses the concept of effective remedy in administrative law. Effective remedies in administrative law can be classified in two groups: procedural remedies and material remedies. Procedural remedies include annulment of administrative act, declaration of illegality of administrative act, etc. Material remedies or state liability measures include apology by the authorities and monetary compensation. Personal and moral damage should not be a mandatory precondition in order to grant measures of state liability. The law should provide that measures of state liability are applicable whenever application of other remedies is ineffective. If the illegal activity of state has caused actual consequences and probable emotional disturbances, then such factors should be taken in consideration when deciding on type and amount of effective remedy.

Keywords: effective remedies, legal remedies, personal damage, moral damage, state liability.

Atslēgvārdi: atbilstīgs atlīdzinājums, tiesiskās aizsardzības līdzekļi, personiskais kaitējums, morālais kaitējums, valsts atbildība.

Ievads

2012. gada nogalē Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likuma¹ (turpmāk – Zaudējumu atlīdzināšanas likums) pārejas noteikumos Ministru kabinetam tika uzdots līdz 2013. gada 31. decembrim izstrādāt un iesniegt Saeimai nepieciešamos likumprojektus, lai pilnveidotu valsts nodarīto zaudējumu atlīdzināšanu privātpersonām.² Gan nekonkrētā uzdevuma, gan īsā termiņa dēļ šo likumdevēja lēmumu nevar uzskatīt par sevišķi pārdomātu. Neizbrīna, ka neviens uz minētā uzdevuma izpildi vērsts likumprojekts Saeimā vēl nav iesniegts. Taču uzdevums mudina pārdomāt “pagātnes mācības un nākotnes izaicinājumus”, kas izriet no Zaudējumu atlīdzināšanas likuma līdzšinējās piemērošanas.

¹ Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2005. 17. jūnijs, Nr. 96 (3254).

² Grozījumi Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likumā: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2012. 31. oktobris, Nr. 172 (4775).

Līdz šim vairākos pētījumos,³ tostarp pēdējo divu gadu laikā Latvijas Universitātē ļoti sekmīgi aizstāvētos bakalaura darbos,⁴ norādīts, ka personiskā un morālā kaitējuma jēdziens pārklājas, ka praksē ne vienmēr tos iespējams nošķirt (jo sevišķi, ja persona vienlaikus prasa atlīdzināt gan personisko, gan morālo kaitējumu), un tādēļ personiskā un morālā kaitējuma institūti nav nepieciešams normatīvi norobežot. Kaut arī civiltiesībās un administratīvajās tiesībās atbilstīga atlīdzinājuma funkcijas un tiesiskais regulējums būtiski atšķiras, bez ievēribas nevar atstāt civiltiesību apakšnozarē izteikto ierosinājumu atteikties no jēdziena “morālā kaitējuma atlīdzināšana”, tā vietā piedāvājot terminu “mierinājuma nauda”.⁵ Acīmredzot nākotnē atbilstīga atlīdzinājuma regulējums administratīvajās tiesībās būs jāpārskata, tādēļ šajā rakstā konceptuāli runāts par to, ka atlīdzinājuma regulējumā ir iespējams atteikties no kaitējuma kā obligāta valsts atbildības priekšnoteikuma, tādējādi vienkāršojot atlīdzinājuma izpratni un arī juridisko argumentāciju atlīdzinājuma lietās. Cerams, ka gan minētie pētījumi, gan šis raksts rosinās Zaudējumu atlīdzināšanas likuma regulējumu padarīt skaidrāku un uzlabot atlīdzinājuma kultūru administratīvajās tiesībās.

Atbilstīga atlīdzinājuma jēdziens Satversmes 92. pantā

Satversmes⁶ 92. panta trešais teikums nosaka: *nepamatota tiesību aizskāruma gadījumā ikvienam ir tiesības uz atbilstīgu atlīdzinājumu*. “Atbilstīgs atlīdzinājums” nav sevišķi veiksmīgs formulējums, jo vedina domāt, ka pants paredz tikai vienu tiesiskās aizsardzības līdzekli – samaksu naudā.⁷ Taču vārdam “atlīdzinājums” Satversmes 92. pantā ir daudz plašāka nozīme. Satversmes tiesa ir atzinusi, ka Satversmes 92. panta trešais teikums, tāpat kā Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas (turpmāk – Konvencija) 13. pants⁸ un ANO Starptautiskā pakta par

³ Sk.: Danovskis E. Morālā kaitējuma atlīdzināšana administratīvajās lietās. Tiesu prakses apkopojums. Rīga: Latvijas Republikas Augstākā tiesa, 2011. Pieejams: [http://www.at.gov.lv/files/uploads/files/docs/morala_kaitejuma_atlidzinasana_30112011%20\(2\).doc](http://www.at.gov.lv/files/uploads/files/docs/morala_kaitejuma_atlidzinasana_30112011%20(2).doc) [aplūkots 2014. gada 17. augustā]; Danovskis E. Publiskas personas publiski tiesiskās atbildības priekšnoteikumi. No: Inovāciju juridiskais nodrošinājums: LU 70. konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2012, 224.–230. lpp.

⁴ Priekulis J. Personiskā kaitējuma atlīdzinājums juridiskai personai administratīvajā procesā. Jurista Vārds, 2014. 26. augusts, Nr. 33 (835); Reneslāce L. Personiskā kaitējuma institūta problemātika administratīvajā procesā. Bakalaura darbs. 2013 (nav publicēts, pieejams LU Juridiskās fakultātes Valststiesību zinātņu katedrā).

⁵ Torgāns K. Atbildības par morālo kaitējumu aktualitātes. No: Tiesību efektīvas piemērošanas problemātika: LU 72. zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2014, 121.–136. lpp.

⁶ Latvijas Republikas Satversme: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 1993. 1. jūlijs, Nr. 43.

⁷ Briede J., Višķere I., Litvins G., Bitāns A., Danovskis E. Satversmes 92. panta komentārs. No: Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskā vadībā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011, 149. lpp.

⁸ Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 13. pants: *Ikvienam, kura tiesības un brīvības, kas noteiktas šajā Konvencijā, tiek pārkāptas, ir efektīvas aizsardzības nodrošinājums valsts institūcijās, neskatoties uz to, ka pārkāpumu ir izdarījušas personas, pildot dienesta pienākumus*.

pilsoņu un politiskajām tiesībām (turpmāk – Pakts) 2. panta trešā daļa,⁹ paredz vispārēju tiesību aizsardzības garantiju.¹⁰ Minētajos Konvencijas un Pakta pantos lietots formulējums “efektīvs tiesiskās aizsardzības līdzeklis” (angl. – *effective remedy*), kas precīzāk izsaka arī Satversmes 92. panta trešā teikuma jēgu. Tātad jēdziens “atbilstīgs atlīdzinājums” pilnībā atbilst jēdzienam “efektīvs tiesiskās aizsardzības līdzeklis”.¹¹ Respektējot Satversmes terminoloģiju, turpmāk šajā rakstā tomēr pārsvārā lietots jēdziens “atbilstīgs atlīdzinājums”.

Atbilstīga atlīdzinājuma izpausmes ir ārkārtīgi daudzveidīgas, jo šis formulējums attiecas uz jebkādu nepamatotu tiesību aizskārums.¹² Izsmēļošs atbilstīga atlīdzinājuma veidu saraksts nepastāv, taču gan Pakta, gan Konvencijas komentāros apkopotie prakses piemēri var palīdzēt gūt ieskatu šā jēdziena saturā. Tā Pakta 2. panta komentārā norādīts, ka tiesiskās aizsardzības līdzekļus nosacīti var iedalīt šādi: iepriekšējā stāvokļa atjaunošana (*restitution*), kompensēšana (*compensation*), rehabilitācija (*rehabilitation*), gandarīšana (*satisfaction*) un garantijas pārkāpumu neatkārtot (*guarantees of non repetition*).¹³ Piemēram, iepriekšējā stāvokļa atjaunošanā ietilpst nelikumīgi atņemta īpašuma vai naudas atdošana, atļauja vecākiem piekļūt bērniem, kuri iepriekš nelikumīgi nošķirti no vecākiem, nepareizi izspriestas lietas pārskatīšana, nelikumīgi atlaista ierēdņa atjaunošana amatā, cilvēktiesības aizskaroša likuma atcelšana, nelikumīga administratīva vai tiesas nolēmuma atcelšana vai šādu nolēmumu neizpildīšana u. c. Gandarīšana aptver tādus atlīdzinājuma veidus kā pārkāpuma atzīšana, atvainošanās, patiesības noskaidrošana, pienācīga krimināllietas izskatīšana u. tml. Protams, daudzos gadījumos vienīgais atlīdzinājums var būt mantiska kompensācija par mantisko vai nemantisko kaitējumu.¹⁴ Ja viens atlīdzinājuma

⁹ Starptautiskā pakta par pilsoņu un politiskajām tiesībām 2. panta trešā daļa: *Ikviena šā Pakta dalībvalsts apņemas nodrošināt jebkurai personai, kuras šajā Paktā atzītās tiesības un brīvības ir pārkāptas, efektīvu aizsardzības līdzekli arī tad, ja minēto pārkāpumu izdarījušas personas, kas rikojušas kā oficiāli pārstāvji.*

¹⁰ Par likuma “Par izziņas iestādes, prokuratūras vai tiesas nelikumīgas vai nepamatotas rīcības rezultātā nodarīto zaudējumu atlīdzināšanu” 2. panta un Ministru kabineta 1998. gada 31. augusta noteikumu Nr. 327 “Pieteikumu iesniegšanas un izskatīšanas, lēmumu pieņemšanas, darba garantiju un sociālo garantiju atjaunošanas un zaudējumu atlīdzības izmaksas kārtība” 3. punkta 1. apakšpunkta atbilstību Satversmes 91. un 92. pantam: Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2001. gada 5. decembra spriedums lietā Nr. 2011-07-0103. Secinājumu daļas 2. punkts. Latvijas Vēstnesis, 2001. 7. decembris, Nr. 178 (2565).

¹¹ Sk. arī: Briede J., Višķere I., Litvins G., Bitāns A., Danovskis E. Satversmes 92. panta komentārs. No: Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskā vadībā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011, 149.–150. lpp.

¹² Par nepamatota tiesību aizskārums jēdzienu plašāk sk.: Danovskis E. Nepamatota tiesību aizskārums jēdziens Satversmes 92. pantā. No: Tiesību efektīvas piemērošanas problemātika: LU 72. zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2014, 328.–335. lpp.

¹³ Šāds vispārināts atbilstīga atlīdzinājuma iedalījums izmantots ANO Ģenerālās asamblejas rezolūcijā par principiem, kas ievērojami, nosakot atlīdzinājumu smagos starptautisko cilvēktiesību pārkāpumos un kara noziegumos cietušajiem. Sk.: Resolution adopted by the General Assembly on 16 December 2005, No. 60/147. Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Human Rights Law and Serious Violations of International Humanitarian Law. Pieejams: <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/RemedyAndReparation.aspx> [aplūkots 2014. gada 17. augustā].

¹⁴ Nowak M. U. N. Covenant on Civil and Political Rights. CCPR Commentary. 2nd revised edition. [B.v.] N. P. Engel, Publisher, 2005, p. 70–72.

veids konkrētā situācijā nav pietiekams, tad par atbilstīgu atlīdzinājumu var uzskatīt vairāku atlīdzinājuma veidu kopumu.¹⁵

Atbilstīga atlīdzinājuma veidi administratīvajās tiesībās

Administratīvajās tiesībās atbilstīga atlīdzinājuma izpausmes ir daudzveidīgas; savā ziņā viss Administratīvā procesa likuma¹⁶ regulējums ir vērsts uz to, lai nodrošinātu personai atbilstīgu atlīdzinājumu jeb efektīvus tiesiskās aizsardzības līdzekļus pret valsts pārvaldes radītiem tiesību aizskārumiem. Satversmes 92. panta izpratnē atbilstīga atlīdzinājuma veidi var būt prettiesiska administratīva akta atcelšana, atzīšana par spēkā neesošu vai prettiesisku, faktiskās rīcības veikšana vai pārtraukšana, kā arī citi Administratīvā procesa likuma 184. pantā norādītie prasījumi, prettiesiska administratīvā akta izpildes seku novēršana, pagaidu aizsardzības līdzekļa piemērošana, rakstveida atvainošanās, atlīdzinājums naudā u. c. Tātad Satversmē noteiktā prasība pēc atbilstīga atlīdzinājuma var būt izpildīta ar to vien, ka prettiesisks administratīvais akts tiek atcelts vai atzīts par prettiesisku vai vispārinot – ka tiek apmierināts personas pamatprasījums. Taču daudzos gadījumos ar to nepietiek un ir jāpiemēro vēl citi atlīdzinājuma veidi, tostarp atlīdzinājums naudā.

Iepriekš minētos atlīdzinājuma līdzekļus teorētiski iespējams iedalīt divās grupās: procesuālajos atlīdzinājuma līdzekļos un materiālajos atlīdzinājuma līdzekļos.¹⁷ Pie procesuālajiem atlīdzinājuma līdzekļiem pieder tādi atlīdzinājuma līdzekļi kā administratīvā akta (faktiskās rīcības) apstrīdēšanas un pārsūdzēšanas institūts (tostarp apstrīdēšanas un pārsūdzēšanas sekas – administratīvā akta atcelšana, atzīšana par spēkā neesošu, atzīšana par prettiesisku, grozīšana utt.), pagaidu aizsardzības līdzekļa piemērošana, prettiesiska administratīvā akta izpildes seku novēršana u. c. Savukārt pie materiālajiem atlīdzinājuma līdzekļiem pieskaitāmi tādi atlīdzinājuma līdzekļi, kuri tiesību aizskārums dēļ publiskai personai rada jaunu, papildu pienākumu pret privātpersonu. Šobrīd par šādiem atlīdzinājuma veidiem var uzskatīt publiskas personas pienākumu atvainoties privātpersonai un atlīdzinājumu naudā. Materiālos atlīdzinājuma līdzekļus pieņemts dēvēt arī par valsts atbildību,¹⁸ ko var uzskatīt par

¹⁵ Sk.: Ovey W., White R. Jacobs and White, *The European Convention on Human Rights*. Fourth Edition. Oxford: Oxford University Press, 2006, p. 464–465 un tur ietvertās atsauces uz Eiropas Cilvēktiesību tiesas praksi.

¹⁶ Administratīvā procesa likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2001. 14. novembris, Nr. 164 (2551).

¹⁷ Uz šāda dalījuma nozīmi norādīts arī Pakta komentārā: [...] *one has to distinguish between the procedural right to an effective remedy and the substantive right to reparation of victims*. Nowak M. U. N. Covenant on Civil and Political Rights. CCPR Commentary. 2nd revised edition. [B.v.] N. P. Engel, Publisher, 2005, p. 70.

¹⁸ Nav pareizs uzskats, ka par valsts atbildību uzskatāmi visi prasījumi, ko indivīds var vērst pret valsti (šāds viedoklis izteikts Gredzena I. Valsts atbildība un tās veidi. Zaudējumu atlīdzība administratīvajā procesā. [B.v.]: Sabiedriskās politikas centrs Providus, 2004, 15. lpp.). Prasījums pret valsti var būt arī par pensijas piešķiršanu, licences izsniegšanu utt. Acimredzot tik plašu prasījumu loku nevarētu dēvēt par valsts atbildību. Valsts atbildība, tāpat kā citi juridiskās atbildības veidi, vienmēr rada attiecīgajam subjektam jaunu, papildu pienākumu.

atsevišķu juridiskās atbildības veidu.¹⁹ Šādam atlīdzinājuma līdzekļu iedalījumam administratīvajās tiesībās pārsvarā ir tikai teorētiska nozīme. Praktiska nozīme nošķirt šos atlīdzinājuma līdzekļus ir likumdošanas vajadzībām: procesuālos atlīdzinājuma līdzekļus galvenokārt regulē Administratīvā procesa likums, taču valsts atbildības regulējumam nepieciešams atsevišķs, detalizētāks regulējums.

Jāuzsver, ka Administratīvā procesa likuma 8. nodaļa *Atlīdzinājums* regulē tikai daļu no atlīdzinājuma līdzekļiem administratīvajā procesā – iepriekšējā stāvokļa atjaunošanu un atlīdzinājumu naudā (Administratīvā procesa likuma 94. panta ceturtdā daļa). Savukārt iepriekšējā stāvokļa atjaunošana ir nevis atsevišķs atlīdzinājuma līdzeklis, bet gan jēdziens, kas apvieno vairākus konkrētus atlīdzinājuma līdzekļus. Iepriekšējā stāvokļa atjaunošana var aptvert gan administratīvā akta atcelšanu (piemēram, prettiesiska lēmuma par disciplinārsodu atcelšana ierēdnim), gan administratīvā akta izdošanu (piemēram, lēmums, ar kuru turpina pabalsta izmaksu), gan faktiskās rīcības veikšanu (piemēram, iepriekš pārraksts ielas aizbēršanu). Turklāt Administratīvā procesa likuma 8. nodaļa šos atlīdzinājuma līdzekļus paredz piemērot tikai tad, ja prettiesiskās rīcības rezultātā norādīti zaudējumi, personiskais un morālais kaitējums. Šāda pati konstrukcija ietverta arī Zaudējumu atlīdzināšanas likumā. Taču ir skaidrs, ka iepriekšējā stāvokļa atjaunošana tiek plaši lietota arī tad, ja prettiesiskā rīcība nav radījusi kaitējumu.

Kaitējuma esībai nav jābūt valsts atbildības obligātam priekšnoteikumam

Zaudējumu atlīdzināšanas likums paredz, ka valsts atbildības (iestādes rakstveida vai publiskas atvainošanās un atlīdzinājuma naudā) obligāts priekšnoteikums ir zaudējumi,²⁰ personiskais kaitējums vai morālais kaitējums. Tātad nepietiek ar to vien, ka iestāde izdevusi prettiesisku administratīvu aktu vai faktisko rīcību – vēl nepieciešams konstatēt, ka šīs rīcības rezultātā privātpersonai radīts kaitējums. Šai rakstā netiek apšaubīts, ka atlīdzinājums par zaudējumiem iespējams tikai tad, ja tiek pierādīta zaudējumu esība. Taču Zaudējumu atlīdzināšanas likumā ietvertā nostādne, ka valsts atbildības obligāts priekšnoteikums ir personiskā un morālā kaitējuma esība, ir kļūdaina. Uzskatāmu ieskatu problēmā sniedz administratīvā lieta, kuras rezultātā Satversmes tiesa atzina Zaudējumu atlīdzināšanas likuma 8. panta otro daļu (izsmeļoši noteica gadījumus, kad juridiska persona var prasīt atlīdzinājumu par personisko kaitējumu) par neatbilstošu Satversmes 92. panta trešajam teikumam.²¹

¹⁹ Par to rakstīts arī: Torgāns K. Mantiskā atbildība privātajās un publiskajās tiesībās. Jurista Vārds, 2011. 15. novembris, Nr. 46 (693), raksta sadaļā *Jauns atbildības veids administratīvajās tiesībās*.

²⁰ Zaudējumu atlīdzināšanas likumā lietots formulējums “mantiskie zaudējumi”, kas ir juridiska liekvārdība (zaudējumi vienmēr ir mantiski), savukārt termins “zaudējumi” attiecināts uz visiem kaitējuma veidiem. Šis ir viens no likuma terminoloģijas trūkumiem.

²¹ Par Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likuma 8. panta otrās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. panta trešajam teikumam: Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2012. gada 6. jūnija spriedums lietā Nr. 2011-21-01. Latvijas Vēstnesis, 2012. 7. jūnijs, Nr. 89 (4692).

Biedrība *Daugavas Vanagi* 2009., 2010. un 2011. gadā iesniedza iesniegumu Rīgas pašvaldībā, lūdzot saskaņot gājiena rīkošanu pie Brīvības pieminekļa 16. martā. Pašvaldība katrā no minētajiem gadiem pieņēma lēmumu vai nu atteikt gājiena rīkošanu, vai noteikt gājienam ierobežojumus. Pamatojoties uz biedrības pieteikumiem, administratīvā tiesa atzina pašvaldības lēmumus par prettiesiskiem. Iesniedzot pieteikumu par lēmuma atcelšanu 2011. gadā, biedrība prasīja atļūdzināt arī personisko un morālo kaitējumu. Pēc tam, kad Satversmes tiesa, pamatojoties uz Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta pieteikumu, Zaudējumu atļūdzināšanas likuma 8. panta otro daļu atzina par neatbilstošu Satversmes 92. panta trešajam teikumam, administratīvā tiesa apmierināja biedrības pieteikumu par personiskā kaitējuma atļūdzinājumu, uzliekot pienākumu Rīgas domei publiski atvainoties pieteicējai.²² Administratīvās tiesas lēmumā jautājumā par personiskā kaitējuma esību norādīts vien šādi: *Tiesa apmierināja pieteicējas prasījumu par Rīgas pilsētas izpilddirektora [...] lēmuma [...] atcelšanu. Tādējādi pieteicējai ir tiesisks pamats prasīt personiskā kaitējuma atļūdzināšanu.*²³ Tālāk spriedumā norādīts, ka ar lēmumu aizskartas pieteicējas Satversmē noteiktās pamattiesības uz gājienu brīvību.

No iepriekš minētā izriet, ka biedrībai ir tiesības uz atļūdzinājumu par personisko kaitējumu tādēļ vien, ka lēmums aizliegt gājienu ir prettiesisks. Pēc būtības tas ir pareizi, taču liek uzdot jautājumu: kāds personiskais kaitējums šajā lietā bija nodarīts biedrībai? Skaidrs, ka pašvaldības lēmums aizliegt rīkot gājienu ierobežo Satversmē noteiktās pamattiesības uz gājienu brīvību. Taču šajā gadījumā nav iespējams norobežot divus likumā noteiktos atļūdzinājuma priekšnoteikumus – prettiesisko lēmumu un personisko kaitējumu. Respektīvi, šajā lietā atļūdzinājuma priekšnoteikums ir tikai viens juridisks fakts – būtisku tiesību aizskārums radījušais prettiesiskais administratīvais akts. Gājienu brīvības aizliegums ir administratīvā akta tiesiskās sekas, kas nav nošķiramas no paša administratīvā akta. Līdzīgi secinājumi izdarāmi daudzās lietās, kurās apmierināts pieteikums par morālā kaitējuma atļūdzināšanu.

Zaudējumu atļūdzināšanas likuma 9. pantā noteikts, ka *morālais kaitējums šā likuma izpratnē ir personiskais kaitējums, kas izpaužas kā fiziskās personas ciešanas, kuras tai izraisījis būtisks šīs personas tiesību vai ar likumu aizsargāto interešu prettiesisks aizskārums.* Savukārt likuma 11. panta trešajā daļā noteikts, ka *morālā kaitējuma atļūdzinājuma tiesiskais pamats uzskatāms par pierādītu, ja ir pierādīts fiziskās personas tiesību vai ar likumu aizsargāto interešu aizskārums. Privātpersonai ir pienākums norādīt morālā kaitējuma atļūdzinājuma apmēru.* No šīm normām izriet: kolīdz konstatēts būtisks tiesību aizskārums, tā uzskatāms, ka nodarīts morālais kaitējums. Arī Administratīvā procesa likuma 49. panta trešajā daļā prezumēts, ka šajā daļā minētajā gadījumā procesuālā termiņa neievērošana *jau pati par sevi uzskatāma par morālu kaitējumu.* Tādējādi Zaudējumu atļūdzināšanas likumā ietvertais morālā kaitējuma institūts ir juridiska fikcija, kuras mērķis ir nodrošināt personai efektīvu tiesiskās aizsardzības līdzekli – rakstveida vai publisku atvainošanos vai atļūdzinājumu naudā. Ir svarīgi saprast, ka bieži vien realitātē nekāds kaitējums nepastāv, taču tas nenozīmē,

²² Sk.: Administratīvās rajona tiesas Rīgas tiesu nama 2012. gada 22. novembra spriedums lietā Nr. A420458811. Pieejams: <http://tiesas.lv/nolemumi/pdf/123050.pdf> [aplūkots 2014. gada 17. augustā].

²³ Turpat, 7. punkts.

ka personai nav tiesību saņemt atvainošanos vai atlīdzinājumu naudā. Šobrīd, piemērojot Zaudējumu atlīdzināšanas likumu, nākas izlīdzēties ar atziņu, ka ar jēdzienu “personiskais/morālais kaitējums” saprotams gan tiesību aizskārums kā tāds, gan arī tiesību aizskāruma rezultātā radušās sekas.²⁴

2011. gadā veiktais tiesu prakses apkopojums par morālā kaitējuma atlīdzināšanu²⁵ jau norādīja uz šā institūta izpratnes problēmām tiesu praksē. Daļā nolēmumu redzams, ka morālais kaitējums tiek izprasts kā “morālas ciešanas”, personas iekšējie pārdzīvojumi u. c. psihei kaitējoši procesi. Turpretim daļā nolēmumu atlīdzinājums noteikts, neiedziļinoties personas emocionālajās problēmās – kolīdz tiesa konstatē būtisku tiesību aizskārumu, tā piešķir atlīdzinājumu par morālo kaitējumu.²⁶ Likumam un valsts atbildības institūta būtībai atbilst pēdējā pieeja. Morālā kaitējuma institūta primārā jēga nav atlīdzināt emocionālus pārdzīvojumus vai “morālas ciešanas”, bet gan nodrošināt tiesības saņemt atvainošanos vai atlīdzinājumu naudā gadījumos, kad citu atlīdzinājuma veidu piemērošana nav efektīva jeb atbilstoša.

Pārlūkojot pēdējo divu gadu laikā pieņemtos spriedumus lietās, kurās prasīts atlīdzināt morālo kaitējumu, var secināt, ka lielākajā daļā gadījumu tiesas morālā kaitējuma institūtu piemēro pareizi, respektīvi, neiedziļinās pieteikumā iztirtajos emocionālajos pārdzīvojumos un kaitējumu atbilstoši likumam prezumē, galveno vērību pievēršot tam, kāds atlīdzinājuma veids būtu atbilstošs tiesību aizskārūmam. Piemēram, konstatējot, ka pašvaldības lēmums par būvatļaujas atcelšanu ir pretrastisks, administratīvā apgabaltiesa uzreiz pāriet pie jautājuma pie atlīdzinājuma veida noteikšanu.²⁷ Citā lietā apgabaltiesa secināja, ka ar *Lēmumu pieteicējam tika ierobežotas tiesības privatizācijas ceļā iegūt īpašumā Dzīvokli, t. i., ar Lēmumu tika aizskartas pieteicēja tiesības brīvi rīkoties ar pieteicējam piekritošu mantu. Apgabaltiesa atzīst, ka minētais tiesību aizskārums ir uzskatāms par būtisku pieteicēja tiesību aizskārumu un līdz ar to pieteicējam ir tiesības uz morālā kaitējuma atlīdzinājumu.*²⁸ Vēl kodolīgāks secinājums – [ņ]emot vērā, ka koku ciršana netika saskaņota ar pieteicēju, līdz ar to Lēmums atzīts par pretrastisku, apgabaltiesa atzīst, ka pieteicējam ir tiesības prasīt morālā kaitējuma atlīdzinājumu.²⁹ Neviēnā no minētajiem spriedumiem nav norādes uz reālu kaitējumu, kas būtu nodarīts pieteicējiem.

Iepriekš minētie piemēri ir tikai neliela daļa no tām lietām, kurās apmierināts prasījums par morālā kaitējuma atlīdzinājumu, lai gan realitātē nekādas kaitējuma izpausmes nav konstatējamas. Protams, ir arī daudzi gadījumi, kad pieteicējam pretrastiskā rīcība radījusi arī reālas neērtības. Piemēram, pretrastisks atteikums izdot pasi

²⁴ Reneslāce L. Personiskā kaitējuma institūta problemātika administratīvajā procesā. Bakalaura darbs. 2013, 18.–19., 52. lpp. (nav publicēts, pieejams LU Juridiskās fakultātes Valsts tiesību zinātņu katedrā).

²⁵ Danovskis E. Morālā kaitējuma atlīdzināšana administratīvajās lietās. Tiesu prakses apkopojums. Rīga: Latvijas Republikas Augstākā tiesa, 2011. Pieejams: [http://www.at.gov.lv/files/uploads/files/docs/morala_kajtejuma_atlidzinasana_30112011%20\(2\).doc](http://www.at.gov.lv/files/uploads/files/docs/morala_kajtejuma_atlidzinasana_30112011%20(2).doc) [aplūkots 2014. gada 17. augustā].

²⁶ Turpat, sk. 30. un turpmākos punktus.

²⁷ Administratīvās apgabaltiesas 2012. gada 3. jūlija spriedums lietā Nr. A42991309, 16. punkts. Pieejams: <http://tiesas.lv/nolemumi/pdf/127868.pdf> [aplūkots 2014. gada 17. augustā].

²⁸ Administratīvās apgabaltiesas 2014. gada 8. aprīļa spriedums lietā Nr. A420754510, 13. punkts. Pieejams: <http://tiesas.lv/nolemumi/pdf/154336.pdf> [aplūkots 2014. gada 17. augustā].

²⁹ Administratīvās apgabaltiesas 2014. gada 20. marta spriedums lietā Nr. A42790509, 14.1. punkts. Pieejams: <http://tiesas.lv/nolemumi/pdf/151786.pdf> [aplūkots 2014. gada 17. augustā].

liedz doties iepriekš plānotā ceļojumā; prettiesiska ierēdņa atbrīvošana no amata un ar to saistītais ienākumu trūkums uz laiku radījis grūtības izpildīt iepriekš uzņemtas saistības; prettiesisks atteikums reģistrēt jaundzimušo iedzīvotāju reģistrā liedzis bērnu pieteikt bērnudārzā, saņemt pabalstu u. c. Nevajadzētu arī pilnībā noniecināt emocionālo pārdzīvojumu nozīmi – lietas objektīvi konstatējamie apstākļi tiesai var radīt pārliecību, ka prettiesiskā rīcība normālai personai varēja tādus radīt.³⁰ Taču nevajag uzskatīt, ka ikkatrs būtisks tiesību aizskārums personai rada emocionālus pārdzīvojumus; tādu esība varētu būt pieņemama tikai izņēmuma gadījumos, kad prettiesiskā rīcība privātpersonai radījusi sevišķi intensīvas neērtības. Šādos gadījumos emocionāli pārdzīvojumi ņemami vērā, nosakot atlīdzinājuma veidu.

Vēlreiz jāuzsver, ka ne katrs prettiesisks administratīvs akts vai faktiskā rīcība rada valsts atbildību. Valsts atbildība iestājas tikai par būtiskiem tiesību aizskārumiem. Piemēram, kādā lietā tiesa konstatēja, ka mātei prettiesiski bija atņemtas bērna aprūpes tiesības; bērns tika nodots pilnīgā tēva aprūpē. Izskatot mātes iesniegto prasījumu par atlīdzinājumu naudā (pieteikums bija iesniegts bērna vārdā), tiesa konstatēja, ka bērns laikā, kamēr mātei bija atņemtas aprūpes tiesības, nebija izjutis nekādas neērtības, tādēļ prasījumu par atlīdzinājumu noraidīja. Arī Augstākās tiesas Senāts atzina, ka atlīdzinājums naudā šajā lietā nav piešķirams, jo [...] *tas vien, ka atlīdzinājuma prasījuma tiesiskais pamats pastāv, nenozīmē, ka nodarīts morāls kaitējums jeb radītas tādas faktiskas sekas, kas atlīdzināmas. [...] [z]audējumu atlīdzināšanas likuma 11. panta trešā daļa tulkojama kopsakarā ar šā likuma 9. pantu, kas paredz atlīdzināt tikai tādas ciešanas, kuras izraisījis būtisks tiesību aizskārums.*³¹ Tātad atlīdzinājums šajā lietā netika piešķirts tādēļ, ka nebija konstatēts būtisks tiesību aizskārums.

Prettiesiskas rīcības rezultātā radītās neērtības ir tikai faktori, kas nosaka atlīdzinājuma veida un apmēra izvēli. Uzskats, ka personai ar būtisku tiesību aizskārumu ir nodarīts morāls kaitējums (vai piemērā ar biedrību *Daugavas Vanagi* – personiskais kaitējums), būtībā ir lieks, jo pilnīgi pietiek ar vienu juridisku priekšnoteikumu – būtisku tiesību aizskārumu, kas aptver gan prettiesisko rīcību, gan arī šās rīcības sekas. Mēģinājumi noteikt, kur beidzas “būtisks tiesību aizskārums” un sākas morālais kaitējums, var novest vienīgi pie neauglīgas sholastikas.

Šobrīd morālā kaitējuma institūta izmantojums krietni pārsniedz tikai iedomātu emocionālu pārdzīvojumu atlīdzināšanu. Tā vietā, lai uzturētu nepieciešamību konstatēt personiskā vai morālā kaitējuma esību (vai pieņemt tos kā fikciju), valsts

³⁰ Eiropas Cilvēktiesību tiesa, piešķirot atlīdzinājumu arī par nemantisko kaitējumu (*non-pecuniary loss*), ņem vērā arī tādus faktorus kā sāpes un ciešanas, aizvainojuma, bezpalīdzības un izmisuma sajūtas. Taču parasti tiesa par tiesību pārkāpumu piešķir konkrētu summu, sīkāk nepaskaidrojot tās piešķiršanas pamatojumu. Sk.: Reid. K. A Practitioner's Guide to the European Convention on Human Rights. 4th edition. London: Sweet & Maxwell, 2011, p. 847. Sal.: Practice Direction. Just Satisfaction Claims. Issued by the President of the Court in accordance with Rule 32 of the Rules of Court on 28 March 2007. Pieejams: http://www.echr.coe.int/Documents/PD_satisfaction_claims_ENG.pdf [aplūkots 2014. gada 17. augustā].

³¹ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2012. gada 15. maija spriedums lietā Nr. SKA-410/2012, 12. punkts. Pieejams: <http://tiesas.lv/nolemumi/pdf/127341.pdf> [aplūkots 2014. gada 19. augustā].

atbildības regulējuma izstrādē uzsvars liekams uz atlidzinājuma jēgu (funkcijām). Satversmes tiesa ir atzinusi, ka atbilstīgam atlidzinājumam ir vairākas funkcijas – kompensācijas, samierināšanas, kā arī vispārējās un speciālās prevencijas funkcija. Minēto funkciju mērķis ir panākt efektīvu taisnīguma atjaunošanu un pamattiesību aizsardzību, jo Satversmes 92. panta trešajam teikumam atbilstošs ir tikai tāds atlidzinājums, kas vienlaikus ir arī efektīvs tiesiskās aizsardzības līdzeklis.³² Tas nozīmē, ka obligāts valsts atbildības priekšnoteikums ir tikai prettiesiska rīcība. Tālāk nepieciešams vispārēji noteikt, ka valsts atbildības līdzekļi – atvainošanās un atlidzinājums naudā – piemērojami tad, ja citu Administratīvā procesā noteikto tiesību īstenošana konkrētajā situācijā, ievērojot tiesību aizskāruma būtiskumu, nav uzskatāma par efektīvu tiesiskās aizsardzības līdzekli. Ja prettiesiskā rīcība privātpersonai radījusi arī objektīvi konstatējamu neērtības (gan reālas sekas, piemēram, veselības bojājumu, brīvības ierobežojumu, gan varbūtējus emocionālus pārdzīvojumus), tad tās ir ņemas vērā, nosakot atlidzinājuma veidu un apmēru.

Kopsavilkums

Atbilstīga atlidzinājuma līdzekļus administratīvajā procesā iespējams iedalīt divās grupās: procesuālajos atlidzinājuma līdzekļos un materiālajos atlidzinājuma līdzekļos. Parasti par atbilstīgu atlidzinājumu ir uzskatāma procesuālā atlidzinājuma līdzekļa piemērošana (piemēram, administratīvā akta atcelšana, atzīšana par prettiesisku u. c.). Tikai izņēmuma gadījumā piemērojami arī materiālie atlidzinājuma līdzekļi (valsts atbildība) – iestādes atvainošanās vai atlidzinājums naudā.

Morālā kaitējuma institūta primārā jēga nav atlidzināt emocionālus pārdzīvojumus vai “morālas ciešanas”, bet gan nodrošināt tiesības saņemt atvainošanos vai atlidzinājumu naudā gadījumos, kad citu atlidzinājuma veidu piemērošana nav efektīva jeb atbilstoša.

Valsts atbildības regulējumā ir iespējams atteikties no personiskā un morālā kaitējuma kā obligāta priekšnoteikuma, lai privātpersona saņemtu atvainošanos vai atlidzinājumu naudā par prettiesisko rīcību. Tā vietā var noteikt, ka valsts atbildības līdzekļi – atvainošanās un atlidzinājums naudā – piemērojami tad, ja citu Administratīvā procesā noteikto tiesību īstenošana konkrētajā situācijā, ievērojot tiesību aizskāruma būtiskumu, nav uzskatāma par efektīvu tiesiskās aizsardzības līdzekli. Ja prettiesiskā rīcība privātpersonai radījusi arī objektīvi konstatējamu neērtības (gan reālas sekas, piemēram, kaitējumu dzīvībai, veselībai, brīvībai, gan varbūtējus emocionālus pārdzīvojumus), tad tās ir ņemamas vērā, nosakot atlidzinājuma veidu un apmēru.

Pētījumu atbalsta Valsts pētījumu programma 2014.–2017. gadam “Tautsaimniecības transformācija, gudra izaugsme, pārvaldība un tiesiskais ietvars valsts un sabiedrības ilgtspējīgai attīstībai – jaunas pieejas ilgtspējīgas zināšanu sabiedrības veidošanai”.

³² Par Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlidzināšanas likuma 8. panta otrās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. panta trešajam teikumam: Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2012. gada 6. jūnija spriedums lietā Nr. 2011-21-01, 11.1. punkts. Latvijas Vēstnesis, 2012. 7. jūnijs, Nr. 89 (4692).

BIBLIOGRĀFIJA

Monogrāfijas

- Briede J., Višķere I., Litvins G., Bitāns A., Danovskis E. Satversmes 92. panta komentārs. No: Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskā vadībā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011, 119.–164. lpp.
- Gredzena I. Valsts atbildība un tās veidi. Zaudējumu atlīdzība administratīvajā procesā. [B.v.]: Sabiedriskās politikas centrs "Providus", 2004.
- Nowak M. U. N. Covenant on Civil and Political Rights. CCPR Commentary. 2nd revised edition. [B.v.] N. P. Engel, Publisher, 2005.
- Ovey W., White R. Jacobs and White, The European Convention on Human Rights. 4th edition. Oxford: Oxford University Press, 2006.
- Reid K. A Practitioner's Guide to the European Convention on Human Rights. 4th edition. London: Sweet & Maxwell, 2011.

Raksti krājumos

- Danovskis E. Nepamatota tiesību aizskāruma jēdziens Satversmes 92. pantā. No: Tiesību efektīvas piemērošanas problemātika: LU 72. zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2014, 328.–335. lpp.
- Danovskis E. Publiskas personas publiski tiesiskās atbildības priekšnoteikumi. No: Inovāciju juridiskais nodrošinājums: LU 70. konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2012, 224.–230. lpp.
- Torgāns K. Atbildības par morālo kaitējumu aktualitātes. No: Tiesību efektīvas piemērošanas problemātika: LU 72. zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2014, 121.–136. lpp.

Raksti žurnālos

- Torgāns K. Mantiskā atbildība privātajās un publiskajās tiesībās. Jurista Vārds, 2011. 15. novembris, Nr. 46 (693).

Normatīvie akti

- Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija: starptautisks līgums. Latvijas Vēstnesis, 1997. 13. jūnijs, Nr. 143/144 (858/859).
- Starptautiskais pakts par pilsoņu un politikajām tiesībām: starptautisks līgums. Latvijas Vēstnesis, 2003. 23. aprīlis, Nr. 61 (2826).
- Latvijas Republikas Satversme: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 1993. 1. jūlijs, Nr. 43.
- Administratīvā procesa likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2001. 14. novembris, Nr. 164 (2551).
- Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2005. 17. jūnijs, Nr. 96 (3254).
- Grozījumi Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likumā: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2012. 31. oktobris, Nr. 172 (4775).

Juridiskās prakses materiāli

Par likuma "Par izziņas iestādes, prokuratūras vai tiesas nelikumīgas vai nepamatotas rīcības rezultātā nodarīto zaudējumu atlīdzināšanu" 2. panta un Ministru kabineta 1998. gada 31. augusta noteikumu Nr. 327 "Pieteikumu iesniegšanas un izskatīšanas, lēmumu pieņemšanas, darba garantiju un sociālo garantiju atjaunošanas un zaudējumu atlīdzības izmaksas kārtība" 3. punkta 1. apakšpunkta atbilstību Satversmes 91. un 92. pantam: Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2001. gada 5. decembra spriedums lietā Nr. 2011-07-0103. Latvijas Vēstnesis, 2001. 7. decembris, Nr. 178 (2565).

Par Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likuma 8. panta otrās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. panta trešajam teikumam: Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2012. gada 6. jūnija spriedums lietā Nr. 2011-21-01. Latvijas Vēstnesis, 2012. 7. jūnijs, Nr. 89 (4692).

Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2012. gada 15. maija spriedums lietā Nr. SKA-410/2012. Pieejams: <http://tiesas.lv/nolemumi/pdf/127341.pdf>.

Administratīvās apgabaltiesas 2012. gada 3. jūlija spriedums lietā Nr. A42991309. Pieejams: <http://tiesas.lv/nolemumi/pdf/127868.pdf>.

Administratīvās apgabaltiesas 2014. gada 20. marta spriedums lietā Nr. A42790509. Pieejams: <http://tiesas.lv/nolemumi/pdf/151786.pdf>.

Administratīvās apgabaltiesas 2014. gada 8. aprīļa spriedums lietā Nr. A420754510. Pieejams: <http://tiesas.lv/nolemumi/pdf/154336.pdf>.

Administratīvās rajona tiesas Rīgas tiesu nama 2012. gada 22. novembra spriedums lietā Nr. A420458811. Pieejams: <http://tiesas.lv/nolemumi/pdf/123050.pdf>

Practice Direction. Just Satisfaction Claims. Issued by the President of the Court in accordance with Rule 32 of the Rules of Court on 28 March 2007. Pieejams: http://www.echr.coe.int/Documents/PD_satisfaction_claims_ENG.pdf.

Resolution adopted by the General Assembly on 16 December 2005, No. 60/147. Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Human Rights Law and Serious Violations of International Humanitarian Law. Pieejams: <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/RemedyAndReparation.aspx>.

Interneta resursi un citi avoti

Danovskis E. Morālā kaitējuma atlīdzināšana administratīvajās lietās. Tiesu prakses apkopojums. Rīga: Latvijas Republikas Augstākā tiesa, 2011. Pieejams: [http://www.at.gov.lv/files/uploads/files/docs/morala_kaitejuma_atlidzinasana_30112011%20\(2\).doc](http://www.at.gov.lv/files/uploads/files/docs/morala_kaitejuma_atlidzinasana_30112011%20(2).doc)

Priekulis J. Juridiskai personai nodarītā personiskā kaitējuma atlīdzība administratīvajā procesā. Bakalaura darbs. 2014 (nav publicēts, pieejams LU Juridiskās fakultātes Valststiesību zinātņu katedrā).

Reneslāce L. Personiskā kaitējuma institūta problemātika administratīvajā procesā. Bakalaura darbs. 2013 (nav publicēts, pieejams LU Juridiskās fakultātes Valststiesību zinātņu katedrā).

Katarzyna Dunaj, Dr. iur.

National Defence University in Warsaw, Poland, Lect. /

Varšavas Nacionālā aizsardzības universitāte, Polija, lekt.

THE SENATE AS A SECOND CHAMBER OF THE PARLIAMENT IN THE LIGHT OF THE CONSTITUTION OF THE REPUBLIC OF POLAND

SENĀTS KĀ PARLAMENTA OTRA PALĀTA POLIJAS REPUBLIKAS KONSTITŪCIJAS SKATĪJUMĀ

Anotācija

Rakstā apskatīta Senāta kā parlamenta otrās palātas pozīcija saskaņā ar Polijas Republikas Konstitūciju (1997). Polijā likumdošanas procesu realizē divpalātu parlaments: Seims un Senāts. Abu palātu attiecības veidotas kā “asimetriska divpalātu sistēma”. It īpaši Seims – spēcīgākā palāta – var noraidīt Senāta grozījumus vai iebildumus likumiem. Raksta autore apskata svarīgākos elementus, kas nosaka Senāta konstitucionālo pozīciju, un atbalsta nepieciešamību saglabāt Polijas parlamenta otro palātu vairāku iemeslu dēļ. Senātam ir daži nopietni pilnvarojumi, tam ir īpaši svarīga loma attiecībā uz Konstitūcijas grozījumiem, un tas apstiprina Prezidenta rīkojumu par referendumu.

Atslēgvārdi: Senāts, divpalātu sistēma, parlaments, Seims, konstitūcija, Polija.

Keywords: Senate, bicameralism, parliament, Sejm, constitution, Poland.

Introductory remarks

Organization of the Polish State authorities – in accordance with the provisions of Article 10 of the Constitution of 1997¹ – is based on the Montesquieu’s principle of tripartite separation of powers. According to its assumptions, the legislative power is vested in the parliament, i.e., in the *Sejm* and the Senate. The complex structure of the parliament is the tradition of the Polish constitutional law. The second chamber of the parliament was provided for by two interwar Polish constitutions of March 1921² and April 1935.³ The Senate was abolished by the communist authorities

---

¹ The Constitution of the Republic of Poland of 2nd April 1997 (*Dziennik Ustaw* No. 78, item 483 with changes). Available: <http://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/angielski/konse.htm> [last viewed 28.07.2014].

² The Constitution of the Republic of Poland of 17 March 1921 (*Dziennik Ustaw* No. 44, item 267 with changes). Available: <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/kpol/e1921.html> [last viewed 28.07.2014].

³ Constitutional Act of 23rd April 1935 (*Dziennik Ustaw* No. 30, item 227). Available: <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/kpol/e1935.html> [last viewed 28.07.2014].

under a forged referendum in 1946. The Senate was restored only in 1989 under discussions of “the Round Table”.⁴

The purpose of the current article is to present the key elements that determine the constitutional position of the Senate as the second chamber of the Polish Parliament. The procedure of electing the Senators, which will be characterized in the following part of the study, is of a great importance. Subsequently, the internal organization of the chamber will be presented. In the concluding part of the paper the most important competencies of the Senate that determine its position in the constitutional system will be presented. The article is aimed to reflect the full picture of the Senate as the second chamber of the Polish Parliament. The author hopes that, as a result, the reader will obtain the confirmation of the thesis of the need to maintain the second chamber, even if there is no obvious evidence in this regard (such as, for example, the federal structure of the country).

The structural position of the Senate in the light of the Constitution of the Republic of Poland

The supreme power in the Republic of Poland is vested in the Nation (Article 4, paragraph 1 of the Constitution). The Nation shall exercise such power directly or through their representatives (Article 4, paragraph 2). The representatives referred to in this provision are the deputies and the senators (Article 104, paragraph 1 in conjunction with Article 108 of the Constitution). Thus, the two chambers of parliament, i.e., the *Sejm* and the Senate, composed of deputies and senators are called the representative bodies. The representative nature of the *Sejm* and the Senate does not mean, however, that the systemic position of both chambers is the same. The authors of the Constitution of 1997 decided to adopt the model of asymmetric bicameralism which grants the *Sejm* the privilege to settle any dispute that arises between the chambers. The principle of bicameralism justifies defining the *Sejm* as the first chamber, and the Senate – as the second.⁵

Despite the fact that a dominant position in the legislative procedure has been granted to the *Sejm*, both chambers of parliament has been defined in the Constitution as the bodies of the legislative powers (Article 10, paragraph 2). Thus the fulfilling of the legislative function is entrusted by the Constitution to both the *Sejm* and the Senate (Article 95, paragraph 1). However, it is different in the case of the control function of the parliament because only the *Sejm* exercises it (Article 95, paragraph 2).

The Senate performs a special constitutional role in the event of a meeting of the National Assembly, which is comprised of the deputies and the senators. Thus, the National Assembly is a special form of cooperation between the two chambers of parliament. The Marshal of the *Sejm* is the head of the National Assembly and

⁴ See: Orłowski W. Senat Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1989-1991. Geneza instytucji. Warszawa: Kancelaria Senatu, 2009, passim.

⁵ It is, however, unauthorized to use the traditional terms – the lower house and the upper house – to designate, respectively, the *Sejm* and the Senate.

the Marshal of the Senate is his deputy.⁶ The Constitution provides for only four cases of convening a meeting of the National Assembly: adopting the oath by the newly elected President of the Republic of Poland (Article 130); listening to the message delivered by the President (Article 140); passing a resolution on putting the President on trial by the Tribunal of the State (Article 145); and while declaring the President's permanent incapacity to exercise his duties due to the state of his health (Article 131, paragraph 2 point 4 of the Constitution).

The mode of election of the senators

Since the restoration of the Senate as the second chamber of the parliament in 1989 the mode of election of its members was changing. In the light of the original findings two senators were elected in each of the 49 provinces existing at the time. Three senators were chosen only in each of the two largest provinces. In 2001 a new electoral law for the *Sejm* and the Senate was adopted. It introduced multi-mandatory constituencies in the elections to the Senate. In each of the 42 constituencies 2 to 4 senators were elected by the principle of a simple majority: the mandates were obtained by the candidates who received the largest number of votes.

Practically from the beginning of the introduction of the new electoral law that mode of election of the senators was widely criticized. A view of the need for the introduction of the single-mandate electoral constituencies was particularly strongly presented in the public discussion. This postulate was implemented during the works on the enactment of the Act of January 5, 2011 – Election Code.⁷ One of the major changes brought about was the introduction of 100 single-seat constituencies in the elections to the Senate, while the mode of senator election itself did not change.⁸ The principle of a simple majority was preserved.

Elections to the Senate are always held on the day of the elections to the *Sejm*.⁹ The term of office of the Senate lasts four years and it is synonymous with the term of office of the *Sejm*. If the term of office of the *Sejm* is shortened, the term of office of the Senate is also automatically shortened. This applies to both shortening the term of office of the *Sejm* by the President (Article 155, paragraph 2 and Article 225 of the Constitution), and adoption by the *Sejm* a resolution on the shortening of their term of office (Article 98, paragraph 3 of the Constitution). The *Sejm* is therefore authorised to pass a decision regarding shortening the second chamber's term of office.

⁶ This is yet another manifestation of implementing the principle of asymmetric bicameralism.

⁷ *Dziennik Ustaw* No. 21, item 112 with changes. Available: <http://www.legislationline.org/documents/id/16814> [last viewed 28.07.2014].

⁸ Jamróz L. W sprawie wzmocnienia statusu ustrojowego Senatu RP. In: Bożyk S. (ed.). Aktualne problemy reform konstytucyjnych. Białystok: Temida 2, 2013, pp. 145–146.

⁹ See: Skotnicki K. Kilka uwag w sprawie kierunków reformy Senatu. In: Tuleja P., Florczak-Wątor M., Kubas S. (eds.). Prawa człowieka – społeczeństwo obywatelskie – państwo demokratyczne. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Pawłowi Sarneckiemu. Warszawa: Wydawnictwo Sejmove, 2010, p. 351.

Organization of the Senate¹⁰

The Senate, just like the *Sejm*, works in the meetings, i.e., in the permanent mode.¹¹ The first sitting of the *Sejm* and the Senate is summoned by the President. It must be held within 30 days following the day of the elections (Article 109, paragraph 2). The first meeting of the Senate is chaired by the Senior Marshal, who is the oldest of age among the senators, appointed by the President. The Senior Marshal receives the oath from the senators, and then conducts the election of the Marshal of the Senate. The selection of the Marshal of the Senate is made by an absolute majority of votes from among candidates proposed by 10 senators. The Marshal of the Senate may be dismissed, also by an absolute majority of votes, at the request of 34 senators.

At its first meeting the Senate also elects the remaining members of the Presidium, namely, Vice-Marshals, and their number must not exceed 4. Another body of the Senate is the Convent of Seniors. It is composed of the members of the Presidium (the Marshal and Vice-Marshals) and the representatives of the senators' clubs,¹² the Senate agreements, as well as parliamentary clubs, if they include at least seven senators.

Subsidiary bodies of the Senate are committees. There are permanent committees and extraordinary commissions distinguished. The number and the names of the permanent committees are set down in the regulations of the Senate, while extraordinary commissions are called *ad hoc*, to consider a specific case. The range of tasks of the Senate committees is much smaller than that of the *Sejm* committees, since they do not participate in the implementation of the control function pertaining to the *Sejm*.

The powers of the Senate

The most important task of the Senate in Poland is to perform a legislative function. The Senate holds the right to introduce legislation (Article 118, paragraph 1). It should be emphasized that the Senate fulfils this competence as a whole chamber.¹³ The Senate adopts a resolution on this issue by a simple majority of votes, while the group of Senators does not have the right of legislative initiative.¹⁴ Legislative procedure always starts in the *Sejm*. This also applies to a situation in which a legislative initiative is introduced by the Senate. The *Sejm* considers the bill in the course of three readings. The content of the relevant provisions of the Constitution (Article 120, Article 121, paragraph 1) indicates that the project becomes the statute

¹⁰ See: Zientarski P. B. *Organizacja wewnętrzna Senatu*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2011, *passim*.

¹¹ The session mode of work of the parliament was abandoned in 1989.

¹² The club may be formed by at least seven senators.

¹³ Ciemniowski J. *Dwuizbowość w systemie konstytucyjnym III Rzeczypospolitej*. Przegląd Sejmowy, 2010. No. 5, p. 59.

¹⁴ The legislative initiative may be realized by the group of 15 deputies of the *Sejm* or the *Sejm's* committee.

while being enacted by the *Sejm* in the third reading, even though it has not yet been considered by the Senate and not signed by the President.¹⁵

The Marshal of the *Sejm* submits to the Senate a bill passed by the *Sejm*. The Senate, within 30 days of submission of a bill, may adopt it without amendment, adopt amendments or resolve upon its complete rejection. If, within 30 days following the submission of the bill, the Senate fails to adopt an appropriate resolution, the bill is considered to be adopted according to the wording submitted by the *Sejm*.¹⁶ A resolution of the Senate rejecting a bill or an amendment proposed in the Senate's resolution, is considered to be accepted unless the *Sejm* rejects it by an absolute majority vote. Thereby a deciding vote as to the final shape of the bill belongs to the *Sejm*.¹⁷

The Senate implements much more serious competencies in the mode of amending the Constitution (Article 235). First of all, the Senate – next to the President and a group of 92 deputies – is one of only three entities entitled to bring a bill to amend the Constitution. After the adoption of the Act to amend the Constitution by a majority of 2/3 votes of deputies the Senate has 60 days to enact it by an absolute majority of votes. Also, if within the period of 60 days, the Senate does not respond to the bill to amend the Constitution, it means that it did not consent to the adoption of the act and the legislative procedure also expires. It should be added that in the mode of amending the Constitution, the Senate is not possible to adopt amendments to the law passed by the *Sejm*. The lack of this option, however, is compensated by the absolute nature of its opposition against the bill to amend the Constitution. In addition, the Senate may request the Marshal of the *Sejm* to conduct a referendum approving the amendment of the Constitution, if the amendment concerns the provisions of chapter I, II or XII.

Important competencies are held by the Senate as a part of the creative function of the parliament. The creative function is defined as the establishing personnel composition of the bodies of the State authority. In the case of the Senate the creative powers can be divided into two groups: performed separately and together with the *Sejm*. Separate performance of the creative powers is expressed in the possibility of determining of a partial personnel composition of the bodies of the State authorities independently by the Senate. It should be especially noted that the Senate appoints two out of the five members of the National Council of Radio Broadcasting and Television, elects two senators to the National Council of the Judiciary and three out of the nine members of the Council for Monetary Policy.

Creative powers exercised together with the *Sejm* are expressed in the approval or refusal to appoint the personnel composition of the bodies of the State authority established by the first chamber. The Senate agrees to the appointment of the

¹⁵ Dobrowolski M. O pojęciu "ustawa" w procesie legislacyjnym. Przegląd Sejmowy, 2003. No. 2, pp. 25–44.

¹⁶ See: Dobrowolski M. Zasada dwuizbowości parlamentu w polskim prawie konstytucyjnym. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 2003, pp. 225–255.

¹⁷ The only exception refers to the Act amending the Constitution (Article 235) and the Act approving the ratification of an international agreement, under which the Republic of Poland may delegate to an international organization or international institution the competence of organs of the State authority in certain matters (Article 90, paragraph 2). In both cases, it is necessary to obtain the consent of the Senate for passing a bill.

Commissioner for Citizens' Rights, the Commissioner for Children's Rights and the President of the Supreme Chamber of Control. Refusal to approve the candidate chosen by the *Sejm* for the respective positions means that the *Sejm* must repeat the procedure of selection. If the Senate does not adopt an appropriate resolution (on the approval or denial of this approval) within 30 days, it is deemed to have consented.

The Senate plays an important role in the procedure of arranging a nationwide referendum (Article 125 of the Constitution). The referendum may be ordered in two modes: by the *Sejm* with an absolute majority of votes, or by the President with the consent of the Senate. The Act of 14 March 2003 on a nationwide referendum¹⁸ provides that in the first procedure, the *Sejm* may adopt an appropriate resolution of its own initiative or at the request of certain entities. The Senate is also included. The *Sejm* is obliged to examine the application of the arrangement of the referendum, but it does not have to take it into account. In practice, this means that a disagreement may occur between the two chambers concerning the need to arrange a referendum but the final decision – according to the principle of asymmetric bicameralism – belongs to the *Sejm*.

In case of an alternative procedure, the initiative of calling the referendum comes from the President. The key role here is played by the Senate. The Constitution of 1997 gives the President the opportunity to undermine the political will presented by a parliamentary majority in the *Sejm* but only with the consent of the second chamber, expressed by an absolute majority of votes. This grants an important role to the Senate in the mechanisms of balance between the bodies of the State authority.¹⁹

Conclusions

The Senate as the second chamber of parliament belongs to the traditional Polish institutions of constitutional law. Its restoration in 1989 as a result of “the Round Table” discussions was a symbolic expression of return to a democratic political system after the era of the communist regime. The Senate performed an active role in the political and structural changes in Poland in the years of 1989–1991. Undoubtedly, all of these reasons influenced the decision-makers of the Small Constitution (1992), and then the Constitution of the Republic of Poland (1997) to maintain the Senate.

However, it remains the fact that the Senate has a rather weak position in the political system, in accordance with the concept of asymmetric bicameralism.²⁰ It is forejudged by both the fact of choosing of the entire Senate on the day of elections to the *Sejm*²¹ and by its limited powers, which amount mainly to participation in the legislative process. However, the Senate plays an important role in the amendment

¹⁸ Journal of Laws, No 57, item 57, as amended.

¹⁹ In accordance with Article 10 of the Constitution of the Republic of Poland the Polish political system is not only based on the division, but also on the balance between the legislative, executive and judicial powers.

²⁰ Stębelński M. Rola polskiego parlamentu po transformacji ustrojowej. In: Zubik M. (ed.). XV lat obowiązywania Konstytucji z 1997 r. Księga jubileuszowa dedykowana Zdzisławowi Jaroszewi. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 2012, pp. 151–153.

²¹ The concept of a partial renewal of the composition of the Parliament is not known in Poland.

of the Constitution because its consent is a necessary condition for carrying out the procedure. In terms of the political system the consent to call a referendum by the President is also important. Consequently, the Senate acts as an important factor of the balance referred to in Article 10 of the Constitution. All of these factors determine the need to maintain the Senate as the second chamber of parliament in Poland.

BIBLIOGRAPHY

Monographs

- Dobrowolski M. Zasada dwuizbowości parlamentu w polskim prawie konstytucyjnym. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 2003.
- Orłowski W. Senat Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1989–1991. Geneza instytucji. Warszawa: Kancelaria Senatu, 2009.
- Zientarski P. B. Organizacja wewnętrzna Senatu. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2011.

Papers in compendia

- Jamróż L. W sprawie wzmocnienia statusu ustrojowego Senatu RP. In: Bożyk S. (ed.). Aktualne problemy reform konstytucyjnych. Białystok: Temida 2, 2013, p. 133–150.
- Skotnicki K. Kilka uwag w sprawie kierunków reformy Senatu. In: Tuleja P., Florczak-Wątor M., Kubas S. (eds.). Prawa człowieka – społeczeństwo obywatelskie – państwo demokratyczne. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Pawłowi Sarneckiemu. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 2010, p. 349–357.
- Stębelski M. Rola polskiego parlamentu po transformacji ustrojowej. In: Zubik M. (ed.). XV lat obowiązywania Konstytucji z 1997 r. Księga jubileuszowa dedykowana Zdzisławowi Jaroszowi. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 2012, p. 144–160.

Articles

- Ciemniewski J. Dwuizbowość w systemie konstytucyjnym III Rzeczypospolitej. Przegląd Sejmowy, 2010. No. 5, p. 53–70.
- Dobrowolski M. O pojęciu “ustawa” w procesie legislacyjnym. Przegląd Sejmowy, 2003. No. 2, p. 25–44.

Legislative acts

- The Act of January 5, 2011 – Election Code (*Dziennik Ustaw* No. 21, item 112 with changes). Available: <http://www.legislationline.org/documents/id/16814> [last viewed 28.07.2014].
- The Constitution of the Republic of Poland of 17 March 1921 (*Dziennik Ustaw* No. 44, item 267 with changes). Available: <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/kpol/e1921.html> [last viewed 28.07.2014].
- The Constitution of the Republic of Poland of 2nd April 1997 (*Dziennik Ustaw* No. 78, item 483 with changes). Available: <http://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/angielski/konse.htm> [last viewed 28.07.2014].
- Constitutional statute of 23rd April 1935 (*Dziennik Ustaw* No. 30, item 227). Available: <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/kpol/e1935.html> [last viewed 28.07.2014].

Kristaps Hahelis, *Mg. iur.*

Turība University, Latvia, PhD student / Biznesa augstskola Turība, Latvija, doktorsants

LIMITATIONS DETERMINED BY THE EMERGING CATEGORY OF LAW – THE FISCAL DISCIPLINE: MANDATORY REQUIREMENTS TO FORMING, INTERPRETING, AND EXECUTING LEGAL REGULATIONS

FISKĀLĀS DISCIPLĪNAS KĀ TIESĪBU KATEGORIJAS NOTEIKTIE IEROBEŽOJUMI – OBLIGĀTI PIEMĒROJAMI NOSACĪJUMI, INTERPRETĒJOT, IZPILDOT, VEIDOJOT PUBLISKO TIESĪBU NORMAS

Anotācija

Termina “fiskālā disciplīna” satura atklāšana Latvijas tiesību aktos pašreiz nav skaidra, konstatējamas pretrunas šīs kategorijas statusā. Pretrunīga ir arī galveno institūciju, uz kurām attiecas fiskālās disciplīnas tiesiskais pienākums, – valdības un parlamenta – atbilstība pret noteikto kārtību. Fiskālās disciplīnas ievērošana ilustrē finanšu un politisko kultūru, kas var novest pie nevēlamām sekām, ja tiek ignorēta.

Atslēgvārdi: fiskālā disciplīna, budžets, Fiskālās disciplīnas padome, fiskālā politika.

Keywords: fiscal discipline, budget, Fiscal Discipline Council, fiscal policy.

Introduction

It goes without saying that substantial decisions most often are taken in critical circumstances and under increased stress level. Global financial crisis, which commenced in 2007 and 2008, constitutes an extreme example of such a critical period, still having an effect on our everyday life. Due to the crisis, solutions were to be found to draft a well-weighed budget, thus introducing the concept ‘fiscal discipline’ into the legal terminology.

The object of the current research is fiscal discipline as a category of law and its functioning, therefore the aim is to record the impact of the fiscal discipline on the society. Through analysis of several legal acts, author has aspired to complete the task and to draw conclusions regarding the significance and influence of fiscal discipline on the jurisprudence. The descriptive and analytical method has been applied in preparation of the current paper.

Since January 1, 2014 Latvia is a full-fledged member of the European Economic and Monetary Union, as derogation to adopt the euro was abrogated by the

Council.¹ On the same day the Treaty on stability, coordination and governance into the economic and monetary union, which Latvia ratified on May 31, 2012,² became fully applicable.³ This treaty often is referred to as the Fiscal Compact. On the eve of its ratification, a critical opinion of a legal researcher was expounded on the legally proper procedure for ratification in Latvia.⁴ It should be noted, that the Law on Fiscal Discipline was not yet passed at that time. Within another critical legal opinion of the same legal researcher, despite several referrals to the fiscal discipline no clarity was provided as to the essence of it. Even though fiscal discipline was referred to in conjunction with some former comments to one legal norm of *Satversme* (the Constitution of the Republic of Latvia), the essence of the fiscal discipline as a category of law still was not revealed.⁵ It was admitted that “fiscal discipline is the use of the state financial resources in accordance with the financial resources being at the disposal of the state”.⁶ However, this statement is insufficient, as it overlaps with another notional term ‘balanced budget’ (the principle of balanced budget), which in the said legal opinion has been used as a different category. Moreover, without a sufficient level of criticism ‘fiscal discipline’ is frequently used as a synonym for the ‘fiscal responsibility’ or ‘responsible fiscal policy’. This calls for a critical and precise discussion to identify meaning and exact semantic field of each term.

The notion of fiscal discipline

Previously in this article it was stated that ‘fiscal discipline’ is being used into the texts of laws and regulations of Latvia without any broader explanation on the meaning and scope of it. From the grammatical point of view, ‘fiscal’ conveys belonging to the state income,⁷ but ‘discipline’ denotes either a manner of behavior, which complies to some strictly determined mandatory requirements, or a scientific discipline.⁸ However, it is worth mentioning that Latvian term *fiskālā disciplīna* was actively used as a direct calque of the English term ‘fiscal discipline’, but no sufficient explanation regarding the meaning of this term was provided. For instance, in the very first footnote of the Communication from the European Commission “A blueprint for

¹ Council [of the European Union] Decision of July 9, 2013 on the adoption by Latvia of the euro on January 1, 2014 (2013/387/EU). Official Journal of the European Union L 195, 2013. 18 July, p. 24–26.

² Likums “Par Līgumu par stabilitāti, koordināciju un pārvaldību ekonomiskajā un monetārajā savienībā”: LR law. Latvijas Vēstnesis, 2012. 13 June, No. 92.

³ Ārlietu ministrijas 03.01.2014 informācija “Par starptautiskā līguma piemērošanu”. Latvijas Vēstnesis, 2014. 7 January, No. 4.

⁴ Amoliņa D. Fiskālā politika: tiesības vai disciplīna. Jurista Vārds, 2012. 24 April, No. 17/18.

⁵ Amoliņa D. Piezīmes pie Latvijas Republikas Satversmes 66. panta. Jurista Vārds, 2011. 16 August, No. 33.

⁶ *Ibid.*

⁷ Andersone I., Čerņevska I., Kalniņa I. et al. Svešvārdu vārdnīca. 25 000 vārdu un terminu. Rīga: Avots, 2008, p. 257.

⁸ *Ibid.*, p. 185.; Ceplītis L. (Manag. ed.). Latviešu literārās valodas vārdnīca. Vol. 2. Rīga: Zinātne, 1973, p. 352.

a deep and genuine economic and monetary union” it is explained that “The adjective “fiscal” in this text is used in the sense of “budgetary””⁹ The current authoritative dictionaries also translate the term ‘fiscal’ as the fiscal, financial and relating to budget.¹⁰ It is obvious that the assistance of linguists will not be sufficient to identify the meaning of this notion. Therefore systemic method should be used to clarify it. To do so, the main criteria should be defined, which may help to distinguish ‘fiscal policy’ and ‘fiscal discipline’.

The legal definition of fiscal policy is rather laconic: “the aggregate of principles and resolutions, which determine state functions within the redistribution of income and expenses”.¹¹ Leaving the main idea untouched, fiscal policy can also be formulated as the “acts of the state in the field of tax collection and spending”,¹² or even more straightforward: “The government’s borrowing, spending and taxation decisions”.¹³ The definition of fiscal policy can be understood more precisely, if contrasted with the definition of budget. In Latvia, the definition of budget is included into the Law “On Budget and Financial Management”: “Budget is a means for realization of state policy through financial methods”.¹⁴ This definition can be made more precise by considering the following from the same Law: “Financial governance includes all the administrative measures necessary to ensure drafting and implementing of a budget, including the measures of control and responsibility. Financial governance is implemented by observing the principles of the fiscal policy set forth in the Fiscal Discipline Law.”¹⁵ Therefore the tool – the budget – is formed, operated, implemented and realized through the financial governance to be performed in compliance with the fiscal policy.

Considering the aim of a budget to determine and justify the means necessary for the public governance to perform state obligations, financing of which is determined by laws so that during the prescribed period of time the expenses are covered by respective income, it should be concluded that budget as a tool and state budget policy are comparatively more narrow notions than that of the fiscal policy. Thus, there is a reason to conclude that the scope of *fiscal policy* regulation is the structuring of the task to redistribute income and expenses of the state, while the subject

⁹ Communication from the European Commission. A blueprint for a deep and genuine Economic and Monetary Union. Brussels, November 28, 2012, COM(2012) 777 final, p. 2. Available: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX:52012DC0777> [last viewed 31.07.2014] and <http://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2012/EN/1-2012-777-EN-F2-1.Pdf> [last viewed 31.07.2014].

¹⁰ See: Latvijas Zinātņu akadēmijas Terminoloģijas komisijas Akadēmiskā terminu datubāze *Akad-Term* (<http://termini.lza.lv/term.php>). The translation of ‘fiscal’ in English terminology, similarly also *EuroTermBank* (<http://www.eurotermbank.com>).

¹¹ Fiskālās disciplīnas likums: LR law. Latvijas Vēstnesis, 2013. 20 February, No. 36, Article 3.

¹² McLean I. (ed.). *The Concise Oxford Dictionary of Politics*. Oxford, New York: Oxford University Press, 1996, p. 185.

¹³ “Fiscal policy” in Financial glossary. Available: <http://www.bbc.com/news/business-15060415> [last viewed 31.07.2014].

¹⁴ Likums par budžetu un finanšu vadību: LR law. Latvijas Vēstnesis, 1994. 6 April, No. 41, Article 1, part 1. The last amendments announced: Latvijas Vēstnesis, 2014. 13 February, No. 32.

¹⁵ *Ibid.*, Article 2, part 1.

matter of budget is ensuring of covering the expenses with the income in order for the state to perform its obligations.

The meaning of the notion ‘fiscal discipline’ may be clarified with the help of a policy planning document, which provided theoretical reasoning for adoption of the Law on Fiscal Discipline. The following stems from the conception of the Draft Fiscal Discipline Law:¹⁶ “Considering the significant need to improve fiscal discipline, Latvia has undertaken to continue development of the fiscal framework to further reliable and sustainable fiscal policy also at the international level, as set forth in the Letter of Intent with the International Monetary Fund (January 22, 2010) and Supplemental Memorandum of Understanding [...] between the European Union and the Republic of Latvia (January 22, 2010)”. The said conception and fiscal discipline can also be understood by considering the following undertaking included into the Letter of Intent: “We will continue work on developing a fiscal framework, to anchor fiscal policy on a credible and sustainable path. [...] we will prepare a draft fiscal responsibility law (structural benchmark). This law will aim at maintaining prudent policies – to limit public debt and deficits, and reduce pro-cyclicality in fiscal policy”.¹⁷ This excerpt can be supplemented with the following text from the Supplemental Memorandum of Understanding (MoU) mentioned into the introduction of the conception of Draft Law on Fiscal Discipline: “Complete the review of the budget preparation, as well as budgetary control and monitoring procedures [...], prepare a new Fiscal Responsibility Law (i.e., by setting up a binding medium-term budgetary framework, establishing limits on budget revisions during the year, laying out fiscal rules in order to improve budgetary implementation, etc.)”.¹⁸ Having determined the legal contents of fiscal discipline, this approach generally coincides with the statement found in the legal literature: “The normative grid of fiscal discipline is produced out of EU and international treaties; regulations and directives; MoUs and implementing decisions; policy advice and recommendations. These norms create different patterns of obligations for different states”.¹⁹

Consequently, although yet lacking precision, fiscal discipline gradually commences to transform into a separate legal notion and category of law. At the same time, when the Fiscal Discipline Law was developed in Latvia, the authors thereof were not consistent, and obviously did not consider it necessary to structure the

¹⁶ Fiskālās disciplīnas likumprojekta koncepcija. Available (in Latvian): <http://polsis.mk.gov.lv/LoadAtt/file61167.docx> [last viewed 31.07.2014]. Apstiprināta ar Ministru kabineta 29.06.2010 rīkojumu Nr. 362, Latvijas Vēstnesis, 2010. 1 July, No. 103.

¹⁷ Letter of Intent and Technical Memorandum of Understanding [between Republic of Latvia and the International Monetary Fund], 22.01.2010, p. 5. Available: <http://www.imf.org/external/np/loi/2010/lva/012210.pdf> [last viewed 31.07.2014].

¹⁸ Supplemental Memorandum of Understanding (Second addendum to the Memorandum of Understanding) between the European Union and the Republic of Latvia. (22.02.2010), p. 7. Available: http://ec.europa.eu/economy_finance/eu_borrower/balance_of_payments/pdf/mou_add2_bop_latvia_en.pdf [last viewed 31.07.2014].

¹⁹ Armstrong K. A. The New Governance of EU Fiscal Discipline. Jean Monnet Working Paper No. 29/13, p. 27. Available: <http://www.jeanmonnetprogram.org/papers/13/documents/Armstrong.pdf> [last viewed 31.07.2014].

notions of fiscal policy and fiscal discipline, as well as the mutual interaction of fiscal framework and fiscal responsibility. From the said statements it can be concluded that fiscal discipline determines the fiscal policy, and at least in the initial texts it was used to substitute fiscal responsibility.

Fiscal discipline as a legal obligation in action

Considering the previously demonstrated dispersion of the legal reasoning underlying the fiscal discipline, an attempt should be made to particularize the implementation of the said legal obligations, and the challenges for practical implementation. Most feasibly, this will have an impact on further cognitions of the legal science, as precise and acceptable solution of this question at least within the financial law is still to be expected in the future. It should also be noted that as early as now fiscal discipline sometimes is referred to as a culture of finances and policy,²⁰ which cannot be denied.

Most visibly, the obligation of fiscal discipline is implemented through the so-called numerical fiscal rules,²¹ which are specifically defined numerical indicators – bordering values. Therefore, in its essence the fiscal discipline is a mandatory condition to be applied when drafting such legal norms as the law on budget (annual or medium-term), which since a long time ago for justified reasons is admitted to be not only the economic plan of a state, but also a law, i.e., an external regulatory enactment approved by way of legislation.²²

However, already within the first months of its operation, at the second meeting of the Fiscal Discipline Council, it was proved that fiscal discipline also influences the drafting of legal norms which are not quite the budget law norms. Namely, this concerns the incompliance report²³ on the Draft Law “Amendments to the Law on State Pensions”²⁴ which was adopted by the Fiscal Discipline Council – an independent collegial institution approved by the legislator itself. According to the Council, the important and politically sensitive amendment – indexation of pensions – was permissible upon one condition: either amendments to other laws should have been made to compensate expenses expected to occur under this law, or this law should

²⁰ Amoliņa D. Fiskālā politika: tiesības vai disciplīna. *Jurista Vārds*, 2012. 24 April, No. 17/18; Trenko A., Kalniņš G. Saprātīga finanšu plānošana – valsts attīstības pamats. Available: <http://www.makroekonomika.lv/sapratiga-finansu-planosana-valsts-attistibas-pamats> [last viewed 31.07.2014].

²¹ See: European Commission. Report on Public finances in EMU – 2013. *European Economy*. 2013. No. 4, p. 45.

²² Satversmes tiesas 03.02.2012. spriedums lietā Nr. 2011-11-01 “Par likuma “Par valsts budžetu 2011. gadam” apakšprogrammas 23.00.00 atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. pantam”. *Latvijas Vēstnesis*, 2012. 7 February, No. 21, para. 10.

²³ Fiskālās disciplīnas padomes 07.03.2014. Neatbilstības ziņojums, protokols Nr. 2, § 1. Available: http://www.fm.gov.lv/files/fiskalapolitika/FDP_zinojums_07.03.2014.pdf [last viewed 31.07.2014].

²⁴ 11. Saeimas likumprojektu reģistra Nr. 1095/Lp11. Available: [http://titania.saeima.lv/LIVS11/saeimalivs11.nsf/webAll?SearchView&Query=\(\[NumberTxt\]=1095\)&SearchMax=0&SearchOrder=4](http://titania.saeima.lv/LIVS11/saeimalivs11.nsf/webAll?SearchView&Query=([NumberTxt]=1095)&SearchMax=0&SearchOrder=4) [last viewed 31.07.2014].

have been reviewed together with the law on medium term budget for the following three years. As the said law on medium term budget framework has not yet been made public even in the form of a draft law, it would be logical to assume that the first suggested alternative has been obeyed. This is confirmed by the information recorded into the minutes²⁵ of *Saeima* (Parliament) Social and Employment Matters Committee – the Head of the Committee suggests that the discussion with the Prime Minister on the Draft Law “Amendments to the Law on State Pensions” is necessary. However, evidence to the contrary can be found within the inattentive draft response of the Cabinet of Ministers to the said committee: “[...] although resolution of *Saeima* to pass the draft law [...] at its final reading causes incompliance with the provisions of the Law on Fiscal Discipline, it would be advisable to pass the resolution on the need to provide for compensating measures in autumn, when the revised scenario for macroeconomic and fiscal development will be available.”²⁶ Interestingly enough, the said response was prepared by the Fiscal Governance Unit of the Fiscal Policy Department of the Ministry of Finance, which currently should be providing strong support to the work of the Fiscal Discipline Council.

As the institutional content of the fiscal discipline is not the object of the current article, it would suffice to point out that this demonstrates the culture relating to the observance of fiscal discipline obligations. Moreover, this reveals a peculiar understanding of the fiscal discipline implementation. Part 2, Article 29 of the Fiscal Discipline Law requests the Fiscal Discipline Council to prepare incompliance report immediately after discovery of incompliance with the rules stipulating fiscal discipline.²⁷ Thus, implementation of fiscal discipline supervision or the preventive activity of the fiscal discipline, execution with respect to the other legal norms and their drafts should be ensured immediately. It should not be permitted that harmful consequences of the fiscal non-discipline can endure for a longer period of time. However, understanding of the Parliament and government, both of which are consulted by the Fiscal Discipline Council, about the particular situation and solutions prove to be completely opposite. Unfortunately, the viewpoint that legal norms may be followed also in a wrong sequence just to achieve the optimal result, which is based into competences, has obtained a legal cover, as this may be reasoned with a decision of the Constitutional Court,²⁸ which by law is empowered to act providing mandatory interpretation of a legal norm.

It may be presumed that after the years bringing the experience of financial and economic crisis, the challenge for the legal science will be to identify the

²⁵ Latvijas Republikas 11. Saeimas Sociālo un darba lietu komisijas 01.04.2014. sēdes protokols. No. 25, p. 2. Available: [http://titania.saeima.lv/livs/saeimasnotikumi.nsf/0/87b99c6bc480dce4c2257ca8004243ae/\\$FILE/01_04_2014.doc](http://titania.saeima.lv/livs/saeimasnotikumi.nsf/0/87b99c6bc480dce4c2257ca8004243ae/$FILE/01_04_2014.doc) [last viewed 31.07.2014].

²⁶ Atbildes projekts Saeimas Sociālo un darba lietu komisijai “Par Saeimas Sociālo un darba lietu komisijas 2014. gada 8. aprīļa vēstuli Nr. 9/9-2-n/73-11/14”, Nr. TA-721. Izskatīts un atbalstīts Ministru kabineta 29.04.2014 sēdē (prot. 25, § 50). Available: http://www.mk.gov.lv/doc/2014_05/PIELIKUMS_FMINFO.721.DOCX [last viewed 31.07.2014].

²⁷ Fiskālās disciplīnas likums: LR law. Latvijas Vēstnesis, 2013. 20 February, No. 36.

²⁸ Satversmes tiesas 05.04.2000. lēmums par tiesvedības izbeigšanu lietā Nr. 04-06(99). Latvijas Vēstnesis, 2000. 6 April, No. 123/124.

equilibrium point among the principle of prudence, political advantageousness and fiscal discipline as a category of law. In the legal literature, it is clearly indicated that “fiscal policies remain the Achilles heel of European monetary union”,²⁹ which directly relates to the situation of Latvia, which is a member of the European Economic and Monetary Union. Obligations of the fiscal discipline, in its turn, still remain “imperfect because they touch on politically sensitive matters of national sovereignty”.³⁰

As indicated previously in the current article, it was concluded that fiscal discipline determines the fiscal policy. It becomes obvious that fiscal discipline as an obligation is being corrected according to the fiscal policy in the broadest sense of this process, that is, redistribution of the public expenses and income. As fiscal policy is precisely reflected in the law on state budget, which simultaneously reflects the vision for development of the respective state,³¹ it unequivocally is the resolution of a democratically formed legislator to accept or refuse the particular vision for the future development of the state and society. Despite legitimization by the legislator, fiscal discipline, which is recorded into the correlations of macroeconomic ratios, in its turn sometimes proves to be just a theoretical category enjoying no value, respect and voting rights. In addition, it should find a place for itself somewhere between the legislator and electorate. At this stage fiscal discipline as a macroeconomic reality should be inscribed into the minds of a wider society, reaching the category of shared society culture. Otherwise the following will have to be experienced: “In Greece and Italy democratically elected governments were replaced by governments of technocrats in November 2011 and this precipitated a third phase of the crisis: a crisis of democracy”.³² Undoubtedly, this creates a platform for a much wider discussion, which is worth mentioning, but does not fall within the scope of this research. In further sources, the opinion of an official of the Ministry of Finance of Germany is quoted: “The weakness of the [European] system is not about spending and how to promote growth, but about legitimacy.”³³ This is the other side of this issue. Namely, the ignorance of austerity and other requirements of the so-called “strict fiscal discipline” has led to the substitution of democratically formed governments by “interim technocrats”. At the same time, it is no secret for any political history scientist that “Voters flocked to political parties that promised to tame the market and make it serve the interests of ordinary people rather than the other way around. [...] Where Democrats allowed themselves to be constrained by golden fetters and an ideology of austerity, as in Germany, voters

²⁹ Dyson K., Quaglia L. *European economic governance and policies*. Vol. II. Oxford, New York: Oxford University Press, 2010, p. 531.

³⁰ *Ibid.*, p. 546.

³¹ Amoliņa D. Piezīmes pie Latvijas Republikas Satversmes 66. panta. *Jurista Vārds*, 2011. 16 August, No. 33.

³² Barnard C. *The substantive law of the EU: the four freedoms*. 4th ed. Oxford: Oxford University Press, 2013, p. 621.

³³ Guérot U., Klau T. *After Merkozy: How France and Germany can make Europe work*. European Council on Foreign Relations, 2012. 16 May, No. 56. p. 8. Available: http://ecfr.eu/page/-/ECFR56_FRANCE_GERMANY_BRIEF_AW.pdf [last viewed 12.08.2014].

eventually abandoned them.”³⁴ Thus, it is possible to at least run into a governmental crisis, if not a state crisis, since democracy overall does not tend to support the fiscal discipline to a great extent, especially the public or “ordinary people”. This is one of the reasons, wherefore the Article 73 of the Constitution of Latvia does not provide for a nation the vote on fiscal issues – budget, taxes, and loans.

Fiscal discipline certainly is no pleasant obligation, as it prohibits acting in a short-term manner which is easy to explain to the majority. Nevertheless, it constitutes both an obligation and a legal reality which in a long term may protect democracy and society.

Conclusions

1. The notion ‘fiscal discipline’ commences to transform into a separate legal notion and category.
2. Fiscal discipline determines the fiscal policy. However, in reality the fiscal policy is more affected by political observations stemming from the cyclical nature of democratic elections.
3. Fiscal discipline is the culture of finances and politics, which in Latvia is being treated reservedly by the legislator and the executive power.
4. Ignoring the fiscal discipline obligation may lead to a crisis of democracy.

BIBLIOGRAPHY

Monographs

- Andersone I., Čerņevska I., Kalniņa I. et al. (compil.). Svešvārdu vārdnīca. 25 000 vārdu un terminu [Dictionary of foreign words]. Rīga: Avots, 2008, 1023 p.
- Barnard C. The substantive law of the EU: the four freedoms. 4th edition. Oxford: Oxford University Press, 2013, xciii, 704 p.
- Ceplītis L. (Manag. ed.). Latviešu literārās valodas vārdnīca [Dictionary of Latvian Literary Language]. Vol. 2. Rīga: Zinātne, 1973, 550 p.
- Dyson K., Quaglia L. European economic governance and policies. Vol. II. Oxford, New York: Oxford University Press, 2010, 924 p.
- European Commission. Report on Public Finances in EMU – 2013. European Economy, 2013. No. 4, 219 p.
- McLean I. (ed.). The Concise Oxford Dictionary of Politics. Oxford, New York: Oxford University Press, 1996, [X] 566 p.

---

³⁴ O’Rourke K. H. Whither the Euro? Finance & Development, 2014. March, Vol. 51, No. 1, p. 16. Available: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2014/03/orourke.htm> [last viewed 12.08.2014].

Articles

- Amoliņa D. Fiskālā politika: tiesības vai disciplīna [Fiscal policy: rights or discipline]. *Jurista Vārds*, 2012. 24 April, No. 17/18.
- Amoliņa D. Piezīmes pie Latvijas Republikas Satversmes 66. panta [Remarks to Article 66 of *Satversme* (Constitution) of the Republic of Latvia]. *Jurista Vārds*, 2011. 16 August, No. 33.
- O'Rourke K. H. Whither the Euro? *Finance & Development*, 2014. March, Vol. 51, No. 1, p. 16. Available: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2014/03/orourke.htm> [last viewed 14.08.2014].

Legislative acts and policy planning documents

- Communication from the European Commission. A blueprint for a deep and genuine Economic and Monetary Union. Brussels, 28.11.2012, COM(2012) 777 final. Available: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX:52012DC0777> and <http://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2012/EN/1-2012-777-EN-F2-1.Pdf> [last viewed 28.07.2014].
- Council [of the European Union] Decision of 9 July 2013 on the adoption by Latvia of the euro on 1 January 2014 (2013/387/EU). *OJ L*, 2013. 18 July, No. 195, p. 24–26.
- Supplemental Memorandum of Understanding (Second addendum to the Memorandum of Understanding) between the European Union and the Republic of Latvia. (22.02.2010). Available: http://ec.europa.eu/economy_finance/eu_borrower/balance_of_payments/pdf/mou_add2_bop_latvia_en.pdf [last viewed 30.11.2013].
- Likums par budžetu un finanšu vadību [Law “On Budget and Financial Management”]. *Latvijas Vēstnesis*, 1994. 6 April, No. 41.
- Likums “Par Līgumu par stabilitāti, koordināciju un pārvaldību ekonomiskajā un monetārajā savienībā” [Law “On Treaty on Stability, Coordination and Governance in the Economic and Monetary Union”]. *Latvijas Vēstnesis*, 2012. 13 June, No. 92.
- Fiskālās disciplīnas likums [Fiscal Discipline Law]. *Latvijas Vēstnesis*, 2013. 20 February, No. 36.
- Fiskālās disciplīnas likumprojekta koncepcija [Conception of Draft law on Fiscal Discipline]. Available: <http://polsis.mk.gov.lv/LoadAtt/file61167.docx> [last viewed 30.07.2014]. Approved by June 29, 2010 instruction No. 362. *Latvijas Vēstnesis*, 2010. 1 July, No. 103.
- Ministru kabineta atbildes projekts Saeimas Sociālo un darba lietu komisijai [“Par Saeimas Sociālo un darba lietu komisijas 2014. gada 8. aprīļa vēstuli Nr. 9/9-2-n/73-11/14”] [Draft response of Cabinet of Ministers to the Social and labor matter commission of Saeima [“On April 8, 2014 letter No 9/9-2-n/73-11/14 of Social and labor matter commission of Saeima”]]. No. TA-721. Approved at April 29, 2014 meeting of the Cabinet of Ministers (minutes No. 25, § 50). Available: http://www.mk.gov.lv/doc/2014_05/PIELIKUMS_FMINFO.721.DOCX [last viewed 31.07.2014].
- Fiskālās disciplīnas padomes 2014. gada 7. marta neatbilstības ziņojums [March 7, 2014 non-compliance report of the Fiscal Discipline Council] (minutes No. 2, § 1). Available: http://www.fm.gov.lv/files/fiskalapolitika/FDP_zinojums_07.03.2014.pdf [last viewed 31.07.2014].
- Latvijas Republikas 11. Saeimas Sociālo un darba lietu komisijas 2014. gada 1. aprīļa sēdes protokols Nr. 25 [Minutes of April 1, 2014 meeting of Social and labor matter commission of the 11th Saeima (Parliament) of the Republic of Latvia]. Available: [http://titania.saeima.lv/livs/saeimasnotikumi.nsf/0/87b99c6bc480dce4c2257ca8004243ae/\\$FILE/01_04_2014.doc](http://titania.saeima.lv/livs/saeimasnotikumi.nsf/0/87b99c6bc480dce4c2257ca8004243ae/$FILE/01_04_2014.doc) [last viewed 31.07.2014].

Letter of Intent and Technical Memorandum of Understanding [between Republic of Latvia and the International Monetary Fund]. Executed January 22, 2010. Available: <http://www.imf.org/external/np/loi/2010/lva/012210.pdf> [last viewed 30.07.2014].

Ārlietu ministrijas 2014. gada 3. janvāra informācija “Par starptautiskā līguma piemērošanu” [January 3, 2014 Information of the Ministry of Foreign Affairs on application of the international agreement.] *Latvijas Vēstnesis*, 2014. 7 January, No. 4.

Legal practice

Satversmes tiesas 2012. gada 3. februāra spriedums lietā Nr. 2011-11-01 “Par likuma “Par valsts budžetu 2011. gadam” apakšprogrammas 23.00.00 atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. pantam” [February 3, 2012 Judgment of the Constitutional Court of Latvia, case No 2011-11-01 “On compliance to Article 1 of Satversmes of the Republic of Latvia of the subprogram 23.00.00 of the Law “On state budget for the year 2011”]. *Latvijas Vēstnesis*, 2012. 7 February, No. 21.

Satversmes tiesas 2000. gada 5. aprīļa lēmums par tiesvedības izbeigšanu lietā Nr. 04-06(99) [April 5, 2000 decision of the Constitutional Court of Latvia on cancellation of court procedure, case No 04-06(99)]. *Latvijas Vēstnesis*, 2000. 6 April, No. 123/124.

Internet resources

Armstrong K. A. The New Governance of EU Fiscal Discipline. Jean Monnet Working Paper No. 29/13. Available: <http://www.jeanmonnetprogram.org/papers/13/documents/Armstrong.pdf> [last viewed 29.07.2014].

Financial glossary. Available: <http://www.bbc.com/news/business-15060415> [last viewed 29.07.2014].

Guérot U., Klau T. After Merkozy: How France and Germany can make Europe work. European Council on Foreign Relations, 2012. 16 May, No. 56. Available: http://ecfr.eu/page/-/ECFR56_FRANCE_GERMANY_BRIEF_AW.pdf [last viewed 12.08.2014].

Trenko A., Kalniņš G. Saprātīga finanšu plānošana – valsts attīstības pamats [Reasonable financial planning – basis for state development]. Available: <http://www.makroekonomika.lv/saprati-ga-finansu-planosana-valsts-attistibas-pamats> [last viewed 31.07.2014].

Andrzej Jackiewicz, Dr. iur.

University of Białystok, Poland / Belostokas Universitāte, Polija

RE-ENACTMENT OF THE TERRITORIAL SELF-GOVERNMENT IN POLAND DURING TRANSFORMATION

VIETĒJO PAŠVALDĪBU PĀRPLĀNOŠANA POLIJĀ PĀRMAIŅU LAIKĀ

Anotācija

Raksts ir par mūsdienu Polijas Republikas vietējo pašvaldību sistēmas veidošanos, tajā aplūkoti būtiski Polijas Republikas vietējo pašvaldību vēsturiskie aspekti, sākot no Polijas neatkarības atgūšanas (Otrās Republikas) un Polijas Tautas Republikas laika, līdz pat brīdim, kad tika izveidota modernā Polijas vietējo valdību sistēma.

Atslēgvārdi: pašvaldība, Polija, transformācija.

Keywords: self-government, Poland, transformation.

Solutions concerning territorial self-government are an integral part of the political system of every democratic state. Depending on the concept of the state provided for in the constitution – unitary, federal, or regional – there are different models of territorial self-government, most often based on the principles of subsidiarity and decentralization, which have become the standard of democratic states, particularly in the context of the civil society principle. However, those principles alone do not determine the form of the territorial self-government in different countries. An important determinant is that of the historical factors, namely, different historical experiences related to the system of government.

The present article presents the problems associated with the formation process of the contemporary territorial self-government system of the Republic of Poland during the political transformation years, based on the principle of self-government. The successive parts of the article present the relevant solutions related to the system of government, starting from the time when Poland regained independence (the 2nd Republic), through the period of the People's Republic of Poland, until the period of formation of the contemporary Polish system of territorial government where self-government plays a key role.

After Poland regained independence in 1918, there was an urgent need to establish a system of territorial government that would harmonize the different administration systems present in the different parts of the country that had been part

of the states that partitioned Poland in the late 18th century.¹ According to M. Grzybowska, practical needs had the priority and took precedence before any in-depth theoretical analyses and debates concerning the system of government. As early as at the end of 1918, individual political parties presented their concepts of the governmental system; however, each of those concepts was dominated by the idea of decentralization, which was in line with Polish historical experiences.² Starting on 27 November 1918, a series of laws was adopted that organized and harmonized the system of territorial government of the 2nd Republic.³

However, the fundamental solutions that were of decisive influence on the system of territorial government were adopted in the Constitution of 17 March 1921, which defined the principle of broad territorial self-government in the area of administration, culture, and economy (Art. 3 (4) of the March Constitution). Pursuant to Art. 65 (1) of the March Constitution, the Republic of Poland was for administrative purposes divided into provinces, districts, as well as urban and rural communes, which also constituted units of territorial self-government.

According to Marta Grzybowska, the system of territorial government was divided into two pillars. The first pillar consisted of state territorial administration that reported to the central government, while the second pillar consisted of the territorial self-government. M. Grzybowska described the provisions of Art. 65 of the March Constitution as the assumption of full coherence of the territorial divisions for the purpose of government administration and the formation of territorial self-government, which also determined the existence of three levels of the territorial self-government: the commune level, the district level, and the province level.

According to W. Komarnicki, the administrative power in each province was exercised by the province governor (*wojewoda*) and in each district (*powiat/starostwo*) – by a district head (*starosta*) (principle of unification). The March Constitution divided the bodies of territorial self-government into decision-making bodies, which were the elected councils (commune and city councils and district parliaments (*sejmik*)), and executive bodies, formed in districts and provinces as a result of unification of representatives of the self-government and of state administrative authorities and lead by the head of the state administration in a given territory (*starosta* or *wojewoda*) (Art. 67).⁴ This structure was evidently influenced by the Prussian model of territorial administration on the province level.

¹ In the years 1773, 1793, and 1795, the territory of the Polish-Lithuanian Commonwealth was divided between Russia, Austria, and Prussia (in the so-called partitions). In the divided territories, the partitioning powers established different legal systems and often implemented aggressive assimilation policies. There were different political, social, and economic systems and the associated differences are still visible in contemporary Poland.

² Grzybowska M. Ustrój terytorialny Polski międzywojennej – idee i rozwiązania instytucjonalne. In: Sarnecki P. (ed.). Prawo konstytucyjne II Rzeczypospolitej. Nauka i instytucje. Krakow, 2006, p. 168.

³ *Ibid.*, pp. 168–169. The author enumerated all the acts pertaining to the individual parts of the territory of the 2nd Republic, i.e. the areas occupied by the different partitioning powers.

⁴ Komarnicki W. Ustrój państwowy Polski współczesnej. Geneza i system. Krakow, 2006 (reprint), pp. 54–55.

Despite these constitutional provisions, discussions continued regarding the institutional form of individual units of territorial self-government, in particular because in the different regions of Poland that had been part of diverse partitioning powers, the units varied significantly with regard to their structure, roles, autonomy, and geographic size. Only the Act of 1933 on partial change of the structure of the territorial self-government resulted in harmonization in this regard, but merely on the commune/municipality and district levels. The differences between individual provinces were not eliminated.

The Constitution of 21 April 1935 did not introduce any fundamental institutional changes, as the three levels of territorial self-government were preserved; however, it changed the legal status of the territorial self-government. Article 4, which mentioned 'self-government appointed by the state' clearly indicated that territorial self-government was no longer an institution of public authorities that was parallel to the central government. The role of self-government was thus reduced to that of an institution that was subordinated to and supportive of the central government (also see Art. 75). Of course, in accordance with the spirit of the April Constitution, the competences of the central government administration in the area of supervision of territorial self-government entities were also expanded.⁵

At the end of the World War II, the great allied powers decided that the entire Central and Eastern Europe would be in the Soviet zone of influence. Thus, Poland became a communist country. In the first years of Communist rule (1944–1950), the government purposefully used the democratic institutions of the Second Republic,⁶ without disclosing the eventual vision of the system of government where, as J. Starościk indicated, there was a room only for the principle of uniform organization of the state authority concentrated in workers', peasants', and soldiers' councils⁷ and where citizens participated in the administration of the state in the framework of national councils under the supervision of the Communist Party.⁸

Initially, the system of territorial government was based on three pillars:

- a) centralized government administration lead by province governors (*wojewoda*) and district heads (*starosta*),
- b) system of national councils defined as structures of uniform state authorities,
- c) territorial self-government, built on the basis of national councils of the different levels, operating as resolution-adopting bodies, and provincial and district divisions led by province governors and district heads, as well as city

⁵ More information can be found in: Grzybowska M., *ibid.*, pp. 177–179.

⁶ See: Leoński Z. Tradycje samorządu terytorialnego w Polsce. Samorząd Terytorialny, 1991, No. 3, p. 43; Wójcik S. Samorząd terytorialny w Polsce w XX wieku. Lublin, 1999, pp. 212–213.

⁷ These were patterned on the 'soviets' that existed in Russia after the October Revolution of 1917. The Polish counterparts of the Russian soviets were the national councils.

⁸ Starościk J. Prawo administracyjne. Warsaw, 1975, p. 73 ff.

boards with presidents or mayors and commune boards with commune heads (*wójt*) as the executive bodies.⁹

The system of territorial government changed dramatically on 20 March 1950 with the enacting of the Act on territorial bodies of uniform state authorities.¹⁰ Thus, according to H. Izdebski, after a short period where the traditional system of territorial administration was restored, communist countries adopted the Soviet principle of democratic centralism with formal concentration of the entire power in the hands of national councils. Nevertheless, one should take note of the fact that this formally hierarchical system of national councils was in fact subordinated to the relevant territorial structures of the Polish United Workers' Party.¹¹ This system of territorial government was soon petrified in the Constitution of the People's Republic of Poland adopted on 22 July 1952.¹²

The system of territorial government of the People's Republic of Poland was reformed several times.¹³ In 1954, communes (*gmina*) were replaced with administrative units one third of their size (*gromada*), but in the years 1972–1975, they were reinstated, districts were eliminated, and the country was divided into 49 provinces (instead of the previous 17). Nevertheless, the principle of uniformity of state authorities, where the national councils were the territorial government bodies, remained unchanged until 1990.

The aforementioned principle was also observed in the Act of 20 July 1983 on the system of national councils and territorial self-government¹⁴ which, despite the restoration of the notion of territorial self-government, did not really change the legal nature of national councils. Nevertheless, the aforementioned Act was a manifestation of the process that gradually introduced the institutions that were standard in democratic states into the Communist system.

Nevertheless, only the Round Table Talks and the 1989 political breakthrough started the process of political transformation that included a change of the territorial government system. The national councils, being an element of the communist system, could not be preserved; however, according to H. Izdebski, this radical departure from Soviet-style institutions and the decision not to “civilize” the national councils and instead to eliminate them so as to build a new territorial self-government system were exceptional in all former communist countries.¹⁵ It was the Act of 8 March 1990

⁹ Kozyra W. Ustrój administracji państwowej w Polsce w latach 1944–1950. Czasopismo prawnoprawno – historyczne, vol. LXII, 2011, book 1, pp. 172–173; also, see the references mentioned therein. Dualism of administration is discussed in: Trzciński J. Instytucje ustrojowe okresu przejściowego 1944–1947. In: Kallas M. (ed.). Konstytucje Polski. Studia monograficzne z dziejów polskiego konstytucjonalizmu, Vol. 2. Warsaw, 1990, pp. 255–256.

¹⁰ Journal of Laws, No. 14, item 130.

¹¹ Izdebski H. Historia administracji. Warsaw, 2001, pp. 208–209.

¹² Journal of Laws, No. 53, item 232.

¹³ More information on this matter can be found in: Dutkiewicz G. Dzieje samorządu terytorialnego w Polsce po II wojnie światowej. Colloquium Wydziału Nauk Humanistycznych i Społecznych, Year II/2010, pp. 199–200.

¹⁴ Journal of Laws, No. 26, item 183.

¹⁵ Izdebski H. Samorząd terytorialny. Podstawy ustroju i działalności. Warsaw, 2006, pp. 63–64.

on territorial self-government¹⁶ that restored territorial self-government in Poland.¹⁷ However, only the lowest level of self-government, the commune, was reinstated and formed following the model that was in place during the Second Republic.

At the same time, territorial self-government was established with the relevant amendments¹⁸ introduced in the 1952 Constitution, which was still in place at that time.¹⁹ Of note was the change of the title of Chapter 6²⁰ of the Constitution from “Local bodies of state authorities and administration” to “Territorial self-government.” Another provision worth mentioning is the Art. 43, which was given the following wording: “Territorial self-government is the basic form of organization of public life in communes. The commune satisfies the collective needs of the local community.” Those constitutional provisions that established the basis of a territorial self-government were comparable with territorial self-government present in democratic states.

Another step in the process of restoration was the Constitutional Act of 17 October 1992 on the mutual relations between the legislative branch and the executive branch of government of the Republic of Poland and on the territorial self-government (Small Constitution).²¹ It replaced, in the part defined in its title, the 1952 Constitution²² and its Chapter V focused on the territorial self-government. Of particular note was Art. 70 (4) which provided: “The basic unit of territorial self-government is the commune. Other types of territorial self-government units are defined in the statute.” Thus, the possibility was provided for statutes to establish units of territorial self-government other than the commune; however, no such units were created while this act remained in force.

The Small Constitution endowed the units of territorial self-government with legal personality and the possibility to perform their public duties in their own name and on their own account. The commune became an important element of the public authorities’ system thanks to the principle of assumed priority of territorial self-government competence before the central government administration. There were also provisions that defined the foundation of the communes’ financial system with regard to their property and income. The detailed regulations were provided in the aforementioned Act of 1990 on territorial self-government.

The Small Constitution was a source of solutions to the authors of Poland’s Constitution of 2 April 1997²³ which is the current foundation of the system of

¹⁶ Journal of Laws of 1990, No. 16, item 95. Since 1998, the statute is titled the Act on commune-level self-government.

¹⁷ Dutkiewicz G., *ibid.*, pp. 199–200.

¹⁸ Act of 8 March 1990 on amending the Constitution of the Republic of Poland. Journal of Laws, No. 16, item 94.

¹⁹ Since the so-called December amendment, which bore the title of Constitution of the Republic of Poland.

²⁰ In the original version adopted in 1952, it was Chapter 5, titled “Local bodies of state authorities.”

²¹ Journal of Laws, No. 84, item 426.

²² The remaining parts, which for the most part had been amended, remained in force until the adoption of the new Constitution in 1997.

²³ Journal of Laws, No. 78, item 483.

territorial government. The Constitution quite broadly discusses the territorial organization of the state by defining Poland as a unitary state which is decentralized by way of introducing the territorial self-government institutions. Nevertheless, the Constitution does not exhaustively define the territorial structure of Poland and, instead, provides that “the statute is to define other units of regional or regional and local self-government” (art. 164 (2)). The authors of the Constitution have thus decided to introduce a multi-level model of territorial self-government²⁴ and to require that its final form be defined in a statutes.

Article 15 (1) of the Constitution defines²⁵ the principles of decentralization of public authorities and contains an important directive which requires the legislator to devote, in defining the system of territorial government of Poland, the greatest attention to the needs of decentralization of the system of government through empowering the units of territorial self-government. Moreover, Art. 15 (2) of the Constitution provides that the territorial division of the country should take into account social, economic, and cultural ties and should ensure the ability of the territorial units to perform public duties, as a key factor individual self-government units’ formation. Nevertheless, Poland’s self-government units differ with regard to their demographic characteristics and their financial capabilities.

Of fundamental importance to the system of government applicable to units of territorial self-government is the principle of autonomy (Art. 165 (2) of the Constitution²⁶). It is defined as freedom of action within the limits defined in the relevant statutes, which is of a particular importance regarding the performance of public duties. The Supreme Administrative Court provided the following definition of autonomy: “autonomy of a commune means that, within the limits set forth in relevant statutes, a commune is not subordinated to anyone’s will and that, within such limits, it takes legal and factual actions, following solely its own will expressed by its elected bodies. Thus, autonomy is circumscribed by the boundaries defined in relevant statutes which precisely identify the field where the autonomy can be exercised.”²⁷ Thus, if the limits (boundaries) defined in the relevant statutes determine the scope of autonomy, then, according to the Constitutional Tribunal, the statutes need to “establish the legal framework in which the autonomy can be exercised in a unitary state.”²⁸

²⁴ Article 164 of the Constitution is commented in this manner by among others: Sarnecki P. Uwagi do art. 164 Konstytucji RP. In: Garlicki L. (ed.). *Komentarz do Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, Vol. IV. Warsaw, 2007; Winczorek P. *Komentarz do Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 1997 r.* Warsaw, 2000, p. 216.

²⁵ Art. 15 (1) of the Constitution: The territorial system of government of the Republic of Poland shall ensure decentralization of public authorities.

²⁶ Art. 165 (2) of the Constitution: Autonomy of units of territorial self-government shall be subject to judiciary protection. Protection of units of territorial self-government shall be based most of all on administrative courts – in particular in relation to acts of law issued by supervising bodies. The Constitution also enables units of territorial self-government to protect their interests also in common courts of law and in the Constitutional Tribunal.

²⁷ Judgment of the Supreme Administrative Court of 4 February 1999, II SA/Wr 1302/97.

²⁸ Judgment of the Constitutional Tribunal of 4 May 1998, K 38/97.

In the context of performance of public duties, of a great importance is the assumption of competence of territorial self-government units, expressed in Art. 163 of the Constitution, which establishes the requirements that public tasks, which are not required by the Constitution or by statutes to be performed by other public authorities must be implemented by the units of territorial self-government. The detailed division of the tasks between the central government and the territorial self-government units was established in the so-called “competence statutes.”²⁹

The Constitution confirmed, as the Small Constitution did, the model where the commune was the basic unit of territorial self-government (art. 164 (1)). According to the principle of subsidiarity, the commune, being the unit of territorial self-government that is the closest to the citizens, must be burdened with the largest possible scope of duties, as long as it is able to perform such duties effectively. Only the duties that cannot be performed by the commune must be transferred to higher-level units of self-government or, as an exception, to the central government administration.³⁰

The Constitution does not define all details concerning the structure of the territorial self-government units and only provides that they perform their duties through decision-making and executive bodies and that elections to the decision-making bodies are to be general, equal, direct, and secret ballot elections. Other provisions are left out to be established in relevant statutes.

Thus, the Constitution only described a general model of territorial self-government and left out a number of matters to be defined in statutes which, after a rather intense public debate, were adopted in 1998. The statutes in question are the Act of 5 June 1998 on the self-government on the province level,³¹ the Act of 5 June 1998 on the self-government on the district level,³² and the Act of 24 July 1998 on the introduction of a three-level territorial division of the state.³³ In these statutes, the legislator decided to establish two additional levels of the territorial self-government, namely the district (*powiat*), and the province (*województwo* – regional level). However, there is no hierarchic subordination between the different levels of territorial self-government. Each unit is required to perform its statutory duties and other units are not authorized to interfere with this performance.

Since 1990, the commune has been the basic unit of territorial self-government in Poland. There are two types of communes in Poland: rural and urban (municipalities) communes. The decision-making body of a commune is the commune council.³⁴ Originally, the executive body of the commune was the commune board, but since 2002 it is the commune head (*wójt*) in rural communes or the mayor (*burmistrz*) in

²⁹ Act of 17 May 1990 on the division of tasks and competences defined in special statutes between the state and the territorial self-government (Journal of Laws, No. 34, item 198) and Act of 24 July 1998 on amending certain acts defining the competences of bodies of public administration in connection with the reform of the system of government in the state (Journal of Laws, No. 106, item 668, as amended).

³⁰ Jackiewicz A., Olechno A., Prokop K. *Samorząd terytorialny*. Siedlce, 2010, pp. 11–14.

³¹ Consolidated text: Journal of Laws of 2001, No. 142, item 1590, as amended.

³² *Ibid.*, item 1592, as amended.

³³ Journal of Laws of 1998, No. 96, item 603, as amended.

³⁴ Or a city council if the seat of the council is located in a city.

urban communes; in cities with population in excess of 100,000 people, the mayor bears the title of president (*prezydent*).³⁵ Both the decision-making body and the executive body are now elected in general elections. The term of the governing bodies of territorial self-government units on all levels is 4 years.

The second level of territorial self-government in Poland is the district. There are two types of districts: rural and urban. Rural districts cover areas adjacent to cities with the rights of districts and the seats of their authorities are located outside (!) of those districts – in the cities with the rights of districts. In the case of urban districts, the seats are located in the cities constituting parts of the urban districts. The decision-making bodies of districts are district councils and the executive bodies are district boards lead by district heads (*starosta*). District councils are elected in general elections and district boards are elected by and report to district councils.

The third level of territorial self-government in Poland is the province. In 1998, the decision was passed to make provinces (regions), defined as units of territorial self-government, identical, with regard to the territory, to provinces, defined as the areas where the province governors (*wojewoda*) exercise their powers. The province as a unit of territorial self-government performs the duties assigned to the provincial level that are not required in the relevant statutes to be performed by the central government administration. The decision-making body of each province is the provincial parliament (*sejmik*) and the executive body is the board, lead by the province marshal (*marszałek*). The provincial parliament is elected in general elections and the executive body is elected by and reports to the provincial parliament.

Each province is an area where both self-government bodies and central government administration bodies exercise their powers. General (unified) administration is lead by the province governor (*wojewoda*) who is the representative of the Council of Ministers in the province. Special (non-unified) administration bodies report to central institutions; for example, tax offices and tax chambers' report to the Minister of Finance. An important power of the province governor is supervision of the activities of all territorial self-government units located in a given province.

The formation of territorial self-government described above indicates that the current model is the outcome of a long process in which historical experiences were often taken into account and specific solutions were either adopted or rejected. This is certainly an ongoing process, as demonstrated by the changes that have been introduced into the system of territorial self-government after the reform of 1998, e.g. the replacement of the commune board with a monocratic body, the change of the system of government in the capital city of Warsaw, and the modifications of the laws governing elections to self-government bodies. In the recent years, a more or less intensive public debate continues concerning other elements of the Polish model of territorial self-government, such as the plausibility of continued existence of districts, the number of provinces, and the introduction of a monocratic executive body on the district and province level.

³⁵ See the Act of 20 June 2002 on direct elections of commune heads, mayors, and city presidents, Journal of Laws, No. 113, item 984.

BIBLIOGRAPHY**Monographs, papers in compendia, articles in magazines**

- Dutkiewicz G. Dzieje samorządu terytorialnego w Polsce po II wojnie światowej. *Colloquium Wydziału Nauk Humanistycznych i Społecznych, Year II/2010.*
- Grzybowska M. Ustrój terytorialny Polski międzywojennej – idee i rozwiązania instytucjonalne. In: Sarnecki P. (ed.). *Prawo konstytucyjne II Rzeczypospolitej. Nauka i instytucje.* Krakow, 2006.
- Izdebski H. *Historia administracji.* Warsaw, 2001.
- Izdebski H. *Samorząd terytorialny. Podstawy ustroju i działalności.* Warsaw, 2006.
- Jackiewicz A., Olechno A., Prokop K. *Samorząd terytorialny.* Siedlce, 2010.
- Komarnicki W. Ustrój państwowy Polski współczesnej. Geneza i system. Reprint of the work published in Vilnius in 1937. Krakow, 2006.
- Kozyra W. Ustrój administracji państwowej w Polsce w latach 1944–1950. *Czasopismo prawno – historyczne,* 2011. Vol. LXII, book 1.
- Leoński Z. Tradycje samorządu terytorialnego w Polsce. *Samorząd Terytorialny,* 1991. No. 3.
- Sarnecki P. Uwagi do art. 164 Konstytucji RP. In: Garlicki L. (ed.). *Komentarz do Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej,* Warsaw, 2007. Vol. IV.
- Starościk J. *Prawo administracyjne [Administrative law].* Warsaw, 1975.
- Trzciniński J. Instytucje ustrojowe okresu przejściowego 1944–1947. In: Kallas M. (ed.). *Konstytucje Polski. Studia monograficzne z dziejów polskiego konstytucjonalizmu,* Warsaw, 1990. Vol. 2.
- Winczorek P. *Komentarz do Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 1997 r.* Warsaw, 2000.
- Wójcik S. *Samorząd terytorialny w Polsce w XX wieku.* Lublin, 1999.

Legislative acts

- Constitution of the Republic of Poland of 17 March 1921. *Journal of Laws,* No. 44, item 267.
- Constitutional Act of 21 April 1935. *Journal of Laws,* No. 30, item 227.
- The Constitution of the People's Republic of Poland of 22 July 1952. *Journal of Laws,* No. 53, item 232.
- Constitutional Act of 8 March 1990 on amending the Constitution of the Republic of Poland. *Journal of Laws,* No. 16, item 94.
- Constitutional Act of 17 October 1992 on the mutual relations between the legislative branch and the executive branch of government of the Republic of Poland and on the territorial self-government. *Journal of Laws,* No. 84, item 426.
- The Constitution of the Republic of Poland of 2 April 1997. *Journal of Laws,* No. 78, item 483.
- Act of 20 March 1950 on territorial bodies of uniform state authorities. *Journal of Laws,* No. 14, item 130.
- Act of 20 July 1983 on the system of national councils and territorial self-government. *Journal of Laws,* No. 26, item 183.
- Act of 8 March 1990 on territorial self-government. *Journal of Laws,* 1990. No. 16, item 95.

Act of 17 May 1990 on the division of tasks and competences defined in special statutes between the state and the territorial self-government. Journal of Laws, No. 34, item 198.

Act of 24 July 1998 on amending certain acts defining the competences of bodies of public administration in connection with the reform of the system of government in the state. Journal of Laws, No. 106, item 668.

Act of 5 June 1998 on the self-government on the province level. Journal of Laws, 2001. No. 142, item 1590.

Act of 5 June 1998 on the self-government on the district level. Journal of Laws, 2001. No. 142, item 1592.

Act of 24 July 1998 on the introduction of a three-level territorial division of the state. Journal of Laws, No. 96, item 603.

Act of 20 June 2002 on direct elections of commune heads, mayors, and city presidents. Journal of Laws, No. 113, item 984.

Legal practice

Judgment of Constitutional Tribunal of 4 May 1998, K 38/97, OTK ZU, 1998, item 31.

Judgment of Supreme Administrative Court of 4 February 1999, II SA/Wr 1302/97, Orzecznictwo w Sprawach Samorządowych, 2000, No. 3, item 97.

Kristīne Kore-Pērkone, *Mg. iur.*

University of Latvia, Latvia, PhD student / Latvijas Universitāte, Latvija, doktorante

VALSTS ATBILDĪBA PAR TIESU NODARĪTAJIEM ZAUDĒJUMIEM CILVĒKTIESĪBU UN PAMATBRĪVĪBU AIZSARDZĪBAS KONVENCIJAS PRASĪBU PERSPEKTĪVĀ

THE RESPONSIBILITY OF THE STATE FOR THE DAMAGES CAUSED BY COURTS FROM THE VANTAGE POINT OF THE EUROPEAN CONVENTION FOR THE PROTECTION OF HUMAN RIGHTS AND FUNDAMENTAL FREEDOMS

Summary

The article examines and analyses the concept of the State's responsibility for court errors from the vantage point of the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. The article also analyses the findings that have emerged in the judicature of the European Court of Human Rights, pointing to the necessity of reforms on the national level, ensuring the access to legal remedies of compensatory nature to a person, if his or her rights have been infringed because of the actions taken by court. An assessment of the legal remedies accessible to a person on the national level in the context of the aforementioned requirements is provided.

Keywords: responsibility of the State, compensation for damages caused by courts.

Atslēgvārdi: valsts atbildība, tiesu nodarīto zaudējumu atlīdzināšana.

Viens no tiesisku valsti raksturojošiem principiem ir princips, ka ikviens tiesību aizskārums rada tiesības prasīt zaudējumu atlīdzību.¹ Arī gadījumā, ja valsts, rīkojoties publisko tiesību jomā, aizskar personas tiesības, tai rodas kaitējuma atlīdzināšanas pienākums. Valsts publisko tiesību jomā nes atbildību par jebkura sava orgāna rīcību, kas, realizējot valsts varu, aizskar personas tiesības vai tiesiskās intereses. Minētais attiecas arī uz tiesu varu, jo tā, tāpat kā jebkurš cits valsts orgāns, pildot tai uzticētās funkcijas, var pieļaut personas tiesību vai tiesisko interešu aizskārumu. Tādējādi arī gadījumā, ja personas tiesību aizskāruma pamatā ir nekvalitatīva tiesas spriešanas funkcijas realizācija, valstij rodas kaitējuma atlīdzināšanas pienākums.

---

¹ Ziemele I. Tiesību aizskāruma kompensācijas princips Eiropas Cilvēktiesību konvencijā un Latvijā. Latvijas Republikas Augstākās tiesas biļetens, Nr. 1/2010. Pieejams: http://www.at.gov.lv/files/docs/2011/at_biletens2010_01_web.pdf [aplūkots 2014. gada 28. jūlijā].

Turklāt, ņemot vērā tiesiskā valstī tiesām piešķirtās kompetences plašo raksturu, personas tiesību aizskāruma pamatā var būt tiesas pieļauts gan nacionālo, gan starptautisko normu pārkāpums. Līdz ar to ir tikai pašsaprotami, ka valsts atbildība par tās tiesu rīcību publisko tiesību jomā ir kļuvusi aktuāla arī no starptautisko tiesību viedokļa.

Arī Eiropas Cilvēktiesību tiesa (turpmāk – ECT) savā judikatūrā ir nonākusi pie atziņas, ka dalībvalstīm noteiktu Konvencijā garantēto pamattiesību aizskāruma gadījumā, ko pieļāvušas nacionālās tiesas, ir pienākums nacionālā līmenī nodrošināt efektīvus kompensējoša rakstura tiesību aizsardzības līdzekļus.² Šīs atziņas, kas izteiktas saistībā ar Cilvēktiesību un pamatbrīvības aizsardzības konvencijas (turpmāk – Konvencija) 6. panta pirmajā daļā garantēto tiesību uz lietas izskatīšanu saprātīgā termiņā aizsardzību, ir tās, kuras ietekmē valsts atbildības principa attīstību un izpratni arī nacionālā līmenī.

Latvijas juridiskajā zinātnē salīdzinoši plaši diskutēts un pētīts jautājums par lietu izskatīšanas termiņiem tiesās. Nacionālajā līmenī ir bijušas neskaitāmas diskusijas par to, vai lietu izskatīšanas termiņi tiesās ir tādi, kas atbilst Konvencijas prasībām.³ Tāpat ir analizēts jautājums par lietu izskatīšanas termiņu paātrināšanas iespējām. Saistībā ar minēto jautājumu ir pat veikti grozījumi likumā *Par tiesu varu*.⁴ Taču ECT judikatūrā izvirzītās prasības saistībā ar lietu izskatīšanas termiņiem tiesās nav analizētas no cita – valsts atbildības aspekta. Šis jautājums īpašu aktualitāti guvis pēc lietas *Veiss pret Latviju*, kurā ECT citstarp analizēja Latvijā personai pieejamo kompensējoša rakstura tiesību aizsardzības līdzekļu efektivitāti nesamērīgi gara tiesas procesa gadījumā.⁵

Ievērojot minēto, šī raksta mērķis ir analizēt valsts atbildības par tās tiesu rīcību kā tiesību aizsardzības līdzekļa efektivitāti nacionālajā līmenī, ievērojot ECT judikatūrā izvirzītās prasības. Vienlaikus norādāms, ka raksta ierobežotā apjoma dēļ tajā netiks pievērsta uzmanība citiem tiesību aizsardzības līdzekļiem, kuru ieviešanu nacionālā līmenī prasa Konvencija, nodrošinot Konvencijas 6. panta pirmajā daļā garantēto cilvēktiesību efektīvu ievērošanu nacionālā līmenī.

Procesuālo garantiju nodrošināšanas prasība ECT judikatūrā

Starptautiskajās publiskajās tiesībās pienākums ievērot un garantēt starptautiskās tiesības attiecas uz visiem valsts varas atzariem. Atbildību par jebkura sava orgāna rīcību, kura darbības vai bezdarbības rezultātā noticis starptautiski garantēto tiesību

² Sk.: Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 30210/96 Kudla v. Poland.

³ Sk., piemēram: Litvins G. Tiesvedības ilgie termiņi – mīts vai realitāte. *Jurista Vārds*, 2014. 6. maijs, Nr. 18, 2. lpp.; Litvins G. Administratīvās tiesas juridiskās kultūras telpā. *Jurista Vārds*, 2014. 4. februāris, Nr. 5, 15.–19. lpp.; Kucina I. Paveiktais un sagaidāmais tiesu sistēmā. *Jurista Vārds*, 2014. 28. janvāris, Nr. 4, 16.–21. lpp.

⁴ Ar 2013. gada 13. jūnija grozījumiem likums *Par tiesu varu* papildināts ar 7.¹ pantu, kurā noregulēts jautājums par lietu izskatīšanas termiņu pārvaldību tiesā. Minētais pants noteic, ka tiesas priekšsēdētājs, sadarbojoties ar tiesas tiesnešiem, nosaka lietu izskatīšanas termiņu standartu tiesā.

⁵ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 15152/12 Veiss v. Latvia.

pārkāpums, nes valsts kā starptautisko tiesību subjekts.⁶ Arī valsts atbildības institūts, pēc kura ir modelēta Konvencijas piemērošana, ir tāds, kāds tas ir izveidojies starptautiskajās publiskās tiesībās.⁷ Tādējādi no Konvencijas viedokļa nav izšķirošas nozīmes tam, kura valsts institūcija pieļauj Konvencijā garantēto tiesību vai brīvību pārkāpumu. Valstij kā starptautisko tiesību subjektam ir pienākums nodrošināt, lai ikvienas institūcijas rīcība, kurai uzticēta publiskās varas realizācija, atbilstu starptautiskajām saistībām, kuras valsts ir uzņēmusies, pievienojoties Konvencijai. Minētais attiecas arī uz tiesu varu.

Konvencijas izveidotā cilvēktiesību aizsardzības sistēma ir tāda, kas, ievērojot nacionālo tiesu neatkarību, ir cieši saistīta un vienlaikus paredz valsts atbildību par nacionālo tiesu rīcību. Pirmkārt, personai, pirms tā vērsas ar sūdzību ECT, ir pienākums izsmelt visus tai pieejamos un efektīvos nacionālos tiesību aizsardzības mehānismus. Attiecīgi lielākoties persona vērsīsies ECT pēc tam, kad nacionālā pēdējās instances tiesa būs izskatījusi strīdus jautājumu un persona nacionālajā līmenī nebūs panākusi savu Konvencijā garantēto cilvēktiesību aizsardzību.⁸ Otrkārt, Konvencija pati par sevi paredz tieši dalībvalstu tiesām noteiktus pienākumus Konvencijā garantēto cilvēktiesību aizsardzībā. Galvenie tiesu pienākumi izriet no Konvencijas garantētajām procedurālajām tiesībām, īpaši Konvencijas 5. un 6. panta. ECT prakse satur plašu gadījumu klāstu ar šajos pantos ietverto cilvēktiesību aizskārumu, kuru primārais cēlonis ir tieši tiesu rīcība.⁹ Minētais nebūt nenozīmē, ka tiesas nevar pieļaut arī citu – substanciālu Konvencijas normu pārkāpumu. Konvencijas pārkāpums var izrietēt arī no tiesas nolēmuma satura. Piemēram, tiesnesis, izmantojot savu rīcības brīvību, kas izriet no normām, var izdot izmeklēšanas orderi pretēji Konvencijas 8. pantam, tādējādi aizskarot personas tiesības uz privātumu. Tāpat tiesnesis var pieņemt nolēmumu, kas nepamatoti ierobežo Konvencijas 10. pantā garantēto vārda brīvību.¹⁰

No minētā izriet, ka ECT var saukt pie atbildības valsti arī par nacionālo tiesu pieļautu Konvencijas garantēto cilvēktiesību pārkāpumu. Turklāt, pamatojoties uz Konvencijas 41. pantu, ECT var šāda tiesas pieļauta pārkāpuma gadījumā uzlikt valstij pienākumu atlīdzināt cietušajai personai radīto kaitējumu.¹¹

Taču valsts starptautiskā atbildība par tās tiesu rīcību nav vienīgā valsts atbildības forma, kuras nodrošināšanas nepieciešamība izriet no Konvencijas prasībām.

⁶ Sk. plašāk: ANO Starptautisko tiesību komisijas 2001. gadā pieņemtās normas “Par valstu atbildību sakarā ar starptautiska pārkāpuma veikšanu” (angļu val. – *Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts*) 4. pants. Pieejams: http://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft%20articles/9_6_2001.pdf [aplūkots 2014. gada 15. jūlijā].

⁷ Ziemele I. Tiesību aizskāruma kompensācijas princips Eiropas Cilvēktiesību konvencijā un Latvijā. Latvijas Republikas Augstākās tiesas biļetens, Nr. 1/2010. Pieejams: http://www.at.gov.lv/files/docs/2011/at_biletens2010_01_web.pdf [aplūkots 2014. gada 28. jūlijā].

⁸ Rerhechte J. P. Judicial accountability and public liability – the German “Judicial privilege” under the influence of European and International law. *German Law Journal*, 2012. 3 March, No. 313.

⁹ Canivet G., Andenas M., Fairgrieve D. Independence, accountability, and the judiciary. London: British Institute of International and Comparative Law, 2006, p. 420.

¹⁰ *Ibid.*, p. 420.

¹¹ Sk., piemēram: Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 34288/04 Ihsan Ay v. Turkey; Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 35729/12 Drajko v. Hungary.

ECT savā judikatūrā ir nonākusi pie secinājuma, ka Konvencija noteiktu tiesas pieļautu Konvencijā garantēto tiesību aizskārumu gadījumā uzlikt dalībvalstij pienākumu nodrošināt individam arī nacionālā līmenī efektīvu tiesību aizsardzības līdzekli.

Pie šādas atziņas ECT pirmo reizi nonāca lietā *Kudla pret Poliju*. Tiesa, atzīstot, ka nacionālā tiesa ir pārkāpusi Konvencijas 6. panta pirmajā daļā personai garantētās tiesības uz lietas izskatīšanu termiņā, vienlaikus atsevišķi izvērtēja to, vai Polija ir ievērojusi Konvencijas 13. panta prasības. Tiesa šajā lietā pirmo reizi piešķīra patstāvīgu nozīmi Konvencijas 13. pantam, kurš paredz personas tiesības uz efektīvu aizsardzību no valsts institūciju puses Konvencijā garantēto tiesību un brīvību aizskāruma gadījumā.

Pirms *Kudla* lietas ECT konsekvēnti uzsvēra, ka tā atsevišķi nevērtē Konvencijas 13. panta pārkāpumu. Šāda atziņa balstījās uz apsvērumu, ka Konvencijas 13. panta prasību aptver daudz stingrākā Konvencijas 6. panta prasība.¹² Taču *Kudla* lietā, ievērojot lielo lietu skaitu, kas ierosinātas ECT saistībā ar nesamērīgi ilgiem lietu izskatīšanas termiņiem tiesās, tiesa Konvencijas 13. pantam piešķīra patstāvīgu nozīmi. Tiesa atzina, ka Konvencijas 13. pants prasa tādu mehānismu ieviešanu nacionālā līmenī, kas ļauj vai nu paātrināt tiesas procesu, vai atlīdzināt ar nesamērīgi ilgu tiesas procesu personai nodarīto kaitējumu.¹³ Tā kā izskatāmajā lietā šādi tiesību aizsardzības līdzekļi personai nacionālā līmenī nebija nodrošināti, ECT atzina, ka valsts ir pārkāpusi arī Konvencijas 13. panta prasības.¹⁴

Kopš minētā sprieduma ECT ir pavērusies iespēja lietās, kurās personas sūdzas par nesamērīgi ilgiem lietu izskatīšanas termiņiem tiesās, 13. panta kontekstā vērtēt, vai dalībvalstis ir iespējams prasīt citstarp kompensāciju par ieilgušu tiesvedības procesu.¹⁵ Savukārt Konvencijas dalībvalstīm 13. pants uzliedz pienākumu ieviest un efektīvi realizēt nacionālā līmenī tādus tiesību aizsardzības līdzekļus, kas vai nu paātrina tiesu procesu, vai paredz personas tiesības uz atbilstošu atlīdzinājumu gadījumā, ja tiesas process ir bijis nesamērīgi ilgs.

Veidi, kādos valsts var izpildīt šo Konvencijas 13. panta prasību, ir dažādi.

ECT ir norādījusi, ka tā ir katras dalībvalsts rīcības brīvība – izdarīt izvēli par konkrētajā valstī piemērotākajiem tiesību aizsardzības līdzekļiem.¹⁶ Valsts var izvēlēties preventīva rakstura tiesību aizsardzības līdzekļus, tādējādi nodrošinot, ka tiesas procesu ilgums ir atbilstošs Konvencijas 6. panta pirmās daļas prasībām. Taču situācijā, kad process ir bijis nesamērīgi ilgs, prevencija vien var nebūt adekvātākais

¹² Sk. plašāk: Van Dijk P., Van Hoof F., Van Rijn A., Zwaak L. *Theory and Practice of the European Convention on Human Rights*, Intersentia, 2006, p. 1018.

¹³ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 30210/96 *Kudla v. Poland*, para 152; Ziemele I. Tiesību aizskārums kompensācijas princips Eiropas Cilvēktiesību konvencijā un Latvijā. Latvijas Republikas Augstākās tiesas biļetens, Nr. 1/2010. Pieejams: http://www.at.gov.lv/files/docs/2011/at_biletens2010_01_web.pdf [aplūkots 2014. gada 28. jūlijā].

¹⁴ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 30210/96 *Kudla v. Poland*, paras 146–160.

¹⁵ Ziemele I. Tiesību aizskārums kompensācijas princips Eiropas Cilvēktiesību konvencijā un Latvijā. Latvijas Republikas Augstākās tiesas biļetens, Nr. 1/2010. Pieejams: http://www.at.gov.lv/files/docs/2011/at_biletens2010_01_web.pdf [aplūkots 2014. gada 28. jūlijā]. Sk., piemēram: Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 40437/07 *Komanicky v. Slovakia* (No. 6); Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 61444/00 *Krasuski v. Poland*.

¹⁶ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 36813/97 *Scordino v. Italy* (No. 1), paras 186–188.

tiesību aizsardzības līdzeklis. Šādās lietās kompensējoša rakstura tiesību aizsardzības līdzekļi ir atbilstoši.¹⁷

No minētā secināms, ka šobrīd ECT ir tulkojusi Konvencijas 13. pantu tādējādi, ka tas neuzliek dalībvalstīm obligātu prasību nesamērīgi ilga tiesas procesa gadījumā nodrošināt personai kompensējoša rakstura tiesību aizsardzību līdzekli. Primāri valsts var ieviest procesu paātrinošus mehānismus. Taču gadījumā, ja tiesas process ir bijis nesamērīgi ilgs, vienīgais veids, kādā valsts var izpildīt Konvencijas 13. panta prasības, ir – nodrošināt personai kompensējoša rakstura tiesību aizsardzības līdzekli.

Tiesu varas gadījumā, veidojot nacionālā līmenī efektīvu kompensējoša rakstura tiesību aizsardzības līdzekli, jāievēro citas tiesiskā valstī nozīmīgas garantijas, kas sargā šo varu un nodrošina tās neatkarību. Nebūtu pieļaujama situācija, kad pati tiesa (vai tiesnesis) tiek saukta pie atbildības un tai tiek uzlikts pienākums nodrošināt personai kompensāciju gadījumā, ja tā pieļauj Konvencijas 6. panta pirmās daļas pārkāpumu un izskata lietu nesamērīgi garā termiņā. Tiesu neatkarības princips, kurš sargā tiesu varu, nepieļauj šāda mehānisma realizāciju tiesiskā valstī. Tādējādi valsts atbildība ir viens no veidiem, kādā valsts var izpildīt iepriekš minētās ECT prasības Konvencijas 6. panta pirmajā daļā ietvertu tiesību efektīvas aizsardzības nodrošināšanā. Arī doktrīnā norādīts, ka gadījumā, ja ir noticis Konvencijas 6. panta pirmās daļas pārkāpums, Konvencija prasa nacionālā līmenī atzīt un efektīvi realizēt valsts ārpuslīgumisko atbildību par tās tiesu rīcības rezultātā personai nodarīto kaitējumu.¹⁸ Tādējādi, kaut arī ECT nav skaidri savā judikatūrā norādījusi, ka tiesas pieļauta Konvencijas pārkāpuma gadījumā tieši pašai valstij ir jāuzņemas atbildība par tās rīcību, šāda prasība netieši izriet no ECT izvirzītajām kompensējoša rakstura tiesību aizsardzības līdzekļa ieviešanas prasībām.

No iepriekš minētā secināms, ka gadījumā, ja ir noticis Konvencijas 6. panta pirmās daļas pārkāpums, Konvencija prasa nacionālā līmenī atzīt un efektīvi realizēt valsts ārpuslīgumisko atbildību par tās tiesu rīcības rezultātā personai nodarīto kaitējumu.¹⁹ Turklāt, ieviešot jaunu vai vērtējot jau pastāvošu kompensējoša rakstura tiesību aizsardzības līdzekļa efektivitāti, dalībvalstij ir jāņem vērā ECT norādes, ka kompensējoša rakstura tiesību aizsardzības līdzekli var atzīt par efektīvu tikai ar nosacījumu, ja nacionālā līmenī ir prakses piemēri, kas pierāda, ka personas pieteikums patiešām rezultējas atbilstošā kompensācijā.²⁰ Pretējā gadījumā nacionālais tiesību aizsardzības mehānisms atzīstams par tādu, kas neatbilst Konvencijas 13. panta prasībām. Tādējādi ieviestajam tiesību aizsardzības mehānismam ir jābūt efektīvam, pietiekamam un pieejamam gan teorijā, gan praksē.²¹ Turklāt jāņem vērā, ka arī kompensācijas apmērs ir

¹⁷ Eiropas Cilvēktiesību tiesa spriedums lietā: 31333/06 *McFarlane v. Ireland*, para 108; Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 36813/97 *Scordino v. Italy* (No. 1) paras 183–187.

¹⁸ Van Dijk P., Van Hoof F., Van Rijn A., Zwaak L. *Theory and Practice of the European Convention on Human Rights*, Intersentia, 2006, p. 999.

¹⁹ *Ibid.*

²⁰ Venice Commission study on the effectiveness of national remedies in respect of excessive length of proceedings. 2006, p. 34. Pieejams: <http://www.venice.coe.int/WebForms/documents/?pdf=CDL-AD%282006%29036-e> [aplūkots 2014. gada 1. jūlijā].

²¹ *Ibid.*

būtisks elements un viens no priekšnoteikumiem tam, lai ECT atzītu, ka konkrētais kompensējoša rakstura tiesību aizsardzības līdzeklis ir atzīstams par efektīvu.²² Gadījumā, ja valsts savā nacionālajā tiesību sistēmā nodrošina personai tikai daļēju tās tiesību aizsardzību vai nenodrošina tiesību aizsardzību vispār, ECT, pamatojoties uz Konvencijas 41. pantu, pati var piešķirt personai atbilstošu atlīdzinājumu, citstarp par tiesas pieļautu cilvēktiesību aizskārumu.²³

Šo Konvencijas garantēto personas tiesību aizsardzības mehānismu kā argumentu izmantojusi arī Eiropas Savienības Tiesa savā judikatūrā. *Kobler* lietā Eiropas Savienības Tiesa atsaucās uz to, ka arī Konvencijas 41. pants piešķir ECT tiesības uzlikt valstij pienākumu atlīdzināt zaudējumus, kas personai radušies ar nacionālās pēdējās instances tiesas nolēmumu, kurš pārkāpj cilvēktiesības. Pamatojoties citstarp uz minēto, Eiropas Savienības Tiesa secināja, ka arī Eiropas Savienības līmenī nav pamata izslēgt valsts atbildību par tādu pēdējās instances tiesu rīcību, kura aizskar indivīda tiesības, kuras tam garantē Eiropas Savienības tiesības.²⁴

Tādējādi ECT atziņas par valsts atbildību par tiesu kļūdām ir radījušas ietekmi ne tikai attiecībā uz nacionālajām tiesību sistēmām, bet arī uz Eiropas Savienības līmenī garantēto valsts atbildības apjomu un saturu. Šādi starptautisko tiesu secinājumi pastiprina valstij uzliktā pienākuma – nacionālā līmenī ieviest un efektīvi realizēt valsts atbildību par tās tiesu rīcību – nozīmi un būtiskumu.

Iepriekš minētie ECT secinājumi par Konvencijas 13. panta tvērumu un izvirzītajām prasībām ir būtiski, izvērtējot to, vai nacionālā līmenī tiek ievērotas Konvencijas prasības attiecībā uz efektīva kompensējoša rakstura tiesību aizsardzības līdzekļa nodrošināšanu. Šis jautājums ir analizēts raksta nākamajā nodaļā.

Nacionālo tiesību aizsardzības līdzekļu izvērtējums no Konvencijas prasību perspektīvas

Latvijā pagaidām nav ieviests speciāls mehānisms tādu personas cilvēktiesību aizsardzībai, kas aizskartas ar tiesas rīcību, izskatot lietu nesamērīgi ilgā termiņā. Vienlaikus, ja tiesas process ir ieildzis, personai nav liegts, atsaucoties uz tieši piemērojamo Satversmes 92. panta trešo teikumu, vērsties vispārējās jurisdikcijas tiesā ar prasījumu par atbilstīga atlīdzinājuma piedziņu no valsts.

²² Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 64890/01 *Apicella v. Italy*, para 111; sk. arī: Steering Committee for Human Rights 1077 Meeting, 24 February 2010. Draft recommendation CM/Rec(2010)... of the Committee of Ministers to member states on effective remedies for excessive length of proceedings – Guide to Good Practice. Pieejams: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1570901&Site=CM> [aplūkots 2014. gada 21. jūlijā].

²³ Van Daam C. *European Tort Law*. Second edition. Oxford: Oxford University Press, 2013, p. 388.

²⁴ Eiropas Savienības (bij. Kopienų) Tiesas spriedums lietā: C-224/01 *Gerhard Kobler v. Austria*, paras 37–50. Sk. plašāk arī: Kore-Pērkone K. Valsts atbildība par tiesu nodarītajiem zaudējumiem Eiropas Savienības prasību perspektīvā. No: Tiesību efektīvas piemērošanas problemātika. LU 72. zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2014, 336.–345. lpp.; Hofstotter B. Non-compliance of National Courts. Remedies in European Community Law and Beyond. The Hague: T. M. C. Asser Press, 2005, p. 78.

Šobrīd vispārējās jurisdikcijas tiesas šādas prasības izskata, ievērojot civiltiesības pastāvošos kaitējuma atlīdzināšanas principus un priekšnoteikumus. Šādu tiesu rīcību nav pamata kritizēt, tā kā likumdevējs nav ieviesis speciālu mehānismu tādu zaudējumu atlīdzības prasījumu izskatīšanai, kas radušies publisko attiecību ietvaros. Tajā pašā laikā no tiesu prakses analīzes secināms, ka tiesiskā regulējuma neesamība rada vispārējās jurisdikcijas tiesām grūtības izvērtēt to, vai tiesa, izskatot lietu, pieļāvusi Konvencijas 6. panta pirmās daļas pārkāpumu. Primāri problēmu rada tas, ka vispārējās jurisdikcijas tiesas, izvērtējot jautājumu par valsts atbildību par tās tiesu rīcību, neņem vērā šī jautājuma publiski tiesisko raksturu.

Tā lietā, kurā pieteicējs bija vērsies vispārējās jurisdikcijas tiesā ar prasījumu par morālā kaitējuma atlīdzināšanu, kas nodarīts ar tiesas rīcību, ilgstoši neizskatot krimināllietu, tiesa pieteicēja prasījumu noraidīja, pamatojoties uz diviem argumentiem. Pirmkārt, tiesa norādīja, ka tai nav pamata vērtēt citas tiesas rīcību procesā, kas nav izskatīts pēc būtības. Otrkārt, tiesas ieskatā, pieteicējs nebija pietiekami pierādījis, ka pret to ir veikta neatļauta darbība, kuras rezultātā nodarīts morālais kaitējums.²⁵ Šeit būtiski atzīmēt, ka tiesas norāde par neiespējamību izvērtēt citas tiesas rīcību procesā, kas nav izskatīta pēc būtības, nav pamatota. ECT ir norādījusi, ka prasību par tiesību aizskārumu, kas nodarīts ar pārlieku ilgu lietas izskatīšanas termiņu tiesā, ir jāvar celt gan tad, kad tiesas process vēl notiek, gan tad, kad tas noslēdzies.²⁶ Turklāt vispārējās jurisdikcijas tiesas gadījumos, kad tiek celtas prasības par zaudējumu atlīdzināšanu, kuri radušies tiesas rīcības rezultātā, konsekventi atzīst, ka lietā nav pierādīta konkrētas iestādes (Tieslietu ministrijas, Finanšu ministrijas vai tiesas) vaina pārkāpuma izdarīšanā.²⁷ Šādi tiesu secinājumi liecina par vispārējās jurisdikcijas tiesu neizpratni par valsts atbildības konceptu, kas attiecīgi atspoguļojas, izvērtējot arī tiesu pieļautos Konvencijas pārkāpumus un valsts atbildību par tiem. Tiesas šobrīd jautājumu par valsts atbildību saistībā ar tās tiesu rīcību risina, par pamatu ņemot civiltiesības pastāvošos kaitējuma atlīdzināšanas priekšnoteikumus. Tiesu praksē netiek ņemts vērā tas, ka kaitējuma atlīdzināšanas priekšnoteikumi publiskajās tiesībās atšķiras no kaitējuma atlīdzināšanas priekšnoteikumiem civiltiesībās.²⁸ No Konvencijas izriet, ka valsts atbildībai par tās tiesu rīcību, izskatot lietu nesamērīgi ilgā laika posmā, ir jābūt objektīvai. Tas nozīmē, ka nav nepieciešams pierādīt valsts vai tiesas vainu, pārkāpjot Konvencijas normu. Pārkāpuma konstatēšanai ir nepieciešams pārkāpums kā objektīvs fakts, radītais zaudējums personai un cēloniskais sakars starp minēto pārkāpumu un radīto zaudējumu.²⁹

²⁵ Rīgas pilsētas Centra rajona tiesas 2012. gada 26. marta spriedums lietā Nr. C27200511/8.

²⁶ Venice Commission study on the effectiveness of national remedies in respect of excessive length of proceedings. 2006, p. 33. Pieejams: <http://www.venice.coe.int/WebForms/documents/?pdf=CDL-AD%282006%29036-e> [aplūkots 2014. gada 1. jūlijā].

²⁷ Sk. plašāk: Kore K. Valsts atbildības par tiesu nodarītajiem zaudējumiem tiesiskais pamats un izpratne. No: Tiesību interpretācija un tiesību jaunrade – kā rast pareizo līdzsvaru. LU 71. zinātniskās konferences rakstu krājums, 2013, 275.–285. lpp.; šo jautājumu šī raksta autore ir analizējusi pētījumā *Administratīvā procesa likuma ieviešanas ietekmes izvērtējums un efektīvizēšanas priekšlikumi* (474.–505. lpp.). Pieejams: <http://www.providus.lv/public/27920.html> [aplūkots 2014. gada 20. jūlijā].

²⁸ Sk. plašāk turpat.

²⁹ Ziemeļe I. Tiesību aizskāruma kompensācijas princips Eiropas Cilvēktiesību konvencijā un Latvijā. Latvijas Republikas Augstākās tiesas biļetens, Nr. 1/2010. Pieejams: http://www.at.gov.lv/files/docs/2011/at_biletens2010_01_web.pdf. [aplūkots 2014. gada 28. jūlijā].

Kā pozitīvs aspekts minams tas, ka apelācijas instances tiesa iepriekš analizētajā lietā daļēji apmierinājusi personas prasību par morālā kaitējuma atlīdzinājumu. Apgabaltiesa, izvērtējot krimināllietas izskatīšanas ilgumu, secināja, ka kriminālprocess vairāk nekā sešus gadus pirmās instances tiesā nebija iztiesāts no prasītāja neatkarīgu iemeslu dēļ. Tiesa atzina, ka lietas izskatīšana nesamērīgi ilgā termiņā pirmās instances tiesā ir radījusi prasītājam Konvencijas 6. panta pirmajā daļā noteikto tiesību aizskārums, kas savukārt atbilstoši Satversmes 92. pantam un Civillikuma 1635. pantam piešķir tam tiesības uz kompensāciju. Attiecīgi tiesa nolēma no Latvijas Republikas (spriedumā gan rakstīts – Finanšu ministrijas) piedzīt par labu personai morālā kaitējuma atlīdzinājumu 500 latu apmērā.³⁰

Lai arī šāds tiesu praksē atrodams precedents ir vērtējams ļoti pozitīvi, tomēr jāņem vērā, ka viens piemērs nav pietiekams pamats tam, lai atzītu, ka Latvijā personai nesamērīgi ilga lietas izskatīšanas termiņa gadījumā ir pieejams efektīvs kompensējoša rakstura tiesību aizsardzības līdzeklis. No tiesu prakses analīzes izriet, ka uz Satversmes 92. panta trešā teikuma balstīta vispārēja prasība pret valsti par tādu zaudējumu atlīdzinājumu, kas nodarīti ar tiesu rīcību, kā tiesību aizsardzības līdzeklis šobrīd nedarbojas pietiekami efektīvi. Minēto apliecina gan iesniegto pieteikumu daudzums tiesās,³¹ gan apstākļi, ka tiesu praksē ir bijis tikai viens gadījums, kad personas prasījums apmierināts, piešķirot atlīdzinājumu par lietas izskatīšanu nesamērīgi ilgā termiņā.

Minētā secinājuma pamatotību apliecina arī ECT spriedums lietā *Veiss pret Latviju*, kurā tiesa secināja, ka Latvijā personai pieejamie tiesību aizsardzības līdzekļi nesamērīgi ilga tiesas procesa gadījumā ir neefektīvi. Tiesa noraidīja valdības izvirzītos argumentus par to, ka persona ir zaudējusi savu cietušā statusu, jo Augstākās tiesas Civillietu departaments, izskatot minēto lietu, atzinis, ka zemākas instances tiesas lietu izskatījušas nesamērīgi ilgā laika posmā. ECT norādīja, ka Latvijas valdība nav pierādījusi to, ka sūdzības iesniedzējam būtu piešķirta kompensācija par nesamērīgi ilgu lietas izskatīšanu tiesā.³² Tāpat jāņem vērā, ka ECT līdz šim nav pieņēmusi Latvijas valdības argumentu par to, ka sūdzības iesniedzējs nav izmantojis visus tam pieejamos efektīvos nacionālos tiesību aizsardzības mehānismus, jo nav iesniedzis prasību, pamatojoties uz Satversmes 92. pantu.³³ Arī lietā *Veiss pret Latviju* ECT, izvērtējot to, vai sūdzība būtu izskatāma pēc būtības, atzina, ka sūdzības iesniedzējs ir izsmēlis visus tam pieejamos efektīvos nacionālos tiesību aizsardzības līdzekļus. Tiesa šajā lietā atkārtoti norādīja, ka vēršanās ar kompensācijas prasību vispārējās jurisdikcijas tiesā, pamatojoties uz Satversmes 92. pantu, nav atzīstama par efektīvu aizsardzības mehānismu, jo valstī nav ieviests skaidrs tiesiskais regulējums. Tāpat trūkst tiesu prakses piemēru, kas pierādītu, ka, pamatojoties uz šādu prasību, personai būtu piešķirta kompensācija.³⁴

³⁰ Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesu palātas 2013. gada 11. marta spriedums lietā Nr. C27200511 (nav publicēts). Minētais spriedums nav stājies spēkā, jo pārsūdzēts kasācijas kārtībā.

³¹ Saskaņā ar autiorei pieejamajiem datiem vispārējās jurisdikcijas tiesā ir celta tikai viena šāda prasība.

³² Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 15152/12 *Veiss v. Latvia*, para 61–63.

³³ *Lice K. Eiropas Cilvēktiesību tiesas un Latvijas tiesu mijiedarbība*. Jurista Vārds, 2012. 20. novembris, Nr. 47.

³⁴ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 15152/12 *Veiss v. Latvia*, para 71.

Kopumā minētais parāda to, ka valstī ir jārisina jautājums par efektīva tiesību aizsardzības līdzekļa pieejamību personai, kuras tiesības ir aizskartas ar pārmērīgi ilgiem lietu izskatīšanas termiņiem tiesās. Satversmes 92. panta vispārīga piemērošana šobrīd praksē darbojas salīdzinoši vāji. Nacionālais procesuālais un materiāltiesiskais regulējums, kas attiecas uz personas tiesību aizsardzību nesamērīgi ilgu lietu izskatīšanas termiņu gadījumā, ir vispārīgs un neskaidrs. Savukārt skaidru priekšnoteikumu neesamība attiecībā uz valsts atbildību par tās tiesu rīcību rada neskaidrības tiesu praksē.

Minētais liek izdarīt secinājumu, ka Latvijā ir nepieciešams ieviest jaunu kompensējoša rakstura tiesību aizsardzības līdzekli un tā īstenošanas procesuālo mehānismu, kādā persona varētu efektīvi panākt ar tiesas rīcību aizskarto cilvēktiesību aizsardzību. Pozitīvs aspekts speciāla normatīva regulējuma ieviešanas gadījumā ir tas, ka ar šādu tiesisko regulējumu ir iespējams ne tikai paredzēt tos tiesību aizsardzības līdzekļus, kas personai ir pieejami, bet arī konkretizēt piešķiramā atlīdzinājuma saturu un apjomu detalizētākā veidā. Tādējādi jaunam tiesiskajam regulējumam ir skaidrības un uztveramības priekšrocība. Parasti šāds regulējums detalizēti regulē visus problēmjautājumus un satur vajadzīgās atsauces uz ECT praksi. Šāds regulējums ir vairāk pieejams sabiedrībai (un dažos gadījumos pat tiesai).³⁵ Arī citas Konvencijas dalībvalstis ir izvēlējušas personām nodrošināt speciālus tiesību aizsardzības līdzekļus gadījumos, kad pārkāptas to tiesības uz lietas izskatīšanu tiesā saprātīgā termiņā.³⁶ Piemēram, ir valstis, kuras ir ieviesušas mehānismus, kas ļauj īpašā tiesas procesā saņemt ilgo tiesas procesu rezultātā nodarītos zaudējumus. Lielākoties valstis personai paredz tiesības vērst prasību pret valsti par zaudējumu atlīdzināšanu. Šādas prasības ir vērstas uz pārkāpuma konstatēšanu un atbilstošas kompensācijas piešķiršanu. Turklāt lielākoties šādi speciāli tiesību aizsardzības līdzekļi ir ieviesti ar atsevišķa likuma palīdzību, kur vienlaikus noteiktas konkrētas mantiskā un nemantiskā kaitējuma summas, kas pienākas cietušajai personai.³⁷

Šāda speciāla regulējuma ieviešanas nepieciešamība būtu apsverama arī Latvijā. Turklāt, ieviešot šādu mehānismu, valstij būtu jāvadās pēc principa, ka tiesiskā valstī

³⁵ Šo jautājumu šī raksta autore citstarp ir analizējusi Valsts kancelejas pētījumā *Administratīvā procesa likuma ieviešanas ietekmes izvērtējums un efektīvizēšanas priekšlikumi* (474.–505. lpp.). Pieejams: <http://www.providus.lv/public/27920.html> [aplūkots 2014. gada 20. jūlijā].

³⁶ Venice Commission study on the effectiveness of national remedies in respect of excessive length of proceedings. 2006, p. 16. Pieejams: <http://www.venice.coe.int/WebForms/documents/?pdf=CDL-AD%282006%29036-e> [aplūkots 2014. gada 20. jūlijā].

³⁷ Šādus jaunus likumus ir ieviesusi Polija un Vācija. Turklāt Polijas ieviestos tiesību aizsardzības līdzekļus par efektīviem ir atzinusi arī Eiropas Cilvēktiesību tiesa lietā: 15212/03 Charzynski v. Poland. Sk. plašāk arī: The right to trial within a reasonable time and short-term reform of the European Court of Human Rights: Round Table organised by the Slovenian Chairmanship of the Committee of Ministers of the Council of Europe, Bled, Slovenia, 21–22 September 2009. Ljubljana: Ministry of Foreign Affairs: Ministry of Justice, 2009, p. 26. Pieejams: http://www.coe.int/t/dghl/standards-setting/cddh/Publications/bledproceedings_book.pdf [aplūkots 2014. gada 20. jūlijā]; Gesetz über den Rechtsschutz bei überlangen Gerichtsverfahren und strafrechtlichen Ermittlungsverfahren. Pieejams: http://www.bundesgerichtshof.de/DE/Bibliothek/GesMat/WP17/R/Rechtsschutz_ueberlang.html. [aplūkots 2014. gada 20. jūlijā].

ir jābūt garantētām visu tiesību aizsardzības iespējām.³⁸ Tas nozīmē, ka valstij nevajadzētu aprobežoties tikai ar noteiktu pamattiesību aizsardzības garantijām. Personas tiesības uz zaudējumiem, kas radušies publiski tiesisko attiecību ietvaros, vajadzētu apskatīt plašāk un apsvērt nepieciešamību nodrošināt personas tiesību efektīvu aizsardzību arī citu tiesas pieļauto Konvencijas normu pārkāpumu gadījumā.³⁹ Jānorāda gan, ka ECT līdz šim nav sniegusi atbildi uz jautājumu, vai nacionālo tiesību aizsardzības līdzekļu ieviešanas un nodrošināšanas prasību, ko tā izvirzījusi gadījumā, ja pārkāptas indivīda tiesības attiecībā uz saprātīgu lietas izskatīšanas termiņu tiesā, varētu un vajadzētu paplašināt un attiecināt arī uz citu Konvencijas tiesību pārkāpumu, ko pieļāvušas tiesas.⁴⁰ Taču, izsverot jautājumu par to, kādu Konvencijā garantēto cilvēktiesību aizskāruma gadījumā nacionālā līmenī nodrošināms kompensējošā rakstura tiesību aizsardzības līdzeklis, ir būtiski ņemt vērā Konvencijas 13. panta plašo tvērumu. Proti, Konvencijas 13. pants neizšķir dažādus valsts publiskās varas orgānus, kuri varētu pārkāpt Konvencijas normās garantētās cilvēktiesības. Tāpat minētā norma neizšķir dažādas Konvencijā garantētās tiesības. Šīs normas teksts paredz dalībvalstu vispārēju pienākumu nodrošināt efektīvus tiesību aizsardzības līdzekļus jebkuras Konvencijas garantētās tiesības vai brīvības aizskāruma gadījumā.⁴¹

Minētie apsvērumi ļauj izdarīt secinājumu, ka Konvencijas 13. panta prasību par efektīvu tiesību aizsardzības līdzekļa ieviešanas nepieciešamību būtu pieļaujams paplašināt, attiecinot to arī uz citiem tiesu varas rīcības aktiem, kuri pārkāpj Konvencijas prasības. Var piekrist viedoklim, ka šāds secinājums saskanētu ne tikai ar Eiropas Savienības Tiesas judikatūrā izdarītajiem secinājumiem par valsts atbildības apjomu tiesu pieļauto pārkāpumu gadījumā, bet arī nodrošinātu spēcīgāku cilvēktiesību aizsardzību nacionālā līmenī.⁴² Turklāt jāņem vērā, ka tiesiskai valstij ir pienākums garantēt saviem iedzīvotājiem to konstitucionālo tiesību aizsardzību visplašākajā apjomā.⁴³ Tas attiecas arī uz zaudējumiem, kas radušies publiski tiesisko attiecību ietvaros, tiesai aizskarot personas pamattiesības.

Kopsavilkums

Konvencijas tiesiskais regulējums pieļauj ECT saukt pie atbildības dalībvalsti arī par tādu Konvencijas normu pārkāpumu, kuru pieļāvusi nacionālā tiesa. Turklāt

³⁸ Ziemele I. Tiesību aizskāruma kompensācijas princips Eiropas Cilvēktiesību konvencijā un Latvijā. Latvijas Republikas Augstākās tiesas biļetens, Nr. 1/2010. Pieejams: http://www.at.gov.lv/files/docs/2011/at_biletens2010_01_web.pdf. [aplūkots 2014. gada 28. jūlijā].

³⁹ Canivet G., Andenas M., Fairgrieve D. Independence, accountability, and the judiciary. London: British Intitute of International and Comparative Law, 2006, p. 426.

⁴⁰ *Ibid.*, p. 425.

⁴¹ *Ibid.*, p. 426–428.

⁴² Canivet G., Andenas M., Fairgrieve D. Independence, accountability, and the judiciary. London: British Intitute of International and Comparative Law, 2006, p. 425–428.

⁴³ Ziemele I. Tiesību aizskāruma kompensācijas princips Eiropas Cilvēktiesību konvencijā un Latvijā. Latvijas Republikas Augstākās tiesas biļetens, Nr. 1/2010. Pieejams: http://www.at.gov.lv/files/docs/2011/at_biletens2010_01_web.pdf. [aplūkots 2014. gada 28. jūlijā].

tiesas pieļautais pārkāpums, par kuru var iestāties valsts starptautiskā atbildība, var būt ne tikai procesuāla rakstura, bet var izrietēt arī no tiesas nolēmuma satura. Pamatojoties uz Konvencijas 41. pantu, ECT var tiesas pieļauta Konvencijas pārkāpuma gadījumā uzlikt valstij par pienākumu atlīdzināt cietušajai personai radīto kaitējumu.

Vienlaikus no ECT judikatūras izriet, ka valsts starptautiskā atbildība par tās tiesu rīcību nav vienīgā valsts atbildības forma, kuras nodrošināšanas nepieciešamība izriet no Konvencijas prasībām.

No tiesas judikatūras izriet, ka Konvencijas 13. pants uzliek dalībvalstīm pienākumu nacionālā līmenī ieviest un efektīvi realizēt tādas tiesību aizsardzības līdzekļus, kas vai nu paātrina tiesu procesus, vai paredz personas tiesības uz atbilstošu atlīdzinājumu gadījumā, ja tiesas process ir bijis nesamērīgi ilgs. Līdz ar to gadījumā, ja tiesa nav izskatījusi lietu saprātīgā termiņā, Konvencijas prasības ir tādas, kas prasa nacionālā līmenī atzīt un efektīvi realizēt valsts ārpusligumisko atbildību par tās tiesu rīcības rezultātā personai nodarīto kaitējumu.

Ieviešot jaunu vai vērtējot valsti jau pastāvošo kompensējoša rakstura tiesību aizsardzības līdzekļu efektivitāti, Konvencijas dalībvalstij jāņem vērā, ka kompensējoša rakstura tiesību aizsardzības līdzeklim ir jābūt efektīvam, pietiekamam un pieejamam gan teorijā, gan praksē. Tas nozīmē, ka nacionālā līmenī ir jābūt prakses piemēriem, kas pierāda, ka personas pieteikums patiešām rezultējas tiesas procesa paātrināšanā vai nesamērīgi ilga procesa gadījumā – atbilstošā kompensācijā. Pretējā gadījumā šāds mehānisms neatbilst Konvencijas 13. panta prasībām.

Izvērtējot minēto prasību kontekstā nacionālā līmenī personai pieejamos kompensējoša rakstura tiesību aizsardzības līdzekļus, jāsecina, ka uz Satversmes 92. panta trešā teikuma balstīta vispārēja prasība pret valsti par tādu zaudējumu atlīdzinājumu kā tiesību aizsardzības līdzeklis šobrīd nedarbojas pietiekami efektīvi. Minēto apliecina gan iesniegto pieteikumu daudzums tiesās, gan apstākļi, ka tiesu praksē ir bijis tikai viens gadījums, kad personas prasījums būtu apmierināts, piešķirot atlīdzinājumu par lietas izskatīšanu nesamērīgi ilgā termiņā. Turklāt arī ECT spriedumā lietā *Veiss pret Latviju* secināja, ka Latvijā personai pieejamie kompensējoša rakstura tiesību aizsardzības līdzekļi nesamērīgi ilga tiesas procesa gadījumā ir neefektīvi.

Minētais apliecina to, ka valsti ir jārisina jautājums par efektīva kompensējoša tiesību aizsardzības līdzekļa pieejamību personai, kuras tiesības ir aizskartas ar pārmērīgi ilgām lietu izskatīšanas termiņiem tiesās. Nacionālais procesuālais un materiāltiesiskais regulējums, kas attiecas uz personas tiesību aizsardzību nesamērīgi ilgu lietu izskatīšanas termiņu gadījumā, ir vispārīgs un neskaidrs. Savukārt skaidru priekšnoteikumu neesamība rada neskaidrības tiesu praksē. Tādējādi Latvijā ir nepieciešams ieviest jaunu kompensējoša rakstura tiesību aizsardzības līdzekli un tā īstenošanas procesuālo mehānismu.

Ieviešot šādu speciālu tiesisko regulējumu, valstij būtu jāvadās pēc principa, ka tiesiskā valsti ir jābūt garantētām visu tiesību aizsardzības iespējām. Tas nozīmē, ka valstij nevajadzētu aprobežoties tikai ar noteiktu pamattiesību aizsardzības garantijām. Personas tiesības uz zaudējumiem, kas radušies publiski tiesisko attiecību ietvaros, vajadzētu apskatīt plašāk un apsvērt nepieciešamību nodrošināt personas tiesību efektīvu aizsardzību arī citu tiesas pieļauto Konvencijas normu pārkāpumu gadījumā.

BIBLIOGRĀFIJA

- Canivet G., Andenas M., Fairgrieve D. Independence, accountability, and the judiciary. London: British Intitute of International and Comparative Law, 2006.
- Hofstotter B. Non-compliance of National Courts. Remedies in European Community Law and Beyond. The Hague: T. M. C. Asser Press, 2005.
- Kore K. Valsts atbildības par tiesu nodarītajiem zaudējumiem tiesiskais pamats un izpratne. No: Tiesību interpretācija un tiesību jaunrade – kā rast pareizo līdzsvaru. LU 71. zinātniskās konferences rakstu krājums, 2013.
- Kore-Pērkone K. Valsts atbildība par tiesu nodarītajiem zaudējumiem Eiropas Savienības prasību perspektīvā. No: Tiesību efektīvas piemērošanas problemātika. LU 72. zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2014.
- Kucina I. Paveiktais un sagaidāmais tiesu sistēmā. Jurista Vārds, 2014. 28. janvāris, Nr. 4.
- Litvins G. Administratīvās tiesas juridiskās kultūras telpā. Jurista Vārds, 2014. 4. februāris, Nr. 5.
- Litvins G. Tiesvedības ilgie termiņi – mīts vai realitāte. Jurista Vārds, 2014. 6. maijs, Nr. 18.
- Rerhechte J. P. Judicial accountability and public liability – the German “Judicial priviledge” under the influence of European and International law. German Law Journal, 2012. 3 March, No. 313.
- The right to trial within a reasonable time and short-term reform of the European Court of Human Rights: Round Table organised by the Slovenian Chairmanship of the Committee of Ministers of the Council of Europe, Bled, Slovenia, 21–22 September 2009. Ljubljana: Ministry of Foreign Affairs: Ministry of Justice, 2009. Pieejams: http://www.coe.int/t/dghl/standards-setting/cddh/Publications/bledproceedings_book.pdf [aplūkots 2014. gada 20. jūlijā].
- Van Daam C. European Tort Law. Second edition. Oxford: Oxford University Press, 2013.
- Van Dijk P., Van Hoof F., Van Rijn A., Zwaak L. Theory and Practice of the European Convention on Human Rights, Intersentia, 2006.
- Ziemele I. Tiesību aizskāruma kompensācijas princips Eiropas Cilvēktiesību konvencijā un Latvijā. Latvijas Republikas Augstākās tiesas biļetens, Nr. 1/2010. Pieejams: http://www.at.gov.lv/files/docs/2011/at_biletens2010_01_web.pdf [aplūkots 2014. gada 28. jūlijā].

Pētījumi

- ANO Starptautisko tiesību komisijas 2001. gadā pieņemtās normas “Par valstu atbildību sakarā ar starptautiska pārkāpuma veikšanu”. Pieejams: http://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft%20articles/9_6_2001.pdf [aplūkots 2014. gada 15. jūlijā].
- Steering Committee for Human Rights 1077 Meeting, 24 February 2010. Draft recommendation CM/Rec(2010)... of the Committee of Ministers to member states on effective remedies for excessive length of proceedings – Guide to Good Practice. Pieejams: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1570901&Site=CM> [aplūkots 2014. gada 21. jūlijā].
- Valsts kancelejas pētījums “Administratīvā procesa likuma ieviešanas ietekmes izvērtējums un efektīvizēšanas priekšlikumi”. Pieejams: <http://www.providus.lv/public/27920.html> [aplūkots 2014. gada 20. jūlijā].
- Venice Commission study on the effectiveness of national remedies in respect of excessive length of proceedings, 2006, p. 34. Pieejams: <http://www.venice.coe.int/WebForms/documents/?pdf=CDL-AD%282006%29036-e> [aplūkots 2014. gada 1. jūlijā].

Juridiskās prakses materiāli

Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 30210/96 Kudla v. Poland.

Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 15152/12 Veiss v. Latvia

Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 34288/04 Ihsan Ay v. Turkey.

Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 35729/12 Dražko v. Hungary.

Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 40437/07 Komanicky v. Slovakia (No. 6).

Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 36813/97 Scordino v. Italy (No. 1).

Eiropas Cilvēktiesību tiesa spriedums lietā: 31333/06 McFarlane v. Ireland.

Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 36813/97 Scordino v. Italy (No.1).

Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 64890/01 Apicella v. Italy.

Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 15212/03 Charzynski v. Poland.

Eiropas Savienības (bij. Kopienų) Tiesas spriedums lietā: C-224/01 Gerhard Kobler v. Austria.

Rīgas pilsētas Centra rajona tiesas 2012. gada 26. marta spriedums lietā Nr. C27200511/8.

Interneta resursi

Gesetz über den Rechtsschutz bei überlangen Gerichtsverfahren und strafrechtlichen Ermittlungsverfahren. Pieejams: http://www.bundesgerichtshof.de/DE/Bibliothek/GesMat/WP17/R/Rechtsschutz_ueberlang.html. [aplūkots 2014. gada 20. jūlijā].

Ļubova Kovaļa, Mg. iur.

University of Latvia, Latvia, PhD student / Latvijas Universitāte, Latvija, doktorante

NORMATĪVAJOS AKTOS PAREDZĒTĀ ATBILDĪBA PAR IZVAIRĪŠANOS NO NODOKĻU NOMAKSAS

LIABILITY FOR TAX EVASION ENVISAGED IN LEGAL ACTS

Summary

The article provides a research as to the normative acts which address the issue of tax law defiance and the kinds of responsibility stated thereof. The analysis of the kinds of responsibility is provided with a particular attention to an anticipated responsibility of classification problems indicated in the tax-related normative acts. The conclusion offers a statement that tax payment avoidance is relevant in the context of both administrative and criminal responsibility, but the tax-related normative acts envisage a special administrative law-enforcement means of coercion.

Keywords: tax evasion, legal responsibility for tax law defiance, administrative law enforcement, means of coercion provided in the tax law.

Atslēgvārdi: izvairīšanās no nodokļu nomaksas, juridiskā atbildība par nodokļu normatīvo aktu pārkāpšanu, nodokļu normatīvajos aktos paredzētie administratīvi tiesiskie ietekmēšanas līdzekļi.

Ievads

Valsts fiskālo interešu aizsardzība ir viens no pastāvīgiem tiesību izaicinājumiem. Nodoklis ir galvenais valsts ieņēmumu veids, kas nodrošina valsts normālu funkcionēšanu un attīstību. Likumdevējs valsts fiskālo interešu aizsardzībai normatīvajos aktos paredzējis atbildību par izvairīšanos no nodokļu nomaksas un citiem nodokļu tiesību normu pārkāpumiem. Tomēr ne vienmēr ir iespējams precīzi noteikt normatīvajos aktos paredzētās atbildības veidu un izvēlēties pārkāpumam atbilstošu veidu, kas savukārt var novest pie nepareizas tiesību normu piemērošanas un *ne bis in idem* un taisnīguma principa pārkāpšanas.

Pētījuma mērķis ir analizēt normatīvajos aktos paredzēto atbildību par izvairīšanos no nodokļu nomaksas un sniegt apkopojumu par tās veidiem un piemērošanas kārtību, kā arī juridiskās atbildības veidu savstarpējo mijiedarbību *ne bis in idem* principa kontekstā.

Juridiskās atbildības jēdziens un normatīvie akti, kuri to nosaka

Juridiskā atbildība ir īpašs sociālās atbildības veids, kas saistīts ar valsts piespiešanas realizēšanu un iestājas par kādu normatīvajos aktos noteiktā priekšnoteikuma pārkāpšanu. Atbilstoši A. Plotnieka viedoklim *juridiskā atbildība šī vārda plašākajā nozīmē ir subjekta attieksme pret saviem tiesiskajiem pienākumiem un tiesību normās paredzēto seku iestāšanās šo pienākumu neizpildīšanas gadījumā*,¹ bet *juridiskā atbildība vārda šaurākajā nozīmē ir likumā paredzēto sankciju piemērošana tiesību pārkāpējam*.² Juridisko atbildību skaidro arī kā valsts piespiešanas piemērošanu tiesību pārkāpējiem par izdarīto tiesībapārkāpumu, kam ir personisks, mantisks vai organizatorisks raksturs.³ Atbilstoši I. Seņakina (И. Н. Сунякин) viedoklim juridiskā atbildība ir ar tiesībapārkāpumu izveidotās tiesiskās attiecības starp valsti, kuru pārstāv tās speciālās iestādes, un tiesību pārkāpēju, kuram par tiesību normās noteikto priekšnoteikumu pārkāpšanu ir uzlikts pienākums izciest attiecīgus zaudējumus un nelabvēlīgas sekas.⁴

Juridiskās atbildības pamats ir tiesību pārkāpums. Atkarībā no tiesībapārkāpuma veida un tā, kādā tiesību nozarē ietilpst tiesību norma, kas nosaka juridisko atbildību, tiesību teorijā izšķir piecus juridiskās atbildības veidus: *kriminālatbildību, civiltiesisko atbildību, administratīvo atbildību, disciplināro atbildību un materiālo atbildību*.⁵ Tomēr jāatzīmē, ka Latvijas tiesību zinātnieku vidū atzīts viedoklis, ka nodalāmi galvenokārt četri juridiskās atbildības veidi: kriminālatbildība, civiltiesiskā atbildība, administratīvā atbildība un disciplinārā atbildība.⁶

Normatīvajos aktos likumdevējs paredzējis juridisko atbildību arī par nodokļu tiesību normu neievērošanu un pārkāpšanu. Tādējādi normatīvajos aktos ir paredzēts valsts piespiešanas mehānisms, kas aizsargā valsts fiskālās intereses, nodrošina nodokļu tiesību normu ievērošanu, nosoda nodokļu tiesību pārkāpējus, paredzot tiem nelabvēlīgu seku iestāšanos par nodokļu tiesību normu pārkāpšanu vai nepienācīgu izpildi, un ietekmē paša nodokļa tiesībapārkāpēja un visas sabiedrības attieksmi pret nodokļu tiesību pārkāpumiem un izvairīšanos no nodokļu nomaksas.

Normatīvajos aktos paredzētās nelabvēlīgas sekas nodokļu maksātājam par nodokļu normatīvo aktu pārkāpšanu un nodokļu nemaksāšanu var nosacīti iedalīt šādās grupās:

- sekas, kas paredzētas nodokļu normatīvajos aktos;
- sekas, kas noteiktas Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksā;
- sekas, kas noteiktas Krimināllikumā;

¹ Plotnieks A. Tiesību teorija & Juridiskā metode. Rīga: Izglītības sōļi, 2009, 303. lpp.

² Turpat, 304. lpp.

³ Krastiņš I. Tiesību teorijas pamatjēdzieni. Ceturtais izdevums. [B.v.]: [B.i.], 1998, 30. lpp.

⁴ Теория государства и права: Курс лекций. Второе издание переработаное и дополненное. М. И. Байтин, В. В. Борисов, Ф. А. Григорьев и др. Москва: Юристъ, 2003, с. 599.

⁵ *Ibid.*, с. 600.

⁶ Sīkāk sk.: Stucka A. Administratīvās tiesības. Otrs, papildināts un pārstrādāts izdevums. Rīga: Juridiskā koledža, 2009, 327. lpp.; Judins A. Pārskats par ārvalstu pieredzi administratīvās atbildības regulējumā. Pieejams: http://petijumi.mk.gov.lv/ui/DocumentContent.aspx?ID=2300#_Toc111260818 [aplūkots 2014. gada 13. jūlijā].

- citas nelabvēlīgas sekas, kas noteiktas citos normatīvajos aktos un paredz dažādus ierobežojumus (piemēram, piedalīties publiskajā iepirkumā,⁷ saņemt licenci noteiktajai darbībai, iegūt valsts atbalstu u. c.) personām, kurām ir nodokļu parādi vai konstatēti kādi citi nodokļu normatīvo aktu pārkāpumi. Ievērojot šo seku un to noteicoto normatīvo aktu klāsta plašumu un darba apjomu, šīs sekas sīkāk netiks analizētas.

Likuma *Par nodokļiem un nodevām*⁸ (turpmāk – PNN) VII nodaļā *Atbildība par nodokļu pārkāpumiem* apkopojošā veidā ir noteikta nodokļa maksātāja atbildība par nodokļu normatīvajos aktos paredzēto prasību nepienācīgu izpildi vai nepildīšanu. Jāatzīmē, ka šajā nodaļā ir noteikti vispārīgie atbildības iestāšanās nosacījumi un principi, kas attiecas uz visiem nodokļiem, ja vien speciālais konkrēta nodokļa likums nenosaka citus īpašus nosacījumus. Tātad PNN ir paredzēti šādi atbildības veidi: nokavējuma nauda, soda nauda, ierobežojumi nodokļu atvieglojumu saņemšanā un saimnieciskās darbības apturēšana.

Nokavējuma nauda jeb procentu maksājums par nodokļu, nodevu samaksas termiņa nokavējumu tiek aprēķināts saskaņā ar PNN 29. panta otro daļu par nodokļu un nodevu maksājuma samaksas termiņa nokavējumu: no laikā nenomaksātā pamatparāda 0,05% par katru nokavēto dienu. Īpaša nokavējuma naudas aprēķināšanas kārtība ir paredzēta par nokavēto nodokļu maksājumu, kas veicams saskaņā ar nodokļa nomaksas grafiku,⁹ un izložu un azartspēļu nodokļa¹⁰ samaksas nokavējumiem. Latvijas tiesu praksē ir nostiprināta atziņa, ka *nokavējuma naudai principā nav sodošs raksturs, bet budžetā laikus negūtos ienākumus kompensējošs raksturs*.¹¹

Soda nauda ir obligāts maksājums, kas tiek uzlikts nodokļu revīzijas (audita) rezultātā par budžetā iemaksājamās nodokļa summas samazināšanu vai no budžeta atmaksājamās nodokļa summas palielināšanu nodokļu administrācijai iesniegtajās vai iesniedzamajās nodokļu deklarācijās vai ko nodokļu administrācija aprēķina gadījumā, kad nodokļu maksātājs nodokļu deklarācijas precizējumu un deklarācijā precizēto nodokļa maksājumu veic pēc tam, kad saņemts paziņojums par nodokļu revīzijas (audita) uzsākšanu vai lēmums par nodokļu revīzijas (audita) veikšanas nosacījumu maiņu.¹² Jāatzīmē, ka soda nauda ir plaši piemērojama un ir paredzēta gan PNN, gan vairākos citos nodokļu likumos.¹³

⁷ Publisko iepirkumu likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2006. 25. aprīlis, Nr. 65.

⁸ Par nodokļiem un nodevām: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 1995. 18. februāris, Nr. 26.

⁹ Par iedzīvotāju ienākuma nodokli: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 1993. 1. jūnijs, Nr. 32.

¹⁰ Par izložu un azartspēļu nodevu un nodokli: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 1994. 2. jūlijs, Nr. 76.

¹¹ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2011. gada 1. jūnija spriedums lietā SKA-107/2011. Jurista Vārds, 2011. 22. novembris, Nr. 47.

¹² Par nodokļiem un nodevām: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 1995. 18. februāris, Nr. 26.

¹³ Sk. arī: Par iedzīvotāju ienākuma nodokli: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 1993. 1. jūnijs, Nr. 32; Par nekustamā īpašuma nodokli: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 1997. 17. jūnijs, Nr. 145/147; Pievienotās vērtības nodokļa likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2012. 14. decembris, Nr. 197; Dabas resursu nodokļa likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2005. 29. decembris, Nr. 209; Par izložu un azartspēļu nodevu un nodokli: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 1994. 2. jūlijs, Nr. 76; Par valsts sociālo apdrošināšanu: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 1997. 21. oktobris, Nr. 274/276.

Ierobežojumi nodokļu atvieglojumu saņemšanā izpaužas aizliegumā nodokļu maksātājiem, kuriem ir neattaisnoti nokavētie maksājumi par pārskata gadu, saņemt nodokļu atvieglojumus, izdarot ziedojumus vai dāvinājumus.¹⁴

PNN paredz tiesības Valsts ieņēmumu dienestam (turpmāk – VID) apturēt saimniecisko darbību normatīvo aktu pārkāpumu gadījumos, kas neapšaubāmi ir smagākais soda veids. VID ir tiesības apturēt nodokļu maksātāja (vai tā struktūrvienības, kurā noticis pārkāpums) saimniecisko darbību, ja ir konstatēts vismaz viens no PNN 34.¹ panta pirmajā daļā noteiktajiem pārkāpumiem.¹⁵

Administratīvā atbildība par izvairīšanos no nodokļu un tiem pielīdzināto maksājumu nomaksas ir paredzēta Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa (turpmāk – arī APK) 159. pantā, kurš nosaka, ka *par izvairīšanos no nodokļu vai tiem pielīdzināto maksājumu nomaksas, kā arī par ienākumu, peļņas vai citu ar nodokli apliekamo objektu slēpšanu (samazināšanu) – uzliek naudas sodu fiziskajām personām vai valdes loceklim no simt līdz tūkstoš piecīpšiem latiem, atņemot valdes loceklim tiesības ieņemt noteiktus amatus komercsabiedrībās vai bez tā.*¹⁶

Savukārt kriminālatbildību par izvairīšanos no nodokļu un tiem pielīdzināto maksājumu nomaksas (turpmāk – izvairīšanos no nodokļu nomaksas vai nodokļu nemaksāšana) likumdevējs paredzējis Krimināllikuma (turpmāk – KL) 218. pantā, kurš nosaka kriminālsodus *par izvairīšanos no nodokļu vai tiem pielīdzināto maksājumu nomaksas vai par ienākumu, peļņas vai citu ar nodokli apliekamo objektu slēpšanu vai samazināšanu, ja ar to nodarīti zaudējumi valstij vai pašvaldībai lielā apmērā vai par izvairīšanos no nodokļu vai tiem pielīdzināto maksājumu nomaksas vai par ienākumu, peļņas vai citu ar nodokli apliekamo objektu slēpšanu vai samazināšanu, ja ar to nodarīti zaudējumi valstij vai pašvaldībai lielā apmērā, ja to izdarījusi organizēta grupa.*¹⁷

Juridiskās atbildības veidi

Jautājums par juridiskās atbildības par izvairīšanos no nodokļu nomaksas veidiem netiek pilnībā atrisināts. KL un APK paredzētās juridiskās atbildības veida noteikšana neizraisa strīdus, taču nodokļu normatīvajos aktos nodokļu maksātājiem paredzēto nelabvēlīgu seku par nodokļu tiesību normu neievērošanu vai nepienācīgu izpildi pieskaitīšana pie noteikta juridiskās atbildības veida ir problemātiska un izraisa diskusijas zinātnieku vidū. Tā, piemēram, zinātniskajā literatūrā, analizējot nodokļu normatīvajos aktos paredzēto juridisko atbildību, daži zinātnieki aprobežojas ar vispārējo jēdzienu “atbildība par nodokļu likumu pārkāpšanu”,¹⁸ citi noklusē un nenosaka šīs juridiskās atbildības veidu,¹⁹ bet ir arī viedoklis, ka *likumdošanā*

¹⁴ Par nodokļiem un nodevām: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 1995. 18. februāris, Nr. 26.

¹⁵ Turpat.

¹⁶ Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodekss: Latvijas Republikas likums. Ziņotājs, 1984. 20. decembris, Nr. 51.

¹⁷ Krimināllikums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 1998. 8. jūlijs, Nr. 199/200.

¹⁸ Kodoliņa-Miglāne I. Nodokļi Latvijā 2007. Rīga: Biznesa augstskola “Turība”, 2007, 99. lpp.

¹⁹ Džugleva T. Tiesību pamati. Mācību līdzeklis. Rīga: Talsu tipogrāfija, 2011, 189.–190. lpp.

par nodokļu normatīvo aktu prasību neievērošanu ir paredzēta gan administratīvā, gan kriminālā atbildība, gan arī materiālā atbildība.²⁰ Šim viedoklim piekrist nevar, jo materiālā atbildība ir civiltiesiskās atbildības paveids, kas rodas no darba vai dienesta tiesiskajām attiecībām. Savukārt nodokļu tiesībās tiesisko attiecību subjekti ir valsts, no vienas puses, un nodokļu maksātājs, no otras puses, un, kā pamatoti norādījis J. Lazdiņš, *nodokļu tiesības tāpēc pieskaita speciālajām administratīvajām tiesībām.*²¹ Līdzīgu viedokli paudis J. Načisčionis, analizējot PNN paredzēto soda naudas institūtu un norādot, ka *tiesiskās attiecībās dalībnieki neatrodas civiltiesiskās, bet administratīvi tiesiskās attiecībās. Tās ir attiecības, kurās publiskās varas subjektam kompetences aktā ir noteikts pienākums piemērot atbildību.*²² Arī ārvalstu tiesību zinātnieki norāda uz īpašiem administratīvās tiesiskās attiecības subjektiem: *parasti viens no administratīvi tiesisko attiecību subjektiem ir izpildvaras institūcija (amatpersona vai organizācija), otrs tiesisko attiecību subjekts vairumā gadījumu ir indivīds vai organizācija, kurš šo tiesisko attiecību ietvaros nav uzskatāms par varas nesēju*²³ un uzsver, ka *publiskajām tiesībām ir raksturīgs viens vienots centrs – valsts, kas izdod attiecīgas normas. Līdz ar to tiesību pārkāpuma prettiesiskums publiskajās tiesībās ir vispirms normu, kuras noteica valsts un kas regulē publiskās attiecības, pārkāpums.*²⁴

Tātad nodokļu normatīvo aktu priekšnoteikumu neievērošanas vai pārkāpšanas gadījumā veidojas administratīvi tiesiskās attiecības, līdz ar ko nodokļu tiesību normatīvo aktu pārkāpums nav uzskatāms par kaut kāda veida zaudējumu, kas rodas civiltiesiskajās uz līguma pamata nodibinātajās attiecībās vai dienesta tiesiskajās attiecībās.

Literatūrā ir izteikts viedoklis, ka par nodokļu pārkāpumiem likumdevējs ir paredzējis *finansiālās, administratīvās un kriminālās atbildības veidus*,²⁵ pie finansiālās atbildības pieskaitot nodokļu normatīvajos aktos paredzētas sankcijas par nodokļu tiesību normu neievērošanu vai nepienācīgu izpildi. Līdzīgi, bet ar būtisku atkāpi tiek definēta *nodokļu maksātāju atbildība par nodokļu likumu normu neievērošanu (tā saucamā finansiālā atbildība)*.²⁶ Šis atbildības veida nosaukums ar atkāpi “tā saucamā finansiālā atbildība”, pēc autores domām, liecina, ka paši zinātnieki, atzīmējot un atzīstot šīs kategorijas neprecizitāti un nosacītību, tādā veidā norāda uz to.

²⁰ Krogzeme H. *Finanses un nodokļi*. Mācību grāmata. Rīga: RTU izdevniecība, 2010, 446. lpp.

²¹ Lazdiņš J. Ievads nodokļu tiesībās. *Jurista Vārds*, 2006. 10. oktobris, Nr. 40, 8.–15. lpp.

²² Načisčionis J. *Administratīvās tiesības*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2003, 245. lpp.

²³ Vildbergs H. J., Krasts V. *Salīdzinošās administratīvās tiesības: lietas un risinājumi: mācību līdzeklis*. Otrais, pārstrādātais un papildinātais izdevums. Rīga: Latvijas Universitāte, 2002, 1. lpp.

²⁴ Баулин Ю. В. *Правонарушения в сфере публичного и частного права*. В кн.: *Соотношение преступлений и иных правонарушений: современные проблемы*. Материалы IV Международной научно-практической конференции, посвященной 250-летию образования Московского государственного университета имени М. В. Ломоносова и состоявшейся на юридическом факультете МГУ им. М. В. Ломоносова 27–28 мая 2004 г. Москва: ЛексЭст, 2005, с. 41–43.

²⁵ Lukašina O. *Nodokļi Latvijā. Analīze un praktiskie ieteikumi*. Otrais pārstrādātais un papildinātais izdevums. Rīga: Merkūrijs LAT, 2003, 19. lpp.

²⁶ Ketners K., Lukašina O. *Nodokļi Eiropas Savienībā un Latvijā*. Rīga: Merkūrijs LAT, 2008, 129.–130. lpp.

Atbilstoši autores viedoklim, nodokļu normatīvajos aktos noteikto atbildību par nodokļu pārkāpumiem definēt kā finansiālo atbildību var tikai nosacīti grāmatvežu un finansistu vidū, ievērojot tās materiālo jeb finansiālo raksturu, bet atbilstoši tiesību teorijā atzītai doktrīnai tāds veids kā finansiālā atbildība, kas rodas nodokļu tiesiskajās attiecībās, vienkārši nepastāv, un nav tiesiska un teorētiska pamata veidot jaunu tiesību teorijas doktrīnā neatzītu juridiskās atbildības veidu. Tādējādi secināms, ka arī šāda normatīvajos aktos paredzētās atbildības par nodokļu nemaksāšanu un nodokļu normatīvo aktu pārkāpšanu klasifikācija nav uzskatāma par juridiski pamatotu un pareizu tiesību zinātņu kontekstā.

No iepriekš veiktās nodokļu tiesiskās attiecības subjektu analīzes secināms, ka nodokļu normatīvajos aktos paredzētās sankcijas tiek piemērotas administratīvi tiesiskajās attiecībās, tātad tām ir administratīvi tiesiska daba. Par nodokļu normatīvajos aktos paredzēto sodu administratīvi tiesisko dabu liecina arī tas apstāklis, ka tos atbilstoši PNN²⁷ un likumam *Par Valsts ieņēmumu dienestu*²⁸ piemēro ar kompetentās valsts iestādes, tas ir, ar VID lēmumu par nodokļu revīzijas rezultātiem, par saimnieciskās darbības apturēšanu vai citu lēmumu.

Saskaņā ar PNN 32. panta astotajā daļā noteikto *nodokļu revīzijas (audita) laikā papildus noteiktos maksājumus nodokļu maksātājs samaksā 30 dienu laikā no dienas, kad saņemts nodokļu administrācijas lēmums par nodokļu revīzijas (audita) rezultātiem.*²⁹

Tātad kavējuma nauda un soda nauda nodokļu maksātājam tiek noteikta ar nodokļu administrācijas lēmumu par nodokļu revīzijas (audita) rezultātiem. Šis lēmums ir tiesību akts, ko izdod publisko tiesību jomas iestāde un kas attiecas uz konkrēto nodokļu maksātāju jeb individuālu personu, kā arī ar šo aktu tiek nodibinātas tiesiskās attiecības.

Izvērtējot šo konkrēto nodokļu administrācijas lēmumu caur Administratīvā procesa likuma 1. panta trešajā daļā³⁰ likumdevēja sniegtās administratīvā akta definīcijas prizmu un izanalizējot tā elementus atbilstoši teorijā atzītajai doktrīnai,³¹ secināms, ka nodokļu administrācijas lēmums par nodokļu revīzijas (audita) rezultātiem ir uzskatāms par administratīvo aktu. Vadoties no šīs argumentācijas un līdzīga juridiska pamatojuma, arī citi VID lēmumi, ar kuriem nodokļu maksātājam tiek piemērotas nodokļu normatīvajos aktos paredzētās sankcijas, ir atzīstami par administratīvajiem aktiem. Arī PNN 37. pantā³² noteiktā to lēmumu apstrīdēšanas un pārsūdzēšanas kārtība, kurus VID amatpersonas pieņēmušas nodokļu jautājumos, norāda uz to, ka šie lēmumi ir uzskatāmi par administratīvajiem aktiem, jo sākotnēji nodokļu maksātājs ir tiesīgs apstrīdēt VID amatpersonas lēmumu VID ģenerāldirektoram, bet VID ģenerāldirektora lēmumu – pārsūdzēt tiesā.

²⁷ Par nodokļiem un nodevām: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 1995. 18. februāris, Nr. 26.

²⁸ Par Valsts ieņēmumu dienestu: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 1993. 11. novembris, Nr. 105.

²⁹ Par nodokļiem un nodevām: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 1995. 18. februāris, Nr. 26.

³⁰ Administratīvā procesa likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2001. 14. novembris, Nr. 164.

³¹ Briede J. Administratīvais akts. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2003, 23. lpp.

³² Par nodokļiem un nodevām: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 1995. 18. februāris, Nr. 26.

Savukārt atbilstoši Administratīvā procesa likuma 76. panta otrajai daļai administratīvo aktu var apstrīdēt padotības kārtībā augstākā iestādē, bet atbilstoši šā likuma 184. un 188. pantam pieteikumu par administratīvā akta atcelšanu vai atzīšanu par prettiesisku var iesniegt tiesā viena mēneša laikā no dienas, kad stājies spēkā augstākas iestādes lēmums par apstrīdēšanas iesniegumu.³³ Tātad VID amatpersonas lēmuma apstrīdēšanas un VID ģenerāldirektora lēmuma pārsūdzēšanas kārtība atbilst administratīvā akta apstrīdēšanas un pārsūdzēšanas kārtībai.

Tādējādi secināms, ka nodokļu normatīvajos aktos nodokļu maksātājam paredzētajiem sodiem par nodokļu normatīvo aktu prasību neievērošanu ir administratīvi tiesiska daba. Tomēr tos nevar uzskatīt par administratīvajiem sodiem, kaut arī tie attiecas uz nodokļu maksātāju un rada viņam negatīvas sekas. *Tos nevar nosaukt par administratīviem sodiem, jo Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksā tie nav nosaukti citu sodu vidū.*³⁴ Atbilstoši APK 24. pantam iepriekš analizētie nodokļu normatīvajos aktos paredzētie sodi nav iekļauti nedz pamatsodu, nedz papildsodu sarakstā.³⁵ Šo atziņu pamato arī citas APK normas, kas definē administratīvās atbildības iestāšanas pamatu – administratīvo pārkāpumu. Atbilstoši APK 1. panta otrajā daļā un 5. pantā noteiktajam administratīvo pārkāpumu kodekss nosaka, kāda darbība vai bezdarbība atzīstama par administratīvo pārkāpumu, kādu administratīvo sodu, kāda institūcija (amatpersona) un kādā kārtībā var uzlikt personai, kas izdarījusi administratīvo pārkāpumu, kā arī pašvaldību domes ir tiesīgas izdot saistošos noteikumus un paredzēt administratīvo atbildību par to pārkāpšanu likumā *Par pašvaldībām*³⁶ noteiktajos gadījumos. Tādējādi administratīvie pārkāpumi un sodi par to izdarīšanu ir noteikti tikai APK un pašvaldību saistošajos noteikumos.

Tātad, kā pamatoti norāda A. Judins, *formālu iemeslu dēļ, Kredītiestāžu likumā, Konkurences likumā, Apdrošināšanas sabiedrību un to uzraudzības likumā, likumos "Par privātajiem pensiju fondiem", "Par nodokļiem un nodevām" u. c. normatīvajos aktos noteiktie pārkāpumi un par tiem paredzētie sodi nav atzīstami par administratīvajiem, bet vērtēti kā īpaši ietekmēšanas līdzekļi.*³⁷ Pie līdzīga secinājuma nonāk arī J. Načisčionis, norādot, ka, *atsaucoties uz legālo administratīvā pārkāpuma definīciju, citos likumos paredzētie pārkāpumi un atbildība par tiem netiek atzīta par administratīvo, tādējādi ignorējot to juridisko dabu.*³⁸

Tādējādi nodokļu normatīvajos aktos noteiktā atbildība nav atzīstama nedz par civiltiesisko atbildību, nedz par kriminālatbildību, nedz par administratīvo atbildību, kā arī šie nodokļu normatīvo aktu pārkāpumi nav uzskatāmi nedz par civiltiesiskajiem, nedz par kriminālajiem, nedz par administratīvajiem pārkāpumiem.

³³ Administratīvā procesa likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2001. 14. novembris, Nr. 164.

³⁴ Načisčionis J. Administratīvās tiesības. Rīga: Biznesa augstskola "Turība", 2009, 408. lpp.

³⁵ Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodekss: Latvijas Republikas likums. Ziņotājs, 1984. 20. decembris, Nr. 51.

³⁶ Par pašvaldībām: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 1994. 24. maijs, Nr. 61.

³⁷ Judins A. Pārskats par ārvalstu pieredzi administratīvās atbildības regulējumā. Pieejams: http://petijumi.mk.gov.lv/ui/DocumentContent.aspx?ID=2300#_Toc111260818 [aplūkots 2014. gada 13. jūlijā].

³⁸ Načisčionis J. Administratīvās tiesības. Rīga: Biznesa augstskola "Turība", 2009, 412. lpp.

Rezumējot secināms, ka nodokļu normatīvajos aktos paredzētās nelabvēlīgās sankcijas nodokļu maksātājiem par nodokļu normatīvo aktu prasību pārkāpšanu un nodokļu nemaksāšanu ir uzskatāmas par speciāliem administratīvi tiesiskajiem ietekmēšanas līdzekļiem, nevis par administratīvo atbildību. Šie administratīvi tiesiskie ietekmēšanas līdzekļi un Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksā paredzētā administratīvā atbildība par izvairīšanos no nodokļu nomaksas veido duālo sodu sistēmu administratīvajās tiesībās. Šāda duālā sodu sistēma administratīvajās tiesībās vispār, un jo īpaši nodokļu jomā, pēc darba autores domām, neveicina taisnīguma nodrošināšanu, un to ir nepieciešams sakārtot, lai neveidotos situācija, ka pēc būtības nodokļu maksātājs tiek pakļauts administratīvajai atbildībai, bet formālu iemeslu dēļ tā netiek uzskatīta par administratīvo atbildību.

Administratīvo sodu tiesību attīstības procesā ir nepieciešams atbilstoši šo ietekmēšanas līdzekļu administratīvi tiesiskajai dabai un tiesību teorijā atzītajai juridiskās atbildības doktrīnai noteikt vienotu kārtību, lai izveidotu vienotu izpratni par administratīvajiem sodiem un, ja nepieciešams, par administratīvajiem ietekmēšanas līdzekļiem, kā arī par to piemērošanas kārtību.

Šāda administratīvo tiesību sakārtošana sodu un/vai ietekmēšanas līdzekļu piemērošanā palīdzēs ne tikai nodokļu administrācijai un citām valsts iestādēm, bet arī nodokļu maksātājiem precīzi noteikt, kāda atbildība un kāds sods vai ietekmēšanas līdzeklis piemērojams par prettiesisku rīcību nodokļu tiesību jomā katrā konkrētā gadījumā, kas, neapšaubāmi, ne tikai pozitīvi ietekmēs nodokļu iekasēšanu, bet arī nodrošinās taisnīguma principa un tiesiskās drošības principa ievērošanu, saucot personu pie atbildības par nodokļu normatīvajos aktos paredzētās kārtības pārkāpšanu vai noteikto pienākumu nepienācīgu izpildi.

Šādas duālās tiesiski nenoteiktas situācijas administratīvo sodu jomā sakārtošanas nepieciešamība tiek determinēta arī ar *ne bis in idem* principa prasībām. Latvijas tiesu praksē (Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 20.12.2006. spriedums lietā Nr. SKA-543/2006,³⁹ Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 13.12.2007. spriedums lietā Nr. SKA-511/2007,⁴⁰ Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 22.11.2010. spriedums lietā Nr. SKA-428/2010⁴¹), ievērojot Eiropas Cilvēktiesību tiesas praksi lietās *Öztürk v. Germany*,⁴² *Lauko v. Slovakia*,⁴³

³⁹ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2006. gada 20. decembra spriedums lietā Nr. SKA-543/2006. Jurista Vārds, 2007. 22. maijs, Nr. 21.

⁴⁰ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2007. gada 13. decembra spriedums lietā Nr. SKA-511/2007. Pieejams: http://www.tiesas.lv/files/AL/12_2007/13_12_2007/AL_1312_AT_SKA-511_2007.pdf [aplūkots 2014. gada 13. jūlijā].

⁴¹ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2010. gada 22. novembra spriedums lietā Nr. SKA-428/2010. Jurista Vārds, 2011. 4. janvāris, Nr. 1.

⁴² Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1984. gada 21. februāra spriedums lietā: 8544/79. Case of Öztürk v. Germany. Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57553> [aplūkots 2014. gada 13. jūlijā].

⁴³ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1998. gada 2. septembra spriedums lietā: 26138/95. Case of Lauko v. Slovakia. Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-58234> [aplūkots 2014. gada 13. jūlijā].

Janosevic v. Sweden,⁴⁴ *Ruotsalainen v. Finland*⁴⁵ un *Sergey Zolotukhin v. Russia*,⁴⁶ nostiprināta atziņa, ka nodokļu soda naudai ir sodošs raksturs un tā Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 6. un 7. panta⁴⁷ izpratnē var būt uzskatīta par kriminālsodu. Tātad vienlaicīga personas saukšana pie administratīvās atbildības un nodokļu normatīvajos aktos paredzētā ietekmēšanas līdzekļa (soda naudas) piemērošana par vienu un to pašu nodarījumu ir uzskatāma par pretēju *ne bis in idem* principam.

Tiesā jāatzīmē, ka ne visos gadījumos administratīvā soda un ietekmēšanas līdzekļa vienlaicīga piemērošana ir uzskatāma par *ne bis in idem* principa pārkāpšanu. Latvijas Republikas Satversmes tiesa norādījusi, ka *dubultās sodīšanas nepieļaujamības princips aizliedz tiesāšanu un sodīšanu par otru nodarījumu, kas izceļas no tiem pašiem faktiem vai faktiem, kas pēc būtības ir tie paši*.⁴⁸ Katrā konkrētā gadījumā tiesai jāizvērtē, vai otrais nodarījums izceļas no tiem pašiem faktiem vai faktiem, kas pēc būtības ir tie paši, un šīs analīzes rezultātā jāizlemj, vai konkrētajā gadījumā ir saskatāms *ne bis in idem* principa pārkāpums.

Secinājumi

1. Likumdevējs par izvairīšanos no nodokļu nomaksas normatīvajos aktos ir paredzējis divus juridiskās atbildības veidus: administratīvo atbildību, noteicot to APK 159. pantā, un kriminālatbildību – KL 218. pantā. Savukārt nodokļu normatīvajos aktos par izvairīšanos no nodokļu nomaksas ir paredzēti arī speciālie administratīvi tiesiskie ietekmēšanas līdzekļi, kas atbilstoši formālajiem iemesliem un, neņemot vērā to tiesisko dabu un tiesību teorijā atzīto juridiskās atbildības doktrīnu, netiek uzskatīti nedz par administratīvo, nedz par kriminālo, nedz par civiltiesisko atbildību.
2. Šis nodokļu normatīvajos aktos nodokļu maksātājam paredzētās nelabvēlīgās sekas, ievērojot to administratīvi tiesisko dabu, nebūtu pareizi pieskaitīt pie finansiālās vai materiālās atbildības, bet tās jāuzskata par administratīvi tiesiskajiem ietekmēšanas līdzekļiem.

⁴⁴ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2002. gada 23. jūlija spriedums lietā: 34619/97. Case of *Janosevic v. Sweden*. Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-60628> [aplūkots 2014. gada 13. jūlijā].

⁴⁵ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2009. gada 16. jūnija spriedums lietā: 13079/03. Case of *Ruotsalainen v. Finland*. Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-92961> [aplūkots 2014. gada 13. jūlijā].

⁴⁶ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2009. gada 10. februāra spriedums lietā: 14939/03. Case of *Sergey Zolotukhin v. Russia*. Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-91222> [aplūkots 2014. gada 13. jūlijā].

⁴⁷ Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija: Eiropas Padomes dalībvalstu konvencija. Latvijas Vēstnesis, 1997. 13. jūnijs, Nr. 143/144.

⁴⁸ Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2012. gada 18. oktobra spriedums lietā Nr. 2012-02-0106. Pieejams: <http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/spriedums-2012-02-0106.pdf> [aplūkots 2014. gada 13. jūlijā].

3. Šie administratīvi tiesiskie ietekmēšanas līdzekļi un APK paredzētā administratīvā atbildība par nodokļu nemaksāšanu veido duālo sodu sistēmu administratīvajās tiesībās. Šāda duālā sodu sistēma neveicina taisnīguma nodrošināšanu, jo pēc būtības administratīvi tiesiskā ietekmēšanas līdzekļa piemērošanas gadījumā nodokļu maksātājs tiek pakļauts administratīvajai atbildībai, bet formālu iemeslu dēļ tā netiek uzskatīta par administratīvo atbildību.
4. Administratīvo tiesību attīstības kontekstā ir nepieciešams sakārtot šo sistēmu, vai nu turpinot administratīvo sodu kodifikāciju un nosakot, ka viens normatīvais akts paredz administratīvos sodus un ietekmēšanas līdzekļus, kā arī to piemērošanas kārtību, vai arī saglabājot šo duālo sistēmu, bet tiesiski nostiprinot un atrunājot šo sodu pastāvēšanu APK, kā arī norādot, ka citos normatīvajos aktos paredzēto administratīvo sankciju noteikšanas un aprēķināšanas kārtība var atšķirties no APK noteiktā.
5. Vienlaicīga personas saukšana pie administratīvās vai kriminālās atbildības un nodokļu normatīvajos aktos paredzēto administratīvi tiesisko ietekmēšanas līdzekļu piemērošana par vienu un to pašu nodarījumu var nonākt pretrunā ar *ne bis in idem* principu.

BIBLIOGRĀFIJA

- Briede J. Administratīvais akts. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2003, 23. lpp.
- Džugleva T. Tiesību pamati. Mācību līdzeklis. Rīga: SIA "Talsu tipogrāfija", 2011, 189.–190. lpp.
- Judins A. Pārskats par ārvalstu pieredzi administratīvās atbildības regulējumā. Pieejams: http://pe-tijumi.mk.gov.lv/ui/DocumentContent.aspx?ID=2300#_Toc111260818 [aplūkots 2014. gada 13. jūlijā].
- Ketners K., Lukašina O. Nodokļi Eiropas Savienībā un Latvijā. Rīga: Merkūrijs LAT, 2008, 129.–130. lpp.
- Kodoliņa-Miglāne I. Nodokļi Latvijā 2007. Rīga: Biznesa augstskola "Turība", 2007, 99. lpp.
- Krastiņš I. Tiesību teorijas pamatjēdzieni. Ceturtais izdevums. [B.v.]: [B.i.], 1998, 30. lpp.
- Krogzeme H. Finances un nodokļi. Mācību grāmata. Rīga: RTU izdevniecība, 2010, 446. lpp.
- Lazdiņš J. Ievads nodokļu tiesībās. Jurista Vārds, 2006. 10. oktobris, Nr. 40, 8.–15. lpp.
- Lukašina O. Nodokļi Latvijā. Analīze un praktiskie ieteikumi. Otrais pārstrādātais un papildinātais izdevums. Rīga: Merkūrijs LAT, 2003, 19. lpp.
- Načičionis J. Administratīvās tiesības. Rīga: Biznesa augstskola "Turība", 2009, 408. lpp.
- Plotnieks A. Tiesību teorija & Juridiskā metode. Rīga: Izglītības soļi, 2009, 303. lpp.
- Stucka A. Administratīvās tiesības. Otrs, papildināts un pārstrādāts izdevums. Rīga: Juridiskā koledža, 2009, 327. lpp.
- Vildbergs H. J., Krasts V. Salīdzinošās administratīvās tiesības: lietas un risinājumi: mācību līdzeklis. Otrais, pārstrādātais un papildinātais izdevums. Rīga: Latvijas Universitāte, 2002, 1. lpp.
- Баулин Ю. В. Правонарушения в сфере публичного и частного права. В кн.: Соотношение преступлений и иных правонарушений: современные проблемы. Материалы IV Международной научно-практической конференции, посвященной 250-летию образования

Московского государственного университета имени М. В. Ломоносова и состоявшейся на юридическом факультете МГУ им. М. В. Ломоносова 27–28 мая 2004 г. Москва: Лекс-Эст, 2005, с. 41–43.

Теория государства и права: Курс лекций. Второе издание переработаное и дополненное. М. И. Байтин, В. В. Борисов, Ф. А. Григорьев и др. Москва: Юристъ, 2003, с. 599.

Normatīvie akti

Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija: Eiropas Padomes dalībvalstu konvencija. Latvijas Vēstnesis, 1997. 13. jūnijs, Nr. 143/144.

Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodekss: Latvijas Republikas likums. Ziņotājs, 1984. 20. decembris, Nr. 51.

Par iedzīvotāju ienākuma nodokli: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 1993. 1. jūnijs, Nr. 32.

Par Valsts ieņēmumu dienestu: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 1993. 11. novembris, Nr. 105.

Par pašvaldībām: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 1994. 24. maijs, Nr. 61.

Par izložu un azartspēļu nodevu un nodokli: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 1994. 2. jūlijs, Nr. 76.

Par nodokļiem un nodevām: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 1995. 18. februāris, Nr. 26.

Par nekustamā īpašuma nodokli: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 1997. 17. jūnijs, Nr. 145/147.

Par valsts sociālo apdrošināšanu: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 1997. 21. oktobris, Nr. 274/276.

Krimināllikums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 1998. 8. jūlijs, Nr. 199/200.

Administratīvā procesa likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2001. 14. novembris, Nr. 164.

Dabas resursu nodokļa likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2005. 29. decembris, Nr. 209.

Pievienotās vērtības nodokļa likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2012. 14. decembris, Nr. 197.

Juridiskās prakses materiāli

Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2009. gada 16. jūnija spriedums lietā: 13079/03. Case of Ruotsalainen v. Finland. Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-92961> [aplūkots 2014. gada 13. jūlijā].

Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2009. gada 10. februāra spriedums lietā: 14939/03. Case of Sergey Zolotukhin v. Russia. Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-91222> [aplūkots 2014. gada 13. jūlijā].

Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2002. gada 23. jūlija spriedums lietā: 34619/97. Case of Janosevic v. Sweden. Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-60628> [aplūkots 2014. gada 13. jūlijā].

- Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1998. gada 2. septembra spriedums lietā: 26138/95. Case of Lauko v. Slovakia. Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-58234> [aplūkots 2014. gada 13. jūlijā].
- Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1984. gada 21. februāra spriedums lietā: 8544/79. Case of Öztürk v. Germany. Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57553> [aplūkots 2014. gada 13. jūlijā].
- Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2011. gada 1. jūnija spriedums lietā: SKA-107/2011. Jurista Vārds, 2011. 22. novembris, Nr. 47.
- Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2007. gada 13. decembra spriedums lietā Nr. SKA-511/2007. Pieejams: http://www.tiesas.lv/files/AL/12_2007/13_12_2007/AL_1312_AT_SKA-511_2007.pdf [aplūkots 2014. gada 13. jūlijā].
- Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2010. gada 22. novembra spriedums lietā Nr. SKA-428/2010. Jurista Vārds, 2011. 4. janvāris, Nr. 1.
- Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2006. gada 20. decembra spriedums lietā Nr. SKA-543/2006. Jurista Vārds, 2007. 22. maijs, Nr. 21.
- Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2012. gada 18. oktobra spriedums lietā Nr. 2012-02-0106. Pieejams: <http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/spriedums-2012-02-0106.pdf> [aplūkots 2014. gada 13. jūlijā].

Leila Neimane, *Mg. iur.*

University of Latvia, Latvia, PhD student / Latvijas Universitāte, Latvija, doktorante

ENVIRONMENTAL IMPACT ASSESSMENT AND INTERSECTORAL OBJECTS

IETEKMES UZ VIDI NOVĒRTĒJUMS UN STARPSEKTORU OBJEKTI

Anotācija

2014. gada 16. aprīlī tika pieņemta jauna Eiropas Savienības Direktīva 2014/52/ES, ar kuru tiek izdarīti grozījumi ietekmes uz vidi novērtējuma kodificētajā Direktīvā 2011/92/ES un kuras transponēšanas termiņš ir 2017. gada 16. maijs. Šajā rakstā tiek aplūkots un analizēts grozījumu direktīvā formulētais koordinēto un/vai apvienoto procedūru jēdziens situācijās, kad pienākums veikt novērtējumus saistībā ar vides jautājumiem izriet gan no ietekmes uz vidi novērtējuma direktīvas, gan no citām Eiropas Savienības direktīvām un tam ir iespējama ietekme uz nacionālo tiesisko regulējumu lietpratīgas regulēšanas kontekstā.

Atslēgvārdi: Direktīva 2011/92/EU, Direktīva 2014/52/EU, ietekmes uz vidi novērtējuma projekti, koordinētas un/vai apvienotas procedūras, lietpratīga regulēšana.

Keywords: directive 2011/92/EU, directive 2014/52/EU, environmental impact assessment of projects, coordinated and/or joint procedures, smart regulation.

Introduction

The next year will see the thirty year anniversary since the first Directive¹ (hereinafter – Directive 85/337/EEC) that regulated the application of the environmental impact assessment (hereinafter – EIA) was adopted in the European Union (hereinafter – EU). “[S]ince then a system for impact assessment has been developed and the methodology has been elaborated on the basis of implemented projects.”² This Directive has been the fundament of all the future changes in the EIA legal framework within the EU and has been amended several times and later on – codified, thus trying to adapt the instruments of the EIA legal framework

---

¹ Council Directive 85/337/EEC of 27 June 1985 on the assessment of certain public and private projects on the environment. Official Journal of the European Communities, 1985. 5 July, L 175/40 – L175/48.

² Pubule J., Romagnoli F., Blumberga D. Improvement of Environmental Impact Assessment in the Baltic States. The 8th International Conference paper, 2011. 19–20 May, Vilnius, Lithuania, p. 301. Available: http://leidykla.vgtu.lt/conferences/Enviro2011/Articles/1/300_307_Pubule_others.pdf [last viewed 19.07.2014].

“to the policy, legal and technical context, which has evolved considerably”³ since 1985.

A recent directive in the field of the EIA is the Directive 2014/52/EU of the European Parliament and of the Council of 16 April 2014 amending Directive 2011/92/EU on the assessment of the effects of certain public and private projects on the environment (hereinafter – EIA Directive Amendments 2014). Although the EIA legal regulation in the EU is quite multi-layered, the development of this regulation on the basis of the directives has proceeded dynamically and in accordance with the processes at the international level.⁴ Evaluating the package of the EU directives, it might be concluded that changes of the EIA legal framework are characterised by continuity, logic and consequent necessity that is justified by the dynamic changes of contemporary life and their impact on the environment.

In Latvia, the Law “On Environmental Impact Assessment” (hereinafter – Assessment Law) has been adopted on 14 October 1998 and came into force on 13 November of the same year. When Latvia entered the EU in 2004 and assumed the liabilities that follow from the treaties establishing the EU, the national legal framework of the EIA has considerably changed and today still continues to be modified and adapted according to the requirements of the EU directives. With the adoption of the EIA Directive Amendments 2014 new legislative challenges will be needed to overcome in order to transpose the requirements of the Union legislation into the national legal framework.

Without denying the importance of other changes brought about by the EIA Directive Amendments 2014, the aim of this article is to clarify and discuss the theoretical possibility of the coordinated and/or joint procedures (henceforth mainly meant rather as joint procedures rather than just coordinated procedures)⁵ where the obligation to carry out the assessments related to environmental issues arises simultaneously from the EIA Directive and from other directives.⁶ Firstly,

³ Recital 2 of the Preamble. Directive 2014/52/EU of the European Parliament and of the Council of 16 April 2014 amending Directive 2011/92/EU on the assessment of the effects of certain public and private projects on the environment. Official Journal of the European Union, 2014. 25 April, L 124/1.

⁴ The requirements of the EU directives are aligned with adopted documents (UN ECE Espoo Convention on Environmental Impact Assessment in a Transboundary Context (Directive 97/11/EC), Aarhus Convention on public participation in decision-making and access to justice in environmental matters (Directive 2009/31/EC) at the international level. European Commission. Environmental Impact Assessment. Overview – Legal context. Available: <http://ec.europa.eu/environment/eia/eia-legalcontext.htm> [last viewed 14.07.2014].

⁵ *In the joint procedure, only one EIA is made and issued by one authority. In the coordinated procedure, the assessments made by various authorities shall be coordinated.* Justice and Environment. European Network of Environmental Law Organizations. Commission Proposal for a New EIA Directive. Position paper. Brno: Justice and Environment, 2012, p. 3. Available: http://www.justiceandenvironment.org/_files/file/2012/EIA%20position%20paper%20new%20Directive%202012_1.pdf [last viewed 15.07.2014].

⁶ Regarding the conservation of natural habitats, flora and fauna, wild birds, water policy, strategic environmental assessment, waste, integrated pollution prevention and control and major-accident hazards. Recital 37 of the Preamble. Directive 2014/52/EU of the European Parliament and of the Council of 16 April 2014 amending Directive 2011/92/EU on the assessment of the effects

the establishment of the state-of-the-art of current legal situation of the field in relation to Latvia is presented. Secondly, the areas, where the coordinated and/or joint procedures might be applied, are identified. Thirdly, eventual strategic activity scenarios at the national level in order to ensure the compliance with the EU legislation in terms of 'smart regulation' concept and 'holistic examination of the environmental impacts of the project'⁷ are worked out. The article concludes with synthesising the findings and proposing the suggestions for theoretical aspects of the coordinated and/or joint procedures. During the research historical, descriptive, comparative and analytical methods are applied to provide a reliable, detailed and balanced representation of the conclusions.

Concise development dynamics of environmental impact assessment legal framework in the European Union

Currently, the EU has one of the most progressive legislations in terms of the EIA in the world. As the European Court of Justice has held regarding the main idea of the EU EIA regulation, it "is to achieve one of the European Union's objectives in the sphere of the protection of the environment and the quality of life and that the effects of a project on the environment must be assessed in order to take account of the concerns to contribute by means of a better environment to the quality of life."⁸ However, the transposition and the application of the directives in the Member States take place at different speeds, so the EIA legal framework picture (when taking into account all national legal systems) is blurred; the situation in the Member States might be assessed in the following four levels: 'low', 'between low and medium', 'between medium and high' and 'high'.⁹ Every national legal system and its political, administrative, cultural context plays an important role in shaping its EIA system, and account for differences in EIA systems among countries.¹⁰ The legal framework situation of Latvia is assessed at the level 'between medium and high'.¹¹

---

of certain public and private projects on the environment. Official Journal of the European Union, 2014. 25 April, L 124/6.

⁷ Justice and Environment. European Network of Environmental Law Organizations. Commission Proposal for a New EIA Directive. Position paper. Brno: Justice and Environment, 2012, p. 3. Available: http://www.justiceandenvironment.org/_files/file/2012/EIA%20position%20paper%20new%20Directive%202012_1.pdf [last viewed 15.07.2014].

⁸ Judgement of the European Court of Justice of 14 March 2013 in case: C-420/11, *Jutta Leth v. Republik Österreich and Land Niederösterreich*, para. 34.

⁹ Sadler B., Jurkeviciute A. SEA in the European Union. In: Sadler B., Ashermann R., Dusik J. et al. (eds.). Handbook of Strategic Environmental Assessment. Earthscan: London, 2011. p. 121, 131–138.

¹⁰ Naber H., Sánchez-Triana E., Enriquez S. Environmental Impact Assessment. Guidance Notes on Tools for Pollution Management. Available: <http://siteresources.worldbank.org/INTRANETENVIRONMENT/Resources/GuidanceNotonEIA.pdf> [last viewed 15.07.2014].

¹¹ Sadler B., Jurkeviciute A. SEA in the European Union. In: Sadler B., Ashermann R., Dusik J. et al. (eds.). Handbook of Strategic Environmental Assessment. Earthscan: London, 2011. p. 121, 131–138.

The initial EIA Directive – the Directive 85/337/EEC has been amended three times, respectively – in 1997¹², 2003¹³ and 2009¹⁴ “to clarify, supplement and improve the rules on the assessment procedure, in order to ensure that the Directive is applied in an increasingly harmonized and efficient manner.”¹⁵

Taking into account several amendments to the original Directive, in 2011, the EIA directive 2011/92/EU¹⁶ (codified version) was adopted (hereinafter – EIA Directive 2011). According to its Article 14, the Directive 85/337/EEC as amended by other directives was repealed.¹⁷ The same article states that the references to the repealed Directive shall be construed as a reference to this Directive (i.e., EIA Directive 2011) (read in accordance with the correlation table).¹⁸

In the Assessment Law until 3 July 2014 there was an informative reference to the Directive 85/337/EEC and other directives amending it. However, the EIA Directive 2011 codifies both the body of the Directive 85/337/EEC, and its latest amendments and according to the latest amendments of the Assessment Law¹⁹ in the informative reference to the EU directives now only the EIA Directive 2011 is listed. Thus, when analysing the EIA legal framework in the EU, from a legal point of view it is correct to quote this Directive particularly, whereas, when referring to the EIA forward-looking regulation, one must take into account the requirements of the Directive 2014/52/EU of the European Parliament and of the Council of

¹² Council Directive 97/11/EC of 3 March 1997 amending Directive 85/337/EC on the assessment of the effects of certain public and private projects on the environment. Official Journal of European Communities, 1997. 14 March, L 73/5 – L 73/15.

¹³ Directive 2003/35/EC of the European Parliament and of the Council of 26 May 2003 providing for public participation in respect of the drawing up of certain plans and programmes and relating to the environment and amending with regard to public participation and access to justice Council Directives 85/337/EC and 96/61/EC. Official Journal of the European Union, 2003. 25 June, L 156/17 – L 156/24.

¹⁴ Directive 2009/31/EC of the European Parliament and of the Council of 23 April 2009 on the geological storage of carbon dioxide and amending Council Directives 2000/60/EC, 2001/80/EC, 2004/35/EC, 2006/12/EC, 2008/1/EC and Regulation (EC) No 1013/2006. Official Journal of the European Union, 2009. 5 June, L 140/114 – L 140/135.

¹⁵ Recital 4 of the Preamble. Council Directive 97/11/EC of 3 March 1997 amending Directive 85/337/EC on the assessment of the effects of certain public and private projects on the environment. Official Journal of European Communities, 1997. 14 March, L 73/5. More information: European Commission. Environmental Impact Assessment. Overview – Legal context. Available: <http://ec.europa.eu/environment/eia/eia-legalcontext.htm> [last viewed 14.07.2014].

¹⁶ Directive 2011/92/EU of the European Parliament and of the Council of 13 December 2011 on the assessment of certain public and private projects on the environment (codification). Official Journal of the European Union, 2012. 28 January, L 26/1 – L 26/21.

¹⁷ Article 14 (first indent). Directive 2011/92/EU of the European Parliament and of the Council of 13 December 2011 on the assessment of certain public and private projects on the environment (codification). Official Journal of the European Union, 2012. 28 January, L 26/7.

¹⁸ Article 14 (second indent). Directive 2011/92/EU of the European Parliament and of the Council of 13 December 2011 on the assessment of certain public and private projects on the environment (codification). Official Journal of the European Union, 2012. 28 January, L 26/7.

¹⁹ Amendments to the Law “On Environmental Impact Assessment”: Law of the Republic of Latvia. Latvijas Vēstnesis, 2014. 5 June, No. 119. These amendments came into force on 3 July 2014.

16 April 2014 amending Directive 2011/92/EU on the assessment of the effects of certain public and private projects on the environment (hereinafter – Directive EIA Amendments 2014), which has entered into force on 15 May 2014. The Member States have to bring “into force the laws, regulations and administrative procedures to comply with this directive by 16 May 2017.”²⁰

As stated in Recital 3 of the Preamble of the Directive EIA Amendments 2014, there was a need to amend the EIA directive 2011/92/EU “in order to strengthen the quality of the environmental impact assessment procedure, **align that procedure with the principles of smart regulation** (author’s highlight) and enhance coherence and synergies with other Union legislation and policies, as well as strategies and policies developed by Member States in areas of national competence.”²¹

The period from 2000 until 2010 can be defined as the decade of ‘better regulation’ in the EU, characterised by simplification, impact assessment, reduction of administrative burdens, consultation. Better regulation has become one of the European Commission’s (hereinafter – Commission) strategic targets. In September 2009, Commission’s President José Manuel Barroso made the proposal to adopt the concept of “smart regulation.”²² Thereby, the first part of this decade was introduced by the shift from better regulation to smart regulation concept. The main difference between both types of regulation is that better regulation focuses on delivering good quality policy proposals – new proposals, whereas smart regulation – on closing the policy gap, investing more in policy evaluation and simplification,²³ shifting towards being closer to the content of regulation, using the ‘life-cycle approach’ and the ‘fitness check’ of areas of the EU legislation and other innovations introduced by smart regulation.²⁴ The term ‘coordinated and/or joint procedures’ as used in the EIA Directive Amendments 2014 was identified by the Commission as one of the mechanisms in order to reduce the risks of inconsistencies within EIA process itself and in relation to other legislation (the so-called ‘one stop shop’)²⁵ and it might be classified into group of other innovations of smart regulation. However, the notion of joint procedures is not a completely new term. It has been used already in Article 11(2) of the

²⁰ Article 2 (1). Directive 2014/52/EU of the European Parliament and of the Council of 16 April 2014 amending Directive 2011/92/EU on the assessment of the effects of certain public and private projects on the environment. Official Journal of the European Union, 2014. 25 April, L 124/13.

²¹ Recital 3 of the Preamble. Directive 2014/52/EU of the European Parliament and of the Council of 16 April 2014 amending Directive 2011/92/EU on the assessment of the effects of certain public and private projects on the environment. Official Journal of the European Union, 2014. 25 April, L 124/2.

²² Montin C. H. Smart Regulation in the European Union, 2012. 7 June, p. 2. Available: <http://smart-regulation.net/> [last viewed 09.07.2014]. See also: European Commission. Smart Regulation. Available: http://ec.europa.eu/smart-regulation/index_en.htm [last viewed 09.07.2014].

²³ Klingbeil M. Smart Regulation. Available: <http://oecd.org/regreform/policyconference/46528683.pdf> [last viewed 19.07.2014].

²⁴ Montin C. H. Smart Regulation in the European Union, 2012. 7 June, p. 16–20. Available: <http://smartregulation.net/> [last viewed 09.07.2014].

²⁵ European Commission. Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council amending Directive 2011/92/EU on the assessment of the effects of certain public and private projects on the environment, COM(2012) 628 final, 2012/297 (COD), Brussels, 2012, p. 3–4. Available: http://ec.europa.eu/smart-regulation/impact/ia_carried_out/cia_2012_en.htm#env [last viewed 19.07.2014].

strategic environmental assessment directive.²⁶ This article states that Member States **may provide** (the Member States are given discretion to decide) for coordinated or joint procedures when the obligation to carry out the assessment arises simultaneously from this directive and other EU legislation. The Amendments Directive EIA 2014 makes a shift in understanding of the application of joint procedures.

Paradigm shift of intersectoral objects

It has been recognized several times by the European Court of Justice that “the wording of the EIA Directive indicates that it has a wide scope and a broad purpose.”²⁷ Such a statement is strengthened by the new order of interrelationship between the EIA procedure and other environmental sectors in terms of smart regulation. It results from Recital 37 of the Preamble and Article 1((2), a), 3) of the Directive EIA Amendments 2014 and Article 2(3) of the EIA Directive 2011 as amended. Recital 37 of the Preamble of the Directive EIA Amendments 2014 envisages that “in order to improve the effectiveness of the assessments, reduce administrative complexity and increase economic efficiency, where the obligation to carry out assessments related to environmental issues arises simultaneously,”²⁸ Member States should ensure or should be able to provide joint procedures fulfilling the requirements of the relevant EU legislation. The essence of joint procedures might be defined, paraphrasing Commission,²⁹ as the coordination of the EIA with other assessment and joint procedures with one single assessment that meets the requirements of several directives in order to avoid duplication of assessment. The variables are ‘should ensure’ by pretext ‘where appropriate’ and ‘should be able’. As shown in table 1, the Commission shall provide guidance regarding the setting up of any joint procedures for projects that are simultaneously subject to assessments³⁰ under the EIA Directive and the directives of the conservation of natural habitats and of wild fauna and flora, wild birds, water policy and integrated pollution control. Over time,

²⁶ Directive 2001/42/EC of the European Parliament and of the Council of 27 June 2001 on the assessment of the effects of certain plans and programmes on the environment. Official Journal of the European Communities, 2001. 21 July, L 197/34.

²⁷ Judgement of the European Court of Justice of 16 September 1999 in case: C-435/97, *World Wildlife Fund (WWF) and Others v. Autonome Provinz Bozen and Others*, para. 40; Judgement of the European Court of Justice of 17 March 2011 in case: C-275/09, *Brussels Hoofdstedelijk Gewest and Others v. Vlaamse Gewest*, para. 29; Judgement of the European Court of Justice of 16 September 2004 in case: C-227/01, *Comision v Spain*, para. 46.

²⁸ Recital 37 of the Preamble. Directive 2014/52/EU of the European Parliament and of the Council of 16 April 2014 amending Directive 2011/92/EU on the assessment of the effects of certain public and private projects on the environment. Official Journal of the European Union, 2014. 25 April, L 124/6.

²⁹ European Commission. Guidance on Integrating Climate Change and Biodiversity into Strategic Environmental Assessment. European Union: 2013, p. 35. Available: <http://ec.europa.eu/environment/eia/sea-support.htm> [last viewed 19.07.2014].

³⁰ Article 1((2), a), 3, fifth indent). Directive 2014/52/EU of the European Parliament and of the Council of 16 April 2014 amending Directive 2011/92/EU on the assessment of the effects of certain public and private projects on the environment. Official Journal of the European Union, 2014. 25 April, L 124/8.

such approach will become compulsory at the national level. The procedures envisaged in other directives (in table 1 listed with numbers from 5 to 7) could be joined with the EIA procedure as an option.

Table 1. New order of interrelationship between environmental impact assessment procedure and other environmental issues in terms of smart regulation

		.. where the obligation to carry out assessments related to environmental issues arises simultaneously from the EIA Directive and other legislation		
Compulsory joint procedures - ?	No.		Abbreviation	[..] Member States
	1	Council Directive 92/43/EEC of 21 May 1992 on the conservation of natural habitats and of wild fauna and flora	conservation of natural habitats and of wild fauna and flora	[..] Member States should ensure that coordinated and/or joint procedures fulfilling the requirements of these Directives are provided, where appropriate , and taking into account their specific organisational characteristics.
	2	Directive 2009/147/EC of the European Parliament and of the Council of 30 November 2009 on the conservation of wild birds	conservation of wild birds	
	3	Directive 2000/60/EC of the European Parliament and of the Council of 23 October 2000 establishing a framework for Community action in the field of water policy	water policy	Member States should be able to provide for coordinated and/or joint procedures fulfilling the requirements of the relevant Union legislation.
4	Directive 2010/75/EU of the European Parliament and of the Council of 24 November 2010 on industrial emissions (integrated pollution prevention and control)	integrated pollution prevention and control		
Optional joint procedures	5	Directive 2001/42/EC of the European Parliament and of the Council of 27 June 2001 on the assessment of the effects of certain plans and programmes on the environment	strategic environmental assessment	
	6	Directive 2008/98/EC of the European Parliament and of the Council of 19 November 2008 on waste and repealing certain Directives	waste	
	7	Directive 2012/18/EU of the European Parliament and of the Council of 4 July 2012 on the control of major-accident hazards involving dangerous substances, amending and subsequently repealing Council Directive 96/82/EC	major-accident hazards	

Sources: 1) Recital 37 of the Preamble, Article 1((2), a), 3). Directive 2014/52/EU of the European Parliament and of the Council of 16 April 2014 amending Directive 2011/92/EU on the assessment of the effects of certain public and private projects on the environment; 2) Directive 2011/92/EU of the European Parliament and of the Council of 13 December 2011 on the assessment of certain public and private projects on the environment (codification) as amended.

According to widely internationally recognized importance of public participation in environmental decision-making,³¹ Article 8(1) of the Environmental Protection Law of the Republic of Latvia states that the public has the right to participate in the taking of such decisions and the preparation of such planning documents and their amendments that may affect the environment.³² Henceforth this Article lists the fields in which the public may implement this right before the relevant decision or document has been taken as depicted in table 2.

Table 2. Rights of the public to participate in decision-making and preparation of planning documents regarding environmental matters in Latvia

No.	Spheres where relevant decision or document has been taken	Detailing
1	planning documents	spatial planning
		strategic environmental impact assessment
		particular environmental sphere (waste management, also hazardous waste management, management of batteries and accumulators, management of packaging, air quality, protection of water resources, also from pollution by nitrates used in agriculture)
2	intended activity	environmental impact assessment and construction
3	planned construction	construction
4	polluting activity	polluting activities and the issuance of the relevant permits
5	distribution of genetically modified organisms into the environment	activities involving genetically modified organisms

Source: Article 8(1). Environmental Protection Law: Law of the Republic of Latvia. *Latvijas Vēstnesis*, 2006. 2 November, No.183.

There is an existing correlation between the conditions deployed in table 1 and the spheres listed in table 2. Practically it would mean that according to the recent Amendments Directive EIA 2014, the procedures of the spheres from 1 to 5 of the table 2 might be united with the EIA procedure, considering that the EIA is the most powerful “vehicle for enhancing public participation in environmental decision-making.”³³ In the literature altogether six procedures are identified that could be dealt with in a coordinated or joint manner: collection of baseline data, the assessment of alternatives and options, the assessment of policies, the suggestion of mitigation measures, the development of monitoring procedures and the development of consultation and public participation procedures.³⁴ In terms of smart regulation it would be more appropriate not to retain a separate order for each procedure, but unite

³¹ Doelle M., Sinclair J. A. Time for a new approach to public participation in EA: Promoting cooperation and consensus for sustainability. *Environmental Impact Assessment Review*. 2006. March, No. 26, p. 186.

³² Article 8(1). Environmental Protection Law: Law of the Republic of Latvia. *Latvijas Vēstnesis*, 2006. 2 November, No. 183.

³³ Holder J., Lee M. *Environmental Protection, Law and Policy*. 2nd edition. Cambridge: Cambridge University Press, p. 548.

³⁴ Marsden S. *Strategic Environmental Assessment in International and European Law*. London: Earthscan, p. 251.

them under the EIA procedure. This is consistent with the statement of the Commission that “[i]n order to implement the provisions of the revised Directive, which amends the codified version, Member States may have to act in different policy fields and amend a wide variety of legislative acts at national, regional and local levels.”³⁵

Intersectoral objects of environmental impact assessment

The notion ‘objects’ as used in this article is equivalent of the notion ‘project’ as set in the EIA Directive 2011 and ‘proposed or intended activity’ as defined in the Assessment Law. As transposed from the EU directives, these objects are listed in Annex I and Annex II of the Assessment Law. The EIA is always required for the objects included in Annex I according to Article 4(1) point 1 of the Assessment Law. Annex I totally lists 32³⁶ such object types. The objects listed in Annex II (their total amount is 14³⁷) shall be made subject to the EIA when they are likely to have significant effects on the environment and require initial assessment according to Article 8 and the requirements of Chapter III “Initial Assessment of the Impact of an Intended Activity” (Articles 10–13) of the Assessment Law. It is needed to specify that the Directive EIA Amendments 2014 do not foresee any changes in the lists of objects of the EIA Directive 2011.

Simply saying, it means that there are two object categories – firstly, such objects that are subjects to the EIA in a compulsory manner and, secondly, the objects that must be evaluated.

These two object categories might be denoted as ‘compulsory EIA objects’ and ‘initial assessment objects’. Both compulsory EIA objects and initial assessment objects are intersectoral. The subjection of a large variety of the objects to the EIA procedure conforms to the nature of the EIA, because the EIA is an horizontal instrument that at a narrower or larger extent covers every environmental sector, i.e., the EIA might be applied to every to environment (including socio-economic and human environment) related activity if it has significant effects on the environment even in case of small-scale project if “it is in a location where the environmental factors [...], such as fauna and flora, soil, water, climate or cultural heritage, are sensitive to the slightest alteration.”³⁸ At the same not all the activities related to the environment are subject to the EIA procedure, but it may take place by fulfilling certain conditions – by reaching legally set limits or by corresponding to certain criteria. According to Articles 4(2) and 4(3) of the EIA Directive 2011 such an evaluation

³⁵ European Commission. Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council amending Directive 2011/92/EU on the assessment of the effects of certain public and private projects on the environment, COM(2012) 628 final, 2012/297 (COD), Brussels, 2012, p. 7. Available: http://ec.europa.eu/smart-regulation/impact/ia_carried_out/cia_2012_en.htm#env [last viewed 19.07.2014].

³⁶ With relevant subpoints.

³⁷ With relevant subpoints.

³⁸ Judgement of the European Court of Justice of 21 September 1999 in case: C-392/96, *Commission v. Ireland*, para. 66.

might be made through a case-by-case examination or thresholds or criteria or by a combination of both these methods, taking into account the relevant selection criteria set out in Annex III of the same directive (as supplemented by the EIA Directive Amendments 2014 with new screening arrangements). In terms of joint procedures in smart regulation context and as to transposition duty of the Member States, there are two strategic activity scenarios at the national level possible:

- 1) To unite the procedures (joint procedure model) listed in table 2, e.g., the EIA procedure and integrated pollution prevention and control (Commission's suggestion on wider use of the Best Available Techniques Reference Documents³⁹). In 2009, the Commission reported that "very few MS (Member States) have used the option of establishing a single procedure for projects falling under the EIA Directive and [...] integrated pollution prevention and control [...]; in some MS, a single procedure may be used at the request of the developer."⁴⁰ E.g., the Federal Building Code in Germany includes regulations, permitting environmental assessment to be as a joint procedure to fulfil the provisions the EIA, strategic environmental assessment and Habitats Directive.⁴¹ Uniting the procedures would be the best idealistic scenario for reducing the administrative burden, simplifying compartmentalized legal framework of environmental protection and providing holistic examination of the environmental concerns. Its main drawback is related to the deliberation of the rights of public. The critical approach might be used, and the role of public participation in multilayer decision-making processes can not be undervalued.⁴²
- 2) Simpler process than previous scenario – to extend the list of Annex I and Annex II of the Assessment Law. In the same above-mentioned report the Commission certified that "[i]n some MS, an EIA is mandatory for some types of projects listed in Annex II or for other project categories in addition to those listed in Annexes I and II."⁴³ By extending the lists of the Annexes more

³⁹ European Commission. Interpretation of definitions of certain project categories of annex I and annex II of the EIA Directive. 2008. Available: http://ec.europa.eu/environment/eia/pdf/interpretation_eia.pdf [last viewed 11.07.2014].

⁴⁰ Council of the European Communities. Report from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. On the application and effectiveness of the EIA Directive (Directive 85/337/EEC, as amended by Directives 97/11/EC and 2003/35/EC), COM(2009) 378, Brussels, 2009. 23 June, p. 9. Available: http://ec.europa.eu/prelex/detail_dossier_real.cfm?CL=fr&DosId=198470 [last viewed 14.07.2014].

⁴¹ Sadler B., Jurkeviciute A. SEA in the European Union. In: Sadler B., Ashermann R., Dusik J. et al. (eds.). Handbook of Strategic Environmental Assessment. Earthscan: London, 2011. p. 134.

⁴² See more on this issue: Meiere S. Sabiedrības tiesības daudzpakāpju lēmumu pieņemšanā (Environmental Procedural Rights and Multilayer Decision-Making). In: Tiesību efektīvas piemērošanas problemātika. LU 72. zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2014, p. 161 (p. 154–168).

⁴³ Council of the European Communities. Report from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. On the application and effectiveness of the EIA Directive (Directive 85/337/EEC, as amended by Directives 97/11/EC and 2003/35/EC), COM(2009) 378, Brussels, 2009. 23 June, p. 3. Available: http://ec.europa.eu/prelex/detail_dossier_real.cfm?CL=fr&DosId=198470 [last viewed 14.07.2014].

environmental sector's objects would become subjects of the EIA and would favour from advantages of the EIA procedure. On one hand, such approach would unite the procedures and simplify the process. On other hand, it might cause opposite effect, increasing the administrative burden on responsible state institutions, developers and other operators. The problems with setting of approved limits or criteria for selection of objects would appear.

These scenarios are at the moment rather theoretical development scenarios that may affect policy fields and legislative acts in case of provision of joint procedures into national legal framework as envisaged by the Amendments Directive EIA 2014. Certainly, it will be needed to analyse each sectoral environmental field (regarding the conservation of natural habitats, flora and fauna, wild birds, water policy, strategic environmental assessment, waste, integrated pollution prevention and control and major-accident hazards) separately and follow the Commission's guidance in order to establish exact rules of implementation of joint procedures at the national level.

Conclusions

1. When analysing the European Union's legal framework of environmental impact assessment, it is correct to quote Directive 2011/92/EU of the European Parliament and of the Council of 13 December 2011 on the assessment of certain public and private projects on the environment (codification) from a legal point of view, whereas, when referring to the environmental impact assessment forward-looking regulation, one must take into account the amendments envisaged by the Directive 2014/52/EU of the European Parliament and of the Council of 16 April 2014 amending Directive 2011/92/EU on the assessment of the effects of certain public and private projects on the environment, which has entered into force on 15 May 2014 with transposition deadline by 16 May 2017.
2. The term 'coordinated and/or joint procedures' as used in the Directive 2014/52/EU was identified by the Commission as one of the mechanisms in order to reduce the risks of inconsistencies within environmental impact assessment process itself and in relation to other legislation ('one stop shop') might be classified into group of other innovations pertaining to smart regulation.
3. The essence of joint procedures in environmental matters could be defined as the coordination of the environmental impact assessment with other assessment and a joint procedure with one single assessment that meets the requirements of several directives in order to avoid duplication of assessment.
4. In terms of smart regulation, the compulsory coordinated and/or joint procedures are envisaged for the directives regarding conservation of natural habitats and of wild fauna and flora, wild birds, water policy and integrated pollution control. Choice coordinated and/or joint procedures might be used for the directives for strategic environmental assessment, waste and major accident hazards.

5. There are two possible strategic activity scenarios at the national level: 1) uniting the procedures (joint procedure model), e.g., the environmental impact assessment procedure and integrated pollution prevention and control without undermining role of public participation in multilayer decision-making processes, 2) extending the list of Annex I and Annex II of the Law “On Environmental Impact Assessment.”
6. Uniting the procedures would be the best idealistic scenario for reducing the administrative burden, simplifying compartmentalized legal framework of environmental protection and providing holistic examination of the environmental concerns. Extending the list of Annex I and Annex II of the Law “On Environmental Impact Assessment” is a simpler process, but it could have several negative side effects.

BIBLIOGRAPHY

Books

- Holder J., Lee M. *Environmental Protection, Law and Policy*. 2nd edition. Cambridge: Cambridge University Press, 2007, p. 772.
- Marsden S. *Strategic Environmental Assessment in International and European Law*. London: Earthscan, p. 330.
- Sadler B., Jurkeviciute A. SEA in the European Union. In: Sadler B., Ashermann R., Dusik J. et al. (eds.). *Handbook of Strategic Environmental Assessment*. Earthscan: London, 2011, p. 121, 131–138.

Articles

- Doelle M., Sinclair J. A. Time for a new approach to public participation in EA: Promoting co-operation and consensus for sustainability. *Environmental Impact Assessment Review*, 2006. March, No. 26, p. 185–205.
- Klingbeil M. Smart Regulation. Available: <http://oecd.org/regreform/policyconference/46528683.pdf> [last viewed 19.07.2014].
- Meiere S. Sabiedrības tiesības daudzpakāpju lēmumu pieņemšanā (Environmental Procedural Rights and Multilayer Decision-Making). In: *Tiesību efektīvas piemērošanas problemātika. LU 72. zinātniskās konferences rakstu krājums*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2014, p. 154–168.
- Montin C. H. Smart Regulation in the European Union, 2012. 7 June. Available: <http://smart-regulation.net/> [last viewed 09.07.2014].
- Pubule J., Romagnoli F., Blumberga D. Improvement of Environmental Impact Assessment in the Baltic States. The 8th International Conference paper, 2011. 19–20 May, Vilnius, Lithuania. Available: http://leidykla.vgtu.lt/conferences/Enviro2011/Articles/1/300_307_Pubule_others.pdf [last viewed 19.07.2014].

Documents

- Council of the European Communities. Report from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. On the application and effectiveness of the EIA Directive (Directive 85/337/EEC, as amended by Directives 97/11/EC and 2003/35/EC), COM(2009) 378, Brussels, 2009. 23 June, p. 9. Available: http://ec.europa.eu/prelex/detail_dossier_real.cfm?CL=fr&DosId=198470 [last viewed 14.07.2014].
- European Commission. Guidance on Integrating Climate Change and Biodiversity into Strategic Environmental Assessment. European Union: 2013, p. 70. Available: <http://ec.europa.eu/environment/eia/sea-support.htm> [last viewed 19.07.2014].
- European Commission. Environmental Impact Assessment. Overview – Legal context. Available: <http://ec.europa.eu/environment/eia/eia-legalcontext.htm> [last viewed 14.07.2014].
- European Commission. Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council amending Directive 2011/92/EU on the assessment of the effects of certain public and private projects on the environment, COM(2012) 628 final, 2012/297 (COD), Brussels, 2012. Available: http://ec.europa.eu/smart-regulation/impact/ia_carried_out/cia_2012_en.htm#env [last viewed 19.07.2014].
- European Commission. Interpretation of definitions of certain project categories of annex I and annex II of the EIA Directive. 2008. Available: http://ec.europa.eu/environment/eia/pdf/interpretation_eia.pdf [last viewed 11.07.2014].
- European Commission. Smart Regulation. Available: http://ec.europa.eu/smart-regulation/index_en.htm [last viewed 09.07.2014].
- Justice and Environment. European Network of Environmental Law Organizations. Commission Proposal for a New EIA Directive. Position paper. Brno: Justice and Environment, 2012, p. 3. Available: http://www.justiceandenvironment.org/_files/file/2012/EIA%20position%20paper%20new%20Directive%202012_1.pdf [last viewed 15.07.2014].
- Naber H., Sánchez-Triana E., Enriquez S. Environmental Impact Assessment. Guidance Notes on Tools for Pollution Management. Available: <http://siteresources.worldbank.org/INTRANE-TEENVIRONMENT/Resources/GuidanceNotonEIA.pdf> [last viewed 15.07.2014].

Legislative acts

- Directive 2001/42/EC of the European Parliament and of the Council of 27 June 2001 on the assessment of the effects of certain plans and programmes on the environment. Official Journal of the European Communities, 2001. 21 July, L 197/130 – L 197/37.
- Directive 2003/35/EC of the European Parliament and of the Council of 26 May 2003 providing for public participation in respect of the drawing up of certain plans and programmes and relating to the environment and amending with regard to public participation and access to justice Council Directives 85/337/EC and 96/61/EC. Official Journal of the European Union, 2003. 25 June, L 156/17 – L 156/24.
- Directive 2009/31/EC of the European Parliament and of the Council of 23 April 2009 on the geological storage of carbon dioxide and amending Council Directives 2000/60/EC, 2001/80/EC, 2004/35/EC, 2006/12/EC, 2008/1/EC and Regulation (EC) No. 1013/2006. Official Journal of the European Union, 2009. 5 June, L 140/114 – L 140/135.

- Directive 2011/92/EU of the European Parliament and of the Council of 13 December 2011 on the assessment of certain public and private projects on the environment (codification). Official Journal of the European Union, 2012. 28 January, L 26/1 – L 26/21.
- Directive 2014/52/EU of the European Parliament and of the Council of 16 April 2014 amending Directive 2011/92/EU on the assessment of the effects of certain public and private projects on the environment. Official Journal of the European Union, 2014. 25 April, L 124/1 – L 124/18.
- Council Directive 85/337/EEC of 27 June 1985 on the assessment of certain public and private projects on the environment. Official Journal of the European Communities, 1985. 5 July, L 175/40 – L175/48.
- Council Directive 97/11/EC of 3 March 1997 amending Directive 85/337/EC on the assessment of the effects of certain public and private projects on the environment. Official Journal of European Communities, 1997. 14 March, L 73/5 – L 73/15.
- Law “On Environmental Impact Assessment”: Law of the Republic of Latvia. Latvijas Vēstnesis, 1998. 30 October, No. 322/325.
- Environmental Protection Law: Law of the Republic of Latvia. Latvijas Vēstnesis, 2006. 2 November, No. 183.
- Amendments to the Law “On Environmental Impact Assessment”: Law of the Republic of Latvia. Latvijas Vēstnesis, 2014. 5 June, No. 119.

Legal practice

- Judgement of the European Court of Justice of 14 March 2013 in case: C-420/11, *Jutta Leth v. Republik Österreich and Land Niederösterreich*.
- Judgement of the European Court of Justice of 17 March 2011 in case: C-275/09, *Brussels Hoofdstedelijk Gewest and Others v. Vlaamse Gewest*.
- Judgement of the European Court of Justice of 16 September 2004 in case: C-227/01, *Commission v. Spain*.
- Judgement of the European Court of Justice of 21 September 1999 in case: C-392/96, *Commission v. Ireland*.
- Judgement of the European Court of Justice of 16 September 1999 in case: C-435/97, *World Wildlife Fund (WWF) and Others v. Autonome Provinz Bozen and Others*.

Artur Olechno, Dr. iur.

University of Białystok, Poland / Belostokas Universitāte, Polija

CONSTITUTIONAL AMENDMENTS OF 1989 VS. THE CURRENT SYSTEM OF GOVERNMENT IN THE REPUBLIC OF POLAND

KONSTITŪCIJAS 1989. GADA GROZĪJUMI UN PAŠREIZĒJĀ POLIJAS REPUBLIKAS PĀRVALDES SISTĒMA

Anotācija

Ir pagājuši 25 gadi, kopš Austrumeiropā aizsākās pārvaldes sistēmas transformācija. Pirmās šo sistēmisko izmaiņu pazīmes bija poļu parlamenta vēlēšanas un Konstitūcijas grozījumi 1989. gada aprīlī un decembrī. Raksta mērķis ir skaidrot pirmo 1989. gada Konstitūcijas grozījumu ietekmi uz vēlākiem politiskiem risinājumiem un īpaši pašreizējo Polijas Republikas pārvaldes sistēmu.

Atslēgvārdi: konstitūcija, grozījumi, pārvaldes sistēma, Polija.

Keywords: constitution, amendments, system of government, Poland.

It has been 25 years since the transformation of system of government in Eastern Europe started. The first symptoms of these systemic changes were the elections to the Parliament and the constitutional amendments of April and December 1989. It was merely the beginning of changes which were expected by the citizens. The elections were, however, of the so-called 'contract' character¹ and the reforms proposed while revising the Constitution of the Polish People's Republic of 1952 were passed by the Communists. Nevertheless, the impact of the opposition's postulates is observable, partly in the first – the April amendment and clearly in the latter, adopted by the Contract *Sejm* shortly before the year's end.

The current article aims to present the influence the first revisions of the Constitution of 1989 has had on the subsequent political solutions, on the present system of government in the Republic of Poland in particular. In the context of the Riga conference it seems that the aforementioned problem may produce a short, due to

---

¹ The elections to bicameral parliament of the Polish People's Republic of 4 and 18 June 1989 resulted from the agreement adopted by the Communists and some oppositionists during the Round Table Talks. Under these agreements the communist coalition in power was guaranteed 65% of the seats in the *Sejm*. The election of the remaining 35% seats in the *Sejm* and all 100 seats in the Senate was free and democratic. The elections turned out to be an absolute success of the opposition who won all possible seats in the *Sejm* (35%) and 99 in the Senate.

the seminar's specificity, but interesting answer to the question how many of the initial postulates were accepted by the society (politicians) and how many of them are still implemented. The problem is still a current and hotly debated issue in Poland.²

The Constitution of the Polish People's Republic had been in force for almost 40 years when the political transformation started.³ The majority of the states, following the Soviet Union, adopted new constitutions in 1976, which was not the case in Poland, where the then binding constitution was only revised. Out of many amendments introduced, only the mid-1970s amendment was deemed as a revision at that time (the principles of the socialistic state, the leading role of the Polish United Workers' Party i.e. PZPR, friendship and cooperation with the Soviet Union).⁴ The other amendments were of a lesser, political importance. Besides, similarly to all respective constitutions in the region, its political and ideological function was crucial, which from the legal perspective was of a fictional character.

A detailed description of the events which led to the political transformation in Poland in the late 1980s is not possible due to the limited capacity of this article. Nevertheless, it is worth noting that in the light of the Constitution, important postulates of amendments were first given in the period of so-called first Solidarity (1980). They were directed at limiting the freedom of the party in power, which meant departing from the fictional character of the Constitution and adopting amendments which would allow to perceive the Constitution as a real one. The introduction of the Martial Law in Poland delayed the implementation of these plans and ideas but in time, along with the gradual deterioration of the system they were reflected in the constitution. The Supreme Administrative Court started to function in 1980 and in 1982 the provisions on the Tribunal of State and the Constitutional Tribunal were introduced. In 1987 the office of the Human Rights Defender (Ombudsman) was established.

The system finally collapsed as a result of the activity of "underground" Solidarity and worsening economic situation. The Communists hoped to combat the breakdown of the system by arranging the Round Table Talks with the opposition and making some political concessions. One of the concessions was the amendment to the 1952 Constitution.

² The theme of 51 Polish-wide Convention of the Departments and Institutes of Constitutional Law in Warsaw in 2009 i.e. "Twenty years of political transformation in Poland" or the 56th All-Polish Convention of the Departments and Institutes of Constitutional Law in Lublin i.e. "25 years of political transformation in Poland and Central Europe" which the author was the participant of are examples of this tendency.

³ The Constitution of the Polish People's Republic adopted by the Legislative *Sejm* on 22 July 1952 was prepared (like other constitutions in the region) on the example of the Soviet Union's Constitution of 1936. Moreover, J. Stalin personally introduced the amendments to this constitution. The Constitution of the Polish People's Republic. Available: <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/kpol/e1976.html> [last viewed 01.07.2014].

⁴ Garlicki L. Aksjologiczne podstawy reinterpretacji konstytucji. In: 20 lat transformacji ustrojowej w Polsce. M. Zubik (ed.). Warsaw: Wydawnictwo Sejmowe, 2010, p. 91.

On 7 April 1989 the *Sejm* passed the Act on the Amendment to the Constitution of the Polish People's Republic, which is now called the April Amendment.⁵ As it was mentioned before, the content of the act resulted from the political compromise, which was supposed to be a concession for the Solidarity and to secure the party in power's interests. Thus, the objections that there were no logical and consistent regulations introducing a new system of the government seem to be right.⁶

The basic changes concerned the system of constitutional state authorities. The Council of State was abolished, the institution of the President was restored (liquidated in 1952) along with the upper chamber of the Parliament i.e. the Senate, referring to the pre-war institutions.⁷ The third organ established under the amendment was the National Council of the Judiciary – an impartial institution, competent to appoint judges. Despite various intentions which prompted the amendments and changes, they turned out to be lasting and the aforementioned institutions still exist.

The popularity of the office of the President, the institution that is grounded in the pre-war Poland and Western democracies, is not surprising, all the more since its lack was the synonym of the communist system of government.⁸ By that time, the abolished Council of State formally played the role of the collegial head of state.⁹ The Council was to function until the President takes up his post. Although this change was aimed at democratization of the governmental system, the institution of the President was exploited to maintain influences of the then party in power. Hence, the election of the President was of (contract) inter-parliamentary character and the role of the Parliament was limited, which allowed to keep the control over the defence and security of the state. Subsequently this institution was the least resistant to the then politics. Yet, in the following year, after the Communist president resigned from his post, the electoral law was amended. The President's term of office was shortened from six to five years and general elections of the President with the principle of absolute majority of votes with the round of optional voting was introduced. Despite the fact that in this way the legitimization of the office was strengthened, as a matter of fact the institution was being weakened due to political reasons. This tendency is expressed both in the Small Constitution of 1992 and in the Constitution of 2 April 1997 which is in force today. The most important powers preserved by the President are: refusing to sign a bill (the said bill may be re-passed by the *Sejm* by a three-fifths

⁵ This was the 16th act on the amendment to the Constitution of the Polish People's Republic. Available: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19890190101> [last viewed 01.07.2014].

⁶ For more information on the works on the act, see: Sokolewicz W. Kwietniowa zmiana Konstytucji. Państwo i Prawo, 1989, № 6, pp. 5–6.

⁷ The restoration of these institutions was accompanied by enacting respective electoral laws, including the new electoral law to the *Sejm*.

⁸ From the Eastern Bloc countries this institution continuously existed only in the Czechoslovakia.

⁹ It was established under the Small Constitution of 1947. After the office of the President was liquidated in 1952 by virtue of the Constitution of the Polish People's Republic it played the role of the collegial head of state and ensured the continuity of state executive power due to the fact that the *Sejm* operated in sittings. The members of the Council of State in the number of 17 were appointed by the *Sejm*, selected out of the deputies. In 1989, the President, as a matter of principle, took over the Council of State's competences.

majority vote in the presence of at least half of the statutory number of Deputies); before signing a bill, making a referral to the Constitutional Tribunal for an adjudication upon its conformity to the Constitution; shortening of the term of office of the *Sejm* in the instances specified in the Constitution.¹⁰

The position of the President has significantly weakened as far as the executive power is concerned. In 1989 the *Sejm* appointed the ministers of the Cabinet at the Prime Minister's request. The candidate for Prime Minister was nominated and accepted by the President. The deputies could refuse this nomination but could not appoint themselves as candidates for the post. The *Sejm* was in the default position, as the President could shorten its term of office in case of a conflict. Currently the government is exclusively subordinated to the *Sejm* and, although the President participates in the procedure of appointing the Council of Ministers, it is the *Sejm's* majority that always passes the decision and which may also appoint their 'own' government.

The restoration of the President's office was also related to a number of other organisational and formative powers. For example, analysing the provisions of the April amendment, it can be stated that until now the head of state proclaims elections to the *Sejm* and the Senate, appoints and recalls the plenipotentiary representatives of the Republic of Poland to the other states and to international organizations, receives the Letters of Credence, requests the *Sejm* to appoint the President of the National Bank of Poland, confers orders and decorations, has the power of pardon, ratifies international agreements, introduces (on request of the Cabinet) martial law and state of emergency or appoints judges on request of the National Council of the Judiciary.

The restoration of the upper chamber of the Parliament was also a reference to the pre-communist times. The provision stating that the *Sejm* is the highest organ of the state authority remained but its position was weakened due to the dualism. The Senate was vested with very modest competences and powers, actually limited to the Senate's participation in legislative procedure with the *Sejm* playing a decisive role. This construction turned out to be lasting. In the 1997 Constitution a clear asymmetry of the Parliament could be noted. Only in case of system-forming function the *Sejm* does not clearly dominate over the Senate as the amendment to the Constitution is impossible without the Senate's approval.

The asymmetry of the chambers is confirmed by one more provision introduced in April 1989. Contrary to the initial draft of the Constitution of the Polish People's Republic the possibility of the *Sejm's* self-dissolution was stipulated by virtue of the *Sejm's* resolution passed by a majority of at least two-thirds of the votes

---

¹⁰ In 1989, the President could shorten the *Sejm's* term of office if the *Sejm* did not adopt a budget act in a due time, a Council of Ministers was not appointed or a resolution which limited the President's constitutional powers was adopted. The third premise was repelled due to its vagueness and currently, only the former two options are at the President's disposal. Also, the lack of precision while creating the constitutional position of the President was considered the greatest shortcoming of the April amendment.

of the statutory number of deputies.¹¹ The dissolution of the *Sejm* amounted to the termination of the term of office both of the *Sejm* and the Senate. This form of shortening the term of office is also prescribed under the law in force, where shortening the term of office of the *Sejm* simultaneously means a shortening the Senate's term of office, regardless of the latter's opinion.

Nevertheless, it should be highlighted that despite the relatively weak constitutional position of the Senate, the suggestions for its liquidation are frequently put forward.¹² These, however, remain in the sphere of political (or, possibly, populist) proposals.

The restoration of the Senate also resulted in one more change in the structure (organisation) of the state authorities, i.e. as in the pre-war times both chambers of the Parliament while sitting together form the National Assembly, which was vested with separate competences like the election of the head of state, a possibility to bring an indictment against the President and held him/her accountable before the Tribunal of State and suspending him/her from discharging all functions of his/her office.¹³ The Parliament still functions in this way and all of its powers have been tied to the office of the President. Admittedly, these powers seem to be weaker, due to introduction of general elections, but the Parliament will work in this manner as long as it remains bicameral.

The April amendment also specified the provisions on the formal parliamentary immunity, which was present yet in the Polish People's Republic, consequently conferring this right on the senators.¹⁴ Due to the abolition of the Council of State and its powers to act between the *Sejm's* sittings, only the Parliament was allowed to lift the immunity. This right was also reinforced by changing the number of required majority while voting, i.e. from simple majority to absolute majority of at least two-thirds of the votes of the statutory number of the chamber members. The parliamentary immunity still exists and was even significantly strengthened in the 1992 Small Constitution by the fact that material immunity was introduced.

Finally, the National Council of the Judiciary was a newly established body. After the period of the Polish People's Republic where the judge was perceived as an official of oppressive apparatus of the government, the question of establishing the body which would safeguard the independence of judges and court was of key political importance.¹⁵ The Council was to be composed of representatives of the three branches

¹¹ Earlier, the *Sejm's* term of office was shortened by a particular constitution when the need arose. Also the April amendment itself, on 3 June 1989, shortened the term of the office stipulated for the *Sejm* of that time as a result of the Round Table agreements.

¹² Skotnicki K. Senat III RP – nieprzemysłany czy niepotrzebny. In: 20 lat transformacji ustrojowej w Polsce. Zubik M. (ed.). Warsaw: Wydawnictwo Sejmowe, 2010, p. 203 and next.

¹³ Obviously, one should bear in mind that in case of the Contract *Sejm* this solution was aimed at electing the Communist leader as the President.

¹⁴ See more e. g. Chmaj M. Immunitet parlamentarny w Polsce. Stan obecny i perspektywy zmian. Warsaw: Instytut Spraw Publicznych, 2009, p. 8. Available: <http://www.isp.org.pl/files/4090706150020475001259854398.pdf> [last viewed 02.07.2014].

¹⁵ More on the origins of the National Council of the Judiciary is available at: <http://www.krs.pl/en/about-us/history/history-of-the-national-council-of-the-judici> [last viewed 02.07.2014].

and its basic tasks were to co-decide on personnel issues, appointing, promoting and transferring judges and other matters concerning the judiciary and lawfulness.¹⁶

The April amendment, as it has been mentioned before, was a form of the preserving control by the Communists, whose position was deteriorating, over the events taking place in the country. However, the contract elections significantly changed the perspective. It turned out that the government that existed hitherto could not even rely on a minimal social support. The Communist president governed in a moderate manner, the system went through rapid parliamentary process and it is the government (although contract but still the first non-communist one) that played a decisive role. Hence, the danger that might appear due to the intended system of government was averted and the work over the new constitution was initiated.

Being aware that the constitutional commission required some time but simultaneously recognizing the fact that some changes needed to be introduced promptly, it was suggested that some works over the transformation of the system should be conducted concurrently. Apart from the preparatory work over the new constitution it was decided that subsequent fragmentary amendments of the then constitution should be introduced, which resulted in subsequent revision of the Constitution of the Polish People's Republic.¹⁷ Interestingly enough, under the April amendment, the restored Senate was not directly vested with legislative powers. Nevertheless, the subsequent amendment passed by the *Sejm* was submitted to the Senate's consideration as if it were an ordinary bill¹⁸ but the Senate did not propose any amendments then.

A relatively short 29 December 1989 Act amending the Constitution of the Polish People's Republic was of an important, axiological character.¹⁹ The name of the state, as the Republic of Poland, was restored in the text of the Constitution departing from the communist nomenclature (e.g. in particular provisions the word 'socialistic' was replaced with the word 'civic'). The restitution of the crown on the white eagle on the Poland's coat-of-arms was its symbolic confirmation.

By virtue of the Act, the preamble and the first two chapters of the Constitution were repelled and replaced by a revised or rather a new Chapter one of the Constitution – "Principles of political and economic system". The provisions concerning the principles of leading role of the party and friendship with the Soviet Union were removed and replaced with a new catalogue of constitutional principles. In accordance with Art.1, Poland became a democratic state ruled by law, fulfilling principles of social justice. There also appeared, *inter alia*, principles of sovereignty of the Nation, civil society, legalism, political pluralism, freedom of economic activity, protection of personal property and the right to inherit. The extracts referring to social and

¹⁶ The institution was grounded in the Italian and French experience and followed by other post-communist countries like Bulgaria, Croatia, Slovenia, Ukraine and Hungary. *Ibid*.

¹⁷ This revision was important also for preceding provisions of the Constitution. See: Garlicki L. *Polskie prawo konstytucyjne. Zarys wykładu*. Warsaw: Liber, 2006, p. 18.

¹⁸ More information on the dispute in the doctrine see: Szmyt A. *Dokonywanie zmian przepisów konstytucji*. In: *20 lat transformacji ustrojowej w Polsce*. Zubik M. (ed.). Warsaw: Wydawnictwo Sejmowe, 2010, p. 124.

¹⁹ Available: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19890750444> [last viewed 01.07.2014].

economic planning were removed in many provisions as they were not compatible with the free-market economy. In addition, the guarantees to participate in territorial self-government (which was liquidated after the World War II) and freedom to act in other forms of local government were ensured.

The only change within the area of state authorities was that the prosecution was subordinated to the Minister of Justice who also held the office of the Prosecutor General.²⁰

Similarly to the April amendment, the changes introduced in December 1989 turned to be lasting. All of the proposed constitutional principles are present in identical or slightly changed form in the full text of the 2nd April 1997 Constitution, which is currently in force. Their introduction eight years ago was of further importance, namely, since they have constituted the basis, and have been further developed in the jurisdiction of the Constitutional Tribunal and other judicial bodies, simultaneously with a limited exploitation of pre-amendment provisions. Their identical content enabled the use of the previous, ample jurisdiction after the new constitution was passed and preserved its topicality (particularly as regards the principle of democratic state of law).

In 1990 territorial self-government was formally re-instituted,²¹ at the beginning at the basic (*gmina*) level, and then in 1997 *poviat* and *voivodship* self-governments were established.

The constitutional and political transformations of 1989 were the first stage of actual political transformation in Poland. The date of the April amendment may be considered the moment of departure from the Polish People's Republic's system of government toward democracy, eliminating the previous system of government as a whole, irrespective of real intentions of co-authors of these transformations.²² It is worth highlighting that the April amendment did not repel the provision on leading role of the Polish United Workers' Party, and the President elected on the grounds of the aforementioned amendment was supposed to set limits of these transformations in case they were heading in an undesirable (for the government in power) direction.²³ The December amendment, passed after the contract elections, aimed to stabilize transitory stage under democratic rules. Obviously, the changes were of a fragmentary character but consolidated political direction, which is clearly expressed in the text of the Constitution currently in force.²⁴ The amendments were formally

²⁰ Moreover, the amendment contained relatively complex transitional and final provisions related, *inter alia*, to the change of the name of the state. Some of them were binding until the 1997 Constitution was passed and even slightly longer. See: Zubik M. Efekt derogacyjny przepisów konstytucyjnych. Kilka uwag po 7 latach obowiązywania ustawy zasadniczej III RP. Przegląd legislacyjny, 2005, № 2, p. 31.

²¹ 8 March 1990 Act on the Amendment to the Constitution of the Republic of Poland. Available: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19900160094> [last viewed 01.07.2014].

²² Gwiżdż A. Sejm i Senat 1989-1990 (the draft presentation). In: Zmiany konstytucyjne a system organów państwa. Jarosz Z. (ed.). Warsaw: COM SNP, 1990, p. 126.

²³ Kruk M. Transformacja polskiego porządku konstytucyjnego w latach 1989-1997. In: Zasady podstawowe polskiej Konstytucji. Warsaw: Wydawnictwo Sejmowe, 1998, p. 58.

²⁴ Szmyt A., *op. cit.*, p. 137.

binding until the Small Constitution came in force, i.e., until 8 December 1992. That was another stage of political transformation in which the Constitution of 1952 with its amendments was expressly repelled.²⁵

BIBLIOGRAPHY

- Constitution of the Polish People's Republic. Available: <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/kpol/e1976.html> [last viewed 01.07.2014].
- 7 April 1989 Act the Constitution of the Polish People's Republic Available: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19890190101> [last viewed 01.07.2014].
- 29 December 1989 Act on the Amendment to the Constitution of the Polish People's Republic. Available: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19890750444> [last viewed 01.07.2014].
- 8 March 1990 Act on the Amendment to the Constitution of the Republic of Poland. Available: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19900160094> [last viewed 01.07.2014].
- Chmaj M. *Immunitet parlamentarny w Polsce. Stan obecny i perspektywy zmian*. Warsaw: Instytut Spraw Publicznych, 2009, p. 8. Available: <http://www.isp.org.pl/files/4090706150020475001259854398.pdf> [last viewed 02.07.2014].
- Garlicki L. *Aksjologiczne podstawy reinterpretacji konstytucji*. In: 20 lat transformacji ustrojowej w Polsce. Zubik M. (ed.). Warsaw: Wydawnictwo Sejmowe, 2010.
- Garlicki L. *Polskie prawo konstytucyjne. Zarys wykładu*. Warsaw: Liber, 2006.
- Gwiżdż A. *Sejm i Senat 1989–1990 (the draft presentation)*. In: *Zmiany konstytucyjne a system organów państwa*. Jarosz Z. (ed.). Warsaw: COM SNP, 1990.
- Kruk M. *Transformacja polskiego porządku konstytucyjnego w latach 1989–1997*. In: *Zasady podstawowe polskiej Konstytucji*. Warsaw: Wydawnictwo Sejmowe, 1998.
- Skotnicki K. *Senat III RP – nieprzemyślany czy niepotrzebny*. In: 20 lat transformacji ustrojowej w Polsce. Zubik M. (ed.). Warsaw: Wydawnictwo Sejmowe, 2010.
- Sokolewicz W. *Kwietniowa zmiana Konstytucji. Państwo i Prawo*, 1989, No. 6.
- Szmyt A. *Dokonywanie zmian przepisów konstytucji*. In: 20 lat transformacji ustrojowej w Polsce. Zubik M. (ed.). Warsaw: Wydawnictwo Sejmowe, 2010.
- Zubik M. *Efekt derogacyjny przepisów konstytucyjnych. Kilka uwag po 7 latach obowiązywania ustawy zasadniczej III RP*. *Przegląd legislacyjny*, 2005, No. 2.
- The origins of the National Council of the Judiciary. Available: <http://www.krs.pl/en/about-us/history/history-of-the-national-council-of-the-judici> [last viewed 02.07.2014].

²⁵ Some of the provisions were left in force until the complete constitution was passed.

Rihards Poļaks, Mg. iur.

University of Latvia, Latvia, PhD student / Latvijas Universitāte, Latvija, doktorante

PACIENTA AUTONOMIJAS PRINCIPA ROBEŽAS EITANĀZIJAS JAUTĀJUMĀ

LIMITATIONS FOR THE PRINCIPLE OF PATIENT AUTONOMY IN RESPECT TO EUTHANASIA

Summary

This article is dedicated to the determination of meaning and boundaries of the persons' autonomy principle in interactions between a terminally ill person and a physician, as well as the influence on the euthanasia issue thereof. The conducted research indicates that there are boundaries to person's autonomy, especially in relation to the issue of terminally ill individual's wish to end his life prematurely, hence relieving himself from grievous pain and suffering caused by disease, and to accomplish it by involving a third person – i.e., an active voluntary euthanasia and a physician – assisted suicide.

Keywords: principle of patient autonomy, active voluntary euthanasia, physician-assisted suicide, the right to life and death.

Atslēgvārdi: pacienta autonomijas princips, aktīvā brīvprātīgā eitanāzija, ārsta asistētā pašnāvība, tiesības uz dzīvību un nāvi.

Ievads

Lai arī medicīnas zinātne ir pakļauta nemitīgai attīstībai un jau 21. gadsimtā ir atzīstama par spējīgu pacientam pienācīgi nodrošināt veselības komfortu arī tā dzīves pēdējos brīžos, attīstoties cilvēktiesībām, arvien aktīvāka loma ārstēšanas procesā tiek atvēlēta pašam indivīdam, paredzot tā tiesības patstāvīgi pieņemt lēmumus par ārstēšanas procesā izmantojamām metodēm un līdzekļiem vai arī to pārtraukšanu pat tajos gadījumos, kad šādu darbību rezultātā sev paredzamā kaitējuma nodarīšana ir acīmredzama.

Tiesības noteikt, kas tiek vai tiks darīts ar ķermeni, izriet no indivīda pašnoteikšanās tiesībām, kas tiek respektētas ikvienā demokrātiskā valstī. Vienlaikus tas radījis virkni tiesiski sarežģītu jautājumu, it īpaši attiecībā uz tiesībām lūgt ārstam pielietot eitanāziju, lai atbrīvotu no sāpēm un ciešanām. Kaut šobrīd vairums pasaules valstu "viegļās nāves" praktizēšanu nepieļauj, jautājums, kam tad patiesībā "pieder" cilvēka ķermenis ar absolūtām lemsšanas tiesībām pār to – indivīdam vai valstij –, joprojām ir atklāts.

Ievērojot to, ka autors eitanāzijas jautājumu kā vienu no indivīda subjektīvo tiesību pašrealizācijas iespējām daļēji vērtējis jau iepriekšējās publikācijās,¹ šajā rakstā pacienta autonomijas princips tiks analizēts, lai identificētu subjekta maksimāli pieļaujamās rīcības robežas ar savu dzīvību un noskaidrotu, vai tas indivīdam garantē tiesības lūgt ārstniecības personai piemērot eitanāziju un vai šāds lūgums tā adresātam ir saistošs.

Pacienta autonomijas principa nozīme nedziedināmi slimu personu aprūpē

Lai arī 20. un 21. gadsimtā medicīnas attīstība vainagojās ar daudziem nozīmīgiem panākumiem slimnieku aprūpes jomā, vienlaikus tie veicināja arī daudzu medicīnas ētikas sfērā ietilpstošu komplikētu jautājumu rašanos. Piemēram, tehniskās ierīces, kas spēj mākslīgi uzturēt pacientu pie dzīvības gadiem ilgi, atsevišķos gadījumos ne vien veicina pacienta atlabšanu un šādi paildzina tā mūžu, bet arī nereti padara cilvēku par sava ķermeņa “ķīlnieku”, kad bez minēto iekārtu atbalsta pacienta organisma dabīgā dzīvotspēja ir apdraudēta vai pat neiespējama, līdz ar ko cilvēks nespēj dzīvot pilnvērtīgu dzīvi un realizēties kā sociāli aktīva būtne. It sevišķi tas ir attiecināms uz nedziedināmi un termināli slimām personām. Šajā sakarībā pārdomu vērtā ir tiesību zinātnieces Diānas Hamkovas atziņa, ka [...] *tiesības uz cilvēcisku dzīvi ir kas vairāk nekā tiesības uz vienkāršu pastāvēšanu. Svarīgi, lai indivīda dzīve raksturotos ar cilvēka cienīgu eksistenci visos aspektos.*² Šādas situācijas provocē jautājumu, cik ētiski ir uzturēt mākslīgi cilvēku pie dzīvības, skaidri apzinoties, ka bez minēto iekārtu palīdzības tik un tā iestāsies viņa dabīgā nāve, un it īpaši gadījumos, kad pacients izteicis vēlmi pārtraukt šo ierīču izmantošanu, bet pats nav spējīgs tās atslēgt slimības izraisītas ķermeņa absolūtas paralīzes dēļ u. tml. Lai arī ētiskā šķērsgrīzumā minētie jautājumi diez vai jebkad gūs vienotu atbildi, risinājums būtu meklējams juridiskajā zinātnē, vēl jo vairāk tamdēļ, ka medicīniski korektu rīcību ir svarīgi nošķirt no eitanāzijas.

Ir jāpiekrit L. A. Kalakulas (*L. A. Calacula*) un H. L. Hirša (*H. L. Hirsch*) atziņai, ka pacienta tiesības uz privātumu, kas sevī apvieno izvēles brīvību un autonomiju, nodrošina viņam tiesības pirmajam izlemt, vai ekstraordināri līdzekļi tiks vai netiks izmantoti viņa dzīvības saglabāšanai.³ Pacienta autonomijas princips jeb pašnoteikšanās tiesības nav tikai abstrakts jēdziens, kā sākotnēji var šķist. Tas ir viens no fundamentālākajiem bioētikas principiem, kas paredz pacienta tiesības ne vien saņemt detalizētu informāciju par savu veselības stāvokli viņam pieejamā formā un veidā,

¹ Sk., piemēram: Poļaks R., Liholaja V. Distinction Between Euthanasia and Valid Medical Decision and Its Impact on Unborn Life. *Jurisprudence*, Mykolas Romeris University, 2014. No. 21 (1), p. 223–243. Pieejams: <http://www.mruni.eu/upload/iblock/404/JUR-14-21-1-11.pdf> [aplūkots 2014. gada 31. jūlijā]; Poļaks R. Cietušā piekrišana eiatnāzijai – neregulēts kriminālatbildību izslēdzošs apstāklis Latvijā un tā tiesiskās sekas. *LU žurnāls “Juridiskā Zinātne”*. Tiesību zinātnes nākotnei, 2013. Nr. 4, 188.–201. lpp.

² Hamkova D. Cieņas izpratne bioētikā. *Jurista Vārds*, 2010. 25. maijs, Nr. 21, 19. lpp.

³ Calacula L. A., Hirsch H. L. Active and passive euthanasia: medical and legal considerations. In: *Euthanasia*. Germany: Springer-Verlag Berlin Heidelberg, 1984, p. 160.

bet arī viņa vēlmju un lēmumu respektēšanu, kas skar viņa ķermeni, minētā principa darbību attiecinot arī uz dzīvības un nāves jautājumiem.⁴ Kā norāda Latvijas bioētiķis Gunārs Brāzma, [...] *autonomijas respektēšanas principa atzīšana [...] tiek pretstatīta kādreizējai praksei, kad pacients bija vienīgi ārsta gribas pasīvs izpildītājs.*⁵ Turpretim mūsdienās pacientam ir ne tikai tiesības uz veselības aprūpi, bet arī tiesības būt aktīvam šā procesa līdzdalībniekam, jo ārsta un pacienta attiecības var būt auglīgas tikai un vienīgi kā partnerattiecības, kuru pamatā ir lomu sadale – ārsts kā padomdevējs un izpildītājs, pacients kā lēmuma pieņēmējs.⁶

Sava nozīmīguma dēļ pacienta autonomijas princips ir ietverts gan Latvijas nacionālajos iekšējos un ārējos tiesību aktos, gan arī starptautiskos normatīvos dokumentos, kuri ieguvuši saistošu spēku arī mūsu valstī. Jau Pacientu tiesību likuma 2. pantā, nosakot likuma mērķi, tiek deklarētas pacienta tiesības aktīvi līdzdarboties ārstēšanas procesā, nodrošinot viņam iespēju īstenot un aizstāvēt savas tiesības un intereses, un noteikta pacienta un veselības aprūpes pakalpojuma sniedzēja mijiedarbība, cenšoties to starpā panākt labvēlīgu attiecību izveidošanos. Minēto mērķu sasniegšana nav iedomājama bez pacienta autonomijas principa ievērošanas, tas paplašina pacienta tiesības nepieciešamības gadījumā ne vien Ārstniecības likuma noteiktajā kārtībā un apmērā saņemt veselības stāvoklim atbilstošu medicīnisko aprūpi, ja vien viņš to vēlas, bet arī vienlaikus atteikties no tās. Tā, piemēram, saskaņā ar Pacientu tiesību likuma 6. panta pirmo daļu *Ārstniecība ir pieļaujama, ja pacients devis tai informēto piekrišanu*, savukārt saskaņā ar likuma 6. panta ceturto daļu *Pacientam ir tiesības atteikties no ārstniecības pirms tās uzsākšanas, no ārstniecībā izmantojamās metodes, neatsakoties no ārstniecības kopumā, vai atteikties no ārstniecības tās laikā.* Veselības aprūpe pret pacienta gribu nav pieļaujama, tas strikti atrunāts Pacientu tiesību likuma 3. panta sestajā daļā,⁷ pretējā gadījumā tā var būt atzīta par Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 2. un 3. panta pārkāpumu.⁸ Minētais sasaucas arī ar ārvalstu literatūrā paustajām atziņām, ka ir jārespektē pacienta autonomija, ja viņš ir kompetents jeb rīcībspējīgs.⁹ Lēmumam par to, vai cilvēks tiek pakļauts medicīniskai ārstēšanai vai nē, jāizriet no paša indivīda (pacienta), nevis no ārsta puses, un līdz ar to ikviena persona ir apveltīta

⁴ Гусейнов А. А., Дубко Е. Л., Анисимов С. Ф. Этика. Москва: Гардарики, 1999, с. 471.

⁵ Brāzma G. Bioētika. Cilvēka dzīvības radīšana un pārtraukšana. Jelgava: LLU, 2010, 74. lpp.

⁶ Kovaļevska L. Tiesību tālākveidošana eitanāzijas jautājumā. Jurista Vārds, 2008. 1. jūlijs, Nr. 24, 13. lpp.

⁷ Arī Satversmes 111. panta komentāros skaidrots: *Tiesības uz veselību ir cieši saistītas ar Satversmes 94. pantā nostiprinātajām tiesībām uz personas brīvību un personas neaizskaramību. Cilvēka brīvība un neaizskaramība nodrošina cilvēka autonomijas un pašnoteikšanās realizāciju. Cilvēka neaizskaramības princips nosaka, ka cilvēka ķermeni iejaukties drīkst tikai tad, ja persona ir tikusi informēta par iejaukšanās mērķi un raksturu un ir brīvi devusi piekrišanu šādu iejaukšanos veikt.* Sk.: Olsena S. 111. Valsts aizsargā cilvēku veselību un garantē ikvienam medicīniskās palīdzības minimumu. No: Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011, 625. lpp.

⁸ Lemmens C. End of Life Decisions and Pregnant Women: Do Pregnant Women Have the Right to Refuse Life Preserving Medical Treatment? A Comparative Study. European Journal of Health Law, 2010. December, No. 5, p. 494.

⁹ Mannaerts D., Mortier F. Minors and euthanasia. In: Children's Health and Children's Rights. The Netherlands: Martinus Nijhoff Publishers, 2006, p. 267.

ar tiesībām noteikt, kas tiks darīts ar viņas ķermeni.¹⁰ Turpretim ārstam, neatkarīgi no pacienta lēmuma, ir pienākums nodrošināt viņu ar objektīvu informāciju, lai pacients spētu pieņemt racionālu un viņam labvēlīgāko lēmumu.¹¹

Kā jau minēts, šādas tiesības ir nostiprinātas arī starptautiskos dokumentos, starp kuriem kā svarīgākie jāmin 1997. gada 4. aprīļa Konvencija par cilvēktiesību un cieņas aizsardzību bioloģijā un medicīnā – Konvencija par cilvēktiesībām un biomedicīnu,¹² kuras preambulā ir uzsvēta cieņa pret cilvēku gan kā pret individu, gan arī kā cilvēku dzimuma pārstāvi, kā arī 2005. gada 19. oktobrī pieņemtā Vispārējā bioētikas un cilvēktiesību deklarācija¹³ un citi.

Atsedzot minētā principa nozīmību, ieskatam var minēt, ka pacienta autonomijas principa darbība attiecībā uz cilvēka ķermeni neaprobežojas vien ar laika posmu, kad cilvēks ir dzīvs, bet tā ievērošana trešajām personām ir saistoša arī pēc personas nāves, kas izriet no likuma *Par miruša cilvēka ķermeņa aizsardzību un cilvēka audu un orgānu izmantošanu medicīnā*¹⁴ 2. panta.

Kaut arī pacientam vairumā gadījumu nepiemīt speciālas zināšanas medicīnas jomā vai arī tādā apmērā kā sertificētam ārstam un viņa izvēle, piemēram, pārtraukt medikamentu lietošanu, ir pretrunā jaunākajām medicīnas atziņām noteiktu slimību ārstēšanā, šādi kaitējot savai veselībai, kas novedis vai var novest līdz pat letālam iznākumam, ārstniecības personai nav nedz juridisku, nedz arī morālu tiesību ignorēt slimnieka grību, pat skaidri apzinoties, ka minētās kaitīgās sekas var vai arī varēja novērst. Kā norādīts Latvijas Republikas Satversmes 96. panta komentāros, kurš paredz cilvēka tiesības uz privātās dzīves neaizskaramību, *Privātās dzīves jēdziens [...] aizsargā indivīda fizisko un garīgo integritāti, godu un cieņu [...]. Tiesības uz privāto dzīvi nozīmē, ka katram indivīdam ir tiesības [...] dzīvot pēc sava prāta, [...] iespējami minimāli ciešot no valsts vai citu personu iejaukšanās. [...] Privātās autonomijas ietvaros rīcībspējīga persona var veikt arī sev, savai veselībai un dzīvei kaitīgas darbības, piemēram, paš-savainoties vai atteikties no smagas slimības ārstēšanas. Tādējādi rīcībspējīgas personas privāto autonomiju ierobežojoši paņēmieni (piespiedu ārstēšana, obligāta veselības pārbaude, ievietošana ārstniecības iestādē) aizskar personas privāto dzīvi. Šādā gadījumā aizskārumam jābūt attaisnojamam.*¹⁵ Un te ir īpaši jāpiezīmē, ka autonomijas princips tik tiešām nevar būt neierobežots pat demokrātiskā iekārtā.

¹⁰ Giesen D. International medical malpractice law: a comparative law study of civil liability arising from medical care. Tubingen: Mohr, Dordrecht, Boston, London: Nijhoff, 1988, p. 258.

¹¹ Sk. par to plašāk: Younger S. J. Competence to Refuse Life-Sustaining Treatment. In: End-of-Life Decisions. A Psychosocial Perspective. Washington, DC, London, England: American Psychiatric Press, Inc., 1998, p. 22–23.

¹² Konvencija par cilvēktiesību un cieņas aizsardzību bioloģijā un medicīnā – Konvencija par cilvēktiesībām un biomedicīnu. Eiropas Padomes konvencija. Latvijas Vēstnesis, 2009. 30. decembris, Nr. 205.

¹³ Vispārējā bioētikas un cilvēktiesību deklarācija. Vienprātīgi pieņemta 2005. gada 19. oktobrī UNESCO Ģenerālās konferences 33. sesijā. Pieejams: www.vvc.gov.lv [aplūkots 2013. gada 15. augustā].

¹⁴ Par miruša cilvēka ķermeņa aizsardzību un cilvēka audu un orgānu izmantošanu medicīnā: Latvijas Republikas likums. Ziņotājs, 1993. 14. janvāris, Nr. 1.

¹⁵ Danovskis E., Ruķers M., Libiņa-Egner I. 96. Katram ir tiesības uz privātās dzīves, mājokļa un korespondences neaizskaramību. No: Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011, 238.–262. lpp.

Biotiesību pārstāvji atzīst, ka indivīda suverenitātei pār viņa ķermeni nepieciešams noteikt limitus,¹⁶ kas pamatojumu gūst arī ārvalstu doktrīnā – R. Audi (*R. Audi*), norāda: lai arī katram cilvēkam ir neapstrīdamas tiesības noteikt, kas tiks darīts ar viņa ķermeni, paredzot arī tiesības atteikties no ārstēšanas, tomēr tās nav absolūtas tiesības.¹⁷ Šajā sakarībā jāpiekrīt Solvitas Olsenas atziņai, ka personas brīvību var ierobežot tikai saskaņā ar likumu un tikai tajos gadījumos, ja sabiedrības veselības aizsardzībai ir nepieciešami samērīgi brīvības ierobežošanas pasākumi¹⁸ jeb ja ar tiem tiek panākts legītims mērķis.

Lai arī pacienta autonomijas princips un no tā izrietošās tiesības netiek apstrīdētas pēc būtības, tomēr tā izpratnē tiesību doktrīnā var vērot arī viedokļu nekonsekvenoci. Tā, piemēram, vienā no publikācijām Līna Kovalevska akcentē, ka tiesības uz privāto dzīvi neietver sevī tiesības uz autonomiju.¹⁹ Tomēr jāatzīst, ka šāds apgalvojums izriet no autorei pārlieku burtiska un sašaurināta skatījuma uz personas tiesībām uz privāto dzīvi, ignorējot apstākli, ka savā privātā dzīvē indivīds no valsts puses nedrīkst tikt ierobežots, arī jomā, kas skar tā veselību, izņemot tos gadījumus, kad tas tiek pamatots ar legītīmu mērķi. Ievērojot noteikumu, ka ikviena indivīda ķermenis ir viņa neapstrīdams “īpašums” un valsts ar savu represīvo aparātu nodrošina tā neaizskaramību, un ka [...] *cilvēka ķermenī iejaukties drīkst tikai tad, ja persona ir tikusi informēta par iejaukšanās mērķi un raksturu un ir brīvi devusi piekrišanu šādu iejaukšanos veikt*,²⁰ autonomijas princips ir tiesību uz privāto dzīvi neatņemama sastāvdaļa un no tā izrietošs. Minēto atziņu apstiprina arī S. Olsena atzīstot, ka *Tiesības uz privātās dzīves neaizskaramību veselības aprūpes jomā izpaužas kā valsts pienākums jebkādā veidā atturēties no iejaukšanās un nodrošināt individuālas tiesības brīvi pieņemt lēmumus par dažādiem veselības aprūpes pasākumiem*.²¹ Turklāt pacienta autonomijas princips ir skatāms kontekstā arī ar Satversmes 94. pantā nostiprinātajām tiesībām uz brīvību un personas neaizskaramību, kuras faktiski nodrošina minētā principa realizāciju praksē.²²

Pacienta autonomijas principam ir svarīga nozīme arī eitanāzijas problēmas sakarībā, jo tas ļauj nošķirt medicīniski korektu rīcību no asistēšanas dzīvības izbeigšanā aiz līdzietības. Ievērojot to, ka ārstniecības persona nedrīkst ignorēt kā viņai nesaistošu rīcībspējīgas personas gribu atteikties no ārstēšanas, pat ja tā rezultātā

¹⁶ Stasi A. D. Human dignity: from cornerstone in international human rights law to cornerstone in international biolaw? In: *Self-Determination, Dignity and End-of-Life Care. Regulating Advance Directives in International and Comparative Perspective*. Leiden: Martinus Nijhoff Publishers, 2011, p. 3.

¹⁷ Audi R. *The Moral Rights of the Terminally Ill*. In: *Contemporary Issues in Biomedical Ethics*. Audi R., Baker R., Bayles M. et al. Clifton, New Jersey: The HUMANA Press Inc., 1978, p. 54.

¹⁸ Olsena S. 111. Valsts aizsargā cilvēku veselību un garantē ikvienam medicīniskās palīdzības minimumu. No: *Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011, 625. lpp.

¹⁹ Kovalevska L. Pacienta autonomijas princips un tā izpausmes. *Jurista Vārds*, 2009. 24. februāris, Nr. 8, 6. lpp.

²⁰ Olsena S. 111. Valsts aizsargā cilvēku veselību un garantē ikvienam medicīniskās palīdzības minimumu. No: *Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011, 625. lpp.

²¹ Turpat.

²² Turpat.

netiks novērsta nāve, un, to ignorējot – veikt personas ārstēšanu atklātā vai slēptā veidā, šo cilvēka pamattiesību izmantošana nav pasīvās eitanāzijas forma tās brīvprātīgā veidā. Arī ārvalstu autori vairākkārt uzsvēruši, ka brīvam cilvēkam brīvā nācijā piemīt konstitucionālas un likumīgas tiesības pieņemt lēmumu par to, kas tiks darīts vai nu ar viņa prātu, vai ķermeni.²³ Tā ir subjekta brīva izvēle, un ārstniecības persona šādos gadījumos ir tikai gribas izpildes instruments.

Indivīda autonomijas princips ārvalstu doktrīnā rosina diskusiju par to, vai persona, kas, balstoties uz rīcībspējīgas personas lūgumu, atvieno to no mākslīgām dzīvību uzturošām iekārtām, asistē pašnāvībā, tomēr te ir jāpiezīmē, ka asistētā pašnāvība būs vienīgi tad, kad pēdējo darbību, kas izraisa nāvi, veic pati pašnāvības aktam pakļautā persona. Analizējamā jautājumā pats būtiskākais ir tas, ka asistētā pašnāvība vienmēr izraisa priekšlaicīgu nāvi tai laikā, kad, personu atvienojot no mākslīgām dzīvību uzturošām iekārtām, nāve netiek novērsta, lai arī cēloņsakarība starp darbību un sekām ir acīmredzama. Līdz ar to var secināt, ka šādos gadījumos tā nav asistētā pašnāvība, bet gan medicīniski korekta rīcība, kas izriet no personas autonomijas principa respektēšanas. Minētā atziņa apstiprinājumu gūst arī ārvalstu literatūrā. Tā, piemēram, R. Audi norāda, ka tie pacienti, kuri atsakās no ārstēšanas, neizdara pašnāvību, jo viņi nomirst no slimības, nevis no pašnāvības akta.²⁴

Lai arī mūsdienu medicīna balstās uz pacienta informētas piekrišanas pamata, kā pareizi atzīmē G. Brāzma, [...] *autonomijas respektēšanas principa postulēšana pati par sevi neatrisina eitanāzijas ētiskās problēmas, jo eitanāzija (kā arī ārsta asistētā pašnāvība) ir arī ārsta rīcība. Galīgo lēmumu par to, veikt vai neveikt eitanāziju (vai arī – izsniegt vai neizsniegt letālo medikamentu devu), tomēr pieņem ārsts.*²⁵ Vēl jo vairāk, autonomijas principa respektēšana pirmām kārtām neatrisina arī eitanāzijas tiesiskos jautājumus, jo viena lieta ir piekrist ārstēšanai vai atteikties no tās, pat ja tā rezultātā iestāsies dabiskā nāve, turpretim pavisam atšķirīgu tiesisko vērtējumu iegūst visi tie gadījumi, kad nāve tiek izraisīta priekšlaicīgi, dzīvības izbeigšanas procesā iesaistot trešās personas, formulējot vienu no strīdīgākajiem jautājumiem – vai cilvēka tiesības uz dzīvību paredz arī tiesības uz nāvi, un atbilde uz to nosaka rīcības brīvības faktisko robežu.

Tiesības uz dzīvību un nāvi

Nenoliedzami, svarīgāko tiesību spektrā, ar kurām ir apveltīts ikviens cilvēks, ierindojas tiesības uz dzīvību, kas ir svarīgākā un nozīmīgākā personas sociālā vērtība, jo visas pārējās tiesības, brīvības un pienākumi cilvēka nāves gadījumos zaudē savu nozīmību.²⁶ Tiesību uz dzīvību garantēšana ir ikkatras demokrātiskas valsts un

²³ Giesen D. International medical malpractice law: a comparative law study of civil liability arising from medical care. Tubingen: Mohr, Dordrecht, Boston, London: Nijhoff, 1988, p. 259.

²⁴ Audi R. The Moral Rights of the Terminally Ill. In: Contemporary Issues in Biomedical Ethics. Audi R., Baker R., Bayles M. et al. Clifton, New Jersey: The HUMANA Press Inc., 1978, p. 55.

²⁵ Brāzma G. Bioētika. Cilvēka dzīvības radīšana un pārtraukšana. Jelgava: LLU, 2010, 64. lpp.

²⁶ Капинус О. С. Эвтаназия в свете права на жизнь. In: Конституционные основы уголовного права. Материалы I Всероссийского конгресса по уголовному праву, посвященного 10-летию Уголовного кодекса Российской Федерации. Москва: Проспект, 2006, с. 242.

sabiedrības neatņemama sastāvdaļa, tās pašlaik ir nostiprinātas ne vien demokrātisko valstu konstitūcijās, bet arī daudzos starptautiskos cilvēktiesību dokumentos.

Izstrādājot *Vispārējo cilvēktiesību deklarāciju*, tika apstiprināts, ka tiesības uz dzīvību ir fundamentālas tiesības, augstākās tiesības (supreme right). [...] Tomēr dzīvības aizsardzības jautājums vienmēr radījis domstarpības reizē, kad tiek spriests par [...] eitanāzijas ētiskajiem, reliģiskajiem, juridiskajiem un citiem aspektiem.²⁷ Un, lai arī cilvēktiesības pēc būtības ir vērstas uz brīvību un autonomiju,²⁸ tomēr nevienā starptautiskajā cilvēktiesību dokumentā pašlaik nav risināts eitanāzijas jautājums,²⁹ tādējādi izvērsot atklātu diskusiju, vai eitanāzijas praktizēšana ir pieļaujama un vai dzīves izbeigšana ar "vieglās nāves" palīdzību ir cilvēka pamattiesības.

Nozīmīgu ieguldījumu eitanāzijas problēmas juridisko aspektu precizēšanā ir sniegusi Eiropas Cilvēktiesību tiesa, kas 2002. gada 29. aprīlī lietā *Pritija pret Apvienoto Karalisti*³⁰ (*Case of Pretty v. The United Kingdom*) skaidroja – vai tiesības uz dzīvību ietver sevī arī tiesības uz nāvi kontekstā ar Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas³¹ (turpmāk – Konvencija) 2. pantu.

Diāna Pritija (*Diane Pretty*) bija četrdesmit trīs gadu vecumu sasniegusi sieviete, kurai tika noteikta diagnoze – neiroleģeneratīvās centrālās nervu sistēmas saslīpstība, kā rezultātā viņas nāve tuvākajā laikā bija neizbēgama, un tā izpaustos, personai nosmokot. Lietas izskatīšanas brīdī D. Pritija jau bija paralizēta, praktiski zaudējusi runas spējas un nespēja patstāvīgi uzņemt barības vielas, bet tai pašā laikā bija pie samaņas un rīcībspējīga. D. Pritija lūdza tiesu atzīt, ka viņai ir tiesības noteikt, kad un kā aiziet no dzīves ar cieņu, jo, viņasprāt, Lielbritānijas galvenā prokurora atteikums ļaut viņas vīram asistēt pašnāvības izdarīšanā, kas Lielbritānijā saskaņā ar 1961. gada Pašnāvības akta (*Suicide Act*) 2. panta pirmo daļu atzīstama par noziedzīgu nodarījumu, neizvirzot pret viņu apsūdzību, pārkāpa viņas tiesības, kas nostiprinātas Konvencijas 2. (Tiesības uz dzīvību), 3. (Spīdzināšanas aizliegums), 8. (Tiesības uz privāto un ģimenes dzīvi), 9. (Domu apziņas un reliģijas brīvība) un 14. (Diskriminācijas aizliegums) pantā.

Tiesa, izvērtējot lietas apstākļus, nekonstatēja, ka D. Pritijas gadījumā būtu pārkāpts kaut viens no minētajiem Konvencijas pantiem.

Konvencijas 2. panta sakarībā tiesa noteica, ka minētais pants aizsargā fundamentālas tiesības uz dzīvību, bez kurām citu Konvencijā paredzēto tiesību un pienākumu izmantošana nav iespējama, vienlaikus atrunājot tos gadījumus, kad dzīvības atņemšana var tikt atzīta par attaisnojamu. Konvencijas 2. panta pirmā daļa uzliek

²⁷ Pleps J., Pastars E., Plakane I. Konstitucionālās tiesības. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2004, 671.–672. lpp.

²⁸ Kēnings M. Cilvēktiesības. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2010, 13. lpp.

²⁹ Mits M. Tiesības uz dzīvību. No: Cilvēktiesības pasaulē un Latvijā. Rīga: SIA "Izglītības soļi", 2000, 71. lpp.

³⁰ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 2346/02 *Case of Pretty v. The United Kingdom*, 29 April 2002. Pieejams: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=3&portal=hbk&action=html&highlight=euthanasia&sessionId=40520458&skin=hudoc-en> [aplūkots 2009. gada 18. decembrī].

³¹ Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija. 1950. gada 4. novembris. Latvijas Vēstnesis, 1997. 13. jūnijs, Nr. 143/144.

par pienākumu valstīm ne tikai atturēties no tīšas un pretlikumīgas dzīvības atņemšanas, bet arī pieņemt atbilstošus mērus tās jurisdikcijā esošo personu dzīvības aizsardzībai – tas panākams ar efektīvām krimināltiesību normām, lai atturētu individuus no noziedzīgiem nodarījumiem, kas to apdraud; bet to izdarīšanas gadījumos – sauktu pie atbildības un sodītu vainīgās personas.

Tiesa neuzskata, ka Konvencijas 2. pantā garantētās tiesības uz dzīvību drīkst interpretēt negatīvā aspektā. Lai arī Konvencijas 2. pants neatrunā dzīves kvalitātes jautājumu vai to, ko cilvēks izvēlas darīt ar savu dzīvību, tomēr tiesības uz dzīvību nevar tikt interpretētas kā diametrāli pretējas tiesības, t. i., kā tiesības uz nāvi, un vienlaikus no panta neizriet cilvēka pašnoteikšanās tiesības izvēlēties nāvi, nevis dzīvību. Tiesības uz nāvi neeksistē, un ne trešās personas, ne arī valsts vara tās nevar atvasināt no Konvencijas 2. panta.

Savukārt Konvencijas 8. panta sakarībā tiesa secināja: lai arī cilvēka autonomijas princips ir nozīmīgs panta interpretācijā, judikatūrā ir atzīts, ka valsts paredzētās krimināltiesiskās sankcijas var būt attaisnojamas saskaņā ar Konvencijas 8. panta otro daļu, ja tas tiek pamatots tikai un vienīgi ar demokrātiskas sabiedrības interesēm, un tā izlemšana ir piekritīga katrai dalībvalstij individuāli. Šajā gadījumā asistēto pašnāvību aizliegums tika ieviests, lai aizsargātu cilvēku dzīvību, un tātad atzīstams par pamatotu un samērīgu citu personu tiesību ierobežojumu.

Ievērojot pienākumus, kas izriet no Konvencijas 2. panta, par cilvēka dzīvības “garantu” ierasti katrā demokrātiskā valstī kalpo nacionālie krimināllikumi, jo valsts, savas iniciatīvas vadīta, izmantojot represīvo aparātu, uzņemas šīs tiesības aizsargāt. Kā norāda L. R. Kass (*L. R. Kass*), likumi, kas ir pret slepkavību, nenoliedzami, ir sociāli noderīgi, jo šāds nodarījums netieši apdraud arī pilsoņu sabiedrību.³² Līdz ar to var secināt, ka tiesību izpratnē indivīda dzīvība neatrodas viņa brīvā pārvaldībā un tātad indivīda autonomija nepiešķir tam tiesības lūgt trešo personu asistēt savas dzīvības priekšlaicīgā izbeigšanā, ja vien nacionālie speciālie normatīvie akti nenosaka citu kārtību.

Raksta nosacīti ierobežotā apjoma dēļ nav iespējams veikt plašāku jautājuma analīzi. Tomēr nobeigumā būtiski uzsvērt, ka personas autonomijas realizācijas procesā ir vērojama nozīmīga atšķirība starp pašnāvību un eitanāziju. Valsts, neatsakoties no pienākuma aizsargāt ikviena cilvēka dzīvību no jebkāda tās nesankcionēta apdraudējuma, kaut arī nosodot pašnāvības kā negatīvu sociālu parādību sabiedrībā, ne tikai nevar uzlikt indivīdam par pienākumu dzīvot, bet arī faktiski nespēj šādu pienākumu nodrošināt, līdz ar to lēmums par to, vai, kad un kādos apstākļos izbeigt sava organisma turpmāku dzīvotspēju ar pašnāvības palīdzību, faktiski ir atstāts katra indivīda paša izvēlē. Turklāt pašnāvības akts tiek realizēts tikai un vienīgi ar paša indivīda aktīvām darbībām, kuras vērstas uz organisma dzīvotspējas priekšlaicīgu pārtraukšanu. Diametrāli pretēju juridisku vērtējumu iegūst eitanāzijas gadījums, jo dzīvības izbeigšanas aktā vienmēr tiek iesaistīta trešā persona, kuru indivīds nelegīti apvelta ar tiesībām izdarīt noziedzīgu nodarījumu. Šajā gadījumā valsts ne tikai

³² Kass L. R. *Death With Dignity and the Sanctity of Life*. In: *A time to be born and a time to die. The ethics of choice*. Kogan B. S., Macklin R., Annas G. J. et al. New York: Aldine de Gruyter, 1991, p. 123–124.

var, bet tai ir arī pienākums sabiedrības interesēs nodrošināt ikviena cilvēka dzīvības respektēšanu un minētā principa neievērošanas gadījumā panākt, lai vainīgā persona tiktu taisnīgi sodīta. Uzskatīt, ka šādi valsts pārkāpj nedziedināmi slima cilvēka autonomiju, nav pamata. Minēto atziņu apstiprina arī O. Kapinusa, norādot, ka teorijā viedokļa piekritēji, ka tiesības uz dzīvību paredz arī indivīda tiesības brīvi izriekties ar šo labumu, to izbeidzot, piemirst, ka šādas tiesības nedrīkst nevienam uzticēt, savukārt eitanāzijas gadījumos šo tiesību pārņemšana ir acīmredzama,³³ jeb, citiem vārdiem, pat ja cilvēkam ir tiesības izlemt, vai viņš vēlas turpināt dzīvot vai ne, tas vienlaikus nepaplašina citu tiesības izdarīt slepkavību to interesēs.³⁴

Secinājumi

1. Personas autonomijas princips paredz ikviena rīcībspējīga indivīda tiesības atteikties no ārstēšanas vai jau uzsāktās ārstēšanas pārtraukšanu, pat ja to rezultātā tiks nodarīts kaitējums savai veselībai un pat dzīvībai, savukārt trešajām personām ir pienākums respektēt šīs pašnoteikšanās tiesības, ja vien to neievērošana tiek pamatota ar legītimu mērķi sabiedrības un valsts interešu labad.
2. Saskaņā ar Eiropas Cilvēktiesību tiesas atzinumu eitanāzija pati par sevi nav pretrunā ar Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 2. pantu, atstājot atbilstoša tiesiskā regulējuma izveidi katras dalībvalsts kompetencē. Tomēr tiesas ieskatā Konvencijas 2. pants, t. i., tiesības uz dzīvību, nevar tikt interpretētas kā diametrāli pretējas tiesības, t. i., kā tiesības uz nāvi, un vienlaikus no panta neizriet cilvēka pašnoteikšanās tiesības izvēlēties nāvi, nevis dzīvību, šā mērķa sasniegšanu panākot ar citas personas līdzdalību.

BIBLIOGRĀFIJA

Literatūra

- Audi R. The Moral Rights of the Terminally Ill. In: Contemporary Issues in Biomedical Ethics. Audi R., Baker R., Bayles M. et al. Clifton, New Jersey: The HUMANA Press Inc., 1978, p. 54–55.
- Brāzma G. Bioētika. Cilvēka dzīvības radīšana un pārtraukšana. Jelgava: LLU, 2010, 74. lpp.
- Calacula L. A., Hirsch H. L. Active and passive euthanasia: medical and legal considerations. Book: Euthanasia. Germany: Springer-Verlag Berlin Heidelberg, 1984, p. 160.
- Danovskis E., Ruķers M., Lībiņa-Egner I. 96. Katram ir tiesības uz privātās dzīves, mājokļa un korespondences neaizskaramību. No: Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011, 238.–262. lpp.

³³ Капинус О. С. Эвтаназия в свете права на жизнь. In: Конституционные основы уголовного права. Материалы I Всероссийского конгресса по уголовному праву, посвященного 10-летию Уголовного кодекса Российской Федерации. Москва: Проспект, 2006, с. 243.

³⁴ Dworkin G., Frey R. G., Bok S. Euthanasia and Physician-Assisted Suicide. For and against. United Kingdom: Cambridge University Press, 1998, p. 110.

- Dworkin G., Frey R. G., Bok S. *Euthanasia and Physician-Assisted Suicide. For and against.* United Kingdom: Cambridge University Press, 1998, p. 110.
- Giesen D. *International medical malpractice law: a comparative law study of civil liability arising from medical care.* Tubingen: Mohr, Dordrecht, Boston, London: Nijhoff, 1988, p. 258–259.
- Hamkova D. *Cieņas izpratne bioētikā.* Jurista Vārds, 2010. 25. maijs, Nr. 21, 19. lpp.
- Younger S. J. *Competence to Refuse Life-Sustaining Treatment.* In: *End-of-Life Decisions. A Psychosocial Perspective.* Washington, DC, London, England: American Psychiatric Press, Inc., 1998, p. 22–23.
- Kass L. R. *Death With Dignity and the Sanctity of Life.* In: *A time to be born and a time to die. The ethics of choice.* Kogan B. S., Macklin R., Annas G. J. et al. New York: Aldine de Gruyter, 1991, p. 123–124.
- Kēnings M. *Cilvēktiesības.* Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2010, 13. lpp.
- Kovaļevska L. *Tiesību tālākveidošana eitanāzijas jautājumā.* Jurista Vārds, 2008. 1. jūlijs, Nr. 24, 13. lpp.
- Kovaļevska L. *Pacienta autonomijas princips un tā izpausmes.* Jurista Vārds, 2009. 24. februāris, Nr. 8, 6. lpp.
- Lemmens C. *End of Life Decisions and Pregnant Women: Do Pregnant Women Have the Right to Refuse Life Preserving Medical Treatment? A Comparative Study.* *European Journal of Health Law*, 2010. December, No. 5, p. 494.
- Mannaerts D., Mortier F. *Minors and euthanasia.* In: *Children's Health and Children's Rights. The Netherlands: Martinus Nijhoff Publishers, 2006, p. 267.*
- Mits M. *Tiesības uz dzīvību.* No: *Cilvēktiesības pasaulē un Latvijā.* Rīga: Izglītības solī, 2000, 71. lpp.
- Olsena S. 111. *Valsts aizsargā cilvēku veselību un garantē ikvienam medicīniskās palīdzības minimumu.* No: *Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības.* Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011, 625. lpp.
- Pleps J., Pastars E., Plakane I. *Konstitucionālās tiesības.* Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2004, 671.–672. lpp.
- Poļaks R. *Cietušā piekrišana eiatnāzijai – neregulēts kriminālbildību izslēdzošs apstāklis Latvijā un tā tiesiskās sekas.* LU žurnāls "Juriskā Zinātne". Tiesību zinātnes nākotnei, 2013. Nr. 4, 188.–201. lpp.
- Poļaks R., Liholaja V. *Distinction Between Euthanasia and Valid Medical Decision and Its Impact on Unborn Life.* *Jurisprudence, Mykolas Romeris University*, 2014, No. 21 (1), p. 223–243. Pieejams: <http://www.mruni.eu/upload/iblock/404/JUR-14-21-1-11.pdf> [aplūkots 2014. gada 31. jūlijā].
- Stasi A. D. *Human dignity: from cornerstone in international human rights law to cornerstone in international biolaw?* In: *Self-Determination, Dignity and End-of-Life Care. Regulating Advance Directives in International and Comparative Perspective.* Leiden: Martinus Nijhoff Publishers, 2011, p. 3.
- Гусейнов А. А., Дубко Е. Л., Анисимов С. Ф. *Этика.* Москва: Гардарики, 1999, с. 471.
- Капинус О. С. *Эвтаназия в свете права на жизнь.* In: *Конституционные основы уголовного права. Материалы I Всероссийского конгресса по уголовному праву, посвященного 10-летию Уголовного кодекса Российской Федерации.* Москва: Проспект, 2006, с. 242–243.

Normatīvie akti

Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija. 1950. gada 4. novembris. Latvijas Vēstnesis, 1997. 13. jūnijs, Nr. 143/144.

Konvencija par cilvēktiesību un cieņas aizsardzību bioloģijā un medicīnā – Konvencija par cilvēktiesībām un biomedicīnu. Eiropas Padomes konvencija. Latvijas Vēstnesis, 2009. 30. decembris, Nr. 205.

Vispārējā bioētikas un cilvēktiesību deklarācija. Vienprātīgi pieņemta 2005. gada 19. oktobrī UNESCO Ģenerālās konferences 33. sesijā. Pieejams: www.vvc.gov.lv [aplūkots 2013. gada 15. augustā].

Par miruša cilvēka ķermeņa aizsardzību un cilvēka audu un orgānu izmantošanu medicīnā: Latvijas Republikas likums. Ziņotājs, 1993. 14. janvāris, Nr. 1.

Juridiskās prakses materiāli

Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 2346/02 Case of Pretty v. The United Kingdom, 29 April 2002. Pieejams: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=3&portal=hbkm&action=html&highlight=euthanasia&sessionid=40520458&skin=hudoc-en> [aplūkots 2009. gada 18. decembrī].

Anita Rodiņa, Dr. iur.

University of Latvia, Latvia, Assoc. Prof. / Latvijas Universitāte, Latvija, asoc. prof.

JURIDISKĀ ZINĀTNE UN SATVERSMES TIESAS PROCESS

LEGAL SCIENCE AND THE PROCEDURE OF THE CONSTITUTIONAL COURT

Mums visiem kopā ir jādara tā, lai zinātne un izglītības sistēma būtu mūsu tautsaimniecības attīstības pamats. Es tiešām neredzu citu ceļu, kā sakārtot mūsu ražošanu, kā sakārtot mūsu dzīvi laukos, kā sakārtot tautsaimniecību, kā tikai zinātni, jo mēs esam maza valsts, mums nav naftas vai kā cita, mums ir tikai mūsu galvas.¹

Summary

The article examines the role and significance of legal science in the procedure before the Constitutional Court, focusing upon two major sets of issues: determining the jurisdiction of the Constitutional Court and analysis of the issues in the procedure of the Constitutional Court, emphasizing the role of a scholar in the process. It is concluded that the legislator, in fulfilling the obligation entrusted by the constitutional legislator to define the jurisdiction of the Constitutional Court, is obliged to abide by the principles that follow from the *Satversme* and establish the essence of the Constitutional Court, respecting the theory of constitutional control, procedural regulation and by meticulously assessing expediency. It is underscored in the article that the cooperation of the Constitutional Court with researchers in the stage of initiating a case is necessary not only for fulfilling the educational and informative function by explaining the adopted decisions – the cooperation is also necessary to continue the analysis of a controversial practice and help to maintain a high public trust in the Constitutional Court. The analysis of the work implemented by the members of the Faculty of Law leads to the conclusion: even though international achievements are decisive in the evaluation of a researcher's scientific work, national level studies are the ones needed for promoting the understanding of legal institutions in Latvia. It is emphasized in the article that the greatest contribution to the development of the institution of constitutional court would stem from the analysis of the rulings by the Constitutional Court, in abstraction from the parties' arguments, interests and influence, i.e., a systemic analysis. Solely an independent researcher has no other interests, except an abstract, systemic or scientific interest. The state acutely needs an analysis of the rulings by the Constitutional Court conducted by an independent researcher.

Keywords: Jurisdiction of the Constitutional Court, application, constitutional complaint, researcher, cooperation between court and scholar.

Atslēgvārdi: Satversmes tiesas kompetence, pieteikums, konstitucionālā sūdzība, zinātnieki, tiesas un zinātnieka sadarbība.

---

¹ Latvijas Republikas Ministru prezidentes Laimdotas Straujumas uzruna. Zinātnes Vēstnesis, 2014. 22. aprīlis, Nr. 8 (466).

Ievads

Satversmes tiesā, skatot tās kompetencē esošus jautājumus jeb risinot strīdus, tiek izšķirti būtiski valsts un sabiedrības dzīves jautājumi. Tiesas spriešanas kvalitāti Satversmes tiesā noteic vairāki aspekti. Tā ir atkarīga no Satversmes tiesas tiesnešu sastāva, kā arī no tiesā strādājošā atbalsta personāla profesionalitātes. Tāpat liela nozīme un ietekme šā procesa realizācijā var būt un ir zinātnei un zinātniekiem.²

Latvijas Universitātes Juridiskā fakultāte daudzus gadus ir bijusi vienīgā, tagad tā ir viena no vairākām augstākās izglītības institūcijām, kurā tiek kaldināti jaunie juristi un veikts zinātniskais darbs. Ņemot vērā, ka starptautiskā konference *Juridiskā izglītība un kultūra: pagātnes mācības un nākotnes izaicinājumi* ir veltīta Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes 95. gadadienai, šai rakstā, ņemot vērā šīs dienas aktualitātes, aplūkota juridiskās zinātnes loma un nozīme Satversmes tiesas procesā, uzmanību veltot diviem lieliem jautājumu blokiem: Satversmes tiesas kompetences noteikšanai un Satversmes tiesas procesa jautājumu analīzei, akcentējot zinātnieka nozīmi šajā procesā. Pēc būtības pētniecības apjoms sasaucas ar A. S. Svīta (*A. S. Sweet*) konstatēto, ka konstitucionālās kontroles procesu noteic trīs spēlētāji: strīdnieki (prāvnieki), tiesneši un zinātnieki.³

Satversmes tiesas kompetence un juridiskā zinātne

Viena no mūsdienu konstitucionālisma raksturīgākām iezīmēm ir konstitucionālās kontroles esamība, ar šo kontroli tiek nodrošināta konstitūcijas aizsardzība. Lai arī 20. gadsimta 90. gados, kad tika veidota Satversmes tiesa, vērā tika ņemta vairāku citu valstu pieredze un nav noslēpums, ka dominēja tendence pārņemt visu, kas ir Rietumvalstīs, nozīmīgākais Satversmes tiesas teorētiskais balsts ir gan konstitucionālās kontroles pamatprincipi, gan arī Eiropas konstitucionālās kontroles modeļa pamatpazīmes.⁴ Autores ieskatā ļoti liela loma un nozīme Satversmes tiesas konstitucionālā un tiesiskā regulējuma izstrādē un veidošanā bija tā laika Saeimas deputātam un pēc tam ilggadējam Satversmes tiesas priekšsēdētājam tiesību zinātņu doktoram profesoram A. Endziņam. Pateicoties profesora A. Endziņa fundamentālajām zināšanām šajā jomā, kas novērtētas arī Eiropas Padomes tā sauktajā Venēcijas Komisijā,⁵ Latvijā ir izstrādāts optimāls Satversmes tiesas modelis, kas ideālistiski (institucionālā izpratnē) atbilst Eiropas konstitucionālās kontroles modelim.

² Šajā darbā jēdziens "zinātnieks" tiek lietots, gan ņemot vērā Zinātniskās darbības likuma 5. pantā iekļauto zinātnieka skaidrojumu – [z]inātnieks ir fiziskā persona, kura veic zinātnisko darbību un kura šajā likumā noteiktajā kārtībā ieguvusi zinātnisko kvalifikāciju, gan arī plašāku šā jēdziena tvērumu, ar to saprotot ikvienu personu, kura veic pētniecību, bet nav ieguvusi zinātnisko kvalifikāciju (doktora grādu). Zinātniskās darbības likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2005. 5. maijs, Nr. 70 (3228).

³ Sweet A. S. *Governing with Judges. Constitutional Politics in Europe*. Oxford: Oxford University Press, 2000, p. 139.

⁴ Kelsen H. *General Theory of Law and State*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1945; Kelsen H. *Introduction to the Problems of Legal Theory*. Oxford: Clarendon Press, 2002.

⁵ For democracy through law – The Venice Commission of the Council of Europe. Pieejams: http://www.venice.coe.int/WebForms/pages/?p=01_Presentation [aplūkots 2014. gada 27. jūnijā].

Satversmes tiesas kompetenci, izņemot vienu Satversmes tiesā skatāmu lietu kategoriju, atbilstoši Satversmes 85. pantam noteic likumdevējs.⁶ Ņemot vērā, ka pēc būtības Satversmes tiesas kompetencē ir viena veida lietu izskatīšana pretstatā teorētiskām iespējām,⁷ vienmēr liels izaicinājums ikvienam likumdevējam būs Satversmes tiesas kompetences iespējamā paplašināšana. Un tieši šajā aspektā var izpausties kā zinātnes loma, tā arī individuāli zinātnieku ietekme, jo politiski neieinteresēts zinātnieks var palīdzēt likumdevējam izšķirt visus par un pret, pieņemot izšķirīgu lēmumu Satversmes tiesas kompetences jautājuma risināšanā. Tai pašā laikā jāatzīst, ka vienīgi ļoti liels ideālists var iedomāties, ka politiķi savas domas mainīs tikai tādēļ, ka viens zinātnieks būs kritizējis kādu politiķu ieceri. Taču, redzot, ka likumdevējs vēlas spert soli nepareizā virzienā, zinātnieka uzdevums ir paust savu viedokli. Piemēram, laikā, kad aktuāla bija Latvijas–Krievijas robežlīguma noslēgšana un politiķiem radās doma uzticēt Satversmes tiesai īpašu funkciju ar īpašu likumu, Saeimā tomēr atradās dzirdīgas ausis, kas ieklausījās zinātnieku teiktajā.⁸ Pēdējā sasaukuma Saeimas (jeb 11. Saeimas) pieredze liecina, ka, izšķirot nozīmīgus jautājumus saistībā ar Satversmes tiesu, tiek uzklauts ne tikai Satversmes tiesas, bet arī zinātnieku viedoklis. Piemēram, izlemjot jautājumu, kurai institūcijai jālemj par Satversmes tiesas tiesneša izdošanu kriminālvajāšanai, tika uzklauti gan kriminālprocesa, gan konstitucionālo tiesību lietpratēji.⁹ Saeimas sežu stenogrammas un likumprojekta anotācija liecina, ka konsultācijas notikušas ar tiesību zinātniekiem, izstrādājot un pieņemot grozījumus Satversmes 85. pantā attiecībā uz tiesnešu apstiprināšanas procedūru.¹⁰ Arī Tieslietu ministrijas sagatavotos un Saeimā iesniegtos grozījumus likumos, tai skaitā arī Satversmes tiesas likumā, kas izstrādāti, ņemot vērā pilsoņu kolektīvo iesniegumu *Atbildība par Saeimas deputāta zvēresta laušanu*, un kas paredz Satversmes tiesu iesaistīt impīčmenta procedūrā, Saeimas Juridiskā komisija ir vērtējusi, uzklautot konstitucionālo tiesību ekspertu viedokļus.¹¹

⁶ Sīkāk sk.: Rodiņa A., Spale A. Satversmes 85. panta komentārs. No: Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VI Tiesa. VII nodaļa. Valsts kontrole. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskā vadībā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2013, 119.–152. lpp.

⁷ Par konstitucionālotiesu kompetenci sk.: Schwartz H. *The Struggle for Constitutional Justice in Post-Communist Europe*. Chicago and London: The University of Chicago Press, 2000, p. 24–25.

⁸ Sloga G. Juristi neatbalsta ST funkciju maiņu. *Diena*, 2006. 18. oktobris, Nr. 243 (4683); Rodiņa A. Latvijas–Krievijas robežlīgums: vai to var vērtēt Satversmes tiesa. *Jurista Vārds*, 2005. 14. jūnijs, Nr. 22 (377).

⁹ Latvijas Republikas 11. Saeimas rudens sesijas sestā sēde 2011. gada 3. novembrī. Pieejams: http://www.saeima.lv/lv/transcripts/view/88#LM0036_0101 [aplūkots 2014. gada 26. jūnijā].

¹⁰ Latvijas Republikas 11. Saeimas pavasara sesijas desmitā sēde 2013. gada 30. maijā. Pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS11/saeimalivs11.nsf/0/9235B41F4295DDBDC2257B80003C9FEA?OpenDocument> [aplūkots 2014. gada 26. jūnijā]; Likumprojekta “Grozījumi Latvijas Republikas Satversmē” anotācija. Pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS11/SaeimaLIVS11.nsf/0/4AFE69771846E1CEC2257B6D00223F6B?OpenDocument> [aplūkots 2014. gada 26. jūnijā].

¹¹ Juridiskā komisija vērtēs Tieslietu ministrijas priekšlikumus regulējumam par Saeimas deputāta zvēresta laušanu. Pieejams: <http://saeima.lv/lv/aktualitates/saeimas-zinas/21808-juridiska-komisija-vertes-tieslietu-ministrijas-priekslikumus-regulejumam-par-saeimas-deputata-zvere> [aplūkots 2014. gada 26. jūnijā]; Latvijas Republikas 11. Saeimas Juridiskās komisijas 2014. gada 4. februāra sēdes protokols Nr. 238. Pieejams: <http://titania.saeima.lv/livs/saeimasnotikumi.nsf/0/9791B9B198B7C46AC2257C7000343B5A?OpenDocument&prevCat=11> [Juridisk%C4%81%20komisija [aplūkots 2014. gada 26. jūnijā].

Ņemot vērā gan jau norādīto Tieslietu ministrijas priekšlikumu, gan arī konceptuālus, bet ne precīzus priekšlikumus piešķirt Valsts prezidentam *a priori* iniciatīvas tiesības, ko var rast Valsts prezidenta Konstitucionālo tiesību komisijas viedokli *Par Valsts prezidenta funkcijām*¹² un *Par Latvijas valsts konstitucionālajiem pamatiem un neaizskaramo kodolu*,¹³ un konferencēs apspriestās tā sauktās pilnās konstitucionālās sūdzības iespējas arī Satversmes tiesā, jautājums par Satversmes tiesas kompetenci var kļūt aktuāls arī tuvākā nākotnē. Autore jau starptautiskā zinātniskā konferencē *Konstitucionālās tiesas kompetence: robežas un paplašināšanas iespējas*, kas norisinājās 2013. gada 26. un 27. septembrī Rīgā,¹⁴ ir izteikusi viedokli, ka likumdevējam, domājot par iespējamo Satversmes tiesas kompetences paplašināšanu, būtu jāievēro vairāki principi jeb noteikumi.¹⁵

1. Valsts konstitucionālais regulējums kopumā jeb Satversme ir jāuzlūko kā viens veselums.¹⁶ Tas nozīmē, ka Satversmes tiesas kompetence ir jāveido, samērojot to ar citām Satversmes normām. Satversmes tiesas kā vienas no konstitucionālām institūcijām funkciju apjomam ir jābūt tādām, kas nerada pretrunas citu konstitucionālo institūciju funkciju īstenošanā vai neizjauc tās.
2. Veidojot Satversmes tiesas kompetenci, jārespektē Satversmes tiesas uzdevums un būtība – ne tikai kā konstitucionālas, bet arī kā tiesu institūcijas daba un raksturs.¹⁷ It īpaši būtu paturama prātā atziņa, ka Satversmes tiesa nevis konsultē, bet risina strīdus.
3. Satversmes tiesas kompetence ir jāveido, ievērojot atziņas, kuras ir attīstītas konstitucionālās kontroles teorijā.
4. Nosakot Satversmes tiesas kompetenci, jāņem vērā tiesas skaitliskais sastāvs: ir jāsaprot, vai izvēlētais tiesnešu skaits var tikt galā ar tam uzticētajiem pienākumiem.
5. Kompetences veidošana iet roku rokā arī ar procesuālo regulējumu – jāraugās, vai paredzot noteiktu kompetenci, ir noteikts atbilstošs process, kādā ir jāskata lietas.
6. Jāvērtē arī lietderība – saņemot ļoti pārliecinošu atbildi uz jautājumu – vai tas patiesi ir nepieciešams. Citu valstu pieredze ir jāuzklausa, bet tā ir arī jāizvērtē – un jāizvērtē ļoti piesardzīgi: kas der vienam, var nederēt otram. Tā saucamā

¹² Par Valsts prezidenta funkcijām Latvijas parlamentārās demokrātijas sistēmas ietvaros. No: Valsts prezidenta Konstitucionālo tiesību komisija. Viedokļi: 2008–2011. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011, 160. lpp.

¹³ Konstitucionālo tiesību komisija. Viedoklis. Par Latvijas valsts konstitucionālajiem pamatiem un neaizskaramo Satversmes kodolu, 120. lpp. Pieejams: http://www.president.lv/images/modules/items/PDF/17092012_Viedoklis_2.pdf

¹⁴ Dubava I. Vai ir jāpaplašina Satversmes tiesas kompetence. Jurista Vārds, 2013. 15. oktobris, Nr. 42 (793).

¹⁵ Autores runa norādītajā konferencē ir iesniegta publicēšanai Satversmes tiesas rakstu krājumā.

¹⁶ Par Civilprocesa likuma 82. panta piektās daļas un 453. panta otrās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91. un 92. pantam: Satversmes tiesas 2003. gada 27. jūnija spriedums lietā Nr. 2003-04-01. Latvijas Vēstnesis, 2003. 1. jūlijs, Nr. 97 (2862), secinājumu daļas 1.1. punkts.

¹⁷ Par likuma "Par valsts budžetu 2011. gadam" apakšprogrammas 23.00.00 atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. pantam: Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2012. gada 3. februāra spriedums lietā Nr. 2011-11-01. Latvijas Vēstnesis, 2012. 7. februāris, Nr. 21 (4624), secinājumu daļas 11.1. punkts.

“aizņemšanās”, kas ir populāra arī publiskajās tiesībās, ir pieņemama un nepieciešama, bet saprātīgā un pamatojamā apmērā.

7. Un, visbeidzot, Satversmes tiesas kompetenci nedrīkst veidot, balstoties uz kazuistiku. Citiem vārdiem sakot – Satversmes tiesas kompetenci nevar veidot, lai risinātu konkrētajā brīdī pirmšķietami neatrisināmu strīdu.

Pieteicējs, Satversmes tiesa, zinātnieks: pieteikuma sagatavošana, iesniegšana un izskatīšana Satversmes tiesā

Ikvienam pieteicējam, kurš iesniedz pieteikumu Satversmes tiesā, ir konkrētas (subjektīvas) intereses, kuru apmierināšanai ir izvēlēta Satversmes tiesa.¹⁸ Vēršoties Satversmes tiesā, pieteicējs visupirms vēlas, lai tiktu ierosināta lieta un pēc tam taisīts labvēlīgs Satversmes tiesas spriedums. Satversmes tiesā ierosināto lietu statistika liecina, ka izteikti dominē tās lietas, kas ir ierosinātas pēc iesniegtajām konstitucionālajām sūdzībām: 2011. gadā no 21 ierosinātas lietas 12 ir ierosinātas pēc fizisko un juridisko personu saņemtajām konstitucionālajām sūdzībām,¹⁹ 2012. gadā 16 lietas no kopā 26 ierosinātām lietām²⁰ un 2013. gadā 13 no 21 ierosinātas lietas.²¹ Taču ierosināto lietu skaits neliecina par Satversmes tiesā iesniegto pieteikumu skaitu, jo personas ik gadu tiesā iesniedz vairākus simtus konstitucionālo sūdzību. Tas nozīmē, ka tikai retajam izdodas sasniegt mērķi – panākt lietas ierosināšanu. Kopumā aplūkojot statistiku par tām konstitucionālajām sūdzībām, kas iesniegtas no 2001. gada 1. jūlija (laiks, kad ieviests konstitucionālās sūdzības institūts) līdz 2014. gada aprīlim, secināms, ka veiksmīgi ir bijuši tikai 4,8% visu fizisko personu pieteikumu.²² Jāatzīst, ka šāda statistika neatpoguļo neko jaunu un nezināmu: pieteikumu atbirums visās konstitucionālajās tiesās ir ievērojams. Kā visai poētiski norādījis bijušais Bulgārijas Konstitucionālās tiesas priekšsēdētājs E. Tančevs, tad konstitucionālās tiesas valstīs, kurās pastāv konstitucionāla sūdzība, kļūst par “pažēlošanās jeb bēdu māju” (*house of sorrow*).²³ Un, tā kā lielais vairums pieteikumu tiek atzīti par neatbilstošiem likumā noteiktajām prasībām, tad šīs “bēdas” konstitucionālajā tiesā tikai palielinās.

¹⁸ Sikāk sk.: Rodiņa A. Konstitucionālās sūdzības teorija un prakse Latvijā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2009, 33.–38. lpp.

¹⁹ Pārskats par Satversmes tiesas darbu 2011. gadā, 2. punkts. Pieejams: http://www.satv.ties.gov.lv/user/uploads/ST_gada_parskats_2011_.pdf [aplūkots 2014. gada 1. jūlijā].

²⁰ Pārskats par Satversmes tiesas darbu 2012. gadā, 2. punkts. Pieejams: http://www.satv.ties.gov.lv/upload/Parskats%20ST_2012.pdf [aplūkots 2014. gada 1. jūlijā].

²¹ Pārskats par Satversmes tiesas darbu 2013. gadā, 2. punkts. Pieejams: http://www.satv.ties.gov.lv/upload/Parskats_2013.pdf [aplūkots 2014. gada 1. jūlijā].

²² Statistika (nav publicēts, pieejams Satversmes tiesā).

²³ Tanchev E. Theoretical and Practical Issues of Direct and Indirect Citizens Access to the Constitutional Court in Bulgarian and Comparative Prospective. In: Теоретические и практические аспекты, связанные с индивидуальной конституционной жалобой в европейской модели конституционного правосудия. Минск: Конституционный Суд Республики Беларусь, 2010, с. 73.

Satversmes tiesas likumam atbilstošu konstitucionālo sūdzību sagatavot nav vienkārši, un to izdarīt nav iespējams, izlasot Satversmes tiesas likumu. Lai pieteikums būtu veiksmīgs jeb tiktu ierosināta lieta, ir jāpārzina Satversmes tiesas un Satversmes tiesas kolēģiju (rīcības sēdes) prakse,²⁴ proti, pieteicējam ir jāpārzina katra pieteikuma elementa saturs. Un loģiski rodas jautājums – kur tad meklēt un atrast skaidrojumu šiem pieteikuma (lasīt – konstitucionālās sūdzības) elementiem? Satversmes tiesas mājaslapā ir izveidota sadaļa *Personas tiesības vērsties Satversmes tiesā*, kurā pēc būtības pārrakstītas Satversmes tiesas likuma normas.²⁵ Tādēļ jāatzīst, ka, izlasot šo materiālu, persona gudrāka netaps. Rūpīgs lasītājs atziņas par to, kā veidojams pieteikums Satversmes tiesā, proti, jaunākās Satversmes tiesas atziņas, var atrast Satversmes tiesas spriedumos (piemēram, kā noteikt termiņu konstitucionālās sūdzības iesniegšanai, nepastāvot tiesību aizsardzības līdzekļiem,²⁶ kā saprast jēdzienu “reālas un efektīvas iespējas aizsargāt aizskartās pamattiesības”²⁷) un Satversmes tiesas sagatavotajos ikgadējos pārskatos.²⁸ Bet – šie Satversmes tiesas pārskati neaptver Satversmes tiesas kolēģiju un rīcības sēdes praksi lietas ierosināšanas stadijā. Taču šī stadija ir visnozīmīgākā, jo ir izšķiroša pieteikuma iesniedzējam.²⁹ Tas nozīmē, ka personai ir jāturpina izziņāt un meklēt zinātnieku raksti, pētījumi, grāmatas, tiesu prakses apkopojumi, kas attiecas uz pieteikuma sagatavošanas prasībām. Atsevišķi raksti ir atrodamī Satversmes tiesas mājaslapā.³⁰ Diemžēl jāatzīst, ka attiecībā uz lietas ierosināšanas stadiju Latvijā nav veikts daudz pētījumu. Visnotaļ atbalstāma ir Satversmes tiesas iniciatīva rīkot zinātniskus seminārus par aktualitātēm. Piemēram, 2012. gada 7. decembrī Satversmes tiesā norisinājās konstitucionālo tiesību seminārs *Lietas ierosināšana Satversmes tiesā: aktuāli*

²⁴ Atbilstoši Satversmes tiesas likuma 20. panta pirmajai daļai lēmumu par lietas ierosināšanu pieņem vai nu Satversmes tiesas kolēģija, vai arī tiesneši rīcības sēdē. Satversmes tiesas likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 1996. 14. jūnijs, Nr. 103 (588).

²⁵ Personas tiesības vērsties Satversmes tiesā. Pieejams: <http://www.satv.tiesas.gov.lv/?lang=1&mid=17> [aplūkots 2014. gada 1. jūlijā].

²⁶ Par Civilprocesa likuma 567. panta trešās daļas, ciktāl tā neparedz zvērināta tiesu izpildītāja amata atlīdzības segšanu no valsts budžeta gadījumos, kad piedzinējs ir atbrīvots no sprieduma izpildes izdevumu samaksas, atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 107. pantam un Ministru kabineta 2011. gada 30. augusta noteikumu Nr. 670 “Noteikumi par izpildu darbību veikšanai nepieciešamo izdevumu apmēru un to maksāšanas kārtību” 8., 9., 10., 11. un 12. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 64. un 105. pantam: Satversmes tiesas 2013. gada 27. jūnija spriedums lietā Nr. 2012-22-0103. Latvijas Vēstnesis, 2013. 28. jūnijs, Nr. 123 (4929), secinājumu daļas 12. punkts; Par likuma “Par tiesu varu” 86. panta trešās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 102. pantam: Satversmes tiesas 2013. gada 10. maija spriedums lietā Nr. 2012-16-01. Latvijas Vēstnesis 2013. 13. maijs, Nr. 90 (4896), secinājumu daļas 22.–23. punkts.

²⁷ Par Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa 257. panta pirmās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 105. pantam: Satversmes tiesas 2013. gada 24. oktobra spriedums lietā Nr. 2012-23-01. Latvijas Vēstnesis, 2013. 25. oktobris, Nr. 209 (5015), secinājumu daļas 14. punkts.

²⁸ Pārskati par Satversmes tiesas darbu. Pieejams: <http://www.satv.tiesas.gov.lv/?lang=1&mid=58> [aplūkots 2014. gada 1. jūlijā].

²⁹ Atteikuma juridisko pamatojuma analīzi sk.: Rodiņa A., Amoliņa D. Lēmums par atteikšanos ierosināt lietu Satversmes tiesā: teorētiskie un praktiskie aspekti. Jurista Vārds, 2013. 2. jūlijs, Nr. 26 (777).

³⁰ Raksti un runas. Pieejams: <http://www.satv.tiesas.gov.lv/?lang=1&mid=24> [aplūkots 2014. gada 1. jūlijā].

*Satversmes tiesas procesa jautājumi.*³¹ Ļoti laba prakse ir Satversmes tiesas organizēto konferenču un semināru runu publicēšana īpašos krājumos.³²

Varētu teikt, ka ar juridiskiem jautājumiem, tai skaitā ar pieteikuma sagatavošanu Satversmes tiesai, ir jānodarbojas juristiem, kuriem “jāzina viss”, kas attiecas uz pieteikuma sagatavošanu. Prakse liecina, ka ne visi juristi, tai skaitā zvērīnāti advokāti, pārzina Satversmes tiesas procesu. Piemēram, Satversmes tiesa ir saņēmusi pat tādu zvērīnāta advokāta pieteikumu, kas neatbilda nevienai Satversmes tiesas likumā noteiktai konstitucionālās sūdzības prasībai!³³ Nevar aizmirst arī Augstākās tiesas visnotaļ interesantu iesniegto pieteikumu, kas izgāja pat ārpus Satversmes tiesas kompetences.³⁴ Šādi gadījumi liecina, ka akūti ir nepieciešama zinātnieku iesaistīšanās pieteikuma elementu analizē, kā arī Satversmes tiesas pieņemto lēmumu analizē lietas ierosināšanas stadijā. Raksta autorei ar laipnu bijušā Satversmes tiesas priekšsēdētāja G. Kūtra atļauju zinātniskiem mērķiem ir bijis iespējams iepazīties ar Satversmes tiesas kolēģijas un rīcības sēdes lēmumiem un arī pieteikumiem. Ļoti cerams, ka, turpinoties labi aizsāktajai sadarbībai ar Satversmes tiesu, raksta autorei būs iespējams arī turpmāk veikt pētniecību, jo Satversmes tiesas sadarbībai ar zinātniekiem lietas ierosināšanas stadijā paveras ļoti lielas iespējas vairāku apsvērumu dēļ.

Pirmkārt, Satversmes tiesas kolēģiju (arī rīcības sēdes) lēmumu analīze ir nepieciešama tādēļ, ka negatīviem lēmumiem ir ļoti būtiskas sekas: tiek izslēgta personas pamattiesību aizsardzība nacionālā līmenī. Turklāt lēmums ir arī nepārsūdzams. Tas nozīmē, ka personai ir jābūt pietiekami labi sagatavotai, pirms vērsties Satversmes tiesā, un zinātnieks ar savu darbību var pildīt sava veida izglītojošo funkciju.

Otrkārt, pētniecības iespējas ir akūtas arī tādēļ, ka Satversmes tiesas kolēģijas un rīcības sēdes negatīvie lēmumi netiek publiskoti. Tas nozīmē, ka jaunākās Satversmes tiesas kolēģijas atziņas, kas ir izšķirošas pieteikuma iesniedzējam, netiek novadītas līdz potenciālajiem interesentiem. Piemēram, kaut vai pagaidu noregulējuma izpratne un saturs pārsvarā ir atrodami Satversmes tiesas kolēģiju vai rīcības sēdes lēmumos, kas (ar dažiem izņēmumiem) nav publiskoti. Tagadējā Satversmes tiesas priekšsēdētāja A. Laviņa intervijā norādītais par spriedumu elektroniskas datubāzes veidošanu arī nenodrošinās kolēģiju un rīcības sēdes lēmumu pieejamību.³⁵ Un tas nozīmē, ka tieši zinātnieks ar saviem pētījumiem var pildīt informācijas “novadītāja

³¹ Āboltiņa: Satversmes tiesa uzstādījusi augstu taisnīguma un tiesu varas efektivitātes standartu. Pieejams: <http://www.diena.lv/latvija/viedokli/aboltina-satversmes-tiesa-uzstadijusi-augstu-taisniguma-un-tiesu-varas-efektivitates-standartu-13982346> [aplūkots 2014. gada 30. jūnijā].

³² Piemēram, Konstitucionālās tiesas loma konstitucionālo vērtību aizsardzībā. Tiesas pieteikums Satversmes tiesai. Satversmes tiesas 2010. un 2011. gada konferenču materiālu krājums. Rīga: Latvijas Republikas Satversmes tiesa, 2013.

³³ Pieteikums Nr. 94/2013 (nav publicēts, pieejams Satversmes tiesā); Par atteikšanos ierosināt lietu: Satversmes tiesas 1. kolēģijas 2013. gada 28. maija lēmums (nav publicēts, pieejams Satversmes tiesā).

³⁴ Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2013. gada 11. februāra lēmums lietā Nr. A420577912, SA-1/2013. Jurista Vārds, 2013. 19. februāris, Nr. 7 (758); sk. arī: Senāts aptur tiesvedību nepilsoņu referendumā lietā un vērsās Satversmes tiesā. Jurista Vārds, 2013. 19. februāris, Nr. 7 (758).

³⁵ Satversmes tiesu turpmāk vadīs Aldis Laviņš. Jurista Vārds, 2014. 13. maijs, Nr. 19 (821).

funkcijas”, aizpildot to trūkumu, ko rada publiski nepieejamie kolēģijas (ricības sēdes) nolēmumi, tādējādi kopumā padarot efektīvāku Satversmes tiesas procesu.

Treškārt, zinātniska analīze ir nepieciešama arī tādēļ, lai turpinātu diskutablas prakses (kolēģijas lēmumu un Satversmes tiesas spriedumu) analīzi. Autore jau ir izteikusi savu vērtējumu par termiņa tecējuma (saistībā ar aizskāruma rašanās brīdi) skaidrojumu, kas rodams Satversmes tiesas spriedumos.³⁶ Tāpat visai diskutabls ir jautājums par to, kad uzskatīt, ka pieteikumā juridiskais pamatojums ir acīmredzami nepietiekams prasījuma apmierināšanai. Piemēram, iepazīstoties ar Satversmes tiesā iesniegto pieteikumu Nr. 31/2014³⁷ un tam sekojošo 1. kolēģijas 2014. gada 7. aprīļa lēmumu par atteikšanos ierosināt lietu,³⁸ jautājums rodas par to, vai tiešām pieteikumā iekļautais juridiskais pamatojums par apstrīdēto Ministru kabineta noteikumu normu kā *ultra vires* bija tāds, kas pēc būtības līdzinās nullei, jo kolēģija secina, ka pieteikums attiecīgajā daļā neatbilst Satversmes tiesas likuma 18. panta pirmās daļas 4. punktam.³⁹ Turklāt šajā kolēģijas lēmumā atkārtota arī vienā Satversmes tiesas spriedumā iekļautā atziņa par to, ka, izvērtējot deleģējumu, vērā jāņem ne tikai konkrētā pilnvarojošā tiesību norma, bet gan visa likuma būtība un mērķi.⁴⁰ Kolēģijas lēmumā ar sprieduma palīdzību ir formulēta nozīmīga atziņa, kas būtu jāņem vērā ikvienam potenciālajam pieteicējam. Turpinot lasīt to pašu pieteikumu, varētu diskutēt, vai pieteikumā iekļautais juridiskais pamatojums arī par apstrīdēto tiesību normu neatbilstību Satversmes 90. pantam bija tāds, lai secinātu, ka tas neatbilst jau norādītajam Satversmes tiesas likuma 18. panta pirmās daļas 4. punktam. Lai arī varētu piekrist, ka pieteikumā Nr. 31/2014 nebija ideālistiski iekļauts juridiskais pamatojums, kas aptvertu visu Satversmes tiesas nolēmumos atrodamo atziņu analīzi, bet – vai tas bija tāds, lai kolēģija savu negatīvo lēmumu pamatotu ar Satversmes tiesas likuma 20. panta piektās daļas 3. punktu, nevis Satversmes tiesas likuma 20. panta 6. daļu?⁴¹

³⁶ Rodiņa A. Termiņš pieteikuma iesniegšanai Satversmes tiesā: aktuālākie jautājumi. Tiesību efektīvas piemērošanas problemātika. LU 72. zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2014, 319.–327. lpp.

³⁷ Pieteikumā apstrīdēts likuma *Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību* 2. pielikuma 2. panta 3. punkts un Ministru kabineta 2005. gada 8. novembra noteikumu Nr. 847 *Noteikumi par Latvijā kontrolējamajām narkotiskajām vielām, psihotropajām vielām un prekursoriem* 2.4. apakšpunkts jeb tiesību normas, kas ierobežo narkotisko vielu apriti un ir pamatā personas saukšanai pie kriminālatbildības.

³⁸ Pieteikums Nr. 31/2014 (nav publicēts, pieejams Satversmes tiesā); Par atteikšanos ierosināt lietu: Satversmes tiesas 2014. gada 7. aprīļa 1. kolēģijas lēmums (nav publicēts, pieejams Satversmes tiesā).

³⁹ Par atteikšanos ierosināt lietu: Satversmes tiesas 2014. gada 7. aprīļa 1. kolēģijas lēmums, 6.4. punkts (nav publicēts, pieejams Satversmes tiesā). Satversmes tiesas likuma 18. panta pirmās daļas 4. punkts noteic pienākumu pieteikumā iekļaut juridisko pamatojumu. Satversmes tiesas likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 1996. 14. jūnijs, Nr. 103 (588).

⁴⁰ Par Ministru kabineta 2007. gada 6. marta noteikumu Nr.173 “Transportlīdzekļu vadītāja kvalifikācijas iegūšanas, transportlīdzekļu vadīšanas tiesību iegūšanas un atjaunošanas kārtība un vadītāja apliecības izsniegšanas, apmaiņas un atjaunošanas kārtība” 40. punkta pirmā teikuma atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 64. pantam: Satversmes tiesas 2011. gada 11. janvāra spriedums lietā Nr. 2010-40-03. Latvijas Vēstnesis, 2011. 13. janvāris, Nr. 17 (4405), secinājumu daļas 10.4. punkts.

⁴¹ Satversmes tiesas likuma 20. panta piektās daļas 3. punkts dod tiesības atteikties ierosināt lietu, ja pieteikums neatbilst vispārējām vai speciālām pieteikuma noformēšanas prasībām, bet 20. panta

Neapšaubāmi, tiesību normas piemērošana ir sarežģīts process arī Satversmes tiesā. Ne velti A. Baraks ir norādījis, ka tas, kā tiesnesis piemēro tiesību normas, kas paredz pieeju tiesai, ir lakmusa tests tiesnesim.⁴² Un, iespējams, tieši tādēļ ir nepieciešams neatkarīgs skats no malas, ko var dot sistēmisks Satversmes tiesas prakses vērtējums. Tāpat analīze varētu veicināt vienotu Satversmes tiesas kolēģiju praksi. Autore jau iepriekš ir izteikusies, ka kolēģiju prakse lietas ierosināšanas stadijā nevar atšķirties.⁴³ Lai arī matemātika pati par sevi nepasaka neko, 2013. gadā Satversmes tiesas kolēģiju pieņemto lēmumu proporcija rāda, ka 2013. gadā 14 lietas ir ierosinājuši 1. kolēģija, bet 7 lietas – 2. kolēģija. Iespējams, ka visi “sliktie” pieteikumi ir nonākuši tieši 2. kolēģijā un tā ir tikai un vienīgi statistika, bet, iespējams, ka problēma ir skatāma savādākā griezumā.

Ceturtkārt, objektīva un neatkarīga zinātniska analīze varētu kļūdēt pēdējā laikā gan semināros, gan dažādās tikšanās reizēs dzirdētu Satversmes tiesas kolēģiju pieņemto lēmumu kritiku un neizpratni. Turklāt jāatgādina, ka lietas ierosināšanas stadijā tiek pieņemts procesuāls lēmums: ierosināt lietu vai nē. Šim procesuālajam lēmumam nav jāklūst par “it kā spriedumu”, kurā jau tiek ietverts normas konstitucionalitātes izvērtējums. Šāda funkcija kolēģijai nav deleģēta.

Piektkārt, neatkarīga zinātniska analīze var palīdzēt saglabāt augsto sabiedrības uzticību Satversmes tiesai. Satversmes tiesas priekšsēdētājs A. Laviņš ir teicis, ka tiesas reputācija ir atkarīga no tā, cik argumentēti un cik izsvērti ir Satversmes tiesas nolēmumi.⁴⁴ Lai arī var piekrist A. Laviņa teiktajam, tomēr vērā ņemamas ir arī A. Baraka atziņas, ka sabiedrības uzticību tiesām (kopumā) iespējams saglabāt, ja tiek ievēroti vairāki savstarpēji saistīti noteikumi.⁴⁵ Pirmkārt, tiesnesim ir jāzina savas tiesības un robežas. Otrkārt, tiesnesim ir jāatzīst savas kļūdas. Treškārt, rakstos un domās tiesnesim jādemonstrē pieticība un jāatsakās no augstprātības. Ceturtkārt, tiesnešiem jābūt godīgiem.

Zinātnieks un Satversmes tiesa: nākotnes perspektīvas

Maldīgs ir uzskats, ka Satversmes tiesā tiek risināti tikai un vienīgi konstitucionālo tiesību jautājumi. Strīdi, kas nonāk Satversmes tiesā, var skart pilnīgi visas juridiskās zinātnes apakšnozares, un tas nozīmē, ka ikviens zinātnieks var tikt iesaistīts Satversmes tiesas procesā. Piemēram, zinātnieks kā fiziska persona vai zinātniska institūcija kā juridiska persona Satversmes tiesas procesā var tikt iesaistīta kā

---

sestā daļa – ja konstitucionālā sūdzībā ietvertais juridiskais pamatojums ir acimredzami nepietiekams prasījuma apmierināšanai. Satversmes tiesas likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 1996. 14. jūnijs, Nr. 103 (588).

⁴² Barak A. *The Judge in a Democracy*. Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2006, p. 192.

⁴³ Rodiņa A., Amoliņa D. Lēmums par atteikšanos ierosināt lietu Satversmes tiesā: teorētiskie un praktiskie aspekti. *Jurista Vārds*, 2013. 2. jūlijs, Nr. 26 (777).

⁴⁴ Laviņš: no šīs dienas Muižniece zaudējusi Satversmes tiesas tiesneša amatu. Pieejams: <http://nra.lv/latvija/119724-lavins-no-sis-dienas-muizniece-zaudejusi-st-tiesas-tiesnesa-amatu.htm> [aplūkots 2014. gada 26. jūnijā].

⁴⁵ Barak A. *The Judge in a Democracy*. Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2006, p. 111–112.

pieaicinātā persona, kuras viedokļa uzklauššana var sekmēt vispusīgu un objektīvu lietas izskatīšanu.⁴⁶ Ieskiecējot Juridiskās fakultātes kā tradīcijām bagātākās augstākās izglītības iestādes juridiskās izglītības kvalitāti, Satversmes tiesas procesā kā pieaicinātās personas ir aicināti vairāki Juridiskās fakultātes mācībspēki.⁴⁷ Ņemot vērā Satversmes tiesas procesā piemēroto objektīvās izmeklēšanas principu, Satversmes tiesu sprieduma taisīšanas stadijā nesaista nedz pieteicēja, nedz arī atbildētāja un arī pieaicinātās personas viedoklis.⁴⁸ Tomēr konkrētu personu aicināšana izteikt viedokli nozīmē, ka šīs personas bauda autoritāti Satversmes tiesas acīs, un tam pamatā ir bijis arī veiktais pētnieciskais darbs.

Juridiskās fakultātes dekāne prof. K. Strada-Rozenberga ir norādījusi, ka jurista profesionālo sasniegumu lielākais novērtējums ir, ja to citē tiesas.⁴⁹ Neapšaubāmi, zinātnes atziņas ir nozīmīgas tiesību piemērošanā.⁵⁰ Un, neapšaubāmi, tieši Juridiskās fakultātes mācībspēku zinātniskā darba veikums ir arī Satversmes tiesas secinājumu pamatā. Īpaši izeļams monumentāls darbs, kas tapis nevis ar valsts atbalstu, bet gan Latvijas Universitātes atbalstu, ir Satversmes komentāri, kas izstrādāti prof. R. Baloža zinātniskā vadībā un kas atrodami gandrīz jebkurā Satversmes tiesas nolēmumā. Taču nevis nacionāla mēroga sasniegumi, bet gan sasniegumi starptautiskā līmenī ir izšķiroši zinātnieka zinātniskā darba vērtēšanā. Piemēram, Latvijas Zinātnes padomes eksperta tiesību piešķiršanas kārtība (4.1. punkts) paredz, ka zinātniekam eksperta tiesības piešķir, ja pretendents pēdējo triju gadu laikā ir bijis autors vismaz diviem anonīmi recenzētiem oriģināliem zinātniskiem rakstiem, kas pieejami starptautiskās zinātnisko publikāciju datubāzēs (*Thomson Reuters Web of Science, SCOPUS, ERIH, Engineering Village2* un īpašos gadījumos pēc Zinātniskās ekspertīzes komisijas atzinuma un padomes lēmuma).⁵¹ Arī Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes zinātnisko veikumu 2013. gadā *Technopolis Group* piesaistītie eksperti vērtēja, analizējot rakstu apjomu starptautiski citējamos zinātniskos izdevumos.⁵² Informatīvā ziņoju-

⁴⁶ Satversmes tiesas likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 1996. 14. jūnijs, Nr. 103 (588), 22. panta 3. daļa; Pastars E. Citu iesaistīto personu pieaicināšana Satversmes tiesas procesā. Jurista Vārds, 2007. 13. februāris, Nr. 7 (460); Emse-Jambuševa L. *Amicus curiae* institūts Latvijas tiesību sistēmā. Jurista Vārds, 2013. 14. maijs, Nr. 19 (770); Emse-Jambuševa L. Eksperta un institūcijas atzinuma došanai nošķiršana no *amicus curiae*. Jurista Vārds, 2013. 13. augusts, Nr. 33 (784).

⁴⁷ Aplūkojot 2013. gadā spēkā stājušos Satversmes tiesas spriedumus, redzams, ka savu viedokli kā pieaicinātās personas ir snieguši, piemēram, Juridiskās fakultātes lektore A. Kovaļevska, lektors *Dr. iur.* E. Kalniņš, lektors M. Krūmiņš, lektors L. Liepa, asoc. prof. *Dr. iur.* A. Kučs, docents *Dr. iur.* Aivars Lošmanis.

⁴⁸ Par Saeimas Prezidija 2000. gada 28. februāra "Noteikumu par kārtību, kādā no Saeimas budžeta kompensējami izdevumi, kas deputātam radušies, realizējot savas pilnvaras" 4., 5., 6., 7., 8. punkta un 9. punkta pirmā teikuma atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91. pantam: Satversmes tiesas 2002. gada 22. februāra spriedums lietā Nr. 2001-06-03. Latvijas Vēstnesis 2002. 26. februāris, Nr. 31 (2606), secinājumu daļas 2.3. punkts.

⁴⁹ Jurisprudence – aizmirsta pabērna lomā. Jurista Vārds, 2013. 2. aprīlis, Nr. 13 (764).

⁵⁰ Bordāns J. Tieslietu ministrijas sapnis par tiesisku valsti. Jurista Vārds, 2013. 12. novembris, Nr. 46 (797).

⁵¹ Latvijas Zinātnes padomes eksperta tiesību piešķiršanas kārtība. Apstiprināta ar LZP 30.03.2010. lēmumu Nr. 3-4-1. Pieejams: http://www.lzp.lv/index.php?option=com_content&task=view&id=235&Itemid=96 [aplūkots 2014. gada 1. jūlijā].

⁵² Latvia: Research Assessment Exercise. Panel Report: Social Sciences. Pieejams: http://izm.izm.gov.lv/upload_file/2014/29012014/1843_Final_Report_Panel_S_140115.2-70.pdf [aplūkots 2014. gada 1. jūlijā].

mā *Par zinātnes starptautisko izvērtējumu* konstatēts, ka Latvijas zinātne pārāk pievēršas nacionāla līmeņa jautājumiem, kas var būt arī nozīmīgi, tomēr starptautiskais un nacionālais redzējums esot jālidzsvaro, orientējoties uz starptautisko pētniecības kopieni, jo īpaši uz publikācijām starptautiskos recenzētos žurnālos angļu valodā.⁵³ Neapšaubot starptautiskā redzējuma nozīmi, tomēr jājautā – kuram gan vēl citam, ja ne Latvijas zinātniekiem, ir interese pētīt tiesību institūtus Latvijā? Kuram no citas valsts varētu būt interese un iespēja pētīt Satversmes tiesas procesu, tā atsevišķus elementus, galarezultātu? Tādēļ, analizējot starptautisko ekspertu secinājumus, prātā būtu paturama Ministru prezidentes L. Straujumas atziņa, ka nekādā ziņā nevar noniecināt tos zinātnes sasniegumus, kas vajadzīgi mums pašiem.⁵⁴ Arī Satversmes tiesas nolēmumu analīze visupirms ir vajadzīga mums pašiem.

Tiesas nolēmums ir “tiesneša balss”, ar kuru tiesnesis realizē savas funkcijas.⁵⁵ Viss, ko tiesnesis vēlas pateikt, ir jāpasaka nolēmumā, kurā iespējams iekļaut arī atbildi uz kritiku. Izskatot lietas un taisot tiesas nolēmumus, Satversmes tiesa jau rēķinās, ka tās nolēmumus vērtēs gan “tagadējie un nākotnes prāvnieki”, gan arī zinātnieki.⁵⁶ Prāvnieki meklēs atziņas, kuras iespējams izmantot citos strīdos. Zinātnieki, kā minimums, vēlas, lai katrs nākamais tiesas nolēmums atbilstu iepriekšējai tiesas praksei un doktrinālām jeb zinātnes atziņām. Zinātnieka uzdevums ir arī izskaidrot Satversmes tiesas nolēmumus: kolēģiju, rīcības sēžu lēmumus un arī Satversmes tiesas spriedumus un lēmumus par tiesvedības izbeigšanu. Proti, analīzei jāaptver kā materiālās, tā arī procesuālās tiesību normas. Var piekrist, ka zinātnieki atturas no pārāk lielas Satversmes tiesas nolēmumu kritikas. Tai pašā laikā jāatzīst, ka nereti zinātnieki ar “aizplīvurotiem vārdiem” mēdz norādīt uz kļūdām, neprecizitātēm, kas pieļautas praksē. Taču kā zinātnieks, tā arī Satversmes tiesa ir viens otram vajadzīgi. Šo saikni ļoti labi ir skaidrojis A. S. Svīts, sakot, ka zinātniekiem ir nepieciešami autoritatīvi tiesību normu skaidrotāji, bet tiesai nepieciešami zinātnieki, kas skaidro tās nolēmumus politiķiem, tiesnešiem, sabiedrībai un bieži vien arī pašiem konstitucionālo tiesu tiesnešiem.⁵⁷

Vislielākais ieguldījums konstitucionālās kontroles institūta attīstībā var būt tad, ja analīze tiek veikta, abstrahējoties no pušu argumentiem, interesēm un ietekmes, ja tā ir sistēmiska. Vai zinātniskās analīzes funkcijas spēs veikt Satversmes tiesā izveidotais Juridiskais departaments? Tas varētu veikt prakses apkopošanu, sistematizēšanu,

⁵³ Informatīvais ziņojums “Par zinātnes starptautisko izvērtējumu”. Pieejams: http://izm.izm.gov.lv/upload_file/2014/IZMzino_160114_Zizvertejums.pdf [aplūkots 2014. gada 1. jūlijā].

⁵⁴ *Es paskatījos zinātnes novērtējuma rezultātus, un man radās jautājums: viena lieta ir vērtējums pēc starptautiskiem kritērijiem, kas salikti dažādās tabulās, tai pašā laikā tas, kas vajadzīgs mūsu ražošanai, ir ne tik augsti novērtēts. Piemēram, Dobeles Augļkopības institūts, kurš devis pamatu mūsu augļkopības biznesa attīstībai, kas izstrādājis jaunu produktu veidus, kas ir vajadzīgi mūsu valstij. Varbūt tie nav pasaules mēroga sasniegumi, bet tie ir zinātnes sasniegumi, kas vajadzīgi mums pašiem. Mums uz vietas ir jāskatās pašiem, kādi ir sasniegtie rezultāti.* Latvijas Republikas Ministru prezidentes Laimdotas Straujumas uzruna. Zinātnes Vēstnesis, 2014. 22. aprīlis, Nr. 8 (466).

⁵⁵ Barak A. *The Judge in a Democracy*. Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2006, p. 205.

⁵⁶ Sweet A. S. *Governing with Judges. Constitutional Politics in Europe*. Oxford: Oxford University Press, 2000, p. 141.

⁵⁷ *Ibid.*, p. 148.

un departaments, visticamāk, tiks iesaistīts spriedumu sagatavošanā.⁵⁸ Bet – vai Juridiskais departaments spēs apmierināt plašākas sabiedrības intereses, aplūkojot analizējamās jautājumus, norobežojoties no pušu un pašas tiesas interesēm? Tikai neatkarīgam zinātniekam nevar būt citas intereses, izņemot abstraktas jeb sistēmiskas, zinātniskas intereses. Pat ja tās ir kritiskas. Un kritika, kā zināms, ir viens no attīstības neatņemamiem elementiem visām sabiedrībām. No kritikas nav jābaidās. Kritiķi ir “jāmīl”, jo tie dod iespēju augt. Demokrātijas pamatā ir tolerance, kas nozīmē citu rīcības un uzskatu cienīšanu.⁵⁹ Turklāt gan zinātnieki, gan arī tiesneši kļūdās. Nevienam nav jāiebarikādējas savos iepriekšējos secinājumos.⁶⁰ Ir jābūt sagatavotam atzīt savas kļūdas, tai skaitā arī zinātniekiem.

Kur rast šādus neatkarīgus pētniekus? Atbilde šķiet pavisam vienkārša – zinātniskās institūcijās. Taču zinātniskā neatkarība ir iespējama tikai tad, ja zinātniskā darbība tiek arī atbilstoši finansēta. Jau pieminētie eksperti, kas 2013. gadā veica starptautisko Latvijas zinātnisko institūciju vērtēšanu, ir norādījuši, ka zinātnes finansējums ir minimāls un problemātisks, un tas finansējums, kas pēdējos gados saņemts no ES struktūrfondiem, ir jāuzlūko kā atbalsts zinātnes attīstībai pārejas posmā, un to nevar uzskatīt par ilgtspējīgu risinājumu.⁶¹ Secinājums, kuram var tikai piekrist: katrai attīstītai valstij ir pastāvīgi jāfinansē sava zinātne!⁶² Nacionālajā attīstības plānā kā mērķis izvirzīts ieguldījumi pētniecībā un attīstībā 1,5% apmērā no iekšzemes kopprodukta 2020. gadā.⁶³ Tai pašā laikā jānorāda, ka 2012.–2013. gadā paredzētais finansējums bija tikai 0,6%.⁶⁴ Ar dažiem izņēmumiem pamatā Juridiskās fakultātes mācībspēku zinātniskais darbs tiek veikts ar minimālu valsts finansiālu atbalstu. Tādēļ pārāk optimistisks šķiet Nacionālajā attīstības plānā teiktais, ka *augstskolās būtiski pieaudzis to absolventu skaits, kas savu karjeru turpina zinātnē Latvijā*.⁶⁵ Un tādēļ arī Satversmes tiesas procesā var izveidoties visai interesanta situācija, kad atbildes raksta (Saeimas) gatavotājs vienlaikus tiek pieaicināts kā pieaicinātā persona, jo tiesas priekšsēdētājs nedomā, ka *mēs Latvijā varam būt pārāk bagāti ar zinātniekiem, kas konkrētajos jautājumos var paust savu viedokli*.⁶⁶

⁵⁸ Šāds secinājums izriet no intervijas ar Satversmes tiesas priekšsēdētāju A. Laviņu. Satversmes tiesu turpmāk vadīs Aldis Laviņš. Jurista Vārds, 2014. 13. maijs, Nr. 19 (821).

⁵⁹ Barak A. The Judge in a Democracy. Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2006, p. 63.

⁶⁰ *Ibid.*, p. 112.

⁶¹ Informatīvais ziņojums “Par zinātnes starptautisko izvērtējumu”. Pieejams: http://izm.izm.gov.lv/upload_file/2014/IZMzino_160114_Zizvertejums.pdf [aplūkots 2014. gada 26. jūnijā].

⁶² Informatīvais ziņojums “Par zinātnes starptautisko izvērtējumu”. Pieejams: http://izm.izm.gov.lv/upload_file/2014/IZMzino_160114_Zizvertejums.pdf [aplūkots 2014. gada 26. jūlijā]; LZA prezidenta Ojāra Spāriša ievadvārds LZA pavasara pilnsapulcē. Zinātnes Vēstnesis, 2014. 22. aprīlis, Nr. 8 (466).

⁶³ Latvijas Nacionālais attīstības plāns 2014.–2020. gadam: Latvijas Republikas Saeimas 2012. gada 20. decembra lēmums. Latvijas Vēstnesis, 2013. 9. janvāris, Nr. 6 (4812), 170. punkts.

⁶⁴ Latvijas Republikas Ministru prezidentes Laimdotas Straujumas uzruna. Zinātnes Vēstnesis, 2014. 22. aprīlis, Nr. 8 (466).

⁶⁵ Latvijas Nacionālais attīstības plāns 2014.–2020. gadam: Latvijas Republikas Saeimas 2012. gada 20. decembra lēmums. Latvijas Vēstnesis, 2013. 9. janvāris, Nr. 6 (4812), 22. punkts.

⁶⁶ 2012. gada 13. novembra tiesas sēdes stenogramma lietā Nr. 2012-03-01 “Par likuma “Par tautas nobalsošanu un likumu ierosināšanu” 11. panta pirmās daļas un 25. panta pirmās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1., 77. un 78. pantam”, 3. lpp. Pieejams: http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/Stenogramma_2012-03-01_13_novembris.pdf [aplūkots 2014. gada 26. jūnijā].

Jebkurš zinātnieks ir ideālists ar “degošām acīm”. Taču ideālisms ir arī gaistoša parādība, kad notiek saskare ar realitāti. Attīstība un kvalitatīvs galarezultāts ir iespējams tikai tad, ja to vēlas abas puses (lasīt – valsts un zinātnieks). Un ir jāsaprot, ka konstitucionālo tiesību veidošana Satversmes tiesā ir un būs nebeidzams process, kurā nebūs iespējams iztikt gan bez prāvniekiem, kas “atver likumu”, gan bez tiesas, kas izšķir strīdu, atdalot graudus no pelavām, un galu galā arī bez zinātniekiem, kas “aizslēdz likumu”.⁶⁷

Secinājumi

1. Realizējot konstitucionālā likumdevēja uzticēto pienākumu noteikt Satversmes tiesas kompetenci, likumdevēja pienākums ir ievērot principus, kas izriet no Satversmes un noteic Satversmes tiesas būtību, respektējot konstitucionālās kontroles teoriju, procesuālo regulējumu, īpaši rūpīgi izvērtējot lietderību. Politiski neieinteresēta zinātnieka uzdevums ir palīdzēt likumdevējam izšķirt visus par un pret, pieņemot izšķirīgu lēmumu Satversmes tiesas kompetences jautājuma risināšanā.
2. Lai sagatavotu Satversmes tiesas likumam atbilstošu konstitucionālo sūdzību, pieteicējam ir jāpārziņina katra pieteikuma elementa saturs, kas atklāts Satversmes tiesas spriedumos un kolēģiju (rīcības sēdes) lēmumos. Jaunākās Satversmes tiesas kolēģijas (rīcības sēdes) atziņas, kas ir izšķirošas pieteikuma iesniedzējam, netiek novadītas līdz potenciāliem pieteicējiem, jo negatīvie lēmumi netiek publiskoti. Satversmes tiesas sadarbība ar zinātniekiem lietas ierosināšanas stadijā ir nepieciešama, lai pildītu ne tikai izglītojošo un informācijas funkciju, skaidrojot pieņemtos nolēmumus. Sadarbība ir nepieciešama, lai turpinātu diskutablas prakses analīzi un palīdzētu noturēt augsto sabiedrības uzticību Satversmes tiesai.
3. Ņemot vērā Satversmes tiesas procesā piemēroto objektīvās izmeklēšanas principu, personu aicināšana izteikt viedokli nozīmē, ka šīs personas bauda autoritāti Satversmes tiesas acīs. Strīdi, kas nonāk Satversmes tiesā, var skart pilnīgi visas juridiskās zinātnes apakšnozares, un tas nozīmē, ka ikviens zinātnieks var tikt iesaistīts Satversmes tiesas procesā.
4. Juridiskās fakultātes mācībspēku zinātniskā darba veikums ir arī Satversmes tiesas secinājumu pamatā. Kaut arī sasniegumi starptautiskā līmenī ir izšķiroši zinātnieka darba vērtēšanā, tomēr tieši nacionālā līmeņa pētījumi ir nepieciešami tiesību institūtu izpratnes veicināšanā Latvijā.
5. Satversmes tiesas nolēmumus vērtē gan tagadējie un nākotnes prāvnieki, meklējot atziņas, ko varētu izmantot strīdos, gan arī zinātnieki, kuri, kā minimums, vēlas, lai katrs nākamais tiesas nolēmums atbilstu iepriekšējai tiesas praksei un doktrinālām atziņām.

⁶⁷ Sweet A. S. *Governing with Judges. Constitutional Politics in Europe*. Oxford: Oxford University Press, 2000, p. 150.

6. Vislielākais ieguldījums konstitucionālās kontroles institūta attīstībā var būt tad, ja Satversmes tiesas nolēmumu analīze tiek veikta, abstrahējoties no pušu argumentiem, interesēm un ietekmes, ja tā ir sistēmiska. Tikai neatkarīgam zinātniekam nav citu interešu, izņemot abstraktas, sistēmiskas jeb zinātniskas intereses. Neatkarīga zinātniska analīze ir akūta valsts nepieciešamība.
7. Konstitucionālo tiesību veidošana Satversmes tiesā ir un būs nebeidzams process, kurā iesaistītas gan puses, gan Satversmes tiesa, gan arī zinātnieki.

Pētījumu atbalsta Valsts pētījumu programma 2014.–2017. gadam “Tautsaimniecības transformācija, godra izaugsme, pārvaldība un tiesiskais ietvars valsts un sabiedrības ilgtspējīgai attīstībai – jaunas pieejas ilgtspējīgas zināšanu sabiedrības veidošanai”.

BIBLIOGRĀFIJA

- Āboltiņa: Satversmes tiesa uzstādījusi augstu taisnīguma un tiesu varas efektivitātes standartu. Pieejams: <http://www.diena.lv/latvija/viedokli/aboltina-satversmes-tiesa-uzstadijusi-augstu-taisniguma-un-tiesu-varas-efektivitates-standartu-13982346> [aplūkots 2014. gada 30. jūnijā].
- Barak A. *The Judge in a Democracy*. Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2006.
- Bordāns J. Tieslietu ministrijas sapnis par tiesisku valsti. *Jurista Vārds*, 2013. 12. novembris, Nr. 46 (797).
- Dubava I. Vai ir Jāpaplašina Satversmes tiesas kompetence. *Jurista Vārds*, 2013. 15. oktobris, Nr. 42 (793).
- Emse-Jambuševa L. *Amicus curiae* institūts Latvijas tiesību sistēmā. *Jurista Vārds*, 2013. 14. maijs, Nr. 19 (770).
- Emse-Jambuševa L. Eksperta un institūcijas atzinuma došanai nošķiršana no *amicus curiae*. *Jurista Vārds*, 2013. 13. augusts, Nr. 33 (784).
- For democracy through law – The Venice Commission of the Council of Europe. Pieejams: http://www.venice.coe.int/WebForms/pages/?p=01_Presentation [aplūkots 2014. gada 27. jūnijā].
- Juridiskā komisija vērtēs Tieslietu ministrijas priekšlikumus regulējumam par Saeimas deputāta zvēresta laušanu. Pieejams: <http://saeima.lv/lv/aktualitates/saeimas-zinas/21808-juridiska-komisija-vertes-tieslietu-ministrijas-priekslikumus-regulejumam-par-saeimas-deputata-zvere> [aplūkots 2014. gada 26. jūnijā].
- Jurisprudence – aizmirsta pabērna lomā. *Jurista Vārds*, 2013. 2. aprīlis, Nr. 13 (764).
- Kelsen H. *General Theory of Law and State*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1945.
- Kelsen H. *Introduction to the Problems of Legal Theory*. Oxford: Clarendon Press, 2002.
- Konstitucionālās tiesas loma konstitucionālo vērtību aizsardzībā. Tiesas pieteikums Satversmes tiesai. Satversmes tiesas 2010. un 2011. gada konferenču materiālu krājums. Rīga: Latvijas Republikas Satversmes tiesa, 2013.
- Konstitucionālo tiesību komisija. Viedoklis. Par Latvijas valsts konstitucionālajiem pamatiem un neaizskaramo Satversmes kodolu. Pieejams: http://www.president.lv/images/modules/items/PDF/17092012_Viedoklis_2.pdf

- Latvijas Republikas Ministru prezidentes Laimdotas Straujumas uzruna. *Zinātnes Vēstnesis*, 2014. 22. aprīlis, Nr. 8 (466).
- Laviņš: No šīs dienas Muižniece zaudējusi Satversmes tiesas tiesneša amatu. Pieejams: <http://nra.lv/latvija/119724-lavins-no-sis-dienas-muizniece-zaudejusi-st-tiesas-tiesnesa-amatu.htm> [aplūkots 2014. gada 26. jūnijā].
- LZA prezidenta Ojāra Spāriša ievadvārds LZA pavasara pilnsapulcē. *Zinātnes Vēstnesis*, 2014. 22. aprīlis, Nr. 8 (466).
- Par Valsts prezidenta funkcijām Latvijas parlamentārās demokrātijas sistēmas ietvaros. No: Valsts prezidenta Konstitucionālo tiesību komisija. *Viedokļi. 2008–2011*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011.
- Pastars E. Citu iesaistīto personu pieaicināšana Satversmes tiesas procesā. *Jurista Vārds*, 2007. 13. februāris, Nr. 7 (460).
- Rodiņa A. Konstitucionālās sūdzības teorija un prakse Latvijā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2009.
- Rodiņa A. Latvijas-Krievijas robežlīgums: vai to var vērtēt Satversmes tiesa. *Jurista Vārds*, 2005. 14. jūnijs, Nr. 22 (377).
- Rodiņa A. Termiņš pieteikuma iesniegšanai Satversmes tiesā: aktuālākie jautājumi. Tiesību efektīvas piemērošanas problemātika. LU 72. zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2014.
- Rodiņa A., Amoliņa D. Lēmums par atteikšanos ierosināt lietu Satversmes tiesā: teorētiskie un praktiskie aspekti. *Jurista Vārds*, 2013. 2. jūlijs, Nr. 26 (777).
- Rodiņa A., Spale A. Satversmes 85. panta komentārs. No: Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VI. Tiesa. VII nodaļa. Valsts kontrole. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskā vadībā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2013.
- Satversmes tiesu turpmāk vadīs Aldis Laviņš. *Jurista Vārds*, 2014. 13. maijs, Nr. 19 (821).
- Schwartz H. *The Struggle for Constitutional Justice in Post-Communist Europe*. Chicago and London: The University of Chicago Press, 2000.
- Senāts aptur tiesvedību nepilsoņu referendumā lietā un vēršas Satversmes tiesā. *Jurista Vārds*, 2013. 19. februāris, Nr. 7 (758).
- Sloga G. Juristi neatbalsta ST funkciju maiņu. *Diena*, 2006. 18. oktobris, Nr. 243 (4683).
- Sweet A. S. *Governing with Judges. Constitutional Politics in Europe*. Oxford: Oxford University Press, 2000.
- Tanchev E. Theoretical and Practical Issues of Direct and Indirect Citizens Access to the Constitutional Court in Bulgarian and Comparative Prospective. In: Теоретические и практические аспекты, связанные с индивидуальной конституционной жалобой в европейской модели конституционного правосудия. Минск: Конституционный Суд Республики Беларусь, 2010.

Normatīvie akti

- Satversmes tiesas likums: Latvijas Republikas likums. *Latvijas Vēstnesis*, 1996. 14. jūnijs, Nr. 103 (588).
- Zinātniskās darbības likums: Latvijas Republikas likums. *Latvijas Vēstnesis*, 2005. 5. maijs, Nr. 70 (3228).
- Latvijas Nacionālais attīstības plāns 2014.–2020. gadam: Latvijas Republikas Saeimas 2012. gada 20. decembra lēmums. *Latvijas Vēstnesis*, 2013. 9. janvāris, Nr. 6 (4812).

Juridiskās prakses materiāli

- Par Civilprocesa likuma 567. panta trešās daļas, ciktāl tā neparedz zvērināta tiesu izpildītāja amata atbildības segšanu no valsts budžeta gadījumos, kad piedzinējs ir atbrīvots no sprieduma izpildes izdevumu samaksas, atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 107. pantam un Ministru kabineta 2011. gada 30. augusta noteikumu Nr. 670 "Noteikumi par izpildu darbību veikšanai nepieciešamo izdevumu apmēru un to maksāšanas kārtību" 8., 9., 10., 11. un 12. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 64. un 105. pantam: Satversmes tiesas 2013. gada 27. jūnija spriedums lietā Nr. 2012-22-0103. Latvijas Vēstnesis, 2013. 28. jūnijs, Nr. 123 (4929).
- Par Civilprocesa likuma 82. panta piektās daļas un 453. panta otrās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91. un 92. pantam: Satversmes tiesas 2003. gada 27. jūnija spriedums lietā Nr. 2003-04-01. Latvijas Vēstnesis, 2003. 1. jūlijs, Nr. 97 (2862).
- Par Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa 257. panta pirmās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 105. pantam: Satversmes tiesas 2013. gada 24. oktobra spriedums lietā Nr. 2012-23-01. Latvijas Vēstnesis, 2013. 25. oktobris, Nr. 209 (5015).
- Par likuma "Par tiesu varu" 86. panta trešās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 102. pantam: Satversmes tiesas 2013. gada 10. maija spriedums lietā Nr. 2012-16-01. Latvijas Vēstnesis 2013. 13. maijs, Nr. 90 (4896).
- Par likuma "Par valsts budžetu 2011. gadam" apakšprogrammas 23.00.00 atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. pantam: Satversmes tiesas 2012. gada 3. februāra spriedums lietā Nr. 2011-11-01. Latvijas Vēstnesis, 2012. 7. februāris, Nr. 21 (4624).
- Par Ministru kabineta 2007. gada 6. marta noteikumu Nr. 173 "Transportlīdzekļu vadītāja kvalifikācijas iegūšanas, transportlīdzekļu vadīšanas tiesību iegūšanas un atjaunošanas kārtība un vadītāja apliecības izsniegšanas, apmaiņas un atjaunošanas kārtība" 40. punkta pirmā teikuma atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 64. pantam: Satversmes tiesas 2011. gada 11. janvāra spriedums lietā Nr. 2010-40-03. Latvijas Vēstnesis, 2011. 13. janvāris, Nr. 17 (4405).
- Par Saeimas Prezidija 2000. gada 28. februāra "Noteikumu par kārtību, kādā no Saeimas budžeta kompensējami izdevumi, kas deputātam radušies, realizējot savas pilnvaras" 4., 5., 6., 7., 8. punkta un 9. punkta pirmā teikuma atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91. pantam: Satversmes tiesas 2002. gada 22. februāra spriedums lietā Nr. 2001-06-03. Latvijas Vēstnesis 2002. 26. februāris, Nr. 31 (2606).
- Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2013. gada 11. februāra lēmums lietā Nr. A420577912, SA-1/2013. Jurista Vārds, 2013. 19. februāris, Nr. 7 (758).
- Par atteikšanos ierosināt lietu: Satversmes tiesas 2013. gada 28. maija 1. kolēģijas lēmums (nav publicēts, pieejams Satversmes tiesā).
- Par atteikšanos ierosināt lietu: Satversmes tiesas 2014. gada 7. aprīļa 1. kolēģijas lēmums (nav publicēts, pieejams Satversmes tiesā).
- Informatīvais ziņojums "Par zinātnes starptautisko izvērtējumu". Pieejams: http://izm.izm.gov.lv/upload_file/2014/IZMzino_160114_Zizvertejums.pdf [aplūkots 2014. gada 1. jūlijā].
- Latvijas Zinātnes padomes eksperta tiesību piešķiršanas kārtība. Apstiprināta ar LZP 30.03.2010. lēmumu Nr. 3-4-1. Pieejams: http://www.lzp.lv/index.php?option=com_content&task=view&id=235&Itemid=96 [aplūkots 2014. gada 1. jūlijā].
- Latvia: Research Assessment Exercise. Panel Report: Social Sciences. Pieejams: http://izm.izm.gov.lv/upload_file/2014/29012014/1843_Final_Report_Panel_S_140115.2-70.pdf [aplūkots 2014. gada 1. jūlijā].

- Latvijas Republikas 11. Saeimas Juridiskās komisijas 2014. gada 4. februāra sēdes protokols Nr. 238. Pieejams: <http://titania.saeima.lv/livs/saeimasnotikumi.nsf/0/9791B9B198B7C46AC2257C7000343B5A?OpenDocument&prevCat=11> [Juridisk%C4%81%20komisija [aplūkots 2014. gada 26. jūnijā].
- Latvijas Republikas 11. Saeimas pavasara sesijas desmitā sēde 2013. gada 30. maijā. Pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS11/saeimalivs11.nsf/0/9235B41F4295DDBDC2257B80003C9FEA?OpenDocument> [aplūkots 2014. gada 26. jūnijā].
- Latvijas Republikas 11. Saeimas rudens sesijas sestā sēde 2011. gada 3. novembrī. Pieejams: http://www.saeima.lv/lv/transcripts/view/88#LM0036_0101 [aplūkots 2014. gada 26. jūnijā].
- Likumprojekta grozījumi Latvijas Republikas Satversmē. Anotācija. Pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS11/SaeimaLIVS11.nsf/0/4AFE69771846E1CEC2257B6D00223F6B?OpenDocument> [aplūkots 2014. gada 26. jūnijā].
- Pārskaņi par Satversmes tiesas darbu. Pieejams: <http://www.satv.tiesa.gov.lv/?lang=1&mid=58> [aplūkots 2014. gada 1. jūlijā].
- Pārskats par Satversmes tiesas darbu 2011. gadā. Pieejams: http://www.satv.tiesa.gov.lv/user/uploads/ST_gada_parskats_2011_.pdf [aplūkots 2014. gada 1. jūlijā].
- Pārskats par Satversmes tiesas darbu 2012. gadā. Pieejams: http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/Parskats%20ST_2012.pdf [aplūkots 2014. gada 1. jūlijā].
- Pārskats par Satversmes tiesas darbu 2013. gadā. Pieejams: http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/Parskats_2013.pdf [aplūkots 2014. gada 1. jūlijā].
- Personas tiesības vērsties Satversmes tiesā. Pieejams: <http://www.satv.tiesa.gov.lv/?lang=1&mid=17> [aplūkots 2014. gada 1. jūlijā].
- Raksti un runas. Pieejams: <http://www.satv.tiesa.gov.lv/?lang=1&mid=24> [aplūkots 2014. gada 1. jūlijā].
2012. gada 13. novembra tiesas sēdes stenogramma lietā Nr. 2012-03-01 "Par likuma "Par tautas nobalsošanu un likumu ierosināšanu" 11. panta pirmās daļas un 25. panta pirmās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1., 77. un 78. pantam". Pieejams: http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/Stenogramma_2012-03-01_13_novembris.pdf [aplūkots 2014. gada 26. jūnijā].
- Pieteikums Nr. 31/2014 (nav publicēts, pieejams Satversmes tiesā).
- Pieteikums Nr. 94/2013 (nav publicēts, pieejams Satversmes tiesā).
- Statistika (nav publicēts, pieejams Satversmes tiesā).

INTERNATIONAL LAW SUB-SECTION

STARPTAUTISKO TIESĪBU APAKŠSEKCIJA

Edmunds Broks, Mg. iur.

University of Latvia, Latvia, Lect. / Latvijas Universitāte, Latvija, lekt.

PROTECTION OF INTERNATIONAL COMMUNITY INTERESTS IN THE LAW OF STATE RESPONSIBILITY

STARPTAUTISKĀS KOPIENAS INTEREŠU AIZSARDZĪBA VALSTS ATBILDĪBAS TIESĪBĀS

Anotācija

Raksts pievēršas jautājumam par to, kā valsts atbildības tiesības, kuras primāri ir orientētas uz valstu individuālo interešu aizsardzību, aizsargā valstu kopīgās intereses. Rakstā tiek analizēti četri tiesību institūti, kuri ir vērsti uz starptautiskās kopienas interešu aizsardzību: 1) objektīvā atbildība – saskaņā ar to valsts ir atbildīga par starptautisko tiesību pārkāpumu neatkarīgi no tā, vai kāda cita valsts ir cietusi pārkāpuma rezultātā; 2) tās valsts, kura nav cietusi, tiesības pieprasīt atbildību; 3) īpašais atbildības režīms, kas piemērojams nopietniem *jus cogens* normu pārkāpumiem; 4) pretpasākumi kopīgo interešu aizsardzībai. Lai gan šo institūtu daļēja iekļaušana Starptautisko tiesību komisijas pantos par valstu atbildību neliecina par radikālu starptautisko tiesību pārveidi atbilstoši publisko tiesību paradigmai, tā tomēr ir nozīmīga, jo nostiprina daudzpusēju attiecību lomu starptautiskajās tiesībās.

Atslēgvārdi: starptautiskās tiesības, valsts atbildība, starptautiskā kopiena, prasības par valsts atbildību, prasības starptautiskās kopienas vārdā.

Keywords: international law, state responsibility, international community, invocation of state responsibility, claims on behalf of international community.

Introduction

The concept of international community or society as *societas gentium* first entered legal discourse in the period between fifteenth to seventeenth centuries in

writings of such scholars as Vitoria, Svarez, Gentili and Grotius.¹ However, by beginning of the 21st century the use of the term has become all pervasive – statesmen make appeals to international community or claim to speak on its behalf, international conferences seek to protect its interests, the Statute of the International Criminal Court proclaims Court's jurisdiction over crimes which are “of concern to the international community as a whole”² and even the UN Security Council occasionally calls on “international community”.³ The International Court of Justice (ICJ) has likewise taken on the vocabulary: in *Legality of Nuclear Weapons*⁴, *Tehran Hostages*⁵ and *Barcelona Traction*⁶ – in all of these cases the Court refers to “international community”. The term also found its way into the Vienna Convention on the Law of Treaties⁷ as well as into the International Law Commission's (ILC's) 2001 Articles on State Responsibility⁸.

However, as it has been observed elsewhere, “invoking international community is a lot easier than defining it.”⁹ Indeed, the term has become so widely used that its meaning is presupposed to be self-evident. Yet the concept of international community is vague and therefore open to various interpretations. Even more importantly, the concept has much to do with power and legitimacy and thus is inevitably susceptible to misuse. Likewise, having an idea of an international community in itself may not necessarily be an outright positive development. Whenever a reference to international community is made (if, for instance, force is used on its behalf) a question arises – whose community is it? Who may speak and act on its behalf? Is it truly an *international* community (on guard of supranational interests) or rather an imperial project clothing power in a mantel of legitimacy?

One of the most predominant uses of the term in political, scholarly and judicial discourse refers to a sum of the main actors on international stage – states,

¹ Although scholars like Grotius spoke of *societas gentium* already in the 17th century, the term can hardly be applied to the 17th century world at large. As Abi-Saab notes in this regard: “Yet this universal community, embracing all humanity, was only a theoretical construct or explanation, a mental image, perceived as a philosophical proposition or a distant horizon, rather than as an existent reality.” See: Abi-Saab G. Whither the International Community? *European Journal of International Law*, (1998). Vol. 9, p. 250.

² Rome Statute of the International Criminal Court, 1998, July 17, UN Doc.A/CONF.183/9. 37 ILM 1002 (1998), Art. 5.

³ UN Security Council, resolution 1973 (2011) On the situation in the Libyan Arab Jamahiriya, 2011, March 17.

⁴ International Court of Justice, *Legality of the Treat or Use of Nuclear Weapons*, advisory opinion, I.C.J. Reports, 1996, p. 226.

⁵ Judgment of the International Court of Justice, *United States Diplomatic and Consular Staff in Tehran (USA v Iran)*, Judgment, I.C.J. Reports, 1980, p. 3.

⁶ Judgment of the International Court of Justice, *Barcelona Traction, Light and Power Company (Belgium v. Spain)*, I.C.J. Reports, 1970, p. 32, para. 33.

⁷ Vienna Convention on the Law of Treaties, 1969, May 23, UN Doc. A/Conf.39/27; 1155 UNTS 331.

⁸ International Law Commission, Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, 2001(A/56/10) (Articles on State Responsibility), Yearbook of the International Law Commission, 2001, Vol. II, Part 2, p. 26.

⁹ Govers A. *The Two Powers*. *Foreign Policy*, 2002. Vol. 132, p. 32.

international institutions and to lesser extent also other actors, such as international non-governmental organizations (NGOs). Thus “international community” is merely a convenient collective reference to all those who in varied degrees possess legal “personality” on international stage. Another frequent use of “international community” in contemporary discourse implies exclusively the community of states. This meaning of the term appears in the Vienna Convention on the Law of Treaties. Article 53 when defining a peremptory norm, explains that it is a norm that is recognized by the international community of *States* as a whole. Such use of “international community” although objectionable substantively since it ignores the reality of multitude of international actors, certainly has some validity in a sense that it refers to a relatively small group, thus fitting the sociological meaning of the concept.¹⁰ It is this use of the term that will be used in subsequent pages of this article. A third use of the term “international community” appears in scholarly discourse of the “universalist” or “Kantian” strand. Many authors argue that international community refers not only to states and international organizations, but encompasses the whole humanity, with individual as the genuine subject of the international community.¹¹

Besides semantics, the point of actual importance with regard to “international community” is that there are many vital interests of this community that require legal protection. International peace and security, protection of global environmental commons and protection of universally recognized human rights are only a few examples of such shared interests. When Russia annexed Crimea in March of 2014 it was not only Ukraine that was harmed. The UN General Assembly condemned Russia’s actions and called on all states not to recognize the referendum or modification of Ukraine’s borders through the threat or use of force.¹² Japan’s Ambassador to the UN noted that any attempt to change the *status quo* through force was a serious challenge to the international community, and no country should overlook such actions.¹³ The difficulty with protection of these interests is that international legal system is predominantly geared for protection of individual interests of states and therefore provides very few legal mechanisms for protection of shared interests.

The present article will proceed with assessment of four distinct elements in the law of state responsibility which to a greater or lesser extent were designed to protect interests of the international community. These elements are: 1) the so-called

¹⁰ In Western philosophical thought the concept of community was first developed by German sociologist Ferdinand Tönnies in 1887. In his famous work “*Gemeinschaft und Gesellschaft*” Tönnies proposed a distinction between community or *Gemeinschaft* – a small group that is characterised by a sense of togetherness and interdependence, such as family or neighbourhood, and between society or *Gesellschaft* – a larger group with a lesser perception of interconnectedness, such as a state. See Tönnies F. *Community and Society*. Devon: David & Charles, 2011.

¹¹ See: Allott P. *Reconstituting Humanity – New International Law*, *European Journal of International Law*, 1992. Vol. 2, p. 219; Cassese A. *The Human Dimension of International Law. Selected Papers*. Oxford: Oxford University Press, 2008.

¹² United Nations General Assembly, Resolution 68/262 on Territorial integrity of Ukraine, A/RES/68/262.

¹³ Records of Sixty-eighth General Assembly Plenary meeting, March 27, 2014, GA/11493. Available: www.un.org/News/Press/docs/2014/ga11493.doc.htm [last viewed 02.08.2014].

objective nature of state responsibility, i.e., an idea that state incurs international responsibility regardless of the fact whether the breach has caused injury to any state; 2) invocation of responsibility by a state other than the injured; 3) serious breaches of peremptory norms; and 4) countermeasures of general interest also referred to as solidarity measures.¹⁴

Objective responsibility

The traditional law of state responsibility is premised on what could be called a private law paradigm – a modality of legal relationship which is established exclusively between a state that performs a breach of international law and another state that is injured by that breach. In the private law paradigm responsibility is a bilateral matter between the wrongdoer and the injured – one that is based on reciprocity of individual rights and obligations.¹⁵ In this paradigm for a state to incur international responsibility, there must be an injury to subjective rights of another state and the injured state needs to invoke international responsibility of the state that performed the breach.¹⁶ This traditional law of state responsibility is reflected in the famous *Reparation for Injuries* judgment where the ICJ observed that: “only the party to whom an international obligation is due can bring a claim in respect of its breach.”¹⁷ The core purpose of this traditional approach is to protect subjective rights of states. Protection of the rule of law or objective legality only come as by-products of protection of subjective rights.

The ILC in the Articles on State Responsibility does away with this time-tested approach. In Articles 1 and 2 it defines the conditions for state responsibility. For a state to incur international responsibility, according to these articles, it must perform a breach of an obligation and that breach must be attributable to the state. As it becomes clear from the ILC's Commentary to Article 2 there are no further requirements.¹⁸ Thus, the ILC purposefully does not mention injury as a condition for responsibility. The ILC explains that breach and attribution are the only necessary conditions of responsibility and that “there is no exception to the principle stated

¹⁴ See: Koskenniemi M. Solidarity Measures: State Responsibility as a New International Order? In: *British Yearbook of International Law*, 2002. Vol. 2, 1, p. 337; Proukaki E. *The Problem of Enforcement of International Law. Countermeasures, the non-injured state and the idea of International Community*. New York: Routledge, 2010.

¹⁵ Aust H. *Complicity and the Law of State Responsibility*. Cambridge: Cambridge University Press, 2011, p. 13.

¹⁶ See: Stern B. A Plea for “Reconstruction” of International Responsibility Based on the Notion of Legal Injury. In: Ragazzi M. (ed.). *International Responsibility Today: Essays in Memory of Oscar Schachter*. Leiden: Nijhoff, 2005.

¹⁷ Judgment of the International Court of Justice, *Reparation for Injuries Suffered in the Service of the United Nations*, I.C.J. Reports, 1949, p. 174, para. 181–182.

¹⁸ International Law Commission, Draft articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, with commentaries, p. 36, para. 9. Available: http://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/9_6_2001.pdf [last viewed 14.07.2014].

in article 2¹⁹. The ILC reconfirms this point in commentary to article 31 when it discusses reparation. It notes that: “the general obligation of reparation arises automatically upon the commission of the internationally wrongful act and is not, as such, contingent upon a demand or protest by any state, even if the form which the reparation should take in the circumstances may depend on the response of the injured State or States.”²⁰

This approach has been sometimes referred to as “objective responsibility”.²¹ It is “objective” in a sense that the state that performs the breach is responsible irrespective of whether any other state or other international actor is injured by the breach. The breach itself is considered harmful to the international community which has a general interest in observance of law. It is within this meaning that responsibility becomes “objective” or automatic, even if it does not cause injury or is not invoked by anyone. Although it may appear as an insubstantial doctrinal detail, discarding the requirement of injury reorientates the law of state responsibility away from the private law paradigm towards protection of community interests.²² As a result of this shift, the emphasis of the law of state responsibility is no longer placed exclusively on protection of the injured state’s individual rights. Recognition of responsibility without injury acknowledges the interest of the whole international community in observance of international public order. As Pellet has pointed out:

*“a ‘reconceptualisation’ of the very notion of international responsibility, which, by the elimination of injury as a condition for its existence, finds itself ‘objectivised’, in the sense that, from a purely inter-state approach we have passed to a more ‘communitarian’ or ‘societal’ vision: responsibility exists in and of itself, independently of its effects.”*²³

Apart from conceptual importance, giving up injury as a condition for responsibility has also other, more specific consequences. If responsibility automatically results from a breach (as Articles 1 and 2 stipulate), that implies that commission of a breach also automatically results in the duty of continued performance, cessation, non-repetition and reparation even if the injured state has not invoked the responsibility. This again constitutes a significant development towards protection of community interests. The fact that the responsible state is automatically under a duty of cessation, non-repetition and reparation places an additional onus on the responsible state. If the obligation breached is owed to international community as a whole, then performance of these new obligations (i.e., secondary obligations which result from the breach) may be demanded not only by the directly injured state but

¹⁹ International Law Commission, Draft articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, with commentaries, p. 36, para. 9. Available: http://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/9_6_2001.pdf [last viewed 14.07.2014].

²⁰ *Ibid.*, p. 91, para. 4.

²¹ Crawford J. *State Responsibility, The General Part*. Cambridge: Cambridge University Press, 2013, p. 60.

²² See: Stern, *supra* 16, p. 193.

²³ Pellet A. Remarques sur une révolution inachevée – Le projet de la C.D.I. sur la responsabilité des États. *Annuaire français de droit international*, 1996, p. 4.

by any member of the international community. For instance, a state that performs an act of aggression towards another state, in accordance with the Articles on State Responsibility, is automatically under an obligation to cease the breach and to provide reparation. The objective nature of responsibility means that the responsible state incurs these secondary obligations regardless whether the directly injured state invokes the responsibility. Existence of these secondary obligations is given meaning by allowing the possibility for other states to claim responsibility from the wrongdoing state, not because they are injured, but because they protect an interest of the whole international community in preservation of international peace and security. Thus objective nature of responsibility is a conceptual foundation that justifies invocation of responsibility by states that have not been directly injured and allows them to invoke responsibility with a purpose to protect community interests.

Invocation of state responsibility to protect community interests

Whether it is international peace and security, protection of global environmental commons (such as the high seas, International Seabed Area, ozone layer or global climate²⁴), prosecution of perpetrators of genocide or protection of universally recognized human rights – all of these community interests need legal protection which may be enforced by means of invoking state responsibility. Invocation of state responsibility is relatively straightforward in cases where one state breaches an obligation that is owed to another state thus causing an injury.²⁵ The injured state may institute proceedings in a court or tribunal (if there is one with appropriate jurisdiction). This modality of legal relationship is based on the private law paradigm, where the injured state protects its own rights, similarly to a private contractor enforcing a contract against a defaulting contractual partner. In the Articles on State Responsibility this private law inspired modality of legal relationship is reflected in Article 42.

To spell out the details, Article 42 distinguishes three cases in which a state will be considered as injured. Firstly, it is the situation mentioned above, where a breached obligation is owed to another state individually. For example, if a state

---

²⁴ These interests are protected, respectively, by the United Nations Convention on the Law of the Sea, 1982, December 10, 1833 UNTS 3; 21 ILM 1261 (1982); Convention for the Protection of the Ozone Layer, March 1985, 22, 1513 UNTS 323; 26 ILM 1529 (1987); United Nations Framework Convention on Climate Change, 1992, May 9, 1771 UNTS 107; 31 ILM 849 (1992).

²⁵ In legal literature the term “injury” is often employed as a synonym to “damage”. Both terms may refer to material as well as moral harm that is caused by a breach of a legal norm. Various authors attribute various shades to each of the terms, however, the gist of the difference seems to be in the fact that “injury” is employed in a broader sense which includes also the so-called “legal injury”, i.e., harm that arises from the very fact that a legal norm has been breached. An example of “legal injury” would be a case where one state violates a peremptory norm such as prohibition of use of force. The state against which the force is used will be materially injured, whereas all other states of the international community will suffer only “legal injury” because a norm that is fundamental for the whole international community has been violated. See: Stern B. A Plea for “Reconstruction” of International Responsibility Based on the Notion of Legal Injury. In: Ragazzi M. (ed.). *International Responsibility Today: Essays in Memory of Oscar Schachter*. Leiden: Nijhoff, 2005.

breaches a bilateral treaty, the other state will be entitled to invoke responsibility as the injured state. Secondly, a state may invoke responsibility as the injured state, if the breached obligation is owed to a group of states or even to the whole international community, and the particular state is *especially affected*. For example, if a state party to the 1972 London Dumping Convention²⁶ discharges oil from an oil platform in contravention of the Convention, it will breach an obligation owed to all the other states parties. However, only the state at whose shores the oil will be washed up will be regarded as specially affected and therefore entitled to invoke responsibility as the injured state. The third instance when a state will be regarded as injured is when the so called interdependent obligations are breached. These are “all or nothing” obligations – their observance makes sense only if all other parties equally observe them. A classic example of an interdependent obligation is Article 4 of the 1959 Antarctic treaty under which all states parties undertake an obligation not to make sovereignty claims over the unclaimed territories of the Antarctica.²⁷ If any state party would make such claims, all other states parties would be regarded as injured in accordance with Article 42 and thus entitled to invoke responsibility.

However, invocation of responsibility becomes rather more problematic if the breach does not result in injury to any particular state, but nonetheless infringes a norm that protects interests of the international community as a whole. Existence of such obligations – obligations *erga omnes*, since they were first pronounced by the ICJ in its *Barcelona Traction* judgment seem to have become undisputed. As the ICJ noted already in *Barcelona Traction*: “[i]n view of the importance of the rights involved, all States can be held to have a legal interest in their protection”²⁸. For instance, if Syria commits war crimes and crimes against humanity against its own people, or Japan violates international rules on whaling, or North Korea does not comply with a binding decision of the UN Security Council – in all of these cases there will be no one particular state whose individual rights are violated by these breaches of international law. However, these violations are obviously harmful to common interests of the international community as a whole. In these cases invocation of responsibility by the injured state, as it is formulated in Article 42, will not be of any avail, as there will be no injured state. As a result, obligations which are of fundamental importance to the international community (e.g., to protect international peace and security, environment of the high seas or human rights) will remain purely declaratory, because their breach would not entitle any other state to bring an international claim.

Likewise interests of the international community may be adversely affected when an obligation owed to international community as a whole is breached and

²⁶ Convention on the Prevention of Marine Pollution by Dumping of Wastes and Other Matter, London, 1972, December 29, 1046 UNTS 120, 11 ILM 1294 (1972).

²⁷ Antarctic Treaty, Washington, 1959, December 1, 402 UNTS 71 / 19 ILM 860 (1980).

²⁸ Judgment of the International Court of Justice, *Barcelona Traction, Light and Power Company, (Belgium v. Spain)* Judgment, I.C.J. Reports 1970, p. 32, para. 33. Note that in the more recent *Belgium v. Senegal* judgment the ICJ referred simply to “common interest”. See: Judgment of the International Court of Justice: *Questions Relating to the Obligation to Prosecute or Extradite (Belgium v. Senegal)*, Merits, Judgement of 20 July 2012, I.C.J. Reports, 2012, para. 68.

there is an injured state, but the injured state does not invoke responsibility. This again is detrimental to the rule of law and the whole legal system as such, as any breach that is not followed by invocation of responsibility reduces the authority of law which is an important community interest in its own right. Therefore, it is imperative that the legal system provides mechanisms which protect both individual interests of states and wider interests of the whole international community. To achieve this, it is necessary that the right to invoke responsibility is not limited only to the injured state.

Invocation by a state other than the injured

In the Articles on State Responsibility a mechanism which allows invocation of responsibility also by a non-injured state is embodied in Article 48. The Article provides that whenever an obligation, that is owed to a group of states or to international community as a whole is infringed, not only the injured state, but any state is entitled to invoke responsibility of the state that performed the breach. As the ILC points out in the commentary to Article 48, a state invoking responsibility in accordance with this article “is acting not in its individual capacity by reason of having suffered injury but in its capacity as a member of a group of States to which obligation is owed, or indeed as a member of the international community as a whole.”²⁹ This right of invocation is particularly important with regard to peremptory norms, such as prohibition of aggression, prohibition of genocide or protection of the fundamental human rights, which embody the most essential interests and values of the international community. As all obligations under peremptory norms are owed to international community as a whole³⁰, any state in principle may invoke responsibility of the wrongdoing state.

Judicial practice of claims by non-injured states is rather limited. The ILC in its Commentary is able to point out only two historic precedents – *S. S. Wimbledon*³¹ and the *South West Africa* cases³². In 2012 the ICJ delivered a judgment in the *Questions relating to the Obligation to Prosecute or Extradite*³³ which could be added to the above list. In that case Belgium claimed that Senegal has an obligation to extradite former Chadian President under the 1984 Torture Convention.³⁴ More specifically Belgium argued that it is entitled to claim extradition as a specially interested state,

²⁹ *Supra* 18, p. 126, para.1.

³⁰ See: Abi-Saab G. The Uses of Article 19. *European Journal of International Law*, 1999. Vol. 10, p. 339.

³¹ Judgment of the Permanent Court of International Justice, *S.S. “Wimbledon”*, 1923, P.C.I.J., Series A, No. 1, p. 15, at p. 30.

³² Judgment of the International Court of Justice, *South West Africa*, Preliminary Objections, I.C.J. Reports, 1962, p. 319; *South West Africa*, Second Phase, Judgment I.C.J. Reports, 1966, p. 6. The ILC specifically points out that with Article 48 it intends to depart from the faulty conclusions established by the ICJ in the *South West Africa* cases, see *supra* 18, commentary to Article 48.

³³ Judgment of the International Court of Justice, *Questions Relating to the Obligation to Prosecute or Extradite (Belgium v. Senegal)*, judgment of July 20, 2012, I.C.J. Reports, 2012, p. 422

³⁴ Convention Against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, 1984, December 19, UNTS Vol. 1465, p. 85.

because it had previously instituted criminal proceedings and made an extradition request. In other words, it regarded itself as the injured state in accordance with Article 42 of the Articles on State Responsibility. The ICJ acknowledged Belgium's right to claim extradition, but instead of regarding it as injured within the meaning of Article 42, it found that the obligation to extradite under the 1984 Torture Convention was an obligation *erga omnes partes* and that Belgium, being party to the Convention, was entitled to bring a claim for protection of collective interest.³⁵ The Court did not refer to Article 48 of the Articles on State Responsibility, but the essence of the rule that it applied clearly mirrors the norm included in that Article.

The *Armed Activities on the Territory of the Congo (DRC v Uganda)* is another ICJ case in which invocation by a state other than an injured was at issue. The Court dismissed the second claim of Uganda in relation to abuse of unidentified persons by DRC soldiers at the Ndjili International Airport, since it could not establish whether they were Ugandan nationals (and therefore Uganda could not claim diplomatic protection). However, judge Simma in his separate opinion argued that the Court ought have considered the claim not on the grounds of diplomatic protection (as Uganda argued), but as one brought in accordance with Article 48 of the Articles on State Responsibility, i.e., as a claim for protection of community interests, to which arguably the requirement of nationality of claims is not applicable.³⁶

More recently, in 2014, the ICJ rendered a further judgement in which it recognized the right of non-injured states to invoke responsibility. The *Whaling in the Antarctic (Australia v. Japan)* case³⁷ presents a model example of invocation of responsibility for protection of community interests. In this case Australia brought a claim against Japan for violation of the International Convention for the Regulation of Whaling.³⁸ At the core of the dispute was Article 8 of the Whaling Convention which allows killing of whales for scientific purposes. Australia claimed that Japan misuses this provision to disguise commercial whaling and thereby breaches several provisions of the Convention. The Court agreed with all claims put forward by Australia. Importantly, Japan's obligations under the Whaling Convention were *erga omnes partes* i.e., owed all other states parties to the Convention, including Australia. Although Australia was not specially affected by the breach (it therefore would not qualify as the injured state in accordance with Article 42), Japan did not even argue admissibility on the grounds that Australia as non-injured state has no right to

³⁵ Convention Against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, 1984, December 19, UNTS Vol. 1465, p. 85, para. 69.

³⁶ Judgment of the International Court of Justice, *Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda)*, Judgment, I.C.J. Reports, 2005, p. 168. Separate opinion of judge Simma. Available: <http://www.icj-cij.org/docket/files/116/10467.pdf> [last viewed 08.08.2014]. With regard to non-applicability of the requirement of nationality of claims see: Gaja, G. States Having an Interest in Compliance with the Obligation Breached. In: *The Law of International Responsibility*. Crawford J., Pellet A., Olleson S. (eds.). Oxford: Oxford University Press, 2010, p. 963.

³⁷ Judgment of the International Court of Justice, *Whaling in the Antarctic (Australia v. Japan: New Zealand intervening)* Judgment of 2014, March 31. Available: <http://www.icj-cij.org/docket/index.php?p1=3&p2=1&case=148&code=aj&p3=4> [last viewed 08.08.2014].

³⁸ International Convention for the Regulation of Whaling, 1946, December 2, 161 UNTS 72.

invoke responsibility. Thus, the judgment seems to demonstrate that the ICJ as well as the states involved in the dispute accepted the validity of the rules contained in Article 48 and regarded them as a reflection of the existing state of customary law.

These developments in *Belgium v Senegal*, *DRC v Uganda* and *Australia v Japan* are significant as at the time of the adoption of the Articles on State Responsibility the ILC itself admitted that Article 48 involves 'a measure of progressive development', thus acknowledging that it may lack quality of a customary rule.³⁹ These judgments provide strong grounds for argument that the right of non-injured states to claim responsibility for protection of community interests (where *erga omnes* or *erga omnes partes* obligations are breached) has now acquired the status of customary rules.

Serious breaches of peremptory norms

A further way how the Articles on State Responsibility attempt to foster interests of the international community is by providing for special consequences for serious breaches of obligations under peremptory norms. The ILC long intended to discern between ordinary breaches and international crimes.⁴⁰ However, the proposals of the 1996 draft Articles, with Article 19 on international crimes as one of the central norms, did not meet with approval of states. As a result, the ILC consented to give up the idea. A faint reflection of that idea, however, survived in a form of serious breaches under peremptory norms in Articles 40 and 41 of the Articles on State Responsibility.

Peremptory norms (or *jus cogens*) which may also be labelled as public interest norms or communitarian norms obviously have much to do with protection of interests of the international community. The peremptory norms by definition are norms that are accepted by the whole international community – their function to protect fundamental interests and values of that community. Prohibition of genocide, use of force, slavery, apartheid as well as crimes against humanity and right to self-determination of colonial peoples are among the norms the peremptory nature of which seems to be undisputed.⁴¹

The importance of peremptory norms is reflected in the fact that special consequences are attached to serious breaches of these norms. These consequences are

³⁹ The ILC in the Commentary to the Article 48 admitted that the Article involves 'a measure of progressive development', thus acknowledging that it may lack quality of a customary rule, see ILC Commentary *supra* 18, p. 127, para. 12.

⁴⁰ Tomuschat C. International Crimes by States: An Endangered Species? In: Wellens K. (ed.). International Law: Theory and Practice, Essays in Honour of Eric Suy. Hague: Kluwer Law International, 1998, p. 253; Bowett D. Crimes of State and the 1996 Report of the International Law Commission on State Responsibility. European Journal of International Law, 1998. Vol. 9, p. 163.

⁴¹ Among the multitude of publications on the topic see: Orakhelashvili A. Peremptory Norms in International Law. Oxford: Oxford University Press, 2006; de Hoogh A. The Relationship between *Jus Cogens*, Obligations *Erga Omnes* and International Crimes: Peremptory Norms in Perspective. 41 Austrian Journal of Public International Law, (1991), p. 183; Tomuschat C. International Law Ensuring the Survival of Mankind on the Eve of a New Century. General Course on Public International Law, 281 *Recueil des Cours* (1999), p. 81.

laid out in Article 41 of the Articles on State Responsibility. Interestingly enough, these consequences do not take a form of special or aggravated obligations of the responsible state and do not provide for any punitive elements. Instead, Article 41 is formulated in terms of other states' obligations. There are three obligations: obligation of cooperation to bring the breach to an end; the obligation of non-recognition of the unlawful situation; and the obligation not to render aid or assistance in maintaining the unlawful situation.⁴² Compared to what the ILC had envisaged as consequences of international crimes in earlier versions of the Articles (in particular sanctions and punitive measures), the final version of Article 41 in terms of community interest protection seems somewhat half-hearted.

Initially, Crawford as Special Rapporteur on state responsibility had proposed an idea of aggravated damages, i.e., that in calculation of damages the gravity of the breach would be taken into account.⁴³ By this proposal Crawford aimed to retain at least some punitive element that would apply to "serious breaches". The proposal, however, proved controversial and was subsequently dropped from the Articles. Instead, a further limitation on the consequences of breaches of peremptory norms was adopted in the final version of the Articles – namely, that these breaches have to be "serious". It is insufficient that a *jus cogens* norm is breached for the special consequences to apply – the breach has to involve gross or systematic failure to perform the obligation.⁴⁴

This specific requirement is contentious and it seems to have no basis in state practice, nor in scholarly opinions. It is difficult to imagine a situation where genocide, crimes against humanity or apartheid could be considered as "not serious". The primary norms prohibiting these actions already presuppose severe gravity and systemic quality of the conduct. The reason for inclusion of this additional criteria very likely has more to do with pleasing anxious state representatives than with codification of existing custom or progressive development. As a result, the consequences of serious breaches of peremptory norms as defined in Article 41 are a far cry from what the ILC initially intended. These consequences, as the *Wall* advisory opinion demonstrates⁴⁵, do have a potential to contribute to protection of community interests since they acknowledge distinction between ordinary breaches and breaches that concern fundamental interests of the international community. However, it must also be acknowledged, that this contribution is a very modest one.

---

⁴² In the *Wall* advisory opinion the ICJ formulated Israel's obligations in terms very similar to Article 41, see International Court of Justice advisory opinion *Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory*, 2004, July 9, 43 International Legal Materials (2004) p. 1053.

⁴³ Third Report on State Responsibility by Mr. James Crawford, Special Rapporteur, UN Doc 2000, A/CN.4/507/ Add. 4, para. 407.

⁴⁴ Article 40 (2) of the 2001 Articles on State Responsibility. The Commentary to the article indicates that such factors as intent to violate the respective norm and scope of damage, including number of victims, are factors to be taken into account in determining whether the breach is "serious". See Commentary to article 40, *supra* 18, para. 8.

⁴⁵ See International Court of Justice advisory opinion *Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory*, 2004, July 9, 43 International Legal Materials (2004), p. 1053.

Countermeasures of general interest

The last notion that deals with protection of the international community interests in the Articles on State Responsibility is the notion of countermeasures of general interest. Countermeasures of general interest (or countermeasures by non-injured states) played an important role in the ILC's design for protection to community interests in the 1996 draft of the Articles. In accordance with the 1996 version of the Articles, if an international crime had been committed, all states were regarded as injured.⁴⁶ Consequently, as countermeasures are defined in terms of a right of an injured state, all states (being injured) were entitled to resort to countermeasures, whenever an international crime had been committed. As already noted, in the 2001 version of the Articles the notion of international crimes was dropped. As a result, only the directly injured states retained the right to resort to countermeasures.

However, in the final version of 2001 Articles in chapter II on countermeasures the ILC nonetheless included Article 54 with an ambivalent statement that all other states (those not directly injured) may resort to *lawful* measures to ensure cessation of the wrongful act. Whether this means that also non-injured states may resort to countermeasures when an *erga omnes* obligation has been breached remains a contested topic. In the commentary to Article 54 the ILC after examining state practice on countermeasures of general interest concludes that the practice remains "limited and rather embryonic".⁴⁷ From that the ILC goes on to conclude that "the current state of international law on countermeasures taken in the general or collective interest is uncertain" and that therefore "at present there appears to be no clearly recognized entitlement [...] to take countermeasures in the collective interest."⁴⁸ On the basis of this conclusion the ILC felt that it would be best neither to approve nor disapprove the existence of customary rule allowing countermeasures by a state other than an injured. Therefore, Article 54 speaks only of *lawful measures* taken by other states (known also as retorsions – acts that are unfriendly, but not wrongful). Such wording seems to exclude countermeasures, which by definition are wrongful, but excused, as they are a response to a previous wrongful act of another state. Thus the ILC for the time being opted to leave the matter unresolved.

The ILC's handling of this issue has been criticized. Some authors argue that state practice on countermeasures of general interest is neither limited, nor embryonic.⁴⁹ For instance, Proukaki points out about thirty examples of countermeasures

⁴⁶ See Article 40 of the Draft Articles adopted by the International Law Commission, Report of the International Law Commission on the Work of its Forty-Eighth Session, 1996, Supplement No. 10, UN Doc. A/51/10, at 131.

⁴⁷ See Commentary to Article 40, *supra* 40, para. 8.

⁴⁸ *Ibid.*

⁴⁹ See: Dawidowicz M. Public Law Enforcement without Public Law Safeguards? An Analysis of State Practice on Third-Party Countermeasures and their Relationship to the UN Security Council. *British Yearbook of International Law*, 2006, p. 333; Proukaki E. *The Problem of Enforcement of International Law*. Abingdon: Routledge, 2010; see also de Guttry A. Some Recent Cases of Unilateral Countermeasures and the Problem of Their Lawfulness in International Law. *Irish Yearbook of International Law*, (1986–1987). Vol. 7, p. 169.

by non injured states (in contrast, the ILC's commentary mentions only eight instances), whereas Alland rightly indicates that with regard to other norms codified in the Articles the ILC has arrived to a conclusion that a customary rule exists on a basis of even fewer examples of state practice.⁵⁰ The recent sanctions by United States, the EU and other members of international community against Russia in response to Russia's annexation of the Crimea and instigation of unrest in eastern Ukraine only add to this list, indicating that states regard themselves as entitled to resort to countermeasures of general interest.

However, policy considerations seem to be equally important for the ILC's decision to leave out countermeasures of general interest from the Articles on State Responsibility. To put it simply, countermeasures as such (even when taken by the injured state) are widely regarded as "bad". They are manifestations of primitiveness of international law, "mechanisms of private justice that find their *raison d'être* in the failure of institutions"⁵¹ which offer no better solution than eye for an eye as the basic principle for settling disputes. In absence of institutional mechanisms for determining whether a breach of an *erga omnes* obligation has been committed, decision whether to resort to countermeasures is left for self-assessment of each state leading to "decentralized policing of an international *ordre public*"⁵². This, in turn, makes countermeasures very susceptible to abuse by powerful states. Likewise, countermeasures may also lead to escalation of conflict rather than promote a settlement.

In light of the above considerations the ILC had a difficult choice to make. On the one hand, there is the subjectivism of self-assessment, risk of abuse and escalation of conflict. On the other hand, it clearly seems unacceptable that a state would breach a peremptory norm and there would be no legal consequences whatsoever. Given the difficulty that either of the choices would pose, the ILC simply opted for not making the choice.⁵³

Conclusions

It is no secret that international community is grossly underdeveloped. The reason *why* it is so may have much to do with the fact that the philosophy of international community is grossly underdeveloped. It seems that we simply have very few ideas which re-imagine the global order, including rules on international responsibility. The core concepts of the existing philosophy of international law are states

---

⁵⁰ Alland D. Countermeasures of General Interest. *European Journal of International Law*, 2002. Vol. 13, p. 1239.

⁵¹ *Ibid.*, p. 1226.

⁵² *Ibid.*, p. 1223.

⁵³ It must also be pointed out that Crawford in his capacity as the Special Rapporteur suggested inclusion of countermeasures of general interest in two specific circumstances: when a directly injured state has invited another state to apply such countermeasures and when there is no injured state. See International Law Commission, Third Report on State Responsibility by Mr. James Crawford, Special Rapporteur, UN Doc 2000, A/CN.4/507/ Add. 4, para. 417.

and national interests. These states often have very little to do with people that they govern. The national interests, as a rule, are interests of economic, political and bureaucratic elites. The same, of course, holds true of national societies. However, in the international society the situation is aggravated by the fact that these players are, exclusively, the only players.

This state of international law presents a stark contrast with many national jurisdictions which, although not ideal, embody a considerably higher standard of democracy and rule of law. The difference in standards of rule of law, even between a regional system, such as the European Union law and a general international law, as evidenced by Kadi cases, is considerable.⁵⁴ It is therefore unsurprising that an unwritten agenda of many international lawyers including those in the ILC for years has been to introduce elements into international law that would raise the rule of law standard. In other words, the agenda has been to build the international law in which democratic, liberal and rule of law based states may live in.

The project of codification and progressive development of state responsibility was meant to be one of the cornerstones in remaking of international law – one which would bring to an end the strict bilateralism as prevalent paradigm of interstate relations. However, the ILC did not succeed in radical overhaul of the system. Most importantly, criminal responsibility of states accompanied by right of any other state to invoke such responsibility did not survive states' criticisms. Though other public law inspired notions found their way into the Articles on State Responsibility. Among these: the notion that injury is not a requirement of responsibility; invocation of responsibility by non-injured states; and, finally, additional consequences attached to serious breaches of peremptory norms. Although these developments do not signal a radical remaking of international law along the public law paradigm, they are nonetheless crucial as they represent a definite shift away from exclusively bilateral outlook towards multilateralism-based international community.

LATVIJAS
UNIVERSITĀTE
ANNO 1919

IEGULDĪJUMS TAVĀ NĀKOTNĒ

Šis darbs izstrādāts ar Eiropas Sociālā fonda atbalstu projekta
"Atbalsts doktora studijām Latvijas Universitātē".

*This work has been supported by the European Social Fund within the project
"Support for Doctoral Studies at University of Latvia".*

*Эта работа выполнена при содействии Европейского социального фонда
в рамках проекта "Поддержка развития докторантуры ЛУ".*

⁵⁴ European Court of Justice Case C-402/05 P, and C-415/05 P, *Kadi and Al Barakaat International Foundation v. Council and Commission*, [2008] ECR I-6351; and *Kadi II* C-584/10 P, C-593/10 Pand C-595/10 P.

BIBLIOGRAPHY

Monographs

- Aust H. *Complicity and the Law of State Responsibility*. Cambridge: Cambridge University Press, 2011.
- Cassese A. *The Human Dimension of International Law. Selected Papers*. Oxford: Oxford University Press, 2008.
- Crawford J. *State Responsibility, The General Part*. Cambridge: Cambridge University Press, 2013.
- De Hoogh A. *The Relationship between Jus Cogens, Obligations Erga Omnes and International Crimes: Peremptory Norms in Perspective*. 41 *Austrian Journal of Public International Law*, (1991), p. 183.
- Govers A. *The Two Powers*. *Foreign Policy*, 2002. Vol. 132.
- Orakhelashvili A. *Peremptory Norms in International Law*. Oxford: Oxford University Press, 2006.
- Proukaki E. *The Problem of Enforcement of International Law. Countermeasures, the non-injured state and the idea of International Community*. New York: Routledge, 2010.
- Tönnies F. *Community and Society*. Devon: David & Charles, 2011.

Articles

- Abi-Saab G. *The Uses of Article 19*. *European Journal of International Law*, 1999. Vol. 10, p. 339.
- Abi-Saab G. *Whither the International Community?* *European Journal of International Law*, 1998. Vol. 9, p. 250.
- Alland D. *Countermeasures of General Interest*. *European Journal of International Law*, 2002. Vol. 13, p. 1221.
- Allott P. *Reconstituting Humanity – New International Law*. *European Journal of International Law*, 1992. Vol. 2, p. 219.
- Bowett D. *Crimes of State and the 1996 Report of the International Law Commission on State Responsibility*. *European Journal of International Law*, 1998. Vol. 9, p. 163.
- Dawidowicz M. *Public Law Enforcement without Public Law Safeguards? An Analysis of State Practice on Third-Party Countermeasures and their Relationship to the UN Security Council*. *British Yearbook of International Law*, 2006, p. 333.
- De Guttry A. *Some Recent Cases of Unilateral Countermeasures and the Problem of Their lawfulness in International Law*. *Irish Yearbook of International Law*, 1986–1987. Vol. 7, p. 169.
- Gaja G. *States Having an Interest in Compliance with the Obligation Breached*. In: *The Law of International Responsibility*. Crawford J., Pellet A., Olleson S. (eds.). Oxford: Oxford University Press, 2010, p. 963.
- Koskenniemi M. *Solidarity Measures: State Responsibility as a New International Order?* *British Yearbook of International Law*, 2002. Vol. 2, 1, p. 337.
- Pellet A. *Remarques sur une révolution inachevée – Le projet de la C.D.I. sur la responsabilité des États*. *Annuaire français de droit international*, 1996, p. 4.
- Stern B. *A Plea for “Reconstruction” of International Responsibility Based on the Notion of Legal Injury*. In: Ragazzi M. (ed.). *International Responsibility Today: Essays in Memory of Oscar Schachter*. Leiden: Nijhoff, 2005.

- Tomuschat C. International Crimes by States: An Endangered Species? In: Wellens K. (ed.). *International Law: Theory and Practice, Essays in Honour of Eric Suy*. Hague: Kluwer Law International, 1998, p. 253.
- Tomuschat C. *International Law Ensuring the Survival of Mankind on the Eve of a New Century*. General Course on Public International Law, 1999, 281 *Recueil des Cours*, p. 81.

Legislative acts

- International Convention for the Regulation of Whaling. 1946, December 2, 161 UNTS 72.
- Antarctic Treaty, Washington. 1959, December 1, 402 UNTS 71 / 19 ILM 860, (1980).
- Vienna Convention on the Law of Treaties. 1969, May 23, UN Doc. A/Conf. 39/27; 1155 UNTS 331.
- Convention on the Prevention of Marine Pollution by Dumping of Wastes and Other Matter, London. December 29, 1972, 1046 UNTS 120, 11 ILM 1294 (1972).
- United Nations Convention on the Law of the Sea. 1982, December 10, 1833 UNTS 3; 21 ILM1261 (1982).
- Convention Against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment. 1984, December 19, UNTS, vol. 1465, p. 85.
- Convention for the Protection of the Ozone Layer. 1985, March 22, 1513 UNTS 323; 26 ILM 1529 (1987).
- United Nations Framework Convention on Climate Change. 1992, May 9, 1771 UNTS 107; 31 ILM 849 (1992).
- Rome Statute of the International Criminal Court. 1998, July 17, UN Doc.A/CONF.183/9. 37 ILM 1002 (1998).

Legal practice

International Court of Justice

- Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda). Judgment, I.C.J. Reports, 2005, p. 168.
- Barcelona Traction, Light and Power Company (Belgium v. Spain). I.C.J. Reports, 1970, p. 32.
- Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory, 2004, July 9, 43 *International Legal Materials* (2004), p. 1053.
- Legality of the Treat or Use of Nuclear Weapons, advisory opinion. I.C.J. Reports, 1996, p. 226.
- Questions Relating to the Obligation to Prosecute or Extradite (Belgium v. Senegal). Merits, Judgement of 20 July 2012, I.C.J. Reports, 2012, p. 422.
- Reparation for Injuries Suffered in the Service of the United Nations, I.C.J. Reports, 1949, p. 174.
- South West Africa, Preliminary Objections. I.C.J. Reports, 1962, p. 319.
- South West Africa, Second Phase. Judgment I.C.J. Reports, 1966, p. 6.
- United States Diplomatic and Consular Staff in Tehran (USA v. Iran). Judgment, I.C.J. Reports, 1980, p. 3.
- Whaling in the Antarctic (Australia v. Japan: New Zealand intervening). Judgment of March 31, 2014.

Permanent Court of International Justice

S.S. "Wimbledon", 1923, P.C.I.J., Series A, No. 1, p. 15.

European Court of Justice

Joined cases C-402/05 P, and C-415/05 P, Kadi and Al Barakaat International Foundation v. Council and Commission, [2008] ECR I-6351; and Kadi II C-584/10 P, C-593/10 P and C-595/10 P.

Documents of international organizations

International Law Commission, Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, 2001(A/56/10) (Articles on State Responsibility). Yearbook of the International Law Commission, 2001, Vol. II, Part 2, p. 26.

Report of the International Law Commission on the Work of its Forty-Eighth Session, 1996, Suppl. No. 10, UN Doc. A/51/10.

Third Report on State Responsibility by Mr. James Crawford, Special Rapporteur, UN Doc 2000, A/CN.4/507/Add. 4.

United Nations General Assembly, resolution 68/262 on Territorial integrity of Ukraine, A/RES/68/262.

UN Security Council, resolution 1973 (2011) On the situation in the Libyan Arab Jamahiriya. 2011, March 17.

Gaetano Di Martino, Dr. iur.

Research Professor of Private Law and Public Administration Contracts Law,
Department of Political Science, University of Naples Federico II, Italy

ARTICLES 47 AND 48 OF EUROPEAN DIRECTIVE 2004/18/EC CONCERNING THE AWARD OF PUBLIC PROCUREMENTS: AGREEMENTS BETWEEN ENTREPRENEURS AND TEMPORARY TRANSFER OF REQUIREMENTS FOR PARTICIPATION IN TENDERS IN THE ITALIAN LEGAL SYSTEM

EIROPAS DIREKTĪVAS NR. 18/2004/EC 47. UN 48. PANTS PAR TIESĪBU PIEŠKIRŠANU SLĒGT PUBLISKĀ IEPIRKUMA LĪGUMU: LĪGUMI STARP UZŅĒMĒJIEM UN PRASĪBU PAGAUDU PĀRNESE, LAI PIEDALĪTOS KONKURSĀ, ITĀLIJAS TIESĪBU SISTĒMĀ

Anotācija

Pieejamība ir jauns tiesību institūts, kas atvasināts no Eiropas Savienības tiesībām: tas ļauj komersantam piedalīties publisko līgumu piešķiršanas procedūrās, pat ja tas neatbilst līgumslēdzējas iestādes noteiktajiem atbilstības kritērijiem. Izmantojot šo institūtu, šim komersantam atļauts piedāvāt kādas citas struktūras tehniskās un ekonomiskās spējas, kā rezultātā tas spēs veikt darbu vai sniegt pakalpojumu, ko tas parasti nespētu. Tas rada inovatīvas uzņēmumu sadarbības formas, lai palielinātu konkurenci un sniegtu mazākiem uzņēmumiem piekļuvi konkursiem par būvdarbu, piegāžu vai pakalpojumu līgumu slēgšanu, kuru vērtība ir lielāka par tiem, kurus šie uzņēmumi parasti izpilda. Līdz ar pieejamību ir izveidots dažādu uzņēmumu netipiskas integrācijas modelis; tas varētu kļūt par vienu no būtiskiem priekšnoteikumiem dalībai konkursos un saistīto darbu veikšanai. Vairumā gadījumu šī integrācija izriet no privāttiesību līguma, kurā pušu pozīcijas un intereses tiek pretnostatītas. Šim līgumam ir svarīga loma, kas pielīdzināma tradicionālākiem sadarbības modeļiem, proti, asociatīvajam modelim un līgumiem ar ieinteresētajām pusēm, kas ir domātas gan plašā, gan šaurā nozīmē. Secināms, ka mēs saskaramies ar jaunām sadarbības formām publiskā iepirkuma jomā, kas neveido ierastās biznesa struktūras un ir brīvas no daudzajiem ierobežojumiem, ko rada dalība konsorcijs vai uzņēmumu tīklā.

Atslēgvārdi: pieejamība, publiskie līgumi, publiskais iepirkums, konkursa procedūras, uzņēmumu sadarbība, atbilstības prasības.

Keywords: avilment, public contracts, public procurement, tender procedures, companies' cooperation, eligibility requirements.

The evolution of the European and Italian legislation concerning the requirements for participation in public tenders: cooperation between companies to demonstrate the full technical and economic capacity

As it is known, in order to participate in procedures for the award of public procurement, the possession of technical and financial eligibility requirements have been, until quite recently, a general principle of law in Italy and in other European countries.¹ Thus, in the absence of adequate qualification, the only way for a company to execute a particularly complex procurement, was either to buy a company possessing the necessary requirements or to establish a new company along with the subject which possessed all or part of the technical and economic capabilities demanded by the customer.

In the second half of the 1970s, an Italian law,² which contained adaptation rules to some directives of the European Union, admitted participation in public tenders of joint ventures, i.e. of groupings of contractors who provided one of them with the mandate to sign the procurement contract with the Public Administration.

It is indisputable that the temporary grouping of companies does not have an autonomous subjectivity. Each company, therefore, concludes the contract with the client through the parent company, maintains its autonomy in relation to other grouped subjects and assumes the obligation to perform the tasks assigned within the limits of the specific technical requirements provided to the temporary group.³ In 1994, the Italian legislator⁴ also permitted the participation in public tenders by the ordinary consortium of companies. It is a particular form of association among entrepreneurs, created to regulate the execution of the relative performances of works, supplies and services. The legislator also accepted the participation of 'stable consortia', which represents an evolution of the above-mentioned consortium; these are composed of at least three subjects who wish to work together in the field of public contracts for no less than a period of five years. In this case, the consortium becomes the holder on its own of the technical requirements of the individual participants and it has, by express provision of law, a common and stable business structure.

An economic operator may also adhere to the recently introduced "network contract".⁵ This arrangement allows more or less intense forms of collaboration and

¹ Cf. judgment of *Consiglio di Stato*, No. 5742 of 20 November 2008. Arch. giur. oo. pp., 2008, p. 1099; Judgment of T. A. R. Campania-Napoli, No. 26798 of 6 December 2010. Available: <http://www.giustizia-amministrativa.it> [last viewed 20.09.2014]; Judgment of T. A. R. Piemonte, No. 837 of 30 March 2009, *ibid.*

² Law No. 584 of 8 August 1977. Italian OJ, 1977. 26 August, No. 232.

³ It is afterwards possible that the grouped subjects will found a new company, which will succeed in the execution of the contract and which is composed exclusively of the same subjects.

⁴ Law No. 109 of 11 February 1994. Italian OJ, 1994. 19 February, No. 41.

⁵ As it is known, the 'network contract' has been introduced by Article 3, paragraph 4-ter of Law No. 33 of 9 April 2009, issued to implement the Law decree No. 5 of 10 February 2009. Italian OJ, 2009. 11 February, No. 34; this norm has been modified by Article 1 of Law No. 99 of 23 July 2009.

coordination between the performances of more companies,⁶ which may go as far as to the creation of an entity provided with autonomous subjectivity. The companies which are part of the network can use this legal instrument to participate in procedures for the award of public contracts in accordance with rules that are very similar to those established for the temporary associations (Article 34, Italian Code of Public Contracts).⁷

All these hypotheses are characterized by the typicality of the legal instruments used to coordinate the activities of different companies, as well as by the direct ownership of the same requisites by the economic operators involved in the execution of the performance and, in any case, by a more or less high degree of integration of individual companies.

However, the European Court of Justice, followed by the Council and the Parliament, seems to have almost completely overturned these rules. In fact, since the early years, the European Union has avoided to excessively 'customize' the economic and technical capacity requirements that operators must possess in order to participate in calls for tenders. With reference to the economic and financial capacity, Directive 71/304/EEC,⁸ and Directive 71/305/EEC,⁹ both concerning procedures for the award of public contracts, expressly allow the competitor to prove the necessary professional skills by means of any document deemed appropriate by the contracting authority. So, by virtue of such provisions, the European Union jurisprudence, in the well known decision in case *Ballast Nedam Grope NV*, recognized that the competitor lacking in technical, economic and financial requirements has a right to prove the availability of the resources of other qualified economic operators; this means using instruments, so to speak, not previously typified.¹⁰

Italian OJ, 2009. 31 July, No. 176; later on, by Article 42, paragraph 2-bis of Law decree No. 78 of 31 May 2010. Italian OJ, 2010. 31 May, No. 125; implemented with modifications by Law No. 122 of 30 July 2010. Italian OJ, 2010. 30 July, No. 176; furthermore by Article 45 of Law decree No. 83 of 22 June 2012. Italian OJ, 2012. 26 June, No. 147; which has been implemented by Law No. 134 of 7 August 2012. Italian OJ, 2012. 11 August, No. 187; at last, it has been modified by Law decree No. 179 of 18 October 2012. Italian OJ, 2012. 19 October, No. 245, which has been implemented with modifications by Law No. 221 of 17 December 2012. Italian OJ, 2012. 18 December, No. 294.

⁶ For the complex issues related to "network contract" refer to Doria G. *Gestione rappresentativa e gestione associativa nella rete di imprese*. Torino: Giappichelli, 2012; Gentili A. *Il contratto di rete dopo la l. n. 122 del 2010*. *Contratti*, 2011, p. 617; Santagata R. *Il "contratto di rete" fra (comunione di) impresa e società (consortile)*. *Riv. dir. civ.*, 2011, I, p. 323; AA.VV. *Reti di imprese e contratti di rete*. Ed. by Iamiceli. Torino: Giappichelli, 2010; Maugeri M. *Reti di impresa e contratto di rete*. *Contratti*, 2009, p. 951.

⁷ Cf. the recent pronouncement of 23 April 2013, No. 3, made by the Authority for the Supervision of Public Contracts for works, services and supplies (AVCP). Available: <http://www.avcp.it> [last viewed 20.09.2014].

⁸ Directive 71/304/EEC of 26 July 1971. OJ L, 1971. 16 August, No. 185, p. 1–4 (DE, FR, IT, NL), concerns the abolition of restrictions on freedom to provide services in respect of public works contracts and on the award of public work contracts to contractors acting through agencies or branches.

⁹ Directive 71/305/EEC of 26 August 1971. OJ L, 1971. 16 August, No. 185, p. 5–14 (DE, FR, IT, NL) concerns instead the coordination of procedures for the award of public work contracts.

¹⁰ Judgment of European Court of Justice, Case: C-389/92 *Ballast Nedam Groep NV v. Belgian State*. *Riv. giur. edilizia*, 1995, I, p. 85, with note by Frontoni M. *La holding appaltatrice di lavori pubblici; it's the so-called "Ballast I" decision*.

The dispute arose in response to the action of a Dutch holding against the Belgian State; more specifically, in order to participate in a procedure for the award of a public contract, the holding company – which would not have directly carried out the works – claimed to avail itself of the eligibility requirements and more importantly, of the corporate structure of other companies within the group.

The European Court of Justice, therefore, stated that Directive 71/304/EEC and Directive 71/305/EEC “*must be interpreted as meaning that they permit, for the purposes of the assessment of the criteria to be satisfied by a contractor when an application for registration by the dominant legal person of a group is being examined, account to be taken of companies belonging to that group, provided that the legal person in question establishes that it actually has available the resources of those companies which are necessary for carrying out the works*”. The Court also pointed out that it was the national court, which had to ascertain whether the proof of the real and practical availability of the requirements of the subsidiary company had indeed been satisfied. In 1997, in the so-called “*Ballast II*” decision, the same European Court of Justice had clarified the interpretation of the above-mentioned Directives 71/304/EEC and 71/305/EEC,¹¹ as follows: when a holding company submits an application in order to participate in a tender for the award of a public contract, the contracting authority which is competent to decide on that application, in the phase of the evaluation of the suitability of the legal entity concerned, has not just an option but is indeed bound to take into account the technical, financial and economic eligibility requirements of the subsidiaries; this, of course, when the actual availability of these requirements, which are necessary in order to execute the performance established in the contract, is proved by the holding company.

Thus, the European Union jurisprudence had initially recognized that the competitors of the public procurement procedures had the right to ‘take advantage’ of the technical and economic requirements of other companies, assuming that all the parties involved in the execution of the performance were part of a single corporate group. Subsequently, the right to ‘take advantage’ of the technical and economic capacity of other companies had been recognized as a general rule. According to the European Court of Justice,¹²

---

¹¹ Judgment of European Court of Justice, Case: C-5/97 *Ballast Nedam Groep NV v. Belgian State*. Riv. trim. appalti, 2000, p. 197, with note by Romito A. M. La partecipazione di una holding al mercato degli appalti di lavori pubblici – Atto secondo. This is the so-called “*Ballast II*” decision.

¹² Judgment of European Court of Justice, Case: C-176/98 *Holst Italia Spa v. Comune di Cagliari*. Urb. e app., 2000, p. 443, with note by Montini A. La Corte di giustizia apre la strada al “*possessione indiretto*” di requisiti per concorrere ad appalti di servizi (the so-called “*Holst Italia*” case). See also judgment of European Court of Justice, Case: C-314/01 *Siemens AG Österreich and ARGE Telekom & Partner v. Hauptverband der Österreichischen Sozialversicherungsträger*. Arch. giur. oo. pp., 2004, p. 163, in which is stated that *a party cannot be eliminated from a procedure for the award of a public service contract solely on the ground that that party proposes, in order to carry out the contract, to use resources which are not its own but belong to one or more other entities. This means that it is permissible for a service provider which does not itself fulfil the minimum conditions required for participation in the procedure for the award of a public service contract to rely, vis-à-vis the contracting authority, on the standing of third parties upon whose resources it proposes to draw if it is awarded the contract; a tenderer claiming to have at its disposal, the technical and economic capacities of third parties on which it intends to rely on if the contract is awarded to, may be excluded only if it fails to demonstrate that those capacities are in fact available to it.*

“Directive 92/50/EEC of 18 June 1992¹³ relating to the coordination of procedures for the award of public service contracts is to be interpreted as permitting a service provider to establish that it fulfills the economic, financial and technical criteria for participation in a tendering procedure for the award of a public service contract by relying on the standing of other entities, regardless of the legal nature of the links which it has with them, provided that it is able to show that it actually has at its disposal the resources of those entities which are necessary for performance of the contract. It is for the national court to assess whether the requisite evidence in that regard has been adduced in the main proceedings”. The judges of Luxembourg, in short, admitted that an economic operator, in order to participate in a public tender procedure might take advantage of the requirements of another entity, regardless of the legal nature of the relationships existing between them. Nevertheless, it is essential for the competitor to provide strict proof – even by ‘atypical evidences’ – of the actual availability of the eligibility requirements and of the means of the other entity demanded for the award of the contract. The point of view represented by the European Court of Justice is clear; the need to expand the market and stimulate the competition between economic operators requires that the type of legal bond, by which an entity can use the eligibility requirements of other entities for the award of a public tender, has to be considered irrelevant.

Initially, the Italian State Council and the Regional Administrative Courts (T.A.R.)¹⁴ interpreted the principle of law enunciated by the European Court of Justice very narrowly: the right to use the technical and economic requirements of another subject to prove the capability to perform a public contract was a conspicuous exception to the principle of the importance of the performer’s personal qualities, with the correlated danger of breaches of the rules that required the proper qualification of the competitor.¹⁵ Nevertheless, a different and contrary jurisprudence¹⁶ has become predominant. This jurisprudence argued that the competitor

¹³ Directive 92/50/EEC of 18 June 1992. OJ L, 1992. 24 July, No. 209, p. 1–24 (ES, DA, DE, EL, EN, FR, IT, NL, PT).

¹⁴ Judgment of *Consiglio di Stato*, No. 5412 of 11 October 2000. Cons. Stato, 2000, I, p. 2208, according to which, consolidated financial statement depicts the patrimonial situation and the operating results of a group of companies whose members are linked by a common source of control, although they are independent of each other. Consequently, *The consolidated financial statement of the separate entities having their own legal personality, provides information of the economic situation of the related group of companies in order to protect shareholders of the parent company and of its subsidiaries, as well as employees, creditors of the various companies and institutional investors, but it cannot be used to prove the financial capacity for joint participation in a public tender.* Judgment of *Consiglio di Stato*, No. 3636 of 3 July 2002. Foro amm. CDS, 2002, p. 1799; judgment of *Consiglio di Giustizia Amministrativa*, No. 88 of 8 March 2005. Urb. e app., 2005, p. 973, with note by Balocco G. L’istituto dell’avvalimento e i contrasti con la disciplina comunitaria.

¹⁵ For a broad academic study regarding this point, see: Zucchelli C. L’avvalimento, in *Trattato sui contratti pubblici*. Directed by M. A. Sandulli, R. De Nictolis e R. Garofoli. Vol. II, Milano: Giuffrè, 2008, p. 1495 ss.; Polari G. L’evoluzione dell’istituto dell’avvalimento nella giurisprudenza comunitaria e nazionale. Riv. it. dir. pubbl. comunit., 2008, p. 1020 ss.; see also Vinti S. L’avvalimento e l’impossibile compromesso tra direttive comunitarie e principi nazionali. Foro amm. TAR, 2006, p. 1177 ss.

¹⁶ Judgment of *Consiglio di Stato*, No. 645 of 7 February 2003. Foro amm. CDS, 2003, p. 577; judgment of *Consiglio di Stato*, No. 8145 of 20 December 2004. Foro it., 2005, III, p. 618, with note by Mattassoglio F. I requisiti soggettivi dell’appaltatore e la direttiva 2004/18/CE: brevi spunti in attesa del recepimento;

might demonstrate having the availability of the requirements of the subsidiary by simply proving the particular relationship governed by Article 2359 c.c.;¹⁷ the initiation of the merger process between the competitor and the auxiliary was also deemed sufficient (on the condition that the process is accomplished before the contractual relationship starts) in order to prove the actual availability of the eligibility requirements imposed by the tender notice; moreover, it was also deemed sufficient that the two economic operators were part of a single corporate group controlled by a holding company.¹⁸

The availment: purposes and limits. The essential role of private autonomy

Articles 47 and 48 of Directive 2004/18/EC¹⁹ have expressly adopted the principles established by the European Union Judges;²⁰ these rules have been implemented, in the Italian legal system, through Articles 49 and 50 of the Code of Public Contracts. The right to use the technical and economic requirements of other operators is defined, by Italian law, as ‘availment’.²¹

---

judgment of *Consiglio di Stato*, No. 5194 of 28 September 2005. Cons. Stato, 2005, I, p. 1605; judgment of *Consiglio di Stato*, No. 7376 of 23 December 2005. Foro amm. CDS, 2005, p. 3691.

¹⁷ Judgment of *Consiglio di Stato*, No. 1695 of 23 March 2002. Urb. e app., 2002, p. 1205, with note by R. Damonte, I requisiti di partecipazione delle Ati verticali a gare pubbliche.

¹⁸ Judgment of *Consiglio di Stato*, No. 528 of 17 September 2003. Foro amm. CDS, 2003, p. 2627; judgment of *Consiglio di Stato*, No. 4883 of 3 September 2003. Available: <http://www.giustizia-amministrativa.it> [last viewed 20.09.2014]; judgment of T.A.R. Lombardia-Milano, No. 1090 of 30 April 2003. Giust. amm., 2003, p. 680. According to some administrative courts, the need to fully assure the contracting authority about the proper execution of the service required, demands that the using of the resources of another subject occurs just in case of the existence of specific commitments of the latter to the contracting authority, since no relevance could be attributed to the mere existence of a control relationship between the “availing” company and the “availed” one: see judgment of *Consiglio di Stato*, No. 435 of 14 February 2005. Foro amm. CDS, 2005, p. 313; judgment of T.A.R. Sicilia-Catania, No. 2494 of 22 December 2005. Available: <http://www.giustizia-amministrativa.it> [last viewed 20.09.2014]; judgment of T.A.R. Lazio-Roma, No. 2704 of 11 March 2004, *Ibid.*; judgment of T.A.R. Lombardia-Milano, No. 195 of 26 January 2001. Urb. e app., 2001, p. 1362, with note by Meale A. La prova della capacità del prestatore negli appalti pubblici di servizi: una significativa apertura del g.a.; judgment of T.A.R. Puglia-Lecce, No. 1772 of 18 April 2001. Arch. giur. oo. pp., 2002, p. 585.

¹⁹ Directive 2004/18/EC of 31 March 2004. OJ L, 2004, 30 April, No. 134, p. 114–240 (ES, DA, DE, EL, EN, FR, IT, NL, PT, FI, SV).

²⁰ Article 54, paragraphs 5 and 6, of Directive 2004/17/EC of 31 March 2004. OJ L, 2004, 30 April, No. 134, p. 1–113 (ES, DA, DE, EL, EN, FR, IT, NL, PT, FI, SV) – extended the rule contained in Article 47 of Directive 2008/48/EC of 23 April 2008. OJ L, 2008, 22 May, No. 133, p. 66–92 (BG, ES, CS, DA, DE, ET, EL, EN, FR, IT, LV, LT, HU, MT, NL, PL, PT, RO, SK, SL, FI, SV) – to procurement in sectors such as water, energy, transport and postal services.

²¹ The term used in the Italian Code of Public Contracts is ‘avalimento’. Since there is no word in the English legal jargon that is equivalent, the word that will be used in this text to represent it will be ‘availment’. This translation is currently being used by the Italian government in some of the documents translated in English.

According to the same Article 49,²² the competitor is allowed to prove the existence of a control relationship, or of a corporate link, which binds another subject to make available the necessary requirements. At the same time, however, it can provide a contract of private law, by which the entrant has obtained from another trader the right to use, for the entire duration of the contract, the resources of which the same competitor is lacking.

Clearly, the 'availment' does not allow one to acquire some of the general requirements for the award of public contracts, such as the absence of bankruptcy proceedings or the non-existence of criminal convictions, which are sometimes impediments to participation in tenders. Moreover, it does not even allow one to take advantage of mainly personal requirements belonging to another operator. Thus, for example: the trader status,²³ the registration with the Chamber of Commerce,²⁴ the possession of specific para-fiduciary administrative authorizations,²⁵ or even specific professional titles²⁶ cannot be an object of the 'availment'.

Apart from that, several requirements can be transferred, such as the certificate that entitles the holder to participate in public tenders for the award of work contracts.²⁷ This certificate is issued for specific types of work by private organizations that are authorized by the Authority for the Supervision of Public Contracts after the verification of their experience in the specific sector and of their operational resources, as well as of the staff level and of the capital strength. Moreover, other requirements can be transferred, such as the direct and immediate availability of one or more mechanical means of specialized staff,²⁸ an entire business unit²⁹ or

²² Article 50 of Code of Public Contracts regulate the attribution, for a certain period of time, of the SOA certificate, obtained through the 'availment' of the requirements owned by other members of the same group. For more details on this aspect, see further in the text.

²³ Judgment of *Consiglio di Stato*, No. 5271 of 9 October 2007. *Foro amm.* CDS, 2007, p. 2889. See also Zucchelli C., *op. cit.*, pp. 1528 ss., according to whom the commercial entrepreneur status could not be transferred with the 'availment' contract.

²⁴ Resolution of AVCP, No. 2 of 1 August 2012. Available: <http://www.avcp.it> [last viewed 20.09.2014]. Nevertheless, in the opposite direction, see judgment of T.A.R. Emilia Romagna-Bologna, No. 137 of 17 January 2007. Available: <http://www.giustizia-amministrativa.it> [last viewed 20.09.2014], according to which the registration in the Registry of businesses, for the activities related to the procurement awarded from the contracting authority, may be transferred in availment; judgment of T.A.R. Campania-Napoli, No. 16489 of 4 November 2004. Available: <http://www.giustizia-amministrativa.it> [last viewed 20.09.2014], which considered the use of the availment as admissible in order to prove the inclusion for a number of years in the Registry of businesses.

²⁵ According to the Authority for the Supervision of Public Contracts – resolution of 1 August 2012, No. 2, *cit.*

²⁶ Judgment of T.A.R. Lazio-Roma, No. 10080 of 22 December 2011, *cit.*

²⁷ The so-called 'SOA certificate'.

²⁸ Judgment of *Consiglio di Stato*, No. 7134 of 15 December 2005. *Giust. amm.*, 2005, p. 1212, with note by Fischione G. Si può essere soggetto pubblico ai soli fini dell'attestazione delle prestazioni svolte dall'appaltatore?; judgment of TAR Lazio-Latina, No. 99 of 9 February 2012. Available: www.giustiziamministrativa.it [last viewed 20.09.2014]; judgment of TAR Campania-Napoli, No. 2148 of 23 April 2009. *Foro amm.* TAR, 2009, p. 1162.

²⁹ Judgment of T.A.R. Basilicata, No. 107 of 5 March 2010. Available: <http://www.giustizia-amministrativa.it> [last viewed 20.09.2014]. See also judgment of T.A.R. Lazio-Roma, No. 28 of

a part of it,³⁰ the performance of a whole complex of services similar to those offered in tenders,³¹ a certain number of permanent employees,³² a certain amount of capital,³³ a specific turnover for similar works in the three years prior to the launching of the tender³⁴ or the achievement of a certain ‘turnover’, the previous execution of the works, supplies or similar services for the amount indicated in the rules of the tender.³⁵

However, a moot point related to the ‘availment’ concerns the essential part of the economic operation; namely, the nature of the contract by which the competitor obtains the availability of the requirements which it is lacking. The opinions of the authors³⁶ and of the Courts³⁷ are very different.

On closer inspection, the term ‘availment’, used by the Italians, does not establish a new type of contract, but simply describes the advantage that arises from an agreement under private law. This advantage consists of the chance to prove the availability of the requirements of other subjects³⁸ from a legal standpoint and, consequently, the right to participate in a procedure for the award of a public contract.

---

2 January 2012, *Ibid.*; judgment of T.A.R. Trentino Alto Adige-Bolzano, No. 314 of 26 November 2010. Foro amm. TAR, 2010, p. 3465; pronouncement of AVCP, No. 106 of 27 June 2012. Available: <http://www.avcp.it> [last viewed 20.09.2014]; pronouncement of AVCP, No. 165 of 21 May 2008, *Ibid.*

³⁰ Judgment of T.A.R. Veneto, No. 5528 of 20 October 2010. Available: <http://www.giustizia-amministrativa.it> [last viewed 20.09.2014].

³¹ *Ibid.*, cit.

³² Judgment of *Consiglio di Stato*, No. 6040 of 15 November 2011. Foro amm. CDS, 2011, p. 3363.

³³ Judgment of *Consiglio di Stato*, No. 5496 of 8 October 2011. Available: <http://www.giustizia-amministrativa.it> [last viewed 20.09.2014].

³⁴ Judgment of *Consiglio di Stato*, No. 1589 of 17 March 2009. Foro amm. CDS, 2009, p. 739; judgment of T.A.R. Lombardia-Milano, No. 613 of 12 March 2010. Arch. giur. oo. pp., 2010, p. 646; judgment of T.A.R. Puglia-Bari, No. 2486 of 10 October 2007. Urb. e app., 2008, p. 496, with note by Lenoci M. C. *Avvalimento: ammissibile anche se non previsto dalla lex specialis.*

³⁵ Judgment of T.A.R. Campania-Napoli, No. 3146 of 23 March 2006. Available: <http://www.dejure.giuffre.it> [last viewed 20.09.2014]. As it is known, this element represents one of the main qualification requirements for economic operators who intend to obtain the award of public contracts for supplies and services (Article 42, Italian Code of Public Contracts).

³⁶ According to some Authors – Balocco G. *L'avvalimento nei contratti pubblici*. Roma: Dike Giuridica Editrice, 2009, p. 24 ss. and pp. 43 ss. – a distinction must be made between the availment contract, through which the auxiliary provide the competitor with the requirements of which the latter is lacking and the underlying contract, through which it is assured the contribution of the resources and of the necessary means to execute the procurement contract; similarly, see also Zucchelli C., *op. cit.*, p. 1572 ss. e p. 1551.

³⁷ Some administrative Courts assimilated this contract to a peculiar case of *mandate*, through which the auxiliary company provide the competitor company with its whole asset and means, which are necessary to perform the business activity: judgment of T.A.R. Veneto, No. 3451 of 6 November 2008. Available: <http://www.giustizia-amministrativa.it> [last viewed 20.09.2014]; the reference to “atypical contract” is also in judgment of T.A.R. Campania-Salerno, No. 607 of 28 March 2012. Available: <http://www.giustizia-amministrativa.it> [last viewed 20.09.2014]; judgment of T.A.R. Lazio-Roma, No. 12455 of 3 December 2009, *Ibid.*

³⁸ *Supra*, nt. 27–34.

The object of the 'availment' contract between the competitor and the auxiliary company may vary greatly and depends on the technical or economic requirement demanded by the Public Administration to perform a specific service. In fact, the Public Administration may consider the availability of specific operating vehicles or of high-level staff as necessary. As a result, it will depend on the choice of the private parties to decide the kind of agreement, which would be the most convenient and corresponding to their interests: the parties will, in other words, establish, whether to conclude either a contract of lease, rental,³⁹ or loan.⁴⁰ On the contrary, if there is an absence of qualified staff, the parties will conclude a contract, which is usually used in cases of 'loan' of employees.⁴¹

When the means, personnel and know-how are required at the same time, a lease of company as well as a lease of a business unit agreement⁴² is a chance to obtain the availability of all these elements in conjunction. However, in most cases, the 'availment' does not involve the final and exclusive transfer of the auxiliary requirements, but, on the contrary, it just entails their assignment in favor of the competitor company within the limits of a single tender.⁴³

In this case, the availability of the assets and of the personnel belonging to the auxiliary company may be obtained through various agreements such as lease, rental and posting of workers: all these agreements would be, of course, linked together. According to supportable opinion of an author,⁴⁴ in the latter case, since the enjoyment of corporate assets is not exclusive, the competitor and the auxiliary would conclude a type of contract, which is not regulated by law but which is nevertheless useful, and therefore worthy of protection.⁴⁵ In other words, a quite atypical collaboration agreement will be concluded between companies, which does not assume the guise of contractual consolidated figures. Furthermore, an agreement ascribable to subcontract could be an option.

³⁹ As it is known, rental contract is a contract not regulated by law (i.e. atypical) through which a party binds itself, without giving to the other one the exclusive enjoyment of the thing, to perform certain activities in favour of the counter-party using that thing and its own work or that of others, so that the risk of the same activities (carried out with the thing) lies with the lessor, whose sphere of availability the thing remains, since it is deployed without any interference from the party which obtain the rent.

⁴⁰ Judgment of *Consiglio di Stato*, No. 3791 of 12 June 2009. *Foro amm.* CDS, 2009, p. 1487.

⁴¹ With respect to the Italian normative, the reference is to those particular types such as "command" or "secondment" of workers: see also Balocco G. *L'avalimento nei contratti pubblici*, cit., pp. 24–25.

⁴² Judgment of T.A.R. Lazio-Roma, No. 4455 of 20 May 2011. Available: <http://www.giustizia-amministrativa.it> [last viewed 20.09.2014]; judgment of T.A.R. Calabria-Catanzaro, No. 1107 of 10 June 2010, *Ibid.* See also the academic study by Feresin E. *L'avalimento negli appalti pubblici*. Milano: Giuffrè, 2009, p. 151 ss.

⁴³ Judgment of T.A.R. Campania-Napoli, No. 644 of 2 February 2011. *Foro amm.* TAR, 2011, p. 530.

⁴⁴ Vinti S., *op. cit.*, p. 1180. Similarly, see judgment of T.A.R. Trentino Alto Adige-Bolzano, No. 314 of 26 November 2010. Available: <http://www.giustizia-amministrativa.it> [last viewed 20.09.2014], according to which the availment contract, in which rights and obligations of the parties are not regulated by law but which are anyway worthy of protection by the legal system, consists in making available to the tender competitor company the assets and means of the auxiliary company. See also pronouncement of AVCP, No. 106 of 27 June 2012, cit.; pronouncement of AVCP, No. 165 of 21 May 2008, cit.

⁴⁵ Along the same lines, judgment of T.A.R. Veneto, No. 5528 of 20 October 2010. Available: <http://www.dejure.giuffre.it> [last viewed 20.09.2014].

Sometimes, however, the Public Administration requires the competitor to have a specific economic and financial stability; for example, it is sometimes demanded that the potential contractor has to have reached a certain volume of product or sales in a given period of time prior to publication of the tender notice. Some administrative tribunals⁴⁶ define this type of availment as ‘guarantee availment’, which is very different from the first type called ‘operative availment’. In fact, in the ‘guarantee availment’ there is an extra subject that is responsible for the proper execution of the performances, and which is also available for an eventual financing of the activity of the same contractor. In these cases, the agreement between the parties has the elements of a mortgage; otherwise, it can be considered as an atypical financing contract that allows the competitor to obtain the economic resources to carry out the works.⁴⁷

The Italian legislation – in particular Article 49 of the Code of Public Contracts – demands that the auxiliary company expressly declares to the contracting authority to commit itself, in favor of the competitor company and of the authority itself, “*to make available for the entire duration of the procurement the necessary resources of which the competitor is lacking*”.

There has been much debate with regard to the nature of the relationship that arose as a result of this declaration: a learned source⁴⁸ states that the said declaration reflects that of a ‘comfort letter’ or, more likely, a personal guarantee. The statement, in other words, makes the auxiliary company directly liable to the contracting authority, consequently, making its assets also liable to be attacked in the event of the contractor’s default.⁴⁹ Moreover, in the case of ‘operative availment’, there is an alternative obligation for the auxiliary of which the Administration may compulsorily obtain compliance *in lieu* of compensation. This obligation consists of making all of the company’s assets or any part of them⁵⁰ available to the contractor.

⁴⁶ Judgment of *Consiglio di Stato*, No. 4510 of 6 August 2012. Available: <http://www.giustizia-amministrativa.it> [last viewed 20.09.2014]; judgment of T.A.R. Campania-Napoli, No. 644 of 2 February 2011, *Ibid*.

⁴⁷ In procurement of works, if the rules of tender claim the possession of a turnover in the specific sector of the performance entrusted by the contracting authority, it seems that the contract between the availing subject and the availed one also presents elements of provision of work or service contracts. In this case, the contract not only provides the activity of financing but also the activity of consultancy on the execution of works of a certain amount.

⁴⁸ Vinti S., *op. cit.*, p. 1181.

⁴⁹ In contrast from what is provided for the so-called ‘operative availment’, the obligation of the auxiliary is completely different from the obligation of the contractor; therefore, the contracting authority could not seek the enforcement of the contract, but only a sum of money in replacement of the utility lost.

⁵⁰ In this case, therefore, the guarantee contract is not expressly recognized by law but should be considered useful, worthy of protection by the legal system and, therefore, binding. The obligation of the auxiliary, which is accessory in respect to the primary one, is then by virtue of a contractual relationship and, therefore, it exposes the same subject to the liability under Article 1218 c.c., in respect of the contracting authority: cf. judgment of *Consiglio di Stato*, No. 2956 of 13 May 2010. Arch. giur. oo. pp., 2010, p. 494; judgment of T.A.R. Campania-Napoli, No. 26798 of 6 December 2010. Available: <http://www.giustizia-amministrativa.it> [last viewed 20.09.2014]; judgment of T.A.R. Lazio-Roma, No. 5896 of 2 July 2007. Urb. e app., 2007, p. 1547, with note by Gentile M. *Avvalimento di impresa cinese: primi dubbi sull’istituto*.

With that said, it should be noted that, in conclusion, the ‘power of availment’ is a principle which is provided at both European and national level. It is implemented directly by force of law⁵¹ and it allows for general application as it extends to all public procurements,⁵² including those concerning the supply of food aids.⁵³ It also extends to the performance of professionals who wish to attain the entrusting of design services.⁵⁴

Conclusions: from the typical to the atypical nature of legal instruments for the integration of technical and economic requirements

Ultimately, the availment is a way to launch new forms of cooperation among companies in the field of public procurement without the need to create a new company and without many of the constraints arising from the membership in a consortium or in a network of businesses. Therefore, the result is the establishment of an atypical pattern of integration among the activities of multiple companies, which is relevant to participation in public tenders and, if the procurement is awarded, for the execution of the performances. This leads to the result that the private law contract, in which the positions and interests of the parties are opposed, plays an important role equal to that of the more traditional models of cooperation, namely, the associative model and the contracts with shared purpose – the last one is intended for both in a broad and in a strict sense. One should not ignore either that, in principle, this form of collaboration allows the company lacking the technical requirements demanded by the Administration, to become involved in executing a performance that it would not have been able to do before, to enrich its résumé, i.e. to directly obtain the “professional experience” that will enable it to enter into a new network of contracts, which were previously fore-closed. The institute therefore has an irreplaceable potential, useful for the dynamics of competition and for the development of the European and individual States’ markets.

A distorted use of this flexible instrument could, undoubtedly, present a risk and it could potentially prejudice the contracting authority that would see the services

⁵¹ It will be possible then to resort to availment also when no provisions for that are contained in the tender notice and in tender guidelines: judgment of *Consiglio di Stato*, No. 5496 of 8 October 2011. Available: <http://www.giustiziamministrativa.it> [last viewed 20.09.2014]; judgment of *Consiglio di Stato*, No. 5742 of 20 November 2008, cit.

⁵² Judgment of *Consiglio di Stato*, No. 9577 of 29 December 2010. *Foro amm. CDS*, 2010, p. 2866; judgment of *Consiglio di Stato*, No. 3762 of 12 June 2009. *Arch. giur. oo. pp.*, 2009, p. 478; judgment of *Consiglio di Stato*, No. 2401 of 21 April 2009. *Foro amm. CDS*, 2009, p. 992; judgment of T.A.R. Lazio-Roma, No. 33033 of 27 October 2010. *Foro amm. TAR*, 2010, p. 3210; pronouncement of AVCP, No. 62 of 7 April 2011. Available: <http://www.avcp.it> [last viewed 20.09.2014]; pronouncement of AVCP, No. 61 of 7 April 2011, *Ibid.*

⁵³ Judgment of *Consiglio di Stato*, No. 9576 of 29 December 2010. Available: <http://www.dejure.giuffre.it> [last viewed 20.09.2014].

⁵⁴ Judgment of *Consiglio di Stato*, No. 7054 of 12 November 2009. *Foro amm. CDS*, 2009, p. 2584; pronouncement of AVCP, No. 62 of 7 April 2011, cit.; pronouncement of AVCP, No. 61 of 7 April 2011, cit.

performed by a subject devoid of the necessary eligibility requirements.⁵⁵ The legislator and the interpreter, therefore, have the fundamental duty of preventing the circumvention of the rules that require an adequate qualification of the private contractor. This essential activity is carried out in two stages: first of all, it requires the verification of the validity of the arrangement through which the requirements are conferred to the competitor and, secondly, the verification of the actual availability of the technical and economic requirements. More specifically, in the Italian legal system, the success of this essential control phase assumes that the competitor is able to prove the contract compliance to specific substance and form requirements, which are stipulated by a specific provision of a regulation.⁵⁶ Furthermore, the Administration has to demand that the resources made available are actually used in the execution of the task. Despite the contrary opinions,⁵⁷ in fact, the 'availment' (in particular, the so-called 'operative availment') should be considered as an instrument of concrete transfer of the requirements belonging to others rather than a transfer of an abstract value,⁵⁸ i.e. of a simple additional capital guarantee.⁵⁹

⁵⁵ Zucchelli C., *op. cit.*, p. 1495; Vinti S., *op. cit.*, p. 1177 ss.

⁵⁶ See Article 88 of the Italian Regulation for the implementation and enforcement of the Code of Public Contracts, approved by Decree of the President of the Republic of 5 October 2010, No. 207. Italian OJ, 2010. 10 December, No. 288. More specifically, the availment contract must promptly indicate the individual requirements made available by the auxiliary, which are the basis of the requirement 'transferred' and that will be used for the fulfilment of the performance.

⁵⁷ Judgment of T.A.R. Lazio-Roma, No. 10080 of 22 December 2011, *cit.* This opinion seems to be shared by C. Zucchelli, *op. cit.*, p. 1573. In fact, according to the Author, it would not make sense to ask how the contractor will operationally perform the work; the availment basically would leave the companies free to determine directly on-site, how to operatively handle the operative phase. Ultimately, the availment does not necessarily imply that the company availed acts in place of the availing one.

⁵⁸ Judgment of *Consiglio di Stato*, No. 2344 of 18 April 2011, *cit.*

⁵⁹ A very peculiar form of availment, which is allowed only in the context of corporate groups, is governed by Article 50 of the Italian Code of Public Contracts. More specifically, the above-mentioned rule allows a company to obtain the SOA, that is the certificate which proves its technical capacity and then enables the candidate to participate in public tenders for the entire period of validity of the same certificate. In this case, the transfer of the eligibility requirements has a greater stability and is not limited to a single procurement procedure, as it happens, as a rule, for the availment governed by Article 49. It is, therefore, the transmission of the most important requirement to enable the execution of works' contracts, which otherwise could only be obtained through the establishment of a consortium or, again, through a merger or sale of the company. Henceforth, in the area of public procurement, there is a growing importance of private autonomy. For this purpose, the Article 50 requires, among other things, that *the existence of a relationship of control pursuant to Article 2359, paragraphs 1 and 2 of the Civil Code between the company that makes use of the auxiliary requirements and the auxiliary company itself*; or, alternately, that *both companies should be controlled by a single company within the meaning of article 2359, paragraphs 1 and 2 of the Civil Code (Article 50, paragraph 1, letter a)*; and the auxiliary company releases a *declaration by which it assumes the obligation, also in respect of the contracting authority, to make available the resources object of availment in favour of the availed company throughout the period of validity of the SOA (Article 50, paragraph 1, letter b)*. The availing company and the availed one must communicate the circumstances that causes the giving out of the provision of resources (Article 50, paragraph 1, letter c) thereof. In fact, if this notice is lacking or is not truthful, the Authority for the Supervision may determine the suspension of the SOA for a period of six months to three years in relation to both the auxiliary company and the main one, this in addition to administrative penalties referred to in Article 6, paragraph 11, of Legislative decree no. 163/2006. Pursuant to Article 88 paragraph 4, in fact, once the conditions that

BIBLIOGRAPHY

- AA. VV. Reti di imprese e contratti di rete. Edited by Iamiceli. Torino: Giappichelli, 2010.
- Balocco G. L'avvalimento nei contratti pubblici. Roma: Dike Giuridica Editrice, 2009.
- Balocco G. L'istituto dell'avvalimento e i contrasti con la disciplina comunitaria. Urb. e app., 2005, p. 973.
- Doria G. Gestione rappresentativa e gestione associativa nella rete di imprese. Torino: Giappichelli, 2012.
- Frontoni M. La holding appaltatrice di lavori pubblici. Riv. giur. edilizia, 1995, I, p. 85.
- Gentile M. Avvalimento di impresa cinese: primi dubbi sull'istituto. Urb. e app., 2007, p. 1547.
- Gentili A. Il contratto di rete dopo la l. n. 122 del 2010. Contratti, 2011, p. 617.
- Lenoci M. C. Avvalimento: ammissibile anche se non previsto dalla lex specialis. Urb. e app., 2008, p. 496.
- Mattassoglio F. I requisiti soggettivi dell'appaltatore e la direttiva 2004/18/CE: brevi spunti in attesa del recepimento. Foro it., 2005, III, p. 618.
- Maugeri M. Reti di impresa e contratto di rete. Contratti, 2009, p. 951.
- Meale A. La prova della capacità del prestatore negli appalti pubblici di servizi: una significativa apertura del g.a. Urb. e app., 2001, p. 1359.
- Montini A. La Corte di giustizia apre la strada al "possesso indiretto" di requisiti per concorrere ad appalti di servizi. Urb. e app., 2000, p. 443.
- Polari G. L'evoluzione dell'istituto dell'avvalimento nella giurisprudenza comunitaria e nazionale. Riv. it. dir. pubbl. comunit., 2008, p. 1020.
- Romito A. M. La partecipazione di una holding al mercato degli appalti di lavori pubblici – Atto secondo. Riv. trim. appalti, 2000, p. 200.
- Santagata R. Il "contratto di rete" fra (comunione di) impresa e società (consortile). Riv. dir. civ., 2011, I, p. 323.
- Vinti S. L'avvalimento e l'impossibile compromesso tra direttive comunitarie e principi nazionali. Foro amm. TAR, 2006, p. 1177.
- Zucchelli C. L'avvalimento, in Trattato sui contratti pubblici. Directed by M. A. Sandulli, R. De Nictolis e R. Garofoli. Vol. II. Milano: Giuffrè, 2008.

---

lead to the release of the SOA ceases to exist, the attestation body must dispose within the same period the forfeiture of the main company attestation. In order to obtain the qualification provided by Article 50 of the Code of Public Contracts, the same availing company, must have, on its own, the requirements provided by Article 78 (Article 88, paragraph 5) – these are the general requirements required for the qualification and provided by Article 38, paragraph 1, and Article 39, paragraphs 1 and 2 of the Italian Code of Public Contracts. The responsibility of the competitor and the auxiliary in respect to the contracting authority arises from the SOA attestation of qualification obtained through the availment governed by Article 50 of the Code of Public Contracts. Article 50, as noted, governs the attainment of the SOA by the availment and, therefore, expressly refers to works contracts. However, maybe with the intent to avoid conflicts with the European legislation, paragraph 4 of Article 50, implemented by Article 1, paragraph 1, letter o, of Legislative decree no. 152/2008, extends the rule, when compatible, to the existing legal systems of certification or qualification in services and supplies.

Nataša Lucić, LL.M.

J.J. Strossmayer University, Croatia / J.J. Strossmayera Universitāte, Horvātija

Olga Beinaroviča, Mg. iur.

University of Latvia, Latvia, PhD student / Latvijas Universitāte, Latvija, doktorante

CHALLENGES OF THE LEGAL REGULATION OF NON-MARITAL COHABITATION IN EUROPE: SOME LESSONS FOR LATVIA FROM CROATIA

ĀRPUS LAULĪBAS KOPDZĪVES REGULĒJUMA IZAICINĀJUMI EIROPĀ: DAŽAS MĀCĪBAS, KURAS LATVIJA VAR APĢŪT NO HORVĀTIJAS

Anotācija

Pēdējās desmitgadēs Eiropā ārpus laulības kopdzīve (turpmāk – kopdzīve) ir kļuvusi īpaši izplatīta. Rakstā īsi tiek apskatīta kopdzīves aizsardzība Horvātijas tiesībās, salīdzinot to ar Latvijas tiesībām, kuras nepiedāvā kopdzīves partneriem vispusīgu tiesisko aizsardzību. Raksta mērķis ir identificēt, kas no Horvātijas piemēra varētu būt iedzīvīnāms arī Latvijas tiesībās, un noteikt sekas, kuras rodas, pielīdzinot laulību un kopdzīvi.

Atslēgvārdi: ārpus laulības kopdzīve, tiesiskā aizsardzība, tiesību izaicinājums, Latvijas likumi, Horvātijas likumi.

Keywords: non-marital cohabitation, legal protection, legal challenge, Latvian legislation, Croatian legislation.

Introduction

Traditional family concept based on marriage no longer is the only form of family life. Increasing number of men and women choose to establish cohabitation outside marriage. Although in the last 20 years allocation of legal consequences of non-marital cohabitation (further – cohabitation) has become one of the main features of the family law development, legislation in many countries varies significantly. Cohabitants should not live in a legal vacuum in society where certain legal norms operate.¹ Legislation must follow and respond to the challenges posed by social reality and the necessities of modern life by developing and changing legal institutes on an ongoing basis to correspond to the regularities of society development.² Therefore nowadays cohabitation has become the central research object

¹ Andrup H. The crisis in domestic law: origins and remedies. Family and conciliation courts review, 1995, Vol. 33, No. 2, p. 202.

² Проблемы теории государства и права (под ред. Марченко М. Н.). Москва: Юристъ, 2003, p. 342.

of the family law.³ In the absence of supranational European legislative, national legislations have developed completely different approaches to cohabitation, as it is evident, for example, from comparison of legal systems of Latvia and Croatia. Even taking into account clarification of the European Court of Human Rights that the concept of family life included in Article 8 of the European Convention of Human Rights does not confine itself to family form based only on marriage but include *de facto* families,⁴ it stated that the member states had no obligation to provide protection for unmarried couples similar to that enjoyed by spouses. Therefore, there is no question of discrimination due to the fact that cohabitants do not have the same rights as the married partners. It is supported by the European Court and repeatedly emphasized in its decisions.⁵

By looking at the example of Latvia and Croatia, the current article demonstrates that a similar political background does not necessarily cause similar development of legal protection of cohabitation and that socio-demographic trends and the development of legal protection of cohabitation are not necessarily causally related. The article briefly examines the areas of protection of cohabitation in Croatian law in comparison to Latvian law which does not provide a comprehensive protection of cohabitants. The main aim of the article is to identify the experience of Croatia, which could be applied to Latvian legal system and to establish the consequences of equalizing marriage and cohabitation in order to conclude whether this practice should be introduced into the Latvian legal system.

Historical and socio-demographic background

Many legal theorists discuss the possible political and/or socio-demographic impact on development of legal protection of cohabitation.⁶ Latvia and Croatia have

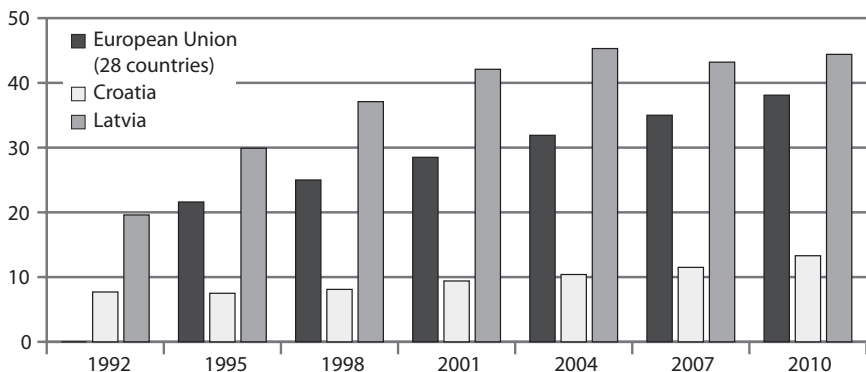
³ Materials of the international conference “Family Law in Europe: New Developments, Challenges and Opportunities” on 29–31 August 2013, Bonn, Germany, summary of O. Beinaroviča.

⁴ Judgment of European Court of Human Rights, Case 21830/93 X, Y and Z v. the United Kingdom. Available: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-58032> [last viewed 06.07.2014]; Judgment of European Court of Human Rights, Case 16969/90 Keegan v. Ireland. Available: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-62443> [last viewed 06.07.2014]; Judgment of European Court of Human Rights, Case 50963/99 Al-Nashif v. Bulgaria. Available: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-60522> [last viewed 06.07.2014].

⁵ See, e.g.: Judgment of European Court of Human Rights, Case 42857/05, Van der Heijden v. Netherlands. Available: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-110188#%7B%22site%22%3A%22001-110188%22%7D> [last viewed 21.07.2014]; Judgment of European Court of Human Rights, Case 34615/97 Quintana Zapata v. Spain. Available: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-22334#%7B%22item%22%3A%22001-22334%22%7D> [last viewed 21.07.2014]; Judgment of European Court of Human Rights, Case Shackell v. United Kingdom. Available: <http://www.justcote.com/Document/d7jsrUrxA0LxsKjIoYGtn4udo2WIkVNCPhzPngDP9MBjrMi6atF/shackell-v-united-kingdom-application-4585199-admissibility-decision> [last viewed 21.07.2014].

⁶ See, e.g.: Bradley D. Regulation of unmarried cohabitation-determinants of legal policy. International Journal of Law, Policy and the Family, 2001, No. 15, p. 22–50; Müller-Freienfels W. Cohabitation and marriage law – a comparative study. International Journal of Law and the Family, No. 1, p. 259–294; Sörger C. Reconstructing Marriage. Cambridge: Antwerp: Portland: Intersentia, 2006.

a similar recent political history, but absolutely different legal approach to cohabitation. Namely, both countries were a part of socialist regime, Latvia under the Union of Soviet Socialist Republics and Croatia under the former Yugoslavia. However, while Croatia and most other countries of the former Yugoslavia⁷ legally recognized cohabitation during the seventies by granting to cohabitants property and maintenance rights identical to spouses, possible legal protection of cohabitants in Latvia was completely denied since 1944. Croatia has been presenting a constantly expanding legal protection of cohabitants from the seventies, until achieving a complete equality of marriage and cohabitation in the latest Family Act.⁸ On the contrary, the legal system of Latvia is legally recognizes cohabitation mostly in public law, still providing allow degree of legal protection, which cannot be explained even with the socio-demographic factors. Although there is no official statistics showing the exact number of cohabitants, in the absence of other indications, the number of births outside marriage is taken as evidence of the increased number of cohabitation. In Latvia there is a much greater number of births outside marriage than in Croatia reaching the average level of cohabitation in the European Union (hereinafter – EU).

Live births outside marriage in the EU, Croatia and Latvia

Source: Eurostat⁹

The popularity of cohabitation in Latvia is indicated by data results of the questionnaire “Demography and state of family in Latvia” provided by the market and society research centre “SKDS”. The results of the questionnaire show that 72% of questioned persons consider cohabitation acceptable as an appropriate form of

⁷ Former republics of Yugoslavia and Hungary were the first European countries having provided strong property rights protection to the weaker party of cohabitation.

⁸ Family Act. Available: http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2014_06_75_1404.html [last viewed 06.07.2014].

⁹ Statistical office of the EU. Available: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&plugin=1&language=en&pcode=tps00018> [last viewed 14.07.2014].

family life.¹⁰ Therefore, social organizations¹¹ and state institutions¹² continue to call for adaptation of legal regulation to the current situation in modern society. No similar studies were conducted in Croatia, but it would be highly desirable to carry out a study on attitude of Croatian citizens about cohabitation, legal protection of cohabitation and the real legal needs of those living in cohabitation.

Legal protection of cohabitation in Latvia and Croatia

Latvia

Article 110 of *Satversme* (the Constitution of Latvia) provides protection and support to family – a union between a man and a woman, the family, the rights of parents and rights of the child.¹³ Therefore, the legislator has provided a strict definition of marriage, foreseeing it only as a union between a man and a woman. Still, according to the international human rights law, a concept of a family is wider than a concept of marriage.¹⁴ Consequently, even despite the fact that legislator has determined the union between a man and a woman as the only possible form of marriage, *Satversme* provides protection for other family forms as cohabitation of opposite-sex partners, excluding the situations when lack of family relations is obvious or proved.¹⁵ This has been confirmed by the decision of the *Satversmes tiesa* (the Constitutional Court of Latvia) in case Nr. 2004-02-01106 of 11 October 2004, stating that the state must protect all families.¹⁶

The relevant norms of procedure that could be applied to protect the rights of cohabitants consist of civil procedure, criminal procedure and administrative procedure norms. These norms are to be interpreted widely to provide procedural guarantees to cohabitants,¹⁷ but further amendments are endorsed only if they do

¹⁰ ZAB “Eversheds Bitāns”. Par virieša un sievietes neregistrētu partnerattiecību tiesisko regulējumu Eiropā un Latvijā. Legal research, 2008, p. 5. Available: <http://www.tm.gov.lv/lv/ministrija/imateriali/petijumi.html> [last viewed 21.07.2014].

¹¹ В Латвии снова пытаются пересмотреть понятие семьи и брака. Available: <http://rus.delfi.lv/archive/print.php?id=43883642> [last viewed 06.07.2014].

¹² Letter Nr.1-5/77 of 26 March 2012 of the Ombudsman of Latvia, p. 2. Available: http://www.tiesibsargs.lv/files/ties%C4%ABsarga_v%C4%93stule_nr._15_77_par_partnerattiec%C4%ABbu_tiesisko_regul%C4%93jumu.pdf [last viewed 06.07.2014].

¹³ Latvijas Republikas Satversme, article 110. Available: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=57980> [last viewed 06.07.2014].

¹⁴ Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka tiesības (Group of authors, ed. by Balodis R.). Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011, p. 590.

¹⁵ Theory and practice of the European Convention of Human Rights. Ed. by Aray J. Van Dijk F. Van Hoof E. van Rijn A. Zwaak L. Series 4th edition. Antwerpen: Oxford: Intersentia, 2006, p. 694.

¹⁶ Judgement No. 2004-02-0106 of the Constitutional court of the Republic of Latvia of 11 October 2004. Available: http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/spriedums_2004-02-0106.htm [last viewed 06.07.2014].

¹⁷ Letter No. 18/TA-219 of the Cabinet of Ministers of the Republic of Latvia, 4. p. Available: http://www.tiesibsargs.lv/files/ministru_kabineta_atbilde_par_partnerattiec%C4%ABbu_tiesisko_regul%C4%93jumu.pdf [last viewed 06.07.2014].

not influence conception of family institute included in *Satversme*.¹⁸ They refer to 'family' concept including the terms like 'family member', 'close relative', 'kinsman',¹⁹ defining them as persons who live with a certain person and have shared a common household,²⁰ which complies with the international case law.²¹

Despite that, cases about disputes between cohabitants during cohabitation or after its dissolution do not create the most significant part of judicature in Latvia. However, it is acknowledged that they are not unusual and the most contradictory issue to be resolved is the property regime of cohabitation²² and succession rights.²³ Consequently, it must be concluded that Latvia does not violate its international commitments by choosing to regulate the legal status of cohabitants only in separate areas without making it equal to a concept of marriage.

Croatia

The Constitution of the Republic of Croatia (hereinafter – Constitution) places the family under the special protection of the state, and concerning the family unions it specifically refers to marriage and cohabitation stating that they are regulated by the law.²⁴ In accordance with the Constitution, cohabitation is protected by many legal acts of Croatia. Family Act defines cohabitation as “a life union between an unmarried woman and a unmarried man, which lasts for at least three years, and less if a common child has been born, or if it has been succeeded by marriage.”²⁵ Unlike marriage, the beginning and termination of which is determined by the *ius cogens* norms of the family law, cohabitation occurs and ends completely informally. The law does not stipulate what constitutes life union, thus leaving this matter for the courts to decide on case-by-case basis. In addition to the Family Act cohabitation is defined

¹⁸ Letter No. 18/TA-219 of the Cabinet of Ministers of the Republic of Latvia, 4. p. Available: http://www.tiesibsargs.lv/files/ministru_kabineta_atbilde_par_partnerattiec%C4%ABbu_tiesisko_regul%C4%93jumu.pdf [last viewed 16.07.2014].

¹⁹ 21.04.2005. Kriminālprocesa likums: LR law (in force as of 01.10.2005.). Latvijas Vēstnesis, 2005. 11 May, No. 74 (3232), Ziņotājs, 2005. 9 June, No. 11.

²⁰ Part 5 of Article 12 of the Criminal procedure law. 21.04.2005. Kriminālprocesa likums: LR law (enter into force 01.10.2005.). Latvijas Vēstnesis, 2005. 11 May, No. 74 (3232), Ziņotājs, 2005. 9 June, No. 11.

²¹ In case *Kroon and others v. the Netherlands* the European Court of Human rights stated that “living together may be a requirement for such a relationship, exceptionally other factors may also serve to demonstrate that a relationship has sufficient constancy to create *de facto* ‘family ties’”. Judgment of European Court of Human Rights, Case 18535/91 *Kroon and others v. the Netherlands*. Available: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57904> [last viewed 06.07.2014].

²² ZAB “Eversheds Bitāns”. Par vīrieša un sievietes neregistrētu partnerattiecību tiesisko regulējumu Eiropā un Latvijā. Legal research, 2008, p. 14. Available: <http://www.tm.gov.lv/lv/ministrija/imateriali/petijumi.html> [last viewed 06.07.2014].

²³ Judgement No. CA-4099/6of Civil law board of the Riga District Court of 5 December 2005.

²⁴ Constitution of the Republic of Croatia, art. 61. Available: <http://www.usud.hr/uploads/Redakcijski%20prociscen%20tekst%20Ustava%20Republike%20Hrvatske,%20Ustavni%20sud%20Republike%20Hrvatske,%2015.%20sijecnja%202014.pdf> [last viewed 09.07.2014].

²⁵ Family Act, art. 11. Available: http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2014_06_75_1404.html [last viewed 11.07.2014].

in numerous other Croatian laws in the context of the matter that they regulate, and these definitions differ significantly.

Pursuant to the Family Act,²⁶ property effects of marriage apply to cohabitation and all the assets that an unmarried couple has acquire during cohabitation or has derived from such property is their shared property, co-owned in equal parts. Individual property is the property that cohabitants owned at the time of beginning the cohabitation, including the assets acquired by that person during the life union from the sources different from work, such as inheritance, gift, etc. Work is a constitutive element of the community of property in the context of the cohabitation. It can be individual – work of each of the cohabitants separately (e.g. on the basis of employment, housekeeping, implementing copyright-related work) or their joint work (e.g. cohabitants' work on the estate, trade, notary or lawyer's office).²⁷ Work can be manifested in the immediate creation of new assets, but also as an indirect contribution to the union through taking care of children, organizing and housekeeping, storage, cooking, moral support, etc.²⁸

Since all the proprietary effects of marriage are extended to cohabitation, cohabitants also have the right to enter into a nuptial agreement, which in case of cohabitation should be more appropriately called the cohabitation agreement. Entry into a cohabitation agreement does not alter the informal character of cohabitation because it does not have the constituent effect on the occurrence of cohabitation. With this contract the autonomy of the cohabitants' will is respected neither more nor less than the autonomy of the spouses' will. And indeed, by giving rights to cohabitants to enter into a nuptial agreement, cohabitation is in one more aspect legally equated with marriage.

Cohabitants and spouses have the same maintenance rights, medical reproduction rights, adoption rights. Legally they are completely equal in terms of protection against domestic violence, social and pension rights and obligations, inheritance rights and obligations, and even in exemptions from testifying in criminal proceedings.

The advantages and disadvantages of Croatian model of legal protection of cohabitation: lessons for Latvia

Latvia should review the open approach of Croatian legal system to cohabitation and maybe even “borrow” something from it. As stated by E. Ehrlich, the focus of the law development is not in the legislation, nor in the legal theory, nor in the case law, but in the society itself.²⁹ That is why the law should not ignore the increased number of cohabitation unions, which was recognised by Croatian legislator, and there was no hesitation to expand the legal protection of cohabitation. In Latvia cohabitants protect their rights by common rules which are applied to all private persons accord-

²⁶ Family Act, art. 16. Available: http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2014_06_75_1404.html [last viewed 11.07.2014].

²⁷ Alinčić et al. *Obiteljsko pravo* [Family Law]. Zagreb: Narodne novine, 2007, p. 501/502.

²⁸ *Ibid.*, p. 502.

²⁹ Cited from Vrbanić D. *Sociologija prava: uvod i izvorišne osnove* [Sociology of law: introduction and original foundations]. Zagreb: Golden marketing, 2006, p. 38.

ing to the Civil Law of Latvia and other normative acts. However, there are cases when the general rules of property law are inadequate to resolve the financial relations between cohabitants. M. Schrama observes well that relationship of cohabitants is characterised by a special nature that determines their financial behaviour in the way that during cohabitation it is usually irrelevant to the partners who pays for what, who owns what and who contributes what to the shared household and that contract law and property law are based on the general presumption that each party acts in his/her own interest.³⁰ Croatian legislator recognized the special nature of cohabitants' relationship and developed legal protection of cohabitation taking it into account, unfortunately, without consideration of other important factors that should not be ignored. Foremost, that the development of legal protection of cohabitation must be consistent and uniform. Expanding the rights of cohabitants in different areas of law, Croatian legislator did not consider legal inconsistency, and the legal uncertainty thereof. Different conceptual definitions of cohabitation through various regulations create legal uncertainty in a sense that depending on the type of rights that cohabitants should have, there are different answers to the question, which persons are to be recognized as cohabitants. D. Hrabar sees the reason for a different conceptual definition of cohabitation, especially with regard to assumptions, in the lack of coordination of the legislator in lawmaking.³¹ It is true that, while expanding the rights of cohabitants in one sphere of law, the legislator must take into account their legal position in the other areas of law. Otherwise, the legal protection of cohabitation will be inconsistent, confusing and even legally illogical. That is the reason why Croatian legislator made mistake prescribing, for example, the same property and inheritance rights to cohabitants and spouses and, on the other hand, obligating cohabitants to pay the real estate transaction that spouses are not obliged to pay.

Moreover, Latvia should not repeat the mistake of Croatia, when it was not taken into account that there are many reasons for living in cohabitation, and that the needs of cohabitants vary. As M. Brattström stated, there are those who are testing the relationship by just living together, those who do not want to get married, or those who have not given marriage a thought, etc.³² Moreover, there are those who live in cohabitation because they reject the legal effects of marriage. Consequently, it is clear that there are different types of cohabitation and that each type has its own characteristics.³³ Croatian legal system treats all cohabitants as married couples, forgetting that there are different types of cohabitations and that the needs of cohabitants are not always the same as the needs of spouses.

³⁰ Schrama W. General lessons for Europe based on a comparison of the legal status of non-merital cohabitants in the Netherlands and Germany. In: *Common Core and Better Law in European Family Law*. Antwerp/Oxford: Intersentia, 2005, p. 263.

³¹ Hrabar D. Izvanbračna zajednica – neka otvorena pitanja [Cohabitation – some open questions]. *Hrvatska pravna revija*, 2010. No. 2, p. 41–48.

³² Brattström M. The Protection of a Party when a Cohabitee Relationship Ends. In: *Family Finances*. Vienna: Jan Sramek Verlag, 2009, p. 354.

³³ Schrama W. General lessons for Europe based on a comparison of the legal status of non-merital cohabitants in the Netherlands and Germany. In: *Common Core and Better Law in European Family Law*. Antwerp/Oxford: Intersentia, 2005, p. 274.

To conclude, the question is what is the point of Croatian legal equalization of marriage and cohabitation, especially in the legal system where both institutes are open only for heterosexual couples? Nothing special is achieved with it, neither from the standpoint of cohabitants, nor from the standpoint of the society as a whole. In fact, the willingness to protect the weaker party within cohabitation has gone too far in Croatia and resulted in creation of unnecessary, legally equivalent institutions.

Concluding remarks

One of the greatest legal challenges in the contemporary European countries is an adequate response to the increased number of cohabitation cases. Currently, there is no significant supranational European legislation under which the consistent response to this legal challenge would be given and therefore European legislators apply completely different approaches to regulation of cohabitation.

A good example for comparison is the legal systems of Latvia and Croatia. In Latvian normative acts the trend of enforcement regulation regarding the status of cohabitants is clearly seen in public law, but not in areas of civil law, still establishing the status of cohabitants in cases which foresee any restrictions to persons. Exception is made for criminal and administrative procedures, when protection of cohabitants' rights is ensured. On the contrary, in Croatian legal system marriage and cohabitation are almost legal equivalents. Cohabitants have almost the same rights and obligations as spouses, indicating that the Croatian legislator has completely neglected the autonomy of persons who do not want to marry. Certainly, law should not ignore the contemporary socio-demographic changes, but one cannot keep the pace with the times by sending a message to everyone living in cohabitation for more than three years that from the standpoint of the state they are "married". Partners equally decide which form of the family to establish, knowingly and wilfully agree on the legal consequences of constituted union. In conjunction, it should be kept in mind that with the increased number of cohabitants the quantity of those cohabitation cases in which the individuals decide to cohabit rather than marry has also increased for the purpose of avoiding involvement in the property and personal legal effects of marriage. In addition, cohabitation is a heterosexual union of persons who can marry and undertake the legal consequences of a marriage at any moment. In this regard, it may be concluded that Croatian legislation provides a strong protection to the weaker party in cohabitation, but, on the other hand, the autonomy of the will is completely neglected. Accordingly, Latvia can learn from the Croatian experience that the legal regulation of cohabitation must reconcile two opposing principles: the principle of protecting the weaker party, and the principle of the autonomy of will. Croatia gave a full advantage to the first one, but neither of the two principles should prevail – they should be taken into consideration equally. Consequently, the only successful response to the increased number of cohabitation cases is the one that would reconcile these principles.

BIBLIOGRAPHY

- Alinčić et al. *Obiteljsko pravo* [Family Law]. Zagreb: Narodne novine, 2007.
- Andrup H. The crisis in domestic law: origins and remedies. *Family and conciliation courts review*, 1995. Vol. 33, No. 2.
- Bradley D. Regulation of unmarried cohabitation-determinants of legal policy. *International Journal of Law, Policy and the Family*, 2001. No. 15, p. 22–50.
- Brattström M. The Protection of a Party when a Cohabitee Relationship Ends. In: *Family Finances*. Vienna: Jan Sramek Verlag, 2009, p. 345–354.
- Hrabar D. Izvanbračna zajednica – neka otvorena pitanja [Cohabitation – some open questions]. *Hrvatska pravna revija*, 2010. No. 2, p. 41–48.
- Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka tiesības (Group of authors, ed. by Balodis R.). Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011.
- Müller-Freienfels W. Cohabitation and marriage law – a comparative study. *International Journal of Law and the Family*, No. 1, p. 259–294.
- Schrama W. General lessons for Europe based on a comparison of the legal status of non-merital cohabitants in the Netherlands and Germany. In: *Common Core and Better Law in European Family Law*. Antwerp/Oxford: Intersentia, 2005, p. 257–281.
- Sörgjerd C. *Reconstructing Marriage*. Cambridge: Antwerp: Portland: Intersentia, 2006.
- Theory and practice of the European Convention of Human Rights*. Ed. by Aray J., Van Dijk F., Van Hoof E., Van Rijn A., Zwaak L. Series 4nd edition. Antwerpen: Oxford: Intersentia, 2006.
- Vēbers J. *Latvijas Republikas Civillikuma komentāri. Ģimenes tiesības*. Rīga: Mans īpašums, 2000.
- Vrban D. *Sociologija prava: uvod i izvorišne osnove* [Sociology of law: introduction and original foundations]. Zagreb: Golden marketing, 2006.
- Проблемы теории государства и права. Под ред. Марченко М. Н. Москва: Юристъ, 2003.

Legislative acts

- Latvijas Republikas Satversme: LR law. Available: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=57980> [last viewed 06.01.2014].
- Kriminālprocesa likums: LR law. 21.04.2005. (In force as of 01.10.2005.). *Latvijas Vēstnesis*, 2005. 11 May, No. 74 (3232).
- Constitution of the Republic of Croatia. Available: <http://www.usud.hr/uploads/Redakcijski%20prociscen%20tekst%20Ustava%20Republike%20Hrvatske,%20Ustavni%20sud%20Republike%20Hrvatske,%2015.%20sijecnja%202014.pdf> [last viewed 26.09.2014].
- Family Act. Available: http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2014_06_75_1404.html.

Legal practice

- Judgment of European Court of Human Rights, Case 42857/05, Van der Heijden v. Netherlands. Available: [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-110188#{%22itemid%22:\[%22001-110188%22\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-110188#{%22itemid%22:[%22001-110188%22]}) [last viewed 26.09.2014].

- Judgment of European Court of Human Rights, Case Shackell v. United Kingdom. Available: <http://www.justcite.com/Document/d7jsrUrxA0LxsKjIoYGtn4udo2WlikvNCPnhzPng-DP9MBjrMi6atF/shackell-v-united-kingdom-application-4585199-admissibility-decision>] [last viewed 26.09.2014].
- Judgement of European Court of Human Rights, Case 50963/99 Al-Nashif v. Bulgaria. Available: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-60522> [last viewed 26.09.2014].
- Judgment of European Court of Human Rights, Case 34615/97 Quintana Zapata v. Spain. Available: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-22334#{%22itemid%22:%22001-22334%22}>] [last viewed 26.09.2014].
- Judgement of European Court of Human Rights, Case 21830/93 X, Y and Z v. the United Kingdom. Available: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-58032> [last viewed 26.09.2014].
- Judgement of European Court of Human Rights, Case 16969/90 Keegan v. Ireland. Available: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-62443> [last viewed 26.09.2014].
- Judgement Nr. CA-4099/6of Civil law board of the Riga District Court of 5 December, 2005.
- Judgement Nr. 2004-02-0106 of the Constitutional court of the Republic of Latvia of 11 October 2004. Available: http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/spriedums_2004-02-0106.htm [last viewed 26.09.2014].

Relevant documents and further sources

- Letter Nr. 1-5/77 of 26 March 2012 of the Ombudsman of Latvia. Available: http://www.tiesibsargs.lv/files/ties%C4%ABsarga_v%C4%93stule_nr_15_77_par_partnerattiec%C4%ABbu_tiesisko_regul%C4%93jumu.pdf [last viewed 26.09.2014].
- Letter Nr. 18/TA-219 of the Cabinet of Ministers of the Republic of Latvia, 4. p. Available: http://www.tiesibsargs.lv/files/ministru_kabineta_atbilde_par_partnerattiec%C4%ABbu_tiesisko_regul%C4%93jumu.pdf [last viewed 26.09.2014].
- Materials of the international conference “Family Law in Europe: New Developments, Challenges and Opportunities” on 29–31 August 2013, Bonn, Germany. Summary of O. Beinroviča.
- ZAB “Eversheds Bitāns”. Par vīrieša un sievietes neregistrētu partnerattiecību tiesisko regulējumu Eiropā un Latvijā. Legal research, 2008. Available: <http://www.tm.gov.lv/lv/ministrija/imateriali/petijumi.html> [last viewed 26.09.2014].
- В Латвии снова пытаются пересмотреть понятие семьи и брака. Available: <http://rus.delfi.lv/archive/print.php?id=43883642> [last viewed 26.09.2014].

Aiga Mierīņa, Mg. iur.

University of Latvia, Latvia, teacher / Latvijas Universitāte, Latvija, pasniedzēja

STARPTAUTISKO PRIVĀTTIESĪBU MODERNIZĒŠANAS NEPIECIEŠAMĪBA UN IESPĒJAS LATVIJĀ

MODERNIZATION NECESSITY AND OPPORTUNITIES FOR INTERNATIONAL PRIVATE LAW IN LATVIA

Summary

19 articles within the Introduction of the Republic of Latvia Civil Law are the central codification of the Private International Law (PIL) in Latvia. This codification is consistent with the understanding of PIL at the end of the 19th century and the beginning of the 20th century. Since the middle of the 20th century, the legislators in Europe and elsewhere have had their codifications of PIL progressively modernized. After regaining of independence, the Introduction of the Civil Law was restored in the version that had been in force in 1937. Being aware of the ongoing modernization of family, inheritance and property laws, it would be erroneous to ignore the necessity for modernization of PIL regulation in Latvia. Therefore, the aim of the present publication is to detect the experience of PIL codification at the national level in foreign countries and to evaluate its possible application in Latvia. Only the most important research results have been covered in the present paper due to the publication limitations. The worldwide experience indicates that there is no single approach to PIL rule codification. The existing national legal traditions, political and economic circumstances and the development of PIL science determine the need for codification and the way in which it is done. Thus, it is quite difficult to distinguish any common codification techniques. The most popular codifications of the 20th century, used by many legislators in Europe as models for their national PIL regulation development are those of Switzerland, Austria and Quebec. However, the researchers and practitioners increasingly appreciate both the Belgian and the Dutch codifications, which could serve as good examples for codification in the future. Thus, in order to gain an insight into the international experience during the contemporary stage of PIL development, the Latvian legislators are offered quite a large and, until now, little analysed material of foreign codifications.

Keywords: Private International Law, codification, recodification.

Atslēgvārdi: starptautiskās privāttiesības, kodifikācija, rekodifikācija.

Ievads

Latvijas Civillikuma ievads (turpmāk – CL Ievads) ir vienīgā vieta Latvijas tiesībās, kurā starptautisko privāttiesību (turpmāk – SPT) normas ir ietvertas vienotā sistēmā. Minētā kodifikācija atbilst SPT izpratnei 19. gs. beigās un 20. gs. sākumā. Sākot ar 20. gs. vidu, Eiropā un citur pasaulē likumdevēji savus SPT noteikumus ir pakāpeniski modernizējuši. Latvijas CL Ievada regulējums pēc neatkarības

atgūšanas tika atjaunots spēkā tādā redakcijā, kāda tā bija Civillikuma pieņemšanas laikā 1937. gadā. Pēdējo 20 gadu laikā CL Ievads ir pieredzējis visai nelielus grozījumus. Mūsdienās šāds regulējums ir uzskatāms par novecojušu un tādu, kas nespēj nodrošināt pienācīgu tiesisko bāzi intensīvajiem privāttiesiskajiem sakariem.¹ Latvijas CL Ievada normu faktiskais mērķis ir veicināt Latvijas tiesību piemērošanu, kā arī pēc iespējas novērst situācijas, kurās Latvijā dzīvojošie ārzemnieki būtu pakļauti savas valsts tiesībām. Šādā situācijā starptautiski privāttiesiskā taisnīguma realizācija mūsdienās praktiski nav iespējama.²

Juristu aprindās Latvijā jau daudzus gadus tiek spriests par SPT regulējuma uzlabošanas nepieciešamību. Tomēr līdz šim konkrēti rezultāti nav sasniegti.³ Pēdējo desmit gadu laikā ES līmenī pieņemts plašs ES sekundāro tiesību aktu klāsts, kas attiecas uz SPT jautājumiem. Šobrīd ES regulējums jau aptver lielāko daļu no tiem noteikumiem, kurus bija plānots iestrādāt jaunajā SPT regulējumā. *Dr. iur.* Irēna Kucina ir uzsvērusi: kaut arī Latvijas SPT bāzi veido apjomīgs ES regulējums, ir nepieciešami attiecīgi grozījumi vai papildinājumi nacionālajā regulējumā. Bez šādiem nacionālā regulējuma uzlabojumiem tiesību piemērotājiem – praktiķiem var rasties sarežģījumi un pat neizpratne par attiecīgo normu piemērošanu.⁴

Tādēļ publikācijas mērķis ir atklāt nacionāla līmeņa SPT kodifikācijas pieredzi ārvalstīs un novērtēt tās izmantošanas iespējas Latvijā. Mērķa sasniegšanai autore pamatā izmantojusi vēsturisko un salīdzinošo metodi. Vēsturiskā metode izmantota tiesiskā regulējuma attīstības novērsšanai. Ar salīdzinošās metodes palīdzību analizētas ārvalstu starptautisko privāttiesību kodifikācijas. Tiesību aktu selektīvās atlases pamatā izmatots ģeogrāfiskā novietojuma kritērijs, priekšroku dodot tuvākajām kaimiņvalstīm. Ierobežotā apjoma dēļ publikācijā ir atklāti tikai svarīgākie pētījuma rezultāti.

Kodifikācijas efektivitātes kritēriji un klasifikācija

Efektivitātes kritēriji

Lai sekmīgi uzlabotu un attīstītu SPT nacionālo regulējumu Latvijā, ir nepieciešama atbilstoša teorētiskā bāze. Jau 19. gadsimta otrajā pusē tiesību kodifikācijas problēmu pētnieks kņazs Mihails Rodionovičs Kantakuzens (Михаил Родионович Кантакузен, 1848–1894), analizējot tā laika tiesību korojumus, izvirzīja vairākus kritērijus, kuriem būtu jāatbilst jebkurai kodifikācijai. Pēc viņa domām, kodeksam

¹ Strautiņš E. Ievads ārvalstu likuma piemērošanā. *Jurista Vārds*, 2006. 1. augusts, Nr. 30 (433).

² Turpat.

³ Vairākus gadus noritēja SPT nacionālā regulējuma pilnveidošana. Ar Ministru kabineta 2006. gada 3. novembra rīkojumu Nr. 859 *Par Konceptiju par starptautisko privāttiesību nacionālo regulējumu* tika apstiprināta jauna Starptautisko privāttiesību likuma un ar to saistīto tiesību aktu projektu izstrāde. 2010. gada pavasarī likumprojekta izstrāde tika apturēta.

⁴ Kucina I. Starptautiskās privāttiesības Eiropas Savienības skatījumā. No: Latvijas Universitātes žurnāls "Juridiskā Zinātne", Nr. 2, Tiesību zinātnes nākotnei, 1. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2011, 95. lpp.

jābūt pilnīgam, jo tam jākalpo par svarīgu tiesību avotu. Šādas prasības ievērošanai par šķērslī var izrādīties teorētiskā materiāla trūkums. Būtiski ir pareizi uzstādīt kodeksa pamatprincipus, ievērojot juridisko terminu un noteikumu iekšējo saikni un radniecību, kā arī jāievēro vienotas sistēmas, formas un vispāratzītas terminoloģijas prasības. Jāizvēlas kvalificētas personas, kuras būtu spējīgas paveikt tik grūtu uzdevumu, kas, pēc kņaza M. R. Kantakuzena domām, ir vissvarīgākais un grūtākais uzdevums vienlaikus.⁵ Līdzīgās domās ir *Dr. iur.* Baiba Rudevska, kura uzskata, ka pirmais solis ceļā uz SPT attīstību Latvijā ir šīs tiesību nozares svarīguma apzināšanās un tās attīstība zinātniskā līmenī.⁶ Līdz šim neveiksmīgie SPT regulējuma uzlabošanas mēģinājumi Latvijā, iespējams, ir saistīti tieši ar stabilas SPT doktrīnas trūkumu.

Autore SPT kodifikāciju efektivitātes izvērtēšanai piedāvā izmantot šādus kritērijus:

- 1) kodifikācijas pilnīgums (kompleksums),
- 2) pamatprincipu formulējumi,
- 3) struktūras sistemātiskums,
- 4) terminoloģijas vienotība,
- 5) teorētiskās bāzes esamība.

Mūsdienu SPT attīstības etapā pārsvarā tiek izmantota rekodifikācijas (*recodification*) tehnika. Tā ir atkārtota kodifikācija, kad iepriekšējo kodifikāciju aizstāj jauns tiesību akts. 20. gadsimts ir uzskatāms par rekodifikācijas ēru, kad kardināli tika pārskatīti novecojušie un pieņemtie kodeksi. Rekodifikācija kopā ar tiesību aktu pārskatīšanu (*revision*) ir kļuvusi par efektīvu SPT sistematizēšanas instrumentu.⁷ Šādas kodifikācijas mērķis ir tiesību normu restaurācija atbilstoši sociālo, ekonomisko un politisko apstākļu izmaiņām. 21. gadsimta sākumā SPT rekodifikāciju ir veikušas, piemēram, tādas valstis kā Igaunija (2002), Turcija (2007), Polija (2011) un Nīderlande (2012).

Vēsturiskais fons

Vēsturiski pirmie SPT noteikumi tika iekļauti vispārējās civiltiesību kodifikācijās, kad 18. gadsimta otrajā pusē vācu zemēs Austrijā, Prūsijā, Bavārijā un Saksijā sāka kodificēt vietējās tiesības. 1756. gadā tika izdots Bavārijas civiltiesību apkopojums, 1794. gadā – Vispārējās zemes tiesības Prūsijas pavalstīm, kuru ievada noteikumos ietvertas atsevišķas SPT normas.⁸ Tradicionāli par pirmo un ietekmīgāko tiek uzskatīts 1804. gada Francijas Civilkodekss,⁹ kura 3. pantu tiesas un zinātnieki drīz

⁵ Гетьман-Павлова И. В., Крутий Е. А. Автономные национальные кодификации международного частного права в XXI веке. Законодательство и экономика, 2010. № 4, 51. с.

⁶ Rudevska B. Starptautisko privāttiesību attīstības nepieciešamība Latvijā. Jurista Vārds, 2005. 26. jūlijs, Nr. 27 (382).

⁷ Кабриак Р. Кодификации: перевод и вступительная статья Л. В. Головки. Москва: Статут, 2007, 78. с.

⁸ Kahn-Freund O. General Problems of Private International Law. Leyden: A. W. Sijthoff International Publishing Company B. V., 1976, p. 80.

⁹ Wolff M. Private International Law. 2nd ed. Oxford: Clarendon Press, 1950, p. 42.

vien pārvērta par kolīziju normu.¹⁰ 1864. gadā Baltijas Vietējo likumu kopojuma ievaddaļā pirmo reizi Latvijā tika apkoptas kolīziju normas. 1811. gadā Austrijas Civillikuma, 1865. gadā Itālijas Civilkodeksa un 1896. gadā Vācijas Civillikuma ievaddaļā tika ietverti SPT noteikumi.

Otra pieeja aizsākās ar Šveices piemēru, kad 1891. gadā tika pieņemts atsevišķs Federālais likums par civiltiesiskajām attiecībām starp zemes iedzīvotājiem un ieceļotājiem (NAG), kura normas neizdevās inkorporēt vispārējā civiltiesību kodifikācijā,¹¹ kā tas bija citās valstīs Eiropā. Sekojot Šveices piemēram, likumdevēji SPT noteikumus pakāpeniski sāka iekļaut atsevišķos tiesību aktos. To veicināja SPT kā atsevišķas zinātnes nozares attīstība. Universitāšu Juridiskajās fakultātēs Eiropā un Amerikas kontinentā jau 19. gadsimta nogalē SPT pasniedza kā atsevišķu studiju priekšmetu.¹²

Ievērojot šo dalījumu, SPT kodifikāciju efektivitātes noteikšanai kā viens no pirmajiem kritērijiem tiek izvirzīts kodifikāciju satura kompleksuma izvērtējums. Salīdzinošās analīzes rezultātā autore ir izveidojusi SPT nacionālo kodifikāciju klasifikāciju vairākās kategorijās. Klasifikācija izveidota, balstoties uz to, vai SPT centrālo noteikumu – kolīziju tiesību – kodifikācija ietverta autonomā tiesību aktā vai vispārējā civiltiesību kodifikācijā.

Kodifikāciju veidi pēc to ārējām pazīmēm

Autonomā kompleksā kodifikācija

Autonomās kodifikācijas procesa rezultātā tiek pieņemts viens komplekss autonomas tiesību akts, kas regulē vispārējos ārvalstu tiesību piemērošanas noteikumus, satur kolīziju normas un starptautiskā civilprocesa noteikumus. Šāda pieeja ir raksturīga 20. gadsimta otrās puses SPT kodifikācijām. SPT normu nodalīšana no civiltiesībām ir lietderīga, jo SPT ir atsevišķa tiesību disciplīna ar atšķirīgu regulēšanas priekšmetu – privāttiesiskām attiecībām ar ārvalsts elementu, kā arī atšķirīgām šo attiecību regulēšanas metodēm. Šādu pieeju, piemēram, ir izvēlējušies Beļģijas, Bulgārijas, Maķedonijas, Šveices, Turcijas, Ukrainas un Ungārijas likumdevēji.

Pašlaik par vienu no modernākajām SPT kodifikācijām Eiropā uzskata 2004. gada Beļģijas Karalistes Starptautisko privāttiesību kodeksu ar 140 pantu regulējumu.¹³ Beļģijā tā ir pirmā SPT kodifikācija, kas ietver piemērojamo tiesību, tiesu kompetences un ārvalsts spriedumu atzišanas un izpildes normas. Pirms kodeksa pieņemšanas Beļģijas SPT noteikumi darbojās pēc franču parauga – pamatnotei-

¹⁰ Vignes D. General Course of Private International Law: Selected Problems. In: Recueil Des Cours: collected courses of The Hague Academy of International Law. Vol. 210. The Hague: Martinus Nijhoff Publishers, p. 184.

¹¹ Wolff M. Private International Law. 2nd ed. Oxford: Clarendon Press, 1950, p. 43.

¹² Vignes D. General Course of Private International Law: Selected Problems. In: Recueil Des Cours: collected courses of The Hague Academy of International Law. Vol. 210. The Hague: Martinus Nijhoff Publishers, p. 186.

¹³ Siehr K. General problems of International Private Law in Modern Codifications. In: Yearbook of Private International Law. Vol. VII (2005), Sellier, European Law Publishers, 2006, p. 19.

kumi bija ietverti 1804. gada Francijas Civilkodeksā un tiesu praksē. Beļģijas SPT kodekss veidots, ievērojot Eiropas civiltiesību kodifikācijas klasiskās tradīcijas, t. i., nevis apkopojot esošos noteikumus, bet reformējot visu SPT jomu.¹⁴ No kontinentālās Eiropas romāņu tiesību atzaram piederošajām valstīm Beļģija ir otrā valsts, kura ir pieņēmusi autonomu kompleksu SPT kodifikāciju. Pirmā bija Itālija, 1995. gadā pieņemot likumu *Par Itālijas starptautisko privāttiesību reformu*, kas aizstāja Itālijas Civilkodeksa vispārējās daļas 16.–31. pantā ietvertos SPT noteikumus.

Beļģijas likumdevējs ir rīkojies ļoti līdzīgi likumdevējam Itālijā, un acīmredzami abi par paraugu ir ņēmuši Šveices SPT likuma noteikumus.¹⁵ Beļģijas SPT kodekss sastāv no 13 sadaļām un ir veidots, ievērojot stingru struktūru:

- 1) vispārējie noteikumi: principi, tiesu kompetence, ārvalstu tiesību un aizsargājamo atrunu piemērošana, norādes, ārvalsts spriedumu atzišana un izpilde;
- 2) speciālie noteikumi: fiziskās personas (2), laulības un laulāto īpašuma lietas (3), kopdzīves (*cohabitation*) attiecības (4), paternitāte (5), uzturēšanas saistības (6), mantošana (7), lietas (8), saistības (9), juridiskās personas (10), maksātnespējas procedūras (11), trasti (12);
- 3) nobeiguma noteikumi.

1987. gada Šveices Konfederācijas Starptautisko privāttiesību federālais likums ar 200 pantu regulējumu vēl joprojām ir pati apjomīgākā SPT kodifikācija pasaulē. Minētā kodifikācija ir ievērojama ar tās sistematisko struktūru un klasifikāciju – no vispārējiem principiem līdz specifisku jautājumu regulējumam (piem., personas statuss, laulāto īpašums, reģistrētas partnerattiecības, vecāku un bērnu savstarpējās attiecības, aizbildņi un aizgādņi, mantošana, īpašums, atsevišķi nodalot intelektuālo īpašumu, saistību tiesības, komercietības, bankrots un uzņēmumu apvienošana, starptautiskā šķirētība).¹⁶ Tieši tādēļ Šveices SPT likums ir kalpojis par paraugu daudz valstu SPT kodifikācijām visā pasaulē.

Autonomai kodifikācijai praksē ir vairākas priekšrocības:

- 1) kopīgu SPT institūtu apkopošana vienā sistematizētā tiesību aktā veicina vienveidīgu tiesību normu piemērošanas praksi tiesiskajās attiecībās ar ārvalsts elementu;
- 2) atsevišķa kodifikācija padara SPT noteikumus pārskatāmus, tas atvieglo šo normu izpratni un pielietošanu, tādējādi paaugstinot tiesību normu efektivitāti;
- 3) tā novērš tiesību normu dublēšanās iespējas un pretrunas, kas rodas tiesību normu nepārskatāmības un sarežģītības dēļ;

¹⁴ Fiorini A. The Codification of Private International Law: The Belgian Experience. In: The International and Comparative Law Quarterly, 2005. Apr., Vol. 54, No. 2, p. 499.

¹⁵ Гетьман-Павлова И. В., Крутий Е. А. Автономные национальные кодификации международного частного права в XXI веке. Законодательство и экономика. 2010. № 4, с. 49–61.

¹⁶ Sk.: Schweizerischen Eidgenossenschaft Bundesgesetz über das Internationale Privatrecht. Vom 18.12.1987. Stand am 01.05.2013. Pieejams: <http://www.admin.ch/opc/de/classified-compilation/19870312/index.html> [aplūkots 2013. gada 29. maijā].

- 4) visbeidzot, jebkura kodifikācija samazina tiesību aktu masu un veicina tiesību "attīrīšanu" no novecojušām un neefektīvām tiesību normām.

Pastāv uzskats, ka SPT vēl nav gatavas kodifikācijai.¹⁷ Tā ir pārāk jauna tiesību nozare, kura vēl joprojām atrodas attīstības stadijā. Pārakra kodifikācija var izjaukt tiesību dabisko attīstību un novest pie neveiksmes. Piemēram, 1804. gada Francijas Civilt kodeksā pārāk liela vērība netika pievērsta SPT noteikumiem, jo doktrīna vēl nebija pietiekami nostabilizējusies. Pēc franču juristu domām, tāda tā nebija arī pēc 150 gadiem, kad visi SPT kodifikācijas centieni izrādījās neveiksmīgi.¹⁸

Par autonomās kodifikācijas trūkumiem uzskatāmi:

- 1) tas, ka praktiski nav iespējams apvienot vienā tiesību aktā visus noteikumus, kas pastāv SPT, – ir maz kopīgu vispārēju noteikumu, bet daudz apakšjautājumu, kas prasa specifisku vai diametrāli pretēju regulējumu (piem., starptautiskie jūras, gaisa, dzelzceļa vai autotransporta pārvadājumi; starptautiskās finanšu tiesības, tai skaitā starptautiskie norēķini, starptautiskās tirdzniecības finansēšana vai starptautiskās investīcijas, pārrobežu maksātnespēja u. tml.);
- 2) speciālo kolīziju normu (piem., ģimenes, darba, saistību tiesībās) saikne ar šo civiltiesību apakšnozaru nacionālajām materiālajām tiesībām ir daudz ciešāka nekā saikne savā starpā;
- 3) vienotas teorētiskas bāzes trūkums (pat vienā jurisdikcijā, kā tas ir Latvijā) ir traucēklis sekmīgai SPT kodifikācijai.

Juridiskajā literatūrā uzmanība tiek vērsta uz pārāk sarežģītu un kazuistisku tiesību nozaru kodifikācijas neiespējamību. Tiesību kazuitātes gadījumā katrai konkrētai situācijai ir jākonstruē individuāls risinājums, ko, neapšaubāmi, ar tiesu prakses palīdzību risināt ir vienkāršāk nekā ar kodeksu. Franču juridiskajā literatūrā tiek atzīts, ka sarežģītu problēmu risināšanā nepieciešamas ievērot tiesību normas, kas radītas konkrētu gadījumu izskatīšanas prakses rezultātā.¹⁹ Šādas prakses trūkums var novest pie nepieņemama rezultāta.

Autonomā kumulatīvā kodifikācija

Kā kompromiss iepriekš minētajām problēmām ir tendence SPT noteikumus sistematizēt, apvienojot autonomo un nozares kodifikāciju, kas nozīmē kumulatīvu sistematizēšanu. Ar kumulāciju (*cumulāre*) saprot palielināšanu, sakopošanu, summēšanu. Kumulācijas gadījumā SPT noteikumus neveido viens tiesību akts, bet vairāki savstarpēji saistīti tiesību akti, no kuriem viens centrālais akts apkopo īsu SPT vispārējo noteikumu pārskatu (piem., kolīziju normas), bet pārējie satur specifiskus noteikumus (piem., starptautiskā civilprocesa noteikumus). Autonomas kumulatīvas kodifikācijas veids nav īpaši populārs, to ir izvēlējušies Austrijas, Igaunijas un Polijas likumdevēji.

¹⁷ Гетьман-Павлова И. В., Крутий Е. А. Автономные национальные кодификации международного частного права в XXI веке. Законодательство и экономика, 2010. № 4, 51. с.

¹⁸ Кабриак Р. Кодификации: перевод и вступительная статья Л. В. Головки. Москва: Статут, 2007, 391. с.

¹⁹ *Ibid.*, 392. с.

Igaunijas likumdevējs modernizēja 1994. gada Civillikuma Vispārējās daļas SPT noteikumus un 2002. gadā pieņēma autonomu likumu ar 67 pantu regulējumu. Tā kā Igaunija pieder ģermāņu tiesību saimei, tad Igaunijas SPT likums tika izstrādāts, balstoties uz Vācijas, Austrijas un Šveices pieredzi.²⁰ Šveices kodifikācija ir izteikti kompleksa autonoma kodifikācija, taču Vācijas kodifikācija ir izteikti lakoniska, tādējādi Igaunijas likumdevējs izvēlējās zelta vidusceļu. Igaunijas likumdevēja izvēle veidot SPT likumu kā autonomu kumulatīvu kodifikāciju ir visai īpatnēja. Pēdējā Rietumeiropas valstu kodifikācija, kas neregulēja starptautiskā civilprocesa jautājumus, tika pieņemta 1978. gadā Austrijā. Kopš 20. gs. 80. gadiem pasaulē vērojama tendence pieņemt kompleksas kodifikācijas, ietverot tajās arī starptautiskā civilprocesa noteikumus. Šo jautājumu apvienošana vienā kodeksā tiek uzskatīta par ērtu un saskanīgu pieeju.²¹ Iespējams, Igaunijas prakse ir saistīta ar vēl joprojām dziļi iesakņotām padomju tiesību tradīcijām.

Mūsdienu apstākļos praktiski visās tiesību sistēmās lielākā vai mazākā pakāpē ir vērojama SPT kodifikācija ar kumulatīvu raksturu neatkarīgi no tā, vai likumdevējs ir izvēlējies klasisku vai autonomu kodifikācijas modeli. SPT, tāpat kā tiesības kopumā, nav statiskas. Tās atrodas nepārtrauktā attīstībā, atspoguļojot starptautiskās sabiedrības sociālās un ekonomiskās vajadzības. Piemēram, Beļģijā pēc SPT likuma pieņemšanas, kas regulē visai plašu jautājumu klāstu, spēkā palika arī 1995. gada likums *Par komercaģentu līgumiem* un 2003. gada likums *Par viendzimuma laulībām*, bet Igaunijā – 2009. gada likums *Par mantošanu* un 2004. gada likums *Par investīciju fondiem*. Tas nozīmē, ka stingru robežšķirtni starp likumdevēju izmantotajām kodifikācijas tehnikām novilkt nav iespējams.

Klasiskā kumulatīvā kodifikācija

Klasiska tipa SPT kodifikācijas jeb franču–itāļu modelis ir visvecākais kodifikācijas paņēmieni. Sākot ar 19. gadsimta beigām, likumdevēji vispārējās civiltiesību kodifikācijās, visbiežāk – ievada noteikumus, iekļāva SPT noteikumus. Tomēr tās bija vispārējās normas, kas tikai kumulācijā ar citiem tiesību aktiem spēja izveidot kopējus SPT ietvarus. Klasiskas kumulatīvas kodifikācijas gadījumā vispārējo civiltiesību kodifikācijā tiek iekļauta atsevišķa sadaļa, kas regulē ārvalstu tiesību piemērošanas noteikumus un satur kolīziju normas, bet starptautiskā civilprocesa noteikumi tiek ietverti citā normatīvajā aktā, parasti civilprocesa kodifikācijā. Šādu pieeju ir izvēlējušies, piemēram, Krievijas, Lietuvas, Latvijas, Nīderlandes un Vācijas likumdevēji.

Vācijā kolīziju normas sākotnēji tika apkopotas atsevišķā tiesību aktā, bet vēlāk tomēr tika iekļautas kopējā kodifikācijā – 1896. gada Civillikuma ievadā. Tajā tika ietverts svarīgs, taču nepilnīgs SPT kodifikācijas materiāls. Apzināti tika atstāti “robi”, īpaši attiecībā uz līgumu un kvazilīgumu regulējumu, jo šķita neiespējami

²⁰ Sein K. The Development of Private International Law in Estonia. In: Yearbook of Private International Law. Vol. X (2008), Sellier, European Law Publishers, 2009, p. 460–461.

²¹ Гетьман-Павлова И. В., Крутий Е. А. Автономные национальные кодификации международного частного права в XXI веке. Законодательство и экономика, 2010. № 4, с. 49–61.

tik vispārējos noteikumos atrast pieņemamu regulējumu.²² *Dr. habil. iur.* prof. Juris Bojārs raksta, ka tieši Vācijas SPT noteikumi ir ietekmējuši Latvijas CL ievada veidošanu.²³ Grūti teikt, vai likumdevējs Latvijā ir apzināti pārņēmis Vācijas likumdevēja lakonisko silu, vai šāda pieeja izveidojusies tiesību jaunrades trūkuma rezultātā.

Latvijas CL ievads ar 19 pantu regulējumu ir viena no apjoma ziņā visīsākajām SPT kodifikācijām. Tajā ietverti daži vispārēji priekšraksti un kolīziju normas. Tiesu kompetences un spriedumu atzīšanas un izpildes noteikumus noteic Civilprocesa likums. Speciālajos likumos – Darba likumā, Jūras kodeksā un citos ir ietvertas normas atsevišķiem SPT jautājumiem. Rezultātā – Latvijas kodifikācija ir īsa un lakoniska. Šādas lakoniskas kodifikācijas rodas divos gadījumos. Tās var būt steigas un laika trūkuma rezultāts: *Kas grib izdarīt ātri, dara to īsi.*²⁴ Tikpat labi tas var būt arī naiva ideālisma rezultāts. Zelta vidusceļa sasniegšanai vispirms ir jāatbild uz jautājumu, kādu vietu kopējā tiesību sistēmā likumdevējs SPT kodifikācijai ir gatavs atvēlēt? Tikai tad ir iespējams izvēlēties piemērotāko kodifikācijas tehniku un noteikt kodifikācijas saturu.

Kaut arī 20. gadsimtā ir vērojama tendence pieņemt autonomas kompleksas kodifikācijas, klasiskais SPT kodifikācijas modelis ir saglabājis savu nozīmi. Nīderlandes piemērs savā ziņā ir unikāls. Tas atspoguļo secīgu kodifikācijas procesu “solī pa solim” (*step-by-step codification*), kas ilga aptuveni 30 gadus (1981–2011). Tiesību aktos implementētie ES tiesību noteikumi tika apvienoti ar atšķirīgu SPT institūtu (laulību, radniecības attiecību līgumsaistību, trastu, mantošanas u. tml.) regulējumu. Rezultātā aptuveni 20 dažādi tiesību akti tika apkopoti vienotā sistēmiskā kodifikācijā.²⁵

Nīderlandes kodifikācijai ir 15 sadaļas: (1) vispārējie noteikumi; (2) fizisko personu statuss; (3) laulība ar apakšnodeļām par laulības noslēgšanu, atzīšanu, laulāto tiesiskajām attiecībām, laulāto īpašuma režīmu, laulības atzīšanu par neesošu un laulības šķiršanu; (4) reģistrētās partnerattiecības ar apakšnodeļām līdzīgi kā laulības sadaļā; (5) paternitāte; (6) adopcija; (7) citi ģimenes tiesību jautājumi ar apakšnodeļām par vecāku atbildību un bērnu aizsardzību, starptautisko bērnu nolaupīšanu, uzturēšanas saistībām; (8) korporācijas; (9) pārstāvniecības; (10) īpašumtiesības; (11) trasti; (12) mantošana; (13) līgumsaistības; (14) ārpuslīgumiskās saistības; (15) atsevišķi jūras, iekšējo ūdeņu un gaisa transporta kolīziju tiesību jautājumi.²⁶ Interesanti, ka kodifikācijā ir atstāti brīvi apakšvirsraksti turpmākiem papildinājumiem atbilstoši SPT regulējuma izmaiņām, kas būtu jāveic atbilstoši starptautiskajām konvencijām, kurām Nīderlande nākotnē pievienosies.

²² Wolff M. *Private International Law*. 2nd ed. Oxford: Clarendon Press, 1950, p. 42.

²³ Bojārs J. *Starptautiskās privāttiesības I. 2. pārstrādātais izdevums*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2010, 27. lpp.

²⁴ Кабриак Р. Кодификации: перевод и вступительная статья Л. В. Головки. Москва: Статут, 2007, 410. с.

²⁵ Vairāk sk.: Boele-Woelki K., Van Iterson D. *The Dutch Private International Law Codification: Principles, Objectives and Opportunities*. *Electronic Journal of Comparative Law*, 2010. December, Vol. 14.3, p. 4. Pieejams: <http://www.ejcl.org/143/art143-3.pdf> [aplūkots 2013. gada 1. augustā].

²⁶ Dutch Civil Code. Book 10 “Private International Law”. Pieejams: <http://www.dutchcivillaw.com/civilcodebook01010.htm> [aplūkots 2013. gada 5. augustā].

Neņemot vērā kodifikācijas plašo tvērumu, tajā nav regulēti starptautiskā civilprocesa jautājumi, kas minēto kodifikāciju ierindo pie klasiskajām kumulatīvajām kodifikācijām. Šo kodifikāciju papildina attiecīgas civilprocesa normas par tiesu kompetenci un ārvalstu spriedumu atzīšanu un izpildi. Kad 1993. gadā Nīderlandes Tieslietu ministrija nāca klajā ar kodifikācijas priekšlikumu, juristu vidū izcēlās plašas diskusijas par to, vai sekot Vācijas vai Šveices modelim. Situāciju atrisināja apstākļi, ka 2001. gadā spēkā stājās jauns Civilkodekss, kurā jau tika ietverts starptautiskā civilprocesa regulējums.²⁷

2002. gadā Krievijas Federācijas Civilkodeksa trešās daļas 4. nodaļas *Starptautiskās privāttiesības* 39 pantos ir ietvertas kolīziju normas, juridisko terminu kvalifikācija, atgriezeniskā norāde, ārvalsts tiesību satura noskaidrošana, publiskās kārtības atruna, savstarpējība, retorsijas u. tml.²⁸ Minētais kodifikācijas materiāls ir nepilnīgs, to papildina Civilprocesa kodeksā ietvertais tiesu kompetences, ārvalstu tiesas spriedumu atzīšanas un izpildes regulējums. Citi jautājumi ir iekļauti speciālajos likumos. Tādēļ SPT noteikumi Krievijas Federācijā ir izkaisīti vairākos normatīvajos aktos, un tas, pēc krievu juristu domām, apgrūtina SPT strīdu risināšanu.

Krievijas SPT doktrīnā pastāv noraidoša attieksme pret kolīziju tiesību un starptautiskā civilprocesa jautājumu vienotu regulējumu. Tas ir tādēļ, ka masīvas normu grupas, kas pieder ne tikai pie atšķirīgām tiesību nozarēm, bet arī atšķirīgām tiesību sistēmām – privāttiesībām un publiskajām tiesībām, nav vēlams apvienot vienotā kodifikācijā. Pastāv arī uzskats, ka starp kolīziju normām un civilprocesa normām nepastāv būtiska saikne.²⁹ Ārvalstu likumdevēji, vienotā kodifikācijā apvienojot gan kolīziju normas, gan starptautiskā civilprocesa normas, acīmredzot par būtiskāku uzskata šo normu efektivitāti, nevis to teorētiskos aspektus.

Lietuvā SPT noteikumi ar 53 pantu regulējumu ir ietverti 2000. gada Lietuvas Republikas Civilkodeksa pirmās daļas 2. nodaļā *Starptautiskās privāttiesības*, kas ir pirmā SPT kodifikācija Lietuvā.³⁰ Sākotnēji vienuviet tika apvienotas gan tiesību izvēles kolīziju normas, gan tiesu kompetences un ārvalsts spriedumu atzīšanas un izpildes normas. Bet ar jaunā Civilprocesa kodeksa spēkā stāšanos tiesu kompetences un spriedumu atzīšanas un izpildes normas tika izslēgtas no Civilkodeksa un iekļautas Civilprocesa kodeksā. Lietuvas kodifikācijas izstrādē tika izmantoti Kvebekas, Itālijas un Šveices SPT noteikumi.³¹

²⁷ Boele-Woelki K., Van Ieterson D. The Dutch Private International Law Codification: Principles, Objectives and Opportunities. *Electronic Journal of Comparative Law*, 2010. December, Vol. 14.3, p. 3. Pieejams: <http://www.ejcl.org/143/art143-3.pdf> [aplūkots 2013. gada 1. augustā].

²⁸ Гражданский кодекс Российской Федерации. Часть 3. Раздел VI. Международное частное право. Вводится в действие с 01.03.2002. Редакция 01.06.2013. Pieejams: http://base.garant.ru/10164072/66/#block_60000 [aplūkots 2013. gada 1. jūnijā].

²⁹ Ск.: Маковский А. Л. Кодификация гражданского права и развитие отечественного международного частного права. In: Кодификация российского частного права. Под ред. Д. А. Медведева. Москва: Статут, 2008, с. 56–71.

³⁰ Gabartas H. The Law Applicable to Contractual Obligations: Comparative Analysis of the Choice of Law Rules under Lithuanian and the United States Law. *Jurisprudencija*, 2002, t. 31 (23), p. 54–55.

³¹ Mikelenas V. The Reform of Private International Law in Lithuania (Including Conflict of Laws in the Area of Family Law). In: *Yearbook of Private International Law*. Vol. VII (2005), Sellier, European Law Publishers, 2006, p. 165.

Klasiskā kompleksā kodifikācija

Klasiskā kompleksā kodifikācija ir likumdevēja izvēlēts SPT kodifikācijas paņēmiens, kad vispārējo civiltiesību kodifikācijā tiek iekļauta atsevišķa sadaļa, kurā apkopoti gan vispārēji priekšraksti, gan kolīziju normas, gan starptautiskā civilprocesa noteikumi. 1991. gadā Kvebekas Civilkodeksa 10. daļa *Starptautiskās privāttiesības* ir pieņemta reformas ceļā un ir īpatnēja ar tās struktūru. Tā satur kompleksu SPT regulējumu – 92 panti ietver vispārējos noteikumus, kolīziju tiesības, tiesu kompetences un spriedumu atzīšanas un izpildes jautājumus.³² Tā ir veidota pēc klasiskā franču–itāļu modeļa, bet atšķirībā no klasiskā kumulatīvā kodifikācijas modeļa tā satur arī starptautiskā civilprocesa noteikumus. Šāds paņēmiens nav guvis popularitāti Eiropas likumdevēju vidū.

Kopsavilkums

Pasaules valstu pieredze rāda, ka nepastāv vienots veids, kādā tiek kodificēti SPT noteikumi. Valstīs pastāvošās tiesību tradīcijas, politiskie, ekonomiskie apstākļi, SPT zinātnes attīstība noteic SPT kodifikācijas nepieciešamību un veidu, kādā tā tiek veikta. Līdz ar to ir visai sarežģīti nodalīt kādus kopējus SPT kodifikācijas paņēmienus. Jaunākajās SPT kodifikācijās uzskatāmi redzama likumdevēja vēlme pēc iespējas detalizētāk noregulēt SPT vispārējos un speciālos jautājumus. 20. gadsimtā tikai divās valstīs – Šveicē un Rumānijā – kodifikācijas pārsniedza 100 pantu apjomu. Bet 21. gadsimta sākumā tādas jau ir pieņemtas četrās valstīs – Beļģijā, Bulgārijā, Maķedonijā un Nīderlandē. Lakoniskas (mazāk par 50 pantiem) ir tikai Latvijas, Krievijas un Vācijas kodifikācijas.

Nemot vērā CL modernizēšanas centienus ģimenes, lietu, mantojuma un saistību tiesību jomā, nebūtu pareizi bez ievēribas atstāt CL ievada modernizēšanas nepieciešamību. Kaimiņvalstīs – Lietuvā un Igaunijā, arī Krievijā nacionāla līmeņa SPT kodifikācijas ar mūsdienu vajadzībām pielāgotu tiesisko regulējumu ir pieņemtas jau vairāk nekā pirms desmit gadiem. Minētās kodifikācijas ir daudz plašākas par Latvijas CL ievadu. Tajās likumdevēji nav iekļāvuši starptautiskā civilprocesa jautājumus, tomēr ietvertie SPT pamatprincipi un kolīziju normu regulējums ir pietiekami detalizēti. Papildus vispārējiem noteikumiem atsevišķi tiek regulēti intelektuālā īpašuma, darba tiesību un patērētāju tiesiskās aizsardzības un līdzīgi jautājumi, kas ļauj minētos tiesību aktus pieskaitīt pie mūsdienīgām SPT kodifikācijām.

Latvijas situācijā, ņemot vērā tiesību tradīcijas un ES tiesību ietekmi, ir jāizvēlas piemērotākā SPT kodifikācijas metode. Nevajadzētu aizmirst, ka Vācijas SPT noteikumi, kuri ir kalpojuši par paraugu CL ievadam, jau vairākkārt ir pārskatīti. Neņemot vērā Vācijas civiltiesību plašo ietekmi uz daudzu pasaules valstu civiltiesībām ar atšķirīgām tiesību tradīcijām (piem., Turcijā un Japānā), Vācijas SPT kodifikāciju zinātnieki

³² Civil Code of Québec. Book 10 "Private International Law". Updated to 01.08.2013. Pieejams: http://www2.publicationsduquebec.gouv.qc.ca/dynamicSearch/telecharge.php?type=2&file=/CCQ_1991/CCQ1991_A.htm [aplūkots 2013. gada 25. augustā].

uzskata par pārlieku lakonisku. Tādēļ vispirms ir jāatbild uz jautājumu, kādu vietu kopējā tiesību sistēmā likumdevējs SPT kodifikācijai ir gatavs atvēlēt? Tikai tad ir iespējams izvēlēties piemērotāko kodifikācijas tehniku un noteikt kodifikācijas saturu.

Par populārākajām kodifikācijām, kuras likumdevēji 20. gadsimtā ir izmantojuši par paraugu savu nacionālo SPT kodifikāciju izstrādei, ir atzīstamas Šveices, Austrijas un Kvebekas kodifikācijas. Tomēr zinātnieki un praktiķi arvien augstāk novērtē gan Beļģijas, gan Nīderlandes kodifikācijas, kas varētu kalpot par labiem kodifikāciju paraugiem nākotnē. Tādējādi likumprojektu autoriem Latvijā pašreizējā SPT attīstības situācijā pieredzes iegūšanai tiek piedāvāts visai plašs, līdz šim maz analizēts ārvalstu kodifikāciju materiāls.

BIBLIOGRĀFIJA

- Boele-Woelki K., Van Iterson D. The Dutch Private International Law Codification: Principles, Objectives and Opportunities. *Electronic Journal of Comparative Law*, 2010. December, Vol. 14.3, p. 1–31. Pieejams: <http://www.ejcl.org/143/art143-3.pdf> [aplūkots 2013. gada 1. augustā].
- Bojārs J. Starptautiskās privāttiesības I. 2. pārstrādātais izdevums. Rīga: Zvaigzne ABC, 2010, 423 lpp.
- Civil Code of Québec. Book 10 “Private International Law”. Updated to 01.08.2013. Pieejams: http://www2.publicationsduquebec.gouv.qc.ca/dynamicSearch/telecharge.php?type=2&file=/CCQ_1991/CCQ1991_A.htm [aplūkots 2013. gada 25. augustā].
- Dutch Civil Code. Book 10 “Private International Law”. Pieejams: <http://www.dutchcivillaw.com/civilcodebook01010.htm> [aplūkots 2013. gada 5. augustā].
- Gabartas H. The Law Applicable to Contractual Obligations: Comparative Analysis of the Choice of Law Rules under Lithuanian and the United States Law. *Jurisprudencija*, 2002. T. 31 (23), p. 53–66.
- Kahn-Freund O. *General Problems of Private International Law*. Leyden: A. W. Sijthoff International Publishing Company B. V., 1976, p. 336.
- Kucina I. Starptautiskās privāttiesības Eiropas Savienības skatījumā. No: LU žurnāls “Juridiskā Zinātne”, Nr. 2. Tiesību zinātnes nākotnei, 1. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2011, 91.–100. lpp.
- Mikelenas V. The Reform of Private International Law in Lithuania (Including Conflict of Laws in the Area of Family Law). In: *Yearbook of Private International Law. Volume VII (2005)*. Sellier, European Law Publishers, 2006, p. 161–181.
- Rudevska B. Starptautisko privāttiesību attīstības nepieciešamība Latvijā. *Jurista Vārds*, 2005. 26. jūlijs, Nr. 27 (382).
- Schweizerischen Eidgenossenschaft Bundesgesetz über das Internationale Privatrecht. Vom 18.12.1987. Stand am 01.05.2013. Pieejams: <http://www.admin.ch/opc/de/classified-compilation/19870312/index.html> [aplūkots 2013. gada 29. maijā].
- Sein K. The Development of Private International Law in Estonia. In: *Yearbook of Private International Law. Vol. X (2008)*. Sellier, European Law Publishers, 2009, p. 459–472.
- Vignes D. *General Course of Private International Law: Selected Problems*. In: *Recueil Des Cours: collected courses of The Hague Academy of International Law. Vol. 210*. The Hague: Martinus Nijhoff Publishers, p. 400.
- Wolff M. *Private International Law*. 2nd ed. Oxford: Clarendon Press, 1950, p. 631.

- Гетьман-Павлова И. В., Крутий Е. А. Автономные национальные кодификации международного частного права в XXI веке. Законодательство и экономика, 2010. № 4, с. 49–61.
- Гражданский кодекс Российской Федерации. Часть 3. Раздел VI. Международное частное право. Вводится в действие с 01.03.2002. Редакция 01.06.2013. Pīeējams: http://base.garant.ru/10164072/66/#block_60000 [aplūkots 2013. gada 1. jūnijā].
- Кабрияк Р. Кодификации: перевод и вступительная статья Л. В. Головки. Москва: Статут, 2007, 476 с.
- Маковский А. Л. Кодификация гражданского права и развитие отечественного международного частного права. В кн.: Кодификация российского частного права. Под ред. Д. А. Медведева. Москва: Статут, 2008, с. 56–71.

Zane Sedlova, Mg. iur.

University of Latvia, Latvia, PhD student / Latvijas Universitāte, Latvija, doktorante

CASE-LAW OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS ON THE DECISION NOT TO MAKE A PRELIMINARY REFERENCE

EIROPAS CILVĒKTIESĪBU TIESAS PRAKSE JAUTĀJUMA PREJUDICIĀLĀ NOLĒMUMA PIEŅEMŠANAI NEUZDOŠANAS GADĪJUMĀ

Anotācija

Rakstā analizēts pieteikums Eiropas Cilvēktiesību tiesai kā kontroles mehānisms jautājuma prejudiciālā nolēmuma pieņemšanai neuzdošanas gadījumā. Autore raksturo tiesisko pamatu un kritērijus: balstoties uz tiem, Eiropas Cilvēktiesību tiesa vērtē Līguma par Eiropas Savienības darbību 267. panta trešajā daļā noteiktā pienākuma eventuālo neizpildi. Būtiski, ka Eiropas Cilvēktiesību tiesa tiesību uz taisnīgu tiesu kontekstā ne tikai piemēro *Cilfit* testa kritērijus, bet arī vērtē pieteikuma iesniedzēja rīcību, izsakot nacionālajai tiesai lūgumu vērsties Eiropas Savienības tiesā prejudiciālā nolēmuma pieņemšanai.

Atslēgvārdi: Eiropas Cilvēktiesību tiesa, prejudiciāls nolēmums, tiesības uz taisnīgu tiesu, *Cilfit* tests.

Keywords: European Court of Human Rights, preliminary reference, right to a fair trial, *Cilfit* test.

Introduction

A preliminary reference procedure under Article 267 of the Treaty on the Functioning of the European Union (hereinafter – the TFEU)¹ has been the cornerstone of European legal integration and, in particular, the foremost avenue for the representation of the individual's interests before European Union (hereinafter – the EU)² judiciary.³ It gives individuals a possibility to raise the European law issues before their national courts. However, individuals are dependent on the willingness of the national court to actually refer the matter to the Court of Justice of the European

---

¹ Whenever the reference is made to Article 267 of the TFEU, it embodies a preliminary ruling procedure under former Article 177 or Article 234 of the Treaty Establishing the European Economic Community and *vice versa*.

² Whenever the reference is made to the EU, it embodies former European Communities and European Community, and *vice versa*.

³ Malferrari L. The Functional Representation of the Individual's Interests Before the EC Courts: the Evolution of the Remedies System and the Pluralistic Deficit in the EC. *Indiana Journal of Global Legal Studies*, Summer 2005. Vol. 12, Issue 2, p. 687.

Union (hereinafter – the CJEU)⁴ as the national court decides it *ex officio*. If the motion to refer is unsuccessful, the parties have limited legal remedies, even if the national court is under obligation to refer to the CJEU.⁵ The TFEU does not specify any sanctions for a failure to make a preliminary reference under Article 267(3)⁶ as well as the problem has not yet entirely been ruled by the CJEU.⁷ Indeed, in most member states there is no mechanism to control the national judge's decision not to make a preliminary reference.⁸ Hence, it has become a challenge for the EU to safeguard its own-created rights.

A new trend has emerged on the international arena. The European Court of Human Rights (hereinafter – the ECtHR) for a long while has been reluctant to become implicated in any dispute between national courts and the CJEU, as it is perfectly known that the courts of Strasbourg and Luxembourg try to keep a mutual neutrality and to respect their powers.⁹ Eventually in 2011, the ECtHR for the first time adjudicated on the merits a case concerning the decision not to make a preliminary reference.

The article presents a possibility of addressing the ECtHR in order to review the decision not to make a preliminary reference. In the beginning the author examines the failure to request a preliminary reference as an eventual violation of the right to a fair trial. Subsequently, the criteria, deducible from the case-law of the ECtHR, to substantiate the party's motion for a preliminary reference as well as the national court's decision not to make a preliminary reference are assessed.

Failure to request a preliminary reference as a violation of the right to a fair trial

Although the ECtHR has been criticized for its power to influence a domestic legal system,¹⁰ the possibility of addressing the ECtHR puts an effective remedy in the

⁴ Whenever the reference is made to the CJEU, it embodies the former Court of Justice of the European Coal and Steel Community, Court of Justice of the European Communities and Court of Justice of the European Community, and *vice versa*.

⁵ Lenz O. C. The Role and Mechanisms of the Preliminary Ruling Procedure. Fordham International Law Journal, 1994. Vol. 18, Issue 2, p. 397.

⁶ Broberg M., Fenger N. Preliminary References to the European Court of Justice. 2nd edition. Oxford: Oxford University Press, 2014, p. 266.

⁷ Classen D. C. Case Law. Common Market Law Review, 2002. Vol. 39, Issue 3, p. 649.

⁸ Arndt F. The German Federal Constitutional Court At the Intersection of National and European Law: Two Recent Decisions. The German Law Journal, 2001. 1 July, Vol. 2, Issue 11, p. 4, para 3.

⁹ Czaplinski W. International Responsibility of International Organisations – An Outline. Polish Yearbook of International Law, 2004–2005. Vol. 27, p. 55. Moreover, the CJEU in the *Köbler* case missed its opportunity to bring its own case-law in line with that of the ECtHR. The Advocate General clearly linked the obligation to make a preliminary reference to Article 6 of the Convention. The CJEU refrained from providing any explanations on the point, as it chose not to follow its Advocate General. See: Cabral P., Chaves M. C. Member State Liability for Decisions of National Courts Adjudicating at Last Instance. Maastricht Journal of European and Comparative Law, 2006. Vol. 13, p. 122.

¹⁰ ECtHR's power to influence domestic policy is diffuse as its judgments are ordinarily directives to national authorities to make domestic adjustments. See Ahdieh R. B. Between Dialogue and Decree: International Review of National Courts. New York University Law Review, December 2004. Vol. 79, Issue 6, p. 2155

hands of individuals.¹¹ On the one hand, the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (hereinafter – the Convention) “does not guarantee, as such, any right to have a case referred to the ECJ for a preliminary ruling under Article 267 of the TFEU”.¹² On the other hand, according to the ECtHR the possibility cannot be excluded *a priori*, that in certain circumstances the refusal of a domestic court hearing a case at final instance may infringe the principle of a fair trial, particularly when such a refusal appears to be arbitrary.¹³ Accordingly, a matter can come up under Article 6 of the Convention as the ECtHR acknowledges an unspoken assumption that Article 6 protects its rights in proceedings under Article 267 of the TFEU.¹⁴

For a long time, there was no clear concept of an arbitrary decision for a national court’s failure to request a preliminary reference. Generally, the ECtHR emphasized that Article 6(1) “obliges courts to give reasons for their decisions, but cannot be understood as requiring a detailed answer to every argument”.¹⁵ Moreover, “the extent to which this duty to give reasons applies may vary according to the nature of the decision and must be determined in the light of the circumstances of the case”.¹⁶ The ECtHR never went on to specify the ambit of motivation in the cases concerning the decision not to make a preliminary reference.¹⁷ Instead, the ECtHR concluded that there was no appearance of arbitrariness, since national courts in their decisions have provided ‘detailed reasons’, ‘sufficient reasons’ or reasoning ‘at some length’.¹⁸

In 2011, the ECtHR came up with a concept of an arbitrary decision for the failure to request a preliminary ruling. The ECtHR stated that in the specific context of Article 267(3) of the TFEU national courts are “obliged to give reasons for their refusal in the light of the exceptions provided for in the case-law of the Court

¹¹ Hofstötter B. *Non-Compliance of National Courts: Remedies in European Community Law and Beyond*. The Hague: T.M.C. Asser Press, 2005, p. 190.

¹² See, for instance, decision of the European Court of Human Rights as to the admissibility in the case: 31467/96 *Spiele v. the Netherlands*; Decision of the European Court of Human Rights as to the admissibility in the case: 37826/97 *de Bruyn v. the Netherlands*; Judgment of the European Court of Human Rights in the case: 14497/06 *Wallishauser v. Austria* (No. 2); Decision of the European Court of Human Rights as to the admissibility in the case: 62020/11 *Marketing D.o.o. v. Slovenia*.

¹³ See, for instance, decision of the European Court of Human Rights as to the admissibility in the case: 15669/89 *F.S. and N. S. v. France*; Decision of the European Court of Human Rights as to the admissibility in the case: 73711/01 *Matheis v. Germany*; Decision of the European Court of Human Rights as to the admissibility in the case: 15073/03 *John v. Germany*.

¹⁴ Decision of the European Court of Human Rights as to the admissibility in the case: 13645/05 *Kokkelvisserij v. the Netherlands*.

¹⁵ See, for instance, judgment of the European Court of Human Rights in the case: 20124/92 *Higgins and Others v. France*; Judgment of the European Court of Human Rights in the case: 16034/90 *Van de Hurk v. the Netherlands*.

¹⁶ Judgment of the European Court of Human Rights in the case: 20124/92 *Higgins and Others v. France*; Judgment of the European Court of Human Rights in the case: 30544/96 *Garcia Ruiz v. Spain*; Judgment of the European Court of Human Rights in the case: 12686/03 *Gorou v. Greece* (No. 2).

¹⁷ Valutyte R. *State Liability for the Infringement of the Obligation to refer for a Preliminary Ruling under the European Convention on Human Rights*. Jurisprudencija, 2012. Vol. 19, Issue 1, p. 11.

¹⁸ Decision of the European Court of Human Rights as to the admissibility in the case: 54193/07 *Herma v. Germany*; Judgment of the European Court of Human Rights in the case: 32492/96 *Coëme and Others v. Belgium*; Decision of the European Court of Human Rights as to the admissibility in the case: 43454/98 *Bakker v. Austria*.

of Justice. They will thus be required, in accordance with the (..) *Cilfit* case-law, to indicate the reasons why they have found that the question is irrelevant, that the European Union law provision in question has already been interpreted by the Court of Justice, or that the correct application of Community law is so obvious as to leave no scope for any reasonable doubt”.¹⁹ The *Cilfit* test releases a national court ruling in the last instance to seek a preliminary ruling from the CJEU if the EU issue involved is irrelevant to the case, the question has already been subject of the case-law of the CJEU (*acte éclairé doctrine*) or there is no reasonable doubt as to the manner in which the question raised has to be resolved (*acte clair doctrine*).²⁰

Requirements to the motion for a preliminary reference

Most of the applications to the ECtHR concerning alleged violation of the duty to make a preliminary reference have failed at the admissibility stage. Nevertheless, the decisions as to the admissibility are always implicitly conditional.²¹ The inadmissibility findings point out two requirements being relevant to the applicant’s motion for a preliminary reference. The ECtHR examines these requirements in the context of an arbitrary decision.

The relevance of the EU law issue

From the applicant’s perspective it is relevant to substantiate how a request for a preliminary reference involves an interpretation or validity of the EU law. In the case *Matheis v. Germany* there was no appearance of arbitrariness, since the applicant failed to demonstrate a relevance of the interpretation or validity of a particular provision of the EU law. The ECtHR in its decision, on the one hand, noted that “the Federal Constitutional Court did not explicitly deal with the applicant’s request for a preliminary ruling”.²² On the other hand, it stated that “questions referred for a preliminary ruling must concern the interpretation or validity of a provision of Community law only. As the applicant did not establish that her constitutional complaint related to any relevant question of Community law, there is no indication that the Federal Constitutional Court’s decision not to seek a preliminary ruling was in any way arbitrary”.²³

A similar approach was taken in the case *Moosbrugger v. Austria* where the applicant’s argument that his case was relevant under the EU law was too vague to see the national court’s decision as arbitrary. The Supreme Court found that it was not necessary to refer the case to the CJEU as the applicant had not raised any relevant EU law issue. Hence, the ECtHR found that the facts of the case do not disclose any

¹⁹ Judgment of the European Court of Human Rights in the case: 3989/07 and 38353/07 *Ullens de Schooten and Rezabek v. Belgium*.

²⁰ Judgment of the Court of Justice of the European Union: C-283/81 *Cilfit v. Ministry of Health*.

²¹ Costello C. The Bosphorus Ruling of the European Court of Human Rights: Fundamental Rights and Blurred Boundaries in Europe. *Human Rights Law Review*, 2006. Vol. 6, Issue 1, p. 92.

²² Decision of the European Court of Human Rights as to the admissibility in the case: 73711/01 *Matheis v. Germany*.

²³ *Ibid.*

violation of Article 6 of the Convention because “no relevant question of EU law had been raised by the applicant”²⁴

In the case *Spiele v. the Netherlands* the national court found that no interpretation of the directive was necessary for deciding the applicant’s case and, consequently, did not find it necessary to seek a preliminary ruling from the CJEU as “applicant had failed to indicate with which provision of (..) the Directive the Decree was incompatible”²⁵ The court noted that “the domestic courts have considered and rejected the applicant’s arguments relating to the compatibility of the prohibition at issue with the EU rules relied on by the applicant. (..) The Commission cannot find that the reasons given for refusing to seek a preliminary ruling from the Court of Justice of the European Communities can be regarded as unreasonable or arbitrary”²⁶

Generally, the author finds the requirement to demonstrate a relevance of the EU law issue as logical. When a preliminary question before the CJEU is asked, the national court must demonstrate a question of the EU law which is the proper subject of a reference.²⁷ However, in the case *Spiele v. the Netherlands* the requirement was examined too narrowly. It is a basic requirement to provide at the very least some choice of EU provisions which it requires to be interpreted.²⁸

An express request for a reference

According to the inadmissibility findings, it is relevant to the motion for a preliminary reference to incorporate a request for a preliminary reference explicitly. In the case *Mens, Mens-Hoek v. the Netherlands*, the ECtHR noted that “it was open to the applicants in the proceedings before the Administrative Law Division to seek a preliminary ruling (..). However, it does not appear that the applicants ever requested the Administrative Law Division to seek a preliminary ruling from the Court of Justice of the European Communities or that they have argued before the Administrative Law Division that the procedure fell short of requirements under European Union rules”²⁹ For that reason, among other things the court did not find a breach of Article 6 of the Convention.

In the case *John v. Germany* the applicant lodged an appeal with the German Constitutional Court requesting to set aside the judgment of the Hanseatic Court of Appeal. The appeal proceedings initially included a motion to request a preliminary ruling under Article 267 of the TFEU. However, the applicant’s submissions to the Federal Court of Justice did not contain an express request for a reference. Both the

²⁴ Decision of the European Court of Human Rights as to the admissibility in the case: 44861/98 *Moosbrugger v. Austria*.

²⁵ Decision of the European Court of Human Rights as to the admissibility in the case: 31467/96 *Spiele v. the Netherlands*.

²⁶ *Ibid.*

²⁷ Lenz O. C. The Role and Mechanisms of the Preliminary Ruling Procedure. *Fordham International Law Journal*, 1994. Vol. 18, Issue 2, p. 396.

²⁸ Barents R. *Directory of EU Case Law on the Preliminary Ruling Procedure*. The Hague: Kluwer Law International, 2009, p. 148.

²⁹ Decision of the European Court of Human Rights as to the admissibility in the case: 34325/96 *Mens, Mens-Hoek v. the Netherlands*.

Federal Court of Justice and the German Constitutional Court refused to admit the case. The ECtHR found no appearance of arbitrariness since the applicant failed to demonstrate the alleged necessity of a preliminary ruling. It stated that “the applicant’s submissions to the Federal Court of Justice neither contained an express request for a reference under Article 234 EC Treaty nor express and precise reasons for the alleged necessity of a preliminary ruling. Accordingly, the applicant insufficiently pleaded that he considered a decision as to the interpretation of Article 81 EC Treaty as necessary to enable the Federal Court of Justice to give judgment. Even though the applicant had raised the matter before the Hanseatic Court of Appeal, the Court finds that the fact that the Federal Court of Justice did not obtain a preliminary ruling cannot be regarded as arbitrary under these circumstances”.³⁰ Hence, the ECtHR found no appearance of arbitrariness. In other words, the ECtHR maintained that an express request for a preliminary reference shall be incorporated before every instance. The case was highly criticized.³¹

The questionable reasoning was altered in 2009. In the case *Herma v. Germany* the ECtHR noted that “the applicants did in fact raise the issue of an alleged obligation of the Court of Appeal to seek a preliminary ruling in their (...) constitutional complaint (...) which was dismissed”, although applicants never motioned for a referral to the CJEU before the German Constitutional Court explicitly.³²

The author finds the requirement for an express request for a reference to be questionable. Although the treaty makes the jurisdiction of the CJEU exclusively dependent on the existence of a request under Article 267 TFEU,³³ the requirement is not attributable to the applicant. Article 267 of the TFEU obliges a national court to refer the case to the CJEU “if it considers that a decision on the question is necessary to enable it to give judgment”. Hence, the national court shall not wait for an express request by an applicant.

Criteria for a national court to substantiate the decision not to make a preliminary reference

In 2011, the ECtHR clearly specified the criteria for a national court to substantiate the decision not to make a preliminary reference in the case *Ullens de Schooten and Rezabek v. Belgium*.³⁴ The court *expressis verbis* referred to the *Cilfit* test and made

³⁰ Decision of the European Court of Human Rights as to the admissibility in the case: 15073/03 *John v. Germany*.

³¹ English R. Lutz *John v. Germany*. Human Rights and Public Law Update Online Journal, February 2007, p. 2.

³² Decision of the European Court of Human Rights as to the admissibility in the case: 54193/07 *Herma v. Germany*.

³³ Judgment of the Court of Justice of the European Union: C-13/61 *de Geus v. Bosch*.

³⁴ Judgment of the European Court of Human Rights in the case: 3989/07 and 38353/07 *Ullens de Schooten and Rezabek v. Belgium*. The author notes that the ECtHR has applied the *Cilfit* test already before, however, during evaluation of the well-formedness of the decision to make a preliminary reference. See judgment of the European Court of Human Rights in the case: 45036/98 *Bosphorus v. Ireland*.

it clear that the right to a fair trial enshrined in Article 6 of the Convention requires national courts to deliver a reasoned decision applying the *Cilfit* case.³⁵ Reference to any of the exceptions provided for in the *Cilfit* test releases a national court ruling in the last instance to seek a preliminary ruling. That being said, it is not for the ECtHR to examine any errors that might have been committed by the domestic courts in interpreting or applying the relevant law.³⁶

Before the judgment was delivered, the reasoning of the ECtHR corresponded to a certain extent the *Cilfit* test, too.

Firstly, the ECtHR had emphasized the need to evaluate the relevance of the EU law. In the case *Bakker v. Austria* no appearance of a violation of Article 6 of the Convention was found due to the fact that the “Court explained at some length why, in its view, the applicant’s case did not raise any preliminary question of EU law”.³⁷ In the case *Schweighofer and Others v. Austria* the Austrian Supreme Court noted the request for a preliminary ruling, but dismissed the applicants’ argument. The ECtHR found no arbitrariness as “the Supreme Court examined the applicants’ arguments at length and gave detailed reasons for its finding that the present case did not raise any preliminary question of EEC law”.³⁸

Secondly, the ECtHR had pointed out that the existence of the previous decisions of the CJEU already dealing with the same point of law (*acte éclairé doctrine*) is relevant. In the case *Herma v. Germany* the ECtHR acknowledged, *inter alia*, that national court “gave detailed reasons for its finding that the present case, as far as it actually dealt with issues raised in the recent ECJ decisions, was consistent with these decisions”.³⁹ Therefore no appearance of a violation of Article 6 of the Convention was found.

Thirdly, the ECtHR had indicated an obvious interpretation on a point of law (*acte clair doctrine*) being crucial for the matter. In the case *Dotta v. Italy* the ECtHR, by making reference to the national court’s decision quoting the *acte clair* theory of the CJEU, stated that the principle of non-discrimination did not raise any problems of interpretation.⁴⁰ Similarly, in the case *Santiago v. Spain* the ECtHR observed

³⁵ Schmauch M. The Preliminary Ruling Procedure and the Right to a Fair Trial – Strasbourg Demands Reasoned Decisions from National Courts when They Refuse to Refer a Case to the ECJ. *European Law Reporter*, 2011. No. 12, p. 362.

³⁶ Judgment of the European Court of Human Rights in the case: 3989/07 and 38353/07 *Ullens de Schooten and Rezabek v. Belgium*.

³⁷ The Administrative Court held that “there was no issue that would require a preliminary ruling by the ECJ, since the applicant’s requests did not concern the interpretation of a specific provision of EU law, but rather challenged the implementation of national law exercised by Austrian authorities”. See decision of the European Court of Human Rights as to the admissibility in the case: 43454/98 *Bakker v. Austria*.

³⁸ The Austrian Supreme Court noted the law of the EU, which had only entered into force after the first instance judgment had been given, was not directly relevant in the context of the case. See decision of the European Court of Human Rights as to the admissibility in the case: 35673/97, 35674/97, 36082/97 and 37579/97 *Schweighofer and Others v. Austria*.

³⁹ Decision of the European Court of Human Rights as to the admissibility in the case: 54193/07 *Herma v. Germany*.

⁴⁰ Decision of the European Court of Human Rights as to the admissibility in the case: 38399/97 *Dotta v. Italy*.

that the Spanish Supreme Court exhaustively examined the case-law of the CJEU concerning the reference for a preliminary ruling, and, in particular, the fact that the obligation to refer was no absolute, since there were no doubts about the answer.⁴¹

After the *Ullens de Schooten and Rezabek v. Belgium* judgment, the ECtHR sustains to quote the respective case when dealing with a failure to request a preliminary reference.⁴² Namely, the ECtHR does not provide with any exhaustive list of the criteria other than the *Cilfit* exceptions.⁴³ It is even expressed that a national court can substantiate the decision not to make a preliminary reference by any due reason as long as it can justify its choice.⁴⁴ Furthermore, the ECtHR, so far, has never found a violation of the right to a fair trial for the failure to request a preliminary reference. Hence, it can be argued that the possibility of reaching the ECtHR's positive judgment by linking the violation of Article 267(3) of the TFEU with Article 6 of the Convention seems remote.⁴⁵

The author notes that it took a considerable time for the ECtHR to finally adjudicate the case on the merits concerning the decision not to make a preliminary reference. Presumably, the case-law of ECtHR will continue to develop. There are several cases already pending before the court and alleging a violation of the duty to make a preliminary reference.⁴⁶ Thus, the doors are left open to safeguard the EU-created rights at the international level.

Conclusion

The ECtHR is effectively knitting the international remedy under the right to a fair trial into the judicial fabric of the preliminary reference procedure. The refusal of a domestic court hearing a case at the final instance may infringe the principle of a fair trial when such a refusal appears to be arbitrary.

In the light of the doctrine of arbitrariness, the ECtHR assesses both the applicant's motion for a preliminary reference and the national court's decision not to make a preliminary reference. From the applicant's perspective it is material to substantiate the relevance of the EU law issue as well as to incorporate the request for a preliminary reference explicitly. While the national court's decision not to refer to the CJEU can be justified by any exception provided for in the famous *Cilfit* test.

⁴¹ Decision of the European Court of Human Rights as to the admissibility in the case: 60350/00 *Santiago v. Spain*.

⁴² See, for instance, decision of the European Court of Human Rights as to the admissibility in the case: 65542/12 *Stichting Mothers of Srebrenica and Others v. the Netherlands*; Decision of the European Court of Human Rights as to the admissibility in the case: 24456/13 *Sindicatul v. Romania*.

⁴³ Valutyte R. State Liability for the Infringement of the Obligation to refer for a Preliminary Ruling under the European Convention on Human Rights. *Jurisprudencija*, 2012. Vol. 19, Issue 1, p. 17.

⁴⁴ *Ibid.*

⁴⁵ Cortes M. M. J. At the European Constitutional Crossroads: Easing the Conditions for Standing of Individuals Seeking Judicial Review of Community Acts. *Michigan State University Journal of International Law*, 2003. Vol. 12, Issue 1, p. 133.

⁴⁶ Communicated case of the European Court of Human Rights: 60934/13 *Somorjai v. Hungary*; Communicated case of the European Court of Human Rights: 68475/10 *Bley v. Germany*.

BIBLIOGRAPHY

- Ahdieh R. B. *Between Dialogue and Decree: International Review of National Courts*. New York University Law Review, 2004. December, Vol. 79, Issue 6.
- Arndt F. *The German Federal Constitutional Court at the Intersection of National and European Law: Two Recent Decisions*. The German Law Journal, 2001. 1 July, Vol. 2, Issue 11.
- Barents R. *Directory of EU Case Law on the Preliminary Ruling Procedure*. The Hague: Kluwer Law International, 2009.
- Broberg M., Fenger N. *Preliminary References to the European Court of Justice*. 2nd edition. Oxford: Oxford University Press, 2014.
- Cabral P., Chaves M. C. *Member State Liability for Decisions of National Courts Adjudicating at Last Instance*. Maastricht Journal of European and Comparative Law, 2006. Vol. 13.
- Classen D. C. *Case Law*. Common Market Law Review, 2002. Vol. 39, Issue 3.
- Cortes M. M. J. *at the European Constitutional Crossroads: Easing the Conditions for Standing of Individuals Seeking Judicial Review of Community Acts*. Michigan State University Journal of International Law, 2003. Vol. 12, Issue 1.
- Costello C. *The Bosphorus Ruling of the European Court of Human Rights: Fundamental Rights and Blurred Boundaries in Europe*. Human Rights Law Review, 2006. Vol. 6, Issue 1.
- Czaplinski W. *International Responsibility of International Organisations – An Outline*. Polish Yearbook of International Law, 2004–2005. Vol. 27.
- Hofstötter B. *Non-Compliance of National Courts: Remedies in European Community Law and Beyond*. The Hague: T.M.C. Asser Press, 2005.
- Lenz O. C. *The Role and Mechanisms of the Preliminary Ruling Procedure*. Fordham International Law Journal, 1994. Vol. 18, Issue 2.
- Malferrari L. *The Functional Representation of the Individual's Interests Before the EC Courts: the Evolution of the Remedies System and the Pluralistic Deficit in the EC*. Indiana Journal of Global Legal Studies, Summer 2005. Vol. 12, Issue 2.
- Schmauch M. *The Preliminary Ruling Procedure and the Right to a Fair Trial – Strasbourg Demands Reasoned Decisions from National Courts when They Refuse to Refer a Case to the ECJ*. European Law Reporter, 2011. No. 12.
- Valutytė R. *State Liability for the Infringement of the Obligation to refer for a Preliminary Ruling under the European Convention on Human Rights*. Jurisprudencija, 2012. Vol. 19, Issue 1.

Legal practice

- Communicated case of the European Court of Human Rights: 68475/10 *Bley v. Germany*.
- Communicated case of the European Court of Human Rights: 60934/13 *Somorjai v. Hungary*.
- Decision of the European Court of Human Rights as to the admissibility in the case: 15669/89 *F. S. and N. S. v. France*.
- Decision of the European Court of Human Rights as to the admissibility in the case: 31467/96 *Spiele v. the Netherlands*.
- Decision of the European Court of Human Rights as to the admissibility in the case: 34325/96 *Mens, Mens-Hoek v. the Netherlands*.

- Decision of the European Court of Human Rights as to the admissibility in the case: 35673/97, 35674/97, 36082/97 and 37579/97 *Schweighofer and Others v. Austria*.
- Decision of the European Court of Human Rights as to the admissibility in the case: 37826/97 *de Bruyn v. the Netherlands*.
- Decision of the European Court of Human Rights as to the admissibility in the case: 38399/97 *Dotta v. Italy*.
- Decision of the European Court of Human Rights as to the admissibility in the case: 43454/98 *Bakker v. Austria*.
- Decision of the European Court of Human Rights as to the admissibility in the case: 44861/98 *Moosbrugger v. Austria*.
- Decision of the European Court of Human Rights as to the admissibility in the case: 60350/00 *Santiago v. Spain*.
- Decision of the European Court of Human Rights as to the admissibility in the case: 73711/01 *Matheis v. Germany*.
- Decision of the European Court of Human Rights as to the admissibility in the case: 15073/03 *John v. Germany*.
- Decision of the European Court of Human Rights as to the admissibility in the case: 13645/05 *Kokkelvisserij v. the Netherlands*.
- Decision of the European Court of Human Rights as to the admissibility in the case: 54193/07 *Herma v. Germany*.
- Decision of the European Court of Human Rights as to the admissibility in the case: 62020/11 *Marketing D.o.o. v. Slovenia*.
- Decision of the European Court of Human Rights as to the admissibility in the case: 65542/12 *Stichting Mothers of Srebrenica and Others v. the Netherlands*.
- Decision of the European Court of Human Rights as to the admissibility in the case: 24456/13 *Sindicatul v. Romania*.
- English R. Lutz *John v. Germany*. Human Rights and Public Law Update Online Journal, February 2007.
- Judgment of the Court of Justice of the European Union: C-13/61 *de Geus v. Bosch*.
- Judgment of the Court of Justice of the European Union: C-283/81 *Cilfit v. Ministry of Health*.
- Judgment of the European Court of Human Rights in the case: 16034/90 *Van de Hurk v. the Netherlands*.
- Judgment of the European Court of Human Rights in the case: 20124/92 *Higgins and Others v. France*.
- Judgment of the European Court of Human Rights in the case: 30544/96 *Garcia Ruiz v. Spain*.
- Judgment of the European Court of Human Rights in the case: 32492/96 *Coëme and Others v. Belgium*.
- Judgment of the European Court of Human Rights in the case: 45036/98 *Bosphorus v. Ireland*.
- Judgment of the European Court of Human Rights in the case: 12686/03 *Gorou v. Greece*, No 2.
- Judgment of the European Court of Human Rights in the case: 14497/06 *Wallishauser v. Austria*, No. 2.
- Judgment of the European Court of Human Rights in the case: 3989/07 and 38353/07 *Ullens de Schooten and Rezabek v. Belgium*.

SCIENCE OF CRIMINAL LAW SUB-SECTION

KRIMINĀLTIESISKO ZINĀTŅU APAKŠSEKCIJA

Juris Balodis-Bolužs, *Mg. iur.*

University of Latvia, Latvia / Latvijas Universitāte, Latvija

TIESISKĀS REALITĀTES VEIDOŠANA AR TIESĪBU IMPERATĪVIEM: ELEKTRONISKĀ PIERĀDĪJUMA INSTITŪTA ATTĪSTĪBA KRIMINĀLPROCESĀ LATVIJĀ

MOLDING LEGAL REALITIES BY LEGAL IMPERATIVES: HISTORIC DEVELOPMENT OF ELECTRONIC EVIDENCE IN LATVIAN CRIMINAL PROCEDURE

Summary

The article provides an insight into the development of electronic evidence institute in criminal procedure in Latvia. Latvia's situation with regard to the regulation of electronic evidence is quite unique since it provides electronic evidence as independent type of evidence. Nevertheless, the idea of electronic evidence as a subtype of document is deeply rooted in the minds of professionals. It has not disappeared from the law, either. The specific study provides useful lessons for legislation in general.

Keywords: electronic evidence, legislation.

Atslēgvārdi: elektroniskie pierādījumi, likumdošana.

Ievads

Konferences tēma ir veltīta juridiskās kultūras pagātnes mācībām un nākotnes izaicinājumiem.

Kultūras jēdziena antropoloģisko definīciju pārskats liecina, ka tās ir tik dažādas un pat atšķirīgas, ka analītiskām vajadzībām izvēlēties vienu ir neiespējami.¹ Daži

---

¹ Benda-Beckmann F., Benda-Beckmann K. Why Not Legal Culture. The Journal of Comparative Law, 2010. Vol. 5, p. 106.

antropologi pat ierosina atteikties no jebkādiem mēģinājumiem definēt šo jēdzienu.² Bet, ja jau kultūras jēdziens ir tik grūti definējams, tad vēl jo vairāk tas attieksies uz juridiskās kultūras jēdzienu. Šajā sakarā profesore S. Silbeja izsakās, ka vārda “juridiskā” pievienošana vārdam “kultūra” tikai *saasina jēdzienisko apmulsumu*.³

Protams, juridiskās kultūras jēdziena skaidrojumus var atrast, piemēram, profesors D. Nelkens raksta, ka juridiskā kultūra ir veids, kā raksturot salīdzinoši nemainīgas tiesiski orientētas uzvedības un attieksmes.⁴ Juridiskās kultūras elementi ir dažādi, sākot no faktiem par noteiktu institūciju darbību, dažādām uzvedības formām, beidzot ar idejām, vērtībām un mērķiem.⁵ Savukārt profesors L. Frīdmans raksta, ka juridiskā kultūra ir personu attieksmju, ideju un vērtību kopums, kas attiecas uz šo personu tiesību sistēmu, tiesību institūcijām un juridiskajiem priekšrakstiem.⁶ Taču, kaut arī juridiskās kultūras jēdziena skaidrojumi ir pieejami, nevar teikt, ka šis jēdziens ir precīzi noteikts. Drīzāk var runāt par noteiktiem aspektiem, kas šajā jēdzienā iekļaujas.

Gan profesors D. Nelkens, gan profesors L. Frīdmans juridisko kultūru saista ar idejām par juridiskiem institūtiem. Labas tiesības vienmēr ir bijušas viens no jurisprudences diskusiju priekšmetiem. Šī darba mērķis ir ar autora pētītā Kriminālprocesa likumā⁷ paredzētā juridiskā institūta – elektroniskā pierādījuma – vēsturiskās attīstības palīdzību meklēt un pamatot idejas, kas varētu būt lietderīgas labu tiesību radīšanai kopumā, un izteikt priekšlikumus elektroniskā pierādījuma institūta pilnveidošanai Latvijā.

2005. gadā pieņemot Kriminālprocesa likumu, likumdevējs spēra ļoti drošu soli – Kriminālprocesa likuma 136. pantā paredzēja elektronisko pierādījumu kā patstāvīgu pierādījumu veidu. Tā bija atbilde informācijas tehnoloģiju attīstības diktētajām vajadzībām, vēl pirms juridiskā sabiedrība to spēja izdiskutēt un akceptēt. Acīmredzot likumdevējs cerēja, ka tam izdosies izveidot jaunu tiesisko realitāti ar tiesību imperatīviem.

Darbs ir strukturēts piecās sadaļās. Pirmajā sadaļā ir pamatota temata izvēle un darba mērķis. Otrajā sadaļā ir skaidrots, kā Latvijā attīstījušās divas konkurējošas elektroniskā pierādījuma reglamentācijas koncepcijas – koncepcija par elektronisko pierādījumu kā dokumentam analogisku pierādījumu (dokumenta analogijas koncepcija) un koncepcija par elektronisko pierādījumu kā patstāvīgu pierādījumu. Lai pārlicinātos, kā ir realizējusies likumdevēja ideja par elektronisko pierādījumu kā patstāvīgu pierādījumu, darba trešajā sadaļā ir aprakstīta elektroniskā pierādījuma doktrīna un

² Benda-Beckmann F., Benda-Beckmann K. Why Not Legal Culture. The Journal of Comparative Law, 2010. Vol. 5, p. 106.

³ Silbey S. Legal Cultures and Cultures of Legality. Pieejams: http://web.mit.edu/ssilbey/www/pdf/legal_cu.pdf [aplūkots 2014. gada 29. jūlijā].

⁴ Nelken D. Using the Concept of Legal Culture. Australian Journal of Legal Philosophy, 2004. Vol. 29, p. 1.

⁵ *Ibid.*

⁶ Friedman L., Pérez-Perdomo R. Legal Culture in the Age of Globalization. Stanford: Stanford University Press, 2003. Citēts pēc Benda-Beckmann F., Benda-Beckmann K. Why Not Legal Culture. The Journal of Comparative Law, 2010. Vol. 5, p. 107.

⁷ Kriminālprocesa likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2005. 11. maijs, Nr. 74.

piemērošanas prakse, kā arī tiesību piemērotāju preferences šī institūta reglamentācijā. Ceturtajā sadaļā ir izdarīti secinājumi par idejām, kuras labu tiesību radišanai var gūt no analizētā elektroniskā pierādījuma institūta attīstības. Tās vienlīdz ir arī pagātnes mācības nākotnes izaicinājumiem. Piektā sadaļa ir rezumējoša, tajā autors sniedz priekšlikumus elektroniskā pierādījuma institūta pilnveidošanai Latvijā.

Dokumenta analogija un elektroniskais pierādījums

Krievijas Sociālistiskās Federatīvās Padomju Republikas Kriminālprocesa kodeksā visa pierādījumu sistēma bija ietverta vienā tiesību normā – 58. pantā. Saskaņā ar to par pierādījumiem varēja būt liecinieku liecības, ekspertu slēdzieni, lietiskie pierādījumi, apskates protokoli un citi rakstiskie dokumenti, kā arī apsūdzētā paskaidrojumi.⁸

No šīs tiesību normas izriet, ka dokuments kā pierādījumu veids bija pieļaujams tikai tad, ja tas bija rakstisks. Kā norāda profesors M. Strogovičs, pie šādiem pierādījumiem piederēja visādas izziņas, dažādu iestāžu un organizāciju paziņojumi un apliecības, apsūdzētā raksturojumi, ko devusi iestādes administrācija vai sabiedriskā organizācija, paraksti, kancelejas žurnāli, atskaites, izraksti no personīgā konta utt.⁹ Tātad sākotnēji dokuments bija cilvēka nepastarpināti sastādītās tekstuālās informācijas nesējs.

Šāds dokumenta definējums tika kritizēts kā pārāk šaurs, jo rakstība ir tikai viens no informācijas fiksēšanas veidiem. Profesors G. Minkovskis un V. Tanasevičs šajā sakarā norādīja: lai gan pierādīšanā dokumenti rakstiskā formā ir visizplatītākie, tie var izpausties arī citās formās.¹⁰

Brokhauza un Jefrona *Jaunajā enciklopēdiskajā vārdnīcā* dokuments plašākā nozīmē bija raksturots kā jebkurš priekšmets, kas sevī satur cilvēka domu un darbības pēdas. Bet šaurākā juridiskā nozīmē – iepriekš raksturotais priekšmets, ja tas papildus var kalpot par tiesisko attiecību vai notikumu pierādījumu, turklāt neatkarīgi no tā materiāla (papīrs, akmens, koks utt.) un formas, kurā ir saglabājušās pēdas (vietējā vai ārvalstu rakstība, cipariskas zīmes, stenogrammas, telegrāfa zīmes utt.).¹¹ Šis skaidrojums doktrīnai ļāva paplašināt dokumenta kā pierādījumu veida jēdzienisko tvērumu, norādot, ka dokuments var būt fiksēts ne vien cilvēka nepastarpinātas darbības rezultātā (tekstuālā formā), bet arī ar dažādu ierīču, aparātu un mašīnu palīdzību, tostarp rakstāmmašīnām, foto fiksācijas, kā arī video un audio fiksācijas aparātiem.¹²

⁸ Уголовно-процессуальный кодекс РСФСР. Законы России. Pieejams: http://www.lawrussia.ru/bigtexts/law_3915/index.htm [aplūkots 2014. gada 30. jūlijā].

⁹ Strogovičs M. Kriminālprocess. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1940, 241. lpp.

¹⁰ Теория доказательств в советском уголовном процессе. Часть особенная. Белкин Р. С., Винберг А. И., Гродзинский М. М. и др. Москва: Юридическая литература, 1967, с. 288.

¹¹ Новый энциклопедический словарь. Шестнадцатый том. Ковалевский М., Кузьминь-Караваевъ В., Ягеллон А., Нечаевъ В. и др. Санкт-Петербург: Ф. А. Брокгаузъ, И. А. Ефронъ, 1914, с. 532–533.

¹² Теория доказательств в советском уголовном процессе. Часть особенная. Белкин Р. С., Винберг А. И., Гродзинский М. М. и др. Москва: Юридическая литература, 1967, с. 287–288.

Jādomā, ka sakarā ar šiem apsvērumiem jau nākamajā kriminālprocesuālajā kodeksā, kas bija spēkā Latvijā – 1960. gadā pieņemtajā Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas kriminālkodeksā¹³ (analoģiski arī Krievijā¹⁴) –, pierādījumu sistēmā tika dzēsta norāde uz dokumenta rakstveida formu. Proti, Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas kriminālkodeksa attiecīgā norma – 49. panta otrā daļa – paredzēja, ka faktus krimināllietā var konstatēt ar liecinieka liecībām, cietušā liecībām, aizdomās turētā liecībām, apsūdzētā liecībām, eksperta atzinumu, lietiskiem pierādījumiem, izmeklēšanas un tiesu protokoliem un *citiem dokumentiem*.

Tādējādi dokuments kā pierādījumu veids kriminālprocesā ieguva daudz plašāku jēdzienisko nozīmi, aptverot ne vien cilvēka rakstveidā fiksēto informāciju, bet arī informāciju, kas fiksēta ar tehniskiem līdzekļiem.

Šo izpratni vēl vairāk nostiprināja jau neatkarīgās Latvijas laikā veiktie grozījumi¹⁵ Kriminālprocesa kodeksa¹⁶ 49. panta otrajā daļā. Saskaņā ar tiem minētā tiesību norma tika papildināta ar norādi, ka līdzās *citiem* dokumentiem par pierādījumiem kriminālprocesā var būt ziņas par faktiem, kas iegūtas un likumā noteiktajā kārtībā fiksētas ar tehniskiem līdzekļiem. Var piekrist profesoram R. Dombrovskim, ka šāds Kriminālprocesa kodeksa 49. panta otrās daļas papildinājums ir neprecīzs tajā ziņā, ka jau iepriekš likumā bija *nosaukts analoģisks ziņu avots – dokuments*.¹⁷ Taču tas nepārprotami liecina par tehnisko līdzekļu fiksētās informācijas un dokumentu analoģijas leģitimizāciju un nākamo posmu juridiskās domas evolūcijā attiecīgajā jautājumā.

2005. gada 1. oktobrī Latvijā spēkā stājās ilgi gaidītais Kriminālprocesa likums, kurā, steidzoties domai pa priekšu, tika paredzēts jauns pierādījumu veids – elektroniskais pierādījums. Taču, neņemot vērā šo novitāti, pati Kriminālprocesa likuma izstrādes gaita apstiprina tehnisko līdzekļu fiksētās informācijas un dokumentu analoģijas triumfu.

Kriminālprocesa likuma Pierādīšanas un pierādījumu sadaļai priekšlikumus izstrādāja divi autori: profesors R. Dombrovskis un profesore K. Strada-Rozenberga.¹⁸ Šo autoru piedāvājums minētajai Kriminālprocesa likuma sadaļai ievērojami atšķirās (arī būtiskos pierādīšanas teorijas jautājumos), taču gan profesors R. Dombrovskis,¹⁹

¹³ Latvijas PSR kriminālprocesa kodeksa komentāri. Azāns B. u. c. Profesora Artura Liedes redakcijā. Rīga: Liesma, 1968, 79. lpp.

¹⁴ Уголовно-процессуальный кодекс Р.С.Ф.С.Р. Демократия.Ру. Pieejams: http://www.democracy.ru/library/laws/federal/up_kodex/page5.html [aplūkots 2014. gada 30. jūlijā].

¹⁵ Grozījumi Latvijas kriminālprocesa kodeksā: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2002. 10. jūlijs, Nr. 104.

¹⁶ Latvijas Kriminālprocesa kodekss: Latvijas Republikas likums. Konsolidētā versija pieejama: <http://likumi.lv/doc.php?id=90971> [aplūkots 2013. gada 25. novembrī].

¹⁷ Dombrovskis R. Kriminālprocesuālās pierādīšanas teorētiskie pamati. Rīga: BSA, 2013, 97. lpp.

¹⁸ Kriminālprocesa likuma izstrādes materiāli. Autora arhīva materiāli.

¹⁹ Citi dokumenti ir jebkuri dokumenti, tajā skaitā arī foto, kino, audio un videodokumenti, kā arī elektronisko sakaru dokumenti. Citi dokumenti atspoguļo kādu faktu ar krimināltiesisko nozīmi (projekta 9. panta *Dokumenti kā pierādījumi* sestā daļa; Kriminālprocesa likuma izstrādes materiāli. Autora arhīva materiāli).

gan profesore K. Strada-Rozenberga²⁰ tehnisko līdzekļu fiksēto informāciju pierādījumu veidu klasifikācijā atzina par dokumentiem.

Arī sākotnēji Saeimā iesniegtajā Kriminālprocesa likuma projektā²¹ (kur Pierādīšanas un pierādījumu sadaļā pamatā tika izmantots profesores K. Stradas-Rozenbergas piedāvājums) tehnisko līdzekļu fiksētās informācijas izmantošanai pierādīšanā bija paredzēts izmantot analogiju ar dokumentu. To juridiski pieļāva Kriminālprocesa likuma 135. panta otrajā daļā iekļautā norāde par to, ka dokuments var saturēt ziņas par faktiem ne vien rakstveidā, bet arī citā formā. Vismaz šādu komentāru Latvijas Republikas 8. Saeimas Juridiskās komisijas apakškomisijas darbam ar Kriminālprocesa likumu sēdē, lemjot par priekšlikumu papildināt Kriminālprocesa likuma pierādījumu sistēmu ar elektronisko pierādījumu, sniedza Kriminālprocesa likuma izstrādes darba grupas vadītājs G. Kūtris.²²

Īsais tiesību vēstures ekskurss pamato, ka tehnoloģisko līdzekļu fiksētās informācijas un dokumentu analogija, pateicoties vairāk nekā 60 gadu ilgai idejas evolūcijai, bija spēcīgi iesakņojusies Latvijas juridiskajā domā.

21. gadsimta sākumā Latvijas tiesību doktrīnā parādījās doma par elektronisko pierādījumu kā patstāvīgu pierādījumu veidu. Šajā sakarā asociētais profesors U. Ķīnis rakstīja: *Mums agrāk vai vēlāk nāksies atzīt, ka ir jāievieš tāda speciāla pierādījumu klasifikācijas forma kā "elektroniskie pierādījumi"* (evidence in electronic form [angļu val. – aut. piez.]).²³ Pēc šīs publikācijas 2003.–2004. gadā sekoja vairākas elektroniskiem pierādījumiem veltītas U. Miķelsona publikācijas.²⁴ Šo pastiprināto interesi elektronisko pierādījumu jomā vispārīgi, protams, sekmēja datortehnoloģiju straujā attīstība, bet specifiski – starptautiskie pūliņi kibernetizāciju apkarošanā, konkrēti, Konvencijas par kibernetizāciju²⁵ izstrāde un pieņemšana.

²⁰ Dokumenti var saturēt ziņas par faktiem kā rakstiskā, tā citā formā. Kā dokumenti pierādīšanas līdzekļa izpratnē vērtējami arī datorizētas informācijas nesēji, foto un kino uzņēmumi, audio un video ieraksti, kuros saturiski fiksēta informācija var tikt izmantota kā pierādījums un kuri pieprasīti, saņemti vai nodoti šajā likumā paredzētajā kārtībā (projekta panta *Dokumenti* otrā daļa; Kriminālprocesa likuma izstrādes materiāli. Autora arhīva materiāli).

²¹ Kriminālprocesa likums: likumprojekts. Latvijas Republikas 8. Saeimas likumprojektu reģistrs. Pieejams: http://www.saeima.lv/bi8/lasa?dd=LP0286_0 [aplūkots 2014. gada 30. jūlijā].

²² Latvijas Republikas 8. Saeima. Juridiskās komisijas Apakškomisija darbam ar Kriminālprocesa likumu. Sēžu protokoli ar pielikumiem Nr. 22–77. Komisijas sēdes audioieraksts. Latvijas Republikas Saeimas arhīvs, 78.–79. lp.

²³ Ķīnis U. Kibernetizāciju un kriminālprocess. Jurista Vārds, 2001. 6. marts, Nr. 6.

²⁴ Sk.: Miķelsons U. Elektronisko pierādījumu izmantošanas tiesiskie aspekti. Jurista Vārds, 2004. 27. aprīlis, Nr. 16; Miķelsons U. Elektronisko pierādījumu izmantošanas tiesiskie aspekti. Jurista Vārds, 2004. 11. maijs, Nr. 17. Elektroniskajiem pierādījumiem ir veltīta arī viena nodaļa Ulda Miķelsona monogrāfijā – par informācijas tehnoloģiju noziegumu izmeklēšanas īpatnībām. Sk.: Miķelsons U. Informācijas tehnoloģiju noziegumu izmeklēšanas īpatnības: Monogrāfija. Rīga: Biznesa augstskola "Turība", 2003, 224.–240. lpp.

²⁵ Par Konvenciju par kibernetizāciju un Konvencijas par kibernetizāciju Papildu protokolu par rasisma un ksenofobijas noziedzīgajiem nodarījumiem, kas tiek izdarīti datorsistēmās: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2006. 26. oktobris, Nr. 171. Konvencijas par kibernetizāciju 2. apakšnodaļa ir veltīta procesuālajām tiesībām un skar pierādīšanas aspektus.

Minētais laiks bija zīmīgs arī ar Kriminālprocesa likuma izstrādi, kas ļāva principiāli pārskatīt daudzus kriminālprocesa institūtus. Tā bija laba iespēja papildināt kriminālprocesu ar inovatīviem risinājumiem; tas izdevās arī attiecībā uz elektronisko pierādījumu. Tieši pateicoties U. Ķīņa un U. Miķelsona priekšlikumam, Kriminālprocesa likums tika papildināts ar Kriminālprocesa likuma 136. pantu *Elektroniskie pierādījumi*. Šī tiesību norma nodibināja elektronisko pierādījumu kā patstāvīgu pierādījumu veidu Latvijas pierādījumu sistēmā.

Diemžēl Kriminālprocesa likuma izstrādes materiāli liecina, ka, iekļaujot 136. pantu Kriminālprocesa likumā, plašāka diskusija par šādu fundamentālu priekšlikumu neraisījās. Pēc tam, kad Kriminālprocesa likuma izstrādes darba grupas vadītājs G. Kūtris īsi bija izskaidrojis attiecīgā priekšlikuma rašanos un būtību, atbildīgās apakškomisijas priekšsēdētājs M. Pietkevičs slēdza priekšlikuma izskatīšanu, norādot: *Mums ir jāpaļaujas uz šiem cilvēkiem* [U. Ķīni un U. Miķelsonu – aut. piez.].²⁶

Visticamāk, šī lakoniskā jautājuma iztīrīšana bija par iemeslu tam, ka Kriminālprocesa likumā radās divas konkurējošas koncepcijas. Proti, lai gan līdz ar Kriminālprocesa likuma 136. panta iekļaušanu Latvijas pierādījumu sistēma tika papildināta ar jaunu pierādījumu veidu – elektronisko pierādījumu, sākotnēji izstrādātā pierādījumu sistēma, kura pēc būtības paredzēja elektronisko pierādījumu analogiju ar dokumentu, palika nemainīga. Uz šo problēmu jau tūlīt pēc Kriminālprocesa likuma pieņemšanas norādīja profesore Ā. Meikališa un profesore K. Strada-Rozenberga, rakstot, ka *neskaidrības var radīt “dokumenta” un “elektroniskā pierādījuma” nošķiršana apstākļos, kad bez papildu skaidrojuma Kriminālprocesa likuma 135. panta otrajā daļā ir norāde, ka “par dokumentiem [...] uzskatāmi arī datorizētās informācijas nesēji ..”*²⁷ Diemžēl turpmāk šis jautājums netika analizēts un apspriests.

Doktrīnas un prakses novērtējums

Doktrīna par elektroniskajiem pierādījumiem Latvijā ir ļoti skopa. Jau iepriekš bija minēts, ka 2000.–2004. gadā līdz Kriminālprocesa likuma spēkā stāšanās laikam bija pieejamas atsevišķas elektroniskiem pierādījumiem veltītas publikācijas. Pēc Kriminālprocesa likuma spēkā stāšanās tām klāt nāca tikai viena jauna.²⁸ Noteikti jānovērtē gan asociētā profesora U. Ķīņa, gan arī U. Miķelsona šajā sakarā veiktais ieguldījums. Šo autoru publikācijas sniedz labu vispārēju ieskatu elektronisko pierādījumu problemātikā. Bet, ievērojot tehnoloģiju attīstības diktēto elektronisko pierādījumu nozīmes pieaugumu, jākonstatē, ka šobrīd trūkst adekvāta skaidrojoša un kritiska rakstura darbu par šo jautājumu.

²⁶ Latvijas Republikas 8. Saeima. Juridiskās komisijas Apakškomisija darbam ar Kriminālprocesa likumu. Sēžu protokoli ar pielikumiem Nr. 22–77. Komisijas sēdes audioieraksts. Latvijas Republikas Saeimas arhīvs, 78.–79. lpp.

²⁷ Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. Pārmaiņu laiks kriminālprocesā. Jurista Vārds, 2006. 13. jūnijs, Nr. 23.

²⁸ Miķelsons U. Elektroniskie pierādījumi. Informācijas tehnoloģiju juridiskie aspekti. Pieejams: http://www.eksperts.gold.lv/Elektroniskie_pieradijumi.pdf [aplūkots 2013. gada 24. novembrī].

Minētajam apstāklim būtu maza nozīme, ja elektronisko pierādījumu izmantošana praksē būtu skaidra; to diemžēl nevar apstiprināt.

Meklējot precedentus, autoram ir izdevies atrast tikai vienu krimināllietu, kurā tiesa ir piemērojusi Kriminālprocesa likuma 136. pantu (krimināllieta Nr. 11310102208²⁹). Tas noteikti nenozīmē, ka elektroniskie pierādījumi pierādīšanā ir sastopami reti, jo, ņemot vērā datortehnoloģiju plašo izmantojumu ikdienā, nepieciešamība atsaukties uz elektroniskajiem pierādījumiem ir pat neizbēgama. Šajā sakarā kā piemēru var minēt vienu no pēdējā laikā sabiedriski skaļākajām krimināllietām – *Latvenergo* krimināllietu (krimināllieta Nr. 12812000713),³⁰ kurā pierādīšanā tiek izmantots plašs klāsts elektronisko pierādījumu: elektroniskā sarakste, elektroniskās informācijas sistēmā saglabātie dati, audio un video ieraksti, elektronisko dienasgrāmatu ieraksti, datora dati u. c. Autoram nav izdevies konstatēt, ka kāds no šiem pierādījumiem šobrīd būtu klasificēts kā elektroniskais pierādījums Kriminālprocesa likuma 136. panta izpratnē.

Apstākļi, ka, neņemot vērā elektronisko pierādījumu nozīmes pieaugumu, praksē pamatā netiek piemērots elektronisko pierādījumu institūts veidā, kāds ir paredzēts Kriminālprocesa likuma 136. pantā, liecina par to, ka tas faktiski nedarbojas un ka elektronisko pierādījumu izmantošanai tiek atrasti citi "ērtāki" procesuālie institūti. Ja atsauc atmiņā, ka Kriminālprocesa likums faktiski paredz divas konkurējošas elektronisko pierādījumu koncepcijas, tad risinājums šķiet acīmredzams. Izvēlē starp novatorisku un doktrināli maz skaidroto elektronisko pierādījumu institūtu un gadu desmitu gaitā labi iesakņojušos ideju par tehnisko līdzekļu radītās informācijas (tātad arī elektronisko pierādījumu) analogiju ar dokumentu uzvar pēdējā.

To apliecina arī referāta autora intervija ar pieredzējušo zvērinātu advokātu E. Rusanovu, kurš, atzīstot, ka elektronisko pierādījumu institūts ir pazīstams, vienlaikus norāda, ka pamatā praksē to izmanto, ievērojot Kriminālprocesa likuma 135. panta otro daļu³¹ (proti, analogiju ar dokumentu).

Krimināllietā Nr. 11180067009³² ir labs ilustratīvs piemērs, kas parāda tiesību piemērotāju izvēli krustcelēs starp elektronisko pierādījumu kā patstāvīgu pierādījumu un analogiju ar dokumentu. Viens no šīs lietas strīda jautājumiem saistījās ar cietušā personas pašrocīgi veiktā ciparformāta audio un video ieraksta izmantošanu pierādīšanā. Apsūdzētie savās kasācijas sūdzībās norādīja, ka šāds cietušā veikts ieraksts ir uzskatāms par elektronisko pierādījumu Kriminālprocesa likuma 136. panta izpratnē, kas nav iegūts likumā noteiktajā kārtībā. Turpretī prokurore norādīja, ka šāds ieraksts ir uzskatāms par dokumentu atbilstoši Kriminālprocesa likuma 135. panta otrajai daļai.

²⁹ Ogres rajona tiesas 2010. gada 1. marta blakus lēmums krimināllietā Nr. 11310102208 (nav publicēts). Ogres rajona tiesas 2010. gada 1. marta spriedums krimināllietā Nr. 11310102208 (nav publicēts).

³⁰ Krimināllietas Nr. 12812000713 materiāli. Autora arhīva materiāli.

³¹ Intervija ar Egonu Rusanovu, zvērinātu advokātu, 12.11.2013. Autora arhīva materiāli.

³² Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2012. gada 17. maija lēmums, krimināllietā Nr. 11180067009.

Apejot nepieciešamību analizēt attiecīgā ieraksta atbilstību Kriminālprocesa likuma 136. pantā definētajam elektroniskajam pierādījumam (ko teorētiski par tādu varētu atzīt), tiesa norādīja, ka šis pierādījums saskaņā ar Kriminālprocesa likuma 135. pantu tomēr ir dokuments, kuru saskaņā ar Kriminālprocesa likuma 189. panta pirmo daļu persona pēc savas iniciatīvas bija tiesīga iesniegt procesa virzītājam. Tiesa konstatēja, ka cietušā veiktais ieraksts ir iegūts likumā noteiktajā kārtībā – Kriminālprocesa likuma 189. pantā paredzētās izmeklēšanas darbības rezultātā, tādēļ tas ir atzīstams par pieļaujamu un izmantojamu pierādīšanā.

Grūti pārmest tiesību piemērotājam kādu nepareizību lēmuma pieņemšanā. Ar esošo tiesisko regulējumu šāds juridiskais risinājums katrā ziņā bija iespējams. Taču aprakstītā situācija tikai vēlreiz pamato, ka elektronisko pierādījumu institūts, kāds ir paredzēts Kriminālprocesa likuma 136. pantā, šobrīd ir nomināls. Objektīvās realitātes diktētās nepieciešamības un pat formāla elektroniskā pierādījuma institūta leģitimizācija ir pārāk vājš spēks, lai iedzīvinātu juridiska instrumenta piemērošanu.

Idejas labu tiesību radīšanai jeb pagātnes mācības nākotnes izaicinājumiem

Elektroniskā pierādījuma institūta attīstība Latvijā sniedz vairākas mācības, kuras, iespējams, var summēties klāt mūsu juridiskās kultūras ideju kopumam.

Pirmā ir likumdevēja izlēmības mācība. No gandrīz desmit gadus ilgās pieredzes ir skaidri redzams, ka elektroniskā pierādījuma institūts, kāds ir paredzēts Kriminālprocesa likuma 136. pantā, nevar attīstīties, konkurējot ar koncepciju par elektroniskā pierādījuma analogiju ar dokumentu. Šis nav jautājums par vienu vai otru labāko koncepcijas izvēli, bet par to, ka šādai izvēlei ir jābūt. Likumdevējs nevar cerēt, ka tiesību piemērotājs skaidri reaģēs uz likumu, par kura piemērošanu nav skaidrības pašam likumdevējam. Šādā situācijā likumdevēja sākotnējais plāns neizbēgami ir nolemts neveiksmei.

Otrā ir vēsturiskās tiesību skolas mācība. Katrs jurists kādā no augstskolas kursiem ir apguvis vēsturiskās tiesību skolas pamattēzes. Abstraktā veidā tās šķiet attālinātas no tiesību realitātes, taču tajās ir ietverta liela patiesība. F. K. fon Savinji rakstīja, ka tiesības veido nevis likumdevēja patvaļīgā griba, bet neredzami spēki – paražas un tautas uzskati, pēc tam jurisprudences.³³

Ideja par tehnisko līdzekļu radītās informācijas analogiju ar dokumentu bija lolota vairāk nekā 60 gadus. Tās pamatojums sakņojās vēl senākā izpratnē par dokumentu kā informācijas nesēju neatkarīgi no materiāla un formas (atcerēsimies, ka doktrīna šajā aspektā pamatojās uz 50 gadus vecu dokumenta jēdziena skaidrojumu Brokhauza un Jefrona enciklopēdiskajā vārdnīcā). Ievērojot šos cilvēku apziņā un jurisprudencē ilggadēji nostiprinātos uzskatus, elektroniskā pierādījuma kā patstāvīga pierādījuma koncepcijas sacīkste ar dokumentu analogijas koncepciju jau pašā sākumā bija nolemta neveiksmei.

³³ Savigny F. K. Of the vocation of our age for legislation and jurisprudence. Union: The Lawbook Exchange, 2002, p. 30.

Nav šaubu, ka attīstība var noteikt jaunu tiesību institūtu nepieciešamību. Globālajā sabiedrībā būs situācijas, kur likumdevējs nevarēs sintezēt no tautas apziņas un esošās doktrīnas izrietošu tiesisko regulējumu. Taču jebkurā situācijā, kur tas ir iespējams, likumdevējam ir vērts izvēlēties tiesisko regulējumu, kas tām atbilst visvairāk. Šāda izvēle ir laba garantija tiesiskā regulējuma darboties spējai. Kriminālprocesa likuma 136. panta piemērošanas skopā prakse kopsakarā ar apstākļiem, kādos tika radīta attiecīgā tiesību norma, ir nopietns signāls, ka konkrētajā gadījumā likumdevēja izvēle varbūt nav bijusi iespējamā veiksmīgākā vai vismaz pāragra. Vienlaikus tas ir trāpīgs apliecinājums, cik patiesas un praktiskas var būt vēsturiskās tiesību skolas mācības arī mūsdienu sabiedrībā. Šīs mācības ir vērts izmantot.

Trešā ir doktrīnas mācība. Lai gan pirms elektroniskā pierādījuma institūta iekļaušanas pierādījumu sistēmā par elektroniskajiem pierādījumiem bija pieejamas atsevišķas publikācijas, kopumā šis fundamentālais solis juridiskajā sabiedrībā netika izdiskutēts. Arī pēc Kriminālprocesa likuma spēkā stāšanās par šo jautājumu vērā ņemamu publikāciju nebija. Tas, visticamāk, bija vēl viens faktors, kas attālināja elektroniskā pierādījuma institūta piemērošanu. Šajā sakarā vēlreiz var atsaukt atmiņā jau minēto F. K. fon Savinji atziņu par jurisprudenci kā tiesību veidotāju pēc tautas apziņas, bet pirms likumdevēja. Lai tiesības efektīvi darbotos, tām ir nepieciešama doktrīna.

Pēdējās desmitgadēs pasaule ir piedzīvojusi *informācijas revolūciju* un tiek atzīts, ka šobrīd sabiedrība dzīvo *informācijas laikmetā*.³⁴ Elektroniskā pierādījuma institūta nepieciešamība kriminālprocesā šajos apstākļos ir neapstrīdama. Taču, azartiski tiecoties reaģēt uz jaunajiem izaicinājumiem ar juridiskām novitātēm, likumdevējs nevar aizmirst sabiedrības vēsturiskās izpratnes un juridiskās doktrīnas aspektu tiesību attīstībā. Tiesisko realitāti ar nominālām tiesību imperatīvām veidot nevar, jo, lai gan tiesības formāli izsaka likumdevējs, F. K. fon Savinji vārdiem izsakoties, tās rada *neredzami spēki*.

Priekšlikumi elektroniskā pierādījuma institūta pilnveidošanai Latvijā

Iepriekš izklāstītās mācības rada pamatu arī konkrētiem priekšlikumiem, kas varētu pilnveidot elektroniskā pierādījuma institūtu Latvijā.

Pirmā mācība liek izvēlēties vienu no elektroniskā pierādījuma institūtu regulējošām koncepcijām. Šobrīd esošā tiesiskā realitāte rāda, ka tās nevar līdzdarboties paralēli. Kādam ir jābūt šai izvēlei, var palīdzēt izlemt otrā mācība. Tā rosina domāt, ka Latvijas tiesiskajā apziņā dokumentu analogijas koncepcija ir nostiprinājusies daudz spēcīgāk par to koncepciju, kurā elektroniskais pierādījums tiek atzīts par patstāvīgu pierādījumu. Savukārt prakse pierāda, ka dokumentu analogijas koncepcija ir spējīga darboties. Tieši tādēļ autors rosinātu apsvērt iespēju atteikties no elektroniskā pierādījuma kā patstāvīga pierādījuma, dzēšot Kriminālprocesa likuma 136. pantu. Šādā gadījumā esošais Kriminālprocesa likuma 135. pants, kas regulē dokumentu kā pierādījumu, būtu precizējams, tā otrajā daļā dzēšot norādi uz *datorizētas informācijas*

³⁴ Bynum T. Philosophy in the Information Age. Metaphilosophy, 2010. Vol. 41, p. 420.

nesējiem un to papildinot ar norādi, ka par dokumentiem pierādījuma nozīmē kriminālprocesā uzskatāmas arī ziņas par faktiem elektroniskas informācijas formā, kas apstrādāta, uzglabāta vai pārraidīta ar automatizētas datu apstrādes ierīcēm vai sistēmām (kas pēc būtības ir Kriminālprocesa likuma 136. pantā paredzētā elektroniskā pierādījuma definīcija). Visbeidzot, trešā mācība mudina likumdošanas izmaiņas veikt, balstoties uz profesionālu *diskusiju*. Elektroniskā pierādījuma institūts tika iekļauts Kriminālprocesa likumā bez šādas diskusijas; tas ir noticis fakts, ko nevar mainīt. Taču juridiskā polemika par nepieciešamību mainīt esošo tiesisko regulējumu, atsakoties no konkurējošām elektroniskā pierādījuma institūta regulējošām koncepcijām, var sākt aizpildīt pašreizējos doktrīnas trūkumus. Tas būs lietderīgi arī tad, ja kāds zinātnieks spēs sniegt pārliecinošus argumentus, kādēļ elektroniskajam pierādījumam, pretēji autora priekšlikumam, tomēr ir jābūt patstāvīgam pierādījumam.

BIBLIOGRĀFIJA

Monogrāfijas

- Dombrovskis R. Kriminālprocesuālās pierādīšanas teorētiskie pamati. Rīga: BSA, 2013.
- Ķinis U. Kibernoziegumi un kriminālprocess. Jurista Vārds, 2001. 6. marts, Nr. 6.
- Miķelsons U. Informācijas tehnoloģiju noziegumu izmeklēšanas īpatnības: Monogrāfija. Rīga: Biznesa augstskola "Turība", 2003.
- Latvijas PSR kriminālprocesa kodeksa komentāri. Azāns B. u. c. Profesora Artura Liedes redakcijā. Rīga: Liesma, 1968.
- Savigny F. K. Of the vocation of our age for legislation and jurisprudence. Union: The Lawbook Exchange, 2002.
- Strogovičs M. Kriminālprocess. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1940.
- Новый энциклопедический словарь. Шестнадцатый том. Ковалевский М., Кузьминь-Караваев В., Ягеллон А., Нечаев В. и др. Санкт-Петербург: Ф. А. Брокгаузъ, И. А. Ефронъ, 1914.
- Теория доказательств в советском уголовном процессе. Часть особенная. Белкин Р. С., Винберг А. И., Гродзинский М. М. и др. Москва: Юридическая литература, 1967.

Raksti žurnālos

- Benda-Beckmann F., Benda-Beckmann K. Why Not Legal Culture. The Journal of Comparative Law, 2010. Vol. 5.
- Bynum T. Philosophy in the Information Age. Metaphilosophy, 2010. Vol. 41.
- Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. Pārmaiņu laiks kriminālprocesā. Jurista Vārds, 2006. 13. jūnijs, Nr. 23.
- Miķelsons U. Elektronisko pierādījumu izmantošanas tiesiskie aspekti. Jurista Vārds, 2004. 27. aprīlis, Nr. 16.
- Miķelsons U. Elektronisko pierādījumu izmantošanas tiesiskie aspekti. Jurista Vārds, 2004. 11. maijs, Nr. 17.
- Nelken D. Using the Concept of Legal Culture. Australian Journal of Legal Philosophy, 2004. Vol. 29.

Normatīvie akti

Grozījumi Latvijas kriminālprocesa kodeksā: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2002. 10. jūlijs, Nr. 104.

Kriminālprocesa likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2005. 11. maijs, Nr. 74.

Par Konvenciju par kibernetizētiem un Konvencijas par kibernetizētiem Papildu protokolu par rasisma un ksenofobijas noziedzīgajiem nodarījumiem, kas tiek izdarīti datorsistēmās: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2006. 26. oktobris, Nr. 171.

Latvijas Kriminālprocesa kodekss: Latvijas Republikas likums. (Zaudējis spēku 01.10.2005.) Konsolidētā versija pieejama: <http://likumi.lv/doc.php?id=90971> [aplūkots 2013. gada 25. novembrī].

Уголовно-процессуальный кодекс Р.С.Ф.С.Р. Демократия.Ру. Pieejams: http://www.democracy.ru/library/laws/federal/up_kodex/page5.html [aplūkots 2014. gada 30. jūlijā].

Уголовно-процессуальный кодекс Р.С.Ф.С.Р. Законы России. Pieejams: http://www.lawrussia.ru/bigtexts/law_3915/index.htm [aplūkots 2014. gada 30. jūlijā].

Juridiskās prakses materiāli

Ogres rajona tiesas 2010. gada 1. marta blakus lēmums kriminālietā Nr. 11310102208 (nav publicēts).

Ogres rajona tiesas 2010. gada 1. marta spriedums kriminālietā Nr. 11310102208 (nav publicēts).

Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Kriminālietu departamenta 2012. gada 17. maija lēmums kriminālietā Nr. 11180067009.

Arhīvu materiāli

Intervija ar Egonu Rusanovu, zvērinātu advokātu, 12.11.2013. Autora arhīva materiāli.

Kriminālietas Nr. 12812000713 materiāli. Autora arhīva materiāli.

Kriminālprocesa likuma izstrādes materiāli. Autora arhīva materiāli.

Latvijas Republikas 8. Saeima. Juridiskās komisijas Apakškomisija darbam ar Kriminālprocesa likumu. Sēžu protokoli ar pielikumiem Nr. 22–77. Komisijas sēdes audioieraksts. Latvijas Republikas Saeimas arhīvs.

Interneta resursi

Miķelsons U. Elektroniskie pierādījumi. Informācijas tehnoloģiju juridiskie aspekti. Pieejams: http://www.ekspersts.gold.lv/Elektroniskie_pieradijumi.pdf [aplūkots 2013. gada 24. novembrī].

Silbey S. Legal Cultures and Cultures of Legality. Pieejams: http://web.mit.edu/ssilbey/www/pdf/legal_cu.pdf [aplūkots 2014. gada 29. jūlijā].

Vadims Kalašņikovs, Mg. iur.

University of Latvia, Latvia, PhD student / Latvijas Universitāte, Latvija, doktorants

LATVIJAS KRIMINĀLSODU SISTĒMAS ATTĪSTĪBAS TENDENCES UN TO TEORĒTISKAIS PAMATOJUMS

DEVELOPMENT TRENDS OF LATVIAN CRIMINAL PUNISHMENT SYSTEM AND ITS THEORETICAL JUSTIFICATION

Summary

The article is devoted to the system of Latvian Criminal Punishments and the guidelines of its development, the role of cognitions submitted to the UN Resolution, the Council of European Union Directive and Decision within the process of criminal punishment policy's development, as well as the modernization of the current trends in Latvian Criminal Law. The outlined sphere of research is sufficiently wide, therefore the cognitions are arranged and reflected in a concentrated manner regarding the Latvian and other countries' principle of imposing punishments – the issues concerning development and functioning. The research was carried out after a rigorous study of concept of criminal punishment policy and the new amendments of the Criminal Law. It includes the permissive cognitions for prevention of established imperfections, promoting a precise course of complying with human rights and fundamental freedoms, ensuring a higher level of integration within the law community of the European countries.

Keywords: judicature, punishment, principles of imposing punishment, concept, comprehension.

Atslēgvārdi: judikatūra, sods, soda noteikšanas principi, jēdziens, izpratne.

Ievads

Saskaņā ar 2012. gada 13. decembrī pieņemto likumu *Grozījumi Krimināllikumā*¹ būtiski ir izmainīta Latvijas kriminālsodu sistēma, tomēr, neņemot vērā precīzus likuma jauninājumus, gan teorētiskā, gan arī praktiskā līmenī vēl joprojām var saskarties ar atšķirīgi vērtējamiem jēdzieniem, kuri apgrūtina normas interpretāciju, līdz ar to nav nodrošināta normu vienveidīga izpratne. Tādēļ patlaban viena no aktuālākajām krimināltiesību zinātnes problēmām ir saistīta tieši ar vienveidīgas pozīcijas ieņemšanu saistībā ar Krimināllikuma jaunrades un iztulkošanas metodoloģiju. Mūsdienās progresīvās krimināltiesiskās doktrīnas izstrādē dominējošā vieta atvēlēta mērķim, ko plaši aplūko zinātniskos pētījumos. Tā ir pilnībā pamatota, vēlma un pat nepieciešama

---

¹ Grozījumi Krimināllikumā: Latvijas Republikas likums. 2012. gada 13. decembris. Latvijas Vēstnesis, 2012. 27. decembris, Nr. 202 (4805).

ricība, tomēr vienlaikus pienācīga uzmanība nav pievērsta juridiskās tehnikas prasību ievērošanai, kas nodrošina likuma attīstības procesu. Tādējādi arvien biežāk juridiskajā literatūrā sastopam viedokli, ka arī pēc apjomīgajiem grozījumiem Krimināllikumā soda noteikšanas ziņā laika gaitā nekas nav mainījies,² apstiprinājums tam atrodams arī plašos pētījumos par tiesu praksi,³ tomēr jāpiebilst, ka šāds rezultāts bijis pilnīgi paredzams jau normas izstrādes stadijā.⁴ Līdz ar to autors rakstā centīsies rast racionālu pamatojumu veiktajiem Krimināllikuma grozījumiem, aplūkojot to nozīmi vienveidīgā, pārskatāmā tiesu prakses nostiprināšanā. Tomēr, ņemot vērā to, ka vienā rakstā nav iespējams aptvert tik plašu tematu kā kriminālsodu politika, autors ir sašaurinājis pētījumu loku, galvenokārt aplūkojot Krimināllikumā reglamentētos vispārīgos soda noteikšanas principus, pievēršot pastiprinātu uzmanību likumā lietotajiem jēdzieniem, kā arī normu strukturālajām īpatnībām. Raksta mērķis ir sniegt apkopojošas atziņas par soda noteikšanas struktūras definēšanu Krimināllikumā,⁵ tā attīstības tendencēm un funkcionālajām īpašībām. Pētījuma uzdevumi saistīti ar vispārīgo soda noteikšanas principu izpēti, likumsakarību apzināšanu, problēmu un to cēloņu noskaidrošanu, kā arī efektīva problēmu novēršanas līdzekļa definēšanu.

Soda noteikšanas vispārīgo principu definējums

Latvijā likumdevējs soda noteikšanas nosacījumus ir definējis Krimināllikuma piektajā nodaļā, tādējādi nodrošinot likuma vairākkārtēju, objektīvu un paredzamu piemērošanu. Nodaļā reglamentētie nosacījumi attiecas ne vien uz atbilstoša soda veida noteikšanu un tā apmēra argumentēšanu vainīgajam, bet tie ir svarīgi arī visā lietas izskatīšanas procesā un arī pēc tiesu sprieduma pasludināšanas, it īpaši ar to palīdzību tiek nodrošinātas gan sabiedriskās drošības intereses, gan paša vainīgā cilvēktiesības. Tomēr gan Krimināllikuma Vispārīgajā daļā izklāstītie noteikumi, gan Sevišķās daļas normu uzbūve ir pakārtota Krimināllikuma 46. pantam, kurš paredz vispārīgus soda noteikšanas principus.

Detalizēti aplūkojot Krimināllikuma 46. pantu, ir redzams, ka tas ietver četras patstāvīgas daļas, tomēr pie tā, vai katra daļa atbilst atsevišķu normu pazīmēm vai pretēji – visas daļas ir pakārtotas vienai komplicētai normai, rakstā nāksies vairākkārt atgriezties un atkārtoti analizēt kopsakarā arī ar citiem Krimināllikuma Vispārīgajā daļā reglamentētiem “sevišķiem” soda noteikšanas nosacījumiem. No minētā panta

² Judins A. Izvairīšanās no nodokļu nomaksas: vai piespriežamie sodi ir taisnīgi un samērīgi. Jurista Vārds, 2013. 15. oktobris, Nr. 42 (793), 10.–14. lpp. Sk. arī: Liholaja V. Par sodu taisnīgumu un samērīgumu. Jurista Vārds, 2014. 11. februāris, Nr. 6 (806), 11. lpp.

³ Tiesu prakse lietās par noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizēšanu un par izvairīšanos no nodokļu maksāšanas. Latvijas Republikas Augstākā tiesa. Rīga, 2013. Pieejams: http://at.gov.lv/files/uploads/files/Nodokkli%20legalizacija_anonim.doc [aplūkots 2014. gada 20. jūnijā].

⁴ Plašāk sk.: Kalašņikovs V. Pārmaiņu laiks soda noteikšanas jautājumos un to vērtējums. No: Starptautiskās zinātniskās konferences “Eiropas integrācijas sociālā un ekonomiskā dimensija: problēmas, risinājumi, perspektīvas” materiāli. II daļa. Valsts un tiesību aktuālās problēmas. Rakstu krājums. Daugavpils: Daugavpils Universitātes Akadēmiskais apgāds “Saule”, 2012, 340.–348. lpp.

⁵ Krimināllikums: Latvijas Republikas 1998. gada 17. jūnija likums. Latvijas Vēstnesis, 1998. 8. jūlijs, Nr. 199/200.

nosaukuma tieši izriet, ka turpmāk izklāstītajiem noteikumiem jāattiecas uz ikvienu soda noteikšanas gadījumu jebkurā situācijā, jo jēdziens “vispārīgs princips”, pēc profesora Džeromi Halla (*Jeromi Hall*) domām, ir jāuztver kā visaptveroša pamatideja, izejas punkts, pamats.⁶ Tādēļ no nosaukuma vien ir secināms, ka šajā pantā ir atspoguļojami visaptverošie soda noteikšanas pamati. To apstiprina Krimināllikuma 46. panta pirmā daļa, kurā ir paredzēts, ka *sodu nosaka tādā apmērā, kādu par izdarīto noziedzīgo nodarījumu paredz šā likuma sevišķās daļas attiecīgā panta sankcija, ievērojot šā likuma vispārīgās daļas noteikumus*. Atspoguļotais nosacījums veido patstāvīgu normu, paredzot stingri noteiktu iekšējo Krimināllikuma struktūru, kurā ir iespējama vienīgi soda noteikšana. Iepriekš minētais princips Krimināllikumā un vispār krimināltiesībās ir pats būtiskākais, kas tieši sasaista Sevišķo daļu ar Vispārīgās daļas priekšrakstiem, padarot par neiespējamu kriminālsoda noteikšanu ārpus šīs sistēmas robežām.

Savukārt saskaņā ar Krimināllikuma 46. panta otro daļu jāievēro, ka, *nosakot soda veidu, ņem vērā izdarītā noziedzīgā nodarījuma raksturu un radīto kaitējumu, kā arī vainīgā personību*, bet saskaņā ar Krimināllikuma 46. panta trešo daļu, *nosakot soda mēru, ņem vērā atbildību mīkstinošos un pastiprinošos apstākļus*. Iepriekš minētie nosacījumi formāli atbilst patstāvīgo normu pazīmēm, tomēr, pirmkārt, tie nav piemērojami atsevišķi no vispārīgas normu priekšrakstiem, un, otrkārt, tie pēc nozīmīguma un piemērošanas nav vienlīdzīgi. Šajā gadījumā primāra ir panta otrā daļa, kurai ir pakārtota trešā, tādēļ sistēmiski atbildību mīkstinošo un pastiprinošo apstākļu izvērtējums var notikt tikai pēc tam, kad izvēlēts atbilstošs sodu veids. Tomēr vienlaikus diskutabls ir jautājums, kādā apmērā ir noteicams sods, ja izlemjamā lietā vispār nav konstatēts neviens no atbildību ietekmējošiem apstākļiem.

Meklējot atbildi uz šo jautājumu, ir vērts aplūkot analizējamo normu sākotnējā redakcijā. Līdz 2013. gada 1. aprīlim tiesa, nosakot sodu, un prokurors, sastādot priekšrakstu par sodu, ņēma vērā izdarītā noziedzīgā nodarījuma raksturu un radīto kaitējumu, vainīgā personību, atbildību mīkstinošos un pastiprinošos apstākļus, kas liecinātu par normas viengabalainības raksturu, kurš aktuālajā redakcijā aptverams jau divos pantā atsevišķās daļās. Sodu ietekmējošo faktoru secīgums skatāms gan vertikālā, gan horizontālā nozīmes plaknē. Vertikālā jeb hierarhiskā sistēmā pirmajam faktoram būs lielāka nozīme un ietekme nekā nākamajam. Savukārt horizontālajā plaknē sodu ietekmējošie faktori atrodas vienlīdzīgā pozīcijā, un tiem ir vienāds juridiskais spēks. Līdz ar to no tā, kādā sistēmā tiesību piemērotājs izvērtē atsevišķa vispārīga soda noteikšanas principa nozīmi, būs atkarīga arī pārējo principu piemērošanas daba.

Tādējādi, ja principi tiek skatīti tikai hierarhiskā sistēmā, kuru formāli likumdevējs izvirzījis par prioritāru, tad atbildību mīkstinošie un pastiprinošie apstākļi piekāpjas pārējo faktoru priekšā un tiem ir vismazākā nozīme. Tomēr jāatzīst, ka Krimināllikums šai sistēmā pilnībā neiekļaujas. Vērts atbildēt arī uz papildjautājumu: kādēļ bija nepieciešamas tik kardinālas pārmaiņas? Atbilde, protams, atrodama tiesu praksē, un loģiski jāpieļauj, ka tieši bieži apstrīdēto, grozīto vai pat atcelto tiesu spriedumu dēļ sabiedrībā nostiprinājās pārliecība par nekvalitatīvu, netaisnīgu un pat nesaprotamu krimināllietas izlemšanu. Līdzīgas tendences ir vērojamas arī juridiskajā literatūrā,

⁶ Hall J. *General Principles of Criminal Law*. Clark, New Jersey: The Lawbook Exchange, LTD, 2005, p. 19.

kur par galveno argumentu likuma grozījumiem izvirzīts normu vispārīgums, kas apgrūtina soda noteikšanas principu vienveidīgu izpratni un piemērošanu; rezultātā novērojama progresējoša tendence, ka notiek vairākkārtēja atsaukšanās uz vieniem un tiem pašiem lietā konstatētajiem faktiem, lai piesprieztu relatīvi maigāku soda veidu tā zemākā mēra robežās.⁷ Aplūkojamā problēma saistīta arī ar personību raksturojošo datu atzišanu par atbildību mikstinošiem apstākļiem, lai varētu piemērot vieglāku sodu – šāda iespēja paredzēta Krimināllikuma 49. pantā. Tas minēts 2008. gada 1. jūlijā Senāta Krimināllietu departamenta un Krimināllietu tiesu palātas tiesnešu pieņemtajā kopsapulces lēmumā par sodu piemērošanas praksi: tajā tieši noformulētas un izvirzītas galvenās problēmas – normatīvā regulējuma trūkumi, tiesnešu un prokuroru soda noteikšanas procesā pieļautās kļūdas.⁸

Minētajā kopsapulces lēmumā gandrīz neviena Krimināllikuma Vispārīgās daļas norma, kura saistīta ar sodu, nepalika neskarta. Īpašu kritiku izpelnījās vispārīgie soda noteikšanas principi, tajā skaitā atbildību mikstinošu un pastiprinošu apstākļu institūts, atzīmējot, ka *tiesu praksē nereti tiek aizmirsts likumā neierakstītais, taču krimināltiesību teorijā definētais soda mērķis – taisnīguma atjaunošana. Lemjot par soda veidu un mēru, tiesas bieži vien lielu uzmanību pievērš ar vainīgo personu saistītiem faktiem, tomēr neanalizē vai neņem vērā faktus, kas saistīti ar kaitējumu, ko radījis noziedzīgs nodarījums, nesaista soda piemērošanu ar iespēju sekmēt radītā kaitējuma atlīdzināšanu, nepievērš pietiekamu uzmanību cietušo personu interesēm, nerūpējas par noziedzīgu nodarījumu vispārējo prevenciju.*⁹ Šī iemesla dēļ steidzamības kārtā tika sākta Kriminālsodu politikas koncepcijas izstrāde, kas tika pabeigta 2009. gada 9. janvārī ar Ministru kabineta rīkojumu Nr. 6. Kriminālsodu politikas koncepcijas mērķis ir *sagatavot konceptuālus priekšlikumus izmaiņām kriminālsodu sistēmā, kas būtu izmantojami, izstrādājot nepieciešamos grozījumus Krimināllikumā [turpmāk – KL] un citos normatīvajos aktos, kuru pieņemšana sekmētu efektīvāku tiesisko līdzekļu piemērošanu kriminālsodu politikas mērķu sasniegšanai. Tāpat noteikts, ka koncepcija būs noderīga Latvijas pozīcijas veidošanai kriminālsodu politikas jautājumos Eiropas Savienībā. Latvijas krimināltiesību sistēmai ir jākļūst elastīgāka. Materiālo normu harmonizācija Eiropas Savienības ietvaros krimināltiesību jomā ir pieļaujama, bet tā ikreiz ir jāvērtē, ievērojot Latvijas krimināltiesību sistēmas īpatnības un tradīcijas.*¹⁰

Tādēļ Kriminālsodu politikas koncepcija kļuva par tiesisku platformu turpmāko Krimināllikuma grozījumu projektu sagatavošanai. Pirmais apjomīgākais Krimināllikuma grozījumu likumprojekts tapa 2010. gadā, tas arī 20. septembrī tika atbalstīts

⁷ Liholaja V. Soda noteikšanas principi: likums un prakse. Jurista Vārds, 2006. 12. decembris, Nr. 49, 26. lpp.; Hamkova D. Krimināltiesību globalizācijas procesi un kriminālsods. No: Aktuālas tiesību realizācijas problēmas: LU 69. konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2011, 366. lpp.

⁸ Apgabaltiesu kā pirmās instances tiesas un Augstākās tiesas krimināllietu tiesu palātas kā apelācijas instances tiesas sodu piemērošanas prakse. 2008. gada 1. jūlijs. Pieejams: http://www.at.gov.lv/files/docs/summaries/2008/tiesu_prakses_apkopojums_2_2008.doc [aplūkots 2014. gada 20. jūnijā].

⁹ Turpat.

¹⁰ Kriminālsodu politikas koncepcija: Ministru kabineta 2009. gada 9. janvāra rīkojums Nr. 6. Latvijas Vēstnesis, 2009. 13. janvāris, Nr. 6 (3992). Pieejams: <http://polsis.mk.gov.lv/LoadAtt/file36425.doc> [aplūkots 2014. gada 20. jūnijā].

Ministru kabineta komitejas sēdē.¹¹ Kopumā, kaut arī likumprojektam veltīts pietiekams atbalsts, tomēr tā saturs rosināja plašas diskusijas juristu aprindās, tādēļ dažas normas turpmāk bija nepieciešams grozīt. Šā iemesla dēļ, visticamāk, kā kompromisa variants 2011. gada 19. oktobrī Ministru kabineta komitejas sēdē tika atbalstīts jauns Krimināllikuma grozījumu likumprojekts,¹² ar mūsdienās aktuālo normas saturu.

Krimināllikuma grozījumu process kopumā jāvērtē pozitīvi, jo tas tendēts uz praksē sastopamo kļūdu izskaušanu, cilvēktiesību un tiesu nolēmuma caurskatāmības nodrošināšanu. Tomēr jāpiekrit arī asociētās profesores Daigas Rezevskas viedoklim, ka *jebkurš likums ir objektīvi nepilnīgs – likumdevēja uzdevums ir atrast un pierakstīt tiesību normas, kas pastāv attiecīgajā tiesību sistēmā un regulē tiesiskajā sistēmā notiekošos faktiskos gadījumus.*¹³ Tas attiecināms arī uz Krimināllikumu, tomēr jāatceras, ka, veicot grozījumus vienā sektorā, var nepamanīt aktuālas kolīzijas citā. Tās arī notika Krimināllikumā, kurā veiktais sadalījums *soda veida* un *soda mērā* aktualizē jeb, precīzāk, atklāj vismaz līdz šim maz apzinātu jautājumu par lietoto jēdzienu skaidrojumu.

Soda veida un soda mēra krimināltiesiskais regulējums

Saskaņā ar Krimināllikuma 36. panta pirmo daļu personai, kura izdarījusi noziedzīgu nodarījumu, var piespriest vienu no šādiem pamatsodiem: brīvības atņemšana, piespiedu darbs, naudas sods. Savukārt saskaņā ar minētā panta otro daļu bez pamatsoda notiesātajam var piespriest šādus papildsodus: mantas konfiskācija, izraidīšana no Latvijas Republikas, piespiedu darbs, naudas sods, tiesību ierobežošana, policijas kontrole, probācijas uzraudzība. Tādējādi definējums *soda veids* attiecināms uz pamatsoda noteikšanu, kā arī, izvēloties papildsodu, un tas savukārt ļauj izdarīt pieņēmumu, ka atbildību mikstinošiem un pastiprinošiem apstākļiem ir tieša un vienāda nozīme gan pamatsoda, gan papildsoda mēra noteikšanā.

Aplūkojot vairāku Krimināllikuma Sevišķajā daļā iekļauto noziedzīga nodarījuma sankciju uzbūvi, redzams, ka atkarībā no nodarījuma kaitīguma pakāpes mainās arī definēto pamatsodu un iespējamo vai obligāti piemērojamo papildsodu izklāsts, pat precīzas attiecīgā soda mēra noteikšanas robežas. Tomēr šajā uzskaitījumā ir sastopama arī *īslaicīga brīvības atņemšanas* un *mūža ieslodzījuma* piemērošanas iespēja. Saskaņā ar Krimināllikuma 38. panta nosacījumiem nosauktās soda iespējas ir atvasināmas no brīvības atņemšanas soda, un tā ir personas piespiedu turēšana ieslodzījumā. Tādējādi mūža ieslodzījums un īslaicīga brīvības atņemšanas iespēja pēc savas nozīmes un jēgas ir aptvertas nevis soda veida jēdzienā, bet gan soda mēra

¹¹ Likumprojekts "Grozījumi Krimināllikumā" 2010. gada 20. septembrī tika atbalstīts MK komitejas sēdē. Pieejams: http://www.mk.gov.lv/doc/2005/TMLik_010910_KL.1028.doc [aplūkots 2014. gada 20. jūnijā].

¹² Likumprojekts "Grozījumi Krimināllikumā" 2011. gada 19. oktobrī tika atbalstīts MK komitejas sēdē. Pieejams: http://www.mk.gov.lv/doc/2005/TMLik_200911_KL.1028.doc [aplūkots 2014. gada 20. jūnijā].

¹³ Rezevska D. Vispārējie tiesību principi kā demokrātiskas tiesiskas valsts tiesību normas. No: Starptautiskās zinātniskās konferences "Valsts un tiesību aktuālās problēmas" zinātnisko rakstu krājums. Daugavpils: Daugavpils Universitātes Akadēmiskais apgāds "Saule", 2011, 25. lpp.

definējumā. Citādu viedokli pauž Andrejs Judins, norādot, ka Krimināllikumā brīvības atņemšanas sodam ir vairāki paveidi. Šī pozīcija pamatojama ar Krimināllikuma Sevišķās daļas strukturālajām īpašībām un likuma pēctecības raksturu, jo sākotnēji nosauktie soda mēri tika definēti un uztverti kā patstāvīgi sodu veidi.¹⁴ Līdz ar to vispārīgajos soda noteikšanas principos (šeit precīzāk būtu jārunā jau par soda noteikšanas nosacījumiem) nav tiešas norādes, ko vajadzētu uzskatīt par soda paveidu un kā tas noteicams. Šāda likuma atruna rada atšķirīgu attieksmi pret vispārīgo soda noteikšanas principu darbības robežu noskaidrošanu. Modelējot iespējamās soda veida un mēra noteikšanas iespējas, hipotētiski vēlams izvērtēt šīs divas konstatētās un savstarpēji pretstatītās soda iespēju izpratnes variācijas.

Piemēram, saskaņā ar Krimināllikuma 232. pantu par personas iesaistīšanu noziedzīgā nodarījumā, zinot, ka tā sirgst ar psihiskiem traucējumiem, vainīgo iespējams sodīt ar brīvības atņemšanu uz laiku līdz diviem gadiem vai ar īslaicīgu brīvības atņemšanu, vai ar piespiedu darbu, vai ar naudas sodu. Pieņemot, ka par šo noziegumu likumdevējs paredzējis četrus iespējamus soda veidus, kuru izvēle ir atkarīga no noziedzīgā nodarījuma rakstura, radītā kaitējuma un iegūtajām ziņām par vainīgā personību, tad sarežģījumi, izvēloties soda mēru, ņemot vērā atbildību mikstinošus un pastiprinošus apstākļus, nedz brīvības atņemšanas, nedz īslaicīgas brīvības atņemšanas iespēju piemērošanā nav saredzami, taču to nevaram apgalvot par piespiedu darba un naudas soda piemērošanu, ko regulē jau sevišķi nosacījumi. Tādēļ naudas soda apmērs ir atkarīgs no noziedzīgā nodarījuma kaitīguma un vainīgā mantiskā stāvokļa (KL 41. panta otra daļa), nevis no lietā konstatēto atbildību ietekmējošo apstākļu skaita, savukārt piespiedu darbu piemēro tikai darbspējīgai personai. Jāatzīst, ka tiesu praksē jēdzienu "darbnespējīga persona" galvenokārt saista ar personai izsniegto medicīnisko apliecinājumu, ka tā nespēj veikt darba pienākumus sakarā ar savu smago fizisko stāvokli, invaliditāti vai ilgstošu slimību; pat tādi vērā ņemami personību raksturojoši kritēriji kā pensijas vecums vai grūtniecības stāvoklis negarantē vainīgajai personai atbrīvošanu no piespiedu darba piemērošanas iespējas. Iepriekš minēto apstiprina, piemēram, Jelgavas tiesas 2014. gada 13. februāra spriedums lietā Nr. K15-0192-14/7, kurā tiesa, konstatējot, ka pensionārs ar pārvietošanās grūtībām, būdams alkohola ietekmē, strīda laikā ar /pers. D/, dusmu vadīts, ne mazāk kā vienu reizi ar metāla krukli tiši iesita /pers. D/ pa labo apakšdelmu jeb tiši nodarīja labā elkoņa kaula lūzumu, kas pieskaitāms pie vidējiem miesas bojājumiem, atzina viņu par vainīgu noziedzīga nodarījuma izdarīšanā, kas paredzēts Krimināllikuma 126. panta pirmajā daļā, un sodīja viņu pēc šī panta un daļas ar piespiedu darbu uz viens simts divdesmit stundām.¹⁵ Tas, ka objektīvi nav iespējams izvērtēt piespriedā soda samērīgumu un tā izpildīšanas iespējas, ja spriedumā citas ziņas par vainīgo personu darbspēju nav iekļautas, bet aplūkoti fakti, pēc autora domām, liecina par kļūdainu soda veida izvēli.

Tādēļ jāatzīst, ka problēma meklējama ne tik daudz normatīvā regulējumā, cik normu izpratnē un piemērošanas praktiskajos nosacījumos. Lai cik precīzs nebūtu

¹⁴ Judins A. Kriminālsods nav valsts atreibība par izdarīto noziedzīgo nodarījumu. Jurista Vārds, 2013. 19. marts, Nr. 11 (762), 8. lpp.

¹⁵ Jelgavas tiesas 2014. gada 13. februāra spriedums lietā Nr. K15-0192-14/7, krimināllieta Nr. 11221115513.

normatīvais regulējums, to vienmēr būs iespējams dažādi uztvert un interpretēt, bet tas nekādā gadījumā neliecina par sistēmas trūkumiem. Grozījumu daudzums un haotiskums neveicina sistēmas stabilizāciju, bet vairo neuzticību likuma normām, līdz ar to arvien biežāk likuma normas tiek interpretētas sašaurināti. Izteikto pieņemumu netieši apstiprina arī tas, ka Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesa 2013. gada 22. maijā spriedumā, atsaucoties uz to, ka *bērna piedzimšana gaidāma jūlija beigās, augusta sākumā, ir atzinusi par iespējamu piemērot apsūdzētajai īslaicīgo brīvības atņemšanu uz vienu mēnesi*, nesaskatot tiesisku pamatu piemērot nosacītas notiesāšanas iespēju vai sodu piemērot piespiedu darbu veidā, jo *darbs nav piemērojams darbnespējīgām personām, par kādu šobrīd atzīstama apsūdzētā, ņemot vērā viņas grūtniecības stāvokli*. Tomēr, kā vēlāk noskaidrojās, šim apgalvojumam nepiekrita pati apsūdzētā, kura apelācijas sūdzībā apstrīdēja soda izvēles procedūru, lūdzot viņai brīvības atņemšanas sodu aizvietot ar piespiedu darbu. Tādēļ, skatot lietu apelācijas kārtā, Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesu kolēģijai 2013. gada 5. novembrī krimināllietā Nr. KA04-0753-13/28 neatlika nekas cits kā konstatēt, ka *pirmās instances tiesas atzinums, ka apsūdzētā kā grūtniece uz sprieduma taisīšanas brīdi bija darbnespējīga, ir kļūdainais. Konkrētajā laika posmā apsūdzētajai nebija izsniegta darbnespējas lapa, bet grūtniecība pati par sevi nav tāds stāvoklis, kura laikā persona vienmēr uz visu grūtniecības laiku atzīstama par darbnespējīgu*.¹⁶ Savukārt Liepājas tiesa 2014. gada 7. martā, izskatot krimināllietu Nr. K20-0153-14/13 un konstatējot, ka vainīgā persona ir nepilngadīga, bez pamatizglītības un skolu neapmeklē, turklāt atrodas grūtniecības stāvoklī, tomēr atzina par nepieciešamu sodīt viņu ar piespiedu darbu uz septiņdesmit stundām.¹⁷ Viens no argumentiem par šāda soda veida izvēli vainīgajai personai kļuva likuma normatīvs regulējums – tieši Krimināllikuma 65. panta otrā daļa, kas aizliedz par kriminālparkāpumiem un mazāk smagiem noziegumiem nepilngadīgiem piemērot brīvības atņemšanas sodu, taču arī īslaicīga brīvības atņemšanas iespēja nav paredzēta. Tādēļ, atgriežoties pie brīvības atņemšanas soda veida un īslaicīgas brīvības atņemšanas iespējas salīdzināšanas, ir secināms, ka izvērtējumā ar nepilngadīgo personu kriminālatbildības īpatnībām minētās soda iespējas veido vienotu soda veidu.

Būtiski ir arī tas, ka saskaņā ar Krimināllikuma 65. panta otro prim. daļu, *ja persona pirms astoņpadsmit gadu vecuma sasniegšanas izdarījusi noziedzīgu nodarījumu, par ko šā likuma Sevišķās daļas attiecīgā panta sankcijā noteikta piemērojamā brīvības*

¹⁶ Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas 2013. gada 5. novembra spriedums lietā Nr. KA04-0753-13/28, krimināllietā Nr. 11091017713; sk. arī: Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2011. gada 19. janvāra spriedums lietā Nr. SKC-1/2011. Pieejams: <http://at.gov.lv/files/uploads/files/archive/department1/2011/1-11.pdf> [aplūkots 2014. gada 20. jūnijā]; Eiropas Savienības Tiesas 2010. gada 11. novembra spriedums lietā Nr. C-232/09 Dita Danosa v. LKB Līzings SIA. Pieejams: http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TEXT/HTML/?jessionid=RvzfTy_PSmkgJR8PFFRn8BXtNL4f5p1rP9HVy7kb00ybcJdj6NI09!218002469?isOldUri=true&uri=CELEX:62009CJ0232 [aplūkots 2014. gada 20. jūnijā]; Eiropas Kopienų Padomes 1992. gada 19. oktobra Direktīva Nr. 92/85/EEK par pasākumu ieviešanu, lai veicinātu drošības un veselības aizsardzības darbā uzlabošanu strādājošām grūtniecēm, sievietēm, kas strādā pēcdzemdību periodā, vai strādājošām sievietēm, kas baro bērnu ar krūti. Oficiālais Vēstnesis L 348. Pieejams: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/?qid=1400047121741&uri=CELEX:01992L0085-20070627> [aplūkots 2014. gada 20. jūnijā].

¹⁷ Liepājas tiesas 2014. gada 7. marta spriedums lietā Nr. K20-0153-14/13, krimināllietā Nr. 12261002213.

atņemšanas soda minimālā robeža, tiesa var piespriest sodu, kas ir zemāks par šo minimālo robežu, arī gadījumos, ja tiesa atzinusi, ka noziedzīgais nodarījums izdarīts atbildību pastiprinošos apstākļos. Tādēļ skaidri un nepārprotami likums norāda uz personas raksturojošo apstākļu dominanci pār atbildību ietekmējošiem apstākļiem – tas, pēc autora domām, neatbilst Krimināllikuma 46. panta dalījumam pēc soda veida un mēra noteikšanas jomām. Tādēļ secināms, ka Krimināllikuma 46. panta otro un trešo daļu, lai novērstu sarežģītās un grūti uztveramās likuma konstrukcijas, būtu lietderīgi uztvert kā vienotu normu, kas atbilst gan tiesu prakses vajadzībām, gan likuma vispārīgajā daļā iekļautajiem pārējiem soda noteikšanas nosacījumiem.

Otra iepriekš pieminētā hipotētiskā iespēja: islaicīgas brīvības atņemšanas un mūža ieslodzījuma soda piemērošanu var uzskatīt par brīvības atņemšanas soda mēriem. Tā mūža ieslodzījums jāuztver kā brīvības atņemšanas soda augstākais mērs, turpretī islaicīga brīvības atņemšana – kā soda zemākais mērs. Tomēr arī šī versija pēc rūpīgas analīzes neļauj skaidri uztvert vispārīgos soda noteikšanas principus, tādēļ ka “sodu mēri” galvenokārt Krimināllikuma Sevišķajā daļā reglamentēti kā savstarpēji izslēdzošas patstāvīgas sodu iespējas. Un, piemēram, kad jālemj, vai vainīgajam piemērojams mūža ieslodzījums vai brīvības atņemšanas sods robežās no pieciem līdz divdesmit gadiem slepkavības lietās, par primāriem kļūst atbildību ietekmējoši apstākļi, aizvietojojt nepieciešamību izvērtēt noziedzīgā nodarījuma raksturu, radīto kaitējumu un vainīgā personību, bet tas, pēc autora domām, vairs neatbilst likumdevēja iecerei par Latvijas krimināltiesiskās sistēmas attīstību.

Par netiešu noziedzīgā nodarījuma rakstura, radītā kaitējuma vai vainīgā personības izvērtējuma neizdarīšanu analizētās hipotētiskās iespējas robežās liecinātu arī tas, ka Krimināllikuma 253.¹ pantā par narkotisko vai psihotropo vielu neatļautu izgatavošanu, iegādāšanos, glabāšanu, pārvadāšanu vai pārsūtīšanu realizācijas nolūkā vai par narkotisko vai psihotropo vielu neatļautu realizēšanu sankcijā ir paredzēts tikai viens pamatsoda veids – brīvības atņemšana uz laiku no diviem līdz astoņiem gadiem. Tāda pati situācija ir ar sankcijām, kas paredzētas par kaitniecību (KL 89. pants), par izvarošanu gadījumā, ja nav kvalificējošo apstākļu (KL 159. panta pirmā daļa), par noziedzīgas organizācijas izveidošanu (KL 89.¹ panta pirmā daļa) un virkni citu noziegumu, par kuriem likumdevējs paredzējis tikai brīvības atņemšanas sodu. Domājams, ka nosauktie smagie vai pat sevišķi smagie noziegumi pamatoti atbilst visaugstākajai kaitējuma pakāpei, tādējādi pēc likumdevēja ieceres nav lietderīgi apstrīdēt vai atkārtoti izvērtēt minēto kritēriju, tas pats attiecas arī uz nodarījuma raksturu. Tomēr autors nevar piekrist, ka šajā situācijā personību raksturojošiem datiem atbilstoši vispārīgajiem soda noteikšanas nosacījumiem un bez sevišķo soda nosacījumu izvērtēšanas (piemēram, nepilngadīgo kriminālatbildības īpatnības vai vieglāka soda noteikšanas kārtības piemērošana, vai atbrīvošana no kriminālatbildības un soda) nebūs pilnīgi nekādas nozīmes taisnīgā, bet, galvenais, samērīgā soda mēra noteikšanā. Atbilstoši Eiropas Cilvēktiesību prakses materiāliem¹⁸ izdarāms se-

¹⁸ Eiropas Cilvēktiesību tiesas Lielās palātas 2000. gada 26. oktobra spriedums lietā Nr. 30210/96 Kudła v. Poland. Para 765. Pieejams:

cinājums, ka personību raksturojošie dati obligāti jāvērtē, izvēloties atbilstošu sodu: šādi iespējai neatkarīgi no nodarījuma smaguma ir jābūt normatīvi reglamentētai. Protams, katra valsts ir tiesīga izvēlēties sev atbilstošu soda noteikšanas kārtību, tomēr Latvijā krimināltiesiskais modelis ir unikāls ar to, ka vienlaikus tajā ir saredzamas iezīmes, kas piemīt gan Vācijas kriminālkodeksam,¹⁹ jo, kā ir noskaidrots, personību raksturojošie dati soda noteikšanā ir pats svarīgākais kritērijs, gan Itālijas kriminālkodeksam,²⁰ kad par primāriem kļūst tieši atbildību mikstinošie un pastiprinošie apstākļi, kas jau integrē sevī svarīgos noziedzīgā nodarījuma rakstura, radītā kaitējuma un personības izvērtējuma aspektus.

Izdarot grozījumus vispārīgajos soda noteikšanas principos, liela nozīme atvēlēja salīdzināšanai ar Lietuvas krimināltiesībām,²¹ tieši ar atbildību ietekmējošo apstākļu tā saukto “matemātisko nozīmi”, tomēr jāpievērš uzmanība, ka kaimiņvalstī ir veidota viengabalaina sistēma, kad katrs nākamais nosacījums ir nevis pretstatīts, bet gan papildina vai precīzē iepriekš reglamentētu vispārīnātu ideju. Latvijas gadījumā ir izvēlēts un akcentēts soda noteikšanas nosacījumu “savstarpējas pretstatīšanas modelis”, kurā vispārīgie soda noteikšanas principi, izņemot Krimināllikuma 46. panta pirmo daļu, jāuztver nevis kā stingri regulējošas normas, bet gan kā normas ar ieteikuma nozīmi, kas mainās atkarībā no citiem lietā konstatētiem apstākļiem, noziedzīgā nodarījuma smaguma, procesa virzītāja novilcinājumiem, vainīgā vecuma, ja viņš nav pilngadīgs, un pat materiālā nodrošinājuma.

Saistībā ar noziedzīga nodarījuma smagumu ir vērts aplūkot arī Krimināllikuma 46. panta ceturto daļu, kurā paredzēts, ka *brīvības atņemšanas sodu par kriminālpārkāpumu un mazāk smagu noziegumu piemēro, ja soda mērķis nav sasniedzams, nosakot kādu no attiecīgā panta sankcijā paredzētajiem vieglāka soda veidiem*. Normai ir izteikta ieteikuma nozīme, turklāt to vērts aplūkot no juridiskās tehnikas prasību ievērošanas aspekta saistībā arī ar šīs normas sistēmisko nozīmi. Normā lietotas divas definīcijas: “sodu piemēro” un “vieglākais soda veids”. Tā kā rakstā nav izdevies rast pietiekamu pamatojumu tam, ka Krimināllikumā īslaicīga brīvības atņemšanas iespēja ir patstāvīgs soda veids, tad, pēc autora domām, minētā norma jātulko paplašināti. Attiecībā uz pašu brīvības atņemšanas sodu par kriminālpārkāpumu un mazāk smagu noziegumu piemērošanu vērts atgādināt, ka “sodu nosaka” (KL 46. panta pirmā daļa un KL 1. panta trešā daļa) vai “uzliek” (KL 1. panta otrā daļa), bet, kas attiecas uz vārdu “piemērošana”, tad tas neaizliedz tiesnešiem piespriest brīvības atņemšanas sodu, kas būs noteikts nosacīti atbilstoši Krimināllikuma 55. panta kārtībai.

Visnotaļ diskutabls ir arī Krimināllikuma 55. panta pirmās daļas nosacījums – saskaņā ar to, ja, *nosakot sodu – brīvības atņemšana – ilgāku par trim mēnešiem, bet ne ilgāku par pieciem gadiem, tiesa, ņemot vērā izdarītā noziedzīgā nodarījuma raksturu*

¹⁹ Strafgesetzbuch (StGB). Deutschland. Pieejams: <http://bundesrecht.juris.de/bundesrecht/stgb/gesamt.pdf> [aplūkots 2014. gada 20. jūnijā].

²⁰ Codice Penale (Italian). Pieejams: <http://www.altalex.com/index.php?idnot=2205> [aplūkots 2014. gada 20. jūnijā].

²¹ Kriminālsodu politikas koncepcija: Ministru kabineta 2009. gada 9. janvāra rīkojums Nr. 6. Latvijas Vēstnesis, 2009. 13. janvāris, Nr. 6 (3992). Pieejams: <http://polsis.mk.gov.lv/LoadAtt/file36425.doc> [aplūkots 2014. gada 20. jūnijā]; Lietuvas Republikos Baudzīamaisis kodeksas. Pieejams: http://www.teisesgidas.lt/searchta.php?p_id=453631&p_query=&p_tr2=2 [aplūkots 2014. gada 20. jūnijā].

un radīto kaitējumu, vainīgā personību un citus lietas apstākļus, iegūst pārliecību, ka vainīgais, sodu neizciešot, turpmāk neizdarīs likumpārkāpumus, tā vainīgo var notiesāt nosacīti. Tomēr šī norma neattiecas uz īslaicīgu brīvības atņemšanas soda noteikšanu, kuru nosaka no piecpadsmit dienām līdz trim mēnešiem. Tādēļ šajā situācijā vainīgajam daudz izdevīgāk ir saņemt bargāku sodu, kuru piemēros nosacīti, nekā veikt piespiedu darbu, samaksāt naudas sodu vai izciest īslaicīgu brīvības atņemšanas sodu. Saistībā ar iepriekš minēto lietderīgi aplūkot Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesas 2014. gada 7. marta spriedumu krimināllietā Nr. K29-0872/14, kurā tiesa, gūstot priekšstatu par apsūdzētā negatīvo raksturojumu, vērtējot divu noziedzīgo nodarījumu kaitīgumu, tomēr atzina, ka, neskatoties uz iepriekš minēto par apsūdzētā personību, tiesas piespriestsais soda veids nedrīkst būt pretrunā ar ANO pieņemtajiem Tokijas noteikumiem (ANO Ģenerālās Asamblejas rezolūcija Nr. 45/110), kur ir norādīts, ka brīvības ierobežojums ir attaisnojams tikai no sabiedrības drošības viedokļa. Minētie tiesību akti ir saistoši arī Latvijas Republikai, reglamentējot, ka valsts uzdevums ir izolēt tikai bīstamus, nelabojamus noziedzniekus. Tāpat tiesa ņem vērā, ka Krimināllikuma grozījumu mērķis ir veicināt brīvības atņemšanai alternatīvu sodu piemērošanu noziedzīgos nodarījumos, kas nav saistīti ar vardarbību.²²

Rezumējot lietderīgi uzsvērt vācu profesora Mihaila Štolleisa (*Michael Stolleis*) pozīciju, ka tiesnešiem nav aklī jāpiemēro rakstiska norma, bet tā jāspēj pārvaldīt. Soda noteikšana ir atkarīga no tiesnešu subjektīvā kritērija, kas integrēts piešķirtajā pilnvaru un pienākumu apjomā. Rakstiski normas nosacījumi ir objektīvais faktors, kas bez tiesnešu palīdzības nespēj nodrošināt situācijas taisnīgu noregulējumu. Tiesnešu uzdevums ir no likuma nosacījumu kopas konstruēt sabiedrībai saprotamu un objektīvu situācijas atrisinājumu. Tiesnešiem nav tiesību pārkāpt loģikas kārtulu, patvaļīgi izvēloties siloģismu, tomēr soda subjektivitāti nodrošina normas semantiskais lauks.²³

Kopsavilkums

1. 2012. gadā 13. decembrī veiktie Krimināllikuma grozījumi aktualizēja jautājumu par reglamentētu soda veida un mēra kategoriju apzināšanu. Īslaicīgas brīvības atņemšanas un mūža ieslodzījuma soda piemērošanas iespējas atbilstoši aktuālajai redakcijai ir iespējams uzskatīt gan par patstāvīgiem sodu veidiem, gan pieskaitīt pie brīvības atņemšanas soda mēriem.
2. Krimināllikuma 46. panta ceturtās daļas nosacījums, ka *brīvības atņemšanas sodu par kriminālpārkāpumu un mazāk smagu noziegumu piemēro, ja soda mērķis nav sasniedzams, nosakot kādu no attiecīgā panta sankcijā paredzētajiem vieglāka soda veidiem, neliedz tiesnešiem piespriest brīvības atņemšanas sodu, kas būs noteikts nosacīti atbilstoši Krimināllikuma 55. panta kārtībai.*

²² Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesas 2014. gada 7. marta spriedums lietā Nr. K29-0872/14, krimināllietā Nr. 11088159713.

²³ Stolleis M. *Der Historiker als Richter – der Richter als Historiker*. Buch: Geschichte vor Gericht: Historiker, Richter und die Suche nach Gerechtigkeit. Herausgegeben von Norbert Frei, Dirk van Laak und Michael Stolleis. München: Verlag C. H. Beck, 2000, S. 173–175.

3. Krimināllikuma 46. panta otrajā un trešajā daļā reglamentētos soda veida un mēra noteikšanas kritērijus lietderīgi uztvert un piemērot kā nedalāmu un vienu normu.
4. Tiesnešu iespēju lemt par soda veida un mēra noteikšanu ierobežo likuma nosacījumi, tomēr vienveidīgā tiesu prakses nostiprināšana jāsaista arī ar plašu soda izvēles argumentācijas un pamatojuma nepieciešamību.

BIBLIOGRĀFIJA

Literatūra

- Hall J. *General Principles of Criminal Law*. Clark, New Jersey: The Lawbook Exchange, LTD, 2005.
- Hamkova D. Krimināltiesību globalizācijas procesi un kriminālsods. No: Aktuālas tiesību realizācijas problēmas: LU 69. konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2011, 359.–367. lpp.
- Judins A. Izvairšanās no nodokļu nomaksas: vai piespriežamie sodi ir taisnīgi un samērīgi. *Jurista Vārds*, 2013. 15. oktobris, Nr. 42 (793), 10.–14. lpp.
- Judins A. Kriminālsods nav valsts atriebība par izdarīto noziedzīgo nodarījumu. *Jurista Vārds*, 2013. 19. marts, Nr. 11 (762), 6.–9. lpp.
- Kalašnikovs V. Pārmaiņu laiks soda noteikšanas jautājumos un to vērtējums. No: Starptautiskās zinātniskās konferences “Eiropas integrācijas sociālā un ekonomiskā dimensija: problēmas, risinājumi, perspektīvas” materiāli. II daļa. Valsts un tiesību aktuālās problēmas. Rakstu krājums. Daugavpils: Daugavpils Universitātes Akadēmiskais apgāds “Saule”, 2012, 340.–348. lpp.
- Liholaja V. Par sodu taisnīgumu un samērīgumu. *Jurista Vārds*, 2014. 11. februāris, Nr. 6 (806), 10.–21. lpp.
- Liholaja V. Soda noteikšanas principi: likums un prakse. *Jurista Vārds*, 2006. 12. decembris, Nr. 49, 23.–29. lpp.
- Rezevska D. Vispārējie tiesību principi kā demokrātiskas tiesiskas valsts tiesību normas. No: Starptautiskās zinātniskās konferences “Valsts un tiesību aktuālās problēmas” zinātnisko rakstu krājums. Daugavpils: Daugavpils Universitātes Akadēmiskais apgāds “Saule”, 2011, 20.–27. lpp.
- Stolleis M. *Der Historiker als Richter – der Richter als Historiker*. Buch: Geschichte vor Gericht: Historiker, Richter und die Suche nach Gerechtigkeit. Herausgegeben von Norbert Frei, Dirk van Laak und Michael Stolleis. München: Verlag C. H. Beck, 2000, S. 173–182.

Normatīvie akti

- Eiropas Kopienų Padomes 1992. gada 19. oktobra Direktīvu Nr. 92/85/EEK par pasākumu ieviešanu, lai veicinātu drošības un veselības aizsardzības darbā uzlabošanu strādājošām grūtniecēm, sievietēm, kas strādā pēcdzemdību periodā, vai strādājošām sievietēm, kas baro bērnu ar krūti. Oficiālais Vēstnesis L 348. Pieejams: <http://eur-lex.europa.eu/legalcontent/LV/TXT/?qid=1400047121741&uri=CELEX:01992L0085-20070627> [aplūkots 2014. gada 20. jūnijā].
- Krimināllikums: Latvijas Republikas likums. 1998. gada 17. jūnijs. *Latvijas Vēstnesis*, 1998. 8. jūlijs, Nr. 199/200.
- Grozījumi Krimināllikumā: Latvijas Republikas likums. 2012. gada 13. decembris. *Latvijas Vēstnesis*, 2012. 27. decembris, Nr. 202 (4805).

- Kriminālsodu politikas koncepcija: Ministru kabineta 2009. gada 9. janvāra rīkojums Nr. 6. Latvijas Vēstnesis, 2009. 13. janvāris, Nr. 6 (3992). Pieejams: <http://polsis.mk.gov.lv/LoadAtt/file36425.doc> [aplūkots 2014. gada 20. jūnijā].
- Likumprojekts "Grozījumi Krimināllikumā", 2010. gada 20. septembrī tika atbalstīts MK komitejas sēdē. Pieejams: http://www.mk.gov.lv/doc/2005/TMLik_010910_KL.1028.doc [aplūkots 2014. gada 20. jūnijā].
- Likumprojekts "Grozījumi Krimināllikumā", 2011. gada 19. oktobrī tika atbalstīts MK komitejas sēdē. Pieejams: http://www.mk.gov.lv/doc/2005/TMLik_200911_KL.1028.doc [aplūkots 2014. gada 20. jūnijā].
- Strafgesetzbuch (StGB). Deutschland. Pieejams: <http://bundesrecht.juris.de/bundesrecht/stgb/gesamt.pdf> [aplūkots 2014. gada 20. jūnijā].
- Codice Penale (Italian). Pieejams: <http://www.altalex.com/index.php?idnot=2205> [aplūkots 2014. gada 20. jūnijā].
- Lietuvos Respublikos Baudžiamasis kodeksas. Pieejams: http://www.teisesgidas.lt/searchta.php?p_id=453631&p_query=&p_tr2=2 [aplūkots 2014. gada 20. jūnijā].

Juridiskās prakses materiāli

- Eiropas Cilvēktiesību tiesas Lielās palātas 2000. gada 26. oktobra spriedums lietā Nr. 30210/96 Kudla v. Poland. Para 765. Pieejams: [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng-press/pages/search.aspx#{"display":\["1"\],"dmdocnumber":\["800659"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng-press/pages/search.aspx#{) [aplūkots 2014. gada 20. jūnijā].
- Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2008. gada 18. decembra spriedums lietā Nr. 41153/06 Dybeku v. Albania. Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-84028> [aplūkots 2014. gada 20. jūnijā].
- Eiropas Savienības tiesas 2010. gada 11. novembra spriedums lietā: C-232/09 Dita Danosa v. LKB Lizings SIA. Pieejams: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?jseessionid=RvzfYtP5SmkgJR8PFFRn8BXtNL4f5p1rP9HVv7kb00ybcJdj6Nl09i218002469?isOIdUri=true&uri=CELEX:62009CJ0232> [aplūkots 2014. gada 20. jūnijā].
- Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2011. gada 19. janvāra spriedums lietā Nr. SKC-1/2011. Pieejams: <http://at.gov.lv/files/uploads/files/archive/department1/2011/1-11.pdf> [aplūkots 2014. gada 20. jūnijā].
- Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas 2013. gada 5. novembra spriedums lietā Nr. KA04-0753-13/28, krimināllieta Nr. 11091017713.
- Jelgavas tiesas 2014. gada 13. februāra spriedums lietā Nr. K15-0192-14/7, krimināllieta Nr. 11221115513.
- Liepājas tiesas 2014. gada 7. marta spriedums lietā Nr. K20-0153-14/13, krimināllieta Nr. 12261002213.
- Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesas 2014. gada 7. marta spriedums lietā Nr. K29-0872/14, krimināllieta Nr. 11088159713.
- Tiesu prakse lietās par noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizēšanu un par izvairīšanos no nodokļu maksāšanas. Latvijas Republikas Augstākā tiesa, Rīga, 2013. Pieejams: http://at.gov.lv/files/uploads/files/Nodokkli%20legalizacija_anonim.doc [aplūkots 2014. gada 20. jūnijā].
- Apgabaltiesu kā pirmās instances tiesas un Augstākās tiesas krimināllietu tiesu palātas kā apelācijas instances tiesas sodu piemērošanas prakse. 2008. gada 1. jūlijs. Pieejams: http://www.at.gov.lv/files/docs/summaries/2008/tiesu_prakses_apkopojums_2_2008.doc [aplūkots 2014. gada 20. jūnijā].

Uldis Krastiņš, Dr. habil. iur.

University of Latvia, Latvia, Prof. / Latvijas Universitāte, Latvija, prof.

KRIMINĀLTIESĪBU TEORIJAS NOSTĀDNES IDEJU LĪMENĪ

APPROACHES IN CRIMINAL LAW THEORY AT THE LEVEL OF IDEAS

Summary

The article provides an analysis of issues regarding the form of aggregate guilt in criminal offences with multiple constituent elements. It reviews the understanding of acting and failure to act in the context of criminal offences with formal constituent elements. The article also presents an opinion regarding the division of criminal offences into completed and uncompleted criminal offences, giving up the concept of stages. It also offers an opinion on solutions to the collision of norms, if there is a case of competition among several types of being accessory after a fact.

Keywords: criminal offence, multiple constituent elements, formal constituent elements, types of guilt, qualification, completed, uncompleted criminal offence, collision of norms.

Atslēgvārdi: noziedzīgs nodarījums, salikts sastāvs, formāls sastāvs, vainas formas, kvalifikācija, pabeigts, nepabeigts noziegums, normu konkurence.

Latvijas krimināltiesību reformas pirmais posms noslēdzās ar Latvijas Republikas Saeimas 2012. gada 13. decembrī pieņemtajiem grozījumiem Krimināllikumā (turpmāk – arī KL),¹ kas attiecās gan uz šā likuma vispārīgo, gan sevišķo daļu. Tomēr vairāki svarīgi krimināltiesību jautājumi gan līdz galam nav atrisināti atšķirīgo viedokļu vai vēl nepietiekamas teorētiskās sagatavotības dēļ, gan tādi ir radušies jau pēc minēto Krimināllikuma grozījumu izdarīšanas.

Krimināllikums arvien vēl gaida savu risinājumu par kopējo vainas formu salikta sastāva noziedzīgos nodarījumos, par tišas vainas saturu, tāpat neizpratne valda par darbības raksturu formāla sastāva noziedzīgos nodarījumos, nav teorētisku iestrāžu jautājumā par vairāku piesaistības noziegumam veidu konkurenci, teorētiskā plāksnē jāpārskata jautājums par nozieguma stadijām.

1

Īpaša uzmanība krimināltiesību teorijā, kas sasauca ar noziedzīgu nodarījumu kvalifikācijas problēmām pirmstiesas kriminālprocesā un krimināllietu iztiesāšanā tiesā, ir salikta sastāva noziedzīgu nodarījumu izpratne un to kvalifikācija.

---

¹ Krimināllikums. Likums "Par krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību". Rīga: AFS, 2014.

Runa ir par saliktiem sastāviem, kurus veido darbība vai bezdarbība un kaitīgās sekas viena noziedzīga nodarījuma sastāva ietvaros, un par noziedzīgiem nodarījumiem, kuros prettiesiskā darbība vai bezdarbība ir saistīta ar kvalificējošo pazīmi kaitīgu seku veidā.

Abos gadījumos noziedzīga nodarījuma juridisko izpratni sarežģī tas, ka personas subjektīvā attieksme pret prettiesisko darbību vai bezdarbību (tiša darbība vai bezdarbība) un izraisītajām kaitīgajām sekām (neuzmanība) var būt atšķirīga, tāpēc rodas jautājums par kopējo vainas formu šādos salikta sastāva nodarījumos, tas ir, vai noziedzīgs nodarījums kopumā uzskatāms par tišu vai izdarītu aiz neuzmanības, jo Krimināllikuma vispārīgajā daļā ir reglamentētas tikai divas vainas formas – nodoms un neuzmanība (KL 8. panta pirmā daļa).

Tieši Krimināllikuma normu nevienveidīgās konstrukcijas un atšķirīgu teorētisko viedokļu dēļ līdz šim nav vienota risinājuma šajā jautājumā. Tie ir gadījumi, kad kaitīgās sekas noziedzīgos nodarījumos ar kvalificējošu pazīmi vai arī citos nodarījuma saliktos sastāvos Krimināllikuma sevišķās daļas pantu dispozīcijās tiek apzīmētas kā smagas sekas. Saliktu noziedzīgu nodarījumu kvalifikācijas problēma saistīta ar tādām noziedzīgiem nodarījumiem, kad kādas tišas darbības vai bezdarbības rezultātā iestājusies cilvēka nāve vai nodarīts smags miesas bojājums, kas likumā ir atzīti par smagām sekām,² un šādas sekas iestājušās personas neuzmanības dēļ.

Tāda rakstura kaitīgās sekas daudzās Krimināllikuma sevišķās daļas normās ietvertas kā kvalificējoša pazīme. Piemēram, KL 153. panta trešajā daļā paredzēta atbildība par personas nolaupīšanu, ja tā izraisījusi smagas sekas, bet tās ir radušās vainīgā neuzmanības dēļ.

Krimināllikuma vispārīgajā daļā netiek risināts jautājums par kopējo vainas formu salikta sastāva noziedzīgos nodarījumos. Tas izraisa gan teorētiska rakstura, gan praktiskā izmantojuma ziņā atšķirīgus viedokļus.

Normatīvi problēmu varētu atrisināt, norādot uz vainas formu Krimināllikuma sevišķās daļas panta nosaukumā un pēc tam par to minot attiecīgā panta dispozīcijā. Tādas normas Krimināllikuma sevišķajā daļā jau ir paredzētas. Ir trīs universālas normas, kurās formulēti noziedzīgi nodarījumi, kas uzskatāmi par izdarītiem tikai aiz neuzmanības: KL 123. pants – nonāvēšana aiz neuzmanības, KL 131. pants – miesas bojājums aiz neuzmanības un KL 186. pants – mantas iznīcināšana vai bojāšana aiz neuzmanības.

Veidojot noziedzīga nodarījuma sastāva pazīmes KL 123., 131. un 186. pantā, galvenais uzsvars tiek likts uz kaitīgajām sekām kā svarīgu ar likumu aizsargāto interešu (objekta) apdraudējumu un tiek pateikts, ka personas vaina pret tām izpaužas tikai neuzmanības formā, tāpēc nodarījums arī kopumā vērtējams kā izdarīts aiz neuzmanības. Bez minētajām trim Krimināllikuma sevišķās daļas vispārīgajām normām ir vairākas speciālās normas, kurās uzrādīti kādi īpaši apstākļi, par kuriem nav minēts KL 123., 131. un 186. pantā.

² Krimināllikums. Likums "Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību". Rīga: AFS, 2013, 162. lpp.

Piemēram, KL 188. pantā paredzēta atbildība par gāzes, naftas un naftas produktu vadu vai to iekārtu iznīcināšanu vai bojāšanu aiz neuzmanības. KL 345. pantā noteikta atbildība par militārā dienesta mantas iznīcināšanu vai bojāšanu aiz neuzmanības (abos minētajos pantos īpaša norāde uz apdraudējuma priekšmetu). Uzbūves ziņā līdzīga rakstura ir arī KL 95. un 108. pants.

Tās ir speciālās normas attiecībā pret iepriekšminētajām trim normām. Atbilstoši normu konkurences noteikumiem, ja konkurē vispārējā un speciālā norma, noziedzīgais nodarījums jākvalificē tikai atbilstoši speciālajai normai. Ievērojot iepriekšminētās noziedzīgu nodarījumu konstrukcijas, atliek vien izvēlēties, kādus citus noziedzīgus nodarījumus atzīt par izdarītiem aiz neuzmanības, ja tāda nepieciešamība rodas.

Taču izrādās, ka Krimināllikuma sevišķajā daļā ir vairāki desmiti normu, kurās paredzēti noziedzīgi nodarījumi, kas formulēti tādā veidā, ka prettiesiskā darbība vai bezdarbība ir saistīta ar kaitīgām smagām sekām (cilvēka nāve vai smags miesas bojājums vai citas smagas sekas), kas iestājušās aiz neuzmanības. Taču tādus noziedzīgus nodarījumus kopumā nav pamata atzīt par izdarītiem aiz neuzmanības.

Piemēram, KL 154. pantā paredzēta atbildība par ķīlnieka sagrābšanu, KL 154.¹ pantā – par cilvēku tirdzniecību, KL 268. pantā – par gaisa un ūdens transportlīdzekļa sagrābšanu. Šajās normās kā tišas darbības rezultāts paredzētas smagas sekas (cilvēka nāve, smags miesas bojājums), kas iestājušās vainīgā neuzmanības dēļ. Būtu ne tikai neloģiski, bet arī netaisnīgi šādus noziedzīgus nodarījumus atzīt par izdarītiem aiz neuzmanības, kaut vai ievērojot darbības vai bezdarbības īpašo kaitīgumu un jomu, kurā tie izdarīti.

Pamatā problēmu var atrisināt, izdarot grozījumus Krimināllikuma vispārīgajā daļā, paredzot, ka nodarījums, kas izdarīts aiz neuzmanības, par noziedzīgu nodarījumu atzīstams vienīgi tādā gadījumā, ja tas īpaši paredzēts Krimināllikuma sevišķās daļas attiecīgajā pantā. Tas nozīmētu to, ka visi pārējie Krimināllikumā paredzētie noziedzīgie nodarījumi ir uzskatāmi par tišiem. Tāds normatīvais risinājums nav nekas jauns.

Jau Latvijas 1933. gada Sodu likuma 46. panta trešajā un ceturtajā daļā bija iekļauts šāds regulējums: smagi noziegumi sodāmi tikai tad, ja tie izdarīti tiši; arī noziegumi sodāmi, ja tie izdarīti tiši, bet ja tie izdarīti aiz neuzmanības – tikai likumā sevišķi norādītos gadījumos.³

Krievijas Federācijas Kriminālkodeksa 24. panta otrajā daļā teikts, ka nodarījums, kas izdarīts aiz neuzmanības, par noziegumu atzīstams tikai tādā gadījumā, kad tas paredzēts Krimināllikuma sevišķās daļas attiecīgajā pantā.⁴ Vācijas Federatīvās Republikas Kriminālkodeksa 15. paragrāfā pateikts: sodāma tikai tiša darbība, ja likums tieši neparedz sodu par neuzmanību.⁵

³ Sodu likums ar komentāriem. Rīga: Valsts tipogrāfijas izdevums, 1936, 22. lpp.

⁴ Уголовный кодекс Российской Федерации. М.: Проспект, 2013.

⁵ Vācijas Federatīvās Republikas Kriminālkodekss. Krastiņš U., Liholaja V. Salīdzināmās krimināltiesības. Latvija, Austrija, Šveice, Vācija. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2006, 438. lpp.

Iepriekšējā izklāstā tika norādītas normas, kurās formulētie noziedzīgie nodarījumi uzskatāmi par izdarītiem aiz neuzmanības un kurās attiecīgās normas nosaukumā uz to ir norādīts.

Kas attiecas uz vairākiem desmitiem Krimināllikuma sevišķās daļas normu, kurās paredzēti salikta sastāva noziedzīgi nodarījumi ar atšķirīgu vainas formu, tajās nav pat norādes, ka smagās sekas iestājušās aiz neuzmanības. Tas rada atšķirīgus viedokļus par vainas formu šādos saliktos noziedzīgos nodarījumos gan normu piemērošanas praksē, gan krimināltiesību mācību un komentāru literatūrā. Pat ja tāda norāde būtu, tas vēl nenozīmē, ka noziedzīgais nodarījums uzskatāms par izdarītu aiz neuzmanības.

Krimināllikuma 125. panta trešajā daļā paredzēta atbildība par tiša smaga miesas bojājuma nodarīšanu, kas vainīgā neuzmanības dēļ bijis par iemeslu cietušā nāvei. Tātad paredzēts salikta sastāva noziedzīgs nodarījums, jo pret darbību, kas izpaudusies smaga miesas bojājuma nodarīšanā, vainīgā subjektīvā attieksme izpaudusies nodoma (tiši) formā, bet pret kaitīgajām smagajām sekām – cilvēka nāvi – kā neuzmanība. Netiek apšaubīts, ka šāds noziedzīgs nodarījums kopumā uzskatāms par izdarītu tiši.

Krimināllikuma 260. panta otrajā daļā paredzēta atbildība par darbību vai bezdarbību, ar kuru pārkāpti ceļu satiksmes vai transportlīdzekļa ekspluatācijas noteikumi, kā rezultātā iestājušās smagas sekas – smags miesas bojājums vai cilvēka nāve. Darbība vai bezdarbība, ar ko pārkāpti attiecīgie noteikumi, ir tiša, kaitīgās sekas – aiz neuzmanības, kaut arī norādes uz to šajā pantā nav.

Normu konstrukcija gan KL 125. panta trešajā daļā, gan KL 260. panta otrajā daļā ir līdzīga. Taču gan krimināltiesību teorijā, gan tiesu praksē arvien vēl pastāv viedoklis, ka KL 260. pantā paredzētais noziedzīgais nodarījums pieskaitāms pie tādiem, kas izdarīti aiz neuzmanības, jo noteicošā vainas forma nodarījumā esot vērtējama pēc vainīgā subjektīvās attieksmes pret kaitīgajām sekām.⁶

Tik atšķirīgi noziedzīgu nodarījumu ar saliktu sastāvu kvalifikācijas risinājumi krimināltiesībās nav vēlami. Pamatnostādnes saliktu sastāvu noziedzīgu nodarījumu kvalifikācijas problēmu risinājumā analizētajos un citos noziedzīga nodarījuma sastāva līdzīgas konstrukcijas gadījumos, manuprāt, vispirms jāmeklē Krimināllikuma normatīvajā regulējumā.

Krimināllikuma vispārīgajā daļā ietverts visai svarīgs noteikums, kas jāņem vērā noziedzīgu nodarījumu kvalifikācijas procesā, lai izlemtu jautājumu par to, ar kādu vainas formu izdarīts konkrētais noziedzīgais nodarījums, tajā skaitā salikta sastāva noziedzīgs nodarījums.

Krimināllikuma 8. panta otrajā daļā nepārprotami pateikts, ka, nosakot noziedzīgo nodarījumu izdarījušās personas vainas formu, jākonstatē šīs personas psihiskā attieksme pret noziedzīgā nodarījuma objektīvajām pazīmēm. Tātad salikta sastāva noziedzīgā nodarījumā personas vaina jānosaka gan pret prettiesisko darbību vai bezdarbību, gan pret tās izraisītajām sekām.

⁶ Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināltiesības. Sevišķā daļa. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2009, 643. lpp.

Savukārt KL 9. panta otrajā daļā ir pateikts, ka personas psihiskā attieksme pret savu darbību vai bezdarbību ir tieša nodoma veidā: noziedzīgs nodarījums atzīstams par izdarītu ar tiešu nodomu, ja persona apzinājusies savas darbības vai bezdarbības kaitīgumu un to apzināti veikusi (darbība – aut. piez.) vai pieļāvusi (bezdarbība – aut. piez.).

Tas ir formāla sastāva noziedzīga nodarījuma subjektīvās puses normatīvs regulējums, un no tā arī jāvadās, nosakot personas subjektīvo attieksmi pret darbību vai bezdarbību, kas veido vienu no salikta sastāva noziedzīga nodarījuma objektīvās puses izpausmēm.

Darbība un bezdarbība ir personas apzināta gribas izpausme, tāpēc cilvēka subjektīvā attieksme pret to nevar izpausties neuzmanības formā. Neapzināta darbība vai bezdarbība, kad cilvēks nav bijis spējīgs apzināties savas darbības raksturu un kaitīgumu vai vadīt savu rīcību atbilstoši savai gribai psihiskas nepilnvērtības vai ārējas iedarbības, piemēram, pielietotās vardarbības dēļ, atbilstoši krimināltiesību nostādņem par vainu nav krimināli sodāma.

Saistībā ar darbības un bezdarbības juridisko izpratni jāpakavējas pie jautājuma par darbības un bezdarbības faktiskās izpausmes apzīmējumiem Krimināllikuma sevišķās daļas pantu dispozīcijās, jo no šī jautājuma risinājuma atkarīgs salikta sastāva noziedzīga nodarījuma pirmās daļas (darbības vai bezdarbības) subjektīvais novērtējums.

Prettiesiska darbība vai bezdarbība kā divi cilvēka faktiskās rīcības veidi ir viņa apzināta un gribas vadīta iedarbība uz ārējās pasaules priekšmetiem un parādībām, un tā Krimināllikuma sevišķās daļas panta dispozīcijā tiek vispilnīgāk aprakstīta kā noziedzīga nodarījuma sastāva objektīvās puses pamatpazīme.⁷

Darbība un bezdarbība kā personas gribas ārējā izpausme Krimināllikuma sevišķās daļas normu dispozīcijās ir dažādi apzīmēta: nolaidīgi (KL 138. panta pirmajā daļā), neapzinīgi (KL 189., 196. panta pirmajā daļā), nevērīgi (KL 108., 186., 189. pantā), nolaidīgi (KL 319. panta pirmajā daļā), neatļauti (KL 137., 191., 194. pantā), ļaunprātīgi (KL 145. panta trešajā daļā, 164. panta otrajā daļā, 170., 318. pantā u. c.), patvaļīgi (KL 109., 110., 182. pantā u. c.), acimredzami (KL 231. panta pirmajā daļā, 317. pantā u. c.).

Visos šajos Krimināllikuma pantos runa nav par personas psihisko attieksmi pret viņas darbību vai pieļauto bezdarbību, bet gan par darbības vai bezdarbības realizācijas dažādiem paņēmieniem, izpausmes veidiem ārējā pasaulē; tie attiecas uz konkrēta noziedzīgā nodarījuma objektīvo pusi.

Tāpēc šie darbības izpausmes apzīmējumi, kaut arī ir līdzīgi vainas formās izmantotajiem (piemēram, neapzinīgi, nevērīgi), tomēr nav attiecināmi uz neuzmanību kā personas subjektīvo attieksmi (psihiskās darbības formu) pret nodarījumu.

Arī Vācijas krimināltiesībās norādīts, ka neuzmanība nav tikai vainas forma (*Schuldform*), kas izpaužas personas psihiskā attieksmē pret darbību vai bezdarbību un kaitīgajām sekām, bet tā ir arī īpašs krimināli sodāmas uzvedības tips (*Verhaltensform*).⁸

⁷ Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināltiesības. Vispārīgā daļa. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008, 111. lpp.

⁸ Жалинский А. Э. Современное немецкое уголовное право. М.: ТК Велби, Проспект, 2006, с. 241.

Par neuzmanību Latvijas krimināltiesībās ir pamats runāt tikai saistībā ar kaitīgajām sekām, kas iestājas prettiesiskās darbības vai bezdarbības rezultātā (materiāla sastāva noziedzīgos nodarījumos). Tāda nostādne ir realizēta Krimināllikuma vispārīgās daļas 10. pantā, kurā personas vaina neuzmanības formā abos tās veidos (noziedzīga pašpaļāvība un noziedzīga nevērība) tiek saistīta ar viņas psihisko attieksmi tikai pret kaitīgajām sekām, bet ne pret darbību vai bezdarbību.

Tas nozīmē, ka personas darbība vai bezdarbība vienmēr ir tīša, neatkarīgi no personas vainas formas attiecībā pret kaitīgajām sekām, kas iestājušās darbības vai bezdarbības rezultātā. Tāda teorētiskā nostādne tagad saskaņā ar Saeimas 2012. gada 13. decembrī izdarītajiem grozījumiem ir iestrādāta KL 9. panta otrajā daļā, kurā pateikts, ka noziedzīgs nodarījums atzīstams par izdarītu tiši, ja persona apzinājusies savas darbības vai bezdarbības kaitīgumu un to apzināti veikusi vai pieļāvusi. Pret kaitīgajām sekām personas psihiskā attieksme var izpausties gan nodoma (tiši), gan neuzmanības formā.

Tas nozīmē, ka normatīvais regulējums pamatnostādnes kopējās vainas formas noteikšanai salikta sastāva noziedzīgos nodarījumos principā jau ir dots Krimināllikuma vispārīgās daļas 8. un 9. pantā, kas vairumā gadījumu praksē jau arī tiek realizēts.

Iepriekš jau tika minēts KL 125. panta trešajā daļā paredzētā noziedzīgā nodarījuma vainas risinājums. Līdzīga veida salikta sastāva noziedzīgi nodarījumi ir paredzēti KL 185. panta otrajā daļā – svešas mantas iznīcināšana vai bojāšana, kas izdarīta dedzināšanas vai citādā vispārbīstamā veidā, ja tās rezultātā vainīgā neuzmanības dēļ iestājusies cilvēka nāve vai izraisītas citas smagas sekas, un KL 107. panta otrajā daļā paredzētais – meža aizdedzināšana (tīša), ja tā vainīgā neuzmanības dēļ izraisījusi cilvēka nāvi vai citas smagas sekas. Arī šie salikta sastāva noziedzīgi nodarījumi ir tiši nodarījumi, kas tāpat netiek apstrīdēti ne krimināltiesību teorijā, ne tiesu praksē.

Citādāka veida salikta sastāva noziedzīgi nodarījumi ir formulēti tā, ka personas darbība vai bezdarbība, kuras rezultātā iestājušās smagas sekas aiz neuzmanības, nav krimināli sodāma, kā tas ir iepriekšminētajos gadījumos. Parasti tā ir administratīvi sodāma vai saistīta ar cita veida piesardzības un drošības noteikumu neievērošanu, piemēram, KL 141. panta pirmā daļa (atstāšana bez palīdzības).

Loģiski, ka arī šādos gadījumos salikta sastāva noziedzīgi nodarījumi kopumā jāatzīst par tišiem, jo noteicošais tāpat ir vainīgā subjektīvā attieksme pret prettiesisko darbību vai bezdarbību, un tā izpaužas tīšas vainas formā. Jāņem vērā, ka darbība vai bezdarbība, kas izpaužas arī kādu piesardzības vai aizsardzības noteikumu neievērošanā, vienmēr ir tīša, jo persona apzinātu darbību vai bezdarbību nevar izdarīt, ja viņa to nevēlas.

Nav korekti runāt, ka aizsardzības vai piesardzības noteikumus var pārkāpt aiz neuzmanības. Noteikumi ir tiesību normu kopums, kurus var ievērot vai neievērot, bet tiesību norma, kas reglamentē tiesiskās attiecības starp tiesību subjektiem, nav noziedzīga nodarījuma objektīvās puses pazīme, tāpēc pret to vainīgā subjektīvā attieksme noziedzīga nodarījuma sastāva ietvaros nav jānosaka. Jāvērtē ir darbība vai bezdarbība, ar kuru tiesību norma tiek pārkāpta, kā nodarījuma objektīvās puses pazīme, un pret to tad arī ir jānosaka personas subjektīvā attieksme, kas izpaužas nodoma formā (tiši).

Un nav nozīmes tam, ka šāda veida salikta sastāva noziedzīgos nodarījumos darbība vai bezdarbība, kuras rezultātā iestājušās kaitīgās sekas, atsevišķi vērtējot, nav krimināli sodāmas. Ikvienu darbība vai bezdarbība, ja tā tiek iekļauta noziedzīga nodarījuma sastāva pazīmju skaitā, tiek kriminalizēta, arī tad, ja tā līdz tam, atsevišķi ņemot, par noziedzīgu nodarījumu nav bijusi atzīta.

Kas attiecas uz administratīvi sodāmām darbībām, tad Eiropas Cilvēktiesību tiesa S. Zolotuhina lietā pret Krievijas Federāciju⁹ devusi skaidru, arī mums saistošu, norādi par to, ka administratīvais tiesībpārkāpums ir pielīdzināms līdzīgam krimināl-sodāmam nodarījumam. Eiropas Cilvēktiesību tiesa minētajā lietā 2007. gada 7. jūnija lēmuma 30. punktā ierakstīja tēzi, kuru par pareizu atzinusi arī šīs tiesas Lielā Palāta 2009. gada 10. februāra lēmumā: kas attiecas uz nodarījumu klasifikāciju nacionālajos likumos, kas dažās nacionālo tiesību sistēmās tiek apzīmētas par “administratīvajām”, tie aptver atsevišķus tiesībpārkāpumus, kas pēc savas būtības ir krimināli, taču pārāk maznozīmīgi, lai uz tiem attiecinātu krimināltiesību normu darbību un kriminālprocesu.

Iepriekš analizētās teorētiskas nostādnes par kopējo vainas formu saliktu sastāvu noziedzīgos nodarījumos ir jānostiprina atbilstošā normatīvā regulējumā, iekļaujot KL 8. pantā šāda satura papildinājumu: ja ar nodomu izdarīta *nodarījuma* (tātad darbības vai bezdarbības – aut. piez.) rezultātā iestājušās smagas sekas, kuras sodāmas smagāk, bet kuras neaptver vainīgās personas nodoms, kriminālatbildība par tādām sekām iestājas tikai tad, ja viņa paredzējusi kaitīgo seku iestāšanās iespēju, bet bez pietiekama pamata vieglprātīgi paļāvusies, ka tās varēs novērst, vai arī nav paredzējusi kaitīgo seku iestāšanās iespēju, kaut gan pēc nodarījuma konkrētajiem apstākļiem tai vajadzēja un tā varēja kaitīgās sekas paredzēt. Kopumā tāds noziedzīgs nodarījums atzīstams par izdarītu ar nodomu.

Līdzīga satura princips ir realizēts Krievijas Federācijas Kriminālkodeksa 27. pantā.¹⁰ Atšķirība no iepriekš izteiktā ierosinājuma ir tāda, ka Krievijas likuma normā ir runa par *noziedzumiem*, kuru rezultātā kaitīgās sekas iestājušās aiz neuzmanības.

Ievērojot to, ka Krimināllikuma sevišķajā daļā daudzās normās, kurās paredzēta atbildība par salikta sastāva noziedzīgiem nodarījumiem, darbība vai bezdarbība pati par sevi var būt gan krimināli, gan administratīvi sodāma, vai pat nav tiesībpārkāpums, bet tā tomēr ir izraisījusi kaitīgās sekas aiz neuzmanības, ierosinātajā priekšlikumā izmaiņām KL 8. pantā ir norāde uz *nodarījumu*, ar ko Latvijas krimināltiesībās saprotam darbību un bezdarbību, kuras rezultātā tad arī iestājušās smagas sekas aiz neuzmanības.

Iepriekšminētais priekšlikums vairākkārt apspriests Tieslietu ministrijas pastāvīgajā Krimināllikuma darba grupā, bet ir tur iestrēdzis, jo pastāv atšķirīgi viedokļi par izmaiņām, ko paredzēts izdarīt KL 260. pantā, kurā paredzēta atbildība par darbību vai bezdarbību, ar kuru pārkāpti ceļu satiksmes vai transportlīdzekļu ekspluatācijas noteikumi, kā rezultātā iestājušās kaitīgas sekas, tajā skaitā smagas. Noziedzīgais nodarījums arī šajā pantā konstruktīvi veidots atbilstoši saliktam sastāvam.

⁹ Pieejams: <http://www.europecourt.ru.resheeniya-europeyskogo-suda-narusskom-yazyke>.

¹⁰ Уголовный кодекс Российской Федерации. М.: Проспект, 2013.

2

Viens no krimināltiesību pamatjautājumiem ir personas noziedzīgā nodoma realizācijas pabeigtības momenta pareiza noteikšana, jo no tā atkarīga ne tikai noziedzīgā nodarījuma pareiza kvalifikācija un soda noteikšana atbilstoši izdarītajam, bet arī, piemēram, labprātīgas atteikšanās no nozieguma izdarīšanas līdz galam risinājums.

Krimināllikuma sevišķās daļas pantos, kā arī pantu daļās (punktos) paredzētie noziedzīgu nodarījumu sastāvi konstruēti tādā veidā, ka tajos ietvertās pazīmes raksturo pabeigtus noziedzīgus nodarījumus.

Noziedzīgu nodarījumu sastāvi tiek analizēti pēc pabeigta noziedzīga nodarījuma sastāva pazīmēm. Bet kaitīgums piemīt ne tikai pabeigtam nodarījumam. Tīšas darbības, kas vēl neveido pabeigtu noziegumu, ir pietiekami kaitīgas, tāpēc vainīgās personas arī par nepabeigtu noziegumu Krimināllikumā paredzētos gadījumos ir sodāmas.

Nepabeigtu noziegumu veidojošās darbības var izpausties kā sagatavošanās tam noziegumam, ko persona ir iecerējusi izdarīt. Tās var būt jau tieši vērstas pret konkrētu nodarījuma objektu vai tajā ietilpstošo nozieguma priekšmetu, bet no vainīgā gribas neatkarīgu apstākļu dēļ nav devušas vēlamo rezultātu.

Atkarībā no prettiesiskās darbības rakstura, kā arī tās pārtraukšanas momenta, kas raksturo nozieguma pabeigtības pakāpi, krimināltiesību teorija līdz pat pēdējam laikam piedāvā noziedzīgu nodarījumu stadiju jēdzienu. Noziedzīga nodarījuma stadijas ir noteikti prettiesiskās darbības realizācijas etapi, kas kvalitatīvi atšķiras pēc kaitīgās darbības rakstura un atspoguļo vainīgās personas nodoma realizācijas dažādas pakāpes.¹¹

Noziedzīgu nodarījumu stadiju jēdziens vēsturiski ir nācis no Krievijas krimināltiesībām. Ievērojama Krievijas krimināltiesību teorētiķis N. Tagancevs¹² 20. gadsimta sākumā noziegumos izšķīra noziegumu izdarīšanas pakāpes (*ступени*). Tā paša gadsimta 20. gadu sākumā Krievijas krimināltiesību teorijā tiek runāts par nozieguma stadijām, un nozieguma stadijas vēlākajās padomju krimināltiesībās kļuva par patstāvīgu krimināltiesību institūtu.

Pirmskara neatkarīgās Latvijas perioda krimināltiesībās vēl gan nav runāts par noziedzīga nodarījuma stadijām kā patstāvīgu krimināltiesību institūtu, bet prof. P. Mincs savā nozīmīgajā darbā *Krimināltiesību kurss. Vispārīgā daļa*¹³ dažās vietās tomēr lieto apzīmējumu – noziedzīga nodarījuma vai noziedzīgas darbības stadijas, domājot ar tām sagatavošanos un noziedzīga nodarījuma mēģinājumu, kā arī pabeigtu noziedzīgu nodarījumu. Acīmredzot N. Taganceva ietekmē, kuru prof. P. Mincs ļoti ciena.

Pēckara Latvijas krimināltiesības jautājumā par noziegumu stadijām paliek padomju krimināltiesību nostādņu robežās. Prof. M. Blūmas un S. Graužiņa sarakstītā mācību līdzekļa *Nozieguma izdarīšanas stadijas*¹⁴ ievaddaļā nozieguma izdarīšanas

¹¹ Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināltiesības. Vispārīgā daļa. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008, 189. lpp.

¹² Таганцев Н. С. Русское уголовное право. Часть Общая. Том 1. Тула: Автограф, 2001, с. 531.

¹³ Mincs P. Krimināltiesību kurss. Vispārīgā daļa. Autora izdevums. Rīga, 1934, 125. un 130. lpp.

¹⁴ Blūma M., Graužinis S. Nozieguma izdarīšanas stadijas. Mācību līdzeklis. Rīga: Latvijas Valsts universitātes izdevums, 1978, 3. lpp.

stadijas tiek raksturotas kā ļoti svarīgs krimināltiesību vispārīgās daļas institūts. Pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas pagājušā gadsimta 90. gados un vēlākā laika juri-diskajā literatūrā nekādi jauninājumi šajā jomā nav pausti.

Nevar noliegt, ka personas noziedzīgās darbības sadalījumam atsevišķos etapos (stadijās) ir sava teorētiska un arī praktiska nozīme. Tomēr uzdrošinās izteikt viedokli, ka mācība par noziedzīga nodarījuma stadijām līdzšinējā izpratnē savu laiku ir nodzīvojuši.

Pirmkārt, neatkarīgās Latvijas pirmskara 1933. gada Sodū likumā pastāvēja noziedzīgu nodarījumu sadalījums pabeigtos un nepabeigtos noziedzīgos nodarījumos, pie kuriem pieskaitīja sagatavošanos un noziedzīga nodarījuma mēģinājumu. Arī krimināltiesību teorijā netika īpaši nodalīts noziedzīgu nodarījumu stadiju institūts.

Otrkārt, Krimināllikuma vispārīgās daļas 15. pantā netiek runāts par noziedzīga nodarījuma stadijām. Arī formulējot šajā pantā pabeigta noziedzīga nodarījuma jēdzienu, kā arī sagatavošanos noziegumam un nozieguma mēģinājumu, nav norādes uz nodarījuma stadijām. Tāpat par to nav norādes arī KL 15. panta nosaukumā – *Pabeigts un nepabeigts noziedzīgs nodarījums*.

Treškārt, nav pamata neievērot, ka kontinentālās Eiropas valstīs, pie kurām pieskaitāma arī Latvijas Republika, un anglosakšu saimes valstīs noziegumu stadiju jēdzienu kā krimināltiesību institūtu neizmanto. Nepabeigta nozieguma apzīmēšanai, piemēram, Anglijas un ASV krimināltiesībās izmanto tādus jēdzienus kā “pamudināšana” (*solicitation*), “vienošanās” (*conspiracy*) un “mēģinājums” (*attempt*) (ASV 1962. gada Paraugkriminālkodeksa 5.01.–5.03. pants). Francijas krimināltiesībās nepabeigta nozieguma veidi ir nozieguma mēģinājums (*l'infraction*), nenoticis noziegums (*l'infraction manque*) un neiespējams noziegums (*l'infraction impossible*).¹⁵ Saskaņā ar šo valstu krimināltiesībām tie ir patstāvīgi nepabeigti noziegumi, bet nevis kāda nozieguma stadijas.

Ceturtkārt, neatkarīgi no tā, vai noziegums ir pabeigts, izdarīta sagatavošanās vai nozieguma mēģinājums, vainīgā persona ir izdarījusi kriminālsodāmu noziedzīgu nodarījumu; atšķirība pastāv tajā apstākļi, ka pirmajā gadījumā ir pabeigts noziedzīgs nodarījums, bet pēdējos divos – nepabeigts noziegums, jo domātais rezultāts nav sasniegts.

Piektkārt, ja nav notikusi labprātīga atteikšanās no nozieguma izdarīšanas līdz galam, bet vainīgajam to izdarīt līdz galam nav izdevies no viņa gribas neatkarīgu iemeslu dēļ, tad viņa noziedzīgā rīcība, kas izpaudusies kā sagatavošanās vai nozieguma mēģinājums, ir izbeigusies, tāpēc runāt par nozieguma stadijām nav jēgas, jo nekāda cita nozieguma stadija vairs nesekos. Izdarītais tad jāvērtē kā personas izdarīts noziegums atbilstoši attiecīgā nozieguma sastāva pazīmēm un ievērojot nepabeigta nozieguma reglamentāciju KL 15. panta attiecīgi trešajā vai ceturtajā daļā.

Rezumējot iepriekš teikto – ir normatīvs un teorētisks pamats izteikt viedokli, ka Latvijas krimināltiesībās izšķir pabeigtu noziedzīgu nodarījumu (KL 15. panta pirmā daļa) un divus nepabeigta nozieguma veidus – sagatavošanos noziegumam (KL 15. panta trešā daļa) un nozieguma mēģinājumu (KL 15. panta ceturta daļa).

¹⁵ Уголовное право зарубежных стран. Общая и Особенная части: учебник. Под. ред. И. Д. Козочкина. 3-е изд. М.: Волтерс Клаувер, 2010, с. 210, 214, 219 и 365.

3

Krimināltiesību teorijā noziedzīgu nodarījumu sastāvus pieņemts iedalīt formālos un materiālos sastāvos. Tālākais izklāsts nav saistīts ar iepriekšminēto nodarījuma sastāvu kategoriju detalizētu analīzi. Tomēr turpmākā jautājuma risināšanai uz šo noziedzīgu nodarījumu sastāvu veidu saturu ir jānorāda.

Katrs noziedzīgs nodarījums ārējā pasaulē atstāj kādas sekas, un tajās izpaužas konkrētā noziedzīgā nodarījuma kaitīgums ar likumu aizsargātām interesēm. Ja noziedzīga nodarījuma sastāvā nav iekļautas materiāla rakstura sekas, tad tādus sastāvus dēvē par formāliem sastāviem. Bet, ja noziedzīga nodarījuma sastāva pazīmju skaitā tāda rakstura sekas ir iekļautas (materiālais zaudējums, miesas bojājums u. tml.), tad tāds noziedzīgs nodarījums pieskaitāms pie materiāla sastāva nodarījumiem.

Vairāku noziedzīgu nodarījumu sastāvi veidoti tā, ka tajos paredzētās pazīmes nesatur kaitīgu seku iestāšanās prasību, kaut gan darbības vai bezdarbības rezultātā notiek iedarbība uz materiālās pasaules priekšmetu. Taču kaitīgās sekas ne pēc vērtības, apmēra vai kādā citā konkrētā veidā nav apzīmētas.

Piemēram, KL 185. panta pirmajā daļā paredzēta atbildība par svešas mantas iznīcināšanu vai bojāšanu. Savukārt KL 107. panta pirmā daļa paredz sodu par meža tīšu aizdedzināšanu.

Mantas iznīcināšana vai bojāšana ir tāda darbība, kas nav iespējama citādāk, kā vien kaut kādā mērā nodarot kaitējumu tai mantai, kas tiek bojāta vai iznīcināta. Tas nozīmē, ka, izdarot mantas iznīcināšanu vai bojāšanu, darbība un tās rezultāts iestājas vienlaikus, tas ir, saplūst, bet sekas, kas rodas darbības rezultātā, konkrēta noziedzīga nodarījuma sastāva pazīmju skaitā nav norādītas, kā arī no attiecīgā noziedzīgā nodarījuma objektīvās puses pazīmju apraksta neizriet.

Tas nozīmē, ka tāda veida noziedzīga nodarījuma sastāva objektīvā puse vienlaikus satur gan formāla (darbība), gan materiāla sastāva pazīmes (materiāls kaitējums). Uzsverot tāda noziedzīga nodarījuma kaitīgās rīcības vienlaicīgu apvienojumu ar materiāla rakstura kaitīgajām sekām, šāda veida noziedzīga nodarījuma sastāvu varētu dēvēt par formāli materiālu sastāvu.

4

Krimināllikuma sevišķajā daļā vairākās normās paredzēta kriminālatbildība par personas piesaistību kāda cita izdarītam noziedzīgam nodarījumam.

Krimināltiesībās ar piesaistību noziedzīgam nodarījumam saprot personas tādu darbību vai bezdarbību, kas saistīta ar citas personas izdarītu noziedzīgu nodarījumu, bet viņa nav to ne izraisījusi, ne palīdzējusi izdarīt. Tādas darbības nav līdzdalība noziedzīgā nodarījumā. Piesaistība noziedzīgam nodarījumam ir patstāvīgs krimināltiesību institūts.

Atkarībā no tā, kā šāda veida noziedzīgi nodarījumi vienas personas rīcībā saistās ar citas personas izdarītu noziedzīgu nodarījumu vai pat pārklājas, var veidoties

noziedzīgu nodarījumu reālā kopība, vai arī nodarījuma kvalifikācija jārisina atbilstoši normu konkurences noteikumiem. Pirmajā gadījumā personas izdarītais jākvalificē kā katrs atsevišķs patstāvīgs noziedzīgs nodarījums, otrajā – tikai saskaņā ar vienu konkurējošo normu.

Runa ir par piesaistības noziedzīgam nodarījumam trim veidiem: neziņošanu, iepriekš neapsolītu slēpšanu un noziedzīgā kārtā iegūtas mantas iegādāšanos vai realizēšanu.

Par neziņošanu, ja ir droši zināms, ka tiek gatavots vai izdarīts smags vai sevišķi smags noziegums, kriminālatbildība draud saskaņā ar KL 315. pantu. Par nozieguma izdarītāja vai viņa līdzdalībnieka, kā arī nozieguma izdarīšanas rīku un līdzekļu, nozieguma pēdu vai noziedzīgā kārtā iegūtu priekšmetu iepriekš neapsolītu slēpšanu atbildība paredzēta KL 313. pantā. Par mantas iegādāšanos vai realizēšanu, apzinoties, ka tā iegūta noziedzīgā kārtā, kriminālatbildība draud saskaņā ar KL 314. pantu.

Pamatnostādni jautājumā par to, kā kvalificējami nodarījumi, kad personas rīcība, kura piesaistās citas personas izdarītam noziedzīgam nodarījumam, atbilst vairākiem piesaistības veidiem, atrodam Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2011. gada 24. novembra lēmumā lietā Nr. SKK-609/2011.¹⁶

Saskaņā ar šo lēmumu persona, kura nav ziņojusi par citas personas izdarītu smagu noziegumu (KL 315. pants) un pēc tam iegādājusies šajā noziegumā iegūtu mantu (KL 314. pants), neatbild par neziņošanu.

Atsaucoties uz vairākām Kriminālprocesa normām, tiek izdarīts secinājums, ka tāds kvalifikācijas risinājums izriet no piesaistības institūta krimināltiesībās, jo, ziņojot par citas personas izdarīto noziegumu, būtu jāziņo par pašas izdarīto noziedzīgo nodarījumu, bet viņas pienākums nav sevi apsūdzēt.

Vērtējot nolēmumu pēc būtības, pret šādu izdarītā kvalifikācijas risinājumu nav ko iebilst. Taču Augstākās tiesas lēmumā, manuprāt, risinātas divas pavisam atšķirīgas un juridiski nozīmīgas lietas, izmantojot vienu un to pašu argumentāciju.

Šajā Augstākās tiesas lēmumā ir runa par gadījumu, kad viena un tā pati persona vairākos patstāvīgos piesaistības noziedzīgam nodarījumam veidos piesaistās citas personas izdarītam noziedzīgam nodarījumam (pati viņa nav ne šī nodarījuma līdzizdarītāja, ne līdzdalībniece), un tad viņa neatbild par neziņošanu. Pret to nav ko iebilst.

Taču pēc tam seko izdarītā kvalifikācijas pamatojums, atsaucoties uz vairākām Kriminālprocesa likuma normām, kas risina pavisam citu situāciju (nav pienākuma ziņot par pašas izdarīto noziedzīgu nodarījumu), kuras juridiskās sekas ir personas atbrīvošana no kriminālatbildības.

Novērtējot radušos juridisko situāciju, turpmākajā analizē mēģināšu, balstoties uz krimināltiesību atziņām, pamatot izdarītā kvalifikāciju, kad kāda persona vairākos veidos piesaistās citas personas izdarītam noziedzīgam nodarījumam, bet viņa nav ne šī citas personas izdarītā noziedzīgā nodarījuma līdzizdarītāja, ne līdzdalībniece.

Par šādu gadījumu kvalifikācijas risinājuma pamatu jāņem krimināltiesībās izstrādātā normu konkurences institūta nosacījumi: saskaņā ar tiem, ja konkurē

¹⁶ Pieejams: at.gov.lv/lv/judikatūra/judikatūras-nolēmumu-arhivs.

vairākas normas, izdarītais jākvalificē saskaņā tikai ar vienu konkurējošo Krimināllikuma sevišķās daļas normu.

Normu konkurences normatīvais regulējums, kas attiecināms uz turpmāko analīzi, tagad ir dots Krimināllikuma vispārīgās daļas 26. panta piektajā daļā: ja viens noziedzīgs nodarījums atbilst šā likuma sevišķajā daļā paredzētajai vispārējai un speciālai normai, tad noziedzīgu nodarījumu kopība neveidojas un kriminālatbildība iestājas tikai saskaņā ar speciālo normu (2012. gada 13. decembra redakcijā).¹⁷

Tātad atbilstoši šai normai gadījumā, kad persona nav ziņojusi par izdarītu smagu vai sevišķi smagu noziegumu (KL 315. pants) un pēc tam, iepriekš neapsolot, slēpusi noziedznieku vai arī nozieguma izdarīšanas rīkus vai līdzekļus, nozieguma pēdas vai noziedzīgā kārtā iegūtus priekšmetus (KL 313. pants), viņas izdarītie noziedzīgie nodarījumi savstarpēji attiecas kā vispārējā norma (KL 315. pants) pret speciālo normu (KL 313. pants), tāpēc atbilstoši normu konkurences nosacījumiem izdarītais jākvalificē saskaņā ar speciālo normu, tas ir, tikai saskaņā ar KL 313. pantu.

Līdzīgi nodarījuma kvalifikācijas jautājums risināms, ja persona nav ziņojusi par smagu vai sevišķi smagu nozieguma izdarīšanu (KL 315. pants) un pēc tam iegādājusies vai realizējusi kādu šī nozieguma rezultātā (noziedzīgā kārtā) iegūtu mantu (KL 314. pants).

Var būt arī tāda situācija, ka kāda persona saistībā ar citas personas noziedzīgu nodarījumu izdarījusi gan iepriekš neapsolītu slēpšanu (KL 313. pants), gan iegādājusies vai realizējusi kādu no noziedzīgā kārtā iegūtajiem priekšmetiem (KL 314. pants).

Šādā gadījumā konkurē divas speciālās normas. KL 313. pantā norādīti vairāki iepriekš neapsolītas slēpšanas gadījumi – noziedznieka, nozieguma izdarīšanas rīku vai līdzekļu, nozieguma pēdu vai noziedzīgā kārtā iegūtu priekšmetu slēpšana. Turpretī KL 314. pantā ir runa tikai par vienu no šiem gadījumiem – noziedzīgā kārtā iegūtu mantu (priekšmetiem), kuru pēc tam iegādājas vai realizē šīs mantas slēpējs. Tā kā noziedzīgā kārtā iegūtas mantas iegādāšanās vai realizēšana KL 314. pantā paredzēta kā atsevišķs nozieguma slēpšanas gadījums attiecībā pret KL 313. pantu, tad izdarītais atbilstoši normu konkurences nosacījumiem jākvalificē saskaņā ar KL 314. pantu.

Kopsavilkums

Viena no galvenajām saliktu noziedzīgu nodarījumu kvalifikācijas problēmām saistīta ar tādiem salikta sastāva noziedzīgiem nodarījumiem, kad tišas darbības vai bezdarbības rezultātā iestājusies cilvēka nāve vai nodarīts smags miesas bojājums, kas saskaņā ar likumu tiek atzīti par smagām sekām, un šādas sekas iestājušās personas neuzmanības dēļ. Pastāvot tādai noziedzīga nodarījuma sastāva konstrukcijai, jānosaka vainīgās personas kopējā vainas forma atbilstoši KL 8. panta pirmajai daļai, kas

¹⁷ Krimināllikums. Likums "Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību". Rīga: AFS, 2014.

krimināltiesībās paredz tikai divas noziedzīgu nodarījumu vainas formas – nodomu un neuzmanību.

Pēc būtības problēmu var atrisināt, izdarot grozījumus Krimināllikuma vispārīgajā daļā, paredzot, ka nodarījums, kas izdarīts aiz neuzmanības, par noziedzīgu nodarījumu atzīstams vienīgi tādā gadījumā, ja tas īpaši paredzēts Krimināllikuma sevišķās daļas attiecīgajā pantā. Tas nozīmētu to, ka visi pārējie Krimināllikumā paredzētie noziedzīgie nodarījumi ir uzskatāmi par tišiem. Tādas normas Krimināllikuma sevišķajā daļā jau ir paredzētas: KL 123. pants – nonāvēšana aiz neuzmanības, KL 131. pants – miesas bojājums aiz neuzmanības un KL 186. pants – mantas iznīcināšana vai bojāšana aiz neuzmanības un vēl dažas šiem noziedzīgajiem nodarījumiem pakārotas (speciālās) normas.

Krimināllikuma sevišķajā daļā ir vairāki desmiti normu, kurās paredzēti noziedzīgi nodarījumi, kas formulēti tādā veidā, ka prettiesiskā darbība vai bezdarbība ir tiša un tā saistīta ar kaitīgām smagām sekām, kas iestājušās aiz neuzmanības, taču tādus noziedzīgus nodarījumus kopumā nav pamata atzīt par izdarītiem aiz neuzmanības.

Problēma, kas saistīta ar kopējās vainas formas noteikšanu salikta sastāva noziedzīgos nodarījumos, būtu atrisināta, ja KL 8. pantā tiktu iekļauta šāda satura papildinājums: ja ar nodomu izdarīta nodarījuma (tādā darbības vai bezdarbības) rezultātā iestājušās smagas sekas, kas sodāmas smagāk, bet, kuras neaptver vainīgās personas nodoms, kriminālatbildība par tādām sekām iestājas tikai tad, ja viņa paredzējusi kaitīgo seku iestāšanās iespēju, bet bez pietiekama pamata vieglprātīgi paļāvusies, ka tās varēs novērst, vai arī nav paredzējusi kaitīgo seku iestāšanās iespēju, kaut gan pēc nodarījuma konkrētajiem apstākļiem tai vajadzēja un tā varēja kaitīgās sekas paredzēt. Kopumā tāds noziedzīgs nodarījums atzīstams par izdarītu ar nodomu.

Latvijas krimināltiesībās būtu jāatsakās no noziedzīga nodarījuma stadiju institūta jēdziena un atbilstoši KL 15. pantam jāatzīst, ka noziedzīgi nodarījumi sadalās pabeigtos noziedzīgos nodarījumos un divos nepabeigta nozieguma veidos – sagatavošanās noziegumam un nozieguma mēģinājums kā patstāvīgi noziedzīgi nodarījumi.

Vairāku noziedzīgu nodarījumu sastāvi Krimināllikuma sevišķajā daļā (piemēram, KL 185. panta pirmā daļa, 107. panta pirmā daļa) veidoti tā, ka tajos paredzētās pazīmes nesatur kaitīgu seku iestāšanās prasību, kaut gan darbības vai bezdarbības rezultātā notiek iedarbība uz materiālās pasaules priekšmetu (šajā gadījumā uz mantu, mežu). Taču kaitīgās sekas ne pēc vērtības, apmēra vai kādā citā konkrētā veidā nav apzīmētas.

Tā kā šāda veida gadījumos priekšmeta iznīcināšana vai bojāšana kā darbības izpausme nav iespējama citādāk, kā vien kaut kādā mērā nodarot kaitējumu tam priekšmetam, kas tiek bojāts vai iznīcināts (darbība vienlaikus saplūst ar kaitīgajām sekām), tad tāda veida noziedzīgu nodarījumu sastāvus krimināltiesībās varētu dēvēt par formāli materiāliem sastāviem.

Krimināltiesībās darbojas normu konkurences institūts, un saskaņā ar to no konkurējošajām normām jāizvēlas viena. Tāda situācija, piemēram, veidojas, kad viena un tā pati persona piesaistās citas personas izdarītam noziedzīgam nodarījumam vairākos piesaistības veidos, nebūdana ne šī nodarījuma līdzizdarītāja, ne līdzdalībniece.

Iepriekš teiktais attiecas uz gadījumiem, kad persona neziņo par noziegumu (KL 315. pants) un tajā pašā laikā izdara iepriekš neapsolītu slēpšanu (KL 313. pants) un/vai iegādājas vai realizē noziedzīgā kārtā iegūtu mantu (KL 314. pants). Tādā gadījumā jāatzīst, ka vispārējā norma ir paredzēta KL 315. pantā, bet pārējās divas ir speciālās normas, tāpēc noziedzīgais nodarījums atbilstoši tām/tai jākvalificē.

Tajā pašā laikā jāievēro, ka tādā gadījumā, kad kāda persona saistībā ar citas personas noziedzīgu nodarījumu izdarījusi iepriekš neapsolītu slēpšanu (KL 313. pants) un iegādājusies vai realizējusi kādu no noziedzīgā kārtā iegūtajiem priekšmetiem (KL 314. pants), jāatzīst, ka konkurējušas ir divas speciālās normas. Tā kā noziedzīgā kārtā iegūtas mantas iegādāšanās vai realizēšana KL 314. pantā paredzēts kā nozieguma atsevišķs slēpšanas gadījums attiecībā pret KL 313. pantu, tad izdarītais atbilstoši normu konkurences nosacījumiem jākvalificē saskaņā ar KL 314. pantu.

BIBLIOGRĀFIJA

- Blūma M., Grauzinis S. Nozieguma izdarīšanas stadijas. Mācību līdzeklis. Rīga: Latvijas Valsts universitāte.
- Krašņiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināltiesības. Sevišķā daļa. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2009.
- Krašņiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināltiesības. Vispārīgā daļa. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008.
- Krimināllikums. Likums "Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību". Rīga: AFS, 2014.
- Mincs P. Krimināltiesību kurss. Vispārīgā daļa. Rīga: autora izdevums, 1934.
- Sodu likums ar komentāriem. Sast. Mincs P. un Lauva J. Rīga: Valsts tipogrāfijas izdevums, 1936.
- Vācijas Federatīvās Republikas Kriminālkodekss. Krašņiņš U., Liholaja V. Salīdzināmās krimināltiesības. Latvija, Austrija, Šveice, Vācija. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2006.
- Жалинский А. Э. Современное немецкое уголовное право. М.: ТК Велби Проспект, 2006.
- Таганцев Н. С. Русское уголовное право. Часть Общая. Том 1. Тула: Автограф, 2001.
- Уголовное право зарубежных стран. Общая и Особенная части: учебник под. ред. Козочкина И. Д., 3-е изд. М: Волтерс Клувер, 2010.

Juridiskās prakses materiāli

- Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2011. gada 24. novembra lēmums lietā Nr. SKK-609/2011.
- Eiropas Cilvēktiesību tiesas lēmums Zolotuhina S. lietā pret Krieviju. Pieejams: <http://www.europeancourt.ru.resheniya-europejskogo-suda-narusskom-yazyke>.

Valentija Liholaja, Dr. iur.

University of Latvia, Latvia, Prof. / Latvijas Universitāte, Latvija, prof.

KRIMINĀLTIESĪBU NORMU TĀLĀKVEIDOŠANA: PAMATS, PROBLĒMAS, RISINĀJUMI

EVOLVEMENT OF CRIMINAL LAW PROVISIONS: GROUNDS, PROBLEMS, SOLUTIONS

Summary

The aim of this article is to engage in the discussion regarding analogy as a method of further development of the law and its inadmissibility in criminal law, based on condition – *nullum crimen, nullum poena sine lege* – which emanates from the principle of legality. In this article several criteria are also highlighted to separate construing, i.e. interpretation of analogy and norms of law by establishing content and meaning of the text from a particular norm of criminal law using different methods for construing the norms of law.

Keywords: criminal law, evolvement of law, analogy, interpretation.

Atslēgvārdi: krimināltiesības, tiesību tālākveidošana, analogija, interpretācija.

Ievads

Jautājumam par tiesību tālākveidošanu, izmantojot analogiju, teleoloģisko redukciju, nenoteiktu juridisko jēdzienu piepildīšanu ar saturu un vispārējo tiesību principu konkretizāciju, savas publikācijas veltījuši tādi Latvijas tiesību pētnieki kā Daiga Iljanova, Erlens Kalniņš, Jānis Neimanis, Ginta Sniedzīte, Mārgers Zeitmanis,¹ taču, kā pamatoti norāda Gundega Slaņķe (Miķelsone), tiesību tālākveidošanas praktiskās izpausmes krimināltiesībās ir pētītas nepietiekami.² Raksta mērķis ir argumentēt, kāpēc analogija kā tiesību tālākveidošanas metode nav pieļaujama krimināltiesībās, kā arī iezīmēt kritērijus analogijas un interpretācijas nošķiršanai, ilustrējot tos ar konkrētā krimināltiesību normā ietvertā teksta satura un jēgas skaidrojumiem (lai to izdarītu, izmantotas dažādas tiesību normu iztulkošanas metodes).

---

¹ Sk., piemēram: Iljanova D. Vispārējo tiesību principu nozīme un piemērošana. Rīga: Ratio iuris, 2005; Kalniņš E. Tiesību tālākveidošana. No: Juridiskās metodes pamati. 11 soļi tiesību normu piemērošanā. Rīga: Latvijas Universitāte, 2003; Neimanis J. Tiesību tālākveidošana. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2006; Sniedzīte G. Tiesību normu iztulkošana *praeter legem* (I), (II), (III). Likums un Tiesības, 2005. Oktobris, 7. sēj., Nr. 10 (74); novembris, 7. sēj., Nr. 11 (75); decembris, 7. sēj., Nr. 12 (76); Zeitmanis M. Tiesību normu iztulkošanas un tiesību tālākveidošanas robežšķirtnes problēmas (I), (II). Likums un Tiesības, 2004. Maijs, 6. sēj., Nr. 5 (57); jūnijs, 6. sēj., Nr. 6 (58).

² Slaņķe G. Tiesību tālākveidošana krimināltiesībās. Jurista Vārds, 2012. 11. septembris, Nr. 37 (736).

Analoģija krimināltiesībās – vai tiešām pieļaujama?

Pirms noformulēt atbildi uz šo jautājumu, isumā jāpaskaidro, kāpēc tas ir aktuālizēts, jo vismaz Latvijas krimināltiesību doktrīnā nešaubīgi tiek sniegta noraidoša atbilde – analoģija krimināltiesībās nav pieļaujama. Taču 2011.–2012. gadā Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes doktorante G. Slaņķe (Miķelsone) publicēja vairākus rakstus, uzdodot jautājumu: analoģija krimināltiesībās – vai tiešām nepieļaujama?³

Autore šajās publikācijās, kuras pēc sava satura ir gandrīz identiskas, pirmkārt, pauž viedokli, ka *analoģija krimināltiesībās ir ne vien pieļaujama, bet arī nepieciešama situācijās, kad likumā nenoregulētais gadījums likumā noregulētajam faktiskajam sastāvam ir tik būtiski un acīmredzami līdzīgs, ka nevienam saprātīgam cilvēkam, kurš apveltīts ar veselīga taisnīguma izjūtu, nerodas šaubas: attiecīgajā Krimināllikuma normā paredzētās tiesiskās sekas attiecināmas arī uz likumā nenoregulēto gadījumu*. Un, otrkārt, pēc autores ieskata, *atbalstot absolūtu analoģijas aizliegumu krimināltiesībās, tiktu rupji pārkāpts tiesiskās valsts, taisnīguma un tiesiskās vienlīdzības princips. [...] Tātad analoģijas aizlieguma normatīvai nostiprināšanai KL nav nekāda pamata*.⁴

Pēc šī visai apjomīgā citējuma no G. Slaņķes publikāciju kopsavilkuma un piezīmes, ka analoģijas aizliegums tagad ir normatīvi nostiprināts Krimināllikumā (turpmāk – arī KL),⁵ tā 1. panta sestajā daļā norādot, ka *nodarījumu nevar atzīt par noziedzīgu, likumu piemērojot pēc analoģijas*,⁶ atgriezīsimies pie uzdotā jautājuma – vai analoģija krimināltiesībās tiešām ir pieļaujama?

Sāksim ar to, ka Krimināllikums ir Latvijas Republikas Saeimas pieņemtais vienīgais formālais krimināltiesību avots, kura 1. panta pirmajā daļā definētais kriminālatbildības pamats, proti, ka pie kriminālatbildības saucama un sodāma tikai tāda persona, kura ir vainīga noziedzīga nodarījuma izdarīšanā, tas ir, kura ar nodomu (tiši) vai aiz neuzmanības izdarījusi šajā likumā paredzēto nodarījumu, kam ir visas noziedzīga nodarījuma sastāva pazīmes, – nostiprina no likumības principa izrietošo nosacījumu, ka nav nozieguma un soda, ja tas nav paredzēts likumā (*nullum crimen, nullum poena sine lege*).

Šis romiešu tiesību princips ietverts arī noziedzīga nodarījuma definīcijā, Krimināllikuma 6. panta pirmajā daļā likumdevējam nosakot, ka par noziedzīgu nodarījumu atzīstams ar nodomu (tiši) vai aiz neuzmanības izdarīts kaitīgs nodarījums (darbība vai bezdarbība), kurš paredzēts šajā likumā un par kura izdarīšanu draud kriminālsods.

³ Слањке Г. Аналогия в уголовном праве – действительно ли недопустима? Вектор науки Тольятинского государственного университета. Серия Юридические науки, 2011, № 4 (7), с. 112–115; Slaņķe G. Analoģija krimināltiesībās – vai tiešām nepieļaujama? No: Juridiskās zinātnes teorētiskie un praktiskie problēmjautājumi. Juridiskās zinātnes doktorantu un zinātniskā grāda pretendentu III zinātniski praktiskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2012, 201.–212. lpp.; Slaņķe G. Tiesību tālākveidošana krimināltiesībās (1. sadaļa – Analoģija krimināltiesībās – vai tiešām nepieļaujama?). Jurista Vārds, 2012. 11. septembris, Nr. 37 (736).

⁴ Citētais ietverts iepriekš minēto G. Slaņķes publikāciju kopsavilkumos.

⁵ Krimināllikums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 1998. 8. jūlijs, Nr. 199/200.

⁶ Grozījumi Krimināllikumā: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2013. 27. decembris, Nr. 202.

Tādējādi, kā norāda Uldis Krastiņš, personas kriminālatbildība iestājas, ja tiek konstatēti Krimināllikumā reglamentētie nosacījumi, ka 1) izdarīts kaitīgs nodarījums (darbība vai bezdarbības akts); 2) nodarījums ir Krimināllikumā paredzēts kā atbilstošs konkrēta noziedzīga nodarījuma sastāva pazīmēm; 3) nodarījumam ir tāda kaitīguma pakāpe, kas raksturīga noziedzīgam nodarījumam salīdzinājumā ar citiem tiesībpārkāpumiem; 4) persona ir vainīga nodarījumā; 5) par attiecīgo nodarījumu paredzēts kriminālsods.⁷

Jāpiezīmē, ka savā laikā arī Pauls Mincs uzsvēra to, ka persona kriminālā kārtā atbild tikai par likumā paredzētu nodarījumu, un krimināltiesībās nav pielaižama soda piemērošana pēc analogijas. Viņš rakstīja: *Apsvērums, kas attaisno analogiju civiltiesisko attiecību aplokā, proti, tukšas vietas nepielaižamība šo tiesību nozari regulējošo normu sistēmā, – nav piemērojama krimināltiesībās, kur tāda pilnība nemaz nav vajadzīga. Kriminālkārtībā nebūt nesoda visus tiesībpārkāpumus, un soda piedraudējuma trūkums viena vai otra tiesībpārkāpuma gadījumā jāsaprot tādējādi, ka likumdevējs apzinīgi gribējis atstāt to nesodītu. No šejienes aforisms: “nullum crimen sine lege” (nav nozieguma bez attiecīga krimināllikuma).*⁸ Turpinot šo domu, var piebilst ar U. Krastiņa vārdiem, ka gadījumā, ja rodas vajadzība kādu kriminālā kārtā nesodāmu darbību vai bezdarbības aktu atzīt par krimināli sodāmu, tad jāpapildina Krimināllikums,⁹ kas arī visai naski tiek darīts, kopš Krimināllikuma pieņemšanas kriminalizējot vairāk nekā 50 nodarījumus.

Visa iepriekš minētā sakarībā pilnībā jāpievienojas U. Krastiņa paustajam, ka jau Krimināllikuma normas, kurās formulēts kriminālatbildības pamats un noziedzīga nodarījuma jēdziens, *pilnīgi izslēdz analogiju krimināltiesībās* [izcēlums – V. L.], *jo persona atbild tikai par tādu nodarījumu, kura pazīmes pilnībā atbilst Krimināllikuma paredzēta kāda noziedzīga nodarījuma sastāva pazīmēm*,¹⁰ ar noziedzīga nodarījuma sastāvu (*corpus delicta*) saprotot *Krimināllikumā paredzēto visu objektīvo un subjektīvo pazīmju kopumu, kas ir nepieciešams un pietiekams, lai kādu darbību vai bezdarbības aktu atzītu par noteikta veida noziedzīgu nodarījumu*.¹¹ Noziedzīga nodarījuma sastāvs ir nodarījuma kvalifikācijas juridiskais pamats, un, ja kvalifikācijas procesā kaut viena no nodarījuma objektīvajām vai subjektīvajām pazīmēm nesakrīt ar Krimināllikumā paredzētā noziedzīgā nodarījuma sastāva pazīmēm, personas nodarījumā nav konkrētā noziedzīgā nodarījuma sastāva un līdz ar to nav arī pamata personas saukšanai pie kriminālatbildības.¹² Un, kā jau minēts, tagad tas ir nostiprināts normatīvi.

⁷ Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināltiesības. Vispārīgā daļa. Trešais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008, 61. lpp.

⁸ Mincs P. Krimināltiesību kurss. Vispārējā daļa. Ar U. Krastiņa komentāriem. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2005, 23.–24. lpp.

⁹ Krastiņš U. Par Latvijas Krimināllikumu. No: Krastiņš U. Krimināltiesību teorija un prakse: viedokļi, problēmas un risinājumi 1998–2008. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2009, 8. lpp.

¹⁰ Turpat.

¹¹ Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināltiesības. Vispārīgā daļa. Trešais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008, 68. lpp.

¹² Plašāk par to sk.: Liholaja V. Noziedzīgu nodarījumu kvalifikācija: Likums. Teorija. Prakse. Otrasis papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2007. Sk. arī: Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2010. gada 28. janvāra lēmums lietā Nr. SKK-10/2010.

Jāpiezīmē, ka tieša vai netieša norāde uz analogijas nepieļaujamību krimināltiesībās rodama arī citu valstu krimināllikumos. Tā, piemēram, Igaunijas Sodu kodeksa 2. panta ceturtajā daļā noteikts, ka nodarījums nevar tikt atzīts par vainojamu nodarījumu, pamatojoties uz likuma piemērošanu pēc analogijas.¹³ Spānijas likumdevējs kriminālkodeksa 4. pantā noteicis, ka krimināllikumi netiek piemēroti tajos tieši neparedzētos gadījumos,¹⁴ Šveices kriminālkodeksa 1. pantā rakstīts, ka sodāms ir tikai tas, kurš izdara nodarījumu, kas tieši aizliegts ar likumu, piedraudot ar sodu.¹⁵ Krievijas Federācijas likumdevējs norādi, ka krimināllikuma piemērošana pēc analogijas netiek pieļauta, ietvēris kriminālkodeksa 3. pantā *Likumības princips* līdz ar norādi, ka nodarījuma noziedzīgumu, kā arī tā sodāmību un citas krimināltiesiskas sekas nosaka tikai krimināllikums.¹⁶

Tādējādi jāsecina, ka analogija kā viens no tiesību tālākveidošanas paņēmieniem krimināltiesībās nav piemērojama, un vienīgais pamats krimināltiesiskā regulējuma pilnveidošanai ir likumdevēja griba kriminalizēt kādu nodarījumu vai izdarīt grozījumus jau esošajās normās. Analogijas jeb objektīvās pieskaitāmības izmantošana, kuru pieļāva Latvijas teritorijā savulaik spēkā esošais KPFSR 1926. gada kriminālkodekss,¹⁷ ar visām no tā izrietošajām sekām likumības principa ignorēšanā jau ir pagātne, un tas varētu būt atsevišķas sarunas temats.

Analogija vai interpretācija

G. Slaņķe savās publikācijās tāpat apgalvo, ka Latvijas krimināltiesību zinātnieki, analizējot konkrētu tiesību normu piemērošanas iespējas, *de facto* atzīst krimināltiesību normu piemērošanu pēc analogijas, tikai dēvējot to par interpretāciju, krimināltiesību normas pēc analogijas piemēro arī tiesas, protams, nesaucot to vārdā. Lai pārliecinātos par tādu apgalvojumu patiesumu, vispirms noskaidrosim, kāds saturs ietverts šajos jēdzienos “analogija” un “interpretācija”, un tad palūkosimies uz to atbilstību, izmantojot vienu no publikācijās minētajiem piemēriem.

Analogija [gr. *analogia*] – visumā atšķirīgu priekšmetu, parādību vai jēdzienu līdzība zināmu īpašību ziņā,¹⁸ interpretācija [lat. *interpretatio*] – skaidrojums, jēgas atklāšana, teksta izskaidrojums.¹⁹ Analogija, kā to skaidro D. Iljanova, ir metode, kuru izmantojot normatīvajā tiesību aktā tieši neregulētajam faktiskajam sastāvam tiek piemērotas vai nu tam līdzīgu faktisko sastāvu regulējošas normas tiesiskās sekas (likuma analogija), vai arī no vairākām līdzīgus faktiskus sastāvus regulējošām

¹³ Criminal Code of the Republic of Estonia. Pieejams: <http://www.legislationline.org/download/id/1280/file4d16963509db70c09d23e52cb8dfhtm/preview> [aplūkots 2014. gada 14. jūlijā].

¹⁴ Liholaja V. Kriminālatbildība Latvijā un Spānijā. Spānijas kriminālkodekss. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2002, 87. lpp.

¹⁵ Šveices kriminālkodekss. No: Krastiņš U., Liholaja V. Salīdzināmās krimināltiesības. Latvija, Austrija, Šveice, Vācija. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2006, 339. lpp.

¹⁶ Уголовный кодекс Российской Федерации. Москва: ЭКСМО, 2011.

¹⁷ KPFSR kriminālkodekss. Maskava: PSRS Tieslietu Tautas komisariāta Juridiskā izdevniecība, 1944.

¹⁸ Svešvārdu vārdnīca. Rīga: Liesma, 1978, 46. lpp.

¹⁹ Turpat, 326. lpp.

normām atklāts vispārējs tiesību princips, kas aptver gan likumā noregulētos, gan arī tieši noregulētos faktiskos sastāvus (tiesību analogija).²⁰ Savukārt, skaidrojot likuma normas interpretācijas jeb iztulkošanas jēdzienu, E. Meļķis rakstīja: *Tiesību teksta (likumu, normu, līgumu un citu) atsevišķu vārdu un jēdzienu satūra un jēgas noskaidrošanu sauc par iztulkošanu jeb interpretāciju* (interpretatio – latīņu val.). *Teksta satūra izpratne ietver sevī gan izpratni par likuma radītāja gribu, gan par likuma (normas) mērķi, pamatojumu, nolūku, jēgu – visu to, ko jurisprudencē sauc par ratio legis.*²¹

Minams arī Krievijas tiesību pētnieka N. Durmanova (Н. А. Дурманов) skaidrojums šajā sakarībā: viņš, salīdzinot iztulkošanu un analogiju, pamatoti atzīmēja principiālu atšķirību – iztulkošanas gadījumā eksistē norma, kura nepietiekami skaidri vai pat pretrunīgi izteikta likumā, tāpēc iztulkošana likumu ne ar ko nepapildina, tikai padziļināti atklāj tā jēgu. Savukārt analogija prezumē likuma neesamību – robu, kuru aizpilda tiesa likumdevēja pieļautajās robežās.²² Šāds analogijas skaidrojums, kas pilnībā pieņemams arī mūsdienās, atbilda KPFSR 1922. un 1926. gada krimināltiesību normās noteiktajam, ka gadījumā, ja kriminālkodeksā nav tiesas norādes uz atsevišķu noziegumu veidiem, sods vai sociālās aizsardzības pasākumi tiek piemēroti saskaņā ar kriminālkodeksa pantiem, kas paredz pēc nozīmīguma un veida atbilstošākos noziegumus, ko izlemj tiesa, vadoties pēc savas sociālistiskās tiesiskās apziņas.²³

Protams, ideāls variants būtu, ja atbilstoši no krimināltiesību principa *nullum crimen sine lege* izrietošajiem apakšprincipiem *nullum crimen sine lege certa* (skaidrības princips) un *nullum crimen sine lege stricta* (analogijas aizlieguma princips)²⁴ visas krimināltiesību normas būtu precīzi un skaidri formulētas. Tomēr gadījumos, kad pilnīgu atbildi nav iespējams atrast tieši Krimināllikumā, jāseko U. Ķiņa norādei, ka *tā ir jāmeklē tiesību sistēmā, ko veido gan normatīvie akti, gan tiesību doktrīna, gan tiesu prakse, gan vispārīgie tiesību principi. [...] Respektīvi, piemērojot konkrētu Krimināllikuma normu, ir jāizmanto visas juristiem zināmās tiesību interpretācijas (gramatiskā, vēsturiskā, sistēmiskā, teleoloģiskā) metodes. Tas savukārt ietver nepieciešamās judikatūras un doktrīnas izpēti.*²⁵

Te vēl jāpiebilst, ka Krimināllikuma pantu dispozīcijas nereti, ņemot vērā likuma ekonomijas principu, satur tiešu norādi tikai uz pašu nodarījumu (darbību vai bezdarbības aktu), piemēram, nelikumīgas darbības ar fiziskās personas datiem (KL 145. pants), svešas mantas tiša iznīcināšana vai bojāšana (KL 185. pants), noziedzīgi iegūtu finanšu līdzekļu vai citas mantas legalizēšana (KL 195. pants), negodīga

²⁰ Iljanova D. Vispārējo tiesību principu nozīme un piemērošana. Rīga: Ratio iuris, 2005, 105. lpp.

²¹ Meļķis E. Tiesību normu iztulkošana. No: Juridiskās metodes pamati. 11 soļi tiesību normu piemērošanā. Rakstu krājums. Rīga: Latvijas Universitāte, 2003, 110.–111. lpp.

²² Курс советского уголовного права. Часть Общая. Том 1. Уголовный закон. Москва: Наука, 1970, с. 255.

²³ *Ibid.*, p. 84, 86.

²⁴ Liberal construction of the composition of criminal act and the Maxim nullum Crimen sine lege: the intersection and solution by Versekys P. Socialinai Mokslai, 2012. Nr. 2 (76). Citēts pēc: Ķiņis U. Ar Krimināllikumu aizsargātās intereses un tiesības informācijas tehnoloģiju jomā. Jurista Vārds, 2012. 9. oktobris, Nr. 41 (740).

²⁵ Ķiņis U. Ar Krimināllikumu aizsargātās intereses un tiesības informācijas tehnoloģiju jomā. Jurista Vārds, 2012. 9. oktobris, Nr. 41 (740).

konkurence, maldinoša reklāma, negodīga komercprakse (KL 211. pants) utt., taču to objektīvās izpausmes tiek atklātas krimināltiesību teorijā, attiecīgo pantu komentāros, tiesu praksē, krimināltiesībām radniecīgu tiesību nozaru sniegtos skaidrojumos.

Atgriežoties pie jautājuma – analogija vai tiesību normu iztulkošana jeb interpretācija –, pakavēsimies pie G. Slaņķes publikācijās²⁶ aprakstītā saistībā ar Krimināllikuma 109. pantu, kurā paredzēta atbildība par patvaļīgu koku ciršanu, iznīcināšanu un bojāšanu. Citējot U. Krastiņa skaidrojumu, ka KL 109. pantā norādītā patvaļīgā koku ciršana ir *augoša vai nokaltuša koka atdalīšana no augsnes ar jebkādiem paņēmieniem (nocērtot, nozāģējot, nogāžot, izraujot ar saknēm u. tml.) bez attiecīgas atļaujas (aplicinājuma) vai nogabalā, kur tā nav atļauta, vai ne tajā daudzumā un ne tās sugas kokus, kas norādīti atļaujā*,²⁷ tiek izdarīts secinājums, ka, Krimināllikuma 109. panta pirmajā daļā paredzētās tiesiskās sekas attiecinot arī uz patvaļīgu koku zāģēšanu, gāšanu, izraušanu ar saknēm vai citām līdzīgām darbībām svešā mežā vai citā svešā zemes platībā, tiek lietota likuma analogija.

Pēc šīs autore domām, to, ka, *saskaņā ar KL pirmo daļu paredzot kriminālatbildību ne tikai par koku ciršanu, bet arī atdalīšanu no augsnes ar citiem paņēmieniem, tiek veikta analogija, nevis interpretācija*,²⁸ apstiprinot šāds U. Krastiņa izteikums: *Krimināllikuma 109. panta otrajā daļā palielināts prettiesisko darbību skaits – tiek minēta ne vien koku ciršana, bet arī koku vai citu stādījumu iznīcināšana vai bojāšana*.

Kas attiecas uz šo pēdējo secinājumu, tad te vien atliek norādīt, ka Krimināllikuma 109. pantā bez pamatsastāva, kurā ietverta atbildība par koku ciršanu, likumdevējs veidojis arī kvalificētu sastāvu, panta otrajā daļā pastiprinot atbildību gan par koku ciršanu, gan arī papildus kriminalizējot koku iznīcināšanu un bojāšanu, ņemot vērā noziedzīgā nodarījuma izdarīšanas vietu, proti, ja tas izdarīts īpaši aizsargājamā dabas teritorijā, mikroliegumā, parkā, skvērā, alejā vai vides un dabas resursu aizsardzības aizsargjoslā.

Savukārt, atgriežoties pie Krimināllikuma 109. pantā lietotā jēdziena “koku ciršana” un diskusijas par tā saturu, vispirms jau laikam jāatgādina, ka atkarībā no likuma iztulkošanas subjekta izšķir oficiālo un neoficiālo krimināltiesību normu iztulkošanu. Šo doktrinālo jeb zinātnisko tiesību normu iztulkošanu (interpretāciju) veic tiesību pētnieki, akadēmiskie un augstas raudzes profesionālie darbinieki tiesību normu teorētiskas analīzes rezultātā, izmantojot dažādus iztulkošanas paņēmienus, kas ir normatīvi reglamentēti. Tā kā nedz Krimināllikumā, nedz Kriminālprocesa likumā²⁹ šis jautājums nav reglamentēts, izmantošu Administratīvā procesa likuma³⁰

²⁶ Uz visām trim G. Slaņķes publikācijām, kurās paustais patlaban tiek analizēts, atsauce izdarīta jau raksta sākumā.

²⁷ Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināllikuma zinātniski praktiskais komentārs. 2. Sevišķā daļa. Rīga: AFS, 2007, 114. lpp.; Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināltiesības. Sevišķā daļa. Trešais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2009, 93. lpp.

²⁸ Te tiek atzīmēts, ka šādu uzskatu pauzot vairāki tiesību zinātnieki, konkrēti norādot uz D. Iljanovu un G. Sniedzīti.

²⁹ Kriminālprocesa likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2005. 11. maijs, Nr. 74.

³⁰ Administratīvā procesa likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2001. 14. novembris, Nr. 164.

17. panta pirmajā daļā skaidroto, ka iestāde un tiesa, interpretējot (tulkojot) tiesību normu, lieto šādas interpretācijas pamatmetodes: 1) gramatisko (filoloģisko) interpretēšanas metodi, tas ir, noskaidro tiesību normas jēgu no valodnieciskā viedokļa; 2) vēsturisko interpretācijas metodi, tas ir, noskaidro tiesību normas jēgu, ņemot vērā apstākļus, uz kuriem pamatojoties, tā radīta; 3) sistēmisko interpretācijas metodi, tas ir, noskaidro tiesību normas jēgu saistībā ar citām tiesību normām; 4) teleoloģisko jēgas un mērķa interpretācijas metodi, tas ir, noskaidro tiesību normas jēgu, pamatojoties uz lietderīgu un taisnīgu mērķi, kas ar attiecīgo tiesību normu jāsasniedz.

Veicot Krimināllikuma 109. pantā ietvertās normas iztulkošanu (interpretāciju),³¹ kuras mērķis ir apzināt šīs normas jēgu un mērķi, pirmkārt, jānoskaidro, kādu interešu aizsardzībai tā ir radīta jeb kas ir Krimināllikuma 109. pantā ietvertā noziedzīgā nodarījuma tiešais objekts. Tā kā mežu apsaimniekošanas un izmantošanas kārtību reglamentē Meža likums,³² Ministru kabineta 2012. gada 18. decembra noteikumi Nr. 935 *Noteikumi par koku ciršanu mežā*,³³ Ministru kabineta 2012. gada 2. maija noteikumi Nr. 309 *Noteikumi par koku ciršanu ārpus meža*³⁴ un vairāki citi normatīvie akti, KL 109. pantā norādītā patvaļīgā rīcība, pārkāpjot normatīvo regulējumu, apdraud mežsaimniecības intereses mežu apsaimniekošanas un izmantošanas jomā, kas saistāmas ar mežu ilglaicīgu izmantošanu.

No normas satura izriet, ka analizējamā noziedzīgā nodarījuma priekšmets ir koki (augoši vai nokaltuši) dabas vides apstākļos, proti, koki uz celma savvaļas apstākļos, kuri tiek atdalīti no augsnes neatļauti, tas ir, pārkāpjot noteikto kārtību, kas arī veido Krimināllikuma 109. pantā ietvertā noziedzīgā nodarījuma objektīvo pusi.

Un te nu mēs esam nonākuši pie galvenā – kādu jēgu likumdevējs ietvēris jēdzienā “ciršana”, raksturojot analizējamā noziedzīgā nodarījuma objektīvo pusi? Jautājumu var uzdot citādi – vai likumdevējs, izmantojot vārdus “koku ciršana”, ar to strikti norādījis, ka tas ir vienīgais veids, kā šajā gadījumā koki neatļauti var tikt atdalīti no augsnes un tikai tādā veidā izdarīt noziedzīgu nodarījumu, vai arī vārds “ciršana” lietots kā apkopojošs jēdziens, ietverot sevī jebkādu koka atdalīšanas no augsnes paņēmieni, ar nosacījumu, ka šī rīcība ir bijusi neatļauta.

Izanalizējot Meža likumu, kā arī minētos Ministru kabineta noteikumus, redzams, ka normatīvajā regulējumā konsekventi tiek lietots tieši šis vārdu salikums “koku ciršana”, kā arī apzīmējumi, kuri veidoti saistībā ar vārdu “ciršana”. Tā, piemēram, Meža likuma III nodaļas *Koku ciršana* 7. pantā norādīts, ka kokus mežā atļauts cirst galvenajā cirtē, kopšanas cirtē, rekonstruktīvajā cirtē, sanitārajā cirtē, atmežošanas cirtē, ainavu cirtē un citā cirtē. Savukārt likuma *Par Krimināllikuma spēkā stāšanās*

³¹ Šeit izmantoti arī U. Krastiņa komentāri KL 109. pantam. No: Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināllikuma zinātniski praktiskais komentārs. 2. Sevišķā daļa. Rīga: AFS, 2007, 111.–120. lpp.

³² Meža likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2000. 16. marts, Nr. 98/99.

³³ Noteikumi par koku ciršanu mežā: Ministru kabineta 2012. gada 18. decembra noteikumi Nr. 935. Latvijas Vēstnesis, 2012. 28. decembris, Nr. 203.

³⁴ Noteikumi par koku ciršanu ārpus meža: Ministru kabineta 2012. gada 2. maija noteikumi Nr. 309. Latvijas Vēstnesis, 2012. 8. maijs, Nr. 70.

un piemērošanas kārtību³⁵ 1. pielikumā *Kritēriji, pēc kuriem nosakāms apdraudējums vai ievērojams apdraudējums ar likumu aizsargātajām interesēm un tiesībām meža vides saglabāšanā*³⁶ lietots arī jēdziens “galvenās cirtes vecums”.

Salīdzinot regulējumu Latvijā dažādos laikos darbojušos krimināllikumos – Latvijas 1933. gada Sodlu likuma³⁷ 271., 579. un 580. pantā, LPSR (Latvijas) kriminālkodeksa³⁸ 161. pantā un Krimināllikuma 109. pantā –, redzams, ka likumdevējs visās kodifikācijās vienādi norāda uz koku ciršanu, un krimināltiesību teorijā, tāpat kā praksē, nav radušās šaubas par šo formulējumu satura izpratni.³⁹ Jāpiezīmē, ka arī kaimiņvalstu kriminālkodeksos – Igaunijas Sodlu kodeksa 354. pantā, Lietuvas Republikas kriminālkodeksa⁴⁰ 273. pantā, Krievijas Federācijas kriminālkodeksa 260. pantā – atbilda tāpat paredzēta par koku ciršanu.

Latvijas krimināltiesību doktrīnā sniegtais Krimināllikuma 109. pantā paredzētā noziedzīgā nodarījuma objektīvās izpausmes skaidrojums tā, ka patvaļīga koku ciršana ir to atdalīšana no augsnes ar jebkādiem paņēmieniem, saskan ar Latvijas Republikas Augstākās tiesas plēnuma 1997. gada 22. decembra lēmuma Nr. 6 *Par likumu piemērošanu krimināllietās par koku nelikumīgu (patvaļīgu) ciršanu, meža iznīcināšanu vai bojāšanu*⁴¹ 1. punktā ietverto izskaidrojumu (interpretāciju), tas tapis pēc tiesu prakses apspriešanas meža pārkāpumu lietās un vērsts uz likuma vienveidīgas izpratnes un piemērošanas krimināllietās nodrošināšanu. Arī likuma *Par tiesu varu*⁴² aktuālajā redakcijā tā 49. panta otrā daļa nosaka, ka Latvijas Republikas Augstākās tiesas plēnums apspriež aktuālus tiesību normu interpretācijas jautājumus, savukārt 49.¹ panta otrā daļa aktuālu tiesību normu interpretācijas jautājumu apspriešanu deleģē arī Augstākās tiesas departamenta tiesnešu kopsapulcei, lai nodrošinātu vienveidību tiesību normu piemērošanā.

Un, visbeidzot, jānorāda arī tas, ka jēdziens “koku ciršana”, lai kādā veidā tie arī būtu atdalīti no augsnes, ir nostiprināts judikatūrā.⁴³

³⁵ Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 1998. 4. novembris, Nr. 331/332.

³⁶ Kritēriji, pēc kuriem nosakāms apdraudējums vai ievērojams apdraudējums ar likumu aizsargātajām interesēm un tiesībām meža vides saglabāšanā: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2002. 29. maijs, Nr. 80.

³⁷ Sodlu likums. Rīga: Valsts tipogrāfija, 1936.

³⁸ Latvijas PSR kriminālkodekss. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1962; Latvijas kriminālkodekss un komentāri pie atsevišķiem pantiem. Rīga: TIC, 1997.

³⁹ Plašāk sk.: Krastiņš U. Latvijas kriminālās likumdošanas pēctecība nodarījumos pret dabas vidi. No: Krastiņš U. Krimināltiesību teorija un prakse: viedokļi, problēmas un risinājumi 1998–2008. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2009, 343.–357. lpp.

⁴⁰ Lietuvas Republikas kriminālkodekss. No: Krastiņš U., Liholaja V. Salīdzināmās krimināltiesības. Igaunija, Latvija, Lietuva. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2004, 336. lpp.

⁴¹ Par likumu piemērošanu krimināllietās par koku nelikumīgu (patvaļīgu) ciršanu, meža iznīcināšanu vai bojāšanu: Latvijas Republikas Augstākās tiesas plēnuma 1997. gada 22. decembra lēmums Nr. 6. No: Latvijas Republikas Augstākās tiesas plēnuma lēmumu krājums. Rīga: Latvijas Policijas akadēmija, 2002, 59. lpp.

⁴² Par tiesu varu: Latvijas Republikas likums. Ziņotājs, 1993. 14. janvāris, Nr. 1.

⁴³ Sk., piemēram: Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2007. gada 24. augusta lēmums lietā Nr. SKK-503/2007; 2011. gada 18. maija lēmums lietā Nr. SKK-180/2011.

Iepriekšminētais ļauj secināt, ka uz analizējamo situāciju nav attiecināma nedz likuma vai tiesību analogija, nedz arī analogijas slēdziena par apjomu veids “no mazākā uz lielāko”,⁴⁴ uz ko atsaucas G. Slaņķe, jo te jau nav runa par kādiem atšķirīgiem dzīves gadījumiem, no kuriem viens būtu reglamentēts un atzīstams par mazāk nozīmīgu, proti, koku ciršana ar cirvi salīdzinājumā ar koku zāģēšanu, gāšanu un citām tamlīdzīgām darbībām, kuras būtu atzīstamas par nozīmīgāku dzīves gadījumu. Likumdevējs visus iespējamus neatļautas koku atdalīšanas veidus no dabiskās vides ir kriminalizējis KL 109. pantā, apzīmējot kā koku ciršanu, kas arī izsecināms, izmantojot dažādus krimināltiesību normu iztulkošanas paņēmienus.

Kopsavilkums

1. Krimināllikuma 1. panta pirmajā daļā definētajā kriminālatbildības pamata jēdzienā un šā likuma 6. panta pirmajā daļā dotajā noziedzīga nodarījuma jēdzienā ietverts no likumības principa izrietošais nosacījums, ka nav nozieguma un soda, ja tas nav paredzēts likumā (*nullum crimen, nullum poena sine lege*).
2. Minēto krimināltiesību normu saturs pilnīgi izslēdz analogiju krimināltiesībās, tas kopš 2013. gada 1. aprīļa normatīvi nostiprināts Krimināllikumā, tā 1. panta sestajā daļā norādot, ka *nodarījumu nevar atzīt par noziedzīgu, likumu piemērojot pēc analogijas*.
3. Vienīgais pamats krimināltiesiskā regulējuma pilnveidošanai ir likumdevēja griba kriminalizēt kādu nodarījumu, radot jaunas krimināltiesību normas vai izdarot grozījumus jau esošajās normās.
4. Starp analogiju un tiesību normu iztulkošanu ir principiāla atšķirība – analogija prezumē likuma neesamību, kuru aizpilda tiesa likumdevēja pieļautajās robežās, savukārt iztulkošanas gadījumā eksistē norma, kura nepietiekami skaidri vai pat pretrunīgi izteikta likumā, tāpēc iztulkošana likumu nepapildina, bet tikai padziļināti atklāj tā jēgu.

BIBLIOGRĀFIJA

Literatūra

- Iļjanova D. Vispārējo tiesību principu nozīme un piemērošana. Rīga: Ratio iuris, 2007.
- Kalniņš E. Tiesību tālākveidošana. No: Juridiskās metodes pamati. 11 soļi tiesību normu piemērošanā. Rakstu krājums. Rīga: Latvijas Universitāte, 2003.
- Krastiņš U. Latvijas kriminālās likumdošanas pēctecība nodarījumos pret dabas vidi. No: Krasniņš U. Krimināltiesību teorija un prakse: viedokļi, problēmas un risinājumi 1998–2008. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2009.

⁴⁴ Plašāk par to sk.: Neimanis J. Tiesību tālākveidošana. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2006, 113., 116. lpp.

- Krastiņš U. Par Latvijas krimināllikumu. No: Krastiņš U. Krimināltiesību teorija un prakse: vie-
doļi, problēmas un risinājumi 1998–2008. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2009.
- Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināllikuma zinātniski praktiskais komentārs. 2. Sevišķā
daļa. Rīga: AFS, 2007.
- Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināltiesības. Sevišķā daļa. Trešais papildinātais izdevums.
Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2009.
- Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināltiesības. Vispārīgā daļa. Trešais papildinātais izdevums.
Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008.
- Ķinis U. Ar Krimināllikumu aizsargātās intereses un tiesības informācijas tehnoloģiju jomā. Jurista
Vārds, 2012. 9. oktobris, Nr. 41 (740).
- Latvijas kriminālkodekss un komentāri pie atsevišķiem pantiem. Rīga: Valsts SIA "TIC", 1997.
- Liberall construction of the composition of criminal act and the Maxim nullum Crimen sine lege:
the intersection and solution by Versekys P. Socialinai Mokslai, 2012. Nr. 2 (76). Citēts pēc:
Ķinis U. Ar Krimināllikumu aizsargātās intereses un tiesības informācijas tehnoloģiju jomā.
Jurista Vārds, 2012. 9. oktobris, Nr. 41 (740).
- Liholaja V. Kriminālatbildība Latvijā un Spānijā. Spānijas kriminālkodekss. Rīga: Latvijas Vēstne-
sis, 2002.
- Liholaja V. Noziedzīgu nodarījumu kvalifikācija: Likums. Teorija. Prakse. Otrais papildinātais iz-
devums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2007.
- Meļķis E. Tiesību normu iztulkošana. No: Juridiskās metodes pamati. 11 soļi tiesību normu pie-
mērošanā. Rakstu krājums. Rīga: Latvijas Universitāte, 2003.
- Mincs P. Krimināltiesību kurss. Vispārējā daļa. Ar U. Krastiņa komentāriem. Rīga: Tiesu namu
aģentūra, 2005.
- Neimanis J. Tiesību tālākveidošana. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2006.
- Slaņķe G. Analogija krimināltiesībās – vai tiesām nepieļaujama? No: Juridiskās zinātnes teorētiskie
un praktiskie problēmjautājumi. Juridiskās zinātnes doktorantu un zinātniskā grāda tenden-
tu III zinātniski praktiskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2012.
- Slaņķe G. Tiesību tālākveidošana krimināltiesībās. Jurista Vārds, 2012. 11. septembris, Nr. 37 (736).
- Sniedzīte G. Tiesību normu iztulkošana *praeter legem* (I), (II), (III). Likums un Tiesības, 2005.
Oktobris, 7. sēj., Nr. 10 (74); novembris, 7. sēj., Nr. 11 (75); decembris, 7. sēj., Nr. 12 (76).
- Svešvārdu vārdnīca. Rīga: Liesma, 1978.
- Zeitmanis M. Tiesību normu iztulkošanas un tiesību tālākveidošanas robežšķirtnes problēmas (I),
(II). Likums un Tiesības, 2004. Maijs, 6. sēj., Nr. 5 (57); jūnijs, 6. sēj., Nr. 6 (58).
- Курс советского уголовного права. Часть Общая. Том 1. Уголовный закон. Москва: Наука, 1970.
- Сланьке Г. Аналогия в уголовном праве – действительно ли недопустима? Вектор науки
Тольятинского государственного университета. Серия Юридические науки, 2011, № 4 (7).

Normatīvie akti

Sodu likums. Rīga: Valsts tipogrāfija, 1936.

Latvijas PSR kriminālkodekss. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1962.

Par tiesu varu: Latvijas Republikas likums. Ziņotājs, 1993. 14. janvāris, Nr. 1.

- Krimināllikums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 1998. 8. jūlijs, Nr. 199/200.
- Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 1998. 4. novembris, Nr. 331/332.
- Meža likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2000. 16. marts, Nr. 98/99.
- Administratīvā procesa likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2001. 14. novembris, Nr. 164.
- Kritēriji, pēc kuriem nosakāms apdraudējums vai ievērojams apdraudējums ar likumu aizsargātajām interesēm un tiesībām meža vides saglabāšanā: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2002. 9. maijs, Nr. 80.
- Kriminālprocesa likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2005.
- Grozījumi Krimināllikumā: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2012. 27. decembris, Nr. 202.
- Noteikumi par koku ciršanu ārpus meža: Ministru kabineta 2012. gada 2. maija noteikumi Nr. 309. Latvijas Vēstnesis, 2012. 8. maijs, Nr. 70.
- Noteikumi par koku ciršanu mežā: Ministru kabineta 2012. gada 18. decembra noteikumi Nr. 935. Latvijas Vēstnesis, 2012. 28. decembris, Nr. 203.
- Criminal Code of the Republic of Estonia. Pieejams: <http://www.legislationline.org/download/id/1280/file4d16963509db70c09d23e52cb8dfhtm/preview> [aplūkots 2014. gada 14. jūlijā].
- KPFSR kriminālkodekss. Maskava: PSRS Tieslietu Tautas komisariāta Juridiskā izdevniecība, 1944.
- Lietuvas Republikas kriminālkodekss. No: Krastiņš U., Liholaja V. Salīdzināmās krimināltiesības. Igaunija, Latvija, Lietuva. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2004.
- Šveices kriminālkodekss. No: Krastiņš U., Liholaja V. Salīdzināmās krimināltiesības. Latvija, Austrija, Šveice, Vācija. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2006.
- Уголовный кодекс Российской Федерации. Москва: ЭКСМО, 2011.

Juridiskās prakses materiāli

- Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2011. gada 18. maija lēmums lietā Nr. SKK-180/2011.
- Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2010. gada 28. janvāra lēmums lietā Nr. SKK-10/2010.
- Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2007. gada 24. augusta lēmums lietā Nr. SKK-503/2007.
- Par likumu piemērošanu krimināllietās par koku nelikumīgu (patvaļīgu) ciršanu, meža iznīcināšanu vai bojāšanu: Latvijas Republikas Augstākās tiesas plēnuma 1997. gada 22. decembra lēmums Nr. 6. No: Latvijas Republikas Augstākās tiesas plēnuma lēmumu krājums. Rīga: Latvijas Policijas akadēmija, 2002.

Jānis Maizītis

University of Latvia, Latvia, PhD student / Latvijas Universitāte, Latvija, doktorants

KRIMINĀLPROCESS: ZINĀTNE, KULTŪRA

CRIMINAL PROCEDURE: SCIENCE AND CULTURE

Summary

The author gives a brief overview of trends in the development of criminal justice process steps, tracing them through history – from Ancient Egypt to Ancient Rome, the Middle Ages to modern times. The investigation and court proceedings' order in criminal matters are analyzed within their historical context: against the background of and in correlation with scientific, cultural and artistic achievements of the period in question. As a result of the analysis, the author concludes that the criminal process theory reflects the level of scientific development, as well as social and economic problems faced by a particular society. So, according to the author, although criminal justice process is based on laws, it is dynamic rather than static and always prone to development.

Keywords: historical development of criminal procedure, influence of science and culture, understanding the aim of criminal procedure, options for future development.

Atslēgvārdi: kriminālprocesa vēsturiskā attīstība, zinātnes un kultūras ietekme, kriminālprocesa mērķa izpratne, nākotnes attīstības iespējas.

Autora pārdomas par kriminālprocesu, zinātņi un kultūru saistītas ar vēlmi izteikties par to, cik lielā mērā tie ir savstarpējā mijiedarbībā un kāds ir to raksturs. Autors uzskata, ka minētais konteksts ir svarīgs kriminālprocesam gan kā zinātņei, gan kā mācību priekšmetam universitātēs, gan arī kā likumam. Domāju, ka kriminālprocesu visās tā iespējamās izpausmēs nedrīkst uztvert kā kaut ko nemainīgu, statisku. Konservatīvismam un tradīcijai kriminālprocesā ir vieta tik lielā mērā, kā to deklarē Cilvēktiesību un pamatbrīvību deklarācija,¹ Latvijas Republikas Satversme,² Kriminālprocesa likums.³ Protams, tik ilgi, kamēr kriminālprocesa tiesību avoti netiek grozīti vai pieņemti jauni. Līdzīgi kā citām zinātnēm, kriminālprocesam ir sava vēsture, un viens no virzošajiem vēstures dzinūļiem ir zinātņe. *Kriminālprocess izveidojās un attīstījās līdz ar valsts izveidi un attīstību, un tā saturu un formu noteica attiecīgais valsts vēsturiskais tips, tās sabiedriskā iekārta, kas bija valdošā ekonomiskā un politiskā sistēma attiecīgās valdošās šķiras valstī. Atbilstoši sabiedriski ekonomiskajām formācijām izdala verdzības,*

¹ Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija. Pieejams: www.humanrights.lv/doc/regional/hekkons.htm [aplūkots 2014. gada 20. jūlijā].

² Latvijas Republikas Satversme: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2012.

³ Kriminālprocesa likums: Latvijas Republikas likums. Rīga: AFS, 2013.

feodālo, buržuāzisko un sociālistisko kriminālprocesa vēsturisko tipu ..⁴ Var teikt, ka tas ir diezgan vienkāršots sadalījums, bet, ja jāraksturo gadsimti, – pietiekams. Aktuāls ir jautājums, kādam vēsturiskajam tipam atbilst Kriminālprocesa likumā (turpmāk – KPL) noteiktā kārtība.⁵ Autors atbildi saskata Latvijas Republikas Satversmes 1. pantā, kurā noteikts, ka Latvija ir neatkarīga demokrātiska republika. Savukārt 86. pantā noteikts, ka tiesu var spriest tikai tie orgāni, kuriem šis tiesības piešķir likums, un tikai likumā paredzētajā kārtībā.⁶ Mūsdienu kriminālprocesu var raksturot kā demokrātiskas tiesiskas valsts kriminālprocesu, līdz ar to jau tagad ir papildināms kriminālprocesa vēsturisko tipu iedalījums. Kriminālprocesa līdžā likumdošana pamatos atbilst priekšstatiem un prasībām par demokrātisku, tiesisku republiku. Latvija vienmēr ir bijusi Eiropas daļa, un vēsture nav atdalāma no Eiropas vēstures, tiekšanās pēc pasaulīgām vērtībām. *Katrs laikmets nāk ar savu pasaules redzējumu, ar savām krāsām, vērtībām. Pārmaiņas vienā cilvēciskās esamības jomā – līdzīgi lavīnai – nes pārmaiņas citās. Pasaule gūst jaunu izgaisojumu. Vērtības, kas ilgi atradušās sabiedrības uzmanības centrā, tikušas saistītas ar mūžīgām un nemainīgām, var nogrimt nebūtībā, dodot vietu citām – izceļot jaunus tikumiskos orientierus, jaunas cilvēciskās attiecības.*⁷

Kriminālprocesa mērķa sasniegšana nav iespējama bez izmeklēšanas darbību izdarišanas un pierādījumiem. Saskaņā ar KPL 124. pantu pierādīšana ir kriminālprocesā iesaistītās personas darbība, kas izpaužas kā pierādīšanas priekšmetā ietilpstošo faktu esamības un neesamības pamatošana, izmantojot pierādījumus. Ja domā filosofiskās kategorijas: *Filosofija nodarbojas ar jautājumiem par esamību un neko. Lielākā daļa cilvēku redz tikai šķitumu un domā, ka tā ir patiesība. Filosofija nepakļaujas šķituma pasaulei un, pēc Platona domām, tver nemainīgās un pastāvīgās būtības. Būtību tvērumus ir ceļš uz patiesību.*⁸ KPL mērķa formulējums nav saistīts ar patiesību. Arī kriminālprocesa pamatprincipi nav saistīti ar patiesību. Patiesības pretmeta – nepatiesības – formulējumi ir KPL 151. panta pirmajā daļā – pirms pratināšanas lieciniekam, cietušajam, šajā likumā paredzētajam pārstāvim un kriminālprocesā aizskartās mantas īpašniekam vai likumīgajam valdītājam izskaidro viņa tiesības un pienākumus un brīdina par atbildību par atteikšanos liecināt vai apzināti nepatiesas liecības došanu. Pratināšanās iegūtās liecības ir pierādījumi kriminālprocesā. Tātad kriminālprocesa virzība ir pakārtota ne tikai taisnīgam krimināltiesisko attiecību noregulējumam, bet arī patiesības noskaidrošanai. Jautājums – kādā pakāpē un kādu patiesību ir iespējams noskaidrot kriminālprocesā.

Lielās Patiesības strikti jāšķir no triviālajām patiesībām. Triviālas patiesības piemērs ir apgalvojums, ka debesis ir zilas, ka zeme ir apaļa, ka ūdens sāk vārīties pie 100 °C, ka rokai ir pieci pirksti vai ka cilvēks ir homo sapiens. Triviālas patiesības ir vai nu acīmredzamas, empīriski viegli pierādāmas, vai arī tieši atvedināmas no definīcijas. Triviālu

⁴ *Norway grants*. Pētījums. Krimināltiesības – attīstības tendences Eiropas un nacionālajās tiesībās, attiecības starp I un III pilāru, ieviešanas metožu labākā prakse. 8. lpp. Pieejams: www.tm.gov.lv/Files%2F%20documents_petijumi_kriminaltiesibas2.doc&ei [aplūkots 2014. gada 20. jūlijā].

⁵ Kriminālprocesa likums: Latvijas Republikas likums. Rīga: AFS, 2013.

⁶ Latvijas Republikas Satversme: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2012.

⁷ Kūle M., Kūlis R. *Filosofija*. Rīga: Zvaigzne ABC, 1998, 36. lpp.

⁸ Turpat, 12. lpp.

*patiesību pretmets ir nepatiesība, kļūdainais apgalvojums vai maldi.*⁹ Triviāls (lat. *trivialis* – ‘parasts’) – ļoti vienkāršs, parasts, ikdienišķs; neievērojams.¹⁰ Nav tik vienkārši atbildēt uz jautājumu, kādas patiesības tiek noskaidrotas kriminālprocesā – lielas vai vienkāršas. Tāpēc kriminālprocesuālajai zinātnei ir būtiskākā loma patiesības skaidrojumos, un ir svarīgi apzināties, ar kādām zinātnes iespējām to var paveikt.

*Zinātnē Lielas patiesības var tikt identificētas ar paradigmas (no grieķu val. – modelis, tēls, arī sistēma, angļiski – pattern) jēdzienu, ko ieviesis Tomass Kūns savā zinātnes filozofijai veltītajā grāmatā “Zinātniskās revolūcijas struktūra” (The Structure of Scientific Revolution); mūsdienās tas kļuvis par mīļvārdu gan filozofu, gan dabaszinātnieku sacerējumos. Plašākā nozīmē par laikmeta paradigmu sauc šim laikmetam raksturīgo dominējošo priekšstatu sistēmu. To var attiecināt gan uz zinātņi, gan uz mākslu, literatūru vai arhitektūru.*¹¹ Autors uzskata, ka kriminālprocesuālā likumdošana, kas neizbēgami kriminālprocesā mūsdienās nosaka likumu kā sistēma, tas ir, mērķus, pamatprincipus, sadaļas, nodaļas, pantus, pantu daļas, ir attiecināma uz paradigmu. Kā iespējams un vai vispār nepieciešams mainīt esošas sistēmas, kuras tā vai citādi, bet strādā?

*Paradigmu maiņu – saskaņā ar Tomasu Kūnu – nosaka zinātnisko ideju evolūcija, to revolucionālās izmaiņas laika gaitā. Katru noteiktu zinātnes attīstības posmu veido tam raksturīgo paradigmu kopa. Kādu noteiktu laikmetu zinātnes un kultūras vēsturē var simboliski raksturot ar tajā dominējošo paradigmu – uztveres un domāšanas modeli vai sistēmu. Pagriezienus zinātnes attīstībā parasti saista ar iepriekšējo paradigmu vai modeļu aizstāšanu ar jaunām paradigmām. Šo paradigmu struktūra tad arī nosaka zinātnes attīstības gaitu un īpatnības. Svarīgākās zinātnes attīstības posma paradigmas būtībā ir Lielās Patiesības, un paradigmu maiņa parasti saistās ar šo Lielo Patiesību aizstāšanu ar to pretmetiem, kas arī ir Lielās Patiesības. Un beidzot šo savstarpēji saistīto Patiesību sintēze atkal jaunā – vēl aptverošākā paradigmā veido ar iepriekšējām paradigmām komplementāru pāri.*¹² Nedomāju, ka šobrīd ļoti būtiski būtu jāreformē pastāvošā kriminālprocesuālā kārtība, bet evolūcijas kontekstā, manuprāt, izteiktās domas ir vērts diskutēt, īpaši par patiesību kriminālprocesuālā kontekstā un izpratnē.

Zinātne un tās attīstība nesaraucjami ir bijusi un ir saistīta ar kultūru. Tas ir dažādi raksturojams jēdziens, svešvārds, kas būtībā visā cilvēces vēsturē ir vienotais arī tautas un laikmetus.

Mēs kopjam lietas un prasmes, sabiedriskās normas un vērtības, kopjam noteiktu dzīvesveidu un savu garīgo pasauli. Cilvēka pasaule pastāv tikai tāpēc, ka tā tiek uzturēta un kultivēta. Kultivācija ir visaptveroša cilvēciskās esības pazīme, un kultivācijas rezultāts ir kultūra (jēdziens “kultūra” cēlies no latīņu vārda cultura – apstrādāšana, audzināšana, izglītošana).¹³ Jēdziens “kultūra” iezīmē vienu no mūsdienu filozofijas mezglu punktiem. Kultūru kā cilvēciskās esamības kultivāciju var aplūkot no visdažādākajiem redzes viedokļiem – filozofiskā, socioloģiskā, politiskā un etnogrāfiskā. Nav

⁹ Siliņš E. I. Lielo patiesību meklējumi. Rīga: Jumava, 2002, 17. lpp.

¹⁰ Baldunčiks J., Pokrotņiece K. Svešvārdu vārdnīca. Rīga: Jumava, 2005, 615. lpp.

¹¹ Siliņš E. I. Lielo patiesību meklējumi. Rīga: Jumava, 2002, 17. lpp.

¹² Turpat, 17.–18. lpp.

¹³ Kūle M., Kūlis R. Filosofija. Rīga: Zvaigzne ABC, 1998, 34. lpp.

tādas cilvēciskās esamības jomas, tādas rīcības formas, kurai nevarētu pievienot vārdu "kultūra". Šis vārds līdz ar to pilda cilvēka darbības rezultātu apvienotāja funkciju. Ja tā, tad pilnībā apgūt kultūras vēsturi nozīmētu apzināt visu cilvēces vēsturi, lietu un parādību rašanās un pārmaiņu vēsturi.¹⁴ Interesanti ir arī atskatīties uz kriminālprocesuālo kārtību maiņu no senajiem laikiem sabiedriskās iekārtas, politikas un kultūras kontekstā. Autors uzskata, ka kultūras jēdzienu visos laikmetos var attiecināt arī uz kriminālprocesuālo kārtību. Var taču izteikties arī, piemēram, tā: ir ieviesta kulturāla kriminālprocesuālā kārtība!

Tā, piemēram, Senajā Grieķijā tiesas lietu jebkurā tiesā varēja ierosināt tikai pilngadīgs Atēnu pilsonis, kam nav liegtas tiesības. Par atbildētāju varēja būt jebkura persona. Pēc verga ziņojuma lietu varēja ierosināt tikai tad, ja ziņojums bija par valsts noziegumu. Ja verga ziņojums apstiprinājās, vergam tika dāvāta brīvība un tā īpašniekam tika atliedzināti materiālie zaudējumi verga vērtības apmērā. Valsts procesu varēja sākt jebkurš pilsonis, bet privāto procesu – tikai tieši ieinteresētā persona vai tās pārstāvis. Atšķirība starp valsts procesu un privāto procesu bija arī tā, ka apsūdzētajam, sākot valsts procesu, tas bija jānovēd līdz galam (pretējā gadījumā bija paredzēts naudas sods), taču privāto procesu varēja pārtraukt jebkurā tā stadijā, neizraisot nelabvēlīgas sekas. Seno grieķu tiesiskajā izpratnē jēdzieni par valsts un privāto procesu nebija stingri nošķirti, respektīvi, procesa formas izvēli noteica apsūdzētais, un dažreiz to noteica izdevīgums.¹⁵ Politiskā dzīve Senajā Grieķijā attīstījās spilgti. Var apgalvot, ka grieķi radīja politisko teoriju kā tādu. Valsts un tiesību teorija savā būtībā bija politiska kā valsts un tās tiesību teorija.¹⁶ Senie laiki, bet ar paliekošu autoritāti pasaules attīstībā un vēsturē. Laikā, kad dzīvoja un savas teorijas izstrādāja Platons un Aristotelis, Grieķija atradās vissmagākās pilsoniskās krīzes stāvoklī, kas beidzās ar neatkarības zaudēšanu. Notika nemītīgi kari starp polisām un to koalīcijām, valsts apvērsumi, visdažādākās sazvērestības un sacelšanās. Tiesas bija pārslogotas ar izšķērdēšanas, valsts noziegumu, zagšanas, parādu, savstarpējās apvainošanas u. tml. lietām. Intensīvi darbojās profesionālie ziņu pienesēji sikofanti. Zīmīgi, ka tieši uz nepievilcīgā laikmeta fona Platons un Aristotelis izstrādāja savas valsts un tiesību teorijas – augstākos domas sasniegumus antīkajā pasaulē. Pie kam grieķiem vispār izcils notikums bija pāreja no likumības, kas balstīta uz paražu tiesībām (themis) un kas nav īpaši drošs pamats sabiedriskajai dzīvei (pieļauj plašas manipulācijas un patvaļas iespējas aktīvu politisku pārmaiņu laikā), uz tiesībām, kas balstās uz saskaņotiem un fikšētiem likumiem (themos, nomos) kā sabiedriskās dzīves stabilizējošu faktoru.¹⁷ Būtiska ir zinātnes attīstība. Zinātne Grieķijā radās ne tikai kā noteikts zināšanu apjoms, bet pirmām kārtām kā darbība, ka virzīta uz jaunu zināšanu iegūšanu, ko veic īpaši cilvēki, izmantojot speciālus līdzekļus (teorētiskās un empīriskās metodes, instrumentus, speciālus paņēmienus utt.).¹⁸ Pie tam tikai dažu paaudžu laikā tika gūti vēsturiski paliekoši sasniegumi dažādās zinātnes nozarēs.

¹⁴ Kūle M., Kūlis R. *Filosofija*. Rīga: Zvaigzne ABC, 1998, 35. lpp.

¹⁵ *Norway grants*. Pētījums. Krimināltiesības – attīstības tendences Eiropas un nacionālajās tiesībās, attiecības starp I un III pilāru, ieviešanas metožu labākā prakse. Pieejams: www.tm.gov.lv%2Files%2Flvddocumentspetijumikriminaltiesibas2.doc&ei [aplūkots 2014. gada 20. jūlijā].

¹⁶ Rubenis A. *Senās Grieķijas dzīve un kultūra*. Rīga: Zvaigzne, 1994, 65. lpp.

¹⁷ Turpat, 66. lpp.

¹⁸ Turpat, 98. lpp.

Mākslas izpratne – māksla vistiešākajā mērā ir saistīta ar aktīvo politisko dzīvi. Grieķi mākslas jēdzienā neiekļāva poēziju. *Tas tāpēc, ka poēzija nesaistījās ar viņu priekšstatiem par mākslu kā materiālās ražošanas procesu, amatniecības paveidu, kas balstīts uz zināšanām un likumiem.*¹⁹ Mūsdienu priekšstatiem acīmredzami isti nepieņemama būtu attieksme pret poēziju. *Poēziju turpretim viņi uzskatīja par iedvesmas, nevis mākas rezultātu. Tēlotājmākslā galvenais – māka, poēzijā – iedvesma, un tāpēc tām nav nekā kopīga.*²⁰ Ļoti strikts sadalījums.

Senajā Romā jau ir cita kriminālprocesuālā kārtība un nežēlība mūsdienu izpratnē – kā krimināltiesībās, tā kriminālprocesā. *Savukārt Senajā Romā eksistēja tā saucamā asins atriebība. Monarha periodā visa tiesas vara bija monarha rokās. Tiesas notika publiski, daudzu cilvēku klātbūtnē. Monarhs sodīja tikai brīvos pilsoņus, tiesības sodīt vergu, pat atņemot viņam brīvību, piederēja verga īpašniekam. Apsūdzībai bija privāts raksturs. Bet svarīgās lietās, kas aizskāra sabiedriskās intereses, imperators pats ierosināja apsūdzību un pieprasīja, lai vainīgie tiktu nodoti tiesai. Šajos gadījumos tas bija valsts process.*²¹ Drūms pagātnes atgādinājums par kriminālprocesa kārtību. Ir izteikti strikti apgalvojumi par zinātņi: *Zinātnes kā tādas Romā nebija. Zinātni radīja grieķi IV–II gs. p. m. ē., kuriem bija izcili sasniegumi matemātikā (Eidokss, Eiklīds, Arhimēds), astronomijā (Eidokss, Aristrāhs, Hiparhs), mehānikā (Arhimēds). Romieši šīm kultūras nozarēm nepiegrīza vērību. Arī tīri teorētiskā filozofija romiešiem bija sveša, teorētiskās domāšanas jomā nav neviena romiešu pārstāvja. Viņi izveidoja spēcīgāko armiju pasaulē, lielisku administrāciju, radīja tiesisko zināšanu pamatus, taču nepierādīja nevienu teorēmu.*²² Zinātnes pastāvēšanu gan apstiprina citi apgalvojumi, tikai jautājums ir par to, kas tiek saprasts ar zinātņi. *Romiešu zinātnieks – cilvēks, kas informēts par visiem viedokļiem, ko iepriekšējie autori izteikuši par kādu jautājumu, un kas prot tos izklāstīt labā literārā formā. Zinātnieks romiešu izpratnē ir nevis radošs pētnieks, bet drīzāk rakstnieks enciklopēdists, kas apguvis maksimālo zināšanu kvantumu.*²³ Latīņu vārds *ars* (grieķu (technē)) nozīmēja vienlaicīgi gan zinātņi, gan mākslu. *Romas impērijas domātāji zinātņi sadalīja teorētiskajās (artes doctae) un empīriskajās, ar praksi saistītajās disciplīnās; pie pēdējām piederēja arī māksla, jo tās uzdevums bija apmierināt vajadzību pēc greznības. Praktiskās zinātnes (artes liberales) ir tuvākas īstenībai, un tās nosaka nepieciešamība: medicīna, zemkopība, celtniecība un kara māksla, kuģošanas māksla, tiesības u. c.*²⁴

Verdzības iekārtu nomaina feodālisms. Te gan autors laikmetu iedalījumā vairāk sliecas piekrist vēstures iedalījumam: *Vēsturi tādējādi iedalīja šādi: “senatne”, “viduslaiki”, “jaunie laiki”.*²⁵ Viduslaiki – viens no trijiem lielajiem periodiem vēsturē, vienīgais, kuram ir sākums un beigas. *Senās pasaules pirmsākumi iesniedzas un izzūd laika dziļēs,*

¹⁹ Rubenis A. Senās Grieķijas dzīve un kultūra. Rīga: Zvaigzne, 1994, 73. lpp.

²⁰ Turpat.

²¹ *Norway grants*. Pētījums. Krimināltiesības – attīstības tendences Eiropas un nacionālajās tiesībās, attiecības starp I un III pilāru, ieviešanas metožu labākā prakse. Pieejams: www.tm.gov.lv%2Files-%2Flvdocumentspetijumi/kriminaltiesibas2.doc.&ei [aplūkots 2014. gada 20. jūlijā].

²² Rubenis A. Romas kultūra. Svētdienas Rīts, 1993, 126. lpp.

²³ Turpat, 128. lpp.

²⁴ Rubenis A. Senās Romas dzīve un kultūra. Rīga: Zvaigzne ABC, 1995, 130. lpp.

²⁵ Rubenis A. Viduslaiku dzīve un kultūra. Rīga: Zvaigzne, 1994, 6. lpp.

jaunie laiki turpinās.²⁶ Mainās arī kriminālprocesuālā forma. Galvenā procesa forma feodālajā Francijā bija apsūdzošs process, kura galvenā iezīme – vienāda procedūra un procesuālā kārtība tiesu lietās. Jebkuras tiesas lieta bija publisks strīds starp apvainoto un apvainotāju. Jebkurā gadījumā strīds notiek publiski tiesas priekšā, ievērojot feodālos paradumus. Pusēm bija vienādas tiesības un tās vienādi atbildēja viena otrai un tiesas priekšā. Darbojās princips – notiesājot sods tika piemērots apsūdzētajam, bet attaisnojot sods, kas bija paredzēts apsūdzētajam, tika piemērots apsūdzētajam. Neproti pierādīt apsūdzību, pats esi vainīgs.²⁷ Ārkārtīgi galēja attieksme pret apsūdzētāju: Vārdiem bija izšķiroša loma, jo tiesa savu lēmumu pamatoja tikai uz teikto, kas bija feodālā procesa princips un pastāvēja cauri gadu simtiem.²⁸ Feodālā Vācija, kas vēsturei atstājusi kodeksu “Karolīna”, kas sastāvēja no divām daļām – viena veltīta procesuālajiem jautājumiem, otra krimināltiesību jautājumiem. “Karolīna” formāli neatcēla veco apsūdzējo formu. Daudzos gadījumos tika runāts par krimināllietas ierosināšanu, pamatojoties uz cietušā – apsūdzētāja – sūdzību, par nepieciešamību un pienākumu cietušajam – apsūdzētajam – radīt tādus pašus apstākļus kā apsūdzētajam, pakļaujot arī vienādiem drošības līdzekļiem. Taču vienlaikus ir ideja arī par noziedznieku valstisko meklēšanu. “Karolīna” atzina spīdzināšanu, speciāli izstrādāta bija liecību, spīdzināšanas laikā iegūto pierādījumu novērtēšanu.²⁹ Atkal varam konstatēt, cik pozitīva ir bijusi kriminālprocesa evolūcija. Galu galā mūsdienās spīdzināšanas un pazemošanas aizliegums ir viens no kriminālprocesa pamatprincipiem un salīdzinoši reti tiek pārkāpts. Būtiska ir izziņas nozīme zinātnes un kultūras attīstībā. Mācība par izziņu – gnozeoloģija – rodas tajā laikmetā, kad pasaules aina sāk zaudēt vienotājpamatus, ko dod ticība Dievam, un atklājas sašķelta pasaule. Līdz ar viduslaiku teoloģiskās ainas sabrukumu Dieva garantētās izziņas iespējas izzūd. Pasaule nostājas cilvēkam pretī kā bezgalīga, mulsinoša, pat sveša. Pamazām attīstās zinātne, kuras mērķis ir padarīt šo atsvešināto pasauli atkal saprotamu. Kultūrā notiek liela pārvirze, atzīstot, ka arī zinātnieks var spriest par pasauli un viņam tās norišu izpratnē pienākas pat lielāka loma nekā mācītājam. Raksturīgi, ka zinātne pamazām pārņem savā kompetencē ne tikai materiālās pasaules skaidrojumu (to dara fizika, ķīmija, bioloģija u. c.), bet arī garīgās dzīves izpratni (par to liecina psiholoģijas, socioloģijas, kultūras zinātņu rašanās).³⁰ Domāju, ka mūsdienu kriminālprocesa zinātnes izziņas procesa un pētījumu iespējas tam ir apstiprinājums. Izziņa kā noteikts prāta sastinguma stāvoklis ir saistīta ar piepūli, risku, neziņu. Izziņā cilvēks uzņemas pilnīgu atbildību uz sevi, jo viņš ir tā unikālā būtne pasaulē, kura pēc zināšanām tiecas saskaņā ar savu gribu. Zināšanas ir jāiegūst, jo tās neatklājas tieši – kā atklāsmes patiesības. Zināšanu ieguve prasa spēku un gribu, tās nav dotas, bet ir jāizcīna.³¹ Te autors saskata paralēles ar pirmstiesas izmeklēšanas procesu un lietas iztiesāšanu tiesā mūsdienu kriminālprocesā. Pie kam ne tikai attiecībā uz procesa virzītāju, bet visām kriminālprocesā

²⁶ Rubenis A. Viduslaiku dzīve un kultūra. Rīga: Zvaigzne, 1994, 6. lpp.

²⁷ Norway grants. Pētījums. Krimināltiesības – attīstības tendences Eiropas un nacionālās tiesībās, attiecības starp I un III pilāru, ieviešanas metožu labākā prakse. 10. lpp. Pieejams: www.tm.gov.lv%2Files%2Flvdocumentspetijumi/kriminaltiesibas2.doc&ei [aplūkots 2014. gada 20. jūlijā].

²⁸ Turpat, 11. lpp.

²⁹ Turpat.

³⁰ Kūla M., Kūlis R. Filosofija. Rīga: Zvaigzne ABC. 1998, 536.–537. lpp.

³¹ Turpat, 537. lpp.

iesaisītām personām. Zinātnes, kultūras un sabiedrības evolūcija pietuvina arī kriminālprocesu jaunākiem laikiem. *Cinoties ar feodālās iekārtas inkvizīcijas procesu, kas apsūdzēto nostādīja beztiesiskā stāvoklī, buržuāzijas ideologi savās procesuālajās teorijās apstiprināja personības brīvību un pušu līdztiesību procesā ar valsti – apsūdzētāju.*³² *Izdodot 1808. gada Kriminālprocesuālo kodeksu (Francija), iztiesāšanas stadija tika veidota kā atklāta sacikstes starp formāli līdzvērtīgiem – prokuroru kā valsts apsūdzētāju, un apsūdzēto, kas izmantoja aizstāvja palīdzību. Šāda iztiesāšanas stadija uzbūve ļāva franču procesuālistiem pasludināt kriminālprocesu kā apsūdzētā tiesību garantiju sistēmu pret visu vareno valsti.*³³ *Jau būtiskāka tiesību aizsardzība, kas savu nodrošinājumu sasniegusi mūsdienās. Tipiska kriminālprocesa forma buržuāziskajā sabiedrībā bija sacikstes forma. Šim procesam bija raksturīgs atklātums, mutiskums un tiesiskums, kam kopā bija jānodrošina tiesai noskaidrot reālo patiesību. Procesu raksturoja arī publiskums jeb oficiālums, kas atvēra plašu ceļu noziedznieku vajāšanai un vajāšanas izbeigšanai vai neuzsākšanai, kas savukārt savu izpausmi radīja principa par “mērķtiecību” iedibināšanā un aizstāvēšanā, līdz ar to vedot virzienā uz likumības neievērošanu un cilvēka tiesību pārkāpšanu.*³⁴ *Arī šis ir būtisku principu iezīmes mūsdienu kriminālprocesos. Kā redzams, pētījumā tiek lietots jēdziens “reālā patiesība”.*

Gadsimtiem ilgā cilvēces vēsture ir bijusi traģiska un nežēlīga. To veicinājusi arī attiecīgajā laika posmā noteiktā kriminālprocesuālā kārtība. Cilvēces evolūciju ir veicinājusi zinātne un kultūra. Vēsture apliecina, ka pietiekami daudzi zinātnes, mākslas un kultūras sasniegumi ir palikuši nepārspēti, ģeniāli, neatkārtojami sasniegumi. Tas viss ir bijis iespējams tādēļ, ka nepārtraukti ir turpinājies pasaules izziņāšanas process, kriminālprocesuālā kārtība nav izņēmums. Autors iesāka rakstu ar dažādu domātāju un teoriju attieksmi pret patiesību. Vietā ir atgādināt, ka padomju laika kriminālprocesā it kā tika skaidrota patiesība. Retoriski var jautāt, kā totalitāras iekārtas apstākļos ar ļoti būtiskiem vārda brīvības un citiem ierobežojumiem vispār tas ir iespējams? Līdz kriminālprocesa reformai Latvijā objektīvās patiesības noskaidrošana bija likuma prasība. Latvijas Kriminālprocesa kodeksa 19. panta pirmajā daļā bija saglabājušies formulējumi, ka tiesai, prokuroram un izziņas izdarītājam ir pienākums pilnīgi, vispusīgi un objektīvi izmeklēt lietas apstākļus un atbilstoši objektīvai patiesībai noskaidrot noziedzīga nodarījuma esamību un to, kas vainīgs noziedzīga nodarījuma izdarīšanā.³⁵ Latviešu valodā patiesības sinonīms ir taisnība, tiesa (tas ir tiesa).³⁶ KPL 1. pantā norādīts, ka viens no kriminālprocesa mērķiem ir krimināltiesisko attiecību taisnīgs noregulējums. Taisnīgs – tas ir taisns (taisns tiesnesis), taisnprātīgs, taisnīgs, godīgs.³⁷ Sinonīmu attiecināšana uz proce-

³² *Norway grants.* Pētījums. Krimināltiesības – attīstības tendences Eiropas un nacionālajās tiesībās, attiecības starp I un III pilāru, ieviešanas metožu labākā prakse. 11. lpp. Pieejams: www.tm.gov.lv%2Files%2Flvdocumentspetijumi%20kriminaltiesibas2.doc&ei [aplūkots 2014. gada 20. jūlijā].

³³ Turpat, 11. lpp.

³⁴ Turpat.

³⁵ Latvijas Kriminālprocesa kodekss. Pieejams: www.likumi.lv/doc.php?id=90371 [aplūkots 2014. gada 21. jūlijā].

³⁶ Grinberga E., Kalnciems O., Lukstiņš G., Ozols J., Pārube A., Rauhvarģers E. Latviešu valodas sinonīmu vārdnīca. Rīga: Avots, 2002, 288. lpp.

³⁷ Turpat, 421. lpp.

siem, tai skaitā kriminālprocesu, var būt kļūdaina, tāpēc svarīga ir jēdzienu izpratne, ko nevar sniegt likuma normas, bet var skaidrot, sniegt un virzīt zinātne; attiecībā uz kriminālprocesu – kriminālprocesa zinātne, mijiedarbojoties ar citu zinātņu sasniegumiem. Ļoti daudz kriminālprocesa reformā Latvijā ir paveikts, grozot likumu, vērtējot praksi. Visa cilvēces vēsture, arī kriminālprocesa vēsture, apliecina: tikai apzinoties, ka ir nepieciešama izpēte, izzināšana, var pilnveidot arī kriminālprocesuālo kārtību, ilgākā laika posmā – to mainīt saistībā ar to, kā pasaule mainās visapkārt, īpaši jau dažādo tehnisko tehnoloģiju jomā. Būtībā uzskatu, ka tas ir neizbēgams process, kurš ir jāapzinās un kurā tiem, kas interesējas par zinātņi, ir jāpiedalās. Domāju, ka neviens nebūs gatavs oponent, ka kriminālprocesā netiek skaidroti patiesie noziedzīga nodarījuma izdarīšanas apstākļi: kurš patiesībā ir izdarījis noziedzīgu nodarījumu, kādi patiesie materiālie zaudējumi ir nodarīti noziedzīga nodarījuma izdarīšanas rezultātā, kādas patiesās sekas ir iestājušās. Nepiekrītu, ka iespējams kriminālprocesā noskaidrot objektīvo patiesību. Bet kādu? Autors uzskata, ka pēc būtības patiesību kriminālprocesā formulēt likumā nav vienkārši. Pietiekami daudz ir iztulkošanas iespēju, kas var traucēt patiesības noskaidrošanu. Kā vienu no iespējām autors piedāvā kriminālprocesa zinātnē attīstīt uzskatus un viedokļus, ka ir jābūt apziņai un pienākumam veikt kriminālprocesu tā, lai jebkurš tā rezultāts būtu tuvināšanās patiesībai. Pēc iespējas tuvāk tam, kas un kā patiesībā ir noticis. Otra iespēja, līdzīgi kā kriminālprocesa mērķi ir atspoguļots krimināltiesisko attiecību taisnīgs noregulējums, ir formulēt patiesību. Abas iespējas ir reālas.

Kopsavilkums

Kriminālprocesa likums ir attiecināms uz demokrātiskas tiesiskas valsts kriminālprocesa tipu.

Kriminālprocesa kā cilvēktiesības un pamatbrīvības respektējošas kārtības vēsturiskā evolūcija ir bijusi iespējama, pateicoties zinātnes un kultūras mijiedarbībai ar kriminālprocesuālo kārtību.

Visa iepriekšējā vēsture liecina, ka kriminālprocesuālā kārtība ir salīdzinoši nemainīga, bet ilgtermiņā tā tiek pietiekami kardināli mainīta.

Kriminālprocesa zinātnē nepieciešams attīstīt viedokļus un diskusiju par patiesības noskaidrošanu kriminālprocesā, tuvināšanos tai. Ar šādu attieksmi autors piedāvā jaunu KPL 1. panta formulējumu:

Kriminālprocesa likuma mērķis

Kriminālprocesa likuma mērķis, skaidrojot patiesību, ir noteikt tādu kriminālprocesa kārtību, kas nodrošina efektīvu Krimināllikuma normu piemērošanu un krimināltiesisko attiecību taisnīgu noregulējumu bez neattaisnotas iejaukšanās personas dzīvē.

BIBLIOGRĀFIJA**Monogrāfijas, grāmatas**

Baldunčiks J. Pokrotiece K. Svešvārdu vārdnīca. Rīga: Avots, 2002.

Grinberga E., Kalnciems O., Lukstiņš G., Ozols J., Pārupe A., Rauhvargers E. Latviešu valodas sinonīmu vārdnīca. Rīga: Avots, 2002.

Kūle M., Kūlis R. Filosofija. Rīga: Zvaigzne ABC, 1998.

Rubenis A. Romas kultūra. Svētdienas rīts, 1993.

Rubenis A. Senās Grieķijas dzīve un kultūra. Rīga: Zvaigzne, 1994.

Rubenis A. Senās Romas dzīve un kultūra. Rīga: Zvaigzne ABC, 1995.

Rubenis A. Viduslaiku dzīve un kultūra. Rīga: Zvaigzne, 1994.

Siliņš E. I. Lielo patiesību meklējumi. Rīga: Jumava, 2002.

Normatīvie akti

Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija. Pieejams: www.humanrights.lv/doc/regional/hekkons.htm.

Latvijas Republikas Satversme: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2012.

Kriminālprocesa likums: Latvijas Republikas likums. 01.10.2005. Rīga: AFS, 2013.

Grozījumi Latvijas Kriminālprocesa kodeksā. Zaudējis spēku 01.10.2005. Pieejams: www.likumi.lv/doc.php?id=84955

Interneta resursi

Norway grants. Liholaja V., Bērziņa B., Mekons K., Rupeiks J., Zalužinska L. Pētījums. Krimināltiesības – attīstības tendences Eiropas un nacionālajās tiesībās, attiecības starp I un III pilāru, ieviešanas metožu labākā prakse. Pieejams: [www.tm.gov.lv%2Files%2Flvdocuments petijumikriminaltiesibas2.doc&ei](http://www.tm.gov.lv%2Files%2Flvdocuments%20petijumikriminaltiesibas2.doc&ei).

Jekaterina Makurina, *Mg. iur.*

University of Latvia, Latvia, PhD student / Latvijas Universitāte, Latvija, doktorante

NOZIEDZĪGI IEGŪTAS MANTAS ARESTA ĪPATNĪBAS UN AKTUĀLĀ PROBLEMĀTIKA

PECULIARITIES AND RELEVANT ISSUES REGARDING SEIZING ILLEGALLY OBTAINED PROPERTY

Summary

Notwithstanding the fact that the Criminal Procedure Law entered into force almost a decade ago, the institutions of illegally obtained property and of seizing illegally obtained property need to be improved. No consensus exists in the community of lawyers regarding what the terms 'property', 'illegally obtained property' denotes, and what kind of property should be subject to seizure; however, the lack of common approach can lead to serious violations of human rights. The aim of the article is to examine the legal nature of the respective institutions of law, interaction between their legal regulations and to provide a reasoned solution to the problem.

Keywords: property, illegally obtained property, seizing property.

Atslēgvārdi: manta, noziedzīgi iegūta manta, aresta uzlikšana mantai.

Latvijas Republikas Satversmes¹ 105. pants noteic, ka ikvienam ir tiesības uz īpašumu. Īpašumu nedrīkst izmantot pretēji sabiedrības interesēm. Īpašuma tiesības var ierobežot vienīgi saskaņā ar likumu. Gan Kriminālprocesa likuma² 27. nodaļa *Rīcība ar noziedzīgi iegūtu mantu*, gan 28. nodaļa *Mantisko jautājumu risinājuma nodrošināšana* regulē tieši šādus īpašuma tiesību ierobežošanas izņēmuma veidus, kuru tiesiskais regulējums tikai pirmšķietami rada maldīgu priekšstatu par to, ka minētie tiesību institūti ir pilnīgi, pašpietiekami un savstarpēji saskaņoti.

Mantiskie jautājumi kriminālprocesā nekad nav zaudējuši savu aktualitāti, jo reti kurā kriminālprocesā netiek skartas kādas personas īpašuma tiesības. Tikmēr starpdisciplināro juridisko jautājumu risināšana praktiķu vidū parasti izraisa ja ne paniskas bailes, tad vismaz īpašu piesardzību, jo mantiskie jautājumi kriminālprocesā aptver vismaz divas tiesību nozares. Kaut arī gan kriminālprocesu, gan civilprocesu vieno publisko tiesību spēks, to tiesiskais regulējums atšķiras, sākot ar katrai nozarei raksturīgajiem tiesību principiem un beidzot ar procesuālo tiesību normu iztulkošanas un tālākveidošanās metodēm.³

¹ Latvijas Republikas Satversme: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 1993. 1. jūlijs, Nr. 43.

² Kriminālprocesa likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2005. 11. maijs, Nr. 74 (3232).

³ Makurina J. Mantas arests – vai tiešām šķērslis piedziņas vērsšanai uz nekustamo īpašumu? Administratīvā un Kriminālā Justīcija, 2013. Nr. 4 (65), 20. lpp.

Kriminālprocesa likuma 361. panta pirmā daļa paredz iespēju uzlikt arestu noziedzīgi iegūtai mantai. Tomēr katrs no iepriekš minētajiem tiesību institūtiem *per se* ierobežo personas īpašuma tiesības, un noziedzīgi iegūtas mantas un aresta uzlikšanas mantai pārklšanās rezultātā bieži vien izveidojas pat procesa virzītājam neizprotama juridiskā konstrukcija, kuras saturs nav izdibināms bez īpašas iedziļināšanās vairākos normatīvajos aktos.

Gan teorijā, gan praksē pastāv virkne jautājumu attiecībā uz šo divu tiesību institūtu mijiedarbību, turklāt šo jautājumu risināšanā juridiskajā literatūrā gadiem ilgi nav vienveidības. Viena no ilgstošākajām un sensitīvākajām diskusijām ir par to, kāda manta no tiesību teorijas viedokļa vispār būtu pakļaujama arestam.

Noziedzīgi iegūtas mantas izpratne Kriminālprocesa likuma 361. panta tvērumā

Saskaņā ar Kriminālprocesa likuma 361. panta pirmās daļas priekšrakstiem arestu var uzlikt noziedzīgi iegūtai mantai. Taču, pirms pievērsties divu atšķirīgu tiesību institūtu savstarpējai mijiedarbībai un ar to saistītām īpatnībām, būtu lietderīgi noskaidrot viena konkrēta elementa – jēdziena “manta” – juridisko dabu. Tieši šī jēdziena savdabīga interpretācija pašreiz tiek atzīta par problēmas stūrakmeni un izraisa lielākās diskusijas vairāku tiesību speciālistu aprindās.

Jēdzienu “manta” un “noziedzīgi iegūta manta” korelācija Kriminālprocesa likumā

Kriminālprocesa likumā mantas jēdziena legālā definīcija nav sniegta. Vienlaikus nav pamata uzskatīt, ka praksē pastāv ārkārtīga nepieciešamība tās izveidei un implan-tēšanai apskatāmajā normatīvajā aktā, jo tie elementi, kas varētu veidot mantas izpratni kriminālprocesuālajās tiesībās, jau ir iekļauti citos tiesību avotos, līdz ar to šo elementu dublēšana nebūtu uzskatāma par lietderīgu.

Vairāki tiesību akti, tostarp Civillikums,⁴ Noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas un terorisma finansēšanas novēršanas likums⁵ *et caetera*, presumē, ka manta ir dažāda veida lietas. Kaut arī jaunākajā juridiskajā literatūrā⁶ ir izteikti diametrāli pretēji viedokļi attiecībā uz jēdziena “manta” izpratni, vēsturiskie avoti⁷ konsekventi norāda uz vairāku juristu vienotu nostāju, ka par īpašuma tiesību objektu var būt tikai un vienīgi ķermeniskas lietas.

Detalizētāks minētās tēzes pamatojums ir atsevišķas diskusijas vērts jautājums, taču konkrētās problēmas kontekstā ir uzsverams, ka bezķermeniskas lietas nevar at- rasties personas īpašumā. Pēc vispārējās tiesību teorijas un Latvijas tiesību sistēmas

⁴ Civillikums: Latvijas Republikas likums. Valdības Vēstnesis, 1937. 24. februāris, Nr. 44.

⁵ Noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas un terorisma finansēšanas novēršanas likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2008. 30. jūlijs, Nr. 116 (3900).

⁶ Sk., piem.: Grūtups A., Kalniņš E., Rozenfelds J. Lietu tiesības. Ceturtais labotais, papildinātais izdevums. Rīga: Zvaigzne ABC, 2011, 9.–10. lpp.

⁷ Sk., piem.: Jubass O. Jaunais Civillikums. Latgales Vēstnesis, 1937. 21. jūlijs, Nr. 81, 2. lpp.

vadlīnijām tikai ķermeniskas lietas var tikt pielīdzinātas mantai gan jēdziena plašākā, gan arī šaurākā nozīmē, līdz ar to tikai kustamas un nekustamas lietas ir iespējams atzīt par noziedzīgi iegūtu mantu un pakļaut tās arestam.

Mantas jēdzienam publiskajās tiesībās visai droši var piešķirt paradoksālas parādības statusu tā nenoteiktības un dažādu interpretācijas iespēju dēļ. Tikpat neskaidra ir arī noziedzīgi iegūtās mantas definējuma izpratne, kaut arī Kriminālprocesa likuma 355. pantā ir ietvertas noziedzīgi iegūtās mantas pazīmes jeb kritēriji.⁸ Tā saskaņā ar Kriminālprocesa likuma 355. panta pirmo daļu manta ir atzīstama par noziedzīgi iegūtu, ja personas īpašumā vai valdījumā tā tieši vai netieši nonākusi noziedzīga nodarījuma rezultātā.

Ir diskutējams jautājums par to, vai procesuālajam likumam nevainīguma prezumpcijas kontekstā vispār vajadzētu noteikt, kas ir noziedzīgi iegūta manta un kas ar to darāms.⁹ Lai arī gandrīz visu valstu likumos ir sastopamas tiesību normas, kas paredz iespēju izņemt un konfiscēt mantu, kas nepastarpināti iegūta noziedzīga nodarījuma rezultātā, noziedzīgi iegūtās mantas skaidrojums citās valstīs biežāk tomēr sniedz materiālo tiesību normas, kas ir krimināllikumi vai sodu likumi.¹⁰

Ir būtiski norādīt, ka konkrētajā gadījumā manta, kuru paredzēts atdot valsts institūcijai, vispār netiks analizēta, jo tā ir tāda manta (lieta), uz kuru privātpersonai ir liegta iespēja nodibināt subjektīvās privāttiesības. Minētā iemesla dēļ šāda manta var tikt atzīta par noziedzīgi iegūtu, taču tā nevar nodrošināt mantisko jautājumu risinājumu kriminālprocesā, tai nepastāv leģitīma iespēja uzlikt arestu, jo šādas lietas atbilstoši Kriminālprocesa likuma 357. panta otrās daļas priekšrakstiem ir jāizņem un jānodod kompetentai institūcijai.¹¹ Gadījumā, ja cietušajam ir radušās jebkāda veida mantiskās pretenzijas šīs mantas sakarā, tās apmierināmas, atlīdzinot cietušajam naudas summu mantas ekvivalentā.

Turpinot par to, kāda manta kā noziedzīgi iegūta, no tiesību teorijas viedokļa, būtu pakļaujama arestam, lietderīgi būtu nedaudz ieskatīties arī mantas aresta jeb juridiski korekti – aresta uzlikšanas mantai juridiskajā konstrukcijā.

Aresta uzlikšana mantai: vispārīgs raksturojums

Aresta uzlikšana mantai regulēta KPL 28. nodaļā *Mantisko jautājumu risinājuma nodrošināšana*, taču nedz šajā likumā, nedz citos normatīvajos aktos apskatāmā tiesību institūta vienota legālā definīcija nav sniegta.¹² Dažās latviešu valodas vai juridisko

⁸ Kūtris G. Noziedzīgi iegūta manta: tiesiskais regulējums un problemātika. Jurista Vārds, 2007. 17. aprīlis, Nr. 16 (469).

⁹ Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. Pārmaiņu laiks kriminālprocesā. Jurista Vārds, 2006. 21. februāris, Nr. 8 (411).

¹⁰ Kūtris G. Noziedzīgi iegūta manta: tiesiskais regulējums un problemātika. Jurista Vārds, 2007. 17. aprīlis, Nr. 16 (469).

¹¹ Kolomijceva J. Par Kriminālprocesa likuma 59. nodaļas procesu par noziedzīgi iegūtu mantu un dažām ar to saistītajām problēmām. Jurista Vārds, 2014. 23. aprīlis. Pieejams: <http://www.juristavards.lv/eseja/264296-par-kriminalprocesa-likuma-59nodalas-procesu-par-noziedzigi-iegutu-mantu-un-dazam-ar-to-saistitajam-problemam/> [aplūkots 2014. gada 27. jūlijā].

¹² Lapina J. Aresta uzlikšana mantai. Jurista Vārds, 2011. 9. augusts, Nr. 32 (679).

terminu vārdnīcās gan ir sastopami aresta uzlikšanas mantai jeb mantas aresta atšķirīgi definējumi,¹³ taču tajos iekļautās pazīmes neatklāj arestējamās “mantas” institūta būtību un lielākoties vispār konceptuāli ir pretrunā KPL norādītajai aresta uzlikšanas mantai juridiskajai dabai un izpausmei.

Teorētiski pastāv iespēja izsecināt aresta uzlikšanas mantai definīciju no minētā tiesību institūta pazīmēm, mērķiem un pamatelementiem, kuri, vērtējot tos kopsakarā, ļautu secināt, ka aresta uzlikšana mantai ir viens no procesuālo piespiedu līdzekļu veidiem, ar kura palīdzību tiek nodrošināta galīgā nolēmuma izpilde krimināllietā par naudas summas piedziņu vai īpašuma tiesību pāreju.¹⁴

Viedoklis par to, ka arestam var pakļaut pilnīgi jebkādu mantisko labumu, juristu aprindās ir visai izplatīts, taču pilnīgi aplams. Ir jāatzīst, ka Kriminālprocesa likuma 361. pantā nav sastopams izsmēlošs uzskaitījums, kāda tieši veida manta potenciāli var tikt arestēta, akcentējot nevis mantas raksturojumu, bet personas, kuru piederošajai mantai ir pieļaujams uzlikt arestu. Taču no tā nekādā gadījumā nav izdarāms secinājums, ka procesa virzītājam nav nepieciešams iedziļināties, vai tas mantiskais labums, kuru viņš izvēlēties par aresta objektu, ietilpst vai neietilpst juridiskajā konstrukcijā ar nosaukumu “manta”.

Normatīvo aktu un tajā ietilpstošo tiesību normu izveidošana ir specifisks, sarežģīts un laikietilpīgs process, kurā vispārējā satura nostādnes un uzvedības noteikumi tiek noformulēti un izklāstīti rakstveidā. Neņemot vērā plaši attīstīto tendenci vairākus tiesību institūtus izteikt atklātā juridiskā jēdziena formā, vairāku gadu garumā ir iestrādātas vadlīnijas šo ģenerālklausulu interpretēšanā. Ir jāatzīst, ka praksē tiesību piemērotājs jēdzienu “manta” bieži vien interpretē pretēji likuma garam, taču tas var būt par pamatu interpretācijas vadlīniju pilnveidošanai, nevis pašas juridiskās konstrukcijas aizstāšanai.

Vadoties no prezumpcijas, ka vienā tiesību sistēmā vienam un tam pašam jēdzienam nevajadzētu tikt interpretētam atšķirīgi, ja vien likumdevējs to īpaši nav atrunājis, prezumējams, ka aresta uzlikšanas mantai jautājumos būtu piemērojama jau iepriekš sniegtā jēdziena “manta” vispārīgā iztulkošana, kas sistēmiski un teleoloģiski sasaucas ar Civillikumā un Noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas un terorisma finansēšanas novēršanas likumā nodibināto mantas jēdziena koncepciju.

Manta, kura nevar tikt pakļauta arestam

Kā jau norādīts iepriekš, saskaņā ar Civillikuma un Noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas un terorisma finansēšanas novēršanas likuma nosacījumiem manta ir

¹³ Sk., piem.: Latviešu valodas vārdnīca. 30 000 pamatvārdu un to skaidrojumu. D. Guļevskas vispārīgā redakcijā. Rīga: Avots, 2006, 92. lpp.; Jakubaņecs V. Juridiski terminoloģiskā skaidrojošā vārdnīca. Ceturtais paplašinātais un papildinātais izdevums. Rīga: P & K, 2005, 27. lpp.; Meikališa Ā., Strada K. Kriminālprocesuālo terminu skaidrojošā vārdnīca. Otrais labotais un papildinātais izdevums. b/v.: RaKa, 2000, 43. lpp.

¹⁴ Makurina J. Mantas arests – vai tiešām šķērslis piedziņas vēšanai uz nekustamo īpašumu? Administratīvā un Kriminālā Justīcija, 2013. Nr. 4 (65), 20. lpp.

lieta, bet par īpašuma tiesību objektu tiesībās, it īpaši kriminālprocesuālajās tiesībās, var būt tikai ķermeniskā lieta. No minētā izriet, ka arestam var tikt pakļauta tikai ķermeniskā lieta, nevis īpašums tā plašākā nozīmē, kas ietver sevī arī tiesību uz lietu jeb bezķermenisku lietu, piemēram, servitūtu.

Ir būtiski norādīt, ka ne jebkura manta, kas formāli atbilst minētajiem mantas jēdziena kritērijiem un var tikt atzīta par noziedzīgi iegūtu mantu, *a priori* atzīstama par pakļaujamu arestam. Tā, piemēram, nekādā gadījumā nav pieļaujams arestēt tādu noziedzīgi iegūtu mantu, kas minēta Kriminālprocesa likuma 357. panta otrajā daļā, jeb mantu, kuras apgrozība ir aizliegta ar likumu un kura līdz ar to personas valdījumā atrodas nelikumīgi, nolūkā nodrošināt galīgā nolēmuma izpildi krimināllietā par naudas summas piedziņu vai īpašuma tiesību pāreju.

Šādā konteksta nopietni apsverams jautājums par to, vai ir pieļaujams uzlikt arestu, piemēram, kapitāla daļām un nekustamā īpašuma domājamām daļām. Lai cik šī tēze neizklausītos *ad absurdum*, bet Latvijā jau ir vismaz viens precedents, kad vispārpieņemtā aresta uzlikšanas mantai prakse atzīta par antikonstitucionālu.

Tā vēl pirms dažiem gadiem aresta atzīme visai leģitīmi *de facto* un *de jure* varēja izpausties aizliegumā izmantot personai piederošās balsstiesības. Tikai ar galvenā valsts notāra 2010. gada 21. oktobra lēmumu¹⁵ noteikts, ka galvenais mantas aresta mērķis ir saglabāt personai piederošo mantu tādā stāvoklī, kādā tā bijusi aresta uzlikšanas brīdī (*status quo*), nevis neatgriezeniski atņemt personai tiesības balsot kādā konkrētā jautājumā, kā rezultātā līdzšinējā nostādne attiecībā uz mantas aresta saturu sāka mainīties.

Taču arī uzņēmuma kapitāla daļas, vadoties no iepriekš sniegtās interpretācijas, nevar būt attiecināms uz "mantu" nedz tiesību teorijas, nedz kriminālprocesuālo tiesību normu izpratnē, jo kapitāla daļa ir dalībnieka ieguldītā kapitāla vērtība, kura nosaka šīs daļas īpašnieka dalības apjomu sabiedrībā un tiek izsniegta īpašniekam sertifikāta veidā. Daļa dod dalībniekam tiesības balsot, piedalīties sabiedrības pārvaldē, peļņas sadalē un sabiedrības mantas sadalē likvidācijas gadījumā,¹⁶ un tas norāda, ka tā ir tikai un vienīgi tiesība ar mantisko segumu, nevis manta, kas var būt tikai ķermeniska lieta.

Analoga situācija saskatāma arī attiecībā uz nekustamā īpašuma domājamo daļu, kas atbilstoši Civillikuma 1067. panta pirmās daļas noteikumiem ir vienīgi tiesība uz mantu. Viss minētais nebūt nenorāda uz vēlmi pasargāt mantiskos labumus no kriminālprocesuālajām pretenzijām un attaisnot to prettiesisku nonākšanu kādas personas īpašumā, taču ar šo tēzi ir aizsākama diskusija par valsti pastāvošās terminoloģijas sakārtošanu un vienveidīgu īpašumtiesību ierobežojošo līdzekļu piemērošanu.

Attiecībā un nekustamā īpašuma domājamām daļām atsevišķi piebilstams, ka nekādā veidā nedrīkst pieļaut situāciju, kurā minētā mantiskā labuma (tiesības) īpašnieks ir nostādīts labākā stāvoklī nekā īpašnieks, kam pieder pilnībā viss nekustamais īpašums. Lai izvairītos no gadījumiem, kad persona apzināti dalīs sev piederošo nekustamo īpašumu, lai pasargātu sev piederošo mantu no aresta, būtu ieteicams izteikt Kriminālprocesa likuma 361. panta pirmo prim daļu šādā redakcijā: *Arestu var uzlikt*

¹⁵ Galvenā valsts notāra 2010. gada 21. oktobra lēmums Nr. 1-5/158.

¹⁶ Eiropas Savienības terminu vārdnīca. Rīga: UNDP, 2004.

mantai, arī finanšu līdzekļiem, noziedzīgi iegūtās mantas vērtībā, noziedzīgi iegūtās mantas izmantošanas rezultātā gūtajiem augļiem, kā arī nekustamā īpašuma domājamām daļām.

Noziedzīgi iegūtās mantas arests

Jau vairākkārt citētajā Kriminālprocesa likuma 361. pantā pastiprināta uzmanība ir pievēršama vārdkopai “noziedzīgi iegūtā manta” jeb precizāk – brīdim, ar kuru manta šādu statusu iegūst.

Saskaņā ar Kriminālprocesa likuma 356. pantu mantu par noziedzīgi iegūtu var atzīt ar spēkā stājušos tiesas nolēmumu vai prokurora lēmumu par kriminālprocesa pabeigšanu. Pirmstiesas kriminālprocesa laikā mantu par noziedzīgi iegūtu var atzīt arī ar rajona (pilsētas) tiesas lēmumu šā likuma 59. nodaļā noteiktajā kārtībā, ja procesa virzītājam ir pietiekami pierādījumi, kas nerada šaubas par mantas noziedzīgo izcelsmi vai mantas saistību ar noziedzīgu nodarījumu; ar procesa virzītāja lēmumu, ja pirmstiesas kriminālprocesa laikā pie aizdomās turētā, apsūdzētā vai trešās personas ir atrasta un izņemta manta, attiecībā uz kuru tās īpašnieks vai likumīgais valdītājs iepriekš bija pieteicis mantas zudumu un pēc tās atrašanas, novēršot saprātīgas šaubas, pierādījis savas tiesības.

Tātad par noziedzīgi iegūtu manta kļūst tikai ar kāda nolēmuma pieņemšanas jeb spēkā stāšanās brīdi, kad, cita starpā, ir izlemjams arī jautājums par šīs mantas atdošanu, konfiscēšanu vai realizēšanu. Vadoties no tā, ka mantas aresta vispārīgais mērķis ir nodrošināt galīgā nolēmuma izpildi krimināllietā par naudas summas piedziņu vai īpašuma tiesību pāreju, tad ārpus loģikas paliek likumā paredzētā iespēja piemērot mantas arestu pēc tam, kad manta jau ir atzīta par noziedzīgi iegūtu.

Procesuālo piespiedu līdzekli stratēģiski pareizi būtu piemērot līdz brīdim, kad nolēmumu ir nepieciešams izpildīt, līdz ar to arī līdz brīdim, kad manta tiek atzīta par noziedzīgi iegūtu. Prakse pierāda, ka pašlaik Kriminālprocesa likuma 361. panta pirmās daļas leģitīmais mērķis tiek sasniegts, arestējot mantu kā ar kriminālprocesu saistītu, taču šāda pieeja nevar tikt atzīta par konstruktīvu. Šī problēma tiktu veiksmīgi atrisināta, aizstājot Kriminālprocesa likuma 361. panta pirmajā daļā paredzēto noziedzīgi iegūtu mantu ar potenciāli noziedzīgi iegūtu mantu.

Noziedzīgi iegūtās mantas aresta atzīmes prioritāte pret ķīlu

Kriminālprocesa likuma 361. panta septītā daļa noteic: ja attiecībā uz mantu, pirms tai uzlikts arests, ir reģistrēta hipotekārā vai cita ar likumu noteikta reģistrējama ķīla, rīcība ar ieķīlāto mantu var notikt tikai pēc saskaņošanas ar procesa virzītāju. Ja šāda manta ar tiesas lēmumu ir atzīta par noziedzīgi iegūtu, mantas arestam ir prioritāte attiecībā pret ķīlu. Taču ar dalību kriminālprocesā persona netiek atbrīvota no savām parādsaistībām pret kreditoriem, līdz ar to jebkurā brīdī arestētās mantas īpašnieks var izpelnīties arī parādnieka statusu.¹⁷

¹⁷ Makurina J. Mantas arests – vai tiešām šķērslis piedziņas vēšanai uz nekustamo īpašumu? Administratīvā un Kriminālā Justīcija, 2013. Nr. 4 (65), 20. lpp.

Iepriekš citētā tiesību norma ir stipri diskutējama piedzinēja jeb personas, kuras labā nostiprināta ķīlas tiesību atzīme, tiesību uz parāda atgūšanu kontekstā. Imperatīvi nosakot, ka mantas aresta atzīme, ja manta atzīta par noziedzīgi iegūtu, prevalē pār ķilu, likumdevējs ir atņēmis ķīlasņēmējiem jebkādas tiesības gūt apmierinājumu no ķīlas priekšmeta.

Tā Kriminālprocesa likuma 358. panta pirmā daļa noteic, ka noziedzīgi iegūtu mantu, ja tās turpmāka uzglabāšana kriminālprocesa mērķu sasniegšanai nav nepieciešama un ja tā nav jāatdod īpašniekam vai likumīgajam valdītājam, ar tiesas lēmumu konfiscē, bet iegūtos finanšu līdzekļus ieskaita valsts budžetā.

Neapšaubāmi, visas Kriminālprocesa likuma 27. nodaļas mērķis ir noziedzīgi iegūtas mantas izslēgšana no aprites un sociālā taisnīguma atjaunošana *et caetera*, taču, liedzot ķīlasņēmējam tiesības uz viņa prasījuma apmierināšanu no ķīlas priekšmeta un konfiscējot ķīlas priekšmetu par labu valstij, diez vai tiek sasniegts iepriekš minētais idealizētais mērķis.

Ir būtiski atcerēties, ka noziedzīgi iegūtas mantas konfiskācija nevar pārvērsties par sodu šādā izpratnē – par to, ko persona izdarījusi, tā tiks sodīta ar mantas (arī legālās) atņemšanu.¹⁸ Gadījumā, ja ķīlasņēmējam tiktu atstāta iespēja gūt apmierinājumu no ieķīlātās mantas, vainīgajai personai viss nelikumīgi iegūtais tāpat tiktu atņemts un primārais mērķis – sociālā taisnīguma atjaunošana – tiktu realizēts.

Bez tam ir būtiski norādīt, ka pašreizējā Kriminālprocesa likuma 358. panta pirmās daļas redakcija kolidē ar citām spēkā esošajām tiesību normām, jo aresta atzīme *ex officio* nebūs šķērslis īpašuma tiesību pārejai. Tā, piemēram, saskaņā ar Zemesgrāmatu likuma¹⁹ Pārejas noteikumu 7. punktu gadījumā, ja ar mantas arestu tiek nodrošināta iespējamā mantiskā prasība, zemesgrāmatā ir ierakstāma ķīlas atzīme, bet, ja ar mantas arestu tiek nodrošināta iespējamā īpašuma tiesību pāreja vai mantas konfiskācija, reģistrā ir koroborējama aizlieguma atzīme.

Minēto atzīmju saturs, kaut arī ar lielām grūtībām, tomēr ir izsecināms no Zemesgrāmatu likuma 46. panta ceturtās daļas, paredzot, ka ķīlas atzīme nav šķērslis tālākai nostiprināšanai, bet piešķir ar atzīmi nodrošinātai tiesībai priekšrocību, sākot no atzīmes ierakstīšanas dienas zemesgrāmatā, un saistošu spēku pret tiem nekustamā īpašuma ieguvējiem un citām personām, kuru tiesības nostiprinātas pēc atzīmes ierakstīšanas.

Savukārt aizlieguma atzīme kavē jebkuru īpašnieka izdarāmu labprātīgu nostiprināšanu. Tātad labprātīgas nekustamā īpašuma atsavināšanas gadījumā arests ķīlas veidā nav šķērslis īpašuma tiesību pārejai, taču aizlieguma atzīme liedz īpašniekam tikai jebkādu brīvprātīgu rīcību ar sev piederošo mantu.

Atšķirībā no labprātīgās atsavināšanas, arestētā nekustamā īpašuma piespiedu realizēšanu absolūti neietekmē aresta atzīmes veids. Neatkarīgi no tā, vai mantas arests ir koroborēts ķīlas vai aizlieguma atzīmes veidā, likumdevējs ir noteicis īpašu saskaņošanas procedūru, kura ir obligāti ievērojama, ja kādā izpildu procesā rodas nepieciešamība pēc arestētās mantas pārdošanas. Arestētās mantas realizēšanai ir

¹⁸ Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. Pārmaiņu laiks kriminālprocesā. Jurista Vārds, 2006. 1. augusts, Nr. 30 (433).

¹⁹ Zemesgrāmatu likums: Latvijas Republikas likums. Ziņotājs, 1937. 22. decembris, Nr. 16.

veltīts Kriminālprocesa likuma 364.¹ pants *Atļauja arestētās mantas realizēšanai*, taču tajā iekļautais tiesiskais regulējums ir visai skops un paviršs, ar ko arī izskaidrojamas savstarpējās nesaskaņas tiesu izpildītāja un procesa virzītāja darbībās.

Aresta atzīmes un ķīlas tiesību atzīmes koroborēšanas momentam ir ārkārtīgi svarīga loma jautājuma par piedziņas procesa tiesiskumu izlemšanā, jo tieši no tā ir atkarīgs apstākļi, vai aresta uzlikšana nekustamajam īpašumam varētu būt šķērslis piedziņas vēršanai uz nekustamo īpašumu. Šādos apstākļos mantas aresta atzīmes, ja manta atzīta par noziedzīgi iegūtu, pārākums pār ķīlu nav saskaņots ar citiem spēkā esošajiem normatīvajiem aktiem un praksē var nenostādāt.

Pamats noziedzīgi iegūtas mantas arestam

Jautājumam par pamatu aresta uzlikšanai mantai ir būtiska nozīme, pieņemot attiecīgu lēmumu. Pamata identificēšana ir svarīga arī tāpēc, lai būtu iespējams nākotnē izvērtēt lēmuma par uzlikšanu mantai atbilstību likumam un tā pamatotību,²⁰ taču, neņemot vērā smalku tiesību institūta mērķu uzskaitījumu, pamatus aresta uzlikšanai mantai likumdevējs Kriminālprocesa likuma 361. pantā nav noformulējis.

No minēta prezumējams, ka pamats aresta uzlikšanai ir izteikts ģenerālklausulas veidā,²¹ bet procesa virzītājam rodas pienākums šo atklāto juridisko jēdzienu piepildīt ar saturu, vadoties no katras lietas konkrētajiem apstākļiem. Tādējādi secināms, ka par pamatu aresta uzlikšanai mantai var būt plašs apstākļu spektrs, kuru atspoguļošana likumā nav ne lietderīga, ne arī iespējama to daudzējādības un individualitātes dēļ.²²

Nodibinot pamatu aresta uzlikšanai potenciāli noziedzīgi iegūtai mantai, nevar izvairīties no divu apstākļu konstatēšanas – objekta apdraudējuma fakta un nodarījuma objektīvas puses. Bez vismaz šo divu apstākļu konstatēšanas nav nekāda juridiskā pamata piemērot arestu potenciāli noziedzīgi iegūtai mantai, jo nevar lemt par nepieciešamību piemērot arestu potenciāli noziedzīgi iegūtai mantai, ja pati manta nav konstatēta, kā arī ja nav konstatētas kādas likumam neatbilstošas darbības ar šo mantu.

Pētījumu atbalsta Valsts pētījumu programma 2014.–2017. gadam “Tautsaimniecības transformācija, gudra izaugsme, pārvaldība un tiesiskais ietvars valsts un sabiedrības ilgtspējīgai attīstībai – jaunas pieejas ilgtspējīgas zināšanu sabiedrības veidošanai”.

²⁰ Lapina J. Aresta uzlikšanas mantai, kas reģistrēta publiskajos reģistros, saturs. Juridiskās zinātnes teorētiskie un praktiskie problēmjautājumi. Juridiskās zinātnes doktorantu un zinātniskā grāda pretendentu III zinātniski praktiskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2012, 78.–79. lpp.

²¹ Levits E. Par atklāto juridisko jēdzienu, ģenerālklausulu, to abu līdzību un piemērošanu. Ģenerālklausulas un iestādes (tiesa) rīcības brīvība (I). Likums un Tiesības, 2003. 5. sēj., Nr. 6, 162.–169. lpp.; Levits E. Ģenerālklausulas un iestādes (tiesas) rīcības brīvība (II). Likums un Tiesības, 2003. 5. sēj., Nr. 7, 194.–205. lpp.; Kalniņš E. Tiesību tālākveidošana (IV). Likums un Tiesības, 2001. 3. sēj., Nr. 9, 274.–278. lpp.

²² Lapina J. Mantas aresta pamats un apjoma noteikšanas kritēriji. Jurista Vārds, 2011. 1. novembris, Nr. 44 (691).

BIBLIOGRĀFIJA**Monogrāfijas**

- Eiropas Savienības terminu vārdnīca. Rīga: UNDP, 2004.
- Grūtups A., Kalniņš E., Rozenfelds J. Lietu tiesības. Ceturtais labotais, papildinātais izdevums. Rīga: Zvaigzne ABC, 2011, 9.–10. lpp.
- Jakubaņecs V. Juridiski terminoloģiskā skaidrojošā vārdnīca. Ceturtais paplašinātais un papildinātais izdevums. Rīga: P & K, 2005, 27. lpp.
- Latviešu valodas vārdnīca. 30 000 pamatvārdu un to skaidrojumu. D. Guļevskas vispārīgā redakcijā. Rīga: Avots, 2006, 92. lpp.
- Meikališa Ā., Strada K. Kriminālprocesuālo terminu skaidrojošā vārdnīca. Otrais labotais un papildinātais izdevums. B/v.: RaKa, 2000, 43. lpp.

Raksti krājumos

- Jubass O. Jaunais Civillikums. Latgales Vēstnesis, 1937. 21. jūlijs, Nr. 81, 2. lpp.
- Kalniņš E. Tiesību tālākveidošana (IV). Likums un Tiesības, 2001. 3. sēj., Nr. 9, 274.–278. lpp.
- Kolomijceva J. Par Kriminālprocesa likuma 59. nodaļas procesu par noziedzīgi iegūtu mantu un dažām ar to saistītajām problēmām. Jurista Vārds, 2014. 23. aprīlis. Pieejams: <http://www.juristavards.lv/eseja/264296-par-kriminalprocesa-likuma-59nodalas-procesu-par-noziedzigi-iegutu-mantu-un-dazam-ar-to-saistitajam-problemam/> [aplūkots 2014. gada 27. jūlijā].
- Kūtris G. Noziedzīgi iegūta manta: tiesiskais regulējums un problemātika. Jurista Vārds, 2007. 17. aprīlis, Nr. 16 (469).
- Lapina J. Aresta uzlikšana mantai. Jurista Vārds, 2011. 9. augusts, Nr. 32 (679).
- Lapina J. Aresta uzlikšanas mantai, kas reģistrēta publiskajos reģistros, saturs. Juridiskās zinātnes teorētiskie un praktiskie problēmjautājumi. Juridiskās zinātnes doktorantu un zinātniskā grāda pretendentu III zinātniski praktiskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2012, 78.–79. lpp.
- Lapina J. Mantas aresta pamats un apjoma noteikšanas kritēriji. Jurista Vārds, 2011. 1. novembris, Nr. 44 (691).
- Levits E. Ģenerālklauzulas un iestādes (tiesas) rīcības brīvība (II). Likums un Tiesības, 2003. 5. sēj., Nr. 7, 194.–205. lpp.
- Levits E. Par atklāto juridisko jēdzienu, ģenerālklauzulu, to abu līdzību un piemērošanu. Ģenerālklauzulas un iestādes (tiesa) rīcības brīvība (I). Likums un Tiesības, 2003. 5. sēj., Nr. 6, 162.–169. lpp.
- Makurina J. Mantas arests – vai tiešām šķērslis piedziņas vēršanai uz nekustamo īpašumu? Administratīvā un Kriminālā Justīcija, 2013. Nr. 4 (65), 20. lpp.
- Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. Pārmaiņu laiks kriminālprocesā. Jurista Vārds, 2006. 21. februāris, Nr. 8 (411).
- Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. Pārmaiņu laiks kriminālprocesā. Jurista Vārds, 2006. 1. augusts, Nr. 30 (433).

Normatīvie akti

Latvijas Republikas Satversme: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 1993. 1. jūlijs, Nr. 43.

Civillikums: Latvijas Republikas likums. Valdības Vēstnesis, 1937. 24. februāris, Nr. 44.

Zemesgrāmatu likums: Latvijas Republikas likums. Ziņotājs, 1937. 22. decembris, Nr. 16.

Kriminālprocesa likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2005. 11. maijs, Nr. 74 (3232).

Noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas un terorisma finansēšanas novēršanas likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2008. 30. jūlijs, Nr. 116 (3900).

Ārija Meikališa, *Dr. iur.*

University of Latvia, Latvia, Prof. / Latvijas Universitāte, Latvija, prof.

TIESISKĀS KULTŪRAS IETEKME UZ KRIMINĀLPROCESA TERMIŅU SAPRĀTĪGUMU

THE IMPACT OF LEGAL CULTURE UPON THE REASONABLE LENGTH OF CRIMINAL PROCEEDINGS

Summary

The article deals with the issues pertaining to problems of ensuring a reasonable length of criminal proceedings. Recognising that ensuring the right to completion of criminal proceedings within a reasonable time is one of the priorities with regard to the contemporary criminal proceedings, it is also acknowledged that to a large extent the length of proceedings depends upon the legal culture of the particular society, the legislator and the persons involved in the practice of applying law. The legal regulation of these issues is important for ensuring a reasonable length of proceedings, as well as the attitude and actions of the persons involved in criminal proceedings, which can either facilitate or delay the smooth progression thereof. This article mainly focuses upon the actions taken by the legislator to ensure a reasonable length of criminal proceedings.

Keywords: criminal proceedings, the right to a reasonable length of criminal proceedings.

Atslēgvārdi: kriminālprocess, tiesības uz kriminālprocesa pabeigšanu saprātīgā termiņā.

Ievads

Saskaņā ar Kriminālprocesa likuma¹ (turpmāk – KPL) 1. pantu kriminālprocesa mērķis ir efektīva Krimināllikuma (turpmāk – KL) normu piemērošana un taisnīgs krimināltiesisko attiecību noregulējums, kas panākams bez neattaisnotas iejaukšanās personas dzīvē. Atzīstot taisnīguma nodrošināšanu par kriminālprocesa mērķi, jāatceras, ka taisnīgums ir arī līdzeklis šī mērķa sasniegšanai, respektīvi, taisnīgs rezultāts nav sasniedzams bez taisnīga procesa. Attiecinot šo atziņu uz kriminālprocesu, atzīstams: lai kriminālprocesā panāktais rezultāts būtu taisnīgs, nepieciešamas taisnīgas materiālās un procesuālās normas un to taisnīga piemērošana. “Taisnīga procesa” ietvarā skatāmas arī tiesības uz kriminālprocesa pabeigšanu saprātīgā termiņā, un norāde uz tām tieši ietverta Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas (turpmāk – Konvencija) 6. pantā.² Ņemot vērā faktu, ka ilgā tiesāšanās, ilgstošie procesi ir kļuvuši par Latvijas un arī citu valstu tiesiskās kultūras (ne-kultūras) raksturlielumu, tiesības uz kriminālprocesa pabeigšanu

¹ Kriminālprocesa likums: Latvijas Republikas likums. Redakcijā, kāda spēkā 16.07.2014. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=107820> [aplūkots 2014. gada 16. jūlijā].

² Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=43857> [aplūkots 2014. gada 16. jūlijā].

saprātīgos termiņos ir tas jautājums, kas piesaistījis lielu politiķu, mediju, sabiedrības un pašu juristu uzmanību jau salīdzinoši ilgu laika posmu. Interesanti atzīmēt, ka periodā no 1959. līdz 2012. gadam Eiropas Cilvēktiesību tiesa (turpmāk – ECT) Konvencijas 6. panta pārkāpumu attiecībā uz nepamatotiem procesu ilgumiem konstatējusi 5037 lietās, tai skaitā periodā no 2009. līdz 2012. gadam – 1478 lietās. Lai arī lielākajā daļā gadījumu procesa ilguma nesaprātīgums konstatēts civilīetās, pietiekami daudz pārkāpumu konstatēts arī krimināllietās. Tā, piemēram, 2012. gadā ECT vērtējusi procesa ilguma saprātīgumu 72 spriedumos, 62 no tiem konstatējot tiesību pārkāpumu.³

Daudz par to tiek daudz runāts arī Latvijā. Tas ir izdevīgs temats politiķiem, kuri, apzinoties sabiedrības sašutumu par ilgajiem procesiem, nereti populistiski izmanto šo jautājumu, lai piedāvātu situācijas kvazirisinājumus, tādējādi izpelnoties sabiedrības atbalstu, taču situāciju pēc būtības nemainot. Tas ir sāpīgs temats tiesībpiemērošanas praksē iesaistītajiem, kuri nereti publiski un, iespējams, arī personiski nav gatavi atzīt savu devumu problēmas aktualitātē, bet gan tā vietā vai nu problēmu nesaskata vispār, vai arī norāda uz citu procesos iesaistīto grupu vai grupām kā galvenajiem vaininiekiem. Šeit vietā atcerēties, ka uz kriminālprocesa saprātīgu termiņu nodrošināšanu, tāpat kā uz visām taisnīguma prasībā ietilpstošajām tiesībām, attiecināms jau iepriekš norādītais, ka taisnīguma nodrošināšanā svarīgas ir gan tiesību normas un to saturs, gan to piemērošanas gaita. Tādējādi arī tiesību uz kriminālprocesa pabeigšanu saprātīgā termiņā kontekstā apskatāmi abi aspekti – cik korektas ir šobrīd Latvijā spēkā esošās šo jautājumu regulējošās tiesību normas un kādas problēmas šo tiesību īstenošanā saskatāmas Latvijas tiesībpiemērošanas praksē. Abi aspekti lielā mērā saistāmi tieši ar juridisko kultūru un tās izpausmi mūsdienu juristu profesionālajā darbībā. Ņemot vērā to, ka par procesā iesaistīto dalībnieku darbību saprātīgu kriminālprocesa termiņu nodrošināšanā jau ir pieejamas vairākas publikācijas,⁴ šajā rakstā tuvāk pakavēšos tieši pie attiecīgā jautājuma tiesiskās reglamentācijas aktualitātēm.

³ Henzelin M., Rordorf H. When does the length of criminal proceedings become unreasonable according to the European Court of Human Rights? *New Journal of European Criminal Law*, 2014. Vol. 5, Issue 1, p. 79–80.

⁴ Clayton R., Tomlinson H. *Fair Trial Rights*. Oxford: Oxford University Press, 2006, p. 88–113; Rozenbergs J. Tiesības uz kriminālprocesa pabeigšanu saprātīgā termiņā. *Jurista Vārds*, 2011. 5. jūlijs. Pieejams: <http://www.juristavards.lv/doc/232510-tiesibas-uz-kriminalprocesa-pabeigšanu-sapratiga-termina/> [aplūkots 2014. gada 16. jūlijā]; Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. Taisnīgums kriminālprocesā. *Jurista Vārds*, 2011. 29. novembris. Pieejams: <http://www.juristavards.lv/doc/240165-taisnigums-kriminalprocesa/> [aplūkots 2014. gada 16. jūlijā]; Vitkauskas D., Dikov G. Protecting the right to a fair trial under the European Convention on Human Rights. Council of Europa Publishing, 2012. Pieejams: http://at.gov.lv/files/uploads/files/case_lapa/hb12_fairtrial_en.pdf [aplūkots 2014. gada 16. jūlijā]; Tiesu prakses apkopojums “Tiesu prakse par tiesībām uz kriminālprocesa pabeigšanu saprātīgā termiņā un soda noteikšanu, ja nav ievērotas tiesības uz kriminālprocesa pabeigšanu saprātīgā termiņā” (sagatavoja Ā. Meikališa, K. Strada-Rozenberga, akceptēts Augstākās tiesas Krimināllietu departamenta senatoru sanāksmē 2014. gada 8. janvārī). Pieejams: <http://at.gov.lv/judikatura/tiesu-prakses-apkopojumi/kriminaltiesibas/> [aplūkots 2014. gada 16. jūlijā]; Vitkauskas D., Dikov G. Protecting the right to a fair trial under the European Convention on Human Rights. Council of Europa Publishing, 2012. Pieejams: http://at.gov.lv/files/uploads/files/case_lapa/hb12_fairtrial_en.pdf [aplūkots 2014. gada 16. jūlijā]; Henzelin M., Rordorf H. When does the length of criminal proceedings become unreasonable according to the European Court of Human Rights? *New Journal of European Criminal Law*, 2014. Vol. 5, Issue 1, p. 78–109.

Kriminālprocesa saprātīga termiņa tiesiskais regulējums Kriminālprocesa likumā

Kriminālprocesa saprātīga termiņa tiesiskā regulējuma attīstībai jau vairākkārt esmu pievērsusies savās iepriekšējās publikācijās,⁵ tāpēc šeit vien atkārtosu pāris galvenos attiecīgā jautājuma faktus. Lai arī var šķist, ka īpašu aktualitāti jautājums par tiesībām uz kriminālprocesa pabeigšanu saprātīgā termiņā ieguvus pēdējos gados, tomēr faktiski jautājuma aktualitāte ir daudz senāka. Kā spilgtu piemēru šeit var minēt kaut vai Latvijas formālās tiesiskās saistības, ko tā uzņēmusies, pievienojoties Konvencijai 1997. gadā. Šīs konvencijas 6. pants paredz personas tiesības uz taisnīgu procesu. Savukārt saprātīgs procesa termiņš ir viena no “taisnīga procesa” ietvaros apskatāmām, Konvencijas 6. pantā tieši izteiktajām (norādītajām) tiesībām.⁶ Tiesības uz taisnīgu tiesu ietvertas arī Satversmes 92. pantā. Līdz ar to saprātīga termiņa jautājums kriminālprocesā uzskatāms par darba kārtībā esošu jau salīdzinoši sen.

Tai pašā laikā tiesības uz kriminālprocesa pabeigšanu saprātīgā termiņā, kā arī to neievērošanas sekas tiešos vārdos nedz Krimināllikumā,⁷ nedz Kriminālprocesa kodeksā⁸ netika norādītas līdz pat 2005. gadam, kad tika pieņemts un stājās spēkā jaunais KPL. Tā 14. pantā pirmo reizi tiesības uz kriminālprocesa pabeigšanu saprātīgā termiņā tika nosauktas kā kriminālprocesa pamatprincips, ar noteiktu, tiesiski reglamentētu saturu.

KPL 14. pants sākotnējā redakcijā

14. pants. Tiesības uz kriminālprocesa pabeigšanu saprātīgā termiņā

- (1) *Ikvienam ir tiesības uz kriminālprocesa pabeigšanu saprātīgā termiņā, tas ir, bez neattaisnotas novilcināšanas.*
- (2) *Procesa virzītājs izvēlas konkrētiem apstākļiem atbilstošo vienkāršāko kriminālprocesa veidu un nepieļauj neattaisnotu iejaukšanos personas dzīvē un nepamatotus izdevumus.*

⁵ Sk., piemēram, Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. Kriminālprocesa likuma attīstība: 2005–2009. Vispārīgs raksturojums. Kriminālprocesa likuma grozījumu komentāri – kriminālprocesa pamatnoteikumi un pamatprincipi. No: Kriminālprocess. Raksti. 2005–2010. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2010, 201.–202. lpp.; Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. Kriminālprocesa taisnīgums. Jurista Vārds, 2011. 29. novembris. Pieejams: <http://www.juristavards.lv/doc/240165-taisnigums-kriminalprocesa/> [aplūkots 2014. gada 16. jūlijā]; Tiesu prakses apkopojums “Tiesu prakse par tiesībām uz kriminālprocesa pabeigšanu saprātīgā termiņā un soda noteikšanu, ja nav ievērotas tiesības uz kriminālprocesa pabeigšanu saprātīgā termiņā” (sagatavoja Ā. Meikališa, K. Strada-Rozenberga, akceptēts Augstākās tiesas Krimināllietu departamenta senatoru sanāksmē 2014. gada 8. janvārī.) Pieejams: <http://at.gov.lv/lv/judikatura/tiesu-prakses-apkopojumi/kriminaltiesibas/> [aplūkots 2014. gada 16. jūlijā].

⁶ Sikāk sk.: Clayton R., Tomlinson H. Fair Trial Rights. Oxford: Oxford University Press, 2006, p. 88–113; Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. Taisnīgums kriminālprocesā. Jurista Vārds, 2011. 29. novembris. Pieejams: <http://www.juristavards.lv/doc/240165-taisnigums-kriminalprocesa/> [aplūkots 2014. gada 16. jūlijā].

⁷ Krimināllikums: Latvijas Republikas likums. Redakcijā, kāda spēkā 16.07.2014. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=88966b> [aplūkots 2014. gada 16. jūlijā].

⁸ Latvijas Kriminālprocesa kodekss [zaudējis spēku]. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=90971> [aplūkots 2014. gada 16. jūlijā].

- (3) *Kriminālprocesam, kurā piemērots ar brīvības atņemšanu saistīts drošības līdzeklis, saprātīga termiņa nodrošināšanā ir priekšrocība salīdzinājumā ar pārējiem kriminālprocesiem.*
- (4) *Kriminālprocesam pret nepilngadīgu personu saprātīga termiņa nodrošināšanā ir priekšrocība salīdzinājumā ar līdzīgiem kriminālprocesiem pret pilngadīgu personu.*
- (5) *Saprātīga termiņa neievērošana var būt pamats procesa izbeigšanai šajā likumā noteiktajā kārtībā.*

Jau sākotnējos šī panta apskatos tam tika veltīta kritika, tai skaitā norādot, ka KPL 14. panta 5. daļā ietvertā norma palikusi deklaratīva, jo KPL sevišķajā daļā kriminālprocesa saprātīgu termiņu pārkāpums tā arī nav ticis iekļauts kā iespējams kriminālprocesa izbeigšanas pamats

Jaunu posmu apskatāmā jautājuma tiesiskajā reglamentācijā iezīmē 2009. gada 1. jūlijs, kad stājās spēkā kārtējie grozījumi KPL ar kuriem 1) citā redakcijā izteikts KPL 14. pants un 2) KPL 379. pants papildināts ar norādi, ka saprātīgu termiņu pārkāpums var būt pamats personas atbrīvošanai no kriminālatbildības un kriminālprocesa izbeigšanai.

Šie KPL 14. panta 1. daļas grozījumi faktiski neko nemainīja, jo panta 1. daļa tiek papildināta tikai ar izskaidrojošu norādi, ka *Kriminālprocesa pabeigšana saprātīgā termiņā ir saistīta ar lietas apjomu, juridisko sarežģītību, procesuālo darbību daudzumu, procesā iesaistīto personu attieksmi pret pienākumu pildīšanu un citiem objektīviem apstākļiem.* Tāpat panta 3. daļā tiek iekļauts vēl viens t. s. "prioritārais process", kuram, kā jau norādīts attiecīgo grozījumu komentāros, ir visai maza saikne ar tiesību uz procesa pabeigšanu saprātīgā termiņā nodrošināšanu.⁹ Zināmā veidā jaunā prioritārā procesa ieviešana iezīmē tendenci, kurai tuvāk pievērsīšos nedaudz vēlāk, proti, ka t. s. "prioritāro procesu" jautājums tiek izmantots mērķiem, kādiem tas nemaz nav paredzēts.

Kā nozīmīgāki vērtējami grozījumi, kas veikti KPL 379. pantā, tā 1. daļu papildinot ar ceturto punktu un paredzot, ka turpmāk izmeklētājs ar uzraugošā prokurora piekrišanu, prokurors vai tiesa varēs izbeigt procesu, atbrīvojot personu no kriminālatbildības arī tad, ja *kriminālprocesu nav iespējams pabeigt saprātīgā termiņā.* Šo grozījumu veikšana nenoliedzami radīja pamatu plašākai kriminālprocesa izbeigšanai sakarā ar tiesību uz kriminālprocesa pabeigšanu saprātīgā termiņā pārkāpumu, tomēr, kā liecina iegūtie statistikas dati, tā joprojām tika izmantota visai kūtri. Un tam ir savs objektīvs attaisnojums – saprātīgu termiņu pārkāpums kā kriminālprocesa izbeigšanas gadījums faktiski tika iekļauts procesuālajās tiesību normās bez atbilstoša pamata materiālo tiesību normās. Un tieši KL, kurā ir paredzēti un arī būtu jāparedz visi gadījumi, kad personu var atbrīvot no kriminālatbildības, tā arī nekādi grozījumi, kas skartu tiesību uz procesa pabeigšanu saprātīgā termiņā pārkāpumu, joprojām netika izdarīti.

Attiecīgi grozījumi KL tika veikti vien tikai 2010. gada vasarā un stājās spēkā 2011. gada 1. janvārī. Ar šiem grozījumiem KL 58. pants, kurā reglamentēta

⁹ Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. Kriminālprocesa likuma attīstība: 2005–2009. Vispārīgs raksturojums. Kriminālprocesa likuma grozījumu komentāri – kriminālprocesa pamatnoteikumi un pamatprincipi. No: Kriminālprocess. Raksti. 2005–2010. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2010, 201.–202. lpp.

personas atbrīvošana no kriminālatbildības, tika papildināts ar jaunu 5. daļu, kurā paredzēta iespēja atbrīvot no atbildības personu, kuras tiesības uz lietas pabeigšanu saprātīgā termiņā nav ievērotas. Tādējādi jāpiekrīt, ka “nedaudz ačģārni”¹⁰ tika ieviests materiāltiesiskais pamats kriminālprocesu izbeigšanai un personu atbrīvošanai no kriminālatbildības sakarā ar konstatējumu, ka nav ievērotas personas tiesības uz kriminālprocesa pabeigšanu saprātīgā termiņā. Tāpat ar minētajiem grozījumiem KL tika papildināts ar jaunu 49-1. pantu, kurā ietverta t. s. nemateriālā kompensācija soda samazināšanas formā personām, kuru tiesības uz kriminālprocesa pabeigšanu saprātīgā termiņā ir pārkāptas.

Jaunus grozījumus tiesību uz kriminālprocesa pabeigšanu saprātīgā termiņā tiesiskā reglamentācija piedzīvoja 2014. gada pavasarī, kad tika papildināts tā saukto prioritāro procesu klāsts, ieviešot vēl divus prioritāros procesus.

KPL 14. pants spēkā esošajā redakcijā

14. pants. Tiesības uz kriminālprocesa pabeigšanu saprātīgā termiņā

- (1) *Ikvienam ir tiesības uz kriminālprocesa pabeigšanu saprātīgā termiņā, tas ir, bez neattaisnotas novilcināšanas. Kriminālprocesa pabeigšana saprātīgā termiņā ir saistīta ar lietas apjomu, juridisko sarežģītību, procesuālo darbību daudzumu, procesā iesaistīto personu attieksmi pret pienākumu pildīšanu un citiem objektīviem apstākļiem.*
- (2) *Procesa virzītājs izvēlas konkrētiem apstākļiem atbilstošo vienkāršāko kriminālprocesa veidu un nepieļauj neattaisnotu iejaukšanos personas dzīvē un nepamatotus izdevumus.*
- (3) *Kriminālprocesam, kurā piemērots ar brīvības atņemšanu saistīts drošības līdzeklis vai kurā iesaistīta speciāli aizsargājama persona, vai kurā apsūdzēta valsts amatpersona, kas ieņem atbildīgu stāvokli, saprātīga termiņa nodrošināšanā ir priekšrocība salīdzinājumā ar pārējiem kriminālprocesiem.*
- (4) *Kriminālprocesam par noziedzīgu nodarījumu, kas saistīts ar vardarbību, ko nodarījusi persona, no kuras nepilngadīgais cietušais ir materiāli vai citādi atkarīgs, vai par noziedzīgu nodarījumu pret tikumību vai dzimumneaižskaramību, kurā cietušais ir nepilngadīgs, saprātīga termiņa nodrošināšanā ir priekšrocība salīdzinājumā ar līdzīgiem kriminālprocesiem, kuros cietušie ir pilngadīgas personas. Kriminālprocesam pret nepilngadīgu personu saprātīga termiņa nodrošināšanā ir priekšrocība salīdzinājumā ar līdzīgiem kriminālprocesiem pret pilngadīgu personu.*
- (5) *Saprātīga termiņa neievērošana var būt pamats procesa izbeigšanai šajā likumā noteiktajā kārtībā.*

Atzīstot, ka veiktie grozījumi attiecīgās KPL normas kvalitāti nav uzlabojuši, bet gluži pretēji – pasliktinājuši, pilnveidojot to pretēji atbilstošas juridiskās kultūras prasībām, nedaudz tuvāk pakavēšos pie KPL 14. panta analīzes. Šim nolūkam shematiskā un konspektīvā veidā jāpievēršas atsevišķu KPL 14. panta aspektu apskatam.

¹⁰ Rozenbergs J. Tiesības uz kriminālprocesa pabeigšanu saprātīgā termiņā. Jurista Vārds, 2011. 5. jūlijs. Pieejams: <http://www.juristavards.lv/doc/232510-tiesibas-uz-kriminalprocesa-pabeigšanu-saprati-ga-termiņa/> [aplūkots 2014. gada 16. jūlijā].

KPL 14. pantā paredzēto tiesību būtība

Ikvienam ir tiesības uz kriminālprocesa pabeigšanu saprātīgā termiņā, tas ir, bez neattaisnotas novilcināšanas. Kaut arī KPL 14. pants sākas ar vārdiem “ikvienam”, attiecīgās normas tuvāka analīze, sistēmisks skatījums u. tml. ļauj atzīt, ka šīs tiesības tiek attiecinātas uz tām personām, kuras bauda tiesības uz aizstāvību, t. i., personām, pret kurām uzsākts process, aizturētajiem, aizdomās turētajiem, apsūdzētajiem u. tml. Šīs tiesības šobrīd nav attiecināmas, piemēram, uz liecinieku vai cietušo, kā arī uz sabiedrību, kuras interese vienmēr ir bijusi, ir un būs ātrāk zināt, kurš ir izdarījis noziegumu un kādu sodu viņš saņems. Atzīstams, ka bez ievēribas nevar palikt arī liecinieku, cietušo un sabiedrības pilnīgi pamatotā interese pēc ātra procesa, tomēr tā nodrošināma citā veidā, iespējams, pat veidojot citus kriminālprocesa principus un pamatnostājas, taču tā nevar tikt izsecināta no KPL 14. panta vai mēģināta tajā iekļaut, jo tas šobrīd veltīts to personu aizsardzībai, par kurām ir izteikts pieņēmums, ka tās izdarījušas noziedzīgu nodarījumu.

Kā jau norādīts, tiesības uz kriminālprocesa pabeigšanu saprātīgā termiņā ir vienas no būtiskākajām personas, pret kuru notiek process, procesuālajām garantijām, kuras nostiprinātas arī Konvencijā un kurām tiek pievērsta aizvien lielāka uzmanība. Šī fakta izskaidrojums ir saprotams – tikt turētam aizdomās, būt apsūdzētam u. tml. nav privilēģija, tas ir apgrūtinājums – šāda situācija saprātīgam cilvēkam absolūtā vairumā gadījumu nevar būt patīkama. Šī situācija var būt morāli nepatīkama, tas saistīts ar sabiedrības neuzticēšanos, noraidošu attieksmi, netaisnīguma apziņu nepatiesi izvirzītu apsūdzību u. tml. gadījumā. Tāpat situācijā, kad cilvēks ir aizdomās turēts, apsūdzēts u. tml., viņam var būt virkne tiesību ierobežojumu. Piemēram, tie ierobežojumi, ko paredz KPL – drošības līdzekļi, liegumi rīkoties ar mantu, procesuālie pienākumi u. tml. Tāpat ierobežojumi paredzēti arī citos likumos. Piemēram, aizdomās turēta vai apsūdzēta persona nevar darboties kā tiesu eksperts,¹¹ zvērināts tiesu izpildītājs,¹² advokāts,¹³ prokurors,¹⁴ to nevar ievēlēt bāriņtiesas sastāvā,¹⁵ tā nevar būt administrators,¹⁶ par izlozi atbildīgā persona,¹⁷ apsūdzēts Saeimas deputāts zaudēt tiesības piedalīties Saeimas un tās institūciju darbā.¹⁸ Šos nodarbinātības ierobežojumus varētu minēt vēl un vēl. Un tas

¹¹ Sk.: Tiesu ekspertu likums, 5. un 26. pants. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=144788> [aplūkots 2014. gada 16. jūlijā].

¹² Sk.: Tiesu izpildītāju likums, 13. un 93. pants. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=68295> [aplūkots 2014. gada 16. jūlijā].

¹³ Latvijas Republikas advokatūras likums, 15. un 17. pants. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=59283> [aplūkots 2014. gada 16. jūlijā].

¹⁴ Sk.: Prokuratūras likums, 37. pants. Pieejams: http://likumi.lv/doc.php?id=57276&version_date=01.01.2011 [aplūkots 2014. gada 16. jūlijā].

¹⁵ Sk.: Bāriņtiesu likums: Latvijas Republikas likums, 13. pants. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=139369> [aplūkots 2014. gada 16. jūlijā].

¹⁶ Sk.: Maksātspējas likums: Latvijas Republikas likums, 20. pants. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=214590> [aplūkots 2014. gada 16. jūlijā].

¹⁷ Azartspēļu un izložu likums: Latvijas Republikas likums, 67. pants. Pieejams: http://likumi.lv/doc.php?id=122941&version_date=01.01.2006 [aplūkots 2014. gada 16. jūlijā].

¹⁸ Sk.: Saeimas kārtības rullis: Latvijas Republikas likums. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=57517> [aplūkots 2014. gada 16. jūlijā].

nav viss – paredzēti arī citi ierobežojumi. Piemēram, šīs personas nevar iegādāties, glabāt un nēsāt ieročus¹⁹ u. tml. Apcietinātām aizdomās turētajām vai apsūdzētajām personām paredzētie ierobežojumi vērtējami kā stingrāki salīdzinājumā ar notiesātajiem, kuri izcieš brīvības atņemšanas sodu.²⁰ Ņemot vērā to, ka visi šie ierobežojumi attiecināmi uz personu, kura vēl nav atzīta par vainīgu, ir jāpievērš īpaša uzmanība, lai šo situāciju atrisinātu pēc iespējas ātri – t. i., vai nu atzītu personu par vainīgu, kas tālāk ļautu tai piemērot dažādus ierobežojumus jau kā juridiski par vainīgu atzītai personai, vai arī lai personu attaisnotu un nekavējoties atceltu visus viņai nepamatoti noteiktos ierobežojumus. Tieši šis “neskaidrības stāvoklis” ir viens no galvenajiem aspektiem, kas jāņem vērā, un jānodrošina, lai persona šajā stāvoklī neatrastos pārāk ilgi.²¹ Līdz ar to pieņemams, ka personai vajadzētu būt pašai ieinteresētai procesa ātrākā pabeigšanā. Fakts, ka tas kādā konkrētā situācijā tā, iespējams, nav, būtu vērtējams kā izņēmums. Ja šāda situācija saistās ar ļaunprātīgu procesa novilcināšanu no attiecīgās personas puses, tad tam paredzami un realizējami atbilstoši procesuāli pasākumi, kas nekādā veidā nav saistāmi par tiesību uz kriminālprocesa pabeigšanu saprātīgā termiņā stiprināšanu. Tam nepieciešami efektīvi procesuālie piespiedu pasākumi, kā arī iesaistīto personu attieksmes maiņa, kas tieši saistīta ar juridiskās kultūras jautājumu. Interesanti pieminēt arī to, ka Eiropas Cilvēktiesību tiesa atzinusi, ka aizstāvības rīcība kopumā var tikt izvērtēta kā atteikšanās no tiesībām uz kriminālprocesa pabeigšanu saprātīgā termiņā,²² kas nozīmē, ka šādā situācijā pat ļoti ilgu procesu termiņi varētu netikt atzīti par personas tiesību uz kriminālprocesa pabeigšanu saprātīgā termiņā pārkāpumu, ja procesa novilcināšana saistīta ar pašas personas neatbilstošu rīcību.

“Saprātīga” kriminālprocesa termiņa ilgums un noteikšanas kritēriji

KPL 14. pantā nav noteikts nedz precīzs “saprātīga” kriminālprocesa termiņa ilgums, nedz tā sākums, nedz beigas. Domājams, ka tas arī nav nepieciešams, jo termiņa sākums un beigas ir pietiekami skaidri noteikti ECT un vietējo tiesu judikatūrā,²³ kā arī analizēti tiesību doktrīnā, savukārt termiņa ilgums nav nosakāms vienvēidīgi, jo var atšķirties katrā konkrētā lietā. KPL 14. pantā norādīts, ka procesa

¹⁹ Sk.: Ieroču un speciālo līdzekļu aprites likums: Latvijas Republikas likums. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=221384> [aplūkots 2014. gada 16. jūlijā].

²⁰ Sk.: Apcietinājumā turēšanas likums: Latvijas Republikas likums. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=138990>; Latvijas Sodū izpildes kodekss: Latvijas Republikas likums. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=90218> [aplūkots 2014. gada 16. jūlijā].

²¹ Sk., piemēram: Henzelin M., Rordorf H. When does the length of criminal proceedings become unreasonable according to the European Court of Human Rights? *New Journal of European Criminal Law*, 2014. Vol. 5, Issue 1, p. 86.

²² Sk., piemēram: Vitkauskas D., Dikov G. Protecting the right to a fair trial under the European Convention on Human Rights. Council of Europa Publishing, 2012, p. 76–77. Pieejams: http://at.gov.lv/files/uploads/files/case_lapa/hb12_fairtrial_en.pdf [aplūkots 2014. gada 16. jūlijā]; Henzelin M., Rordorf H. When does the length of criminal proceedings become unreasonable according to the European Court of Human Rights? *New Journal of European Criminal Law*, 2014. Vol. 5, Issue 1, p. 87–88.

²³ Par termiņa sākumu uzskatāms brīdis, kad attiecībā uz personu oficiāli tiek izteikts pieņēmums, ka viņa izdarījusi noziedzīgu nodarījumu, par beigām – galīgā nolēmuma spēkā stāšanās.

ilgums var būt atkarīgs no tādiem apstākļiem kā lietas apjoms, juridiskā sarežģītība, procesuālo darbību daudzums, procesā iesaistīto personu attieksme pret pienākumu pildīšanu un citiem objektīviem apstākļiem. Ar šo norādi likumdevējs sekojis tiesību doktrīnā, starptautisko un vietējo tiesu judikatūrā un starptautisko cilvēktiesību institūciju nodibinātajiem kritērijiem, kas atzīstami par pilnībā pamatotiem. Sīkāk ar šiem kritērijiem var iepazīties virknē publikāciju,²⁴ un šajā rakstā tie tuvāk netiks skatīti. Tas, vai nav noticis tiesību uz kriminālprocesa pabeigšanu saprātīgā termiņā pārkāpums, jāizvērtē procesa virzītājam. Nolūkā to intensificēt, iespējams, Latvijas apstākļos (kad diemžēl kāda jautājuma risinājumu bieži var panākt, tikai iekļaujot tiesas norādes likumā) būtu veicamas izmaiņas KPL un KL atbilstošajās normās, norādot, ka izvērtējams un vērā ņemams procesa ilguma saprātīgums (piemēram, to paredzot KL 46. pantā kā vienu no apstākļiem, kas ņemams vērā, nosakot soda veidu un mēru, KPL 514. pantā kā vienu no tiesas apspriedē izlemjamiem jautājumiem u. c. atbilstošās normās, iespējams, arī KPL 14. pantā norādot uz nepieciešamību šo jautājumu motivēti izvērtēt ikreiz, kad lietas apstākļi liecina par iespējamu attiecīgo tiesību pārkāpumu).

*No KPL 14. panta izrietošie procesa organizatoriskie jautājumi,
t. sk. prioritārie procesi*

KPL 14. pantā ietvertajā normā šobrīd varam saskatīt divu veidu organizatoriskas dabas jautājumus: 1) procesa virzītāja pienākums izvēlēties konkrētiem apstākļiem atbilstošu vienkāršāko kriminālprocesa veidu un nepieļaut neattaisnotu iejaukšanos personas dzīvē un nepamatotus izdevumus un 2) t. s. prioritārie procesi. Pirmais jautājums īpašas diskusijas neizraisa. Šāda nostāja atzīstama par pamatotu, tikai vairāk būtu iedzīvināma praksē, kur nereti dažādu neattiecināmu apstākļu dēļ (piemēram, darba kvantitatīvo rādītāju uzskaites sistēma, nepietiekama profesionalitāte u. tml.) procesa virzītāji to neievēro. Attiecībā uz t. s. prioritārajiem procesiem situācija ir smagāka.

Šobrīd saskaņā ar KPL 14. pantu ir divu grupu prioritārie procesi: 1) vispārīgi prioritārie procesi, 2) līdzīgu noziedzīgu nodarījumu prioritārie procesi. Pie pirmajiem pieder

- (1) procesi, kuros piemēroti ar brīvības atņemšanu saistīti drošības līdzekļi,
- (2) procesi, kuros iesaistīta speciāli procesuāli aizsargājama persona,
- (3) procesi, kuros apsūdzēta valsts amatpersona, kas ieņem atbildīgu stāvokli.

²⁴ Sk., piemēram: Clayton R., Tomlinson H. Fair Trial Rights, Oxford University press, 2006; Trechsel S. Human Rights in Criminal Procedure. Oxford University Press, 2006; Summers S. Fair Trials: The European Criminal Procedural Tradition and the European Court of Human Rights. Hart Publishing, 2007; McBride J. Human Rights and Criminal Procedure. Council of Europe Publishing, 2009; Rozenbergs J. Tiesības uz kriminālprocesa pabeigšanu saprātīgā termiņā. Jurista Vārds, 2011. 5. jūlijs; Vitkauskas D., Dikov G. Protecting the right to a fair trial under the European Convention on Human Rights. Council of Europe Publishing, 2012. Pieejams: http://at.gov.lv/files/uploads/files/case_lapa/hb12_fairtrial_en.pdf [aplūkots 2014. gada 16. jūlijā]; Henzelin M., Rordorf H. When does the length of criminal proceedings become unreasonable according to the European Court of Human Rights? New Journal of European Criminal Law, 2014. Vol. 5, Issue 1, p. 78–109.

Pie otrajiem savukārt pieder

- (4) procesi pret nepilngadīgu personu salīdzinājumā ar līdzīgiem kriminālprocesiem pret pilngadīgu personu un
- (5) procesi par noziedzīgu nodarījumu, kas saistīts ar vardarbību, ko nodarījusi persona, no kuras nepilngadīgais cietušais ir materiāli vai citādi atkarīgs, vai par noziedzīgu nodarījumu pret tikumību vai dzimumneaizskaramību, kurā cietušais ir nepilngadīgs; šiem procesiem saprātīga termiņa nodrošināšanā ir priekšrocība salīdzinājumā ar līdzīgiem kriminālprocesiem, kuros cietušie ir pilngadīgas personas.

Atceroties KPL 14. panta būtību, atzīstams, ka pamatota šķiet vien (1) un (4) procesa veida noteikšana par prioritāriem. Pie tam atzīmējams, ka (4) veids nebūtu saistāms tikai ar prioritāti līdzīgu procesu vidū, bet gan procesi pret nepilngadīgajiem būtu vērtējami kā vispārīgi prioritāri.

Visu pārējo procesu veidu noteikšana par prioritāriem procesiem KPL 14. panta tiesību uz kriminālprocesa pabeigšanu saprātīgos termiņos kontekstā ir visai apšaubāma. Par (2) veida iekļaušanu kritiku esmu izteikusi jau iepriekš, norādot, ka Likumprojekta anotācijā²⁵ attiecībā uz šo grozījumu bija iekļauta norāde: *likumprojekts paredz papildināt KPL 14. panta trešo daļu, kas paredz tiesības uz kriminālprocesa pabeigšanu saprātīgā termiņā kriminālprocesā iesaistītajām speciāli procesuāli aizsargājamām personām, lai nodrošinātu, ka gadījumos, kad noziedzīgu nodarījumu izdarījušai personai, kura liecinājusi par citu personu izdarītiem smagiem vai sevišķi smagiem noziegumiem, tiek piemērota speciālās procesuālās aizsardzības programma, kriminālprocess tiktu pabeigts pēc iespējas īsākā laika posmā.* Šajā norādē it kā ir ietverta nepieciešamība ievērot tādas apsūdzētās personas tiesības uz lietas pabeigšanu saprātīgā termiņā, kurai piemērota speciāla procesuāla aizsardzība. Tai pašā laikā atzīmējams šis nostādnes absurds, jo absolūtā vairumā gadījumu personai speciālā procesuālā aizsardzība piemērota ne jau lietā, kurā apsūdzēta tiek viņa pati, bet gan kādā citā. Līdz ar to procesuālās priekšrocības noteikšana lietā, kurā viņai piemērota procesuālā aizsardzība, nekādā ziņā neveicina lietas viņas pašas apsūdzībā izskatīšanu īsākā termiņā. Bez tam šķiet, ka šo grozījumu patieso iemeslu atklāj kāda cita likumprojekta anotācijā iekļauta frāze – *izvērtējot tiesvedības praksi, redzams, ka vairumā gadījumu, kad noziedzīgu nodarījumu izdarījušai personai, kura liecinājusi par citu personu izdarītiem smagiem vai sevišķi smagiem noziegumiem, tiek piemērota speciālās procesuālās aizsardzības programma, kriminālprocess ievērojami ieilgst. No ģenerālprokurora lēmuma par personas atzīšanu par speciāli procesuāli aizsargājamu pieņemšanas brīža līdz sprieduma spēkā stāšanās brīdim paiet trīs un pat vairāk gadu. Visu šo laiku īpaši pilnvarota Valsts policijas struktūrvienība veic minēto personu speciālās aizsardzības pasākumus, kam dažkārt tiek tērēti ievērojami līdzekļi. Kriminālprocesa, kurā iesaistīta speciāli procesuāli aizsargājamā persona, izmeklēšanas termiņa saīsināšana ļautu ietaupīt aizsardzības nolūkam paredzētos valsts budžeta līdzekļus. Nebūt nenoliedzot, ka šis tiešām varētu būt veids, kā ietaupīt valsts budžeta līdzekļus, var apšaubīt, vai šādu procesu prioritāte*

²⁵ Likumprojekta Nr. Lp0192 anotācija. Pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS/SaeimaLIVS.nsf/0/2B26E9081FASC037C225726E00291A38?OpenDocument> [aplūkots 2014. gada 16. jūlijā].

bija nosakāma principā par lietas pabeigšanu saprātīgos termiņos, jo, kā redzams, ne jau indivīda aizsardzības intereses ir bijušas primārās.

Tāpat kritika veltāma 2014. gada pavasarī veiktajiem grozījumiem KPL 14. pantā. Šajā reizē par prioritāriem tika noteikts (3) un (5) procesu veids. Atzīstams, ka apšaubāma ir abu šo procesa veidu prioritātes noteikšana KPL 14. pantā. (5) veids, kā noprotams, saistīts ar cietušā interešu nodrošināšanu. Šo interešu nodrošināšanas nepieciešamība ir nenoliedzama, taču diez vai tas notiks, par privileģētu apsūdzēto grupu nosakot attiecīgo noziedzīgo nodarījumu pastrādājušās personas.

Lai arī korektai normatīvo aktu jaunrades praksei nav atbilstoši visi minētie gadījumi, vislielākais populisms saskatāms (3) veida prioritārā procesa noteikšanā. Šis grozījums KPL 14. pantā īpašu uzmanību piesaistījis, iespējams, tieši tā iniciatoru populistiskās un sabiedrību maldinošās rīcības dēļ, kas nekādi neapliecina labu juridisko kultūru. Pret attiecīgo grozījumu iebilda faktiski visas profesionālās iestādes, tai skaitā Tieslietu ministrija²⁶ un pat Ģenerālprokuratūra,²⁷ kuru intereses nu nekādi nevarētu saistīt ar vēlmi novilcināt t. s. amatpersonu kriminālprocesus. Neņemot vērā visai saprātīgos iebildumus, kuru galvenā būtība – nav pamata atsevišķas valsts amatpersonas nostādīt privileģētā stāvoklī attiecībā pret citām personām viņu tiesību nodrošināšanā, likumprojekts tomēr tika pieņemts un ir stājies spēkā. Izvairoties no atbildes uz jautājumu, kāpēc daļai valsts amatpersonu jābaida īpašas privileģijas tiesību nodrošināšanā, atsevišķi deputāti publiski izmantoja argumentāciju, kas neatbilst KPL 14. panta būtībai. Tā, piemēram, deputāts A. Judins Saeimas plenārsēdē, kurā trešā lasījumā tika pieņemti attiecīgie grozījumi, norādīja: *.. ja ir apsūdzēta amatpersona, it īpaši gadījumos, kad viņa ieņem kaut kādu tādu pozīciju, ka viņai ir tiesības pieņemt lēmumus, tad ir apdraudētas sabiedriskās intereses ..*, savukārt deputāts A. Loskutovs atzina, ka šī likuma pieņemšana nepieciešama, *lai mazinātu sabiedrības priekšstatu par valsts amatpersonu nesodāmību, jo sabiedrība uzskata, ka tiesas "piesedz" amatpersonas, bet deputāti pieņem tādus likumus, kas vērsti uz "piesegšanu". Varbūt izdarīsim izšķirošu soli, lai paātrinātu amatpersonu noziedzīgo nodarījumu izmeklēšanu un iztiesāšanu.*²⁸ Kā redzams, netiek pat slēpts, ka grozījumu mērķis ir pavisam cits, nevis stiprināt atsevišķu apsūdzēto procesuālās garantijas. Tas savukārt absolūti neatbilst KPL 14. panta jēgai. Šai kontekstā var piekrist A. Judina norādītajam: *Nosakot Kriminālprocesa likuma 14. panta prioritāro procesu veidus, likumdevējs cenšas ietekmēt procesa virzītāja darba organizāciju, orientē viņu, norādot, kādiem kriminālprocešiem jāpievērš lielāka uzmanība un ar kuriem procesiem jāstrādā intensīvāk, taču pilnībā nevar piekrist viņa teiktajam, ka prioritāte atsevišķām kriminālprocešu kategorijām ir paredzēta, lai uzsvertu, ka to ātra pabeigšana ir īpaši svarīga*

²⁶ Latvijas Republikas Tieslietu ministrijas atzinums par deputātu iesniegtajiem priekšlikumiem grozījumiem Kriminālprocesa likumā (23.04.2014., vēstule Nr. 1-11/1626). Pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS11/SaeimaLIVS11.nsf/0/C85FBCCDCDB2374CC2257CC500462AC5?OpenDocument> [aplūkots 2014. gada 16. jūlijā].

²⁷ Latvijas Republikas Ģenerālprokuratūras 28.04.2014. vēstule Nr. 1/1-1-15-14/1821. Pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS11/SaeimaLIVS11.nsf/0/9E3E11741E824A8DC2257CC9002A132C?OpenDocument> [aplūkots 2014. gada 16. jūlijā].

²⁸ Saeimas sēdes 29.05.2014. stenogramma. Pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS11/saeimalivs11.nsf/0/11E95AEAFF992630C2257CF4002C73E9?OpenDocument> [aplūkots 2014. gada 16. jūlijā].

sabiedrībai.²⁹ Acīmredzot A. Judina kungs ir piemirsis, kurā pantā grozījumi tiek veikti un kāda ir šī panta jēga. Kā jau norādīts, sabiedrības intereses neapšaubāmi ir svarīgas un aizsargājamas, taču ne jau veidā, kādā tas izdarīts. Nav izslēgta pat iespēja veidot prioritāri skatāmos procesus, piemēram, lietās ar nepilngadīgajiem cietušajiem u. tml., taču tad tas darāms ar citu KPL vai citu normatīvo aktu starpniecību, nevis izmantojot apsūdzētā u. c. tiesības uz kriminālprocesa pabeigšanu saprātīgā termiņā. Tādējādi atzīstams, ka veiktie grozījumi ir pretrunā ar juridiskās kultūras pamatnostājām, populistiski un vērtējami kā izvairīšanās no problēmas risināšanas pēc būtības.

Šādu viedokli uzskatāmi apliecina arī augsta līmeņa profesionāļu norādītais: *No minētā likuma grozījuma reālu uzlabojumu tiesas procesu paātrinājumā nebūs* (ģenerālprokurors Ē. Kalnmeiers); *Normas piemērošanas prakse tiesās pēc grozījumiem Kriminālprocesa likumā nemainīsies* (Saeimas deputāts A. Elksniņš); *Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūrā amats netiek uzskatīts par kritēriju, lai personu varētu pieskaitīt mazāk aizsargāto personu grupai. Savukārt valsts amatpersonu iekļaušana KPL 14. panta trešajā daļā var potenciāli negatīvi ietekmēt tiesu darbu organizāciju citos kriminālprocesos* (Tieslietu ministrijas Krimināltiesību departamenta direktore I. Gratkovska); *Saeimas pieņemtie grozījumi Kriminālprocesa likumā, attiecinot prioritātes prasības tāda kriminālprocesa pabeigšanai saprātīgā termiņā, kurā apsūdzēta valsts amatpersona, kas ieņem atbildīgu stāvokli, nerisina jautājumu par lietu izskatīšanu saprātīgā termiņā pēc būtības. Lai nodrošinātu ikvienas personas tiesības uz lietas savlaicīgu izskatīšanu, jārisina jautājumi par tiesnešu un tiesu darbinieku skaita palielināšanu, atbilstīgu atalgojumu, nepieciešamo darba apstākļu radīšanu u. tml. Jautājums par prioritāriem kriminālprocesiem, šajā aspektā lūkojoties, ir pakārtots* (Zvērinātu advokātu padomes priekšsēdētāja vietniece G. Kamniska); *Saeimas pieņemtie grozījumi, par prioritāriem nosakot kriminālprocesus, kuros apsūdzētas valsts amatpersonas, praktisku labumu nedos un maldina sabiedrību* (Rīgas Apgabaltiesas tiesnesis J. Stukāns); *.. pieņemot šādu papildinājumu KPL, nav saprotama attieksme pret Satversmē deklarēto, ka visas personas ir vienlīdzīgas likuma un tiesas priekšā vai viens likums un viena taisnība visiem. .. Saprotams, ka šāda subjektīva ideja – amatpersonas padarīt pārākas par citiem apsūdzētajiem – ir saistīta ar lietu izskatīšanu saprātīgos termiņos. Šāda idejas iemīļošana likumā problēmu neatrisinās, jo tā risināma, veicot grozījumus un papildinājumus citās KPL normās* (Latgales apgabaltiesas priekšsēdētājs A. Strauts);³⁰ *.. neesmu pārliecināta, ka pieņemtie grozījumi bija vienīgais un visefektīvākais veids, kā sasniegt likumdevēja izvirzīto mērķi* (Ministru kabineta pārstāve Starptautiskajās cilvēktiesību institūcijās K. Reine);³¹ *Tā vietā, lai patiesi domātu, kā nodrošināt procesu termiņu saīsināšanu un procesu nenovilcināšanu, lai padomātu par to, ko darīt, lai lietas tiktu izmeklētas kvalitatīvi, lai pastāvētu sistē-*

²⁹ Judins A. Kriminālprocesa efektivizācija, aizsargājot sabiedrības drošību un intereses. Jurista Vārds, 2014. 10. jūnijs. Pieejams: <http://www.juristavards.lv/doc/264620-kriminalprocesa-efektivizacija-aizsargajot-sabiedribas-drosibu-un-intereses/> [aplūkots 2014. gada 16. jūlijā].

³⁰ Vai amatpersonu lietām kriminālprocesā pienākas priekšroka. Diskusija. Jurista Vārds, 2014. 10. jūnijs. Pieejams: <http://www.juristavards.lv/doc/264619-vai-amatpersonu-lietam-kriminalprocesa-pienakas-prieksroka/> [aplūkots 2014. gada 16. jūlijā].

³¹ Lice K. Grozījumi nav efektīvākais veids, kā sasniegt likumdevēja mērķi. Jurista Vārds, 2014. 10. jūnijs. Pieejams: <http://www.juristavards.lv/doc/264621-grozijumi-nav-efektivakais-veids-ka-sasniegt-likumdevēja-merki/> [aplūkots 2014. gada 16. jūlijā].

ma, kurā tiesu vara tiek cieņpilni respektēta, deputāti, kuru vidū diemžēl ir ne mazums juristu, kas pasludinājuši sevi par taisnīguma sargiem, sniedz absurdu kvazirisinājumu, kas formāli izvirzīto mērķi nesasniedz, taču pamazām grauj tiesību pamatprincipus (LU profesore K. Strada-Rozenberga).³²

Visi šie pamatotie argumenti dzirdīgas ausis likumdevējā neatrada (lai gan taisnības labad atzīmējams, ka grozījumi tika pieņemti ar pavisam nelielu balsu pārsvaru), un gan jau vēl to pieminēšanu sadzirdēsīm kā labi paveikto darbu kādas partijas priekšvēlēšanu kampaņā. Kaut gan patiesībā situācijas uzlabošanai nav darīts pilnīgi nekas. Domājams, ka situācijas uzlabošanai būtu veicami citi pasākumi, kuri jau tikuši pieminēti un kuri vairumā gadījumu nemaz nav saistāmi ar izmaiņām KPL – piemēram, procesa virzītāju skaita palielināšana, profesionālās kvalifikācijas celšana, atbalsta pasākumi procesa virzītājiem, sabiedrības izglītošana par tiesvedības norisēm un to nozīmi, uzticības atgūšana tiesībaizsardzības iestādēm u. tml.

Savukārt kas attiecas uz t. s. prioritāro procesu noteikšanu KPL 14. panta ietvaros, var piekrist Ministru kabineta pārstāvja starptautiskajās cilvēktiesību institūcijās biroja priekšlikumam aizstāt KPL iekļauto konkrēto norādi par prioritārajiem procesiem ar vispārīga rakstura norādi.³³ Tādējādi būtu nepieciešams izslēgt šobrīd nepamatoti iekļautos procesa veidus un papildināt pantu ar vispārīga rakstura norādi, ka prioritāte nosakāma tiem procesiem, kuros tiesības uz aizstāvību bauda persona, attiecībā uz kuru pastāv objektīva rakstura apstākļi, kas pamato nepieciešamību lietu skatīt prioritārā kārtībā. Tas ļautu objektīvāk izvērtēt katru konkrētu situāciju, jo tās visas ne vienmēr var paredzēt un vēl jo vairāk vispārināt. Tā, piemēram, atsevišķos gadījumos prioritārā kārtībā varētu būt skatāmas to personu lietas, kurām ir noteikta rakstura veselības problēmas, īpaši ģimenes vai citi apstākļi, kuros procesa ilgums var radīt īpaši būtisku šīs personas tiesību aizskārumu.

Tiesību uz kriminālprocesa pabeigšanu saprātīgā termiņā pārkāpšanas sekas

Saskaņā ar KPL 14. panta 5. daļu saprātīga termiņa neievērošana var būt pamats procesa izbeigšanai. Šī norma ir spēkā jau kopš 2005. gada, tai pašā laikā, kā jau norādīts iepriekš, tās izpildi nodrošina citas normas KPL un arī KL tika ieviestas krietni vēlāk. Bez tam šobrīd KPL 14. panta 5. daļā iekļautā norāde ir nepilnīga, jo tiesību uz kriminālprocesa pabeigšanu saprātīgā termiņā t. s. nemateriālā kompensācija šobrīd faktiski paredz vairākus izpausmes veidus:

- 1) atbrīvošana no kriminālatbildības (KL 58. panta 5. daļa),
- 2) atbrīvošana no soda (KL 59. panta 3. daļa, 58. panta 5. daļa),

³² Strada-Rozenberga K. Privilēģijas amatpersonām kriminālprocesā – bezatbildība vai nožēlojama nezināšana? Pieejams: <http://www.juristavards.lv/doc/264623-privileģijas-amatpersonam-kriminalprocesa-bezatbildiba-vai-nozelojama-nezinanasana/> [aplūkots 2014. gada 16. jūlijā].

³³ Līce K. Grozījumi nav efektīvākais veids, kā sasniegt likumdevēja mērķi. Jurista Vārds, 2014. 10. jūnijs. Pieejams: <http://www.juristavards.lv/doc/264621-grozijumi-nav-efektivakais-veids-ka-sasnigt-likumdeveja-merki/> [aplūkots 2014. gada 16. jūlijā].

- 3) soda mīkstināšana inkriminētā panta sankcijas ietvaros (49-1. panta 1. daļas 1. punkts),
- 4) soda noteikšana, kas ir zemāks par minimālo robežu, kāda paredzēta inkriminētā panta sankcijā (49-1. panta 1. daļas 2. punkts), tai skaitā brīvības atņemšanas noteikšana uz 20 gadiem mūža ieslodzījuma vietā (KL 49-1. panta 2. daļa),
- 5) vieglāka soda veida piemērošana, nekā paredzēts inkriminētā panta sankcijā (KL 49-1. panta 1. daļas 3. punkts).

Atzīstams, ka zināmas problēmas varētu rasties pirmo divu tiesisko seku veidu piemērošanas nošķiršanā, kam pastiprināta uzmanība pievērsta iepriekšējās publikācijās,³⁴ līdz ar to būtu nepieciešams veikt atbilstošus grozījumus gan KL, gan KPL. Tāpat, lai nodrošinātu prakses vienveidību, iespējams, papildinošas norādes nepieciešamas KL 49-1. pantā, attiecinot tās uz apstākļiem, kas ņemami vērā, izvēloties vienu no rīcības variantiem situācijā, kad pārkāptas personas tiesības uz lietas izskatīšanu saprātīgā termiņā. Var izteikt priekšlikumu, ka vērā ņemami būtu šādi apstākļi:

- tiesību uz kriminālprocesa pabeigšanu saprātīgā termiņā pārkāpuma nozīmīgums gan ilguma, gan intensitātes ziņā (jo būtiskāks bijis aizskārums, jo "lielākai" jābūt nemateriālajai kompensācijai);
- pašas personas rīcības kriminālprocesa laikā izvērtējums (cik lielā mērā pati persona savas darbības/bezdarbības pēc ir līdzvainojama procesa ilgumā);
- nolēmums, kāds tiktu pieņemts, ja attiecīgo tiesību pārkāpums nebūtu konstatēts (piemēram, ja personai jau tāpat tiktu piespriests minimālais sankcijā paredzētais sods, to vairs nav iespējams mīkstināt sankcijas ietvaros, piemērojot KL 49-1. panta 1. daļas 1. punktu).³⁵

Rezumējot norādāms: lai nodrošinātu kriminālprocesu termiņu ilguma saprātīgumu, nepieciešams pasākumu komplekss, kurš tikai nelielā daļā ietver grozījumus KPL vai KL. Savukārt, ja tie veicami, tad īpaši rūpīgi un pārdomāti, tā, lai tie patiesi būtu noderīgi izvirzītā mērķa sasniegšanai.

Pētījumu atbalsta Valsts pētījumu programma 2014.–2017. gadam "Tautsaimniecības transformācija, gudra izaugsme, pārvaldība un tiesiskais ietvars valsts un sabiedrības ilgtspējīgai attīstībai – jaunas pieejas ilgtspējīgas zināšanu sabiedrības veidošanai".

³⁴ Tiesu prakses apkopojums "Tiesu prakse par tiesībām uz kriminālprocesa pabeigšanu saprātīgā termiņā un soda noteikšanā, ja nav ievērotas tiesības uz kriminālprocesa pabeigšanu saprātīgā termiņā" (sagatavoja Ā. Meikališa, K. Strada-Rozenberga, akceptēts Augstākās tiesas Kriminālietu departamenta senatoru sanāksmē 2014. gada 8. janvārī.), 78.–79. lpp. Pieejams: <http://at.gov.lv/lv/judikatura/tiesu-prakses-apkopojumi/kriminaltiesibas/> [aplūkots 2014. gada 16. jūlijā].

³⁵ Sīkāk sk.: turpat, 80.–81. lpp.

BIBLIOGRĀFIJA**Literatūra**

- Clayton R., Tomlinson H. Fair Trial Rights. Oxford: Oxford University Press, 2006.
- Henzelin M., Rordorf H. When does the length of criminal proceedings become unreasonable according to the European Court of Human Rights? *New Journal of European Criminal Law*, 2014. Vol. 5, Issue 1, p. 78–109.
- Judins A. Kriminālprocesa efektivizācija, aizsargājot sabiedrības drošību un intereses. *Jurista Vārds*, 2014. 10. jūnijs. Pieejams: <http://www.juristavards.lv/doc/264620-kriminalprocesa-efektivizacija-aizsargajot-sabiedribas-drosibu-un-intereses/> [aplūkots 2014. gada 16. jūlijā].
- Līce K. Grozījumi nav efektīvākais veids, kā sasniegt likumdevēja mērķi. *Jurista Vārds*, 2014. 10. jūnijs. Pieejams: <http://www.juristavards.lv/doc/264621-grozijumi-nav-efektivakais-veids-ka-sasnigt-likumdeveja-merki/> [aplūkots 2014. gada 16. jūlijā].
- McBride J. Human Rights and Criminal Procedure. Council of Europe Publishing, 2009.
- Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. Kriminālprocesa likuma attīstība: 2005–2009. Vispārīgs raksturojums. Kriminālprocesa likuma grozījumu komentāri – kriminālprocesa pamatnoteikumi un pamatprincipi. No: Kriminālprocess. Raksti. 2005–2010. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2010, 201.–202. lpp.
- Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. Taisnīgums kriminālprocesā. *Jurista Vārds*, 2011. 29. novembris. Pieejams: <http://www.juristavards.lv/doc/240165-taisnigums-kriminalprocesa/> [aplūkots 2014. gada 16. jūlijā].
- Rozenbergs J. Tiesības uz kriminālprocesa pabeigšanu saprātīgā termiņā. *Jurista Vārds*, 2011. 5. jūlijs. Pieejams: <http://www.juristavards.lv/doc/232510-tiesibas-uz-kriminalprocesa-pabeigšanu-sapratiga-termina/> [aplūkots 2014. gada 16. jūlijā].
- Strada-Rozenberga K. Privilēģijas amatpersonām kriminālprocesā – bezatbildība vai nožēlojama nezināšana? Pieejams: <http://www.juristavards.lv/doc/264623-privilegijas-amatpersonam-kriminalprocesa-bezatbildiba-vai-nozelojama-nezinasana/> [aplūkots 2014. gada 16. jūlijā].
- Summers J. Fair Trials: The European Criminal Procedural Tradition and the European Court of Human Rights. Hart Publishing, 2007.
- Trechsel S. Human Rights in Criminal Procedure. Oxford University Press, 2006.
- Vai amatpersonu lietām kriminālprocesā pienākas priekšroka. Diskusija. *Jurista Vārds*, 2014. 10. jūnijs. Pieejams: <http://www.juristavards.lv/doc/264619-vai-amatpersonu-lietam-kriminalprocesa-pienakas-prieksroka/> [aplūkots 2014. gada 16. jūlijā].
- Vitkauskas D., Dikov G. Protecting the right to a fair trial under the European Convention on Human Rights. Council of Europe Publishing, 2012. Pieejams: http://at.gov.lv/files/uploads/files/case_lapa/hb12_fairtrial_en.pdf [aplūkots 2014. gada 16. jūlijā].

Normatīvie akti

- Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=43857> [aplūkots 2014. gada 16. jūlijā].
- Latvijas Kriminālprocesa kodekss: Latvijas Republikas likums [pieņemts 06.01.1961.; zaudējis spēku]. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=90971> [aplūkots 2014. gada 16. jūlijā].
- Latvijas Sodū izpildes kodekss: Latvijas Republikas likums. Ziņotājs, 1971. 1. janvāris, Nr. 1. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=90218> [aplūkots 2014. gada 16. jūlijā].

- Latvijas Republikas advokatūras likums: Latvijas Republikas likums. Ziņotājs, 1993. 19. augusts, Nr. 28. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=59283> [aplūkots 2014. gada 16. jūlijā].
- Prokuratūras likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 1994. 2. jūnijs, Nr. 65. Pieejams: http://likumi.lv/doc.php?id=57276&version_date [aplūkots 2014. gada 16. jūlijā].
- Saeimas kārtības rullis: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 1994. 18. augusts, Nr. 96. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=57517> [aplūkots 2014. gada 16. jūlijā].
- Krimināllikums: Latvijas Republikas likums. Redakcijā, kāda spēkā 16.07.2014. Latvijas Vēstnesis, 1998. 8. jūlijs, Nr. 199. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=88966b> [aplūkots 2014. gada 16. jūlijā].
- Tiesu izpildītāju likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2002. 13. novembris, Nr. 165. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=68295> [aplūkots 2014. gada 16. jūlijā].
- Kriminālprocesa likums: Latvijas Republikas likums. Redakcijā, kāda spēkā 16.07.2014. Latvijas Vēstnesis, 2005. 11. maijs, Nr. 74. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=107820> [aplūkots 2014. gada 16. jūlijā].
- Azartspēļu un izložu likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2005. 7. decembris, Nr. 195. Pieejams: http://likumi.lv/doc.php?id=122941&version_date [aplūkots 2014. gada 16. jūlijā].
- Apcietinājumā turēšanas likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2006. 4. jūlijs, Nr. 103. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=138990> [aplūkots 2014. gada 16. jūlijā].
- Tiesu ekspertu likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2006. 3. oktobris, Nr. 157. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=144788> [aplūkots 2014. gada 16. jūlijā].
- Maksātspējas likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2010. 6. augusts, Nr. 124. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=214590> [aplūkots 2014. gada 16. jūlijā].
- Ieroču un speciālo līdzekļu aprites likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2010. 17. novembris, Nr. 183. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=221384> [aplūkots 2014. gada 16. jūlijā].

Juridiskās prakses materiāli

- Latvijas Republikas Ģenerālprokuratūras 28.04.2014. vēstule Nr.1/1-1-15-14/1821. Pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS11/SaeimaLIVS11.nsf/0/9E3E11741E824A8DC2257CC9002A132C?OpenDocument> [aplūkots 2014. gada 16. jūlijā].
- Latvijas Republikas Tieslietu ministrijas atzinums par deputātu iesniegtajiem priekšlikumiem grozījumiem Kriminālprocesa likuma (23.04.2014. vēstule Nr.1-11/1626.). Pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS11/SaeimaLIVS11.nsf/0/C85FBCCDCDB2374CC2257CC500462AC5?OpenDocument> [aplūkots 2014. gada 16. jūlijā].
- Likumprojekta Nr. Lp0192 anotācija. Pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS/SaeimaLIVS.nsf/0/2B26E9081FA5C037C225726E00291A38?OpenDocument> [aplūkots 2014. gada 16. jūlijā].
- Saeimas sēdes 29.05.2014. stenogramma. Pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS11/saeimalivs11.nsf/0/11E95AEAFF992630C2257CF4002C73E9?OpenDocument> [aplūkots 2014. gada 16. jūlijā].
- Tiesu prakses apkopojums "Tiesu prakse par tiesībām uz kriminālprocesa pabeigšanu saprātīgā termiņā un soda noteikšanā, ja nav ievērotas tiesības uz kriminālprocesa pabeigšanu saprātīgā termiņā" (sagatavojušas Ā. Meikališa, K. Strada-Rozenberga, akceptēts Augstākās tiesas Krimināllietu departamenta senatoru sanāksmē 2014. gada 8. janvārī). Pieejams: <http://at.gov.lv/lv/judikatura/tiesu-prakses-apkopojumi/kriminaltiesibas/> [aplūkots 2014. gada 16. jūlijā].

Elita Nīmande, Dr. iur.

University of Latvia, Latvia, Assist. Prof. / Latvijas Universitāte, Latvija, doc.

Vladimirs Terehovičs, Dr. iur.

Sworn Attorney, Latvia / Zvērināts advokāts, Latvija

KRIMINĀLISTISKĀS METODIKAS BŪTĪBA

THE ESSENCE OF METHODOLOGY IN CRIMINALISTICS

Summary

The article is devoted to deepening the understanding of methodology in criminalistics as the subsection of Special part of Criminalistics theory. Compulsory provision during applying criminal law is clarification of true circumstances about the event that requires criminal legal evaluation. Investigation of criminal offence with the aim of clarifying these circumstances is carried out by using investigative activities as a form of procedural activities. The formula for directing an investigation of criminal offence is fixed in the special logical structure which is called methodics for investigation of criminal offence, or criminalistic methodics.

Keywords: criminalistics, criminalistic methodics, investigation of criminal offences.

Atslēgvārdi: kriminālistika, kriminālistiskā metodika, noziedzīgu nodarījumu izmeklēšana.

Kriminālistikas literatūrā periodiski aktualizējas jautājumi par kriminālistikas kā zinātnes sadaļu skaitu, hierarhiju un saturu, kā arī par atsevišķās kriminālistikas sadaļās lietoto terminu saturu. Raksta mērķis ir veidot padziļinātu izpratni par kriminālistiskās metodikas veidošanas pamatiem un būtību.

Demokrātisko valstu sabiedrības attīstības vēsture pierādījusi, ka visefektīvākais attīstības un sabiedrisko attiecību tiesiskas regulēšanas veids ir tiesību zinātņu jomā iegūto zināšanu izmantošana. Viena no šā veida zināšanu īpatnībām ir tā, ka visām zināšanām ir lietisķis raksturs un tās tiek iegūtas ar zinātniskās izziņāšanas līdzekļiem.¹

Obligāts krimināltiesību piemērošanas (kā vienas no tiesiskas valsts tiesībaizsardzības darbības formām) nosacījums ir patiesu apstākļu noskaidrošana par sabiedriski nozīmīgu notikumu, kurš jānovērtē krimināltiesiski. Konstatētā notikuma krimināltiesiskais novērtējums ir nepieciešams nosacījums, lai valsts varētu tiesiski iejaukties iespējamā ar Krimināllikumu aizsargāto tiesību pārkāpuma gadījumā. Konkrētas valsts Krimināllikumā tiek dots tādu kaitīgu nodarījumu izsmeļošs saraksts, kuri krimināltiesiski tiek vērtēti konkrētajā valstī. Tāpēc sabiedriski nozīmīga

---

¹ Zinātniskas izziņāšanas līdzekļi – tehnisku, regulatīvu un semiotisku līdzekļu kopums, ko izmanto zinātniskajā izziņāšanā.

un kaitīga notikuma apstākļu noskaidrošanai un turpmākam krimināltiesiskajam novērtējumam vienmēr ir noteikts raksturs un arī praktiska jēga. Tas tiek nodrošināts ar pietiekami skaidru praktiski noderīgu to darbību aprakstu, kuras var novest pie sagaidāmā rezultāta – tādu zināšanu iegūšanas, kuru dziļums un apjoms ir nepieciešams un pietiekams krimināltiesiskam novērtējumam.

Noziedzīgu nodarījumu izmeklēšanas sarežģītības līmenis (reproduktīvā darbība²) mūsdienās savietojams ar zinātniskās izziņāšanas darbības līmeni (produktīvā darbība³); tāpēc asi izjūtama nepieciešamība pēc noziedzīgu nodarījumu izmeklēšanas procesa metodiskā nodrošinājuma. Mūsdienu krimināltiesiskās prakses vajadzības novedušas pie tā, ka saasinājusies nepieciešamība novērtēt katra krimināltiesību piemērošanas posma zinātnisko pamatu un struktūras pamatotību; rezultātā tas var novest pie visa krimināltiesību piemērošanas procesa zinātniskās pamatotības vērtēšanas iespējamības. Šis apstāklis tiešā veidā izskaidro pieaugošo interesi par noziedzīgu nodarījumu izmeklēšanas procesa zinātniskās pamatošanas problēmu – noziedzīga nodarījuma izmeklēšanas mērķa struktūras un satura formulēšanu, kā arī noziedzīga nodarījuma izmeklēšanas procesa aprakstīšanu un izskaidrošanu. Ar noziedzīga nodarījuma izmeklēšanu saistītas saprātīgas darbības izpratne ir kardīnāls tās racionalitātes un efektivitātes priekšnoteikums; tas tieši atbilst sabiedrības vajadzībām – izmeklējamā noziedzīgā nodarījuma pareiza kvalifikācija un krimināltiesisko attiecību taisnīga noregulēšana. Protams, ka ir nepietiekami tikai no zinātnes viedokļa pareizi aprakstīt un izskaidrot noziedzīga nodarījuma izmeklēšanas procesu; lai sasniegtu pozitīvu rezultātu šajā jomā, nozīmīgu vietu ieņem arī organizatoriskā šīs darbības daļa (personāla sagatavošana, darba plānošana, starprezultātu un galarezultāta iegūšanas kontrole un tml.). Tomēr būtu jāuzsver, ka tikai zinātniski aprakstītu un izskaidrotu noziedzīga nodarījuma izmeklēšanu iespējams potenciāli īstenot mūsdienu kriminālprocesā, jo konkrēta noziedzīga nodarījuma izmeklēšana pirmkārt ir reproduktīvs darbības veids.

Noziedzīga nodarījuma izmeklēšana ir specifiska pirmstiesas kriminālprocesa daļa. Noziedzīga nodarījuma izmeklēšana, lai konstatētu ar noziedzīga nodarījuma notikumu saistītos apstākļus, īstenojas izmeklēšanas darbību veikšanas rezultātā, savukārt izmeklēšanas darbības ir īpašs procesuālo darbību paveids. Noziedzīga nodarījuma izmeklēšanas pamatā un tād arī izmeklēšanas darbību sistēmā neietilpst tādas procesuālās darbības kā lēmums atzīt kādu priekšmetu par lietisko pierādījumu, apsūdzības uzrādīšana, lēmums par atzišanu par cietušo, lēmums par drošības līdzekļa piemērošanu, lēmums par krimināllietas nodošanu tiesai u. tml. Veicot procesuālās darbības, kuras nav izmeklēšanas darbības, procesa virzītājs, pamatojoties uz tādu apstākļu noskaidrošanas rezultātiem, kas saistīti ar noziedzīgā nodarījuma notikumu, parasti tikai attiecīgā veidā sagatavo krimināllietu izskatīšanai tiesā.

Konkrēta noziedzīga nodarījuma izmeklēšanas robežās parasti nav izziņāšanas produktīvā elementa. Noziedzīga nodarījuma izmeklēšanas reproduktīvo darbību pamatotība balstās uz daudzu zinātnisku izpēšu empīriskās pieredzes abstrahēšanu

² Reproductivitāte atspoguļo atkārtojāmību, aprobešanu, kas vērsta uz kaut kā atražošanu.

³ Produktivitāte (izziņāšanā) atspoguļo darbības, kas noved pie citas jēgas piešķiršanas izziņāšanas objekta saturam izziņāšanas priekšmeta robežās.

un citas jēgas piedošanu tai, kā arī uz noziedzīgu nodarījumu izmeklēšanas praksi. Recepte noziedzīgu nodarījumu izmeklēšanas reproduktīvo darbību vadīšanai fiksēta īpašā loģiskā struktūrā, kuru pieņemts saukt par noziedzīgu nodarījumu izmeklēšanas metodiku jeb kriminālistisko metodiku.

Termins “kriminālistiskā metodika” sākotnēji nebija plaši izplatīts. Tā, piemēram, kriminālistikas mācību grāmatās latviešu valodā, līdzīgi kā vairumā mācību grāmatu krievu valodā, lietots gan termins “atsevišķu noziegumu veidu izmeklēšanas metodika”,⁴ gan termins “kriminālistikas metodika”,⁵ tomēr pilnībā neatklājot to saturu. Zinātniskajā literatūrā krievu valodā⁶ arvien aktīvāk tiek apspriests arī jautājums par kriminālistisko stratēģiju un noziedzīgu nodarījumu izmeklēšanas organizāciju kā atsevišķām kriminālistikas sadaļām. Pieejamajā Rietumvalstu literatūrā šāda terminoloģija netiek izmantota.

Metodika ir noteiktā veidā organizētu izzināšanas metožu un tehnisko līdzekļu sistēma; tās izmantošana var novest līdz gaidāmajam pozitīvajam rezultātam. Pati par sevi metodika ir sakārtots un loģiski nepretrunīgs patiesu spriedumu kopums, un tās struktūru nosaka šo spriedumu saturiskās un loģiskās saites. Jebkuras metodikas būtība atklājas tajā, ka metodika ir viens no izzināšanas regulatīvajiem līdzekļiem.⁷ Noziedzīga nodarījuma izmeklēšanas metodikas veidošanās, pamatojoties uz aprakstītu un izprastu empīrisko materiālu, parasti īstenojas uz vispārēju noteikumu un pielaižu pamata; tie ir metodikas izstrādes līdzekļi – krimināltiesību teorijas, kriminālprocesa teorijas un krimināltiesiskās prakses atziņas. Tieši tās noved pie to metodikas konstruktīvo elementu formēšanas, kuri veido noziedzīgu nodarījumu izmeklēšanas metodikas pamatu un nosaka tās robežas un iespējas.

Jebkuras izzināšanas metodikas pamatā ir sākumdatu esamība un precīzi formulēti konkrētās metodikas izmantošanas mērķis. Noziedzīga nodarījuma izmeklēšana ir darbība, kuras mērķis ir patiesu zināšanu iegūšana par apstākļiem, kas saistīti ar izmeklējamu notikumu, t. i., apstākļiem, kuriem turpmāk dodams krimināltiesisks novērtējums. Latvijā apstākļi, kas saistīti ar izmeklējamu notikumu, ir šādi: 1) apstākļi, kas liecina par noziedzīga nodarījuma notikuma esamību, 2) apstākļi, kas izslēdz kriminālatbildību, 3) apstākļi, kas mīkstina vai pastiprina kriminālatbildību, 4) apstākļi, kas var atbrīvot no kriminālatbildības un soda. Tādējādi iepriekšminēto apstākļu esamības vai neesamības konstatēšana būtu uzskatāma par jebkuras noziedzīgu nodarījumu izmeklēšanas mērķi un tātad arī kriminālistiskās metodikas saturu.

⁴ Indulēns I. Kriminālistika. Rīga: Zvaigzne, 1978, 14. lpp.

⁵ Sk.: Indulēns I. Kriminālistika. Rīga: Zvaigzne, 1978, 14. lpp.; Noziegumu izmeklēšanas metodika. Mācību grāmata. Autoru grupa. Rīga: LPA, 2000, 3. lpp.

⁶ Sk., piemēram: Можалева И. П. Организация расследования преступлений как криминалистическое учение. В кн.: Криминалистика и судебная экспертиза: наука, обучение, практика. Санкт-Петербург, 2012, с. 76–79; Филиппов А. Г. О криминалистической стратегии как самостоятельном разделе науки криминалистики. В кн.: Криминалистика и судебная экспертиза: наука, обучение, практика. Санкт-Петербург, 2012, с. 130–133.

⁷ Качан В. Я. Игровые методики творческой деятельности. LU Raksti. 585. sēj. Filosofija. Rīga: LU, 1993, 155. lpp.

Kriminālistiskajā metodikā sistematizēti būtu jāapraksta noteiktā veidā struktūrēts patiesu zināšanu iegūšanas process; šīs zināšanas ir nepieciešamas un pietiekamas, lai krimināltiesiski novērtētu izmeklējamu notikumu. Tā kā noziedzīga nodarījuma sastāva pazīmju konstatēšana izmeklējamajā notikumā ir obligāts noziedzīga nodarījuma izmeklēšanas nosacījums, tad praktiska nozīme ir tikai tādām noziedzīgu nodarījumu izmeklēšanas metodikām, kuras pamatā vērstas uz konkrēta noziedzīga nodarījuma sastāva pamatpazīmju (objekts, subjekts, objektīvā puse, subjektīvā puse) konstatēšanu. Teorijā un praksē noziedzīgu nodarījumu izmeklēšanas metodiku sistematizācijas pamatā parasti tiek liktas nodarījuma objekta īpatnības, t. i., tās intereses, kuru aizskārums var tikt atzīts par bīstamu un kaitīgu sabiedrībai.

Metodika kā teorētiski organizētas zināšanas ir potenciāls līdzeklis jaunu zināšanu iegūšanai. Metodikas struktūrai jābūt hierarhiskai, t. i., tajā vienmēr ir pamatspriedumi un atvasinātie (izsecināmie) spriedumi. Pie metodikas pamatizteikumiem pieskaitāmi tie, kuri netiek izsecināti un netiek apgāzti ar citiem metodikas izteikumiem, piemēram, novērojumu un eksperimentu rezultāti, pamatdefinīcijas u. tml. Metodikas atvasinātie izteikumi ir no pamatspriedumiem izsecinātas sekas, apgalvojumi ar to pierādījumiem, kuri parasti veido pēc apjoma lielāko metodikas daļu un pilda metodisko zināšanu pamatfunkciju. Konkrēta noziedzīga nodarījuma veida izmeklēšanas metodika pirmkārt ir refleksijas līdzeklis izzināšanas darbībā, un tā būtu jārealizē kā virzošs, kritisks un koriģējošs līdzeklis konkrētā noziedzīga nodarījuma izmeklēšanas gaitā.

Noziedzīga nodarījuma izmeklēšanas metodikas kā izzināšanas darbības regulatora sistēmiskam aprakstam būtu jāietver šādas zināšanu apakšsistēmas:

- 1) izzināšanas objektu sistēma, jo visa veida darbības, tai skaitā izzināšanas darbība, pēc dabas ir priekšmetiskas, bet izzināšanas būtība ir jaunu zināšanu iegūšanas process par realitātes objektiem, šai gadījumā tās ir zināšanas par apstākļiem, kas saistīti ar noziedzīga nodarījuma notikumu;
- 2) izzinošo darbību sistēma, jo jebkura izzinoša darbība realizējas caur noteiktu darbību kopumu, kas virzītas uz izzināšanas mērķiem. Izzināšanas darbības noziedzīga nodarījuma izmeklēšanas procesā ir izmeklēšanas darbības, un tajās realizējas arī atsevišķie, starpposmu izzināšanas mērķi;
- 3) zināšanu sistēma, t. i., sākotnējo un gala zināšanu sistēma, jo jebkuras izzināšanas mērķis ir jaunu zināšanu iegūšana ar jau esošo zināšanu palīdzību. Jebkura noziedzīga nodarījuma izmeklēšanas sākumdati ir metodiskas zināšanas par noziedzīga nodarījuma izmeklēšanu un sākotnēja informācija par iespējamu noziedzīga nodarījuma izdarīšanu, kuru saskaņā ar Kriminālprocesa likuma 369. pantu satur konkrētas fiziskas vai juridiskas personas iesniegums, piemēram, iesniegums par īpašuma zādzību, miesas bojājumu nodarīšanu u. tml., vai fakta esamība vai norāde uz iespējamu apdraudējuma faktu, kas noskaidrots iestādes, kura atbildīga par kriminālprocesa norisi, darbības procesā, piemēram, liķa atrašana, informācija masu saziņas līdzekļos par amatpersonu ļaunprātībām u. tml.

Metodikai kā dabisko un mākslīgo valodu zīmju sistēmai būtu jābūt interpretējamai, t. i., uzskatāmai attēlotai interpretēšanai. Nebūtu svarīgi, kā notiek metodikas

satura jēgas interpretācija (uzskatāmi, shematiski), svarīgi ir tikai tas, lai atsevišķi metodikas elementi un tā kopumā būtu interpretējama, jo tikai šādā gadījumā metodika tiks paskaidrota un apjēgta/izprasta. Kriminālistiskās metodikas aprakstošais raksturs izpaužas tā, ka izpētes objekti tajā aprakstīti nepastarpināti, parādot tos kā spriedumus, kas formulēti ar dabisko un mākslīgo valodu līdzekļiem. Spriedumu loģiskajām saiknēm, kas veido metodiku, būtu jābūt tādām, lai katrs izteikums būtu vai nu premisa, vai secinājuma atzinums; savukārt visiem terminiem būtu jābūt saistītiem ar tādu definēšanas attiecību, kurā katrs termins ietverts vismaz vienas definīcijas definējošā vai definējamā daļā. Šo nosacījumu izpilde padara metodikas izteikumu kopumu par loģiski relatīvi noslēgtu veselumu; tas savukārt ir nepieciešams nosacījums viennozīmībai, operējot ar jēdzieniem, un pierādījumu stingrībai. Nosauktās prasības būtu uzskatāmas par kriminālistiskās metodikas veidošanas ideālu, tāpēc šim apstāklim ir īpaša nozīme tieši kriminālistiskās metodikas kā organizētas sākumzināšanu sistēmas izstrādes procesā.

Katrai metodikai būtu jābūt pārbaudāmai, t. i., tai jāļauj noteikt savu apgalvojumu satura atbilstību reāliem objektiem, to īpašībām un attiecībām. Lai novērtētu noskaidroto un aprakstīto, ar izmeklējamo noziedzīgo nodarījumu saistīto apstākļu kvalifikācijas iespēju, to komponentus un struktūru nepieciešams savietot ar to teorētiskajām konstrukcijām. Pat virspusēja tāda veida savietošana ļauj apgalvot par izzināšanas procesu kā racionālu konkrētajā izmeklēšanas posmā. Reālā izzināšanas darbība savietojas ar racionalitātes normatīvo koncepciju, un tas ļauj novērtēt noziedzīga nodarījuma izmeklēšanas racionalitātes pakāpi. Latvijā kriminālprocesā šādi racionalitātes normatīvie kritēriji ir iegūto zināšanu attiecināmība, pieļaujamība un ticamība. Darbības neizzinātajos veidos normatīvā pieeja racionalitātes novērtēšanā realizējas, izmantojot etalonus un ideālus, kas izsaka attiecīgo darbības veidu standartus. Pie tam etaloni ir dažādu normu materializēta izteiksme, bet ideāli ir kā etalonu veids – nemateriāla, ideālā normu izteiksme.

Noziedzīga nodarījuma izmeklēšanas racionalizācija īstenojas ar izmeklēšanas darbību racionalizācijas starpniecību; tās raksturo racionalizācijas parametri:

- 1) atbilstība likumam, t. i., izmeklēšanas darbībām jāatbilst kriminālprocesa normām;
- 2) mērķtiecīgums, t. i., izmeklēšanas darbību virzība uz to apstākļu noskaidrošanu, kas saistīti ar noziedzīgu nodarījumu;
- 3) lietderīgums, t. i., izmeklēšanas darbību atbilstība noziedzīga nodarījuma izmeklēšanas mērķim neatkarīgi no tās realizācijas ārējo apstākļu izmaiņām;
- 4) rezultativitāte, t. i., izmeklēšanas darbību noderīgums noziedzīga nodarījuma izmeklēšanas mērķa sasniegšanai, neņemot vērā zaudējumus un to pozitīvo efektu, kuru nevarēja paredzēt pirms izmeklēšanas darbības īstenošanas uzsākšanas.

Darbība kāda konkrēta mērķa sasniegšanai ir dažādu darbību dažādi kopumi, no kuriem daļa var būt arī racionāla. Tāpēc noziedzīga nodarījuma izmeklēšanas racionalizācija ar nepieciešamību paredz tās tālāku optimizēšanu. Savukārt optimizāciju var iztēloties kā procesu, kurā tiek izvēlēts labākais (no konkrētā mērķa viedokļa,

noteiktos apstākļos un ar noteiktajiem ierobežojumiem) izmeklēšanas darbību kopums no iespējamām un racionāli pamatotām darbībām. Racionalitātes un optimalitātes kritēriji, kā arī pašas procedūras pēc satura ir atšķirīgas. Tas skaidrojams ar to, ka racionalitātes kritērijus nosaka darbības mērķi, bet optimalitātes kritēriju – ārējie faktori attiecībā pret darbības procesu un darbību procedūram. Optimizācija līdzīgi racionalizācijai tiek realizēta, pamatojoties uz kritērijiem, šai gadījumā praktiskās optimalitātes kritērijiem: maksimāla ekonomiskā efektivitāte, minimāli materiālie un laika tēriņi u. tml.⁸ Minētie apstākļi ļauj ne tikai jēgpilni izstrādāt praksē pieprasītas konkrētu noziedzīgu nodarījumu veidu izmeklēšanas metodikas, bet arī pilnveidot iepriekš izstrādātās kriminālistiskās metodikas.

Kopumā var secināt, ka metodika ir noteiktā veidā organizētu izziņāšanas metožu un tehnisko līdzekļu sistēma; tās izmantošana var novest līdz gaidāmajam pozitīvajam rezultātam. Savukārt kriminālistiskajā metodikā sistematizēti būtu jāapraksta noteiktā veidā strukturēts patiesu zināšanu iegūšanas process, un šīm zināšanām jābūt nepieciešamām un pietiekamām, lai krimināltiesiski novērtētu izmeklējamu notikumu.

BIBLIOGRĀFIJA

Indulēns I. Kriminālistika. Rīga: Zvaigzne, 1978.

Noziegumu izmeklēšanas metodika. Mācību grāmata. Autoru grupa. Rīga: LPA, 2000.

Качан В. Я. Игровые методики творческой деятельности. LU Raksti. 585. sēj. Filosofija. Rīga, 1993.

Можаяева И. П. Организация расследования преступлений как криминалистическое учение. В кн.: Криминалистика и судебная экспертиза: наука, обучение, практика. Санкт-Петербург, 2012, с. 76–79.

Никифоров В. Е. Проблемная ситуация и проблема: генезис, структура, функция. Рига, 2002.

Филиппов А. Г. О криминалистической стратегии как самостоятельном разделе науки криминалистики. В кн.: Криминалистика и судебная экспертиза: наука, обучение, практика. Санкт-Петербург, 2012, с. 130–133.

Normatīvie akti

Krimināllikums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 1998. Nr. 199/200 (1260/1261), ar grozījumiem.

Kriminālprocesa likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2005. Nr. 74 (3232), ar grozījumiem.

⁸ Никифоров В. Е. Проблемная ситуация и проблема: генезис, структура, функция. Рига, 2002, с. 41.

CIVIL LAW SCIENCE SUB-SECTION

CIVILTIESISKO ZINĀTŅU APAKŠSEKCIJA

Kaspars Balodis, *Dr. iur.*

University of Latvia, Latvia, Assoc. Prof. / Latvijas Universitāte, Latvija, assoc. prof.

KOMERCDARĪJUMU REGULĒJUMA PIEMĒROŠANAS PROBLĒMAS

PROBLEMS OF APPLYING THE REGULATION ON COMMERCIAL TRANSACTIONS

Summary

The current paper deals with the implementation of legal provisions governing commercial transactions. The commercial transactions' part of the Commercial Law of Latvia entered into force on 1 January 2010. These provisions cover contracts and other transactions concluded by merchants. The author examines legal preconditions for application of the commercial transactions regulation and discusses decisions of Latvian courts.

Keywords: Commercial Law, commercial transactions, general provisions on commercial transactions, special regulations on some types of commercial transactions, application of legal provisions, case law on commercial transactions.

Atslēgvārdi: Komerclikums, komercdarījumi, komercdarījumu vispārīgie noteikumi, atsevišķu komercdarījumu veidu īpašie noteikumi, tiesību normu piemērošana, tiesu prakse par komercdarījumiem.

I. Ievads

Komerclikuma (turpmāk – arī KCL) D daļa *Komercdarījumi*, kuru Saeima pieņēma 2008. gada 18. decembrī, stājās spēkā 2010. gada 1. janvārī. Komerclikuma D daļa (turpmāk – arī komercdarījumu daļa) sastāv no divām sadaļām – komercdarījumu vispārīgajiem noteikumiem un atsevišķu komercdarījumu veidu īpašajiem noteikumiem. Pieņemot komercdarījumu daļu, Latvijas likumdevējs būtiski pilnveidoja ne vien Komerclikumu, bet arī mūsu valsts privāttiesību sistēmu kopumā.

Komerclikuma D daļas pieņemšanas mērķis bija vienkāršot un paātrināt komercietisisko apgrozību, izveidojot speciālu normatīvo regulējumu, kas piemērojams komersantu noslēgtajiem tiesiskajiem darījumiem.

Komercdarījumu doktrīnai Latvijā ir samērā sena priekšvēsture. Mūsdienīga izpratne par komercdarījumiem mūsu valstī pastāvēja jau neatkarības periodā starp Pirmo pasaules karu un padomju okupāciju. Pārliecība par komercdarījumu regulējuma nepieciešamību Latvijas juristu saimē radās 20. gadsimta 90. gados pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas. Tomēr Komerclikuma noteikumi par komercdarījumiem to spēkā stāšanās laikā bija pavisam jauns normatīvais regulējums. Komerclikuma D daļai līdzīga normu kopuma Latvijas tiesību sistēmā pirms tam nebija. Četros gados vēl nav attīstījusies plaša tiesību normu piemērošanas prakse komercdarījumu jautājumos. Taču kopš komercdarījumu daļas spēkā stāšanās pagājušais laiks ir pietiekams, lai atbilstoša tiesu prakse par komercdarījumiem sāktu veidoties. Šā raksta galvenais mērķis ir ieskicēt un izvērtēt komercdarījumu daļas normu piemērošanas līdzšinējos rezultātus. Vispirms tiks aplūkoti komercietisību normās paredzētie priekšnoteikumi, kuriem jāpastāv, lai civiltiesisks strīds būtu risināms, piemērojot noteikumus par komercdarījumiem. Tāpat rakstā apskatīta pēdējo gadu tiesu prakse par komercdarījumiem un akcentēti būtiskākie tiesību jautājumi, kurus vērtējušas vispārējās jurisdikcijas tiesas, izšķirot ar komercdarījumiem saistītos strīdus.

II. Komercdarījumu regulējuma piemērošanas priekšnoteikumi

Noskaidrojot tiesiskos priekšnoteikumus komercdarījumu regulējuma piemērošanai, jāatzīmē, ka ar komercdarījumu noslēgšanu un izpildi saistīto tiesību jautājumu risināšanā joprojām liela nozīme ir Civillikumam. Likumdevējs Komerclikuma D daļā pamatoti ietvēris tikai tās tiesību normas, kuras ir noteikti nepieciešamas tam, lai reglamentētu komercdarījumu attiecības. Komercietisību literatūrā ir norādīts, ka komercdarījumu daļas mērķis nav radīt tādu regulējumu, kas dublētu vai nevajadzīgi aizstātu Civillikuma normas.¹ Komerclikums Civillikuma noteikumus par tiesiskajiem darījumiem papildina un modificē tādā mērā, kas atbilst komercietisiskās apgrozības vajadzībām un interesēm. Piemēram, komercdarījumu noslēgšanas jautājumus pamatā reglamentē Civillikums, bet Komerclikumā ietverti vien ļoti specifiski noteikumi par komercdarījumu noslēgšanu. Starp darījumu attiecībās esošiem komersantiem ir iespējami arī tādi civiltiesiski strīdi, kuru atrisināšanā var iztikt bez Komerclikuma D daļas normu piemērošanas. Tomēr noteikumiem par komercdarījumiem ir pietiekami plaša piemērošanas joma, kuras robežas precīzi iezīmētas Komerclikumā.

Pirmais un būtiskākais tiesiskais priekšnoteikums tam, lai piemērotu Komerclikuma normas par komercdarījumiem, ir tiesiskā darījuma dalībnieku piederība komersantu lokam. Saskaņā ar KCL 388. pantu komercdarījumi ir komersanta tiesiskie darījumi, kas saistīti ar komercdarbību. Ja visi komercdarījuma dalībnieki

¹ Lošmanis A. Par topošo Latvijas komercietisību aktuālajiem mezglu punktiem. Latvijas Vēstnesis, 1999. 27. maijs, Nr. 20, 3. lpp.

ir komersanti, tas ir divpusējs komercdarījums, kurā visiem darījuma dalībniekiem bez jebkādiem ierobežojumiem ir piemērojami Komerclikuma noteikumi par komercdarījumiem. Tomēr Komerclikums pieļauj arī vienpusējus komercdarījumus. Tajos tikai viens no dalībniekiem ir komersants. KCL 389. pants noteic, ka darījumā, kas ir komercdarījums tikai vienam darījuma dalībniekam, noteikumi par komercdarījumiem ir vienlīdz piemērojami arī pārējiem darījuma dalībniekiem, ciktāl normatīvajos aktos patērētāju tiesību aizsardzības jomā vai citos likumos nav noteikts citādi.

KCL 389. pantā ietvertajam principam, ka noteikumi par komercdarījumiem ir vienlīdz piemērojami arī otram vienpusējā komercdarījuma dalībniekam, ir samērā plaša piemērošanas joma. Piemēram, medicīnas iekārtu tirgotājs pārdod medicīnisko aparāturu ģimenes ārstam, kurš to pērk izmantošanai savā ārsta praksē. Medicīnas iekārtu tirgotājam, kurš ir komersants, tas ir komercdarījums. Savukārt ārsts medicīnisko aparāturu pērk nevis kā patērētājs, bet gan nolūkam, kas ir saistīts ar viņa profesionālo darbību. Lai gan ārstam tas nebūs komercdarījums, likuma noteikumi par komercdarījumiem attieksies arī uz viņu.

Būtiska vienpusējo komercdarījumu joma, kurā noteikumi par komercdarījumiem tiek piemēroti arī otram dalībniekam, ir publiskā iepirkuma līgumi. Pasūtītāji publiskā iepirkuma līgumos parasti ir valsts, pašvaldības vai to dibinātas publisko tiesību juridiskās personas. Savukārt piegādātāji visbiežāk ir komersanti. Nozīmīgus publiskā iepirkuma līgumu aspektus reglamentē speciālās tiesību normas, kas ietvertas Publisko iepirkumu likumā.² Uz publiskā iepirkuma līgumiem attiecas arī Civillikums. Ja piegādātājs ir komersants, jāpiemēro arī noteikumi par komercdarījumiem. Valsts un pašvaldību rīcībā ir administratīvie, materiālie un personāla resursi, kas atvieglo tām līdzdalību darījumu attiecībās. Tas pats attiecas uz valsts un pašvaldību dibinātām juridiskajām personām, ja vien tās nav komersanti. Līdz ar to publiskie pasūtītāji nepelna privilēģētu attieksmi un nevar izvairīties no Komerclikuma normu piemērošanas.

Turpreti patērētāja kā saimnieciski vājāka subjekta tiesiskais stāvoklis darījumos ar komersantu tiktu nepamatoti pasliktināts, ja patērētājam tiktu piemēroti noteikumi par komercdarījumiem. Saskaņā ar Patērētāju tiesību aizsardzības likuma³ 1. pantu patērētājs ir fiziska persona, kas izsaka vēlēšanos iegādāties, iegādājas vai varētu iegādāties vai izmantot precī vai pakalpojumu nolūkam, kurš nav saistīts ar tās saimniecisko vai profesionālo darbību. Piemēram, gāzes plīts pirkums sadzīves tehnikas veikalā patērētājam būs Patērētāju tiesību aizsardzības likumā minētais līgums ar preču pārdevēju, bet komersantam, kam veikals pieder, tas būs komercdarījums. Tādējādi katram no šā pirkuma līguma dalībniekiem būs piemērojamas tiesību normas no dažādām atšķirīgām speciālo civiltiesību nozarēm.

Otrs tiesiskais priekšnoteikums komercdarījumu regulējuma piemērošanai ir tiesiskā darījuma saistība ar komercdarbību (sk. KCL 388. pantu). Lai noteiktu, vai

² Publisko iepirkumu likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2006. 25. aprīlis, Nr. 65.

³ Patērētāju tiesību aizsardzības likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 1999. 1. aprīlis, Nr. 104/105.

darījums ir saistīts ar komersanta komercdarību, pastāv komercdarījumu iedalījums pamatdarījumos, palīgdarījumos un blakusdarījumos.⁴ Pamatojoties uz šo iedalījumu, ir iespējams noteikt, vai tiesiskais darījums atzīstams par komercdarījumu. Līdz ar to komersantam ir mazāk iespēju noliegt to, ka viņa noslēgtais darījums ir saistīts ar komercdarību, un izvairīties no komercdarījumu normatīvā regulējuma piemērošanas.

Pamatdarījumi ir komersanta veiktajai komercdarībai tipiskie regulāri noslēdzamie komercdarījumi. Piemēram, komersants, kam pieder būvmateriālu veikals, iepērk būvmateriālus no piegādātājiem. Palīgdarījumi ir komercdarījumi, kurus komersants noslēdz, lai uzsāktu, turpinātu vai izbeigtu komercdarību, piemēram, veikala telpu noma, kases aparātu pirkums, veikala pārdošana citai personai.⁵ Palīgdarījumiem ir atbalsta funkcija komercdarības nodrošināšanā. Blakusdarījumi ir komercdarījumi, kuriem ir gadījuma raksturs un kuri ir tikai netieši saistīti ar komersanta veikto komercdarību.⁶ Piemēram, komercsabiedrība, kas nodarbojas ar mēbeļu tirdzniecību, pārdod tai piederošo vieglo automašīnu kādai fiziskai personai.

Tātad darījuma saistību ar komercdarību iespējams konstatēt pat tad, ja sasaiste ir netieša un attālināta.⁷ Ja tiesisko darījumu ir noslēgusi komercsabiedrība, parasti neradīsies šaubas par to, ka darījums ir saistīts ar komercdarību. Ja turpretī tiesisko darījumu noslēdzis individuālais komersants, var rasties pamatotas šaubas, vai viņš darījumu noslēdzis komercdarības ietvaros vai savām personiskajām vajadzībām. Lai nošķirtu individuālā komersanta noslēgtus komercdarījumus no šās fiziskās personas privātiem darījumiem, likumdevējs KCL 390. pantā ir ietvēris komercdarījuma pieņēmumu. Proti, individuālā komersanta darījums šaubu gadījumā ir uzskatāms par komercdarījumu.

III. Komercdarījumu vispārīgo jautājumu risinājumi tiesu praksē

Komercdarījumu vispārīgie noteikumi, kas ietverti Komerclikuma XX sadaļā (KCL 388.–406. pants), ir komercdarījumu normatīvā regulējuma pamats, jo tie attiecas uz jebkuru komercdarījumu. Minētajos Komerclikuma pantos reglamentēts komercdarījuma jēdziens, kā arī dažādi komercdarījumu noslēgšanas un izpildes jautājumi. Laikposmā pēc Komerclikuma D daļas spēkā stāšanās vispārējās jurisdikcijas tiesas, izskatot civillietas par komersantu noslēgtajiem darījumiem, vairākkārt ir risinājušas Komerclikuma XX sadaļā reglamentētus tiesību jautājumus.

Tiesas savos spriedumos, piemēram, vērtējušas, vai tiesiskais darījums ir kvalificējams kā komercdarījums un vai uz darījumu līdz ar to attiecināms KCL 406. pantā noteiktais trīs gadu noilguma termiņš no komercdarījuma izrietošajiem prasījumiem. Kurzemes apgabaltiesa 2014. jūlijā apelācijas instancē izskatīja lietu,

⁴ Sk.: Radionova S. Par komercdarījumu pamatkonceptiju. Likums un Tiesības, 2001. Nr. 2, 42. lpp.

⁵ Sk.: Brox H., Henssler M. Handelsrecht. 20. Aufl. München: Verlag C. H. Beck, 2009, Rn. 283.

⁶ Radionova S. Par komercdarījumu pamatkonceptiju. Likums un Tiesības, 2001. Nr. 2, 42. lpp.

⁷ Klappstein V. § 343 HGB Rn. 5. In: Heidel T., Schall A. (Hrsg.). Handelsgesetzbuch: Handkommentar. 1. Auflage: Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, 2011.

kurā kāda maksātspējīga sabiedrība ar ierobežotu atbildību, pamatojoties uz Civillikuma normām par netaisnu iedzīvošanos, prasīja no citas sabiedrības ar ierobežotu atbildību noteiktas naudas summas samaksu.⁸ Atprasāmo naudas summu prasītājs bija samaksājis atbildētājam 2006. gadā. Prasītāja administrators uzskatīja, ka nauda atrodas atbildētāja mantā bez tiesiska pamata, jo atbildētājs nepiegādāja prasītājam preces samaksātās summas apmērā. Prasītājs apšaubīja pirmās instances tiesas secinājumu, ka uz pušu darījumiem attiecināmas Komerclikuma D daļas normas, tostarp KCL 406. pantā paredzētais noilguma termiņš. Komercdarījumu daļas normas, pēc prasītājas domām, nevarot piemērot, jo prasība nevis balstās uz pušu noslēgtu līgumu (komercdarījumu), bet gan ir pamatota ar likumu, proti, Civillikuma 2389. pantu. Taču apelācijas instances tiesa secināja, ka prasītāja un atbildētāja 2006. gada darījums ir komercdarījums, jo saskaņā ar Komerclikuma 388. pantu komercdarījumi ir komersanta tiesiskie darījumi, kas saistīti ar komercdarbību. Šādos apstākļos tiesa piemēroja arī KCL 406. pantu, secinot, ka prasītāja pieteiktajiem prasījumiem iestāties noilgums.

Būtisks faktiskais apstākļis minētajā lietā ir tāds, ka prasītāja un atbildētāja darījums bija noslēgts 2006. gadā, proti, pirms Komerclikuma D daļas stāšanās spēkā. Kurzemes apgabaltiesa spriedumā ir pamatoti atsaukusies uz Komerclikuma pārejas noteikumu 16. punktu, kas risina šādas situācijas. Šī pārejas noteikumu norma paredz: ja Komerclikuma D daļas spēkā stāšanās dienā Civillikumā vai citā likumā noteiktais termiņš nav notecējis, bet Komerclikuma D daļā noteikts īsāks noilguma termiņš, tad piemērojams komercdarījumu daļā noteiktais noilguma termiņš, kas skaitāms no 2010. gada 1. janvāra. Prasība tiesā bija celta 2013. gada septembrī, tāpēc KCL 406. pantā noteiktais triju gadu noilguma termiņš jau bija notecējis 2013. gada 1. janvārī.

Šis spriedums ir piemērs tam, ka noteiktos gadījumos komercdarījumu normatīvais regulējums ir jāpiemēro arī tādiem komersanta darījumiem, kas noslēgti pirms 2010. gada 1. janvāra. Komercdarījumu daļas normām atpakaļvērsta spēka nav. Tomēr gadījumos, kad tiesai jāizvērtē no darījuma izrietošo prasījumu noilgums, tai jāpārbauda, vai komersanta darījums, kas noslēgts pirms Komerclikuma D daļas stāšanās spēkā, atbilst komercdarījuma pazīmēm. Saskaņā ar Civillikuma 3. pantu katra civiltiesiska attiecība apspriežama pēc likumiem, kas bijuši spēkā tad, kad šī attiecība radusies, pārgrozījusies vai izbeigusies. Ja komersants noslēdzis līgumu pirms Komerclikuma D daļas spēkā stāšanās un ja šis līgumattiecības turpinājušās arī pēc tam, tad no 2010. gada 1. janvāra tās apspriežamas pēc komercdarījumu daļas normām.

Minēto ilustrē Liepājas tiesas 2014. gada marta spriedums, kurā tā atsaukusies uz KCL 393. pantā reglamentēto komersanta rūpības pienākumu.⁹ Kāds komersants (atbildētājs) nebija samaksājis citam komersantam par zivju piegādi. Pirkuma līgums bija noslēgts 2006. gadā. Tajā pašā gadā prasītājs izpildīja savu saistību. Par parāda samaksas nokavējumu prasītājs atbildētāju bija brīdinājis tikai 2010. gadā. Tiesa secināja, ka prasītājs, ilgstoši neizvirzot prasījumu un nerisinot strīdu, nav ievērojis

⁸ Kurzemes apgabaltiesas 2014. gada 10. jūlija spriedums lietā Nr. C0614113 (nav publicēts).

⁹ Liepājas tiesas 2014. gada 24. marta spriedums lietā Nr. C20290810 (nav publicēts).

pienākumu rīkoties ar krietna un kārtīga komersanta rūpību. Rezultātā likumiskie procenti par parāda samaksas nokavējumu prasītājam tika piespriesti tikai par laiku no 2010. gada, nevis no 2006. gada, kā to bija vēlēties prasītājs. Spriedumā nav precizēts, no kura brīža uz prasītāju attiecas KCL 393. pantā noteiktais komersanta uzvedības standarts. Tomēr atsaukšanās uz KCL 393. pantu spriedumā ir pamatota, ievērojot to, ka prasītāja un atbildētāja līgumattiecības turpinājās arī pēc komercdarījumu daļas spēkā stāšanās.

Viens no nedaudzajiem kasācijas instances tiesas spriedumiem, kuros skarti komercdarījumu daļā reglamentētie tiesību jautājumi, ir kāds Augstākās tiesas Senāta 2012. gada spriedums.¹⁰ Tajā Senāts citastarp atsaucies uz KCL 399. pantā reglamentētajām komersanta aizturējuma tiesībām. Kāda Vācijas komercsabiedrība prasīja, lai Latvijas komercsabiedrībai tiktu uzlikts pienākums izpildīt līgumsaistības par krāsaino metālu piegādi. Savukārt Latvijas komercsabiedrība bija cēlusi prasību par nesamaksātās pirkuma maksas piedziņu. Pirkuma līgums starp abiem komersantiem bija noslēgts 2005. gadā. Latvijas komercsabiedrība apgalvoja, ka, nepiegādājot nepmaksātās preces, tā īsteno aizturējuma tiesību. Līdzīgu secinājumu bija izdarījusi arī apelācijas instances tiesa. Senāts, atsaucoties uz Civillikuma un Komerclikuma normām par aizturējuma tiesību, pamatoti norādīja, ka konkrētajā gadījumā runa ir par līgumā noteikto preču piegādes saistību neizpildi un aizturējuma tiesības izlietošanas priekšnoteikumi nepastāv.

IV. Atsevišķu komercdarījumu veidu problemātika tiesu praksē

Komerclikuma XXI sadaļā (KCL 407.–480. pants) ir ietverti atsevišķu komercdarījumu veidu īpašie noteikumi. Tajos reglamentēti komerciālā pirkuma līgums, komerciālās komisijas līgums, ekspedīcijas līgums, komerciālā glabājuma līgums, līzings līgums, faktoringa līgums un franšīzes līgums. Šis komercdarījumu veidu saraksts nav izsmelošs. Komerccdarījumu pazīmes piemīt arī vairākiem tiesiskajiem darījumiem, kuri Komerclikumā reglamentēti ārpus komercdarījumu daļas. Šādi darījumi ir prokūras izdošana, parastās komercpilnvaras izdošana, komercaģenta līgums un māklera līgums. Arī Komerclikumā tieši neregulēti darījumi, piemēram, tādi līgumi kā pārvaldījuma līgums vai būvniecības līgums, var būt komercdarījumi, ja vien tie atbilst KCL 388. pantā un turpmākajos pantos minētajām komercdarījumu pazīmēm.¹¹ Atsevišķu komercdarījumu veidu problemātika pēdējo gadu laikā risināta samērā nedaudzos vispārējās jurisdikcijas tiesu spriedumos. Dažos no tiem vērtēti tiesību jautājumi, kas saistīti ar tautsaimnieciski nozīmīgajiem ekspedīcijas un līzings līgumiem.

Saskaņā ar KCL 430. pantu ekspedīcijas līgums ir tāds līgums, ar kuru komersants, kurš sniedz kravas ekspedīcijas pakalpojumus (ekspeditors), apņemas, izmantojot pārvaldātāja transporta pakalpojumus, uz nosūtītāja rēķina organizēt kravas

¹⁰ Augstākās tiesas Senāta 2012. gada 17. oktobra spriedums lietā Nr. SKC-579/2012. Pieejams: <http://at.gov.lv/files/uploads/files/579-sk-2012.doc> [aplūkots 2014. gada 31. jūlijā].

¹¹ Balodis K. Jaunais komercdarījumu regulējums un tā piemērošana. Jurista Vārds, 2009. 26. maijs, Nr. 21, 2. lpp.

nogādāšanu tās saņēmējam, bet nosūtītājs apņemas samaksāt nolīgto atlīdzību. Vairāki ekspedīcijas līguma aspekti aplūkoti Jūrmalas tiesas spriedumā, kas pieņemts 2014. gada jūlijā.¹² Prasītājs, pamatojoties uz mutisku vienošanos ar atbildētāju par ekspedīcijas pakalpojumu sniegšanu, bija apņēmis nodrošināt preču nogādāšanu no Itālijas uz Latviju. Atbildētājs – kāda sabiedrība ar ierobežotu atbildību – nebija samaksājis ekspeditoram atlīdzību, kaut arī preces bija nogādātas uz atbildētāja norādīto adresi Latvijā. Tiesa prasību apmierināja, secinot, ka noslēgts KCL 430. pantā reglamentētais ekspedīcijas līgums un KCL 435. panta pirmā daļa paredz nosūtītāja pienākumu samaksāt ekspeditoram nolīgto atlīdzību, līdzko ekspeditors ir izpildījis kravas ekspedīcijas pakalpojumu.

Ekspeditora atbildība par trešo personu saistību neizpildi vērtēta Bauskas rajona tiesas spriedumā, kas datēts ar 2014. gada jūniju.¹³ Civiltiesiskā strīda puses bija divas sabiedrības ar ierobežotu atbildību. Prasītājs 2012. gadā bija vienojies ar atbildētāju par to, ka atbildētājs nogādās uz Latviju kafijas kravu no Polijas. Atbildētājs kravas nogādāšanā bija iesaistījis kādu Slovērijas komercsabiedrību, un krava bija gājusi zudumā, visticamāk – nozagta. Prasītājs, kas kravu nebija saņēmis, prasīja atlīdzināt zaudējumus. Tiesa atzina, ka ekspeditors bija noteicis maksu par pārvadājumu un tāpēc konkrētajā gadījumā pastāv KCL 437. panta pirmajā daļā noteiktais ekspeditora pienākums atbildēt par līguma izpildei piesaistīto trešo personu saistību neizpildi.

Vairākos spriedumos tiesas atsaukušās uz Komerclikuma noteikumiem par līzingu līgumu.¹⁴ Tie ir spriedumi juridiski vienkāršās lietās, kurās komercbankas vai līzings sabiedrības cēlušas prasības pret fiziskām personām – līzings ņēmējiem, lai piedzītu nokavēto atlīdzību par līzings objekta lietošanu. Tiesas citējušas KCL 463. pantā ietverto līzings līguma definīciju. Tāpat spriedumi ietver pašsaprotamo atziņu, ka līzings līgums ar personu, kas nav komersants, atbilstoši KCL 389. pantam ir vienpusējs komercdarījums. Dažos no šiem spriedumiem izvērtēti tādi līzings līgumi, kas noslēgti pirms 2010. gada 1. jūnija, un secināts, ka līzings devēja prasījumiem pret līzings ņēmēju iestājies KCL 406. pantā paredzētais triju gadu noilguma termiņš.

V. Kopsavilkums

Komerclikuma D daļa *Komercdarījumi* ir spēkā kopš 2010. gada 1. janvāra. Komercdarījumu daļa ietver tiesību normas, kuras reglamentē komersantu noslēgtos darījumus. Šādu regulējumu, kas modificē un papildina Civillikuma noteikumus, likumdevējs ievieša, lai vienkāršotu un paātrinātu komerciesisko apgrozību. Kopš Komerclikuma D daļas spēkā stāšanās pagājušais laiks ir iemesls izvērtēt komercdarījumu regulējuma praktiskās piemērošanas jautājumus un noskaidrot tās pirmos rezultātus.

¹² Jūrmalas tiesas 2014. gada 15. jūlija spriedums lietā Nr. C17073714 (nav publicēts).

¹³ Bauskas rajona tiesas 2014. gada 26. jūnija spriedums lietā Nr. C33467012 (nav publicēts).

¹⁴ Rīgas pilsētas Zemgales priekšpilsētas tiesas 2014. gada 19. maija spriedums lietā Nr. C31401912; Rīgas rajona tiesas 2014. gada 5. jūnija spriedums lietā Nr. C33350313; Kuldīgas rajona tiesas 2014. gada 18. jūnija spriedums lietā Nr. C19042514 (nav publicēti).

Komercdarījumu daļas normu piemērošanas tiesiskie priekšnoteikumi ir reglamentēti Komerclikumā. Atbilstoši Komerclikuma 388. pantam komercdarījumi ir komersanta tiesiskie darījumi, kas saistīti ar komercdarbību. Tātad komersanta darījumam, kas noslēgts komercdarbības ietvaros, automātiski jāpiemēro komercdarījumu normatīvais regulējums. Arī netieša un attālināta saistība ar komercdarbību ir pietiekama, lai darījumu atzītu par komercdarījumu.

Četri gadi nav pietiekami ilgs laiks, lai izveidotos apjomīga un pastāvīga tiesu prakse komercdarījumu jautājumos. Jāievēro arī tas, ka vairums tiesisko darījumu, no kuriem izrietošos civiltiesiskos strīdus izskata tiesas, ir noslēgti pirms komercdarījumu daļas spēkā stāšanās. Komercdarījumu regulējums uz šādiem darījumiem ir attiecināms tikai tiktāl, ciktāl ar tiem nodibinātās tiesiskās attiecības ir turpinājušās arī pēc 2010. gada 1. janvāra. Tomēr tiesu prakse par komercdarījumiem pakāpeniski veidojas un attīstās. Pagaidām tie pārsvarā ir pirmās instances tiesu spriedumi, kuros izvērtēti atsevišķi ar komercdarījumiem saistīti tiesību jautājumi. Tiesas savos spriedumos ir pievērsušās gan komercdarījumu vispārīgo noteikumu, gan arī atsevišķu komercdarījumu veidu problemātikai. Tiesu praksē citastarp vērtēts no komercdarījumiem izrietošo prasījumu noilgums, komersanta rūpības pienākums, komersanta aizturējuma tiesības, prasījumi no lizinga un ekspedīcijas ligumiem. No tiesu spriedumiem, piemēram, secināms, ka Komerclikuma 406. pantā paredzētajam triju gadu termiņam, kurā noilgst prasījumi no komercdarījumiem, jau ir būtiska praktiskā nozīme civiltiesiskās apgrozības stabilitātes veicināšanā.

BIBLIOGRĀFIJA

Literatūra

- Balodis K. Jaunais komercdarījumu regulējums un tā piemērošana. Jurista Vārds, 2009. 26. maijs, Nr. 21.
- Brox H., Henssler M. Handelsrecht. 20. Aufl. München: Verlag C. H. Beck, 2009.
- Heidel T., Schall A. (Hrsg.). Handelsgesetzbuch: Handkommentar. 1. Auflage: Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, 2011.
- Lošmanis A. Par topošo Latvijas komerciesību aktuālajiem mezglu punktiem. Latvijas Vēstnesis, 1999. 27. maijs, Nr. 20.
- Radionova S. Par komercdarījumu pamatkonceptiju. Likums un Tiesības, 2001. Nr. 2.

Normatīvie akti

- Patērētāju tiesību aizsardzības likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 1999. 1. aprīlis, Nr. 104/105.
- Publisko iepirkumu likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2006. 25. aprīlis, Nr. 65.
- Komerclikums. 6. izdevums. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2010.
- Civillikums. 8. izdevums. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2013.

Juridiskās prakses materiāli

Augstākās tiesas Senāta 2012. gada 17. oktobra spriedums lietā Nr. SKC-579/2012. Pieejams:
<http://at.gov.lv/files/uploads/files/579-sk-2012.doc> [aplūkots 2014. gada 31. jūlijā].

Liepājas tiesas 2014. gada 24. marta spriedums lietā Nr. C20290810 (nav publicēts).

Rīgas pilsētas Zemgales priekšpilsētas tiesas 2014. gada 19. maija spriedums lietā Nr. C31401912 (nav publicēts).

Rīgas rajona tiesas 2014. gada 5. jūnija spriedums lietā Nr. C33350313 (nav publicēts).

Kuldīgas rajona tiesas 2014. gada 18. jūnija spriedums lietā Nr. C19042514 (nav publicēts).

Bauskas rajona tiesas 2014. gada 26. jūnija spriedums lietā Nr. C33467012 (nav publicēts).

Kurzemes apgabaltiesas 2014. gada 10. jūlija spriedums lietā Nr. C0614113 (nav publicēts).

Jūrmalas tiesas 2014. gada 15. jūlija spriedums lietā Nr. C17073714 (nav publicēts).

Jānis Kārklīņš, *Dr. iur.*

University of Latvia, Latvia, Assoc. Prof. / Latvijas Universitāte, Latvija, asoc. prof.

NEJAUŠS NOTIKUMS, VAINOJAMĪBA UN CIVILTIESISKĀ ATBILDĪBA

CAS FORTUIT, CULPABILITY AND CIVIL LIABILITY

Summary

The current article examines the exception to application of civil liability – fortuitous event and its relation to the notion of culpability. The author analyses the results obtained by examining the content of the notion ‘fortuitous event’ in the system of Latvian civil law reaching a conclusion that exemption from civil liability is always an event beyond control which includes fortuitous event (*cas fortuit*) and *force majeure* (*vis maior*). But in relation to the notion of culpability the author concludes that, in the classical framework of liability, the liability is not incurred both in cases when ‘fortuity’ has been established and in cases when there is no intent or negligence – which can only manifest itself in a breach of objective legal provision in a broader sense (fault).

Keywords: fortuitous event, event beyond control, fortuity, *cas fortuity*, *vis maior*, fault, culpability, civil liability, excuses of civil liability.

Atslēgvārdi: nejaušs notikums, nejaušība, nejaušības risks, nepārvarama vara, nejaušs šķērslis, vaina, vainojamība, civiltiesiskā atbildība, izņēmumi no civiltiesiskās atbildības.

Ievads

Saskaņā ar Civillikuma¹ 1635. pantu *katrs tiesību aizskārums, tas ir, katra pati par sevi neatļauta darbība, kuras rezultātā nodarīts kaitējums (arī morālais kaitējums), dod tiesību cietušajam prasīt apmierinājumu no aizskārēja, ciktāl viņu par šo darbību var vainot*. Minētais pants nosaka atbildību par neatļautu darbību, t. i., par citas personas tiesību aizskārumu. Pantā ir ietverti priekšnoteikumi, kuri ir jākonstatē, lai pret personu piemērotu civiltiesisko atbildību: *prettiesiska rīcība* (saskaņā ar jauno koncepciju un judikatūru šajā kategorijā ietilpst arī *vainas* (attaisnojumu) *vērtēšana*), *kaitējuma apmērs* un *cēloniskais sakars* starp prettiesisko rīcību un kaitējumu. Ikvieni praktiķis spēj nosaukt šos kritērijus, taču ne katrs spēj sniegt padziļinātu viedokli par to, kādas metodes ir jāizmanto, lai konstatētu, vai ir iestājušies visi civiltiesisko atbildību raksturojošie elementi.

Prettiesiskas rīcības konstatēšanai nepietiek tikai atrast normu, kas šādu rīcību ārēji padara par neatļautu, – ir jāmeklē arī normas, kas šādu rīcību, iespējams, attaisno un tātad neatzīst par tādu, par kuru iestājas atbildība.

¹ Civillikums: Latvijas Republikas likums. 8. izdevums. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2013.

Cēloniskās sakarības konstatēšanai nepietiek tikai piesaukt cēloņa un seku likumu filozofiskā izpratnē. Jurisprudencē atzīta ir *conditio sine qua non* doktrīna, kuras ietvaros ir attīstījusies adekvātuma teorija (*doctrine of adequate causation*). Tā paredz, ka apstākļi vai akts ir cēlonis kaitējumam tikai tad, ja tas *pats objektīvi* spēj izraisīt rezultējošo kaitējumu.² Adekvātuma doktrīna nosaka saprātīgu paredzamības testu, pēc kura piemērošanas var tikt izslēgta atbildība par kaitējumu, kas radies neticama vai neparasta notikuma (nejaušības) gadījumā. Tādā situācijā juridiskas sekas neiestātos, jo neticamais vai neparastais gadījums būtu kvalificējams *conditio sine qua non*.³

Arī vainas jautājums ir viens no sarežģītākajiem jautājumiem civiltiesiskās atbildības koncepcijā. Šī raksta autors un prof. K. Torgāns jau iepriekš ir analizējuši vainas problemātiku,⁴ taču tālāka diskusija no citu autoru puses nav sekojusi.

Visbeidzot, kaut arī iepriekš minēto civiltiesiskās atbildības nepieciešamo priekšnoteikumu noteikšana ir sarežģīta, vērtējot atbildību, papildus jāņem vērā atsevišķs izņēmums no civiltiesiskās atbildības – nejaušs notikums. Civillikums nedod šī jēdziena skaidrojumu, taču tas plaši analizēts citu valstu tiesību doktrīnā, nedaudz arī pirmskara Latvijas doktrīnā. Autora mērķis ir ar šo rakstu dot pienesumu civiltiesiskās atbildības noteikšanas teorijai, atklājot un konkretizējot jēdziena “nejaušs notikums” saturu un tā mijiedarbību ar vainas jēdzienu.

Prettiesiskas rīcības un vainojamības koncepcija

Vainojamības un nejaušības vērtēšana ir būtiski elementi, lai precīzi noteiktu atbildīgo personu par kaitējumu vai radīto kaitējumu atzītu par neatlīdzināmu sakarā ar tā nejaušo dabu. Vēsturiski izpratne par civiltiesiskās atbildības priekšnoteikumiem nebija tik specifiska, jo pamatā darbojās nodarījuma teorija. Agrāk attiecībā uz delikttiesisko atbildību pastāvējušas divas teorijas: *nodarījuma teorija*, kas aizstāv nodarījuma principu, un *vainas teorija*, kas izriet no vainas principa. *Cilvēku sabiedrības veidošanās sākuma posmos* [prof. K. Čakste tās sauc par senajām tiesībām⁵] *dominēja atbildība par nodarījuma faktu, nepētot vainu [..], necenšoties uzklaut attaisnojumu vai meklēt vainas esamību vai neesamību*.⁶ Kā raksta prof. K. Čakste, *tad pietika tikai tīri ārēja sakarība – zaudējumu nodarīšanas akts [..] vainas princips neapmierinās ar tādu ārēju sakarību, [..] nodarījuma principa gadījumā, katram, kas nodarījis zaudējumus, jāatlīdzina zaudējumi neatkarīgi no vainas. Nodarījuma princips ievēro cietušā intereses. Netaisni vien, ka trūkst vainas elementa (vai tas vēl nav pierādīts) visus zaudējumus uzlikt cietušajam*. Nodarījuma princips bija stingrāks, jo atšķirībā no vainas principa

² Le Tourneau. Droit de la responsabilité et des contrats. Dalloz action, 2006/2007, No. 1715, p. 206.

³ Digest of European Tort Law. Vol. I. Essential Cases on Natural Causation. In: Winiger B., Koziol H., Koch B. A., Zimmermann R. (eds.). EST/ELT. Springer / Wien / NewYork, 2007, p. 26.

⁴ Kārklīš J. Vainas nozīme, nosakot civiltiesisko atbildību. Latvijas Vēstnesis, Jurista Vārds, 2005. Nr. 15 (370); Torgāns K. Vainas vai attaisnojumu meklējumi civiltiesībās. Latvijas Vēstnesis, Jurista Vārds, 2005. 31. maijs, Nr. 20 (375).

⁵ Čakste K. Civiltiesības. Lekcijas. Raksti. Rīga: Zvaigzne ABC, 2011, 191. lpp.

⁶ Torgāns K. Vainas vai attaisnojumu meklējumi civiltiesībās. Civiltiesību, komerciesību un civilprocesa aktualitātes. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2009, 361. lpp.

izteikti ievēroja tikai cietušā intereses, savukārt vainas princips ievēro arī nodarītāja stāvokli. Kā tālāk raksta K. Čakste, *tagadnes literatūrā valda vainas princips [...] vainas princips rada taisnīgāku atbildību*⁷ [...] *Latvijas civillikums un ārzemes civilkodeksi atzīst vainas principu*.⁸ No nodarījuma principa teorijas vēsturiski pašreizējā civiltiesiskās atbildības noteikšanas modeļi ir palikusi tikai *prettiesiska rīcība* kā kritērijs atbildības noteikšanai, kurā deliktu gadījumā it īpaši ir ņemams vērā vainojamības kritērijs (objektīvie attaisnojumi). Kā norādījis prof. V. Bukovskis, *būtu absurdi, ka cietušajam atliek tikai pierādīt kaitējumu, lai atbildību attiecinātu uz ikvienu personu, kura nav spējīga pierādīt, ka nav saistīta ar notikumu*.⁹ Tāpēc mūsdienās, nosakot atbildību, līdztekus ārēji formāli konstatējamai prettiesiskai rīcībai vērtē personas vainojamības aspektu (iespējamo attaisnojumu esamību).

Vispārējais princips paredz, ka prettiesiska rīcība rada juridisku atbildību. Tomēr ne katrs personas tiesību aizskārums rada Civillikuma 1635. pantā noteikto civiltiesisko atbildību. Civillikumā (turpmāk – arī CL) pastāv vairāki izņēmumi (attaisnojumi), kas nerada atbildību tiesību aizskārējam, lai gan ārēji novērotājam no malas varētu šķist, ka minētā persona ir rikojusies prettiesiski un neattaisnoti. Izņēmumi (attaisnojumi) ir minēti, piemēram, CL 1636. pantā, kas paredz, ka atbildība neiestājas, ja kāds tikai izlieto sev piederošu tiesību vai darbojas pēc aizskartās personas gribas, vai arī ar pēdējās nelikumīgu darbību piespiests uz atļautu pašizstāvību. Minētie attaisnojumi citu personu tiesību aizkārūmam nav vienīgie, kas norādīti Civillikumā, bet pamatā tie ir galvenie. Civillikumā papildus attaisnojumiem pastāv arī regulējums, kas tiesību aizskāruma gadījumā konstatē, ka pārkāpuma nav, un līdz ar to pat nav jāmeklē attaisnojumi saistību neizpildei, jo nekādas saistības starp pusēm nemaz nav nodibinātas. Tādējādi viens no būtiskiem priekšnoteikumiem, lai personai iestātos civiltiesiskā atbildība, ir prettiesiskas rīcības konstatēšana. Prettiesiska rīcība nav tad, kad pastāv likumā noteikts attaisnojums konkrētai rīcībai vai arī kad noticis gadījums (*casus*), kas nerada civiltiesisko atbildību vispār, jo šis *casus* nerada saistību (delikta) tiesību starp konkrētām personām.

Nejauša notikuma un vainas principa mijiedarbība

Civillikumā galvenais atbildību izslēdzošais apstāklis ir atrodams CL 1773. pantā, kurš kopsakarā ar 1775. pantu nosaka, ka zaudējumi, kas radušies nejauša notikuma vai nepārvaramas varas dēļ, nav jāatlīdzina (lai arī pants operē ar jēdzienu “zaudējumi”, nav šaubu, ka atbildība neiestājas nejaušības vai nepārvaramas varas gadījumā arī attiecībā uz pienākumu atlīdzināt nemantisku kaitējumu¹⁰). Princips,

⁷ Čakste K. Civiltiesības. Lekcijas. Raksti. Rīga: Zvaigzne ABC, 2011, 192.–193. lpp.

⁸ Turpat. Čakste K. Motorizētu satiksmes līdzekļu ipašnieku atbildības problēma Latvijas un ārzemju civiltiesībās. Raksti. Rīga: Zvaigzne ABC, 2011, 335. lpp.

⁹ Буковский В. (сост.). Сводъ гражданскихъ узаконений губерний Прибалтийскихъ (съ продолжениемъ 1912–1914 г. г. и съ разъяснениями) въ 2 томахъ. Т. II., содержащий Право требования. Рига: Г. Гемпель и Ко, 1914, с. 1308.

¹⁰ Arī V. Sinaiskis, aprakstot vainas jēdzienu starpkaru perioda tiesībās, ir skaidrojis, ka *zaudējums ir saprotams plašākā nozīmē, ne tikai kā materiāls, bet arī kā personisks un morālisks*. Sk.: Sinaiskis V.

ka civiltiesiskā atbildība neiestājas par nejašu gadījumu, cita starpā izriet arī no CL 1640.–1646. panta, kuri nosaka konceptu, ka civiltiesiskā atbildība iestājas tikai par ļaunu nolūku un neuzmanību, t. i., *prasījumos, kuri izriet no tiesību aizskārumiem ārpus līgumiskās attiecības, tiesību aizskārējs nes atbildību*, [ja konstatējams nolūks vai neuzmanība]. *Nav jāatlīdzina tikai nejašs zaudējums, kura cēlonis pastāv notikumos, kurus ar cilvēka prātu nebija iespējams paredzēt, ne novērst ar cilvēka spēkiem*.¹¹ Līdz ar to, analizējot konkrētās personas prettiesisko rīcību, vienmēr ir jāanalizē, vai šī rīcība ir uzskatāma par tādu, kuru var klasificēt kā neuzmanību vai nolūku (vainojamības aspekts), vai arī kaitējums radies nejaša notikuma dēļ, kurā neuzmanību (nolūku) nav iespējams pārvest konkrētai personai.

Jautājums par nejašības un vainojamas rīcības nošķiršanu ir risināts jau romiešu tiesībās, uz kurām balstās mūsdienu vispārējās civiltiesības. Tas ir pamatjautājums prettiesiskās rīcības konstatēšanai, jo tikai tāda rīcība, kurā saskatāma neuzmanība vai nolūks, uzskatāma par prettiesisku. Tā kā neuzmanība vai nolūks ir konstatējams vienīgi tad, ja persona neievēro kādus tiesību normu priekšrakstus, tad vienmēr neuzmanība vai nolūks var izpausties vienīgi tiesību normu pārkāpumā. Šī iemesla dēļ prettiesiska rīcība vienmēr saistāma ar noteiktu vispārējo uzvedības normu pārkāpumu. Ņemot vērā, ka normu pārkāpums ir cieši (nesaurjami) saistīts ar vainojamību (neuzmanības dēļ vai ar nolūku), tad abi minētie jautājumi jaunākajā judikatūrā un doktrīnā tiek skatīti kopsakarā, t. i., ja nav neuzmanības vai nolūka (vainas aspekts), nav prettiesiskas rīcības.¹² Neuzmanība vai nolūks nav konstatējams, ja pastāv likumā noteikti izņēmumi, piemēram, nepārvarama vara vai nejašs notikums.

Civiltiesiskās atbildības doktrīna paredz, ka jebkuru civiltiesisku aizskārumu rada gadījums (*casus*), kas iedalās divās grupās: vienkāršs gadījums un kvalificēts gadījums. *Vienkāršs gadījums ir imputabls (pieskaitāms) notikums, proti, notikums, kas vedams sakarā ar parādnieka vainu*.¹³ Vērtējot parādnieka vainu, tiek vērtēts rūpības pienākums (*custodia* pienākums, vēlāk šis princips pārdēvēts par *diligentia exactissima*, sk.: *Gaius digesta*, 44,7,1,4).¹⁴ Ja konstatēts rūpības trūkums (vismaz neuzmanības formā), personai iestājas atbildība par vienkāršo *casus*. Savukārt kvalificēts gadījums ir *casus* apakšskategorija, kas aptver nejašus gadījumus (*casus fortuitus*) un nepārvaramas varas gadījumus (*vis maior*). Minēto atbildības koncepciju var attēlot shēmā.

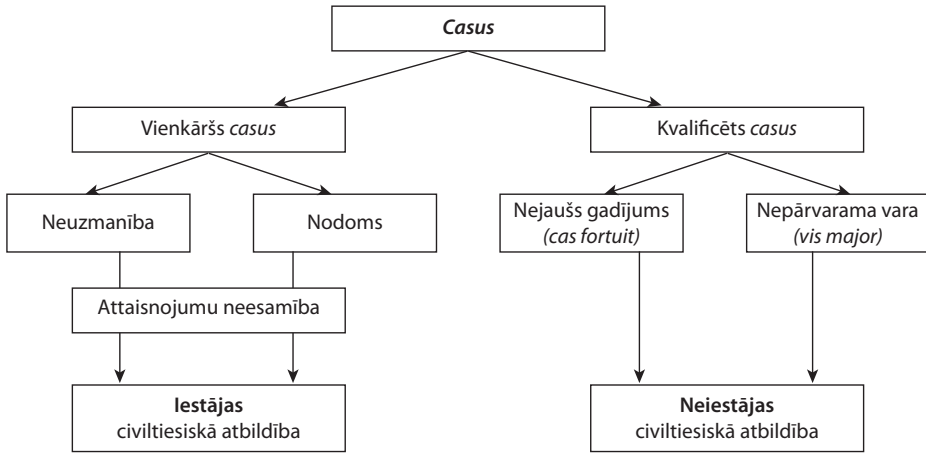
Tiesību pārkāpuma ideja senatnes un tagadnes civiltiesiskajā sabiedrībā. Jurists, 1928. Nr. 5.

¹¹ 1935. gada 30. janvāra Senāta Civilās kasācijas departamenta lieta Nr. 4. Latvijas Senāta spriedumi (1918–1940), 1. sējums. Senāta civilās kasācijas departamenta spriedumi (1925). Kārtējo sēžu spriedumi. Rīga: Latvijas Republikas Augstākā tiesa, Senatora Augusta Lēbera fonds, 1997, 276. lpp.

¹² Sīkāk sk.: Kārklīšs J. Vainas nozīme, nosakot civiltiesisko atbildību. Latvijas Vēstnesis, Jurista Vārds, 2005. Nr. 15 (370); Torgāns K. Vainas vai attaisnojumu meklējumi civiltiesībās. Latvijas Vēstnesis, Jurista Vārds, 2005. 31. maijs, Nr. 20 (375).

¹³ Vinzarājs N. Gadījuma loma savstarpējos (sinalagmatiskos) līgumos. Jurists, 1932, 249. lpp.

¹⁴ Corpus Juris Civilis Romani. Pieejams: <http://www.archive.org/stream/corpusiuriscivil01gode> [aplūkots 2014. gada 10. augustā].

Atbildība par casus

Abi kvalificētie gadījumi izslēdz parādnieka vainu,¹⁵ jo kvalificēts casus ir tāds notikums, kas konkrētajos apstākļos, ievērojot visus parasti sagaidāmos rūpības pienākumus, nav bijis paredzams un novēršams. Paredzamība un nenovēršamība kā obligāts priekšnoteikums vainas konstatēšanai ir atrodams arī 1864. gada Baltijas Vietējo civillikuma kopojoumu regulējumā. Kā norāda V. Bukovskis, vainu [neuzmanību vai nolūku] nevar konstatēt, ja notikumu (casus) persona nevarēja paredzēt un novērst, ievērojot rūpību, kāda nepieciešama saistību izpildē.¹⁶

Mūsdienu tiesību doktrīnā abus kvalificētos casus (nejaušu notikumu un nepārvaramu varu) apzīmē ar vienu terminu – “nejaušs šķērslis”.¹⁷ Tādējādi nejaušs šķērslis izslēdz vainu (jebkuru tās formu), turpretim vainas esamība *per se* izslēdz iespēju konstatēt nejaušu notikumu, t. i., *nejaušības jēdziens ir pretnostatīts vainai*.¹⁸ Doktrīnā norādīts – *noteikums, ka nejaušs zaudējums nevienam nav jāatlīdzina, izriet no tā, ka nav iespējams konstatēt šāda zaudējuma cēlonisko sakaru ar kādas personas prettiesisku rīcību. Nav arī atbildības otra priekšnoteikuma – vainas*.¹⁹ Vainas vieglākā forma ir viegla neuzmanība jeb tāda rīcība, kura neatbilst krietna un rūpīga saimnieka kritērijam. Mīnētā kritērija koncepts ir radies romiešu tiesībās no termina *bonus pater familia*.

¹⁵ Corpus Juris Civilis Romani. Pieejams: <http://www.archive.org/stream/corpusiuriscivil01gode> [aplūkots 2014. gada 10. augustā]

¹⁶ Буковский В. (сост.). Сводъ гражданскихъ узаконений губерний Прибалтийскихъ (съ продолжениемъ 1912–1914 г. г. и съ разъяснениями) въ 2 томахъ. Т. II., содержащий Право требований. Рига: Г. Гемпель и Ко, 1914, с. 1299, 1391.

¹⁷ Kalvis Torgāns, zvērināts advokāts, profesors, *Dr. habil. iur.*, LZA akadēmiķis. Zinātnisks pētījums: Civillikuma Saistību tiesību daļas modernizācijas nepieciešamība un aktuālo privāttiesiskā regulējuma tendenču (UNIDROIT, ELTP) iespējamā ietekme uz Civillikuma Saistību tiesību daļas modernizāciju.

¹⁸ Буковский В. (сост.). Сводъ гражданскихъ узаконений губерний Прибалтийскихъ (съ продолжениемъ 1912–1914 г. г. и съ разъяснениями) въ 2 томахъ. Т. II., содержащий Право требований. Рига: Г. Гемпель и Ко, 1914, с. 1299, 1391.

¹⁹ Torgāns K. Latvijas Republikas Civillikuma komentāri. Saistību tiesības. Otrais izdevums. Rīga, 2000, 270. lpp.

Vispārīgi atzīts tests, ko piemēro vieglas neuzmanības kā vainas formas noteikšanā, ir šāds: *vai caurmēra romiešu saimnieks atbildētāja vietā būtu: 1) saprātīgi paredzējis iespēju, ka viņa rīcība nodarīs kaitējumu citai personai; 2) būtu veicis atbilstošas saprātīgas darbības, lai izsargātos no šāda notikuma, un 3) atbildētājs neveica šādas darbības.*^{20, 21}

Nosakot vainojamību, ir jāvērtē personas darbības objektīvajā nozīmē, t. i., kādas tieši tiesību normas tiek pārkāptas, kā arī personas darbības subjektīvajā nozīmē, t. i., vai šis pārkāpums ir radies nepieciešamās rūpības trūkuma dēļ (neuzmanības vai nolūka veidā),²² kuru savukārt nosaka pēc objektīviem kritērijiem. Tātad, ja personas darbībās nav saskatāma krietna un rūpīga saimnieka standarta neievērošana, tad personai atbildība neiestājas, jo tā ir rīkojusies atbilstoši likuma kritērijiem, un iestājušās sekas ir nejaušs notikums vai nepārvarama vara (kvalificēts *casus*), kurā nevar vainot minēto personu. Civillikumā atrodamais jēdziens “nejaušs zaudējums” (tagadējā CL 1773. pants, vēsturiski BVCK 3438. pants) ir pamatots ar Juliāna digestu L 20, D XII,6, kurā norādīts: *Ja es savam vergam, kurš ir tik uzticams, ka neviens nedomā, ka viņš varētu tikt apmānīts no ļaunu cilvēku puses, iedodu sudrabu, kuru tu man esi aizdevis, lai tas to nogādā tev, bet sudrabu iegūst šie ļaunie cilvēki, es nenesu atbildību par zaudējumu.*²³ Šajā digestā redzams koncepts, ka civiltiesiskā atbildība neiestājas par gadījumiem, kurus nevarēja paredzēt, tādējādi koncepts nosaka, ka nav pamata (taisnīgi) prasīt no personas veikt darbības, lai tā novērstu kaitējumu, kuru nevar ne paredzēt, ne novērst. Tā rezultātā personas rīcībā nav saskatāma neuzmanība. Kā norādīts doktrīnā, seku paredzamība tiek saistīta ar rūpības pienākumu, kas nevar tikt uzlikts personai gadījumā, ja viņa par šo pienākumu nezina.²⁴ Ja kaitējums ir neparedzams, šāda kaitējuma iestāšanās varbūtība nevar uzlikt personai pienākumu izvairīties no darbības vai veikt darbības, lai kaitējums neiestātos. Šī priekšnoteikuma ņemšana vērā dod iespēju personai veikt personas gribas brīvprātīgu, kontrolētu darbību, t. i., apzināties, ka šāda rīcība var vai attiecīgi nevar izraisīt kādas noteiktas sekas.²⁵

Izpratne, ka atbildība neiestājas par gadījumu, kuru nevarēja paredzēt un novērst, ir konstatējama arī tiesību doktrīnā, kurā, piemēram, K. Čakste, analizējot tiesību teorijas atziņas par nejaušības un nepārvaramas varas jēdzienu, ir norādījis, ka nejaušība rada relatīvu nespēju pretoties tādiem apstākļiem, ka arī *bonus pater familia* nebūtu varējis novērst kaitējumu, bet to būtu gan varējusi kāda izcili uzmanīga, ātra un droša persona, savukārt nepārvarama vara rada absolūtu neiespēju

²⁰ Torgāns K. Saistību tiesības. I daļa. Mācību grāmata. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2006, 197. lpp.

²¹ Sk. arī: Dienvidāfrikas Augstākās tiesas spriedums lietā *Kruger v. Coetzee* (1966). Citēts pēc: Buls L. Vainas nozīmē deliktu tiesībās. LU 72. konferences rakstu krājums. Tiesību efektīvas piemērošanas problemātika. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 195. lpp.

²² Буковский В. (сост.). Сводъ гражданскихъ узаконений губерний Прибалтийскихъ (съ продолжениемъ 1912–1914 г. г. и съ разъяснениями) въ 2 томахъ. Т. II., содержащий Право требования. Рига: Г. Гемпель и Ко, с. 1298.

²³ Corpus Juris Civilis Romani. Pieejams: <http://www.archive.org/stream/corpusiuriscivil01gode> [aplūkots 2014. gada 11. augustā].

²⁴ Ripstein A. Philosophy of tort law. The Oxford handbook of jurisprudence and philosophy of law. Oxford: Oxford University Press, 2002, p. 664.

²⁵ Buls L. Vainas nozīmē deliktu tiesībās. LU 72. konferences rakstu krājums. Tiesību efektīvas piemērošanas problemātika. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 195. lpp.

pretoties, un tādu notikumu nespēj novērst neviens cilvēks.²⁶ Tādējādi, analizējot CL 1773. un 1775. panta regulējumu, jāsecina, ka atbildība par tiesību aizskārums neiestātos gan gadījumā, ja aizskārums noticis nepārvaramas varas dēļ, gan arī tad, ja tas radies nejausa notikuma dēļ – tas ir tāds notikums, kuru saprātīga persona nevarēja ne paredzēt, ne arī saprātīgi novērst (lai gan teorētiski pat varētu konstatēt, ka kāda īpaši izcila persona to būtu varējusi novērst). Tā ir galvenā pazīme šo divu jēdzienu nošķiršanai.

Eiropas tiesību doktrīnā šos abus divus jēdzienus (nepārvarama vara un nejaus notikums) apvieno ar jēdzienu “nejaus šķērslis”, ar kuru saprot gan tādu šķērslī, kas ir objektīvi nepārvarams (atbilst vēsturiski klasiskajam *force majeure* jēdzienam, ar kuru saprot dabas spēku), gan arī nejausību, ko rada citi apstākļi, t. sk. trešo personu rīcība.²⁷ Uz to norādījis arī prof. K. Torgāns, secinot, ka *nepārvarama vara arī tiek konstatēta kā iepriekš neparedzams, tātad nejaus notikums, tikai ar sevišķi lielu iedarbību, spēku. Tāpēc nepārvaramas varas apstākļi ietilpst lielākā kategorijā – nejausi šķēršļi.*²⁸ Ar jēdzienu “nejausība” ir saprotami arī tādi kvalificēti gadījumi (*casus*), kurus ir izraisījusi trešā persona, ne tikai dabas apstākļi. Trešo personu rīcība kā izņēmums no civiltiesiskās atbildības ir plaši atzīta tiesību doktrīnā. Arī romiešu tiesībās nepārvaramu šķērslī attiecināja uz trešo personu rīcību, kuru nevarēja paredzēt un novērst.²⁹

Skaidrojot nejausības jēdziena saturu, prof. K. Erdmans³⁰ norādījis, ka ar jēdzienu “nejaus notikums” nav jāsaprot tikai ārkārtēji dabas spēki (*vis maior*), bet arī subjektīvie apstākļi, kurus iesaistītās puses, ievērojot saprātīgas pūles, nevarēja paredzēt un novērst. [...] Tādējādi arī trešo personu vainojama rīcība, kurā dalība nav saskatāma atbildētājam, piemēram, trešo personu veikts noziedzīgs nodarījums, ir uzskatāma par nejausību, par ko atbildība neiestājas.

Arī mūsdienu Eiropas civiltiesību teorija jēdzienā “nejaus šķērslis” ietver gadījumus, ko izraisījusi trešā persona, bet ko tiesību aizskārējs nevarēja paredzēt un novērst, pieliekot saprātīgas pūles. Kā norādīts doktrīnā, gadījumā, ja persona ir pielikusi visas saprātīgās pūles, bet nejaus šķērslis ir bijis par iemeslu mērķa nesasniegšanai, atbildība neiestāties.³¹

Nejaus šķērslis saskaņā ar tiesību doktrīnu ir gadījumā, kad kaitējuma cēlonis ir dabas parādība vai cilvēku izraisīta situācija, kuru (a) nevarēja paredzēt, pieliekot

²⁶ Čakste K. Nejausība un nepārvarama vara Latvijas Civillikumos. Jurists, 1937. Nr. 71/72.

²⁷ Taylor von Mehren A., Gordley J. R. The civil law system. 2nd edition. Little, Brown and Company, Boston and Toronto, Law book, Dinion, 1977, p. 1048.

²⁸ Kalvis Torgāns, zvērināts advokāts, profesors, *Dr. habil. iur.*, LZA akadēmiķis. Zinātnisks pētījums: Civillikuma Saistību tiesību daļas modernizācijas nepieciešamība un aktuālo privāttiesiskā regulējuma tendenču (UNIDROIT, ELTP) iespējamā ietekme uz Civillikuma Saistību tiesību daļas modernizāciju.

²⁹ Torgāns K. Kas ir *force majeure*? Dienas Bizness, 2003. 3. aprīlis.

³⁰ Эрман К. Обязательственное Право Губерний Прибалтийских. [В.в]: Издание почетного мирового судьи Ф. Э. Камкина, 1908, с. 204–210.

³¹ Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Prepared by the Study Group on a European Civil Code and the Research Group on EC Private Law (Acquis Group). New York: Oxford University Press, 2010, p. 808.

visas saprātīgās pūles, un kura nav attiecināma uz personas atbildības (riska) sfēru, vai (b) kuru, pieliekot ārkārtējas pūles, varēja paredzēt, bet no tās nebija iespējams izvairīties.³² Konstatējot kādu no (a) vai (b) gadījumiem, personai nerodas atbildība (nav prettiesiskas rīcības) un tai nav jāmeklē vēl kādi papildu attaisnojumi savai darbībai vai bezdarbībai. Tādējādi, vērtējot, vai personai iestājas atbildība, ir jānošķir Civillikumā atrodamie attaisnojumi saistību neizpildei no gadījumiem, kad saistība starp pusēm nemaz nerodas, jo konstatējama nejaušība vai nepārvarama vara. Deliktu tiesībās likumā minētie attaisnojumi tomēr var būt arī par pamatu konstatējumam, ka starp pusēm saistības nepastāv (piemēram, tiesību aizskārējs ir izmantojis sev piederošu tiesību). Būtu nepareizi apgalvot, ka delikts, kurš noticis nejausa šķēršļa dēļ, ir attaisnojums saistību neizpildei, jo šādā gadījumā saistība (atlīdzināt kaitējumu) nemaz nav nodibinājusies.

Analizējot Latvijas vēsturisko regulējumu, t. i., 1864. gada Baltijas Vietējo Civillikuma kopojumu, kurš ir pamats mūsdienu Civillikumam, secināms, ka tagadējais 1773. pants (kādreizējais 3438. pants) agrāk vārdiski bija izteikts citādi – par nejausu gadījumu uzskatīja gadījumu, kad tā cēlonis pastāv notikumos, kurus nav bijis iespējams ne paredzēt ar cilvēka prātu, ne novērst ar cilvēku spēkiem. Šis definējums aptver abus gadījumus – gan nejausu notikumu, gan nepārvaramu varu, t. i., gadījumus, kurus saprātīga vidusmēra persona nevarēja paredzēt un novērst. Tieši šī iemesla dēļ, pieņemot 1937. gada Civillikumu, minētā teikuma daļa tika aizstāta ar jēdzieniem “nejaus notikums” vai “nepārvarama vara”, kas saturiski atbilst 1864. gada likuma garam. Kā jau minēts iepriekš, mūsdienās šos abus jēdzienu apzīmē ar vienu jēdzienu: “nejaus šķērslis”, kas aptver *vis maior* (nepārvarama vara) un *cas fortuit* (nejaušība) – notikumus ārpus personas kontroles.

Tādējādi, lai apgalvotu, ka personai atbildība neiestājas, ir jākonstatē, ka: (a) negadījumu radījis nejaus šķērslis (nepārvarama vara vai nejaušība) un persona šo ārpus viņas kontroles esošo gadījumu nevarēja ne paredzēt, ne arī tāpēc saprātīgi novērst, vai arī gadījumā, ja nav konstatējams nejaus šķērslis, tad (b) persona ir rīkojusies atbilstoši krietna un rūpīga saimnieka kritērijam, izpildot likumā noteiktos priekšrakstus. Šie abi gadījumi ir savstarpēji pakārtoti izslēdzoši, t. i., konstatējot gadījumu (a), nav jāanalizē gadījums (b).³³

Kā norādījis N. Vinzarājs, atbildība neiestājas par sekām, ko rada nenovēršams gadījums. Turpat uzsvērts, ka nenovēršams gadījums (*cas fortuit*) vai nepārvarams spēks (*vis maior*) ir kvalificēts gadījums tanī ziņā, ka tas ir parādnieka vainu izslēdzošs apstāklis.³⁴

³² Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Prepared by the Study Group on a European Civil Code and the Research Group on EC Private Law (Acquis Group). New York: Oxford University Press, 2010, p. 3538–3539.

³³ *Ibid.*, p. 3538.

³⁴ Vinzarājs N. Gadījuma loma savstarpējos (sinalagmatiskos) līgumos. *Jurists*, 1932, 249. lpp. Būtiski norādīt, ka, pēc N. Vinzarāja domām, par aplamiem ir uzskatāmi to juristu viedokļi, kuri ar *vis maior* sapratuši nevis kuru katru notikumu, kas nav novēršams par ar sevišķi uzmanīgu (rūpīgu) rīcību, bet gan zināmas notikumu šķiras (*Fallgattungen*), piemēram, ugunsgrēks, zemestrīce, un bez tam šādu notikumu šķiras bijušas ierobežotas skaita ziņā (*numerus clausus*).

Arī mūsdienu Latvijas tiesu praksē ir atrodamas vairākas lietas, kurās tiesas secinājušas, ka par nejausiem notikumiem, kurus nevarēja ne paredzēt, ne novērst, atbildība neiestājas.³⁵ Šādi paši kritēriji nejausības konstatēšanai ir bijuši arī pirmskara Latvijas tiesu praksē. 1925. gada 26. marta lietā Nr. 61 Senāts norādījis, ka *saskaņā ar BVCK 3438. (beigās) p. privātlīkums neizšķir sevišķi nejaušu gadījumu no force majeure, un dēļ nejauša gadījuma esamības prasa ne tikvien, ka gadījums būtu nenovēršams ar cilvēka spēkiem, bet arī, ka nejaušs gadījums nebūtu paredzams ar cilvēka garu.*³⁶

Tāpat tiesību zinātnē ir atzīts, ka neparedzams gadījums ir atzīstams par nejaušu notikumu, kas neuzliek pienākumu atlīdzināt zaudējumus. Prof. V. Bukovskis attiecībā uz 3440. panta (tagadējais CL 1775. pants) interpretāciju norādīja, ka *pilsētas ūdensvada caurules plīsums, kā rezultātā zem prasītājas mājas uz laiku palielinājās mitrums, ir tāds nejaušs notikums, kuru pilsēta nevarēja ne paredzēt, ne novērst.*³⁷ Tomēr šāds secinājums nav vispārīgs, un jāpiekrit tiesu praksē paustajai atziņai, ka tas, vai zaudējums konkrētā gadījumā ir radīts nejauša noteikuma rezultātā, ir apstākļu vērtējums.³⁸

Neskaidrību par nejauša notikuma jēdziena saturu un tiesiskām sekām tā konstatēšanas gadījumā papildus rada Civillikuma panti, kuros konstatējamas neatbilstības terminoloģijā. Civillikumā ir atrodami termini “nejaušs šķērslis” (1774. pants), “nejaušs notikums” (1773. pants), “nejausības risks” (1974. pants), “nejausības” (2227. pants), “risks” (2244. pants), “neparedzēts apstāklis” (1964. pants), “nelaimes gadījums” (2101. pants), “nenovēršams notikums” (1550. pants), “notikums bez vainas” (2147. pants) u. c. Iemesls Civillikuma terminoloģijas nekoncekvencēm ir meklējams vēsturiski. Kā norāda K. Čakste, šī terminu atšķirība izpaudusies tādēļ, ka likuma teksts (Baltijas Vietējo Civillikumu kopojums) ticis tulkots no krievu valodas, kurā arī pastāv liela dažādība terminu piemērošanā: *vācu valodas teksta dažādība, domājams, izskaidrojama ar Civillikuma izstrādāšanas veidu – Bungem bija jāsakopo pozitīvās tiesības, bet pantu redakciju viņš centās gandrīz burtiski patapināt no kāda autoratīva darba, no kura burtiskā teksta viņš atkāpās tikai sevišķi svarīgos gadījumos. Tā kā šo darbu bija diezgan daudz, tad arī viegli varēja gadīties, ka terminoloģija nav tikusi konsekvēnti izturēta.*³⁹ Tomēr neatkarīgi no apstākļiem, kādēļ Civillikumā

³⁵ Rīgas pilsētas Centra rajona tiesas 2010. gada 15. novembra spriedums lietā Nr. C27120710/9; Vidzemes apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2011. gada 10. maija spriedums lietā Nr. C08020110; Rīgas pilsētas Zemgales priekšpilsētas tiesas 2013. gada 20. jūnija spriedums lietā Nr. C31335111.

³⁶ Latvijas Senāta spriedumi (1918–1940), 9. sējums. Senāta civilās kasācijas departamenta spriedumi (1925). Kārtējo sežu spriedumi. Rīga: Latvijas Republikas Augstākā tiesa, Senatora Augusta Lēbera fonds, 1997, 128. lpp.

³⁷ Буковский В. (сост.). Сводъ гражданскихъ узаконений губерний Прибалтийскихъ (съ продолжениемъ 1912–1914 г. г. и съ разъяснениями) въ 2 томахъ. Т. II, содержащий Право требованій. Рига: Г. Гемпель и Ко, 1914, с. 1299, 1394.

³⁸ Latvijas Republikas Augstākās tiesas 2008. gada 10. septembra spriedums lietā Nr. SKC-296/2008; Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2011. gada 19. decembra spriedums lietā Nr. C30445909; Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2014. gada 27. janvāra spriedums lietā Nr. C30445909; Zemgales apgabaltiesas 2007. gada 10. decembra spriedums lietā Nr. C16086106; Latvijas Republikas Augstākās tiesas 2013. gada 22. novembra spriedums lietā Nr. SKC-318/2013.

³⁹ Čakste K. Nejausība un nepārvarama vara Latvijas Civillīkumos. Jurists, 1937. Nr. 71/72.

atrodamā atšķirīga terminoloģija (turklāt CL 2347. panta otrās daļas redakcija tika pieņemta tikai 1992. gadā), visi šie jēdzieni ir jātulko saskaņā ar mūsdienu deliktu tiesību teoriju, kura kā izņēmumu no atbildības paredz nejausību plašākā nozīmē, t. sk. trešo personu darbību. Kā norādījis K. Čakste, tur, kur Latvijas civillikumi atbrīvo no atbildības nepārvaramas varas gadījumos, viņi atbrīvo arī nejausības gadījumos.⁴⁰ Nav šķirama atbildība par nejausu gadījumu un nepārvaramu spēku, jo pēc vispārējā noteikuma parādnieks neatbild par kvalificētu gadījumu (*casus*).⁴¹ Šāds pats secinājums izriet no Eiropas deliktu tiesību principu 7:102. panta, kas nosaka: *tiešā atbildība tiek izslēgta, ja kaitējums ir radies neparedzamas un nenovēršamas [...] trešās personas rīcības rezultātā.*⁴²

Līdz ar to, apkopojot tiesību teorijas un prakses atziņas, secināms, ka izņēmums no civiltiesiskās atbildības vienmēr ir nejaušs šķērslis, kas aptver nejausu notikumu (*cas fortuit*) un nepārvaramu varu (*vis maior*).

Klasiskajā civiltiesiskās atbildības koncepcijā (CL 1635. pants) atbildība neiestāties ne tikai gadījumos, kad ir konstatēta nejausība, bet arī tajos gadījumos, kad nav konstatējams personas nolūks vai neuzmanība (kas vienmēr var izpausties vienīgi objektīvās tiesību normas pārkāpumā plašākā nozīmē jeb vainā – *tiesību normās noteiktās rūpības trūkums*).

Kopsavilkums

Izņēmums no vispārējās civiltiesiskās atbildības vienmēr ir nejaušs šķērslis, kas aptver nejausu notikumu (*cas fortuit*) un nepārvaramu varu (*vis maior*).

Klasiskajā civiltiesiskās atbildības koncepcijā atbildība neiestāties ne tikai gadījumos, kad ir konstatēta nejausība, bet arī tajos gadījumos, kad nav konstatējams personas nolūks vai neuzmanība, kas vienmēr var izpausties vienīgi objektīvās tiesību normas pārkāpumā plašākā nozīmē jeb vainā. No minētā koncepta izriet vainas definīcija: *Vaina ir tiesību normās noteiktās rūpības trūkums, kas izpaužas neuzmanības vai nolūka veidā.*

Nejausības un vainojamības precīza konstatēšana ir būtisks elements civiltiesiskās atbildības pareizai piemērošanai, jo paviršas analīzes rezultātā atbildības piemērotājs var izmantot nodarījuma teorijas principus, kas neatbilst mūsdienu civiltiesiskās atbildības teorijai. Līdzšinējā tiesu prakse norāda, ka ne vienmēr izpratne par jēdzieniem “nejaušs notikums” un “vainojamība” un to piemērošana, vērtējot personas civiltiesisko atbildību, ir pareiza.

⁴⁰ Turpat, 15. lpp.

⁴¹ Bindmanis J. Civiltiesības. Sastādīts pēc Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes valsts eksāmenu programmas. Rīga: A. Vilka izdevniecība, 1934, 156. lpp.

⁴² The European Group on Tort Law, Principles of European Tort Law. Text and Commentary, Wien, Springer, 2005.

BIBLIOGRĀFIJA**Literatūra**

- Bindmanis J. Civiltiesības. Sastādīts pēc Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes valsts eksāmenu programmas. Rīga: A. Vilka izdevniecība, 1934.
- Corpus Juris Civilis Romani. Pieejams: <http://www.archive.org/stream/corpusiuriscivil01gode> [aplūkots 2014. gada 10. augustā].
- Čakste K. Civiltiesības. Lekcijas. Raksti. Rīga: Zvaigzne ABC, 2011.
- Čakste K. Motorizētu satiksmes līdzekļu īpašnieku atbildības problēma Latvijas un ārzemju civiltiesībās. Raksti. Rīga: Zvaigzne ABC, 2011.
- Čakste K. Nejaušība un nepārvarama vara Latvijas Civillikumos. Jurists, 1937. Nr. 71/72.
- Digest of European Tort Law. Vol. I. Essential Cases on Natural Causation. Winiger B., Koziol H., Koch B. A., Zimmermann R. (eds.). EST/ELT. Springer / Wien / NewYork, 2007.
- The European Group on Tort Law, Principles of European Tort Law. Text and Commentary. Wien, Springer, 2005.
- Kārklīņš J. Vainas nozīme, nosakot civiltiesisko atbildību. Latvijas Vēstnesis, Jurista Vārds, 2005. Nr. 15 (370).
- Le Tourneau. Droit de la responsabilité et des contrats. Dalloz action, 2006/2007. No. 1715.
- Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Prepared by the Study Group on a European Civil Code and the Research Group on EC Private Law (Acquis Group). New York: Oxford University Press, 2010.
- Sinaiskis V. Tiesību pārkāpuma ideja senatnes un tagadnes civiltiesiskajā sabiedrībā. Jurists, 1928.
- Taylor von Mehren A., Gordley J. R. The civil law system. 2nd edition. Little, Brown and Company, Boston and Toronto, Law book, Division, 1977.
- Torgāns K., zvērināts advokāts, profesors, *Dr. habil. iur.*, LZA akadēmiķis. Zinātnisks pētījums: Civillikuma Saistību tiesību daļas modernizācijas nepieciešamība un aktuālo privāttiesiskā regulējuma tendenču (UNIDROIT, ELTP) iespējamā ietekme uz Civillikuma Saistību tiesību daļas modernizāciju. 2007.
- Torgāns K. Kas ir *force majeure*? Dienas Bizness, 2003. 3. aprīlis.
- Torgāns K. Latvijas Republikas Civillikuma komentāri. Saistību tiesības. Otrais izdevums. Rīga, 2000.
- Torgāns K. Saistību tiesības. I daļa. Mācību grāmata. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2006.
- Torgāns K. Vainas vai attaisnojumu meklējumi civiltiesībās. Latvijas Vēstnesis, Jurista Vārds, 2005. 31. maijs, Nr. 20 (375).
- Vīnzarājs N. Gadījuma loma savstarpējos (sinalagmatiskos) līgumos. Jurists, 1932.
- Буковский В. (сост.) Сводъ гражданскихъ узаконений губерний Прибалтийскихъ (съ продолжениемъ 1912-1914 г.г. и съ разъяснениями) въ 2 томахъ. Т. II, содержащий Право требований. Рига: Г. Гемпель и Ко, 1914. с. 1308.
- Эрдман К. Обязательственное Право Губерній Прибалтійскихъ. [В.ч]: Издание почетного мирового судьи Ф. Э. Камкина, 1908, с. 204–210.

Normatīvie akti

Civillikums: Latvijas Republikas likums. 8. izdevums. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2013.

Juridiskās prakses materiāli

Dienvīdāfrikas Augstākās tiesas spriedums lietā Kruger v. Coetzee (1966).

Latvijas Republikas Augstākās tiesas 2008. gada 10. septembra spriedums lietā Nr. SKC-296/2008.

Latvijas Republikas Augstākās tiesas 2013. gada 22. novembra spriedums lietā SKC-318/2013.

Latvijas Senāta spriedumi (1918–1940), 9. sēj. Senāta civilās kasācijas departamenta spriedumi (1925). Kārtējo sēžu spriedumi. Latvijas Republikas Augstākā tiesa, Senatora Augusta Lēbera fonds. Rīga, 1997.

Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2011. gada 19. decembra spriedums lietā Nr. C30445909.

Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2014. gada 27. janvāra spriedums lietā Nr. C30445909.

Rīgas pilsētas Centra rajona tiesas 2010. gada 15. novembra spriedums lietā Nr. C27120710/9.

Rīgas pilsētas Zemgales priekšpilsētas tiesa 2013. gada 20. jūnija spriedums lietā Nr. C31335111.

Vidzemes apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2011. gada 10. maija spriedums lietā Nr. C08020110.

Zemgales apgabaltiesas 2007. gada 10. decembra spriedums lietā Nr. C16086106.

Annija Kārklīņa, Dr. iur.

University of Latvia, Latvia, Assoc. Prof. / Latvijas Universitāte, Latvija, asoc. prof.

KONKURENCES IEROBEŽOJUMA PĒC DARBA TIESISKO ATTIECĪBU IZBEIGŠANĀS SPĒKĀ ESAMĪBAS PRIEKŠNOTEIKUMI UN ATBILDĪBA PAR TO PĀRKĀPUMU

PREREQUISITES FOR POST-EMPLOYMENT COMPETITION RESTRICTIONS AND LIABILITY FOR VIOLATING THEM

Summary

The article analyses the application of post-employment competition restrictions established by Section 84 of the Labour Law. The aims of the competition restrictions, the forms of agreement, prerequisites for validity are researched in the article, i.e., the concepts of professional activities and fair remuneration, the term and the validity restrictions, and the legal regulation establishing liability for violating these restrictions. Analytical method has been applied in researching the subject (by analysing legal acts and judicature), as well as comparative method, examining the regulation of competition restrictions in a number of European Union Member States. Due to the limits to the size of the article, the issues of unilateral withdrawal from the agreement to restrict competition, which follow from Section 85 of the Labour Law are not analysed in this publication.

Keywords: non-competition clause, restrictions on competition, legal relationship of employment, employer, employee, termination of employment, compensation.

Atslēgvārdi: konkurences ierobežojums, darba tiesiskās attiecības, darba devējs, darbinieks, darba tiesisko attiecību izbeigšana, kompensācija.

Ievads

Brīvā tirgus ekonomikas apstākļos, kad starp komersantiem un citiem darba devējiem bieži pastāv sīva savstarpējā konkurence, ikvienam darba devējam arvien aktuālāks kļūst jautājums, kā ar tiesiskiem līdzekļiem aizsargāt savu saimniecisko darbību. Vienošanās par konkurences ierobežojumu pēc darba tiesisko attiecību izbeigšanas ir viens no tiesiskajiem līdzekļiem, kā komersantam to nodrošināt.

Līdzīgi kā daudzās citās valstīs, Latvijas Darba likumā kopš tā pieņemšanas un spēkā stāšanās 2002. gada 1. jūnijā¹ ir noteikts konkurences ierobežojuma (pēc darba tiesisko attiecību izbeigšanās) regulējums.

---

¹ Darba likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2001. 6. jūlijs, Nr. 105 (2492).

Pēdējo gadu laikā konkurences ierobežojuma noteikšana praksē kļūst aizvien biežāk sastopama. Visbiežāk vienošanās par konkurences ierobežojumu tiek slēgtas ar darbiniekiem, kuri strādā tirdzniecības jomā, taču pēdējos gados pasaulē audzis nekonkurēšanas klauzulu skaits tehnoloģiju un būvniecības nozarē. Nesen konkurences ierobežojumu kontekstā rezonansi izraisījuši arī pasaulē labi zināmu uzņēmumu, kā *Microsoft* un *Google*, *IBM* un *Apple*, centieni aizsargāt savas intereses, kas saistītas ar augsta līmeņa darbinieku vēlmi uzsākt darba tiesiskās attiecības konkurējošajos uzņēmumos.²

Piemēram, Vācijas tiesībās konkurences ierobežojums savulaik tika attiecināts tikai uz t. s. balto apkaklišu darbiniekiem (īpaši komerciālajā jomā nodarbinātajiem), taču Vācijas Federālā darba tiesa 1990. gada spriedumā lēma, ka tas attiecināms arī uz jebkuru darbinieku, t. sk. strādniekiem.³ Līdzīgi kā dominējošā vairumā valstu, arī Latvijā konkurences ierobežojums ir piemērojams attiecībā uz jebkuru darbinieku – neatkarīgi no viņa amata, vecuma vai profesijas.

Izpaužot darba devēja konkurentiem informāciju par uzņēmuma stratēģiju, sadarbības partneriem, zinātību un ražošanas noslēpumiem, kā arī izmantojot citas pie bijušā darba devēja iegūtas specifiskas zināšanas, darbinieks var radīt būtisku kaitējumu bijušajam darba devējam.

Darba likuma 84. pantā noteiktais regulējums kopš tā pieņemšanas ir palicis nemainīgs, taču izpratne un prakse konkurences ierobežojuma kontekstā ir piedzīvojusi izmaiņas, un praksē nav skaidras izpratnes par Darba likuma 84. panta piemērošanu un izmantošanu darba tiesībās.

Turpmāk rakstā tiks analizēts Darba likuma 84. pantā noteiktā konkurences ierobežojuma mērķis, forma un spēkā esamības priekšnoteikumi.

Konkurences ierobežojumi pēc darba tiesisko attiecību izbeigšanās – jēdziens, mērķis un spēkā esamības priekšnoteikumi

Konkurences ierobežojuma jēdziens un vienošanās noslēgšanas kārtība

Darba likuma 84. pants definē, ka konkurences ierobežojums ir darbinieka un darba devēja vienošanās par darbinieka profesionālās darbības ierobežojumu pēc darba tiesisko attiecību izbeigšanās. Konkurences ierobežošanas pamatā ir darba devēja vēlēšanās pasargāt sevi no bijušā darbinieka aktivitātēm, kas varētu radīt konkurenci darba devēja komercdarbībai, turpretim darbinieks par šo ierobežojuma laiku saņem ar vienošanos pielīgtu atlīdzību. Darba likuma 84. pants, kurš paredz iespēju darba devējam un darbiniekam vienoties par profesionālās darbības ierobežošanu,

² Sk., piem.: Apple Exec Hired From IBM Ordered to Stop Work. Pieejams: <http://www.pcmag.com/article2/0,2817,2334163,00.asp>; Jacskson H. Calif. Supreme Court finds noncompete clauses invalid. Pieejams: <http://www.cnet.com/news/calif-supreme-court-finds-noncompete-clauses-invalid/> [aplūkots 2014. gada 25. jūlijā].

³ Weiss M., Schmidt M. Labour Law and Industrial Relations in Germany. 2007, p. 147.

pēc būtības ierobežo Satversmes 106. pantā garantētās personas pamattiesības – tiesības brīvi izvēlēties nodarbošanos un darbavietu atbilstoši savām spējām un kvalifikācijai.⁴ Satversmes 116. pants paredz, ka pamattiesības var ierobežot likumā paredzētajos gadījumos, ja tam ir leģitīms mērķis. Darba likuma 84. pants nostiprina abu pušu – darba devēja un darbinieka – iespēju vienoties par darbinieka profesionālās darbības ierobežojumiem pēc darba tiesisko attiecību izbeigšanās, ja vienošanās atbilst likumā noteiktajiem priekšnoteikumiem.

Konkurences ierobežojuma institūts neparedz mehānismu, kā darba devējam aizsargāties pret konkurenci vispār, bet gan tikai nosaka tādus ierobežojumus, kuri ir saprātīgi nepieciešami darba devēja leģitīmo interešu aizsardzībai.⁵

Darba likuma 84. panta ceturrtā daļa nosaka, ka vienošanās par konkurences ierobežojumu slēdzama rakstveidā, norādot konkurences ierobežojuma veidu, apmēru, vietu, laiku un darbiniekam izmaksājamās atlīdzības apmēru. Prasība par obligātu rakstveida formu izvirzīta arī citu valstu normatīvajos aktos. Darba likums nenosaka, kad noslēdzama vienošanās par konkurences ierobežojumu. Praksē visbiežāk vienošanās par konkurences ierobežojumu pēc darba tiesisko attiecību izbeigšanās slēdz kā atsevišķu vienošanos pēc tam, kad ir izbeigts darba līgums, – bijušais darba devējs šādā gadījumā, izvērtējot katra darbinieka iegūto zināšanu, zinātības un prasmju līmeni, var izšķirties par to, cik būtiski ir vienoties, ka konkrētais darbinieks nestrādās pie darba devēja tiešajiem konkurentiem, un kādi varētu būt darba devēja interešu riski.

Taču tikpat labi puses vienošanos par konkurences ierobežojumu var ietvert jau darba līgumā (piemēram, uzreiz, noslēdzot darba līgumu, vai arī vēlāk, veicot grozījumus darba līgumā). Tas atkarīgs no līgumslēdzēju vienošanās, un šāda iespēja ir akceptēta arī judikatūrā.⁶

Protams, ja līgums par konkurences ierobežojumu tiek noslēgts darba attiecību izbeigšanas brīdī, nereti darbinieki šādā situācijā apzinās savu iegūto zināšanu vērtību un līdz ar to sarunās var uzstāt uz augstāku kompensācijas apmēru par konkurences ierobežojuma ievērošanu, pretstatā situācijai, kad vienošanās par konkurences ierobežojumu tiek noslēgta ar darbinieku, kurš ir tikko uzsācis darba tiesiskās attiecības.

Jānorāda, ka pat tādā gadījumā, ja konkurences ierobežojums ir ietverts darba līgumā, tas ir uzskatāms par atsevišķu privāttiesisku līgumu.⁷ Arī Igaunijas Augstākā tiesa, izskatot lietu par konkurences ierobežojumu, norādījusi, ka vienošanās par konkurences ierobežojumu nav darba līguma sastāvdaļa, bet atsevišķs privāttiesisks līgums.⁸

⁴ Latvijas Republikas Satversme: Latvijas Republikas likums. Valdības Vēstnesis, 1922. 30. jūnijs, Nr. 141.

⁵ Bevvit A. La Tanya N.E.W.S. and E.U. non competition agreements compared and contrasted. Pieejams: <http://documents.jdsupra.com/d5bb690a-135c-4a53-b61e-0740d11d8002.pdf> [aplūkots 2014. gada 25. jūlijā].

⁶ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2008. gada 26. novembra spriedums lietā Nr. SKC-424/2008. No: Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta spriedumi un lēmumi 2008. Rīga: Latvijas Tiesnešu mācību centrs, 2009, 465.–474. lpp.

⁷ Turpat.

⁸ Agreement on non-competition is not part of employment contract. Pieejams: http://www.labour-lawnetwork.eu/national_labour_law_latest_country_reports/national_court_rulings/court_decisions/prm/64/v__detail/id__2927/category__10/index.html

Nemot vērā, ka vienošanās par konkurences ierobežojumu zināmā mērā ir darbinieka pamattiesību ierobežošana, ikviena valsts savos normatīvajos aktos paredz striktus kritērijus, lai šādu vienošanos varētu atzīt par spēkā esošu. Arī Darba likuma 84. panta pirmā daļa nosaka, ka darbinieka un darba devēja vienošanās par darbinieka profesionālās darbības ierobežojumu pēc darba tiesisko attiecību izbeigšanās ir pieļaujama vienīgi tad, ja minētā vienošanās atbilst šādām pazīmēm:

- 1) tās mērķis ir aizsargāt darba devēju no tādas darbinieka profesionālās darbības, kas var radīt konkurenci darba devēja komercdarbībai;
- 2) konkurences ierobežojuma termiņš nav ilgāks par diviem gadiem, skaitot no darba tiesisko attiecību izbeigšanās dienas;
- 3) attiecībā uz visu konkurences ierobežojuma laiku vienošanās paredz darba devēja pienākumu maksāt darbiniekam atbilstošu ikmēneša atlīdzību par konkurences ierobežojuma ievērošanu.

Papildus šim uzskaitījumam Darba likuma 84. panta otrajā daļā izvirzīta vēl viena imperatīva prasība, kura jāievēro, lai vienošanās par konkurences ierobežojumu būtu spēkā esoša, t. i. – konkurences ierobežojums var attiekties tikai uz to darbības jomu, kurā darbinieks tika nodarbināts darba tiesisko attiecību pastāvēšanas laikā.⁹

Pamatprincips, kas jāievēro, noslēdzot vienošanos par konkurences ierobežojumu, ir, ka tajā ir jābūt saprātīgam balansam starp bijušā darba devēja un darbinieka tiesiskajām interesēm. Turpmāk sīkāk tiks analizēta katra priekšnoteikuma saturs, izpratne un piemērošanas problemātika.

Konkurences ierobežojuma mērķis

Darba likuma 84. panta pirmās daļas 1. punkts tieši definē, ka vienošanās (par konkurences ierobežojumu) mērķis ir aizsargāt darba devēju no tādas darbinieka profesionālās darbības, kas var radīt konkurenci darba devēja komercdarbībai. Tādējādi minētā tiesību norma ir vērsta uz darba devēja interešu aizsardzību, lai aizsargātos no jauna konkurenta, kas savu profesionālo darbību pēc darba līguma izbeigšanās var izvērst vai nu kā darbinieks citā tās pašas nozares uzņēmumā, vai nodibinot savu uzņēmumu tai pašā nozarē.¹⁰ Jēdziens “profesionālā darbība” pieļauj noteikt bijušajam darbiniekam ne tikai ierobežojumu strādāt konkurējošā uzņēmumā (darbinieka statusā), bet arī ierobežojumu bijušajam darbiniekam pašam veikt komercdarbību darba devējam konkurējošā darbības jomā, t. sk. kā pašnodarbinātai personai sniegt pakalpojumus vai sniegt profesionālas konsultācijas.

Kritiski ir vērtējams dažkārt praksē sastopams ierobežojums arī bijušā darbinieka ģimenes locekļiem nekonkurēt ar darba devēju. Šāds ierobežojums trešajām

⁹ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu tiesu departamenta 2009. gada 11. marta spriedums lietā Nr. SKC-99/2009 (nav publicēts).

¹⁰ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2008. gada 26. novembra spriedums lietā Nr. SKC-424/2008. No: Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta spriedumi un lēmumi 2008. Rīga: Latvijas Tiesnešu mācību centrs, 2009, 465.–474. lpp.

personām ne tikai nav saistošs, bet arī šāda saistība nav spēkā esoša, jo neatbilst Civillikuma 1413. pantam, tā kā bijušais darbinieks nevar tiesiskā ceļā īstenot citu personu gribas ietekmēšanu. Tajā pašā laikā ģimenes locekļu izmantošana konkurences ierobežojuma apiešanai, kas būtu iespējama ar fiduciāru darījumu, būtu konkurences ierobežojuma pārkāpums. Fiduciārā darījumā uzticības persona savā vārdā, bet uzticētāja interesēs iegūst vai izmanto zināmu tiesību tāpēc, ka uzticētājs negrib vai nevar atklāti šo tiesību iegūt vai izlietot.¹¹ Līdz ar to, konstatējot faktisku konkurences ierobežojuma pārkāpumu caur tā fiduciāru, būtu pamats uzskatīt, ka darbinieks ir pārkāpis vienošanos.

Konkurences ierobežojuma termiņš

Darba likuma 84. panta pirmās daļas 2. punkts nosaka, ka konkurences ierobežojuma termiņš nedrīkst būt ilgāks par 2 gadiem, skaitot no darba tiesisko attiecību izbeigšanās dienas. Kā liecina pastāvošā prakse, Latvijā visbiežāk puses vienojas par 2 gadu vai 1 gada konkurences ierobežojuma termiņu.

Arī vairāku Eiropas Savienības dalībvalstu normatīvie akti līdzīgi kā Latvijas Darba likums nosaka, ka maksimālais konkurences ierobežojuma termiņš ir 2 gadi (piemēram, Vācija,¹² Ungārija¹³). Igaunijā un Beļģijā maksimālais termiņš ir 1 gads, savukārt Īrijā un Somijā konkurences ierobežojuma termiņš nedrīkst būt ilgāks par 6 mēnešiem.

Darba likums nosaka maksimālo 2 gadu termiņu visiem darbiniekiem, taču vairākas valstis izvēlējušās diferencēt maksimālos konkurences ierobežojuma termiņus atkarībā no darbinieka amata. Piemēram, Spānijā kvalificētam speciālistam maksimālais konkurences ierobežojuma termiņš var būt 2 gadi, savukārt nekvalificētam darbiniekam, kuram tomēr bijusi piekļuve bijušā darba devēja komercnoslēpumam, konkurences ierobežošanas termiņš nedrīkst pārsniegt 6 mēnešus.¹⁴ Rumānijā šis periods attiecīgi ir 2 gadi vadošu amatu darbiniekiem, bet 6 mēneši pārējiem darbiniekiem. Savukārt Portugālē vispārējs konkurences ierobežojuma maksimālais termiņš ir 2 gadi, taču izņēmuma gadījumos, ja darbinieka amata pienākumi saistīti ar īpaši sensitīvas informācijas iegūvi konkurences jomā vai uzticības attiecībām, ierobežojuma termiņš var būt pat 3 gadi.¹⁵ Ar ilgu pieļaujamo konkurences ierobežojuma termiņu izceļas Itālija, kur darbiniekiem, kuri ieņēmuši vadošus amatus, var

¹¹ Balodis K. Ievads Civiltiesībās. Rīga: Zvaigzne ABC, 2007, 248.–249. lpp.

¹² Weiss M., Schmidt M. Labour Law and Industrial Relations in Germany. 2007, p. 147.

¹³ Act I of 2012 on the Labor Code of Hungary. Pieejams: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_protect/---protrav/---ilo_aids/documents/legaldocument/wcms_186075.pdf [aplūkots 2014. gada 18. jūnijā].

¹⁴ Valverde A. M., Salmerón B. R., Luque L., García F. F. Non-competition clauses in labour contracts. XIVth Meeting of European Labour Court Judges 4 September 2006. Pieejams: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_dialogue/---dialogue/documents/meetingdocument/wcms_159971.pdf [aplūkots 2014. gada 18. jūnijā].

¹⁵ Gomes Vieira J. M., de Oliveira Carvalho C. Labour Law in Portugal. Kluwer Law International. 2011, p. 110. Portuguese labour code. Pieejams: http://www.cite.gov.pt/pt/legis/CodTrab_L1_004.html#L004S9 [aplūkots 2014. gada 18. jūnijā].

noteikt pat 5 gadu nekonkurēšanas termiņu, bet pārējiem darbiniekiem tas nedrīkst pārsniegt 3 gadus.¹⁶

Latvijas izvēlētā pieeja par maksimālo termiņu kopumā ir vērtējama kā racionāla, jo tā spēj pietiekami aizsargāt bijušā darba devēja intereses (pretēji visai īsajam 6 mēnešu termiņam), tai pašā laikā, ja darbiniekam noteiktu par 2 gadiem ilgāku termiņu un tikmēr viņš, piemēram, nestrādātu savā specialitātē, pastāv risks, ka darbinieks var zaudēt savu kvalifikāciju un viņam būs apgrūtināta turpmākā konkurētspēja darba tirgū.

Kā unikāli jāpiemin atsevišķu valstu tiesu prakses nolēmumi, kur par pieļaujamiem atzīti konkurences ierobežojumi visa mūža garumā.¹⁷

Atbilstošas atlīdzības jēdziens

Lai konkurences ierobežojums būtu spēkā esošs, obligāts priekšnoteikums ir kompensācijas izmaksa par konkurences ierobežojuma laiku. Latvijas Darba likums neparedz konkrētus kritērijus, nosakot darbiniekiem izmaksājamās atlīdzības (kompensācijas) apmēru par konkurences ierobežojumu pēc darba tiesisko attiecību izbeigšanas. Darba likuma 84. panta pirmās daļas 3. punkts paredz, ka darbinieka un darba devēja vienošanās par darbinieka profesionālās darbības ierobežojumu ir pieļaujama vienīgi tad, ja minētā vienošanās attiecībā uz visu konkurences ierobežojuma laiku paredz darba devēja pienākumu maksāt darbiniekam *atbilstošu ikmēneša atlīdzību* par konkurences ierobežojuma ievērošanu. Jāpiekrīt tiesību literatūrā norādītajam, ka "atbilstoša atlīdzība" ir nenoteikts tiesību jēdziens, kas katrā konkrētajā gadījumā ir piepildāms ar saturu.¹⁸

Atbilstošas atlīdzības apmērs katrā konkrētā gadījumā atšķirsies, un nav nosakāmas konkrētas robežas, starp kurām noteiktā atlīdzība būs vai nebūs uzskatāma par atbilstošu. To var ietekmēt gan konkurences ierobežojuma termiņš, gan darbinieka ieņemamais amats, darbības joma, situācija tirgū u. tml. faktori.¹⁹

Nemot vērā, ka Darba likums nesatur noteikumus par minimāli izmaksājamās atlīdzības apmēru, šis regulējuma trūkums nereti ir ticis kritizēts. Daži autori centušies definēt atbilstošas atlīdzības jēdzienu, piemēram, darba tiesību speciālists jurists I. Gailums norādījis, ka taisnīgi būtu, ja ikmēneša atlīdzība sasniegtu 60–90% no darbinieka vidējās izpeļņas.²⁰

¹⁶ Mammine G. Non-competition clauses in labour contracts. Italy. XIVth Meeting of European Labour Court Judges 4 September 2006. Pieejams: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_dialogue/--dialogue/documents/meetingdocument/wcms_159966.pdf [aplūkots 2014. gada 18. jūnijā].

¹⁷ Piez.: šajās valstīs gan likumi nenosaka maksimālo konkurences ierobežojuma termiņu, to pieļaujību vērtējušas tiesas. Selwyn's Law of Employment, sk.: Selwyn N. M. Selwyn's Law of employment. 14th ed. Oxford: Oxford University Press, 2006, p. 484.

¹⁸ Darba likums ar komentāriem. Rīga: Latvijas Brīvo arodbiedrību savienība, 2010, 168. p.

¹⁹ Turpat.

²⁰ Gailums I. Darba likums. Komentāri. Tiesu prakse. 2. grāmata. Rīga: Gailuma juridiskā biznesa biroja izdevniecība, 2003, 154. lpp.

Atšķirībā no Latvijas fleksiblā regulējuma, kas paredz pusēm samērā lielu privātautonomiju atlīdzības noteikšanā, daudzas valstis savos normatīvajos aktos noteikušas konkrētus minimālās atlīdzības limitus. Piemēram, Francijā atlīdzībai jābūt vismaz 30% no iepriekšējās algas, Rumānijā atlīdzībai jābūt vismaz ¼ no līdzšinējās algas, Ungārijā vismaz ⅓ no iepriekšējās darbinieka pamatalgas.²¹ Vācijā un Beļģijā atlīdzībai jābūt vismaz pusei no līdzšinējās darba samaksas.²²

Pirmšķietami šķiet, ka arī Latvijas Darba likumā būtu vēlams noteikt izmaksājamās atlīdzības minimālo sliekšni, taču tai pašā laikā Darba likumā lietotais jēdziens "atbilstoša atlīdzība" ļauj pusēm būt elastīgākām un izvēlēties abpusēji pieņemamu atlīdzību, piemēram, ja ierobežojums būs visai šaurs, nosakot, ka darbiniekam tiek noteikts aizliegums strādāt tikai pie viena konkrēta bijušā darba devēja konkurenta, šis atlīdzības apmērs varētu būt zemāks par citās valstīs bieži noteikto ⅓ vai pusi no līdzšinējās darba algas.

Ar vienošanos paredzētā izmaksājamā kompensācijas atlīdzība var būt noteikta kā konkrēta summa vai arī, piemēram, kā procentuāls maksājums no darbinieka līdzšinējās darba algas, darba samaksas, vidējās izpeļņas u. tml. Tikpat labi mēnesī izmaksājamās noteiktās atlīdzības summas var atšķirties, piemēram, iespējams noteikt, ka pirmos 6 ierobežojuma mēnešus atlīdzība ir 200 eiro, bet pārējos mēnešus 100 eiro. Gadījumā, ja vienošanās par konkurences ierobežojumu tiek pielīgta jau darba attiecību nodibināšanas vai pastāvēšanas laikā, atlīdzību vēlams noteikt kā procentuālu atlīdzību no darba samaksas, nevis konkrētu summu, kas laika gaitā, ņemot vērā inflācijas iespēju, darba attiecību izbeigšanas brīdī jau var neatbilst atbilstošas atlīdzības jēdzienam.

Darba likums neregulē arī atlīdzības izmaksas kārtību. Darba likuma 84. pants vienīgi paredz, ka atlīdzībai ir ikmēneša raksturs un ka tā maksājama visu konkurences ierobežojuma laiku. Augstākās tiesas Senāts, izvērtējot atlīdzības par konkurences ierobežojuma ievērošanu izmaksas kārtību, ir atzinis, ka šāda veida atlīdzība var tikt izmaksāta gan pēc darba attiecību izbeigšanās, gan avansa veidā pirms darba tiesisko attiecību izbeigšanas – tas atkarīgs tikai no līdzēju savstarpējās vienošanās.²³ Līdzīgi atlīdzības par konkurences ievērošanu izmaksā jau darba tiesisko attiecību

²¹ Act I of 2012 on the Labor Code of Hungary. Pieejams: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_protect/---protrav/---ilo_aids/documents/legaldocument/wcms_186075.pdf [aplūkots 2014. gada 18. jūnijā].

²² Weiss M., Schmidt M. Labour Law and Industrial Relations in Germany. Kluwer Law International, 2008, p. 147; Storck Ch. Conseiller à la Cour de cassation, Belgium. Non-competition clauses in labour contracts. XIVth Meeting of European Labour Court Judges 4 September 2006. Pieejams: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_dialogue/---dialogue/documents/meetingdocument/wcms_159959.pdf [aplūkots 2014. gada 18. jūnijā].

²³ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2008. gada 26. novembra spriedums lietā Nr. SKC-424/2008. No: Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta spriedumi un lēmumi 2008. Rīga: Latvijas Tiesnešu mācību centrs, 2009, 465.–474. lpp.

pastāvēšanas laikā tiek pieļauta arī Itālijā,²⁴ taču lielākajā daļā valstu atlīdzība tiek maksāta pēc darba tiesisko attiecību izbeigšanas.²⁵

Arī daudzu citu valstu normatīvie akti norāda, ka atlīdzībai jābūt saprātīgai jeb adekvātai.

Tā kā konkurences ierobežojums nenozīmē to, ka darbinieks nedrīkst strādāt vispār, bet tikai noteiktā darbības jomā, atlīdzībai nav jānodrošina visu līdzšinējo ieņēmumu aizvietošana. Darba likums neprecizē atbilstības konstatēšanai izmantojamo kritēriju uzskaitījumu – tas būtu izvērtējams individuāli katrā situācijā.

Kā jau minēts iepriekš, puses vienošanos par konkurences ierobežojumu, t. sk. izmaksājāmās atlīdzības apmēru, var ietvert jau darba līgumā, taču var paiet ilgs laiks, līdz puses izbeigs darba attiecības, tādēļ pastāv iespēja, ka savulaik pieligtā atlīdzība vairs nebūs adekvāta darba tirgū maksātajai atlīdzībai, kāda tā ir darba attiecību izbeigšanas periodā. Tādēļ, lai izvērtētu atlīdzības saprātīgumu un taisnīgumu, būtu jāvadās pēc situācijas laikā, kad konkurences ierobežojumi tiek reāli piemēroti, nevis savulaik pielikti līgumā.

No līdzšinējās tiesu prakses arī nevar izdarīt visaptverošus objektīvus secinājumus par atbilstošas atlīdzības izmaksas apmēriem. No tiesu prakses secināms, ka Latvijā noteikto atlīdzību apmēra amplitūda ir visai ievērojama, taču tajā pašā laikā ievērojami atšķiras arī šajos līgumos noteiktais konkurences ierobežojumu veids un apmērs.²⁶ Lietuvā normatīvajos aktos nav visaptveroša regulējuma attiecībā uz konkurences ierobežojumu un līdz ar to izmaksājāmās atlīdzības apmēru, taču, piemēram, 2013. gadā Lietuvas Augstākā tiesa, izskatot kādu lietu, arī kopsakarībā vērtēja kompensācijas samērojamību ar ierobežojumu apmēru un nolēma, ka kompensācija 9% apmērā no darbinieka iepriekšējās darba algas, ņemot vērā darbiniekam noteiktos plašos ierobežojumus, uzskatāma par pārāk zemu un tādējādi neatbilstošu godīguma un taisnīguma principam.²⁷

Lai arī atlīdzības izmaksas kārtībā pusēm ir paredzēta liela brīvība, nebūtu pieļaujams saistīt konkurences ierobežojuma atlīdzības izmaksu ar kādu apstākļu

²⁴ Mammone G. Non-competition clauses in labour contracts. Italy. XIVth Meeting of European Labour Court Judges, September 2006. Pieejams: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_dialogue/---dialogue/documents/meetingdocument/wcms_159966.pdf [aplūkots 2014. gada 18. jūnijā].

²⁵ Storck Ch. Non-competition clauses in labour contracts. Belgium. XIVth Meeting of European Labour Court Judges, September 2006. Pieejams: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_dialogue/---dialogue/documents/meetingdocument/wcms_159959.pdf [aplūkots 2014. gada 18. jūnijā].

²⁶ Piemēram, Siguldas tiesas 2007. gada 14. februāra spriedumā lietā Nr. C35045806 (nav publicēts) atlīdzības apmērs noteikts 40 Ls apmērā; Rīgas pilsētas Zemgales priekšpilsētas tiesas 2008. gada 6. marta spriedumā lietā Nr. C31127906 (nav publicēts) atlīdzības apmērs noteikts 250 Ls; Rīgas rajona tiesas 2009. gada 18. decembra spriedumā lietā Nr. C33287709 (nav publicēts) apmērs noteikts pirmos trīs mēnešus 580,13 Ls apmērā, pēc tam 9 mēnešus – 348,08 Ls apmērā un pēdējos divpadsmit mēnešus 116,03 Ls apmērā. Piemēram, kādā lietā Kurzemes apgabaltiesa atzinusi, ka darbiniekam izmaksātā atlīdzība 25 Ls par konkurences ierobežojumu un vēlāk 70 Ls mēnesī nav atbilstoša un taisnīga (sk.: Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2008. gada 9. janvāra spriedums lietā Nr. SKC-6).

²⁷ Viešūnaite V. How to conclude a valid Lithuanian non-competition agreement. Pieejams: [http://trinitiee.en/archives/4420](http://trinitiee/en/archives/4420) [aplūkots 2014. gada 25. jūlijā].

iestāšanos, piemēram, paredzot, ka atlīdzība tiks izmaksāta tikai gadījumā, ja bijušais darbinieks dokumentāri pierādīs, ka viņš strādā pie darba devēja konkurenta vai tml. Šajā gadījumā nebūs piemērojams Civillikuma (turpmāk – CL) 1551. un 1558. pants par atliekošu nosacījumu iestāšanos.²⁸

Tiesu prakse jautājumā par atlīdzības apmēru Latvijā ir visai minimāla, tomēr Augstākā tiesa 2007. gada spriedumā ir analizējusi dažus atbilstošas atlīdzības iespējamo kritēriju aspektus. Augstākā tiesa norādījusi, ka nav pamata saistīt noteiktās atlīdzības apmēru ar darbinieka izglītību, prasmēm un iespējām, nekonstatējot, ka tieši šāda izglītība un prasmes bija priekšnoteikums, lai ieņemtu attiecīgo amatu. Tam, ka darbiniekam ar viņa izglītību un prasmēm būtu iespējams strādāt arī citu darbu, nav nozīmes, izvērtējot atlīdzības par konkurences ierobežošanu atbilstību minētajā tiesību normā izvirzītajām prasībām, ja darbinieks izvēlēties strādāt konkrētajā amatā un piekritis līgumā noteiktajai atlīdzībai. Apgabaltiesa konstatējusi apstākļus, ka pēc darba līguma laušanas ar darba devēju, kur darbinieks strādājis par automobiļu pārdevēju, darbinieks stājies darba attiecībās ar citiem darba devējiem, kur arī pildījis automobiļu pārdevēja pienākumus, bet tiesa nepamatoti kā kritēriju minētā jautājuma izlemšanai izvirzījusi karjeras ierobežojuma kompensāciju. Savukārt izvirzītais kritērijs attiecībā uz konkurentu piedāvāto atalgojumu ir pretrunā ar likumā noteikto konkurences ierobežojuma mērķi – aizsargāt darba devēju no tādas darbinieka profesionālās darbības, kas var radīt konkurenci darba devēja komercdarbībai (Darba likuma 84. panta pirmās daļas 1. punkts), un tādēļ tas nav piemērojams Darba likuma 84. panta pirmās daļas 3. punkta interpretācijā. Tādējādi, nepareizi izvirzot kritērijus jautājuma izlemšanā par to, vai pušu līgumā noteiktā atlīdzība ir atzīstama par taisnīgu, tiesa nepareizi interpretējusi Darba likuma 84. panta pirmās daļas 3. punktu.²⁹

Juridiskajā literatūrā ir pausts pesimistisks viedoklis, ka gadījumā, ja par konkurences ierobežojumu tiks paredzēta niecīga atlīdzība – 10% no vidējās izpeļņas, darbiniekam nebūs reālu iespēju panākt, lai šādu vienošanos tiesa atzītu par spēkā neesošu tās netaisnīgo noteikumu dēļ.³⁰ Lemjot par atbilstošas atlīdzības apmēru, katrs gadījums ir vērtējams individuāli. Tiesai būtu jāņem vērā gan noteiktais konkurences ierobežojuma laiks, gan darbinieka ieņemamais amats, darbinieka izglītības un iepriekšējās pieredzes kritērijs, darbības joma un situācija darba tirgū kopumā.

Darbības jomas jēdziens

Kā jau minēts iepriekš, Darba likuma 84. panta otrā daļa imperatīvi nosaka, ka konkurences ierobežojums var attiekties tikai uz to darbības jomu, kurā darbinieks ticis nodarbināts darba tiesisko attiecību pastāvēšanas laikā.

²⁸ Sk., piem.: Rīgas rajona tiesas 2013. gada 17. decembra spriedumu lietā Nr. C33334313 (nav publicēts un nav stājies spēkā sakarā ar noslēgto izlīgumu).

²⁹ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2007. gada 29. augusta spriedums lietā Nr. SKC-560/2007 (nav publicēts).

³⁰ Gailums I. Darba likums. Komentāri. Tiesu prakse. 2. grāmata. Rīga: Gailuma juridiskā biznesa biroja izdevniecība, 2003, 155. lpp.

Augstākās tiesas Senāts atzinis, ka to darbības jomu, uz kurām attieksies ierobežojums, norādīšana pašā vienošanās līgumā nav obligāts priekšnosacījums tās spēkā esamībai, jo minētā tiesību norma neparedz, ka konkurences ierobežojuma joma jeb nozare, kurā pēc darba tiesisko attiecību pārtraukšanas nebūs tiesīgs strādāt no darba atlaistais, būtu obligāti ierakstāma vienošanās līgumā, jo to jau paredz likums.³¹ Tādējādi, pat ja vienošanās līgumā par konkurences ierobežojumu nav sīki uzskaitītas darbības jomas, kurās darbinieks pēc darba tiesisko attiecību izbeigšanās nedrīkst darboties atbilstoši Darba likuma 84. panta otrajai daļai, uzskatāms, ka darbinieka profesionālās darbības ierobežojums skar tikai to nozari, kurā darbojas darba devējs, turklāt ņemot vērā darbinieka ieņemamo amatu un pildāmos darba pienākumus. Piemēram, ja vienošanos par konkurences ierobežojumu būs parakstījis pārtikas tehnoloģis, kurš strādājis gaļas pārstrādes jomā, nebūs pamata ierobežot pārtikas tehnoloģa tiesības strādāt konditorejas jomā.

Augstākā tiesa 2008. gada 9. janvāra spriedumā lietā Nr. SKC-6 pievienojusies zemāko instanču tiesu secinājumam, ka par nesamērīgu un nepamatotu atzīstams tāds konkurences ierobežojums automobiļu tirdzniecības uzņēmuma sekretārei, kas paredz vispārēju aizliegumu strādāt jebkurā uzņēmumā, kas darbojas transporta līdzekļu vai to detaļu un piederumu tirdzniecības, apkopes, remonta, iznomāšanas vai līzīngā jomā, nepiedalīties šādā uzņēmumā kā darbiniekam, nesniegt uzņēmumam vai uzņēmējam ar kādu no šiem darbības virzieniem saistītas profesionālas konsultācijas.³²

Konkurences ierobežojuma veids un apmērs

Kā to nosaka Darba likuma 84. panta ceturrtā daļa, vienošanās līgumā par konkurences ierobežojumu jānorāda konkurences ierobežojuma veids, apmērs, vieta, laiks un darbiniekam izmaksājamās atlīdzības apmērs. Dažkārt neskaidrības rada jēdzienu “ierobežojuma *veids*” un “ierobežojuma *apmērs*” izpratne un nošķiršana, jo praksē sastopami gadījumi, kad puses, izmantojot argumentu, ka līgums nesatur vienu no šiem elementiem – veidu vai apmēru, centušās argumentēt par vienošanās spēkā neesamību. Piemēram, Augstākā tiesa spriedumā, argumentējot kasatora iebildumiem, ka vienošanās līgumā nav bijis norādīts konkurences ierobežojuma veids un apmērs, norādījusi arī jēdzienu “veids” un “apmērs” skaidrojumu, konkrētās lietas kontekstā interpretējot, ka ierobežojuma *veids* ir – nestāties darba tiesiskajās attiecībās ar citu vieglo automašīnu tirdzniecības kompāniju, bet ierobežojuma *apmērs* – kā minimums nestrādāt par pārdevēju citā vieglo un apvidus automašīnu tirdzniecības kompānijā.³³

³¹ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2008. gada 26. novembra spriedums lietā Nr. SKC-424/2008. No: Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta spriedumi un lēmumi 2008. Rīga: Latvijas Tiesnešu mācību centrs, 2009, 465.–474. lpp.

³² Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2008. gada 9. janvāra spriedums lietā Nr. SKC-6/2008 (nav publicēts).

³³ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2008. gada 26. novembra spriedums lietā Nr. SKC-424/2008. No: Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta spriedumi un lēmumi 2008. Rīga: Latvijas Tiesnešu mācību centrs, 2009, 465.–474. lpp.

Konkurences ierobežojuma vietas izpratne

Ierobežojuma teritorija var būt konkrēts ciems, pilsēta, novads, valsts vai pat vairākas valstis. Piemēram, starptautiskos uzņēmumos, kuri darbojas vairākās valstīs, nereti vienošanās līgumā tiek noteikts konkurences ierobežojums gan Latvijā, gan pārējās valstīs, kur uzņēmums darbojas, un šāda prakse ir pilnībā pieļaujama. Nosakot teritoriju, jāvadās pēc saprātīgiem kritērijiem, piemēram, būtu pamatoti noteikt teritoriālu ierobežojumu tikai tādā gadījumā, ja bijušais darba devējs konkrētajā teritorijā jau veic komercdarbību vai skaidri zina, ka tuvākajā laikā uzsāks komercdarbību, taču nav pamatoti ierakstīt aizliegumu dibināt darba attiecības valstīs, kur darba devējs neplāno veikt komercdarbību.

Attiecībā uz konkurences ierobežojuma ģeogrāfisko aspektu interesantas atziņas ir paudušas Lielbritānijas tiesas, piemēram, šajā valstī secināts, ka nav pamata noteikt plašus konkurences ierobežojumus cieši apdzīvotās teritorijās, jo šādi ierobežojumi nebūs samērīgi.³⁴ Šādu aspektu varētu ņemt vērā arī Darba likuma 84. panta interpretācijā.

Tiesu praksē, izskatot konkrētu lietu, ir ticis vērtēts arī teritorijas ierobežojuma samērīgums, un tiesa secinājusi, ka ierobežojums attiecībā uz Latviju ir samērīgs, savukārt attiecībā uz Lietuvu un Igauniju nesamērīgs un līdz ar to spēkā neesošs.³⁵

Sekas, ja konkurences ierobežojums neatbilst likumā noteiktajiem priekšnoteikumiem

Saskaņā ar Darba likuma 84. panta trešo daļu vienošanās par konkurences ierobežošanu nav spēkā, ciktāl tā atbilstoši konkurences ierobežojuma veidam, apmēram, vietai un laikam, kā arī ņemot vērā darbiniekam izmaksājamo atlīdzību, uzskatāma par netaisnīgu darbinieka turpmākās profesionālās darbības ierobežojumu.

Augstākā tiesa lēmusi, ka *minētā tiesību norma saista vienošanās atzīšanu par spēkā neesošu ar aprobežojumu – ciktāl tajā noteiktais konkurences ierobežojuma veids, apmērs, vieta un laiks, kā arī atlīdzības apmērs ir uzskatāmi par netaisnīgiem.*³⁶ Tādējādi, ja vienošanās, piemēram, paredzēs pārāk plašu konkurences ierobežojuma teritoriju, tas nenozīmē, ka vienošanās par konkurences ierobežojumu zaudēs spēku pilnībā – spēku zaudēs tikai konkrētais noteikums, kurš uzskatāms par netaisnīgu darbinieka turpmākās profesionālās darbības ierobežojumu. Minētajā spriedumā Augstākā tiesa demonstrēja t. s. “zilās pildspalvas” principu,³⁷ proti, Darba likuma 84. panta trešā daļa piešķir tiesai tiesības atzīt vienošanos par konkurences ierobežojumu pēc darba tiesisko attiecību

³⁴ Sk.: Selwyn N. M. Selwyn's Law of employment. 14th ed. Oxford: Oxford University Press, 2006, p. 484.

³⁵ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2007. gada 29. augusta spriedums lietā Nr. SKC-560/2007 (nav publicēts).

³⁶ Turpat.

³⁷ Par t. s. zilās pildspalvas principa piemērošanu plašāk sk.: Pivateau G. T. Putting the blue pencil down: an argument for specificity in noncompete arguments. Nebraska Law Review, Vol. 84, No. 3, 2008. Pieejams: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1007599 [aplūkots 2014. gada 1. augustā].

izbeigšanas par spēkā neesošu tikai tajā daļā, kas uzskatāma par netaisnīgu darbinieka turpmākās profesionālās darbības ierobežojumu. Šajā konkrētajā lietā tika secināts, ka tie noteikumi, kas noteica darbiniekam ierobežojumu strādāt Lietuvā un Igaunijā, ir nesamērīgi, tajā pašā laikā attiecībā uz Latviju tie ir samērīgi, un tāpēc nebija pamata atzīt par spēkā neesošu visu vienošanos. Tiesa saglabā tos noteikumus, kuri atbilstoši apstākļiem nav uzskatāmi par netaisnīgu darbinieka turpmākās profesionālās darbības ierobežojumu, un atzīst par spēkā neesošiem tos noteikumus, kuri atbilstoši apstākļiem tādi nav, tādējādi it kā pārrakstot pušu noslēgto vienošanos.³⁸ Līdzīga prakse ir arī Vācijā, kur tiesas izmanto t. s. “zilā zīmuļa jeb pildspalvas” (angļu val. – *blue pencil rule*) principu, un gadījumos, kad vienošanās noteikumi ir pārāk plaši un nekonkrēti vai arī darbinieka tiesības tiek pārmērīgi ierobežotas, tā “pārraksta” pušu noslēgtās vienošanās noteikumus jeb precīzāk – izslēdz tos noteikumus, kuri, pēc tiesas uzskata, ir neatbilstoši.³⁹ Turpretim Itālijā pastāv pretējs princips, saskaņā ar to tiesai nav tiesību pārveidot vienošanos, kas ir noslēgta starp darba devēju un darbinieku. Itālijas tiesas, balstoties uz faktu, ka šāda vienošanās ir privātas dabas, lēmušas, ka tiesai nav pamata to grozīt vai izmainīt tajā iekļautos noteikumus. Tiesas kompetencē ir tikai izvērtēt, vai minētā vienošanās atbilst tiesību normām un attiecīgi ir spēkā esoša, vai arī tā pārāk ierobežo darbinieka tiesības, līdz ar to ir atzīstama par spēkā neesošu.⁴⁰

Piemērojot Darba likuma 84. panta trešo daļu, tiesa vērtē un piepilda ar saturu jēdzienu “netaisnīgs profesionālās darbības ierobežojums”. Tiesa nedrīkst to iztulkot paplašināti, bet tiesai jāvērtē katrs kritērijs atsevišķi un, atzīstot, ka kāds no vienošanās noteikumiem ir uzskatāms par netaisnīgu darbinieka turpmākās profesionālās darbības ierobežojumu, jāatzīst par spēkā neesošu vienošanās par konkurences ierobežojumu attiecīgajā daļā.⁴¹

Gadījumā, ja puses nebūtu ievērojušas 84. panta ceturtajā daļā noteikto, ka vienošanās par konkurences ierobežojumu slēdzama rakstveidā, taču tiktu secināts, ka puses ir vienojušās par konkurences ierobežojumu mutiski un ievēro šos noteikumus (piemēram, darba devējs veic kompensācijas samaksu, turpretim darbinieks ievēro mutiski pielīgto konkurences ierobežojumu), tad šajā gadījumā rakstveida formas neievērošanas faktam automātiski nevajadzētu padarīt konkurences ierobežojumu par spēkā neesošu (sk. CL 1488. pantu).⁴²

³⁸ Latvijas Republikas Augstākā tiesa. Tiesu prakse lietās par individuālajiem darba strīdiem. 2011/2012. Pieejams: <http://at.gov.lv/files/uploads/files/docs/petijumi/darba%20stridi.pdf> [aplūkots 2014. gada 25. jūlijā].

³⁹ Eylert M. Non-competition clauses in labour contracts. Germany XIVth Meeting of European Labour Court Judges 4 September 2006. Pieejams: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_dialogue/---dialogue/documents/meetingdocument/wcms_159962.pdf [aplūkots 2014. gada 18. jūnijā].

⁴⁰ Mammoni G. Non-competition clauses in labour contracts. XIVth Meeting of European Labour Court Judges 4 September 2006. Pieejams: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_dialogue/---dialogue/documents/meetingdocument/wcms_159966.pdf [aplūkots 2014. gada 18. jūnijā].

⁴¹ Latvijas Republikas Augstākā tiesa. Tiesu prakse lietās par individuālajiem darba strīdiem. 2011/2012. Pieejams: <http://at.gov.lv/files/uploads/files/docs/petijumi/darba%20stridi.pdf> [aplūkots 2014. gada 26. jūnijā].

⁴² Civillikums: Latvijas Republikas likums. Valdības Vēstnesis, 1937. 26. februāris, Nr. 46.

Atbildība par konkurences ierobežojuma pārkāpšanu un saistību pastiprinājumi

Praksē dažkārt ir sastopamas situācijas, kad pēc vienošanās par konkurences ierobežojumu noslēgšanas viena no pusēm vairs nevēlas pildīt savas saistības, piemēram, bijušais darba devējs neveic pieligtās ikmēneša atlīdzības samaksu, vai arī otrs – biežāk sastopamais gadījums ir, kad darbinieks, pretēji vienošanās noteikumiem, neievēro konkurences ierobežojuma veidu vai apmēru un ir uzsācis jaunas darba tiesiskās attiecības.

Ja darba devējs ir pārkāpis vienošanās noteikumus, t. i., neveic atlīdzības samaksu, tas nedod darbiniekam tiesības neievērot vienošanās noteikumus, vienpusēji atkāpjoties no vienošanās, ja vien šāda tiesība nav tieši pielīgta. Šajā gadījumā piemērojams CL 1588. pants, kas nosaka, ka viena puse nevar atkāpties no līguma bez otras piekrišanas pat arī tad, ja pēdējā to neizpilda, un tādēļ, ka viņa to neizpilda. Šādā situācijā darbiniekam jāizmanto CL 1589. pants, t. i., darbiniekam ir tiesības prasīt izpildīt nolīgto, t. i., veikt atlīdzības izmaksu. Tāpat darbiniekam ir tiesības prasīt likumisko procentu piedziņu, pamatojoties uz CL 1765. pantu. Darbiniekam ir arī tiesība prasīt atcelt vienošanos, pamatojoties uz CL 1663. pantu.

Savukārt, ja darbinieks ir pārkāpis konkurences ierobežojuma noteikumus, darba devēja rīcībā ir vairāki civiltiesiski aizsardzības līdzekļi, kā aizsargāt savas tiesības:

- 1) tiesība uzlikt par pienākumu izpildīt nolīgto (t. i., neveikt konkurējošas darbības, CL 1589. pants);
- 2) piedzīt no darbinieka zaudējumus (CL 1779. pants);
- 3) piedzīt pielīgto līgumsodu (CL 1716. pants);
- 4) atprasīt līdz šim izmaksāto konkurences atlīdzību par periodu, kad darbinieks pārkāpis vienošanos (CL 2389. pants);
- 5) piedzīt likumiskos procentus (CL 1765. pants.);
- 6) prasīt atcelt vienošanos (CL 1663. pants);
- 7) izmantot līguma neizpildīšanas ierunu, aizturot turpmākos maksājumus darbiniekam saistībā ar nekonkurēšanas aizlieguma ievērošanu (1591. pants).

Pirmais mehānisms – tiesība uzlikt par pienākumu bijušajam darbiniekam izpildīt nolīgto – var būt novēlots un neefektīvs, piemēram, darba devējs var uzziņāt par to, ka darbinieks pārkāpj vienošanās noteikumus salīdzinoši vēlu, un, ņemot vērā ilgo lietu izskatīšanas termiņu tiesās, rezultātā var zust prasības pamats un prasījuma izpilde var būt neiespējama (it īpaši, ja konkurences ierobežojumam ir noteikts īss termiņš).

Attiecībā uz zaudējumu atlīdzību problemātiska var būt zaudējumu pierādīšana, jo darba devējam ir jāpierāda konkrēts zaudējumu apmērs, ko praksē ir visnotaļ grūti precīzi novērtēt.⁴³

⁴³ Lūse L. Konkurences ierobežojums pēc darba attiecību izbeigšanās – vienošanās, nevis pavēle. Pieejams: <http://m.lvportals.lv/skaidrojumi.php?id=226555> [aplūkots 2014. gada 18. jūlijā].

Efektīvākais bijušā darba devēja interešu aizsardzības mehānisms ir saistību pastiprināšana ar līgumsodu. Lai darba devējs aizsargātu savas tiesiskās intereses, darba devējam ir izdevīgi iekļaut vienošanās līgumā par konkurences ierobežojumu līgumsodu, kas bijušajam darbiniekam būs jāmaksā vienošanās pārkāpšanas gadījumā – tādā gadījumā atliktu tikai konstatēt, ka darbinieks pārkāpj vienošanos, lai rastos pamats no darbinieka prasīt līgumsoda samaksu saskaņā ar CL 1716. pantu kā par saistību neizpildi vispār.

Attiecībā uz saistību pastiprināšanas līdzekļiem konkurences ierobežojuma jomā tiesu prakse laika gaitā ir mainījusies. Līdz 2008. gadam gan literatūrā, gan tiesu praksē pastāvēja viedoklis, ka Darba likums neparedz līgumsodu kā saistības pastiprinājumu un ka atbilstoši Darba likuma 6. pantam nav spēkā darba līguma noteikumi, kas pretēji normatīvajiem aktiem pasliktina darbinieka stāvokli.⁴⁴ Ar 2008. gada 4. jūnija spriedumu lietā Nr. SKC-377 Augstākā tiesa mainīja līdzšinējo tiesu praksi attiecībā par iespēju ietvert darba līgumā līgumsodu par profesionālās darbības ierobežojuma pārkāpšanu.⁴⁵ Minētajā spriedumā Augstākā tiesa nonāca pie atziņas, ka jau no Darba likuma 84. panta nosaukuma vien izriet, ka vienošanās par konkurences ierobežojumu neietekmē darbinieka tiesisko stāvokli darba attiecību pastāvēšanas laikā, bet attiecas uz laika posmu pēc darba attiecību pārtraukšanas – vienošanās par konkurences ierobežojumu sāk darboties pēc tam, kad savu spēku ir zaudējis darba līgums un reizē ar to – persona savu darbinieka statusu.⁴⁶

Nemot vērā minēto, Augstākā tiesa secināja, ka, tulkojot Darba likuma 28. pantu un 84. pantu pēc to jēgas un satura, vienošanas par konkurences ierobežojumu atzīstama par patstāvīgu līgumu,⁴⁷ un tam kā saistību pastiprināšanas līdzekli saistību izpildes pastiprināšanai var pievienot arī līgumsodu. Spriedumā Augstākā tiesa papildus atzinusi, ka pie apstākļiem, ja puses bez maldības, viltus un spaidiem ir vienojušās par līgumu, kurā paredzēti profesionālās darbības ierobežojumi pēc darba attiecību pārtraukšanas, un, parakstot vienošanos, izteikušas savu gribu izpildīt saistību, tad ir tikai saprātīgi noteikt saistības pastiprināšanas līdzekli tās izpildes nodrošināšanai.⁴⁸ Kā pamatojumu līgumsoda pieļaujamībai tiesa norādījusi, ka situācijā, ja vienošanās par konkurences ierobežojumu tiek atzīta par tiesisku un ir konstatējams, ka bijušais darbinieks to pārkāpis, bet nekādas civiltiesiska rakstura sankcijas nav piemērojamas, tad Darba likuma 84. pants iegūst vienīgi deklaratīvas normas raksturu un darba

⁴⁴ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2008. gada 9. janvāra spriedums lietā Nr. SKC-6/2008 (nav publicēts).

⁴⁵ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2008. gada 4. jūnija spriedums lietā Nr. SKC-377/2008. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/info/archive/department1/hronologiskaseciba/2008/>

⁴⁶ Turpat.

⁴⁷ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu tiesu departamenta 2009. gada 11. marta spriedums lietā Nr. SKC-99/2009.

⁴⁸ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2008. gada 26. novembra spriedums lietā Nr. SKC-424/2008. No: Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta spriedumi un lēmumi 2008. Rīga: Latvijas Tiesnešu mācību centrs, 2009, 465.–474. lpp.; Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu tiesu departamenta 2009. gada 11. marta spriedums lietā Nr. SKC-99/2009.

devēja komerciālās intereses paliek neaizsargātas. Šādā situācijā minētā likuma norma pēc būtības zaudētu savu nozīmi. Vadoties no prezumpcijas, ka, iekļaujot Darba likumā 84. pantu, likumdevējs ir darbojies ar noteiktu nolūku, atzīstams, ka tas saprātīgi ir pieļāvis arī saistību pastiprinošu līdzekļu piemērošanu. Ievērojot minēto, nav pamata atzīt, ka līgumsods nevar būt saistības pastiprinājums pie vienošanās līguma par konkurences ierobežojumu.⁴⁹ Piemēram, Igaunijas likumā *Par darba līgumiem ir expressis verbis* noteikts, ka vienošanās līgumā par konkurences ierobežojumu puses ir tiesīgas noteikt līgumsodu.⁵⁰ Tomēr, pielīgstot līgumsodu, darba devējam jāņem vērā, ka līgumsodam jābūt samērīgam ar konkurences ierobežojuma noteikumiem, t. sk. izmaksājamās atlīdzības apmēru. Augstākā tiesa secinājusi, ka, atzīstot vienošanos par konkurences ierobežojumu par tiesisku, tiesai nav pamata atzīt, ka līgumsods šajā gadījumā nevar būt saistības pastiprinājums, tomēr tiesa varētu vērtēt līgumsoda samērīgumu ar konkurences ierobežojuma noteikumiem.⁵¹ Jāpiebilst gan, ka līgumsods var tikt noteikts un būs uzskatāms par spēkā esošu tikai tad, ja profesionālās darbības ierobežojumi būs atzīstami par pamatotiem un likumīgiem, kā arī līgumsoda apmērs atbildīs CL 1717. pantā noteiktajam, ka līgumsodam jābūt samērīgam un atbilstošam godīgai darījumu praksei.

Pienākums maksāt līgumsodu darbiniekam radies, ja darba devējs spēs pierādīt pašu konkurences ierobežojuma pārkāpšanas faktu (resp., darba devējam nav jāpierāda iestājušies zaudējumi).

Kā liecina tiesu prakses analīze, gadījumos, ja darbinieks ir pārkāpis konkurences ierobežojumu, bijušie darba devēji visbiežāk vērsās tiesā ar prasījumu atmaksāt izmaksāto atlīdzību par konkurences ierobežojuma ievērošanu, lūdzot piedzīt līgumsodu un arī likumiskos procentus.

Vairākās valstīs bijušā darba devēja interešu aizsardzībai konkurences ierobežojuma pārkāpuma gadījumā pastāv speciāls līdzeklis – pagaidu noregulējums, kas būtībā ir tiesas lēmums, ar kuru bijušajam darbiniekam tiek uzlikts par pienākumu pārtraukt darbinieka veikto konkurējošo komercdarbību. Šādām prasībām ir paredzēts ļoti īss lietu izskatīšanas termiņš, un tādējādi bijušais darba devējs tiek efektīvi aizsargāts, pirms darbinieka pieļautais pārkāpums radījis būtisku kaitējumu bijušā

⁴⁹ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2008. gada 4. jūnija spriedums lietā Nr. SKC-377/2008. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/info/archive/department1/hronologiskaseciba/2008/> [aplūkots 2013. gada 4. maijā]; Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2008. gada 26. novembra spriedums lietā Nr. SKC-424/2008. No: Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta spriedumi un lēmumi 2008. Rīga: Latvijas Tiesnešu mācību centrs, 2009, 465.–474. lpp.; Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu tiesu departamenta 2009. gada 11. marta spriedums lietā Nr. SKC-99/2009 (nav publicēts).

⁵⁰ Employment Contracts Acts. 26. pants. Pieejams: <http://www.legaltext.ee/text/en/XXXX060.htm> [aplūkots 2014. gada 18. jūnijā].

⁵¹ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2008. gada 4. jūnija spriedums lietā Nr. SKC-377/2008. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/info/archive/department1/hronologiskaseciba/2008/> [aplūkots 2014. gada 18. jūnijā]; Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu tiesu departamenta 2009. gada 11. marta spriedums lietā Nr. SKC-99/2009 (nav publicēts).

darbinieka pamatotajām interesēm.⁵² Tomēr, kamēr šāds pagaidu regulējums Latvijas normatīvajos aktos nav paredzēts, līgumsods ir uzskatāms par efektīvāko bijušā darba devēja interešu aizsardzības mehānismu.

Secinājumi

1. Vienošanās par konkurences ierobežojumu pat tad, ja tā ietverta darba līgumā, ir atsevišķa vienošanās. Vienošanās sāk darboties ar to brīdi, kad spēku ir zaudējis darba līgums un puses – attiecīgi darba devēja un darbinieka statusu. Atšķirībā no darba tiesiskajām attiecībām šīs vienošanās izpildē ir iespējams piemērot arī saistību pastiprinājumu – līgumsodu.
2. Nereti Latvijas juridiskajā literatūrā ir izteikti priekšlikumi nostiprināt Darba likuma 84. pantā konkrētu regulējumu par konkurences ierobežojuma laikā izmaksājamās ikmēneša atlīdzības minimumu. Taču, ņemot vērā, ka pusēm ir iespēja pieligt apjoma ziņā ļoti atšķirīgus konkurences ierobežojumus, t. sk. ļoti šauru konkurences ierobežojumu (apmēra vai vietas ziņā), ne vienmēr būs pamats maksāt tādu atlīdzību, kādu nosaka citu valstu normatīvie akti (piemēram, bieži sastopamo regulējumu par 1/3 vai pusi no iepriekšējās darba samaksas). Tādēļ, lai neierobežotu pušu iespējas vienoties par apjoma ziņā šauru konkurences ierobežojumu, vēlams saglabāt esošo Darba likuma regulējumu, kas nosaka, ka atlīdzībai jābūt *atbilstoši*, un šis jēdziens būtu piepildāms ar saturu katrā individuālā gadījumā.
3. Nosakot konkurences ierobežojuma vietu, jāvadās pēc saprātīgiem kritērijiem, piemēram, būtu pamatoti noteikt plašu teritoriālu ierobežojumu (attiecinot to uz ārvalstīm) tikai tādā gadījumā, ja bijušais darba devējs konkrētajā teritorijā jau veic komercdarbību vai zina, ka tuvākajā laikā uzsāks komercdarbību, taču nav pamatoti ierakstīt aizliegumu dibināt darba attiecības valstīs, kur darba devējs neveic vai tuvākajā laikā neplāno veikt komercdarbību.
4. Darba likuma 84. panta pirmās daļas trešajā punktā ir noteikts, ka darba devējam ir pienākums maksāt darbiniekam *atbilstošu* atlīdzību. Arī 84. panta trešā daļa nosaka, ka vienošanās par konkurences ierobežojumu nav spēkā, ciktāl tā, ņemot vērā darbiniekam izmaksājamo atlīdzību, uzskatāma par *netaisnīgu* darbinieka profesionālās darbības ierobežojumu. ņemot vērā, ka puses vienošanos par konkurences ierobežojumu, t. sk. izmaksājamās atlīdzības apmēru, var ietvert jau darba līgumā, taču var paiet ilgs laiks, līdz puses izbeigs darba attiecības, pastāv iespēja, ka savulaik pieliktā atlīdzība vairs nebūs adekvāta darba tirgū maksātajai atlīdzībai, kāda tā ir darba attiecību izbeigšanas periodā. Tādēļ, lai izvērtētu, vai atlīdzība ir taisnīga, būtu jāvērtē, vai tā ir taisnīga laikā, kad konkurences ierobežojums tiek piemērots, nevis savulaik pieligts līgumā.

⁵² Azanda I., Kravale S. Konkurences ierobežojumi darbiniekam, kapitālsabiedrības amatpersonai un dalībniekam pēc tiesisko attiecību izbeigšanās: Darba likuma un Konkurences likuma regulējums. Zinātniskie raksti, 2012. Rīga: RSU, 2013, 86. lpp.

5. Latvijas tiesu prakse nesniedz skaidrus kritērijus, kāds atlīdzības apmērs uzskatāms par atbilstošu. Zināmā mērā tas ir likumsakarīgi, jo ierobežojumu apmērs var būt ļoti atšķirīgs, līdz ar to nav iespējams noteikt vienotus kritērijus atbilstošas atlīdzības jēdziena saturam.

BIBLIOGRĀFIJA

- Agreement on non-competition is not part of employment contract. Pieejams: http://www.la-bourlawnetwork.eu/national_labour_law_latest_country_reports/national_court_rulings/court_decisions/prm/64/v__detail/id__2927/category__10/index.html [aplūkots 2014. gada 20. jūlijā].
- Apple Exec Hired From IBM Ordered to Stop Work. Pieejams: <http://www.pcmag.com/article2/0,2817,2334163,00.asp>
- Azanda I., Kravale S. Konkurences ierobežojumi darbiniekam, kapitālsabiedrības amatpersonai un dalībniekam pēc tiesisko attiecību izbeigšanās: Darba likuma un Konkurences likuma regulējums. Zinātniskie raksti, 2012. Rīga: RSU, 2013.
- Balodis K. Ievads Civiltiesībās. Rīga: Zvaigzne ABC, 2007.
- Bevitt A. La Tanya N.E.W.S. and E.U. non competition agreements compared and contrasted. Pieejams: <http://documents.jdsupra.com/d5bb690a-135c-4a53-b61e-0740d11d8002.pdf> [aplūkots 2014. gada 18. jūlijā].
- Darba likums ar komentāriem. Rīga: Latvijas Brīvo arodbiedrību savienība, 2010.
- Gailums I. Darba likums. Komentāri. Tiesu prakse. 2. grāmata. Rīga: Gailuma juridiskā biznesa biroja izdevniecība, 2003.
- Jackson H. Calif. Supreme Court finds noncompete clauses invalid. Pieejams: <http://www.cnet.com/news/calif-supreme-court-finds-noncompete-clauses-invalid/> [aplūkots 2014. gada 20. jūlijā].
- Latvijas Republikas Augstākā tiesa. Tiesu prakse lietās par individuālajiem darba strīdiem. 2011/2012. Pieejams: <http://at.gov.lv/files/uploads/files/docs/petijumi/darba%20stridi.pdf> [aplūkots 2014. gada 25. jūlijā].
- Lūse L. Konkurences ierobežojums pēc darba attiecību izbeigšanās – vienošanās, nevis pavēle. Pieejams: <http://m.lvportals.lv/skaidrojumi.php?id=226555>. Publicēts 02.03.2011. [aplūkots 2014. gada 18. jūlijā].
- Pivateau G. T. Putting the blue pencil down: an argument for specificity in noncompete arguments. Nebraska Law Review, 2008. Vol. 84, No. 3. Pieejams: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1007599 [aplūkots 2014. gada 18. jūlijā].
- Selwyn's Law of Employment. In: Selwyn N. M. Selwyn's Law of employment. 14th ed. Oxford: Oxford University Press, 2006.
- Viešūnaite V. How to conclude a valid Lithuanian non-competition agreement. Pieejams: <http://triniti.ee/en/archives/4420> [aplūkots 2014. gada 25. jūlijā].
- Weiss M., Schmidt M. Labour Law and Industrial Relations in Germany. Kluwer Law International, 2007.
- Weiss M., Schmidt M. Labour Law and Industrial Relations in Germany. Kluwer Law International, 2008.

Normatīvie akti

Latvijas Republikas Satversme: Latvijas Republikas likums. Valdības Vēstnesis, 1922. 30. jūnijs, Nr. 141.

Civillikums: Latvijas Republikas likums. Valdības Vēstnesis, 1937. 26. februāris, Nr. 46.

Darba likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2001. 6. jūlijs, Nr. 105 (2492).

Act I of 2012 on the Labor Code of Hungary. Pieejams: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_protect/---protrav/---ilo_aids/documents/legaldocument/wcms_186075.pdf [aplūkots 2014. gada 18. jūlijā].

Portuguese labour code. Pieejams: http://www.cite.gov.pt/pt/legis/CodTrab_L1_004.html#L004S9 [aplūkots 2014. gada 18. jūlijā].

Employment Contracts Acts. 26. pants. Pieejams: <http://www.legaltext.ee/text/en/XXXX060.htm> [aplūkots 2014. gada 27. jūlijā].

Juridiskās prakses materiāli

Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2007. gada 29. augusta spriedums lietā Nr. SKC-560/2007 (nav publicēts).

Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2008. gada 26. novembra spriedums lietā Nr. SKC-424/2008. No: Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta spriedumi un lēmumi 2008. Rīga: Latvijas Tiesnešu mācību centrs, 2009, 465.–474. lpp.

Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2008. gada 4. jūnija spriedums lietā Nr. SKC-377-2008. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/info/archive/department1/hronologiskaseciba/2008/> (nav publicēts).

Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2008. gada 9. janvāra spriedums lietā Nr. SKC-6/2008 (nav publicēts).

Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu tiesu departamenta 2009. gada 11. marta spriedums lietā Nr. SKC-99/2009 (nav publicēts).

Rīgas pilsētas Zemgales priekšpilsētas tiesas 2008. gada 6. marta spriedums lietā Nr. C31127906 (nav publicēts).

Rīgas rajona tiesas 2009. gada 18. decembra spriedums lietā Nr. C33287709 (nav publicēts).

Rīgas rajona tiesas 2013. gada 17. decembra spriedums lietā Nr. C33334313 (nav publicēts, nav stājies spēkā izlīguma dēļ).

Siguldas tiesas 2007. gada 14. februāra spriedums lietā Nr. C35045806 (nav publicēts).

Interneta resursi

Eylert M. Non-competition clauses in labour contracts. Germany. XIVth Meeting of European Labour Court Judges 4 September 2006. Pieejams: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_dialogue/---dialogue/documents/meetingdocument/wcms_159962.pdf [aplūkots 2014. gada 18. jūlijā].

Kuras G. Non-competition clauses in labour contracts. Austria. XIVth Meeting of European Labour Court Judges 4 September 2006. Pieejams: <http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/>

public/---ed_dialogue/---dialogue/documents/meetingdocument/wcms_159958.pdf [aplūkots 2014. gada 18. jūlijā].

Mammone G. Non-competition clauses in labour contracts. Italy. XIVth Meeting of European Labour Court Judges 4 September 2006. Pieejams: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_dialogue/---dialogue/documents/meetingdocument/wcms_159966.pdf [aplūkots 2014. gada 18. jūlijā].

Novak J. Prohibition of competition and non-competition clauses in labour contracts. XIVth Meeting of European Labour Court Judges 4 September 2006. Pieejams: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_dialogue/---dialogue/documents/meetingdocument/wcms_159970.pdf [aplūkots 2014. gada 18. jūlijā].

Óskarsson E. Non-competition clauses in labour contracts. Iceland. XIVth Meeting of European Labour Court Judges 4 September 2006. Pieejams: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_dialogue/---dialogue/documents/meetingdocument/wcms_159964.pdf [aplūkots 2014. gada 18. jūlijā].

Storck Ch. Non-competition clauses in labour contracts. Belgium. XIVth Meeting of European Labour Court Judges 4 September 2006. Pieejams: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_dialogue/---dialogue/documents/meetingdocument/wcms_159959.pdf [aplūkots 2014. gada 18. jūlijā].

Valverde A. M., Salmerón B. R., Luque L., García F. F. Non-competition clauses in labour contracts. Spain. XIVth Meeting of European Labour Court Judges 4 September 2006. Pieejams: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_dialogue/---dialogue/documents/meetingdocument/wcms_159971.pdf [aplūkots 2014. gada 18. jūlijā].

Mārcis Krūmiņš, *Mg. iur.*

University of Latvia, Latvia, Lect. / Latvijas Universitāte, Latvija, lekt.

PATIESĪBAS TEIKŠANAS PIENĀKUMS UN LATVIJAS CIVILPROCESA LIKUMS

THE OBLIGATION OF THE TRUTH TELLING AND LATVIAN CIVIL PROCEDURE LAW

Summary

It is the duty of court to find out the truth in civil process and to reflect it in the court judgment. The view of the parties regarding the dispute which takes place is subjective. As explanations of parties do not have the value of evidence if other existing evidence examined in the case does not confirm these, the law foresees the grounds for passing the judgement and its legal basis. In the event of changes to the existing procedural arrangements in respect of the parties' and of third persons' explanations in court, including the truth concept, the changes also must be made to other civil procedure institutes, which determine the procedures for the evaluation of the evidence and the action of court during the process.

Keywords: the obligation of truth, honesty, responsibility, civil procedure.

Atslēgvārdi: patiesības teikšanas pienākums, godprātība, atbildība, civilprocess.

Attīstoties sabiedrībai, attīstās arī likumdošana. Civilprocesa likums (turpmāk – CPL) ir Latvijas likumdošanas sastāvdaļa, kas tiek pakļauts dažādām izmaiņām un jaunu tiesību institūtu iekļaušanai tajā. Pēc savas būtības “patiesības teikšanas pienākums” CPL nav jauns institūts. Tas gan tieši ar šādiem vārdiem nav ierakstīts CPL, taču pastāv 74. panta 6. daļa, kas precīzi nosaka, ka *pusēm savas tiesības jāizmanto un pienākumi jāizpilda godprātīgi*¹. Godprātīgi – tas nozīmē godīgi, apzinīgi,² sniedzot tiesai informāciju, kas atbilst patiesībai. Minētā tiesību norma nav lasāma atrauti no likumā *Par tiesu varu* minēto, ka tiesas pienākums ir noskaidrot objektīvo patiesību, izskatot lietu pēc būtības.³ Likums tiesai uzliek par pienākumu noskaidrot patiesību, kura ir atrodama lietā esošajos pierādījumos saistībā ar pušu sniegtajiem paskaidrojumiem.

Kā redzams no tiesību normām, tad patiesības noskaidrošana pamatā balstās uz tiesu. Visos laikos, kopš pastāv tiesas, patiesības noskaidrošana ir bijusi tiesas

---

¹ Civilprocesa likums: Latvijas Republikas likums Pieejams: www.likumi.lv [aplūkots 2014. gada 10. jūlijā].

² Latviešu literārās valodas vārdnīca, 3. sēj. Rīga: Zinātne, 1975, 112. lpp.

³ Par tiesu varu: Latvijas Republikas likums. Pieejams: www.likumi.lv [aplūkots 2014. gada 10. jūlijā].

galvenais uzdevums. Veidi un metodes, kā tika noskaidrota patiesība, laika ritumā ir mainījušies.

Pieņemot CPL, likumdevējs noteica, ka patiesības noskaidrošana tiesai tiek uzlikta par pienākumu. Šāda kārtība pastāv arī citur. Atšķirība ir jautājumos, kas saistīti ar pušu un trešo personu rīcību tiesas procesā, sniedzot paskaidrojumus tiesai. Cik godprātīgi puses sniedz savus paskaidrojumus tiesai, CPL atstāj tiesas izvērtēšanai. CPL normas nenosaka kārtību, kas pastiprinātu pušu un trešo personu atbildību, ja tiek pārkāpta godprātīga tiesību izmantošana. Tam būtu jāatspoguļojas tiesas spriedumā, kur tiesa piemēro CPL 97. pantu. Aplūkojot kaimiņvalstu civilprocesa likumus, ir redzams, ka tajos ir vērojama principiāla atšķirība no Latvijas Civilprocesa likuma. Proti, Lietuvas un Igaunijas civilprocesa likumos, kas ir jaunāki⁴ par CPL, ietverts zvēresta institūts. Līdzīga situācija ir Vācijā pastāvošajā civilprocesuālajā kārtībā. Vācijā pastāvošais regulējums nosaka, ka pušu un trešo personu paskaidrojumi var tikt uzskatīti par pierādījumu konkrētos gadījumos (445., 448. §),⁵ bet pušu uzklauššana tiesā (141. §)⁶ bez citiem pierādījumiem netiek uzskatīta par pierādījumu. Tieši šis aspekts ir būtisks jautājumos, kas saistīti ar “patiesības teikšanas” kā institūta ieviešanu. Igaunijā, Lietuvā un Vācijā, lai pušu paskaidrojumus bez citiem pierādījumiem atzitu par pierādījumu lietā, tiek dots zvērests. Latvijā šāda kārtība nepastāv.

Latvija, atšķirībā no minētajām valstīm, civilprocesuālo normu radišanā iet savu ceļu. Tas ir, pušu paskaidrojumi nav uzskatāmi par pierādījumiem, līdz tos neapstiprina citi lietā esošie pierādījumi. Jau no CPL pieņemšanas 1998. gadā tiek ieturēta pozīcija, ka tiesa nevāc pierādījumus. Netiek pat pieļauti izņēmumi tajos gadījumos, kad tiesai vajadzētu redzēt, ka kāda no pusēm tiesai sniedz sagrozītu, brīžiem pat nepatiesu informāciju. Profesors V. Bukovskis, pētot Eiropas valstu civilprocesa likumu attīstību, uzsvēris, ka taisnības jeb patiesības noskaidrošana ir tiesas pienākums, kas tiek realizēts ar lietas dalībnieku līdzdalību.⁷ Skatot lietu un piemērojot CPL, nedrīkst neņemt vērā to, ka daudz kas paskaidrojumu izvērtēšanā ir atkarīgs no tā, .. *kādā leņķī vai no kāda skatu punkta mēs raugāties. Melot var arī, lai diplomātiski izvairītos no nepatīkamas patiesības teikšanas*..⁸ Praksē ir sastopami gadījumi, kad minētais attiecināms uz tiesā izskatāmajām lietām. Tas atklāts arī pētījumā,⁹ ko vadīja LU profesore S. Osipova vairāk nekā pirms pieciem gadiem. Minētajā pētījumā tika piedāvāts patiesības teikšanas pienākumu pastiprināt ar kriminālatbildības noteikšanu. Pētnieki ieteica papildināt Krimināllikuma 300. pantu, paredzot, ka atbildība iestājas arī par

⁴ Lietuvas Civilprocesa kodekss, spēkā no 2002. gada. Pieejams: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_e?p_id=378207&p_query=&p_tr2= ; Igaunijas Civilprocesa kodekss, spēkā no 2005. gada. Pieejams: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/513122013001/consolide>

⁵ Rosenberg, Schwab, Gottwald. Zivilprozessrecht, 17., neubearbeitete Auflage, 2010, S. 709.

⁶ Moritz K. Beweisaufnahme und Beweiswürdigung. Pieejams: <http://bgbjura.uni-hamburg.de/zivilprozess/beweis.htm> [aplūkots 2014. gada 14. jūlijā].

⁷ Bukovskis V. Civilprocesa mācību grāmata. Rīga: autora izdevums, 1933, 34.–45. lpp.

⁸ Kristberga L. Krēsls joprojām ir krēsls, pat ja viens uz tā nesēž. Vizuālo mākslu žurnāls “Studija”, 2011. Nr. 24.09.–30.10. Pieejams: <http://studija.lv/?parent=5507> [aplūkots 2014. gada 20. jūlijā].

⁹ Tiesu varas neatkarības un efektivitātes palielināšanas un nostiprināšanas rezerves. Pētījums S. Osipovas vadībā. Rīga, 2009, 35. lpp. Pieejams: http://www.notary.lv/site/docs/2010/03/04/Petijums_Tiesu_varas_neatk_un_efekt.pdf [aplūkots 2014. gada 14. jūlijā].

apzināti nepatiesu paskaidrojumu un liecību sniegšanu civillietās. Jāatzīmē, ka pētījumā netika sniegti konkrēti priekšlikumi, kādos apstākļos būtu piemērojami minētie Krimināllikuma iespējamie grozījumi. 2014. gada 27. janvārī Tieslietu padomē tika skatīts atbildības jautājums par atbildības pastiprināšanu pusēm un trešajām personām¹⁰ civilprocesā. Tieslietu padome noraidīja priekšlikumu par kriminālatbildības piemērošanu, bet uzsvēra, ka jāpastiprina civilprocesuālās sankcijas. Šāds padomes lēmums ir saprotams, jo CPL neparedz zvēresta institūtu, kā arī pušu un trešo personu paskaidrojumi CPL nav pierādījumi civillietā, ja tie netiek apstiprināti ar citiem pierādījumiem.

Lai varētu atrast risinājumu Tieslietu padomes un Tieslietu ministrijas noteiktajam uzdevumam, būtiski saprast jēdzienu “patiesības teikšanas pienākums” CPL kontekstā.

Vārda “patiesība” literārā jēga ir pareizs īstenības atspoguļojums vai īstenība.¹¹ Katra notikuma uztvere pēc savas būtības ir subjektīva. Tāpēc patiesā notikuma uztvere un pēc tam pušu izklāsts tiesā par konkrēto notikumu var atšķirties personu atšķirīgās uztveres, saprašanas un citu faktoru ietekmē. Tāpēc grūti ir iedomāties, ka par atšķirīgu patiesības uztveri varētu kādu saukt pie atbildības vai piemērot civilprocesuālās sankcijas.

Pavisam citādi šis jautājums ir skatāms tajos gadījumos, kad puses vai trešās personas tiesā sāk izklāstīt savu “patiesību”, kura ir vai nav pastiprināta ar pierādījumiem. Pēc autora domām, pusei, ja tā tiesai atklājusi savu redzējumu par notikušo un tas nav apstiprināts ar pierādījumiem, nav un nevarētu tikt piemērotas nekādas sankcijas no tiesas puses. Pat tad, ja šis puses skatījums ir pretējs otras puses teiktajam. CPL 104. panta 1. daļa precīzi nosaka, ka pušu un trešo personu paskaidrojumi atzīstami par pierādījumiem, ja tos apstiprina citi tiesā pārbaudīti pierādījumi. Minētā tiesību norma ir guvusi arī apstiprinājumu Latvijas Republikas Augstākās tiesas spriedumā, kurā norādīts, .. *ka lietā esošais D. R. 2009. gada 29. aprīļa paskaidrojums ar deklaratīvu paziņojumu, ka viņš ir atradies Dānijā un līdz komandējuma beigām ir pildījis savus darba pienākumus, atbilstoši Civilprocesa likuma 104. panta pirmajai daļai ir nepietiekošs, lai viņa prasību atzītu par pamatotu.*¹² Arī tiesību zinātnieki V. Bukovskis, J. Rozenbergs un K. Torgāns norāda, ka tiesas pienākums ir izvērtēt sniegtos paskaidrojumus, to sniegšanas kārtību, motīvus, atbildes uz uzdotajiem jautājumiem un citus apstākļus.^{13, 14} Tiesas uzdevums nav sodīt pusi par subjektīvo apstākļu uztveri, un tas nedrīkstētu būt par vienīgo pamatu, lai atzītu, ka puse vai trešā persona tiesai ir sniegusi nepatiesu informāciju.

¹⁰ Atbalsta lietas dalībnieku atbildības pastiprināšanu par negodprātīgu tiesību izmantošanu civilprocesā, 2014. gada 28. janvāris. Pieejams: www.at.gov.lv [aplūkots 2014. gada 2. jūlijā].

¹¹ Latviešu literārās valodas vārdnīca, 6.1. sēj. Rīga: Zinātne, 1986, 515. lpp.

¹² Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departaments 2014. gada 4. marta spriedums lietā Nr. SKC-1106/2014. Pieejams: www.at.gov.lv [aplūkots 2014. gada 12. jūlijā].

¹³ Bukovskis V. Civilprocesa mācību grāmata. Rīga: autora izdevums, 1933, 349.–351., 353.–356. lpp.

¹⁴ Civilprocesa likuma komentāri. Prof. K. Torgāna zin. redakcijā. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2011, 287. lpp.

Tomēr tiesu praksē ir sastopami gadījumi, kad puses vai trešās personas kaut kādu, tikai sev zināmu apstākļu dēļ vai nu lai gūtu kādu labumu, vai izvairītos no iespējamās atbildības, kas paredz civiltiesiskas sekas pēc tiesas sprieduma pasludināšanas, tiesai sniedz "patiesībai neatbilstošu" un apzināti sagrozītu informāciju. Tieši šādi gadījumi ir tie, kas pelna sīkāku analīzi saistībā ar atbildību un tiesas sankcijām par "patiesības" apzinātu sagrozīšanu un tiesas maldināšanu.

Lai pēc iespējas precīzāk tiesa pildītu tai uzlikto pienākumu – noskaidrotu lietas patiesos apstākļus un taisnīgi izšķirtu strīdu starp pusēm –, tiesai likums uzliek par pienākumu izvērtēt visus apstākļus un faktus, arī otras puses atzītos (CPL 104. panta 2. daļa) apstākļus. *Atzīšana nav pierādījums tā klasiskajā izpausmē, jo atzīšana tikai atbrīvo no pierādīšanas pienākuma pretējo pusi.*¹⁵ Faktu atzīšana no vienas puses neuzliek par pienākumu tiesai tos vērtēt kā pierādītus, un tas norāda uz to, cik būtiska loma ir pierādījumu vērtēšanai katrā konkrētā lietā. Tieši tiesai ar pušu iztaujāšanu dota plaša iespēja apgaismot lietas faktiskos apstākļus.¹⁶ Šādas tiesības tiesai ir dotas arī pašreiz, taču tas, cik plaši tās tiek izmantotas, ir atstāts tikai un vienīgi pašu tiesnešu ziņā. Precīza likuma ievērošana atvieglo sprieduma taisīšanu un nenoved pie situācijas, ka, *vispusīgi nenoskaidrojot lietas apstākļus un nenovērtējot visus lietā esošos pierādījumus to kopumā un savstarpējā sakarībā,*¹⁷ tiek pārkāpts CPL 97. pants.

Izvirzot jautājumu par "patiesības teikšanas pienākuma" institūta iekļaušanu CPL, nepieciešama minētā institūta saskaņošana ar citām tiesību normām, kuras darbojas savstarpējā mijiedarbībā, ietekmē viena otru un ir cieši saistītas.

Iepazīstoties ar Latvijas Republikas Tieslietu ministrijas piedāvātajiem grozījumiem¹⁸ CPL attiecībā uz "patiesības teikšanas pienākumu", redzams, ka uzsvars tiek likts uz pusēm, to pārstāvjiem vai trešajām personām. Jaundibināmais jēdziens "patiesības teikšanas pienākums" pagaidām tiek saistīts tikai ar pusēm un trešajām personām, kā arī kārtības nodrošināšanu tiesā. Piedāvātie grozījumi paredz noteikt kā necieņas izrādīšanu pret tiesu gadījumus, kad tiesa uzskatīs, ka kāda no pusēm ir maldinājusi tiesu. Tiesas pamatuzdevums ir nodrošināt objektīvu lietas izskatīšanu. Minētais grozījumu projekts pieļauj ļoti lielu tiesas subjektivismu, kas nebūtu pieļaujams lietas izskatīšanas laikā. Ja tiek veiktas izmaiņas un CPL iekļaujams patiesības teikšanas pienākums, tad ir vērtējami arī citi ar šo jautājumu saistītie institūti. Proti, dispozitivitātes, sacikstes un citu principu ievērošana un līdztiesība, tiesneša veicamo darbību pilnveidošana un citi. Autors rakstā neanalizēs zvēresta institūtu, jo tā iekļaušana CPL pašreiz nav aktuāla. Tomēr, nenoraidot šo domu pilnībā un skatot zvēresta institūta attiecināšanu uz pusēm un trešajām personām, ir jāsaprot, ka būs jāmaina arī kārtība attiecībā uz pierādījumiem un to vērtēšanu. Tie ir ļoti plaši un nopietni grozījumi, kuri prasa pamatīgu un vispusīgu analīzi un vairāku tiesību institūtu pilnveidošanu CPL.

¹⁵ Līcis A. Civilprocesa likuma komentāri. Papildinātais izdevums prof. K. Torgāna un M. Dudeļa zin. redakcijā. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2001, 129. lpp.

¹⁶ Bukovskis V. Civilprocesa mācību grāmata. Rīga: autora izdevums, 1933, 354. lpp.

¹⁷ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2014. gada 19. februāra spriedums lietā Nr. SKC-590/2014. Pieejams: www.at.gov.lv [aplūkots 2014. gada 12. jūlijā].

¹⁸ Latvijas Republikas Tieslietu ministrijas izstrādātie priekšlikumi CPL grozījumiem 74., 78., 86. pantam un 153. pantam (nav publicēts).

Iepriekš minētajā zinātnieku pētījumā, kurā piedalījās LU profesore S. Osipova, A. Strupišs un A. Rieba, vienā no secinājumiem ir norādīts, ka minētā pētījuma autori piedāvā patiesības teikšanas problēmu novērst, paredzot civilprocesā nepārprotamu lietas dalībnieka pienākumu sniegt visas viņa rīcībā esošās ziņas arī tad, ja tās ir neizdevīgas šim lietas dalībniekam.¹⁹ Autors šai izteiktajai domai var piekrist tikai daļēji. Pirmkārt jau tāpēc, ka patiesības teikšanas pienākums ir subjektīva lieta, un, kā jau iepriekš tika minēts, tas ir atkarīgs no vairākiem apstākļiem, kuri nepavisam nav juridiskas dabas. Otrkārt, maz ticams, ka prokurors varētu rīkoties pretēji likumam, pārstāvot personu, kuras vārdā ir celta prasība, vai arī kādā citā gadījumā. Treškārt, ja tiktu īstenots minētais priekšlikums, tad būtu pārskatāms arī CPL 74. pantā ietvertais dispozitivitātes princips, kā arī ļoti savdabīgi izskatītos sacikstes princips. Minēšu tikai vienu iespējamo pārkāpumu, ja tiek īstenots pētnieku izteiktais piedāvājums. Ieviešot obligātu pienākumu sniegt visas puses rīcībā esošās ziņas arī tad, ja tās ir neizdevīgas pusei, tiek pārkāpta puses tiesība izvēlēties procesuālos līdzekļus, kuri tiek izmantoti prasības apmēra pamatošanai. Izsakot priekšlikumus un iespējamās izmaiņas, kas veicamas CPL, ir būtiski apzināties, ka daudzi tiesību institūti ir savstarpēji saistīti. Izmainot vienu normu un neizvērtējot saistību ar citām tiesību normām, tiek panākts negatīvs efekts visiem grozījumiem, kaut arī tie ir ar ļoti pozitīvu virzienu.

Dr. iur. D. Ose LU konferencē 2014. gada martā norādīja, ka “patiesības princips” vairāk ir vērsts uz tiesas pienākumu realizēt tiesas spriešanas funkciju.²⁰ “Patiesības teikšanas pienākums” ir pastāvējis, pastāv un pastāvēs arī turpmāk, lai tiesā tiktu realizēts patiesības princips.

Rakstā apskatītais jautājums nav jauns, un ar to sastopas daudzu valstu tiesas dažādos laika posmos. Patiesības teikšana nav tikai juridiska rakstura jautājums, bet tas ir saistīts arī ar ētikas jautājumiem,^{21, 22} kas vērojami dažādu valstu tiesu praksē. Ar šo jautājumu, veicot savus profesionālos pienākumus, saskaras arī prokurori.²³ Tomēr liela daļa patiesības teikšanas jautājumu tiek saistīti ar lieciniekiem.²⁴ Izvērtējot Latvijas CPL kopējo uzbūvi un, galvenais, to, ka pušu un trešo personu paskaidrojumi tiesā nav pierādījums bez citiem pierādījumiem, kas apstiprina paskaidrojumos izteikto, “patiesības teikšanas pienākuma” jautājums ir skatāms saistībā ar pašu pierādīšanas procesu tiesā. Latvija salīdzinājumā ar citām valstīm neatrodas kādā īpašā

¹⁹ Tiesu varas neatkarības un efektivitātes palielināšanas un nostiprināšanas rezerves. Pētījums S. Osipovas vadībā. Rīga, 2009, 35. lpp. Pieejams: http://www.notary.lv/site/docs/2010/03/04/Petijums_Tiesu_varas_neatk_un_efekt.pdf [aplūkots 2014. gada 14. jūlijā].

²⁰ Ose D. Patiesības princips un patiesība civilprocesā. Tiesību efektīvas piemērošanas problemātika, LU 72. konference. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2014, 169.–170. lpp.

²¹ Don't Lie but Don't Tell the Whole Truth: The Therapeutic Privilege – Is it Ever Justified? Ghana Med J. Dec. 2008, 42 (4): 156–161. Pieejams: <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2673833/>

²² Truth telling. School of Medicine, University of Missouri. Pieejams: <http://ethics.missouri.edu/Truth-Telling.aspx>

²³ Gershman B. L. The Prosecutor's Duty to Truth. Pace law Faculty Publications, 2001. Vol. 14: 309, p. 309–354.

²⁴ Kurzton D. Telling the truth the oath as a test of witness competency. Revue internationale de semiotique juridique, 1989. Vol. 2, Issue 1, p. 49–63.

stāvoklī,²⁵ lai šajā virzienā būtu jāveic nekavējošas darbības, steigšus izstrādājot grozījumus CPL. Izteikto domu apstiprina arī visiem pieejamie Latvijas Civilprocesa likuma komentāri,^{26, 27, 28} kuros jau vairāku gadu garumā attiecībā uz patiesības teikšanu un godprātīgu savu pienākumu izpildīšanu tiek rakstīts viens un tas pats. Tas norāda tikai uz to, ka pašreiz šis jautājums nav ļoti nesaprotams. Izstrādājot grozījumus CPL, ir jāņem vērā tas, ka *Latvijas civilprocess ir izvēlējis savu atšķirīgu koncepciju, atņemot pušu un trešo personu paskaidrojumiem patstāvīga pierādījuma statusu.*²⁹ Izstrādājot grozījumus Latvijas CPL par “patiesības teikšanas pienākumu”, pirms atsaukties uz citu valstu regulējumu un tā it kā pozitīvu ietekmi uz tiesvedības gaitu, pēc autora domām, ir nepieciešams izvērtēt esošo civilprocesuālo tiesību normu reālo praktisko pielietojumu tiesas procesā. Procesuālo tiesību zinātniece D. Ose, 2014. gada martā LU zinātniskajā konferencē uzstājoties ar referātu *Patiesības princips un patiesība civilprocesā*, pamatoja un uzsvēra, ka Latvijas CPL ietvertais regulējums nav papildināms ar jaunu regulējumu, kurš stiprinātu patiesības teikšanu civillietā. Likumā esošās tiesību normas nevajadzētu mainīt tikai tāpēc, lai mainītu likumu. Katrai izmaiņai, kas tiek veikta likumā, būtu jāpanāk likuma uzlabošana, nevis jāpanāk kādas citas procesuālās tiesību normas nepamatota ierobežošana. It īpaši visos tajos gadījumos, kas skar personas tiesības tiesā.

Kopsavilkums

Latvijas Civilprocesa likums ietver sevī “patiesības teikšanas pienākumu”. Katrai procesā iesaistītajai personai likums nosaka kritērijus, kas ir ievērojami tiesas procesa laikā. Tiesai tie ir objektīva un taisnīga tiesas spriešana, pusēm – godprātīga savu pienākumu izpildīšana, lieciniekam, tulkam, ekspertam – noteikta kārtība patiesības teikšanas nodrošināšanai. Tiesa ir tā institūcija, kam valsts (sabiedrība) ir uzticējusi izšķirt strīdu starp pusēm, ja tās nevar atrast citu risinājuma ceļu. Tiesas taisītais spriedums kļūst par patiesību ar juridiskām sekām, kurām puses ir piekritušas pakļauties. Latvijas Civilprocesa likumā pastāv mehānismi, kurus tiesa piemērojot izmantojot tiesas procesā var panākt godprātīgu likuma ievērošanu. Tas tikai ir jādara.

“Patiesības teikšanas” kā jēdziena iekļaušana CPL ir iespējama, taču tad būs jāmaina kārtība attiecībā uz pierādījumiem un to vērtēšanu. Tie ir plaši un nopietni grozījumi, kuri prasa vispusīgu analīzi, vairāku CPL tiesību institūtu precizēšanu un pilnveidošanu.

²⁵ Guļāns A. Tiesneši un advokāti profesiju saskarsmē. 2016. gada 8. jūnijs. Tiesnešu konference. Pieejams: <http://at.gov.lv/lv/vesture/bijusie-augstakas-tiesas-priekssedetaji/andris-gulans/>

²⁶ Civilprocesa likuma komentāri. Prof. K. Torgāna zin. redakcijā. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2011, 214. lpp.

²⁷ Civilprocesa likuma komentāri. Papildinātais izdevums prof. K. Torgāna un M. Dudeļa zin. redakcijā. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2001, 129. lpp.

²⁸ Civilprocesa likuma komentāri. Trešais papildinātais izdevums prof. K. Torgāna zin. redakcijā. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2006, 141. lpp.

²⁹ Ose D. Pierādījumi un pierādīšana civilprocesā. Promocijas darbs. Rīga, 2013, 114. lpp. Pieejams: <https://luis.lu.lv/pls/pub/luj.fprnt?l=1&fn=F1844032485/Daina%20Ose%202013.pdf>

BIBLIOGRĀFIJA**Literatūra**

- Bukovskis V. Civilprocesa mācību grāmata. Rīga: autora izdevums, 1933.
- Civilprocesa likuma komentāri. Papildinātais izdevums. Prof. K. Torgāna un M. Dudeļa zin. redakcijā. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2001.
- Civilprocesa likuma komentāri. Prof. K. Torgāna zin. redakcijā. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2011.
- Civilprocesa likuma komentāri. Trešais papildinātais izdevums. Prof. K. Torgāna zin. redakcijā. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2006.
- Don't Lie but Don't Tell the Whole Truth: The Therapeutic Privilege – Is It Ever Justified? *Ghana Med J.*, 2008. Dec., 42 (4): p. 156–161. Pieejams: <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2673833/>
- Gershman B. L. The Prosecutor's Duty to Truth, *Pace law Faculty Publications*, 2001. Vol. 14: 309, p. 309–354.
- Guļāns A. Tiesneši un advokāti profesiju saskarsmē. 2016. gada 8. jūnijs. Tiesnešu konference. Pieejams: <http://at.gov.lv/lv/vesture/bijusie-augstakas-tiesas-priekssedetaji/andris-gulans/>
- Kristberga L. Krēsls joprojām ir krēsls, pat ja neviens uz tā nesēž. *Vizuālo mākslu žurnāls "Studija"*, 24.09.–30.10.2011. Pieejams: <http://studija.lv/?parent=5507>
- Kurzon D. Telling the truth the oath as a test of witness competency. *Revue internationale de semiotique juridique*, 1989. Vol. 2, Issue 1, p. 49–63.
- Latviešu literārās valodas vārdnīca. 3. sēj. Rīga: Zinātne, 1975.
- Latviešu literārās valodas vārdnīca. 6.1. sēj. Rīga: Zinātne, 1986.
- Moritz K. Beweisaufnahme und Beweiswürdigung. Pieejams: <http://bgb.jura.uni-hamburg.de/zivilprozess/beweis.htm>
- Ose D. Patiesības princips un patiesība civilprocesā. Tiesību efektīvas piemērošanas problemātika. LU 72. konference. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2014, 169.–174. lpp.
- Ose D. Pierādījumi un pierādīšana civilprocesā. Promocijas darbs. Rīga, 2013, 114. lpp. Pieejams: <https://luis.lu.lv/pls/pub/luj.fprnt?!=1&fn=F1844032485/Daina%20Ose%202013.pdf>
- Rosenberg, Schwab, Gottwald. *Zivilprozessrecht*, 17., neubearbeitete Auflage, 2010.
- Tieslietu padome. Atbalsta lietas dalībnieku atbildības pastiprināšanu par negodprātīgu tiesību izmantošanu civilprocesā. 2014. gada 28. janvāris. Pieejams: www.at.gov.lv
- Tiesu varas neatkarības un efektivitātes palielināšanas un nostiprināšanas rezerves. Pētījums S. Osipovas vadībā. Rīga, 2009, 35. lpp. Pieejams: http://www.notary.lv/site/docs/2010/03/04/Petijums_Tiesu_varas_neatk_un_efekt.pdf
- Truth telling. School of Medicine, University of Missouri. Pieejams: <http://ethics.missouri.edu/Truth-Telling.aspx>

Normatīvie akti un projekti

- Par tiesu varu: Latvijas Republikas likums. Ziņotājs, 1993. 14. janvāris, Nr. 1. Pieejams: www.likumi.lv
- Civilprocesa likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 1998. 3. novembris, Nr. 326/330. Pieejams: www.likumi.lv

Latvijas Republikas Tieslietu ministrijas izstrādātie priekšlikumi CPL grozījumiem 74., 78., 86. pantam un 153. pantam (nav publicēti).

Igaunijas Civilprocesa kodekss, spēkā no 2005. gada. Pieejams: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/513122013001/consolide>

Lietuvas Civilprocesa kodekss. Pieejams: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_e?p_id=378207&p_query=&p_tr2=

Juridiskās prakses materiāli

Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departaments 2014. gada 19. februāra spriedums lietā SKC-590/2014. Pieejams: www.at.gov.lv

Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departaments 2014. gada 4. marta spriedums lietā SKC-1106/2014. Pieejams: www.at.gov.lv

Jānis Kubilis, Mg. iur.

University of Latvia, Latvia, PhD student / Latvijas Universitāte, Latvija, doktorants

KAITĒJUMA PAREDZAMĪBA LATVIJAS DELIKTU TIESĪBĀS

FORESEEABILITY OF DAMAGE IN THE TORT LAW OF LATVIA

Summary

It has been acknowledged that a person shall not be liable for damage that the person could not have foreseen, by amending the Civil Law on 1 July 2009 accordingly. The scope of Art.1779.¹ of the Civil Law addressing the issue at hand, however, may be unjustifiably limited to contractual liability. Hence, the article is focused on the arguments for assessing the remoteness of damage and reduction of the liability insofar as the damage has not been foreseeable in cases of extra-contractual liability. In addition, this article reflects some of the issues related to such assessment and methodology thereof.

Keywords: Civil liability, remoteness of damage, foreseeability, harm, causal link.

Atslēgvārdi: civiltiesiskā atbildība, kaitējuma attālinātība, paredzamība, kaitējums, cēloniskais sakars.

Ievads

Jā persona, rikojoties prettiesiski, rada zaudējumus vai kaitējumu citai personai, pirmajai rodas pienākums atlīdzināt zaudējumus, kas radušies tās rīcības rezultātā, atlīdzināt atrauto peļņu, ko cietusi persona būtu ieguvusi, kā arī cietušajam ir tiesības uz morālā kaitējuma kompensāciju tam nodarīto sāpju un ciešanu dēļ. Šādu prasību gadījumā prasītājam kā viens no atbildības priekšnoteikumiem jāpierāda cēloniskais sakars starp atbildīgās personas rīcību un radīto kaitējumu. Lai izvērtētu, cik lielā mērā cēloniskais sakars kā atbildības priekšnoteikums¹ noteicams starp personas rīcību un radīto kaitējumu, tas ir, kādā apmērā vainojamajai personai būtu uzliekams pienākums atbildēt par tiesību aizskāruma rezultātā radītajām kaitīgajām sekām, *inter alia* jāvērtē, vai radītais kaitējums nav tik attālināts un neparasts, ka vainojamā persona to nebūtu varējusi paredzēt.

No vienas puses, pieeja, ka viss radītais kaitējums ir kompensējams, atbilst civiltiesiskās atbildības efektivitātes principam, pretējā gadījumā samazinātos atbildības

---

¹ Kubilis J. Cēloniskais sakars, nodarot nemantisku kaitējumu veselībai. No: LU žurnāls "Juridiskā Zinātne", Nr. 4. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2013, 84.–101. lpp.; Kubilis J. Cēloniskais sakars kā civiltiesiskās atbildības par deliktu priekšnoteikums. No: IV Starptautiskā jauno pētnieku un studentu zinātniski praktiskā konference. Rakstu krājums. Rīga: Petrovskis un Ko, 2014, 56.–62. lpp.

kompensējošās un arī preventīvās funkcijas nozīme.² No otras puses, tomēr nebūtu taisnīgi un samērīgi likt personai viegla neuzmanības gadījumā atbildēt par tādu kaitējumu, kāds attiecīgajās situācijās parasti nerodas un tādēļ nav paredzams.³ Tas savukārt liek apsvērt, vai nebūtu jādiferencē atbildība par tādām sekām, kuras attiecīgajā situācijā ir parastas un sagaidāmas, un tādām, kuras ir ļoti reti sastopamas un kuras saprātīga persona neapzinātos un tai nevajadzētu apzināties.

Šajā rakstā tiks apskatīts jautājums par kaitējuma paredzamības vērtēšanas nepieciešamību, tās teorētiskajiem un praktiskajiem aspektiem.

Paredzamības tests kā atbildības ierobežošanas līdzeklis

Kaitējuma paredzamība parasti juridiskajā literatūrā tiek analizēta kontekstā ar cēlonisko sakaru kā atbildības priekšnoteikumu.⁴ Pamatojums tam rodams cēloniskā sakara vērtēšanas un noteikšanas metodoloģijā. Sākotnēji cēloniskā sakara noskaidrošana ir balstīta uz faktisko apstākļu analīzi. Ar *conditio sine qua non* testa palīdzību ir iespējams nonākt pie secinājuma, kurš vai kuri no vairākiem iespējamajiem kaitējuma cēloņiem ir faktiski noveduši pie radītā kaitējuma vai to veicinājuši. Tomēr, nosakot atbildību, ne visi cēloņi ir uzskatāmi par pamatu civiltiesiskajai atbildībai, kā arī šim testam ir vairākas citas nepilnības.⁵ Viena no tām, piemēram, ir visa radītā kaitējuma saistīšana ar vienu cēloni, kas atbildības kontekstā nozīmētu vienas personas rīcības saistīšanu ar visām radītajām negatīvajām sekām, jo šīs rīcības neesamības gadījumā, visticamāk, šādas sekas nebūtu radušās. Tomēr neierobežotas atbildības noteikšana ir atsevišķos gadījumos nepieļaujama, vadoties no taisnīguma apsvērumiem, un tiesību piemērotājam ir jāvērtē, no vienas puses, vai kaitējums būtu iestājies bez vainojamās personas rīcības, no otras puses, pamatojoties uz juridiskiem apsvērumiem, kādā apmērā par radītajām sekām ir jāatbild jeb kādā mērā cēloniskais sakars starp rīcību un sekām ir noteicams. Atbilstoši faktiskajiem apstākļiem un to novērtējumam konstatētās cēloniskās sakarības izpratnes sašaurināšana jeb redukcija ir tiesību jautājums, un tā ir neiztrūkstoša atbildības noteikšanas, konkrētāk, cēloniskā sakara vērtēšanas un noteikšanas, sastāvdaļa, pretējā gadījumā atbildība būtu neierobežota, jo sekas, kas izriet no kādas personas darbības, var būt visneiedomājamākās. Viens no būtiskākajiem juridiskajiem apsvērumiem cēloniskā sakara vērtēšanā un noteikšanā ir kaitējuma paredzamība.

² Palmer V., Bussani M. *Pure Economic Loss. New Horizons in Comparative Law*. New York: Routledge-Cavendish, 2009, p. 23.

³ Torgāns K. *Civiltiesību, komercietisību un civilprocesa aktualitātes. Raksti 1999–2008*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2009, 408., 437. lpp.

⁴ Deakin S., Johnston A., Markesinis B. *Markesinis and Deakin's Tort Law*. 7th edition. Oxford: Oxford University Press, 2013, p. 218; Kidner R. *Casebook on Torts*. 12th edition. Oxford: Oxford University Press, 2013, p. 57; Harpwood V. *Modern Tort Law*. 7th edition. New York: Routledge-Cavendish, 2009, p. 161.

⁵ Van Dam C. *European Tort Law*. 2nd edition. Oxford: Oxford University Press, 2013, p. 310–324.

Novērojot dažādas parādības un notikumus, var saskatīt vairākus rīcības un to seku savstarpējās sakarības modeļus, un atbilstoši tiem ir iespējams prognozēt, vai noteikta veida cēlonis var vai nevar radīt attiecīgas sekas. Balstoties uz noteikta veida pieredzi, savukārt ir iespējams spriest par to, kādas sekas vairumā gadījumu attiecīgajai darbībai varētu rasties. Šādas sekas var dēvēt par cēloņa parastajām sekām. Noteiktas rīcības parastās sekas ir tās, kuras persona var un kuras tai vajadzētu paredzēt, ja tās darbības ir saistītas ar kaitējuma risku trešajām personām. Ja, piemēram, attiecīgo faktisko apstākļu, cietušā individuālo īpašību vai tā brīža zinātnes atziņu kontekstā noteiktas rīcības sekas ir neparastas, radot tāda veida vai apmēra kaitējumu, kuru nebūtu iespējams paredzēt, tad šādas sekas attiecībā pret vainojamo personu būtu atzīstamas par pielīdzināmām nejausa notikuma radītām sekām.

Lai gan spēja paredzēt noteiktas rīcības sekas neapšaubāmi ir saistīta ar katras konkrētās personas individuālām īpašībām, tomēr, kaut arī faktiskajiem apstākļiem ir būtiska loma, vērtējot spējas kaitīgās sekas paredzēt, tomēr tiesību piemērotajam nebūtu jāvērtē attiecīgās personas spēja sekas paredzēt, bet gan jāizmanto saprātīgās personas kritērijs. Kā tas apstiprināts doktrīnā, šajā gadījumā piemērojams objektīvas paredzamības kritērijs.⁶ Minētais nav attiecināms uz gadījumiem, kad noteikts zināms rūpības vai rīcības modelis, lai izvairītos no kaitējuma.⁷ Piemērojot saprātīgas personas kritēriju, jāņem vērā, ka no atsevišķām personām, piemēram, ārstniecības personām, ir sagaidāmas speciālas zināšanas attiecīgajā nozarē, un šādā gadījumā kaitējuma paredzamība vērtējama, ņemot vērā saprātīgi sagaidāmās atbildīgās personas prasmes, zināšanas, kvalifikāciju, to, vai šīs personas darbības atbilst attiecīgajā nozarē vispārpieņemtajam rūpības standartam, un citus apsvērumus.

Doktrīnā norādīts, ka nereti tieši ekonomisko zaudējumu apmērs tiek ierobežots zaudējumu paredzamības testa piemērošanas un cēloniskā sakara izpratnes redukcijas rezultātā,⁸ un tiesas nereti cenšas meklēt veidus, kā pamatot prasības noraidīšanu daļā par ekonomiskajiem zaudējumiem (atrauto peļņu), lai civiltiesiskās atbildības apmērs nebūtu netaisnīgs.⁹ Kaut arī, iespējams, praksē šāds risinājums nereti būtu taisnīgs, pieņemot, ka zaudējumi (*damnum emergens*) var būt likumsakarīgākas un paredzamākas kaitīgās darbības sekas, salīdzinot ar atrauto peļņu (*lucrum cessans*), tomēr kritiski būtu vērtējama šāda pieeja attiecībā uz visiem ārpuslīgumiskiem tiesību aizskārumiem. To gadījumu noteikšana, kuros personai civiltiesiskā atbildība par radītu kaitējumu neiestājas, pamatojoties uz to, ka kaitējums nav bijis paredzams, ir lielā mērā likumdevēja tiesībpolitiska izšķiršanās, kurai jābūt balstītai uz attiecīgo tiesību sistēmu, tiesību principiem un taisnīguma apsvērumiem.

⁶ European Group on Tort Law. Principles of European Tort Law. Text and Commentary. Vienna: Springer-Verlag, 2005, p. 61–62.

⁷ Jones M. A., Dugdale A. M. (eds.). Clerk & Lindsell on Torts. 20th edition. London: Thomson Reuters Limited, 2010, p. 145.

⁸ Winiger B., Koziol H., Koch B. A., Zimmermann R. (eds.). Digest of European Tort Law. Vol. 1. Essential Cases on Natural Causation. Vienna: Springer Verlag/Wien, 2007, p. 608–609.

⁹ Veljanovski C. Economic Principles of Law. Cambridge: Cambridge University Press, 2007, p. 214–215.

Paredzamības testa regulējums Civillikumā un tā ierobežojumi

Latvijas likumdevējs ir ietvēris regulējumu attiecībā uz zaudējumu paredzamību Civillikuma 1779.¹ pantā, kas ir spēkā no 2009. gada 1. jūlija.¹⁰ Minētie grozījumi papildināja Civillikuma Saistību tiesību daļu ar minēto normu, kas nosaka, ka zaudējumu nodarītājs atlīdzina zaudējumus tādā apmērā, kādu varēja saprātīgi paredzēt darījuma noslēgšanas laikā kā neizpildīšanas sagaidāmās sekas, ja vien neizpildīšana nav notikusi ļauna nolūka vai rupjas neuzmanības dēļ.

No grozījumu likumprojekta anotācijas savukārt secināms, ka grozījumi Civillikumā tikuši plānoti kā solis Latvijas līgumtiesību normu modernizācijai un harmonizācijai, kas būtu attiecināms ne tikai uz darījumiem. Tādējādi, lai Civillikuma normas varētu pielietot plašāk, bija nepieciešams Civillikumā ietvert Eiropas līgumu tiesību principus un Starptautisko privāttiesību unifikācijas institūta UNIDROIT starptautisko komercīgumu principos ietvertās atziņas, tādā veidā uzlabojot līgumtiesību regulējumu Latvijā un tuvinot to Eiropas valstu atzītajam regulējumam.¹¹ Saeimas stenogrammās arī minētā norma nav izvērsti analizēta,¹² kā arī jau sākotnēji norādītā norma tika sašaurināta, aptverot tikai līguma pārkāpumu un tā rezultātā nodarīto zaudējumu apmēra ierobežošanu līdz tādām, kuru varēja saprātīgi paredzēt darījuma noslēgšanas laikā.

Civillikuma 1779.¹ pants ir ietverts Civillikuma Saistību tiesību daļas VIII nodaļas *Zaudējumi un to atlīdzība* trešajā apakšnodaļā *Zaudējumu atlīdzības pienākums*. No minētās normas novietojuma Civillikumā un tās vārdiskā formulējuma secināms, ka tā attiecas vienīgi uz zaudējumiem jeb mantisku pametumu un atrauto peļņu Civillikuma Saistību tiesību daļas VIII nodaļas izpratnē. Minēto Civillikuma grozījumu mērķis ir bijis atsevišķos gadījumos ierobežot atbildību, ja atbilstoši faktiskajiem apstākļiem nebūtu taisnīgi likt vainojamai personai ciest nelabvēlīgas mantiskas sekas, kas tomēr ir nesamērīgas ar tās pieļauto pārkāpumu. Šādos gadījumos, ja formāli izpildās visi atbildības priekšnoteikumi, likumdevējs vēlēties vadoties no samērīguma un taisnīguma apsvērumiem, samazināt atbildības apmēru, tomēr attiecībā uz ārpuslīgumisku tiesību aizskārums likumdevējs *expressis verbis* nav attiecinājis kaitējuma neparedzamību kā atbildību ierobežojošu apstākli. No minētā secināms, ka paredzamības testa piemērošana arī ārpuslīgumiska tiesību aizskārums gadījumā būtu saderīga ar doktrīnas atziņām, likumdevēja gribu un nolūku modernizēt civiltiesiskās atbildības regulējumu.

¹⁰ Likums "Grozījumi Civillikumā": Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2009. 17. jūnijs, Nr. 94 (4080).

¹¹ Likumprojekta "Grozījumi Civillikumā" anotācija. Pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS/SaeimaLIVS.nsf/0/F6A7D8A3C318EE1DC2257386004EF3D8?OpenDocument> [aplūkots 2014. gada 16. jūlijā].

¹² Latvijas Republikas 9. Saeimas 2008. gada 24. janvāra sēdes stenogramma. Pieejams: <http://www.saeima.lv/steno/Saeima9/080124/st080124.htm> [aplūkots 2014. gada 16. jūlijā]; Latvijas Republikas 9. Saeimas 2009. gada 12. marta sēdes stenogramma. Pieejams: <http://www.saeima.lv/steno/Saeima9/090312/st090312.htm> [aplūkots 2014. gada 16. jūlijā]; Latvijas Republikas 9. Saeimas 2009. gada 4. jūnija sēdes stenogramma. Pieejams: <http://www.saeima.lv/steno/Saeima9/090604k/st090604k.htm> [aplūkots 2014. gada 16. jūlijā].

Civillikumā attiecībā uz zaudējumu paredzamības vērtēšanu noteikti izņēmumi, kad paredzamība atbildību neietekmē, proti, ja kaitējums radies personas rupjas neuzmanības vai ļauna nolūka rezultātā. Ļauns nolūks (*dolus malus*) Civillikuma 1641. pantā skaidrots kā tišs kaitējums. Tišs kaitējums savukārt definēts kā vēlēšanās veikt tiesību aizskārums, apzinoties un vēloties to.¹³ Attiecībā uz rupju neuzmanību (*nimia negligentia*) likumdevējs ir norādījis trīs gadījumus, kad personas rīcība izpaužas rupjas neuzmanības formā, proti, ja kāds rīkojas augstākā mērā vieglprātīgi un nevērigi vai mazāk rūpējas par viņam uzticētām svešām lietām un darīšanām nekā par savām paša, vai arī uzsāk tādu darbību, kuras kaitīgums un bīstamība nevarēja un nedrīkstēja palikt viņam nezināmi. Doktrīnā attiecībā uz rupju neuzmanību norādīts, ka neuzmanības konstatējums saistāms ar prettiesiska rezultāta paredzamību un novēršamību, bet paredzamība savukārt šajā kontekstā saistāma ar objektīvu, nevis subjektīvu paredzamību, un jāņem vērā prasības, kādas parasti izvīrāmas attiecīgām personu grupām, ievērojot profesiju, vecumu, izglītību.¹⁴ Līdz ar to likumdevēja mērķis ir bijis īpaši izcelt ļaunu nolūku un rupju neuzmanību kā sabiedriski tādā mērā neattaisnojamu rīcību, kuras rezultātā radīto zaudējumu atlīdzināšanas pienākuma ierobežojums nebūtu pieļaujams. Līdzīga konstrukcija, izslēdzot atbildības ierobežojumus ļauna nolūka vai rupjas neuzmanības gadījumā, ietverta arī Civillikuma 1917., 1957., 1972., 2022. un 2333. pantā. Tādēļ atbilstoši likumdevēja gribai vainojamās personas atbildība par neparedzamu ārpusligumisku kaitējumu, kuru tā ir radījusi apzināti vai aiz rupjas neuzmanības, nebūtu ierobežojama, kā arī, iespējams, kritiski būtu vērtējama paredzamības testa attiecināšana uz stingrās atbildības gadījumiem, kuros likumdevējs normatīvajos aktos izsmēloši uzskaitījis vainojamās personas atbildību pilnībā vai daļā izslēdzošus apstākļus.

Paredzamības testa piemērošana pēc analogijas

Analogija kā tiesību tālākveidošanas metode skaidrota kā vienam vai vairākiem līdzīgiem tiesiskiem sastāviem likumā domātā tiesiskā regulējuma (tiesisko seku) “pārnešana” uz likumā neregulētu, bet tiem “līdzīgu” tiesisko sastāvu, un šāda pārnešana pamatojas uz to, ka šo tiesisko sastāvu līdzības dēļ tie abi atbilstoši taisnīguma principam ir jāvērtē līdzīgi.¹⁵

Atbilstoši norādītajam Civillikuma 1779.¹ panta ietveršana Civillikumā saistāma ar Saistību tiesību daļas modernizēšanu, ņemot vērā starptautiska mēroga tiesībzinātnieku pētījumus par Eiropas privāto tiesību pamatprincipiem, attīstības tendencēm un iespējamo harmonizāciju, kā arī jāņem vērā, ka no pašas normas neizriet likumdevēja griba aizliegt šīs normas piemērošanu pēc analogijas. Kaitējuma paredzamības vērtēšanas *expressis verbis* regulējuma trūkums ārpusligumiska tiesību aizskārums gadījumā ļauj secināt, ka attiecībā uz minēto konstatējams likuma robs, kas atbilstoši

¹³ Civillikuma komentāri. Saistību tiesības. Autoru kolektīvs K. Torgāna zinātniskajā redakcijā. Rīga: Mans īpašums, 1998, 148. lpp.

¹⁴ Turpat, 150. lpp.

¹⁵ Neimanis J. Ievads tiesībās. Rīga: zv. adv. J. Neimanis, 2004, 178. lpp.

tiesību teorijas atziņām pastāv gadījumā, ja likumā attiecībā uz kādu noteiktu tiesiski nozīmīgu dzīves gadījumu tipu nav ietverts regulējums, kaut arī atbilstoši likuma mērķim šādam gadījumam ir jābūt noregulētam.¹⁶

Civillikuma noteikumi pieļauj ierobežot atbildību, pamatojoties uz to, ka zaudējumi ir daudz lielāki, nekā varētu tikt paredzēts, un tādēļ būtu netaisnīgi neuzmanīgas rīcības gadījumā uzlikt pienākumu kompensēt lielāku kaitējumu, nekā tas saprātīgi paredzams attiecīgā delikta gadījumā. Eiropas deliktu tiesību principos (EDTP), kas ir Eiropas vadošo deliktu tiesību pētnieku izstrādātas vadlīnijas likumdevējam, lai veicinātu tiesību harmonizāciju deliktu tiesību sfērā, arī ir apstiprināta minētā pieeja, ka atbildības par kaitējumu gadījumā ir jāvērtē arī kaitējuma paredzamība.¹⁷ Arī Latvijas tiesību doktrīnā vēl pirms minēto grozījumu Civillikumā pieņemšanas izteikta ideja, ka papildinājums par zaudējumu (kaitējuma) attālinātību būtu jāiekļauj Civillikumā gatavojamo grozījumu ietvaros, attiecinot to gan uz līgumu, gan uz deliktu tiesiskajām attiecībām.¹⁸

Lai arī ir iespējams, ka likumdevējs normā noteicis tieši to, ko vēlējies (*idem dixit quam voluit*),¹⁹ un kaut kādā mērā vienmēr *argumentum e contrario* būs iespējams, tomēr izšķiroša nozīme tiesisko seku piemērošanā pēc analogijas ir sastāvu būtiskai līdzībai,²⁰ un citas Civillikuma normas vai likumdevēja apsvērumi neliecina, ka likumdevējs īpaši būtu nevēlējies šo regulējumu attiecināt uz atbildību par kaitējumu kopumā. Tādēļ, ievērojot visu minēto, varētu secināt, ka Civillikuma 1779.¹ panta normas tiesisko seku piemērošana pēc analogijas atsevišķos gadījumos ir pieļaujama.

Juridiskajā literatūrā norādīts, ka likuma analogijas gadījumā no atsevišķas tiesību normas tiek izsecināts vispārīgāks noteikums, kas savukārt tiek piemērots izšķiramajam (likumā tieši noregulētajam) dzīves gadījumam.²¹ No minētā var secināt: tā kā konkrētajā gadījumā Civillikumā ir noregulēts līgumiskās atbildības ierobežojums saistībā ar zaudējumu paredzamību un no taisnīguma principa izrietošais tiesiskās vienlīdzības princips prasa, lai būtiski līdzīgas personu darbības tiktu vērtētas līdzīgi, tad atbilstoši likuma analogijas noteikumiem būtu jāpiemēro Civillikuma 1779.¹ panta normas tiesiskās sekas attiecībā uz neparedzamu kaitējumu ārpuslīgumiska tiesību aizskāruma gadījumā.

¹⁶ Neimanis J. Ievads tiesībās. Rīga: zv. adv. J. Neimanis, 2004, 176. lpp.

¹⁷ European Principles of Tort Law. Pieejams: <http://www.egtl.org/principles/text.htm> [aplūkots 2013. gada 16. martā].

¹⁸ Torgāns K. Civiltiesību, komercietisību un civilprocesa aktualitātes. Raksti 1999–2008. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2009, 443. lpp.; Torgāns K. Vairāki zaudējumus (kaitējumu) izraisīši cēloņi. Jurista Vārds, 2007. 10. jūlijs, Nr. 481.

¹⁹ Neimanis J. Tiesību tālākveidošana. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2006, 129. lpp.

²⁰ Weinreb L. L. Legal Reason. The Use of Analogy in Legal Argument. New York: Cambridge University Press, 2005, p. 107–122; Peczenik A. On Law and Reason. Dordrecht: Springer Science + Business Media B. V., 2008, p. 323–326.

²¹ Kalniņš E. Privāttiesību teorija un prakse. Raksti privāttiesībās. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2005, 332. lpp.

Kaitējuma veida un seku paredzamība

Kaitējuma paredzamības izvērtējums ir īpaši būtisks attiecībā uz tāda veida cēloņiem, kuri praksē reti rada vai atbilstoši zinātnes atziņām nespēj radīt attiecīgā veida kaitējumu. Piemēram, Austrijā, Vācijā, Spānijā un Šveicē tiesas noteiktos apstākļos ir pieļāvušas cēloniskā sakara prezumpciju vai pierādīšanas pienākuma pāreju cietušā interešu aizsardzības nolūkos.²² Tomēr īpaši saistībā ar kaitējumu personai būtisks ir jautājums, uz ko tieši kaitējuma paredzamība ir attiecināma, jo prettiesiskas rīcības rezultātā personai var rasties gan tāda veida kaitējums, ko saprātīga persona nevarētu paredzēt, kā arī paredzama veida, bet, iespējams, neparedzami smags kaitējums.

Doktrīnā norādīts, ka iespējai paredzēt tieši konkrētu kaitējumu nav nozīmes, bet pietiek ar iespēju paredzēt attiecīgā veida kaitējumu kopumā.²³ Šī atziņa varētu tikt attiecināta, piemēram, uz situāciju, kurā paredzama mantiska kaitējuma rezultātā rodas arī nemantisks kaitējums personai, tomēr atsevišķos gadījumos varētu rasties šaubas par šīs atziņas pamatotību. Nevar izslēgt, ka var pastāvēt paredzamības neiespējamība, kas saistāma ar atsevišķu cēloņu radīto seku nepietiekamu zinātnisku izpēti, kā rezultātā attiecīgo seku apzināšanās nebūtu sagaidāma no saprātīgas vidusmēra personas konkrētajos apstākļos. Līdz ar to kaitējuma paredzamība būtu vērtējama kopumā attiecībā uz visu kaitējumu neatkarīgi no tā veida, un personai, kura rīkojusies neuzmanīgi, nebūtu jāatbild par tāda veida kaitējumu, kuru atbilstoši attiecīgā brīža zinātnes atziņām un faktiskajiem apstākļiem saprātīgi paredzēt nebūtu iespējams. Ja kaitējuma radītās sekas ir psiholoģiski traumatiskas trešajām personām, tad doktrīnā uzsvērts, ka būtu jākonstatē, ka šāds kaitējums varētu būt paredzams attiecīgās rīcības rezultātā "emocionāli stabilam cilvēkam".²⁴

Kaitējuma apmēra paredzamības kontekstā būtiska ir t. s. *eggshell skull* doktrīna, un saskaņā ar to atbildīgajai personai ir pienākums atlīdzināt kaitējumu pilnībā, kaut arī kaitējums ir lielāks, nekā atbildīgā persona varēja paredzēt, un daļēji to veicinājis jau kāds pastāvošs cēlonis (piemēram, slimība).²⁵ Tātad atbildīgā persona nevar atbrīvoties no atbildības, pamatojoties uz to, ka tās rīcība ir bijis tikai viens no cēloņiem radītajam kaitējumam.²⁶ Atsevišķos gadījumos *eggshell skull* doktrīna praksē arī piemērota pārāk plaši. Piemēram, *Athey v. Leonati* lietā tiesa norādījusi, ka, ciktāl atbildētāja rīcība ir radījusi kaitējumu kaut kādā apmērā, tam ir jāatbild par visām sekām, neņemot vērā iepriekš pastāvējušos apstākļus un personas veselības stāvokli, kaut arī

²² Van Boom W. H., Lukas M., Kissling C. *Tort and Regulatory Law*. Vienna: Springer Verlag / Wien, 2007, p. 27, 138–140, 281, 314–315.

²³ Jones M. A., Dugdale A. M. (eds.). *Clerk & Lindsell on Torts*. 20th edition. London: Thomson Reuters Limited, 2010, p. 143.

²⁴ *Ibid.*, p. 160.

²⁵ Winiger B., Koziol H., Koch B. A., Zimmermann R. (eds.). *Digest of European Tort Law*. Vol. 1. *Essential Cases on Natural Causation*. Vienna: Springer Verlag / Wien, 2007, p. 608.

²⁶ Chamallas M., Wriggins J. B. *The measure of injury: race, gender, and tort law*. New York: New York University Press, 2010, p. 121.

viņa rīcība pati par sevi nevarētu radīt šādu kaitējumu.²⁷ Lai arī *eggshell skull* doktrīnai ir būtiski pozitīvi aspekti, tomēr šo doktrīnu Eiropas valstu tiesību sistēmās piemērot varētu piesardzīgi. Ideju, ka kaitējuma apmērs kaitējuma paredzamības testa kontekstā vispār nav ņemams vērā un vērtējama vienīgi kaitējuma veida paredzamība, nevarētu pilnībā attiecināt uz visiem gadījumiem. Visbūtiskākais minētās doktrīnas trūkums ir tas, ka tā neapsver, ka kaitējums gandrīz vienmēr ir vairāku cēloņu izraisīts, tādēļ kaitējuma apmēra paredzamības automātiska prezumpcija nebūtu pamatota. Tiesai katrā lietā, balstoties uz faktiskajiem apstākļiem, robeža starp paredzamu un neparedzamu kaitējumu ir jānosaka, ņemot vērā saprātīgas personas salīdzināmos apstākļos kritēriju un pušu tiesību un tiesisko interešu līdzsvaru, lai civiltiesiskā atbildība par mazāko neuzmanību (*levissima culpa*) ekonomiski neiznīcinātu atbildētāju, vienlaikus ievērojot arī cietušā intereses saņemot kaitējuma kompensāciju par tam un tā mantai radīto kaitējumu.

Nemot vērā norādīto, prettiesiskas rīcības sekas ārpuslīgumisku tiesisko attiecību ietvaros, par kurām atbildīgajai personai tiek noteikta civiltiesiskā atbildība neatkarīgi no kaitējuma veida vai smaguma, vienmēr būtu vērtējamas kaitējuma paredzamības kontekstā. Lai arī vispārīga priekšraksta veidā nav iespējams noteikt, cik lielā mērā kaitējuma veida un seku paredzamība var atbildību ierobežot, tomēr šo robežšķirtni ir jācenšas atrast, vadoties no attiecīgajā lietā konstatētajiem faktiskajiem apstākļiem.

Secinājumi

1. Civiltiesiskā atbildība par ārpuslīgumiska tiesību aizskāruma rezultātā radīto kaitējumu atsevišķos gadījumos, vadoties no taisnīguma apsvērumiem, būtu ierobežojama attiecībā uz personu, kura ir atbildīga par kaitējumu, ja kaitējums nav bijis saprātīgai personai konkrētajos faktiskajos apstākļos paredzams.
2. Civillikuma 1779.¹ panta normas tiesiskās sekas būtu pēc analogijas piemērojamas attiecībā uz neparedzamu kaitējumu ārpuslīgumiska tiesību aizskāruma gadījumā. Līdz ar to, ja persona ir radījusi kaitējumu, šī persona ir atbildīga par radīto kaitējumu tādā apmērā, kādu varēja saprātīgi paredzēt kaitējuma nodarīšanas laikā kā neatļautās darbības sagaidāmās sekas, ja vien kaitējuma radīšana nav notikusi ļauna nolūka vai rupjas neuzmanības dēļ.
3. Kaitējums nav uzskatāms par paredzamu, ja tā cēloņi nav pienācīgi zinātniski izpētīti un cēlonisko sakaru starp prettiesisko rīcību un faktiski radīto kaitējumu nevar uzskatīt par attiecīgajā situācijā un faktiskajos apstākļos vidusmēra saprātīgai personai zināmu, saprotamu un sagaidāmu.

²⁷ Judgement of the Supreme Court of Canada dated 31 October 1996, case number: 24725, indexed as: *Athey v. Leonati*. Pieejams: <http://scc-csc.lexum.com/scc-csc/scc-csc/en/item/1435/index.do> [aplūkots 2014. gada 16. jūlijā].

4. Vērtējot gan kaitējuma veida, gan kaitējuma seku smaguma paredzamību, nebūtu jāanalizē attiecīgās vainojamās personas spēja to paredzēt, bet gan jāizmanoto objektīvs saprātīgas personas kritērijs. Tas, vai saprātīga persona kaitējumu varētu paredzēt, ir tiesību piemērotāja vērtējuma slēdziens, kas balstīts uz faktisko apstākļu analīzi, kā arī atsevišķos gadījumos, kad no atbildīgās personas sagaidāms augstāks rūpības standarts, nozīme ir atbildīgās personas profesijai, kvalifikācijai, zināšanām, pieredzei, izglītībai un citiem objektīviem faktoriem. No šī vērtējuma slēdziena savukārt secināms, kādā mērā atbildība ierobežojama, un to vispārīga priekšraksta veidā nav iespējams noteikt.

BIBLIOGRĀFIJA

Monogrāfijas

- Civillikuma komentāri. Saistību tiesības. Autoru kolektīvs K. Torgāna zinātniskajā redakcijā. Rīga: Mans īpašums, 1998. Chamallas M., Wriggins J. B. *The measure of injury: race, gender, and tort law*. New York: New York University Press, 2010.
- Deakin S., Johnston A., Markesinis B. *Markesinis and Deakin's Tort Law*. 7th edition. Oxford: Oxford University Press, 2013.
- European Group on Tort Law. *Principles of European Tort Law. Text and Commentary*. Vienna: Springer-Verlag, 2005.
- Harpwood V. *Modern Tort Law*. 7th edition. New York: Routledge-Cavendish, 2009.
- Jones M. A., Dugdale A. M. (eds.). *Clerk & Lindsell on Torts*. 20th edition. London: Thomson Reuters Limited, 2010.
- Kalniņš E. *Privāttiesību teorija un prakse. Raksti privāttiesībās*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2005.
- Kidner R. *Casebook on Torts*. 12th edition. Oxford: Oxford University Press, 2013.
- Neimanis J. *Ievads tiesībās*. Rīga: zv. adv. J. Neimanis, 2004.
- Neimanis J. *Tiesību tālākveidošana*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2006.
- Palmer V., Bussani M. *Pure Economic Loss. New Horizons in Comparative Law*. New York: Routledge-Cavendish, 2009.
- Peczenik A. *On Law and Reason*. Dordrecht: Springer Science + Business Media B. V., 2008.
- Torgāns K. *Civiltiesību, komerciesību un civilprocesa aktualitātes. Raksti 1999–2008*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2009.
- Van Boom, W. H., Lukas M., Kissling C. *Tort and Regulatory Law*. Vienna: Springer Verlag / Wien, 2007.
- Van Dam C. *European Tort Law*. 2nd edition. Oxford: Oxford University Press, 2013.
- Veljanovski C. *Economic Principles of Law*. Cambridge: Cambridge University Press, 2007.
- Weinreb L. L. *Legal Reason. The Use of Analogy in Legal Argument*. New York: Cambridge University Press, 2005.
- Winiger B., Koziol H., Koch B. A., Zimmermann R. (eds.). *Digest of European Tort Law. Vol. 1. Essential Cases on Natural Causation*. Vienna: Springer Verlag / Wien, 2007.

Raksti krājumos

Kubilis J. Cēloniskais sakars kā civiltiesiskās atbildības par deliktu priekšnoteikums. No: IV Starptautiskā jauno pētnieku un studentu zinātniski praktiskā konference. Rakstu krājums. Rīga: Petrovskis un Ko, 2014.

Kubilis J. Cēloniskais sakars, nodarot nemantisku kaitējumu veselībai. No: LU žurnāls "Juridiskā Zinātne", Nr. 4. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2013.

Raksti žurnālos

Torgāns K. Vairāki zaudējumus (kaitējumu) izraisoši cēloņi. Jurista Vārds, 2007. 10. jūlijs, Nr. 481.

Normatīvie akti

Likums "Grozījumi Civillikumā": Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2009. 17. jūnijs, Nr. 94 (4080).

Juridiskās prakses materiāli

Judgement of the Supreme Court of Canada dated 31 October 1996, case number: 24725, indexed as: Athey v. Leonati. Pieejams: <http://scc-csc.lexum.com/scc-csc/scc-csc/en/item/1435/index.do> [aplūkots 2014. gada 16. jūlijā].

Interneta resursi

European Principles of Tort Law. Pieejams: <http://www.egtl.org/principles/text.htm> [aplūkots 2013. gada 16. martā].

Latvijas Republikas 9. Saeimas 2008. gada 24. janvāra sēdes stenogramma. Pieejams: <http://www.saeima.lv/steno/Saeima9/080124/st080124.htm> [aplūkots 2014. gada 16. jūlijā].

Latvijas Republikas 9. Saeimas 2009. gada 12. marta sēdes stenogramma. Pieejams: <http://www.saeima.lv/steno/Saeima9/090312/st090312.htm> [aplūkots 2014. gada 16. jūlijā].

Latvijas Republikas 9. Saeimas 2009. gada 4. jūnija sēdes stenogramma. Pieejams: <http://www.saeima.lv/steno/Saeima9/090604k/st090604k.htm> [aplūkots 2014. gada 16. jūlijā].

Likumprojekta "Grozījumi Civillikumā" anotācija. Pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS/SaeimaLIVS.nsf/0/F6A7D8A3C318EE1DC2257386004EF3D8?OpenDocument> [aplūkots 2014. gada 16. jūlijā].

Aivars Lošmanis, Dr. iur.

University of Latvia, Latvia, Assist. Prof. / Latvijas Universitāte, Latvija, doc.

SIA KAPITĀLA DAĻU ATSAVINĀJUMS: ATSEVIŠKI PROBLĒMJAUTĀJUMI SAISTĪBĀ AR 2013. GADA GROZĪJUMIEM KOMERCLIKUMĀ

SEVERAL ISSUES REGARDING THE ALIENATION OF PRIVATE COMPANY SHARES ACCORDING TO THE 2013 AMENDMENTS TO COMMERCIAL LAW

Summary

This article addresses certain issues in connection with the amendments to the Commercial Law that entered into force on 1 July 2013. Some criticism is devoted to the adopted legal framework on *bona fide* acquisition of company shares and changes in the statutory rights of first refusal. Based on the experience of other countries as well as the existing business practice, improvements of the legal framework specifying the pre-conditions for *bona fide* acquisition of company shares are suggested. Furthermore, it is proposed that the statutory rights of first refusal ought to be applied only to purchase agreements with third parties.

Keywords: alienation of shares, transfer of shares, *bona fide* acquisition of shares, statutory rights of first refusal.

Atslēgvārdi: kapitāla daļu atsavinājums, kapitāla daļu liettiesiska pāreja, kapitāla daļu labticīga iegūšana, likumiskās pirkuma tiesības.

Ievads

2013. gada 1. jūlijā stājās spēkā likums *Grozījumi Komerclikumā*¹ (turpmāk – Grozījumi), kas ieviesa būtiskas izmaiņas sabiedrību ar ierobežotu atbildību (SIA) tiesiskajā regulējumā un kas ir uzskatāms par nozīmīgāko sabiedrību tiesību reformu Latvijā kopš Komerclikuma spēkā stāšanās. Likumdevēja mērķis cita starpā bija nodrošināt SIA dalībnieku interešu aizsardzību, ieviešot arī tādus tiesiskus līdzekļus un mehānismus, kas palielina kapitāla daļu aprites drošību. Papildus prasībām, kas izvirzāmas SIA kapitāla daļu uzskaitē dalībnieku reģistros, ar Grozījumiem bija paredzēts aizsargāt labticīga kapitāla daļu ieguvēja intereses. Tāpat ar Grozījumiem reformēts SIA dalībnieku likumisko pirkuma tiesību institūts, paredzot tajā būtiskas izmaiņas un precizējumus.

Izvērtējot iepriekš minētās izmaiņas, tiesību piemērošanas praksē ir radušies vairāki jautājumi, uz kuriem jārod atbildes, jo gan jautājums par kapitāla daļu labticīgu

---

¹ Grozījumi Komerclikumā: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2013. 22. maijs, Nr. 97 (4903).

iegūšanu, gan likumiskās pirmpirkuma tiesības ir pietiekami nozīmīgi sabiedrību kapitāla daļu iegādes praksē. Kritiski izvērtējot Grozījumos ietverto regulējumu, rakstā piedāvāti priekšlikumi tiesiskā regulējuma uzlabošanai.

Ievērojot to, ka Grozījumu likumprojekta izstrādes gaitā tika apkopota arī ārvalstu pieredze, salīdzinājumam izmantots Vācijas un Igaunijas tiesiskais regulējums.

Komerclikuma 188.¹ panta piemērošanas problemātika

Jau pirms Grozījumu spēkā stāšanās Latvijas tiesību doktrīnā bija pamatoti norādīts, ka dalībnieku maiņa nav uzskatāma par ziņām Komerclikuma² 8. panta izpratnē, līdz ar to trešām personām nebija nekāda pamata paļauties uz faktu, ka komercreģistrā atrodamā informācija par kapitāla daļu piederību atbilst faktiskajai situācijai.³ Līdz ar to dalībnieku reģistra eksemplārs kā iesniegtais dokuments nerada nekādu pamatu prezumpcijām par kapitāla daļu piederību, jo Komerclikums nesatur Civillikuma⁴ 993. un 994. pantam analogiskas normas. Līdz ar to kapitāla daļu piederība bija konstatējama atbilstoši tiesiskajiem darījumiem, kas iepriekš par šīm kapitāla daļām ir noslēgti.⁵ Šāda situācija radīja tiesisku nedrošību potenciālajiem kapitāla daļu ieguvējiem, jo padziļinātā izpētē (*due diligence*) potenciālajam daļu ieguvējam būtu jānoskaidro, vai persona, kas vēlas atsavināt kapitāla daļas, vispār uzskatāma par tādu, kurai piemīt šādas tiesības.⁶ Tas nozīmē, ka ieguvējam bija jāpēta visa kapitāla daļu pārejas ķēde, neaprobežojoties vienīgi ar informāciju no dalībnieku reģistra par kapitāla daļu piederību, jo kapitāla daļas liettiesiskās pārejas priekšnoteikums nebija ieraksts sabiedrības dalībnieku reģistrā.⁷ Tomēr arī veiktās izpētes rezultātā kapitāla daļu ieguvējs nevarēja būt pilnīgi pārliecināts par to, ka visi atsavinājumu ķēdē ietilpušie darījumi ir bijuši spēkā.

Atzīstot nepieciešamību rast komerciālajai apgrozībai pieņemamu risinājumu, likumdevējs sākotnēji piedāvāja risinājumu, un saskaņā ar to attiecībā pret trešajām personām būtu uzskatāms, ka sabiedrības ar ierobežotu atbildību pamatkapitāla daļa pieder personai, kura norādīta pieteikumā komercreģistra iestādei par daļas pāreju,

² Komerclikums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2000. 4. maijs, Nr. 158/160.

³ Kārklīņš J. Kapitāla daļa un tās atsavinājums. Jurista Vārds, 2012. 20. novembris, Nr. 47 (746). Pieejams: <http://www.juristavards.lv/doc/252806-kapitala-dala-un-tas-atsavinajums/> [aplūkots 2014. gada 7. jūlijā].

⁴ Civillikums: Latvijas Republikas likums. Ziņotājs, 1993. Nr. 41.

⁵ Lošmanis A. Sabiedrības ar ierobežotu atbildību kapitāla daļu atsavinājums. Jurista Vārds, 2009. 7. aprīlis, Nr. 14/15 (557/558). Pieejams: <http://www.juristavards.lv/doc/190135-sabiedrības-ar-ierobežotu-atbildību-kapitala-dalu-atsavinajums/> [aplūkots 2014. gada 7. jūlijā]. Sk. arī: Lielkalns A. Dalībnieku un akcionāru reģistri – problēmas un risinājumi. Jurista Vārds, 2012. 7. augusts, Nr. 32 (731). Pieejams: <http://www.juristavards.lv/doc/250671-dalibnieku-un-akcionaru-registri-problemas-un-risinajumi/> [aplūkots 2014. gada 7. jūlijā].

⁶ Kārklīņš J. Kapitāla daļa un tās atsavinājums. Jurista Vārds, 2012. 20. novembris, Nr. 47 (746).

⁷ Lošmanis A. Unternehmenskauf im deutsch-lettischen Rechtsvergleich. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2005, S. 320; Lošmanis A. Uzņēmumu reģistra loma sabiedrības ar ierobežotu atbildību kapitāla daļu atsavinājumos. No: Latvijas Republikas Uzņēmumu reģistrs: Vēsture. Prakse. Komentāri. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2010, 355. lpp.

kas pievienots sabiedrības reģistrācijas lietai.⁸ Grozījumu likumprojekta anotācijas sadaļā *Potenciālo daļu ieguvēju aizsardzība* minēts: *Komerclikums neregulē brīdi, ar kuru notiek "īpašuma tiesību" uz daļu pāreja. Atbilstoši komerciesību teorijā paustajām atziņām ar tiesisko darījumu pušu starpā pāriet arī "īpašuma tiesības" uz daļu, t. i., daļas ieguvējs ir tiesīgs prasīt no daļas atsavinātāja, piemēram, daļas ieguvēja ierakstīšanas dalībnieku reģistrā nodrošināšanu, saņemto dividendžu izmaksāšanu daļas ieguvējam, balsošanu dalībnieku sapulcē atbilstoši daļas ieguvēja norādījumiem u. tml. Savukārt, attiecībā pret trešajām personām "īpašuma tiesību" uz daļu pāreja notiek ar daļas ieguvēja ierakstīšanu dalībnieku reģistrā.*⁹ Kā redzams, likumprojekta autori sākotnēji piedāvāja likumprojektā noteikt divus tiesiskus stāvokļus, proti, starp darījuma dalībniekiem un "attiecībā pret trešajām personām". Šāda pieeja neizturēja nekādu kritiku, jo kapitāla daļas liettiesiska pāreja, tāpat kā izmaiņas jebkurās citās lietās, ir konkrēts juridisks fakts, kas nevar iesaistītajiem subjektiem izskatīties "dažādi". Turklāt šāda ideja ir diezgan apšaubāma arī no Latvijas lietu tiesību sistēmas viedokļa, jo kustamas lietas pāriet ar nodošanu, bet nekustamas – ar koroborāciju. Jāpiebilst, ka likumprojekta apspriešanas gaitā neizskanēja neviens pārliecinošs arguments par labu jauna liettiesiskās pārejas modeļa izveidei, kas būtu piemērojams tieši SIA kapitāla daļām. Diskusiju gaitā kļuva skaidrs, ka kapitāla daļu pārejas drošības pakāpes paaugstināšanu varētu palielināt arī esošā liettiesiskā regulējuma ietvaros, nemeklējot kaut kādus "revolucionārus" risinājumus, kuri neiekļaujas esošajā lietu tiesību sistēmā un dogmatikā, piemēram, nosakot konstitutīva ieraksta statusu ziņām par kapitāla daļu piederību un dalībniekiem, līdz ar to padarot komercreģistru par savdabīgu kapitāla daļu "zemesgrāmatu", kurš reģistrētu "īpašuma tiesības". Kā pareizi atzīmēts tiesību literatūrā, konstitutīva ieraksta principa ieviešana attiecībā uz kapitāla daļu pāreju nepalielinātu kopējo tiesisko drošību kapitāla daļu atsavināšanas jautājumā un varētu radīt papildu tiesiska rakstura problēmas.¹⁰

Potenciālo kapitāla daļu ieguvēju aizsardzības mehānisms pastāv Vācijas tiesībās. 2008. gadā Vācijas likumā par sabiedrībām ar ierobežotu atbildību (*Gesetz betreffend der Gesellschaften mit beschränkter Haftung*, saīsināti – GmbHG)¹¹ tika veikti grozījumi, un atbilstoši tiem tika ieviests princips, ka persona, kura iegūst kapitāla daļu (vai arī lietu tiesību uz to), ir tiesīga pašauties uz to, ka komercreģistrā esošajā dalībnieku reģistrā apzīmētā persona ir arī sabiedrības dalībnieks, kuram ir tiesības rīkoties ar kapitāla daļām.¹² GmbHG 16. panta pirmā daļa nosaka, ka sabiedrības dalībnieku sastāva vai viņu dalības izmaiņu gadījumā par daļu īpašnieci (*Inhaber*)

⁸ Grozījumi Komerclikumā: likumprojekts. Pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS11/SaeimaLIVS11.nsf/0/C14E036BF3FC1E7FC2257A0D00356F6C?OpenDocument#b> [aplūkots 2014. gada 7. jūlijā].

⁹ Likumprojekta "Grozījumi Komerclikumā" sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija). Pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS11/SaeimaLIVS11.nsf/0/C14E036BF3FC1E7FC2257A0D00356F6C?OpenDocument#b> [aplūkots 2014. gada 7. jūlijā].

¹⁰ Sk. sīkāk: Kārklīņš J. Kapitāla daļa un tās atsavinājums. *Jurista Vārds*, 2012. 20. novembris, Nr. 47 (746).

¹¹ *Gesetz betreffend der Gesellschaften mit beschränkter Haftung*. GmbHG. Pieejams: <http://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/gmbhg/gesamt.pdf> [aplūkots 2014. gada 7. jūlijā].

¹² Bundestagsdrucksache 16/6140, 25.07.2012: "Entwurf eines Gesetzes zur Modernisierung des GmbH-Rechts und zur Bekämpfung von Missbräuchen (MoMiG)", S. 38. Pieejams: <http://dip21.bundestag.de/dip21/btd/16/061/1606140.pdf> [aplūkots 2014. gada 8. jūlijā].

uzskatāma vienīgi persona, kas par tādu ir ierakstīta komercreģistra pieņemtajā dalībnieku sarakstā (*Gesellschafterliste*). Savukārt atbilstoši minētā panta trešajai daļai ieguvējs var labticīgi iegūt kapitāla daļu arī no “netiesīgās” personas (*Nichtberechtigter*), ja atsavinātājs kā kapitāla daļu īpašnieks ir bijis ierakstīts komercreģistrā pieņemtajā dalībnieku sarakstā. Kā redzams no šā regulējuma, Vācijas likumdevējs nav radījis “kapitāla daļu zemesgrāmatu”, bet gan saglabājis principu, ka kapitāla daļu nodošanas spēkā esamība nav atkarīga no ieraksta dalībnieku sarakstā, kurš atrodas komercreģistrā.¹³ Proti, GmbHG 16. panta pirmās daļas mērķis ir nevis regulēt daļu liettiesisku pāreju kā tādu, bet gan aizsargāt ieguvēja paļāvību tam, ka persona, kura ir ierakstīta komercreģistrā pieņemtajā dalībnieku sarakstā, ir tiesīga rīkoties ar kapitāla daļu, respektīvi, to atsavināt. Jāuzsver, ka dalībnieku saraksta saturs Vācijā netiek ierakstīts komercreģistrā, līdz ar to tas nav izsludināms un uz to neattiecas publiskās ticamības princips.¹⁴

Diskusiju gaitā par iespējamo regulējumu Latvijā izkristalizējās viedoklis, ka būtu jāpārņem iepriekš minētās Vācijas regulējuma pamatnostādnes. Līdz ar to Grozījumu likumprojekta otrajā lasījumā tika piedāvāta šāda Komerclikuma 188.¹ panta pirmās daļas redakcija: *Daļas atsavināšanas gadījumā daļu var iegūt no personas, kurai nav bijis tiesību rīkoties ar to, ja daļas atsavinātājs ierakstīts dalībnieku reģistra nodalījumā, kas pievienots sabiedrības reģistrācijas lietai komercreģistra iestādē*. Tomēr trešajā galīgajā lasījumā likumdevējs ieviesa būtiskas korekcijas normas redakcijā. Līdz ar to pašreiz spēkā esošā Komerclikuma 188.¹ panta pirmā daļa nosaka, ka *daļas ieguvējs uzskatāms par labticīgu, ja tas daļu iegūvis no daļas atsavinātāja, kas ierakstīts kā sabiedrības dalībnieks komercreģistra iestādē esošā sabiedrības reģistrācijas lietai pievienotā dalībnieku reģistra nodalījumā*. Ja salīdzina abas redakcijas, tad galīgajā lasījumā likumdevējs ir izvēlējies definēt, kas ir uzskatāms par labticīgu ieguvēju. Uzsvars likts uz abstraktu ieguvēja labticīgumu, nevis uz to, ka daļu ir iespējams iegūt arī no “neīpašnieka” (personas, kurai nav bijis tiesību rīkoties ar kapitāla daļu), ja tas ir bijis ierakstīts sabiedrības dalībnieku reģistra nodalījumā, kas pievienots sabiedrības reģistrācijas lietai komercreģistra iestādē.

Nav zināms, kādu iemeslu dēļ likumdevējs izlēmis mainīt savu nostāju. Iespējams, ka tas saistīts ar normas valodnieciskās kvalitātes uzlabošanu. Tomēr veiktās izmaiņas Komerclikuma 188.¹ panta redakcijā vērtējamas kritiski. Komerclikuma 188.¹ panta pirmā daļa vienīgi abstrakti nosaka, ka ieguvējs ir labticīgs, ja iegūvis daļu no dalībnieku reģistrā ierakstīta atsavinātāja. Regulējot labticīgas iegūšanas priekšnoteikumus, nav loģiski definēt, *kurš* ir labticīgs vai nav labticīgs. Svarīgi bija noteikt to, ka dalībnieku reģistra nodalījumā, kurš atrodas komercreģistra iestādē, ieraksts par dalībnieku izlabo daļu iepriekšējo liettiesisko pāreju ķēdes trūkstošos posmus. Minēto ilustrē šāds piemērs: A atsavina savas kapitāla daļas B, bet B – tālāk C. B pirms darījuma noslēgšanas ar C ir ierakstīts dalībnieku reģistrā kā sabiedrības dalībnieks. Ja darījums starp A un B zaudējis spēku, tad tiesiskā situācija ir šāda: “patiesais” daļas īpašnieks ir A, savukārt B ir persona, kurai nav bijis tiesību rīkoties ar kapitāla daļām (“netiesīgā persona” jeb *Nichtberechtigter* Vācijas GmbHG 16. panta trešās daļas

¹³ Baumbach/Hueck. GmbHG, 19. Auflage. München: Verlag C. H. Beck, 2010, § 16, Rdnr. 2.

¹⁴ *Ibid.*, § 40, Rdnr. 75.

izpratnē), jo B kapitāla daļas nemaz nav ieguvis tiesiskā pamata neesamības dēļ. Tā kā daļas atsavinātājs B ir ticis ierakstīts dalībnieku reģistra nodalījumā, kas pievienots sabiedrības reģistrācijas lietai komercreģistra iestādē, tiesiskās sekas ir daļu iegūšana no “neīpašnieka” B. No pašreizējā Komerclikuma 188.¹ pantā ietvertajām labticīguma un ļaunticīguma definīcijām neizriet, ka normas piemērošana atrisina iepriekš minēto situāciju, jo norma tieši neregulē daļas iegūšanu no “neīpašnieka”. Tādējādi norādes uz atsavinātāju – “neīpašnieku” neesamība faktiski neļauj nospraust minētās normas piemērošanas jomu. Vēl vairāk, pašreiz spēkā esošā Komerclikuma 188.¹ panta redakcija var radīt augsni dažādiem nepamatotiem pieņēmumiem un spekulācijām praksē par ieraksta dalībnieku reģistra nodalījumā tiesisko nozīmi, piemēram, juridiski aplamam secinājumam, ka kapitāla daļa liettiesiski pāriet tieši ar ieraksta izdarīšanu dalībnieku reģistra nodalījumā.

Lai tiesību normu piemērotājam būtu saprotams, kuros gadījumos kapitāla daļas ieguvējs ir tiesīgs atsaukties uz viņu aizsargājošo labticīgas iegūšanas principu, nepieciešams atgriezties pie Komerclikuma 188.¹ panta redakcijas otrajā lasījumā, proti, nosakot, ka daļas atsavināšanas gadījumā daļu var iegūt no personas, kurai nav bijis tiesību rīkoties ar to, ja daļas atsavinātājs ierakstīts dalībnieku reģistra nodalījumā, kas pievienots sabiedrības reģistrācijas lietai komercreģistra iestādē. Līdz ar to būs saprotams, ka Komerclikuma 188.¹ pants piemērojams iepriekš aprakstītajās situācijās, proti, kad kapitāla daļa iegūta no dalībnieka, kurš ierakstīts dalībnieku reģistra nodalījumā, kas iesniegts komercreģistra iestādē, bet šī persona nav uzskatāma par patieso daļas “īpašnieku”.

Dalībnieka pirmpirkuma tiesību mērķis – līdzšinējās dalības porporcijas nodrošināšana?

Ar Grozījumiem likumdevējs ir ieviesis būtiskas izmaiņas arī SIA dalībnieku likumisko pirmpirkuma tiesību regulējumā. Cita starpā, likumdevējs ir skaidri noteicis, ka pirmpirkuma tiesības ir piemērojamas, ja darījums starp dalībnieku kā pārdevēju un kapitāla daļu ieguvēju jau ir noslēgts. Tas izriet no Komerclikuma 189. panta otrās daļas 1. teikuma – atbilstoši tam pārdevējs vai daļas ieguvējs paziņo par daļas pārdošanu katram dalībniekam un valdei, paziņojumam pievienojot noslēgto pirkuma līgumu vai tā attiecīgi apliecinātu kopiju. Līdz ar to vairs nav nekāda pamata līdz šim praksē bieži sastopamajai Komerclikuma interpretācijai, kad paziņojums par daļas pārdošanu tiek interpretēts kā priekšlikums (oferte) pirmpirkumtiesīgajiem dalībniekiem iegādāties šo daļu. Tādējādi Komerclikuma 189. panta trešajā daļā noteiktais viena mēneša termiņš ir skaitāms ne ātrāk par pirkuma līguma noslēgšanas brīdi. Tāpat pozitīvi vērtējama ir likumdevēja konceptuāla izšķiršanās par labu izpirkuma tiesībām kā līdzeklim, kas aizsargātu pirmpirkumtiesīgo dalībnieku intereses gadījumā, ja dalībniekam pirmpirkuma tiesības nav bijis iespējams izlietot daļas pārdevēja vai daļas ieguvēja vainas dēļ (sk. Komerclikuma 189.¹ pantu). Papildus tam likumdevējs noteicis aizliegumu rīkoties ar daļu, grozīt pirkuma līguma noteikumus vai veikt citas darbības, kas pasliktinātu pirmpirkumtiesīgā dalībnieka stāvokli gadījumā, ja viņš izlietotu pirmpirkuma

tiesības (Komerclikuma 189. panta piektā daļa). Tāpat atzinīgi ir vērtējamas likumā paredzētās iespējas dalībniekiem gan atteikties no šo tiesību piemērošanas, gan arī tās modificēt saskaņā ar Komerclikuma 189. panta pirmajā daļā ietverto piebilde: *ja statūti nenosaka citādi*.

Papildus iepriekš minētajam Komerclikuma 189. panta regulējums dod skaidru atbildi līdz šim strīdīgā jautājumā, vai likumiskās pirmpirkuma tiesības piemērojamas tad, ja kapitāla daļu pircējs ir trešā persona, respektīvi, persona, kura nav sabiedrības dalībnieks, vai arī ja pircējs ir sabiedrības dalībnieks. Komerclikuma 189. panta sestā daļa noteic: *Ja daļas ieguvējs ir sabiedrības dalībnieks un dalībnieki izlieto pirmpirkuma tiesības, daļas sadalāmas starp daļas ieguvēju un dalībniekiem proporcionāli viņiem piederošajām daļām*. Tādējādi nav nekādu šaubu, ka likumiskās pirmpirkuma tiesības ir spēkā arī tad, ja kapitāla daļu pircējs ir cits sabiedrības dalībnieks vai dalībnieki.

Izvērtējot šāda risinājuma pamatotību, jāpieskaras likumisko pirmpirkuma tiesību regulējuma mērķim. Jau iepriekš tiesību doktrīnā tika norādīts, ka SIA leģāldefinīcijā ietvertā “slēgtuma” kritērijs jāsaprot tādējādi, ka SIA dalībniekiem ir likumiskas tiesības kontrolēt trešo personu ienākšanu sabiedrībā ar dalībnieka tiesībām; citiem vārdiem, dalībniekiem izmantojot šīs tiesības, likums dod visas iespējas neuzņemt citu personu savā vidū.¹⁵ Līdz ar to pirmpirkuma tiesību mērķis ir novērst situāciju, kad dalībniekiem pret viņu gribu tiek “uzspiests” svešs dalībnieks.¹⁶ Nosakot, ka pirmpirkuma tiesības ir spēkā arī tad, ja viens SIA dalībnieks noslēdzis pirkuma līgumu ar citu sabiedrības dalībnieku un savukārt pārdotās daļas tiek sadalītas starp pirmpirkuma tiesības izmantojušajiem dalībniekiem, likumdevējs faktiski ir paplašinājis šā regulējuma mērķi: pirmpirkuma tiesības nodrošina ne vien nevēlamu trešo personu ienākšanu sabiedrībā ar dalībnieka tiesībām, bet arī to, ka ar pirmpirkuma tiesību īstenošanas mehānismu tiek saglabāta esošo dalībnieku dalības proporcija sabiedrībā. Tiesa, šis regulējums nav imperatīvs, jo pastāv iespēja to modificēt, kā tas noteikts Komerclikuma 189. panta pirmajā daļā, piemēram, var noteikt, ka pirmpirkuma tiesības nav piemērojamas savstarpēji noslēgtiem kapitāla daļu pirkuma līgumiem.

Likumisko pirmpirkuma tiesību mērķuzstādījums saglabāt dalības proporciju civiltiesībām nav raksturīgs. Kā zināms, Civillikums regulē nekustamā īpašuma kopīpašnieku pirmpirkuma tiesības, proti, ja kāds nekustamā īpašuma kopīpašnieks atsavina savu daļu personai, kura nav kopīpašnieks, tad pārējiem kopīpašniekiem divu mēnešu laikā, skaitot no pirkuma līguma noraksta saņemšanas brīža, pieder pirmpirkuma tiesības (Civillikuma 1073. pants). Kā norādīts tiesību literatūrā, kopīpašnieku pirmpirkuma tiesība izriet no kopīpašuma būtības un vērsta uz to, lai izvairītos no svešu personu ienākšanas kopīpašumā bez pārējo kopīpašnieku

¹⁵ Strupiņš A. Komerclikuma komentāri III, B daļa. Komersanti. XI sadaļa. Kapitālsabiedrības. Rīga: A. Strupiņa juridiskais birojs, 2003, 8.1. §; Lošmanis A. Sabiedrības ar ierobežotu atbildību kapitāla daļu atsavinājums. Jurista Vārds, 2009. 7. aprīlis, Nr. 14/15 (557/558).

¹⁶ Lošmanis A. Unternehmenskauf im deutsch-lettischen Rechtsvergleich. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2005, S. 293.

piekrišanas.¹⁷ Kopīpašuma gadījumā likumdevējs neizvirza par mērķi saglabāt proporciju, kādā esošajiem kopīpašniekiem pieder domājamās daļas. Līdz ar to nebūtu nekā nosodāma tajā apstākli, ja šī proporcija izmainītos par labu kādam no esošajiem kopīpašniekiem. Jāņem vērā, ka saskaņā ar Civillikuma 1069. pantu katrs kopīpašnieks proporcionāli savai domājamai daļai ne tikai saņem labumus un augļus, kādus dod kopējā lieta, bet arī nes zaudējumus. Arī citās valstīs, kurās regulētas SIA dalībnieku likumiskās pirmpirkuma tiesības, netiek noteikts, ka tās būtu piemērojamas gadījumā, ja viens dalībnieks atsavina kapitāla daļas citam dalībniekam. Tā, piemēram, Igaunijas Komerclikuma (*Äriseadustik*) 149. pants¹⁸ tieši noteic, ka kapitāla daļas ir brīvi atsavināmas citam sabiedrības dalībniekam, savukārt, ja daļa tiek atsavināta personai, kura nav sabiedrības dalībnieks, pārējiem dalībniekiem ir pirmpirkuma tiesības.

Praksē kapitāla daļu proporcijas saglabāšana rada arī sarežģījumus tam dalībniekam, kurš sākotnēji nopircis kapitāla daļas, ņemot vērā to, ka viņš var neiegūt tādu daļu skaitu, par kuru viņš ir vienojies ar atsavinātāju, jo šīs daļas sadalāmas starp daļas ieguvēju un dalībniekiem proporcionāli viņiem piederošajām daļām, ja pēdējie izmantojuši pirmpirkuma tiesības (sk. Komerclikuma 189. panta sesto daļu). Līdz ar to praksē sākotnējam ieguvējam, vienojoties ar pārdevēju par pirkuma maksas samaksas kārtību, pastāv risks, ka dalībnieku pirmpirkuma tiesību izmantošanas rezultātā atlikušais daļu skaits būtiski atšķirsies no sākotnēji iegādātā daļu skaita. Šis aspekts sarežģī kapitāla daļu iegādes darījumu noslēgšanu un izpildi, jo dalībnieks var paturēt visas sākotnēji iegādātās daļas vienīgi tad, ja neviens dalībnieks neizmanto savas pirmpirkuma tiesības. Tas savukārt nozīmē to, ka sākotnējam pircējam, kurš vēlas paturēt visas nopirktās kapitāla daļas, par to ir jāvienojas ar pārējiem pirmpirkumtiesīgajiem dalībniekiem. Darījuma norisē būtībā tiek iesaistīti visi sabiedrības dalībnieki, kas apgrūtina kapitāla daļu pirkuma līguma izpildi.

Lai izvairītos no minētajām problēmām, protams, var izmantot Komerclikuma 189. panta pirmajā daļā paredzēto iespēju noteikt statūtos citādu regulējumu, nosakot, ka pirmpirkuma tiesības piemērojamas tikai gadījumā, ja pirkuma līgums tiek noslēgts ar personu, kura nav sabiedrības dalībnieks. Pašreizējais mērķuzstādījums saglabāt līdzšinējo dalībnieku dalības proporciju ir neatbilstošs prakses vajadzībām un nav raksturīgs Latvijas civiltiesību regulējumam, kā arī nesamērīgi ierobežo pušu privātautonomiju. Līdz ar to pilnīgi pietiekami paredzēt regulējumu, kāds tas ir Igaunijā, proti, noteikt pirmpirkuma tiesības tad, ja daļas sākotnēji iegādājas trešā persona. Savukārt likumā varētu noteikt iespēju statūtos paredzēt regulējumu, un saskaņā ar to sabiedrības dibinātāji vai dalībnieki var piemērot pirmpirkuma tiesības savstarpēji noslēgtiem kapitāla daļu pirkuma līgumiem.

¹⁷ Grūtups A., Kalniņš E. Civillikuma komentāri. Trešā daļa. Lietu tiesības. Īpašums. Otrais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2002, 270. lpp.

¹⁸ Commercial Code (consolidated text March 2008...). Pieejams: <http://www.legaltext.ee/et/andmebaas/tekst.asp?loc=text&dok=X0001K17&keel=en&pg=1&ptyyp=RT&tyyp=X&query=%E4riseadustik> [aplūkots 2014. gada 7. jūlijā].

Secinājumi

1. Ar Grozījumiem ieviestā Komerclikuma 188.¹ panta pirmās daļas redakcija nav saprotama un var radīt neskaidrības šās normas piemērošanā. Tādējādi apsverams, kā precizēt pašreiz spēkā esošo redakciju, pamatojoties uz tiesību normas redakciju likumprojekta otrajā lasījumā (līdzīgi kā Vācijas tiesībās) un nosakot, ka kapitāla daļas atsavināšanas gadījumā daļu var iegūt no personas, kurai nav bijis tiesību rīkoties ar to, ja daļas atsavinātājs ierakstīts dalībnieku reģistra nodaļījumā, kas pievienots sabiedrības reģistrācijas lietai komercreģistra iestādē.
2. SIA dalībnieku likumisko pirmpirkuma tiesības mērķuzstādījums – nodrošināt līdzšinējo dalībnieku dalības proporcijas saglabāšanu – uzskatāms par nesamērīgu iejaukšanos pušu savstarpējās attiecībās, kas pārlieku apgrūtina kapitāla daļu pirkuma līguma izpildes procesu. Tādēļ būtu vēlams pārņemt Igaunijas tiesisko regulējumu, nosakot, ka likumiskās pirmpirkuma tiesības attiecināmas vienīgi uz pirkuma līgumiem ar personām, kuras nav sabiedrības dalībnieki.

BIBLIOGRĀFIJA

Monogrāfijas (grāmatas un brošūras)

- Baumbach/Hueck. GmbHG, 19. Auflage. München: Verlag C. H. Beck, 2010, § 16, Rdnr. 2; § 40, Rdnr. 75.
- Grūtups A., Kalniņš E. Civillikuma komentāri. Trešā daļa. Lietu tiesības. Īpašums. Otrais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2002, 270. lpp.
- Lošmanis A. Unternehmenskauf im deutsch-lettischen Rechtsvergleich. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2005, S. 320.
- Strupiņš A. Komerclikuma komentāri III, B daļa. Komersanti. XI sadaļa. Kapitālsabiedrības. Rīga: A. Strupiņa juridiskais birojs, 2003, 8.1. §.

Raksti krājumos

- Lošmanis A. Uzņēmumu reģistra loma sabiedrības ar ierobežotu atbildību kapitāla daļu atsavinājumos. No: Latvijas Republikas Uzņēmumu reģistrs: Vēsture. Prakse. Komentāri. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2010, 355. lpp.

Normatīvie akti

- Komerclikums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2000. 4. maijs, Nr. 158/160.
- Grozījumi Komerclikumā: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2013. 22. maijs, Nr. 97 (4903).
- Commercial Code (consolidated text March 2008). Pieejams: <http://www.legaltext.ee/et/andmebaas/tekst.asp?loc=text&dok=X0001K17&keel=en&pg=1&ptyyp=RT&tyyp=X&query=%E4riseadustik> [aplūkots 2014. gada 7. jūlijā].
- Gesetz betreffend der Gesellschaften mit beschränkter Haftung. GmbHG. Pieejams: <http://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/gmbhg/gesamt.pdf> [aplūkots 2014. gada 7. jūlijā].

Interneta resursi

- Bundestagsdrucksache 16/6140, 25.07.2012: "Entwurf eines Gesetzes zur Modernisierung des GmbH-Rechts und zur Bekämpfung von Missbräuchen (MoMiG)", S. 38. Pieejams: <http://dip21.bundestag.de/dip21/btd/16/061/1606140.pdf>.
- Grozījumi Komerclikumā: likumprojekts. Pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS11/Saeima-LIVS11.nsf/0/C14E036BF3FC1E7FC2257A0D00356F6C?OpenDocument#b> [aplūkots 2014. gada 7. jūlijā].
- Kārklīņš J. Kapitāla daļa un tās atsavinājums. Jurista Vārds, 2012. 20. novembris, Nr. 47 (746). Pieejams: <http://www.juristavards.lv/doc/252806-kapitala-dala-un-tas-atsavinajums/> [aplūkots 2014. gada 7. jūlijā].
- Lielkalns A. Dalībnieku un akcionāru reģistri – problēmas un risinājumi. Jurista Vārds, 2012. 7. augusts, Nr. 32 (731). Pieejams: <http://www.juristavards.lv/doc/250671-dalibnieku-un-akcionaru-registri-problemas-un-risinajumi/> [aplūkots 2014. gada 7. jūlijā].
- Likumprojekta "Grozījumi Komerclikumā" sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija). Pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS11/SaeimaLIVS11.nsf/0/C14E036BF3FC1E7FC2257A0D00356F6C?OpenDocument#b> [aplūkots 2014. gada 7. jūlijā].
- Lošmanis A. Sabiedrības ar ierobežotu atbildību kapitāla daļu atsavinājums. Jurista Vārds, 2009. 7. aprīlis, Nr. 14/15 (557/558). Pieejams: <http://www.juristavards.lv/doc/190135-sabiedribas-ar-ierobezotu-atbildibu-kapitala-dalu-atsavinajums/> [aplūkots 2014. gada 7. jūlijā].

Vadims Mantrovs, Dr. iur.

University of Latvia, Latvia, Lect. / Latvijas Universitāte, Latvija, lekt.

EST TIESU PRAKSE NEMANTISKĀ KAITĒJUMA ATLĪDZINĀŠANAI OCTA IETVAROS: LATVIJAS PROBLĒMJAUTĀJUMI

CJEU CASE LAW ON NON-PECUNIARY DAMAGE WITHIN MOTOR INSURANCE OCTA: LATVIAN PROBLEM QUESTIONS

Summary

The present article discusses the incompliance of the current Latvian regulation of civil liability insurance of motor vehicle drivers concerning non-material damage with EU motor insurance law. As the current Latvian regulation envisages a fixed insurance redress in the case of non-material (non-pecuniary) damage, it comes into conflict with Article 9 (1) of the Codifying Motor Insurance Directive and case law of the European Union Court of Justice. Such regulation endangers not only legitimate interests of victims (injured parties) but also the possibility for insurers to calculate adequate insurance premiums and for a supervisory body to ensure proper supervision of insurers' solvency. To solve these problem questions, the author of this article proposes to introduce amendments into the current Latvian regulation by switching to the regulation of methodology for calculation of compensations in the case of non-material damage.

Keywords: motor insurance, non-pecuniary (non-material) damage, civil liability insurance, liability limit, fixed amount of insurance redress.

Atslēgvārdi: mehānisko transportlīdzekļu vadītāju civiltiesiskās atbildības apdrošināšana, nemantiskais kaitējums, civiltiesiskā atbildība, atbildības limits, fiksēts apdrošināšanas atlīdzības apmērs.

Ievads

Eiropas Savienības Tiesa (turpmāk – EST) vairākās lietās pēdējo gadu laikā devusi vērtējumu virknei jautājumu,¹ kas attiecas uz mehānisko transportlīdzekļu vadītāju civiltiesiskās atbildības apdrošināšanu (turpmāk – arī OCTA; *motor insurance* – angļu val., *Kraftfahrzeughaftpflicht* – vācu val., *страхование гражданской ответственности владельцев транспортных средств* – krievu val.). Viens no šiem jautājumiem attiecas uz nemantiskā kaitējuma jēdzienu, kuru EST aplūkoja divās saistītās lietās un kurās abās spriedums pasludināts 2013. gada 24. oktobrī, proti, Vitālija Drozdova

---

¹ Sk. pl.: Mantrov V. Is 142 euro equal to 350 000 euro? The CJEU interpretation of “personal injury” and “injured party” in EU motor insurance law. *European Journal of Risk Regulation*, 2014 (forthcoming).

lietā² un Katarinas Haasovas lietā,³ un Enriko Petillo lietā,⁴ kurā spriedums pasludināts 2014. gada 23. janvārī. Turklāt pirmajā lietā papildus tika dots skaidrojums fiksētu apdrošināšanas atbildības apmēru regulējumam nemantiskā kaitējuma gadījumā OCTA sistēmas ietvaros, vērtējot Latvijas nacionālo noteikumu atbilstību Eiropas Savienības (turpmāk – ES) mehānisko transportlīdzekļu vadītāju atbildības apdrošināšanas regulējumam. EST spriedumi abās šajās lietās norāda uz eksistējošām problēmām mehānisko transportlīdzekļu vadītāju atbildības apdrošināšanas regulējumā ES līmenī nemantiskā kaitējuma jomā, un šai rakstā tās tiks aplūkotas Latvijas kontekstā.

Civiltiesiskās atbildības un atbildības limita nošķiršanas problēma

Sauszemes transportlīdzekļu īpašnieku civiltiesiskās atbildības obligātās apdrošināšanas likuma⁵ (turpmāk – OCTA likums) 15. panta pirmajā daļā transponēta Otrās mehānisko transportlīdzekļu apdrošināšanas Direktīvas⁶ 1. panta otrā daļa (pašlaik – Kodificējošās mehānisko transportlīdzekļu apdrošināšanas Direktīvas⁷ 9. panta pirmā daļa), kura paredzēja minimālo apdrošinājuma summu (atbildības limitu apdrošināšanas tiesību terminoloģijā⁸). Pašreiz minētā OCTA likuma norma nosaka atbildības limitu 5 000 000 eiro apmērā par nemantisko kaitējumu neatkarīgi no cietušo personu skaita. Jāatzīmē, ka šajā un citās OCTA likuma normās, kā arī uz šī likuma pamata izdotajos iepriekš spēkā esošajos Ministru kabineta noteikumos Nr. 331⁹ un pašreiz spēkā esošajos Ministru kabineta noteikumos Nr. 340¹⁰ nemantiskā kaitējuma noteikšanai lietots jēdziens “personai nodarītie zaudējumi”, kas ir neprecīzs termins no civiltiesiskās atbildības terminoloģijas viedokļa.¹¹

² EST lieta C-277/12, Vitālijs Drozdovs pret *Baltikums AAS* [2013] ETZ I-00000.

³ EST lieta C-22/12, *Katarina Haasová* pret *Rastislav Petrik* un *Blanka Holingová* [2013] ETZ I-00000.

⁴ EST lieta C-371/12, *Enrico Petillo* un *Carlo Petillo* pret *Unipol Assicurazioni SpA* [2014] ETZ I-00000.

⁵ Sauszemes transportlīdzekļu īpašnieku civiltiesiskās atbildības obligātās apdrošināšanas likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2004. 27. aprīlis, Nr. 65.

⁶ Padomes Otrā direktīva par dalībvalstu tiesību aktu tuvināšanu attiecībā uz transportlīdzekļu īpašnieku civiltiesiskās atbildības apdrošināšanu. OJ, L 8, 11.01.1984., pp. 17–20. Īpašais izdevums latviešu valodā: 6. nodaļa, 7. sēj., 3.–6. lpp.

⁷ Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 2009/103/EK par civiltiesiskās atbildības apdrošināšanu saistībā ar mehānisko transportlīdzekļu izmantošanu un kontroli saistībā ar pienākumu apdrošināt šādu atbildību. OV, L 263, 07.10.2009., 11.–31. lpp.

⁸ Likuma *Par apdrošināšanas līgumu* 1. panta 1. punkts un 15. punkts (Par apdrošināšanas līgumu: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 1998. 30. jūnijs, Nr. 188/189).

⁹ Noteikumi par apdrošināšanas atbildības apmēru un aprēķināšanas kārtību par personai nodarītajiem nemateriālajiem zaudējumiem: Ministru kabineta 2005. gada 17. maija noteikumi Nr. 331. Latvijas Vēstnesis, 2005. 20. maijs, Nr. 80.

¹⁰ Noteikumi par apdrošināšanas atbildības apmēru un aprēķināšanas kārtību par personai nodarītajiem nemateriālajiem zaudējumiem: Ministru kabineta 2014. gada 17. jūnija noteikumi Nr. 340. Latvijas Vēstnesis, 2014. 10. jūlijs, Nr. 133.

¹¹ Par civiltiesiskās atbildības terminoloģiju sk.: Bitāns A. Civiltiesiskā atbildība un tās veidi. Rīga: AGB, 1997, 45. lpp.

Tai pašā laikā atsevišķu risku gadījumā par nodarīto nemantisko kaitējumu ceļu satiksmes negadījuma rezultātā gan iepriekš spēkā esošie Ministru kabineta noteikumi Nr. 331,¹² gan arī pašreiz spēkā esošie Ministru kabineta noteikumi Nr. 430¹³ nosaka OCTA likuma 15. panta pirmajā daļā paredzēto apdrošinājuma summu vai zemākas apdrošinājuma summas, vai zemākas fiksētas apdrošināšanas atlīdzības summas. Tā zemāka apdrošinājuma summa noteikta par miesas bojājumiem (fiziskas traumas dēļ).¹⁴ Savukārt zemāka fiksēta apdrošināšanas atlīdzība atsevišķi noteikta gan tuvu personu zaudējuma¹⁵ vai kļūšanas par 1. grupas invalīdu¹⁶ gadījumā, gan par sakropļojumu un invaliditāti.¹⁷ Tomēr atšķirībā no iepriekš spēkā esošiem Ministru kabineta noteikumiem Nr. 331 pašreiz spēkā esošie Ministru kabineta noteikumi Nr. 430 apdrošināšanas atlīdzības aprēķināšanu piesaista minimālajai mēnešalgai, tomēr pēc būtības paredz fiksētas summas (izņemot apdrošinājuma summu par miesas bojājumiem, kuru gadījumā tiek piemēroti koeficienti atkarībā no nodarītā kaitējuma apmēra¹⁸). Vienlaikus jāatzīmē, ka pašreiz spēkā esošie Ministru kabineta noteikumi Nr. 430 paredz lielāku apdrošinājuma summu un fiksētas apdrošināšanas atlīdzības, piemēram, nemantiskais kaitējums tuvinieka nāves gadījumā ir fiksēts 30 minimālo mēnešalgu (pašlaik – 9600 eiro) apmērā,¹⁹ kamēr iepriekš spēkā esošo Ministru kabineta noteikumu Nr. 331 gadījumā šī atlīdzība bija fiksēta 150 (agrāk 142²⁰) eiro apmērā.²¹

Saskaņā ar EST spriedumu Vitālija Drozdova lietā iepriekš spēkā esošo Ministru kabineta noteikumu Nr. 331 7. punktā paredzētā fiksētā apdrošināšanas atlīdzība par nemantisko kaitējumu tuvinieka bojāejas gadījumā atzīta par neatbilstošu Otrās mehānisko transportlīdzekļu apdrošināšanas Direktīvas 1. panta otrās daļas noteikumiem, jo samazina šajā Direktīvas normā paredzēto minimālo apdrošinājuma summu nemantiskā kaitējuma atlīdzināšanai tuvinieka bojāejas gadījumā.²² Kaut gan EST nevērtēja pārējās fiksētās apdrošināšanas atlīdzību summas vai apdrošinājuma summas, kādas paredzēja iepriekš spēkā esošie Ministru kabineta noteikumi Nr. 331, pilnīgi saprotams, ka to vērtējums ir līdzīgs, kā rezultātā arī tās neatbilst Otrās mehānisko transportlīdzekļu apdrošināšanas Direktīvas 1. panta otrās daļas (pašlaik – Kodificējošās mehānisko transportlīdzekļu apdrošināšanas Direktīvas 9. panta pirmā daļa) noteikumiem.

¹² Iepriekš spēkā esošo Ministru kabineta noteikumu Nr. 331 II nodaļa.

¹³ Pašreiz spēkā esošo Ministru kabineta noteikumu Nr. 430 Pielikums.

¹⁴ Iepriekš spēkā esošo Ministru kabineta noteikumu Nr. 331 3. punkts; pašreiz spēkā esošo Ministru kabineta noteikumu Nr. 430 Pielikuma 1.1. punkts.

¹⁵ Iepriekš spēkā esošo Ministru kabineta noteikumu Nr. 331 7. punkts; pašreiz spēkā esošo Ministru kabineta noteikumu Nr. 430 Pielikuma 1.3. punkts.

¹⁶ Iepriekš spēkā esošo Ministru kabineta noteikumu Nr. 331 8. punkts; pašreiz spēkā esošo Ministru kabineta noteikumu Nr. 430 Pielikuma 1.4. punkts.

¹⁷ Iepriekš spēkā esošo Ministru kabineta noteikumu Nr. 331 6. punkts, pašreiz spēkā esošo Ministru kabineta noteikumu Nr. 430 Pielikuma 1.2. punkts.

¹⁸ Pašreiz spēkā esošo Ministru kabineta noteikumu Nr. 430 Pielikuma 1.1. punkts un 3. punkts.

¹⁹ Turpat, 1.3. punkts.

²⁰ Tieši šī fiksētā atlīdzības summa bija ietverta iepriekš spēkā esošo Ministru kabineta noteikumu Nr. 331 7. punkta sākotnējā redakcijā, kura bija spēkā laikā, kad EST izsprieda Vitālija Drozdova lietu.

²¹ Iepriekš spēkā esošo Ministru kabineta noteikumu Nr. 331 8. punkts (ar izdarītajiem grozījumiem).

²² EST lieta C-277/12, 58. rindkopa.

Tāpat EST nevērtēja citas iepriekš spēkā esošo Ministru kabineta noteikumu Nr. 331 normas, kas ir pretrunā ar ES mehānisko transportlīdzekļu vadītāju atbildības apdrošināšanas regulējumu, kā noteiktu nemantiskā kaitējuma veidu izslēgšana no apdrošinājuma summas,²³ prasījuma par apdrošināšanas atlīdzības izmaksu mantošanas neiespējamība²⁴ un maksimālās apdrošinājuma summas noteikšana,²⁵ kas ir zemāka par ES regulējumā noteikto minimālo apdrošinājuma summu un OCTA likuma 15. panta pirmo daļu. Jāatzīmē, ka šāda veida normas pilnīgi pamatoti nav ietvertas pašreiz spēkā esošo Ministru kabineta noteikumu Nr. 430 regulējumā.

Kā redzams no iepriekšējo un pašreiz spēkā esošo Ministru kabineta noteikumu salīdzinājuma, kas atspoguļots iepriekš, pēc būtības abi šie Ministru kabineta noteikumi pamatoti ar vienu un to pašu pieeju, proti, fiksētiem apdrošināšanas atlīdzību apmēriem un apdrošinājuma summu, kas zemāka par direktīvās noteikto, kā rezultātā arī pašreiz spēkā esošie Ministru kabineta noteikumi Nr. 430 atrodas pretrunā ar ES mehānisko transportlīdzekļu vadītāju atbildības apdrošināšanas regulējumu, vadoties no EST skaidrojuma Vitālija Drozdova lietā.

Vienlaikus jāatzīmē, ka pašreiz spēkā esošo Ministru kabineta noteikumu Nr. 430 pieņemšana ir balstīta uz kļūdainu pamatojumu, kaut šo noteikumu izstrādātājiem, kā redzams no pašu šo noteikumu anotācijas,²⁶ bija zināms EST skaidrojums Vitālija Drozdova lietā.

Tā pašreiz spēkā esošo Ministru kabineta noteikumu Nr. 430 anotācijā pamatoti norādīts uz to, ka *no EST 2014. gada 23. janvāra sprieduma lietā C-371/12 izriet, ka dalībvalsts drīkst noteikt aprēķināšanas kārtību par personai nodarītajiem nemateriālajiem zaudējumiem*. Vienlaikus šajā anotācijā un arī pašos Ministru kabineta noteikumos nav nošķirti divi jēdzieni, kuri ir būtiski ES mehānisko transportlīdzekļu vadītāju atbildības apdrošināšanas regulējuma atbilstoši izpratnei, proti, civiltiesiskās atbildības apmērs par ceļu satiksmes negadījuma rezultātā nodarīto nemantisko kaitējumu un atbildības limits (apdrošinājuma summa) par apdrošinātā riska iestāšanos.²⁷ Pirmais jēdziens, kā norādīts EST spriedumā Vitālija Drozdova un Katarinas Haasovas lietā, ietilpst ES dalībvalstu nacionālajā kompetencē, taču otrais jautājums ir “definēts un garantēts” ES mehānisko transportlīdzekļu vadītāju atbildības apdrošināšanas regulējumā.²⁸ Jānorāda arī, ka pirmais jēdziens

²³ Iepriekš spēkā esošo Ministru kabineta noteikumu Nr. 331 4. punkts.

²⁴ Turpat, 9. punkts.

²⁵ Turpat, 10. punkts.

²⁶ Ministru kabineta noteikumu projekta “Noteikumi par apdrošināšanas atlīdzības apmēru un aprēķināšanas kārtību par personai nodarītajiem nemateriālajiem zaudējumiem” sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija), 1. punkts. Pieejams: <http://www.mk.gov.lv/mk/tap/?dateFrom=2013-08-04&dateTo=2014-08-04&text=apdro%C5%A1in%C4%81%C5%A1anas+atl%C4%ABdz%C4%ABbas&org=0&area=0&type=0> [aplūkots 2014. gada 1. augustā].

²⁷ Apdrošinātie riski ES mehānisko transportlīdzekļu vadītāju atbildības apdrošināšanas regulējuma ietvaros noteikti Kodificējošās mehānisko transportlīdzekļu apdrošināšanas Direktīvas 3. panta ceturtajā daļā, un tajos ietilpst divi apdrošinātie riski: mantiskais kaitējums un nemantiskais kaitējums (iepriekš – Otrās mehānisko transportlīdzekļu apdrošināšanas Direktīvas 1. panta pirmā daļa).

²⁸ EST lieta C-277/12, 30. rindkopa (ieskaitot citēto judikatūru); EST lieta C-22/12, 39. rindkopa (ieskaitot citēto judikatūru). Šis secinājums apstiprināts vēlākajā EST praksē, ieskaitot pēdējo EST

ir pakļauts ES mehānisko transportlīdzekļu vadītāju atbildības apdrošināšanas regulējuma efektivitātes doktrīnai, ko pirmoreiz EST definēja *Ruiz Bernaldez* lietā²⁹ un konsekventi apstiprināja vēlākajā tiesu praksē, ko ir pamats uzskatīt par nostabilizējušos tiesu praksi.³⁰

Kā redzams no pašreiz spēkā esošajiem Ministru kabineta noteikumiem Nr. 340, Latvija no jauna ir noteikusi fiksētus apdrošināšanas atlīdzības apmērus (un zemāku apdrošinājuma summu) atsevišķu apdrošināto risku gadījumā, nevis paredzējusi kompensāciju par nemantisko kaitējumu civiltiesiskās atbildības ietvaros. Pirmkārt, tas ir redzams gan no izmantotās terminoloģijas (proti, termina “apdrošināšanas atlīdzības apmērs” šo Ministru kabineta noteikumu nosaukumā un pašā regulējumā), gan no šo noteikumu struktūras, kas norāda nevis uz tiesas kompetenci kompensācijas noteikšanā par ceļu satiksmes negadījuma rezultātā nodarīto nemantisko kaitējumu, uz ko norādījusi EST,³¹ bet gan uz apdrošinātāju un Latvijas Transportlīdzekļu apdrošinātāju biroja kompetenci apdrošināšanas atlīdzības noteikšanā. Otrkārt, no OCTA likuma 15. panta otrās daļas regulējuma, kurš *expressis verbis* norāda uz atbildības limitu, kas tātad tieši ir minēto Ministru kabineta noteikumu regulējuma objekts. Vēl jo vairāk, tā kā atbilstoši OCTA likuma 19. panta trešajai daļai, kā norādīts šo noteikumu anotācijā, apdrošināšanas atlīdzības apmēru un aprēķināšanas kārtību par personai nodarītajiem materiālajiem un nemateriālajiem zaudējumiem³² nosaka Ministru kabinets, arī šī norma nonāk pretrunā ar EST judikatūru, jo attiecas nevis uz civiltiesiskās atbildības apmēra, bet gan uz atbildības limita noteikšanu zemākā apmērā, nekā to paredz Kodificējošās mehānisko transportlīdzekļu apdrošināšanas Direktīvas 9. panta pirmā daļa.

Šo iemeslu dēļ ir pamatoti arī uz pašreiz spēkā esošajiem Ministru kabineta noteikumiem Nr. 340 attiecināt tos pašus EST secinājumus, kuri izdarīti par iepriekš spēkā esošiem Ministru kabineta noteikumiem Nr. 331, proti:

*valsts tiesiskā regulējuma [domāts iepriekš spēkā esošo Ministru kabineta noteikumu Nr. 331 7. punkts – aut. piez.] pamatlietā [domāts Vitālija Drozdova lietā – aut. piez.] mērķis, [..] nav noteikt nedz cietušā tiesības uz atlīdzību saskaņā ar apdrošinātās personas civiltiesisko atbildību, nedz arī šo tiesību iespējamo apmēru, bet ka ar to tikai tiek ierobežots apdrošinātajam paredzētais civiltiesiskās atbildības obligātās apdrošināšanas segums.*³³

---

izskatīto lietu ES mehānisko transportlīdzekļu vadītāju atbildības apdrošināšanas regulējuma jomā (EST lieta C-371/12, 8. rindkopa).

²⁹ EST lieta C-129/94, Criminal proceedings against Rafael Ruiz Bernaldez [1996] ECR I-01829, 19. rindkopa.

³⁰ Pēdējās EST lietās, kurās šāds apstiprinājums izdarīts, ir šādas: EST lieta C-371/12, 32. rindkopa (ieskaitot citēto judikatūru); EST lieta C-277/12, 33. rindkopa (ieskaitot citēto judikatūru); EST lieta C-22/12, 42. rindkopa (ieskaitot citēto judikatūru).

³¹ EST lieta C-371/12, 43.–45. rindkopa.

³² Proti, no mantisko un nemantisko kaitējumu no civiltiesiskās atbildības terminoloģijas viedokļa, kā norādīts iepriekš.

³³ EST lieta C-277/12, 55. rindkopa.

Līdz ar to, pieņemot pašreiz spēkā esošos Ministru kabineta noteikumus Nr. 430, kuri paredz fiksētas apdrošināšanas atlīdzības nemantiskā kaitējuma gadījumā, Latvija kā ES dalībvalsts nebija tiesīga noteikt zemākus atbildības limitus, nekā paredzēts Kodificējošās mehānisko transportlīdzekļu apdrošināšanas Direktīvas 9. panta pirmajā daļā.

Tā rezultātā, līdzīgi kā iepriekš spēkā esošie Ministru kabineta noteikumi Nr. 331, arī pašreiz spēkā esošie Ministru kabineta noteikumi Nr. 430 neatbilst ES transportlīdzekļu vadītāju apdrošināšanas regulējumam.

Šajā saistībā jānoraida kā kļūdainais pašreiz spēkā esošo Ministru kabineta noteikumu Nr. 430 anotācijā paustais viedoklis, ka it kā šajos noteikumos ietvertais regulējums atbilst citu ES valstu regulējumam:

[Ministru kabineta noteikumu] [p]ielikumā minētie apdrošināšanas atlīdzības aprēķināšanai piemērojamie procenti ir izstrādāti tā, lai attiecīga smaguma miesas bojājumiem tiktu noteikts atbilstošs procentuālais apmērs atkarībā no tā, kā šis veselībai nodarītais kaitējums ietekmē cietušās personas veselības stāvokli. Jo nopietnāks veselībai nodarītais kaitējums, jo attiecīgi lielāks procentuālais koeficients. Vienlaikus jāpiebilst, ka līdzīga veida aprēķina sistēmas ir pieejamas arī citās valstīs, piem., Itālijā, Vācijā, Francijā un Spānijā [pievienots izcēlums – aut. piez].³⁴

Pretrunā ar šajā citētajā fragmentā norādīto apgalvojumu, ka līdzīga veida aprēķina sistēmas ir pieejamas arī citās valstīs, piem., Itālijā, Vācijā, Francijā un Spānijā, šādas sistēmas šajās valstīs nosaka nevis fiksētas apdrošināšanas atlīdzības, kā tas ir pašreiz spēkā esošo Ministru kabineta noteikumu Nr. 430 gadījumā, bet gan civiltiesiskās atbildības apmēru par nodarīto nemantisko kaitējumu ceļu satiksmes negadījuma rezultātā, ko minēto Ministru kabineta noteikumu autori neņēma vērā. Atšķirība šo valstu gadījumā var būt tajā, vai kompensācijas apmēra noteikšanas metodoloģija³⁵ atspoguļota normatīvā līmenī kā, piemēram, Itālijā,³⁶ kur kompensācijas apmēru nosaka tiesa,³⁷ vai tiesu prakses līmenī kā, piemēram, Francijā.³⁸ Turklāt citās valstīs kompensācijas summa civiltiesiskās atbildības ietvaros var tikt fiksēta

³⁴ Ministru kabineta noteikumu projekta "Noteikumi par apdrošināšanas atlīdzības apmēru un aprēķināšanas kārtību par personai nodarītajiem nemateriālajiem zaudējumiem" sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija), 1. punkts. Pieejams: <http://www.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?dateFrom=2013-08-04&dateTo=2014-08-04&text=apdro%20C5%A1in%C4%81%C5%A1anas+atl%C4%ABdz%C4%ABbas&org=0&area=0&type=0> [aplūkots 2014. gada 1. augustā].

³⁵ Sk. pl. nesen veikto pētījumu: Gen Re. A Comparison of Compensation for Personal Injury Claims in Europe, January 2014. Pieejams: <http://media.genre.com/documents/cfpc1401-en.pdf> [aplūkots 2014. gada 1. augustā].

³⁶ Itālijas Privātā apdrošinājuma kodeksa 137.–139. pants. Pieejams: http://www.ivass.it/ivass_cms/docs/F5091/decreto_7_settembre_2005_%20english_version.pdf [aplūkots 2014. gada 1. augustā]. Cf: EST lieta C-371/12, 9., 37. un tālākās rindkopas.

³⁷ EST lieta C-371/12, 14. rindkopa.

³⁸ French Law on Compensation for Road Traffic Accidents, August 2008, p. 30–32. Pieejams: http://www.bcf.asso.fr/system/files/Guide_indemnisation_EN_octobre_2008_1.pdf [aplūkots 2014. gada 1. augustā].

kā Čehijas gadījumā – aptuveni 9300 eiro apmērā³⁹ vai, piemēram, Lielbritānijas gadījumā, kurā kompensācija par nemantisko kaitējumu tuvinieka bojāejas gadījumā (t. s. *damages for bereavement* – angļu val.) noteikta civiltiesiskās atbildības ietvaros 11 800 mārciņu apmērā.⁴⁰

Tādējādi pašreiz spēkā esošo Ministru kabineta noteikumu Nr. 430 pamatojums ir balstīts uz kļūdainiem apsvērumiem, kas noveda pie šo noteikumu neatbilstības ES transportlīdzekļu vadītāju atbildības apdrošināšanas regulējumam un EST judikatūrai.

Pašreiz spēkā esošo Ministru kabineta noteikumu Nr. 430 negatīvās sekas

Ja iepriekšējā raksta nodaļā veiktā analīze ir pareiza, tad Latvija atrodas ES transportlīdzekļu vadītāju atbildības apdrošināšanas regulējuma pārkāpuma situācijā, jo līdzīgi kā iepriekš spēkā esošo Ministru kabineta noteikumu Nr. 331 gadījumā joprojām nav pilnībā transponējusi Kodificējošās mehānisko transportlīdzekļu apdrošināšanas Direktīvas 9. panta pirmo daļu.

Vienlaikus jāatzīmē, ka neatbilstošu kompensācijas (atlīdzinājuma) apmēru noteikšana pašreiz spēkā esošo Ministru kabineta noteikumos Nr. 430 apdraud cietušo personu ar likumu aizsargātās tiesības saņemt atbilstošu apdrošināšanas atlīdzību OCTA likumā paredzētās obligātās transportlīdzekļu vadītāju atbildības apdrošināšanas sistēmas ietvaros. Tieši cietušo personu intereses ir atzīmētas kā “īpaši svarīgas” ES mehānisko transportlīdzekļu vadītāju atbildības apdrošināšanas regulējumā,⁴¹ taču tās Latvijas likumdevējs savukārt nostādīja daudz zemāk par apdrošinātāju interesēm, nevis cenšoties saskaņot visu iesaistīto personu likumīgās intereses, kā var redzēt no iepriekš spēkā esošo Ministru kabineta noteikumu Nr. 331 un pašreiz spēkā esošo Ministru kabineta noteikumu Nr. 430 neadekvātā regulējuma.

Tāpat šī problēmsituācija apdraud pašu apdrošinātāju darbību, jo tie nespēj veikt atbilstošu risku vērtības novērtējumu, kā rezultātā nevar noteikt apdrošinātajiem riskiem atbilstošu apdrošināšanas prēmiju. Jāpiezīmē, ka arī apdrošinātāju intereses ir atzīmētas kā būtiskas ES mehānisko transportlīdzekļu vadītāju atbildības apdrošināšanas regulējumā.⁴² Vienlaikus esošā problēmsituācija arī apgrūtina apdrošinātāju uzraudzību no Finanšu un kapitāla tirgus komisijas puses saistībā ar apdrošinātāju maksātspējas uzraudzību nepareizu risku vērtību un tādējādi arī apdrošināšanas prēmiju aprēķināšanas dēļ.

³⁹ EST lieta C-22/12, 22. rindkopa; Ģenerāladvokāta Nila Jēskinena [*Niilo Jääskinen*] secinājumi EST lietās C-22/12, *Katarína Haasová v. Rastislav Petrík, Blanka Holingová* un C-277/12, *Vitālijs Drozdovs v. Baltikums AAS* [2013] ETZ I-00000, 32. rindkopa.

⁴⁰ Art. 1A (3) of the Fatal Accidents Act 1976; last amended by: The Damages for Bereavement (Variation of Sum) (England and Wales) Order 2007, 2007 No. 3489. Cf. van Dam C. *European Tort Law*. 2nd ed. Oxford: University Press, 2013, p. 371.

⁴¹ Kodificējošās mehānisko transportlīdzekļu Direktīvas preambulas 2. apsvērumš.

⁴² Turpat.

Secinājumi

Pieņemot pašreiz spēkā esošos Ministru kabineta noteikumus Nr. 430 nemantiskā kaitējuma noteikšanai, Latvijas likumdevējs ir no jauna atkārtojis kļūdu, kas bija iepriekš spēkā esošo Ministru kabineta noteikumu Nr. 331 pamatā un ko EST atzina par neatbilstošu ES transportlīdzekļu vadītāju atbildības apdrošināšanas regulējumam. Lai šo kļūdu novērstu, nepieciešams pārskatīt pašreiz spēkā esošos Ministru kabineta noteikumus Nr. 430, novēršot to, ka tie regulē atbildības limitus, nevis civiltiesiskās atbildības apmēru nemantiskā kaitējuma gadījumā, un vienlaikus izdarot grozījumus OCTA likuma 15. un 19. pantā, svītrojot atsauces uz atbildības limita vai apdrošināšanas atlīdzības noteikšanas deleģēšanu Ministru kabinetam un tā vietā paredzot šādu deleģējumu civiltiesiskās atbildības kritēriju noteikšanai nemantiskā kaitējuma novērtēšanai. Nenoliedzami, šie grozījumi ir izvērtējami un pieņemami sasaistē ar nemantiskā kaitējuma regulējumu Latvijas tiesībās, jo to ietekmei būs tālejošas sekas, piemēram, tiesas tās varētu attiecināt uz kompensācijas noteikšanu par nodarīto nemantisko kaitējumu citās jomās, piemēram, būvniecībā, darba aizsardzībā utt.

BIBLIOGRĀFIJA

Literatūra

- Bitāns A. Civiltiesiskā atbildība un tās veidi. Rīga: AGB, 1997.
- Mantrov V. Is 142 euro equal to 350 000 euro? The CJEU interpretation of “personal injury” and “injured party” in EU motor insurance law. *European Journal of Risk Regulation*, forthcoming.
- Van Dam C. *European Tort Law*. 2nd ed. Oxford: University Press, 2013.

Normatīvie akti

- Padomes Otrā direktīva par dalībvalstu tiesību aktu tuvināšanu attiecībā uz transportlīdzekļu īpašnieku civiltiesiskās atbildības apdrošināšanu. OJ, L 8, 11.01.1984., p. 17–20. Īpašais izdevums latviešu valodā: 6. nodaļa, 7. sēj., 3.–6. lpp.
- Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 2009/103/EK par civiltiesiskās atbildības apdrošināšanu saistībā ar mehānisko transportlīdzekļu izmantošanu un kontroli saistībā ar pienākumu apdrošināt šādu atbildību. OV, L 263, 07.10.2009., 11.–31. lpp.
- Par apdrošināšanas līgumu: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 1998. 30. jūnijs, Nr. 188/189.
- Sauszemes transportlīdzekļu īpašnieku civiltiesiskās atbildības obligātās apdrošināšanas likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2004. 27. aprīlis, Nr. 65.
- Noteikumi par apdrošināšanas atlīdzības apmēru un aprēķināšanas kārtību par personai nodarītajiem nemateriālajiem zaudējumiem: Ministru kabineta 2005. gada 17. maija noteikumi Nr. 331. Latvijas Vēstnesis, 2005. 20. maijs, Nr. 80.
- Noteikumi par apdrošināšanas atlīdzības apmēru un aprēķināšanas kārtību par personai nodarītajiem nemateriālajiem zaudējumiem: Ministru kabineta 2014. gada 17. jūnija noteikumi Nr. 340. Latvijas Vēstnesis, 2014. 10. jūlijs, Nr. 133.

Ministru kabineta noteikumu projekta "Noteikumi par apdrošināšanas atlīdzības apmēru un aprēķināšanas kārtību par personai nodarītajiem nemateriālajiem zaudējumiem" sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija), 1. punkts. Pieejams: <http://www.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?dateFrom=2013-08-04&dateTo=2014-08-04&text=apdro%C5%A1in%C4%81%C5%A1anas+atl%C4%ABdz%C4%ABbas&org=0&area=0&type=0> [aplūkots 2014. gada 1. augustā].

Itālija: Itālijas Privātā apdrošinājuma kodekss. Pieejams: http://www.ivass.it/ivass_cms/docs/F5091/decreto_7_settembre_2005_%20english_version.pdf [aplūkots 2014. gada 1. augustā].

Lielbritānija: The Fatal Accidents Act 1976.

Lielbritānija: The Damages for Bereavement (Variation of Sum) (England and Wales) Order 2007, No. 3489.

Juridiskās prakses materiāli

EST lieta C-371/12, *Enrico Petillo un Carlo Petillo pret Unipol Assicurazioni SpA* [2014] ETZ I-00000.

EST lieta C-277/12, *Vitālijs Drozdovs pret Baltikums AAS* [2013] ETZ I-00000.

EST lieta C-22/12, *Katarína Haasová pret Rastislav Petrík un Blanka Holingová* [2013] ETZ I-00000.

EST lieta C-129/94, *Criminal proceedings against Rafael Ruiz Bernaldez* [1996] ECR I-01829.

Ģenerālvokāta Nila Jēskinena [*Niilo Jääskinen*] secinājumi EST lietās C-22/12, *Katarína Haasová v. Rastislav Petrík, Blanka Holingová un C-277/12, Vitālijs Drozdovs v. Baltikums AAS* [2013] ETZ I-00000.

Interneta resursi

French Law on Compensation for Road Traffic Accidents, August 2008. Pieejams: http://www.bcf.asso.fr/system/files/Guide_indemnisation_EN_octobre_2008_1.pdf [aplūkots 2014. gada 1. augustā].

Gen Re. A Comparison of Compensation for Personal Injury Claims in Europe, January 2014. Pieejams: <http://media.genre.com/documents/cfpc1401-en.pdf> [aplūkots 2014. gada 1. augustā].

Daina Ose, Dr. iur.

University of Latvia, Latvia, Assist. Prof. / Latvijas Universitāte, Latvija, doc.

TIESAS PIEEJAMĪBA UN PĀRSTĀVĪBA CIVILPROCESĀ

ACCESS TO JUSTICE AND REPRESENTATION IN A CIVIL COURT

Summary

By creating stricter requirements in order for a person to be able with the help of an attorney to initiate proceedings in the court of cassation, lawmakers emphasized the special significance of the court of cassation not only in protecting interests of an individual person, but, more importantly, in the protection of public legal interests. The regulation of individual's or legal person's representation in court in Latvian Civil process does not contradict the principle of access to justice and sufficiently ensures the possibility to effectuate the representation in all judicial bodies with all resources available. The use of advocate as an attorney in court is still only one of the forms of attorney involvement, which does not exclude a possibility for individuals or legal persons to use other legal and authorized representatives in court.

Keywords: access to justice, representation in court, attorney in court, the court of cassation.

Atslēgvārdi: tiesas pieejamība, pārstāvība, advokāts, kasācijas instance.

Tiesas pieejamība ir viens no tiesībām uz taisnīgu tiesu elementiem. Tās nozīmīgums ir uzsvērts gan tiesību zinātnieku rakstos, gan arī analizēts Satversmes tiesas spriedumos. Kā norādījusi Satversmes tiesa, iztiesāšanas procesa taisnīgumam nebūtu nozīmes, ja netiktu nodrošināta šā procesa pieejamība.¹ Tas nozīmē, ka tiesas pieejamība kā civilprocesa princips izpaužas visās procesā realizējamajās darbībās – sākot jau ar procesuālā dokumenta sagatavošanu atbilstoši normatīvo aktu prasībām un iesniegšanas tiesā un beidzot ar tiesas nolēmuma pārsūdzēšanu apelācijas un kasācijas instancē. Sacikstes principa realizēšanas procesā no lietas dalībnieka tiek prasītas atbilstošas procesuālo tiesību zināšanas, kas ļauj pilnvērtīgi izmantot civilprocesuālos instrumentus, lai panāktu personas tiesību un interešu aizsardzību. Pušu līdztiesības princips nosaka vienlīdzīgas procesuālās tiesības,² kuru realizācija ir saistīta ar civiltiesiskā strīda puses spējām kvalitatīvi izmantot šīs tiesības. Civilprocesa likuma 82. panta pirmā daļa nosaka, ka fiziskās personas lietas tiesā var vest pašas vai ar pilnvarotu

¹ Satversmes tiesas 2012. gada 20. aprīļa spriedums lietā Nr. 2011-16-01. Pieejams: www.likumi.lv [aplūkots 2014. gada 5. jūlijā].

² Civilprocesa likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 1998. 3. novembris, Nr. 326/330 (1387/1391). Pieejams: www.likumi.lv [aplūkots 2014. gada 5. jūlijā].

pārstāvju starpniecību. Savukārt šā panta otrajā daļā tiek norādīts, ka juridisko personu lietas tiesā ved to amatpersonas, kas darbojas likumā, statūtos vai nolikumā piešķirto pilnvaru ietvaros, vai arī citi juridisko personu pilnvaroti pārstāvji.

Juridiskajā literatūrā un aktuālajās publikācijās lielākā uzmanība tiek veltīta tieši fizisko personu tiesību un interešu aizsardzībai, atstājot juridisko personu interešu aizsardzības jautājumus vairāk otrajā plānā. Šāda atšķirīga attieksme starp subjektiem (fiziska un juridiska persona) ir skaidrojama ar to, ka fiziskai personai, atšķirībā no juridiskās personas, ir iespējams pašai realizēt savas tiesības tiesā, izmantojot savas personiskās zināšanas vai arī nolīgstot profesionālu pārstāvi, kas vairumā gadījumu saistās ar finansiālajām izmaksām, kuras fiziskā persona ne vienmēr ir spējīga maksāt. Savukārt juridiska persona kā personas fikcija³ savu tiesību realizāciju var veikt tikai ar citas fiziskas personas pārstāvību.

Personu pārstāvības jautājums savu aktualitāti Latvijas civilprocesa tiesībās saglabājis vairāk nekā desmit gadu, kad likumdevēja griba ierobežot pārstāvju loku, nosakot tikai zvērināta advokāta tiesības iesniegt kasācijas sūdzību, tika apstrīdēta Satversmes tiesā.⁴ Tādējādi pieļaujot arī turpmāk kasācijas instancē ar kasācijas sūdzību vērsties jebkuram civiltiesiskā strīda puses pārstāvim, pat tādai personai, kurai nav jurista izglītības. Šāda situācija veicināja nepamatotu tiesvedību paildzināšanu ar tiesas nolēmumu pārsūdzēšanu kasācijas instancē, kā rezultātā tika nelietderīgi tērēti tiesas resursi, bet lietas dalībnieks, kurš sniedza kasācijas sūdzību, cieta papildu mantiskās sekas, zaudējot iemaksāto drošības naudu. Kā norādījis Augstākās tiesas Civillietu departamenta priekšsēdētājs Zigmants Gencs, provizoriskie statistikas dati liecina, ka 2013. gadā vairāk par 70% no Civillietu departamentā kasācijas kārtībā saņemtajām lietām kasācijas tiesvedības ierosināšana tika atteikta, jo jau ir izveidojusies stabila judikatūra vai nerodas šaubas par apelācijas instances tiesas sprieduma tiesiskumu.⁵ Līdz ar to ir saprotama likumdevēja griba stiprināt advokāta lomu civilprocesā, nosakot, ka ar 2014. gada 4. janvāri lietas kasācijas instancē ved pašas personas vai ar advokāta starpniecību.⁶

Vērtējot kasācijas instances nozīmīgumu, jau 2003. gadā Satversmes tiesa⁷ atzina, ka kasācijas institūta būtiska iezīme ir tā, ka kasācijas instancē izšķirošā nozīme ir nevis pušu interesēm, kas pietiekami aizsargātas, lietu pēc būtības caurlūkojot pirmajās divās instancēs, bet gan publiski tiesiskajām interesēm. Kasācijas instancē tiek skatīti tikai *quaestiones iuris*, proti, jautājumi par materiālo un procesuālo normu

³ Sk. piemēram: Balodis K. Ievads civiltiesībās. Rīga: Zvaigzne ABC, 2007, 89. lpp.; Administratīvā rajona tiesas 2013. gada 29. janvāra spriedums lietā Nr. A420406311. Pieejams: www.tiesas.lv [aplūkots 2014. gada 8. jūlijā].

⁴ Satversmes tiesas 2003. gada 27. jūnija spriedums lietā Nr. 2003-04-01. Pieejams: www.likumi.lv [aplūkots 2014. gada 5. jūlijā].

⁵ Gencs Z. Pastiprina advokāta lomu civilprocesā kasācijas instancē. Jurista Vārds, 2014. 9. janvāris. Pieejams: <http://www.juristavards.lv> [aplūkots 2014. gada 5. jūlijā].

⁶ Grozījumi Civilprocesa likumā: Latvijas Republikas likums. 19.12.2013. Latvijas Vēstnesis, 2014. 3. janvāris, Nr. 2 (S061). Stājās spēkā 04.01.2014. Pieejams: www.likumi.lv [aplūkots 2014. gada 5. jūlijā].

⁷ Satversmes tiesas 2003. gada 27. jūnija spriedums lietā Nr. 2003-04-01. Pieejams: www.likumi.lv [aplūkots 2014. gada 5. jūlijā].

piemērošanas pareizību. Kasācijas principam ir publiski tiesisks raksturs, jo tas ir vērsts uz tiesību normu vienveidīgu piemērošanu un iztulkošanu visā valstī.⁸ Tādējādi izvirzot stingrākas prasības, lai persona ar pārstāvja starpniecību varētu uzsākt tiesvedību kasācijas instancē, likumdevējs ir uzsvēris ne tikai kasācijas instances īpašo nozīmi atsevišķa indivīda interešu aizsardzībā, bet gan tieši publiski tiesisko interešu aizsardzību.

Nepieciešamība nodrošināt profesionālu pārstāvību ir vērsta uz personas tiesību kvalitatīvāku aizsardzību, vienlaikus arī nodrošinot personai tiesības uz taisnīgu tiesu un tiesas pieejamību. Pašreizējais regulējums joprojām pieļauj visai plašas iespējas par pārstāvi civilprocesā pirmajā instancē un apelācijas instancē noligt jebkuru pilngadīgu un rīcībspējīgu personu. Profesionālās zināšanas jurisprudencē pārstāvim nav obligāta prasība. Tādējādi, izvēloties neprofesionālu procesuālo pārstāvību, persona var nodarīt kaitējumu ne tikai savām interesēm, bet arī nelietderīgi izmanto tiesas resursus.

Pārstāvība kā jēdziens saturiski tiek skaidrots visai plaši, nosakot, ka tās ir tiesiskās attiecības, un saskaņā ar tām viena persona (pārstāvis) viņai piešķirtā pilnvarojuma robežās uzstājas otras personas (pārstāvamā) vārdā, aizstāvot viņas tiesības un likumīgās intereses, kā arī veicot darbības, kas rada, groza vai izbeidz pārstāvamā tiesības un pienākumus ar citām, trešajām, personām, izņemot tās tiesības un pienākumus, kam ir personisks raksturs un ko nevar realizēt ar pārstāvības starpniecību.⁹ Tādējādi sekas, kuras nākas personai ciest nekvalitatīvas pārstāvības dēļ, sākotnēji pārsvarā ir saistītas ar papildu procesuālajām izmaksām, bet negatīva sprieduma rezultātā – arī ar negatīvām mantiskām vai nemantiskām sekām nākotnē.

Pārstāvības regulējums citu Eiropas valstu civilprocesos paredz noteiktus ierobežojumus realizēt pārstāvību jebkurai pilngadīgai un rīcībspējīgai personai. Kā biežākais piemērs tiek minēta Vācija, kura Civilprocesa likuma (ZPO) 78. § ir tieši norādījusi, ka otrajā instancē (*Landgericht*) (kas pie noteiktām prasībām (virs 5000 eiro) ir arī pirmā instance) un apelācijas instancē personu pārstāv advokāts. Savukārt Federālajā tiesā pārstāvību ir tiesīgs realizēt advokāts, kurš ir izpildījis īpašās kvalifikācijas prasības pārstāvībai Federālajā tiesā.¹⁰ Tādējādi jau likuma līmenī ir iestrādāts aprobežojums personām, kuras nav nokārtojušas noteiktas kvalifikācijas prasības, pārstāvēt citu personu intereses tiesā. Līdzīgs noteikums pastāv Francijā, kad augstākās tiesu instancēs advokāta pārstāvība ir obligāta, piemēram, *Tribunal de grande instance*.¹¹ Beļģijas Tiesu kodekss (*Gerechtelijk Wetboek*) otrās nodaļas 478. pantā nosaka obligātu advokāta pārstāvību kasācijas instancē.¹² Tajā pašā laikā daudzu citu valstu civilprocesos saglabājas iespēja izvēlēties kā pārstāvi tiesā gan advokātu, gan arī citu pārstāvi, uzsverot advokāta pārstāvību. Tā, piemēram, Igaunijas Civilprocesa likuma 218. pants paredz, ka par līgumisko pārstāvi

⁸ Bukovskis V. Civilprocesa mācības grāmata. Rīga: autora izdevums, 1933, 461.–464. lpp.

⁹ Juridisko terminu vārdnīca. Autoru kolektīvs. Rīga: Nordik, 1998, 195. lpp.

¹⁰ Zivilprozessordnung. Pieejams: <http://www.gesetze-im-internet.de> [aplūkots 2014. gada 7. jūlijā].

¹¹ Lietu iesniegšana tiesā Francijā. Pieejams: http://ec.europa.eu/civiljustice/case_to_court/case_to_court_fra_lv. [aplūkots 2014. gada 7. jūlijā].

¹² Gerechtelijk Wetboek. Pieejams: <http://www.ejustice.just.fgov.be> [aplūkots 2014. gada 7. jūlijā].

tiesā var būt gan advokāts, gan arī cita persona, kurai ir juridiskā izglītība.¹³ Čehijas Civilprocesa likuma 25. § noteikts, ka persona visos gadījumos var izvēlēties advokāta pārstāvību, taču 27. § nosaka, ka pusi var pārstāvēt arī fiziska persona kā pilnvarotais pārstāvis.¹⁴

Neņemot vērā dažādību pārstāvības jautājuma regulējumā, tomēr ir pamatoti secināms, ka advokāta pārstāvībai civillietās ir dota prioritāte. Ja valsts noteiktos apstākļos nodrošina personai iespēju izšķirt civiltiesisko strīdu tiesā, tad, sargājot personas intereses, valstij ir tiesības noteikt ierobežojumus pārstāvībai, nosakot, ka par pārstāvi var būt profesionāls jurists, kura kvalifikācija ir pārbaudīta. Turklāt vērtējams ir jautājums arī par pašas fiziskās personas kā civiltiesiskā strīda puses piedalīšanos tiesvedības procesā. Šajā gadījumā ir norādāms, ka tajās tiesu instancēs, kurās notiek lietas izskatīšana pēc būtības, fiziskas personas piedalīšanās savas lietas vešanā ir attaisnojama ar nepieciešamību sniegt informāciju tiesai par strīda apstākļiem, kuri pilnvarotajam pārstāvim var nebūt zināmi. Tomēr sacīkstes principa kvalitatīva realizēšana norāda uz nepieciešamību, arī skatot lietu pēc būtības, izmantot kvalificētu juridisko palīdzību civiltiesiskā strīda juridiskā sastāva pamatošanai. Persona, kurai nav pietiekamas pieredzes tiesvedības procesa realizēšanā, piemērojot un interpretējot procesuālās vai materiālās normas, var nonākt situācijā, ka prasījuma vai iebildumu pamatojuma trūkums noved pie negatīva sprieduma. Sarežģītās civiltiesiskās attiecības pieprasa profesionālu redzējumu un spēju juridiski korekti sasaistīt faktiskos civiltiesiskā strīda apstākļus ar doktrinālajām atziņām un judikatūru. Tādējādi pozitīvi ir vērtējama diskusija¹⁵ par nepieciešamību ieviest advokāta procesu ne tikai kasācijas instancē, bet arī apelācijas instancē.

Kā argumentu par labu tam, ka, pēc iespējas ātrāk ieviešot advokāta pārstāvības noteikumu civilprocesaajā tiesvedībā, tiek sasniegta pozitīvāka fiziskas personas interešu aizsardzība, var minēt Civilprocesa likuma 430. panta ceturtās daļas grozījumus, kas stājās spēkā 2013. gada 1. janvārī un kas nosaka: ja apelācijas instances tiesā lietas dalībnieks iesniedz vai lūdz pārbaudīt pierādījumus, kurus viņam bija iespējams pieteikt lietas izskatīšanā pirmās instances tiesā, un ja apelācijas instances tiesa nekonstatē attaisnojošus iemeslus, kāpēc pierādījumi netika iesniegti pirmās instances tiesā, apelācijas instances tiesa pierādījumus nepieņem.¹⁶ Tas norāda uz nepieciešamību jau pirmajā instancē civiltiesiskā strīda pusēm apzināt visus apstākļus, kuriem ir nozīme lietā, un pierādīt tos ar atbilstošiem pierādījumiem, kā arī sniegt nepieciešamo argumentāciju, jo apelācijas instancē jauni pierādījumi un ar tiem saistītie argumenti netiks pieņemti. Vairākos Augstākās tiesas spriedumos ir ietvertas atziņas par apelācijas sūdzībai izvirzāmajām prasībām, kas nosaka, ka apelācijas

¹³ Tsiviilkohtumenetluse seadustik. Stājies spēkā 01.01.2006., publicēts RT I 2005, 26, 197.

¹⁴ Občanský soudní řád. Spēkā no 01.04.1964. Pieejams: <http://zakony-online.cz/?s22&q22=all> [aplūkots 2014. gada 7. jūlijā].

¹⁵ Gobzems A. Advokāta process – par un pret. Jurista Vārds, 2013. 2. jūlijs, Nr. 26 (777). Pieejams: www.juristavards.lv [aplūkots 2014. gada 7. jūlijā]. Sk. arī: TM: Diskusijas par advokātu procesa ieviešanu kasācijas instancēs notiek vairāku gadu garumā. Diena, 2013. 2. marts. Pieejams: <http://www.diena.lv> [aplūkots 2014. gada 8. jūlijā].

¹⁶ Gozījumi Civilprocesa likumā: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2012. 14. decembris, Nr. 197 (4800). Pieejams: www.likumi.lv [aplūkots 2014. gada 7. jūlijā].

sūdzības saturs nevar aprobežoties tikai ar norādi uz to, ka apelācijas sūdzības iesniedzējs nepiekrīt pirmās instances tiesas spriedumam un uzskata to par nepareizu. Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2012. gada 28. decembra spriedumā lietā Nr. SKC-1594/2012 ir norādīts, ka apelācijas sūdzībā izvirzītie iebildumi sprieduma pamatojumam un norādījumi par procesuālo tiesību normu pārkāpumiem ir jāizvērtē apelācijas instances tiesā un argumentēti vai nu jāapstiprina, vai jānoraida tās spriedumā.¹⁷ Tātad ir nepieciešamas profesionālas zināšanas jurisprudencē, lai atbilstoši spētu vērtēt pirmās instances tiesas sprieduma motīvu daļā ietvertos secinājumus, norādot uz neatbilstošiem secinājumiem vai tiesību normu nepareizu interpretāciju.

Nosakot advokāta pārstāvību kasācijas instancē un ierosinot vērtēt nepieciešamību paplašināt advokāta pārstāvību arī apelācijas instancē, kā viens no tiesas pieejamības jautājumiem tiek minēts advokātu skaits un pietiekamība, ņemot vērā lielo civiltiesisko strīdu skaitu tiesās. Jāatzīst, ka šī problēma ir jāaplūko kompleksi ar tiesnešu skaitu Latvijā un tiesas noslogotību. Saskaņā ar 2014. gada 5. jūnijā pieņemto Saeimas lēmumu¹⁸ Latvijas Republikas rajonu (pilsētu) tiesās ir 404 tiesneši (tajā skaitā Administratīvajā rajona tiesā – 44 tiesneši), bet Latvijas Republikas apgabaltiesās ir 136 tiesneši (tajā skaitā Administratīvajā apgabaltiesā – 21 tiesnesis). Kā ir norādījusi Latvijas Zvērinātu advokātu padome,¹⁹ Latvijā darbojas 1253 zvērināti advokāti, 52 zvērinātu advokātu palīgi, 13 Eiropas Savienības zvērināti advokāti, kā arī viens ES advokāts, kura profesionālā kvalifikācija atzīta par atbilstošu pastāvīgai darbībai Latvijā. Tādējādi ir uzskatāmi redzams, ka advokātu skaits tiesas pieejamības un pārstāvības nodrošināšanai ir pietiekams visās tiesu instancēs.

Saglabājot fiziskas personas tiesības vest lietas rajona (pilsētu) tiesās pašām vai ar pilnvaroto pārstāvju starpniecību, likumdevējs pieļauj iespēju fiziskai personai izmantot advokāta pārstāvību jebkurā tiesvedības stadijā, tajā skaitā arī atsaucot pārstāvības pilnvarojumu, ja uzskata, ka pārstāvība tiek realizēta nepietiekamā profesionālā līmenī. Satversmes tiesa savās atziņās ir norādījusi, ka tiesības uz tiesas pieejamību nekādā gadījumā nenozīmē to, ka personai būtu jānodrošina sev nepieciešamā juridiskā palīdzība tieši ar viena konkrēta advokāta vai citas konkrētas personas starpniecību. Tiesas pieejamība būtībā tiek nodrošināta, ja personai ir pietiekami plašas iespējas izvēlēties juridiskās palīdzības sniedzēju no advokātu vidus.²⁰ Līdz ar to ir secināms, ka civiltiesiskā strīda pusei ir nodrošinātas visai plašas tiesības izvēlēties un mainīt savu pārstāvi tiesvedības gaitā un ka likumdevēja prasība, ka fiziskās personas lietas kasācijas instances tiesā ved pašas vai ar advokāta starpniecību, ir pamatota ar kvalificēta pārstāvja izvēli, kuram ir pietiekama apmēra zināšanas un pieredze

¹⁷ Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2012. gada 28. decembra spriedums lietā Nr. SKC-1594/2012. Pieejams: www.at.gov.lv [aplūkots 2014. gada 8. jūlijā].

¹⁸ Par tiesnešu skaita noteikšanu Latvijas Republikas rajonu (pilsētu) tiesās un apgabaltiesās. Saeimas paziņojums. Pieņemts 05.06.2014. Pieejams: www.likumi.lv [aplūkots 2014. gada 8. jūlijā].

¹⁹ Zvērināti advokāti kopsapulcē lems par jaunu ZAP vadību un godinās ilggadējos kolēģus. Latvijas Vēstnesis, 2014. 9. aprīlis. Pieejams: <http://www.lvportals.lv> [aplūkots 2014. gada 8. jūlijā].

²⁰ Satversmes tiesas 2014. gada 7. februāra spriedums lietā Nr. 2013-04-01. Pieejams: www.likumi.lv [aplūkots 2014. gada 5. jūlijā].

pamatot zemāko instanču tiesu spriedumu nepareizību, kā arī izvērtēt sprieduma pārsūdzības nepieciešamību kasācijas instancē.

Pēc 2014. gada 4. janvāra Civilprocesa grozījumu spēkā stāšanās tiesas pieejamības jautājumu tiesību speciālisti sāka apsvērt arī attiecībā uz juridiskām personām. Tika noteikts ierobežojums kasācijas instancē juridiskai personai nodrošināt pārstāvību ar to amatpersonu starpniecību, kas darbojas likumā, statūtos vai nolikumā piešķirto pilnvaru ietvaros vai arī kas juridisko personu lietas ved ar advokāta starpniecību. No pārstāvju loka tika izslēgti juridisko personu darbinieki, tajā skaitā juristi. Tomēr arī šajā gadījumā problēma ir tikai šķietama.

Lielākas neskaidrības praksē var radīt jēdziena "amatpersona" lietošana. Amatpersonas jēdziens normatīvajos aktos galvenokārt tiek lietots, lai apzīmētu personas, kas nodarbinātas valsts pārvaldes iestādēs un kas pilda valsts pārvaldes uzdevumus. Valsts pārvaldes iekārtas likumā²¹ jēdziens "amatpersona" tiek skaidrots kā fiziskā persona, kura vispārīgi vai konkrētā gadījumā ir pilnvarota pieņemt vai sagatavot pārvaldes lēmumu. Tātad uzsvars šajā jēdzienā ir liekams uz personai deleģēto pilnvaru apjomu, t. i., pārvaldes lēmuma pieņemšana vai sagatavošana. Tas nozīmē, ka juridiskas personas pārstāvību tiesā ir tiesīgs realizēt ne tikai valsts un pašvaldības iestādes vadītājs, bet arī viņa padotībā esošais darbinieks, kura amata pienākumos ietilpst pārvaldes lēmuma sagatavošana. Tātad tas var būt arī valsts un pašvaldības jurists. Šī secinājuma pareizība ir pamatojama arī ar jēdziena "amats" skaidrojumu, ar kuru tiek saprasti *valsts vai pašvaldības darbinieku pienākumi, kas saistīti ar viņu pildāmo darbu un pilnvarām. Šādus darbiniekus parasti sauc par amatpersonām.*²² Tādējādi valsts un pašvaldības iestāžu darbinieki ir uzskatāmi par amatpersonām uz likuma pamata, kuri ir tiesīgi realizēt pārstāvību tiesā, tajā skaitā arī kasācijas instancē.

Komerclikumā amatpersonas jēdziens tiek lietots tikai attiecībā uz Komercreģistra iestādes darbiniekiem, kuri izsniedz izziņas.²³ Tādējādi Civilprocesa likuma 82. pantā ietvertais amatpersonas jēdziens ir attiecināms uz komersanta pārvaldes institūciju locekļiem, tikai paplašināti interpretējot šo jēdzienu un sasaistot to ar lēmumu pieņemšanas tiesībām kā amata funkciju. Kā izņēmums ir norādāms prokūrists, kuram ar Komerclikuma 34. panta pirmo daļu ir piešķirtas tiesības realizēt komersanta pārstāvību tiesvedības procesā. Līdz ar to ir secināms, ka tajos gadījumos, kad ir nepieciešamība pārstāvēt juridisko personu kasācijas instancē, atbilstoši Komerclikuma 35. panta pirmajai daļai, kura nosaka, ka prokūru var izdot tikai komersants vai viņa likumiskais pārstāvis ar noteiktu gribas izteikumu, komercsabiedrības valdes locekļi ir tiesīgi izdot prokūru personai, kuru uzskata par pietiekami kompetentu komersanta pārstāvības realizēšanai visas tiesu instancēs.

Nobeigumā var secināt, ka fizisko un juridisko personu pārstāvības jautājuma regulējums Latvijas Civilprocesa likumā nav pretrunā tiesas pieejamības principam

²¹ Valsts pārvaldes iekārtas likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2002. 21. jūnijs, Nr. 94 (2669). Pieejams: www.likumi.lv [aplūkots 2014. gada 8. jūlijā].

²² Ekonomikas skaidrojošā vārdnīca. Rīga: Zinātne, 2000. Skaidrojums sniegts Akadēmiskajā terminu datubāzē *AkadTerm*. Pieejams: <http://termini.lza.lv> [aplūkots 2014. gada 9. jūlijā].

²³ Komerclikums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2000. 4. maijs, Nr. 158/160 (2069/2071). Pieejams: www.likumi.lv [aplūkots 2014. gada 9. jūlijā].

un nodrošina pietiekamā apmērā iespēju realizēt pārstāvību visās tiesu instancēs ar esošajiem resursiem. Advokāta kā pārstāvja piesaistīšana joprojām ir tikai viens no pārstāvju veidiem, kas neizslēdz iespēju fiziskām un juridiskām personām izmantot citus likumiskos un arī pilnvarotos pārstāvjus.

BIBLIOGRĀFIJA

Monogrāfijas

- Balodis K. Ievads civiltiesībās. Rīga: Zvaigzne ABC, 2007.
- Bukovskis V. Civilprocesa mācības grāmata. Rīga: autora izdevums, 1933.
- Gencs Z. Pastiprina advokāta lomu civilprocesā kasācijas instancē. Jurista Vārds, 2014. 9. janvāris. Pieejams: <http://www.juristavards.lv> [aplūkots 2014. gada 5. jūlijā].
- Gobzems A. Advokāta process – par un pret. Jurista Vārds, 2013. 2. jūlijs, Nr. 26 (777). Pieejams: www.juristavards.lv [aplūkots 2014. gada 7. jūlijā].
- Juridisko terminu vārdnīca. Autoru kolektīvs. Rīga: Nordik, 1998.
- Zvērināti advokāti kopsapulcē lems par jaunu ZAP vadību un godinās ilggadējos kolēģus. Latvijas Vēstnesis, 2014. 9. aprīlis. Pieejams: <http://www.lvportals.lv> [aplūkots 2014. gada 8. jūlijā].

Normatīvie akti

- Civilprocesa likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 1998. 3. novembris, Nr. 326/330 (1387/1391). Pieejams: www.likumi.lv [aplūkots 2014. gada 5. jūlijā].
- Komerclikums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2000. 4. maijs, Nr. 158/160 (2069/2071). Pieejams: www.likumi.lv [aplūkots 2014. gada 9. jūlijā].
- Valsts pārvaldes iekārtas likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2002. 21. jūnijs, Nr. 94 (2669). Pieejams: www.likumi.lv [aplūkots 2014. gada 8. jūlijā].
- Grozījumi Civilprocesa likumā: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2012. 14. decembris, Nr. 197 (4800). Pieejams: www.likumi.lv [aplūkots 2014. gada 7. jūlijā].
- Grozījumi Civilprocesa likumā: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2014. 3. janvāris, Nr. 2 (5061). Stājies spēkā 04.01.2014. Pieejams: www.likumi.lv [aplūkots 2014. gada 5. jūlijā].
- Par tiesnešu skaita noteikšanu Latvijas Republikas rajonu (pilsētu) tiesās un apgabaltiesās. Saeimas paziņojums. Pieņemts 05.06.2014. Pieejams: www.likumi.lv [aplūkots 2014. gada 8. jūlijā].
- Gerechtelijk Wetboek. Pieejams: <http://www.ejustice.just.fgov.be> [aplūkots 2014. gada 7. jūlijā].
- Tsiviilkohtumenetluse seadustik. Stājies spēkā 01.01.2006. Publicēts RT I 2005, 26, 197.
- Zivilprozessordnung. Pieejams: <http://www.gesetze-im-internet.de> [aplūkots 2014. gada 7. jūlijā].

Juridiskās prakses materiāli

- Satversmes tiesas 2003. gada 27. jūnija spriedums lietā Nr. 2003-04-01. Pieejams: www.likumi.lv [aplūkots 2014. gada 5. jūlijā].
- Satversmes tiesas 2012. gada 20. aprīļa spriedums lietā Nr. 2011-16-01. Pieejams: www.likumi.lv [aplūkots 2014. gada 5. jūlijā].

Satversmes tiesas 2014. gada 7. februāra spriedums lietā Nr. 2013-04-01. Pieejams: www.likumi.lv [aplūkots 2014. gada 5. jūlijā].

Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2012. gada 28. decembra spriedums lietā Nr. SKC-1594/2012. Pieejams: www.at.gov.lv [aplūkots 2014. gada 8. jūlijā].

Administratīvā rajona tiesas 2013. gada 29. janvāra spriedums lietā Nr. A420406311. Pieejams: www.tiesas.lv [aplūkots 2014. gada 8. jūlijā].

Interneta resursi

Lietu iesniegšana tiesā Francijā. Pieejams: http://ec.europa.eu/civiljustice/case_to_court/case_to_court_fra_lv. [aplūkots 2014. gada 7. jūlijā].

TM: Diskusijas par advokātu procesa ieviešanu kasācijas instancēs notiek vairāku gadu garumā. Diena, 2013. 2. marts. Pieejams: <http://www.diena.lv> [aplūkots 2014. gada 8. jūlijā].

Martins Osis, *Mg. iur.*

University of Latvia, Latvia, PhD student / Latvijas Universitāte, Latvija, doktorants

TIESVEDĪBAS KULTŪRA LATVIJAS CIVILPROCESĀ

CULTURE OF JUDICIAL PROCEEDINGS IN LATVIA'S CIVIL PROCEDURE

Summary

The person's right to a fair trial in reasonable time in Latvian civil litigation at times faces the litigants' deliberate will to delay proceedings. This article is devoted to the culture of civil litigation in Latvia, parties' obligations to act in good faith and to the possible solutions of making parties more disciplined to improve the culture pertaining to the Latvian civil procedure.

Keywords: civil procedure, culture of litigation, dispositive principle, participants' good faith in exercising their rights and perform their duties, to discipline participants.

Atslēgvārdi: civilprocess, tiesvedības kultūra, dispozitivitātes princips, godprātīga procesuālo tiesību izlietošana un pienākumu izpilde, civillietas dalībnieku disciplinēšana.

Ievads

Latvijas civilajā tiesvedībā nākas saskarties ar gadījumiem, kad civillietas dalībnieki apzināti cenšas novilcināt civillietas izskatīšanu, kā arī veic citas darbības, kas apgrūtina citu tiesību subjektu tiesību uz taisnīgu tiesu īstenošanu un tiesas darbu. Minētais iezīmē arī Latvijas civilās tiesvedības kultūras līmeņa aprises. Šis raksts ir veltīts tiesvedības kultūras izpratnes, tās līmeni ietekmējošo faktoru analīzei, civilprocesa subjektu procesuālo tiesību un pienākumu apjoma un tā izlietošanai noteikto prasību izvērtējumam, kā arī iespējamo regulējuma izmaiņu analīzei. Pētījuma apjoma dēļ ieskicēti tikai daži aspekti, kas attiecas uz civillietas dalībnieku disciplinēšanu. Darbā izmantotas analītiskā, vēsturiskā metode un citas zinātniski pētnieciskās metodes.

Tiesvedības kultūras vispārīgs raksturojums Latvijās civilprocesā

Kultūra (lat. val. *cultura* – ‘apstrādāšana, kopšana’) ir cilvēka darbības rezultātā sasniegtais, lai izkoptu un izteiktu sevi kādos objektīvos veidojumos.¹ Kultūras jēdziens attiecas uz visām cilvēka dzīves jomām – arī uz Latvijas civilo tiesvedību.

---

¹ Latviešu konversācijas vārdnīca. 10. sēj. Rīga: A. Gulbja apgādībā, 1933–1934, 18857.–18860. sleja.

Prof. V. Sinaiskis reiz ir teicis: *Bez tiesībām nav kultūras. Bez kultūras nav īstas dzīves.*² Tam jāpiekrist, bet jānorāda, ka arī kultūrai (tās līmenim) ir liela ietekme uz tiesībām un to aizsardzību. Civilprocess ir ne tikai dinamiska parādība,³ bet arī īpašs un formalizēts saskarsmes veids. Saskarsme notiek, piemēram, pildot civilprocesuālos pienākumus vai izlietojot civilprocesuālās tiesības. Civilās tiesvedības kultūras izpratne ir cieši saistīta ar 1) civilprocesa subjektu tiesību un pienākumu apjomu; 2) veidu, kādā tiesības izlietojamas un pienākumi pildāmi. Minēto apliecina tas, ka visai bieži tiesību subjekti: 1) apzinās, ka pret tiem vērstās prasības ir pamatotas, bet vēlas novilcināt negatīvo seku iestāšanos;⁴ 2) apzināti iesniedz prasības pieteikumus (lūdzot, piem., piemērot prasības nodrošinājuma līdzekļus), kas nav pamatoti.⁵ Uz procesuālo tiesību izlietošanas saikni ar tiesību kultūru ir norādījis arī asoc. prof. J. Neimanis, kurš vērsis uzmanību uz to, ka tiesu nolēmumu pārsūdzība ir uzskatāma par tiesību kultūras sastāvdaļu.⁶ Minētais ir pamats Latvijas civilās tiesvedības kultūras izpratnes analīzei kontekstā ar civilprocesuālo regulējumu.

Civilprocesa likuma⁷ (turpmāk – CPL) 74. panta sestā daļa paredz, ka civillietas dalībniekiem savi pienākumi jāpilda un tiesības jāizmanto godprātīgi. Šī norma prasa ne tikai pušu godprātīgu uzvedību,⁸ bet tā ir attiecināma arī uz citiem civillietas dalībniekiem. Civillietas dalībnieku disciplinēšanai paredzētā noteikuma neievērošana nav saistīta ar likumdevēja noteiktām nelabvēlīgām sekām. Salīdzinājumam Civillikuma (turpmāk – CL) 1. pantā ir ietverts labas ticības princips, kura novietojums likumā norāda uz likumdevēja vēlmi uzsvērt tā ievērošanas nepieciešamību un nozīmi civiltiesiskajā apgrozībā.⁹ Šis princips balstās uz atziņu, ka tiesību subjektam tiesību izlietošanā un pienākumu izpildē ir jāievēro zināmas ētiskas robežas, kuru neievērošanas gadījumā viņš nebauda tiesisku aizsardzību.¹⁰ Labas ticības princips ir nostiprināts arī citviet (sk., piem., Komerclikuma¹¹ 162., 169. pantu, Patērētāju tiesību aizsardzības likuma¹² 5. panta 2. daļas 5. punktu).

² Sinaiskis V. Latvijas civiltiesību apskats. Lietu tiesības. Saistību tiesības. Rīga: Latvijas Juristu biedrība, 1996, 10. lpp.

³ Bukovskis V. Civilprocesa mācības grāmata. Rīga: autora izdevums, 1933, 278. lpp.

⁴ Torgāns K. Lai civilprocess kļūtu efektīvāks, tas ir jāpilnveido. No: Kalvis Torgāns. Civiltiesību, komerc-tiesību un civilprocesa aktualitātes. Raksti. 1999–2008. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2009, 510. lpp.

⁵ Zālite M. Jāveido komercietas godīgas komercprakses un ekonomikas attīstībai. Jurista Vārds, 2010. 13. aprīlis, Nr. 15 (610), 13.–15. lpp.; Rudāns S. Valdes locekļu atbildība par sabiedrībai nodarītajiem zaudējumiem. Jurista Vārds, 2013. 15. janvāris, Nr. 2. Pieejams: <http://www.juristavards.lv/doc/254024-valdes-locekla-atbildiba-par-sabiedrībai-nodarītajiem-zaudejumiem/> [aplūkots 2014. gada 19. septembrī].

⁶ Pārmaiņas tiesu varā ir vajadzīgas, bet tās nenāks viegli. Jurista Vārds, 2010. 9. marts, Nr. 10 (605). Pieejams: <http://www.juristavards.lv> [aplūkots 2014. gada 29. jūlijā].

⁷ Civilprocesa likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 1998. 3. novembris, Nr. 326/330.

⁸ Civilprocesa likuma komentāri. I daļa (1.–28. nodaļa). Sagatavojis autoru kolektīvs prof. K. Torgāna zinātniskajā redakcijā. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2011, 212. lpp.

⁹ Balodis K. Ievads civiltiesībās. Rīga: Zvaigzne ABC, 2007, 140. lpp.

¹⁰ Turpat, 141. lpp.

¹¹ Komerclikums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2000. 4. maijs, Nr. 158/160.

¹² Patērētāju tiesību aizsardzības likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 1999. 1. aprīlis, Nr. 104/105.

Tas plaši analizēts arī tiesību zinātnē.¹³ Zvērināts advokāts M. Krons savulaik ir norādījis, ka procesa vilcināšana ir uzskatāma par labas ticības principam pretēju rīcību.¹⁴ Labas ticības princips ir iekļauts arī citu valstu civilprocesuālajā regulējumā (piem., Igaunijas Civilprocesa likuma 200. panta 1. daļā,¹⁵ Amerikas Savienoto Valstu Federālā civilprocesa kodeksa 17. pantā¹⁶). CPL ir ietvertas arī citas normas, kuras tieši attiecas uz procesa subjektu uzvedības kultūru, cieņu pret tiesu un tiesvedību kopumā (piem., 153. pants nosaka kārtību tiesas sēžu zālē). Par pašsaprotamu būtu atzīstama ikvienas personas pieklājīga un cieņpilna attieksme kā pret tiesu, tā citiem civillietas dalībniekiem vai personām tiesas sēžu zālē un ārpus tās. Tas secināms no sabiedrībā vispārpieņemtajiem uzvedības pamatnoteikumiem. Šī tiesvedības kultūras šķautne plašāk nebūtu jāapskata.

Tātad civilās tiesvedības kultūras jēdzienu veido: 1) normatīvajā regulējumā noteiktie uzvedības priekšraksti (godprātīga rīcība un uzvedība tiesas sēžu zālē); 2) sabiedrībā vispārpieņemtās uzvedības un pieklājības normas.

Priekšnoteikumi un ierobežojumi civillietas dalībnieku disciplinēšanai

Tiesvedības kultūras limenis ir cieši saistīts ar civillietas dalībnieku disciplinētības pakāpi, kuras paaugstināšanai nepieciešams ņemt vērā noteiktus faktorus, no kuriem tikai daži tiek aplūkoti šajā pētījumā. Disciplinētības pakāpe aplūkojama civillietas dalībnieku procesuālo tiesību izlietošanas un pienākumu izpildes gaismā, kā arī jāņem vērā 1) civillietas dalībnieku procesuālā statusa juridiskā daba; 2) civilprocesa principi un būtība. Civilprocesi raksturo lietas dalībnieku autonomija un iniciatīva, ko nosaka dispozitivitātes princips.¹⁷ Ikvienam tiesību subjektam ir tiesības brīvi izvēlēties veidu un apmēru, kādā tas īsteno savas prasības tiesības.¹⁸ Minētais atbilst CPL 74. pantā noteiktajām prasītāja un atbildētāja speciālajām civilprocesuālajām tiesībām,¹⁹ kā arī CPL 136. pantā noteiktajam pretprasības institūtam. Civillietas ierosināšana (CPL 131. pants) un turpmākā virzība ir atkarīga tikai no lietas dalībnieku iniciatīvas, kas izpaužas civilprocesuālo tiesību realizācijas un pienākumu izpildes

¹³ Sk.: Āls T. Laba ticība – civiltiesiskās dzīves pamats. Mūsu Īpašums, 1940. 30. maijs, Nr. 15 (587), 249.–251. lpp.; Balodis K. Labas ticības principa loma mūsdienu Latvijas civiltiesībās. Likums un Tiesības, 2002. Nr. 9, 279.–286. lpp.

¹⁴ Krons M. Civillikuma pirmais pants (Laba ticība kā tiesiskās rīcības kritērijs). Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1937. Nr. 2, 279. lpp.

¹⁵ Igaunijas Republikas Civilprocesa likums. Pieejams: <http://www.legaltext.ee/text/en/x90041.htm> [aplūkots 2014. gada 30. jūlijā].

¹⁶ Amerikas Savienoto Valstu Federālais civilprocesa kodekss. Pieejams: <http://www.uscourts.gov/uscourts/rulesandpolicies/rules/2010%20rules/civil%20procedure.pdf> [aplūkots 2014. gada 30. jūlijā].

¹⁷ Bukovskis V. Civilprocesa mācības grāmata. Rīga: autora izdevums, 1933, 233. lpp.

¹⁸ Civilprocesa likuma komentāri. I daļa (1.–28. nodaļa). Sagatavojis autoru kolektīvs prof. K. Torgāna zinātniskajā redakcijā. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2011, 318. lpp.

¹⁹ Turpat, 213.–214. lpp.

ceļā. Prasītājs ir tiesīgs jebkurā laikā atteikties no prasības, atbildētājs to var jebkurā laikā atzīt. Atbildētājam ir tiesības būt nekoncekventam savu procesuālo aizsardzības līdzekļu izvēlē.²⁰ Secināms, ka *civillietas dalībnieku plašā autonomija*, kas raksturo civilprocesu, būtiski ietekmē iespēju celt disciplinētības pakāpi un tiesvedības kultūras līmeni. Tas ir jāņem vērā, izvēloties piemērotākos līdzekļus, lai mazinātu iespēju ļaunprātīgi izlietot savas procesuālās tiesības, bet vienlaikus nodrošinot efektīvu tiesas aizsardzību.

Civillietas dalībnieku disciplinētības pakāpi ietekmē CPL noteiktā *procesuālo tiesību izlietošanas secība*, kurā var saskatīt zināmas nepilnības. Piemēram, CPL noteikts, ka atbildētājs ir tiesīgs līdz brīdim, kad lietas izskatīšana pēc būtības pabeigta, pirmās instances tiesā celt pret prasītāju pretprasību (136. panta 1. daļa), kas ir: 1) aizstāvēšanās līdzeklis pret sākotnējo prasību; 2) patstāvīga prasība, ko atbildētājs ceļ pret prasītāju tai pašā lietā, kurā celta sākotnējā prasība (pirmprasība);²¹ 3) vērsta arī uz tajā ietvertā atsevišķā prasījuma apmierināšanu, ko nenodrošina neviens cits atbildētāja procesuālās aizsardzības līdzeklis.²² Juridiskajā literatūrā pretprasības institūts atzīts gan par lietderīgu no procesuālo un materiālo tiesību viedokļa,²³ gan arī par efektīvu negodprātīga atbildētāja ieroci tiesu procesu novilcināšanai.²⁴ Tiesības iesniegt pretprasību līdz brīdim, kad tiesa ir pasludinājusi par pabeigtu lietas izskatīšanu pēc būtības un pārgājusi pie tiesu debatēm (CPL 183. pants²⁵), disonē ar izsmelošo CPL 23. nodaļā ietvertu lietas izskatīšanas atlikšanas regulējumu.²⁶

No pušu procesuālā līdztiesības principa (CPL 9. pants) un pretprasības (kā pretēji vērstas patstāvīgas prasības) būtības var secināt, ka atbildētājam ir tiesības grozīt pretprasības priekšmetu un pamatu. Tas nozīmē, ka tiesai var nākties vērtēt lietas izskatīšanas atlikšanas nepieciešamību atsevišķi: 1) prasības grozīšanas gadījumā; 2) pretprasības iesniegšanas gadījumā; 2) pretprasības grozīšanas gadījumā. Secināms, ka CPL nav noteikta monolīta atsevišķu procesuālo tiesību izlietošanas secība. Būtiski ir vērst uzmanību uz to, ka CPL *nav paredzētas negatīvas sekas par negodprātīgu procesuālo tiesību izlietošanu vai pienākumu (ne)izpildi*. Piemēram, kāda no pusēm lūdz atlikt lietas izskatīšanu, lai iesniegtu papildu pierādījumus (CPL 210. panta 1. daļas 4. punkts), tiesa lietas izskatīšanu atliek, bet puse pierādījumus neiesniedz. Atsevišķi piemēri liecina par to, ka CPL *nav ietverts piemērots regulējums, kas ierobežotu civillietas dalībnieku ļaunprātību vai*

²⁰ Senāta Civilās kasācijas departamenta 1930. gada spriedumi. Valdības Vēstnesis, 1936. 13. novembris, Nr. 259, 33. lpp.

²¹ Latviešu konversācijas vārdnīca. 17. sēj. Rīga: A. Gulbja apgādībā, 1938, 33893.–33894. sleja.

²² Jansons A. Ieruna un pretprasība civiltiesā. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1939. Septembris, Nr. 5, 1192.–1206. lpp.

²³ Civilprocesa likuma komentāri. I daļa (1.–28. nodaļa). Sagatavojis autoru kolektīvs prof. K. Torgāna zinātniskajā redakcijā. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2011, 334. lpp.

²⁴ Sinpe A., Šlitke N. Neistie likuma robi un tiesu snauda. Pieejams: <http://www.juristavards.lv/doc/259665-neistie-likuma-robi-un-tiesu-snauda/> [aplūkots 2014. gada 25. martā].

²⁵ Civilprocesa likuma komentāri. I daļa (1.–28. nodaļa). Sagatavojis autoru kolektīvs prof. K. Torgāna zinātniskajā redakcijā. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2011, 334. lpp.

²⁶ Osis M. Lietas izskatīšanas atlikšana civilprocesā. Jurista Vārds, 2010. 17. augusts, Nr. 33, 12.–15. lpp.

mazinātu neuzmanības radīto nelabvēlīgo ietekmi. Piemēram, nav radīts mehānisms, kas paredzētu piemērotu risinājumu tiem gadījumiem, kad apzināti vai neapzināti civillietas dalībnieki iesnieguši “neparakstītus dokumentus”.²⁷ Arī *konsekventa esošā regulējuma piemērošana* var sekmēt civillietas dalībnieku disciplinētības līmeņa celšanos. Piemēram, civillietas dalībniekiem ir jāievēro CPL 453., 418., 426. panta saturā noteiktās kasācijas sūdzības argumentācijas robežas, no kurām secināms, ka kasācijas instances tiesa var nevērtēt civillietas dalībnieku apsvērumus un juridiskos argumentus, kas pirmo reizi izteikti tikai šajā instancē.²⁸ Protams, pastāv arī citi nozīmīgi un komplicēti jautājumi, kuru analīze šajā pētījumā nav iespējama (piem., acīmredzami nepamatotu prasības pieteikumu nepieņemšana²⁹). Secināms, ka civillietas dalībnieku disciplinētības pakāpi un tās paaugstināšanu ietekmē vairāki savstarpēji saistīti faktori.

Iespējamie risinājumi civillietas dalībnieku disciplinēšanai un tiesvedības kultūras līmeņa celšanai

CPL būtu nosakāma atbildība par apzināti negodprātīgu civilprocesuālo tiesību izlietošanu vai pienākumu (*ne*)izpildi (74. panta 6. daļa), lai mazinātu civillietas dalībnieku apzinātu vēlmi rīkoties negodprātīgi vai kavēt tiesvedības virzību. Atbildības noteikšanā ir jāņem vērā virkne nosacījumu. Pirmkārt, iespējamā atbildība par apzināti negodprātīgu rīcību jāparedz kā procesuālā sankcija, lai tas būtu piemērots risinājums leģitīmā mērķa sasniegšanai ar piespiedu raksturu. Otrkārt, jāizvēlas piemērots procesuālās sankcijas veids un apmērs, lai tas būtu iespējami efektīvs līdzeklis. Tas ir būtiski gadījumos, kad, piemēram, prasības summa ir ievērojama, jo risks, ka tiks piemērota procesuālā sankcija nelielas soda naudas veidā, var arī neatturēt lietas dalībniekus no apzināti negodprātīgas rīcības. Piemērota sankcijas apmēra noteikšana (piem., naudas sodam) lielā mērā ir tiesībpolitisks jautājums, un tā izvērstā analīze šai pētījumā nav iespējama. Domājams, ka mantiski novērtējamās prasībās, lai procesuālā sankcija (piem., naudas sods) būtu efektīvs līdzeklis, būtu jāizvērtē tās iespējamā piesaiste prasības summai (piem., procentuālā izteiksmē). Procesuālo sankciju noteikšana vai palielināšana var tikt uzskatīta par zināmu tendenci Eiropā

²⁷ Gobzems A. Īsa pamācība, kā likumīgi novilcināt lietu tiesā. Pieejams: <http://www.kasjauns.lv/lv/zinas/110981/aldis-gobzems-isa-pamaciba-ka-novilcinat-civilprocesu-likumiga-veida> [aplūkots 2014. gada 29. jūlijā].

²⁸ Senāta Civilās kasācijas departamenta 1924. gada 27. februāra spriedums Vadima Galkina lūguma lietā par aizgādību promesošo Tatjanas un Ludmilas Bratovčinskij mantai. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1928. 1. decembris, Nr. 12, 15.–18. lpp.; Senāta Civilās kasācijas departamenta 1924. gada 30. aprīļa lēmums Pētera Maizīta mantošanas lietā. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1928. 1. decembris, Nr. 12, 81.–85. lpp.; Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 1999. gada 3. marta spriedums lietā Nr. SKC-132. No: Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta spriedumi un lēmumi 1999. Rīga: Latvijas Tiesnešu mācību centrs, 2000, 219.–222. lpp.

²⁹ Briede J. Tiesības uz taisnīgu tiesu administratīvā strīda gadījumā un nepamatotie pieteikumi: problēmas un risinājumi. LU Raksti. 740. sēj. Juridiskā zinātne. Rīga: Latvijas Universitāte, 2008, 125.–134. lpp.

(sk., piem., Itālijas pieredzi,³⁰ Francijas Civilprocesa kodeksa 32.¹ pantu,³¹ Spānijas Civilprocesa kodeksa 247. pantu³²), un tā var tikt apspriesta arī Latvijas regulējuma kontekstā.

Likumdevējam būtu jāizvērtē iespēja *pārskatīt CPL noteikto kārtību atsevišķu procesuālo tiesību izlietošanai*. Vēsturiski Latvijā ir bijis noteikts, ka pretprasība ir ceļama ne vēlāk kā pēc rakstveida paskaidrojumu iesniegšanai paredzētā laika, bet, ja šāds termiņš nav noteikts, tad pirmajā tiesas sēdē³³ (sk. Civilprocesa nolikuma 445. pantu,³⁴ Civilprocesa likuma 445. pantu,³⁵ kā arī 447. pantu par lietas izskatīšanas atlikšanu). Tātad šo tiesību izlietošanas secība radīja mazāku ietekmi uz procesa ātrumu. Ārvalstīs, piemēram, Horvātijas Civilprocesa likuma 189. pantā³⁶ un Vācijas Civilprocesa likuma 256. panta otrajā daļā,³⁷ noteikta CPL līdzīga kārtība, bet Spānijas Karalistes Civilprocesa likums (405.–407. pants) paredz to, ka atbildētājs savus iebildumus pret prasību ir tiesīgs sniegt vai arī ir tiesīgs celt pretprasību līdz sagatavošanas sēdei (*preliminary hearing before the trial*).³⁸ Arī Francijas Republikas Civilprocesa likumā pretprasības celšanas kārtība ir noteikta tāda pati kā atbildētāja paskaidrojumu sniegšanai noteiktā procesuālā kārtība (sk. 68. pantu).³⁹ Prof. K. Torgāns pamatoti norādījis, ka civillietas sagatavošanas stadija netiek pienācīgi novērtēta un netiek izmantotas tās sniegtās priekšrocības.⁴⁰ Domājams, ka sagatavošanas sēde

³⁰ Silvestri E. The Never-Ending Reforms of Italian Civil Justice. Pieejams: http://www.academia.edu/799604/The_Never-Ending_Reforms_of_Italian_Civil_Justice# [aplūkots 2014. gada 2. aprīlī]; Lupoi M. A. Recent developments in Italian Civil Procedure Law. *Civil Procedure Review*, v3, n. 1:25–51, janv.–apr., 2012. Pieejams: <http://www.civilprocedurereview.com/> [aplūkots 2014. gada 2. aprīlī]; Picardi N., Santagada F. Recent Reforms in Italian Civil Procedure: the process and the ADRs. *Civil Procedure Review*, v2, n. 3:3–16, sept.–dec., 2011. Pieejams: <http://www.civilprocedurereview.com/> [aplūkots 2014. gada 2. aprīlī].

³¹ Francijas Civilprocesa likums. Pieejams: <http://www.legifrance.gouv.fr/Traductions/en-English/Legifrance-translations> [aplūkots 2014. gada 2. aprīlī].

³² Spānijas Karalistes Civilprocesa likums. Pieejams: <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-2000-323&lang=en> [aplūkots 2014. gada 2. aprīlī].

³³ Latviešu konversācijas vārdnīca. 17. sēj. Rīga: A. Gulbja apgādībā, 1938, 33893.–33894. sleja; Osis M. Lietas izskatīšanas atlikšana civilprocesā. *Jurista Vārds*, 2010. 17. augusts, Nr. 33, 15. lpp.

³⁴ Civilprocesa nolikums. Saeimas Kodifikācijas nodaļas 1932. gada izdevums.

³⁵ Konradi F., Zvejnieks T. Civilprocesa likums (1938. g. izd., 1939. g. iespaid.) ar paskaidrojumiem – izvilkumiem no Latvijas Senāta un Tiesu palātas spriedumiem un no attiecīgās zinātniskās literatūras, kā arī dažiem aizrādījumiem uz likumdošanas motīviem. Rīga: Valsts tipogrāfijas izdevums, 1939, 144. lpp.

³⁶ Horvātijas Republikas Civilprocesa likums. Pieejams: http://www.vsrh.hr/CustomPages/Static/HRV/Files/Legislation__Civil-Procedure-Act.pdf [aplūkots 2014. gada 26. martā].

³⁷ Vācijas Federatīvās Republikas Civilprocesa likums. Pieejams: http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_zpo/englisch_zpo.html#p0908 [aplūkots 2014. gada 26. martā].

³⁸ Spānijas Karalistes Civilprocesa likums. Pieejams: <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-2000-323&lang=en> [aplūkots 2014. gada 26. martā].

³⁹ Francijas Republikas Civilprocesa likums. Pieejams: <http://www.legifrance.gouv.fr/Traductions/en-English/Legifrance-translations> [aplūkots 2014. gada 26. martā].

⁴⁰ Torgāns K. Lai civilprocess kļūtu efektīvāks, tas ir jāpilnveido. No: Torgāns K. Civiltiesību, komercietiesību un civilprocesa aktualitātes. Raksti. 1999–2008. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2009, 511.–516. lpp.

būtu nosakāma kā obligāts civillietas sagatavošanas iztiesāšanai elements, kā arī jānosaka no esošā CPL regulējuma atšķirīga kārtība prasības pamata un priekšmeta grozīšanai,⁴¹ kā arī pretprasības celšanai un grozīšanai. Autora ieskatā, būtu izdarāmi vairāki grozījumi CPL.⁴² Protams, būtu apskatāmi arī citi iespējamie risinājumi, taču tas nav izdarāms šajā pētījumā.

Kopsavilkums

1. Latvijas civilās tiesvedības kultūras līmeni un tiesību uz taisnīgu tiesu īstenošanu saprātīgā termiņā ietekmē civillietas dalībnieku disciplinētības līmenis, kas aplūkojams ciešā saiknē ar vairākiem faktoriem (dispozitivitātes principu, likumā noteikto procesuālo tiesību izlietošanas secību, atbildību par negodprātīgu rīcību u. c.).
2. Latvijas civilās tiesvedības kultūras līmeņa celšanai un civillietas dalībnieku disciplinētības pakāpes paaugstināšanai būtu:
  - 1) jānosaka secīga atsevišķu civilprocesuālo tiesību īstenošanas un pienākumu izpildes kārtība, kurā nebūtu pretrunu (piem., saskaņojot prasības grozīšanas, pretprasības celšanas un tās grozīšanas civilprocesuālo regulējumu – CPL grozot 74., 136., 149. panta noteikumus);
  - 2) jānosaka atbildība par negodprātīgu civilprocesuālo tiesību īstenošanu (piem., ja lūgts atlikt lietas izskatīšanu, lai iesniegtu papildu pierādījumus, bet tie netiek iesniegti CPL 210. panta 1. daļas 4. punkta izpratnē);
  - 3) konsekventi jāpiemēro civilprocesuālās normas, kurās likumdevējs ir ietvēris nosacījumus, lai disciplinētu civillietas dalībniekus (piem., CPL 453., 418., 426. panta saturā noteiktās kasācijas sūdzības argumentācijas robežas).

⁴¹ Osis M. Quality of the Civil Procedure Law and Legislator's Work. The Quality of Legal Acts and Its Importance in Contemporary Legal Space. International Scientific Conference, 4–5 October, 2012. Rīga: University of Latvia Press, 2012, 607. p.

⁴² CPL 74. panta trešās daļas trešais punkts būtu izsakāms šādā redakcijā: 3) *rakstveidā grozīt prasības pamatu vai priekšmetu vai palielināt prasījumu apmēru šā likuma 149. panta kārtībā.* CPL 136. panta pirmā daļa izsakāma šādā redakcijā: (1) *Atbildētājs ir tiesīgs pirmās instances tiesā celt pret prasītāju pretprasību šā likuma 149. panta kārtībā.* CPL 149. panta trešā daļa papildināma ar septīto un astoto punktu šādā redakcijā: 7) *prasības pamata vai priekšmeta grozīšanu vai prasījuma apmēra palielināšanu;* 8) *pretprasības celšanu vai tās priekšmeta vai pamata grozīšanu vai prasījuma apmēra palielināšanu.* CPL 149. panta ceturrtā daļa papildināma ar jaunu pēdējo teikumu šādā redakcijā: *Prasības pamata vai priekšmeta grozīšanu vai prasījuma apmēra palielināšanu, kā arī pretprasības celšana vai tās pamata vai priekšmeta grozīšanu vai prasījuma apmēra palielināšanu lietas dalībniekiem ir tiesības izdarīt tiesneša noteiktajā termiņā.* CPL 149. panta sestā daļa izsakāma šādā redakcijā: (6) *Šajā pantā norādīto darbību veikšanai tiesnesis nosaka sagatavošanas sēdi, uz kuru aicina puses un trešās personas.*

BIBLIOGRĀFIJA**Literatūra**

- Āls T. Laba ticība – civiltiesiskās dzīves pamats. Mūsu Īpašums, 1940. 30. maijs, Nr. 15 (587).
- Balodis K. Ievads civiltiesībās. Rīga: Zvaigzne ABC, 2007.
- Balodis K. Labas ticības principa loma mūsdienu Latvijas civiltiesībās. Likums un Tiesības, 2002. Nr. 9, 279.–286. lpp.
- Briede J. Tiesības uz taisnīgu tiesu administratīvā strīda gadījumā un nepamatotie pieteikumi: problēmas un risinājumi. LU Raksti. 740. sēj. Juridiskā zinātne. Rīga: Latvijas Universitāte, 2008, 125.–134. lpp.
- Bukovskis V. Civilprocesa mācības grāmata. Rīga: autora izdevums, 1933.
- Civilprocesa likuma komentāri. I daļa (1.–28. nodaļa). Sagatavojis autoru kolektīvs prof. K. Torgāna zinātniskajā redakcijā. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2011.
- Civilprocesa likuma komentāri. II daļa (29.–60.¹ nodaļa). Sagatavojis autoru kolektīvs prof. K. Torgāna zinātniskajā redakcijā. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2012.
- Gobzems A. Īsa pamācība, kā likumīgi novilcināt lietu tiesā. Pieejams: <http://www.kasjauns.lv/lv/zinas/110981/aldis-gobzems-isa-pamaciba-ka-novilcinat-civilprocesu-likumiga-veida>
- Jansons A. Ieruna un pretpasība civiltiesā. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1939. Septembris, Nr. 5, 1192.–1206. lpp.
- Konradi F., Zvejnieks T. Civilprocesa likums (1938. g. izd., 1939. g. iespied.) ar paskaidrojumiem – izvilcumiem no Latvijas Senata un Tiesu palatas spriedumiem un no attiecīgās zinātniskās literatūras, kā arī dažiem aizrādījumiem uz likumdošanas motīviem. Rīga: Valsts tipogrāfijas izdevums, 1939, 144. lpp.
- Krons M. Civillikuma pirmais pants (Laba ticība kā tiesiskās rīcības kritērijs). Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1937, Nr. 2.
- Latviešu konversācijas vārdnīca. 10. sēj. Rīga: A. Gulbja apgādībā, 1933–1934, 18857.–18860. sleja.
- Latviešu konversācijas vārdnīca. 17. sēj. Rīga: A. Gulbja apgādībā, 1938, 33893.–33894. sleja.
- Lupoi M. A. Recent developments in italian Civil Procedure Law. Civil Procedure Review, 2012. Vol. 3, No. 1: 25–51, Jan.–Apr. Pieejams: <http://www.civilprocedurereview.com/>
- Osīs M. Lietas izskatīšanas atlikšana civilprocesā. Jurista Vārds, 2010. 17. augusts, Nr. 33, 12.–15. lpp.
- Osīs M. Quality of the Civil Procedure Law and Legislator's Work. The Quality of Legal Acts and its Importance in Contemporary Legal Space. International Scientific Conference, 4–5 October, 2012. Rīga: University of Latvia Press, 2012, 607. p.
- Picardi N., Santagada F. Recent Reforms in italian Civil Procedure: the process and the ADRs. Civil Procedure Review, 2011. Vol. 2, No. 3: 3–16, Sept.–Dec. Pieejams: <http://www.civilprocedurereview.com/>
- Rudāns S. Valdes locekļu atbildība par sabiedrībai nodarītajiem zaudējumiem. Jurista Vārds, 2013. 15. janvāris, Nr. 2. Pieejams: <http://www.juristavards.lv/doc/254024-valdes-locekla-atbildiba-par-sabiedrībai-nodarītajiem-zaudejumiem/>
- Silvestri E. The Never-Ending Reforms of Italian Civil Justice. Pieejams: http://www.academia.edu/799604/The_Never-Ending_Reforms_of_Italian_Civil_Justice#
- Sinaiskis V. Latvijas civiltiesību apskats. Lietu tiesības. Saistību tiesības. Rīga: Latvijas Juristu biedrība, 1996, 10. lpp.

Sinpe A., Šlitke N. Neistie likuma robi un tiesu snauda. Pieejams: <http://www.juristavards.lv/doc/259665-neistie-likuma-robi-un-tiesu-snauda/>

Torgāns K. Lai civilprocess kļūtu efektīvāks, tas ir jāpilnveido. No: Torgāns K. Civiltiesību, komerciesību un civilprocesa aktualitātes. Raksti. 1999–2008. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2009, 511.–516. lpp.

Zālite M. Jāveido komerciesas godīgas komercprakses un ekonomikas attīstībai. Jurista Vārds, 2010. 13. aprīlis, Nr. 15 (610), 13.–15. lpp.

Normatīvie akti

Civilprocesa nolikums. Saeimas Kodifikācijas nodaļas 1932. gada izdevums.

Civilprocesa likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 1998. 3. novembris, Nr. 326/330.

Patērētāju tiesību aizsardzības likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 1999. 1. aprīlis, Nr. 104/105.

Komerclikums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2000. 4. maijs, Nr. 158/160.

Amerikas Savienoto Valstu Federālais civilprocesa kodekss. Pieejams: <http://www.uscourts.gov/uscourts/rulesandpolicies/rules/2010%20rules/civil%20procedure.pdf>

Francijas Republikas Civilprocesa likums. Pieejams: <http://www.legifrance.gouv.fr/Traductions/en-English/Legifrance-translations>

Horvātijas Republikas Civilprocesa likums. Pieejams: http://www.vsrh.hr/CustomPages/Static/HRV/Files/Legislation__Civil-Procedure-Act.pdf

Igaunijas Republikas Civilprocesa likums. Pieejams: <http://www.legaltext.ee/text/en/x90041.htm>

Spānijas Karalistes Civilprocesa likums. Pieejams: http://www.elra.eu/wp-content/uploads/file/Civil_Procedure_Act_%28Ley_de_Enjuiciamiento_Civil%29%5B1%5D.pdf

Vācijas Federatīvās Republikas Civilprocesa likums. Pieejams: http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_zpo/englisch_zpo.html#p0908

Juridiskās prakses materiāli

Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 1999. gada 3. marta spriedums lietā Nr. SKC-132. No: Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta spriedumi un lēmumi 1999. Rīga: Latvijas Tiesnešu mācību centrs, 2000, 219.–222. lpp.

Senāta Civilās kasācijas departamenta 1930. gada spriedumi. Valdības Vēstnesis, 1936. 13. novembris, Nr. 259, 33. lpp.

Senāta Civilās kasācijas departamenta 1924. gada 30. aprīļa lēmums Pētera Maizīta mantošanas lietā. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1928. 1. decembris, Nr. 12, 81.–85. lpp.

Senāta Civilās kasācijas departamenta 1924. gada 27. februāra spriedums Vadima Galkina lūguma lietā par aizgādību promesošo Tatjanas un Ludmilas Bratovčinskij mantai. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1928. 1. decembris, Nr. 12, 15.–18. lpp.

Senāta Civilās kasācijas departamenta 1922. gada 9. novembra spriedums Eiženijas F. prasības lietā pret Osipu F. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1927. 1. oktobris, Nr. 10–11, 171. lpp.

Karin Sein, Dr. iur.

University of Tartu, Estonia, Assoc. Prof. / Tartu Universitāte, Igaunija, asoc. prof.

THE PRINCIPLE OF CHANGE OF CIRCUMSTANCES IN ESTONIAN CONTRACT LAW – “MUCH ADO ABOUT NOTHING”?

APSTĀKĻU MAIŅAS PRINCIPS IGAUNIJAS LĪGUMTIESĪBĀS – LIELA BRĒKA, MAZA VILNA?

Anotācija

Rakstā aplūkotas un kritiski analizētas svarīgākās lietas saistībā ar Igaunijas nosacījumiem par apstākļu maiņu (spēkā kopš 2002. gada). Tiek parādīts, ka Igaunijas tiesas šo normu ļoti negribīgi piemērojušas praksē: nav atrodama neviena *res judicata*, kurā tiesas būtu adaptējušas līgumu apstākļu maiņai. Lai noraidītu nosacījumu par apstākļu maiņu piemērošanu, īpaši tiek izmantotas atsauces uz netiešu riska uzņemšanos. Tāpēc var secināt, ka Igaunijas norma par apstākļu maiņu bijusi liela brēka, maza vilna.

Atslēgvārdi: Igaunijas līgumtiesības, apstākļu maiņa, *pacta sunt servanda*, *clausula rebus sic stantibus*.

Keywords: Estonian contract law, change of circumstances, *pacta sunt servanda*, *clausula rebus sic stantibus*.

Introduction

In the last year's issue of the Estonian law journal *Juridica International* Latvian legal scholar Kaspars Balodis suggested that the Latvian legislator should introduce a 'change of circumstances' clause into Latvian civil law. He wrote that the Latvian Ministry of Justice has already drafted such proposals but, until now, they have not been adopted.¹ Estonian contract law, by contrast, contains the 'change of circumstances' clause already since the new Law of Obligations Act (LOA)² came into force in July 2002.

The author aims to show that the Estonian courts have so far been very reluctant to actually apply the change of circumstances clause of section 97 of the Estonian LOA. Although there is an extensive amount of legal literature as well as a considerable

---

¹ The article was written within the framework of a research grant ETF9301. The author thanks Kerli Teesalu for carrying out comprehensive research on hardship case law of all three instances of Estonian courts in her term paper.

Balodis K. The Latvian Law of Obligations: The Current Situation and Perspectives. *Juridica International* 2013, pp. 72–73.

² RT I, 31.12.2013, 10.

number of case law on this topic in Estonia, the case law analysis shows that until now, there has not been a single case where an Estonian court has actually adjusted the contract to the changed circumstances. Therefore it is argued that the Estonian change of circumstances clause can be described as “Much Ado About Nothing”.

In the article, the most important landmark cases on the Estonian change of circumstances clause will be described and critically analyzed. It will be shown how the Estonian courts have avoided the adjustment of the contract to the changed circumstances and, instead of that, adhered to the principle of *pacta sunt servanda*. Finally, the question will be asked whether there is anything that the Latvian legislator could learn from its neighbours’ experiences.

The doctrine of change of circumstances in Estonian law

The underlying principle of Estonian contract law *pacta sunt servanda* is stipulated in § 8 (2) of LOA reading “A contract is binding on the parties”. The principle of the binding character of the contract is not absolute, however: following the modern trends the Estonian contract law contains a change of circumstances clause in § 97 of LOA.³ This provision was modelled after the hardship/change of circumstances rules of UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts (PICC), Principles of European Contract Law (PECL) as well as § 313 of the German Civil

³ The provision reads as follows: § 97. *Alteration of balance of contractual obligations*

- (1) *If the circumstances under which a contract is entered into change after the entry into the contract and this results in a material change in the balance of the obligations of the parties due to which the costs of one party for the performance of an obligation increase significantly or the value of that which is to be received from the other party under the contract decreases significantly, the injured party may demand amendment of the contract from the other party in order to restore the original balance of the obligations.*
- (2) *Amendment of a contract under the circumstances specified in subsection (1) of this section may be demanded, if:*
  - 1) *at the time of entry into the contract, the injured party could not have reasonably expected that the circumstances might change, and*
  - 2) *the injured party could not influence the change in the circumstances, and*
  - 3) *the risk of a change in the circumstances is not borne by the injured party pursuant to the law or the contract, and*
  - 4) *the injured party would not have entered into the contract or would have entered into the contract under significantly different terms if the party had known of the change in the circumstances.*
- (3) *Amendment of a contract may also be demanded if the circumstances under which the contract was entered into had already changed before the contract was entered into but became known to the injured party after the contract was entered into.*
- (4) *The injured party may also demand amendment of the contract retroactively, but not as of a time earlier than the time when the balance of the obligations changed.*
- (5) *If the bases for amendment of a contract exist but, due to the circumstances, amendment of the contract pursuant to subsection (1) of this section is not possible or would not be reasonable with respect to the other party, the party aggrieved by alteration of the balance of the obligations may withdraw from the contract or, in the case of a long-term contract, cancel the contract pursuant to the procedure provided for in § 196 of this Act.*

Code⁴ and allows for adaptation or termination of the contract in situations where the circumstances underlying the contract changed afterwards so considerably that the injured party would not have entered into the contract or would have entered into the contract under significantly different terms if the party had known of the change in the circumstances. The Estonian Supreme Court (*Riigikohus*) as well as legal literature stress the corrective function of the doctrine of *clausula rebus sic stantibus*, stating that the purpose of it is to reduce the unfairness that could emerge due to the change in the equilibrium of the contract as a result of unforeseeable and unavoidable circumstances.⁵

In order to claim adaptation of the contract under § 97 of LOA the following preconditions have to be fulfilled:⁶

1. the circumstances underlying the contract change after the time of conclusion of the contract; or the circumstances change before the time of conclusion of the contract but the change becomes known to the injured party only after it (§ 97 (1) and (3) of LOA);
2. change of circumstances has brought about essential change in the balance of the obligations of the parties due to which the costs of one party for the performance of an obligation increase significantly or the value of that which is to be received from the other party under the contract decreases significantly (§ 97 (1) of LOA);
3. the injured party could not reasonably foresee the change of circumstances at the time of the conclusion of the contract, nor could he influence it (§ 97 (2) p 1 and p 2 of LOA);
4. the injured party does not bear the risk of the change of circumstances (§ 97 (2) p 3 of LOA); and
5. if the injured party had known of the change in the circumstances he would not have entered into the contract or would have entered into the contract under significantly different terms (§ 97 (2) p 4 of LOA).

If the injured party wishes to terminate the contract, an additional precondition has to be present:

6. adaptation of the contract is not possible or would not be reasonable with respect to the other party (§ 97 (5) of LOA).⁷

⁴ Varul P., Kull I., Kõve V. Käerdi M. *Võlaõigusseadus I. Üldosa* (§ 1–207). Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura 2006, p. 299.

⁵ Judgment of the Supreme Court No. 3-2-1-143-13, para 10; Varul P., Kull I., Kõve V. Käerdi M. *Võlaõigusseadus I. Üldosa* (§ 1–207). Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura 2006, p. 299; Simovart M. A. Lepingu muutmise nõue riigihankepingu kohustuste vahekorra muutumisel. *Juridica*, 2008, No. 4, p. 221.

⁶ Judgment of the Supreme Court No. 3-2-1-136-11, para 16.

⁷ The Supreme Court has repeatedly ruled that adaptation of the contract is a primary remedy and termination of the contract is possible only if adaptation in a particular case is out of question or would be unreasonable. See judgments of the Supreme Court No. 3-2-1-76-10, para 12 and No. 3-2-1-136-11, para. 25.

In Estonian legal practice claimants have shown great eagerness to rely on the change of circumstances provision and have submitted numerous actions to the courts demanding adaptation of the contract or claiming that they have effectively terminated it. This became especially common after 2008, when the economic recession set in. The topic of change of circumstances, particularly in the context of similar concepts in the modern uniform private law instruments, has also enjoyed a great popularity in the Estonian legal literature.⁸ The Estonian Supreme Court, however, on several occasions has stressed that adapting the contract under § 97 of LOA is possible only in extremely exceptional cases.⁹ The following analysis of the Supreme Court jurisprudence shows that the existence of such ‘extremely exceptional cases’ has not yet been accepted in Estonia and the desire to uphold the legal certainty prevails.

Landmark cases

Financing problems and unexpected change of real estate prices during economic recession

The change of circumstances clause has been in force for 11 years and during that period the Estonian Supreme Court has dealt with it in 8 disputes.¹⁰ Most of the cases featuring change of circumstances that reached the Supreme Court had their roots in the deep economic crisis of 2008–2010 and were concerned with the question whether and under what conditions could unexpected radical change in economic situation, especially the drastic drop of real estate prices justify the adaptation or termination of the contract.

The biggest group of cases concerned the unexpected change of real estate prices. During the economic recession the Estonian immovable property prices fell drastically, sometimes losing over 50% of their value. The Supreme Court has analyzed the impact of the change of immovable prices in three sales contract cases.¹¹ The common feature of those cases was the fact that the contract had been concluded before the crisis at the height of the so-called housing bubble but the buyer had not yet (fully) paid the price as the payment was due at some later moment.

⁸ See: Varul P., Kull I., Kõve V. Käerdi M. Volaõigusseadus I. Üldosa (§ 1–207). Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura 2006, pp. 299–305; Kull I. About Grounds for Exemption from Performance under the Draft Estonian Law of Obligations Act (*Pacta Sunt Servanda versus Clausula Rebus sic Stantibus*). *Juridica International*, 2001, pp. 44–52; Trisberg K. E. Majandussituatsiooni muutus: kas piisav põhjus kestvuslepingu muutmiseks või ülesütlemiseks? *Juridica*, 2010, No. 6, pp. 427–437; Kull I., Varul P. Concept of Change of Circumstances in the Harmonized European Contract Law. *Tidskrift, utgiven av Juridiska Föreningen i Finland*, 2009, pp. 383–399; Simovart M. A. Lepingu muutmise nõue riigihankelepingu kohustuste vahekorra muutmisel. *Juridica*, 2008, No. 4, pp. 219–224; Sein K. Mis on vääramatu jõud? *Juridica*, 2004, No. 8, pp. 518–519.

⁹ Judgments of the Supreme Court No. 3-2-1-143-13, para 11. and No. 3-2-1-76-10, para. 11.

¹⁰ In addition, one can also find several dozens of cases decided by the lower instance courts in the web database. Available: https://www.riigiteataja.ee/kohtuteave/maa_ringkonna_kohtulahendid/main.html [last viewed 25.09.2014].

¹¹ Judgments of the Supreme Court No. 3-2-1-76-10, No. 3-2-1-99-10 and No. 3-2-1-136-11.

In all immovable property sales cases the Supreme Court, as a starting point, acknowledged that a fundamental change of real estate prices could, as such, lead to the application of § 97 of LOA.¹² This was justified by the argument that circumstances under which a sales contract is entered into generally includes the common understanding of the parties that the value of the sales object does not change fundamentally in a stable economic environment.¹³ However, since in all cases the payment was postponed to a later date, the Court allocated the price risk to the buyer:¹⁴ otherwise the buyer could speculate during the time between the conclusion of the contract and the agreed payment date on behalf of the seller and decide accordingly whether to proceed with the transaction or not.¹⁵ The Supreme Court rightly stressed that the buyer who pays the price immediately upon conclusion of the contract should not be in a worse position in the context of § 97 of LOA than the one who gets the additional time for payment.¹⁶ Thus, the application of the change of circumstances provision became practically impossible for the real estate sales contracts: either the price is paid at once which excludes the applicability of the norm or the payment is postponed and thereby the risk is allocated to the buyer.

In two cases the denial of hardship was further based on the predictability of the real estate market fall.¹⁷ In one dispute the Supreme Court held that if a party's economic activities are connected with real estate development, the real estate price fluctuations should be foreseeable for him.¹⁸ In another case the Supreme Court instructed that when deciding upon predictability of the decline in real estate prices the court must also assess whether the economic recession was caused by crisis originated in the U.S. banking, or whether it was at least partly also the result of the active lending policy of the Estonian banks that favoured the so-called real estate bubble.¹⁹ If the fall of immovable property prices was also induced by the Estonia's internal economic conditions, then – according to the Supreme Court – it should be more likely that the buyer could reasonably expect that real estate prices may decline and the circumstances change.²⁰ This reasoning of the Supreme Court is dubious in the author's view as it obliges the judge to decide upon a very far-reaching and complicated question of the exact economic reasons of the recent financial crisis.

¹² Judgments of the Supreme Court No. 3-2-1-76-10, para. 15; No. 3-2-1-99-10, para. 12 and No. 3-2-1-136-11, para. 17.

¹³ Judgment of the Supreme Court No. 3-2-1-76-10, para. 15.

¹⁴ The Supreme Court stressed that in such cases the price risk should presumably lie on the buyer. Judgment of the Supreme Court No. 3-2-1-99-10, para. 13.

¹⁵ Judgment of the Supreme Court No. 3-2-1-136-11, para. 20.

¹⁶ *Ibid.*, para. 20.

¹⁷ Predictability of the particular circumstance excludes the adaptation/termination of the contract under § 97 (1) p 1 of LOA.

¹⁸ Judgment of the Supreme Court No. 3-2-1-76-10, para. 15. Interestingly, in this particular case the manager of the claimant had already in 2002 warned against the real estate market recession in a daily business newspaper.

¹⁹ Judgment of the Supreme Court No. 3-2-1-99-10, para. 13.

²⁰ *Ibid.*

Two of the real estate cases also dealt with the issue of financing as potential grounds for invoking § 97 of LOA. In both disputes the claimants argued that adaptation of the contract would be justified, *inter alia*, by the fact that the economic recession has made it difficult or impossible for them to acquire financing for the transactions. Rightly, the point of departure for the Supreme Court has been that financing belongs, as a rule, only to one party's sphere of control and, unless it can be established as a circumstance underlying the contract the applicability of § 97 of LOA, is excluded: the buyer bears the risk of financing.²¹ This position was reaffirmed in a later Supreme Court case²² as well as in a judgment of the first instance court.²³

There is no Supreme Court jurisprudence on the applicability of change of circumstances doctrine on long-term lease agreements but lower instance courts have refused to adapt or acknowledge effective termination of lease contracts due to the economic recession.²⁴ Bearing in mind the reluctance of the Supreme Court to adapt contracts in the previously described case law it is very likely that the mere decrease in lease market prices, significant or not, would not as such justify the application of § 97 of LOA.

The only Estonian judgment where the existence of all preconditions of § 97 of LOA was acknowledged by the court once again concerned sale of an immovable before the economic crisis. In this case, the first instance court found that the seller had effectively terminated the contract.²⁵ However, the judgment was appealed and finally the parties reached a settlement²⁶ so that the first instance court judgment never became *res judicata*.

The “Bronze Soldier” case²⁷

Probably the most controversial case from the legal point of view concerned a long-time rental agreement of a land plot at the Tallinn marine area that the claimant used as a transit depot for oil and petrochemical products. When the Estonian Government relocated the so-called Bronze Soldier (a Soviet World War II memorial) from the Tallinn city centre to the military cemetery in April 2007, the oil transit from the Russian Federation through Estonia was drastically reduced for a couple of years. The claimant whose business interests were allegedly considerably damaged by that, submitted an action to the court and demanded adaptation of the lease contract, i.e., reduction of the rent.

²¹ Judgment of the Supreme Court No. 3-2-1-76-10, para. 13.

²² Judgment of the Supreme Court No. 3-2-1-136-11, para. 18.

²³ Judgment of Pärnu *Maakohus* (Pärnu County Court) No. 2-11-11973.

²⁴ See, for example, judgment of Tartu *Ringkonnakohus* (Tartu District Court) No. 2-10-381; judgment of Tallinna *Ringkonnakohus* (Tallinn District Court) No. 2-09-64859 and judgment of Harju *Maakohus* (Harju County Court) No. 2-09-38132.

²⁵ Judgment of Harju *Maakohus* (Harju County Court) No. 2-08-25263.

²⁶ Resolution of Tallinn *Ringkonnakohus* (Tallinn District Court) No. 2-08-25263/18.

²⁷ Judgment of the Supreme Court No. 3-2-1-24-11.

The Supreme Court first acknowledged that the amount of oil products' transit indeed constitutes a circumstance within the meaning of § 97 of LOA and the change of it could lead to the alteration of the equilibrium of the contract. Despite of that, the Supreme Court ruled in favour of the defendant for two reasons. Firstly, the Supreme Court argued that the claimant had not proved the fundamental reduction in his oil transit. Although the Court acknowledged that recession of oil transit in Estonia since May 2007 was a publicly known fact that the defendant admitted as well, the Court stressed that the claimant had delivered no evidence whether and how much this had particularly reduced the amount of his oil transit. Therefore, the first precondition of § 97 (1) of LOA – that “the costs of one party for the performance of an obligation increase significantly or the value of that which is to be received from the other party under the contract decreases significantly” was not seen as fulfilled.²⁸ The argumentation of the Court thus concentrated on the proof question and theoretically held possible that despite the general oil transit disruption in Estonia the economic situation of that particular claimant was not affected at all. Indeed, the burden of proof of the preconditions of § 97 (1) and (2) of LOA had to be borne by the party relying on the change of circumstances²⁹ and, while the causal link between the Bronze Soldier events and the potential economic hardship of the claimant seemed likely, the problem for the Court was the lack of any proof that the value of land used for oil depot for the claimant had decreased in this particular case.

Secondly, the Supreme Court noted that in the given case the claimant had presumably assumed the risk of change in circumstances because of a certain rent clause in the agreement. Namely, the parties had agreed that the claimant pays a monthly lump sum payment and an additional fee for every ton of products if transit exceeds a certain amount. In the opinion of the Supreme Court such contractual agreement refers to the allocation of the risk to the lessee under § 97 (2) p 3 of LOA.³⁰ This view could be criticized, however. From the facts of the case it was evident that since the conclusion of the contract in 1994 the parties had adapted the rent already several times before. It is also very unlikely that the claimant would have agreed to such rent conditions knowing that the oil transit would be practically stopped for two years. While it is true that this rental clause does constitute a kind of adaptation clause, it most probably did not contemplate the specific event that finally gave rise to change in the equilibrium of the contract.

Conclusions

Despite the existence of a provision on the change of circumstances in the Estonian contract law which has already existed for 11 years, the *pacta sunt servanda* principle is absolutely prevailing in jurisprudence: there is not a single *res judicata*

²⁸ Judgment of the Supreme Court No. 3-2-1-24-11, para. 13.

²⁹ Trisberg K. E. Majandussituatsiooni muutus: kas piisav põhjus kestvuslepingu muutmiseks või ülesütlemiseks? *Juridica*, 2010, No. 6, p. 428.

³⁰ Judgment of the Supreme Court No 3-2-1-24-11, para. 14.

to be found where the court has actually adapted the contract under § 97 of LOA. Especially the implied assumption of risk has been used by the courts to reject the application of the change of circumstances provision in particular cases. Thus, the Estonian legal situation is *de facto* very similar to the situation in France where until now no legal ground for adapting the contract to the changed situation exists.³¹ Likewise, in Lithuania the lower courts have usually refused to recognize hardship and by 2009 there has been only one case where the Lithuanian Supreme Court has approved the change of circumstances and adapted the contract.³²

All in all, one can summarize: the change of circumstances clause in the Estonian contract law can be described as “Much Ado About Nothing”. The change of circumstances is often relied upon in legal disputes by the parties as well as continuously dealt with in the legal literature but so far the jurisprudence regards it more or less as a ‘dead norm’. The largely similar experiences in Lithuania prove that the fear of legal uncertainty due to the change of circumstances provision has not materialized in two Baltic States. This could encourage Latvian legislator and legal society to believe that the outcome would not be much different in Latvia.

BIBLIOGRAPHY

- Balodis K. The Latvian Law of Obligations: The Current Situation and Perspectives. *Juridica International*, 2013.
- Baranauskas E., Zapolskis P. The effect of change in circumstances on the performance of contract. *Jurisprudence*, 2009. No. 4.
- Doralt W. Der Wegfall der Geschäftsgrundlage Altes und Neues zur *théorie de l'imprévision* in Frankreich. *Rabels Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht*, 2012. October, Vol. 76, No. 4.
- Kull I. About Grounds for Exemption from Performance under the Draft Estonian Law of Obligations Act (*Pacta Sunt Servanda versus Clausula Rebus sic Stantibus*). *Juridica International*, 2001.
- Kull I., Varul P. Concept of Change of Circumstances in the Harmonized European Contract Law. *Tidskrift, utgiven av Juridiska Föreningen i Finland*, 2009.
- Sein K. Mis on vääramatu jõud? *Juridica*, 2004. No. 8.
- Simovart M. A. Lepingu muutmise nõue riigihankelepingu kohustuste vahekorra muutumisel. *Juridica*, 2008. No. 4.
- Trisberg K. E. Majandussituatsiooni muutus: kas piisav põhjus kestvuslepingu muutmiseks või ülesütlemiseks? *Juridica*, 2010. No. 6.
- Varul P., Kull I., Kõve V., Käerdi M., Völaõigusseadus I. Üldosa (§ 1–207). *Kommenteeritud väljaanne*. Tallinn: Juura, 2006.

³¹ On French case law and recent legal initiatives see: Doralt W. Der Wegfall der Geschäftsgrundlage – Altes und Neues zur *théorie de l'imprévision* in Frankreich. *Rabels Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht*, 2012. October, Vol. 76, No. 4, pp. 761–784.

³² Baranauskas E., Zapolskis P. The effect of change in circumstances on the performance of contract. *Jurisprudence*, 2009, No. 4, p. 211.

Maija Tipaine, Mg. iur.

Law firm Raidla Lejiņš & Norcous, Latvia /

Zvērinātu advokātu birojs Raidla Lejiņš & Norcous, Latvija

ŠĶĪRĒJTIESNEŠU SERTIFIKĀCIJAS IETEKME UZ ŠĶĪRĒJTIESAS PROCESA KVALITĀTI

THE EFFECT OF ARBITRATOR CERTIFICATION ON THE QUALITY OF ARBITRATION PROCESS

Summary

The Draft of the Arbitration Act approved by the Cabinet of Ministers of the Republic of Latvia provides for a compulsory certification procedure for arbitrators serving in institutional arbitration proceedings. Such certification is expected to restore the trust in arbitration in Latvia, which has been lost during the last two decades. The article discusses the limitation to the freedom to choose arbitrators imposed by the certification requirement and suggests alternative solutions.

Keywords: requirements for the arbitrators, freedom to choose arbitrators, dispute settlement by means of arbitration.

Atslēgvārdi: prasības šķīrējtiesnešu kandidātiem, tiesības izvēlēties šķīrējtiesnešus, strīdu izskatīšana šķīrējtiesā.

2013. gada 5. novembrī Ministru kabinetā tika atbalstīts Šķīrējtiesu likuma projekts¹ (turpmāk – Likumprojekts), kas, cita starpā, paredz šķīrējtiesnešu, kas skata strīdus saskaņā ar pastāvīgo šķīrējtiesu institūciju reglamentiem, sertifikāciju. Likumprojektā noteikts, ka institūciju, kura organizēs šķīrējtiesnešu apmācības un izstrādās kvalifikācijas eksāmena jautājumus, kā arī lems par apmācību maksu un kārtību, kādā citas personas var tikt pielīdzinātas sertificētam šķīrējtiesnesim, noteiks Ministru kabinets. Kvalifikācijas eksāmena komisijā būs divi Tieslietu ministrijas pārstāvji, divi rajona (pilsētas) tiesas tiesneši un viens augstskolas akadēmiskā personāla pārstāvis. Likumprojektā noteikts, ka šķīrējtiesneša sertifikāts tiks izdots uz 5 gadiem, bet pēc tam būs jāveic resertifikācija.

Šādas sertifikācijas nepieciešamība Likumprojekta anotācijā² tiek pamatota ar vēlmi uzlabot šķīrējtiesu reputāciju un sabiedrības uzticību šķīrējtiesām, un jo īpaši tas ir nepieciešams tāpēc, ka *aizvien biežāk tiek kritizēta šķīrējtiesu darbība un*

¹ Šķīrējtiesu likums: likumprojekts. Pieejams: http://www.mk.gov.lv/doc/2005/TMLik_111113_skirejties.1311.doc [aplūkots 2014. gada 1. augustā].

² Likumprojekta “Šķīrējtiesu likums” sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija). Pieejams: http://www.mk.gov.lv/doc/2005/TMAnot_121113_skirejties.1311.doc [aplūkots 2014. gada 1. augustā].

pieņemto spriedumu kvalitāte, kā arī ik gadu pieaugošais šķīrējtiesu skaits, pienācīga regulējuma trūkums grauj uzticību šķīrējtiesu institūtam kā alternatīvai valsts tiesām strīdu izšķiršanā.

Lai arī Ministru kabinets vēl nav izraudzījis institūciju, kura organizēs apmācības un izstrādās sertifikācijas eksāmena jautājumus, turklāt maz ticams, ka Saeima līdz vēlēšanām pieņems jauno Šķīrējtiesu likumu, ir apšaubāms, vai Likumprojektā paredzētā šķīrējtiesnešu sertifikācija ļautu sasniegt iecerētos rezultātus.

Šķīrējtiesas spriedumu kvalitāte

Šķīrējtiesa ir alternatīva strīdu risināšanai valsts tiesās. Šķīrējtiesas sprieduma izpildes stadijā mijiedarbība starp šķīrējtiesām un valsts tiesām notiek vien gadījumos, kad puse, pret kuru vērsts šķīrējtiesas spriedums, atsakās to izpildīt labprātīgi. Tikai tad, lai izpildītu šķīrējtiesas nolemto piespiedu kārtā, valsts tiesām tiek lūgts izdot izpildu rakstu.

Izsmēlošs pamatojumu saraksts, pēc kuriem valsts tiesa var atteikt izdot izpildu rakstu, ir ietverts Civilprocesa likuma³ 536. pantā. Viens no būtiskākajiem atteikuma pamatiem, kas varētu arī tikt atzīts par nozīmīgāko šķīrējtiesas reputācijas iedragātāju un ir svarīgs iemesls tam, ka sabiedrība zaudē uzticību šķīrējtiesām, ir Civilprocesa likuma 536. panta pirmās daļas 6. punktā ietvertie šķīrējtiesas procesā pieļautie pārkāpumi, proti, ka *šķīrējtiesnesis neatbilst [Civilprocesa] likuma 497. panta otrās daļas prasībām, šķīrējtiesa netika izveidota vai šķīrējtiesas process nenotika atbilstoši šķīrējtiesas līguma vai [Civilprocesa] likuma D daļas noteikumiem.* Par šādiem iemesliem jo īpaši būtu uzskatāmi sabiedrībā plašu rezonansi guvušie un arī tiesu praksē vērtētie gadījumi, kad šķīrējtiesas sastāvs nav bijis neitrāls un objektīvs. Turklāt īpašu rūgtumu tas ir radījis situācijās, kad ar kādu no pusēm ir saistīts, piemēram, šķīrējtiesas institūcijas dibinātājs vai priekšsēdētājs, bet tiešu otras strīda puses saistību ar kādu konkrētu šķīrējtiesnesi pierādīt neizdodas. Līdzīgi ir situācijās, kad vienas puses pārstāvji praktizē tajās pašās telpās, kurās reģistrēta strīdu izskatošā šķīrējtiesas institūcija. Savukārt šķīrējtiesnešu neorientēšanās procesuālajās finēsēs ir salīdzinoši rets iemesls atteikumam izdot izpildu rakstu par šķīrējtiesas spriedumu un noteikti nebūtu uzskatāms par būtiskāko šķīrējtiesu reputāciju graujošo apstākli. Gluži otrādi, aprakstītajos gadījumos šķīrējtiesneši lieliski orientējušies civilprocesaālajās niansēs, un sertifikācijas eksāmena nokārtošana diez vai radītu tiem problēmas.

Nosakot sertifikācijas prasības šķīrējtiesnešiem, kas tiktu izvēlēti skatīt strīdus saskaņā ar pastāvīgo šķīrējtiesu institūciju reglamentiem, tiktu pārbaudītas šo personu zināšanas, taču ne godaprāts, līdz ar to maz ticams, ka tas jebkādi uzlabotu šķīrējtiesas reputāciju.

³ Civilprocesa likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 1998. 3. novembris, Nr. 326/330 (1387/1391), Ziņotājs, 1998. 3. decembris, Nr. 23. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=50500> [aplūkots 2014. gada 1. augustā].

Izvēles brīvības būtisks ierobežojums

Šķirējtiesa kā strīdu risināšanas veids ir domāts komersantiem, kuriem uzņēmējdarbībā ir jābūt gana apķēriem un modriem. Tieši šī iemesla dēļ likumdevēji visā pasaulē veido īpaši saudzējošu normatīvo regulējumu patērētājiem, bet komersantiem pašiem ir jābūt spējīgiem aizsargāt savas intereses, savstarpēji sacenšoties. Strīdu izskatīšana šķirējtiesā nodrošina komersantiem tik nepieciešamo strīdu izskatīšanas ātrumu un ļauj pusēm pašām izvēlēties savu "tiesnesi". Šķirējtiesneša izvēli var ietekmēt visdažādākie apsvērumi – gan šķirējtiesneša specializācija un pieredze, gan gluži pretēji – šķirējtiesneša nekompetence vai diplomātijas spēju trūkums, kas vēlāk var kalpot par pamatu atteikumam izdot izpildrakstu par šķirējtiesas spriedumu. Šī iemesla dēļ pušu izvēles brīvībai ir jābūt maksimāli plašai un neierobežotai, bet likumdevējam būtu jāatturas no jebkādu ierobežojumu noteikšanas, lai arī tie būtu labu nodomu vadīti.

Prasība šķirējtiesnešiem iziet apmācības un kārtot sertifikācijas eksāmenu ir atzīstama par tādu ierobežojumu, kas ievērojami sašaurina pušu izvēles brīvību. Turklāt, ja reiz komersanti ir izraudzījušies par šķirējtiesnešiem personas, kas nav spējīgas šķirējtiesas procesu novadīt atbilstoši likuma prasībām un sagatavot kvalitatīvu šķirējtiesas spriedumu, tad pašiem komersantiem ir jāuzņemas atbildība par šāda lēmuma sekām.

Likumprojekts sertifikācijas prasības izvērza tikai tiem šķirējtiesnešiem, kuri skatītu strīdus saskaņā ar pastāvīgo šķirējtiesu institūciju reglamentiem. Tomēr, ņemot vērā, ka Likumprojekts paredz saglabāt ierobežojumu valsts tiesā lūgt izpildu rakstu tikai par tādu šķirējtiesas spriedumu, kas pieņemts saskaņā ar pastāvīgās šķirējtiesas institūcijas reglamentu, bet ne *ad hoc* šķirējtiesās, šāds ierobežojums faktiski aptvers visus šķirējtiesas procesus, par kuru spriedumiem var tikt prasīts izdot izpildu rakstu vispārējās jurisdikcijas tiesā. Turklāt sertifikācijas prasība Likumprojektā tiek izvērta šķirējtiesnešiem ne tikai nacionālajos šķirējtiesas procesos, bet visos, t. i., arī starptautiskajos šķirējtiesas procesos.

Neierobežota pušu izvēle ir galvenais priekšnosacījums, lai puses (un attiecīgi arī sabiedrība) uzticētos šķirējtiesām, tomēr sertifikācijas prasība būtiski sašaurinās izvēles iespējas, kā rezultātā uzticība var tikt zaudēta vēl vairāk.

Pirmkārt, Likumprojekts paredz, ka Ministru kabinets noteiks *kārtību, kādā citas personas var tikt pielīdzinātas sertificētam šķirējtiesnesim*. Šobrīd būtu pārāgi minēt, uz cik plašu pretendentu loku šāds pielīdzināšanas process attieksies, tomēr tam, no vienas puses, būtu jābūt maksimāli plašam, lai sertificēto šķirējtiesnešu sarakstā tiktu iekļauts pēc iespējas vairāk personu, bet, no otras puses, ir jānodrošina kvalitātes kritēriju izpilde – pretējā gadījumā šādam sarakstam zūd jēga.

Otrkārt, ja puses vēlētos par šķirējtiesnesi izvēlēties personu, kurai nav iepriekšējas pieredzes šķirējtiesu jomā, un nebūtu sagaidāms, ka kāds paredzamā nākotnē šo personu atkārtoti izraudzīsies par šķirējtiesnesi, sertifikāta neesamība atturēs puses izvēlēties šādu kandidātu un arī kandidāts atteiksies kārtot sertifikācijas eksāmenu. Tādējādi no iespējamo pretendentu loka tiks izslēgti tādi savas nozares profesionāļi, kuru speciālās zināšanas varētu būt lieti noderīgas konkrētā strīda atrisināšanai, kā, piemēram, grāmatveži, būvniecības speciālisti, loģistikas speciālisti utt.

Treškārt, sertifikācijas prasība no pretendentu loka izslēgt ārvalstu speciālistus, kuri sertifikācijas apmācības iziešanu un eksāmena kārtošānu, visticamāk, uzskatīs par nesamērīgu un neizpildāmu priekšnosacījumu šķīrējtiesneša pienākumu veikšanai. Ārvalstu speciālistus kā šķīrējtiesnešus bieži izvēlas tieši ārvalstīs dibinātās sabiedrības, tādējādi nodrošinot, ka šķīrējtiesas sastāvā ir ne tikai vietējie speciālisti, bet arī, piemēram, pārstāvis no otra līgumslēdzēja valsts. Turklāt, pat ja šķīrējtiesas process notiek Latvijā, strīdam var būt piemērojamas ārvalsts tiesību materiālās normas vai arī puses var vienoties, ka šķīrējtiesas process notiek svešvalodā, kuru nepārvalda sertificētie šķīrējtiesneši, šādos gadījumos iespēja izvēlēties ārvalsts speciālistu pusēm ir jo īpaši svarīga, taču tā tiks liegta.

Un, visbeidzot, pat ja pušu izraudzītais kandidāts piekristu iziet apmācības un kārtot sertifikācijas eksāmenu, būtiski ir nodrošināt, lai sertifikāts tiktu izsniegts maksimāli ātri. Šobrīd Likumprojektā noteikts, ka sertifikācijas komisija eksāmenu organizē ne retāk kā reizi gadā, tādējādi, ja eksāmens nenotiks biežāk, maz ticams, ka kāda no pusēm būs gatava gaidīt, līdz izraudzītais šķīrējtiesneša kandidāts sekmīgi nokārto sertifikāciju un būs gatavs uzņemties veikt šķīrējtiesneša pienākumus. Tas padarītu šķīrējtiesas procesu par lēnu un neefektīvu strīdu risināšanas veidu, tāpēc puses būtu spiestas izraudzīties šķīrējtiesnešus tikai no jau sertificēto šķīrējtiesnešu saraksta, nevis meklēt piemērotāko kandidātu ārpus tā.

Tādējādi, un jo īpaši ņemot vērā to, ka Likumprojekts arī turpmāk neplāno liegt pastāvīgās šķīrējtiesas institūcijām veidot pusēm saistošus šķīrējtiesnešu kandidātu sarakstus, atzīstams, ka papildus šķīrējtiesnešiem izvirzītā sertifikācijas prasība pušu izvēles iespējas sašaurinās vēl vairāk un nevar tikt atzīta par samērīgu.

Šķīrējtiesnešu kvalifikācijas celšanas iespējamie risinājumi

Ņemot vērā, ka šķīrējtiesas ir privāttiesisks strīdu risināšanas veids, par savu kvalifikāciju katram šķīrējtiesneša kandidātam ir jāatbild pašam. Daudzās valstīs šķīrējtiesnešu kandidāti ir nodibinājuši nevalstiskās organizācijās, kas nodarbojas ar apmācību un kvalifikācijas eksāmenu organizēšanu. Dalība šādā organizācijā ir kā papildu kvalitātes zīme, ar ko šķīrējtiesnesis cenšas piesaistīt strīda puses, cenšoties pārliecināt par savām zināšanām un iemaņām.

Viens no pasaulē zināmākajiem ir Karaliskais Šķīrējtiesnešu institūts,⁴ kurā ir apvienojušies vairāk nekā 13 tūkstoši biedru no visas pasaules, tai skaitā Latvijas, un kurš saviem biedriem organizē augstas klases mācības ne tikai šķīrējtiesas, bet arī mediācijas, sarunu vešanas, dokumentu izstrādāšanas u. c. jautājumos. Dalība šajā organizācijā un tās organizētajās mācībās ir brīvprātīga.

Arī lielākās starptautisko šķīrējtiesu institūcijas ir izveidojušas asociācijas, kas nodarbojas ar apmācību organizēšanu tām personām, kas vēlas tikt izraudzītas par šķīrējtiesnešiem un izšķirt strīdus saskaņā ar attiecīgās institūcijas reglamentu. Dalība šādās organizācijās un apmācībās ir brīvprātīga un nav priekšnosacījums personas icelšanai par šķīrējtiesnesi.

⁴ The Chartered Institute of Arbitrators. Pieejams: <http://www.ciarb.org/about/>

Līdzīgs risinājums būtu piemērots arī Latvijai, proti, kāda no nevalstiskajām organizācijām varētu uzņemties organizēt apmācības personām, kas vēlas kļūt par šķīrējtiesnešiem, tomēr šādām apmācībām ir jābūt balstītām uz brīvprātības principu, un pušu tiesības izvēlēties šķīrējtiesnesi nevar tikt ierobežotas tikai ar kandidātiem, kas izgājuši šādas apmācības.

Iespējamās alternatīvas šķīrējtiesnešu sertifikācijai

Efektīvāk šķīrējtiesas procesa kvalitāte var tikt uzlabota, nevis nosakot obligātu šķīrējtiesnešu sertifikāciju, bet pastiprinot gan vispārējās jurisdikcijas tiesu, gan strīda pušu kontroli pār šķīrējtiesām.

Kā jau 2005. gadā norādīja Satversmes tiesa,⁵ var šaubīties par to, vai Latvijā pastāvošais šķīrējtiesu kontroles modelis, kad kontrole ir koncentrēta tikai izpildu raksta izdošanas stadijā, ir optimāla. Pasaulē atzītais UNCITRAL Starptautiskās komercšķīrējtiesas parauglikums,⁶ kura efektivitāti un pārdomātību atzinusi arī Satversmes tiesa, paredz valsts tiesu iesaistīšanos šķīrējtiesas procesa kontrolēšanā daudz biežāk, piemēram, pārvērtējot pamatu pieteiktajiem šķīrējtiesnešu noraidījumiem vai lēmumiem par jurisdikciju. Tādējādi būtiskākie šķīrējtiesnešu pieņemtie lēmumi tiek pārvērtēti un valsts tiesa netieši sniedz savu vērtējumu par šķīrējtiesnešu darba kvalitāti šķīrējtiesas procesa gaitā, nevis tikai izpildu raksta izdošanas stadijā.

Turklāt šķīrējtiesneši par lietas izskatīšanu saņem atlīdzību un tādējādi var tikt atzīti par pakalpojuma sniedzējiem Civillikuma izpratnē. Šī pakalpojuma saņēmēji ir tiesīgi prasīt, lai pakalpojums tiktu sniegts atbilstošā kvalitātē. Iespēja celt prasību pret šķīrējtiesas sastāvu par nekvalitatīvu sniegtu pakalpojumu rezultātā nodarīto zaudējumu atlīdzināšanu uzlabotu šķīrējtiesas procesa kvalitāti, jo šķīrējtiesneši daudz uzmanīgāk vadītu šķīrējtiesas procesu un sastādītu šķīrējtiesas spriedumu. Šādu prasību kontekstā gan būtu rūpīgi jāapsver, vai tādēļ, lai izslēgtu jebkādu ietekmi uz šķīrējtiesnešiem, būtu pieļaujams celt prasību par visa veida zaudējumu atlīdzināšanu vai arī tikai tiešo zaudējumu atlīdzināšanu (šķīrējtiesnešu honorārs).

Secinājumi

Lai arī Likumprojekta autori ir izstrādājuši šķīrējtiesnešu sertificēšanas kārtību, labu nodomu vadīti, sagaidāms, ka šķīrējtiesnešu sertifikācija nenasniegs izvīrztos mērķus – neuzlabos šķīrējtiesu reputāciju un neatjaunos sabiedrības uzticēšanos šķīrējtiesai. Gluži otrādi, ierobežojot pušu tiesības brīvi izvēlēties šķīrējtiesnešus, t. i., atļaujot šķīrējtiesnešus izvēlēties tikai no sertificēto šķīrējtiesnešu saraksta, uzticība šķīrējtiesām tiks iedragāta vēl vairāk.

⁵ Satversmes tiesas 2005. gada 17. janvāra spriedums lietā Nr. 2004-10-01, 9.1. rindkopa, 10. lpp. Pieejams: <http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/2004-10-01.rtf> [aplūkots 2014. gada 1. augustā].

⁶ UNCITRAL Model Law on International Commercial Arbitration. Pieejams: http://www.uncitral.org/pdf/english/texts/arbitration/ml-arb/07-86998_Ebook.pdf [aplūkots 2014. gada 1. augustā].

Turklāt, lai arī šķīrējtiesnešu kvalifikācijas celšanas jautājumi ir būtiski un dotu ieguldījumu šķīrējtiesas spriedumu kvalitātes uzlabošanai, šķīrējtiesnešu kvalifikācijas celšana būtu jāveic pašiem šķīrējtiesnešiem, iespējams, ar nevalstisko organizāciju starpniecību.

Tādējādi, ņemot vērā, ka šķīrējtiesnešu sertificēšana ierobežotu pušu tiesības izvēlēties strīdam atbilstošāko šķīrējtiesnesi, šķīrējtiesnešu sertifikācija nebūtu nosakāma šķīrējtiesas procesu regulējošajos normatīvajos aktos kā obligāta prasība šķīrējtiesnešiem. Ieguldījumu šķīrējtiesu reputācijas atjaunošanā varētu sniegt, piemēram, pastiprināta valsts tiesu kontrole pār šķīrējtiesu procesiem, kas prasītu šķīrējtiesnešiem attiekties pret šķīrējtiesas procesa organizēšanu un šķīrējtiesas sprieduma sastādīšanu ar īpašu rūpību, vai arī iespēja vērsties ar zaudējumu prasību pret šķīrējtiesnešiem, kas savu darbu veikuši nekvalitatīvi.

BIBLIOGRĀFIJA

Civilprocesa likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 1998. 3. novembris, Nr. 326/330 (1387/1391), Ziņotājs, 1998. 3. decembris, Nr. 23.

Šķīrējtiesu likums: likumprojekts. Pieejams: http://www.mk.gov.lv/doc/2005/TMLik_111113_skirejties.1311.doc [aplūkots 2014. gada 1. augustā].

Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2005. gada 17. janvāra spriedums lietā Nr. 2004-10-01. Pieejams: <http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/2004-10-01.rtf> [aplūkots 2014. gada 1. augustā].

Likumprojekta "Šķīrējtiesu likums" sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija). Pieejams: http://www.mk.gov.lv/doc/2005/TMAnot_121113_skirejties.1311.doc [aplūkots 2014. gada 1. augustā].

UNCITRAL Model Law on International Commercial Arbitration. Pieejams: http://www.uncitral.org/pdf/english/texts/arbitration/ml-arb/07-86998_Ebook.pdf [aplūkots 2014. gada 1. augustā].

Kalvis Torgāns, Dr. habil. iur.

University of Latvia, Latvia, Prof. / Latvijas Universitāte, Latvija, prof.

NON-PECUNIARY (MORAL) DAMAGE IN THE THEORY OF CIVIL LAW AND PRACTICE

NEMANTISKAIS (MORĀLAIS) KAITĒJUMS CIVILTIESĪBU TEORIJĀ UN TIESU PRAKSĒ

Anotācija

Atlīdzība par nemantisko kaitējumu nav ne sods, ne atlīdzība par cilvēka dzīvību, sagrautu veselību vai citu nemantisku labumu samazinājumu. To pareizāk saukt par mierinājuma naudu un uzskatīt par papildinājumu zaudējumu atlīdzībai, kas ir galvenais mantiskās ekvivalences nodrošināšanas līdzeklis civiltiesiskajās attiecībās. Mierinājuma naudas piedziņas tiesiskais regulējums ir jāpilnveido, precizējot jēdziena “ciešanas” saturu, uzliekot prasītājam sacikstes principa ietvaros sniegt izvērstu prasības pamatojumu, kas satur pietiekamu informāciju par prasītāja personu. Ieteicams veikt morālā kaitējuma judikatūras izvērtēšanu sociālekonomisko faktoru aspektā.

Atslēgvārdi: kaitējums, nemantisks kaitējums, civiltiesiskā atbildība, apmierinājums, mierinājuma nauda.

Keywords: damage, non-pecuniary damage, civil liability, satisfaction, consolation payment.

Historical survey

When the Civil Law (hereinafter CL) was adopted in 1937, it contained no provisions on non-pecuniary damage, even though already then special sections existed envisaging compensation, left at the discretion of the court, for maiming a person (2349) and for deprivation of personal freedom (2352). One can say that the type of liability, which later acquired the designation ‘liability for moral damage’, was outlined. When following the restoration of Latvia’s independence the validity of CL was reinstated with the law of 22 December 1922, Section 2352¹ was included in it, envisaging pecuniary compensation for distributing false information that injures a person’s reputation and dignity, but Section 2352 and Section 2353 were supplemented with words providing that for offences linked to deprivation of personal freedom or violating sexual integrity, compensation for moral damage should also be awarded. This meant deviation from the concept of the Soviet law that physical and mental suffering could not be evaluated in monetary terms, and therefore the issue could not be dealt with in civil law, which regulated relationships of goods and money, and that a true Soviet person was able to overcome various sufferings without monetary compensation, humiliating human dignity.

The term “moral damage” has been borrowed from foreign law, most probably, the French, even though it does not comply with the meaning of the word *morāle* in the Latvian language.

In Latvian *morāle* is used to designate the system of values and beliefs that exist in society, founded upon the recognition what good and fair actions are, and its purpose is to make a person himself or herself understand, how to act in a respective moment and what correct, appropriate behaviour would be.¹ Dictionary of Legal Terms provides a slightly broader explanation of it: Moral is a social institution that has the function to regulate human behaviour in all fields of public life. It expresses views on how a person should live, act, and behave. It is a totality of principles and norms, which has evolved historically in connection with people’s perception of the good and the evil, duty, honour, etc., and a person’s inner conviction and public opinion ensure that it is complied with.² Hence, what is incompatible with moral is immoral, and all damage, which someone intentionally or due to carelessness inflicts upon another, is immoral. The assumption that moral damage can exist is wrong, both if it is meant as damage inflicted upon moral values – the perception of the good and the right, and if it declares that the damage inflicted complies with moral, is moral.

However, now this term that deserves criticism has been already included in 20 regulatory enactments of Latvia, it has been used also in various EU documents and the documents of the European Court of Human Rights, and there is no hope that it might be replaced with a more accurate, even though slightly longer designation – ‘non-pecuniary damage’, which is used in German BGB (for example, 253 §) and the European Draft Common Frame of Reference,³ frequently referred to as a model. The term moral damage is to be used for the time being as a conventional term, conditionally accepted on the basis of an agreement to designate non-pecuniary damage. Recent publications have proposed introduction of the term ‘consolation payment.’⁴ The introduction of this term might lessen the efforts to talk about compensation with regard to damage that cannot be measured, and it would also highlight the purpose of this kind of liability. It conforms with the insights expressed by V.Sinaiškis on granting satisfaction to the victim⁵ and is even more accurate than the designation used in Germany – payment for pain (*Schmerzensgeld* in German), since non-pecuniary damage does not always cause pain.

The case law in Latvia has evolved from compensation for non-pecuniary damage only in some cases, especially envisaged in law, to a more extensive application

¹ Horns N. Ievads tiesību zinātnē un tiesību filozofijā. Likums un Tiesības, 1999. October, Vol. 1, No. 2, pp. 46–48.

² Krastiņš I., Šulcs V. et al. Juridisko terminu vārdnīca. Rīga: Nordik, 1998, 161. p.

³ Draft Common Frame of Reference (DCFR) Outline Edition. Available: http://ec.europa.eu/justice/policies/civil/docs/dcf_r_outline_edition_en.pdf [last viewed 28.09.2014].

⁴ Torgāns K. Atbildības par morālo kaitējumu aktualitātes. Tiesību efektīvas piemērošanas problemātika: LU 72. zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2014, pp. 121–136; Torgāns K. Mierinājuma naudas noteikšanas pamats un apmērs. Augstākās Tiesas Biļetens No. 8/2014, pp. 27–33.

⁵ Sinaiškis V. Latvijas civiltiesību apskats. Lietu tiesības. Saistību tiesības. Rīga: Latvijas Juristu biedrība, 1996, p. 147.

of this type of liability, by mastering foreign judicature and referring to general norms, *inter alia*, provisions of Chapter 8 of the *Satvermse* on the protection of fundamental human rights and freedoms. In 1997 a major tragedy occurred in the city of Talsi. During a festival of fire fighters demonstration of equipment was held, including the possibility to take a look at the city from above by going on a mobile crane. Suddenly the basket, holding more than 20 people, broke down from excessive load, and the falling people suffered serious injuries, some of them died. Society, especially mass media reacted very harshly towards the organizers of the event, demanding severe punishment. Criminal proceedings were initiated with regard to both drivers of the mobile cranes, in which the parents of the child victims and the relatives of those who perished submitted civil claims. The claims were based upon Section 2349 of CL, which envisaged compensation for crippling, set by the court in view of the severity and consequences of the infringement. The claims for moral damage were submitted in huge amounts in that case, some claimed 50 000 LVL, others – even 200 000 LVL.⁶ However, during the course of criminal proceedings the plaintiffs understood that even if the court were to award, even partially, the claimed thousands, the chances to actually collect them from the two drivers would be scant. The claim was also brought against the State of Latvia, in the person of the State Fire and Rescue Service of Latvia (SFRRS), referring to Article 92 and Article 93 of the *Satversme* and the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. This created an issue difficult to solve for the lawyers (a dilemma) regarding the jurisdiction of the dispute – whether it fell within the jurisdiction of a court of general jurisdiction or an administrative court, since the claim was substantiated with an infringement of right in the field of public administration, the fact that the State had failed to ensure safe protection of human life and health. The court decided to continue the initiated hearing of the case before a court of general jurisdiction, and the proceedings before appellate and cassation instance courts continued for several years. However, the fact that some of the cases were concluded rather quickly and compensation for moral damage in the amount of 30 and 50 thousand lats was awarded (excluding compensation for treatment costs and other damages) caused an increase in the number of statements of claim also in the cases of other delicts.

The number of claims for compensation of non-pecuniary damage also increased after the amendments of 26 January 2006 to CL, by which a general reference to compensation for moral damage was included in CL Section 1635, and two parts were added to the Section, defining the term of moral injury and the procedure for establishing it. To allow reader to fully understand the text below, the new wording of the Section must be quoted in full:

“1635. *Every delict⁷, that is, every wrongful act per se, as a result of which harm has been caused (also moral injury), shall give the person who suffered the harm therefrom the right to claim satisfaction from the infringer, insofar as he or she may be held at fault for such act.*

⁶ 1 LVL = 1.42 EUR (euro was introduced in Latvia on 1 January 2014).

⁷ i.e., infringement of rights.

By moral injury is understood physical or mental suffering, which are caused as a result of unlawful acts committed to the non-financial rights or non-financial benefit delicts of the person who suffered the harm. The amount of compensation for moral injury shall be determined by a court at its own discretion, taking into account the seriousness and the consequences of the moral injury.

If the unlawful acts referred to in Paragraph two of this section are expressed as criminal offences against a person's life, health, morals, inviolability of gender, freedom, honour, dignity or against the family, or minors, it is presumed that the person who suffered the harm as a result of such acts has been done moral injury. In other cases moral injury shall be proved by the person who suffered the harm.

*Note. The term act is used here within the widest meaning, including not only acts, but also the failure to act, that is, inaction.*⁸

This Section sets legal science the task to provide a more extensive explanation, whether every delict gives the right to compensation for moral damage, how moral damage manifests itself, what suffering is, and whether any physical or mental suffering gives right to compensation, how to prove moral damage, what argument to use to contest the court's opinion on due compensation, and other issues.

Pre-requisites of compensation for non-pecuniary damage

Within the period from 2006, when amendments to Section 1635 of the Civil Law were introduced, until May 2014, the Senate (Department of Civil Cases) of the Supreme Court had heard more than 80 cases, in which compensation for moral damage was claimed. It shows that the total number of such cases in all court instances is much larger, as well as demonstrates the existence of disputable, unsolved issues, urging us to examine issues of moral damage from the vantage point of theory, in order to make case law more uniform, predictable and understandable. The pre-requisites for enforcing compensation for non-pecuniary damage are the same as for liability to compensate for damages. These are: 1) unlawful action, which includes assessment from the point of view of attributability of infringement, 2) existence of non-pecuniary damage; 3) causal relations between the unlawful action and the damage. However, examination of court judgements might provide a couple of commentaries.

In practice the question, what kind of delicts give rise to the right to consolation payment, has become relevant. The declaration, found in some statements of claim, that every delict gives rise to this right, because this has been stated in Section 1635 of CL, is rather primitive. The Section, indeed, begins with the words "Every delict...", however, the continuation shows that also infliction of moral damage is required. Thus, the fact that non-pecuniary damage has been inflicted must be established. The third part of CL Section 1635 provides a rather lengthy enumeration of those cases, when moral damage can be presumed, and it covers a large part of claims to

⁸ Likums "Grozījumi Civillikumā": LR law. 26.01.2006. Latvijas Vēstnesis, 2006. 9 February, No. 24 (3392).

be examined by courts in connection with road traffic incidents and infringement upon reputation, dignity and other personal infringements. However, the list of ways for inflicting moral damage keeps growing, to mention just a few of them: unlawful processing of personal data, mobbing at work, failure to inform a donor that hepatitis C virus was detected in his blood sample, obstacles to a teenager's recreation and engagement sports, caused by employment exceeding 4 hours defined by law, poor medical treatment in penal institutions. It is not easy to distinguish, which of the infringements should be considered as administrative, but which – as pertaining to civil law. There are attempts to link moral damage to failure to fulfil contracts. The courts may not refuse to accept a statement of claim without establishing the essence of the claim.

Judicature is slowly evolving, containing cases, when a court has refused the plaintiff's arguments in full or partially. This is reflected in the compilations of court decisions accepted by the Supreme Court – Compensation for Moral Damage in Civil Cases⁹ and supplements the understanding of moral damage, which is examined also in the compilations of court decisions Case Law on Compensation for Moral Damage in Criminal Proceedings¹⁰ and Compensation for Moral Damage in Administrative Cases.¹¹

Let's examine a couple of examples.

Irma K. brought a claim against Ilze A. regarding recovery of earnest money and compensation for moral damage. It is indicated in the statement of claim that on 6 September 2005 Irma K. and Ilze A. concluded an agreement on earnest money. Irma K. as the payer of earnest-money paid to Ilze A. 5500 LVL, agreeing that this sum would be paid into the total sum for purchasing real estate – 30 000 LVL. Ilze A. undertook to prepare all the necessary documents for registering the transaction, however, a purchase agreement with Irma K. was not concluded. Ilze A. sold the real estate to another person and repaid the earnest money to Irma K. The claimant Irma K. requested the court to recover from Ilze A. 5500 LVL (to regain double amount of earnest-money) and compensation for moral damage in the amount of 1000 LVL.

The first instance court satisfied the claim for 5500 LVL, but rejected the claim regarding moral damage. The Riga Regional Court, having examined the case in appellate procedure, recovered from Ilze A. in favour of Irma K. the earnest money in the amount of 5500 LVL and compensation for moral damage in the amount of 700 LVL.

The Senate, hearing the case in cassation procedure, in the part regarding compensation for moral damage in the amount of 700 LVL, recognised as insufficient and incorrect the substantiation of such compensation in general and its amount,

⁹ Morālā kaitējuma atlīdzināšana civillietās. Tiesu prakses apkopojums. Available: <http://at.gov.lv/lv/judikatura/tiesu-es-apkopojumi/civiltiesibas/> [last viewed 28.09.2014].

¹⁰ Tiesu prakse par morālā kaitējuma kompensāciju kriminālprocesā. Available: <http://at.gov.lv/lv/judikatura/tiesu-es-apkopojumi/kriminaltiesibas/> [last viewed 28.09.2014].

¹¹ Morālā kaitējuma atlīdzināšana administratīvajās lietās. Tiesu prakses apkopojums. Available: <http://at.gov.lv/lv/judikatura/tiesu-prakses-apkopojumi/administrativajas-tiesibas/> [last viewed 28.09.2014].

therefore returned the case for a new hearing. The judgement by the Senate in this case contains the following findings:

The Riga Regional Court, substantiating the enforcement of 700 LVL, has noted the plaintiff's venerable age, trust in the defendant (which was let down), allowing to use her resources for a long time and the time consumed to recover them.

The Senate holds that neither the fact that someone is using other's monetary resources for a long time, nor the fact that time must be spent to recover these, causes to the other party moral damage that must be compensated for in the meaning of CL Section 1635. Likewise, failing to justify the trust of the business partner is not to be considered as a factor causing mental suffering or moral damage in the meaning of CL Section 1635. Whereas venerable age could be a condition influencing a court's opinion on the amount of compensation, if the circumstances giving rise to moral damage were characterised with sufficient clarity. The court had failed to do so, thus violating the provisions of Section 189(3), Section 190 and Section 193(5) of the Civil Procedure Law.

In repeated examination of the existence of moral damage and the compensation to be awarded, in the opinion of the Senate, the court should consider the essence and purpose of this institution of law, rather recent in Latvian civil law. The legislator, by introducing amendments of 26 January 2006 to CL Section 1635, expanded the range of available legal remedies, aimed not only at assessing the diminution of property, but also at giving satisfaction by other means – by awarding pecuniary compensation to offset suffering and pain. However, to a certain extent, the granting of compensation of earnest money in double amount is aimed at this kind of satisfaction. In the particular case, the sum of money granted as such satisfaction (gratification) is rather big – 5500 LVL.

In examining the occurrence of moral damage and the amount of compensation to be set, the court should assess the actions by both parties in the particular circumstances of the case. In the case under review, the court should also consider, whether the fact that the intended real estate purchase agreement was not concluded was not (could not) be influenced by the lack of discipline by the party paying the earnest money, not abiding by the agreement regarding the payment of the first instalment of 500 LVL and the second instalment of 2500 LVL, as well as the lack of clear information about the buyer's ability to pay the agreed purchase price.

Thus, the appellate instance court, in hearing repeatedly the issue about the existence of moral damage and the sum to be awarded, must conduct a comprehensive evaluation of circumstances and provide concrete substantiation for its ruling.¹²

The second part of CL Section 1635 provides that moral damage should be understood as physical or mental suffering. This definition of moral damage cannot be used in those cases when a person's reputation, dignity, authorship, the right to one's image, privacy are infringed, where the very fact of infringement already gives rise to the right to compensation. However, it is essential in those cases, when a person has suffered bodily injuries. The term "suffering" is so capacious that even psychologists

¹² Judgement by the Supreme Court Senate of 7 April 2010 in Case No. SKC-94/2010. Unpublished.

and medical practitioners would not be able to provide criteria that could be applied and verified in jurisprudence to differentiate between pain, suffering and dissatisfaction, negative experience. The statements of claim that reach courts still use rather figurative and extensive descriptions of “immeasurable pain” to substantiate the amount of claim, this immeasurable pain having been caused, for example, by cutting off cold water supply to the bathroom by the neighbour during renovation works, or unlawful demolishing of a partially dilapidated building, inherited from the grandfather, thus destroying cherished childhood memories, or by the helplessness of physicians in preventing all health disorders amassed over a life-time. Undisputedly, any delict, even a slight one, gives rise to negative emotions and experience, however, it is clear that CL Section 1635 does not contain an assumption that in the case of every delict the victim has the right to demand compensation for moral damage, even in the amount of 5 euros. The existence of moral damage must be established separately from unlawful action. Thus, the terms physical and mental suffering require a limiting explanation. Thus far they have been interpreted rather broadly, and nobody has succeeded in defining the limit, wherefrom this suffering should be compensated for.

Attempts to specify the degrees of legal significance of these terms can be found in insurance relationships. Section 19 of Compulsory Civil Liability Insurance of Owners of Motor Vehicles¹³ provides that non-material losses (it would be more accurate to use ‘non-pecuniary damage’ author’s note) caused to a person in a road accident are losses that involve pain and mental suffering due to: 1) a physical trauma of the injured person; 2) the crippling or disablement of the injured person; 3) the death of a breadwinner, dependant or spouse; 4) Group I disability of a breadwinner, dependant or spouse. Thus, a trend can be discerned to differentiate between non-material damages to be compensated for and not to be compensated for. This is reflected also in Regulation on the Amount of Insurance Indemnity and the Procedure for Calculating thereof for Non-Material Losses Inflicted to a Person, which was adopted by the Cabinet on 11 July 2014, replacing the one adopted in 2005.¹⁴ Differentiation has been established also in Section 14 of the Law on Indemnification of Losses Caused by Public Administration Institutions: If an institution or a court, in examining the facts of the particular case, establishes that the infringement upon the rights or legally protected interests of a private person is not severe, then an independent or auxiliary compensation for personal damage, including moral damage, can be a written or public apology provided by the institution.¹⁵

¹³ Likums pieņemts 07.04.2004. Latvijas Vēstnesis, 2004. 27 April, No. 65 (3013), Ziņotājs, 2004. 29 April, No. 10. Available: <http://m.likumi.lv/doc.php?id=87547> [last viewed 28.09.2014]; hereinafter also – CCLI Law.

¹⁴ Noteikumi par apdrošināšanas atlīdzības apmēru un aprēķināšanas kārtību par personai nodarītajiem nemateriālajiem zaudējumiem. Ministru kabineta noteikumi Nr. 340, 2014. gada 17. jūnijā (prot. Nr. 33, 70. §). Latvijas Vēstnesis, 2014. 10 July, No. 133 (5193). OP No.: 2014/133.S. Enter into force: 11.07.2014. Available: <http://m.likumi.lv/doc.php?id=267451> [last viewed 28.09.2014]. Spēku zaudējuši Noteikumi, kas pieņemti 2005. gada 17. maijā (prot. Nr. 30, 1. §). Latvijas Vēstnesis, 2005. 20 May, No. 80 (3238).

¹⁵ Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likums: LR law. Latvijas Vēstnesis, 2005. 17 June, No. 96 (3254).

There are court judgements, which reject the claim because unlawful action has not been identified. The disputes before the court, whether a delict has happened in the course of medical treatment, are particularly complex. The following example can serve as an illustration to this.

Antonija M. brought a claim against the State Limited liability company “Hospital of Traumatology and Orthopaedics” regarding recovery of compensation for bodily injuries, indicating that on 6 February 2002, upon referral by her doctor, she visited the aforementioned hospital, where the doctor set the following diagnosis “Spine spondylosis of the lumbar region, spondylarthrosis. Skeletal pain and the syndrome of bilateral radiculopathy.” Nuclear magnetic resonance examination revealed also other manifestations of disease. A council of doctors concluded that an operation was necessary.

Seven months later the plaintiff was hospitalised because of pain in the spine and feebleness of both legs. The plaintiff signed “Agreement to examination, anaesthesia, operation”, authorising doctor Kārlis T. to conduct a surgical operation on the fused spinal vertebrae L1-L3-L5 (spondilodesis), the vertebrae were temporarily fixated with USS system. On 7 October 2002 the plaintiff underwent the operation. Following it the plaintiff had felt very poorly. After the operation wounds had healed, on 11 November 2002 the plaintiff was discharged from the hospital; however, for a long time she had continued to feel severe pain in the left leg, and also had been in great pain when moving.

After more than 11 months, on 17 September 2003 the plaintiff was repeatedly hospitalised due to severe spinal pain in lumbar-sacral region, which irradiated to the left leg. Due to bone osteoporosis, resorption of bone tissue around the metal screws had occurred, decreasing their firmness and increasing the syndrome of pain, therefore on 18 September 2002 USS was removed from the plaintiff’s spine. In about a month the plaintiff was discharged from the hospital, however, the pain had increased after the repeated operation.

The plaintiff requested the court to collect from the defendant compensation for losses in the amount of 30 000 LVL, comprising compensation for plaintiff’s immeasurable physical and moral pain, as well as for medications and the monetary resources spent for medical assistance. Section 1782 and Section 2347 of the Civil Law were used to substantiate the claim.

In accordance with the plaintiff’s request, the district court commissioned forensic medical examination. The panel of experts within a fortnight conducted forensic examination by applying the method of studying medical documents and case materials.

The district court, having assessed the expert opinion and other materials of the case, rejected Antonija’s M. claim. Likewise, the Riga Regional Court, examining the case in the appellate instance, rejected the claim.

The Senate rejected the plaintiff’s cassation complaint, providing extensive substantiation, *inter alia*, noting: The references to violation of Section 41 of the Law on Medical Treatment, which had manifested themselves as providing insufficient information to the plaintiff on the possible consequences and complications of the

operation, included in the cassation complaint, are unsubstantiated. The course of events, as established by court, shows that the operation had not been urgent; it was scheduled, by gradually conducting various examinations in the course of at least six months, and by asking physicians' advice on the diagnosis and further treatment. The plaintiff prepared for this operation for a long period of time, already prior to being hospitalised. Upon signing in the medical file before the operation, the plaintiff confirmed that she understood the possible consequences of the operation. The Senate holds that the aforementioned circumstances point to the fact that the plaintiff had been informed about the expected prognosis, if she decided not to undergo the operation, as well as about possible risks in case of operation.

The judgement by the Chamber of Civil Cases is founded upon the assessment of the facts of the case and concludes that the operation conducted in 2002 was not the cause for subsequent removal of the USS construction from the spine and deterioration of the plaintiff's health. The plaintiff has a serious accompanying disease – osteoporosis, which deteriorates her health. The Senate has no grounds to give other assessment different from the one provided by the appellate instance court.¹⁶

In a few cases court has established that the victim himself or herself is to blame for the accident. The following example serves as an illustration to this.

The authorised representative of Velga G., on the basis of CL Section 2347, brought a claim against “Sky Baltija”, Ltd., requesting to collect from the defendant in favour of Velga G. 20 000 LVL for the inflicted moral damage and damage to health. It is noted that Velga G., in performing her job duties in the defendant's kitchen involving handling of hot dishes, as a result of accident suffered severe burnt injuries, which had to be treated at the National Burns Centre. Because of damage to her health she could not resume work, therefore requested collecting from the defendant a compensation for moral damage and damage to her health. Later additions to the claim were submitted – explications, founded upon Chapter 8 of the *Satversme* of the Republic of Latvia, Article 13 of the European Human Rights Convention, as well as Sections 1635, 1639, 1782, 2247 and 2249 of the Civil Law, and the amount of claim was increased to 1000 000 LVL.

The first instance court decided to reject the claim as unsubstantiated. The Riga Regional Court, examining the case in connection with the plaintiff's appeal, also rejected the claim.

The court noted, that the evidence in the case, *inter alia*, Investigation protocol of 12 May 2006 on an accident in a work place No.1-2006, Instruction on Labour Protection No.16, witnesses' testimonies, proves that the accident, as the result of which Velga G. suffered injury in the form of burns, had happened because of the plaintiff's own carelessness and negligence. The court established that the plaintiff had not abided by the requirements of Instruction on Labour Protection No. 16, provisions of Para. 1 of Section 17 in the Labour Protection Law, whereas violations of regulatory enactments regulating labour protection or other legal acts by the employer had not been established. Velga G. had not appealed against the Investigation

¹⁶ Judgement by the Supreme Court Senate of 13 April 2011 in Case No. SKC-144/2011 (Unpublished).

protocol according to the procedure set out in law, nor had she turned to the State Labour Inspectorate. Thus, in the course of examining the case unlawful activities by the defendant or its failure to act, as well as the defendant's guilt in the particular accident have not been established, which are essential pre-requisites for applying CL Section 2347.

The Panel of the Supreme Court Senate refused to initiate cassation legal proceedings in connection with the cassation complaint submitted by the plaintiff's representative.¹⁷

Adversarial principle, evidence and the burden of proof

A typical feature of the civil procedure is the implementation of the adversarial principle in substantiating claims made by the parties and providing counter-arguments to the objections by the opposite party. This makes the examination of claims for compensation for non-pecuniary damage very different from the examination of disputes in administrative procedure, where the court has the obligation of objective investigation (the inquisitorial principle). In disputes regarding non-pecuniary damage certain specific features are caused by the fact that the court, upon establishing the existence of damage, exercises its discretion in setting the compensation. This means that the court has extensive rights (the discretionary rights of the court), but in no case this should be interpreted to mean that the plaintiff must only indicate the delict, the applicable legal norm and the claimed sum. A substantiation for this sum must be provided. This, of course, raises the question, in what way and what arguments can be used to substantiate, why the plaintiff is requesting exactly 20 000 EUR or, in another case, 50 000 EUR for the delict. Plaintiffs often hold that the substantiation of their claim automatically follows from the description of events. However, courts do not find such approach satisfactory.

Let's examine an example.

Because deficiencies in construction had not been eliminated in a recently bought apartment, water flooded the apartment at the times of precipitation, damaging furniture, the computer, because of humidity and regular flooding the apartment was not fit for being inhabited. The apartment's owner brought a claim against the company, which had undertaken to eliminate the deficiencies, asking a compensation for losses in the amount of 3465 LVL and for moral damage in the amount of 10 000 LVL. It was indicated in the statement of claim that the damage inflicted upon the plaintiff applied to his personal rights – the right to rest, sleep or enjoy use of his property. These rights are guaranteed by Article 89, 95 and 96 of the *Satversme*, as well as by international human rights provisions.

With the judgement by the first instance court the losses were collected in favour of the plaintiff, however, the claim for compensations of moral damage was rejected.

---

¹⁷ Decision by the Supreme Court in Case No. SKC-465/2009 (Unpublished).

The Riga Regional Court, having examined the appeal, rejected the claim in the part regarding compensation for moral damage. *Inter alia*, noting that the case contained no evidence confirming deterioration of the plaintiff's health or mental status.

Even though the obligation of the plaintiff to substantiate the grounds for his or her claim (Section 93(1) of the Civil Procedure Law) cannot be disputed, nevertheless, the reasoning of the judgement, the Senate holds, shows a superficial and formal approach taken by the court in settling this dispute. Moreover, mutually excluding conclusions have been made in the judgement. I.e., the court of appellate instance, on the one hand, recognised that the apartment, which at the time of precipitation was flooded with water, was not fit for being inhabited, which, judging in accordance with the laws of logics, should be regarded as an obstacle to normal use of the apartment, but, at the same time, noted that this established fact required additional evidence. The court had not assessed, whether under conditions, when the delict with regard to the plaintiff had been established as having taken place, it had caused prolonged disturbances to the apartment ownership, stress, negative emotions and inconvenience, and whether it falls within the hypothesis of the legal provision included in the first part of Section 1635 of the Civil Law.

The Senate revoked the judgement in the part, by which the claim for compensation for moral damage was rejected and transferred the case for being examined anew in this part.¹⁸

Currently the third part of Section 1635 of the Civil Law defines the cases, when moral damage can be presumed (in case of particular criminal offences) and indicates that in other cases the victim must prove the moral damage. Thus, in this second case, it is required that the person proves her suffering, pain and the exact amount of it. There are some civil cases, where the plaintiff has submitted a doctor's statement that the bodily injuries have caused great pain and suffering. Unfortunately, such statements are not stronger than the declarations made by the victim herself. Also the judges, on the basis of their own experience, know that bodily injuries cause pain, as well as the fact that the death of relatives usually causes negative emotions. Therefore differentiation of damage into those that can be presumed and those that must be proved cannot be regarded as successful.

How complicated the assessment of numerous circumstances can be is demonstrated by the judgement of 21 May 2013 by the Zemgale Regional Court in Case No. C13028510 regarding consequences of a road traffic accident, when large amount of ammonium nitrate was spilt from a tractor's trailer within the territory of a farm. This case, after having being heard in three instances, was transferred by the Senate for new examination in the appeals court, and was completed by a judgement on 21 pages, which has entered into legal force.¹⁹

Regarding its content, it must be noted that in examining the facts of the case from the vantage point of establishing moral damage, the appeals court arrived at an important, generalising conclusion: the appeals court recognised that the

¹⁸ Judgement by the Supreme Court Senate of 25 May 2011 in Case No. SKC-202/2011 (Unpublished).

¹⁹ See: Torgāns K. Līgumu un deliktu tiesību problēmas. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2013, pp. 185–193.

infringement upon the plaintiffs lives was gross and prolonged. The plaintiffs' right to safe living conditions had been violated, the plaintiffs' rights to peaceful, accustomed way of life in their own homes had been violated, inconvenience and disorder in the yard of the plaintiffs' home continued for a number of months, since the defendant was performing sanitization works, various equipment entered the yard, commissions and experts were arriving, digging and drilling with tractors was performed, which made the yard impossible to walk through, the surface layer of the ground was taken off, polluted water flooded holes. However, with regard to proving the existence of damage, the court has not referred to the third part of Section 1635 of the Civil Law, but to the judicature, judgements by the European Court of Human Rights (ECHR). The following excerpts from the judgement reveal it:

An opinion has been expressed in judicature that moral damage is suffering, the cause of which is a significant infringement upon a person's rights or lawful interests. As soon as significant infringement upon a persons rights or lawful interests can be established, suffering can be presumed. The actual consequences of the infringement, established in the case, must be taken into account in defining the type and amount of compensation. A person is not entitled to compensations for insignificant (petty) damage.²⁰

The appellate instance court recognises that in connection with damage inflicted upon the plaintiffs' customary environment, as well as in connection with discomfort in everyday life, emotions, mental suffering had been caused to the plaintiffs. In the particular case the court must take into account the interpretation of law expressed in the judgement by cassation instance court with regard to the disputed circumstance in the case, that the pollution of the plaintiffs' property and place of residence – chemical substance ammonia nitrate caused violation of the plaintiffs' right to inviolability of home, because, as recognised in legal literature and the case law of the European Court of Human Rights (hereinafter – ECHR), the right to inviolability of home applies also to a person's protection against pollution, noise, etc. (see *Harris D. J., O'Boyle M., Wabrick C. Law of the European Convention on Human Rights. London, Dublin, Edinburg: Butterworths – 1995, p. 307–312; Judgement by ECHR in Case López Ostra v. Spain ECHR 41/1993/436/515; Judgement by ECHR in Case Guerra and others v. Italy ECHR 116/1996/735/932*).²¹

It is difficult to contest the information presented in the judgement, however, the judgement confirms once again that the issue, whether moral damage should be proven or can be presumed, is still considered to be controversial. It is absolutely clear that in proving the consequences of such delict as publishing discrediting information or a person's nude photo without consent cannot be based upon statements issued by medical practitioners on the negative impact upon human psyche, and, thus, evidence mainly manifests itself as explanations provided by the plaintiff, which depend upon his or her eloquence. The problem is that the list of

²⁰ Tiesu prakses apkopojums "Morālā kaitējuma atlidzināšana administratīvajās lietās". Rīga, 2011, p. 45. Available: <http://www.at.gov.lv/lv/info/summary/administrativajastiesibas/> [last viewed 28.09.2014].

²¹ Judgement by Zemgale Regional Court of 21 May 2013 in Case No.C13028510 (Unpublished).

infringements, for which compensation for moral damage is claimed at court, is getting longer and longer. Such values, undoubtedly worthy of protection, as privacy, right to protection of one's image, right to undisturbed rest, healthy environment, possibility to acquire higher education, etc., figure on it. The *Satversme*, with broad definitions of human rights, essentially protects everything that is important for people, but does not provide that in all cases monetary compensation for non-pecuniary damage should be used as a legal remedy. Currently the provisions of the third part of CL Section 1635 serve only as a hindering obstacle against artificial or excessively insignificant claims. However, hindering by differentiating the burden of proof, fails to convince, restrictions of different kind are necessary, and also foreign lawyers are searching for such. Section 9 in the Law on Indemnification of Losses Caused by Public Administration Institutions²² provides that in the meaning of this law moral damage is damage to a person, which manifests itself as the suffering of natural person, caused by significant unlawful violation of the rights or legally protected interests of this person (with amendments introduced by the law of 01.07.2001). The task of differentiating a significant violation from an insignificant one is not easy, however, using this possibility also in civil cases would allow the court to reject the claim in cases of petty delicts.

It must be noted that compensation for non-pecuniary damage, i.e., awarding of consolation payment, is not the only and, definitely, not the main legal remedy in civil law conflicts. The law envisages a number of possibilities for eliminating the consequences of a delict: replacing the damaged or destroyed property with an equal one, monetary compensation for loss, eliminating the obstacle to exercise of rights, apology or giving other kind of satisfaction. The most frequently used one is demanding compensation for loss, which is also the most suitable way for fulfilling the main function of civil law – restitution of the distorted property status. The collection of consolation payment is to be considered as a special deviation from the main function of civil law, i.e., ensuring equivalence in implementation of property relationships. This cannot be turned into a means for punishment. If the offence is highly dangerous to society, then the State applies criminal law and administrative measures to the offender, and replacing or supplementing them is against the nature of civil law. Recognising that civil law liability is mainly aimed at reinstatement of the distorted property's status, and that the restoration of this status to a certain extent has also a penal and preventive function, the system cannot be turned into compensation for moral damage, i.e., essentially – punishing for mental consequences, which do not distort the property balance. In this regard the ECHR approach can be quoted, expressed in Practice Directions *Just Satisfaction Claims*, emphasizing that the Court has never recognised as admissible collection of compensation in punitive, aggravated or exemplary amounts.²³ It is difficult to draw

²² Latvijas Vēstnesis 2005. 17 June, No. 96 (3254), Ziņotājs, 2005. 14 July, No. 13.

²³ The Court has therefore, until now, considered it inappropriate to accept claims for damages with labels such as “punitive”, “aggravated” or “exemplary”. ECHR. Practice direction. JUST SATISFACTION CLAIMS (Issued by the President of the Court in accordance with Rule 32 of the Rules of Court on 28 March 2007. Available: http://www.echr.coe.int/Documents/PD_satisfaction_claims_ENG.pdf [last viewed 28.09.2014].

a line of demarcation between punishment and consolation, however, one criterion can be indicated: the punitive amount is to be determined by rather considering the impact of the punishment upon the offender, whereas consolation payment – judging by how commensurate it is to the previous level of victim's material provision, customary actions, the extent to which it will facilitate decreasing the consequences of the damage.

As regards circumstances, which are important in assessing damage inflicted upon health, the Regulation on the Functioning of the Medical Treatment Risk Fund,²⁴ is noteworthy. It regulates insurance type relationship and cannot be considered as such regulatory enactment, which regulates the liability of a medical treatment facility; however, Para. 9 and Para. 12 of the Regulation provide a good insight regarding what kind of issues should be clarified to determine the scope of moral damage. According to Para. 9 of the Regulation, the degree of severity of damage (also moral damage) in percentage is determined according to Annex 2 to this Regulation, abiding by the following criteria:

- 9.1. the status of health, nature and severity of disease at the beginning of the treatment process;
- 9.2. the anticipated course of disease, if appropriate treatment is provided, causal relationship between the actions of a medical practitioner or his or her failure to act and the damage caused by medical treatment;
- 9.3. patient's participation (compliance) in his or her health care, its impact upon the course of the treatment process;
- 9.4. the severity of damage in interconnection with the duration of the necessary treatment and treatment costs;
- 9.5. unanticipated health disorders that have occurred during the treatment process, which are or are not connected with the treatment of the particular disease, actions taken by a medical practitioner or his or her failure to act;
- 9.6. medical practitioner's contribution to the improvement, restoration of a patient's health status;
- 9.7. conditions and environment at the medical treatment facility;
- 9.8. how comprehensively and appropriately the medical practitioner performed his or her obligations during patient's treatment;
- 9.9. whether the medical treatment facility had all the necessary resources at its disposal to prevent the cause of damage;
- 9.10. compliance of the actions taken by the medical practitioner with the first part of Section 9¹ of the Medical Treatment Law.

²⁴ Ārstniecības riska fonda darbības noteikumi. Ministru kabineta noteikumi Nr. 1268. 05.11.2013. Latvijas Vēstnesis, 2013. 22 November, No. 228 (5034). OP No.: 2013/228.9. Hereinafter – Regulation.

The Health Inspectorate sends its opinion to the National Health Service, which adopts a decision on disbursing compensation or refusing to do so. The following is indicated in the opinion:

- 10.1. existence or absence of damage;
- 10.2. scope of damage, expressed in percentage;
- 10.3. whether any of circumstances referred to in Para. 12 of this Regulation have been identified.

Para. 12 of the Regulation indicates a number of grounds that can serve as the basis for refusing to disburse compensation. These are: no causal relationship between the damage and actions taken by a medical practitioner has been established; the anatomic damage to organs or tissue or distortion of functions is linked with the treatment performed, however, has not occurred because of unprofessional actions by the medical practitioner; the patient has intentionally facilitated occurrence of damage or increase of its scope and has hindered the medical practitioner in providing the necessary medical treatment services; the patient has refused treatment.

However, it must be noted that the *Application for Claiming Compensation*, appended to the Regulation, once again confirms the need to improve terminology. It envisages the possibility to claim compensation for 1) non-material damages – damage inflicted upon a patient’s health or life (also moral damage) or 2) material damages – treatment costs. Non-material loss sounds “terrible”, if we keep in mind that loss is only and solely diminution of property and that civil law uses only the words ‘monetary’ or ‘financial loss’, not ‘material’.

Establishing the amount of compensation (consolation payment)

A large part of court judgements are appealed against in the appellate or cassation procedure because the awarded sum seems too little to the plaintiff or too large to the defendant. As noted above, the court sets the amount of this compensation at its own discretion, and therefore the issue, whether the court should provide a detailed substantiation why and by how many euros the claimed sum has been decreased due to one or another consideration, is rather complex. Law contains a number of indications on what must be taken into consideration in establishing compensation. However, these are of little help in providing reasoning for the judgement. Thus, CL Section 1635 notes that the court, in establishing the amount of compensation, has to take into consideration also the seriousness and consequences of moral damage. No unit of measurement exists for measuring the severity of physical and mental suffering. It can only be stated comparatively that one damage is more severe compared to another, and then considered, how convincingly correct is the compensation set for this other damage, moreover, without knowing all facts of the case in their interconnection. Section 5 of CL provides: Where a matter is required to be decided at the discretion of a court or on the

basis of good cause, the judge shall decide the matter in accordance with a sense of justice and the general principles of law. A. Bitāns has extensively described these principles, emphasizing the significance of the principles of legality, proportionality, legal certainty and fairness, as well as other principles.²⁵ No one denies the importance of abiding by laws and principles. However, to what lengths a judge should go in describing in a judgement that he or she has abided by the principle of fairness and proportionality? It is noted in the judgements, for example, that the experienced physical, mental suffering, linked with the nature of the injuries, bodily mutilation, decreased quality of life, impossibility of returning to the accustomed circumstances of living have been taken into consideration, that the moral damage inflicted upon the plaintiff has manifested itself as the experienced physical pain, a number of operations, temporary loss of movement on the right side of the body, temporary loss of the capacity for speech, the need to use medicines and be under the systematic supervision of medical treatment facilities till the end of one's life are also noted. It is noted in other judgements that the court has abided by the principles of fairness and common sense, and taken into consideration 1) the significance of the infringed rights or benefits; 2) the consequences caused by the prohibited actions, their nature, irreversibility; 3) the actions taken by the victim, *inter alia*, how actively he or she defended the infringed upon right. Quite frequently the application of comparative method is noted. ECHR in Practice Direction *Just Satisfaction Claims*²⁶ has noted that the economic situation in the State should be taken into consideration, and some judgements by Latvian courts refer to it. The enumerations of the circumstances that have been taken into consideration are becoming longer and longer in the substantive parts of judgements. In each subsequent case the courts add to the list of these circumstances, taken from numerous judgements. However, such abstract indications do not bring clarity as to why exactly the particular sum was awarded and to what extent it was influenced by each of the enumerated circumstances. It is neither possible, nor necessary.

However, one major shortcoming can be discerned in the substantiation of judgements; i.e., the courts have paid very little attention to the issue, what the plaintiff's way of life, activities, education, health, future prospects had been, what the claimed amount of compensation would give to the plaintiff's way of life, what kind of actions he/she engaged in previously, the elimination of what kind of consequences would be facilitated by it. The plaintiff, especially if his or her representative participates in his or her place in the legal proceedings is totally devoid of personality. It must be reiterated that consolation payment is not a punishment. Quite frequently the punishing has already occurred by a punishment imposed in a criminal case, and the compensation under examination cannot be called an auxiliary punishment. It cannot be considered as an addition to the compensation for treatment and other losses, which usually must be claimed and are awarded

²⁵ Bitāns A. *Vispārīgie principi, nosakot kompensāciju par nemantisku aizskārumu*. Jurista Vārds, 2003. 14 October, No. 37.

²⁶ ECHR. Practice direction. *Just Satisfaction Claims* (issued by the President of the Court in accordance with Rule 32 of the Rules of Court on 28 March 2007. Available: http://www.echr.coe.int/Documents/PD_satisfaction_claims_ENG.pdf [last viewed 28.09.2014].

separately. Neither can it be considered to be an equivalent substitute for the lost arm, leg or health in general. It is important to emphasize that the court decides on granting the consolation. The granting of disproportional consolation payment cannot enter into conflict with its aim, by establishing, without expressing it in words, that the death of a relative has given the plaintiff the possibility to get lots of money.

The court judgements that have gained extensive publicity, by which the compensation for non-pecuniary damage has been granted in the amount of 20 000 LVL and even 100 000 LVL, as well as information about legal acts that define high levels of compensation as maximum, urge the victims in cases of various delicts to turn to court with ever increasing claims. This has been facilitated also by the provision in the Civil Procedure Law that the plaintiffs submitting claims in connection with crippling, other damage to health, death of a person, as well as claims regarding moral damage caused by criminal offence, are exempt from paying court expenditure into the State revenue.²⁷ Comparison to the most prosperous countries of Europe shows that Latvia, in terms of generosity of court, sometimes surpasses Germany, France, and Norway.²⁸ As regards legal acts, it must be noted that, indeed, the Compulsory Civil Liability Insurance of Owners of Motor Vehicles Law,²⁹ implementing Directive by the European Parliament and the Council of 11 May 2005/14/EC, in Section 15 provides that the limit of insurer liability in compensation the losses caused to a person is up to 5 million euros, irrespectively of the number of victims. Whereas Section 16 of the Law on the Rights of Patients provides that a patient has the right to compensation for any harm caused to his or her life or health (also moral damage) up 142 290 euros.³⁰ Amendments to these two laws are welcome, as a confirmation that the State supports strengthening the importance of insurance as a way that allows protecting people against the consequences of two major accidents, i.e., consequences of road traffic accidents and errors in medical assistance. This is safer and does not require lengthy litigations. Only three points need to be explained. Insurance is based upon payment of insurance premium, and insurance companies can undertake to pay to a ballet dancer, who has insured her legs for 1 million euro, if she has paid the proposed insurance premium. Likewise, the functioning of the Medical Treatment Risk Fund is based upon the principles of insurance, i.e., contributions made by medical practitioners. The second remark is the following: examination of insurance regulation shows that a victim can hope to receive insurance payment in the amount of 5 million euros only in the case of particularly severe bodily injuries, which require expensive and lengthy treatment, in other cases the sum will be much more humble. And thirdly, it must be explained that the indicated 5 million euros cover both losses (diminution of property) and

²⁷ Civilprocesa likums: LR law, article 43. Available: www.likumi.lv [last viewed 28.09.2014].

²⁸ Digest of European Tort Law. Vol. 2. Essential Cases on Damage. B. Winiger, H. Koziol, B. A. Koch, R. Zimmermann (eds.). De Gruyter [bv.], [b.g.].

²⁹ Latvijas Vēstnesis, 2004. 27 April, No. 65 (3013), Ziņotājs, 2004. 29 April, No. 10. Available: <http://m.likumi.lv/doc.php?id=87547> [last viewed 28.09.2014]; hereinafter also – CCLI Law.

³⁰ Latvijas Vēstnesis, 2009. 30 December, No. 205 (4191). Available: <http://m.likumi.lv/doc.php?id=203008> [last viewed 28.09.2014].

non-pecuniary damage, without separating the sum to be used to compensate for moral damage.

Insurance relationships require concrete clarity on how and according to what criteria the insurer disburses insurance indemnity, thus, what it ensures in return for insurance premiums. Reiterating that the standards of insurance cannot be mechanically transposed to adjudication of civil law disputes before courts, one, however, would like to assume that some of the criteria and methods of assessment applied in insurance could be also used by parties in the adversarial legal proceedings.

In the hearing of claims of consolation payments, as in civil procedure in general, the adversarial principle is at work. Thus, the person who reproaches the court, should first of all prove the amount of non-pecuniary damage. As soon as objections are presented that the judgement does not contain substantiation for the amount of the awarded or the rejected sum, the court has the possibility to note that the plaintiff has not proved the validity of the claimed sum neither in the statement of claim, nor at the court sitting. As noted before, this is impossible. Therefore, in view of the peculiarities in adjudication of these cases, set out in law, the right of the court to decide at its own discretion must be recognised. Any dispute calls for an unbiased and knowledgeable arbiter. In judicial cases the State has entrusted this mission to judges, who have acquired legal education, reached a certain level of maturity, acquired life experience, given the oath of a judge. It is natural that to the victim and his or her relatives the offence seems to be much more severe than the same disaster experienced by another person. A judge takes a more objective view of the events. The judge sees the claim of consolation payment as a multi-faceted node of indicators and criteria, very complicated as to its structure.

It is essential that the judge sees the circumstances of the case as a whole and in his or her thoughts, within the limits of his discretion, analyses the severity of the offence and the nature of threat, as well as the personal data and economic status of the victim, previously adjudicated cases and many other things. He or she cannot and does not attempt to weight, how many per cent of what kind of sum should be considered to be compensation separately for pain, for decreased enjoyment of life, for inconvenience, unrealised intentions, etc. It must be added, however, that the handling of issues at the discretion of court in contemporary situation can be controlled by higher instance courts; however, it rather applies to the interpretation of legal norms and issues of uniform application.

The current laws do not require explanation, why the court, at its own discretion, has awarded a certain sum. However, it is understandable that different judges can have and do have different legal consciousness, understanding of proportionality and fairness. This leads to different amounts of awarded sums, which should not be assessed as an unlawful phenomenon. It must be kept in mind, definitely, that two totally identical court cases do not exist, if the parties are different. It would be better, if under similar important circumstances the judgements were similar. Therefore the means for unifying case law are sought both abroad and in Latvia, in the forms of conditional "price lists", classification of offences or at least by setting the upper limits of compensation.

One of the methods is pegging the coefficient of assessment (percentage) with the minimum monthly salary established in the State. This kind of link is envisaged by Regulation on the Amount of Insurance Indemnity and Procedure of Calculation for Non-Pecuniary Damage Caused to a Person.³¹ With regard to crippling and disability it envisages:

4. The amount of insurance indemnity to a victim for pain and mental suffering due to crippling or disability shall be set in the following amount: (minimum monthly salary in force on the day when the road traffic accident took place):
  - 4.1. if the victim had tissue damage – visible scars and (or) pigmentation, asymmetry of the face (or) bodily part (without functional disorders), – in the amount of one minimum monthly salary;
  - 4.2. if the victim has tissue damage, which has caused functional disorders, – in the amount of three minimum monthly salaries;
  - 4.3. if the person has become Group I disabled person, – in the amount of 10 minimum monthly salaries;
  - 4.4. if the person has become Group II disabled person, – in the amount of five minimum monthly salaries;
  - 4.5. if the person has become Group III disabled person, – in the amount of three minimum monthly salaries.

Insurance indemnity for mental suffering in the case of the death of a breadwinner, dependant or spouse is set at the amount of 30 minimum monthly salaries, but for pain and mental suffering caused by the breadwinner, dependant or spouse becoming Group I disabled person – at the amount of 20 minimum monthly salaries.

The inclusion of such concrete indicators in legal acts reveals the trend also in other cases to move along the path of regulatory criteria established by the State, comprising also indicators “from – to”. An attempt to invite specialists of economics to assess the case law in the cases of compensation for damages would be worth considering, to assess the correlation between the awarded sums with the minimum monthly salary, other indicators of population standard of living, changes in these over a decade or longer, as well as in interconnection with the practice of using the resources of CCLI insurance and the Medical Treatment Risk Fund. That would allow courts to gain a better understanding of the possibilities for using the aggregated comparative judicature. Currently judicature is only in its initial stage of development, the big differences in court judgements in rather uniform situations, but in different years, are not convincing, as well as with regard to infringements against reputation and dignity – also differences depending upon the titles and previous offices of the persons suffering infringement.

---

³¹ Noteikumi par apdrošināšanas atlīdzības apmēru un aprēķināšanas kārtību par personai nodarītajiem nemateriālajiem zaudējumiem, Ministru kabineta noteikumi Nr. 340. 17.06.2014. (prot. Nr. 33, 70. §). Enter into force: 11.07.2014. Latvijas Vēstnesis, 2014. 10 July, No. 133 (5193). OP No.: 2014/133.5. Available: <http://m.likumi.lv/doc.php?id=267451> [last viewed 28.09.2014].

Summary

1. All damage, which someone causes to another intentionally or through carelessness, is immoral. Therefore the term 'moral damage' is not appropriate in the Latvian language. The term 'non-pecuniary damage' should be used instead.
2. The understanding of the purpose of the liability for non-pecuniary damage, and of the difference to the compensation for loss could be facilitated by the introduction of the term 'consolation payment', by this emphasizing that a damage, which cannot be measured in monetary terms, cannot be compensated for. Then it would be convenient to use wording 'to enforce consolation payment', 'to set the amount of consolation payment', etc.
3. Undisputedly, every delict, even a petty one, causes negative emotions, feelings; however, it is clear that CL Section 1635 does not contain an assumption that in the case of every delict the victim is entitled to claim compensation for moral damage, for example, in the amount of 5 euro. Thus, the terms 'physical and mental suffering' require limiting explanation. Similarly to the Law on Indemnification of Loses caused by Institutions of Public Administration, a provision should be introduced into the Civil Law, allowing to refuse compensation for non-pecuniary damage, if the delict is not significant (severe).
4. The existence of moral damage must be established separately from unlawful action. The specific character of disputes concerning non-pecuniary damage is created also by the fact the court, having established the existence of moral damage, sets the compensation at its own discretion. This means extensive rights to the court (the right to discretionary judgement), but in no case this should be interpreted as meaning that the plaintiff must indicate only the delict, the applicable legal norms and the claimed sum. This sum must be substantiated.
5. Any sum of money, collected from the defendant, to a certain extent has a punitive and preventive impact, however, collection of consolation payment should not be turned into punishment. Thus, there are no grounds to claim such consolation payments that lead to excessive self-enrichment of the plaintiff, are incompatible with the prohibition of punishing in civil law, as well as the position taken by ECHR, which considers it inappropriate to accept claims for damages with labels such as 'punitive', 'aggravated' or 'exemplary'. It is difficult to draw a line of demarcation between punishment and consolation; however, one criterion can be indicated: the punitive amount is to be determined by rather considering the impact of the punishment upon the offender, whereas consolation payment – judging by how commensurate it is to the previous level of victim's material provision, customary actions, the extent to which it will facilitate decreasing consequences of the damage.

BIBLIOGRAPHY**Monographs**

- Digest of European Tort Law. Vol. 2. Essential Cases on Damage. B. Winiger, H. Koziol, B. A. Koch, R. Zimmermann (eds.). De Gruyter [b.v.], [b.g.].
- Sinaiskis V. Latvijas civiltiesību apskats. Lietu tiesības. Saistību tiesības. Rīga: Latvijas Juristu biedrība, 1996.
- Torgāns K. Līgumu un deliktu tiesību problēmas. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2013.

Articles

- Bitāns A. Vispārīgie principi, nosakot kompensāciju par nemantisku aizskārumu. Jurista Vārds, 2003. 14 October, No. 37.
- Horns N. Ievads tiesību zinātnē un tiesību filozofijā. Likums un Tiesības, 1999. October, Vol. 1, No. 2.
- Torgāns K. Atbildības par morālo kaitējumu aktualitātes. Tiesību efektīvas piemērošanas problemātika: LU 72. zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2014.
- Torgāns K. Mierinājuma naudas noteikšanas pamats un apmērs. Augstākās Tiesas Biļetens No. 8, 2014.

Legislative acts

- Draft Common Frame of Reference (DCFR) Outline Edition. Available: http://ec.europa.eu/justice/policies/civil/docs/dcfr_outline_edition_en.pdf [last viewed 28.09.2014].
- Civil Law. Civillikums: LR law. 28.01.1937. Ziņotājs, 1993. 14 January, No. 1. Available: www.likumi.lv [last viewed 28.09.2014].
- Civil Procedure Law. Civilprocesa likums: LR law. 14.10.1998. Latvijas Vēstnesis, 1998. 03 November, No. 326/330. Available: www.likumi.lv [last viewed 28.09.2014].
- Law on Compulsory Civil Liability Insurance of Owners of Motor Vehicles. Sauszemes transportlīdzekļu īpašnieku civiltiesiskās atbildības obligātās apdrošināšanas likums: LR law. 07.04.2004. Latvijas Vēstnesis, 2004. 27 April, No. 65 (3013). Available: <http://m.likumi.lv/doc.php?id=87547> [last viewed 28.09.2014].
- Law on Indemnification of Losses Caused by Public Administration Institutions. Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likums: LR law. Latvijas Vēstnesis, 2005. 17 June, No. 96 (3254).
- Amendments to Civil Law. Grozījumi Civillikumā: LR law. 26.01.2006. Latvijas Vēstnesis, 2006. 9 February, No. 24 (3392).
- Law on the Rights of Patients. Pacientu tiesību likums: LR law. Latvijas Vēstnesis, 2009. 30 December, No. 205 (4191). Available: <http://m.likumi.lv/doc.php?id=203008> [last viewed 28.09.2014].
- Ārstniecības riska fonda darbības noteikumi. Ministru kabineta noteikumi Nr. 1268. 05.11.2013. Latvijas Vēstnesis, 2013. 22 November, No. 228 (5034).

Noteikumi par apdrošināšanas atlīdzības apmēru un aprēķināšanas kārtību par personai nodarītajiem nemateriālajiem zaudējumiem. Ministru kabineta noteikumi Nr. 340. 17.06.2014. Enter into force 11.07.2014. Latvijas Vēstnesis, 2014. 10 July, No. 133 (5193). Available: <http://m.likumi.lv/doc.php?id=267451> [last viewed 28.09.2014].

Legal practice

Decision by the Supreme Court in Case No. SKC-465/2009 (Unpublished).

ECHR. Practice direction. JUST SATISFACTION CLAIMS (Issued by the President of the Court in accordance with Rule 32 of the Rules of Court on 28 March 2007. Available: http://www.echr.coe.int/Documents/PD_satisfaction_claims_ENG.pdf [last viewed 28.09.2014].

Judgement by the Supreme Court Senate of 13 April 2011 in Case No. SKC-144/2011 (Unpublished).

Judgement by the Supreme Court Senate of 25 May 2011 in Case No. SKC- 202/2011 (Unpublished).

Judgement by the Supreme Court Senate of 7 April 2010 in Case No. SKC-94/2010 (Unpublished).

Judgement by Zemgale Regional Court of 21 May 2013 in Case No. C13028510 (Unpublished).

Morālā kaitējuma atlīdzināšana civillietās. Tiesu prakses apkopojums. Available: <http://at.gov.lv/lv/judikatura/tiesu-es-apkopojumi/civiltiesibas/> [last viewed 28.09.2014].

Tiesu prakse par morālā kaitējuma kompensāciju kriminālprocesā. Available: <http://at.gov.lv/lv/judikatura/tiesu-es-apkopojumi/kriminaltiesibas/> [last viewed 28.09.2014].

Tiesu prakses apkopojums "Morālā kaitējuma atlīdzināšana administratīvajās lietās". Rīga, 2011, p. 45. Available: <http://www.at.gov.lv/lv/info/summary/administrativajastiesibas/> [last viewed 28.09.2014].

Other sources

Krastiņš I., Šulcs V. et al. Juridisko terminu vārdnīca. Rīga: Nordik, 1998.

Kristīne Zīle, Mg. iur.

University of Latvia, Latvia, Lect. / Latvijas Universitāte, Latvija, lekt.

NEATŅEMAMĀS DAĻAS TIESĪGĀ JĒDZIENS, TIESĪBU UN PIENĀKUMU SATURS CIVILLIKUMĀ

THE CONCEPT OF A PERSON ENTITLED TO PREFERENTIAL SHARE, THE CONTENT OF RIGHTS AND OBLIGATIONS IN THE CIVIL LAW

Summary

On July 1, 2014 amendments to the Inheritance Law Section of the Civil Law and related laws became effective. Among the most significant are the amendments relating to the concept of forced heir, its meaning, as well as the legal substance and nature of preferential share. The legal concept of 'forced heirs' is replaced by 'the persons entitled to preferential share', because the concept of 'forced heirs' was not compatible with the material system of protection of relatives and their rights to claim distribution of preferential share provided for in the Civil Law. In combination with other amendments, the new regulatory framework grants the right to the persons entitled to claim preferential share to request funds equal to half of the share that is inheritable based on the law, and thereby actually defines the person entitled to preferential share as a creditor who is entitled to claim a certain amount of money.

Keywords: the forced heirs, the preferential share, the persons entitled to preferential share.

Atslēgvārdi: neatraidāmais mantinieks, neatņemamā daļa, neatņemamās daļas tiesīgais.

2014. gada 8. maijā Saeima 3. lasījumā pieņēma grozījumus¹ Civillikuma² (turpmāk – CL) Ģimenes un Mantojuma tiesību daļā, kā arī saistītajos likumos, piemēram, Notariāta likumā³ un Bāriņtiesu likumā.⁴ Visi minētie grozījumi stājās spēkā 2014. gada 1. jūlijā.

Kaut arī grozījumi tika izdarīti vairākos normatīvajos aktos, mantojuma tiesībām būtiskākie grozījumi tika izdarīti CL Mantojuma tiesību daļā, turklāt tie skar ļoti plašu tiesību normu loku – laulāto mantošanu, radnieku un adoptēto mantošanu,

---

¹ Grozījumi Civillikumā: Latvijas Republikas likums. 08.05.2014. Latvijas Vēstnesis, 2014. 22. maijs, Nr. 98 (S158).

² Civillikums: Latvijas Republikas likums. 28.01.1937. Ziņotājs, 1993. 14. janvāris, Nr. 1.

³ Grozījumi Notariāta likumā: Latvijas Republikas likums. 08.05.2014. Latvijas Vēstnesis, 2014. 22. maijs, Nr. 98 (S158).

⁴ Grozījumi Bāriņtiesu likumā: Latvijas Republikas likums. 08.05.2014. Latvijas Vēstnesis, 2014. 22. maijs, Nr. 98 (S158).

testamentāro mantošanu, aizgādības nodibināšanu mantojumam un mantojuma atrašanu necienīgām personām. Tomēr jāatzīmē, ka daži no šo normu grozījumiem stāsies spēkā tikai 2015. gada 17. augustā.⁵ Šāda datuma izvēle nav nejauša, jo no 2015. gada 17. augusta būs piemērojama 2012. gada 4. jūlijā pieņemtā Eiropas Parlamenta un Padomes Regula (ES) Nr. 650/2012 par jurisdikciju, piemērojamajiem tiesību aktiem, nolēmumu atzīšanu un izpildi, publisku aktu akceptēšanu un izpildi mantošanas lietās un Eiropas mantošanas apliecības izveidi (Roma IV regula).⁶ Savukārt nu jau izslēgtās normas – CL 446., 447., 448., 449. un 450. pants – būs piemērojamas, ja pēc mantojuma atklāšanās tiks konstatēts, ka mantojuma atstājēja pēdējās gribas rīkojums ir ticis taisīts līdz 2014. gada 1. jūlijam (t. i., līdz brīdim, kad stājās spēkā CL grozījumi, ar kuriem minētās normas izslēgtas).⁷ Kopumā atzīstams, ka šie grozījumi ir ievērojams solis mantojuma tiesību modernizācijā,⁸ turklāt tā joprojām turpinās,⁹ un darbs nebūt nav pabeigts.

Jāatzīst, ka būtiskākie grozījumi CL Mantojuma tiesību daļā skar tieši testamentāro mantošanu, tai skaitā neatraidāmo mantinieku¹⁰ jēdzienu, izpratni, kā arī neatņemamās daļas būtību un raksturu.

Vispirms ir minama neatraidāmo mantinieku jēdziena maiņa. Proti, kopš 2014. gada 1. jūlija kā CL, tā arī visos citos normatīvajos aktos jēdziens “neatraidāmie mantinieki” tiek aizstāts ar jēdzienu “neatņemamās daļas tiesīgie”. Kāpēc bija nepieciešama šāda jēdziena maiņa?

Vēsturiski mantojuma atstājējam piederēja neierobežota testēšanas brīvība, taču tā izraisīja neapmierinātību, jo mantojuma atstājējs par saviem mantiniekiem iecēla personas, kas nebija piedalījušās mantojuma atstājēja mantas pavairošanā; ar testamentiem par mantiniekiem tika ieceltas kurtizānes, politiskie un izpriecu biedri un tamlīdzīgas personas, bet pašu ģimenes locekļi – sieva, bērni un vecāki –, kuri arī ko bija darījuši mantas iegūšanā un pavairošanā, bieži vien palika bez nekā.¹¹ Līdz ar to radās nepieciešamība noteikt zināmus šīs brīvības ierobežojumus, tomēr [š]eit *sadūrās divi nesavienojami principi, kurus romiešu juristi mēģināja saskaņot kompromisa veidā. No vienas puses, nevarēja liegt mantojuma atstājējam kā īpašniekam rīkoties ar savu mantu kā viņš pats grib (privātīpašnieka tiesība), bet, no otras puses, nevarēja ļaut irt*

⁵ CL normas par privilēģētiem testamentiem tiks izslēgtas ar 2015. gada 17. augustu. Sk.: likums “Par atjaunotā Latvijas Republikas 1937. gada Civillikuma ievada, mantojuma tiesību un lietu tiesību daļas spēkā stāšanās laiku un piemērošanas kārtību”: Latvijas Republikas likums. 07.07.1992. Ziņotājs, 1992. 30. jūlijs, Nr. 29, 31. pants.

⁶ Pieejams: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/?qid=1408222340431&uri=CELEX:32012R0650> [aplūkots 2014. gada 30. jūlijā].

⁷ Sk.: likums “Par atjaunotā Latvijas Republikas 1937. gada Civillikuma ievada, mantojuma tiesību un lietu tiesību daļas spēkā stāšanās laiku un piemērošanas kārtību”: Latvijas Republikas likums. 07.07.1992. Ziņotājs, 1992. 30. jūlijs, Nr. 29, 30. pants.

⁸ Konceptija par Civillikuma Mantojuma tiesību daļas modernizāciju (informatīvā daļa). Pieejams: <http://polsis.mk.gov.lv/view.do?id=3232> [aplūkots 30.07.2014.].

⁹ Pieejams: <http://www.tm.gov.lv/lv/sabiedribas-lidzdaliba/darba-grupas> [aplūkots 30.07.2014.].

¹⁰ Šeit un arī turpmāk vietās, kur tas neieciešams, autore vēl lieto jēdzienu, kas bija spēkā līdz 2014. gada 1. jūlijam.

¹¹ Rotbergs A. Testēšanas brīvības ierobežojumi. Rīga, Grāmatu spiestuve “Latvju kultūra”, 1935. 4. lpp.

*valdošās šķiras sastāvam, pamatot daļu tās locekļu trūkumā (bieži testatora pārsteidzīgu untumu dēļ), tas vergu īpašnieku slānim likās netaisni.*¹² Tāpēc netika atmesta testēšanas brīvība, taču tā tika ierobežota, nodibinot obligāto mantinieku un neatņemamās daļas institūtu.¹³

Sākotnējās tā saucamās “vecās formālās neapejamās mantošanas tiesības” jeb formālā radinieku aizsardzība noteica, ka testatoram, taisot testamentu, tajā katrā ziņā jāmin par saviem vistuvākajiem mantiniekiem kādā daļā no mantojuma vai arī jāatstumj tās no testamenta, šīs personas nevarēja kļusu ciešot apiet.¹⁴ Šādas formalitātes neizpildīšana padarīja testamentu par spēkā neesošu visā tā sastāvā vai daļā, raugoties no tā, kādi mantinieki bija apieti.¹⁵

Tomēr formālā radinieku aizsardzības sistēma nespēja nodrošināt nepieciešamajiem jeb neatraidāmajiem mantiniekiem pienākošos aizsardzību. Tāpēc *nodibinājās arī mantojuma obligātā daļa* (porto debita), *kas katrā ziņā bija jāatstāj [...] neatraidāmiem mantiniekiem.*¹⁶ Tādējādi formālā radinieku aizsardzības sistēma tika aizstāta ar salīdzinoši efektīvāko materiālo radinieku aizsardzību.

Vietējo Civillikumu kopojuums izcēlās ar īpašu mantojuma tiesību normu daudzveidību – atšķirīgas bija pilsētas un zemnieku mantošanas tiesības, tāpat katram novadam bija savas mantojuma tiesības. Loģiski, ka šāda dažādība radīja apjukumu, un ir saprotams, ka, izstrādājot CL, tā bija jānovērš, tai skaitā ieviešot arī vienotu materiālo radinieku aizsardzību. Tomēr CL Mantojuma tiesību daļas 3. nodaļas III apakšnodaļa saglabāja Vietējo Civillikumu kopojuuma 2005.–2012. panta nosaukumu *Neatraidāmie mantinieki un neatņemamā daļa*, protams, atmetot piebildi *pēc Kurzemes tiesībām*, jo jaunais Civillikums bija piemērojams visā Latvijā. Tomēr jau 1937. gadā tika minēts, ka *[p]ie mūsu jaunā civillikuma izstrādāšanas komisijā (protokols Nr. 4) vispirms pacelts jautājums par terminoloģiju. Senators Dr. Loebers norādīja uz termina “neatraidāmie mantinieki” neprecizitāti, jo lieta negrozās ap Noterben [vācu val. – aut. piez.].*¹⁷ Proti, “neatraidāmie mantinieki” nav mantinieki, jo saņem nevis mantojumu, bet neatņemamo daļu, kas saskaņā ar CL 425. pantu ir izteikta ekonomiski aprēķinātā mantojuma daļas naudas vērtībā, nevis tiek piešķirta personai kā mantojums. Turklāt saskaņā ar CL 426. pantu neatņemamo daļu nevar aprobežot ar nosacījumiem vai termiņiem vai arī apgrūtināt ar legātiem vai citām nastām. Tādējādi jēdziens “neatraidāmie mantinieki” neatspoguļo šī institūta patieso būtību un nepamatoti sasaista to ar mantinieka¹⁸ tiesisko stāvokli. Savukārt neatraidāmais

¹² Kalniņš V. Romiešu civiltiesību pamati. Rīga: Zvaigzne, 1977, 183. lpp.

¹³ Sikāk sk.: Kalniņš V. Romiešu civiltiesību pamati. Rīga: Zvaigzne, 1977, 183.–185. lpp.

¹⁴ Rotbergs A. Testēšanas brīvības ierobežojumi. Rīga: grāmatu spiestuve “Latvju kultūra”, 1935, 4. lpp. Sk. arī: Kalniņš V. Romiešu civiltiesību pamati. Rīga: Zvaigzne, 1977, 184. lpp.

¹⁵ Kalniņš V. Romiešu civiltiesību pamati. Rīga: Zvaigzne, 1977, 184. lpp.; Lange V. Neatraidāmi mantinieki pēc jaunā civillikuma. Rīga: [b.i.], 1937, 6. lpp.

¹⁶ Kalniņš V. Romiešu civiltiesību pamati. Rīga: Zvaigzne, 1977, 185. lpp.

¹⁷ Lange V. Neatraidāmi mantinieki pēc jaunā civillikuma. Rīga: [b.i.], 1937, 19. lpp.

¹⁸ CL 384. pants nosaka – tiesību iestāties mirušā mantisko attiecību kopībā sauc par mantojuma tiesību. Personu, kam pieder tāda tiesība, sauc par mantinieku. Savukārt saskaņā ar CL 382. pantu mantojums ir kopība, kurā ietilpst visa kustamā un nekustamā manta, kā arī citiem atdodamās

mantinieks drīkst pretendēt nevis uz noteiktu mantojuma daļu kā tādu, bet tikai uz sev pienākošās daļas vērtību (CL 425. panta pirmā daļa).

CL 422. pants nekad nav uzlicis par pienākumu testatoram iecelt neatraidāmos mantiniekus arī par testamentārajiem mantiniekiem, vienīgi kopā ar CL 788. pantu piešķir neatraidāmajiem mantiniekiem tiesības pēcāk izprasīt sev pienākošos daļu sakarā ar to, ka viņiem ar testamentu nav novēlēts nekas no mantojuma vai novēlēts mazāk nekā neatņemamā daļa.

Likums taču neprasa, ka neatraidāmie mantinieki obligātoriski jāieceļ par mantiniekiem. Pietiek, ja testators atstāj viņiem attiecīgu mantojuma daļu kādā citā veidā, kaut arī kā legātu. Tātad, pēc Vietējo Civillikumu Kopojuma (2011. p.) un jaunā Civillikuma (425. p. II. d.) nepastāv formālās neatņemamās mantošanas tiesības ("formelles Noterbenrecht" [vācu val. – aut. piez.]), bet tikai materiālās ("materielles Noterbenrecht" [vācu val. – aut. piez.]). Tāpēc nevieta termins "neatraidāmie mantinieki".¹⁹ Arī pēdējos gados juridiskajā literatūrā vairākkārt ir ticis norādīts uz CL nostiprināto materiālo neatraidāmo mantinieku aizsardzības sistēmu²⁰ un jēdzienisko neatbilstību.

Tiesī tāpēc jēdziens "neatraidāmais mantinieks" jau pašā sākumā bija neatbilstošs CL nostiprinātajām tiesībām izprasīt neatņemamo daļu, nevis mantojumu, savukārt no 2014. gada 1. jūlija ieviestais jēdziens "neatņemamās daļas tiesīgie" skaidri norāda uz kādu personu tiesībām saņemt neatņemamo daļu, nevis tikt apstiprinātiem mantojuma tiesībās uz mantojuma daļu un kļūt par mantiniekiem.

Personu loks, kuri var būt par neatņemamās daļas tiesīgajiem, mainīts netiek, proti, tie joprojām saskaņā ar CL 423. panta pirmo daļu ir laulātais un lejpupējie, bet, ja nav lejpupējo, kas pārdzīvojuši mantojuma atstājēju, tad neatņemamās daļas tiesīgie būs laulātais un tuvākās pakāpes augšupējie. Tāpat nav grozīts neatņemamās daļas lielums, saskaņā ar CL 425. panta pirmo daļu neatņemamā daļa ir puse no tās mantojuma daļas vērtības, kādu neatņemamās daļas tiesīgais manto pēc likuma.

Vienlaikus CL 423. pants ir papildināts ar vairākām daļām, kas gan precīzē neatņemamās daļas tiesīgo tiesības, gan arī ievieš pilnīgi jaunus, bet materiālajai radinieku aizsardzības sistēmai atbilstošus noteikumus.

Tā, piemēram, CL 423. panta otrās daļas 1. teikums paredz, ka neatņemamās daļas tiesīgajiem ir tikai prasījuma tiesība uz neatņemamās daļas izdošanu naudā (788. p.). Minētais atbilst kā CL 425. panta noteikumiem, tā arī paskaidro CL 788. pantā noteikto. Turklāt cerams, ka ar šīs normas spēkā stāšanos tiks pielikts punkts duālai praksei (šeit domāta tiesu prakse gadījumos, kad tiek celtas prasības

---

tiesības un saistības, kas mirušam vai par mirušu izsludinātam piederējušas viņa patiesās vai tiesiski pieņemamās nāves laikā. Tādējādi mantinieks, iestājoties mirušā mantisko attiecību kopībā, manto arī citiem atdodamās tiesības un saistības.

¹⁹ Lange V. Neatraidāmi mantinieki pēc jaunā civillikuma. Rīga: [b.i.], 1937, 19. lpp.

²⁰ Damane L., Zile K. Mantojuma tiesību problēmjaudājumu aktualizācija. Jurista Vārds, 2009. 13. janvāris, Nr. 2 (555). Pieejams: <http://www.juristavards.lv/?menu=doc&id=186180> [aplūkots 2014. gada 30. jūlijā]. Sk. arī: Damane L. Notariālais akts kā mantisko un nemantisko tiesību garant. Promocijas darbs. Rīga: [b.i.], 2012. Pieejams: https://luis.lanet.lv/pls/pub/luj.fprnt?l=1&fn=F-2050448075/Linda_Damane_2012.pdf [aplūkots 2014. gada 30. jūlijā]. Sk. arī: Krūmiņa I. Vai neatraidāmais mantinieks ir mantinieks. Jurista Vārds, 2008. 1. aprīlis, Nr. 13 (518), 1.–7. lpp.

par neatņemamās daļas izdalīšanu un praksi zvērinātu notāru vestajās mantojuma lietās) attiecībā uz neatņemamās daļas izdošanu.

Saskaņā ar Ministru kabineta noteikumu Nr. 618 *Par mantojuma reģistra un mantojuma lietu vešanu*²¹ 81. punkta pirmo teikumu neatņemamā daļa izdalāma saskaņā ar CL 425. un 426. panta nosacījumiem. Neatņemamās daļas izdalīšana neietekmē pēdējās gribas rikojuma aktā novēlētās mantojuma daļas apmēru. Šis nosacījums pilnībā sasaucas ar CL 788. pantu, kas paredz, ka tad, ja kāds neatņemamās daļas tiesīgais testamentā palicis neievērots vai bez likumiska iemesla atstumts no mantojuma, viņam ir tiesība prasīt, lai nodala viņa neatņemamo daļu vai arī, ja viņam novēlēts mazāk par šo daļu, lai to papildina. Citādā ziņā testaments patur savu spēku.

Savukārt minēto noteikumu 81. punkta otrais teikums iepriekš (redakcijā līdz 2014. gada 1. jūlijam) noteica, ka neatņemamo daļu aprēķina naudas izteiksmē, bet pieļaujama arī vienošanās par noteiktas mantas, tai skaitā konkrēta nekustamā īpašuma vai nekustamā īpašuma domājamās daļas, piešķiršanu neatraidāmajam mantiniekam. Attiecīgi saskaņā ar šo noteikumu zvērinātu notāru vestajās mantojuma lietās tika izdalīta neatņemamā daļa. Savukārt tiesu prakse nebija tika vienveidīga. Ja pārsvarā tika atzīts, ka neatņemamās daļas izdošanai nav nepieciešams grozīt testamentu,²² tad attiecībā uz neatņemamās daļas izprasišanas veidu (ne attiecībā uz neatņemamās daļas izprasišanu dāvinājuma līguma gadījumā, ne testamentārās mantošanas gadījumā) šādas tiesiskās noteiktības nebija. Proti, ir atsevišķi nolēmumi, kuros atzītas neatraidāmo mantinieku²³ tiesības izprasīt neatņemamo daļu kā naudas prasījumu,²⁴ taču sastopami arī vairāki tiesu nolēmumi, kuros atzītas neatraidāmo mantinieku tiesības neatņemamo daļu izprasīt dabā.²⁵ Bez tam ir rodams arī secinājums, ka [...] *prasības priekšmets ir neatraidāmā mantinieka aizskartās tiesības uz mantojuma neatņemamo daļu, nevis īpašuma tiesības. [...] apsverams, vai tas apstākļi, ka prasītāja mantojuma neatņemamo daļu ir lūgusi izdot kā domājamo daļu no nekustamā īpašuma, liedz tiesai iespēju lemt par mantojuma neatņemamās daļas izdošanu naudā, ja lietas izskatīšanas gaitā tiek konstatēts prasītājas tiesību aizskārums uz mantojuma neatņemamo daļu.*²⁶ Minētais sasaucas arī ar kādu citu tiesu praksē izdarītu atziņu, ka [...] *nekādi kritēriji, pēc kuriem nosakāms neatņemamās daļas izdošanas veids, ja pastāv strīds starp neatraidāmo mantinieku un apdāvināto* [apstāklim, ka konkrētajā lietā neatņemamā daļa tika izprasīta saskaņā ar CL 1922. pantu dāvinājuma līguma gadījumā, nav nozīmes, jo piemērojamas tās pašas normas, kas pēdējās gribas rikojuma

²¹ Par mantojuma reģistra un mantojuma lietu vešanu: Ministru kabineta 2008. gada 4. augusta noteikumi Nr. 618. Latvijas Vēstnesis, 2008. 22. augusts, Nr. 130 (3914).

²² Sk., piemēram: Latvijas Republikas AT Civillietu tiesu palātas 2012. gada 29. maija spriedums lietā Nr. PAC-0088 (nav publicēts).

²³ Ievērojot nolēmumu taisīšanas laiku, lietots jēdziens "neatraidāmie mantinieki".

²⁴ Sk., piemēram: Latvijas Republikas AT Civillietu tiesu palātas 2010. gada 16. septembra spriedums lietā Nr. PAC-0391 (nav publicēts), arī Latvijas Republikas AT Civillietu tiesu palātas 2010. gada 23. februāra spriedums lietā Nr. PAC-0046 (nav publicēts).

²⁵ Sk., piemēram: Latvijas Republikas AT Senāta 2011. gada 14. septembra spriedums lietā Nr. SKC-244/2011 (nav publicēts).

²⁶ Latvijas Republikas AT Senāta 2010. gada 24. novembra spriedums lietā Nr. SKC-240/2010 (nav publicēts).

gadījumā, t. i., CL 425. pants – aut. piez.], *likumā nav reglamentēti, kas nozīmē, ka šis jautājums apspriežams pēc tiesas ieskata (Civillikuma 5. pants) [..]*²⁷

Tādējādi ir cerams, ka tagad atbilstoši spēkā esošajai CL 423. panta otrajai daļai tiesu prakse dažādība tiks novērsta, jo neatņemamās daļas tiesīgajiem prasījuma tiesības ir tikai naudas izteiksmē. Savukārt Ministru kabineta noteikumu Nr. 618 *Par mantojuma reģistra un mantojuma lietu vešanu*²⁸ 81. punkta otrais teikums kopš 2014. gada 1. jūlija paredz, ka neatņemamo daļu aprēķina naudas izteiksmē. Autores ieskatā šī norma gan neaizliedz neatņemamās daļas tiesīgajiem arī tagad vienoties ar, piemēram, testamentāro mantinieku par neatņemamās daļas izdošanu dabā, jo tā regulē neatņemamās daļas aprēķināšanu, nevis izdošanu. Tas pats ir sakāms arī par izlīgumu civillietā, kas uzsākta sakarā ar neatņemamās daļas tiesīgā prasību par neatņemamās daļas izdošanu. CL 423. panta otrās daļas 1. teikums runā par prasījuma tiesībām, bet tas neaizliedz pusēm procesa gaitā vienoties par izlīgumu, kura rezultātā neatņemamās daļas tiesīgais saņemtu sev piekritošo neatņemamo daļu dabā.

Būtisks jauninājums, kas ieviests CL 423. pantā, ir tā otrās daļas 2. teikums, kurš paredz, ka tiesība uz neatņemamo daļu ir mantojama un tālāk nododama tiesība. Tiesu praksē un juridiskajā literatūrā, runājot par neatņemamās daļas pāreju transmisijas kārtībā, ir ticis atzīts, ka [...] *neatraidāmo mantinieku tiesības ir viņu personiskās tiesības. Tikai tad, ja neatraidāmā mantinieka mantinieks pats ir mantojuma atstājēja neatraidāmais mantinieks, viņš var pieprasīt neatņemamo daļu, kas ir viņa paša personiska tiesība.*²⁹ Šobrīd šāds viedoklis vairs nebūs aktuāls. Esošais regulējums atbilst CL nostiprinātajai materiālajai radinieku aizsardzības sistēmai, kas neatzīst neatņemamās daļas tiesīgos kā mantiniekus, kuriem ir tiesības stāties mantojuma atstājēja mantisko attiecību kopībā. Esošais regulējums piešķir neatņemamās daļas tiesīgajiem tiesības uz naudas prasījumu, kas ir puse no likumiskās mantošanas kārtībā mantojamās daļas apmēra, un ar to faktiski definē neatņemamās daļas tiesīgo kā kreditoru, kuram ir tiesības uz naudas saņemšanu. Tomēr pagaidām ir pārāgri spriest, kā CL 423. panta otrās daļas 2. teikums tiks saprasts un piemērots praksē, jo īpaši jautājumā par tiesībām uz neatņemamo daļu kā tālāk nododamu tiesību (piemēram, vai netiks saskatīta pretruna ar CL 428. panta 7. punktu, kas paredz augšupējā tiesības atstumt no mantojuma lejupējo, ja lejupējais, mantojuma atstājējam dzīvam esot, bez viņa ziņas un piekrišanas noslēdzis ar kādu personu līgumu par viņa nākamo mantojumu).

Līdz ar grozījumu spēkā stāšanos ir skaidri noteikts, ka neatņemamās daļas tiesīgajam ir jāpiesaka sava tiesība uz neatņemamo daļu līdz uzaicinājumā noliktam termiņam. Ja līdz šā termiņa notecējumam viņš savu tiesību nepiesaka, tad atzīstams,

²⁷ Latvijas Republikas AT Senāta 2008. gada 10. decembra spriedums lietā Nr. SKC-449/2008 (nav publicēts).

²⁸ Par mantojuma reģistra un mantojuma lietu vešanu: Ministru kabineta 2008. gada 4. augusta noteikumi Nr. 618. Latvijas Vēstnesis, 2008. 22. augusts, Nr. 130 (3914).

²⁹ Par likumu piemērošanu mantojuma lietās. Augstākās tiesas 1995. gada 27. marta plēnuma lēmums Nr. 1. Latvijas Vēstnesis, 1995. 21. aprīlis, Nr. 62, 41. punkta 2. daļa. Sk. arī: Krauze R., Gencs Z. Latvijas Republikas Civillikuma komentāri. Mantojuma tiesības (382.–840. p.). Rīga: Mans īpašums, 1997, 52. lpp.

ka viņš no tās atteicies (CL 423. panta 2. daļa). Attiecīgi ir arī noteikta tiesiskā prezumpcija gadījumam, ja neatņemamās daļas tiesīgais savu tiesību nepiesaka.

Ja par neatņemamās daļas tiesīgā pienākumu pieteikt savas tiesības uzaicinājumā noteiktajā termiņā diskusijām vairs nevajadzētu būt, tad to nevar teikt par termiņu, kādā neatņemamās daļas tiesīgais ir tiesīgs celt tiesā prasību par neatņemamās daļas izdošanu.

Juridiskajā literatūrā iepriekš ir ticis izteikts viedoklis, ka *[m]antnieka prasība par neatņemamās daļas izdošanu ir mantojuma prasības veids, jo atbilst mantojuma prasības priekšnoteikumiem*,³⁰ kā arī minēts, ka mantojuma prasību, apstrīdot testamentu, var celt arī *neatraidāmais mantinieks, kas nav atstumts, bet kas, testamentam stājoties spēkā pilnā apjomā, nesaņem savu neatņemamo daļu pilnīgi vai daļēji [..]*³¹ Tāpat ir ticis norādīts, ka *pret testamentu celtais strīds neatkarīgi no tā, dēļ kādiem iemesliem tas izdarīts, vienmēr ir strīds par mantojuma tiesību, kuru aizstāv ar mantojuma prasību, piemēram, neatraidāmajam mantiniekam ir mantojuma tiesība uz neatņemamo daļu (CL 422.–426. pants), kuru viņš var izprasīt (CL 788. pants) civilprocesā noteiktajā kārtībā*.³²

Taču saskaņā ar šobrīd spēkā esošo regulējumu ir pilnīgi skaidrs, ka neatņemamās daļas tiesīgajiem nav jāceļ mantojuma prasība, lai saņemtu sev piekritošo neatņemamo daļu, un, ievērojot CL 423. panta otrās daļas noteikumus un CL 788. pantu, ir ceļama prasība par neatņemamās daļas izdošanu, neapstrīdot ne pēdējās gribas rīkojumu, ne dāvinājuma līgumu. Minētais gan neattiecas uz tiem gadījumiem, kad neatņemamās daļas tiesīgais ir atstumts no mantojuma (CL 427. pants) un, apstrīdot atstumšanas pamatotību, apstrīd testamentu daļā par savu atstumšanu, jo pretējā gadījumā – neapstrīdot atstumšanu – neatņemamās daļas tiesīgais zaudē tiesības izprasīt savu neatņemamo daļu.

Tomēr ne CL 423., ne 788. pants nenosauc nekādus termiņus neatņemamās daļas izprasīšanai, tāpēc rodas jautājums, cik ilgā laikā neatņemamās daļas tiesīgais ir tiesīgs izprasīt sev piekritošo neatņemamo daļu. Nebūtu pamata un nebūtu juridiski korekti prasīt neatņemamās daļas izprasīšanai ievērot mantojuma prasības celšanas termiņus. Tāpēc uz nepieciešamību noteikt termiņus neatņemamās daļas izprasīšanai ir ticis norādīts arī iepriekš, runājot par CL modernizāciju,³³ taču pagaidām šāds speciāls termiņš nav ticis noteikts.

Cita starpā grozīts un stājies spēkā jaunā redakcijā ir arī CL 642. pants, kurš paredz, ka mantojuma līgumos jāievēro noteikumi par neatņemamo daļu, ja vien

³⁰ Švemberga A. Mantojuma prasība. Jurista Vārds, 2003. 8. jūlijs, Nr. 25/26 (283/284). Pieejams: <http://www.juristavards.lv/?menu=DOC&id=76963> [aplūkots 2014. gada 30. jūlijā].

³¹ Krauze R., Gencs Z. Latvijas Republikas Civillikuma komentāri. Mantojuma tiesības (382.–840. p.). Rīga: Mans īpašums, 1997, 180. lpp. Sk. arī: Gencs Z. Civillikuma komentāri. Otrā daļa. Mantojuma tiesības (655.–840. pants). Rīga: TNA, 2012, 61. lpp.

³² Krauze R., Gencs Z. Latvijas Republikas Civillikuma komentāri. Mantojuma tiesības (382.–840. p.). Rīga: Mans īpašums, 1997, 216.–217. lpp.

³³ Konceptija par Civillikuma Mantojuma tiesību daļas modernizāciju (informatīvā daļa). Pieejams: <http://polsis.mk.gov.lv/view.do?id=3232> [aplūkots 30.07.2014.]. Sk. arī: Zīle K. Mantojuma prasības ipatnības. No: Tiesību interpretācija un tiesību jaunrade – kā atrast pareizo līdzsvaru. LU 71. konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2013. 76.–83. lpp.

tie, kam tā nākas, paši tieši vai piedaloties līgumā, nav atteikušies no savām tiesībām. Ja tas nav ievērots, tad pēc mantojuma atstājēja nāves neatņemamās daļas tiesīgie var pieprasīt izdot viņu neatņemamo daļu. Grozījumi skar šī panta 2. teikumu, kurš iepriekš paredzēja: ja neatraidāmā mantinieka tiesības uz neatņemamo daļu nav ievērotas, tad kā mantojuma atstājējam dzīvam esot, tā arī pēc viņa nāves neatraidāmie mantinieki var līgumu apstrīdēt. Pirmkārt, jāatzīst, ka iepriekšējā panta redakcijā nebija saprotams, kā neatraidāmie mantinieki varētu apstrīdēt mantojuma līgumu, mantojuma atstājējam dzīvam esot, jo saskaņā ar CL 425. panta pirmo daļu neatņemamo daļu nosaka pēc tā mantas sastāva un vērtības, kāds bijis testatora (arī mantojuma atstājēja mantojuma līguma gadījumā – aut. piez.) nāves dienā. Ja jau neatņemamo daļu var noteikt tikai pēc mantas sastāva un vērtības mantojuma atstājēja nāves dienā, tad nav iespējams to aprēķināt, mantojuma atstājējam dzīvam esot. Otrkārt, nekur likumā nebija atrodams pamatojums, kāpēc likums lika neatraidāmajiem mantiniekiem mantojuma līgumu apstrīdēt, ja testamentārās mantošanas un dāvinājuma līguma gadījumā neatraidāmie mantinieki varēja izprasīt sev piekritošo neatņemamo daļu, neapstrīdot ne testamentu, ne dāvinājuma līgumu. Līdz ar to izdarītie grozījumi novērš abas iepriekš minētās problēmas un ļauj neatņemamās daļas tiesīgajiem rīkoties vienādi kā testamenta, tā mantojuma līguma gadījumā un arī dāvinājuma līguma gadījumā.

Nedaudz ir jāpieskaras arī jautājumam par to, kas notiek ar neatņemamo daļu, ja neatņemamās daļas tiesīgais atkrīt, atsakās no neatņemamās daļas vai atraida to. Vispirms jāpiemin CL 406. panta trešajā daļā definētais atkrišanas jēdziens – atkrišana ir mantojuma atraidīšana pēc aicinājuma mantot un mantojuma atraušana necienīgām personām. CL 424. panta otrā daļa paredz: ja neatņemamās daļas tiesīgais atkrīt, tad viņa neatņemamā daļa uz citiem neatņemamās daļas tiesīgajiem nepāriet. Savukārt saskaņā ar CL 423. panta ceturto daļu, ja neatņemamās daļas tiesīgais, kas pārdzīvojis mantojuma atstājēju, ir atteicies no tiesības uz neatņemamo daļu vai nu pirms, vai pēc mantojuma atklāšanās, tad viņa atteikšanās šajā ziņā saista arī viņa lejupejos. Tātad, ja neatņemamās daļas tiesīgais ir atkritis, viņa neatņemamā daļa nepāriet uz citiem neatņemamās daļas tiesīgajiem. Ja neatņemamās daļas tiesīgais ir atkritis tāpēc, ka atraidījis sev piekritošo neatņemamo daļu, tad viņa atraidījums ir saistošs arī viņa lejupejiem. Līdz ar to atbrīvojusies daļa paliek vai nu testamentārajam, vai līgumiskajam mantiniekam. Turpretī, ja neatņemamās daļas tiesīgais ir atteicies no tiesības uz neatņemamo daļu (pirms mantojuma atstājēja nāves, noslēdzot ar viņu mantotāja atteikšanās līgumu, saskaņā ar CL 768. pantu šāds līgums aptver arī neatņemamo daļu), tad šāda atteikšanās saista neatņemamās daļas tiesīgā lejupejos. Var teikt, ka šī viņa daļa “pāriet” citiem neatņemamās daļas tiesīgajiem, jo, ievērojot CL 424. panta pirmo daļu, neatņemamo mantojuma daļu noteic pēc tā mantinieku skaita, kāds palicis testatora nāves dienā, ieskaitot pārdzīvojušo laulāto un ar testamentu atstumtos mantiniekus, bet neskaitot līdzī atteikušos mantotāju. Tātad neatņemamās daļas tiesīgais, kas atteicies no mantošanas, noslēdzot mantotāja atteikšanās līgumu, netiek ieskaitīts mantinieku skaitā, lai aprēķinātu neatņemamo daļu, kas attiecīgi palielina citu mantinieku un neatņemamās daļas tiesīgo daļas, jo mantojums dalāms mazāk daļās.

Līdz ar to neatņemamās daļas tiesīgā lejupejie ir saistīti ar neatņemamās daļas tiesīgā neatņemamās daļas atraidījumu vai atteikšanos no tās. Savukārt neatņemamās

daļas tiesīgā atstumšana no neatņemamās daļas nesaista atstumtā lejupejos (CL 427. panta otrās daļas 2. teikums). Tādējādi secināms, ka neatņemamās daļas tiesīgā lejupejiem ir pienākums ievērot neatņemamās daļas tiesīgā brīvo gribu rīcībā ar sev piekritošo neatņemamo daļu, bet nav saistīti ar mantojuma atstājēja izteiktu gribu par neatņemamās daļas tiesīgā atstumšanu no neatņemamās daļas.

Secinājumi

1. Jēdziens “neatraidāmais mantinieks” jau pašā sākumā bija neatbilstošs CL ieviestajai materiālajai radinieku aizsardzības sistēmai un nostiprinātajām tiesībām izprasīt neatņemamo daļu, nevis mantojumu, savukārt no 2014. gada 1. jūlija ieviestais jēdziens “neatņemamās daļas tiesīgie” skaidri norāda uz kādu personu tiesībām saņemt neatņemamo daļu, nevis tikt apstiprinātiem mantojuma tiesībās uz mantojuma daļu un kļūt par mantiniekiem.
2. Saskaņā ar CL 423. panta otro daļu neatņemamās daļas tiesīgajiem ir prasījuma tiesības uz neatņemamās daļas izdošanu naudas izteiksmē. Cerams, šāds normas grozījums novērsīs tiesu prakses dažādību jautājumā par neatņemamās daļas izdošanu. Tomēr nav pamata uzskatīt, ka neatņemamās daļas tiesīgie nevarētu vienoties ar, piemēram, testamentāro mantinieku par neatņemamās daļas izdošanu dabā kā zvērinātu notāru vestajās mantojuma lietās, tā arī noslēdzot izlīgumu civillietā, kas uzsāka sakarā ar neatņemamās daļas tiesīgā prasību par neatņemamās daļas izdošanu. CL 423. panta otrās daļas 1. teikums runā par prasījuma tiesībām, bet tas neaizliedz pusēm procesa gaitā vienoties par izlīgumu, kura rezultātā neatņemamās daļas tiesīgais saņemtu sev piekritošo neatņemamo daļu dabā.
3. Kopš 2014. gada 1. jūlija spēkā esošais regulējums piešķir neatņemamās daļas tiesīgajiem tiesības uz naudas prasījumu, kas ir puse no likumiskās mantošanas kārtībā mantojamās daļas apmēra, un ar to faktiski definē neatņemamās daļas tiesīgo kā kreditoru, kuram ir tiesības uz naudas saņemšanu, turklāt tiesības uz neatņemamo daļu tiek atzītas par mantojamām un tālāk nododamām.
4. Ievērojot CL 642. pantā izdarītos grozījumus, kā testamentārās, tā līgumiskās mantošanas gadījumā neatņemamās daļas tiesīgajiem ir tiesības uz neatņemamās daļas izdošanu tikai pēc mantojuma atstājēja nāves.
5. Neatņemamās daļas tiesīgā lejupejos saista neatņemamās daļas tiesīgā izteikta neatņemamās daļas atraidīšana vai atteikšanās no tās, bet neatņemamās daļas tiesīgā atstumšana no neatņemamās daļas atstumtā lejupejos nesaista.

BIBLIOGRĀFIJA

Damane L. Notariālais akts kā mantisko un nemantisko tiesību garants. Promocijas darbs. Rīga: [B.i.], 2012. Pieejams: [https://luis.lanet.lv/pls/pub/luj.fprnt?l=1&fn=F-2050448075/Linda Damane 2012.pdf](https://luis.lanet.lv/pls/pub/luj.fprnt?l=1&fn=F-2050448075/Linda_Damane_2012.pdf). [aplūkots 2014. gada 30. jūlijā].

- Damane L., Zīle K. Mantojuma tiesību problēmjautājumu aktualizācija. Jurista Vārds, 2009. 13. janvāris, Nr. 2 (555). Pieejams: <http://www.juristavards.lv/?menu=doc&id=186180> [aplūkots 2014. gada 30. jūlijā].
- Gencs Z. Civillikuma komentāri. Otrā daļa. Mantojuma tiesības (655.–840. pants). Rīga: TNA, 2012.
- Kalniņš V. Romiešu civiltiesību pamati. Rīga: Zvaigzne, 1977.
- Krauze R., Gencs Z. Latvijas Republikas Civillikuma komentāri. Mantojuma tiesības (382.–840. p.). Rīga: Mans īpašums, 1997.
- Krūmiņa I. Vai neatraidāmais mantinieks ir mantinieks. Jurista Vārds, 2008. 1. aprīlis, Nr. 13 (518), 1.–7. lpp.
- Lange V. Neatraidāmi mantinieki pēc jaunā civillikuma. Rīga [b.i.], 1937.
- Rotbergs A. Testēšanas brīvības ierobežojumi. Rīga: grāmatu spiestuve "Latvju kultūra", 1935.
- Švemberga A. Mantojuma prasība. Jurista Vārds, 2003. 8. jūlijs, Nr. 25/26 (283/284). Pieejams: <http://www.juristavards.lv/?menu=DOC&id=76963>.
- Zīle K. Mantojuma prasības īpatnības. No: Tiesību interpretācija un tiesību jaunrade – kā atrast pareizo līdzsvaru. LU 71. konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2013, 76.–83. lpp.

Normatīvie akti

- Eiropas Parlamenta un Padomes Regula (ES) Nr. 650/2012 par jurisdikciju, piemērojamajiem tiesību aktiem, nolēmumu atzīšanu un izpildi, publisku aktu akceptēšanu un izpildi mantošanas lietās un Eiropas mantošanas apliecības izveidi (Roma IV regula). Pieņemta 2012. gada 4. jūlijā. Pieejams: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/?qid=1408222340431&uri=CELEX:32012R0650> [aplūkots 2014. gada 30. jūlijā].
- Likums "Par atjaunotā Latvijas Republikas 1937. gada Civillikuma ievada, mantojuma tiesību un lietu tiesību daļas spēkā stāšanās laiku un piemērošanas kārtību": Latvijas Republikas likums. 07.07.1992. Ziņotājs, 1992. 30. jūlijs, Nr. 29.
- Civillikums: Latvijas Republikas likums. 28.01.1937. Ziņotājs, 1993. 14. janvāris, Nr. 1.
- Par mantojuma reģistra un mantojuma lietu vešanu: Ministru kabineta 2008. gada 4. augusta noteikumi Nr. 618. Latvijas Vēstnesis, 2008. 22. augusts, Nr. 130 (3914).
- Grozījumi Civillikumā: Latvijas Republikas likums. 08.05.2014. Latvijas Vēstnesis, 2014. 22. maijs, Nr. 98 (5158).
- Grozījumi Notariāta likumā: Latvijas Republikas likums. 08.05.2014. Latvijas Vēstnesis, 2014. 22. maijs, Nr. 98 (5158).
- Grozījumi Bāriņtiesu likumā: Latvijas Republikas likums. 08.05.2014. Latvijas Vēstnesis, 2014. 22. maijs, Nr. 98 (5158).

Juridiskās prakses materiāli

- Latvijas Republikas AT Civillietu tiesu palātas 2012. gada 29. maija spriedums lietā Nr. PAC-0088 (nav publicēts).

Latvijas Republikas AT Civillietu tiesu palātas 2010. gada 16. septembra spriedumu lietā Nr. PAC-0391 (nav publicēts).

Latvijas Republikas AT Civillietu tiesu palātas 2010. gada 23. februāra spriedums lietā Nr. PAC-0046 (nav publicēts).

Latvijas Republikas AT Senāta 2011. gada 14. septembra spriedums lietā Nr. SKC-244/2011 (nav publicēts).

Latvijas Republikas AT Senāta 2010. gada 24. novembra spriedums lietā Nr. SKC-240/2010 (nav publicēts).

Latvijas Republikas AT Senāta 2008. gada 10. decembra spriedums lietā Nr. SKC-449/2008 (nav publicēts).

Par likumu piemērošanu mantojuma lietās. Augstākās tiesas 1995. gada 27. marta plēnuma lēmums Nr. 1. Latvijas Vēstnesis, 1995. 21. aprīlis, Nr. 62.

Interneta resursi

Koncepcija par Civillikuma Mantojuma tiesību daļas modernizāciju (informatīvā daļa). Pieejams: <http://polsis.mk.gov.lv/view.do?id=3232> [aplūkots 2014. gada 30. jūlijā].

Latvijas Republikas Tieslietu ministrijas darba grupa. Pieejams: <http://www.tm.gov.lv/lv/sabiedribas-lidzdaliba/darba-grupas> [aplūkots 2014. gada 30. jūlijā].

STATE CONTINUITY

VALSTS KONTINUITĀTE

Jānis Lazdiņš, *Dr. iur.*

University of Latvia, Latvia, Prof. / Latvijas Universitāte, Latvija, prof.

TIESU VARAS PĒCTECĪBA KĀ VIENS NO VALSTS KONTINUITĀTES PAMATIEM

SUCCESSION OF THE JUDICIAL SYSTEM AS A CORNERSTONE OF LATVIA'S CONTINUITY

Summary

The Republic of Latvia (est. 1918) accepted the judicial system of the Russian Empire/ Republic with a few amendments and supplements. After the *de facto* restoration of Latvia's independent statehood (1990-1991), pre-war judicial traditions were upheld in many senses. The thesis proposed in this paper is that the organisation of Latvia's judicial system has been rooted in European judicial traditions from the very beginning. Succession of the rule of law is one of the foundations of the theory of continuity in the Republic of Latvia.

Keywords: judicial system, judicial reforms, courts, attorneys, prosecutors, continuity of state, legal principles.

Atslēgvārdi: tiesu vara, tiesu reforma, tiesa, advokatūra, prokuratūra, valsts kontinuitāte, tiesību principi.

Ievads

Latvijas Republika nav jauna valsts, kas būtu izveidojusies pēc PSRS sabrukuma. 1990.–1991. gadā neatkarību atjaunojusi Latvijas Republika ir tā pati 1918. gada 18. novembrī izsludinātā Latvijas valsts.¹ Laicīgs valsts varas rīcības spējas zudums² kā sekas okupācijai ar turpmāko aneksiju nav tiesisks pamats uzskatam par valsts

---

¹ LNA LVVA, 1307 f., 1. apr., 327. l., 27.–29. lpp. [Noraksts] vai Latvijas Tautas padomes politiskā platforma. Pagaidu Valdības Vēstnesis, 1918. 14. decembris, Nr. 1.

² Nespēja īstenot augstāko suverēnu valsts varu savā teritorijā.

bojāēju. Runājot prof. Burkharda Šebenera³ un prof. Matiasa Knaufa⁴ vārdiem, “guļošas” vai “šķietami mirušas” valsts “atdzīvošanās” nav līdz tam nepastāvējušas valsts “dzimšana”. Valsts ricībšpējas atgūšana nav valsts dibināšanas akts, bet gan valsts suverēnās varas atjaunošanas fakts pār savu teritoriju. Atbilstoši valsts kontinuitātes teorijai Baltijas valstis – Igaunija, Latvija un Lietuva –, kuras 1940. gadā prettiesiski anektēja Padomju Savienība, starptautiski tāpēc netiek apskatītas kā jaunas valstis, kas būtu izveidojušās 20. gs. 90. gados.⁵

Nezinot valsts tiesību pirmsākumus, nav iespējams zinātniski pamatoti spriest par tiesību pārmantojamību. Tas pilnā mērā attiecas arī uz tiesu varas problemātiku. Par raksta mērķi autors izvirza starpkaru Latvijas tiesas iekārtas tapšanas un ar to saistīto zinātnisko diskusiju analīzi. Ievērojot raksta ierobežoto apjomu, uzmanība tiks koncentrēta uz administratīvo tiesu un vispārējās jurisdikcijas tiesu darbības apskatu. Nosacīti tiks iezīmēti ar tiesu varas pēctecību saistīti jautājumi Latvijas tiesību vēsturē. Pagasta tiesu, bāriņtiesu⁶ un kara tiesu darbības analīze nav šī raksta uzdevums.

Krievijas impērija 1917. gada 1. septembrī tika izsludināta par republiku. Ievērojot šī raksta specifiku, autors lietos jēdzienu “bij. Krievija”, jo Latvija pārņēma Krievijas impērijas/republikas tiesības, kas bija spēkā Latvijas teritorijā līdz 1917. gada 24. oktobrim.⁷ Ar to tiks bij. Krievijas tiesības nošķirtas no Padomju Krievijas tiesībām. Padomju tiesības nav Latvijas Republikas tiesību avots.⁸

³ Vācu val. – *Burkhard Schöbener*.

⁴ Vācu val. – *Matthias Knauff*.

⁵ Schöbener B., Knauff M. *Allgemeine Staatslehre*. 2. Auflage. München: Verlag C. H. Beck, 2013, S. 107–109.

⁶ Pagasta tiesas un bāriņtiesas faktiski ir pašvaldības iestādes, nevis tiesas. Pagasta tiesas Latvijā vairs nepastāv. Sk.: Волостной судебный уставъ Прибалтійскихъ губерній. Учреждение Волостныхъ и Верхнихъ Крестьянскихъ Судовъ. Волостной судебный уставъ Прибалтійскихъ губерній. Учреждение Волостныхъ и Верхнихъ Крестьянскихъ Судовъ. В кн.: Полный сводъ законовъ Россійской Имперіи. Все 16 томовъ со всеми относящимися къ нимъ Продолженіями и съ дополнительными узаконеніями по 1 Ноября 1910 года. Въ 2-хъ книгахъ. Подъ редакціей А. А. Добровольскаго, Оберъ-Прокурора Судебнаго Департамента Правительствующаго Сенаата. Составилъ А. А. Саатчанъ. Томы IX–XVI. С.-Петербургъ: Изданіе Юридическаго Книжнаго Магазина И. И. Зубкова подъ фирмою “Законоведение”. Коммиссіонеръ государственной типографіи, 1911, т. XVI, ч. 1, книга 1, с. 4403–4412; Pagasttiesu likums. Tieslietu ministrijas kodifikācijas nodaļas 1938. gada izdevums. Otrais iespiedums. Rīgā; Likums par pilsētu bāriņtiesām. Likumu un Ministru kabineta noteikumu krājums, 1934. 21. augustā, 12. burtn., dok. Nr. 221; Par bāriņtiesām un pagasttiesām: Latvijas Republikas likums. 1.–2. pants. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=38050> [aplūkots 2014. gada 28. jūlijā]; Bāriņtiesu likums: Latvijas Republikas likums. Pārejas noteikumi, 1. punkts. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=139369> [aplūkots 2014. gada 28. aprīlī]. Sk. arī: Celms K. Vai bāriņtiesas ir tiesas vai administratīvas iestādes? Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1937, 253.–269. lpp.

⁷ Pēc vecā stila.

⁸ Sk.: Lazdiņš J. Die Justizreform vom Jahr 1889 und ihre Bedeutung für die Baltischen Provinzen Russlands und (später) Lettland. In: Schäfer Frank L., Schubert W. (Hrsg./eds.). *Justiz und Justizverfassung/Judiciary and Judicial System. Rechtshistorische Reihe*. Bd. 446. Frankfurt am Main: Peter Lang GmbH, 2013, S. 91–107. ISBN 978-3-631-63912-2.

Avoti

1918. gada 6. decembrī Tautas padome pieņēma *Pagaidu nolikumu par Latvijas tiesām un tiesāšanas kārtību*.⁹ Pagaidu nolikums kļuva par Latvijas valsts Tiesu pamatlikumu¹⁰ (turpmāk – Tiesu pamatlikums), kas noteica tiesās piemērojamās tiesības un tiesu varas pamatus:

- 1) *Latvijas tiesas un ar viņām saistītās iestādes darbojas pēc tiem vietējiem un Krievijas likumiem, kādi priekš Latvijas bija spēkā līdz 24. oktobrim* [t. i., līdz Ļeņina u. c. boļševiku nākšanai pie varas bij. Krievijā] (1. pants);
- 2) *Darīšanu valoda tiesās un tiesu iestādēs ir valsts valoda – latviešu valoda*¹¹ (10. pants).

1919. gada 5. decembra Tautas padomes *Likums par agrāko Krievijas likumu spēkā atstāšanu Latvijā* faktiski vēlreiz apstiprināja Tiesu pamatlikumu saturu, paplašinot tā tvērumu līdz visām Latvijas iestādēm un personām (ne tikai tiesu varu):

Visi agrākie Krievijas likumi, kuri pastāvēja Latvijas robežās līdz 24. oktobrim 1917. g., pagaidām uzskatāmi par spēkā esošiem pēc 18. novembra 1918. g., cik tālu tie nav atcelti ar jauniem likumiem un nerunā pretim Latvijas valsts iekārtai un Tautas Padomes platformai.¹²

Tādējādi Latvijas Republika kļuva par bij. Krievijas tiesību mantinieci, ievērojot divus izņēmumus:

- 1) bij. Krievijas likumi nebija atcelti vai aizstāti ar Latvijas valsts likumiem;
- 2) bij. Krievijas likumi nerunāja preti Latvijas valsts interesēm (t. i., valsts iekārtai un Tautas padomes Politiskai platformai).

Tas nozīmēja, ka spēku saglabāja bij. Krievijas 1864. gada 20. novembra *Nolikums par tiesu iestādēm*¹³ (turpmāk – Tiesu nolikums), kuru uz Baltiju attiecināja 1889. gada 9. jūlijā¹⁴ ar tiem grozījumiem un papildinājumiem, kurus noteica Tiesu pamatlikums.

⁹ Pagaidu nolikumu par Latvijas tiesām un tiesāšanas kārtību. Latvijas Pagaidu Valdības Likumu un Rihkojumu Kraļjums, 1919. 15. jūl., dok. Nr. 1.

¹⁰ Prof. Vladimirs Bukovskis (1867–1937) Pagaidu nolikumu par Latvijas tiesām un tiesāšanas kārtību dēvēja par “pamatlikumu par Latvijas tiesu iestādēm”. Sk.: Bukovskis V. Administratīvās tiesas reforma. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1925. Nr. 7–9, 833. lpp.

¹¹ Tiesu pamatlikuma 10. panta 2. daļa pieļāva pagaidu kārtībā krievu un vācu valodas lietošana. Sal. ar 1992. gada 15. decembra likuma *Par tiesu varu* 21. pantu: *Tiesvedība Latvijas Republikā notiek valsts valodā. Tiesa var pieļaut arī citu tiesvedības valodu, ja tam piekrit puses, to advokāti un prokurors*. Sk.: Par tiesu varu: Latvijas Republikas likums. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=62847> [aplūkots 2014. gada 4. augustā].

¹² Likums par agrāko Krievijas likumu spēkā atstāšanu Latvijā. Likumu un valdības rīkojumu krājums, 1919. 31. decembris, 13. burtn., dok. Nr. 154.

¹³ Учреждения судебных установлений. Сб. зак.: Полный свод законов Российской Империи. Все 16 томов со всеми относящимися к ним Продолжениями и сь дополнительными узаконениями по 1 Ноября 1910 года. Въ 2-хъ книгахъ. Подъ редакціей А. А. Добровольскаго, Оберъ-Прокурора Судебнаго Департамента Правительствующаго Сената. Составилъ А. Л. Саагчанъ. Книга 2. Томы IX-XVI. С.-Петербургъ: Изданіе Юридическаго Книжнаго Магазина И. И. Зубкова подъ фирмою “Законоведение”. Коммиссіонеръ государственной типографіи, 1911, т. XVI, ч. 1, с. 3869–3967.

¹⁴ I. О преобразованіи судебной части въ Прибалтійскихъ губерніяхъ и II. О преобразованіи крестьянскихъ присутственныхъ местъ Прибалтійскихъ губерній. Сб. зак.: Полное собраніе законовъ Россійской имперіи. Царствованіе государя императора Александра Третьяго. Том 9,

Turpinot stiprināt suverēnas valsts tiesību pamatus, Satversmes sapulce ar 1920. gada 11. jūnija *Likumu par tiesu spriedumu ievada formu* noteica:

*Tiesu spriedumi taisāmi, sludināmi un izpildāmi Latvijas suverēnās tautas vārdā.*¹⁵

Jauns visaptverošs likums, kas regulētu tiesu varas stāvokli valstī, netika pieņemts līdz Latvijas okupācijai (1940). Tieslietu ministrijas kodifikācijas nodaļa Tiesu nolikumu tikai pārtulkotāja latviešu valodā ar nosaukumu *Tiesu iekārtas likumi*, kas ar grozījumiem un papildinājumiem tika izdoti 1924. gadā¹⁶ un ar nosaukumu *Tiesu iekārta* – 1936. gadā¹⁷ (turpmāk – Tiesu iekārtas likumi).¹⁸

Tiesu iekārtas likumi noteica ne tikai tiesu iekārta, tiesnešu u. c. tiesu amatpersonu un amata kandidātu tiesības. Tiesu iekārtas likumi regulēja arī prokuroru, advokātu un to palīgu, tiesu izpildītāju, kā arī zemes grāmatu nodaļu un to tiesnešu tiesisko stāvokli.¹⁹

Neatkarīgas administratīvās tiesas lielākajā daļā Eiropas valstu bija nodibinātas jau 19. gadsimtā.²⁰ Latvijā tā bija 20. gadsimta novitāte. Balstoties uz bij. Krievijas Pagaidu valdības 1917. gada 30. maija *Nolikumu par administratīvo lietu tiesām*²¹ (turpmāk – bij. Krievijas Nolikums), Tautas Padome 1921. gada 4. martā pieņēma²² *Likumu par administratīvām tiesām*.²³

Pēc Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanas Latvija ir atteikusies no visnotaļ pragmatiskās bij. Krievijas pieejas pēc iespējas kodificēt/apkopot tiesības pa

Nr. 6188. Pieejams: http://www.nlr.ru/eres/law_r/search.php?regim=4&page=411&part=1540 [aplūkots 2014. gada 30. jūnijā].

¹⁵ Likumu par tiesu spriedumu ievada formu. Likumu un Waldības Rihkojumu Kraļjums, 1920. 31. augusts, Nr. 4, dok. Nr. 186.

¹⁶ Sk.: Tiesu iekārtas likumi. Tieslietu ministrijas kodifikācijas nodaļas 1924. gada izdevums. Rīgā.

¹⁷ Sk.: Tiesu iekārta. Tieslietu ministrijas kodifikācijas nodaļas 1936. gada izdevums. Rīgā.

¹⁸ Šiem izdevumiem formāli nebija oficiāla izdevuma statuss, jo tos nebija apstiprinājusi ne Saeima, ne Ministru kabinets.

¹⁹ 1937. gada 22. decembrī tika pieņemts speciāls Zemesgrāmatu likums, kas turpmāk regulēja zemesgrāmatu un to tiešu darbību. Zemesgrāmatu likums ar grozījumiem un papildinājumiem ir spēkā arī tagad. Sk.: Par 1937. gada 22. decembra Zemesgrāmatu likuma spēka atjaunošanu un spēkā stāšanās kārtību: Latvijas Republikas likums. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=60052> [aplūkots 2014. gada 28. jūlijā] un Zemesgrāmatu likums: Latvijas Republikas likums. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=60460> [aplūkots 2014. gada 28. jūlijā].

²⁰ Sk., piemēram: Ducmanis K. Administratīvā justice, īpaši Skandināvijas valstīs. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1939, 1129.–1361. lpp. Bij. Krievijas Valdošais Senāts par neatkarīgu Augstāko administratīvo tiesu izveidojās 1916. gada 26. decembrī, kad Latvijas teritoriju daļēji bija okupējis Vācijas karaspēks un risinājās kara darbība. Sk.: Kalacs J. Pārdomas par administratīvo tiesu. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1937, 317. lpp.

²¹ Положение о судах по административным делам. В кн.: История государства и права России. Pieejams: <http://www.bibliotekar.ru/istoria-prava-rossii/56.htm> [aplūkots 2014. gada 25. jūlijā]; Старилов Ю. Н. Административная юстиция в России до 1917 года: развитие теории и формирование законодательства. Pieejams: <http://www.comitasgentium.com/component/k2/item/62-administrativnaya-yustitsiya-v-rossii-do-1917-goda-razvitie-teorii-i-formirovanie-zakonodatelstva> [aplūkots 2014. gada 8. augustā].

²² Liela daļa pantu no bij. Krievijas Nolikuma bija norakstīti un pārtulkoti no krievu valodas latviešu valodā. Sk.: Kalacs J. Pārdomas ..., 318. lpp.

²³ Likumu par administratīvām tiesām. Likumu un waldības rihkojumu kraļjums, 1921. 3. aprīlis, 7. burtn., Dok. Nr. 59.

tiesību nozarēm un apakšnozarēm, kas pēc inerces zināmā mērā turpinājās arī starpkaru Latvijā. Šobrīd spēkā ir vairāki likumi, kas regulē tiesu varas un ar tiesu varu saistītu iestāžu un personu tiesības.

1992. gada 15. decembrī tika pieņemts likums *Par tiesu varu*,²⁴ kas nosaka tiesu sistēmas uzbūvi, administrēšanas kārtību un darbības pamatprincipus, kā arī tiesnešu, amata kandidātu un tiesu darbinieku tiesības. Likums nosauc arī personas, kas ir saistītas ar tiesu varu, – prokurori, zvērināti advokāti, zvērināti notāri un zvērināti tiesu izpildītāji. Minēto personu un ar tām saistītu iestāžu darbību regulē speciāli likumi.²⁵

Konstitucionālā dimensija

1922. gada 15. februārī tika pieņemta Latvijas Republikas Satversme²⁶ (turpmāk – Satversme), kas ar grozījumiem un papildinājumiem ir spēkā arī šobrīd. Satversme nosaka, ka *[l]ikuma un tiesas priekšā visi pilsoņi ir vienlīdzīgi* (82. pants); *[t]iesu var spriest tikai tie orgāni, kuriem šīs tiesības piešķir likums, un tikai likumā paredzētā kārtībā* (86. panta 1. teikums); *[t]iesneši ir neatkarīgi un vienīgi likumam padoti* (83. pants)²⁷ un *[t]iesnešus apstiprina Saeima, un viņi ir neatceļami* (84. panta 1. teikums). Sociāldemokrāti centās panākt, lai tiesnešus ieceltu uz laiku – sešiem gadiem –, nevis uz visu mūžu. Par laimi, viņi palika mazākumā.²⁸ Arī tiesnešu atcelšana no amata pret viņu gribu ir iespējama tikai ar tiesu varas starpniecību (84. panta 2. teikums).²⁹ Tādējādi Satversmē ir ielikti stingri pamati tiesu varas neatkarībai.

²⁴ Par tiesu varu: Latvijas Republikas likums. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=62847> [aplūkots 2014. gada 28. jūlijā].

²⁵ Sk.: Prokuratūras likums: Latvijas Republikas likums. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=57276> [aplūkots 2014. gada 28. jūlijā]; Advokatūras likums: Latvijas Republikas likums. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=59283> [aplūkots 2014. gada 28. jūlijā]; Notariāta likums: Latvijas Republikas likums. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=59982> [aplūkots 2014. gada 28. jūlijā] un Tiesu izpildītāju likums: Latvijas Republikas likums. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=68295> [aplūkots 2014. gada 28. jūlijā].

²⁶ Latvijas Republikas Satversme. Likumu un valdības rīkojumu krājums, 1922. 7. augusts, 12. burtn., dok. Nr. 113.

²⁷ Starpkaru Latvijā pēc bij. Krievijas parauga *[v]ispārējā uzraudzība par visām tiesu iestādēm un tiesu resoru amatpersonām valstī piekrīt tieslietu ministram kā ģenerālprokuroram. Viņam ir tiesība pieprasīt no tiesu resoru amatpersonām, lai sniedz viņam vajadzīgas ziņas un paskaidrojumus rakstiski, bet vajadzības gadījumos arī personiski.* (Sk.: Tiesu iekārtas likumi, 179. pants). Tieslietu ministrs kā ģenerālprokurors bija tiesīgs arī aicināt tiesnešus ievērot likumību, ierosināt disciplinārlietas par tiesnešu nolaidību, veikt revīziju tiesā tieši vai ar senatoru starpniecību u. tml. (Sk.: Tiesu iekārtas likumi, 180.–186. pants). Līdz ar to Satversmes 83. panta izpratne līdz Latvijas okupācijai bija ievērojami atšķirīgāka no tās, kāda tā ir pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas *de facto*. Līdz 1934. gada 15. maija antikonstitucionālajam apvērsumam tieslietu ministra kā ģenerālprokurora ietekme uz tiesu varu bija nosacīta. Tad pēc apvērsuma arvien skaidrāk izskanēja aicinājums valsts varai vienotības vārdā vadīt arī tiesu darbību. Kā tas būtu iespējams, saglabājot tiesnešu neatkarību, neatceļamību un pastāvību juridiskajā darba laukā, nav skaidrs. (Sk.: Zilberts Fr. Pie tiesu pārvaldes jautājuma. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1938, 361.–372. lpp.)

²⁸ Осипова С. Генезис судебной системы в Латвийской Республике после основания государства (1918–1940). *Мировой Судья*, 2014, № 1, с. 6.

²⁹ Līdz 1997. gada 4. decembra grozījumiem Satversmē tiesnesi pret viņa gribu no amata varēja atcelt tikai uz tiesas sprieduma pamata. Pēc jaunās panta redakcijas Saeima tiesnesi no amata pret viņa gribu

Satversmes īstenošanā saistībā ar tiesu varu ievērojamas diskusijas izraisīja tikai viens jautājums. Tas attiecās uz zvērināto tiesu ieviešanu Latvijā vai tieši otrādi – atteikšanos no šīs domas.³⁰

Vēl bij. Krievijas pastāvēšanas laikā (1900) tika izstrādāts likumprojekts par zvērināto tiesām, kas būtu attiecināms tai skaitā arī uz tagadējo Latvijas teritoriju. Atšķirībā no Tiesu nolikuma projekts netika balstīts uz klasiskiem zvērināto tiesu principiem.³¹ *Pēc projekta, [...] zvērinātiem būtu jādarbojas vienā kolēģijā ar valsts tiesnešiem un pie tam līdzīgā skaitā ar tiem: 3 un 3 ar vienādām balsis tiesībām.*³²

Projektu noraidīja atbilstoši tā laika valdošajai doktrīnai par nepieciešamību zvērinātos šķirt no valsts tiesnešiem, neveidojot zvērināto un tiesnešu vienu tiesas kolēģiju. Tās bija rūpes par zvērinātajiem, lai tie nenonāktu [...] *zem inteliģento valsts tiesnešu iespaida*³³ un nekļūtu sprieduma taisīšanas laikā par vienkāršiem “jā-teicējiem”.

Jaundibinātā Latvijas valsts turpināja zvērināto tiesas ieviešanu. Īpaši to atbalstīja kreiso partiju pārstāvji.³⁴ Jau Tiesu pamatlikuma 5. pants noteica:

Krimināllietas, kuras pēc likuma padotas zvērināto tiesai, Apgabala tiesa izspriež piedaloties zvērinātiem piesēdētājiem no attiecīgā apgabala tiesas rajona pašvaldības iestāžu locekļu vidus.

Zvērināto tiesas pēc Tiesu pamatlikuma netika ieviestas.³⁵ Kritiku neizturēja iebildums par zvērināto izraudzīšanu tikai no pašvaldību ierēdņu vidus, nevis no visa pilsoņu kopuma.³⁶

---

var atcelt likumā paredzētos gadījumos uz tiesnešu disciplinārkolēģijas lēmuma vai tiesas spriedumu pamata krimināllietā. (Sk.: Grozījumi Latvijas Republikas Satversmē: Latvijas Republikas likums. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=46270> [aplūkots 2014. gada 15. jūlijā].) Tiesnešu disciplinārās atbildības likums tā 1998. gada 15. oktobra redakcijā noteica, ka disciplinārkolēģijas lēmums ir galīgs, nonākot pretrunā ar Satversmes 92. panta garantijām – [...] *aizstāvēt savas tiesības un likumiskās intereses taisnīgā tiesā.* (Sk.: Grozījumi Tiesnešu disciplinārās atbildības likumā: Latvijas Republikas likums. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=50461> [aplūkots 2014. gada 8. augustā].) Kopš 2010. gada 10. jūnija disciplinārkolēģijas lēmumu var pārsūdzēt disciplinārtiesā. (Sk.: Grozījumi Tiesnešu disciplinārās atbildības likumā: Latvijas Republikas likums. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=212503> [aplūkots 2014. gada 8. augustā].) Tādējādi daudzējādā ziņā ir atrisināta pretruna ar Satversmes 92. pantu. Šobrīd tikai Satversmes tiesas tiesnešiem nav paredzētas disciplinārsoda soda pārsūdzēšanas iespējas. (Sk.: Satversmes tiesas likums: Latvijas Republikas likums. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=63354> [aplūkots 2014. gada 5. augustā].)

³⁰ Lielākajā daļā Rietumeiropas valstu zvērināto tiesas bija ieviestas. Līdz ar to pastāvēja zināms spiediens uz likumdevēju. Sk.: Menders Fr. Zvērināto un šefenu tiesas. IV. Zvērināto tiesu īpatnības Vakar-Eiropā. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1924. Nr. 2, 82. lpp.

³¹ Tiesu nolikums paredzēja zvērināto tiesas, nevis šefenu tiesas.

³² Zilbers Fr. Jautājumi sakarā ar tiesu iekārtas likuma pārstrādāšanu. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1938. 120. lpp.

³³ Turpat.

³⁴ Turpat, 130. lpp.

³⁵ 1920. gada 14. septembra *Likuma par miertiesnešu un pagasta tiesu kompetences paplašināšanu un Latgales tiesām* 3. pants noteica: *Apgabala tiesas un miera tiesas Latgalē pastāv uz tiem pašiem pamatiem kā pārējā Latvijā. Līdz zvērināto tiesas ieviešanai Latgales apgabalā tiesa iztiesā visas krimināllietas bez zvērinātiem piesēdētājiem.* Sk.: Likums par miertiesnešu un pagasta tiesu kompetences paplašināšanu un Latgales tiesām. Likumu un valdības rīkojumu krājums, 1920. 30. septembris, Nr. 8, dok. Nr. 208.

³⁶ Tieslietu resora darbība. Tiesu darbinieku sapulce. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1920. Nr. 1, dok. Nr. 105.

Par nākamo soli cerībā ieviest zvērināto tiesas Latvijā kļuva zvērināto tiesu esamības ierakstīšana Satversmē. Satversmes 85. pants 1922. gada redakcijā skanēja šādi:

Latvijā pastāv zvērināto tiesas uz sevišķa likuma pamata.

1925. gada 17. martā tika pabeigts darbs ar likumprojektu par zvērināto tiesām. Likumprojektam bija liela līdzība ar bij. Krievijas zvērināto tiesu modeli. Pēdējais savulaik bija izstrādāts pēc Francijas parauga.³⁷ Četrus ar pusi gadus likumprojekts atradās Saeimā bez virzības, līdz to aiz politiskiem apsvērumiem noraidīja. Pastāvēja bailes, ka [...] *likuma projekts par zvērināto tiesām draudēja ienest partiju un šķiru cīņas garu un naidu no saeimas un visas toreizējās sabiedriskās dzīves arī Latvijas tiesās, kuras vienmēr bij atradušās ārpus partiju vai citas kādas ietekmes [...]*³⁸ Likumprojektu izbrāķēja, bet vienlaikus tika nolemts izveidot vadlīnijas zvērināto tiesas likumprojekta izstrādātājiem.

1929. gadā 30. novembrī Saeima [...] *uzdeva valdībai izstrādāt zvērināto tiesu likumprojektu ar vienotu tiesas kolēģiju, kas izšķir vainīguma un soda jautājumus.*³⁹ 1933. gadā tika publicēts *Likumprojekts par zvērināto tiesām ar paskaidrojumiem*⁴⁰ (turpmāk – Likumprojekts). Likumprojekts paredzēja Kriminālprocesa likumā izdarīt ievērojamus grozījumus un papildinājumus.⁴¹

Tieslietu ministrijas komisija paskaidrojumā pie Likumprojekta norādīja, ka atbilstoši likumdevēja uzdevumam ir bijusi spiesta izstrādāt zvērināto tiesu regulējumu [...] *pēc šefenu tiesas tipa.*⁴² Par pamata avotiem tika minēti Šveices kantonu (īpaši Tesinas kantona) zvērināto tiesu regulējums un bij. Krievijas pētījumi par zvērināto tiesu darbības uzlabošanu.⁴³ Paskaidrojumi liecina arī par Vācijas un Austrijas šefenu tiesu modeļa izvērtēšanu⁴⁴ un vāciski runājošu valstu zinātniskās doktrīnas analīzi par šefenu un zvērināto tiesu priekšrocībām un negatīvām pusēm.⁴⁵

Saskaņā ar Likumprojektu *Zvērināto tiesām* [pareizāk būtu rakstīt – zvērināto šefenu tiesām⁴⁶], *t. i. apgabaltiesām ar zvērināto piesēdētājiem, piekūrīt lietas, par kuriem*

³⁷ Zilbers Fr. Jautājumi sakarā ar tiesu ..., 119., 129.–131. lpp. Arī tiesu iekārta un process bija pietuvināts Rietumeiropas izpratnei. Sk.: Аннерс Э. История Европейского права. Москва: Наука, 1996, c. 363, 364.

³⁸ Turpat, 129. lpp.

³⁹ Turpat, 130. lpp.

⁴⁰ Sk.: Likumprojekts par zvērināto tiesām ar paskaidrojumiem. Jurists, 1933. Nr. 8/9, 251.–272. sl.

⁴¹ Pēc antikonstitucionālā apvērsuma 1934. gada 15. maijā notika atteikšanās no domas par zvērināto tiesas ieviešanu Latvijā, jo notika valsts pārvaldes organizācijas centralizācija Ministru kabineta rokās. Sk.: Blūzma V. Tiesību attīstība Latvijas Republikā parlamentārajā posmā (1922–1934). No: Latvijas tiesību vēsture (1914–2000). Prof. Dr. iur. Dītriha Andreja Lēbera redakcijā. Rīga: fonds "Latvijas Vēsture", 2000, 255. lpp.

⁴² Blūzma V. Tiesību attīstība ..., 260. sl.

⁴³ Turpat, 260., 265.–268., 272. sl.

⁴⁴ Kā atceras laikabiedrs K. Vikmanis, tad Saeimas juridiskā komisija bija izteikusies par šefenu tiesu ieviešanu pēc Vācijas un Austrijas parauga. Sk.: Vikmanis K. Zvērināto tiesas Japānā. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1929. Nr. 9/10, 423. lpp.

⁴⁵ Likumprojekts ..., 269.–272. sl.

⁴⁶ Lai arī nedaudz nekorekti, autors turpmāk tomēr lietos jēdzienu "zvērīnātie" zvērināto šefenu tiesu jēdziena vietā.

likumā kā augstākais sods paredzēti spaidu darbi vai pārmācības nams,⁴⁷ izņemot lietas par 1933. g. Soda likuma devītā nodaļā paredzētiem noziedzīgiem nodarījumiem.^{48, 49}

Zvērinātos piesēdētājus (turpmāk – zvērinātie) katrai lietai bija paredzēts izvēlēties lozējot. Pa diviem zvērinātajiem nāktu no pilsētām un laukiem, respektīvi: tiesas sēdē piedalītos četri zvērinātie. Izložēti tiktu arī divi papildu zvērinātie. Viņi varētu aizstāt kādu no lietas izskatīšanai noteiktiem zvērinātajiem, ja tie nespētu pildīt savus pienākumus līdz sprieduma taisīšanai.⁵⁰ Zvērinātā pienākuma pildīšana tiktu uzskatīta par goda lietu.⁵¹ Statusa iegūšanai netika izvirzītas augstas prasības. Viss tika reducēts uz noteiktu vecumu, atbilstošu reputāciju, pilnu rīcībspēju un spēju sevi nodrošināt ar iztiku.⁵²

Tiesībās zvērinātie tiktu pielīdzināti tiesnešiem.⁵³ *Tiesnešiem un zvērinātiem piesēdētājiem [būtu] jācenšas panākt vienbalsīgu spriedumu. Ja pēc apspriešanās domstarpības [nebūtu] novērstas, tad uzstādītos jautājumus izšķ[irtu] ar balsu vairākumu, kas pārsniedz pusi no personām, kas piedalās spriedumā taisīšanā.*⁵⁴

Zvērināto institūtam bija kā atbalstītāji, tā noliedzēji. Par strīda ābolu kļuva zvērināto kompetences jautājums. No tā abas puses atvasināja arī citas konsekvences.

Zvērināto institūta atbalstītāji noraidīja tēzi par zvērināto nepietiekamu kompetenci. Viņi uzsvēra, ka izprast tiesājamā vainīgumu vai nevainīgumu ir pietiekami ar dabīgu loģiku, kura piemīt katram cilvēkam ar veselīgu saprātu.⁵⁵ Šādā tiesāšanas kārtībā tika saskatīta iespēja tiesas spriešanu tuvināt tautai un novērst juristu-tiesnešu nihilismu:

- 1) *[..] tiesā, kurā ņem dalību sabiedriska elements nevar iesakņoties profesionāla rutīnā;*⁵⁶
- 2) *[..] sakarā ar pastāvīgu likumu un tiesību studēšanu, ar ko rodīties arī [valsts tiesnešiem] taisnīguma izjūtas asuma notrulināšanās.*⁵⁷

⁴⁷ Spaidu darbi tika paredzēti par smagiem noziegumiem, bet pārmācību nams par noziegumiem. Sk.: Sodu likums. Likumu un Ministru kabineta noteikumu krājums, 1933. 8. jūnijs, 7. burtn., dok. Nr. 134., 3. pants.

⁴⁸ T. i., noziedzīgi nodarījumi valsts, valsts autonomo uzņēmumu un pašvaldību dienestā. Sk.: Sodu likums, 121.–155. pants.

⁴⁹ Likumprojekts .., 249.¹ pants.

⁵⁰ Turpat, 695.¹⁻²⁹ pants.

⁵¹ Bija paredzēta tikai dienas nauda un ceļa izdevumu atlīdzināšana. Sk.: Pielikums pie Tiesu iekārtas likuma 46.² panta, 17.–18. punkts vai Menders Fr. Zvērināto un šefenu tiesas. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1924. Nr. 3, 124. lpp.

⁵² Par zvērināto varētu būt 30–65 gadus veci latviski lasīt un rakstīt protoši Latvijas Republikas pilsoņi, kuri nebūtu izdarījuši noziegumu, pret kuriem nebūtu uzsākta kriminālvajāšana, kuri neatrastos citu personu aizbildnībā, aizgādībā vai sociālā aprūpē un kuri nebūtu garīdznieki vai mūki. Ievērojot valsts varas dalīšanas teoriju, par zvērinātajiem nevarētu būt valsts un pašvaldības amatpersonas (Valsts prezidents, Saeimas deputāti, tiesneši, policisti u. c.). Sk.: Pielikums pie Tiesu iekārtas likuma 46.² panta 1., 2. un 5. punkts.

⁵³ Likumprojekts .., 695.³⁰ pants.

⁵⁴ Turpat, 780.¹ pants.

⁵⁵ Citēts pēc: Jakobi P. Par un pret zvērināto tiesām. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1933. Nr. 4/5, 99. lpp.

⁵⁶ Likumprojekts .., 260. lpp.

⁵⁷ Kalve L. Zvērināto, šefenu un tīrās valsts tiesas. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1938, 662.–683. lpp.

Zvērināto institūta noliedzēji tieši pretēji – izteica bažas par zvērināto nepietiekamo tiesību zināšanu un pieredzes trūkumu tiesvedībā,⁵⁸ kas var novest pie patvaļas.⁵⁹ *No visiem patvaļas veidiem vissliktākā ir tiesas patvaļība, kas iznīcina paša saknē tiesas ideju un, tiecoties pēc šķietamas taisnības, atceļ pat elementāru taisnīgumu.*⁶⁰

P. Jakobi, izvērtējot pasaules negatīvo pieredzi par zvērināto tiesām līdz 20. gs. 30. gadiem, secināja, ka zvērināto tiesām trūkst kā valstiskas kontroles, tā atbildības to darbā; zvērinātie bieži vadās tiesas spriešanā pēc sirdsapziņas, nevis likuma; pakļaujas tiesneša diktātam vai vainīgās personas pārstāvja daiļrunībai u. tml.⁶¹

Likumprojekta autori bija centušies atrast zināmu vidusceļu starp pretējiem viedokļiem. Par visatbilstošāko Latvijas apstākļiem tika atzīta zvērināto tiesa, [...] kur zvērinātie piesēdētāji darbojās kopā ar valsts tiesnešiem vienā kolēģijā, izšķirot jautājumu par vainīgumu un piedaloties paša sprieduma taisīšanā.⁶² Netika ignorēta arī prasība par zvērināto zināmu autonomiju no profesionāliem tiesnešiem procesa laikā. Likumprojekta 662⁴. pants tāpēc tika formulēts šādi:

Tiesas sēdēs un sēžu pārtraukumos zvērinātie piesēdētāji novietojas atsevišķi no tiesnešiem, bet sprieduma taisīšanai apvienojas ar tiesnešiem vienā kolēģijā.

Apelācijas sūdzības iesniegšana par zvērināto tiesas spriedumiem netika pieļauta. Tas tika pamatots ar Vācijas praksi un bij. Krievijas tiesību zinātnes atzinumiem par apelācijas sūdzības nelietderību. Apelācijas tiesas zvērinātie pēc savām īpašībām nebija ne ar ko labāki par pirmās tiesu instances zvērinātiem. Savukārt liecinieki (vēl sliktāk) nereti vairs neatcerējās, ko patiesībā bija pieredzējuši, bet ko dzirdējuši pirmās instances tiesā.⁶³ Ievērojot to, Likumprojekta 873. pants noteica:

*Zvērināto tiesas un Tiesu palātas spriedumi uzskatāmi par galīgiem.*⁶⁴

Pēc Likumprojekta autoru ieceres zvērināto tiesu spriedumi būtu pārsūdzami tikai kasācijas kārtībā Senātā. *Apspriežot jautājumu, vai Senātam būtu piešķirama pilnvara atceltā soda vietā pašam noteikt soda mēru, likumprojekta autori nāca pie slēdziena, ka tas nebūtu iespējams.*⁶⁵ Ja Senāts pēc likuma lietu neskata pēc būtības, tad tam nav tiesības piespriest jaunu sodu.

⁵⁸ Arī bij. Krievijā, ieviešot zvērināto tiesas, bija ievērojama pretestība. Tika norādīts uz tautas nepietiekamo brieduma pakāpi, tiesību neizpratni un loģiskas spriestspējas trūkumu. Sk.: Судебная реформа [Том 1]. Подъ редакцией Н. В. Давыдова и Н. Н. Полянского при ближайшемъ участии: М. Н. Гернета, А. Э. Вормса, Н. К. Муравьева и А. Н. Паренаго. Москва: Книгоиздательство "Объединение", 1915, с. 316.

⁵⁹ Piemēram, varētu tikt notiesātas nevainīgas personas, bet no likumīga soda atbrīvotas vainīgas personas.

⁶⁰ Likumprojekts .., 264. lpp.

⁶¹ Jakobi P. Par un pret zvērināto tiesām .., 107.–111. lpp.

⁶² Turpat, 217., 218. lpp.

⁶³ Jakobi P. Latvijas zvērināto tiesu likumprojekts. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1933. Nr. 3, 70., 71. lpp.

⁶⁴ Pēc 873. panta formulējuma var šķist, ka pēc Likumprojekta autoru ieceres zvērināti tiesas spriedums būtu galīgs un nebūtu pieļaujama kasācija. Tā nav! Pēc likumprojekta autoru ieceres pārsūdzība nebūtu pieļaujama tikai apelācijas kārtībā. Sk.: Jakobi P. Latvijas zvērināto tiesu likumprojekts .., 71. lpp. Tas pats izriet arī no nākamajiem Likumprojekta pantiem.

⁶⁵ Turpat, 73. lpp. vai sk. Likumprojekta 947.¹⁻² pantu.

Lai arī zvērināto tiesu ieviešanā pastāvēja daudzi “par” un “pret”, to patieso neieviešanas iemeslu kā līdz Latvijas okupācijai, tā pēc neatkarības atjaunošanas vēl 1938. gadā, pēc autora domām, ļoti trāpīgi formulēja Rīgas apgabaltiesas viceprokurors L. Kalve:

Mūsu dienās un apstākļos būs grūti atrast tādas personas, kas bez materiāla atbalsta varētu uzpurēties vispārības labā, jo bagātu ļaužu Latvijā ir ļoti maz un ne ikkatrs no tiem varētu būt tiensis.⁶⁶

1993. gadā pilnā apjomā tika atjaunota Satversmes darbība tās 1934. gada 15. maija redakcijā.⁶⁷ Neuzsākot diskusijas par zvērināto tiesu ieviešanas lietderību, 1996. gadā 5. jūnijā no Satversmes tika svītrotā norma par zvērināto tiesu esamību Latvijā. Formāli 85. pants tika izteikts jaunā redakcijā (!), faktiski tika radīta norma ar absolūti citu saturu:

Latvijā pastāv Satversmes tiesa, kas likumā noteiktās kompetences ietvaros izskata lietas par likumu atbilstību Satversmei, kā arī citas ar likumu tās kompetencē nodotās lietas. Satversmes tiesa ir tiesīga atzīt par spēkā neesošiem likumus un citus aktus vai to daļas. [...]⁶⁸

Nenoliedzot Satversmes tiesas nepieciešamību un tās nozīmi Latvijas kā tiesiskas valsts veidošanā, nav pieļaujama vienas normas aizvietošana ar absolūti cita satura normu. Šādam nolūkam likums ir jāpapildina ar jaunu pantu. Lasot spēkā esošo Satversmi, bet nepārzinot Latvijas konstitucionālo tiesību vēsturi, reti kurš varētu iedomāties, ka atbilstoši Satversmei, lai arī formāli, ir pastāvējušas zvērināto tiesas.

Latvijas valsts Tiesu pamatlikums

Tiesu pamatlikums noteica Latvijas kā suverēnas valsts tiesu iekārtu. Atbilstoši Latvijas kā suverēnas valsts vajadzībām tādējādi tika grozīti un/vai papildināti tiesu iekārtas likumi.

Ārpus pilsētām tika saglabāta pagasta tiesu darbība. No pagasta tiesu kompetences tika izņemta krimināllietu skatīšana. To pārņēma miera tiesas. Pagasta tiesu jurisdikcijai tika pakļautas visas pagasta teritorijā dzīvojošās personas.⁶⁹ Līdz tam

⁶⁶ Kalve L. Zvērināto .., 677. lpp.

⁶⁷ Latvijas Republikā 1934. gadā no 15. uz 16. maiju notika antikonstitucionāls apvērsums kā rezultātā daļēji tika apturēta Satversmes darbība. Sk.: Gulbis K. Latvijas Starptautiski tiesiskais stāvoklis. No: Arhīvs. Raksti par Latviskām problēmām. XI. Zelts-Tiesības. Redaktors: Edgars Dunsdorfs. Melburna, Austrālija: Latviešu apvienības Austrālijā zinātnes nozare, piedaloties Kārļa Zariņa fondam, 1971, 57. lpp.

⁶⁸ Grozījums Latvijas Republikas Satversmē: Latvijas Republikas likums. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=63346> [aplūkots 2014. gada 12. jūlijā].

2013. gada 19. septembrī Satversmes 85. pants ir redakcionāli grozīts. Panta aktuālā redakcija ir šāda: *Latvijā pastāv Satversmes tiesa, kas likumā noteiktās kompetences ietvaros izskata lietas par likumu atbilstību Satversmei, kā arī citas ar likumu tās kompetencē nodotās lietas. Satversmes tiesa ir tiesīga atzīt par spēkā neesošiem likumus un citus aktus vai to daļas. Satversmes tiesas tiesnešus uz likumā noteikto laiku apstiprina Saeima ar ne mazāk kā 51 Saeimas locekļa balsu vairākumu.* Sk.: Latvijas Republikas Satversme: Latvijas Republikas likums. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=57980> [aplūkots 2014. gada 12. jūlijā].

⁶⁹ Tiesu pamatlikums, 3. panta 2. daļa.

tās bija tipiskas zemnieku kārtas tiesas. Tika likvidētas pagasta virstiesas kā pagasta tiesu apelācijas instance. Par pagasta tiesu nolēmumu pārsūdzības/apelācijas instanci noteica miera tiesas. Miera tiesnesim, izskatot lietas apelācijas kārtībā, kā piesēdētāji rindas kārtībā bija jāpieaicina sava tiesu rajona divus pagasta tiesu priekšsēdētāji.⁷⁰

Krimināllietas, kā arī civillietas, kas nebija padotas/piekritīgas pagasta tiesām un apgabala tiesām, skatīja miera tiesnesis⁷¹/miertiesnesis⁷² (turpmāk – miertiesas vai miertiesnesis). Miertiesas kā pirmās instances tiesas spriedumiem par apelācijas iestādi tika noteiktas apgabala tiesas.⁷³

Apgabala tiesas⁷⁴/apgabaltiesas⁷⁵ (turpmāk – apgabaltiesa), tiesu palāta un Senāts bija vispārējās tiesu iestādes.

Apgabaltiesa darbojās kā pirmās un apelācijas instances tiesa. Kā pirmās instances tiesa tā skatīja lietas, kas nebija miertiesu kompetencē,⁷⁶ bet apelācijas kārtībā tika skatītas sūdzības par miertiesnešu nolēmumiem.⁷⁷

Tiesu palātai tika saglabāta iepriekšējā kompetence, un tā bija apelācijas tiesa apgabaltiesu nolēmumiem.⁷⁸

Par Augstāko tiesu Latvijā tika noteikts Senāts. *Kasācijas instance visās lietās ir Latvijas Senāts Rīgā, kurš izspriež lietas koleģiālā sastāvā un sadalās civil-, krimināl- un administratīvā nodaļās ar kopīgā sēdē vēlētiem priekšsēdētājiem (7. pants).*⁷⁹ Tiesu pamatlikuma 7. pants simbolizēja Latvijas kā suverēnas valsts tiesu varu. Pirms Latvijas Republikas izsludināšanas visu Latvijas teritorijas tiesu augstākā/kasācijas un vienlaikus uzraudzības instance bija bij. Krievijas Valdošais Senāts Sanktpēterburgā/Petrogradā, taču ar Tiesu pamatlikuma stāšanās spēkā šīs funkcijas pārņēma Latvijas Senāts Rīgā!

Tiesu pamatlikums ievadīja tradīciju, ka tiesnešu galīgo apstiprināšanu amatā veic likumdevējs.⁸⁰ Cik tas ir pamatoti (?), ir diskutējami. Tiesneši ir profesionāļi, kuru atbilstība amatam būtu jāizvērtē ekspertiem, nevis politiķiem.

⁷⁰ Tiesu pamatlikums, 4. pants.

⁷¹ Sk. Tiesu pamatlikumu rakstību.

⁷² Sk. Tiesu iekārtas likumu rakstību.

⁷³ Tiesu satversme, 5. pants.

⁷⁴ Sk. Tiesu pamatlikumu.

⁷⁵ Sk. Tiesu iekārtas likumus.

⁷⁶ Tiesu pamatlikums noteica, ka pagasta tiesām piekrit civillietas līdz 300 rubļu vērtībā (3. pants). Savukārt miertiesneši skatīja lietas, kas nebija piekritīgas pagasta tiesām un nepārsniedza 1500 rubļu vērtību (4. pants).

⁷⁷ Tiesu pamatlikums, 5. pants. Tiesu iekārtas likumi, 17. pants.

⁷⁸ Tiesu pamatlikums, 6. pants.

⁷⁹ Tā kā Latvija bija bij. Krievijas tiesību mantiniece, tika diskutēts par to, vai Latvijas Senātam bez kasācijas pienākumu veikšanas nebūtu jāuzņemas arī zināmu pārvaldes pienākumu veikšana un likumu skaidrošana pēc tieslietu ministra priekšlikuma vai paša Senāta iniciatīvas. Šāds viedoklis neguva atbalstu. Daudzējādā ziņā balstoties uz P. Mince viedokli, Senāta kompetencē palika "autoritatīvu" spriedumu taisīšana, nevis atbildes uz tiesību problēmu jautājumiem. Sk.: Loebers. Tiesu iekārtas likuma 259.¹ pants. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1921. Nr. 1–3, 21.–28. lpp; Mince P. Vēl par 259.¹ pantu. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1921. Nr. 4–6, 108.–112. lpp; Disterlo. Latvijas Senāta būtība un raksturs. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1921. Nr. 4–6, 116.–120. lpp. [u. c.].

⁸⁰ Tiesu pamatlikums, 9. pants.

Ievērojot Latvijas valsts pēctecību, 20. gs. 90. gados daudzējādā ziņā tika atjaunota pirms aneksijas laika tiesu sistēma.⁸¹ Arī tiesu instanču nosaukumi – apgabaltiesa, Tiesu palāta un Senāts – tika saglabāti. Izņēmums bija miertiesas. Miertiesas ar šādu nosaukumu kā pirmās instances tiesas netika atjaunotas. To vietu kā pirmās instances tiesas ieņēma rajonu (pilsētu) tiesas ar līdzīgu kompetenci.⁸²

Administratīvās tiesas. Tiesu varas izveidošana atbilstoši jaunlaiku prasībām

Tiesu varas izveidošanai atbilstoši jaunlaiku prasībām ievērojama nozīme bija Satversmes sapulces 1921. gada 4. marta *Likumam par administratīvām tiesām*. Administratīvo tiesu nozīme modernā, tiesiskā valstī ir neapšaubāma. Praktisku jautājumu risināšanā to nozīme dažkārt ir pat lielākā nekā formālām konstitucionālo tiesību garantijām. Runājot vācu juristu vārdiem, *konstitucionālās tiesības pāriet, pārvaldes tiesības paliek*.⁸³ Senators Kārlis Ducmanis⁸⁴ šajā sakarā rakstīja:

*[..] augstākais izpaudums modernā valstī ir pārvaldes tiesas, administratīvā justīce, kuras pamata uzdevums ir garantēt likumību valstī, ar ko tad ir jau dotas arī subjektīvo un objektīvo publisko tiesību garantijas, tātad kā arī garantijas, ka pilsoņi un paši valsts varas orgāni netraucēti varēs pildīt savus pienākumus iepretim valstij, sabiedrībai un līdzpilsoņiem.*⁸⁵

Pēc likuma Latvijā visas trīs administratīvo tiesu instances bija šķirtas no valsts pārvaldes. Tik komplicēta administratīvo tiesu sistēma kontinentālās Eiropas valstīs vēl 20. gadsimta sākumā nebija ierasta. Priekšroka tika atvēlēta sūdzības skatīšanai pārvaldes iestādēs. Tas, ka administratīva rakstura sūdzības pēc būtības jāskata nevis tiesai, bet pašām pārvaldes iestādēm, bija 19. gadsimta tiesību zinātnes vispārpieņemts uzskats. Piemēram, prof. Rūdolfa fon Gneista⁸⁶ valststiesību teorijā, kas lika pamatus Vācijas administratīvo tiesu uzbūvei, pausts uzskats, ka tikai kasācijas instancei ir jābūt īstai tiesai.⁸⁷ Zemāko tiesu pienākumus var un pat vēlams pildīt pašām pārvaldes iestādēm,⁸⁸ kas labāk par tiesnešiem saskata vajadzīgo mēru,⁸⁹ *[..] kuru prasa privātpersonu interešu ievērošana.*⁹⁰

⁸¹ Sk. likumu *Par tiesu varu*.

⁸² Lazdiņš J. Krievijas impērijas 1864. gada tiesu reforma un tās nozīme Baltijas guberņās un vēlāk Latvijā. No: Tiesību efektivitātes piemērošanas problemātika. LU 72. zinātniskās konferences rakstu krājums. [B.v.]: LU Akadēmiskais apgāds, 2014, 64., 65. lpp. ISBN 978-9984-45-855-7.

⁸³ *Verfassungsrecht vergeht, Verwaltungsrecht besteht*. Citēts pēc: Ducmanis K. Administratīvā justīce, īpaši Skandināvijas valstīs. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1939, 1130. lpp.

⁸⁴ Kārlis Ducmanis, 1881–1943.

⁸⁵ Ducmanis K. Administratīvā justīce .., 1129. lpp.

⁸⁶ Rudolf von Gneist, 1816–1895.

⁸⁷ Sk., piemēram: Gneist R. *Rechtstaat*. Berlin: Verlag von Julius Springer, 1872, S. 167. Pieejams: <https://archive.org/details/derrechtsstaat00gnei> [aplūkots 2014. gada 25. jūlijā].

⁸⁸ Kalacs J. *Pārdomas ..*, 315. lpp.

⁸⁹ Mūsdienās – samērīguma princips.

⁹⁰ Bukovskis V. *Administratīvās tiesas ..*, 823. lpp.

Arī krievu prof. Nikolajs Korkunovs⁹¹ rakstīja, ka priekšroka pārvaldes akta⁹² vajadzīgā mēra noteikšanā dodama nevis tiesai, kur darbojas tautu maz izprotoši juristi-tiesneši, bet pārvaldes orgāniem, kas ikdienā strādā ar cilvēkiem, pārzinot to paražas un vajadzības.⁹³ Tieši tāpēc bij. Krievijas Civilprocesa likuma piezīme pie 1. panta noteica, ka prasījumi, kuriem likums piešķir neapstrīdamības raksturu, nepieļaujot iebildumu skatīšanu sacīkstes kārtībā, piekrit pārvaldes iestādēm, nevis tiesai.⁹⁴ Šo pašu domu aizstāvēja arī prof. V. Bukovskis, kritizējot Latvijas administratīvo tiesu instanču sistēmas nelietderību:

Katru subjektīvu tiesību var nosaukt par civiltiesību; bet ja valsts pret privātpersonu uzstājas nevis kā juridiska persona, bet kā valsts vara, kas apsargā sabiedriskās intereses, tad tās prasījumi ir absolūti un gūst pavēles jeb priekšraksta raksturu, kuri jāizpilda bez pretrunas, ja šeit ir iebildumi, tad tie nav vērsti pret tiesībām, bet pret valsts varas orgāna rīcību. Tamdēļ tie nav izspriežami civiltiesā, bet sūdzība iesniedzama priekšniecībai.⁹⁵

Latvijas administratīvo tiesu sistēma, kā redzam, bija zināma novitāte un kā viss jaunais gan pamatoti, gan nepamatoti tika kritizēta.

Pēc likuma mirtiesnešu⁹⁶ un apgabaltiesu iecirkņi bija tie paši, kas noteikti civillietu un krimināllietu skatīšanai.⁹⁷ Tikai Senātā tika izveidota speciāla administratīvā nodaļa/departaments.⁹⁸ Visu administratīvo tiesu instanču šķirtība no pārvaldes prof. V. Bukovskim ļāva izvirzīt tēzi par Latvijas administratīvo tiesu ievērojamu līdzību ar Anglijas tiesām, kas tiesu neatkarības ziņā stāvēja ievērojami augstāk par vācu vai franču analogām tiesām.⁹⁹ Ja tā, tad kāpēc būtu jākritizē Latvijas administratīvās tiesas?

⁹¹ Николай Михайлович Коркунов, 1853–1904.

⁹² Mūsdienās – administratīvais akts.

⁹³ Коркунов Н. М. Русское государственное право. Томъ II. Часть особенная. 6-е изд. С.-Петербург: Тип. М. М. Стасюлевича, 1909, с. 645, 646.

⁹⁴ Уставъ гражданскаго судопроизводства. Sk.: Полный сводъ законовъ Россійской Имперіи. Все 16 томовъ со всеми относящимися къ нимъ Продолженіями и съ дополнительными узаконеніями по 1 Ноября 1910 года. Въ 2-хъ книгахъ. Подъ редакціей А. А. Добровольскаго, Оберъ-Прокурора Судебнаго Департамента Правительствующаго Сената. Составиль А. Л. Саагчянъ. Томы IX–XVI. С.-Петербургъ: Изданіе Юридическаго Книжнаго Магазина И. И. Зубкова подъ фирмою “Законоведение”. Комиссіонеръ государственной типографіи, 1911, т. XVI, ч. 1, с. 3967–4166.

⁹⁵ Citēts pēc: Civilprocesa likums. (1938. g. izd., 1939. g. iespied.) ar paskaidrojumiem – izvilkumiem no Latvijas Senata un Tiesu palātas spriedumiem un no attiecīgās zinātniskās literatūras, kā arī dažiem aizrādījumiem uz likumdošanas motīviem. Sastādījuši: Senators F. Konradi, Tiesu palātas Civildepartamenta priekšsēdētājs T. Zvejnieks un c. Rīgā: Valsts tipogrāfijas izdevums, 1939, 5. lpp.

⁹⁶ Mirtiesnesis lietas skatīja vienpersoniski.

⁹⁷ Likums par administratīvām lietām, 2. pants. Sal. ar likuma *Par tiesu varu* 34. pantu: *Rajona (pilsētas) tiesā ir administratīvie tiesneši, kuri vienpersoniski izskata lietas, kas izriet no administratīvi tiesiskajām attiecībām, kā arī citas lietas, kas nodotas viņiem izskatīšanai saskaņā ar likumu.*

⁹⁸ Tiesu pamatlikums, 7. pants; Likums par administratīvām tiesām, 1., 54., 55. pants.

⁹⁹ Bukovskis V. Administratīvās tiesas ..., 828. lpp. Sk. arī: Strautiņš P. Mūsu administratīvā justīcija. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1939, 212. lpp.

Latvijas administratīvās tiesas skatīja protestus¹⁰⁰ un sūdzības¹⁰¹ par ministru, valsts un pašvaldības iestāžu vai to amatpersonu pārvaldes aktiem un vilcināšanos/nolaidību.¹⁰² Bez tam administratīvo tiesu piekritībai varēja tikt nodotas lietas uz speciāla likuma pamata.¹⁰³ Tiktāl viss bija skaidrs. Tomēr, kā izrādījās, lietu piekritības noteikšana starp administratīvo tiesu un civilo tiesu nebūt nebija tik viegla. Lai to atrisinātu, bija juridiski korekti jāspēj nošķirt privāttiesiskās attiecības no publiski tiesiskām attiecībām.

Vēl bij. Krievijas Valdošais Senāts šajā sakarā bija devis visnotaļ pamatotu skaidrojumu. Ja valsts vai sabiedriskā pārvalde darbojas kā juridiska persona savas mantas pārstāvībā vai aizstāvībā pret privātpersonām – tā ir civiltiesiskas darbība sfēra un lieta ir piekritīga civilai tiesai –, un tieši otrādi:

*[..] ja administratīvā vai sabiedriskā pārvalde rīkojas kā vara, viņai dotās varas robežās, **pārvaldot valsti vai sabiedriskas lietas**, ja tiesiskās attiecības, kas rodas starp valsti un sabiedrību un privātpersonām, tiecas uz publisko tiesību sfēru, tad strīds izšķirams administratīvai varai.*¹⁰⁴

Satversmes sapulce, pieņemot *Likumu par administratīvām tiesām*, acīmredzot nesekoja ne bij. Krievijas Valdošā Senāta skaidrojumiem, ne kādam citam autoritatīvam viedoklim par lietu piekritības noteikšanu administratīvai tiesai. Likuma 4. panta 1. daļa administratīvās tiesas kompetences noteikšanai ievada *[..] pilnīgi miglainu un neskaidru izteicienu (tiktāl, – ciktāl ir par pamatu likuma vai obligatoriska rīkojama pārkāpums ...)*¹⁰⁵ vai *lietas vilcināšana*.¹⁰⁶ Līdz ar to viss tika reducēts uz tiesnešu pašu spēju pareizi noteikt lietu piekritību.

Vislielāko kritiku tomēr izpelnījās likuma 4. panta 2. daļas formulējums:

Lēmuma vai rīkojuma lietderīgumu administratīvās tiesas nepārbauda.¹⁰⁷

Tas nozīmēja, ka administratīvie tiesneši bija tiesīgi kontrolēt tikai pārvaldes aktu vai lietas nolaidības/vilcināšanas likumību (legalitāti). Atbilstoši likuma burtam ne tikai Senāts, bet visu instanču administratīvās tiesas tādējādi bija kļuvušas par kasācijas tiesām. Bij. Krievijā tā nebija. *Pārsūdzētos lēmumus administratīvās tiesas varēja*

¹⁰⁰ Pašvaldību lietas pārzinošu valsts orgānu protestus pret pašvaldības iestāžu un viņu amatpersonu lēmumiem, rīkojumiem, rīcību un nolaidību. Sk.: Likums par administratīvām tiesām, 3. panta a) punkts.

¹⁰¹ Valdības iestāžu un ierēdņu, pašvaldības domju vai padomju, kā arī privātu fizisku un juridisku personu sūdzības par ministru, valsts pārvaldības iestāžu un to amatpersonu, pašvaldību iestāžu un to amatpersonu lēmumu, rīkojumu, rīcību un nolaidību. Sk.: Likums par administratīvām tiesām, 3. panta b) un c) punkts.

¹⁰² Mūsdienu izpratnē – par administratīviem aktiem vai faktisko rīcību, bet starpkaru juridiskā terminoloģijā – lēmumiem, rīkojumiem, rīcību un nolaidību.

¹⁰³ Lietas, kuras likumos sevišķi piešķirtas administratīvo tiesu pārziņai. Sk.: Likums par administratīvām tiesām, 3. panta d) punkts.

¹⁰⁴ Citēts pēc: Bukovskis V. *Administratīvās tiesas ..*, 819. lpp.

¹⁰⁵ Bukovskis V. *Administratīvās tiesas ..*, 820. lpp.

¹⁰⁶ Bez tam 4. pants administratīvo tiesu piekritībai noteica: *b) pilnvarojuma izlietošana pārkāpjot mērķi, kuram tas dots; c) izvairīšanās no darbības, kuru likums vai obligatorisks rīkojums uzliek par pienākumu.*

¹⁰⁷ Izņēmums bija speciālos likumos noteikts pilnvarojums administratīvām tiesām vērtēt arī pārvaldes akta vai lietas vilcināšanas lietderīgumu. Piemēram, kā noteikts *[..] likumā par bezsaimnieka nekustamas mantas ieskaitīšanu valsts zemes fondā 4. pantā*. Sk.: Kalacs J. *Pārdomas ..*, 320. lpp.

*pārbaudīt un izspriest kā likumības, tā arī lietderības ziņā.*¹⁰⁸ Latviešu nepatika pret jēdzienu “lietderības apsvērumi” bija meklējama vēsturē. Cara laika ierēdņi mēdza atcelt pagastu pārvaldes likumīgus lēmumus aiz lietderības apsvērumiem.¹⁰⁹ Ļoti iespējams, tam bija nozīme šādā panta formulējumā.

Citādi kompetences ziņā, pēc senatora J. Kalaca domām, Latvijas administratīvās tiesas vistuvāk bija Austrijas administratīvajām tiesām.¹¹⁰ Pastāvēja tomēr arī ievērojama atšķirība. Austrijā tikai Augstākā administratīvā tiesa (*Verwaltungsgerichtshof*¹¹¹) bija kasācijas tiesa. Zemākās instancēs administratīvās lietas pēc būtības skatīja pārvaldes iestādes/amatpersonas.¹¹²

Pirmšķietami administratīvās lietas skatīšana Latvijā tika balstīta uz **objektīvas izmeklēšanas pamatiem**.¹¹³ To noteica *Likuma par administratīvajām tiesām* 37. un 38. pants. Tiesai pēc savas iniciatīvas bija atļauts spert nepieciešamos soļus lietas apstākļu noskaidrošanā, vākt attiecīgus pierādījumus, izprasīt no jebkuras personas dokumentus lietas taisnīgai izspriešanai u. tml.¹¹⁴

Administratīvā procesa izstrādē starpkaru Latvijā tika sperti tikai pirmie soļi. Tāpēc likumdevējs pieļāva administratīva rakstura lietu skatīšanā piemērot arī Civilprocesa likumu normas:

Ja tiesa atduras uz nepilnībām attiecībā uz tiesāšanas kārtību, tad viņai jāpie-mērojas [...] civilprocesa likuma noteikumiem (74. pants).

Tā administratīvo lietu skatīšanā tika piemērots arī **sacikstes princips**¹¹⁵ ar tām īpatnībām, kas bija noteiktas galvenokārt jau minētā 37. un 38. pantā. Sacikstes principa pieļāvums administratīva rakstura lietu skatīšanā, domājams, runāja preti tiesiskas valsts interesēm.¹¹⁶ *Šajā cīņā, kur vienkāršam pilsonim stājas pretim spēcīga valsts vara, kura nogaida, ko sūdzētājs var pierādīt, ir ļoti nevienlīdzīga.*¹¹⁷

¹⁰⁸ Kalacs J. Pārdomas ..., 318. lpp.

¹⁰⁹ Lazdiņš J. Dzimtības atcelšana, pagasta sabiedrības organizācija un nacionāli valstiskas domāšanas pirmsākumi. No: Latvieši un Latvija. Akadēmiskie raksti. Galvenais redaktors Jānis Stradiņš. II sēj. Valstiskums Latvijā un Latvijas valsts – izcīnītā un zaudētā. Atbildīgie redaktori: T. Jundzis, G. Zemītis. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija, 2013, 193. lpp. ISBN 978-9934-8373-3-3.

¹¹⁰ Kalacs J. Novērojumi likumā par administratīvajām tiesām. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1938, 964., 965. lpp.

¹¹¹ Dišlers K. Instanču sistēma administratīvā tiesā. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1938, 142. lpp.

¹¹² Kalacs J. Pārdomas ..., 317. lpp; Kalacs J. Novērojumi ..., 964., 965. lpp.

¹¹³ Objektīvās izmeklēšanas princips mūsdienu izpratnē. Sk.: Administratīvais process tiesā. Autoru kolektīvs *Dr. iur. J. Briedes* vispārējā zinātniskā redakcijā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2008, 260., 261. lpp.

¹¹⁴ *Neatkarīgi no lietas dalībnieku aizrādījumiem, tiesai atļauts: spert soļus lietas apstākļu noskaidrošanai; savākt attiecīgus pierādījumus; pieprasīt no tiesas, valdības, privātām sabiedrībām un trešām personām vajadzīgu dokumentu [utt.] (37. pants); Tiesai atļauts pārbaudīt uz vispārēja pamata pierādījumus, neaprobežojoties ar tiem pierādījumiem par kuriem celts strīds (38. pants).*

¹¹⁵ Bukovskis V. Administratīvās tiesas ..., 832. lpp; sk. arī: Zilberts Fr. Pie jautājuma par administratīvo sodīšanu un administratīvajām tiesām. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1937, 150., 151. lpp.

¹¹⁶ Šobrīd spēkā esošais Administratīvā procesa likums starp tiesību principiem neparedz vairs sacikstes principu. Sk.: Administratīvā procesa likums: Latvijas Republikas likums, 4. pants. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=55567> [aplūkots 2014. gada 1. augustā].

¹¹⁷ Bukovskis V. Administratīvās tiesas reforma ..., 832. lpp.

Formāli tika izveidota trīs instanču administratīvo tiesu sistēma:

- 1) miertiesneši izskatīja protestus un sūdzības par pagasta un miestu iestādēm un amatpersonām;
- 2) apgabaltiesa izskatīja protestus un sūdzības par pilsētu un apriņķu iestādēm un amatpersonām, kā arī valsts iestādēm un ierēdņiem, kuru pārziņas rajons bija pilsēta vai apriņķis;
- 3) Senāta administratīvais departaments izskatīja sūdzības par ministriem, centrālām un apgabala iestādēm un to priekšniekiem.¹¹⁸

Faktiski reti kurai lietai bija lemts tikt skatītai trīs instancēs.¹¹⁹ Piemēram, vissarežģītākās lietas (pret ministriem, centrālām un apgabala iestādēm un to priekšniekiem) tika skatītas tikai vienā instancē (pirmajā un kasācijas instancē vienlaikus) – Senātā – bez pārsūdzības iespējām. Šāda kārtība tika pamatota ar mērķi paātrināt administratīvo lietu izskatīšanu tiesā. Tomēr [...] kāda nozīme ātrai tiesai, ja viņa nepanāk taisnību; labāk lēna, bet laba tiesa, ne kā ātra, bet slikta.¹²⁰ Prof. V. Bukovskis pamatoti saskatīja arī **vienlīdzības un demokrātiskas valsts principa** pārkāpumu:

*[...] neatbilst arī valsts demokrātiskai iekārtai, kurā visiem pilsoņiem jābaida vienlīdzība un jāatbild vienas un tās pašas tiesas priekšā uz vienādiem pamatiem un ar vienādu pārsūdzēšanas tiesību.*¹²¹

Turpmāko administratīvo tiesu un procesa attīstību, novēršot pretrunīgos formulējumus un, visticamāk, jaunu likumu pieņemšanu, kas regulētu administratīvo tiesu darbību un procesu, pārtrauca padomju okupācija.

Kopsavilkums

1. Latvija pārņēma bij. Krievijas tiesu iekārtu, pielāgojot to valsts vajadzībām, ievērojot jaunākās tiesu varas attīstības tendences Eiropā. Latvijas tiesu varas organizācija jau no tās pirmsākumiem sakņojas Eiropas tiesību tradīcijā.
2. Latvijas Republikas Satversme 1922. gada redakcijā paredzēja zvērināto tiesu esamību Latvijā. Lai arī tika izstrādāti vairāki likumprojekti, zvērināto tiesas tā arī netika ieviestas. Par atbilstošāko tautas līdzdalības formu tiesas spriešanā tika atzīta t. s. šefenu tiesa pēc Šveices, Austrijas un Vācijas parauga. 1996. gadā 85. panta saturs par zvērināto tiesu esamību Latvijā tika svītrots no Satversmes teksta. Pants tika izteikts jaunā redakcijā, kas paredz Satversmes tiesas esamību Latvijā.

¹¹⁸ Likums par administratīvajām tiesām, 6. pants.

¹¹⁹ Formāli: 1) miertiesnešu nolēmumi bija pārsūdzami apgabaltiesā (53. pants); 2) apgabaltiesas nolēmumi bija pārsūdzami Senāta administratīvā departamentā (54. pants); 3) Senāta nolēmumi nebija pārsūdzami (55. pants). Faktiski: apgabaltiesas kā otrās instances tiesas spriedums bija pārsūdzams Senātā tikai tādā gadījumā, ja likums bija acimredzami pārkāpts, nepareizi iztulkots vai bija pārkāptas piekritības vai tiesu varas robežas.

¹²⁰ Bukovskis V. Administratīvās tiesas .., 831. lpp.

¹²¹ Turpat, 834. lpp.

3. Starpkaru Latvijā tiesu iekārtas novitāte bija administratīvo tiesu izveide. Jaunizveidotās tiesas iekļāvās vispārējo tiesu sastāvā. Administratīvās tiesas kontrolēja tikai pārvaldes akta (arī nolaidības/vilcināšanās) likumību. Lietderības apsvērumi netika ņemti vērā. Administratīvu lietu skatīšanā tika pieļauta arī Civilprocesa likuma, tai skaitā arī sacīkstes principa, piemērošana.
4. Ievērojot Latvijas valsts kontinuitāti, pēc neatkarības atjaunošanas *de facto* Latvijas Republikā tiesu vara tika atjaunota daudzējādā ziņā uz tiem pašiem principiem, kas pastāvēja pirms Latvijas Republikas okupācijas.

BIBLIOGRĀFIJA

Literatūra

- Administratīvais process tiesā. Autoru kolektīvs *Dr. iur.* J. Briedes vispārējā zinātniskā redakcijā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2008.
- Bukovskis V. Administratīvās tiesas reforma. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1925. Nr. 7–9, 817.–841. lpp.
- Blūzma V. Tiesību attīstība Latvijas Republikā parlamentārajā posmā (1922–1934). No: Latvijas tiesību vēsture (1914–2000). Prof. *Dr. iur.* Dītriha Andreja Lēbera redakcijā. Rīga: fonds “Latvijas Vēsture”, 2000, 216.–260. lpp.
- Celms K. Vai bāriņtiesas ir tiesas vai administratīvas iestādes? Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1937, 253.–269. lpp.
- Civilprocesa likums (1938. g. izd., 1939. g. iespied.) ar paskaidrojumiem – izvilkumiem no Latvijas Senāta un Tiesu palātas spriedumiem un no attiecīgās zinātniskās literatūras, kā arī dažiem aizrādījumiem uz likumdošanas motīviem. Sast.: Senators F. Konradi, Tiesu palātas Civildepartamenta priekšsēdētājs T. Zvejnieks u. c. Rīgā: Valsts tipogrāfijas izdevums, 1939.
- Disterlo. Latvijas Senāta būtība un raksturs. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1921. Nr. 4–6, 116.–120. lpp.
- Dišlers K. Instanču sistēma administratīvā tiesā. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1938, 133.–146. lpp.
- Ducmanis K. Administratīvā justice, īpaši Skandināvijas valstīs. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1939, 1129.–1149. lpp.
- Gneist R. *Rechtstaat*. Berlin: Verlag von Julius Springer, 1872, S. 167. Pieejams: <https://archive.org/details/derrechtsstaat00gnei> [aplūkots 2014. gada 25. jūlijā].
- Gulbis K. Latvijas Starptautiski tiesiskais stāvoklis. No: *Archivs. Raksti par Latviskām problēmām*. XI. Zelts. Tiesības. Edgars Dunsdorfs (red.). Melburna, Austrālija: Latviešu apvienības Austrālijā zinātnes nozare, piedaloties Kārļa Zariņa fondam, 1971, 51.–72. lpp.
- Jakobi P. Latvijas zvērināto tiesu likumprojekts. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1933. Nr. 3, 58.–73. lpp.
- Jakobi P. Par un pret zvērināto tiesām. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1933. Nr. 4/5, 96.–115. lpp.
- Kalacs J. Novērojumi likumā par administratīvām tiesām. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1938, 964.–976. lpp.

- Kalacs J. Pārdomas par administratīvo tiesu. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1937, 314.–325. lpp.
- Kalve L. Zvērināto, šefenu un tīrās valsts tiesas. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1938, 662.–683. lpp.
- Lazdiņš J. Dzimtbūšanas atcelšana, pagasta sabiedrības organizācija un nacionāli valstiskas domāšanas pirmsākumi. No: Latvieši un Latvija. Akadēmiskie raksti. Galv. red. Jānis Stradiņš. II sēj. Valstiskums Latvijā un Latvijas valsts – izcīnītā un zaudētā. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija, 2013, 173.–196. lpp. ISBN 978-9934-8373-3-3.
- Lazdiņš J. Die Justizreform vom Jahr 1889 und ihre Bedeutung für die Baltischen Provinzen Russlands und (später) Lettland. In: Schäfer Frank L., Schubert W. (Hrsg./eds.). Justiz und Justizverfassung/Judiciary and Judicial System. Rechtshistorische Reihe. Bd. 446. Frankfurt am Main: Peter Lang GmbH, 2013, S. 91–107. ISBN 978-3-631-63912-2.
- Lazdiņš J. Krievijas impērijas 1864. gada tiesu reforma un tās nozīme Baltijas guberņās un vēlāk Latvijā. No: Tiesību efektivitātes piemērošanas problemātika. Latvijas Universitātes 72. zinātniskās konferences rakstu krājums. [B.v.]: LU Akadēmiskais apgāds, 2014, 57.–68. lpp. ISBN 978-9984-45-855-7.
- Likumprojekts par zvērināto tiesām ar paskaidrojumiem. Jurists, 1933. Nr. 8/9, 251.–272. sl.
- Loebers. Tiesu iekārtas likuma 259.¹ pants. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1921. Nr. 1–3, 21.–28. lpp.
- Menders Fr. Zvērināto un šefenu tiesas. IV. Zvērināto tiesu īpatnības Vakar-Eiropā. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1924. Nr. 2, 53.–83. lpp.
- Menders Fr. Zvērināto un šefenu tiesas. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1924. Nr. 3, 117.–154. lpp.
- Mincs P. Vēl par 259.¹ pantu. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1921. Nr. 4–6, 108.–112. lpp.
- Schöbener B., Knauff M. Allgemeine Staatslehre. 2. Auflage. München: Verlag C. H. Beck, 2013.
- Strautiņš P. Mūsu administratīvā justīcija. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1939, 212.–218. lpp.
- Tieslietu resora darbība. Tiesu darbinieku sapulce. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1920. Nr. 1, dok. Nr. 105.
- Vikmanis K. Zvērināto tiesas Japānā. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1929. Nr. 9/10, 423.–428. lpp.
- Zilbers Fr. Jautājumi sakarā ar tiesu iekārtas likuma pārstrādāšanu. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1938, 116.–146. lpp.
- Zilberts Fr. Pie jautājuma par administratīvo sodīšanu un administratīvām tiesām. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1937, 145.–153. lpp.
- Zilberts Fr. Pie tiesu pārvaldes jautājuma. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1938, 361.–372. lpp.
- Аннерс Э. История Европейского права. Москва: Наука, 1996.
- Коркунов Н. М. Русское государственное право. Томъ II. Часть особенная. 6-е изд. С.-Петербург: Тип. М. М. Стасюлевича, 1909.
- Осипова С. Генезис судебной системы в Латвийской Республике после основания государства (1918–1940). Мировой Судья, 2014, № 1, с. 2–9.
- Старилов Ю. Н. Административная юстиция в России до 1917 года: развитие теории и формирование законодательства. Pieejams: <http://www.comitasgentium.com/component/k2/item/62-administrativnaya-yustitsiya-v-rossii-do-1917-goda-razvitie-teorii-i-formirovanie-zakonodatelstva> [aplūkots 2014. gada 8. augustā].
- Судебная реформа [Том 1]. Подъ редакцией Н. В. Давыдова и Н. Н. Полянского при ближайшемъ участіи: М. Н. Гернета, А. Э. Вормса, Н. К. Муравьева и А. Н. Паренаго. Москва: Книгоиздательство “Объединение”, 1915.

Normatīvie akti

- Latvijas Tautas padomes politiskā platforma. Pieejams: LNA LVVA, 1307 f., 1. apr., 327. l., 27.–29. lpp. [Noraksts]. [vai] Pagaidu Valdības Vēstnesis, 1918. 14. decembris, Nr. 1.
- Latvijas Republikas Satversme. Likumu un valdības rīkojumu krājums, 1922. 7. augusts, 12. burtn., dok. Nr. 113.
- Grozījums Latvijas Republikas Satversmē: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 1996. 12. jūnijs, Nr. 100/101. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=63346> [aplūkots 2014. gada 12. jūlijā].
- Grozījumi Latvijas Republikas Satversmē: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 1997. 17. decembris, Nr. 331/332. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=46270> [aplūkots 2014. gada 15. jūlijā].
- Pagaidu nolikums par Latvijas tiesām un tiesāšanas kārtību. Latvijas pagaidu valdības likumu un rīkojumu krājums, 1919. 15. jūlijs, dok. Nr. 1.
- Likums par agrāko Krievijas likumu spēkā atstāšanu Latvijā. No: Likumu un valdības rīkojumu krājums, 1919. 31. decembris, 13. burtn., dok. Nr. 154.
- Likumu par tiesu spriedumu ievada formu. Likumu un valdības rīkojumu krājums, 1920. 31. augusts, Nr. 4, dok. Nr. 186.
- Likums par miertiesnešu un pagasta tiesu kompetences paplašināšanu un Latgales tiesām. Likumu un valdības rīkojumu krājums, 1920. 30. septembris, Nr. 8, dok. Nr. 208.
- Likumi par administratīvām tiesām. Likumu un valdības rīkojumu krājums, 1921. 3. aprīlis, 7. burtn., dok. Nr. 59.
- Tiesu iekārtas likumi. Tieslietu ministrijas kodifikācijas nodaļas 1924. gada izdevums. Rīga.
- Sodu likums. Likumu un Ministru kabineta noteikumu krājums, 1933. 8. jūnijs, 7. burtn., dok. Nr. 134.
- Likums par pilsētu bāriņtiesām. Likumu un Ministru kabineta noteikumu krājums, 1934. 21. augusts, 12. burtn., dok. Nr. 221.
- Tiesu iekārta. Tieslietu ministrijas kodifikācijas nodaļas 1936. gada izdevums. Rīga.
- Pagasttiesu likums. Tieslietu ministrijas kodifikācijas nodaļas 1938. gada izdevums. Otrais iespie-dums. Rīga.
- Par tiesu varu: Latvijas Republikas likums. Ziņotājs, 1993. 14. janvāris, Nr. 1. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=62847> [aplūkots 2014. gada 4. augustā].
- Par 1937. gada 22. decembra Zemesgrāmatu likuma spēka atjaunošanu un spēkā stāšanās kārtību: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 1993. 8. aprīlis, Nr. 11. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=60052> [aplūkots 2014. gada 28. jūlijā].
- Zemesgrāmatu likums: Latvijas Republikas likums. Ziņotājs, 1993. 29. aprīlis, Nr. 16. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=60460> [aplūkots 2014. gada 28. jūlijā].
- Notariāta likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 1993. 9. jūlijs, Nr. 48. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=59982> [aplūkots 2014. gada 28. jūlijā].
- Advokatūras likums: Latvijas Republikas likums. Ziņotājs, 1993. 19. augusts, Nr. 28. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=59283> [aplūkots 2014. gada 28. jūlijā].
- Prokuratūras likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 1994. 2. jūnijs, Nr. 65. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=57276> [aplūkots 2014. gada 28. jūlijā].
- Par bāriņtiesām un pagasttiesām: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 1995. 23. novembris, Nr. 182. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=38050> [aplūkots 2014. gada 28. jūlijā].

- Satversmes tiesas likums. Latvijas Vēstnesis, 1996. 14. jūnijs, Nr. 103. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=63354> [aplūkots 2014. gada 5. augustā].
- Grozījumi Tiesnešu disciplinārās atbildības likumā: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 1998. 29. oktobris, Nr. 321. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=50461> [aplūkots 2014. gada 8. augustā].
- Administratīvā procesa likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2001. 14. novembris, Nr. 64. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=55567> [aplūkots 2014. gada 1. augustā].
- Tiesu izpildītāju likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2002. 13. novembris, Nr. 165. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=68295> [aplūkots 2014. gada 28. jūlijā].
- Bāriņtiesu likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2006. 7. jūlijs, Nr. 107. Pārejas noteikumi. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=139369> [aplūkots 2014. gada 28. aprīlī].
- Grozījumi Tiesnešu disciplinārās atbildības likumā: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2010. 30. jūnijs, Nr. 102. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=212503> [aplūkots 2014. gada 5. augustā].
- Волостной судебный уставъ Прибалтійскихъ губерній. Учреждение Волостныхъ и Верхнихъ Крестьянскихъ Судовъ. В кн.: Полный сводъ законовъ Россійской Имперіи. Все 16 томовъ со всеми относящимися къ нимъ Продолженіями и съ дополнительными узаконеніями по 1 Ноября 1910 года. Въ 2-хъ книгахъ. Подъ редакціей А. А. Добровольскаго, Оберъ-Прокурора Судебнаго Департамента Правительствующаго Сената. Составилъ А. Л. Саатчянъ. Томы IX–XVI. С.-Петербургъ: Изданіе Юридическаго Книжнаго Магазина И. И. Зубкова подъ фирмою “Законоведение”. Комиссіонеръ государственной типографіи, 1911, т. XVI, ч. 1, книга 1, с. 4403–4412.
- I. О преобразованіи судебной части въ Прибалтійскихъ губерніяхъ и II. О преобразованіи крестьянскихъ присутственныхъ местъ Прибалтійскихъ губерній. Сб. зак.: Полное собраніе законовъ Россійской имперіи. Царствованіе государя императора Александра Третьяго. Том 9, №. 6188. Pieejams: http://www.nlr.ru/eres/law_r/search.php?regim=4&page=411&part=1540 [aplūkots 2014. gada 30. jūlijā].
- Положение о судахъ по административнымъ деламъ. В кн.: История государства и права Россіи. Pieejams: <http://www.bibliotekar.ru/istoria-prava-rossii/56.htm> [aplūkots 2014. gada 25. jūlijā].
- Учрежденія судебныхъ установленій. Сб. зак.: Полный сводъ законовъ Россійской Имперіи. Все 16 томовъ со всеми относящимися къ нимъ Продолженіями и съ дополнительными узаконеніями по 1 Ноября 1910 года. Въ 2-хъ книгахъ. Подъ редакціей А. А. Добровольскаго, Оберъ-Прокурора Судебнаго Департамента Правительствующаго Сената. Составилъ А. Л. Саатчянъ. Книга 2. Томы IX–XVI. С.-Петербургъ: Изданіе Юридическаго Книжнаго Магазина И. И. Зубкова подъ фирмою “Законоведение”. Комиссіонеръ государственной типографіи, 1911 (turpmāk – ПСЗ II), т. XVI, ч. 1, с. 3869–3967.
- Уставъ гражданскаго судопроизводства. В кн.: Полный сводъ законовъ Россійской Имперіи. Все 16 томовъ со всеми относящимися къ нимъ Продолженіями и съ дополнительными узаконеніями по 1 Ноября 1910 года. Въ 2-хъ книгахъ. Подъ редакціей А. А. Добровольскаго, Оберъ-Прокурора Судебнаго Департамента Правительствующаго Сената. Составилъ А. Л. Саатчянъ. Томы IX–XVI. С.-Петербургъ: Изданіе Юридическаго Книжнаго Магазина И. И. Зубкова подъ фирмою “Законоведение”. Комиссіонеръ государственной типографіи, 1911, т. XVI, ч. 1, с. 3967–4166.

Jānis Pleps, Dr. iur.

University of Latvia, Latvia, Assist. Prof. / Latvijas Universitāte, Latvija, doc.

LATVIJAS REPUBLIKAS SATVERSMES PIEMĒROŠANA (1934–1990)

SATVERSMĒ AS THE SYMBOL OF NATIONAL STATEHOOD (1934–1990)

Summary

The article provides an analysis of the application of the *Satversme* following *coup d'état* of 15 May 1934 until the independence of the Republic of Latvia is restored. The *Satversme* was of a particular importance for the national resistance movement, since the validity of the *Satversme* regulation was the grounds for the existence of the Republic of Latvia and the obligation to restore the independence of the state *de facto*. The Speaker of the 4th *Saeima* Pauls Kalniņš and his Deputy Jāzeps Rancāns, in accordance with the regulation of the *Satversme*, had assumed the position of acting President of the State under the conditions when the Republic of Latvia was occupied.

Keywords: *Satversme*, suspension of the *Satversme*, authoritarian regime, doctrine of continuity, Acting President of the State.

Atslēgvārdi: Satversme, Satversmes apturēšana, autoritārais režīms, nepārtrauktības (kontinuitātes) doktrīna, Valsts prezidenta vietas izpildītājs.

Ievads

Latvijas Republikas Satversme¹ (turpmāk – Satversme) vērtējama kā unikāla konstitūcija Eiropas konstitucionālisma kontekstā. Vistrāpīgāk Satversmes vairāk nekā deviņdesmit gadus ilgo mūžu raksturotu apzīmējums “konstitūcija ar grūtu likteni”² 1922. gada 15. februārī Latvijas Satversmes sapulcē pieņemtā Satversme stājās spēkā 1922. gada 7. novembrī.³ Savukārt 1934. gada 15. maija apvērsums pārveidoja parlamentāro republiku par autoritāru valsti, šķietami pieliekot punktu Satversmes darbībai.⁴

Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanas procesā aktualizējās jautājums par Satversmes izmantošanu. 1990. gada 4. maija deklarācija *Par Latvijas Republikas*

---

¹ Latvijas Republikas Satversme: Latvijas Republikas likums. Valdības Vēstnesis, 1922. 30. jūnijs, Nr. 141.

² Henriņš A. Satversme ar grūtu likteni. Neatkarīgā Rīta Avīze, 1995. 15. februāris.

³ Likums par Latvijas Republikas Satversmes spēkā stāšanos un ieviešanu: Latvijas Republikas likums. Valdības Vēstnesis, 1922. 30. jūnijs, Nr. 141.

⁴ Pilsoņi! Valdības Vēstnesis, 1934. 16. maijs, Nr. 107.

*neatkarības atjaunošanu*⁵ atjaunoja Satversmes darbību Latvijas Republikas teritorijā, bet līdz Satversmes jaunas redakcijas pieņemšanai atkal apturēja Satversmes darbību, izņemot tās 1., 2., 3. un 6. pantu. 1991. gada 21. augusta konstitucionālais likums *Par Latvijas Republikas valstisko statusu* atjaunoja Satversmes darbību pilnībā.⁶ Savukārt 5. Saeima savu darbu 1993. gada 6. jūlijā sāka, pieņemot paziņojumu par Satversmes stāšanos spēkā pilnā apjomā.⁷

Šā raksta mērķis ir analizēt Satversmes spēkā esamību un piemērošanu pēc 15. maija apvērsuma līdz Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanai. Šā jautājuma analīze ir būtiska Latvijas Republikas nepārtrauktības (kontinuitātes) doktrīnas kontekstā, jo nacionālā pretošanās kustība, un jo īpaši Latvijas Centrālā padome, savu darbību balstīja uz Satversmi. Tāpat Latvijas tiesību vēsturē līdz šim nav analizēts Satversmes statuss Kārļa Ulmaņa autoritārā režīma laikā.

Raksta pirmajā sadaļā tiks aplūkoti K. Ulmaņa autoritāro režīmu izveidojušie tiesību akti un to piemērošanas prakse, lai raksturotu Satversmes juridisko spēku autoritārā režīma tiesiskajā iekārtā. Savukārt raksta otrajā sadaļā tiks vērtēta Satversmes piemērošana Latvijas Republikas okupācijas apstākļos, īpašu uzmanību veltot Latvijas Centrālās padomes un IV Saeimas deputātu darbībai Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanā.

Rakstā ir lietota analītiskā un vēsturiskā zinātniskās pētniecības metode, lai tiesību avotu, to piemērošanas prakses un laikmeta vēsturisko un politisko apstākļu kontekstā izdarītu secinājumus par Satversmes lomu autoritārajā režīmā un cīņā par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu.

Satversmes juridiskais statuss autoritārajā valstī

Jautājums par Satversmes juridisko spēku pēc 15. maija apvērsuma ir pietiekami komplikēts, jo autoritārās valdības izdotajos tiesību aktos šis jautājums nav skaidri noregulēts.⁸

Ministru kabineta 1934. gada 15. maija rīkojumā par kara stāvokļa izsludināšanu nav skarts jautājums par Satversmes spēkā esamību kara stāvokļa apstākļos.⁹ Līdzīgi arī Valdības manifestā tika solīta Satversmes reforma, nerisīnot jautājumu par to, kāds ir Satversmes juridiskais spēks pēc apvērsuma līdz jaunās Satversmes

⁵ Par Latvijas Republikas Neatkarības atjaunošanu: LPSR AP deklarācija. Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs, 1990. 17. maijs, Nr. 20.

⁶ Konstitucionālais likums "Par Latvijas Republikas valstisko statusu": Latvijas Republikas likums. Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs, 1991. 24. oktobris, Nr. 42.

⁷ Latvijas Republikas 5. Saeimas pirmās sēdes 1993. gada 6. jūlijā stenogramma. Pieejams: http://saeima.lv/steno/st_93/060793.html [aplūkots 2014. gada 30. jūlijā].

⁸ Sal.: Dunsdorfs E. Kārļa Ulmaņa dzīve. Ceļinieks. Politīķis. Diktators. Mocekļis. Rīga: Zinātne, akciju sabiedrība "Lana", 1992, 248.–251. lpp.

⁹ Rīkojums par kara stāvokļa izsludināšanu. Valdības Vēstnesis, 1934. 16. maijs, Nr. 107.

pieņemšanai.¹⁰ Savukārt 1934. gada 18. maija Valdības deklarācija paredzēja tikai to, ka *Saeimas funkcijas līdz Satversmes reformas izvešanai izpilda Ministru kabinets*.¹¹

Kārlis Dišlers, komentējot šo tiesību aktu, norādījis, ka valdības deklarācija *līdz Satversmes reformas izvešanai noteica principiāli jauno, protiet – ka Saeimas darbība ir apturēta un Saeimas funkcijas pāriet uz Ministru kabinetu*.¹² Satversmes darbības apturēšana bija faktiskis, nevis normatīvs risinājums autoritārajā valstī.¹³ Var uzskatīt, ka K. Dišlers atzina Satversmi par spēkā esošu autoritārajā valstī.¹⁴ Attiecībā uz Satversmes spēkā esamību tolaik tika norādīts, ka *saskaņā ar Valdības deklarāciju (1934. g. 135) Saeimas funkcijas pagaidām – līdz Satversmes reformas izvešanai – pārgājušas uz Ministru kabinetu. Sakarā ar to [Satversmes] praktiskā nozīme ir visai maza*.¹⁵

Valdības deklarācija autoritārajā valstī bija tiesiskās iekārtas pamats, no kura savas tiesības atvasināja gan K. Ulmanis, gan viņa vadītais Ministru kabinets.¹⁶ Pamatots ir secinājums, ka *K. Ulmanis Latvijas Republikas Satversmi neatcēla, viņš to vienkārši aizstāja ar savas valdības 1934. gada 18. maija deklarāciju. [...] Ar 18. maija valdības deklarācijas vienīgo teikumu Latvijas valstiskuma pamats – tās 1922. gada Satversme bija izkropļota līdz nepazīšanai*.¹⁷

Tomēr Valdības deklarācijā nekas nav minēts par Satversmes darbības apturēšanu pilnībā vai kādā tās daļā. Normatīvi ir noteikts tikai tas, ka Ministru kabinets līdz Satversmes reformai pārņēmis Saeimas funkcijas, proti, tās pilnvaras, kuras atbilstoši Satversmei piekrita Saeimai, pārgāja Ministru kabinetam. Līdz ar to Valdības deklarācija formāli likvidēja demokrātisko valsts iekārtu Latvijā.¹⁸ Attiecībā uz Satversmes darbību pēc 15. maija apvērsuma precīzāks formulējums būtu, ka Satversme bija faktiski suspendēta.¹⁹ Līdzīgu secinājumu izdarīja arī Latvijas Senāta senatori, vērtējot Satversmes spēkā esamību. Viņi secināja, ka *ar 1934. gada 18. maija Ministru kabineta deklarāciju, kas noteica, ka "Saeimas funkcijas līdz satversmes izvešanai izpilda Ministru kabinets", gan bija apturēta Satversmes*

¹⁰ Pilsoņi! Valdības Vēstnesis, 1934. 16. maijs, Nr. 107.

¹¹ Valdības deklarācija. Valdības Vēstnesis, 1934. 19. maijs, Nr. 110.

¹² Dišlers K. Autoritāras valsts iekārtas pamatprincipi. Rīga: Valters un Rapa, 1937, 32. lpp.

¹³ Sal.: Dišlers K. *Negotiorum gestio* publisko tiesību novadā. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1935. Nr. 1, 40.–43. lpp.

¹⁴ Dziļleja K. Pārdomas par Latviju. Principiāli un taktiski apsvērumi Latvijas valsts pastāvēšanas un satversmes jautājumos. Tiesībnieks, 1947. Nr. 2, 22. lpp.

¹⁵ Likumkrājuma izvilks par laiku no 1919. g. līdz 1934. g. 15. maijam (Lik. kr. 1919. g. 1 – 1934. g. 130). Rīga: Tieslietu ministrijas Kodifikācijas departamenta izdevums, 1939, 126. lpp.

¹⁶ Kā noritēja 11. aprīļa svinības. Valdības Vēstnesis, 1936. 15. aprīlis, Nr. 84.

¹⁷ Žvinklis A. No autoritārisma līdz padomju totalitārismam: manipulācijas ar Latvijas Republikas Satversmi (1934–1940). No: Latvijas valstiskumam 90. Latvijas valsts neatkarība: ideja un realizācija. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2010, 224. lpp.

¹⁸ Par Latvijas valsts konstitucionālajiem pamatiem un neaizskaramo Satversmes kodolu. Konstitucionālo tiesību komisijas viedoklis un materiāli. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2012, 61. lpp.

¹⁹ Dunsdorfs E. Kārļa Ulmaņa dzīve. Ceļinieks. Politīķis. Diktators. Mocekļis. Rīga: Zinātne, akciju sabiedrība "Lana", 1992, 291. lpp.

daļa par Saeimas darbību līdz jaunas Satversmes izstrādāšanai, bet netieši – arī atzīta 1922. gada Satversmes likumu tālākpastāvēšana.²⁰

No Valdības deklarācijas teksta izriet secinājums, ka Satversme formāli palikusi spēkā autoritārā režīma laikā, taču Satversmes normas, kas attiecas uz Saeimas pilnvarām, bija piemērojamas, ņemot vērā Valdības deklarāciju. Faktiski var piekrist vēsturnieku izdarītajiem aprēķiniem, ka pēc Valdības deklarācijas no 88 Satversmes pantiem faktiski atcelti, grozīti vai padarīti neizpildāmi kļuva 70 panti.²¹

Praksē jautājums par Satversmes normu piemērošanu autoritārā režīma apstākļos aktualizējās 1936. gada sākumā, kad beidzās Valsts prezidenta Alberta Kviesha pilnvaru termiņš. Kā rakstījis Kārlis Dunsdorfs: *[...] tagad bija izdevīgi atcerēties, ka saskaņā ar Satversmi valsts prezidenta amatā neviena persona nevarēja būt ilgāk par šiem gadiem. [...] Saeima 1933. g. 4. aprīlī ievēlēja Kviesi otru reizi par valsts prezidentu un, ja būtu palikusi spēkā demokrātiskā parlamentārā iekārta, viņa amata pilnvaras būtu izbeigušās 1936. g. 11. aprīlī. Šo datumu Ulmanis bija labi iegaumējis.*²²

Ministru kabinets 1936. gada 12. martā pieņēma Likumu par Valsts prezidenta amata izpildīšanu.²³ Tā 1. pants noteica, ka līdz Ministru kabineta 1934. gada 18. maija deklarācijā paredzētās Satversmes reformas izvešanai Valsts prezidenta amatu izpilda Ministru prezidents Dr. Kārlis Ulmanis. Ministru kabinets attiecībā pret Albertu Kviesi bija piemērojis Satversmes 39. pantā noteikto ierobežojumu. Satversmes piemērošanu šajā gadījumā apliecina arī K. Dišlera norāde, ka *atsevišķs valsts prezidents palika vēl amatā uz laiku, uz kādu skaitījās viņa pilnvaras no agrākās Saeimas uz ievēšanas pamata.*²⁴

Romāns Apsītis konstatējis, ka Valsts prezidenta amata pārņemšana, saglabājot Ministru prezidenta amatu, bija Satversmes 38. panta pārkāpums, kas aizliedza Valsts prezidenta amatu savienot ar citiem amatiem.²⁵ Taču šo jautājumu risināja Likuma par Valsts prezidenta amata izpildīšanu 3. pants: *Ar šo atcelti pastāvošie likumi, ciktāl tajos Valsts prezidenta amata ieņemšanai un izpildīšanai noteikta citāda kārtība.* Ar šīs normas palīdzību attiecībā pret K. Ulmani tika atcelts Satversmes 38. un 39. pants. Tomēr šādas atsevišķas tiesību normas uzņemšana Likumā par Valsts prezidenta amata izpildīšanu liecina par labu secinājumam, ka formāli attiecīgās Satversmes normas bija spēkā likuma pieņemšanas brīdī, proti, Ministru kabinetam tās vajadzēja grozīt.

Valsts prezidenta amata pārņemšana ilustrē Satversmes piemērošanu autoritārā režīma laikā – to piemēroja tad, kad K. Ulmanim tas bija izdevīgi vai arī kad

²⁰ Latvijas Senāta senatoru atzinums par Latvijas Satversmes spēkā esamību un Saeimas pilnvarām okupācijas apstākļos. Latvju Ziņas, 1948. 17. aprīlis.

²¹ Žvinklis A. No autoritārisma līdz padomju totalitārismam: manipulācijas ar Latvijas Republikas Satversmi (1934–1940). No: Latvijas valstiskumam 90. Latvijas valsts neatkarība: ideja un realizācija. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2010, 224. lpp.

²² Dunsdorfs E. Kārļa Ulmaņa dzīve. Ceļinieks. Politikā. Diktators. Mocekļis. Rīga: Zinātne, akciju sabiedrība "Lana", 1992, 291. lpp.

²³ Likums par Valsts prezidenta amata izpildīšanu: Latvijas Republikas likums. Valdības Vēstnesis, 1936. 19. marts, Nr. 65.

²⁴ Dišlers K. Autoritāras valsts iekārtas pamatprincipi. Rīga: Valters un Rapa, 1937, 33. lpp.

²⁵ Apsītis R. Kārlis Ulmanis un Satversme. No: Kārlim Ulmanim – 120. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 1998, 76. lpp.

attiecīgās normas nerādīja politiskas neērtības. Piemēram, arī autoritārā režīma laikā tika piemērots Satversmes 45. pants, kas piešķīra Valsts prezidentam tiesības apžēlot noziedzniekus. 1940. gadā pat tika izdota šā panta analīze atsevišķā brošūrā.²⁶

Vairākos gadījumos Ministru kabinets ar likumiem precizēja konstitucionālo regulējumu, visumā saglabājot Satversmē noteikto funkciju sadalījumu starp valsts varas orgāniem, bet ņemot vērā, ka Saeimas funkcijas bija pārņēmis Ministru kabinets. Likums par Valsts prezidenta amata izpildīšanu varētu būt redzamākais šīs prakses piemērs, taču līdztekus tam, piemēram, bija izstrādāts un pieņemts Likums par likumu izsludināšanas kārtību.²⁷ Šajā likumā atbilstoši autoritārā režīma specifikai bija pārveidots Satversmes 69.–71. pantā ietvertais regulējums. Valsts prezidentam likums saglabāja pat suspensīvā veto tiesības.

Satversmes jautājums Latvijas okupācijas apstākļos

Pēc Latvijas okupācijas Latvijas Republikas nepārtrauktības (kontinuitātes) doktrīna tika balstīta arī uz Satversmi, uzsverot, ka Latvijas Republikas pievienošana PSRS notikusi, pārkāpjot nacionālo konstitucionālo regulējumu. Latvijas sūtnis Londonā Kārlis Zariņš 1940. gada 23. jūlijā iesniedza Lielbritānijas Ārlietu ministrijai adresētu memorandu, kurā norādīja, ka turpinās pārstāvēt Latvijas Republikas intereses, un kvalificēja PSRS rīcību Latvijā kā prettiesisku. Citastarp K. Zariņš norādīja, ka Tautas Saeima, pievienojoties PSRS, pārkāpusi Satversmes 1. pantu, kuru iespējams grozīt tikai tautas nobalsošanas ceļā.²⁸ Arī Latvijas sūtnis Vašingtonā Alfrēds Bīlmanis protestēja pret Latvijas pievienošanu PSRS, kas notikusi, pārkāpjot Satversmes 1., 76. un 77. pantu, ar brutāla spēka palīdzību.²⁹

Satversmes nozīme īpaši akcentējama Latvijas Centrālās padomes darbībā, kurā apvienojās kopdarbībai IV Saeimas piecu lielāko politisko partiju pārstāvji. Izmantojot savas Satversmē paredzētās pilnvaras, Latvijas Centrālo padomi cīņai par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu izveidoja IV Saeimas prezidijs.³⁰ Latvijas Centrālās padomes politiskās platformas 2. punkts formulēja Latvijas Centrālās padomes attieksmi pret Satversmi: *Latvijas Republikas nākamo valsts iekārtu noteiks brīvi un demokrātiski vēlētā Saeima, kuras uzdevums būtu pārstrādāt Satversmi un darboties uz šīs jaunās Satversmes pamata. Līdz tam laikam ir spēkā līdzšinējā 1922. gada Latvijas Republikas Satversme. Latvijas Republikā ir spēkā visi likumi, kuri izdoti līdz 1934. g.*

²⁶ Vitenbergs S. Apžēlošanas akta juridiskā nozīme un sekas. Rīga: Rota, 1940.

²⁷ Likums par likumu izsludināšanas kārtību: Latvijas Republikas likums. Valdības Vēstnesis, 1934. 8. jūnijs, Nr. 125.

²⁸ Note of K. Zarins, Latvian Envoy in London, Protesting against the Incorporation of Latvia into U.S.S.R. as being Unconstitutional and Illegal. In: *Latvian – Russian Relations. Documents. Second printing.* Lincoln: Augstums Printing Service, Inc., 1978, p. 209–210.

²⁹ The Latvian Minister in Washington does not Recognize Incorporation of Latvia into the Soviet Union. In: *Latvian – Russian Relations. Documents. Second printing.* Lincoln: Augstums Printing Service, Inc., 1978, p. 211.

³⁰ Liepiņš R. Bīskaps J. Rancāns – valstsvīrs un diplomāts. No: Bīskaps Jāzeps Rancāns. Dzīve un darbs. Dr. H. Tichovska redakcijā. [B. v.]: Astras apgāds, 1973, 177. lpp.

15. maijam. No likumiem, kuri izdoti laikā no 1934. g. 15. maija līdz 1940. g. 17. jūnijam, ir spēkā tie, kas nerunā pretīm Latvijas Republikas Satversmes demokrātiskiem principiem.³¹ Savukārt Latvijas Centrālās padomes 1944. gada 17. marta memorandā atkārtoti uzsvērtā Satversmes spēkā esamība un izteikts aicinājums sastādīt Latvijas Republikas valdību uz Satversmes pamata. Šo memorandu parakstīja 190 Latvijas Republikas politiskie un sabiedriskie darbinieki.³²

Latvijas Centrālā padome 1944. gada 8. septembrī pieņēma deklarāciju par Latvijas valsts atjaunošanu. Tajā tika paziņots, ka *Latvijas tauta pārņēmusi suverēno varu no svešas varas atbrīvotā Latvijas valsts teritorijā un atjaunojusi Latvijas Republiku kā suverēnu valsti. [...] Satversme no šīs dienas līdz Satversmes reformai iedarbojas atbrīvotajā valsts teritorijā kā atjaunotās Latvijas Republikas pamatlikums.*³³ Ar šo aktu IV Saeimas priekšsēdētājs Pauls Kalniņš saskaņā ar Satversmes 52. pantu uzņēmas Valsts prezidenta vietas izpildīšanu un saskaņā ar Satversmes 56. pantu aicināja Mintautu Čaksti sastādīt Ministru kabinetu. Šo aktu parakstīja P. Kalniņš kā Valsts prezidenta vietas izpildītājs un Saeimas priekšsēdētājs. Valsts prezidenta vietas izpildītājs P. Kalniņš savu amata pienākumu ietvaros Latvijas sūtnim Londonā K. Zariņam esot izsniedzis jaunas pilnvaras, kuras iesniegtas Lielbritānijas Ārlietu ministrijai.³⁴

Atjaunojoties Latvijas Centrālās padomes darbībai trimdā, aktuāls bija jautājums par to, vai pēc P. Kalniņa un Saeimas priekšsēdētāja biedra Kārļa Pauļuka nāves otrs Saeimas priekšsēdētāja biedrs bīskaps Jāzeps Rancāns ir tiesīgs izpildīt Valsts prezidenta vietu un pārstāvēt Latvijas Republiku.³⁵ J. Rancāns pirms amata pienākumu uzņemšanās lūdza trimdā esošos Latvijas Senāta senatorus sniegt atbildes uz diviem konkrētiem jautājumiem: *vai Latvijas 1922. gada Satversme ir spēkā un, apstiprinošā gadījumā, kādi Latvijas Satversmē paredzētie valsts orgāni tiesiski un faktiski pastāv vēl tagad.*³⁶ Senatoru apspriede notika 1948. gadā Hānavā, Frankfurtes tuvumā. Senatoru atzinumā norādīts, ka tas sastādīts 1948. gada 13. martā un apspriedē klātienē piedalījušies senatori Jānis Balodis, Rūdolfs Alksnis, Pēteris Stērste un Maksis Ratermanis. Senators Augusts Rumpeteris, kas tajā laikā dzīvoja Nūdžersijā, atzinumam pievienojās rakstiski. Līdzīgi savu piekrišanu senatoru atzinumam pauda arī senators Mintauts Čakste Stokholmā. No trimdā tajā laikā dzīvojošajiem senatoriem apspriedē nepiedalījās un savu viedokli nepauda vienīgi Senāta Apvienotās sapulces priekšsēdētājs Aleksandrs Gubens.³⁷

³¹ Latvijas Centrālās padomes platforma. No: Bīskaps Jāzeps Rancāns. Dzīve un darbs. Dr. H. Tichovska redakcijā. [B. v.]: Astras apgāds, 1973, 186. lpp.

³² Ducmanis M. Nepakļaujoties ne boļševikiem, ne nacistiem. Latvijas Vēstnesis, 2001. 5. maijs, Nr. 69.

³³ Deklarācija par Latvijas valsts atjaunošanu. Pieejams: <http://www.occupation.lv/#!/en/eksponats/05192> [aplūkots 2014. gada 30. jūlijā].

³⁴ Otrā vēstule. Latvijas Republikas Saeimas prezidija 1948. gada 10. maija vēstule Kārlim Zariņam. Brīvība, 1948. Nr. 1, 39. lpp.

³⁵ Liepiņš R. Bīskaps J. Rancāns – valstsvīrs un diplomāts. No: Bīskaps Jāzeps Rancāns. Dzīve un darbs. Dr. H. Tichovska redakcijā. [B. v.]: Astras apgāds, 1973, 184. lpp.

³⁶ Latvijas Senāta senatoru atzinums par Latvijas Satversmes spēkā esamību un Saeimas pilnvarām okupācijas apstākļos. Latvju Ziņas, 1948. 17. aprīlis.

³⁷ Lēbers D. A. Komentārs. No: 4. maijs. Rakstu, atmiņu un dokumentu krājums par Neatkarības deklarāciju. Dr. habil Tālava Jundža redakcijā. Rīga: LU žurnāla "Latvijas Vēsture" fonds, 2000, 385. lpp.

Senatori savā atzinumā pamatoja Latvijas Republikas pastāvēšanu, balstoties uz nepārtrauktības (kontinuitātes) doktrīnu un Satversmes spēkā esamību, kā arī atzina J. Rancāna tiesības izpildīt Valsts prezidenta vietu. Attiecībā uz Satversmes spēkā esamību senatori norādīja: *Tā kā [1934. gada 18. maija Valdības] deklarācijā paredzētā jaunās satversmes "izvešana" resp. pieņemšana neiestājās un arī vairs neeksistē Ministru kabinets, kuram ar šo deklarāciju bija nodotas Saeimas likumdošanas funkcijas, – tad izejot pat no minētās deklarācijas, ir jāatzīst vēl tagad par spēkā esošu un iedarbīgu 1922. gada Satversme visā visumā (resp. arī ar min. deklarāciju apturēta tās daļa). [..] Līdz ar to ir spēkā un respektējami visi Satversmē paredzētie valsts orgāni un amatpersonas, kā Latvijas valsts suverēnās varas paudēji un reprezentanti. Cik katrs no tiem, ņemot vērā Latvijas okupāciju un starptautiskos apstākļus, var pašreiz savus pienākumus izpildīt, ir cits jautājums, kas minētos secinājumus negroza.*³⁸

1947. gada 26. aprīlī Eslingenē Latvijas Centrālajā padomē ietilpstošo piecu partiju līderi parakstīja aktu par Valsts prezidenta pienākumu izpildītāju. Šajā aktā tika konstatēts, ka *saskaņā ar Latvijas Satversmes 16. un 52. pantu Saeimas priekšsēža un Valsts prezidenta funkcijas pārgājušas uz Saeimas priekšsēdētāja otro biedru bīskapu Jāzepu Rancānu.*³⁹

J. Rancāna tiesības un pienākumu izpildīt Valsts prezidenta amata pienākumus apstiprināja arī 1947. gada 19. un 20. augusta Latvijas parlamentāriešu konferencē, kurā bija klātienē sapulcējušies divdesmit bijušie Saeimas deputāti. Valsts prezidenta vietas izpildīšanu J. Rancāns uzņēmas 1947. gada 20. augustā.⁴⁰

Tomēr ne visi atzina J. Rancāna Valsts prezidenta vietas izpildītāja tiesības, jo sūtnim K. Zariņam un trimdas organizācijām bija citādi uzskati valsts interešu pārstāvības jautājumā.⁴¹ K. Zariņš iebilda pret J. Rancānu kā Valsts prezidenta vietas izpildītāju un neatzina viņa tiesības: *Latvijas Satversme ārzemēs nav spēkā. Neviens nav atzinis parlamentāriešus. 1934. gadā to pilnvaras izbeidzās, un deputāti saņēma pensijas. Anglija atzīst mani. [..] ja bīskaps Rancāns tiek atzīts par "acting president", tad es nevaru palikt savā vietā, jo es par tādu nevaru atzīt. Es darbojos uz pilnvaru pamata, ko izdeva mūsu nacionālā valdība un ko atzīst rietumu valdības. Ja es atzītu kādu "acting president", tad mani šīs valdības neatzīs.*⁴²

Viens no galvenajiem J. Rancāna darbības mērķiem bija demokrātiskas republikas un Satversmes ideju popularizēšana un nostiprināšana. Kā viņš uzsvēra kādā no trimdas darbinieku sanāksmēm: *Sadarbībai nepieciešama saprašanās, un saprasties mēs varam uz Satversmes un brīvības pamata. Mums jāiet pa demokrātijas ceļu. Apzinādamies savus pienākumus un atbildību Dieva un pilsoņu priekšā, es saaicināju jūs kopā, lai*

³⁸ Latvijas Senāta senatoru atzinums par Latvijas Satversmes spēkā esamību un Saeimas pilnvarām okupācijas apstākļos. Latvju Ziņas, 1948. 17. aprīlis.

³⁹ Bīskaps Jāzeps Rancāns. Dzīve un darbs. Dr. H. Tichovska redakcijā. [B. v.]: Astras apgāds, 1973, 187.–188. lpp.

⁴⁰ Vanags K. Latvijas valsts Satversme. [B.v.]: L. Rumaka apgāds Valkā, 1948. 1990. gada pārspieduma 25.–26. lpp.

⁴¹ Šilde Ā. Valstsvīri un demokrāti. Bruklina: Grāmatu Draugs, 1985, 228. lpp.

⁴² Bastjānis V. Bīskapa J. Rancāna sabiedriski politiskā darbība. No: Bīskaps Jāzeps Rancāns. Dzīve un darbs. Dr. H. Tichovska redakcijā. [B. v.]: Astras apgāds, 1973, 225. lpp.

bāzējoties uz Latvijas Republikas Satversmi, sadarbības un saprašanās garā apvienotos latviešu organizācijas darbā par Latviju un tautu.⁴³ Viņš aicināja sargāt [...] satversmi, kas ir Latvijas tiesiskais pamats, un kopā ar mūsu sūtņiem darīt visu iespējamo neatkarīgās Latvijas aizstāvēšanai un atbrīvošanai.⁴⁴

J. Rancānam trimdā bija arī daudz atbalstītāju, kas iestājās par Satversmes spēkā esamību un Latviju kā demokrātisku republiku. *Satversmes pastovēšonas laikā tei nav ni atcalta, ni tykuse reformāta. Myusu radzamōki vaļsts veiri un politiki vīnmār pastreipoj, ka vīneigais, kas mums ir palicis pōri un ap kū vysim joapsavīnoj, ir myusu karūgs un myusu 1922. goda satvērsme. [...] Latvijas demokratiskōs republikas satvērsme ir jūprūjom spēkā, tei globojama kai svātōkais dōrgums un nūteikšana par satvērsmes grūzeišonu ir un byus vīneigi pošai tautai atbreivōtā, breivā Latvijā.*⁴⁵

Latviešu trimdas viedoklis par Satversmes spēkā esamību nebija vienprātīgs. Daļa latviešu trimdas uzskatīja, ka Satversme ir pilnībā spēkā esoša un uz tās pamata atjaunojams Latvijas valstiskums *de facto*.⁴⁶ Sevišķi nozīmīgs bija Latvijas Senāta senatoru secinājums, ka Satversme ir spēkā esoša un nosaka Latvijas valsts tiesisko iekārtu.⁴⁷ Turpretī daļa latviešu trimdas neatzina Satversmes spēkā esamību un turpināja K. Ulmaņa režīma pieeju konstitūcijas jautājumam. Šī trimdas daļa atzina tikai atsevišķu Satversmes principu, nevis pašas Satversmes spēkā esamību.⁴⁸

Šajās trimdas diskusijās nostiprinājās Satversmes autoritāte un pārliecība, ka Latvijas valsts neatkarība atjaunojama uz Satversmes pamata.⁴⁹ Arveds Švābe nepārprotami rakstījis: *Katrs, kas savā vientiesībā vai nelietībā propagandē domas, ka 1922. g. konstitūcija nav vairs spēkā, vai ka tā nekur neder, [...] palīdz mūsu ienaidniekiem graut Latvijas valsts tiesiskos pamatus un rakt brīvības kapu.*⁵⁰

Kopsavilkums

K. Ulmaņa autoritārā režīma tiesību akti neregulēja jautājumu par Satversmes spēkā esamību un piemērojamību autoritārā režīma tiesību sistēmā. Faktiski ar Valdības deklarāciju Satversme bija apturēta (suspendēta) līdz Satversmes reformai, bet formāli Satversme uzskatāma par spēkā esošu, ciktāl to negrozīja Valdības deklarācija un uz tās pamata izdotie likumdošanas akti.

⁴³ Bastjānis V. Biskapa J. Rancāna sabiedriski politiskā darbība. No: Biskaps Jāzeps Rancāns. Dzīve un darbs. Dr. H. Tichovska redakcijā. [B. v.]: Astras apgāds, 1973, 208. lpp.

⁴⁴ Šilde Ā. Valstsvīri un demokrāti. Bruklina: Grāmatu Draugs, 1985, 228. lpp.

⁴⁵ Vonogsalīts A. Latvijas satversmes 25 gadu atcerei. *Latgola*, 1947, Nr. 40, 1.–3. lpp.

⁴⁶ Abakuks A. Atjaunotās Latvijas pamatlikums – satversme. *Daugavas Vanagi*, 1963. Nr. 2, 5.–6. lpp.; Berķis A. Latvijas Satversme. *Trimdas Skola*, 1961. Nr. 19, 722. lpp.

⁴⁷ Latvijas Senāta senatoru atzinums par Latvijas Satversmes spēkā esamību un Saeimas pilnvarām okupācijas apstākļos. *Latvju Ziņas*, 1948. 17. aprīlis.

⁴⁸ Plašāk sk.: Bukšs M. Satversmes sapuļce un Latvijas Satversme. *Dzeive*, 1970. Nr. 100, 8. lpp.; Bastjānis V. Biskapa J. Rancāna sabiedriski politiskā darbība. No: Biskaps Jāzeps Rancāns. Dzīve un darbs. Dr. H. Tichovska redakcijā. [B. v.]: Astras apgāds, 1973, 200.–239. lpp.

⁴⁹ Vanags K. Latvijas valsts Satversme. [B.v.]: L. Rumaka apgāds Valkā, 1948. 1990. gada pārspieduma I. lpp.

⁵⁰ Švābe A. *Gaitu sākot*. Tiesībnieks, 1947. Nr. 1, 1.–2. lpp.

Latvijas Republikas okupācijas brīdī, kad K. Ulmaņa vadītais Ministru kabinets akceptēja PSRS ultimātu un atkāpās, Satversme atguva savu juridisko spēku pilnībā. Atbilstoši Satversmei konstatējama gan K. Ulmaņa autoritārā režīma antikonstitucionālā daba, gan arī noskaidrojams PSRS rīcības prettiesiskums Latvijas Republikā.

Satversme bija Latvijas Centrālās padomes darbības pamats, organizējot Latvijas nacionālo pretošanās kustību, kuras mērķis bija atjaunot Latvijas Republikas faktiski neatkarību. Latvijas tiesību vēsturē nepieciešami plašāki pētījumi par Latvijas Centrālās padomes darbību, jo sevišķi par 1944. gada 8. septembra Deklarāciju par Latvijas valsts atjaunošanu. Tāpat vērā ņemams fakts, ka 1944. gada 8. septembrī Valsts prezidenta vietas izpildīšanu uzņēmas P. Kalniņš, savukārt 1947. gada 20. augustā – J. Rancāns.

Trimdas diskusijās jautājums par Satversmes spēkā esamību un piemērojamību bija cieši saistīts ar tābrīža politiskajām diskusijām par latviešu trimdas organizāciju un atsevišķu personu ambīcijām pārstāvēt Latvijas Republiku un latviešu trimdu. Tomēr šīs diskusijas ļāva latviešu trimdai apzināt Satversmes vērtību un tās nozīmi Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanā.

BIBLIOGRĀFIJA

4. maijs. Rakstu, atmiņu un dokumentu krājums par Neatkarības deklarāciju. *Dr. habil.* Tālava Jun-dža redakcijā. Rīga: LU žurnāla "Latvijas Vēsture" fonds, 2000.
- Abakuks A. Atjaunotās Latvijas pamatlikums – satversme. Daugavas Vanagi, 1963, Nr. 2.
- Berķis A. Latvijas Satversme. Trimdas Skola, 1961, Nr. 19.
- Bīskaps Jāzeps Rancāns. Dzīve un darbs. Dr. H. Tichovska redakcijā. [B. v.]: Astras apgāds, 1973.
- Bukšs M. Satversmes sapuļce un Latvijas Satversme. Dzeive, 1970, Nr. 100.
- Dišlers K. Autoritāras valsts iekārtas pamatprincipi. Rīga: Valters un Rapa, 1937.
- Dišlers K. *Negotiorum gestio* publisko tiesību novadā. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1935, Nr. 1.
- Ducmanis M. Nepakļaujoties ne boļševikiem, ne nacistiem. Latvijas Vēstnesis, 2001. 5. maijs, Nr. 69.
- Dunsdorfs E. Kārļa Ulmaņa dzīve. Ceļinieks. Politikis. Diktators. Mocekļis. Rīga: Zinātne, akciju sabiedrība "Lana", 1992.
- Dziļleja K. Pārdomas par Latviju. Principiāli un taktiski apsvērumi Latvijas valsts pastāvēšanas un satversmes jautājumos. Tiesībnieks, 1947, Nr. 2.
- Heniņš A. Satversme ar grūtu likteni. Neatkarīgā Rīta Avīze, 1995. 15. februāris.
- Kā noritēja 11. aprīļa svinības. Valdības Vēstnesis, 1936. 15. aprīlis, Nr. 84.
- Kārlim Ulmanim – 120. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 1998.
- Latvian – Russian Relations. Documents. Second printing. Lincoln: Augstums Printing Service, Inc., 1978.
- Latvijas Senāta senatoru atzinums par Latvijas Satversmes spēkā esamību un Saeimas pilnvarām okupācijas apstākļos. Latvju Ziņas, 1948. 17. aprīlis.
- Latvijas valstiskumam 90. Latvijas valsts neatkarība: ideja un realizācija. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2010.

- Likumkrājuma izvilks par laiku no 1919. g. līdz 1934. g. 15. maijam (Lik. kr. 1919. g. 1 – 1934. g. 130). Rīga: Tieslietu ministrijas Kodifikācijas departamenta izdevums, 1939.
- Otrā vēstule. Latvijas Republikas Saeimas prezidija 1948. gada 10. maija vēstule Kārlim Zariņam. Brīvība, 1948, Nr. 1.
- Par Latvijas valsts konstitucionālajiem pamatiem un neaizskaramo Satversmes kodolu. Konstitucionālo tiesību komisijas viedoklis un materiāli. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2012.
- Pilsoņi! Valdības Vēstnesis, 1934. 16. maijs, Nr. 107.
- Rikojums par kara stāvokļa izsludināšanu. Valdības Vēstnesis, 1934. 16. maijs, Nr. 107.
- Šilde Ā. Valstsvīri un demokrāti. Bruklina: Grāmatu Draugs, 1985.
- Švābe A. Gaitu sākot. Tiesībnieks, 1947, Nr. 1.
- Vanags K. Latvijas valsts Satversme. [B.v.]: L. Rumaka apgāds Valkā, 1948. 1990. gada pārspiedums.
- Vitenbergs S. Apžēlošanas akta juridiskā nozīme un sekas. Rīga: Rota, 1940.
- Vonogslits A. Latvijas satversmes 25 gadu atcerei. Latgola, 1947, Nr. 40.

Normatīvie akti

- Latvijas Republikas Satversme: Latvijas Republikas likums. Valdības Vēstnesis, 1922. 30. jūnijs, Nr. 141.
- Likums par Latvijas Republikas Satversmes spēkā stāšanos un ieviešanu: Latvijas Republikas likums. Valdības Vēstnesis, 1922. 30. jūnijs, Nr. 141.
- Valdības deklarācija. Valdības Vēstnesis, 1934. 19. maijs, Nr. 110.
- Deklarācija par Latvijas valsts atjaunošanu. 1944. gada 8. septembris. Pieejams: <http://www.occupation.lv/#!/en/eksponats/05192> [aplūkots 2014. gada 30. jūlijā].
- Par Latvijas Republikas Neatkarības atjaunošanu: LPSR AP deklarācija. Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs, 1990. 17. maijs, Nr. 20.
- Konstitucionālais likums "Par Latvijas Republikas valstisko statusu": Latvijas Republikas likums. Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs, 1991. 24. oktobris, Nr. 42.
- Likums par likumu izsludināšanas kārtību: Latvijas Republikas likums. Valdības Vēstnesis, 1934. 8. jūnijs, Nr. 125.
- Likums par Valsts prezidenta amata izpildišanu: Latvijas Republikas likums. Valdības Vēstnesis, 1936. 19. marts, Nr. 65.

Stenogrammas

- Latvijas Republikas 5. Saeimas pirmās sēdes 1993. gada 6. jūlijā stenogramma. Pieejams: http://saeima.lv/steno/st_93/060793.html [aplūkots 2014. gada 30. jūlijā].

Krzysztof Prokop, Dr. habil.

University of Białystok, Poland, Lect. / Belostokas Universitāte, Polija, lekt.

CONTINUITY OF THE REPUBLIC OF POLAND (INTERNATIONAL LEGAL AND CONSTITUTIONAL ASPECTS)

POLIJAS REPUBLIKAS KONTINUITĀTE (STARPTAUTISKO TIESĪBU UN KONSTITUCIONĀLIE ASPEKTI)

Anotācija

Rakstā apskatīts Polijas Republikas kontinuitātes jautājums starptautisko un konstitucionālo tiesību gaismā. Galvenais analizētais jautājums ir Polijas Trešās republikas un Polijas Tautas Republikas (1945–1989) kontinuitāte. Tāpēc tiek izskatīts Polijas Tautas Republikas juridiskais statuss, kā arī Polijas valsts kontinuitātes saglabāšanās Otrā pasaules kara laikā un kontinuitātes attiecības ar Polijas Tautas Republiku un Otro republiku (1918–1939). Autors atbalsta tēzi par Polijas Trešās republikas un Polijas Tautas Republikas un Otrās republikas kontinuitāti. Taču jautājums par Polijas valsts būtību komunisma režīmā ir visai diskutabls.

Atslēgvārdi: Polija, valsts kontinuitāte, konstitūcija, starptautiskās tiesības.

Keywords: Poland, continuity of the state, constitution, international law.

Introductory remarks

Regaining independence by Poland in 1918 and the subsequent German and Soviet occupation during the Second World War, as well as the installation of the communist government subordinated to the USSR in Poland in 1945 all raise the question of the relation between the People's Republic of Poland (1945–1989) and the Second Polish Republic (1918–1939). As a result, the question of legal continuity of the Third Polish Republic, which was created in 1989 as a consequence of the communist regime's collapse, with the People's Republic of Poland is also raised. The most important problem relates to the legal status of the People's Republic of Poland: was it a new subject of international law, created at the end of the Second World War? Or did the People's Republic of Poland preserve legal continuity with the Second Polish Republic? Adopting the first point of view would consequentially mean that the period of People's Republic was synonymous with breaking Poland's continuity, and that the Third Polish Republic is a direct inheritor of the Second Republic. In the light of the second point of view the Third Polish Republic preserved legal continuity with the People's Republic of Poland. In connection with this the State of Poland has existed continuously at least since 1918.

In the light of this outline, the following discussion will subsequently address the following issues: preservation of Poland's continuity during the Second World War, relation between the People's Republic of Poland and the Second Republic and the question of continuity of the Third Polish Republic with the People's Republic of Poland.

Birth of the People's Republic of Poland and its relation with the Second Republic

Breaking off diplomatic relations of the USSR with the Polish government in exile was crucial for deliberations on the State of Poland's continuity in the final stage of the Second World War. This happened in 1943 after the Germans revealed the Katyn massacre. Attempts to renew diplomatic contacts undertaken by Polish government were unsuccessful because J. Stalin had already decided to appoint authorities in Poland subordinated to him after the war. The first step undertaken in order to impose a communist government upon Poland was the appointment of State National Council (during the night between 31st December 1943 and 1st January 1944). This was a *quasi*-parliamentary organ dominated by communist activists (the activists of the Polish Workers' Party). The Polish Committee of National Liberation (PKWN – *Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego*) was created in July of 1944. It was completely subordinated to Stalin and transformed into the Provisional Government at the end of 1944 and the beginning of 1945. Activities of these organs lacked any legal basis because the government in exile remained the only legal state organ operating under the provisions of 1935 Constitution.¹

Recognition of communist authorities appointed by the USSR in Poland by the Western Allies took place as a result of arrangements made by the "Big Three" in Yalta (February 4–11, 1945). The Yalta agreement was concluded without the presence of the Polish party and therefore it was not accepted by the government in exile. The Provisional Government of National Unity was appointed on June 28, 1945. In the course of the next few days it was recognized by the United States, Great Britain, France, Canada and Sweden and then by other countries. At the same time, recognition for the government in London was withdrawn. These facts were confirmed by the provisions of the Potsdam Conference.

It should be emphasized that governments of anti-Nazi coalition member states considered the People's Republic of Poland as a continuation of the Second Polish Republic and the same subject of international law. Similarly, the following communist governments acknowledged legal continuity with the Second Polish Republic. Also, Polish doctrine during the period of PRL (*Polska Rzeczpospolita Ludowa* – the People's Republic of Poland) did not question international legal continuity with the

¹ Constitutional statute of 23rd April 1935 (*Dziennik Ustaw* No. 30, item 227). Available: <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/kpol/e1935.html> [last viewed 28.07.2014] – the so-called April Constitution. Bierzanek R. Międzynarodowe uznanie Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego i Rządu Jedności Narodowej. *Sprawy Międzynarodowe*, 1964, No. 7, p. 45; Antonowicz L. Tożsamość państwa polskiego w prawie międzynarodowym. *Państwo i Prawo*, 1993, No. 10, p. 9.

Second Polish Republic.² The continuity presumption principle opts for this. During the Second World War no events took place, which could determine the breach of this continuity. These were definitely not the territorial changes, nor the occupation or assuming power by the communists after occupation of the Polish land by the Red Army. As a rule, the pre-war legal system was binding.³

During the post-war period the thesis of continuity of the People's Republic of Poland with the Second Polish Republic was questioned by K. Marek.⁴ This author's views may be reduced to a statement that the People's Republic of Poland was a puppet state, subordinated to the USSR, and it is demonstrated by the circumstances of the communists' seizing of power. The Republic of Poland between 1945 and 1990 functioned as an ideal entity, up to the moment of the communist regime's collapse. The views of K. Marek are currently quoted by supporters of the thesis that no identity of the People's Republic of Poland and the Second Polish Republic existed in the understanding of international law.⁵

These views cannot be ignored, however, one should agree with those representatives of the doctrine who believe that in this case one shall refer to the succession of governments and not the succession of states. Recognizing the Provisional Government of National Unity the United States and Great Britain also recognized the fact of government change and not the fact of creating a new state. One should also emphasize here that the government of the People's Republic of Poland recognized the legal continuity with the interwar period Poland. This was especially visible in recognizing international agreements concluded before 1945 as still binding.⁶ The People's Republic of Poland functioned as a subject of international law. It concluded international agreements, maintained diplomatic relations with other states, and was a member of international organizations.⁷ The People's Republic of Poland was a rightful member of international legal community, but it was not a sovereign state in the political meaning (or at least its sovereignty was significantly limited). However, provisions of the Yalta Conference related only to the creation of new government and settlement of the post-war Poland's boundaries. There was a problem of the succession of government and not the succession of states.⁸

² Antonowicz L. Status prawnomiędzynarodowy Rzeczypospolitej Ludowej. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska*, 2000, Sectio G (Ius), Vol. XLVII, p. 12; Antonowicz L. Państwa i terytoria. Studium prawnomiędzynarodowe. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1988, p. 122.

³ Gelberg L. Powstanie Polski Ludowej. Problemy prawa międzynarodowego. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1970, pp. 124–144; Antonowicz L. Status .., *op. cit.*, pp. 12–13.

⁴ Marek K. Identity and Continuity of States in Public International Law. Genève: Librairie Droz, 1968, pp. 417–545; Marek K. Retour sur Yalta. *Revue Générale de Droit International Public*, 1982. Vol. 86, No. 3, pp. 457–507.

⁵ Górski G. O problemie tożsamości i ciągłości prawnomiędzynarodowej państwa polskiego. *Państwo i Prawo*, 1999. No. 7, p. 73; Łączkowski W. Uwarunkowania historyczne nowej konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny*, 1995. No. 2, pp. 1–7.

⁶ Antonowicz L. Tożsamość .., *op. cit.*, p. 8.

⁷ Antonowicz L. Status .., *op. cit.*, p. 20.

⁸ Kwiecień R. Tożsamość i ciągłość prawnomiędzynarodowa państwa polskiego. *Państwo i Prawo*, 1998. No. 8, p. 93.

Problem of Poland's continuity after the communist regime's collapse

In 1989 the legal continuity of the Third Polish Republic with the People's Republic of Poland was questioned neither in the doctrine nor in judicial decisions. Undoubtedly, preservation of legal continuity of Poland was influenced by slow evolutionary process of social and economic transformations. The process began with the "round table" talks between the authorities and opposition in the first quarter of 1989.

The political transformation in Poland in 1989 was conducted by means of introducing a legitimate change of 1952 Constitution.⁹ Under the provisions of the so-called April Amendment¹⁰ the system of organs of state authority was changed. On the other hand, under the provisions of December Amendment,¹¹ the State's name and character were transformed. The traditional name – the Republic of Poland – replaced the People's Republic of Poland.¹² The regulations on exercising power by the "working people of urban and rural areas", socialist character of the state and the leading role of the communist party were deleted. They were replaced by the principles of nation's sovereignty, democratic state ruled by law as well as freedom of economic activity.¹³

The process of transformations in accordance with the binding law was the reason why the issue of legal continuity of the Third Polish Republic with the People's Republic of Poland was considered to be quite obvious. Especially significant was including the rule of a democratic state governed by law enshrined in the Constitution. It had legally sanctioned the evolutionary instead of revolutionary process of political transformations. These had to take place in accordance with the provisions of the binding Constitution.¹⁴

The resolution passed by the Senate on April 16, 1998 on legal continuity between the Second and the Third Polish Republic was an attempt to question the legal

⁹ The Constitution of the People's Republic of Poland of 22nd July 1952 (*Dziennik Ustaw* 1976, No. 7, item 36 with changes). Available: <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/kpol/e1976.html> [last viewed 28.07.2014].

¹⁰ Statute on the change of Constitution of the People's Republic of Poland of 7th April 1989 (*Dziennik Ustaw* No. 19, item 101). Available: <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/kpol/1976-1989.html> [last viewed 28.07.2014].

¹¹ Statute on the change of Constitution of the People's Republic of Poland of 29th December 1989 (*Dziennik Ustaw* No. 75 item 444). Available: <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/kpol/1976-1989.html> [last viewed 28.07.2014].

¹² This is the reason why enacting the 1989 December Amendment is considered as the end of the People's Republic of Poland. Compare with Jurek P. O cezurze kończącej okres Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. *Studia historyczno-prawne. Acta Universitatis Wratislaviensis*, 2004, Prawo CCXC, pp. 389–404.

¹³ See more in: Ciemniowski J. Nowela konstytucyjna z 29 grudnia 1989 r. *Przegląd Sejmowy*, 2009, No. 3, pp. 27–46.

¹⁴ A complete breaking off with the old legal order would have been difficult mainly due to practical reasons. Such cases were only exceptionally noted in history. As an example, after the October Revolution the Bolsheviks rejected laws passed during the period of tsarism. A similar phenomenon took place in Yugoslavia and Albania after the Second World War. See Stawarska-Rippel A. *Prawo sądowe Polski Ludowej 1944–1950 a prawo Drugiej Rzeczypospolitej*. Katowice: Uniwersytet Śląski, 2006, p. 14 and pp. 35–36.

continuity of the Third Polish Republic with the People's Republic of Poland.¹⁵ The Senate's standpoint can be reduced to a statement that during the World War II a new centre of authority was created on Polish territory (a new subject of international law), which existed until 1989. Adopting this standpoint meant accepting the lack of legal bonds between the People's Republic of Poland and the Second Polish Republic. As a further consequence, the legal continuity between the Third Polish Republic and the People's Republic of Poland would not exist because the Third Polish Republic is a continuation of the Second Republic. The legal continuity of the Second Polish Republic was preserved thanks to the existence of the Polish government in exile.

The Senate's resolution did not possess a legally binding force, it only constituted a politically ideological declaration. In a sense, it was a reference to the already mentioned concept introduced by K. Marek, who claimed that after 1945 the Republic of Poland functioned as an ideal entity. In practice, no events occurred after 1989, which would question legal continuity between the Third Polish Republic and the People's Republic of Poland. All the democratic governments appointed after the 1989 breakthrough recognized the binding force of international agreements concluded in the period of PRL. This is the reason why together with the collapse of communist regime a new subject of international law was not created, despite the fact that a fundamental political transformation took place. The Third Polish Republic became a continuation of rights and duties of the People's Republic of Poland; therefore it is the same subject of international law. Poland's withdrawal from the Warsaw Pact, which took place in accordance with international law regulations, was especially significant.¹⁶ The doctrine of law did not raise any doubt concerning legal continuity between the Third Polish Republic and the People's Republic of Poland during the breakthrough period.¹⁷ In practice, undertaking actions aiming at recognizing the lack of legal continuity between the Third Polish Republic and the People's Republic of Poland twenty five years after the communist regime's collapse should be considered impossible. In fact, this continuity has been broken and still is being broken by means of introducing amendments to statutes, which come from the previous epoch.

It is worth to point to the provisions of the Constitution of the Republic of Poland of 2nd April 1997¹⁸ in this context. It does not directly refer to the issue of the State's continuity, yet the legislator's attitude towards the past can be very vividly seen in the provisions of the Preamble. The legislator states in the Preamble that in 1989 the people of Poland recovered the possibility of a sovereign and democratic determination of their Homeland's fate. It also expresses gratitude to the ancestors

¹⁵ Stenographic report from the Republic of Poland's Senate's 11th session of 16th April 1998. Warszawa, 1998, pp. 125–126.

¹⁶ Kwiecień R. *Tożsamość ..*, *op. cit.*, pp. 23–24. However, Soviet (Russian) army was stationed on the Republic of Poland's territory up to 1993.

¹⁷ See: Antonowicz L. *Tożsamość ..*, *op. cit.*, pp. 9–10. Otherwise see especially works of Górski G.: *O problemie ..*, *op. cit.*, pp. 71–75; *Jeszcze o ciągłości prawnej pomiędzy II RP a PRL. Państwo i Prawo*. 2000. No. 5, pp. 88–91; *Czy PRL był tożsamy z II RP? Jeszcze kilka uwag o tożsamości i ciągłości prawnomiędzynarodowej Polski. Prawo – Administracja – Kościół*, 2003. No. 4, pp. 221–230.

¹⁸ *Dziennik Ustaw* No. 78, item 483 with changes. Available: <http://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/angielski/konse.htm> [last viewed 28.07.2014].

“for their labours, their struggle for independence achieved with a great sacrifice, for our culture rooted in the Christian heritage of the Nation and in universal human values”. It refers to “the best traditions of the First and the Second Republic”. Attitude towards the epoch of the People’s Republic of Poland is expressed by these words: “mindful of the bitter experiences of the times when fundamental freedoms and human rights were violated in our Homeland”. In the final part of the Preamble the legislator points to the current state name (“all those who will apply this Constitution for the good of the Third Republic...”).

Polish doctrine of constitutional law, as well as the Constitutional Tribunal does not find in the Preamble the basis to acknowledge that legal continuity between the Third Republic and the People’s Republic of Poland does not exist. However, the content of the Preamble constitutes a directive for ordinary legislator. In the judicial decision of May 28, 2003¹⁹ on transformation of the term ‘cooperation’ in the vetting statute, the Constitutional Tribunal recognized continuity between the Third Republic and the People’s Republic of Poland. However, it stated that axiological continuity of both formations is out of the question. This continuity was broken when 1989 December Amendment was enacted.

Conclusions

In the light of the above deliberations, one can draw a thesis on the continuity of current state of Poland (the Third Republic) with the People’s Republic of Poland and the Second Republic. However, the question of People’s Republic’s character is the most controversial. There is no doubt that it was a rightful subject of international law, regarded as the same legal entity as the Second Republic by the international community. However, the origin of the People’s Republic – imposing communist government in Poland by the USSR – forces some academic representatives to state that the continuity of the State of Poland was broken in 1945. Adopting the thesis that the People’s Republic was in fact a protectorate of the USSR would have to mean, as a consequence, rejecting its legal system and a direct reference to the Second Republic. In practice, nothing like this happened. This is the reason why one should acknowledge that Poland has preserved legal continuity at least since 1918.

BIBLIOGRAPHY

Monographs

- Antonowicz L. Państwa i terytoria. Studium prawno międzynarodowe. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1988.
- Gelberg L. Powstanie Polski Ludowej. Problemy prawa międzynarodowego. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1970.
- Marek K. Identity and Continuity of States in Public International Law. Genève: Librairie Droz, 1968.

¹⁹ K 44/02 (OTK – A 2003, No. 5, item 44).

Stawarska-Rippel A. Prawo sądowe Polski Ludowej 1944–1950 a prawo Drugiej Rzeczypospolitej. Katowice: Uniwersytet Śląski, 2006.

Articles in magazines

- Antonowicz L. Status prawnomiędzynarodowy Rzeczypospolitej Ludowej. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska*, 2000. Sectio G (Ius), Vol. XLVII, p. 7–21.
- Antonowicz L. Tożsamość państwa polskiego w prawie międzynarodowym. *Państwo i Prawo*, 1993. No. 10, p. 3–10.
- Bierzanek R. Międzynarodowe uznanie Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego i Rządu Jedności Narodowej. *Sprawy Międzynarodowe*, 1964. No. 7, p. 45–55.
- Ciemniewski J. Nowela konstytucyjna z 29 grudnia 1989 r. *Przegląd Sejmowy*, 2009. No. 3, p. 27–46.
- Górski G. Czy PRL był tożsamy z II RP? Jeszcze kilka uwag o tożsamości i ciągłości prawnomiędzynarodowej Polski. *Prawo – Administracja – Kościół*, 2003. No. 4, p. 221–230.
- Górski G. Jeszcze o ciągłości prawnej pomiędzy II RP a PRL. *Państwo i Prawo*, 2000. No. 5, p. 88–91.
- Górski G. O problemie tożsamości i ciągłości prawnomiędzynarodowej państwa polskiego. *Państwo i Prawo*, 1999. No. 7, p. 71–75.
- Jurek P. O cezurze kończącej okres Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. *Studia historyczno-prawne, Acta Universitatis Wratislaviensis*, 2004. *Prawo CCXC*, p. 389–404.
- Kwiecień R. Tożsamość i ciągłość prawnomiędzynarodowa państwa polskiego. *Państwo i Prawo*, 1998. No. 8, p. 13–25.
- Łączkowski W. Uwarunkowania historyczne nowej konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny*, 1995. No. 2, p. 1–9.
- Marek K. Retour sur Yalta. *Revue Générale de Droit International Public*, 1982. Vol. 86, No. 3, p. 472–473.

Legislative acts

- Constitutional statute of 23rd April 1935 (*Dziennik Ustaw* No. 30, item 227). Available: <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/kpol/e1935.html> [last viewed 28.07.2014].
- The Constitution of the People's Republic of Poland of 22nd July 1952 (*Dziennik Ustaw* 1976, No. 7, item 36 with changes). Available: <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/kpol/e1976.html> [last viewed 28.07.2014].
- Statute on the change of Constitution of the People's Republic of Poland of 7th April 1989 (*Dziennik Ustaw* No. 19 item 101). Available: <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/kpol/1976-1989.html> [last viewed 28.07.2014].
- Statute on the change of Constitution of the People's Republic of Poland of 29th December 1989 (*Dziennik Ustaw* No. 75 item 444). Available: <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/kpol/1976-1989.html> [last viewed 28.07.2014].
- The Constitution of the Republic of Poland of 2nd April 1997 (*Dziennik Ustaw* No. 78, item 483 with changes). Available: <http://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/angielski/konse.htm> [last viewed 28.07.2014].

Legal practice

The verdict of the Constitutional Tribunal of 28th May 2003 K 44/02 (OTK – A 2003, No. 5, item 44).

LU Akadēmiskais apgāds
Baznīcas iela 5, Rīga, LV-1010
Tālr. 67034535

Iespiests SIA "Latgales druka"